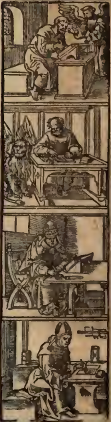
A 11

C IV:

II A 29.

D. DIONYSII CARTHVSIANI ENARRATIONES PIAE AC ERVDITAE IN DVODECIM PROPHETAS (QVOS VOCANT) MINORES:

OSEAM,
IOHELEM,
AMOS,
ABDIAM,
IONAM,
MICHAEAM,
NAHVM,
ABACVK,
SOPHONIAM,
AGGAEVM,
ZACHARIAM,
MALACHIAM:

longè politiùs ac diligentiùs, & id quidem iuxta verum originale, quàm priùs editæ.

Coloniæ ex officina IOANNIS QVENTEL,
Anno Chriſti nati M. D. XLIX.

Cum gratia & Priuilegio Imperiali.

BIBLIOTECA NAZIONALE

Ad picturæ iſtius ſpectatorem, Epigramma Bartholomæi Laurentis Nouimageñ, commendatorium Agrippinenſis Carthuſiæ & D. Dionyſij à Rickel Carthuſiani.

Ne tibi ſit mirum, Spectator imaginis huius,
Hic depictorum quid ſibi ſingla velint:
Neu ridere queas non intellecta, parumpèr
Expecta: breuis hic rem tibi ſermo dabit.
Qui geniclatur humi, Doctor Dionyſius ille eſt,
Carthuſum amplexus nomine reꝗ; ſtatum:
Doctor, ab ecſtaſibus, quas pertulit ipſe frequẽtes,
Haud præter meritum dictus & ecſtaticus.
Hunc prope quæ cernis congeſta volumina multa,
Multa & multa eius ſunt monimenta viri,
Immenſis Crœſi tanto præſtantia gazis,
Excedit quanto flaua moneta cuprum.
Nam virgo, cuius ſinui tener inſidet infans,
Qui librum oblatum captat vtraque manu,
Notior atque magis clara eſt, Spectator acute,
Quàm tibi vel cuiquam dicier vt ſit opus.

Sed quæ virgo ſuis geniclantem ampleſtitur v[...]
A dextris & cui myſtica turris adeſt,
Quæꝗue volumen, vtì medians, obtendit IESV:
Eſt Carthuſiacæ magna patrona domus,
Agrippinatûm celebri notiſſimæ in vrbe:
Cui domui, Riclus nuper in ora hominum
Editus, acceptum ſoli referatur oportet.
Hec niſi enim egiſſet, fortè lateret adhuc.
Fortè lateret adhuc? immo hæc certiſſima res eſt,
Nunquam emerſurum téve tuósve libros
Ricle fuiſſe, Agrippinàs Carthuſia ni illud
Principio oboixè ſuſtinuiſſet onus.
Hoc igitur voluit præſentis imaginis author,
Vt ſcires quorum ſedulitate virûm
In lucem exiſſet doctor Dionyſius, vtꝗ;
Ingratus ne tu Spector amice fores.

INDEX RERVM AC

VERBORVM, NON QVIDEM OMNIVM, SED MAximè inſigniũ, in D.Dionyſij Carthuſiani ſuper Duodecim Prophetas(quos vocant)minores Cõmentaria, Bartholomæi Laurentis opera ſedulò con geſtus,& iuxta Literarum ſeu Caſuum ordinem ſtudioſè digeſtus.

LECTORI.

¶Quo faciliùs ea quæ INDEX monſtrat,inuenire queas:memineris columnas(ſic appellant ſuperficies chartarum)voluminis huius,imaginando tripartiendas:earumq́; partium primam indicari literula a,ſuis numeris adiecta: ſecundam,b: tertiam,c.Sicubi verò nullum iſtorum trium adiectum fuerit,tum id quod quæritur,indifferenter toto latere illo numeris indicato,quærendum.

A
Aron cuius figura 186 c
Abacuc quid ſonet 207 b
abacuc an quid temerariè locutus 216 c
ab auſtro venire Deum,quid 217 c
abdias quid ſonet 149 a
abdias ꝓpheta quis, & vbi ſepultus 144 a
abies 79 a 285 a
abſcõditum quomodò dicatur peccatum 77 a
abſque miſericordia Oſeæ filia, myſticè quid 9 a
abſynthius 124 a
Accaron 236 a
achaz regis impietas 3 a
achor quid ſignet 14 c 15 a
Adam,quid nominis ſic 62 c
adama 63 c
adamantis duritia 272 a
addõ quid ſonet 255 b
adhortatio ad conuerſionem 90 c
adoleſcentes 139 a
adrach 277 b
aduentus Chriſti triplex 309 c
adulterium inundare, quid 24 a
adulteria qui prouocentur aut expleantur [illegible]
Aeditui 55 c 2[illegible]
ædificare in ſanguinibus 175 b
ægyptus 20 c 53 c 66 c 72 a 284 c
ægypti ſitus, reſpectu Iudææ,qualis 67 a 217 c
ærugo aut erugo 120 a
æſtum ſequi 67 a
æthiopes 236 c
æthiopia 102 a
Aggeus(ſeu Aggæ⁹)quid ſonet 250 a
Aha 85 a
Alexãdria vnde ſic, & quo priùs nomine dicta 201 c
alexandri Magni laus 267 c
alienigena 141 a
allegatio Scripturæ,quî habeat authoritatem 62 a
altare 92 b
altitudo quò referatur 259 c
Amathi quid ſonet 152 c 156 a
amatores 18 c 19 a
ambitioſorum increpatio 47 c
ambulandum ſolicitè quî 185 a
ambulare poſt dominum,quid 66 b
amicitiæ veræ tractatio 189 a
amicitiam quid maximè violet 189 a
amicorum verorum raritas 189 a
ammon 110 b 236 b
ammonitarum ſæuitia 108 c
amos prophetæ vita 105 a
amos quid paſtoris fuerit 136 c
amos quid ſonet 109 a
amorrhæus quid 114 a
amorrhæi quãti fuerint gigãtes 112 a
amphora egrediens 266 c
An Deus oĩa ꝓphetis reuelet 116 b
an ſub veteri teſtamento fuerint & inter gẽtes aliqui ꝓdeſtinati 115 a
animalia duo quid 222 c
anima qui fiat Dei ſedes 56 c
animæ dignitas quanta 21 a
animæ vires quæ 90 c
animæ vita 276 b
animas à Deo condi 302 c
aĩas ad iniqtatẽ ſubleuari, q̃d 25 c
angelicus homo quid 289 b
angeli & ſacerdotes cur ſibi in multis propinquiores 302 b
angelorum qualis in iudicio extremo futurus viſus 95 b
anguli ſeu angolus 238 b 282 a
antichriſtus cur homo peccati dictus 11 b
antiochia 130 b
anos 275 b c
Apothecę 85 b
Aqua 160 a 295 a
aquæ 103 c 220 a
aquila 45 a 47 b 150 a
aquilæ deſcriptio 145 a
aquilo 97 a 236 c 259 c
aquipatis Thomæ laus 114 b
aquoſa vitis 55 a
Arare impietatem, quid 58 c 61 a
arbor infructuoſa quid 20 a
area Noę cuius typus 69 c
arcturus 124 a 129 a
arcus doloſus quid 42 b
area 53 a
areæ 94 a 97 c
argentum 12 b 19 b 48 a 76 a 200 b 210 b 232 b 270 a
armenta 30 c
arnoo 119 a 121 b
Aſcalon 108 a 236 a
aſina 279 c
aſinus laudabilis quis 48 c
aſini 296 a
aſcendere de Aegypto 114 b
aſcẽſionẽ in cælo ædificare 140 b c
aſſumere terminum 31 b 33 c
aſſur 60 a b 66 a 192 c 236 c
aſſyri⁹ ſeu aſſyrij quid 53 b 71 a 181 c 284 c
aſtaroth 46 a
Atbelebus 202 c
Auaritia bona quæ 215 a
auari deus quid 183 a
auarorum increpatio 60 b
auceps 115 c
audire auditionem,quid 223 b
aues deſolata hominibus loca vitare 24 b
auolare quaſi aues 51 b 66 b
aureis Hieroboæ vitulis quid tandem acciderit 56 a
aurigo 120 a
aurum 12 b 19 b 48 a 200 b 210 b 232 b 270 a
aurum quorum Deus 54 b
auſter 223 c
Azarias 2 c
azotus 108 a 236 a
B
BAal 12 b 15 b 46 a 230 a
baali ſeu Baalim 14 b 15 b c
babylon 104 a 179 b 259 a 267 a
babylon cur filiæ nomine dignetur 258 a
babylonis magnitudo 159 b
baculus quibus quomodò annuocẽare quid ſolitus 26 b
baculũ in manib⁹ eſſe,q̃d 273 a 275 c
balach 186 c
balthaſar 217 a
baptiſta cur & quî angelus dicatur [illegible]
barachias quid 255 b
baſan 190 c 194 a 196 a
Beeſi quid ſonet 3 c
Beelphegor 27 a 51 a
beelzebub 15 c
bel ſeu Belus 12 b 15 c
belial 195 c 197 c
bellum 170 c
benadab & Benedad quid 107 b
beniamin 152 a
bernardi encomium 114 b
beſtia 14 a
beſtiæ agri quid 16 a
beſtiæ qui Deum ſuſpiciant 85 c
bethauen 27 b 33 b
bethel 27 b 31 b 50 b 55 c 59 a 61 b 68 a 71 b 117 a 118 b 128 c
bethlehem quàm ſit Chriſti natiuitate inſignis 180 b
Bibere vinum damnatorum,quid 111 c 113 c
bis tantùm quotannis in Palæſtina pluuiam dari 36 a
Brachia 42 a
brachijs qui ſuis nos Chriſtus portârit 65 c
bruchus 82 b c 134 b
bruta ſuam naturam ſeruare, homines non ſeruare 131 c
C
CAdere q̃ quoties dicãt 44 b
cæcum immolare,quid 301 a
cæli 17 b 21 a 90 a 140 a
a a cælo-

cælorum trium myſticatio 2 a
cæſares 107 b
calcator vuæ quid 143 a
caleeamenta 113 c
caluitium ſuper capita induci, quid 138 b 139 a
calumniantium mos 135 c
camelus 296 a
candelabrum aureum myſtiçè quid 263 b 264 c
candelabri viſio quid ſibi velit 263 b
caput 139 a
caput vnum qui aliquando ſibi quō poſituri 7 c 8 a
capita 63 b 66 a
capitum raſio quid olim præ ſe ferret 138 b
carioth 113 a
caritatē rerum ex auaritia inducentes, maledictum iri 137 c
carmelus 194 a 196 a
carmelos quotuplex 106 b 140 a
carnalis libidinis vis quanta 26 a
caro 98 c 173 b
cataractę 307 c
catulus leonis 200 c
cauernæ petrarum 145 a
Cedrus 285 a
ceti vterus quomodò fuerit IONAE inferus 157 b
cetus qui ionam euomuerit 158 b
Chalanne 130 b
chaldæi quorum typus 208 b
chaldęorum deſcriptio 206 b
chaldæorum ſæuitia 267 b
chaldaicæ veteris inſtrumēti tranſlationis authoritas quæ 79 c
chamos 46 a
chanaan qd 69 a 71 c 231 b 236 a b
charitatis vincula 62 c
chriſtus cur tres tantùm mortuos ſuſcitaſſe legatur 109 c
chriſtus qui omnes redemerit. 42 c
chriſtum eſſe in vna perſona Deum & hominem 51 c
chriſtiani cur dominico ſepulchro priuati 19 c
chriſtianorum defectus quāti 8 b
chriſtianorū peccata cur gentilium peccatis grauiora 18 b c
Cibaria in domo mortui, cuiuſmodi 49 b
cidaris 260 c 262 b
ciuitatū igne deſupèr immiſſo ſubuerſarum catalogus 63 c
Clamare qui quō dicantur 150 b
clangere buccina 33 b
claudum offerre 301 a
clerici quātis obſiti vitijs 44 a
clibanus ſuccenſus 40 a c
Cœtum vocare, quid 85 a
cogitationes peſſimæ quæ 172 a
cogitationes malas etiam punitum iri, non opera tantùm 25 c
cogitationes peccato obnoxiæ quę & quot 169 b 271 c
cognitio 125 a
colles 143 a 175 c
columba 41 b c 237 b 243 a
collum 169 c
collum erigere, quid ſibi velit 60 c
cōcedere mēdacij frugē, qd 58 c 61 a
comedere peccata 25 c
cōminationes Dei quomodò intelligendę 159 c 160 c
comparationes odioſæ quæ 171 b
complere templum iniquitate 228 b
confidendum cui aut in quo 34 a
conflatile de argēto facere, qd 76 a
confringere ſulcos 61 a
confundi agricolas, vinum, ſeu vineam, quid 84 b
confuſio bona quæ 282 b
confuſio quotuplex 25 b
confuſionem naſcire, quid 238 a
coniugij diuini & humani differentia 17 a
conſciētiæ turbatę pœna 19 c 20 a
conſummatio 232 c
conti 121 b
conturbatio bona quæ 94 c
conuertere Dei, & conuertere hominis, qui diſtinguenda 252 a b
conuerti in Aegyptum, quid 48 c
conuerti qui debeamus 96 a
cōuerti qui Deus dicatur 92 a
cor 90 c
cor maris quid 158 c
cor quę vitia potiſſimū auferāt 26 a
cornua 152 a 218 b 224 a 254 c 255 a 257 a
correcto non inſultandum 159 b
correptioni ſeu correctioni fraternæ vbi parcendum 24 c
coſmos quid 156 a
Cubare ſuper pignora, quid 125 c
cuique ſecundum merita ſua redditum iri 102 c
culmus quid ſit 46 a
culpā pœna miſerabiliorē eſſe 191 b
cutis 173 b
Cyreoc 107 c
cyri potentia 102 a
DAmaſcus 106 b 109 c 127 c
damaſci grabbatum 117 a
damaſci origo 110 a
damaſci vectis 107 c
dęmonis natura 114 a
dæmones qui aut quando dormiant 214 c
dęmones qui creati 21 b
dauid 8 a 22 c 142 a
Decem tribus myſticè quid 9 a
decem tribus quādo captiuatę 3 b
decimarum detentores 310 a
dedicationes qui ſuas iudęi celebrārint 13 b
deglotitio ionę quid 69 c
delubra 47 a 102 a
denarij numeri ſignificatio quę 265 c 275 a
dentes molares 81 b
derelinqui Deus qui dicatur 26 a
deſertum 75 a 76 b
deſideratus cūctis gētibus, qd 250 b
deſponſatio quotuplex 20 c 21 a
deſponſati quoties Deo iudæi 17 a
deus impios qui noſcat 30 b
deus omnium, quorum ſit potiſſimū Deus 7 a
deus quomodò agere quippiam dicatur 217 b c
deus qui animam & membra habere dicatur 131 b
deus qui gaudeat ſupplicio malorum 57 b
deo an in omnibus obediendum 5 a
deum ab auſtro venire, quid 217 c
dextera Domini quid 215 c
Diabolus quomodò quos ſibi alliget 27 c
diabolum à dextris ſtare, qd 260 b
dies 24 c 35 a 90 b 190 a
dies dñi qualis 95 a 96 a 232 a
dies magnus quid 7 c
dies primus, ſecundus, tertius quid ſibi velit 35 b
dies viſitationis 50 a
dies noſtri qui ſint 85 b
dies quō viſitari dicantur 14 b
differentia legis & euangelij quàm ſit breuis 15 c
dij ex hominibus qui fiant 3 c
dilacerationes 201 a
dilectio Dei ad creaturas, cuiuſmodi 61 c 62 a
diligere quomodò dicatur DEVS malos 21 b a
diligere quos Deus aſſaratur 52 b
diluculum 36 a
diſperſorum filij qui 240 a
diſtributiones ferè quomodò intelligendæ 210 c
diuinare in pecunia, quid 174 c
diuini qui cur ita dicantur 174 a
diuitum ſtatus qualis 132 b
Doctrina Apoſtolica cur euangelicæ addita 1 c
dolare 36 c
domin⁹, quid vocabuli ſeu nominis ſit 15 c 16 a 124 b
dominum de Sion rugire, quid ſibi velit 103 a 105 c 106 a
domus pulueris 165 b
Draconum planctus 165 a
Duæ iſraelitarū iniquitates, qd 57 b
duę qui tribus tertiam ſemper includant 3 b
duplēx ne pro ſcelere vno reddatur ſupplicium 196 c 197 a
EBrietas 87 a
ebrietas quàm & quamobrē vitanda 26 a
ebrietas quàm dedeceat potiſſimè ſacerdotem 304 c
eburneæ domus 117 b
Eccleſię murus quis 259 c
eccleſię ſtatus hodiernus cuiuſmodi 39 a 94 c
eccleſiaſtici ſeu clerici vndenam viuant 301 a
eccleſiaſticorum cupiditas 299 b
Edom 108 b 110 a 144 b 148 b 149 a
Effœminati 27 a
effundere ſpiritum 99 a
effundi irā quaſi aquam, quid 31 b
Egeſtas myſtica quid 304 a
egreſſus Chriſti quotuplex 35 c 38 a
Electi cur hic potiſſimùm tribulentur 27 a
Emath 130 b 132 a 134 a
Ephod quid ſignet 22 b
ephraim 27 b 30 b 32 c 43 b 60 b 70 c 72 a 152 a 284 c
epiphania 130 b
Equus rufus 253 a

equi

equi 183 a 253 b 267 b 296 a
equi ruſi, nigri, albi, varij quid myſticè ſignent 253 b 256 b 269 c
Ericius 237 a
eruca 82 a c 120 a
cruditio qui maxiè obtineatur 28 c
erui de ore leonis duo crura, quid ſignet 117 a
Eſau 300 a
eſau cur Deo odibilis 297 c
eſſe quaſi Dauid, quid ſit 291 a
eſurire iuſtitiam, quid 138 c
Exaltare iugum ſuper maxillas, qd ſibi velit 63 a
exaudiri indignus quis ſit 31 a
exercituum dominus 68 b 95 c
exitus viarum 151 b
extra charitatem nil Deo placitum ſeu acceptum eſſe 53 b
exultare quid ſit 49 a 52 c
exultatio 85 b
exultationes 45 a
Ezechiæ pietas 3 a
FAbri 255 a 257 a
fabrica corporalis quot ac q-bus egeat ſeu conſtet 2 c
fames audiendi verbi Dei 138 c
fames ſpiritualis quid 10 c
faſciculus 140 c
Felix verè quis ſit 212 c
feneſtræ 95 b
ferire cum mendacio fœdus 60 a
fermentũ quæ duo cõphendat 40 b
feſta quibus quó & vbi ſublata 19 c
feſtiuitates iudæorum temporales quot, & cur fierent 13 b c
feſtorum apud iudæos celebriũ myſticatio 13 c
Ficulnea 51 a
ficus 19 c 93 c 226 b 250 c
fides 250 c
fidei laus 16 c 209 c
filia Sion 279 a
filiarũm ne ſtupratio, an vxoris pollutio tolerabilior 137 a
filij aut filiæ quid 137 b
filij hominum 84 b
filij iſrael myſticè quid 9 b
filij iuda myſticè qui 8 a 103 c
filij maris qui 64 b 66 c
filij olei qui 264 b
filios fornicationum dici, qd 11 b
finis quotuplex 196 b
Fletus 90 c
flumina 220 a 224 b
Fons peccati quid 75 b
fontem de domo Domini egredi, quid 104 c
fontes 88 b c
fornicantem fornicari, quid 4 c
fornicaria Oſeæ quomodò intelligenda 4 b
fornicatio quantũ inualuerit inter Hebræos 11 a b
fornicatio ſpiritualis quæ 10 b 26 b
forſan ſeu Fortè, in verbis Dei qd notet 309 b
Framea 292 b
fraterna correctio quando & in q-bus omittenda 24 c
fraternitas inter homines quot modis dicatur 108 b
fratres myſticè quid 9 c
fratres, omnes homines eſſe 75 a
frondoſa vitis 54 c 55 a 59 a
frugem iuſtitiæ edere, quid 61 a
frumentũ 12 b 19 b 96 c 97 c 281 a
Fumo qui cur ſimiles 73 a
fur 39 c 43 b c
furtũ qd quãtũve peccati 24 a 266 a
funiculus menſoris quid 259 c
funiculis Adæ trahi, quid 62 c
GAbaa 33 b 60 c
galaad 37 c 39 a 70 a 107 a 190 c 284 c
galgal quid 54 b 70 a
galgala 27 b 29 c 52 a 121 b 123 c
gaza 107 c 235 c
Gedeonis de Madianitis quanta victoria 58 c
gedeonis zelus qualis 105 c
gemendum populo quãdo ſit 75
gentiles beſtiarum nominibus cur appellentur 16 a
gentis vocabulo etiam iudæos notari 238 a
geth quid ſonet 168 b
Gloria 258 a
Gomer Oſeæ oubere, quid 8 b
gomer quid ſonet 8 b
Gradũ ſuper Chſm figere, qd 212 c
gratiam gratiæ exequari, quid 263 c
gratiæ an & qui ſe certum eſſe quis ſciat 98 a
greges 30 c
HEbræi vnde dicti 255 a
hebræorum de patribus vatum regula quę 3 c
hedera 162 b 163 a
helię aduentus 309 b
Hieruſalem 39 a 104 b 109 b 256 b
hieruſalem poni aceruum lapidum, quid 175 b
hieronymi defenſio 56 b 81 b
Homo qui comedatur 20 a
hominẽ homini nocere plus quàm diabolum, poſſe 150 b
homines 258 c
hoïes etiã ſua ipſorũ cõcupiſcẽtia, ſine diaboli inſtinctu peccare 116 a
horrendum maximè quid 223 b
Humiliandi quãta oportunitas 61 b
humum lugere, quid 84 a
Hyemalis domus 118 b
IAcob 61 a 71 a 118 b 152 a 199 c 300 a
iacob quomodò angelo præualuerit 67 c 68 a
Idololatria cur fornicationis nomine exprimatur 10 b
idololatria quando primùm Romę vetita 176 c
idolum 69 b 211 c
idolum cur ignominia, mendacium & inſania vocetur 12 c 39 b 50 b
idola myſtica quæ 113 b
idola qui quos decipiant 111 a
idola qui & vnde etiãnũ fiant 48 a
idola qui gentibus adorata 39 b
idolis quàm ſtuduerint iſraelitę 14 a
idumæa 112 c 142 b
idumææ ſitus 145 a
Iebus 278 a
iehu 5 b c 8 c 45 c
ieiunium, & eius vis 90 c 96 a
ieſus 222 a
ieſus ſacerdos magnus quis 261 c
ieſus ioſedech cuius figura 269 b
ieſũ veſtib⁹ ſordidis indui, qd 262 c
iezrael quid 5 b 7 c 8 c 17 b
Ignis 85 c 99 c 196 b
ignis conflans quid 306 b
ignis cõflagratiõis, q̃lis futur⁹ 95 a
ignem eſſe domum iacob, qd 148 a
Imaginatio Dionyſij noſtri de iona qualis 161 b
imber matutin⁹ aut ſerotinus 94 a
imber ſerotinus 36 a 134 b
impietas maxima quæ 266 b
Inauris 20 a
inceſtuoſorum increpatio 111 b
indui veſte pegrina 228 a 230 c 231 a
inebriantium alios nequiter, maledictio 211 a
infernus 75 a 97 a 139 c
infuſoria 263 a 264 c
inuocare nomen domini, qd 100 b
Ioathan regis laus 3 a
iohel 81 b 86 a 297 b
ionas cur fugerit 153 b
ionas ꝓpheta cuius filius 152 c
ionas quid ſonet 156 c
ionę fugã hũani quiddã ſape 153 b
ionæ in ceti ventre oratio 157 b
ionæ ſomnus qualis 154 a
ioppe 156 b
Ira qui Deo conueniat 251 c 274 a
iram Dñi portare, quid 189 c
ire poſt amatores, quid 11 c
irremiſſibile qui fiat peccatũ 107 a
Iſrael 6 b 29 c 33 a 42 a b 47 a c 52 c 68 b 117 b 241 a b 257 a
iſrael quotuplex 8 a
iſraelitarũ pricipalia ſcelera q̃ 112 a
Itinera Dei quid 219 a
Iudæa quid 104 a
iudæi quando & quomodò in ꝗ ſe transfixum viderint 289 b
iudæorũ calamitas hodie quę 138 c
iudæorũ hoſtes acerrimi oli q 267 b
iudęorum millia quot per Antichriſtum martyrio coronanda 291 c
iudaitarum tribus cur ſic inter Iſraelitas exaltata 65 a
iudas 29 c 33 a 47 a 66 c 151 b 152 a 230 a 257 a 290 b
iudicari licita quæ 18 b
iudicẽ in reddendo eſſe, qd 183 b
iudiciũ ad oẽs ſpectãs, quod 68 c
iudiciũ De⁹ qui exerceat 266 a
iudicium Dñi cum iuda, quid 67 b
iudiciũ extremũ qui futurũ 95 a
iudicium quid 16 c
iudicium qui temperandum 68 c
iudicium quotuplex 176 b 184 c
iudicij extremi horror 308 b
iudicia paſſiua quid 37 a
iuliani apoſtatæ in S. Matthæũ calumnia 62 a
iumenta 85 b 160 b 161 a 258 c
iumẽtorũ & pecorũ diſcrimen 160 b
iurandum qui ſit 27 b
iuſtitia qui temperanda 58 a
iuuenes in proſtibulis ponere 101 b
LAbium electum 239 c
labia quàm ſua cuique cuſtodienda 188 c

laborare dominũ ſacere, quid 305 b
lac 104 b
lachis quid 166 a 168 c
lacus 280 a
lætari quid 49 a 52 c
lætitia 85 b
lampas 263 b 264 c
lana 11 c 12 c
languidum offerre, quid 301 a
lapis ſtanneus quid 264 a 265 b
lappa 53 c 56 c
laſciuire in ſtratis 130 c
latitudo quò referatur 259 c
latro 43 b c
larrunculus 39 c 43 c
Leæna 73 c
lebetes 296 c
legatus gentium quid 144 b c
legis & euangelij & prophetiæ collatio 1 c
leo 64 b 126 c
leonis rugitus quid 115 c
leuare capita quid 96 a
leuari in coitis 119 a 121
leui qualis fuerit 302 a
leunculus 200 c
Lia cuius figura 72 a
libamen 92 a 96 b
libanus 78 b 196 a 211 c 216 a 223 a 284 c 285 a
libatio 84 a 87 b
lihidini carnali quõ medendũ 29 b
ligare ſpm̃ in alis ſuis, quid 27 c
lignũ, ſeu ĩ ligno ĩterrogare, qd 26 b
linum 11 c 12 c
Locus Dei quid 32 b
locuſta 82 b c 134 b
longitudo quò referatur 259 c
loqui ad cor 14 c 20 b
Lucernę ſeptem quid 263 b 264 c
lugere qui terra dicatur 24 b
luna 90 a
luna eclipſim patiens qualis 100 a
luna qui obſcuranda 103 a
luza 68 a
MAceria 12 a 19 a
malachias qd ſouet 297 a b 300 a
maledictum 24 a
malis quid maximè incumbat 52 c
malitia 91 c
malogranatum 84 b c 87 c 251 a
malus quotuplex 116 a
mandata Moſis quotuplicia 111 a
manè 34 c 35 a 38 b 61 b
manſuetudo q Deo cõueniat 233 b
mauus 297 b
mare ſeu maria 24 b 196 a 221 b 236 a 295 a
mare occidentale aut orientale 93 a
mare rubrum myſticè quid 15 b
mariam eſſe uoſtram apud Deũ aduocatam 186 c
matthæ⁹ à calumnia Iuliani defenſus 62 a
matutinæ nubi aut rori cur qui ſimilentur 73 a
Melchon aut Melchom 109 a 230 b
memoria ſeu obliuio qui competat Deo 6 b
memphis 49 c
mendacium 271 b
menſis ſeu dies q aliquid ſaciat 31 a
menſuratio 257 b
mentiendum humiliãdi cauſa num ſit 136 b
mercatores rapaces 138 a
meſſis & meſſores 102 c
metendum cuique quid 48 b 58 a
metere iniquitatem, quid 58 c 61 a
metiri terram 219 a
Michæas (alibi Micheas) quid 166 b
michael quorum pręſes 253 a c
milui deſcriptio 266 b
miniſtris Eccleſiæ ſua q officia exequenda 175 b
mirabilia Dei quotidiana quæ 97 c
admirari animæ propriæ, quid 191 c
miſericordia cui ſacrificio p̃ſtet 37 a
miſericordia Dei qui iuſtitiæ miſceatur 6 a
miſericordia q & q̃ impẽdenda 185 a
miſericordiæ laus 38 c
miſericors quid ſonet 91 a
miſſio filij Dei quotuplex 144 c
Moab 112 c 186 c 23 6 h
moabitarum crudelitas 110 c
modij 45. quid 22 a
moloch 46 a 127 b
monile 20 a
mons oliuarum quid 294 a
montani hæretica de prophetis ſententia 204 c
moutes 122 c 143 a 164 b 186 b 195 b
montes Eſau qd 300 b (267 b
montes ſeculi 219 a
moraſthi quid 166 b
morbo quo ferè vniuerſi hodie laboremus 28 a
mortali peccato à Deo penitus recedi 38 a
mors mortis quid 74 b
mortis expectationẽ ipſa morte duriorem eſſe 56 c
mortis horror quantus 95 a
mortẽ eſſe meritorũ terminũ 106 c
moſaicis cur documenta propheticaſuperaddita 1 c
moſes cuius typus 186 c
Muli 296 a
mulier è latere virili cur ſumpta 303 b
mulieres duæ quid 266 c 267 a
mundus vndè ſic dictus 156 a
muudo animam uon eſſe 193 c
murus litus 135 b
Myrseta 253 a 256 a
myrtus 253 a
NAulum 153 c
naum ſeu Nahum, qd 195 c
nazaræi 112 b 114 b
nazareis vinum propinare 114 b
Nebula matutina 122 c
nemroth quid ſonet 182 a
neomenia 13 b c
Niniue 156 a 195 c 203 a 235 a
uiniue (aut Niniues) capacitas 153 a 159 b c
No, cuius vrbis nomeu 201 c
noli me tangere, quid morbi ſit 28 a
nominis imponendi ratio quæ 5 b
non populus meus, quid 9 a 17 c
uouale quid ſit 58 a
uouatiana hæreſis quæ 107 a
nox 28 a 173 c
nox quò magis quàm dies condacat 253 a
Nubes 36 b 88 c
nuptiæ quotuplices 20 c 21 a
nurus 188 c
nutriciui uoſter myſticè quis 65 c
OBediendũ ne oeo in oĩb⁹ 5 a
oblatio illa munda qd 23 b 301 b
obliuione obliuiſci, quid 6 b
obliuiſci qui dicatur Deus 6 b
obſtinatio quid vitij ſit 24 c
Oculi ſeptem quid 264 a
oculos ſeptem ſuper lapidem vnum eſſe, quid 261 b
Odij in nos diuini ſignum certiſſimum quod 27 a
odolla 169 a
odor 80 b
Offenſio Dei, quãti ſit pẽdenda 34 c
Oleũ 11 c 12 b 17 b 19 b 71 a 96 c 97 c
oleum elanguere, quid 84 b
oleum in Aegyptum ferre 67 b
ollæ feruenies 119 a 121 b
oliua 78 b 251 a 226 b 265 a
oliuæ duæ quid 264 b c
olíueti mira ruptio 294 a
Oĩa ꝓuidẽtiæ oẽi ſubiacere 205 b c
On 56 b
onager 46 b 48 c
onocrotalus 237 a
onus 290 a
Opus eſſe quaſi ſemẽ, mercedẽ quaſi fructum 46 a
opera qui dicantur viæ 25 c
Orandum qui ſit 92 b
ordinaria gloſſa quæ 2 b
oreb quid & vbi 309 a
oriens 261 a 262 c 268 b 269 a 270 a
origo vitiorum omnium quæ 267 a
orion 124 a 129 a
ornamenta populi Iſrael, myſticè quid 50 b
ortus 297 b
Oſee 2 c 3 c 8 b 297 b
oſee meretricem ducens, cuius figura 4 c
oſee (ſeu Oſeam) fornicariam ſibi ducere vxorem, quid 8 b
oſſa 173 b
Ouile 226 b
Ozias rex qualis fuerit, & qui ſacrificârit 2 c 105 c
PAliurus 188 b
pallium 170 c
palma 87 c
panis 160 a
panis lugentium quid 53 c
panum indigentia quid 121 c
panum trium myſticatio 2 a
panther 32 a
parabola 170 a
pardus 73 c 206 b
parẽtes q ſuos Deo ꝑponant 20 a
parentum peccata q quomodò luãt filij 26 c
parturientis dolor quãtus 74 a
paruulus quotupliciter quis dicatur 149 b
paſcere ventum 67 a
paſtoris boni quid ſit 288 a

paſtorum conditio quorumnam ſit maximè periculoſa 29 b
patientia qui Deo aſſcribatur 91 b
patres 82 a
pauperum oppreſſores 137 c
pax quotuplex 274 b
paxillus 282 a
Peccatum paruum an maioris vitandi gratia fieri licitum 171 a
peccatum quid ruinæ ſit, & qui auferatur 77 b
peccati enormitas quanta 192 b
peccati in Deum, & peccati in proximum differentia quæ 60 c
peccato peccata trahi 72 c
peccata q hodie dominentur 28 a
peccata qui ſua cuique ante ſe ponenda 10 b
peccata hic non viſitari, quale quid præferat 26 c
peccata prædicare, quid 119 c
peccata qui Deus puniat 107 a
peccatis neminem carere 240 c
peccatores quàm facilè ſanent 54 a
pecora 160 b 161 a
pedes Dei quid 293 c
pelles Madian quid 219 b
pennæ 308 c
percuti vento vrente, quid 122 b
perditio cuique ſua vndè 76 c
perfectio magna quæ ſit 60 b
periſſe ſanctum de terra, qd 188 a
perpendiculum 256 c
perſeuerare in malo, quale qd 128 b
perſonarum pluralitatis in trinitate inſinuatio 6 b
petra qui fiat 196 b
petri ſuper apoſtolos principat⁹ aſſertio 156 c
Pharan quid ſonet 217 c
pharaones 107 b
phatuel 86 a
phialę 131 a
philiſtęi ſeu Philiſtijm 152 a 233 c 236 b
philiſtæorum origo 141 a
philiſtęorum vrbes principales quę & quot 108 a
Pila 228 b 231 a
piſces 24 b c 231 a
Planctus 128 a
pluere 122 a
plumbi maſſa quid 266 b
pluuia tēporanea aut ſerotina q 36 a
Pœna qui duplex peccatori infligatur 197 a
pœnæ medicinales quæ 265 c
pœnitentium arma quæ 160 a
poma prima quæ 51 a
pompoſorum increpatio 228 b
poni quaſi ſolitudinem, quid 18 b
porta quotuplex 129 a
porta ſeu portæ 151 b 171 c 200 a
portendentes 261 a
poſteriora Dei quid 128 a
poteſtatis iniquæ noxa quāta 40 c
Præbendoſorum monitio 301 a
prægnantes diſtendi, quid crudelitatis ſit 75 c
pręlationem quis appetat 48 a
prælati boni aut mali qualis conditio 54 a
prælati boni gaudium aut mœror præcipuus quis 169 a
pręlati boni vtilitas quanta 43 b
pręlatorum quorundam ſtatus q̃ ſit eis periculoſus 29 a
prælatorum quanta diuerſitas 44 a
prælatis quid maxiè præ alijs timendum 44 b
præſentiæ Dei recogitandæ vtilitas quanta 43 c
preces fœtidæ quæ 130 a
precium rerum ex auaritia augentium increpatio 137 c
priapum cur mulieres potiſſimū colerent 27 a
principes mali quibus cur dominari permittantur 74 a
principum inſtructio 48 a
principum negligentium increpatio 32 b
principia ferè qui ſerueant 20 c
prodigia 99 bc
promiſſiones Dei quomodò intelligendæ 69 b 93 a 94 b 142 c
prophetam, dupliciter aliquem dici 136 b
prophetæ cur euolnendi 1 a
prophetæ quomodò locuti 243 b
prophetę quomodò prophetēt 21 a
prophetarū minorum ordo quis 2 b
prophetarum omnium audaciſſim⁹ quis 205 a
prophetis nō ſemper, quod prophetent, ſuggeri 136 b
propbetas minores qui ſuis illuſtrârint commentarijs 2 b
prophetas ea quæ prædixerunt, intellexiſſe, non ignoraſſe 204 c
prophetia quid doni ſit 136 b 153 a
ꝓpheticæ cognitiōis deſcriptio 83 b
propheticæ illuminationes quō fiant 81 c
prophetícę reuelationes quomodò factę 2 c
prouidentia quæ quibus quàm neceſſaria 213 a
prudentia mala quæ [illegible] b
Puer 61 c 65 b
pupillam oculi tangere 258 b
puritas cordis quid 212 b
putredo 31 c 223 b
QVadragenariū eſſe pœnitētiæ numerum 114 b
quadrigæ 183 a 200 c
quærendum aliquid qui ſit 30 c
quando quiſque damnetur 103 a
qua quiſque pœna puniatur 53 a
quaſi 31 b
quatuor venti 267 c
quercus 112 a
quercus Baſan 285 a
quia 56 a b
quibus potiſſimùm Deus miſericordiam impendat 78 a
quieſcere in Damaſci grabato 117 a
quindecim argentei quid 222
quiſquilię 138 a
quoties ſpūaliter cadamus 28 a
RAbba 109 a
radix 52 b [illegible] c
rama quid 33 b
rationale in pectore ſummi ſacerdotis, quid 302 b
Reblata 130 b
regulæ Hebræorum de prophetis, quales 3 c 4 a 81 b 136 c 152 c
religioſis tepidis an & quomodo lęrandum 52 c 53 b
religioſorū quorūdā icrepatio 121 c
repetitionis vis q̃ 92 b 238
reprobū in ſenſū traditio q fiat 33 a
repudium vxoris quomodò iudæis olim permiſſum 303 b
reſpōdere qui Deus dicatur 92 c
reſurrectiōis Chſi vtilitas 35 b
reuerti ad virū priorē, quid 22 a b
rex iſrael, & rex noſter, qd 65 a b
Ridere q loc⁹ aliquis dicatur 106 b
Rōani q quales iudęis fuerint 267 c
ros 36 b 80 a
roſtra aurea 265 b
Rubigo 82 b c 120 a
rugire de Sion Dn̄m, quid 109 b
ruina qualis ſit peccatum 44 b
SAbęi qui & vbi ſint 102 a b
ſabaoth 121 a
ſabbatum qd, & cur fieret 13 b
ſabbatum ex ſabbato eſſe 295 a
ſaccus quid præ ſe ferat 160 a
ſaccum induere, quid 138 b
ſacerdoti quomodò viuendū 304 b
ſacerdotes propriè qui 84 a
ſacerdotum quid ſit 84 c 85 a 88 a 302 b 304 b
ſacerdotum ſtat⁹ hodie qualis 29 b
ſacerdotibus qui & pro quibus plorandum 92 b 96 c
ſacramēti altaris excellentia 53 b
ſacrificium 87 b 92 a 96 b
ſacrificium quibus conſtaret 84 a
ſacrificij Miſſę præconium 306 c
ſalire ſicut vitulum, quid 309 a
ſalomonis exitus quis 45 c
ſaltus quid ſit 14 a
ſaluator propriè quis 73 b
ſaluatores inſtrumentales q 73 b
ſamaria 39 b 43 b 46 a 55 c 60 a 75 c 77 a 116 b 117 c 144 a 152 a 163 c 165 a 166 c
ſanctificare bellum 102 b
ſanctificare ieiunium aut eccleſiam 85 a 92 a 271 b
ſanguis 72 b 232 b
ſanguis iezrael quid 5 b
ſanguinē ſanguine tāgi, quid 24 a
ſapientia qui acquirenda 1 a
ſarepta 147 b
ſatan 260 b
Scenopegia 13 c
ſcientia Dei 23 c
ſciētia holocauſtis p̄ſtans q̃ 37 a
ſcientia qb⁹ maxiè oportuna 25 b
ſcientiæ præconium 38 c
ſcindere veſtimenta, quale qd 96 b
ſciri, an Deus miſereri velit, difficile eſſe 91 c
ſchiſmaticorum notatio 118 b
ſciſſio cordis quid 90 c
ſciſſio veſtium licita quæ 91 a
ſciſſio vtilis quæ 142 c
ſcriptura qui perueſtiganda 1 b
ſcripturę eiuſdem multiplicem eſſe ſenſum, etiam literalem 62 b
ſcripturæ qui allegandæ 128 a

ſcrutari in lucernis, qd 228 c 231 c
ſculptile & cóflatile q differát 211 c
Sebaſte 144 a
ſeir 108 b 144 b
ſemen qd, & qui in germine ſit 250 c
ſeminis quanta vis 17 b
ſenes 81 c 82 a 98 c 275 b
ſennaar quid 266 c
ſennacheribis exercitus quantus & qui cæſus 6 b
ſeparatio duplex 132 c
ſeptéber Iudæis qd mẽſis fuerit 13 c
ſeptem oculi quid 261 c
ſeptenariꝰ quid nũeri ſit 181 c 261 b
ſeruitiũ Deo gratiſſimũ, quod 299 b
ſeruitus duplex 298 b
Si 27 a 82 a
ſichem & Sichar 37 c 39 a 46 a
ſiccitas nimia cuiꝰ mali parẽs 119 a
ſidera 150 b
ſimilitudines vnde ſumendæ 106 a
ſimplicitas mala quæ 41 b
ſimulacra 59 c 212 a
ſion 88 c 93 c 94 c 96 b 97 b 109 b 132 a 179 a 241 ab 256 b 259 c
ſion quaſi agrũ arari, quid 175 b
ſitis ſpiritualis quid 10 c
Sobrietas quibus quãtoperè neceſſaria 25 b
ſocrus 188 c
ſolennitas 13
ſol 90 a
ſol quí obtenebrandus 103 a
ſolè meridie occidere, quid 139 a
ſolitarij ſolatium 20 b
ſolitudinis laus 20 b
ſolium Chriſti 269 b
ſomnia ſomniare, quid 98 c
ſomniatorum increpatio 60 a
ſomno triſtitiã mitigari 154 a
ſophonias quid 229 b
ſordida veſtiméta quando Chriſto ſubtracta 262 a
ſors quotuplex 154 c
ſortium miſſio qualis 154 b
Speciosa deſerti 93 b 97 b 106 b
ſpinæ 122 a 20 a
ſpiritus fornicatiõis quid, & quõ ei reſiſtendum 26 b 29 b 30 c
ſponſa Chriſti quotuplex 16 b
ſponſo aut ſponſę cur & quãdo thalamus relinquendus 96 b
ſpuma 56 c
Statera falſa vẽtẽtiũ increpatio 187 b
ſtatuũ publicorũ deploratio 175 b
ſtella 90 a
ſtercora aut ſtercus 88 a 302 a
ſtillare monte dulcedinẽ, qd 104 b
ſtipulã eſſe domũ Ioſeph, qd 148 a
ſtridor templi 137 c
ſtruthionum natura 165 a
ſtudioſorũ vana ſtudia quę 38 c
Sulci animę quid 61 a
ſupplantatꝰ Eſau à Iacob qui 67 c
ſupplicia dãnatorũ qualia 217 b
ſupplicia quorũ nunq̃ timẽda 27 c
ſuſurronum depictio 135 c
Sycomorus 136 c
ſynagoga cur ſaltui collata 14 a
ſynchronus quid ſonet 2 c
ſynteresis (rectiùs ſynedeſis) quid virium habeat 53 c
ſyrorum origo 141 a
TAcendum vbi ſit 129 c
tempꝰ qui Dei dicatur 228 a
tempus qui ſit malum 125 b
tepiditas hodierna quanta 143 c
ter aliquid dicere, quid 85 a
tergum Dei quid 228 a
terminos tranſgredi 33 c
terra 17 b 212 a 224 a 232 c
terra Domini 53 a
terra pmiſſionis qualis 36 b
terra ſuper nihili qui fundata 288 b
Thabor 30 a
tharſis 153 a 156 b
theman 108 c
theraphim 22 c
Timor duplex 298 b
timorem ſapientiæ pręſtare 35 a
timore frigus adduci 294 b
timore fortitudinem & rationẽ impediri 145 c
tinea 31 c
Tobias quis qualíſve fuerit 9 c
touitrui filij q cur dicti 47 b
tonſor regis 134 b
torcular 53 a 102 c
torrens deſerti quid 132 a
torrens ſpinarum 105 c 104 c
torris 120 b
torris erutus de igne, quid 262 a
Tradi in ſenſum reprobum 33 a
tribulationum præſentium vtilitas 35 a 38 a 293 a
tribulus 56 c
tribus ſup ſceleribꝰ cõuerti, & ſup quatuor nõ cõuerti, quid 106 bc
triticum 17 b 49 a 78 c 80 b
triturare 57 c
trium peccatorum per tres mortuos ſignatorũ explicatio 109 c
trulla 135 b
Tuba 113 a 116 a
tubam in gutture eſſe, quid 47 b
tuba canere 88 c 94 c
tumultus 58 c 61 b
turbinem metere 48 b
Tyrãnis dñantibꝰ, qbus gemẽdũ 75 c
tyrus quid ſonet 110 a
tyri gloria quanta 51 c
VAccę 55 c
vaccę pingues 118 c 121 a
vaccę iſtar laſciuire, qd 29 c
væ 51 c
vallis Achor 15 a 20 c
vallis Iezrael quid 8 c
valles 164 b
vapor fumi 100 a
vas ſeu vaſa 131 a 287 b
vaſa deſiderabilia 75 b
Vbera arentia 52 a
Velut 89 b
vendi aliqd p calceamẽtis, qd 111 b
venter 221 b
venter aut Venus quorũ ſit Deꝰ 54 b
ventum paſcere quid 70 c
ventum ſeminare 48 b
verbum qui aliqñ ſumatur 116 b
verba Dei qui audienda 114 c
veritas quotuplex 23 bc 274 b
veſtes ſplendidę aut ſordidæ q 262 c
veſtimentis oppignoratis indormire, quid 113 c
Via ad vitam, quomodò & arcta & lata 275 c
vię Domini quid 193 c
vicenarij nũeri ſignificatio 265 c
victimas in pfundũ mittere, qd 32 c
videns 136 a
vinacia (ſeu vinacea) quid 21 b
vindictæ ſeu tribulationis duplicis tractatio 196 c
vinea 14 c 55 a 59 b 78 c 102 c 226 b 250 c
vineam poni deſertam, quid 87 b
vinitores 14 c 20 b
vinum 12 b 17 b 19 bc 96 c 97 c
vinum Libani 79 a
vinũ quid, & qui mentiatur 53 ab
vini vis ac noxa 26 a 210 a
vir ſuper equum rufum, quis 253 a
vir vndè dictus 270 a
virgæ duæ quid 288 a
virgines 139 a
virtus qui probetur 293 a
virtutes 95 c
viſitare 51 a
viſitatio 14 b 67 b 233 c
viſitatio Dei quotuplex 115 ab
vitæ hũanæ medium, quid 217 a
vitulę cur Iſraelitæ aſſimilati 57 c
vitulus laſciuus 48 a
vitulus myſticè quid 60 a
vituli labiorum 77 c
vituli Iſraelitarum aurei quo tandẽ furto ſublati 56 ab
vitulorum Hieroboæ locus qs 46 a
viuificari poſt duos dies, qd 35 b
viui per conflagrationis ignem purgandi qui 104 b
Vltra 93 a 176 c
vlulatui quis cantus cur rectè comparetur 42 a
Vncinus 157 b
vnctio quibus quomodò impenderetur 19 b
Volucris cæli 24 b
volumen volans 266 c
voluntas Dei quę 112 c
voluntas humana qui optima fieri queat 60 b
voluptatis venereæ impetus quantus 26 a
votifragorum increpatio 301 b
Vrens ventus quis 75 ab 120 a
vrſa minor 124 a
vrſus 126 c
vrtica 53 c
Vt 45 c 111 c 186 a 288 b
Vxor myſticè quid 137 a
vxorẽ, præſente viro ſuo, ab alijs opprimi, quanta ſit miſeria 137 a
ZAcharias quid 255 b 259 c 262 b 264 b
Zedechię (alibi Sedechię) captiuo quid ignominiæ Babylone obtigerit 211 b
zelari dominum terram, quid 96 c
zelari zelo magno 254 a
zelus duplex 193 a
zelus quorũdam, etiam piorum, indiſcretus 105 c
zeli ignis quid 229 a 239 b
Zorobabel 243 c 249 b 265 a
zorobabelis excellentia 268 b

D. DIO-

❧ D. DIONYSII CARTHVSIANI IN DVODECIM PROPHETAS MINORES

literalis moralisq́ʒ elucidatio. Et primum in Oſeam.

SAPIENTIAM omnium antiquoꝝ exquiret ſapiẽs,& in pro- Eccl. 39.
phetis vacabit.Melior quippe eſt ſapientia cunctis opibus,& om̃ia Pro.8.
quæ deſiderantur,huic non valent comparari.Neminẽ quoqʒ dili- Sap.7.
git Deus,niſi qui cũ ſapientia inhabitat. Ideo Salomon admonet
Pro.7.Dic ſapiẽtiæ,ſoror mea es,& prudentiam voca amicam.Sed
quia ab exordio mũdi increata ſapiẽtia Dei in aĩas ſanctas ſe trãſ-
tulit, prophetas atqʒ amicos Dei conſtituens, conſtat ꝙ in codici-
bus prophetaꝝ ſalutaris ſapientia præcipue contineatur,ſapientia
vtiqʒ infuſa ac ſupernaturalis,quoniam principe apoſtolorũ teſtan
te 2.Pet.1. Non voluntate humana allata eſt aliquando prophetia,
ſed ſpiritu ſancto inſpirati,loquuti ſunt ſancti Dei homines.Ad obtinendum ergo ſapien-
tiam hanc,digne ac diligenter ſcrutandi ſunt libri prophetaꝝ, præſertim cum ipſi ſint fun-
damentum orbis terrarum, quoꝝ ſolidiſſima documẽta ſtabiliunt vniuerſam eccleſiã Dei,
fidemq́ʒ catholicam vehementer corroborant, dum quicquid in nouo teſtamento de Chri
ſto audimus peractum,in dictis prophetarum inuenimus prophetatũ. Vniuerſi nanqʒ pro-
phetæ loquuti ſunt ad dies Meſſiæ,quemadmodum Petrus Act.3. proteſtatur:Omnes pro-
phetæ à Samuele & deinceps prænunciauerunt dies iſtos.Porro quàm gratum ſit Deo hui-
uſmodi ſtudium,eluceſcit ex eo quod ſcriptum eſt Sap.6. Concupiſcẽtia ſapientiæ deducet
ad regnum perpetuum.Quomodo inſuper ſapienriam ſacræ paginæ oporteat inueſtigare,
diſcere,perſcrutari,Prouerb.2.docemur:Si ſapientiam inuocaueris,& quæſieris eam quaſi
pecuniam,& ſicut theſauros effoderis illam,tunc ſcientiam Dei inuenies. Diligenter igitur,
indefinenter,& ſine faſtidio inquirenda eſt ſcientia diuinæ ſcripturę,ſic tamen,ne caput de-
bilitetur,nec anima tantum ſe occupet in ſtudio intellectus, neqʒ ſic abſorbeatur in conſide
ratione & lectione,vt in his quæ deuotionem concernunt tepeſcat, vel in charitatis ſancto
feruore minus proficiat. Poſtremo,quoniam in duodecim prophetarum volumine quędã
abyſſus eſt difficultatum,magna profunditas ſapientiæ, abundantia quoqʒ myſterioꝝ Chri
ſti atqʒ eccleſiæ, intentio eſt, explanationi duodecim prophetarum in hoc opere inſudare,
eius in primis ope & gratia implorata,de quo ſcriptum eſt Pro.2. Dominus dat ſapiẽtiam,
& ex ore eius ſapientia & prudentia.Vt enim Hieronymus aſſerit,in explanatione omnium
prophetarum ſancti ſpiritus indigemus aduentu, vt cuius inſtinctu ſcripti ſunt,illius reuela
tione pandantur.

De quibuſdam præambulis in expoſitione duodecim prophetarum. Art. I.

SIcut in nouo teſtamento Euangelicis documentis adiuncta eſt apoſtolica doctrina, in
Epiſtolis Pauli, alĳsq́ʒ ſeptem canonicis, in Apocalypſi quoqʒ & Actibus apoſtolorum
contenta,ita in veteri teſtamento legi Moſaicæ prophetica dicta ac ſcripta ſuccedunt.
Non tamen conſimili modo pariq́ʒ cauſa per omnia. Euangelicæ nempe Chriſti doctrinæ
ſuperadditum eſt Apoſtolicum dogma, non propter inſufficientiam vel imperfectionem
euangelicæ diſciplinæ, immo euangelica doctrina prorſus perfecta eſt, tum quãtũ ad om̃is
culpæ excluſionẽ, tum quantum ad præceptoꝝ & conſilioꝝ euidentiſſimã traditionẽ, tum
etiam quantũ ad exemplaris vitæ exhibitionem,fidei corroborationem,cæleſtisq́ʒ ꝑmĳ pol
licitationẽ.Sed propter particulariorem ac diffuſiorẽ admonitionẽ ac proſequutionẽ eoꝝ
quæ in euangelio continentur,& ad ꝓcauendos futuros errores, itemq́ʒ ad ſoluendum quę-
ſtiones incidentes. Legi vero Moſis prophetia ſuccedit,vt minus dicta ſuppleat,obſcura
elucidet,& de Chriſti myſterĳs plenius tractet.Cum em̃ finis legis ſit Chriſtus,ſecũdũ Apo- Rom. 10.
ſtolum,in hoc patet imperfectio legis,ꝙ de Chriſto eiuſq́ʒ myſterĳs tam modice tamq́ʒ ob-
ſcure profatur. Deniqʒ ſecundum gloſſam, quemadmodum in corporalis fabricæ conſtru
ctione tria ſunt,quibus ad maiora conſurgitur,ſcilicet fundamẽtum, paries,tectũ,ita & ſpi
ritalis ſtructura eccleſię tribus quaſi munimentis continetur ac cõſummatur,videlicet lege,
prophetia,euangelio. Lex ergo quaſi lapidem ponit in fundamento, prophetia parietes
conſtruit,euangeliũ tectum conſummat.In lege enim dicitur: Gentibus multis fœnerabis,
fratri autem tuo non fœnerabis.Ecce quaſi inchoatio,dũ in parte prohibetur vſura.In pro- Deut. 15.
phetia vero ille fertur in tabernaculo dñi quieturus,qui pecuniam ſuam non dederit ad vſu Deut. 23. Pſal. 14.
ram.Et Ezechiel: Vſuram,inquit,& ſuperabundantiam non accipies. Ecce profectus.In Ezech. 22.
euangelio aũt diues ille ſplendide epulans condemnatur, non quia aliena rapuerit,ſed quo- Luc. 16.
niam ſua non erogauit.Ecce conſummatio. Lex itaqʒ elementum eſt incipientium, pro-

phetia eruditio proficiẽtium, euangeliũ cõſummatio peruenientiũ, quatenus à fundamẽto
2. Cor. 12. 1. Cor. 2. inchoantium, per parietem proficientium, aſcẽdamus ad tectũ peruenientiũ, tanq̃ cũ Apoſtolo rapti vſq; ad tertium cælum, vbi audiamus arcana verba, q̃ carnalis homo nõ percipit.
3. Reg. 19. Primum cælum in lege, ſecundũ in prophetia, tertiũ in euangelio. Hi ſunt tres panes Heliæ
Luc. 11. appoſiti, q̃s & in euãgelio amicus commodat poſtulanti. Primus panis eſt purgatorius, qm̃ lex ſaltem timore pœnæ retrahit à peccatis. Secundus conſolatorius, qm̃ prophetia claris de Chriſto promiſſionibus conſolatur ꝓſtolantes. Tertius conſummatorius, quia legis & prophetarum eloquia euangeliũ Chriſti cõſummat. Hæc inſuper tria, videlicet legalis profunditas, prophetalis ſubtilitas, euangelica veritas, ſunt quaſi tria candelabra eccleſiam illuſtrantia. Quemadmodum aũt ad materialis domus perfectionẽ atq; ornatum alia multa concurrunt, ꝑter tria præfata, videlicet feneſtræ, oſtia atq; ſolaria, ſic ad ſpũalis ædificij matris eccleſiæ perfectionem ac decorem concurrunt præter prędicta, alia multa, videlicet apoſtolica documenta, de q̃bus iam tactũ eſt. Pręterea ſanctus Hierony. in exordio explanationis duodecim prophetarum, teſtaſ paucos ante ſe extitiſſe hoꝝ ꝓphetaꝝ expoſitores. Affirmat tamen ſe vidiſſe ac perlegiſſe cõmentarios Apollinaris Laodicenſis, qui propter nimiam ſuã breuitatem ad perfectam intelligentiam non perduxit. Origenes quoq;, ſecundũ q̃d refert Hieronymus, paruũ ſuper Oſee ſcripſit libellũ, in quo oĩa quæ contra Ephraim dicit Oſee, ad hæreticos refert. Pierius etiam & Euſebius Cæſarienſis aliqua ſuper Oſee ſcripſerũt. Inſuper dicit Hieronymus, ꝙ dum rogatu ſanctę Paulæ eſſet Alexandriæ, vidit Didymum virũ ſui tẽporis eruditiſſimũ, eumq; frequenter audiuit atq; rogauit, vt in Oſee ſcriberet cõmentarios. Precibus ergo Hieronymi acquieſcens Didymus, tres libros ſuper hunc dictauit prophetam, quos Hieronymus lætabundus recepit. Ego quoq; nunc opus iſtud aggrediens, habeo expoſitionem Hieronymi, Bedæ quoque, qui pauca ponit, niſi quæ ſumpſit ex commentarijs Hieronymi. Habeo & gloſſam ordinariam cum expoſitione breuiſſima Nicolaĩ de Lyra. ¶ Gloſſa vero q̃ communiter allegatur, intelligenda eſt gloſſa Ordinaria, quæ Ordinaria diciſ, tanq̃ regularis & ſatis authentica, vtpote ex ſanctorum ac catholicoꝝ patrũ ſiue doctoꝝ dictis collecta. Aduertẽdum poſtremo, quia vt recitat gloſſa, ſanctus Hieronymus præſenti libro prologos duos præmittit, quoꝝ primus, qui incipit, Non idem eſt ordo duodecim prophetarum, ad totũ pertinet librum. Secũdus ſpecialiter ad Oſee, qui prologus incipit, Temporibus Oſee, habeturq; in biblijs. In primi initio prologi dicit Hieronymus: Nõ idem eſt ordo prophetarum apud Hebræos, qui & apud nos. Vnde ſecundum quod ibi leguntur, hic quoq; diſpoſiti ſunt. Pro cuius intellectu ſciendum, ꝙ eccleſia vſq; ad tranſlationem Hieronymi vtebatur tranſlatione ſeptuaginta interpretum. Secundum quos iſte eſt ordo prophetarum duodecim, Oſee, Amos, Michæas, Iohel, Abdias, Ionas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, & Malachias. Ideo dicit Hieronymus, non eundem eſſe ordinem prophetarum iſtorum apud Hebræos & nos, id eſt, apud Eccleſiam pro tempore illo quo vtebatur tranſlatione ſeptuaginta. Hieronymus vero ordinando prophetas, ſequutus eſt Hebræos, apud quos ordinantur prophetæ ſecundum ordinem quem habent in tranſlatione Hieronymi, qua vtimur modo. Propterea modo idem eſt ordo duodecim prophetarum apud Hebræos, qui & apud nos, qui tranſlatione Hieronymi vtimur. Oſee commaticus eſt, id eſt, diuiſus, quia in ſingulis clauſulis diuerſas vel plenas promit ſententias. Idcirco in prologo ſcribitur: Et quaſi per ſententias loquens. Dicit quoq; in prologo, Oſee fuiſſe ſynchronon (id eſt, contemporaneum) Eſaiæ.

Expoſitio primi capituli Oſee prophetæ. Art. II.

VERBVM Domini, quod factum eſt ad Oſee filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ Regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſrael.] Huc-uſque procœmium, prologus, ac titulus libri ſequentis. In quo prologo declaratur nomen prophetæ authoris libri præſentis. Nomen quoque patris eius, & tempus prophetalium reuelationum huic vati factarum. vt ſit ſenſus, Verbum Domini quod factum eſt, id eſt, ſermo propheticus diuinitus factus, ſeu reuelatus miniſterio angeli, quia, vt Dionyſius aſtruit, propheticæ reuelationes factæ ſunt miniſterio angelorum. Hic itaque ſermo factus ad Oſee filium Beeri (qui ſermo in proceſſu libri huius deſcribitur) eſt materia huius voluminis, vel liber præſens, ſeu contentus libro præſenti. Eſtq; ſermo (id eſt, ſermones libro iſto deſcripti, multi enim fuerunt atque diuerſis temporibus reuelati)
4. Reg. 14. 2. Para. 26. factus ad Oſee in diebus Oziæ regis Iuda, qui alio nomine dictus eſt Azarias, regnauitq; in Hieruſalem quinquagintaduobus annis. Cumq; officium ſacerdotale ſibi temerarie vſurpaſſet, thurificando in templo contra prohibitionem legis atq; pontificis, mox percuſſus eſt lepra, & habitauit ſeorſum, Ioathan vero fili' ei' gubernauit palatiũ, & populũ iudicauit. Quæ omnia plenius ſcripta ſunt ſecundo Paralip, & quarto Regum. Cœpit itaq; Oſee vaticinari

ticinari

ticinari regnante Ozia, & exinde prophetauit ſub tribus regibus ſequentibus, ſcilicet Ioa-
than, qui ſecundum Hieronymum ſuper Eſaiam, iuſtiſſimus fuit, & ſedecim annis regna- Eſa.7.
uit. Et Achaz filio Ioathan, qui Achaz etiam ſedecim annis regnauit, cuius iniquitates quar 2.Para. 27.
to Regum deſcriptę ſunt. Et Ezechia, de quo quarto Regũ habetur, ꝙ ante eum nõ fuit ſimi 4.Reg. 16.
lis ei, nec poſtea, quem conſtat vigintiocto annis regnaſſe. Et in diebus Ieroboam filij Ioas 2.Para. 28.
regis Iſrael. Quemadmodũ ſcriptum eſt quarto Regũ, Anno quintodecimo Amaſiæ regis 4. Reg. 18.
Iudæ patris prædicti Oziæ, regnauit Ieroboã filius Ioas regis Iſrael in Samaria quadraginta 4.Reg. 14.
& vno annis. Fecitq́; malum coram dño, incedẽs in peccatis Ieroboam filij Nabath Ephra
tæi primi regis Iſrael, ſeu decem tribuũ, quaꝝ regnũ à præfato Ieroboã Ephratæo vſq; ad
vltimum regẽ eaꝝ, dictum Oſee, durauit annis ducentis & quinquaginta ſecundũ Hierony
mum. Deniq; anno viceſimoſeptimo Ieroboam filij Ioas, de quo iam ſermo, cœpit regnare
Ozias, ex quo eluceſcit, ꝙ iſte Ieroboam & Ozias ſimul regnabant quatuordecim annis. Po
nit aũt Oſee propheta in titulo libri ſui nõ ſolum reges Iuda, ſed etiam regẽ decẽ tribuum,
qm̃ vtriuſq; regni populo prophetauit. Pauca tamẽ ſecundũ gloſſam loquitur duabus tribu
bus, ſcilicet populo Iudæ ac Beniamin. Sed quia Oſee prophetauit non ſolum ſub vno regũ
Iſrael, puta Ieroboam iam prædicto, verũ & ſub filio eius, immo ſub omnibus regibus Iſra-
el poſterioribus, multis quoq; annis poſt eos, cur non ponit in titulo nomina plurium re-
gum Iſrael, ſub quibus prophetauit, ſicut commemorat quatuor reges Iuda? Dici poteſt, ꝙ
propter peccata & idololatriã eoꝝ ipſos non exprimit. Sed huic reſponſioni obijcit, ꝙ etiã
Achaz atq; Ieroboam idololatræ erãt. Ideo dici poteſt, ꝙ reges Iſrael non explicantur, quia
expreſſis regibus Iuda, dantur intelligi, tanquã contemporanei eis. Porro nono anno Oſee
regis Iſrael, ſcilicet vndecimo anno Achaz regis Iuda, captæ atq; in Medos trãſlatæ ſunt de- 4.Reg. 18.
cem tribus à Salmanaſar rege Aſſyrioꝝ. Quoniam ergo Oſee propheta, prophetare exor-
ſus eſt tẽpore Ieroboam & Oziæ, qui multis annis ꝓceſſerunt ꝓdictũ regem Oſee filiũ Ela, ꝓ-
phetauitq́; vſq; ad tẽpora Ezechię, qui cœpit regnare ſexto anno poſt decem tribuum ca- 2.Para. 28.
ptiuitatẽ, conſtat Oſee vaticinatũ ante captiuitatẽ præfatã, & poſt eam. Propter q̃d ait Hie
ronym⁹, ꝙ futuram captiuitatẽ Iſrael ꝓnunciauit, præſentẽ deplanxit, pręteritã vero ꝑ cor-
rectione duaꝝ tribuum cum fletu retexuit. ¶ Pręterea ſecundũ gloſſam modus tractandi in
Oſee, eſt talis: Primo ponit prœmium, ſicut nunc patuit. Secundo dicit dñm in ipſo ꝓcipue
eſſe loquutum. Poſtea ſub metaphora meretricis atq; adulteræ ait de decẽ tribubus ac dua-
bus, nunc coniunctim, nũc ſeparatim. Deinceps ait de Chriſti paſſione & ſurrectione, dicen- Oſee.6.
do: Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos. In fine autem oſtendit volu-
minis difficultatem, cum ait: Quis ſapiens & intelliget iſta? ¶ Aduertendũ quoq; quia vt Be
da teſtatur, Siue dicatur regnum Iuda, ſiue regnum duaꝝ tribuũ, ſcilicet Iuda & Beniamin, 3.Reg.12.
ſemper ſubintelligẽda eſt tertia tribus, videlicet ſacerdotalis ſiue Leuitica, quæ à tẽpore ſe-
paratiõis decẽ tribuum à domo Dauid, adhęſit regibus Iuda, quia in eis permãſit cultus di
uinus, eratq́; tẽplum Dei in ſorte eoꝝ. ¶ Adhuc aũt q̃d dictum eſt, Verbum dñi, quod factũ
eſt ad Oſee, Hieronymus & Beda exponunt de increato æternoq́; verbo Dei patris, de quo
legitur: In principio erat verbũ. Quod licet factum non ſit, tamen factũ eſt, vt hoc verbũ fie Ioan.1.
ret. i. loqueretur ad Oſee, ac per hoc ipſe Oſee per inſpirationem & grãm huius verbi quo-
dammodo factus eſt deus, populiq́; ſaluator, qm̃ doctrina & vita cooperabatur eorũ ſaluti,
quemadmodũ ait Apoſtolus: Quatenus ſaluos faciam quoſdã ex eis. Hinc Chriſtus dixit Iu- 1. Cor. 1.
dæis: Si illos dixit deos, ad quos ſermo Dei factus eſt &c. Ex quo claꝝ eſt, ꝙ per diuinas re- Ioan. 10.
uelationes fiant homines dij. Quæ gratia cõſonat nomini huius prophetæ, quia Oſee inter-
pretatur ſaluator. Beeri vero, cuius Oſee eſt filius, interpretatur putei mei. Idcirco Oſee ſigni
ficat Chriſtum ſaluatorem filium patris æterni, qui dicit puteus, ſons, atq; abyſſus, prout per
Hieremiam teſtatur: Me dereliquerũt fontẽ aquę viuæ. Beeri aũt pater Oſee credit ſuiſſe pro Hier. 2.
pheta, qm̃ teſte Hieronymo, Hebræi affirmant oẽs patres ſeu auos, qui in principijs prophe-
tarum ponuntur, ſuiſſe ꝓphetas, quãuis eoꝝ vaticinia non ſint deſcripta, quia nec omnes
prophetæ libros ediderunt, vel reuelationes ſibi deſuper factas ſcripſerunt. ¶ Finito prolo-
go inchoatur tractatus, cũ dicitur: [Principium loquendi dño in Oſee:] Quod dupliciter
intelligi poteſt ſecundum Hieronymum. Primo, ꝙ dñs loquutus ſit huic prophetę antequã
alijs, qui ſequũtur in hoc libro duodecim propheteꝝ, vt ſit ſenſus, Principium loquẽdi fuit
dño in Oſee, ita ꝙ ab ipſo ſumpſit loquendi exordiũ, quantũ ad prophetas ſequentes. Huic
aũt expoſitioni alij ſatis apparenter obijciunt, ꝙ Abdias eſt vnus duodecim prophetarum,
& quartus in ordine. Hic vero Abdias, ſecundum doctores Hebraicos ac Latinos, fuit diſ-
penſator Achab regis Iſrael, à fine autẽ vitæ Achab vſq; ad principium regni Oziæ, ſub quo
Oſee orſus eſt prophetare, fluxerunt centũ circiter anni, vt patet numeranti tẽpora regum
intermediorum. Vnde apparet, ꝙ dñs primo loquutus ſit Abdiæ, q̃ Oſee. Veruntamen obie
ctio iſta nil certum concludit. Primo, quoniã teſte Hieronymo, & cõmuniter ſic tenetur, illi
A 2 pro-

prophetæ in quibus tempus non præfertur in titulo,ſub illis regibus ꝓphetauerũt,ſub qui-
bus & illi,qui ante eos habẽt titulos,certum tẽpus cõtinentes. Abdias autẽ nõ habet tempus
in titulo,ſed Amos,qui ponitur ante eum,habet in titulo tempus & nomen Oziȩ regis,ergo
Abdias ſub Ozia prophetauit ſicut Oſee. Propterea non eſt certum,ꝙ Abdiæ loquutus ſit
dñs prius q̃ Oſee,quanuis certum ſit ſecundũ gloſſam, ꝙ Oſee,Eſaias,Iohel,Amos,Abdias,
Ionas & Micheas eiſdem temporibus prophetarũt. Rurſus viſio ſeu prophetia Abdiæ eſt
breuiſſima,propter q̊d æſtimari poteſt,ꝙ dñs non ſit ei loquutus tam diu ac ſæpe,ſicut Oſee.
Nihilominus ſecunda expoſitio certior eſt,ſcilicet iſta, Principium loquendi Domino in
Oſee eſt id,quod immediate ſubiungitur de acceptione fornicariȩ,ita ꝙ dominus primo lo
quutus eſt hoc,q̃ reliqua quæ ſequuntur. Porro quod ait, in Oſee, quidam exponunt ſic, id
eſt,ad Oſee.Hieronymus tamen & gloſſa diſtinguũt inter hæc duo, vt dñs dicatur loquutus
in Oſee,inquantum per ipſum propoſuit alijs verbum Dei: Ad Oſee vero,reuelãdo ei verba
prophetica. Vel ideo dictum eſt,in Oſee,vt inſinuetur,ꝙ iſta loquutio fuit interna per ima
Zach.1. ginariam repræſentationẽ,quẽadmodũ Zacharias diſſeruit:Angelus qui loquebatur in me,
egrediebatur.Et dixit dñs ad Oſee:Vade,ſume tibi vxorẽ fornicatiõum,& fac filios fornica-
tionum.Prophetæ interdum rebus ſeu factis,interdum verbis prophetauerunt.Vnde dñs iu
bet ſancto Oſee,vt fornicariam ducat,ad deſignandum ꝓphetice,ꝙ populus Iſrael & etiam
2.Para.28. regnum Iudæ ſpũaliter fornicaretur,recedendo à Deo per idololatriã,vel potius per idolo-
latriæ multiplicatiõem, quemadmodũ in regno Iudæ patet impletum tẽpore Achaz. Ideo
ſubditur,[quia fornicans fornicabitur terra à dño.] De hac muliere fornicationũ Hierony.
diuerſimode loquitur.In prologo eñ affirmat,eam ſic dici ꝓpter fornicatiõem ſpũalem ſeu
idololatriam. Vnde ſic ait:Fornicariam nõ elocati corporis meretricem,ſed gentilẽ,Deum
ignorantem, debemus accipere, quæ creatoris ſui amore cõtempto, ſimulacrorum deſide-
rijs ſe ſubiecit. In cõmentario autem multa ponit Hieroñ. ex quibus ſentire videt,ꝙ fuerit
meretrix.Ait nanq; Mulier iſta,quam ꝓpheta ſumit in cõiugem, nõ ſemel,ſed frequentius
fornicata eſt, vt quanto illa ſordidior,tanto ſit ꝓpheta patientior,qui talẽ accepit. Nec cul-
pandus ꝓpheta, ſi meretricem cõuerterit ad pudicitiam, ſed potius laudandus, ꝙ ex mala fe
cerit bonam. Ex q̊ intelligimus,nõ prophetam perdidiſſe pudicitiam,fornicariæ copulatũ,
ſed illam aſſumpſiſſe pudicitiam,quam antea nõ habebat. Hinc alij dicunt,ꝙ erat publica
meretrix.Propheta tamen obediuit in hoc Deo, quãuis ſecundũ cõmunem legẽ turpe eſſet
Eſa.20. ac vile,quẽadmodum Eſaias de regio ſemine natus,Deo iubente inceſſit nudus ac diſcalcea
Ezec.4. tus,& Ezechiel polluto veſcitur pane. Eſt igitur ſenſus,Sume tibi vxorẽ fornicationum,id
eſt,fœminam ſpũalibus fornicatiõibus ſeu idololatriæ vitijs deditam,ſecundum primã opi
nionem.Aut certe corporaliter fornicari aſſuetam, ſecundũ aliã opiniõem,accipe in legiti-
mam cõiugem.Et fac filios fornicatiõum.Hoc dupliciter explanat.Primo ſic,fac filios for-
nicatiõum.i.ex fœmina iſta genera pueros, q dicũtur filij fornicatiõum: nõ quia illegitime,
ſed quia ex ea nati, q̊ fornicaria fuit & meretrix, ſicut nunc aliquis dicitur filius ſacerdotis,
nõ quia pater eius ſacerdos fuit,cũ genuit eum,ſed poſtea. Sic iſti dicunt filij meretricis,qa
mater eoꝝ talis aliquando extitit. Ideo ratio Lyræ improbãtis hanc expoſitiõem nõ cogit.
Secundo exponitur ſic,fac filios fornicatiõum.i. fœminam iſtã ſume cũ filijs ſuis in fornicati
one natis,ſicq; filios fornicatiõum fac tuos ꝑ adoptionẽ.Huic expoſitioni cõſonat transla-
tio Septuaginta interpretum,q̊ cõtinet: Vade,tolle tibi vxorem fornicatiõis & filios forni
catiõis.Vnde ſecundũ Lyram in Hebræo habetur: Accipe vxorem fornicationũ,& fac fili-
os fornicatiõum.Huius matrimonij myſtica ratio ſubinfert: Quia fornicans fornicabitur
terra.i.populus decem tribuũ,& etiã regnum Iudæ,à dño.Per hanc reduplicatiõem ſeu inge
minatiõem,qua ait,Fornicans fornicabit,denotatur vehementia ſeu multiplicatio idolola-
triæ vtriuſq; regni.Itaq; deſponſatio fornicariæ fuit ꝓpheticũ ſigñ, ꝙ populus Iſrael ido-
lolatriæ adhæreret.Quod aũt ꝓpheta fecit ſibi filios fornicatiõum,ſignificat ꝙ ſynagoga fi-
lios genuit recedentes ac fornicantes à Deo. ¶Præterea alia ratio,ꝙ Oſee fornicariã duxit,
eſt,quatenus q̊d ipſe fecit corporaliter,figuraretur Deus facere ſpũaliter. De⁹ eñ ſynagogã
ſpũali ac corporali fornicatiõe cõtaminatam,cui per Ezechielem locut⁹ eſt,Et tu meretrix
Ezech.16. audi verbum dñi, ſuſcepit clementer & ſibi ſpiritualiter copulauit, qñcunq; ad Deũ cõuerti
Hiere.3. curauit.Propter q̊d ꝑ Hiere.etiam loqtur:Tu fornicata es cũ amatoribus multis,tamẽ reuer
tere ad me,dicit dñs.¶Rurſus dictũ eſt,ꝙ Oſee tenet figuram Chri,per hoc ergo ꝙ Oſee du
xit gẽtilem ſeu meretricem,figurabatur ꝙ Chrs eccleſiã ex gentilitate aſſumptã,collectã,ele
ctam,in ſpõſam aſſumeret & vxorem.Cuius vxor eſt Aethiopiſſa,q̊ cõfitetur Cantic. 1. Ni-
Apo.19. gra ſum,ſed formoſa,filiæ Hieruſalẽ. Vnde in Apoc.legitur: Venerunt nuptiæ agni,& vxor
Ephe.5. eius præparauit ſe,quã,iuxta aplm,Chrs dilexit & tradidit ſemetipſum ꝓ ea,vt illam ſanctifi
caret,mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ. Quẽadmodũ aũt Oſee fecit ſibi filios for-
nicatiõum ex cõiuge ſua,illos adoptando vel legitimos procreando, vt dictũ eſt,ſic De⁹ in

veteri teſtamēto filios ſynagogæ idololatras & peruerſos miſericorditer cōuertit, & in filios
adoptiuos mutauit. Fideles q̃q; ex ea filios genuit, q̃s præſeruauit ab idololatria, ꝑut loquit̃
ad Heliā: Reliqui mihi ſeptē millia viroꝝ, q̃ꝝ genua nō ſunt curuata ante Baal. Similiter tē- 3. Reg. 19.
pore euāgelicę legis fecit Chrs in eccleſia ex gētib⁹ cōgregata. ¶ Deniq; habet locū hic q̃ſtio
illa, quam mouet Tho. in ſecūda ſecundę, videlicet an Deo in oīb⁹ ſit obediendū. Et arguit Gen. 22.
Thomas ꝙ nō, q̄m Deus iuſſit Abrahæ innocētē filiū occidere, & filijs Iſrael Aegyptios ſpo- Exo. 3.
liare, item Oſee fornicariam ducere, q̃ oīa vident̃ cōtrariari iuſtitiæ. Et reſpōdendū, ꝙ Deus
ſublimis & bñdictus, eſt oīm reꝝ primus motor, atq; totius iuſti[illegible] regula ac mēſura. Vnde
eo ipſo eſt aliq̃d iuſtum, q̃ à Deo ꝓcipitur, cū à Deo depēdeat oīs virtus & rectitudo volunta
tis creatæ. Quēadmodum ergo diuinæ motiōi ac volūtati cūcta naturalia naturali neceſſita-
te ſubduntur, ſic diuinæ iuſſioni oēs volūtates creatę naturali neceſſitate iuſtitiæ obedire te-
nentur. Sed ſicut in naturalibus aliqua agit Deus ſupra naturam, nō tñ cōtra eam, cū hoc ſit
vnicuiq; naturale q̃dāmodo, q̃d De⁹ operat̃ in eo, ſic Deus nil ꝓcipit cōtra iuſtitiā vel virtu-
tem, q̄uis aliq̃n q̃dam ꝓcipiat ſupra ſolitū modū virtutis. Vnde ꝓdicta de Abrahā & ſpolia-
tiōe Aegypti, & facto Oſee, nō erāt cōtra virtutem, q̄m Deus habet imperiū vitæ & mortis. Act. 17.
Ideo poteſt, cui vult, vitā auferre ac dare. Eius q̃q; ſunt oīa, & cui vult, tribuit ea. Itē cū ipſe ſic
ordinator ḡnationis humanæ, ille eſt debitus modus vtendi mulieribus, quē ipſe ꝑfigit. [Et
abijt] Oſee, Deo prōpte obediens, nō carnali cōcupiſcentia prouocatus. [& accepit Gomer
filiā Debelaim] i. viri ſic appellati, vel de loco ſic dicto natam. [& cōcepit & peperit ei filiū. Et
dixit dominus ad eum] videlicet ad Oſee. Quāuis aūt propheta dicat ſibi diuinitus impera
tum, accipere vxorē fornicationū, nō tñ euidenter exprimit, an dñs determinauerit ei, quam
ſumeret. Vnde nō videt̃ certū, an Oſee acceperit Gomer ꝓpria electiōe, an diuina præfixiōe.
Quicquid tamē dicat̃ de hoc, probabile reor, ꝙ aliq̃d occultę virtutis aut probitatis erat in Ioſue. 2.
fœmina iſta, propter q̃d electa eſt iungi viro tā ſancto, ſicut & Raab meretrix præ cęteris ſu Ruth. 4.
is cōciuibus eſt ſaluata, & filio principis tribus Iudæ cōiuncta propter fidelitatē ſuā. [Voca
nomen eius Iezrael] i. infantulo tibi nato impone nomē hoc, Iezrael. Conſuetudo eſt He-
bræis, nomen imponere rebus ab aliqua proprietate, vel ad aliq̃d deſignandū, quemadmo-
dum in Eſaia, Chrs q ſpoliauit infernū, iubet̃ vocari, Velociter ſpolia detrahe. Iezrael autē
eſt nomen regię ciuitatis, atq; vnius metropolis in regno decē tribuū. Iubetur itaq; puer iſte
Iezrael nuncupari, q̄a ꝑ eum dñs ſignificauit punitiōem & captiuatiōem decē tribuū, vel vl-
tionem ſanguinis iniuſte effuſi in Iezrael, vt alij dicunt. Ideo ſubdit̃ ratio appellatiōis pueri,
[q̄m adhuc modicum] i. intra breue tēpus, [& viſitabo] i. vlciſcar [ſanguinem Iezrael] i. ſan
guinem innoxium in hac vrbe effuſum, [ſuper domum Iehu] i. in poſteritate ipſius Iehu regis
Iſrael, quæ poſteritas regnando ſuper decem tribus, dicit̃ aliq̃s bonos occidiſſe in Iezrael, id-
circo viſitat̃ ſanguis illoꝝ in eis. Haymo per ſanguinē Iezrael, intelligit ſanguinē Naboth,
quem fecit Iezabel occidi in Iezrael. Cui cōcordat q̃d in ꝓlogo dicit Hierony. Sanguis (in- 3. Re. 21.
quit) Naboth in Iezrael fuſus, in domo Iehu propter pctā redūdaturus ſignificat̃. Sed cōtra 4. Reg. 9.
hoc alij arguunt, q̄a nec Iehu nec poſteri eius occiderunt Naboth. Secundo, q̄m quarto Re-
gum legitur Iehu dño placuiſſe, eo ꝙ vindicaſſet ſanguinē Naboth, delēdo domū Achab &
Iezabel occidēdo: ſicq; domus Iehu nō fuit propter ſanguinē Naboth punita, ſed poti⁹ ſub-
limata, dño pollicēte ipſi Iehu, ꝙ filij eius vſq; ad quartam generatiōem ſederēt ſuper thro-
num Iſrael. Ad q̃d dici poteſt, ꝙ ſicut Chrs in euāgelio dicit, oēm ſanguinē iuſtū effuſum ab Matt. 23.
Abel vſq; ad Zachariā, venturū ſuper Iudæos incredulos, q̄m imitabant̃ pctā eoꝝ, q iuſtū Abel Gen. 4.
& Zachariā interemerunt, ſic ſanguis Naboth dicit̃ viſitari ſuper domū Iehu, q̄a & ipſe Iehu 2. Par. 24
& filij eius ad idololatriā ſunt cōuerſi, atq; ad multa crimina populū Iſrael induxerunt. Por
ro viſitatio iſta ſanguinis Iezrael ſuper domum Iehu, facta eſt in Zacharia filio prædicti Iero
boam regis Iſrael, ſub q̃ cœpit Oſee prophetare, quem Zachariam ſexto menſe imperij ſui
occidit Sellum de alia tribu, & regnauit pro eo. De iſto Iehu legit̃ 4. Reg. ꝙ Heliſeus miſit ad 4. Re. 15.
eum vnū adoleſcentē de filijs prophetaꝝ, q vnxit eum in regē. Cūq; Iehu occidiſſet oēm do- 4. Re. 9.
mum Achab & ſacerdotes Baal, propter q̃d agēdū aſſumptus fuit in regē, locutus eſt ei dñs: 4. Re. 10.
Quia ſtudioſe egiſti q̃d rectū & placitum erat in oculis meis, & oīa q̃ erāt in corde meo, fe-
ciſti cōtra domū Achab, filij tui vſq; ad quartā generationē ſedebūt ſuper thronū Iſrael. Iehu
aūt genuit Ioachaz, de q̃ natus eſt Ioas, q generauit Ieroboā patrē ꝑfati Zachariæ, in q̃ dñs 4. Re. 13.
vltus eſt ſanguinem Iezrael. Erat q; Zacharias vltimus rex de ſemine Iehu. [& quieſcere fa- 4. Re. 14.
ciam regnū domus Iſrael] i. totū regnū decē tribuū ꝑmittā à rege Aſſyrioꝝ deſtrui & aufer
ri, q̃d impletū eſt nono anno Oſee regis. Statim vero occiſo Zacharia, cœpit regnum decē 4. Re. 17.
tribuū à regibus Aſſyrioꝝ vehementer affligi, primo à Phul, deinde à Theglatphalaſar, po
ſtremo à Salmanaſar, qui tranſtulit populū Iſrael in terram ſuam. A prędicto aūt Zacharia
vſq; ad nonum annum Oſee regis, ſub quo captæ ſunt decem tribus, fluxerunt anni quadra-
gintanouē. [Et in illa die] i. eo tēpore, cū viſitauero ſanguinē Iezrael ſuper domū Iehu, ſicut

expoſitū eſt,cōteram arcum Iſrael.i. omē robur & arma decē tribuū ſuperari atq; corrumpi
permittam. [in valle Iezrael]i. in valle latiſſima ſua iuxta Iezrael,in qua valle prælantibus
decem tribubus contra Aſſyrios,victæ & cæſæ ſunt tribus Iſrael.

Proſequutio expoſitionis huius primi cap. Et cōcepit adhuc & peperit filiā. Art. III.

POſtq̄ Deus prænunciauit ceſſationem regni decē tribuū, iam per verba & facta denunci
at captiuitatis diuturnitatem atq; finalē derelictionē eaꝝ. [Et cōcepit]Gomer[adhuc]
ab Oſee,[& peperit filiam.] Poſtq̄ cæſus eſt Iſrael, & regnū eius deiectum,non iam ma-
ſculus, ſed fœmina naſcitur,quatenus per ſexus imbecillitatem atq; fœmineum animū,infir
mitas populi Iſraelis,& puerile cor eius idola colens,declaretur. [Et dixit] dominus[ei,]pu
ta Oſee;[Voca nomen eius]i. filiæ tuæ,[abſq; miſericordia]i. tale nomē ei impone,q̄d ſigni-
ficet miſericordiæ abſtractionem. Sic nēpe vocata eſt filia iſta,non q̄ ipſa fuerit expers diui-
2. Re. 12. næ clementiæ,ſed quia per eius appellatiōem ꝑfigurabatur duriſſima atq; longiſſima captiui
tas decem tribuum,ſicut oppoſito modo Salomon dictus eſt amabilis dn̄o, qm̄ dominus di
lexit eum. Ideo ſubditur ratio impoſitiōis huius nominis,[quia nō addam vltra miſereri do
mui Iſrael]i.populo decē tribuū non parcam de cætero,ſicut peperci hucuſq;. Hoc ideo dici
tur,nō q̄ Deus miſericordiam ſuā prorſus populo huic ſubtraxit, (cum in omni opere Dei
miſericordia & iuſtitia cōmiſceantur,puniatq; etiā in inferno citra condignum. Propter q̄d
ait Pſal.24. Vniuerſæ viæ dn̄i miſericordia & veritas) ſed ideo hoc dictum eſt, qm̄ Deus vl-
trà nō diſtulit captiuitatē Iſrael,nec à regibus vaſtantibus eos eripuit, ſed duriſſime permi-
ſit eos opprimi,occidi,captiuari,trāſferri. Sicq; in hac vltione diuina iuſtitia clarius reſplen
duit,q̄ miſericordia.[Sed obliuione obliuiſcar eoꝝ.]Per hanc ingeminationem inſinuatur,
q̄ populus iſte vehementer relinquendus eſſet à Deo. Quanuis autē in incommutabili Deo
non cadat obliuio,nec aliq̄d ei ignotum ſit,dicitur tn̄ hoīm obliuiſci,dum miſericordiā ſuā
eis nō exhibet,nec ſoliā grām beneficiaq; impendit,ſed ita ſe habet ad eos,quaſi nequaquā
cognoſceret ipſos,vel ſicut ſe habet homo ad eū, quē penitus nō agnoſcit. E contrario dici-
tur hoīm recordari,quādo miſericorditer auxiliat̃ gratioſeq; adeſt. Hinc ait Pſal.110. In me-
moria æterna erit iuſtus. Et Salomon Prouerb.10. Nomen impioꝝ putreſcet. ¶Quæritur,
Oſee.3. q̄modo verū eſt q̄d dn̄s ait nūc,Nō addā vltrà miſereri domui Iſrael,cū infrà dicat̃, Poſt hæc
reuertentur filij Iſrael, & quærent dn̄m Deū ſuum? Dicendū,q̄ verbis ꝑdictis nō denegatur
cōuerſio populi huius circa finem mūdi,qn̄ iuxta Apoſtolū,plenitudine gentiū ingreſſa,oīs
Rom. 11. Iſrael ſaluus erit,detecta ꝑ Heliā Antichriſti perfidia. Vnde per verba inducta deſignat̃ diu-
turnitas,nō omnimoda perpetuitas abiectiōis populi Iſrael.[Et domui]id eſt,regno & popu
lo Iuda.i.tribus Iudæ,ꝑ quā denotantur & aliæ duæ tribus, videlicet Leui & Beniamin, ſicut
iam patuit.[miſerebor,]liberando eos tēpore Ezechiæ à Sennacherib rege Aſſyrioꝝ. Alia
4. Re. 19. q̄q; diuerſa bona ſpiritualia ac temporalia ꝑſtitit Deus regibus,ſacerdotibus,ac populo huic
Eſa. 17. tēpore Oſee prophetæ,regnātibus Ozia,Ioathan & Ezechia, quanuis tēpore Achaz maxi-
Ge. 32. 35 mas miſerias paſſi ſint. Quanuis aūt in ſcripturis frequēter noīe Iſrael,totus populus de Ia-
3. Re. 12. cob,q̄ dictus eſt Iſrael,generatus,tn̄ ab eo tēpore,quo ſub filio Salomonis decē trib⁹ receſſe-
rūt à domo Dauid,ꝑ Iſrael deſignatæ ſunt cōmuniter decem tribus propter eaꝝ multitudi-
nem.[& ſaluabo eos in dn̄o Deo ſuo]i. in meipſo,ſeu filio meo vnigenito,vel propria vel di-
uina virtute liberabo regnū Iudæ ab impugnatiōe Sennacherib. His verbis innuitur plura-
litas perſonaꝝ in Deo,cū dominus ait de dn̄o:Saluabo eos in dn̄o Deo ſuo. Iuxta quem mo
dum loquēdi ſcriptū eſt Gene.19. Domin⁹ pluit ſuꝑ Sodomam & Gomorrhā ignē & ſulfur
à dn̄o. Etſi q; iſte modus loquendi frequēs in veteri teſtamento, rarus aūt in nouo, q̄uis q̄nq;
2. Tim. 1 inueniatur in eo,vt cū dicit Apoſtolus:Det illi dn̄s miſericordiam inuenire à dn̄o in die illa.
[& nō ſaluabo eos in arcu & gladio & in bello]i. virtute armoꝝ & ꝑlij. Propter q̄d ait Pſal.
Pſal. 43. Non eīm in arcu meo ſperabo, & gladius meus nō ſaluabit me. [& in equis & in equitibus]
i.nō in robore aut multitudine equoꝝ atq; equeſtrium eos ſaluabo. Quia (vt legitur quarti
Regum 19.)angelus domini percuſſit in caſtris Aſſyrioꝝ centū octogintaquinq; millia viro
rum, ſicq; ꝑ manū angeli Iudæi ſaluati ſunt à rege Aſſyrioꝝ, quam ſaluationē fecit angelus
Pro. 2. diuino nutu atq; imperio,ideo principaliter Deo aſcribit̃. Hinc Salomon loquitur: Equus
1. Mac. 3. paratur ad diē belli,domin⁹ aūt ſalutē tribuet. Et alibi legitur: Nō in multitudine exercitus,
ſed de cælo victoria eſt. Deniq; Deus ſp̄aliter ſaluauit multos de regno Iudæ in ſeipſo tanq̄
in fonte & fine beatitudinis vniuerſæ, quia in regno Iudæ tempore præfatoꝝ regum, mul-
Eſa. 45. ti iuſti fuerunt. De qua ſalute Eſaias ꝓfeſſus eſt:Iſrael ſaluatus eſt in dn̄o ſalute æterna. Salua
4. Re. 20. uit q̄q; domin⁹ domū Iuda,qm̄ licet ꝑmiſit eos tēpore Zedechiæ capi,& in Babylonē ꝑduci,
tn̄ poſt ſeptuaginta annos de licētia Cyri regis Perſaꝝ, in Iudæā reuerſi ſunt.[Et ablactauit]
Gomer[eā q̄ erat abſq; miſericordia]i. filiā ſuā vocatā Abſq; miſericordia, amouit à lacte.
Per q̄d ꝓphetice notabat̃,q̄ populus decē tribuū diuina cōſolatiōe priuaret̃, nec ꝓprio cibo
in terra paterna aleret̃,ſed cibis externis,videlicet idololatrijs,in terra captiuitatis veſceret̃.

[Et

[Et concepit]Gomer tertium fœtum,[& peperit ei]puta Oſee marito ſuo [filium. Et dixit]
Deus [ad Oſee:Voca nomen eius,Non populus meus] i. hunc filium tuum nomina tali vo-
cabulo quod deſignet, non populus meus.Quanuis autem nomina iſta, in Latino comple-
xa ſunt,in Hebræo tamen incomplexa fuiſſe reputantur. Cauſa demum huius appellationis
ſubiungitur,cum dñs ait,[quia vos]o Iudęi,eſtis[non populus meus]per pr͂ędeſtinationem
& gratiam,quanuis ſitis populus meus per creationem & prouidentiam generalem. [& ego
non ero veſter Deus] per cultum deuotum ſeu gratioſam ac piam inhabitationē,ita φ non
colatis me reuerenter & charitatiue,ſed in infidelitate & peruerſitate veſtra manebitis. De-
us quippe vniuerſorum,proprie fertur Deus eorum, qui eum ſuper omnia amant, & colunt
vt Deum.Iſtud (vt Haymo dicit) referri poteſt ad Iudæos tempore Oſee captos,vel ad eos,
qui erant in primo Saluatoris aduentu,& Chriſtum negantes coram præſide conclamabāt,
Tolle tolle, crucifige eum. Et item:Non habemus regem niſi Cæſarem. De quibus Daniel. Ioan. 19.
9.erat prædictum:Non erit eius populus, qui eum negaturus eſt. Vnde & ſuper eos peruenit Ibidem.
ira Dei vſq; in finem,ſecundum Apoſtolum,perdiderunt́q; locum & gentem,& dicuntur fi- 1. Theſ. 2
lij non Dei,ſed dæmonis:Qui enim nō credit in filium,nec patrem habet.Propter quod au-
diuit à Saluatore: Vos ex patre diabolo eſtis. [Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena ma- 1. Ioan. 2
ris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur. Et erit In loco vbi dicetur eis,Non populus Ioan. 8.
meus vos: dicetur eis, filij Dei viuentis] Quidam hoc loco incipiunt ſecundum capitulum,
quidam vero loco ſequenti, quo dicitur:Dicite fratribus veſtris.Porro literam iſtam diuer-
ſi varijs modis exponunt,quemadmodum breuiter tangam.Et erit numerus filiorum Iſrael,
id eſt, populus Iudæorum multus erit, ſicut arena maris, quæ ſine menſura eſt quantitatis
diſcretæ,id eſt,ſine numero hominibus cognito. Ideo ſequitur,Et nō numerabitur prę mul
titudine.abſolute tamen loquendo, non eſt in creaturis aliquid actualiter infinitum, nec in
magnitudine,nec in multitudine,nec in perfectione,Deus nanq; glorioſus & ſapiens, in nu Sapię 11.
mero,pondere & menſura vniuerſa conſtituit.Sic filij Iſrael præ multitudine nequeunt nu-
merari,quod aliqui dicunt impletum in Iudæis ab Aſſyrijs captiuatis, aliqui vero in Iudæ-
is qui vſq; in præſens ſub Romano Imperio capti tenentur. Quidam autem referunt ad Iu-
dæos à Babylone reuerſos in propriam terram, qui per ſucceſſum temporis multiplicati
ſunt vehementer. Nonnulli referunt ad eos,qui circa finem ſeculi erunt veniente Helia.Se-
cundum hanc diuerſitatem etiam quæ ſequuntur, diuerſimode explanantur. Subdit enim:
Et erit,id eſt,continget quod ſequitur,in loco,id eſt, in Hieruſalem & locis vicinis. Vbi di-
ctum eſt eis,id eſt,vbi Deus per prophetas dixit Iudæis: Non populus meus eſtis vos, quan-
do coluiſtis idola. Hoc enim per Hieremiam ſæpe dixit dominus populo huic. Dicetur eis,
filij Dei viuentis eſtis, id eſt,ibi poſt conuerſionem ſuam vocabuntur filij adoptiui Dei viui
ac veri,à quo fontaliter profluit omnis vita naturæ, vita gratiæ,vitáq; gloriæ. Chriſto enim
incarnato, & inter Iudæos conuerſante ac prædicante, multi crediderunt in eum, multóq;
plures poſt paracleti miſſionem à Chriſti Apoſtolis ſunt conuerſi. Alij per locum iſtum in-
telligunt totum orbem,in quo Iudęi diſperſi ſunt,& iam multi eorum ad Chriſtum conuer
ſi ſunt. In fine autem mundi omnes vbiq; conuertentur,& ita dicentur filij Dei fide recepta,
qui antea dicebantur filij diaboli. [Et congregabuntur filij Iuda] id eſt, nati de tribu Iuda,
Leui, ac Beniamin, qui per Iudam deſignantur,quoniam reges erant de tribu Iuda. [& filij
Iſrael]id eſt,aliqui nati de decem tribubus[pariter]corporaliter & ſpiritualiter.[Et ponent
ſibimet caput vnum] id eſt,in Chriſtum concorditer credent, quod vniuerſaliter implebi-
tur per prædicationem Enoch atq; Heliæ, qui ſicut in euangelio ſcriptum eſt, reſtituet oīa. Matt. 17.
[& aſcendent de terra]i. cæleſtia quęrēt,& ad diuina cōſurgent, quemadmodū monet Apo Col. 3.
ſtolus,quæ ſurſum ſunt quærite,vbi Chriſtus eſt in dextera Dei, quę ſurſum ſunt ſapite,non
quæ ſuper terram.Porro hæc fient,[qm̄ magnus dies Iezrael] Iezrael interpretat̃ ſemē Dei, Gene. 12
per q̄d intelligi poteſt Chriſtus,de quo legit̃:In ſemine tuo benedicent oēs gentes.Vel con-
gregatio fideliū.Eſt itaq; ſenſus,φ magn⁹ eſt dies Chr̄i.i. tēpus gr̄æ,quia in eo Chr̄s magnifi
ce fecit nobiſcū, maximā gratiā tribuēdo, totū́q; mundū illuſtrando, aduerſarios humanæ
ſalutis deijciendo, & infinita mirabilia perpetrando. Magnus eſt quoq; dies eccleſiæ, quæ in
nomine Chriſti mirabilia operatur, & à ſole iuſtitiæ gratioſiſſime illuſtrat̃. De hoc die fer-
tur in Pſal. 117. Hæc eſt dies quam fecit dñs. Veruntamē expoſitiones iſtæ infirmātur per hoc,
φ Apoſtolus ad Romanos 9. allegat præinductam ſcripturam de vocatione gentiū prænun-
ciatā.Sic etenī ait S. Apoſtol⁹: Deus ſuſtinuit in multa patiētia vaſa iræ apta in interitum, vt
oſtēderet diuitias gloriæ ſuę in vaſa miſericordię. Quos & vocauit,nō ſolū ex Iudęis,ſed etiā
ex gentibus, ſicut in Oſee dicit: Vocaui nō plebem meā,plebem meā,& non miſericordiam
conſecutā,miſericordiā conſecutā.Et erit in loco vbi dictū eſt eis,Nō plebs mea vos,ibi vo-
cabunt̃ filij Dei viui.Sequēdo ergo intellectū diuini Apoſtoli,aduertendū,φ pphete & Apo-
ſtoli eodē ſpū docti atq; locuti ſunt. Quemadmodum ergo in nouo teſtamēto fit diſtinctio

inter Iudæos ſeu Iſrael, carnales & ſpũales (de carnali ſiquidẽ dicit Apl'us: Videte Iſrael ſecũ-
1. Co. 10 dũ carnẽ. Ioan. quoq; Apoc. 2. & 3. Dicunt ſe Iudæos eſſe, & nõ ſunt, ſed ſunt ſynagogæ ſata
Gala. 6. næ. De ſpũali vero loquitur Paulus: Pax ſuper eos, & ſuper Iſrael Dei) ſic prophetæ loquun-
tur de duplici Iſraele, puta carnali ac ſpirituali, ita ꝙ ſpiritualis Iſrael eſt quicunq; fidelis,
ſanctorum patriarcharũ fidem ac mores amplectens, diuina cõtemplans, adhærensq́; Chri-
ſto, qui finis eſt legis ac prophetarum. Eſt igitur ſenſus: Et erit numer' filiorum Iſrael, id eſt,
multitudo in Chriſtum credentium, ſ. gentilium conuerſorum, Deum pura fide contẽplan-
Pſal. 95. tium, ſicut arena maris, quia innumerabilis. Et erit in loco vbi dictum eſt eis, non populus
meus vos. i. vbiq; terrarum, vbi gentiles ante ſuam conuerſionẽ nominabantur non filij Dei,
ſed dæmonũ, quibus & ſeruiebant, oẽs em̃ dij gentium dæmonia, dicetur eis, filij Dei viuen-
tis. i. ibi vocabuntur filij Dei, poſtq̃ ad Chriſtũ cõuerſi extiterint, ſicut ad Galatas ſcribit Apo
Galat. 3. ſtolus, Oẽs filij Dei eſtis per fidem in Chr̃o Ieſu. Quotquot aũt receperũt eum, dedit eis po-
Ioann. 1. teſtatẽ filios Dei fieri. Et cõgregabuntur, cõgregatione ſpũali per fidẽ & charitatẽ, vel etiam
corporali. Filij Iuda, i. primitiua eccleſia ex Iudaiſmo conuerſa, puta apoſtoli alijq́; credẽtes
natione Iudæi, Et filij Iſrael pariter, cõſtituendo vnã eccleſiã in Chr̃o, tanq̃ in lapide angula-
ri cõuenientes atq; cõnexi. De quo ſubiungit: Et cõſtituent ſibi caput vnum. i. Chriſtũ vna-
nimiter eligẽt in regẽ ac principẽ, q̃d nõ facerẽt, niſi electi prius eſſent ab ipſo. Hinc ſcriptũ
Zach. 6. eſt: Pax erit inter duos illos, videlicet Gẽtiles & Iudęos in Chr̃m credẽtes. De hoc quoq; ca-
pite dñs teſtat̃ Ezech. 34. Ego paſcam gregem meum, & erõ eis in Deum, & ſeruus meus Da
Epheſ. 5. uid princeps eorum. Per Dauid aũt oẽs intelligunt Chriſtum, qui iuxta Apoſtolum, eſt ca-
put corporis eccleſiæ. Quæ vero ſequuntur, exponenda ſunt ſicut iam factum eſt.

¶Expoſitio moralis huius primi capituli. Artic. IIII.

IAm in ſuperioribus dictum eſt, ꝙ Oſee (qui interpretat̃ Saluator) figura eſt Chriſti, de
Matt. 1. quo angelus ait: Ipſe ſaluum faciet populũ ſuum à peccatis eorum. Et Eſai. 54. Aperiatur
terra & germinet ſaluatorem. Per hoc ergo, ꝙ Deus iuſſit Oſee, vt acciperet vxorem for-
nicationum, pręfigurabat̃, ꝙ Deus pater dixit Chr̃o, q̃ miſit eum in mundum per incarna-
tionis myſterium, vt acciperet vxorem fornicationũ, i. gentilitatem cum idolis fornicãtem
Epheſ. 5. ſibi deſponſaret, atq; ex ea exhiberet ſibi glorioſam eccleſiam, non habentem maculam ne-
Ioan. 10. que rugam. Vnde & Chriſtus loquitur: Alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas
oportet me adducere. Eſaiæ quoq; 49. pater ait ad Chriſtum: Parum eſt vt ſis mihi ad ſuſci
tandas tribus Iacob, & fęces Iſrael conuertendas: dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea
Philip. 3. vſq; ad extremum terræ. De hac iam dicta ſunt plura. ¶Porro ꝙ dominus ait de decem tri
Luc. 21. bubus, Fornicans fornicabitur terra à domino, Iam videmus in populo Chriſtiano, quomo
Colo 3. do aliquorum deus venter eſt, quorum corda grauantur crapula & ebrietate. Alij auaritiæ
Iob 31. (quod eſt idolorum ſeruitus) ſtudent, qui dicunt auro, robur meum, & obrizo, fiducia mea,
Ecci 10. non metuentes quod ait ſcriptura: Nihil eſt iniquius, q̃ amare pecuniam. Et quod ait 1. Tim.
6. Apoſtolus: Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationes & laqueum diaboli. Alij in ſo-
1. Ioan. 5 phiſmatibus ac vanitatibus ſuis iugiter occupantur. Contra quos clamat Ioannes: Filioli,
cuſtodite vos à ſimulacris. [Et abijt & accepit Gomer] Gomer interpretatur conſummata
atq; perfecta. Per hoc itaq;, ꝙ Oſee accepit Gomer, præſignatum eſt, ꝙ Chriſtus accepit Ec-
cleſiam ex gentibus congregatam, quæ ante conuerſionem ſuam fuerat conſummata in vi-
tijs, immo in fornicatione carnali & ſpirituali, eratq́; perfecta filia voluptatis. Poſtquam ve-
ro ad Chriſtum conuerſa, & ei in ſponſam vnita eſt, facta eſt conſummata in fide, ſpe & cha-
ritate. Itemq́; perfecta in donis ſpiritusſancti, quemadmodum ſcribit Apoſtolus gentibus
1. Cor. 1. conuerſis, puta Corinthijs: Gratias ago Deo, quia in omnibus diuites facti eſtis in illo, ita vt
Matt. 5. nihil vobis deſit in vlla gratia. Hinc Saluator hortatur: Eſtote perfecti, ſicut pater veſter cæle
ſtis perfectus eſt. Cumq́; Chriſtus accepiſſet hanc ſponſam, peperit ei filium, qui appellatus
eſt Iezrael, id eſt, ſemen Dei. Eccleſia nanq; per verbum prædicationis & in fonte baptiſma-
tis generat Chriſto filios gratiæ ac ſalutis, dicente Apoſtolo: Per euãgelium in Chriſto ego
vos genui. Quod Eccleſia non faceret, niſi prius cognita atque fœcundata eſſet à Chriſto,
1. Cor. 3. non ſemine materiali, ſed luce cæleſti, donis ac virtute ſpiritus ſancti. Inſuper dominus ait:
Adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrael, id eſt, occiſionem ſeminis Dei, vtpote Chri
ſti, & aliorum filiorum primitiuæ eccleſiæ, quos occiderunt Iudæi, vlciſcar ſuper domum
Iehu, id eſt, in populo Iudæorum incredulo, quod poſt quadraginta circiter annos à Chri-
ſti paſſione impletum eſt, quando Romani deſtruxerunt Hieruſalem ac Iudæam, & Iu-
dæorum plurimos occiderunt, vendiderunt, diſperſerunt, & varijs modis afflixerunt.
Et in tempore illo contritus eſt arcus Iſrael, id eſt, tota fortitudo Iudæorum eſt deiecta in
valle Iezrael, id eſt, in humilitate Chriſti & Eccleſiæ. Chriſtus nempe ſua humilitate ac paſ
ſione promeruit ſuipſius exaltationem, iudiciariam poteſtatem, aduerſariorum quoque
ſuorum deiectionem. Idcirco ſuperbi Iudæi, Chriſtum humilem perſequendo, eius humili-
tate

tate deirċti ſunt.Hirronymus & antiqui expoſitores, quorum temporibus abundabant hæ-
retici,per drcem tribus ſeu Iſrael,qui dominum dereliquerunt,intelligunt hæreticos,per re-
gnum vero ſeu populum Iudæ,Eccleſiam.Sicq́ per contritionem arcus Iſrael,deſignat hæ-
reticorum deiectio, qui Chriſti virtute vincuntur.Et concepit adhuc,& peperit filiam. Per Lucæ 8.
hanc filiam Oſee vel Gomer, quæ vocat Abſq; miſericordia,deſignantur hærrtici,qui ad
tempus credunt,& in tempore tentationis deficiunt,dęmone ſuggrrente,varios inducendo
errores,& tanq̃ effœminati,tentationibus ſuccumbendo.Hanc congregationem ſeu filiam,
quæ diuina miſericordia merrtur deſtitui,concepit à Chriſto eccleſia,dum eos primo fide-
liter inſtruit ac baptizat: dum vero fidem rrctam & eccleſiaſticam drſerunt vnitatem,effi- 1.Ioann.2.
ciuntur prolrs diaboli. De quibus ait in prima ſua epiſtola Ioannes: In nobis erant, ſed non
erant ex nobis. Hinc dominus ait: Non addam vltra miſereri domui Iſrael,id eſt, conuenti-
culis hæreticorum,qui æternaliter condemnantur, ſed domui Iuda,id eſt,eccleſiæ corde cre
drnti,& ore ſalubriter cõfitenti miſerebor, perducendo eos ad finem beatum. Et ablactauit Ecci 15.
eam quæ erat abſq; miſericordia.i. præſatam hæreticorum collectionem priuat Deus gra- Sapien.1.
tia internæ refectionis,lacte euangelicæ legis,pane vitæ & intellectus, & aqua ſapientiæ ſalu- Thren. 4.
taris, quæ maleuolã nequaq̃ ingreditur aĩam, ita vt tales non iam nutriantur in crocris, ſed
ſtercora amplexentur.Et concepit & peperit filiũ, & dixit, Voca nomen eius,Non populus
mrus.Per hunc tertiũ puerum Oſrr & Gomer, intrlligunt cæteri impij Chriſtiani,qui rebel
les ſunt lumini, nec per gratiam & prædeſtinationem attinent Deo, ſed ſola fide Chriſtiani
filijq́ Eccleſiæ reputantur.De qualibus ſcriptum eſt: Ipſi de mundo ſunt,& de mũdo loquun- 1.Ioann.4.
tur,& mundus eos audit. De quibus ait ſaluator: Multi dicent mihi in die illo,Domine do- Matth.7.
mine,nonne in nomine tuo propherauimus,& in nomine tuo dæmonia eiecimus,& virtu-
tes multas fecimus? & tunc confitebor illis,quia nunquam noui vos, Diſcedite à me omnes
operarij iniquitatis.Iſtis melius eſſet viam iuſtitiæ ignoraſſe,q̃ cognitam abieciſſe.In quibus 2. Petri 2.
vtiq; ſemen Dei non prrmanet. Horum Deus omniũ aſſerit ſe non eſſe Deum, quia nec ipſi
eum ſuper omnia amant & colũt,nec ipſe prr gratiã corda eorum inhabitat,neq; per proui
dentiam ſingularem prouidet eis efficienter de neceſſarijs ad ſalutem, verum dimittit eos iu Pſalm. 80.
ſtitia exigente ſrcundum deſideria cordis eorum, vt eant in adinuentionibus ſuis. Quo con Apoc.21
tra de electis habetur in Apocalypſi: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit
cum eis,& ipſi populus eius erunt,& ipſe Deus cum eis erit eorum Drus.

¶Declaratio II.capituli: Dicite ſratribus veſtris populus meus. Artic. V.

NVnc in fine præcedentis capituli dictum eſt, quemadmodum filij Iuda, & filij Iſrael
congregarentur,& conſtituerent ſibi caput vnum concorditer credẽdo in Chriſtum:
apoſtolica quoq; authoritatr oſtenſum eſt, ꝙ per filios Iſrael,intelligãtur ſpiritualrs Galat.3.
Iſrarlitæ,id eſt,electi gentiles, iuxta illud ad Galatas: Qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abra-
hæ.Idcirco propheta alloquitur modo prædicatores primitiuæ eccleſiæ natione Iudæos,pu
ta Apoſtolos alioſq́ Chriſti diſcipulos, vt gentilibus gratiam Dei annuncient.[Dicite] ò
Apoſtoli & ex Iudaiſmo conurrſi[fratribus vr̃is] id eſt,electis rx gentibus, qui ſunt fratres
veſtri, non ſolum propter conformitatem naturæ & ratione originis ex primo parente,
itemq́ quoniam ab eodem geniti creatore, ſecundum illud Malachiæ: Nunquid non pa- Malach.2.
ter vnus omnium noſtrum? nunquid non Deus vnus creauit nos? ſed etiam propter confor-
mitatem fidei,charitatis & gratiæ.Vnde ad Galatas teſtatur Apoſtolus: In Chriſto Ieſu neq; Galat.5.
circuncisio aliquid valet neq; præputium,ſed fides quæ per dilectionẽ operatur.De talibus Ibidem.
fratribus dñs ait electis Iudæis per Eſaiam: Mittam ex eis qui ſaluati fuerint,ad gentes, in Eſaiæ 66.
Aphricam & Lydiam,in Græciam & Italiam,& adducent omnes fratres veſtros.Itaq; dici-
te fratribus veſtris[populus meus]i.ꝙ ipſi per gratiam ſunt populus meus,ſicut & vos,ꝑpter Roma.3.
quod ad Romanos dicit Apoſtolus: An Iudæorum Deus tantum? nõne & gentiũ? Rurſusq́: &10.
Nõ eſt diſtinctio Iudæi & Græci.Nam idẽ dñs oĩm, diues in oẽs qui inuocant eum.Hinc per Eſaiæ 19.
Eſaiã loquitur dñs: Dicã Aegypto, populus meus: & opus manuũ mearũ,Aſſyrio.[& ſerori
veſtræ]i.eccleſiæ ex gẽtibus congregatæ,dicite: [Miſrricordiam conſecuta]i.ꝙ ipſa miſeri-
cordiã meam ſuſcepit per gratiã Chriſti.propter quod in Eſaia habetur: Ecce gentẽ quam
nrſciebas,vocabis.Et in Actis ait Petrus: Si Deus eandem gratiã dedit illis(videlicet genti- Eſaiæ 55.
bus)ſicut & nobis, ego quis eram,qui poſſem prohibere Deũ? Hoc eſt q̊d ad Epheſios dicit Actor. 11.
Apoſtolus: Reuelatum eſt ſanctis apoſtolis & prophetis in ſpiritu, eſſe gentes cohæredes & Ephe.2.
concorporales,& comparticipes promiſſionis Dñi in Chriſto Ieſu.¶Præterea,pręter hanc
expoſitionem tangit Hieronymus alias duas.Prima eſt: Dicite o vos dr tribu & populo Iu
dæ,vnum Deum colentes,fratribus veſtris.i.populo decẽ tribuum,ꝙ ſit populus meus,dum Roma. 11.
modo voluerint idololatriã & alia peccata abijcerr.Et qa de ſemine patriarcharum proge
nitus rſt,& ſorori veſtræ,i.eidẽ plebi vel ſynagogæ dicite, ꝙ ſit miſericordiã conſecuta.Nã
multi ex decẽ tribubus gratioſe ſaluati ſunt,quorũ vnus fuit Tobias de tribu Nrphthalim.

Srcun-

Secũda eſt: Vos Iudæi qui creditis, dicite fratribus veſtris, i. fractis ramis, ꝙ ſit popul⁹ meus,
& ſorori veſtræ ſynagogæ, ꝙ ſit miſericordiã conſecuta, quo ad hoc ꝙ in fine mundi, cum
intrauerit plenitudo gentiũ, omñis Iſrael ſaluus erit. [Iudicate matrem veſtram, iudicate, qm̃
ipſa nõ vxor mea, & ego nõ vir eius] Hũc locũ Beda exponit pro tp̃e Chriſti, vt ſit ſenſus: O
apoſtoli & cæteri credentes ex Iudaiſmo, iudicate, i. reprę̃hendite matrem veſtram incredu
lam ſynagogam Chriſto. Et repetit iudicate, quatenus frequenter ac ſtrenue increpent eam.
Acto.3. Quod in Actis legunt feciſſe apoſtoli, dicente Petro Iudæis: Deus patrum noſtrorum glori-
ficauit filiũ ſuum Ieſum, quem vos quidẽ tradidiſtis, & negaſtis ante faciem Pilati, & peti-
ſtis virũ homicidam donari vobis. Quia ipſa ſynagoga incredula, non eſt vxor mea, cum
non ſit mihi per fidẽ & charitatẽ coniuncta, nõ imprę̃gnet à me fructu operum bonorum:
& ego non ſum vir eius, i. ſponſus, ita, q̃a non eſt æterna coniunctio ſpũalis matrimonij in-
Eſaię 59. ter eã & me, qm̃ peccata eius diuiſerũt inter eã & me, & facta eſt meretrix atq; adultera, ſicut
patebit. Loquitur autem Deus de ſpirituali coniunctione, quæ eſt inter creaturam rationa-
lem & creatorẽ, metaphorice ſub nomine vxoris & viri. Et ſimili modo ait per Eſaiã: Quis
Eſai.50. & 5. eſt iſte libellus repudij, quo dimiſi matrẽ veſtram? Ei quoq; quod nunc dñs ait: Iudicate ma-
trem veſtrã, ſimile eſt quod per eundẽ Eſaiã dñs ait: Et nũc habitatores Hieruſalẽ, & viri Iu
da, iudicate inter me & vineã meam, videlicet ſynagogã. Conſequenter De⁹ clementer hor
tat ſynagogã ad pœnitentiam, & vt illa magis obediat admonitioni diuinæ, minat pœnam.
[Auferat] i. relinquat atq; abijciat [fornicatiões ſuas] ſpũales. i. idoloꝝ culturas. Fornicatiões
quoq; corporales. i. illicitos concubitus ſolutę cum ſoluta. [à facie ſua] i. ab aſpectu atq; prę-
ſentia ſua, ne eas per approbationem aſpiciat vel acceptet, ſed retro ſe iactet, quẽadmodum
Hier.30. per Hieremiam dñs aſſerit: Si abſtuleris offendicula tua à facie tua, non cõmoueberis. Nihilo
Pſal.50. minus debet homo peccata ſua ante ſe ponere, vt ea pœnitendo penſet ac defleat, dicente
Hiere.3. Pſal. Qm̃ iniquitatẽ meam ego cognoſco. Propter quod dñs ait per Hieremiã: Leua oculos
tuos in directũ, & vide vbi proſtrata es. [& adulteria ſua] ſpiritalia ac corporalia auferat [de
medio vberum ſuorum] i. à ſuis vberibus, vel à corde, quod intra vbera ſituatur. Corporalia
quippe adulteria per contactum vberum prouocantur, & conſummantur. Idcirco de vbe-
ribus tolli iubentur. Spiritualia vero adulteria per cordis delectationem explentur. Pręcipi-
tur ergo, ne cor vitia idololatrię diligat, nec ea ad actum deducat. q̃uis autem ſpiritalis for-
nicatio præſertim idololatria appelletur, quia per eam cor à Deo formaliter atq; totaliter
ſeparatur, quodlibet tamẽ peccatum mortale, fornicatio ſpiritalis eſt, quia per ipſum mens,
cæleſtis ſponſi vnione relicta, ſummiq́; boni adhæſione reiecta, rebus inhæret caducis, & in
creaturis potius q̃ in Deo quieſcit ac delectatur. Propter quod in Numeris dñt: Ne ſequan-
Nume.15. Ezech.6. tur, inquit, cogitationes ſuas, & oculos per res varias fornicantes. & in Ezechiele: Contri-
ui cor eorum fornicans, & recedens à me. [Ne forte expoliem] i. expoliãdo faciam [eam nu-
dam] i. ſpiritalibus gratijs vel corporalibus beneficijs deſtitutam. Veſtes nempe & ornamen
ta populi Iſrael, fuerũt auxiliũ Dei, angelorum cuſtodia, doctrina legis & prophetarum, re-
ligioſæ ac ſanctæ perſonæ, & cætera dona creatoris, de quibus gloriabantur dicentes: Non fe
Pſal.147. cit taliter omni nationi, & iudicia ſua nõ manifeſtauit eis. Hæc Deus minatur ſe ablaturum,
niſi pœniteant. [& ſtatuam] i. ponã [eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ] i. in tali ac tanta ca-
lamitate, vilitate & abiectione, qualẽ & quãtam habuit in Aegypto, vbi multiplicatus eſt po
pulus Iſrael, & multis ærumnis, idololatrijs, atq; duriſſimo iugo fuit ſubiectus. Propter q̃d
Ezech.16. in Ezechiele ſcriptũ eſt: In die ortus tui non eſt præciſus vmbilicus tuus, & aqua non es lo-
Ibidem. ta, ſed piecta ſuper faciem terrę. Et denuo: In die, inq̃t, qua nata es, non es ſale ſalita: & trãſiui
ꝑ te, & inueni te nudã & deturpatam, & conſperſam in ſanguine tuo. Sed de tanta ærumna
Ibidem. eripuit Deus hanc plebem, cũ eam eduxerat de Aegypto. propter q̃d ſubdit: Indui te byſſo &
ſubtilibus, & ornamẽta circumpoſui tibi. Hæc aũt videmus iam Iudæis ablata propter incre
dulitatẽ ſuã in Chriſtũ. [Et ponã eã quaſi ſolitudinẽ] i. habitatores terræ eorum occidam, vel
Matt.23. transferã de ꝓpria terra. Vnde Chr̃s in Euangelio ait Iudęis: Relinquet vobis domus veſtra,
deſerta. [& ſtatuã eã velut terrã inuiã] i. ſynagogã parificabo terræ quæ viã non habet, eo ꝙ
non ſit habitator vel deambulator in ea: ſic ſynagoga à Deo derelicta eſt, nec habet rectam
Eſa.60. viam tendẽdi ad Deũ, quẽadmodum Eſaias teſtatur: Fuiſti derelicta & odio habita, & non
erat q̃ per te trãſiret. [& interficiã eã ſiti.] Hoc accipi poteſt de ſiti corporali, quã Iudæi ꝑpeſ
ſi ſunt, à Romanis obſeſſi: tunc eñ defuerũt eis cibi ac potus. Vel de ſiti ſpũali. i. à veritate au
diendi verbũ Dei. Nunc eñ Iudæi multo tp̃e deſiderarũt habere & audire prophetam, q eis
aliq̃d certi de Meſſię nunciaret aduentu, dolenteſq́; dicunt: Signa noſtra non videm⁹, iã non
Pſal.57. eſt propheta. Sed exigẽtibus culpis ſuis, nõ merent diuinitus exaudiri. De huiuſmodi fame &
ſiti dñs ait per Amos: Emittã famẽ in terra, nõ famẽ panis, neq; ſitim aquæ, ſed audiendi ver
Amos 8. bum Dei. Interficiunt quoq; obſtinati Iudæi ſiti, i. penuria aquæ ſapiẽtiæ ſalutaris, gratiæq́;
Ioan.4. cæleſtis. De qua dicit Saluator: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, nõ ſitiet in ęternum,
ſed

ſed aqua quã ego dabo,ſiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternã,Occidũtur quoq; ſiti,
id eſt, immoderato temporalium rerum affectu, cum ſint auariſſimi. ¶Præterea quidã oĩa
iam prædicta,ab illo loco,Iudicate matrem veſtram, exponunt de Iudæis pro tempore Ba-
bylonicæ captiuitatis,itaq; propheta alloquitur ꝓphetas & iuſtos, qui captiuitatem illam
prædixerunt,videlicet Hieremiam,Baruch,quatenus Hieruſalem vel ſynagogam iudicent,
atque ex eius prauitate perpendant, ꝙ non ſit ſponſa ſeu vxor Dei,nec ipſe ſit ſponſus vir ꝗ
ipſius. Cætera quoq; quæ dicta ſunt,applicari poſſunt Iudæis temporis illius, eodem ſenſu
quo nunc applicata ſunt Iudæis pro tempore Chriſti. Multum enim viguit vtraq; fornica-
tio præinducta in populo Iudæorum ante Babylonicam captiuitatem. Propter quod Deus
per manum Chaldæorum eos expoliauit,& velut ſolitudinem terramq́; inuiam ſtatuit,pro-
ut per Hieremiam prædixit vbertim. Vnde loco quodam loquitur dominus: Derelinquam Hiere. 29.
vos & ciuitatem quam dedi vobis & patribus veſtris, & dabo vos in vexationem & maledi-
ctionem, & in ſtuporem, & in ſibilum, & in opprobrium, eo ꝙ non audieritis verba mea.
Deniq; ſicut prædicta, ſic & ſequentia vtroq; modo exponuntur,& ſenſus redit in idem.[&
filiorum illius] i.filiorum infidelis ſynagogæ, ſequentium matris ſuæ perfidiam & peccata,
quibus in euangelio dicitur: Genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Matth.3.
[non miſerebor]quoniam à Chaldæis ac Romanis vaſtati ſunt.Et bona gratiæ in præſenti,
bonaq́; gloriæ in futuro perdiderunt. Vnde dominus ait ad Hieremiam: Non aſſumas lau- Hiere.7.
dem & orationem pro eis:Si ſteterint Moſes & Samuel coram me,non eſt anima mea ad po
pulum iſtum. [quoniam filij fornicationum ſunt] id eſt, multiformium fornicationum vi-
tijs ſeruierunt.Propter quod filij fornicationum vocantur, propter abundantiam huiuſmo
di vitij, ſicut Antichriſtus dicitur homo peccati & filius perditionis. Vel dicuntur filij for- 2.Tim.2.
nicationum, quia à parentibus fornicatoribus nati non ſolum in eſſe naturæ,ſed etiam cul
pæ, quoniam patres docuerunt filios ſuos errores & ſcelera. [quia fornicata eſt mater eo- Hiere.5.
rum,] videlicet ſynagoga, vt patuit. Vnde Hieremias:Vnuſquiſq;, ait,ad vxorem proximi Eſaiæ 2.
ſui hinniebat,& repleta fuit idolis terra eorũ,vt Eſaias dixit.[Confuſa eſt]incredula ſynago
ga, id eſt, obſtupuit, admirata eſt, eſtq́; vitijs inordinata, & confuſione digna effecta.[quæ
concepit eos] id eſt,filios fornicationum prædictos,quos enutriuit diabolo,inſtruens eos in
malo. Sed obuiare videtur illud Hieremiæ: Confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere no- Hiere.6.
luerunt.Et reſpondendum, ꝙ ſicut in Eccleſiaſtico habetur, Eſt confuſio adducens pecca- Eccl 4.
tum,'& eſt confuſio adducens gratiam & gloriam. Confuſio itaq; vna eſt mala,peccati in-
ductiua,dum quis præ rubore abſcondit vitia ſua. Alia vero eſt bona,dum homo erubeſcit
de malo culpæ. De hac ſecunda loquitur Hieremias. Sic enim obſtinati non confundun-
tur, nec verecundantur impie operari. Propter quod obſtinatæ plebi Iudæorum dicitur à
Hieremia:Frons meretricis mulieris facta eſt tibi, Noluiſti erubeſcere. De talibus loquitur Hiere. 3.
Eſaias:Peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt,nec abſconderunt. Et Salomon:Læ- Eſai.3.
tantur quum malefecerint. Præter hanc duplicem confuſionem eſt confuſio tertia,dum ali- Prouer. 2.
quis fruſtratur ſpe ſua, & aduerſariorum ſuorum voluntati exponitur, atq; ignominioſam
incidit calamitatem. De qua orat Pſalmiſta:Deus meus in te confido, non erubeſcam,neq; Pſal.24.
irrideant me inimici mei, De hac quoq; loquitur nunc Oſee. Subditur enim ratio huiuſ-
modi confuſionis,[quia dixit]mater ſerpẽtina ac infidelis.[Vadam] ſpiritaliter per fidem,
vel potius infidelitatem & cultum. [poſt amatores meos] id eſt,deos quos colui, vel homi-
nes,in quibus magis q̃ in Deo vero confiſus ſum,id eſt,idolis adhærebo,vel hominum quæ-
ram ſubſidia. Hoc dixerunt Iudæi ex diffidentia diuini auxilij. Quemadmodum enim in
Hieremia copioſe deſcribitur, cum ſanctus Hieremias hortaretur eos ad idololatriæ reie-
ctionem,dixerunt: Non audiemus verbum ex te, ſed faciẽtes faciemus omne verbum,quod Hiere. 44.
egreditur ex ore noſtro, vt ſacrificemus reginæ cæli. [Qui dant panes mihi,& aquas me-
as, & lanam meam,& linum meum,& oleum meum,& potum]id eſt,neceſſaria victui atq;
veſtitui. Hæc enim arbitrabantur ſibi conferri ab idolis, vel mundanis hominibus potius q̃
à Deo. Spiritaliter dedit Deus electis Iudæis panem vitæ & intellectus, Aquas quoq; ſapien- Eccl 15.
tiæ ſalutaris,de quibus loquitur Eſaias:Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.La Eſaiæ 12. & 61.
nam etiam & linum,id eſt,indumenta ſeu decorem virtutum,de quibus Eſaias inducitur:In-
duit me veſtimento ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me. Itemq́; oleum vnctio-
nis & conſolationis internę,& potum ſpiritaliter inebriantem,ab æſtu concupiſcentię refri
gerantem,ipſamq́; animã in Deo lætificantem. Vnde & ſcriptũ eſt:Torrente voluptatis tuę Pſal.35.
potabis eos. Potus iſte eſt feruor diuini amoris,ſeu exuberantia gr̃æ deiformis,per quẽ cũcta
terrena deſipiũt,ſolaq́; ſapiũt bona æterna.[Propter hoc]i.quia dixiſti: Vadã poſt amatores
meos,[ecce ego(dominus)ſepiam]i.vallabo & implicabo [viam tuam]i.deſideriũ vel acti-
onem,qua nitebaris ire ad amatores nociuos[ſpinis] i.doloribus & ærũnis,aduerſitatibuſq́;
diuerſis.[& ſepiã eam maceria]i,muro ſeu grandi obſtaculo,quo impediet venire quo iuit.

[Et

[Et ſemitas ſuas non inueniet]id eſt, affectum ſuum non poterit perducere ad effectũ. Non
enim permiſit Deus Iudæos hos adipiſci optata auxilia à dijs vel hominibus, in quibus ſpe-
rabant, ſed grauiſſimis pœnis eos addixit, per obſidionem Chaldæorũ ac Romanorum, ita
quod nullus potuit eis opem impendere. ¶ Inſuper ad literam poſſunt per ſpinas atq; ma-
ceriam intelligi corporales munitiones factæ aduerſus Iudæos tempore obſidionum dicta-
rum, ita ꝙ boni inuenerunt ſemitas ſuas. i. modum vel iter effugiendi. [& ſequet amatores
ſuos]i. cordialiter affectabit auxiliũ hoĩm in quibus ſperauit, videlicet Aegyptioꝝ tempo-
re obſidionis ſuæ à Chaldæia. Promiſit enĩ rex Aegypti Zedechię, ꝙ auxiliaret ei cõtra Chal
Lucæ 14. dæos. [& nõ appræhendit eos]Non enĩ poterãt ei ſuccurrere. [& quæret eos]per nũcios ac li
teras. [& non inueniet. Et dicet]neceſſitate cõpulſa, iuxta illud: Compelle intrare. [Vadam]
ſpiritaliter de vitijs ad virtutes, de amatoribus vanis ad verũ ac infallibilẽ amatorem. [& re-
uertar ad virũ meũ priorem]i. ad Deum æternum, deſerẽdo bona caduca, & inhærendo bo-
no incõmutabili, Deo ſummo ac oĩpotenti ſpõſo cæleſti, qui me ſibi deſponſauit in legis col
latione, vel in ſanctoꝝ patriarchaꝝ adoptatione, & pmiſſione eis facta de beneficijs confe-
rẽdis poſteritati eoꝝ. [quia bene mihi erat tunc]qñ Deo vero adhęſi ac parui, [magis q̄ nũc]
dum idolis deſeruiui, atq; humana ſubſidia exquiſiui. Cõſtat enĩ ex toto decurſu veteris teſta
menti, ꝙ multo melius ſucceſſit populo Iudæoꝝ tam in ſpiritalibus q̄ in tẽporalibus bonis,
qñ diuinæ legis obſeruauit præcepta, q̄ dum idola coluit, vel extraneaꝝ nationum poſtula-
uit auxilia. Iſtud aũt, videlicet, Reuertar ad virũ meum priorẽ, dixerunt Iudæi ſaltem aliqui,
qñ iam viderunt ſe à Chaldæis mox capiendos. Tunc nanq; viderũt, ꝙ dij & homines eis nil
profuerunt. Propter q̄d Dei ſuccurſum petebãt, ſed nimis tarde & fruſtra, quia ex neceſſitate
potius, q̄ ex charitate. Vel ſi tunc non reuertebant, certũ eſt ꝙ in Chaldæa poſiti, ad Deũ con
uerſi ſunt, maxime expletis annis 70. de quibus prædixerat Hieremias. ¶ Huic quoq; verbo,
Hiere. 29. vadam & reuertar ad virum meũ priorẽ, ſimile eſt q̄d ait filius prodigus ad extremã perdu-
ctus inopiam: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego aũt hic fame
Luc. 15. pereo: Surgam, & ibo ad patrem meum &c. [Et hæc]mater viperina atq; incredula ſynago-
ga[neſciuit, qa ego dedi ei frumentum & vinum & oleum] i. cibos & potus ac condimenta
eoꝝ, quæ pertinent ad naturales diuitias. Vnde paulo ante aſcripſit hæc oĩs amatorib' ſuis
ſeu idolis. Ad tantã equidem mentis cæcitatem venerunt Iudæi ante Babylonicam captiui-
tatem, ꝙ diuinam prouidentiam negauerunt. Propterea non putabant ſibi à Deo vero col-
Hie. 25.44 lata ea quæ poſſidebant. De hoc Hieremias & Ezechiel plene loquunt. [& argentum multi-
Ezech. 10. plicaui ei]i. copiam argenti eis conceſſi. [& aurum quę fecerunt Baal]i. argentum & aurum,
quæ eis multiplicaui, vt ad honorem meũ talib' vterent, expenderunt in fornicationibus, ſa
crificijs atq; ornatibus idoli, q̄d dic' Baal, eſtq; deus Sidonioꝝ. Vel Bel, de' Babyloniorum.
Hoc enĩ idolum ornauerunt argento & auro, & eadẽ ei immolauerunt. ¶ Deniq; ſpiritaliter
dedit Deus populo Iudæoꝝ frumentũ, i. legem, cuius obſeruantia aluit mentẽ, & vinum. i.
veræ hilaritatis materiam ſeu multiplex gaudium. Oleum quoq; vnctionis ac illuſtrationis
mentalis. Argentũ. i. eloquentiæ venuſtatẽ vel reꝝ creataꝝ ſciẽtiam, & auꝝ. i. ſapiẽtiam quę
Apoc. 3. eſt notitia diuinoꝝ. Vel auꝝ. i. Dei amorẽ, de quo in Apocal. ſcriptum eſt: Suadeo tibi emere
aurum probatum ignitum, vt locuples fias. Hæc bona ac munera Dei, electi Iudæi conſer-
uabant, & Deo grati fuerunt, quidã vero eorum ea reiecerunt, & totum q̄d à Deo ſortiti fue-
runt, conuerterunt ad idoloꝝ culturam, atq; ad cętera mala. ¶ Conſequenter cõminatur dñs
debitam pœnã pro tantis piaculis. [Idcirco conuertar] per noui effectus operationem, non
per meipſius mutationem, conuertar itaq; à pietate clementiæ ad rigorem iuſtitiæ, punien-
do qbus diu peperci. [& ſumã frumentum meum]i. blada tollam à Iudæis[in tẽpore ſuo] i.
tempore meſſis, quando iam propter maturitatem apta erant reponi in horreis: & hoc eſt
grauiſſima pœna, dũ tẽpore maturitatis & meſſis terræ naſcẽtia auferũt, & perit labor agri-
colaꝝ. Vel in tẽpore ſuo, i. tẽpore præfinito à me. [& vinũ meum]i. vinum q̄d contuli eis, au
ferã [in tẽpore ſuo] i. tpe torcularis ſiue vindemiæ, vel tẽpore præordinato à me. Hæc Deus
abſtulit Iudæis per tẽpeſtates vel hoſtes, qñ à Chaldęis ſeu alijs vaſtabant. [& liberabo lanam
meã & linũ meũ]i. materiã veſtimentoꝝ quæ eis conceſſi, tollam ab eis, ne ab ingratis & im
pijs poſſideant. Dũ enĩ rationalis creatura abutit bonis creatoris, hæc ipſa bona indebitæ ſer
uituti ſubdunt. Idcirco liberari dicunt, dum ab iniuſtis dñis auferuntur. [quæ]lana & linum
[operiebant ignominiam eius]i. idolum populi huius ornabant. Iudæi enim idololatræ ido
lum Baal multiplici genere veſtium decorabant. Idolum ergo ignominia appellatur, quia
hoc erat Iudæis ignominioſiſſimum atq; turpiſſimum, ꝙ relicto Deo patrum ſuorum, oĩpo
tenti, vero ac ſummo, idola coluerunt. Superius quoq; dictũ eſt, quid ſpiritaliter per frumen-
tum, vinum, lanam & linum ſignetur, & quomodo omnia hæc eis ſpiritaliter ſint ablata.

¶ Proſecutio elucidationis huius capituli ab eo loco: Et nunc reuelabo ſtultitiam eius.

Articulus VI.

Quoni-

QVoniam per ea per quæ quis peccat, punitur, idcirco dñs ſubdit: [Et nũc] i. tẽpore Ba- Sapi. 11.
bylonicę captiuitatis, [reuelabo ſtultitiã eius] i. errorem, ſeu idololatriã, vel idolum ſy
nagogæ manifeſtabo, [in oculis amatorũ eis] i. Chaldæis vel Aegyptijs, cum quibus Iu
dæi habuerũt aliqñ amicitiam. Cum em̃ Chaldæi, ſuperata Hieruſalem, ingrediebant tem-
plum, viderũt quõ Iudæi in templo idola coluerunt, & qualiter decepti fuerunt inſipienter Heſt. 13.
in Aegyptijs confidendo. Aegyptij quoq; hæc perceperunt, & ita in oculis eorum mentali-
bus manifeſtata ſunt hæc. [Et vir non eruet eam de manu mea] i. nemo poterit liberare Iu-
dæos de vindicta ſeu poteſtate, quam exercebo in eis per manus Chaldæorum. Deo em̃ nul
lus valet reſiſtere, quẽadmodum ſcriptum eſt Iob 23. Deus ſolus eſt, & cogitationem eius ne-
mo auertere poterit, & anima eius quodcũq; voluit, fecit. [Et ceſſare faciam om̃e gaudium
eius] i. deſtruendo templũ atq; Hieruſalem, populum quoq; fame, peſte & gladio occidẽdo,
imponam finem lætitiæ Iudæorum ad tempus. In maxima em̃ tribulatione fuerunt Iudæi,
cum à Chaldæis obſiderentur, ita q; nec in ſpiritualibus, nec in carnalibus delectabantur. Vn
de ab Eſaia dictum eſt: Erit pro ſuaui odore fœtor, & pro criſpante crine caluitiũ. Et Threñ. Eſa. 3.
vlt. Defecit gaudium cordis noſtri, verſus eſt in luctum chorus noſter. Faciam quoq; ceſſare
[ſolennitatem eius] i. feſta Iudęorũ, vt ponatur ſingulare pro plurali. Vel p ſolennitatẽ, ſe-
cundũ Bedã, intelligitur paſchalis feſtiuitas, tanq̃ ſolennior, q̃ fiebat in cõmemorationẽ libe
ratiõis eorũ de terra Aegypti. Frequenter añt ſcriptura vtitur ſingulari pro plurali, & ecõtra,
quẽadmodum in Exodo dñs ait Pharaoni: Dimitte filiũ meũ, vt ſacrificet mihi in deſerto. Exod. 4.
Per filiũ nãq; intelligit vniuerſos filios Iſrael. Deinde ponunt feſta Iudęorũ in ſpeciali: [Neo-
meniam eius] . i. feſtiuitatem Calendarum, quæ fiebant tempore innouationis lunæ, ſeu in
principio menſium, [ſabbatum eius]. i. feſtiuitatem ſeptimæ diei, in qua Iudæi epulis ocijſq;
vacabant, ſecundum gloſſam. Fiebatq; iſta ſolennitas in memoriam creationis mundi, quo- Gene. 2.
niam ſeptimo die requieuit Deus ab omni opere quod patrarat. [& omnia feſta temporum
eius] i. ſolennitates quæ fiebant ſemel in anno, videlicet paſchæ, pẽtecoſtes, & tabernaculo-
rum ac dedicationis. Eandem em̃ dedicationẽ non celebrabant, niſi ſemel in anno, quamuis
quolibet anno plures celebrauerunt dedicationes. Hæc oĩa fecit Deus ceſſare in populo Iu-
dæorum, qñ à Chaldæis capti, occiſi, vel translati fuerunt. Propter quod ſcriptum eſt: Viæ Si Thre. 1.
on lugent, eo q; non ſint qui veniant ad ſolẽnitatem. Hinc Eſaiæ 1. loquitur dñs: Solẽnitates
veſtras odiuit anima mea. Deniq; ſecundũ Thomam in prima ſecundæ, In veteri teſtamento
erant ſeptem feſtiuitates temporales, i. quæ certis diebus anni celebrabantur. Prima erat ſab
bati, in memoriam beneficij creationis mundi, vt dictũ eſt. Secunda fuit Neomeniæ, in pri-
mo cuiuslibet menſis, in memoriã gubernationis rerum à Deo, & quoniam inferiora ſecun-
dum curſum lunæ mutant, à qua menſis nomen accepit, iuxta illud Eccleſiaſtici: Luna oſten Ecci 43.
ſio tẽporis, & ſignum æui: menſis ſecundum nomen eius. Idcirco fiebat iſta ſolẽnitas in prin
cipio cuiuslibet lunationis ſeu lunæ, non in plenitudine eius. Quod item fiebat propter ido
lolatriæ excluſionem, quia gentiles in plenilunio ſacrificabant. Et quoniam hæc duo benefi
cia Dei, ſcilicet creationis & gubernationis, cõmunia ſunt cunctis hominibus, feſta hæc fre-
quenter in anno iterabãtur. Alia quinq; feſta celebrabantur ſemel in anno, in memoriam
beneficiorum ſpecialiter collatorum populo Iſrael. Quorum primum fuit ſolẽnitas paſchę,
de qua prætactum eſt. Et poſt quinquaginta dies ſequebatur ſolennitas pentecoſtes, in me-
moriam beneficij legis datæ. Alia vero tria feſta ſeruabantur ſeptimo menſe, qui apud Iudæ-
os quaſi totus celebris fuit. Nam primo die huius menſis erat feſtũ tubarum, in memoriam
liberationis Iſaac. Vnde tunc cornibus buccinabant, quoniam Abraham vidit arietem cor-
nibus hærentem vepribus, quem immolauit pro Iſaac. Erat quoq; feſtum tubarum, in quo
inuitabantur Iudæi ad ſolennitatem expiationis, quæ decima die ſeptimi menſis fiebat in
memoriam beneficij, quo Deus ad preces Moſis propiciabatur eis de adoratione vituli aurei Exo. 32.
atq; conflatilis. Poſt hæc celebrabatur ſolennitas Scenopegiæ ſeu tabernaculorum ſeptem & 33.
diebus, in memoriam protectionis ac deductionis eorum in deſerto. Vnde tunc afferebãt ra
mos arboris pulcherrimæ. Porro in die octaua fuit feſtũ cœtus atq; collectę, quando collige- Leui. 23.
bantur à populo neceſſaria ad diuini cultus expenſas. ¶ Deniq; per ſabbatũ, figurabatur ſpi-
ritualis requies nobis collata per Chriſtum. Per neomeniam, quæ eſt noua lunæ incenſio, Leui. 16.
figurabatur primitiuæ Eccleſiæ illuminatio. Per feſtum tubarum, prædicatio apoſtolorum.
Per feſtum expiationis, emundatio Chriſtianorum à vitijs. Per feſtum tabernaculorum, pe-
regrinatio Chriſtianorum in hoc mundo exulãtium. Per feſtum autem cœtus atq; collectę,
congregatio electorum in regno cæleſti. Vnde hoc feſtum dicebatur ſanctiſſimum. De his
feſtis loquitur Moſes in Exodo. Erat præterea in veteri teſtamento vna feſtiuitas velut con- Exo. 28.
tinua, qua immolabatur quotidie agnus mane & veſpere. Per quam repræſentabatur perpe- & 29.
tuitas felicitatis futuræ. Hinc ſecundum gloſſam, prædicta feſta Iudæis ablata, à fidelibus ſpi Leui. 24
ritualiter celebrantur. [Et corrumpam vineam eius & ficum eius] i. vites & ficus cæteraſq;

fructiferas Iudæoꝝ arbores deſtruam grãdine, ariditate & gelu, vel per manus Chaldæoꝝ, q
talia deſtruxerũt, vaſtando Iudæam. [de quibus] vineis & ficu, [dixit: Mercedes hæ meæ ſunt]
id eſt, bona iſta ſunt mihi pro præmio data, [quas dederunt mihi amatores mei] i. dij genti-
um quos colui. Omnia eñi mobilia atq; immobilia bona ſua, putabant Iudæi idololatræ ſibi
ab idolis condonari, ſicq; beneficia Dei idolis aſſcripſerunt. [Et ponam eam in ſaltum.] Sal-
tus vocatur multitudo arborum infructuoſaꝝ. Eſt itaq; ſenſus, ꝙ ſynagoga comparat ſitue
ſaltui ſeu infructuoſis arboribus, amittendo fructus ſpiritusſancti, immo oĩbus bonis ſpo-
liata, ſterilis facta, in ſolitudinemq; redacta. Hoc fuit impletum, dum à Chaldæis vehemen-
Hier. 17. tiſſime opprimebantur Iudæi, ita ꝙ Hieremias prædixit: Terra ſabbatizauit ſabbata ſua. [&
comedet illam beſtia agri.] Per beſtiam iſtam intelligi poteſt incultus atq; crudelis exerci-
Dani. 4. tus Chaldæorum, vel Nabuchodonoſor rex eorum, qui (vt Daniel recolit) verſus in amen-
tiam, fœnum vt bos comedit, eratq; cum beſtijs habitatio eius. Vnde Hieremias ait cap. 50.
Primus Aſſur comedit eum, Iſte nouiſſimus Nabuchodonoſor exoſſauit eum, ſcilicet popu
lum Iudæorum. Hæc igitur beſtia comedit, i. occidit ac minuit ſynagogam. Quidam per be
ſtiam agri, intelligunt principem vel exercitum Romanorum, qui finaliter deiecit Iudæos,
de quo exponunt Iudæi illud Pſalmi 79. Exterminauit eam aper de ſylua. Poteſt quoq; no-
mine beſtiæ dæmon intelligi, qui ſpiritualiter deuorauit Iudæos, inducendo eos ad vitia ido
lolatriæ cæteraq; peccata, de quo Apocalyp. 12. legitur: Proiectus eſt draco ille magnus. Vn-
Pſal. 73. de & alibi ſcriptum eſt: Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi. [& viſitabo ſuper eam di
Iud. 2. 3. & 8. es Baalim] i. peccata & idololatriam, quæ cõmiſit ſynagoga tempore quo idolis Baal ſerui-
1. Reg. 7. uit, vlciſcar per exercitum Chaldæorum. Baalim eſt pluralis numeri, ſignificatq; pluraliter,
1. Par. 24 quod Baal ſingulariter. Solet aũt diei ſeu tempori attribui id, quod attribuitur his quæ ſunt
Hier. 19. vel fiunt in tempore. Vnde ſaluator Matth. 6. Sufficit, inquit, diei malitia ſua. Et ibidem: Cra
Oſee 11. ſtinus dies ſolicitus erit ſibi. Apoſtolus quoq;: Redimẽtes tempus, qm̃ dies mali ſunt. Sic mo
Epheſ. 5. do dies viſitari dicuntur, i. peccata dierum puniri. Porro viſitatio quandoq; in bono accipi-
Pſal. 79. tur, ſ. pro gratioſo vel pio affectu Dei, vt cum ait Pſal. Reſpice de cælo, & vide, & viſita vine
am iſtam. Quandoq; in malo, videlicet pro iuſta punitione, quemadmodũ Hieremiæ 5. dñs
loquitur: Nunquid ſuper his non viſitabo, & in gente tali non vlciſcetur anima mea? Sic q̃q;
accipitur nunc. [quibus] diebus ſeu idolis [accendebat incenſum] i. thymiama, tanq̃ aliquid
diuinitatis haberent, & honorem Deo debitum ad falſos tranſtulit deos. [& ornabatur inau
re ſua & monili ſuo] i. inauribus ſeu ornamẽtis ad aures pendentibus, ac cæteris decoramen-
tis, ad honorẽ deoꝝ ſuoꝝ, ſicut fideles in feſtis ornant ſe ad honorẽ Dei atq; Sanctorum. [&
ibat poſt amatores ſuos] i. idolis ſuis, à quibus ſe putauit ditari, amari & gubernari, adhæſit
Eze. 6. 16 corporaliter, q͞a ad loca certa idololatriæ deputata ꝓceſſit. Propter q̃d dñs ait per Ezechie-
2. Re. 12. lẽ Iudæis idololatris: Quod eſt excelſum iſtud ad q̃d vos ingredimini? In locis eñi ſublimi-
bus idolis ſacrificabant frequenter. [& mei obliuiſcebatur, dicit dñs.] Nam vero Deo relicto,
Iob 5. deos gentiũ coluerunt. ¶ Sed qm̃ dñs non ſolum vulnerat, ſed & medet, & cum iratus fuerit,
Abac. 3. miſericordiæ recordatur, iuxta illud Tobiæ 3. Poſt tempeſtatem tranquillum facis, & poſt
fletum exultationem infundis: idcirco poſt verba cõminationis, inducit dñs verbum conſo-
lationis: [Propter hoc] i. qm̃ tot mala pœnalia ſynagogæ induxi, [ecce ego lactabo eam] id
eſt, blandiar ei, & cõſolationibus ſpiritusſancti eam implebo, [& ducã eam in ſolitudinem]
i. ab inquietudine & tumultu eam eripiã, atq; ad loca cõtemplationi orationiq; apta, ipſam
deducam, [& loquar ad cor eius] i. verbis dulcibus, conſolatorijs & amoroſis alloquar eam.
Ruth 2. Per locutionem nanq; ad cor, deſignatur allocutio talis, quemadmodum Booz loquebatur
Gen. 34. ad cor Ruth, & Sichem ad cor Dinæ. Vel loquar ad cor eius, per reuelationem ſecretorum
cæleſtium. Iſtud ſecũdum Hieroñ. impletum eſt poſt Chriſti aduentũ, quando (vt Lucas nar-
rat Act. 9.) Eccleſia per totam Iudæam & Galilæã habebat pacẽ, diſcipuli quoq; replebantur
Ii gaudio & ſpiritusſancto. Hinc apud Eſaiam 32. dñs dixit: Sedebit populus meus in pulchritu
dine pacis & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Quidam autem expõnũt hæc de
1. Eſd. 2. Iudæis à captiuitate Babylonica redeuntibus per deſertum, alij vero de gentilitate per præ-
dicationẽ Apoſtoloꝝ cõuerſa. [& dabo ei] ſynagogæ in Chriſtũ credenti, [vinitores eius] i.
ſpiritalis vineæ ſpirituales cultores. Synagoga quippe dicitur vinea, iuxta illud Eſaiæ 5. Vi-
nea dñi exercituũ, domus Iſrael eſt. Huius vineæ vinitores poſt Chriſti aduentũ & paſſionem
Mat. 10. fuerunt ſancti Apoſtoli, quibus dixit Saluator: Ite ad oues quæ perierũt domus Iſrael. Nam
verbo, prece & exemplo eam coluerunt, ſuperflua ſeu peccata amputando, ſemine verbi cæ-
leſtis irrigando, atq; per paſtoralẽ præſidentiam ad ſpiritualium maturitatem fructuũ per-
ducendo. Fueruntq; vinitores hi [ex eodẽ loco] natiuitatis. i. nati ex Iudæa & Iſraelitica ple-
Ex. 4. 12. be. Vinitores vero vineæ huius, cum educerentur ex Aegypto, fuerunt Moſes & Aaron, de-
Iudic. 2. inde iudices, reges, ſancti prophetæ & ſacerdotes. [& vallem Achor] dabo vinitoribus iſtis
1. Reg. 8. [ad aperiendam ſpem.] Achor hoc loco non eſt nomẽ proprium, ſed cõmune, turbationem
ſignifi-

ſignificans. Vt em̄ Ioſue 7. ſcriptū eſt, Cum Achā vſurpaſſet de anathemate Hiericho, & for-
te deprehenſus fuiſſet, iuſſit eū Ioſue lapidibus obrui, dicens: Quia turbaſti nos, exturbet te
Deus in die hac. Propter hoc locus iſte dictus eſt vallis Achor, i. vallis conturbationis. Dedit
igitur Deus hanc vallem Apoſtolis ad aperiēdam ſpem, intelligēdo ꝑ vallē iſtā, Hieruſalem,
Iudæā, & tēplum. Qm̄ ſicut filij Iſrael, qui propter peccatum Achan in deſperationem ma- Ioſue 7.
ximumqꝫ mœrorem ruerūt, fugerunt em̄ à facie habitatorū vrbis Hai, propter quod deſpe-
rabāt ſe poſſe Chananæis reſiſtere: ſicut itaqꝫ iſto occiſo Achā, ſpē ꝓualendi receperūt, & ve-
hemēter cōſolati ſunt: ſic apoſtoli vel ſucceſſores, diſcipuliqꝫ eoꝝ, viſa deſtructione Hieruſa
lē & tēpli ac Iudæoꝝ, qui peccauerūt in Chriſtū, habuerūt ſpem, ꝙ ſubijcerēt Chriſto totum
mundū. Sicqꝫ vallis hæc fuit eis ad aperiendā ſpē, i. oſtiū ſpei ſeu occaſio ſperādi, ꝗd dictū eſt.
Hæc eſt expoſitio gloſſæ & Bedæ. Poteſt ꝗqꝫ ſic accipi, ꝙ vallis Achor. i. Iudæa vitijs deordi-
nata, cōfuſa, & multipliciter cōturbata, data ſit apoſtolis ad aperiendā ſpē, per hoc ꝙ multa
millia Iudęoꝝ etiā eoꝝ qui occiſioni Chriſti cōſenſerunt, cōuerterent ad Chriſtū. Quo facto
ſperare poterant, ꝙ alios quoqꝫ cōuerterent populos. Alij per vallē Achor intelligunt humi-
lem contritionē de peccato, in qua cōtritione eſt quædā bona turbatio, dicēte Pſalmiſt. Ani Pſal. 6.
ma mea turbata eſt valde. Per hoc ergo, ꝙ Deus dedit ei, videlicet ſynagogæ, humilē cōtri-
tionem de culpis, aperuit ei ſpē ſalutis. Hieronymus ita exponit, ꝙ vallis Achor data ſit ei ad
aperiendā ſpem, qa per hoc ꝙ Iudæa ꝑpeſſa eſt aduerſitates turbationū atqꝫ tumultuum, ſpe-
rare potuit ꝙ eſſet ꝓuentura ad ꝓſpera. [& canet ibi] i. ſynagoga Chr̄i fidē recipiēs, Deū lau-
dabit in Hieruſalē ſeu Iudæa, vel humili cōtritione, ꝑ vallē Achor ſignificata. [iuxta dies iu-
uētutis ſuæ] i. ſicut fecit tēpore ſanctoꝝ patriarchaꝝ, qn̄ vnū veꝝ Deum coluit atqꝫ laudauit.
[& iuxta dies aſcēſionis ſuæ de terra Aegypti] i. ſicut fecit qn̄ egrediebantur Aegyptū. Sub-
merſis quippe in mari rubro Aegyptijs, Iſraelitæ laudabant Deū, dicentes: Cantemus dn̄o, Exo. 14.
glorioſe em̄ magnificatus eſt: vt patet in Exodo. Sic primitiua eccleſia ex Iudaiſmo cōuerſa, & 15.
& de ſp̄ūali Aegypto, i. caligine vitiorū educta, & ducta per mare rubrū, i. baptiſmū Chriſti
ſanguine cōſecratum, in quo peccata ac dęmones ſubmergunt̄, Deum deuotiſſime iugiterqꝫ
laudauit, ſicut in Actis Apoſtoloꝝ copioſe deſcribitur. Vnde apud Eſaiam 52. dicitur: Simul Acto. 2. 3
laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit dominus Sion. Iudæa au- & 4.
tē in altiori ſitu eſt ꝗ̄ Aegyptus. Propterea filij Iſrael dicūtur aſcendiſſe de Aegypto, ꝑgen-
tes ad ſanctā terrā. Multo amplius, qui de ſp̄ūali Aegypto ad terrā ꝓmiſſionis, i. de tenebris
& peccatis huius mundi ad patriā aſcendit: quia de terrenis ad cæleſtia, de carnalibus ad ſpi
ritualia, de cōuerſatione viliſſima ad vitā tēdit purā atqꝫ angelicā. [Et erit in die illa, ait dn̄s]
i. tēpore euāgelicæ legis & primitiuæ eccleſiæ, qn̄ electi Iudæi in Chriſtū crediderint, [voca-
bit me] ſynagoga cōuerſa [vir meus, ait dn̄s] i. dicet ꝙ ego dn̄s ſum vir eius, ſecundū ſenſum
ſæpe prętactū. [& nō vocabit me vltra Baalim] i. ꝗuis poſſet me ita vocare, quantū ad rem ſi-
gnificatā (nam Baal interpretat̄ habens: Baali aūt, habens me: ſicqꝫ ſponſa vel cōiunx poſſet
maritū ſeu virum ſuum vocare Baali, i. habens me in coniugium) non tamē vocabit me ita,
propter magnā cōuenientiam huius nominis Baali, cum hoc nomine Baalim, quod eſt no-
men idoli. Tanꝗ̄ dicat: Ego dn̄s intātum idola deteſtor & odio, fideles quoqꝫ perfecti in hoc
mihi conformantur, ꝙ propter cōuenientiam vocum, nolo à fidelibus, quorum congrega-
tio eſt vxor & ſponſa mea, dici Baali: ſed vir vel ſpōſus, ne dicēdo Baali, recordent̄ idoli nomi
ne Baalim. Deniqꝫ Ninus ædificator Niniuæ, fecit idolum patri ſuo defuncto, qui dictus eſt
Belus. Hoc idolū Babylonij vocabāt Bel, Sidonij Baalim, Iudæi Beelzebub. Hoc modo expo- Dan. 14.
nit Hieronymus, Beda & gloſſa. Sed Lyræ videt̄, ꝙ R. Salomon exponat hunc locum magis Iudi. 2.
catholice, ita ꝙ vir ſumit̄ hic pro ſponſo, ꝗd eſt nomen amoris. Baali vero, ſecundū ꝓprie- Matt. 12.
tatem Hebrææ linguæ, ſignificat dn̄m meū, ꝗd eſt nomē timoris, iuxta illud Malachiæ 1. Ser
uus timet dn̄m ſuū: Si ergo dn̄s ego ſum, vbi eſt timor meus? Eſt itaqꝫ ſenſus, ꝙ popul9 Chri
ſtifidelis, ex familiaritate cum Deo, vocabunt eum nomine amoris, non timoris, ꝗd ꝓprie
cōpetit ſtatui euāgelicæ legis, quæ dicitur lex amoris, ſecundū illud Roman. 8. Non accepi-
ſtis ſpiritū ſeruitutis iterū in timore, ſed accepiſtis ſpiritū adoptionis filiorū, in quo clama-
mus, Abba pater. Vnde Auguſt. Breuis, inquit, differētia legis & euangelij, timor & amor.
Vult igit̄ dicere, ꝙ ſucceſſerit amor. Veruntamen prima expoſitio videtur conſonātior lite
ræ. Nā ſubditur: [Et auferam nomina Baalim] i. idoloꝝ Baal [de ore eius] i. de ore Iudeæ ad
Chriſtū conuerſæ, ita ꝙ vltra non exprimet nomen hoc, niſi forte in deteſtationē idolorum.
[& non recordabit̄ vltra nominis eorū] ad hoc vt idola veneretur, immo & rariſſime occur
rent memoriæ. Hoc patet impletū, quia primitiua eccleſia ex Iudæis collecta, non ſolū non
coluit idola, ſed & gentilitatē auertit ab idololatria. Ex qbus patet, ꝙ dn̄s nō vult à fidelib9
Baali dici, propter ſimilitudinē nominis huius cum Baalim. Deniqꝫ Aquila diligēs & curio
ſus interpres, ſecundū Hieronymū ſic tranſtulit: Vocabit me vir meus, & nō vocabit me, ha
bens me. i. Baali. Rurſus in nouo teſtamento frequenter Deus exprimitur nomine dn̄i. Dn̄s

ēm poteſt eſſe nomē timoris filialis & caſti, qui non excluditur ab euangelica charitate, ſed
eam aſſequit. [Et percutiā eis fœdus] i. Iudæis ad Chriſtū conuerſis dabo pacē, vel eandē legē
Eſai. 28. [cum beſtia agri, & cum volucri cæli, & cum reptili terræ] i. cum gentilibus, qui per eorum
prædicationē recipiēt euangelicā legē, & erunt confœderati Iudæis in Chr̄o lapide angula-
Ephe. 2. ri, q eſt pax noſtra, faciēs vtraq; vnū. Ex duobus ſiquidē populis, q̃ſi ex duob⁹ parietib⁹, con
ſtituit vnā eccleſiā, ꝑut Ioan. 10. proteſtat: Alias oues habeo, q̃ non ſunt ex hoc ouili, & illas
oportet me adducere, & fiet vnus paſtor & vnū ouile. Vnde trāslatio LXX. interpretū habet:
Et diſponā eis teſtamentū in die illa cū beſtijs terræ, & cū volatilibus cæli, & cū reptilibus ter-
Eſai. 11. ræ. De hac quoq; gētilium ac Iudæorum cōfœderatione loquit Eſaias: Habitabit lupus, inqui-
ens, cum agno, & pard⁹ cum hœdo accubabit, vitulus & ouis & leo ſimul morabūtur, & pu-
Act. 9. 10 er paruulus minabit eos. Hinc etiā, ſicut in Actis recolit, cum Petrus iturus eſſet ad cōuerſio-
nē gentilium, ſ. Cornelij Centurionis & ſuorum, vidit in viſu vas, in quo erant oīa genera ani-
mantiū, dictumq; eſt ei vt comederet ea: cumq; renueret, audiuit: Quæ Deus purificauit, tu
cōmunia ne dixeris. Porro gētiles noībus horum irrationalium animalium deſignant. Primo
Roma. 1. q̄m beſtialiter nimis vixerunt. Secundo, q̄m animalia huiuſmodi coluerunt, iuxta illud ad
Romanos: Mutauerunt gloriā incorruptibilis Dei in ſimilitudinē imaginis corruptibilis ho
minis, & volucrū & ſerpentium. Specialiter vero per beſtias agri, poſſunt intelligi crudeles
atq; tyrānii, ꝑ volucres cæli, ſuperbi, ꝑ reptilia terræ, auari, guloſi, & luxurioſi carnalibus vitijs
preſſi. Hæc itaq; faciā [in die illa] i. tēpore gratiæ, radiāte euāgelicæ veritatis ſplēdore, de qua
Rom. 13. dicit Apoſtol⁹: Nox præceſſit, dies autē appropinquauit. Et Eſaias: In die illa erit germē dn̄i
Eſaiæ 4. in magnificētia & gloria. Hæc ēm præſertim fiebant, diuiſis & ad loca gentilium deſtinatis
apoſtolis. [Et arcum & gladium & bellum conteram de terra] i. pace hac facta inter creden
tes, & crudelibus ac ſuperbis gentilibus ad fidē conuerſis, tollam arma & prælia ab eccleſia.
Hoc maxime factum fuit à conuerſione Conſtantini. Nam interim perſecutiones generales
pro maxima parte quieuerunt. Poteſt quoq; referri ad tempus aduentus Chriſti, quando in
toto mundo pax fuit, ita ꝙ ad vnius viri imperium totus deſcribebat tunc orbis. Vnde ha-
Eſaiæ 2. betur Pſal. 45. Auferens bella vſq; ad finē terræ, Arcum conteret & confringet arma, & ſcu-
ta cōburet igni. In Eſaia q̃q;: Conflabunt gladios ſuos in vomeres, nec exercebuntur vltra ad
Pſal. 4. prælium. [Et dormire eos faciam fidutialiter, ita ꝙ ſine timore hoſtium ibunt ad lectum. In
Eſa. 64. pace q̃q; in idipſum dormiēt, & requieſcēt in ſpe futurorum bonorum, quæ nec oculus vidit, nec
1. Cor. 2. auris audiuit, nec in cor hoīs aſcenderunt. Hinc Hieremias loquit 25. In diebus illis ſaluabi-
tur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter. Vnde LXX. trāſtulerunt: Et habitare eos faciam in
ſpe. [& ſponſabo] i. per gratiam, fidem & charitatem coniungam [mihi te] plebem ſeu con
gregationē fidelium, vt ſis ſponſa mea [in ſempiternum] i. in præſenti & in futuro, quatenus
de nuptijs viæ transferaris ad nuptias gloriæ, de quibus in Apocalyp. 19. ſcribitur: Beati qui
ad cœnā nuptiarum agni vocati ſunt. Deniq; triplex eſt ſpōſa Chr̄i, videlicet vniuerſalis, q̃ eſt
2. Co. 11. eccleſia, cui ait Apoſtolus: Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. Parti-
cularis, q̃ eſt anima iuſti: & ſingularis, puta virgo Maria. Ideo q̃q; dn̄s aſſerit: Spōſabo te mi-
hi in ſempiternum, q̄m ſtatui ac nuptijs eccleſiæ militantis & Chriſtianæ, non ſuccedet niſi
ſtatus & nuptiæ eccleſiæ triumphantis ac patriæ. Propter quod Chriſtus promiſit eccleſiæ: Ec
Matt. 28 ce ego vobiſcum ſum om̄ibus diebus vſq; ad conſummationē ſeculi. [& ſpōſabo te mihi in
Pſal. 33. iuſtitia] i. dando tibi habitum & actus iuſtitiæ, vt declinans à malo, & faciens bonum, reddas
vnicuiq; q̃d ſuum eſt. [& iudicio] quod eſt actus iuſtitiæ, tanq̄ habitus dirigentis ad efficaci-
ter iudicandum: & prudentiæ, tanq̄ habitus actū elicientis. Eſtq; iudicium diſcretio inter bo
num & malū, verum & falſum: ꝑpter q̃d efficimur Deo amabiles, prout Hiere. 15. dn̄s fatur: Si
1. Cor. 11 ſeparaueris precioſum à vili, quaſi os meum eris. Hoc eſt ordinatum iudicium, de q̃ Apo-
Pſal. 1. ſtolus dicit: Si noſipſos dijudicaremus, non iudicaremur. Et Pſalmiſta: Ideo non reſurgunt
Sapiē. 7. impij in iudicio. Propter hæc duo efficit anima noſtra apta & digna, vt ſit ſedes ſeu thronus
ſponſi cæleſtis, iuxta illud in Pſal. 88. Iuſtitia & iudicium ꝑparatio ſedis tuæ. [& in miſericor
dia & miſerationibus] i. per virtutē miſericordiæ & opera eius, vt ſis in teipſa pia & clemēs,
cōpaſſiua q̃q; ad alios & benefica eis. Beati ēm miſericordes, q̄m ipſi miſericordiam conſe-
Matt. 5. quent. Iudiciū vero ſine miſericordia fiet ei qui non fecerit miſericordiā. Sed & miſericor-
Iac. 4. 2. dia ſuperexaltat iudicium, vt ait Iacobus. Oportet ergo animam, quæ vult eſſe ſponſa Dei, ſi-
Pſal. 118. mul habere iuſtitiā, iudicium & miſericordiā. Propter quod orat propheta: Bonitatē & di-
ſciplinā & ſcientiā doce me. Nempe per bonitatē miſericordiam, per diſciplinā iuſtitiā, per
ſcientiam vero diſcretionē ſeu iudicium intellexit, quatenus ſciat homo iuſtitiam & miſeri-
cordiā irrepræhenſibiliter contemperare per diſcretionis iudicium. [Et ſpōſabo te mihi in
fide per dilectionem operante, qua fit primo coniunctio meritoria inter Deum & homines,
Abac. 2. quoniam ſine fide impoſſibile eſt placere Deo, propter quod Hierem. 5. habetur: Domine,
oculi tui reſpiciunt fidem. Et alibi: Iuſtus in ſua fide viuet. Itaq; virtus & actio virtuoſa, vi-
deli-

delicet fides,iuſtitia,iudiciū,miſericordia,miſeratio,ſunt cauſa formalis deſpōſationis inter
Deū & animā.Et recte ait dn̄s Iudææ in Chriſtū credenti:Sponſabo te mihi in fide, nō in iu- Roma.3.
ſtitia legis:quia,vt ait Apoſtolus: Arbitramur hominem iuſtificari per fidē ſine operibus le- Matt. 9.
gis.Propter ꝙd Chr̄s ſæpe teſtatur in Euāgelio: Fides tua te ſaluū fecit. Præterea ſecundum Luc.7.8.
Hieronymū,in hoc innoteſcit benignitas Dei,ꝙ Iudæā ſæpius auerſam & adulterantē,non
ſolū ſibi recōciliat,ſed deſpōſat.Ter ꝗꝙ eā deſpōſauit.Primo in Abrahā, ſecūdo in legisda-
tione,tertio in Chr̄i aduētu per fidē atꝙ baptiſmū,quę deſpōſatio manet in poſteris vſꝙ in
ſempiternū.Rurſus ſecundū gloſſam,hęc eſt diſtātia inter cōiugiū Dei,& cōiugia hoim:qm̄
hoīes de virgine nō virginē faciūt, ſed corruptā: De⁹ aūt iūct⁹ meretricib⁹,efficit virgines
mēte integras.[& ſcies]ꝑ experientiā tantoꝝ beneficioꝝ,[qa ego ſum dn̄s]q ſol⁹ valeo tan- Pſal. 85.
tā tribuere grām, cui null⁹ eſt ſimilis, & cui⁹ cōparatione oīs creatura eſt ſerua, q ſolus ſum
dn̄s vniuerſalis atꝙ liberrim⁹. Vnde per Eſaiā fatet:Ego dn̄s,hoc eſt nomē meū,gloriā meā Eſaiæ 42
alteri nō dabo.[Et erit,in die illa exaudiā, dicit dn̄s, & exaudiā cælos, & illi exaudiēt terrā.]
Locus iſte duob⁹ modis exponit.Primo de cælo & terra materialib⁹,ac multiplicatiōe tpa-
liū bonoꝝ.Corporalia aūt & inanimata exaudiri dicunt,dū ſortiūt effectū in his, ad q̄ natu-
raliter inclinant ac ordinant.Corpora vero cęleſtia,naturāliter inclinant ac ordinant ad in-
fluendū elemētis & mixtis rerrenis,ad fœcundandū & tranſmutandū ea ſecundū certū tēpo-
rū curſum. Eſt itaꝙ ſenſus:In die illa cū deſpōſata fuerit mihi ſynagoga modo ꝓtacto, Exau
diā cęlos.i. influētię eoꝝ dabo effectū,vt terrā fœcūdet.Ideo ſubdit:Et illi exaudiēt terrā,in-
fluēdo ei neceſſaria ad fructificandū.Vnde latio ſeu acceſſus ſolis in circulo obliquo, dicit
cauſa gn̄ationis & renouatiōis terrę naſcētium.[& terra exaudiet triticū, & vinū,& oleum]i.
fructus iſtos ꝑducet ſecundū naturalē inclinationē ſeminis fructuū hoꝝ.Semē eīm eſt poten
tia totū,& habet naturalē aptitudinē ad totius ꝑductionem.[& hæc]terræ naſcētia[exaudi-
ent Iezrael]i.deſiderio fideliū ſatisfaciēt, ꝓbendo neceſſaria vitæ vt ſatient. Iezrael qppe(vt
dictū eſt)interpretat ſemē Dei,per ꝙd intelligit cōgregatio iuſtoꝝ fideliū. De qb⁹ Eſa.61.ca.
ꝓdixit:Iſti ſunt ſemē,cui benedixit dn̄s.[Et ſeminabo eā mihi] i.Iudæā conuertam, ꝓſertim
apoſtolos atꝙ eoꝝ diſcipl'os,mietā ad gloriā nois mei.[in terrā]i.vbiꝙ terraꝝ,iuxta illud:In Pſal.18.
oēm terrā exiuit ſonus eoꝝ.Quibus Marci 16.dicit:Euntes in mundū vniuerſum,prædicate
euāgelium oī creaturæ.Hi eīm totum orbē ſemine verbi cæleſtis fœcundarunt, quēadmodum Eſa.27.
Eſai.27.dictū eſt: Florebit & germinabit Iſrael,& implebunt faciē orbis ſemine. Secūdo ex-
ponit ſic:Exaudiā cælos,i. angelicos ſpūs & ciues cæleſtes orātes ꝓ viatorib⁹. Vnde Raphael Tobi.12.
dixit ſe Deo obtuliſſe orationē Tobię.Vel per cælos deſignant apoſtoli,de qb⁹ cātam⁹ Pſal.
18.Cæli enarrāt gloriā Dei.Hos dn̄s exaudiuit ꝓ aliꝭ deprecātes,& iſti cęli exaudierūt terrā,
i.hoīes in terra morātes,ſeu militantē eccleſiā, docēdo atꝙ ſanādo,ac diuerſa beneficia ſuis
auditoribus impendēdo.Terra ꝗꝙ exaudit triticū,i.eccleſia ꝓfert ſuis mēbris verbū confor- Pſal. 26.
tationis & ſuſtētationis internæ, dicēdo: Expecta dn̄m,viriliter age,& confortet cor tuū,&
ſuſtine dn̄m.Vnde 2.Paralip.17.dicit:Confortamini, & non diſſoluātur manus veſtræ. Erit
eīm merces operi veſtro.Et 1.Cor.15.Stabiles eſtote & immobiles, abundātes in ope domini
ſemꝑ,ſciētes ꝙ labor veſter non eſt inanis in dn̄o. Et vinū ſpiritalis ac myſticæ intelligētiæ,
de q̄ Sapiētia ait:Bibite vinū quod miſcui vobis.Et oleū cōſolationis,de quo ſcribit Pſal.41. Prou. 9.
Vnxit te De⁹ De⁹ tu⁹ oleo lætitiæ,ꝓpter ꝙd monet Apl's 1.Theſ.5.Conſolamini puſillanimes,
ſuſcipite infirmos,patiētes eſtote ad oēs.Et hęc exaudiēt Iezrael,i. ad effectū ꝑducēt deſide- Lucę 12.
riū ſeminis Dei.Cui ait Chr̄s:Noli timere puſillus grex, qa cōplacuit patri veſtro vobis dare
regnū.ꝑ ꝓdicta eīm ſpūalia bona,cōgregatio fideliū ꝑtingit ad regnum ꝑpetuum.[& miſere-
bor ei⁹ q̄ fuit abſꝙ miſericordia] i.ſynagogę, q̄ dum peccatis ac idolis deſeruiuit, fuit iuſte
relicta,& ſine grā gratum faciēte.Nemo tn̄ eſt penit⁹ ſine miſericordia, cum dicat ſaluator:
Diligite inimicos veſtros,& eritis filij altiſſimi,qa ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos. Lucæ 6.
[Et dicā non populo meo] i.eis qui tēpore idololatriæ ſeu peccati non erunt populus meus,
ſecundum præſentem iuſtitiā,quāuis fuerint populus meus ſecundum ꝓdeſtinationem æter-
nā.[Populus meus es tu] per charitatē & gratiā,credendo in Chriſtum, vel loquitur non de
eiſdem numero,ſed ſpecie.[Et ipſe dicet:Deus me⁹ es tu] & ſummum & totum bonum me-
um,in quo ſpes mea & ſalus conſiſtit,quēadmodum ſcriptum eſt: In Deo ſalutare meum ,& Pſal. 61.
gloria mea Deus auxilij mei,& ſpes mea in domino.Quidā exponunt hunc locum de gen-
tilitate conuerſa,quia ad hunc ſenſum videtur Apoſtolus allegare hæc verba Roman.9. Eſt Rom. 9.
itaꝙ ſecundum hoc ſenſus:Miſerebor tēpore gratiæ,eius quę fuit abſꝙ miſericordia,i.gen
tilitati quæ diu abiecta fuit à Deo.Et dicā non populo meo,i.gentilibus qui tēpore ſuæ infi-
delitatis erunt non populus meus, Populus meus es tu. De iſtis eīm Eſai.52.habetur:Quibus
non eſt narratum de eo,viderunt:& qui non audierunt,contemplati ſunt. Ad Ephe.ꝗꝙ Pau Epheſ.2.
lus:Vos qui aliquando eratis longe,nunc facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. de quibus &
Petrus locutus eſt:Qui aliquando non populus Dei,nunc autem populus Dei. 1.Petri 2.

¶Expoſitio moralis huius ſecundi capituli. Artic. VII.

QVoniã, teſte Apoſtolo, oĩa in figura cõtingebant Iudæis, q̃ de populo veteris teſtamenti literaliter dicta ſunt, ad eccleſiã ſunt moraliter retorquẽda: ſecũdũ hoc ſenſus huiꝰ capituli eſt, [Dicite] o veri Chrĩani [fratribus veſtris] Chriſtifidelibus, ꝙ ſint [populus
1.Petr.2. meus] queadmodum Petrus inducit: Vos genus electum, regale ſacerdotiũ, gens ſancta, populus acquiſitionis. [Et ſorori veſtræ] i. cuicunq; particulari eccleſiæ, vel congregationi deuotæ, ꝙ ſit [miſericordiam conſecuta.] Cõmemorare eñ debemus alterutrũ beneficia Dei,
Pſal. 115. vt gratiores Deo reddamur, & eius ſuccendamur amore, atq; dicamus: Quid retribuam dño pro oĩbus quæ retribuit mihi? Interdũ etiam licet & expedit, fratres feruentes ac diligentes in opere Dei laudare, ſicut Apoſtolꝰ vbertim ſuos cõmendauit diſcipulos, quatenus ꝓuocent ad meliora & animent, ſciantq; q̃ à Deo donata ſunt eis. Sicut eñ imperfecti & vani laudibꝰ extollunt ac ſeducunt, iuxta q̃d dñs ait per Eſaiam: Popule meus, q te beatũ dicũt, ipſi
Eſaiæ 3. te decipiũt, & viã greſſuũ tuorum diſſipãt: Sic diſcreti & virtuoſi dum laudant, amplius intra ſe humiliant, ſcientes ꝙ à ſeipſis nihil habeant, & tanto amplius teneant Deo cum humilitate & gratitudine famulari, quãto maiora & plura fuerĩt dona à Deo ſortiti. Ideo in Eſaia legit:
Ibidem. Dicite iuſto, qm̃ bene, qm̃ fructũ adinuentionũ ſuarum comedet. Deinde dñs ait viris perfectis de aliorum ſalute ſolicitis: [iudicate] i. redarguite & vere diſcernite [matrẽ veſtrã] i. religionem ꝓlapſam, in qua regula non ſeruat, vel eccleſiã recidiuantẽ, q̃ in Chrĩ obſequio non conſtabilitur. [qm̃ ipſa non vxor mea, & ego non vir eius] talis eñ mater cum ſit à ſummo bono
Matt. 7. auerſa, & Chrĩ amori beneficijsq; ingrata, non eſt ſponſa ſui creatoris, ſed meretrix. Cũ di-
2. Tim. 5 cat Saluator, Nolite iudicare, ne iudicemini: & Paulus, Seniorẽ ne increpaueris: quõ nunc iubetur filij matrẽ iudicare? Et reſpondẽdũ, ꝙ in manifeſtis licitũ eſt iudicare cũ debito moderamine. Seniores q̃q;, qui vere ſeniores ſunt, non ſunt increpãdi. Sed maledictus puer cen-
Eſa. 65. tum annorum. Huic inſuper fornicariæ atq; apoſtatæ matri, q̃ inhæret creaturis magis q̃ creatori, ꝓcipit dñs vt fornicatiões & adulteria ſua ſpiritalia atq; carnalia abijciat & derelinquat,
Titi 3. ſobrie, pie, & iuſte viuendo in hoc ſeculo: & illud vnũ, q̃d ſolum & ſumme neceſſariũ eſt, fideli mente contẽplando, amando ac retinendo. [Ne forte expoliẽ eam nudam] i. ſacramentis ac cæteris bonis eccleſiæ eam oĩno deſtituã, dicaturq; ei illud Apocalyp. 3. Quia tũ es miſera & miſerabilis, pauper, cæca & nuda. [Et ſtatuã eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ] i. in tanta vilitate, prauitate & egeſtate, quantam habebat tẽpore gentilitatis, vel anteq̃ perueniret ad Chrĩ baptiſmum, ita vt penitꝰ obtenebret & induretur peccatis, & fiãt nouiſſima eius
2. Petri 2. peiora prioribus. Immo quodãmodo dãnabilius eſt in Chrĩaniſmo, q̃ in gentilitate, pecca-
Lucæ 12. re enormiter, cum melius ſit viã iuſtitiæ ignorare, q̃ agnitam non implere: & ſeruus ſciẽs voluntatẽ dñi ſui, & non faciens, plagis vapulabit multis. [& ponã eam quaſi ſolitudinẽ, & velut terrã inuiam] Interdũ eccleſia exigentibus ſuis peccatis, hæc mala corporaliter patit, ita ꝙ hoſtibus tradit atq; conteritur. Spũaliter vero ponitur quaſi ſolitudo, dum diuina inhabitatione priuata, oẽm virorẽ virtutũ, oẽm fœcunditatẽ actionum ſanctarum, oẽmq; cõmunionẽ ſpũalium miſerabiliter ꝑdit. Ponitur q̃q; vt terra inuia, dum in oĩbus agit inordinate, nec ꝓcedit per medium rationis, ſed per vitiorum extrema, ita ꝙ quicunq; ſequit eam, erret, ſicut q ambulat per terrã non tritam. [Et filiorum illius nõ miſerebor.] niſi pœnitentiã egerint, ſicut
Lucæ 13. ait Saluator: Niſi pœnitẽtiam egeritis, oẽs ſimiliter peribitis. [Quia filij fornicationũ ſunt] i. matris ſuæ vitia imitant, iuxta illud Ezechiel. 16. Sicut mater, ita & filij eius, & filia matris tuæ es tu. Tales ſunt oẽs, ſolo nomine informiq; fide Chriſtiani, & ſolo habitu vel ſimulatiõe religioſi, qui maiorẽ dãnationem recipiẽt. [Cõfuſa eſt q̃ concepit eos] i. eccleſia malignãtium, vel religio præuaricantium, quæ alios fouet in errore & vitijs, confuſione digna effecta eſt,
Prou. 26 abominabilia opera exercẽdo, q̃bus cõtingit illud veri ꝓuerbij: Canis reuerſus ad vomitum,
2. Petr. 2. & ſus lota in volutabro luti. Tanto eñ cõfuſibilius eſt Chrĩanum peccare q̃ alium, quanto amplior dignitas maiorq; gr̃a Chriſtianis à Chriſto collatæ ſunt, q̃ alicui vſquam nationi. [Quia dixit, Vadã poſt amatores meos, qui dant panes meos mihi, & aquas & lanã & linũ.] Tales ſunt auari, guloſi, & de ꝓuidentia diuina diffidentes, q ſolicitantur in craſtinũ, & magis confidunt in hominibus q̃ in Deo, propter quod diuitibus atq; potentibus ſeculi blandiunt, & in illicitis obſequuntur, quatenus terrena ab eis cõmoda cõſequantur. Vnde dum tẽporales adipiſcuntur diuitias, non cogitant eas ſibi à Deo principaliter condonari, ꝓpter quod nec gratias referunt ei, nec pauperibus eas cõmunicant. Multi quoq; ſtudentiũ vadũt poſt amatores ſuos, i. philoſophos, in quorum dictis die ac nocte ſe occupant, obliuiſcentes le-
Ecci 3. gis Dei, mandatorumq; eius. Cõtra quos dicit Eccleſiaſticus: Quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus operibus eius ne fueris curioſus. Qui philoſophi dant eis panem vanæ ſciẽtiæ, & aquam agnitionis inſipidæ, per q̃s ſibi conquirunt & cumulant lanam & linum, i. pertinẽtia ad victũ atq; veſtitum. [Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis] id eſt, doloribus & ærumnis varijsq; diſfortunijs, ſtudia vanitatis ſuæ & deſideria inordina

ta ab

ta ab effectu impediam, vt qui non vis blandis & pſperis allici, corrigaris aduerſis, & ſic cõpellaris intrare, q̃d vtiq; ad miſericordiam pertinet. [Et ſepiam eam maceria]i. grandi aliquo vel ineuitabili obſtaculo. [& ſequetur] per affectum [amatores ſuos]homines mundanos, ſiue philoſophos. [& non appræhendet eos]id eſt, ſibi prodeſſe nõ poterunt, nec de aduerſitatibus ſuis eripere. Vnde ait Hieronymus: Ex his intelligimus, φ prouidẽtia Dei ſæpe nobis cõtingant aduerſa & accidant mala, ne habeamus q̃ cupimus, & varijs calamitatibus huius ſeculi ac miſerijs, ad Dei ſeruitutẽ redire cogamur. Quo cõtra de reprobis dñs teſtat: Dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eoꝝ, ibunt in adinuentionib⁹ ſuis. Vere enim clementiſſime agit omnipotens, dum mala affectantibus, & peccare optantibus ponit obicem: ne q̃d impie cupiunt, ſceleratius perpetrẽt. Propter quod 2. Machab. 6. habetur: Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt indicium. [Et dicet]erudita flagellis, [vadam] declinando á malo, [& reuertar] faciendo bonũ, ac pœnitendo. [ad virum meum priorem] id eſt, ad ſpõſum cæleſtem vnigenitum filiũ Dei, cui in baptiſmo fueram deſponſata. [Quia bene mihi erat tunc]dum ei ex fide, dilectiõe, & bonis adhæſi operibus, [quàm nunc] cum ab eo auerſa, tantis afficior malis. Hoc modo videtur rediſſe ad Dñ, qui ait: Die ac nocte grauata eſt ſuper me man⁹ tua, conuerſus ſum in ærumna mea dum cõfigitur ſpina. Propterea Hieremias ait: Caſtigaſti me, & eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus: Poſtquam enĩ cõuertiſti me, egi pœnitentiam: & poſtquam oſtendiſti mihi, percuſſi femur meum. Deniq; ampliorem pacẽ, dulciorẽ quietẽ & veræ hilaritatis copiam abundantiorem habet anima Deo inhęrens ac ſeruiens, quàm q̃ carnalibus ac mundanis intenta eſt reb⁹, quãuis ſæpe multę ſint tribulatiões iuſtoꝝ: quoniã Deus cõſolabitur eos in omni tribulatione ipſoꝝ, vt dicere queant: Secundum multitudinẽ dolorum meoꝝ in corde meo, conſolationes tuæ lætificauerũt animam meam. Vnde eccleſiaſtes dicit: Peccatori dedit Deus afflictionẽ & curam ſuperfluam. [Et hæc neſciuit, q̃a ego dedi ei frumẽtum & vinum & oleum.]Sic multi nomine tenus Chriſtiani, nõ penſant ſe oĩa à Deo adeptos, ſed de ſuis ſe iactant diuitijs, quaſi non acceperint. Spiritualiter vero cõtulit nobis Deus frumẽtum & vinum, i. corpus & ſanguinem Chriſti, de quibus Zachar. 9. habetur: Quid bonum Domini, & q̃d pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinũ germinans virgines? In pſalmo quoq; 71. vbi noſtra tranſlatio habet, Erit firmamẽtum in terra in ſummis montium, alia habet, Erit frumentũ &c. q̃d certum eſt dici de Chriſto, de q̃ in illius pſalmi fertur exordio: Deus, iudiciũ regi da. Dedit etiam nobis oleum vnctionis, quo oẽs Chriſtiani vnguntur, vt ſint genus regale ac ſacerdotale. In veteri autem teſtamẽto nõ niſi reges & ſacerdotes vngebantur, ſecundum Auguſtinũ. Interdũ tamen vngebantur aliqui in prophetas. Dedit & nobis oleum. i. dulce memoriale nominis Ieſu Chri, de quo ſponſa in Canticis: Oleum, inquit, effuſum nomen tuũ. [Et argentum multiplicaui ei,]id eſt, gratiam eloquentiæ in ſcripturis. Alij enim datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientię. [Et aurum]id eſt, diuinoꝝ notitiam quę fecerunt[Baal]i. donis iſtis abuſi ſunt, fabricantes ſibi proprij dogmatis ſectam, quod tanquam idolum coluerunt, quod certum eſt præcipue conuenire hæreticis, & cæteris proprij ſenſus defenſoribus. Quo contra clamat Apoſtolus: Noli verbis cõtendere. Et iterũ: Idipſum dicatis omnes, & nõ ſint in vobis ſchiſmata. [Idcirco cõuertar]id eſt, ad iſtoꝝ iuſtam punitionem me vertam. [& ſumã frumentum meum]i. bona prædicta tollam ab ea, ne illis de cætero, abutatur. [& nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius]id eſt, vanitatem, errores & vitia præinductæ impiæ matris ſeu congregatiõis rebellis, manifeſtabo amatoribus eius, quos ipſa dilexit, quanuis ipſi odiãt eam, & viſa eius ſtultitia, ipſam irrideant, q ſunt hoĩes penitus ſeculares, de confuſione fidelium glorĩantes. [Et ceſſare faciã om̃e gaudiũ eius] ſpiritale, quod ab Apoſtolo ponitur inter fructus ſpiritus ſancti, de quo dicitur: Non eſt gaudere impijs, dicit dominus. Facit quoq; Deus ceſſare lætitiã impiorũ, vel inducẽdo aduerſa, vel auferẽdo eos celeriter de præſenti hac vita, vel proijciendo eos in tormẽta tartarea. Hinc Iob 2. ſcriptũ eſt: Laus impioꝝ breuis eſt, & gaudiũ hypocritę adinſtar pũcti. Et Pſal. 72. Quomodo facti ſunt in deſolatiõem? Subito defecerũt, perierũt ꝓpter iniquitatem ſuam. Ideo dicunt Sapient. 5. Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, & ſicut nuncius ꝑcurrens, & auis tranſuolans. Faciam quoq; ceſſare[ſolennitatem eius, & oĩa feſta temporum eius] Videmus quomodo in diuerſis regnis deſtructa ſit religio, & omnis ſolẽnitas Chriſtianorum à Sarracenis & alijs propter peccata eccleſiæ, quæ ob crimina ſua priuata eſt terra ſancta ac ſepulchro domini ſui. Deniq; in his qui diebus feſtis plus ſolito vacant inquinamentis carnis & ſpiritus, aufert Deus veram ſolennitatem, ita vt dicat: Solennitates veſtras odiuit anima mea. [Et corrumpam vineam eius & ficum eius] Per vinũ lætitia cordis, per ficum dulcedo temporalis iucũditatis intelligi datur, ſecũdum gloſſam. Eſt itaq; ſenſus, φ delectationi ac ſuauitati inobedientis eccleſiæ, omnium'q; tranſgreſſorum, variæ amaritudines cõmiſcẽtur: Nam animus inordinatus ſibijpſi eſt pœna, ſemper'q; ꝓſumit ſæua conſcien

Pſal. 80.
Pſal. 31.
Hier. 31.
Pſ. 33. 93.
Eccle. 2.
Can. 1.
1. Cor. 12
2. Tim. 2
1. Cor. 1.
Gal. 5.
Eſa. 46. & 57.
2. Cor. 7.
Eſa. 1.
Sap. 17.

conſcientia perturbata,& cõſcientia mala affligit iniuſtũ.Propter ꝗd Iob 15.legit:Sonit⁹ terroris ſemꝑ in auribus impij,& cũ pax ſit,ille ſemper inſidias ſuſpicatur. Idcirco in Euange-
Matt. 13. lio ꝑ ſpinas intelliguntur diuitiæ.[de quibus dixit:Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederũt mihi amatores mei]Multi eñ obtenebrati,bona quæ habẽt,magis aſcribũt parẽtibus vel amicis,quàm dño.[Et ponã eam in ſaltum]i. multitudini infructuoſaꝝ arborum eam parifica-
Ioan. 15. bo,ſicut Chr̃s diſſeruit:Si quis in me nõ manſerit,mittetur foras ſicut palmes,& areſcet.Pec
Mat.3.7. cator eñ impœnitens,infructuoſa arbor vocatur,de qua dicitur: Oĩs arbor quæ nõ fecerit fructum bonũ,excidetur & in ignem mittetur.[Et comedet eam beſtia agri]i. diabolus, de quo ait Pſal.73.Tu cõfregiſti capita draconis. Qui tunc hominem comedit,dum ei per peccata mortalia incorporat,& eius dominationi ſeu pœnis inferni addicitur. [Et viſitabo ſuꝑ eam dies Baalim]i.peccata quæ fecit,ſeruiendo creaturis magis quàm creatori.[& ornabat inaure ſua & monili ſuo]i. varijs ornamẽtis corporis in auro,argento, gemmis & veſtibus,q̃tenus pulchritudinem quam non habuit per naturã,adipiſceret per artẽ.[Et ibat poſt amatores ſuos]vt placeret hoïbus,nõ attendens illud Pſal.52. Quoniam Deus diſſipauit oſ-
Iacob.4. ſa eoꝝ qui hominibus placent.Et illud:Quicunq; voluerit amicus huius mundi fieri,inimicus Dei conſtituetur.¶Porro ſpiritaliter inauris eſt doctrina,quæ per aurem percipitur:monile vero eſt ꝓdicatio,quæ per collum emittitur.Elati itaq; & inanes,tunc inauri atq; monili ſe ornant,dum docendo aut prædicando cupiunt eloquentes & docti reputari,ab audien-
2.Cor.1. tibusq́; laudari.[Propter hoc ecce ego lactabo eam]i. eccleſiam vel aĩam diu afflictã,ſcilicet
Pſal. 33. pœnitentem,& ad me fideliter ſuſpirantẽ, cõſolabor & lætificabo,ita vt per Chriſtũ abũdet cõſolatio eius,& guſtet quàm ſuauis eſt dñs,dicatq́; illud Threnoꝝ 3.Bonus eſt dominus ſpe-
1.Pet. 2. rantibus in ſe,animæ quærẽti eum. Ad huius lactationis deſiderium admonet Petrus in ſua prima canonica: Quaſi modo geniti infantes lac cõcupiſcite. Qui vero ſic cupit lactari à Deo,renuat interim conſolari in rebus mũdanis, vanis atq; carnalibus, oẽm adulterinã de-
Mat. 14. lectationem cõtemnens.[Et ducam eam in ſolitudinẽ]i. ad locum quietum, quẽadmodum
Mar. 6. Chriſtus aſcẽdit in montẽ ſolus orare. Qui & dixit diſcipulis:Venite ſeorſum in deſertum locũ,& quieſcite puſillũ. Solitarius eteñ locus, & quies ab exteriori tumultu hominũq; occurſu,maxime confert ad ſtabilem ac ſynceriſſimã Dei contemplatiõem,ad ſuiipſius idoneam diſcuſſionẽ,ad cordis munditiã,ad orationũ feruorem, ad pſalmodiæ dulcedinem,ad il-
Luc.10. lius quoq; vnius,ꝗd ſolum neceſſarium eſt,amoroſum,frequentem,ſtabilẽq; amplexũ.Propter quod Threnor.3. ſcriptum eſt: Bonum eſt cum ſilentio præſtolari ſalutare Dei: ſedebit ſolitarius & tacebit,quia leuabit ſe ſuper ſe.Et Eſaias ait: In ſilentio & ſpe erit fortitudo
Eſa. 30. veſtra.Ideo pœnitẽs ait:Similis factus ſum pelecano ſolitudinis.[& loquar ad cor eius]men-
Pſal.101. tem illuminãdo & cõſolando,iuxta illud: Audiam,q̃d loquatur in me dñs Deus. Qui eñ ab
Pſal.84. humana cõſolatione & alloquutione propter Deum ſe abſtrahunt,merentur doceri & lætificari à Deo.Vnde cũ Pſalmiſta dixiſſet,Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine,con-
Pſal. 30. ſequenter oſtendit q̃bus illa ꝓſtetur:Abſcondes eos in abſcondito faciei tuæ à cõturbatione hoim,proteges eos in tabernaculo tuo à cõtradictione linguaꝝ.Hinc & propheticæ reuelatiões cõmuniter factæ ſunt nõ in turbis,ſed in locis ſeorſum.[Et dabo illi vinitores]i.paſtores[ex eodẽ loco]i.de numero Chriſtianoꝝ huiuſmodi, q pa ſcant gregem dominicum verbo,vita,& precibus. [Et vallem Achor ad aperiendã ſpem] Hæc vallis Achor,ſeu vallis cõ-
Gal. 5. turbationis,eſt caro noſtra mortalis,q̃ luctat̃ & cõcupiſcit aduerſus ſpiritum:q̃ tunc fidelib⁹ datur,qñ per grãm Dei inordinati motus paſſionũ ratiõis iudicio ſubijciunt̃,per ꝗd aperit̃ eis ſpes ſalutis,qñ videlicet corpore ratiõi ꝑ oĩa obtẽperante,ſeruiũt Deo.Iſta ſubiectio manſuetis ſpecialiter eſt ꝓmiſſa Matt.5. Beati mites,qm̃ ipſi poſſidebũt terram. [Et canet]i. Deũ laudabit[ibi]videlicet in ſolitudine,vel prędicta ſubiectiõe [iuxta dies iuuẽtutis ſuæ]id eſt, ſicut fecit eccleſia primitiua. [& iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Aegypti]i.queadmodũ egit in cõuerſionis ſuæ exordio,qñ de ſeculari cõuerſatione & mundi huius caligine, ad ſpi-
Gal.1. ritualẽ vitã acceſſit.vt eñ Apl̃s aſſerit,De⁹ eripuit nos de ꝓſenti ſeculo nequam,ꝗd ꝑ Aegyptum(quę interpretat̃ tenebræ)figurat̃, & tranſtulit in regnũ filij dilectionis ſuæ.Solet aũt in
Ibidem. principio cõuerſionis eſſe ſpecialis feruor deuotiõis. Sed multi quũ ſpũ cœperint,carne conſummantq tamen quũ ꝓinducto modo fuerint lactati, abſtracti,atq; affati à Deo,redeũt priſtinũ ad feruorẽ, & denuo diuinis intẽti ſunt laudib⁹,ſicut olim,ita vt impleãt illud Apoſtoli Ephe.5.Implemini ſpũſancto,loquẽtes vobiſmetipſis in pſalmis & hymnis & cãticis ſpũalibus,cantãtes & pſallentes in cordibus veſtris dño,gratias agentes pro oĩbus ſemper.Illud q̃que in pſal.103.Cantabo dño in vita mea,pſallam Deo meo quandiu ſum. [Et ſponſabo te mihi in ſempiternũ] Multiplex eſt deſpõſatio Dei cũ rationali creatura,& ſecundũ hoc aſſignantur multiplices nuptiæ.Eſt eñ deſponſatio perſonalis,videlicet hypoſtatica vnio ver-
Pſal. 18. bi cũ natura humana,cuius thalamus fuit vterus virginis, iuxta illud: Ipſe tanquam ſponſus
Mat. 22. procedens de thalamo ſuo, de quibus nuptijs habetur in euãgelio: *Simile eſt regnũ cælorũ* homi-

homini regi,qui fecit nuptias filio ſuo. Secunda eſt deſpōſatio ſpūalis & tēporalis per fidem & grãm,de qua agitur modo cum dicitur,Deſponſabo te mihi in fide. Tertia eſt deſponſatio ſpiritalis & æternalis in palatio maieſtatis per beatificam viſionē,de qua Matt.25.habetr Quæ paratæ erāt,intrauerunt cum eo ad nuptias. Sunt q̊q; nuptiæ carnales & ſacramētales. Sacramētales aūt in paradiſo,à Deo cœptæ,inſtitutæ ſunt. Vnde de eis q̊q; ſcriptū eſt:Erunt duo in carne vna,dicitq́; Apoſtolus:Sacramentū hoc magnum eſt. Ego aūt dico in Chriſto & in eccleſia. Deniq; q̄ ineffabilis dignitas animæ eſt, vt ſit ſponſa dilecti ac vnigeniti filij Dei. Expurget ſe ergo ab oīni affectu carnali,& ſola quærat cæleſtia, q̄tenus ſpōſo ſuo pura, ſtabilita,ac integra mente adhęreat.[Et erit in illa die,dicit dñs,exaudiā cælos,& illi exaudient terrā.]Iſtud ſecundū ſenſum in præſenti articulo poſitū,q̄tidie adimpletur,dum Deꝰ homines virtuoſos, quoꝝ cōuerſatio in cælis eſt, exaudit pro ſeipſis & alijs.Illi quoq; exaudiūt terrā.i.peccatores & pœnitētes, auxiliando eis pro poſſe in oībus, vtpote inſtruēdo, orādo, increpando,& gratiam ſibi conceſſam,ipſis liberaliſſime impartiendo.Poſtremo moralitas eoꝝ,quæ nunc omiſſa ſunt,patet ex præcedenti articulo.

Gene. 2.
Ephe. 5.
Phil. 3.

Elucidatio Cap.III.Et dixit dominus ad me,Adhuc vade. Art. VIII.

COnſequenter prænunciatur verbis & facto Iudæoꝝ vltima ac lōgiſſima derelictio,atq; eorundē circa finē mundi finalis cōuerſio:vt eſt in primi expoſitiōe capituli habitū eſt, ꝓpheiæ quādoq; verbis,interdū factis prophetant.[Et dixit dñs ad me:Adhuc vade & dilige mulierē dilectā amico.] Sicut iam ſemel me imperāte iuſſti & accepiſti fornicariā,& filios fornicationū tibi feciſti,ſic nūc denuo vade & dilige mulierē dilectā amico.i. quæ viro ſuo ac ſponſo dilecta fuit & cognita anteq̄ adulteraretur.[& adulteram]q̄ viro ſuo fidē coniugalem nō cōſeruauit,propter q̄d iuſte ab eo dimiſſa eſt.Hanc mulierē iubetur propheta diligere,vt retrahat eam ab adulterijs, nō vt ei copulet ſiue cōdormiat:nō eñ cognouit eā, ſecundum Hieronymū.Porro dilectio iſta,figuratiua fuit dilectiōis Dei ad filios Iſrael,ſpūaliter cū idolis adulterantes.Ideo ſubdit: [ſicut diligit dñs filios Iſrael]i. ſic dilige hāc indignā, à qua nō diligeris,ſed aſpernaris:ſicut diligit dñs,vel ſicut ego dominus diligo Iſraeliticū populū,à quo nō amor,ſed ſpernor. Vnde in hoc eſt ſimilitudo,ꝙ adultera & populus Iſrael diliguntur gratuite,& ob ſimilem finē,videlicet vt ceſſent à culpa. [& ipſi]filij Iſrael[reſpectāt ad deos alienos]i.idola frequēter aſpiciunt cum veneratione & cultu nefario. [& diligūt vinacia]i.acina ſeu folliculos[vuarum]ex quibus vinacijs expreſſus eſt vini liquor.Sicq́; vinacia vacua permanſerunt. Per hæc vinacia vuaꝝ, intelliguntur vituli aurei,& cætera idoloꝝ portēta,q̄ filij Iſrael coluerūt. Vel dęmones,ſecūdum Hieronymū,Bedā,& gloſſam:quos coluerunt in idolis. Qui ſecundū Hieronymū à ꝓpria dignitate prolapſi ſunt, & nihil antiquæ gratiæ poſſidentes,aridi ſunt & veteri ſiccitate marceſcentes:ꝓpter q̄d per vinacia deſignātur.Deniq; Beda dicit,& partim habet in gloſſa, ꝙ dæmones quandiu in ſua dignitate ſteterunt,velut vuæ erant,i.pinguedine ſpūſſancti refecti:poſtq̄ vero ſuperbientes,Deo aſſimilari voluerūt,euacuati grã ſpūſſancti,velut ſteriles de cælo proiecti ſunt. Ex quibus ſequi videtur,ꝙ fuerunt in grã gratū faciente creati,præſertim cū aſſerat gloſſa, ꝙ erāt in magna pinguedine ſpiritusſancti creati:q̄d Thomas & alij multi defendunt. Quæritur,q̊modo Deus diligere dicitur filios Iſrael tam iniquos,cum in libro Sapientiæ ſcriptū ſit,Odio ſunt Deo impius & impietas eius:atq; in Pſalmo,Odiſti oēs qui operantur iniquitatem. Et reſpondendum,ꝙ Deus diligit oīne creatum,quantū ad id quod eſt per naturam. Quæ cum ſit à bono creatore ꝓducta,bona amabilisq́; conſiſtit. Vnde & Deus conſeruat eam in eſſe. Peccatores q̊q; diligere dicitur,quia quantū in ſe eſt,nō vult mortem eoꝝ,ſed vt cōuertantur & viuāt, & debitam eoꝝ vindictā miſericorditer differt, ſemperq́; paratus eſt eoꝝ pœnitētiam acceptare ac indulgere.Sic q̊q; dilexit idololatras Iſraeliticos. Vel dicitur eos diligere ꝓpter temporalia bona quæ exhibet eis,& q̄a finaliter cōuertentur. Verūtamē Deus nō dicitur reprobos abſolute diligere,q̄m voluntate ſimpliciter dicta ſeu conſequente nō vult,nec impendit eis bona gratiæ finalis in pręſenti,bonaq́; gloriæ in futuro. Pro eo quod noſtra translatio habet,dilectā amico,quidam dicunt in Hebræo haberi, dilectam ſocio.Sed his obuiat, ꝙ lxx. interpretes pro,dilectā amico,tanſtulerunt,diligentē mala. Vnde probabilius puto,ꝙ nomen Hebraicum,ad amicū,ad ſocium,& ad mala,æquiuocū ſit. Nam & Hieronymus dicit, ꝙ ſignificet amicū & mala.Sicq́; in Hebręo nō magis habetur,dilectam ſocio,q̄ dilectā amico,ſed aliq̄d ad vtrunq; indifferēs.Rurſus pro eo q̄d nōſtra translatio habet vinacia,dicunt in Hebręo haberi cyphos vel dolia,ita ꝙ filij Iſrael arguuntur de ebrietate,eo ꝙ ament vaſa vinoꝝ,ꝓpter vina in eis cōtenta. Quibus obuiat, ꝙ nec ſeptuaginta, nec Symmachus,nec Aquila ſic traſtulerūt. Vnde aptius dici poteſt,ꝙ ſermo Hebraicus ſit æquiuocus,& ſic noſtra trāslatio nō diſſonat ab Hebręo,nec aliter habere dicēda eſt q̄ Hebraica continet veritas. Præterea iſta adultera,ſecūdū Hieronymū,p̄ſens tēpus ſignificat Iudæoꝝ,q ſine notitia ſcripturaꝝ & grã ſpūſſancti diligūtur modo p̄tacto à dño,qui omniū expectat ſalutē,& pœnitentibus

Sap. 14.
Pſal. 5.
Ezec. 18.
Oſee. 1.

tentibus aperit ianuam. Vnde per filios Iſrael ſupra ſignificatæ ſunt decẽ tribus. Sed hoc loco per filios Iſrael, intelliguntur duodecim trib⁹ nunc derelictę à Deo, vt dicit Hiero. Et ita adultera iſta deſignat totũ populum Iudæoꝝ incredulum, nõ decem tribus vel Iudam duntaxat: quanuis quidam dicunt oppoſitum. Et hoc in ſequentibus clarius innoteſcet. Conſequenter deſcribitur obedientia prophetæ, ſeu diuinæ executio iuſſionis. [Et fodi eam mihi] i. adulteram iſtam cõduxi, nõ vt ei condormiam: ſed vt ipſa precio, quo eam conduco, cõtenta ceſſet adulterare, nec alijs ſolito copuletur. Septuaginta tranſtulerunt: Cõduxi eam mihi. Sed Hieronymus tranſtulit, Fodi, ad inſinuãdum, ꝙ iſta adultera ſynagogam deſignet, q̃ in ſcripturis dicit vinea Dei: Vinea aũt colitur foſſione. [quindecim argenteis] i. tot nummis. [& coro] i. triginta modijs [hordei & dimidio coro] i. quindecim modijs, hoc eſt, quinquagintaquinq; modijs hordei. Per quindecim argenteos deſignatur, ꝙ filij Iſrael quintodecimo die menſis primi de Aegypto educti ſunt, & in Dei ſeruitutem conducti, primogenitis Aegyptiorum percuſſis. Per modios vero quadragintaquinq;, ſignificatur ꝙ filij Iſrael quadrageſimoquinto die poſtq̃ Aegyptum egreſſi ſunt, venerũt ad montẽ Sinai. In quo diuino
Exo. 13. obſequio vehementius deputati ſunt, legem recipiẽdo, quæ omnia patent in Exodo. [Et dixi ad eam: Dies multos] i. longo tempore [expectabis me] propter precium iſtud quo te cõduxi, ne forniceris. [nõ fornicaberis] cũ alienis [& nõ eris viro] i. nulli iungeris, etiã nec mihi qui te conduxi: ſed abſq; coitu materiali & adulterino manebis, ad inſinuãdũ ꝙ Iudęi in hac captiuitate nec idola colant, nec Deum habeant verum. Sicq; nec ſpũaliter per idololatriam fornicantur, nec ſponſo cæleſti iunguntur. [ſed & ego expectabo te,] vt tuam fidelitatẽ & continentiam comprobem atq; experiar. Nec interim fornicabor, ſed pari par referam, ne putes tibi factam iniuriam. Per hoc deſignatur, ꝙ dominus Iudæoꝝ finalem cõuerſionẽ expectat. Deinde ponitur ratio huius prophetici facti, & figura per rem figuratã exponitur. [quia] i. ideo dixi ꝙ diu me expectabis, nec eris viro: [dies multos] videlicet vſq; ad aduentum Heliæ [ſedebunt] id eſt, erunt ſeu permanebunt [filij Iſrael] i. duodecim tribus, qui ꝓprie ſedent, nõ ſtant, qm̃ terrenis immerſi & vitijs preſſi nequeunt cõtemplari cæleſtia, nec ad virtutes aſſurgere. Vnde terrenam proſperitatem tẽporaleq; regnũ prſtolantur in Meſſiæ aduentu. [ſine rege & ſine principe] i. pontifice. non em̃ habent iam regẽ aut principem de ſemine ſuo, ſed alioꝝ ditioni ſubduntur. Poteſtq; per regem & principem, idẽ intelligi Chri-
Hier. 23. ſtus, de quo Hieremias ait: Regnabit rex & ſapies erit. Ezechiel quoq; de ipſo loquitur: Ser-
Ezec. 34. uus meus Dauid princeps eoꝝ. [& ſine ſacrificio & ſine altari] quia à tempore Titi ac Romanoꝝ, deſtructa Hieruſalem & templo combuſto, nõ potuerũt hoſtias immolare legales, nec habuerunt altare. nõ enim poſſunt holocauſta ſua quocunq; loco offerre, ſed in eo duntaxat licuit eis hæc immolare, quem Deus ſpecialiter ad hoc elegit, videlicet in Hieruſalem. Propter quod Deutero. 12. ſcriptum eſt: Caue ne offeras holocauſta tua in omni loco, quẽ videris: ſed in eo, quem elegerit dñs in vna tribuũ tuaꝝ. [& ſine Ephod] i. veſte ſacerdotali, quod ꝓprie dicit ſuperhumerale. Quandoq; etiã Ephod vocatur veſtis linea, cuius vſus erat
2. Re. 6. in Dei obſequio, quemadmodum 1. Regũ 2. legitur Samuel indutus Ephod lineo, quo & Dauid erat indutus, ludens & ſaliens ante Dei arcam. Veruntamen hoc loco ſumitur Ephod ꝓ q̃cunq; indumẽto ſacerdotali. Propterea ꝓ Ephod ſeptuaginta tranſtulerunt ſacerdotiũ. [& ſine theraphim] i. imaginibus Cherubim & Seraphim, q̃ erant in tẽplo, q̃ ſimul cũ tẽplo ceſſauerunt. theraphim ꝓprie appellantur ſimulacra ſeu figuræ, ſed nunc ꝓ Cherubim ac Seraphim alijsve quibuslibet templi ornamentis ſumuntur, ſecundum Hieronymum. Quidam per theraphim intelligunt imagines, in quibus ſolebãt dæmones dare reſponſa: quibus obuiant, ꝙ oĩa quibus filij Iſrael dicuntur hoc loco priuari, pertinere vidẽtur ad pœnã eoꝝ atq; miſeriam propter eoꝝ peccata. Eſſe vero ſine huiuſmodi theraphim, felicius eſt q̃ ea habere. Deniq; Ephod & theraphim erãt in habitaculo Leuitę, qui erat ſacerdos Michę, vt legit Iudicum 17. [Et poſt hæc] finita captiuitate iſta longiſſima, [reuertentur filij Iſrael] ſpũali reuerſiõe, redeundo ab infidelitate & vitijs ad fidem Chriſti atq; virtutes: q̃d fiet circa finẽ mũ-
Mala. 4. di, prædicantibus Enoch atq; Helia. [& quærent] ſanctis affectibus, fide atq; operibus [dominum Deũ ſuũ] quem nunc interim non habent, ſed per incredulitatẽ perdiderũt. [& Dauid regem ſuũ] i. Chr̃m, vt omnes exponunt, de ſtirpe Dauid progenitum, qui eſt verus Da-
Pſal. 44. uid, i. deſiderabilis aſpectu & manu fortis, de quo cantatur: Specioſus forma præ filijs ho-
1. Pet. 1. minum. Et In quem deſiderant angeli proſpicere. Itemq; Dñs fortis & potens, dñs potẽs in
Pſal. 23. ꝓlio. Frequenter aũt in ſcripturis ꝓpheticis exprimitur Chriſtus nomine Dauid, vt cum dicit Hieremi. 27. Seruient dño Deo ſuo, & Dauid regi ſuo, quem ſuſcitabo eis. Iſte eſt igit rex Iudęoꝝ, ſecundum q̃d ait: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctũ
Pſal. 2. eius. Habet nãq; in veſtimẽto & in femore ſuo ſcriptum, Rex regũ & dñs dominantiũ. Hunc
Apo. 19. quęrẽt Iudęi, detecta Antichriſti fallacia. Vnde trãſlatio Chaldaica authẽtica apud Hebręos, habet hoc loco: Poſt hoc reuertent filij Iſrael, & quęrẽt cultum Dei ſui, & obediẽt Meſſię

filio

filio Dauid.[& pauebunt]i. reuerentialẽ timorẽ concipient [ad dominũ]ſaluatorẽ,fide eius
recepta,[& ad bonum]i.beneficia[eius]vel ad promiſſa cæleſtia, ita, ꝙ formidabunt eſſe in-
grati vel cæleſti felicitate priuari. Vnde Eſai.8. habetur: Dominum exercituum ſanctifica-
te,ipſe pauor veſter,& ipſe terror veſter.Sic & nos debemus pauere ad dominum, & ad bo-
num ipſius, vt ſimus tanto amplius timorati,quãto pluribus atq; maioribus beneficijs Chri
ſti præuenti.Sic ergo[in nouiſſimo dierum] videlicet circa finem mundi.Nam & nos ſum⁹, 1.Cor.10
in quos fines ſeculorum deuenerunt,ſecũdum Apoſtolum.In prima quoque Ioannis legitur 1.Ioan.2
canonica: Nouiſſima hora eſt. Præterea,vt refert Hieronymus, quidam Iudæorum referũt
præſens capitulum ad Babylonicam captiuitatem, quando ſeptuaginta annis deſolatum
eſt templum & altare, victimæ quoque & ſacerdotium, & poſtea ſub Zorobabel, in Iudæ-
am reuerſi ſunt. Sed iſti aſſignare non queunt huius diriſſimæ ac longiſſimæ captiuitatis
cauſam, in qua iam mille & quadringentis circiter annis fuerunt, præſertim cum idola
deteſtentur, niſi fateantur ſe Chriſtum occidiſſe. Prædictus etiam error deſtruitur per hoc,
quod ait Propheta, In nouiſſimo dierum: quaſi dicat, In termino vltimæ ætatis mundi.
Poſt Babylonicam quoque captiuitatem non receperunt Chriſtum eis miſſum, nec paue-
bant ad bonum eius, niſi pauciſſimi aliorum reſpectu. Loquitur ergo de hac eorum ca-
ptiuitate finali, in qua ſedent auerſi à Deo, de qua Danielis 9. inducitur: Finis eius vaſtitas,
& vſq; in finem perſeuerabit deſolatio. Et Pſalmiſta: Effunde ſuper eos iram tuam,& fu- Pſal. 68.
ror iræ tuæ comprehendat eos. ¶Poſtremo,ſecundum Bedam, præmemorata bona Iudæ-
is ablata, nobis ſpiritaliter ſunt collata. Nos enim habemus regem & principem Chriſtũ,
verumq; ſacrificium, ſcilicet corpus & ſanguinem ſaluatoris: altare quoque militantis Mala. 1.
Eccleſiæ toto orbe diffuſum, de quo per Malachiam aſſerit Dominus: In omni loco ſa-
crificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Ephod quoque, videlicet veſtes ſacer-
dotales, ſeu veſtem innocentiæ ac ſimplicitatis, & theraphim, id eſt, figuram dominicæ
crucis, vel ſignum atque memoriam DEI cordibus noſtris impreſſam,ita vt Paulus teſte- Gal.2.6.
tur: Chriſto confixus ſum cruci. Et: Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto.

Expoſitio cap.IIII. Audite verbum domini filij Iſrael. Art. IX.

NVNC in huius capituli principio ponit Propheta Iſraelis peccata, propter quæ
prædicta mala pœnalia meruerunt. [Audite verbum Domini filij Iſrael] id eſt, de-
cem tribus, quas propheta, ſecundum Hieronymum, hoc loco alloquitur. Aliqui
tamen referunt ad vniuerſum Iudaicum populum, [quia iudicium eſt domino cum habi-
tatoribus terræ]id eſt,prædictis filijs Iſrael,ita ꝙ dominus vult cum eis iudiciũ diſcuſſionis
peragere, vt pateat quòd iuſte procedat. Tale iudicium efficit Deus, quando per ſeruos ſu-
os oſtendit hominum impietatem & ſuam iuſtitiam. Vnde & cum hominibus, & ab ho-
minibus dicitur iudicari, qui iudicant eum iuſte procedere in peccatorum punitione.
Propter quod ait Pſalmiſta: Tibi ſoli peccaui, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas Pſal. 50.
cum iudicaris. Per Ezechielem quoque ait ad impios Iſraelitas: Iudicabor ibi vobiſcum fa
cie ad faciem. [Non eſt enim veritas] vitæ, id eſt, vera vita ſecundum diuinam legem, re- Ezec.20.
ctamq; rationem regulata,de qua ait Saluator: Omnis qui facit veritatem, venit ad lucem. Ioan.3.
Et Paulus ad Timotheum: Diuitibus huius ſeculi præcipe, non ſublime ſapere, vt appræ-
hendant veram vitam. Vel,non eſt veritas doctrinæ & ſermonis, conſiſtens in vera ſigni- 1.Tim.6
ficatione verborum, & in hoc, vt doctrina æternæ ſapientiæ conſonet,de qua dicit Chri Ioan. 8.
ſtus: Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Vel non eſt veritas iuſtitiæ, quæ eſt Pſal. 24.
æquitas vera, diuinæ mentis iudicio conformata, de qua dicit Pſalmiſta: Vniuerſæ viæ
Domini miſericordia & veritas.Hæc eſt triplex veritas,quæ defuit filijs Iſrael, & multis iam
deeſt. [& non eſt miſericordia] ad proximos, [& non eſt ſcientia Dei] formata ac ſalu-
taris, id eſt, charitate & operibus bonis ornata, de qua ſcriptura teſtatur: Dedit illi ſcien- Sap.10.
tiam ſanctorum. Et Ioannes ait: In hoc ſcimus, quoniam cognouimus Deum, ſi man- 1.Ioan.2
data eius ſeruamus. Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non ſeruat,mendax eſt.[in
terra]id eſt,in terrenis hominibus,ſcilicet filijs Iſrael colentibus idola,qui vnius veri Dei no
titiam abiecerunt. Iſtud præcipue verum eſt de ſcientia illa quæ eſt vnum de ſeptem donis
ſpiritus ſancti. Illa enim non habetur ſine charitate & gratia gratum faciente. Sed cum di-
cat,ſcientia Dei,poteſt per iſtam ſcientiam intelligi ſapientia quæ eſt ſummi Dei vera ac ſa-
poroſa notitia,de qua dicit Sapiens: In maleuolam animam non introibit ſapientia. Scien Sap.1.
tia vero Dei informis & nuda, poteſt eſſe in impijs, cum Roma.1. dicat Apoſtolus: Cum
cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt. Dicit autem Hieronymus: Veri-
tas abſque miſericordia ſuſtineri non poteſt, & miſericordia abſque veritate efficit ne-
gligentes. Quod de veritate iuſtitiæ maxime verum eſt. Hinc Prouerbiorum 3.ſcriptum
eſt: Miſericordia & veritas non te deſerant, & inuenies gratiam coram Deo & homi-
nibus. Eſaias quoque ait: Repleta eſt terra ſcientia Domini, ſicut aquæ maris operientis. Eſai.11.

Quomo-

Quomodo ergo nunc dicitur, Non eſt ſcientia domini in terra? Et reſpondendum, quòd
Eſaias loquitur pro tempore Chriſti & Euangelicæ legis, quando primo in Iudæa, dein-
de in toto mũdo prædicata eſt Euangelicæ veritatis doctrina. Eſaias quoq; per terram intel
ligit electos habitantes in terra. Aliter vero loquitur Oſee, vt patuit. [Maledictum] i. bla-
ſphemia contra Deum, vel conuicium in proximum, ſeu ſermo maledicus. Vnde dicit Apo
1.Cor.6. ſtolus: Neq; maledici regnum Dei poſſidebunt. Et iterum Rom.12. Benedicite maledicenti-
Sap.1. bus vobis: Benedicite, & nolite maledicere. [& mendacium] De quo Sapiens ait: Os quod
mentitur, occidit animam. Itemq; Pſalmo 5. Perdes omnes qui loquuntur mendacium.
[& homicidium, & furtum] quod eſt contra iuſtitiam, & ex genere mortale, quanuis inter-
dum propter paruitatem nocumenti, ſit veniale, præſertim dum probabiliter æſtimatur,
quòd poſſeſſori ſeu domino, ſi id ſciret, non diſpliceret. [& adulterium, inundauerunt] id
eſt, copioſe eruperunt, ſeu abundauerunt in filiis Iſrael, ita quod non ſolum miſericordia, veri-
tate, ſcientia caruerunt, ſed & oppoſitis impleti ſunt vitiis. [& ſanguis ſanguinem tetigit]
dum vnus ab alio læſus eſt, vel ſeinuicem vulnerauerunt. Vel ſanguis ſanguinem tetigit, id
eſt, peccatum peccato continuatum eſt, & veteribus vitiis noua addiderunt impœnitentes,
Eſa.5. quibus Eſaias aſſerit: Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vinculũ plau
ſtri peccatum. Quo contra habetur Eccleſiaſtici 5. Non adiicias peccatum ſuper peccatum.
Subito enim veniet ira Dei, & in die vindictæ diſperdet te. Vel ſanguis ſanguinem tangit,
dum calor concupiſcentiæ tendit in actum, ſeu carnalis affectio ſuo copulatur obiecto. Se-
ptuaginta tranſtulerunt ſic, & ſanguinem ſanguini miſcuerunt. Beda & gloſſa referunt
omnia hæc ad tempus aduentus Chriſti. Tunc enim in Iudæa abundabant hæc vitia. Nam
Ioan. 9. Chriſto maledixerunt, & ei diuerſa impoſuerunt mendacia: Nos, inquiunt, ſcimus quia hic
Matt.12. homo peccator eſt. Et: In principe dæmoniorum eiicit dæmones. Veruntamen ex conſe-
quentibus eluceſcit, quod iſta ad literam dicantur de Iſraelitis idololatris pro tempore Oſee
vel circiter. Deinceps ponitur debita pœna pro tantis ſceleribus: [Propter hoc] id eſt, pro-
pter peccata iam dicta, [lugebit terra] decem tribuum, id eſt, deſolata incultaq; erit ad tem
pus habitatoribus eius ſubiatis. Dicitur enim metaphorice terra lugere, quemadmodum
& ridere, dum floret atq; fructificat. [& infirmabitur omnis qui habitat in ea] vel ſimplici-
ter omnis homo, vel aliqui de omni genere hominum huius terræ, vel tam multi, quod alii com
paratione eorum quaſi nulli videbuntur. [in beſtia agri & in volucre cæli] id eſt, habitato-
res terræ non ſolum infirmabuntur per hoc quod ipſi deiicientur, ſed etiam in hoc, quod beſtiæ &
aues quæ poterant eis eſſe pro cibo aut ſolatio, auferentur, vel peſte morientur, in vindi-
ctam peccatorum. Huiuſmodi quoq; animantia, ſecundum Hieronymum, ſolent deſerere
terras ab hominibus derelictas. [ſed & piſces maris] exiſtentes in terra populi Iſrael. Iudæi enim
Gen. 1. quamlibet magnam aquæ collectionem nominãt mare, iuxta illud in Geneſi: Congregati-
ones aquarum appellauit Deus maria. [congregabuntur in mortẽ] i. deficiẽt. Vnde vt Lyra
dicit, Hebræi dicunt finientur. Et ſeptuaginta tranſtulerunt, Piſces maris deficient, ſ. ea rati-
one qua beſtiæ & volucres. Vel ſic: Infirmabitur omnis qui habitat in ea, in beſtia agri, i. oc-
ciſis crudelibus ac potentibus populi Iſrael. Et in volucre cæli, i. per interſectionem ſeu ca-
ptiuitatem ſuperborum, ſiue ſublimium perſonarum populi huius. Sed & piſces maris, i. in
aquis carnalis voluptatis detenti, guloſi, auari, qui ſic immerguntur ſenſibilibus, ne videant
cœlum, congregabuntur in captiuitatem ſeu mortem. Iſta impleta ſunt in captiuitate decẽ
tribuum ab Aſſyriis. [Veruntamen vnuſquiſq; nõ iudicet] i. iuſti in populo Iſrael nõ repræ-
hendant proximos ſuos peccantes. [& non arguatur vir] Iſraelita tranſgreſſor, cuius ratio
ſubditur: [populus enim tuus] ô ſynagoga decem tribuum [ſicut hi qui cõtradicunt ſacerdo
ti] i. aſſimilatur populo impudenter peccanti, incorrigibili ac rebelli, qui ſacerdotibus ac prę-
latis aperte reſiſtunt & contradicunt. Tales autem non ſunt increpandi, quia non prodeſt.
Propterea in tali caſu non tenetur homo ad correctionem fraternam. Hinc Salomon Pro-
uerbiorum 9. loquitur: Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi iniuriam facit. Et Eccleſiaſtic.32. ſcri-
ptum eſt: Vbi non eſt auditus, non effundas ſermonem. Et iterum ait ſcriptura: In auribus
Pro.23. inſipientium ne loquaris, ne forte deſpiciant doctrinam eloquii tui. Denique de huiuſce-
modi populo tam rebelli ac duro ſcriptum eſt Eſai. 48. Scio quia durus es tu, & neruus fer-
reus ceruix tua, & frons tua ænea. Quales fuerunt & Iudæi tempore Chriſti, quibus Ste-
Actõ.7. phanus loquebatur: Dura ceruice & incircuncifi corde & auribus, vos ſemper reſtitiſtis ſpiri
tui ſancto, ſicut & patres veſtri. Iſtud eſt peſſimum vitium. Ideo Prouerb. 29. inducitur: Vi
ro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei ſuperueniet interitus. [& corrue-
es] tu popule decem tribuum [hodie] id eſt, in præſenti, vel cito captiuaberis. Prophetæ au
tem per diem communiter intelligunt tempus, ſicq; hodie exponitur pro hoc tempore, nõ
pro die inſtante. [& corruet etiam propheta tecum] id eſt, ſimul capietur. hoc pluraliter
accipiendum eſt de falſis ſeducentibus prophetis, qui populum Iſrael fouerunt in culpis.

Tales

Tales enim in veteri teſtamento vbertim appellantur prophetæ, vt cum dicit Eſaias 9. Pro-
pheta docens mendacium, ipſe cauda eſt. Et Ezechieli Propheta cum errauerit, ego domin⁹ Ezec. 14.
decepi prophetam illũ. Vel ſenſus eſt, ꝙ decẽ tribubus captis, nõ amplius habuerunt ꝓphe-
tas, vt ante. [Nocte tacere feci matrẽ veſtram] i. ò decem tribus tẽpore noctis, vel in caligine
anguſtiæ & tenebris tribulationis, tradidi ſynagogam ſeu totam tuã congregationẽ hoſti-
bus ſuis, ita ꝙ præ timore loqui auſa non fuit, ſed gemens, vultum deiecit in terram. Eadem
aũt eſt mater & filij, quia filioꝝ ſeu populi collectio, mater vocatur, ſicut & Chrs ait in euan- Mat. 23.
gelio: Hieruſalẽ Hieruſalẽ, q̃ties volui congregare filios tuos? Quidam per matrẽ hanc intel
ligunt Hieruſalem, q̃ ab antiquo fuit toti⁹ Iſraeliticæ plebis metropolis. Vnde & mulier ſapi
ens 2. Regum 20. dixit ad Ioab de ciuitate Abela: Tu quæris ſubuertere matrem ciuitatum
in Iſrael. Hieruſalem aũt fecit Deus tacere nocte, qm̃ noctis tẽpore capta eſt à Chaldæis. Lo
quebatur aũt ꝓpheta de futuro per modum ꝑteriti: [conticuit populus meus] Iſrael, popu-
lus (inquam) meus vocatione, non prædeſtinatione, conditione naturæ, non gratiæ com-
munione. Conticuit ergo coram hoſtibus, & ſilentio fugere cupiens, [eo ꝙ non habuerit ſci
entiam] diuinoꝝ, formatam & operatoriam. Vnde infidelitatis tenebris obfuſcatus, coluit
* idola: ideo meruit opprimi. qui em̃ ignorat, ignorabitur, iuxta Apoſtolũ. Et Sapi. 13. ait: Va- 1. Co. 14.
ni ſunt oẽs homines, quibus nõ ſubeſt ſcientia Dei. Hinc Eſa. 5. dominus ait: Propterea capti
uus ductus eſt populus meus, qa non habuit ſcientiam. [Quia tu ſcientiam repuliſti] i. doctri
nam legis ac prophetaꝝ, cõtra quam idola coluiſti. Vel ipſos ſanctos prophetas te inſtruen
tes, perſequutus es & ſpreuiſti. [repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi] i. indignum te ar-
bitrabor ad ſacerdotalis officij vſum, & hoſtibus tuis te tradam. In populo nanq; decẽ tribu
um nõ erat veꝝ atq; legale ſacerdotiũ, ſed de extremis populis fecerãt ſibi ſacerdotes, & au
reis vitulis, nõ Deo altiſſimo, ſacrificabant. ¶ Deniq; ſacerdotes de tribu Leui in regno Iudæ Exo. 32.
meruerunt ſacerdotiũ perdere, & à Chaldæis vaſtari, qm̃ doctrinam prophetaꝝ, ſcilicet Hie
remiæ & alioꝝ, repulerũt. Cõſtat ꝗq; ex his, ꝙ notitia ſcripturaꝝ ſit ſacerdotibus opportu-
na, vt poſſint inter veꝝ & falſum, inter bonum & malum diſcernere, & ſibi cõmiſſis digne
ꝓeſſe docendo, cõſulendo, increpãdo, & alijs modis. Hinc em̃ Leuitici 10. dñs dixit ad Aaron:
Vinũ & omne q̃d inebriare poteſt, nõ bibes tu & filij tui, qñ intrabitis in tabernaculum teſti-
monij, ne moriamini: & habeatis ſcientiã diſcernẽdi inter ſanctũ & prophanũ, inter pollu
tum & mundũ, doceatiſq; filios Iſrael oĩa legitima mea. Quanto amplius ſacerdotibus euan
gelicæ legis congruit ſcientia atq; ſobrietas? [Et oblita es legis Dei tui] id eſt, diuina præce-
pta nõ obſeruaſti, neq; memoriter tenuiſti, q̃ docentur in lege. Quo contra de viro iuſto ha Pſal. 1.
betur: In lege dñi voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et Prouerb. 7. Ser-
ua mandata & legẽ quaſi pupillam oculi tui, liga eam in digitis tuis, & in tabulis cordis tui
ſcribe eã. [obliuiſcar filioꝝ tuoꝝ & ego] i. ſingulis ad te pertinentibus, & tua peccata ſectan-
tibus nõ ſuccurrã in neceſſitate, ſed capi permittã. Q̃modo aũt Deo cõpetat obliuio, dictum
eſt plenius primo capitulo. [Secundũ multitudinẽ eoꝝ, ſic peccauerũt mihi] i. quo ipſi am-
plius multiplicati ſunt numero, eo plura & grauiora cõmiſerunt peccata, idola multiplican
do, & filios ſuos in proprijs malis fouẽdo. Vnde & alibi legit: Secundũ numeꝝ ciuitatũ tua-
rum Iſrael erãt dij tui. [gloriã eoꝝ] i. idola in q̃bus gloriabant, vel regiam dignitatẽ, vel glo- Hier. 2.
riationem inanẽ [in * ignominiã cõmutabo] ita ꝙ rex populi, & idola ſimul deſtruent, quem
admodum factũ eſt in captiuitate ꝑdicta. [Peccata populi mei comedent] i. ſacrificia quę po * ignorantiam
pulus Iſrael obtulit idolis, manducauerũt ſacerdotes. Vel peccata populi comederunt, q̃-
niam inducendo populum ad idololatriam, conſequebatur quæſtum & neceſſaria victui.
Vel comederunt peccata populi, qm̃ adulando & conſentiendo peccantibus, incorporaue-
runt ſibi peccata illoꝝ. [& ad iniquitatẽ eoꝝ ſubleuabãt animas eoꝝ] i. ſacerdotes iſti erexe-
runt & prouocauerunt animos populi ad exercendum & continuandũ ſolita vitia, & in er-
rore eoꝝ confirmauerunt eos verbo & opere, qm̃ vitia ſubditoꝝ non ſolũ non redarguerũt,
ſed laudauerunt cõmodi tẽporalis intuitu. [Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos.] Idem hoc ha Eſa. 24.
betur in Eſaia, & eſt ſenſus, ꝙ ſicut popul⁹ & ſacerdos aſſimilant in vitijs, ſic ſimiles erunt in
pœnis. Nam ſacerdotes idololatræ decẽ tribuũ, ſimul cum populo capti ſunt & æternaliter
perierunt. [& viſitabo ſuper eũ vias eius] i. ſacerdotum & populi opera mala iuſte vlciſcar.
[& cogitationes eius reddam ei] i. pœnas quas impie cogitando ſeu appetendo merentur,
eis infligam: quia non ſolum facta, ſed & cogitationes præmiantur à Deo. Deniq; opera ho
minis dicuntur vię, quia ſunt mediũ per q̃d venit ad terminũ, ſcilicet ad felicitatẽ ęternã, vel
ad perpetuam damnationẽ. Viæ aũt impioꝝ ſunt tenebroſæ & ſordidæ, cũ careant lumine
rationis, & pulchritudini virtutum cõtrarient. Propterea in prouerbijs habetur: Via impio Pro.
rũ tenebroſa, neſciũt vbi corruunt. Hinc etiã per Eſaiam loqtur dñs: Ego autem opera eoꝝ Eſa. 66.
& cogitationes eorum venio vt congregem. [& comedent, & nõ ſaturabunt] Per hoc datur
intelligi inopia victualium, quam paſſi ſunt tempore obſidionis. [Fornicati ſunt] cũ idolis,

[& non ceſſauerunt]ab idololatria, quia à tẽpore Ierobo㇀ qui fecit aureos vitulos, nõ decli-
3.Re.12. nauerunt à cultura eoꝝ vſq; ad captiuitatem ſuam finalem. [qm̃ dñm dereliquerunt in non
cuſtodiendo] ꝓceptum q̃d dedit per Moſent Dñm Deũ tuũ adorabis,& illi ſoli ſeruies. Itaq;
Exo. 20. cũ Deus ſit vbiq; incõmutabilis & immenſus,oĩa ambiẽs,implẽs ac penetrãs,relinquitur &
ab eo recedit nõ corporali, ſed ſpũali elongatione,hoc eſt, diſſimilitudine culpæ,ſeu inobe
dientia. Propter q̃d Eſa.59.inducitur: Iniquitates veſtræ diuiſerũt inter Deum veſtrũ & vos,
& peccata veſtra abſconderunt faciem eius,ne exaudiret. In prouerbijs q̃q;: Longe eſt domi-
Pro.15. nus ab impijs,cũ ipſe nihilominus ſit in oĩbus per eſſentiã, ꝓſentiam atq; potẽtiam,ſecundũ
q̃d ait Hiere.23. Nunquid non cælum & terram ego impleo? [Fornicatio] corporalis & ſpi-
ritualis,[& vinum & ebrietas auferunt cor]i. actum rationis impediunt,iudiciumq; peruer-
tunt,& hominem brutis parificant. Tanta eſt eñ,ſecundũ Auguſtinum,voluptas venerea,ꝙ
ea durante,non poteſt homo aliquem rationis actum exercere. Et Salomon ait: Luxurioſa
Pro.20. res vinum & tumultuoſa ebrietas: qui his delectatur, non erit ſapiens. Eccleſiaſticus quoq;
Ecci. 31. aſſerit: Quàm ſufficiens homini erudito vinum exiguum? & in dormiendo non laborabis
ab illo,nec ſenties dolorem. Et quoniam vinum aufert cor, non expedit hominem vina po
tantem arguere,ne rixetur. Propter quod ſcriptum eſt Eccle.31. In conuiuio vini non argu-
Luc. 21. as proximũ. Hinc ait ſaluator: Attendite,ne grauentur corda veſtra crapula & ebrietate.
Quoniam ergo his vitijs ablatũ ſeu excæcatum fuit cor Iſraelis, inciderunt amentiam, quæ
ſubinſertur:[Populus meꝰ in ligno ſuo]i. ab idolo ligneo[interrogauit]q̃d eſſet agendum,
ſiue futuꝝ. Coluerunt enim non ſolũ aureos vitulos, ſed & alia diuerſa ſimulacra Baal. Vel
in ligno ſuo interrogauerunt,quia (vt dicit gloſſa) erat quoddam genus diuinationis,q̃d fie
bat in ligno & baculo, per quoꝝ proiectionem capiebantur futurorum auguria, quemad-
Ezec. 21. modum ait Ezechiel, ꝙ Nabuchodonoſor miſcuit ſagittas ſuas ſeu virgas contra Ammon
& Hieruſalem,exiuitq; virga contra Hieruſalem. Tale autem genus diuinationis obſerua-
uit plebs Iſrael. Vnde ſubiungitur,[& baculus eius annunciauit ei]i.per quendam modum
motionis ſeu exitus baculi proiecti, iudicabant quid eſſet futurum ſeu operandum.[Spiri-
tus enim fornicationis]id eſt,diabolus,q ſe facit in idolis adorari,& ad idololatriam homi-
nes tentat atq; inducit, [decepit eos] ad inſiſtendũ diuinationi tam fatuæ, cæteriſq; pecca-
tis. Initium quippe fornicationis,exquiſitio idoloꝝ, vt legitur Sapientiæ 14. [& fornicati
ſunt à Deo ſuo]id eſt, per idololatriam Deũ patrũ ſuorum offenderunt & dereliquerũt. Hæc
Pſal.105. eſt fornicatio ſpiritualis,de qua ait Pſalmiſta: Fornicati ſunt in adinuẽtionibus ſuis. Et Hie
Hier. 3. remias: Mœchati ſunt, inquit, cum ligno & lapide. Nihilominus poſſunt hæc accipi de
fornicatione carnali,qua dæmon innumerabiles decipit atq; obtenebrat, ita ꝙ in irrationa
biliſſima vitia illabuntur. [Super capita montiũ] id eſt,in locis amœnis & altis[ſacrifica-
bant] filij Iſrael idolis,[& ſuper colles accendebant thymiama]faciendo velut fumum odo-
remq; thuris ad idoloꝝ honorem, quaſi aliquid diuinitatis eis ineſſet. [ſubtus quercum &
populum & terebynthum]id eſt,ſub iſtis arboribus idola coluerunt,euiꝰ ratio additur,[q a
bona erat vmbra eius]i. vmbra cuiuslibet arborũ prædictarũ conueniens fuit ad vacandũ
voluptatibus,quibꝰ ſeruiebant in ſacrificijs idolorũ, gulæ atq; luxuriæ ſeruientes,in quo fe
cerũt contra legem, quæ iuſſit, vt in loco diuinitus prælecto ſacrificia fierent, & iuxta tem-
Exo. 34. plum lucus & arbores non plantarentur,ne voluptuoſa loca religionem emollirent. [Ideo
fornicabunt filiæ veſtræ,]id eſt, quia vos tanta commiſiſtis flagitia,permittam ꝙ filię veſtrę
alienis illegitime miſcebuntur. [&]ꝙ [ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.] hoc fuit tempore ca-
4. Re. 25. ptiuitatis impletum,quando Aſſyrij violabant fœminas filiuꝝ Iſrael. Porro ꝙ ait, ideo,
non eſt ſic intelligendum,ꝙ Deus propter peccatum perſonale vnius, puniat alium in ſpi-
ritualibus,gratiam ſubtrahendo,& in peccatũ directe cadere permittendo: ſed peccata pa-
rentum ac maritoꝝ exemplariter induxerunt filias & vxores ad aliqua mala, propter quæ
meruerunt vltra relinqui & capi,atq; alioꝝ exponi libidini,& hoc Deus ordinauit ad vindi
ctam peccati parentũ ac maritoꝝ, vt qui aliter ſuas ſpũales furnicationes penſare & emen-
dare noluerant, ex proprio opprobrio atq; dolore,i. filiaꝝ & ſponſarum ſuarum violatio-
ne attenderent,quàm inique egerunt recedendo à cultu ſponſi cæleſtis. Vnde & Eſaias Ba-
bylonis deſtructionem & pœnas deſcribẽs: Vxores,inquit,eorum in oculis ipſoꝝ violabun
tur.[Non viſitabo ſuper filias veſtras]i. peccata eoꝝ in præſenti non corrigam flagellatiõe
paterna,[cum fuerint fornicatæ]modo præfato,[& ſuper ſponſas veſtras]nõ viſitabo [cum
adulterauerint]id eſt, adulteria commiſerint, id eſt, in tantum vobis & illis iraſcar, quòd
flagello filiorum nequaquam corripiam eas, ſed prorſus dimittam in iniquitatibus ſuis,vt
ambulent in deſiderijs prauitatis ſuæ. Magna miſeria, dum ideo non adhibetur correctio,
quòniam emendatio deſperatur. Hoc ergo meretur homo vehementer & impudenter pec
cando, vt penitus deſeratur & & proſperetur in malis, atque in his quæ conferunt ad pec-
candum, bene ſibi ſuccedat. Talis fuit populus Iſrael, Vnde & Ezechielis 16. Dominus

proce-

proteſtatur: Zelus meus receſſit à te, non iraſcar tibi amplius. Per Heremiam quoq;: Plaga inimici percuſſi te, caſtigatione crudeli. cuius ratio ſubdit: Inſanabilis eſt dolor tuus. Deniq; Hier. 30. ſanctus Apoſtolus Heb. 12. Quis, inquit, filius, quẽ non corripit pater? Quod ſi extra diſciplinã eſtis, ergo adulteri, & nõ filij eſtis. Propterea Hieremias orat: Corripe me dñe, veruntamen Hier. 10. in iudicio & nõ in furore tuo, ne forte ad nihilũ redigas me. Itaq; cũ Deus eos quos amat, arguat & caſtiget, ſignũ odij reprobationiſq; diuinæ conſiſtit, non caſtigari à Deo in vita pſenti. Apo. 3. Quod enim viſitatio electoꝝ per pœnas in hoc ſeculo adhibeatur eis, vt per eam quaſi quodam cauterio atq; amariſſimis punctionibus ſortiãtur animæ ſanitatem, cõſtat ex eo quod dominus ait Pſal. 88. Viſitabo in virga iniquitates eoꝝ, & in verberibus peccata eoꝝ, miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo. Et Hieremi. 30. Caſtigo te in iudicio, vt non tibi videaris innoxius, non autem te faciam in cõſummationem. [quoniam ipſi] i. patres & mariti præfati [cum meretricibus conuerſabantur] cõmixtione carnali, [& cum effœminatis] i. mollib⁹ ſeu abſciſſis vel eunuchatis, [ſacrificabãt] Beelphegor, quem nos, ſecundum Hieronymum, Priapum vocamus, quem mulieres præſertim colebant, propter magnitudinem membri obſcœni. Vnde 3. Regum 15. legitur Aſa rex Iuda amouiſſe matrem ſuam, ne eſſet princeps in ſacris Priapi. [Et populus non intelligens] i. populus Iſrael ſua peccata non recognoſcens, nec ſcientiam Dei habens, idcirco nec pœnitens. [vapulabit] i. percutiet captiuitate & pœnis annexis. [Si] i. quanuis & quia [fornicaris] cum idolis [tu Iſrael] id eſt, decem tribus, [non delinquat ſaltem Iuda] i. populus Iudæ ſeu duæ tribus, quæ habent vrbem Hieruſalem à Deo electam ad ſacrificia offerenda, quæ inſuper habent ſacerdotes de ſemine Aaron, non conformentur tibi in idololatria cæteriſq; peccatis. [& nolite] duę tribus vel decem [ingredi in Galgala,] vt ibi idola honoretis. Galgala autem erat locus honorabilis, quoniam populus Iſrael deſertum egrediens, ibi primo caſtrametatus eſt, & Ioſue filios Iſrael ſecundo circuncidit. Saul Ioſue. 5. quoq; ibi in regem eſt vnctus. Sicq; decem tribus propter loci ſolennitatem, poſuerũt & coluerunt in eo idola ſua. [& ne aſcenderitis in Bethauen] i. in Bethel. Nam locus ille antequã 1.Re. Ieroboam poſuit ibi aureũ vitulũ, dictus eſt Bethel. i. domus Dei. Poſtea vero vocatus eſt Bethauen. i. domus inutilis. [neq; iurauerit is. Viuit dñs] i. nolo vt ore veſtro polluto, quo idola 3.Re. 12. laudatis, atq; per ea iuratis, aſſumatis vel explicetis nomen veri Dei. Iurare nempe debite circunſtantionatũ, eſt actus virtutis, quæ dicitur latria. Vnde idololatræ male ſentiẽtes de Deo, non debent per nomen eius iurare. Vel ſenſus eſt, vt non iurent, Viuit dominus, intelligẽdo per dñm aliquod idolum, hoc eſt, ne applicẽt formã hanc iurandi dij[illegible] Quoniam ſicut vacca laſciuiens] i. petulanter & valde erronçe ex omni parte, [declinauit [illegible] decem tribus à lege Moſaica, diuerſis peccatis ac idolis ſeruiendo, & à rectitudine vi[illegible] per omnium diuerticula vitioꝝ enormiter euagando, ita vt illud Hieremiæ eis conueni[illegible] A ſeculo confregiſti iugum, rupiſti vincula mea, & dixiſti, Non ſeruiam. [Nunc paſcet eos dominus quaſi Hier. 2. agnum] i. in proximo eſt, vt tradat eos dñs in manus Aſſyrioꝝ, ſicq; abductæ paſcantur vt oues. [in latitudine] i. ſpatioſa terra Medorum. [participes idolorum] id eſt, cultor eoꝝ factus eſt [Ephraim] i. populus decem tribuũ, quæ nomine Ephraim deſignantur, quoniã primus eorum rex Ieroboam filius Nabath, extitit Ephratæus. Idcirco, ò Iuda, cui ſuperius dictum eſt: Non delinquat ſaltem Iuda. [dimitte eum] id eſt, à communione & conuerſatione decem tribuum te auerte, ne cum peruerſis peruertaris. [ſeparatum eſt conuiuium eoꝝ] i. cibus quo veſcuntur decem tribus, tibi illicitus eſt, ſicq; eorum conuiuium à tuo diſtinctũ eſt. [fornicatione fornicati ſunt] cum dijs alienis ſeu idolis, [dilexerunt afferre ignominiam] id eſt, idololatriam introducere, augere, vel conſeruare, [protectores eius] i. regis, qui populum defendere habent: ſicq; protectores iſti non defenderunt populum ſuum ab inuiſibilibus hoſtibus. [ligauit autem ſpũs in alis ſuis.] Hoc dupliciter explanatur. Primo ſic, Spũs malignus in idolis habitans, populũ Iſrael ligauit in alis ſuis. i. in agilitate & ſubtilitate ſuaipſi⁹, videlicet dæmonis, ita q ſua ſubtilitate & agilitate dæmoniaca portat hũc populũ ad quæcunq; voluerit vitia, ſicut auis pullos ſuos in alis deportat. Vnde Deuterono. 32. de Deo & electo Iſrael ſcriptum eſt: Expandit alas ſuas & aſſumpſit eum, atq; portauit in humeris ſuis. Sic diabolus alligat ſibi peruerſos, propter quod 2. ad Timotheum 2. dicit Apoſtolus: Reſipiſcant à laqueis diaboli, à quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem. Secundo ſic, ſpiritus ligauit eum in alis ſuis, id eſt, populum Iſrael vinxit in ipſius populi intellectu per infidelitatis errorem, & affectu per indurationem in vitijs, ita vt populus iſte ad virtutes non volet, nec æterna aſpiciat, ſed in profundum vitiorum mergatur. Sic omnes in vitijs habituati ac impœnitentes, à dæmone ligantur in alis tam dæmonis quàm proprijs, quibus illud Eſa. 52. dicendum eſt: Excutere de puluere, & ſolue vincula colli tui. [& confundentur à ſacrificijs ſuis] i. demerito ſacrificiorum idolis oblatorum, cum viderint idololatriam nil profuiſſe, ſed maxime nocuiſſe.

¶Expoſitio moralis huius capituli. Art. X.

CA.IIII

AVdite verbum domini domus Iſrael]i.filij militantis eccleſiæ,quæ dicitur Iſrael,c on-
templando cæleſtia, [quia iudicium eſt dño] Chriſto,cui pater dedit omne iudicium.
Exequutio enim iudiciariæ poteſtatis ſeu prolatio ſententiæ, ſpectat ad Chriſtum
Ioan. 5. ſecundum formam aſſumptam,prout ipſe teſtatur:Dedit ei poteſtatem & iudicium facere,
quia filius hominis eſt.[cum habitatoribus terræ]i. terrenis hominibus, quorum conuerſa-
Phil. 3. tio non eſt in cælis,nec dicere poſſunt:Quoniã aduena ego ſum apud te & peregrinus,ſicut
Psal. 38. oẽs patres mei.Et iterum:Non habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirim⁹.
Heb. 13. Tales nanq; faciunt ſibi de via atq; exilio patriam. [Non eſt enim veritas, & non eſt miſeri-
cordia, & non eſt ſcientia domini in terra]id eſt, in his carnalibus, quia & ſi dicant ſe noſ-
ſe Deum,tamen factis negant.Nempe ſi quis dixerit, quoniam diligo Deum,& mandata ei⁹
Tit. 1. non cuſtodit,mendax eſt.proinde qui ſibi nequam eſt, cui bonus erit? Ideo monet ſcriptu-
1. Ioan. 2 ra:Miſerere animæ tuæ placens Deo Quomodo inſuper in malis Chriſtianis impleatur q̃-
Ec. 4 30. tidie q̃d ſequitur ,non oportet exponere,cum oculis pateat.Iam enim heu[Maledictum &
mendacium, furtũ & adulterium inundauerunt,& ſanguis ſanguinem tetigit. Ideo lugebit
Iaco. 5. terra,]quia niſi pœnitentiam egerint,ſine fine peribunt. Vnde & Iacobus dicit: Agite nunc
diuites,plorate vlulantes in miſerijs quæ aduenient vobis.Riſus veſter conuertetur in luctũ.
Multi quoq; nunc ita peccatis aſſueſcunt, excæcantur & indurantur, vt ſecundum ſenſum
expoſitum dici poſſit:[Vnuſquiſq; non iudicet & non arguatur vir.]Hi ſunt qui increpati-
onem ſeu admonitionem nequeunt ſuſtinere,habentes morbum,vocatum,Noli me tange-
re.Increpantem nempe redarguunt,iudicant,& non iam ex charitate, ſed paſſione aut ran-
core loqui exiſtimant.Non enim attendunt,q̃ ſalubre & purgatiuũ ſit increpari:q̃ item me-
ritorium, increpationem pie & æquanimiter ferre. Et ſi forte excuſabiles ſumus de eo de q̃
increpamur,non tamen debemus impatienter recipere,quia in alijs multis, & forte grauio-
ribus,offendimus tam frequenter.Hinc ſcriptũ eſt Prouerb. 13. Egeſtas & ignominia ei qui
Ecci. 20. deſerit diſciplinam, Qui aũt acquieſcit arguẽti,glorificabit.Eccleſiaſticus quoq; ait:Quàm
bonum eſt,correptum manifeſtare pœnitentiam: ſic enim effugies peccatũ. Poſtremo,qui
admonitionem,increpationem, correctiõem, ſeu diſciplinam non acceptat,ſed ſpernit aut
paruipendit, ſimilis eſt vulnerato,qui non patitur ſibi vulnus ſuũ oſtendi aut remedium ad-
hiberi.Et palàm eſt, q; amor priuatus atq; ſuperbia, cauſa ſunt, q; non dignamur redargui
aut puniri,quia [illegible] increpantem contemnimus,vel corã alijs magni eſſe optamus, vel ſimi
le aliquid eſt i[illegible] Qui aũt veraciter prudens eſt, cũ gratiarum actiõe increpationem ac-
ceptat,tanqua[illegible]c fraternæ charitatis munuſculũ, immo munus eximium. Propter
quod Prouerb[illegible]tur: Argue ſapientem,& diliget.[Populus enim tuus ſicut hi qui con-
tradicunt ſacerdoti.]Hoc ad Eccleſiam poteſt referri, in qua ſunt multi rebelles & murmu
ratores,non obtemperantes prælatis,neq; eccleſiæ excommunicationem curantes. De qui-
Luc. 10. bus dicit Chrs Apoſtolis,& ſub eorũ perſona cunctis aliorũ rectoribus Chriſti vicarijs: Qui
vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. Vnde Roma. 13.ſcriptum eſt: Qui pote-
ſtati reſiſtit,Dei ordinationi reſiſtit. Qui aũt reſiſtunt,ipſi ſibi damnationem acquirunt.[Et
corrues hodie.]Toties enim ſpũaliter cadimus,quoties peccamus:quia peccatum ruina eſt
à Deo ſublimi,& ab arce virtutum. Ideo Eccleſiaſtici 32. legitur:In viam ruinæ non eas.Et
Apoſtolus Ephe.6.State,inquit, ſuccincti lumbos veſtros in veritate. Porro ſi iuſtus ſepties
cadit,quoties quotidie peccat impœnitens, cuius ſemper præcedens culpa, ad ſequentem
diſponit? [Et corruet etiam propheta]i.fallax magiſter,iniuſtus prælat⁹ [tecũ,]vt ſimul per-
2. Tim. 4 eatis,qui pares eſtis in vitijs.De talib⁹ conteſtatur Apoſtolus: Coaceruabũt ſibi magiſtros pru
rientes auribus:& à veritate quidem auditũ auertent, ad fabulas aũt conuertent. [Nocte]id
eſt,per pœnæ ſeu aduerſitatis inflictionem.[tacere feci] ò hæretici ſeu rebelles, [matrem ve-
ſtram]i. congregationem peruerſam, incredulam,aut inobedientem, cuius membra & filij
eſtis. Tales enim congregationes,frequenter per pœnas vltionis ſeu prælia extirpant.[Con-
ticuit populus meus]i. Chriſtiana plebs,à me Chriſto Chriſtiana vocata.[eo q; non habue-
rit ſcientiam ſalutarem,de qua Ephe 3. dicit Apoſtolus:Exiſtimo omnia detrimentũ eſſe p-
pter eminentem ſcientiam domini noſtri Ieſu Chriſti.Qui autem hac caret ſcientia,tacet à
laude diuina,à correptione fraterna, ab inſtructione perutili,& à confeſſiõe pœnitẽtiali,ita
Eſai. 6. vt dicere habeat: Væ mihi,quia tacui.Et:Quoniam tacui,inueterauerunt oſſa mea. Tacet lo
Pſal. 31. quenda,loquiturq; tacenda. Cum enim ratio voluntatem in omnibus dirigat, qui veritatis
non habet notitiam,non operatur virtutem,nec ſcit quãdo proferre debet ſermonem.Hinc
Ecci. 20. Eccleſiaſticus dicit: Eſt tacens qui inuenitur ſapiens, & tacens non habens ſenſum loquelæ.
Oportet ergo in primis dñm inuocare pro illuminatione intellectus,dicendo cũ Pſalmiſta:
Pſal. 118. Da mihi intellectum, vt ſciam teſtimonia tua, q̃tenus voluntas,in qua eſt prima origo pec-
Pſal. 93. candi, rectificetur in omnibus. Ideo nanq; ait ſcriptura: Beatus homo quem tu erudieris
Domine,& de lege tua docueris eum.[Quia tu ſcientiã repuliſti,repellam te,ne ſacerdotio
funga-

fungaris mihi.] Ex quo innoteſcit, ꝙ vſus ſacerdotij hoꝝ qui notitiam ſcripturaꝝ non curant, inacceptus fit Deo. De hoc in præcedenti articulo ſatis dictū opinor. [Secundum multitudinem eoꝝ ſic peccauerūt mihi.] Impij enim, rebelles, hæretici, ſchiſmatici, quo ampli' creſcunt ſiue augentur, eo peccata eorū magnitudine & multitudine amplius inualeſcunt: quemadmodū equidem in congregatione deuota vnus prouocat alium verbo & opere ad virtutes, ſic in conuentu malignantiū vnus aliū incitat ad peccata, quoniam cum peruerſis alij peruertuntur. [gloriam eoꝝ] id eſt, temporalem proſperitatem, delectationem carnalem, inania documēta, & cætera in quib' illicite gloriantur. [in ignominiam commutabo] id eſt, in confuſionem & pœnam æternā, ſecūdū qd iudex affirmat: Væ vobis qui ridetis, qa lugebitis & flebitis. Væ vobis diuitibus, qui habetis conſolationem veſtram. Vnde in libro Machabæoꝝ habetur: Gloria impij, vermis & ſtercus hodie extollitur, & cras non inuenit. De talibus loquitur domin' per Hieremiam: Dabo eos in vexationē & maledictionem, & in ſtuporem & ſibilū, & in opprobriū, eo ꝙ non audierint verba mea. [Peccata populi mei comedent, & ad iniquitates ſubleuabūt animas eorū.] Videmus nunc, quomodo multi qui præſunt, de ſubditoꝝ viuant oblationibus atq; redditibus: & tamen qs verbo, prece, exemplariq; vita, tenentur à peccatis auertere, & ad meliora inducere, varijs modis corrumpūt, ſcandalizant, inficiunt, impie conuerſando, adulando, conſentiendo, cooperando, & debita paſtoralis curæ opera negligendo. Quibus competit illud Eccleſiaſtici 10. Secundum iudicem populi, ſic & miniſtri eius. Vnde & Hieremias 10. Quoniam ſtulte, inqt, egerunt paſtores, ideo omnis grex eoꝝ diſſipatus eſt. O q̄ horrenda & maxima erit horum damnatio, qui pro ſingulis ſubditoꝝ ſuorū, ex eorum negligentia pereuntium, torquebūtur. [Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos.] Heu quàm immoderatiſſime hoc indeſinenter impletur, dum ſacerdotes Euangelicæ legis, qui ad ſpūalis conuerſationis munditiam obligantur, alijsq; in omnibus exemplares eſſe tenentur, carnalibus vitijs ſeruiunt, vanitati, elationi, curioſitati intendunt, proprijſq; gradus dignitatem non ponderantes, vilem atq; turpiſſimam peragunt vitam. Quibus conuenit illud Hieremiæ 2. Sacerdotes non dixerūt, vbi eſt dominus? Illud quoq; Eſaiæ 56. Speculatores cæci, canes muti, non valentes latrare. Contra quos Moſes ait Leuitic. 21. Sacerdotes ſancti erūt Deo ſuo, & non polluent nomen eius. Incenſum enim domini & panes Dei ſui offerūt, & ideo ſancti erūt. Iſti [comedent] corp' dominicū ſacramentaliter. [& non ſaturant] effectu & gratia tanti ſacramenti, qa non ſumūt, & ſpiritaliter, ſidēq; rei corporis & ſanguinis domini. [fornicati ſunt,] Iam enim luxuriæ vitia vigent in eis, & qui deberent angelicam ducere vitam, beſtiales effecti ſunt, & beſtijs decies millies deteriores, q filiū virginis tractant ore & manibus, qbus contrectant filias Veneris. Tantam quoq; ſuæ conuerſationis impietatem ingratitudinemq; non attendūt, qm [Fornicatio, vinū & ebrietas auferūt cor.] Vnde Eccleſiaſtici 19. legitur: Vinū & mulieres apoſtatare faciunt etiam ſapientes. Hinc [Spūs fornicationis decepit eos,] Cui reſiſtere oportet, nō immorando cogitationibus venereorum, & incitamenta atq; materiam huius peccati à ſe elongando, dominicam quoq; paſſionem cordialiter ac frequenter rememorādo, & item æterna ſupplicia ſagaciter intuendo. [Super capita montiū ſacrificabant] Tales ſunt hæretici, qui de doctrinæ profunditate ſe iactant, & in mirabilibus ſuper ſe ambulant, nō conſentientes humilibus. Horū filiæ & ſponſæ, id eſt, animæ ab eis ſeductæ, adulteræ ſunt, recedendo à copula ſponſi cæleſtis, & in humanis adinuentionibus gloriantes. [Popul' non intelligens] beneficia Dei, propria mala, & ea quæ Dei ſunt. [vapulabit] id eſt, æternæ damnationis ictibus percutietur. [Si fornicaris tu Iſrael] id eſt, congregatio hæreticorū, quæ per decem tribus legem Dei deferentes ſignificantur. [non delinquat ſaltem Iuda] id eſt, eccleſia catholica confitens domino, quæ per tribū Iudæ, legem Dei ſeruantem, exprimitur. Nam & Iudas interpretatur confeſſio. [Et nolite intrare in Galgala] id eſt, hæreticorū & peruerſorum conciliabula, in quibus omnium reuelantur peccata. Galgala quippe reuelatio ſeu volutabrū interpretat. Hinc ait Pſalmiſta: Confitebor tibi domine in toto corde meo. Et hoc vbi? reſpondet: In concilio iuſtoꝝ & congregatione. [Sicut vacca laſciuiens declinauit Iſrael.] hoc competit vniuerſis filijs hui' ſeculi, qui abſq; vllo timore perpetrant mala, & concupiſcentias ſins reluctatione, immo cū deliberatione ſequuntur. Non enim eſt timor domini ante oculos eoꝝ. [Nunc paſcet eos dñs quaſi agnū in latitudine.] Hoc impletur dum reprobis temporaliū affluentiam tribuit, eoſq; permittit incedere per viā ſpatioſam latamq; portam, q ducit ad perditionem æternam. [dilexerūt afferre ignominiam] i. prauas ordinatiōes, ſeu opera ignominioſa, vel oppreſſiones violentas ac inhoneſtas ſuper ſubiectos inducere, [protectores eius] i. principes & prælati populi Chriſtiani, qui deberēt ſubditos à malis defendere, atq; in bonis munire, cuius oppoſitum agunt indigni rectores, errantes & in errorem mittentes, cæci & duces cæcorum.

Luc. 6.
1. Mac. 2.
Hier. 29.
1. Cor. 11
Pſal. 110.
Eccës. 8.
Pſ. 13. 52.
2. Tim.
Matt. 15.

¶ Expoſitio literalis quinti cap. Audite hoc ſacerdotes &c. Art. XI.

HOc loco oſtendit propheta, cur populus Iſrael captiuari meruerit.[Audite]aurib' cor
dis & corporis,[hoc]quod dicam,[ſacerdotes]decem tribuum, non q fuerint veri ſa
cerdotes de tribu Leui, ſed ſacerdotes aureoꝝ vitulorũ, & à populo ſacerdotes voca-
bantur.[& attendite domus Iſrael]id eſt, decem tribus, [& domus]id eſt, familia,filij & co
Ioan. 5. gnati[regis]decem tribuũ.[auſcultate, quia vobiſcum iudicium eſt]id eſt,Deus iudiciũ da-
mnationis vobis inducit, de quo iudicio ait ſaluator: Qui audit verbum meum, & credit ei
qui miſit me,habet vitam æternam,& in iudicium nõ veniet.Itemq Apoſtolus:Si noſipſos
1.Co. 11. diiudicaremus,non vtiq iudicaremur.[Quoniam laqueus]i.cauſa deceptionis & captiuita-
tis,ſeu illaqueatores ac ſeductores,[facti eſtis]vos ſacerdotes & principes, ſeu familia regis,
qui aliorum prouiſores eſſe deberetis,[ſpeculationi]id eſt,plebi,cuius ſpeculatores eſtis effe-
cti,& quæ per ſpeculationem veſtram eſſet ad cæleſtia erigenda.[&]facti eſtis[ſicut rete ex-
panſum ſuper]montem[Thabor.] quemadmodum enim in monte hoc aues capi ſolebant
per rete,ſic rex & maiores ac ſacerdotes poſuerũt in monte iſto miniſtros,qui caperent trãſ-
euntes Hieruſalem ad immolandum ibi Deo vero in templo.Quidam enim ex decem tribu
bus idololatriam abhorrebant, & ex deuotione ſecũdũ legis pceptũ ire volebãt ad offerendũ
in Hieruſalem,ſed rex & ſacerdotes non permiſerũt. Porro ſecundũ Hieronymũ, Thabor
eſt mons Galilææ, in campeſtribus ſitus, rotundus & altus, q ex omni parte finit æqualiter,
de quo habetur Pſalmo 88. Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt. In hoc monte
transfiguratus eſt Chriſtus,& poſt reſurrectionem apparuit apoſtolis, ſecundum expoſito-
Matt. 17. res,quem Petrus in ſecunda ſua epiſtola nominat ſanctũ:Hanc,ingens,vocem de cælo alla-
Mar. 9. tam nos audiuimus,cum eſſemus cũ ipſo in mõte ſancto.[& victimas]veſtras ac populi[de-
2. Pet. 1. clinaſtis in profundũ] id eſt,in barathrũ damnationis, atq in lacũ peccati,qa quæ Deo fue-
rant offerenda cũ ſublimitate virtutũ,obtuliſtis & offerri iuſſiſtis in idoloꝝ honorẽ cũ pro-
funditate vitioꝝ.[Et ego]dñs[eruditor]ſum[omniũ eoꝝ,] videlicet ſacerdotũ domus regis
ac populi, id eſt, non obſtante tanta ipſorũ malitia, ego per prophetas meos doceo eos &
moneo ad pœnitentiam.[Ego ſcio Ephraim] id eſt,reges ſucceſſores Ieroboam Ephratæi,
3.Re. 12. qui eum ſequuti ſunt genere vel peccato. Eius nãq idololatriæ & peccatis omnes poſterio-
Gen. 41. res reges Iſrael adhæſerunt.Vnde per Ephraim deſignantur, qa Ieroboam primus rex decẽ
tribuũ, fuit de genere Ephraim filij Ioſeph.[Iſrael]id eſt, populus decem tribuum,[non eſt
abſconditus à me,]cuius oculis aperta & nuda ſunt oĩa. Hos aũt peruerſos & reprobos di
Heb. 4. cit Deus ſcire, non ſcientia approbationis, de qua dicit Apoſtolus: Si quis diligit Deum,
1. Cor. hic cognitus eſt ab eo:ſed intelligentia viſionis. Vnde Hiere. 23. dñs ait: Si occultabit vir in
abſcõditis,& ego nõ videbo eum? Hæc ideo loquit Deus,vt impij audientes ſe à Deo cogno
ſci,metuant in ri' pſentia præuaricari.[quia nũc fornicatus eſt Ephraim,]ſucceſſores eñ Ie
roboam nõ receſſerũt à vituloꝝ cultura.[contaminatus eſt Iſrael] id eſt,populus eiſdem pol
Ecci. 10. lutus eſt vitijs,qbus & reges,quoꝝ conſilio ad idololatriam deuenerũt. Qualis enim eſt rector
Pro. 28. ciuitatis,tales & habitantes in ea,vt dicit Eccleſiaſtic. In prouer.quoq habet:Regnantib' im-
& 29. pijs,ruinæ hoim.Et,Rex iniuſtus miniſtros habet impios,teſte ſcriptura.[Non dabũt]i.non
diſponent[cogitationes ſuas vt reuertant ad Deũ ſuũ]eum ſint obſtinati. Vnde non cogitãt
de remedio pœnitentiæ, ſed de cõtinuatione culpæ intentæ, ſeu exequutiõe mali propoſiti.
[qa ſpũs fornicationũ]i. dæmon ad idololatriam ſuggerens, q ſecundũ Apoſtolũ operat in
Ephe. 2. filijs diffidentiæ,eſt[in medio eoꝝ] tanq poſſeſſor cordis ipſoꝝ, vaſtis eos tenebris circũple-
ctens.Vnde nec pœnitent.[& dñm nõ cognouerũt]cognitione ſyncera ac formata,aliqualẽ
tamen de Deo habuerunt notitiam,ſicut & multi gentiliũ,pręſertim ex generali fama & in-
ſtructione prophetica.[Et reſpõdebit arrogãtia Iſrael in facie eius]i. populus decem tribu
um pro ſua ſuperbia,q Dei cultũ contẽpſit,debitã luet pœnã,ita q ſuperbia dabit eis vicẽ ac
Eſa. 29. reale reſpõſum p vltiõis experientiã,iuxta quẽ modũ aſſerit Eſaias: Peccata nr̃a reſpõderunt
Hier. 14. nobis. Hieremias quoq ait:Si peccata noſtra reſpõderint nobis, dñe fac propter nomẽ tuũ.[&
Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua]i. populus & rex pariter capient propter facino-
ra ſua,ſicut impletũ eſt,qñ ab Aſſyrijs capti ſunt,vt legitur quarto Regũ.[Ruet etiam] id eſt,
capietur & puniet[Iudas]i. regnũ Iudæ,videlicet duæ tribus atq Leuitæ,[cum eis]id eſt,ſic-
ut & decem tribus.Non eñ eodẽ tẽpore,nec ab eiſdẽ capti ſunt hoſtibus,vt patet ex dictis in
expoſitione primi cap.[in gregibus ſuis]i.cum capris & ouibus,[& in armentis ſuis] id eſt,
vaccis & bobus,[vadẽt]decem trib',& etiã Iudas & Beniamin, [ad qrendum dñm]i.ad offe
rendũ dño hoſtias de aĩalibus immolatitijs,qten' miſericordiã impetrẽt,videlicet liberatio-
nem ab hoſtib'.[& nõ inuenient eũ, qm ſero pœnitẽt,nõ ex charitate, ſed ſeruili timore p-
pter captiuitatẽ inſtantem.Vnde Eſaias 11. dñs ait: Si quæritis,quęrite,id eſt,ſi quęritis me,
Hier. 4. hoc facite ſyncere, atq ex charitate & amore iuſtitiæ. Apud Hieremiam quoq:Si reuerte-
teris Iſrael ad me,conuertere:hoc eſt,non tua principaliter commoda quęras priuato amo-
re,ſed meum honorem ex ſpiritali dilectione.[ablatus eſt ab eis]id eſt, DEVS ſuæ pieta-

tis effectum iuſte tulit ab eis, quemadmodum in Eſaia habetur:Cum multiplicaueritis ora- Eſai.1.
tiones, non exaudiam. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Quàmdiu enim permanet
homo in volũtate peccandi,non veraciter pœnitens,non meretur à dño exaudiri. Hinc Hie Hier.11.
remias dicit: Nunquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas? [in dño]i.contra Deũ[præ-
uaricati ſunt,quia filios alienos]à cultu veri Dei[genuerunt,]nam filios ſuos docuerunt ido-
lolatrare,ita φ erant filij dæmonum magis q̃ Dei. Quidam etiam per ignem conſecrauerũt
idolis filios ſuos. [Nunc deuorabit eos] ſ.decem tribus[menſis]id eſt, ſtatim vel infra men-
ſem,ſeu tempus iam proximum,capientur ab hoſtibus. Vel ſenſus eſt,φ quolibet menſe ad-
uerſarij ingrederentur terram eorum,eoſq́ vaſtarent.[cum partibus ſuis]id eſt,bonis & poſ
ſeſſionibus,quos vnaquæq; tribus habebat in ſorte atq; funiculo ſuo,ſecundum quod tem-
pore Ioſue terra partita fuit ſecundum numerũ tribuum Iſrael. Quidam exponunt ſic: Nũc Ioſue 13.
deuorabit eos menſis,ſcilicet Iulij,q̃a in menſe Iulij capta fertur Samaria,tuncq́ Aſſyrij par- & 14.
tem populi occiderunt,& bona eorum diripuerunt. Dicitur autem menſis ſeu tempus face-
re ea, quæ fiunt in eo. [Clangite buccina in Gabaa] & clangite [tuba in Rama]id eſt, vos de
tribu Beniamin,cum videritis aut perceperitis captiuitatem decem tribuum,vobis in vici-
no habitantium: tunc clangite buccina in duabus vrbibus firmioribus ſeu fortalitijs veſtræ
ſortis,ſcilicet in Gabaa,vbi natus atq; moratus eſt Saul,& in Rama. Hui9 buccinationis po-
teſt reddi duplex cauſa: Vna, vt populum Iudæ ac Beniamin excitarent ad præparandum ſe
contra Aſſyrios, ne vaſtarentur ab eis, quemadmodum decem tribus, quarum vna, ſcilicet
Ephraim,erat proxima populo Beniamin,quo ad habitationis vicinitatem. Secũda,vt de-
cem tribuum captiuitatem deflerent.[vlulate]habitantes[in Bethauen] id eſt,Bethel vrbe ac Ioſue 18.
fortalitio Ephraim, quæ vrbs eſt[poſt tergum tuum Beniamin]id eſt,in confinio tuo,ſeu iu
xta te,nam ibi finiebatur ſors Beniamin. Recte vero ait Propheta, Vlulate in Bethauen,quia
habitatores Bethel iam diriſſime capiendi fuerunt.[Ephraim] id eſt,rex & populus decem
tribuum,[in deſolatione erit] cum fuerit ab Aſſyrijs captus. [In die correptionis] id eſt,pu-
nitionis decem tribuum,& in tribubus Iſrael [oſtendi fidem] id eſt, manifeſtaui vera atq; fi-
delia eſſe prophetarum eloquia, quibus captiuitatem Iſrael prænunciaui. Nempe vt Hiere-
mias teſtatur: Quum venerit quod propheta prædixit, ſcietur propheta, quem miſit domi- Hier.26.
nus,in veritate. Per hoc ergo, quod dominus tradidit tribus Iſrael hoſtibus, ſicut prædixit,
oſtendit in eis, hoc eſt,per eorum captiuitatem,fidelitatem verborum ſuorum,ſeu prophe-
tarum, qui captiuitatem illam prædixerunt. Conſequenter deſcribitur iniquitas, & ob
eam inducta calamitas tribuum Iudæ ac Beniamin. [facti ſunt principes Iuda]id eſt,princi-
pales & potentiores de regno Iudæ, [quaſi aſſumentes terminum] id eſt,terram decem tri-
buum occupare & poſſidere optantes. Vnde Septuaginta tranſtulerunt: Quaſi transferentes
terminum, quoniam ſortem ſuam dilatare quærebant vltra metam propriæ ſortis diuini-
tus conſtitutam: ſicq́ pro eo quod decem tribuum captiuitatem deflere debuerant, hinc
potius gloriabantur, quod ditiores iam fierent. Hæc dictio quaſi, dicit hoc loco verita-
tem, non ſimilitudinem tantum. [ſuper eos] videlicet principes Iuda, [effundam quaſi
aquam] id eſt, copioſe, [iram meam] id eſt, iuſtitiæ meæ effectum, rigoroſe puniendo eos
per Chaldæos propter tantam peruerſitatem. [Calumniam] id eſt, iniuriam, [patiens eſt
Ephraim] id eſt, populus decem tribuum, non quod non meruerint hanc captiuitatem &
pœnam, ſed quia à regibus Aſſyriorum iniuſtis,impia voluntate ac mala intentione vaſta-
ti ſunt, & aduerſarijs traditi à DEO magis alienis, quàm ipſi ac peſſimis: & quo ad hoc,eſt
quædam calumnia non ex parte DEI, ſed hoſtium peſſimorum. quod tamen non fuerit
mera calumnia, declaratur quum ſubditur: [fractus iudicio] id eſt, iuſto DEI iudicio de-
iectus eſt Ephraim. [quoniam cœpit abire] à DEO, [poſt * ſordem] id eſt, idololatriam à * ſordes
tempore Hieroboam primi regis ſui. [Et ego] Deus ero[quaſi tinea Ephraim.]id eſt,decem
tribubus, conſumendo eos per Aſſyrios, quemadmodum à tinea conſumitur veſtis. [Et]
ero [quaſi putredo] quæ ligna & carnea conſumit, [domui] id eſt, populo [Iuda] deijcien-
do regnum Iudæ per Chaldæos. Secundum Hieronymum, DEVS comparat ſe tineæ
atque putredini, quia vtrunq; eorum tarde conſumit materiam: ſic Deus diu dedit vtrique
regno pœnitentiæ tempus, & paulatim ea afflixit, donec omnino deleta ſunt. Alij dicunt,
quod quum tinea ſoleat citius corrumpere veſtem, quàm putredo lignum, ideo dominus
perhibet ſe quaſi tineam eſſe Ephraim, & vt putredinem populo Iudæ, quoniam regnũ de-
cem tribuum captiuatum fuit ante regnum Iudæ. [Et vidit Ephraim languorem ſuum.] id
eſt,impotentiam, qua non potuit reluctari Aſſyrijs, vel regi Damaſci. [& Iudas] id eſt, po-
pulus duarum tribuum [vidit] id eſt, conſiderauit, [vinculum ſuum] id eſt, vaſtitatem ſeu
captiuitatem ſibi imminentem tempore Achaz & filiorum Ioſiæ. [Et abijt Ephraim ad
Aſſur] id eſt,à rege Aſſyriorum petierunt auxilium contra regem Syriæ & Damaſci.tempo
re enim Manahen regis Iſrael cõtigit hoc,vt dicitur 4.Reg.15.quia tũc rex Syriç impugna-

uit decem tribus, quem rex Aſſyriorum ſuperauit. Vel ſenſus eſt, ꝙ Ephraim iuit ad Aſſur,
quia ad tempus fuit regnum decem tribuum ſubditum Regi Aſſyriorum, ſoluens ei tribu-
tum per ſingulos annos. Poſtmodum vero [& miſit] Ephraim [ad regem vltorem] id eſt, re-
gem Aegypti, qui tunc potens extitit & famoſus, vlciſcens in aduerſarios ſuos, quatenus rex
2.Par.26 Aegypti erueret eos de manu Aſſyriorũ. Hoc fecit Oſee rex Iſrael. [Et ipſe] rex Aegypti [nõ
4.Re.15. poterit *ſaluare vos] o decẽ trib' de poteſtate Aſſyriorũ: imo rex Aſſyriorũ, audito, ꝙ miſit
*ſanare Oſee rex Iſrael ad Pharaonẽ, venit, & cepit atq; occidit Oſee, & populũ tráſtulit. [nec ſolue-
re poterit à vobis] o Iuda [vinculũ] iã præfatũ. non eñ potuerũt Aegyptij liberare regnum
Iudæ de manu Chaldæorum, vt legitur 2.Parali.12. Tunc qppe cœpit poteſtas Pharaonis
vehementer deficere, dum reges Aſſyriorum ſic inualeſcebant, & rex Chaldæorum Nabu-
chodonoſor penitus deiecit regem Aegypti. De hac materia in diuerſis capitulis multa va-
Eſai. 31. ticinatus eſt Eſaias, vt quum ait: Væ qui deſcendunt in Aegyptum, in auxilium &c. Hiere-
Hier.41. mias quoq; & Ezechiel. [Quoniam ego] Deus omnipotens, quo aduerſante, nullus valet ſuc
Ezec.20. currere. [ero quaſi leæna Ephraim] id eſt, decem tribubus, eas terribiliter atq; velociter per
& 23. Aſſyrios puniendo. Septuaginta tranſtulerunt, Ego quaſi panther Ephraim. Panther au-
tem, ſecundum Hieronymum, eſt animal ſæuum ac velociſſimum, quo ſignificatur velox in-
teritus Ephraim ab Aſſyrijs. [& quaſi catulus leonis] ero [domui Iuda] per Chaldæos deſtru
endo regnum ipſius. [Ego capiam] id eſt, virtutem capiendi donabo Aſſyrijs & Chaldæis.
[& vadam] non locum mutando, ſed per vindictam impios viſitando. [tollam] totum Iſrael
de terra propria, [& non eſt qui eruat] de manu mea, cui nullus poteſt obſiſtere. Vnde ait
Ioan 10. Saluator: Nemo poteſt rapere de manu patris mei. Et Iob 9. habetur: Deus cuius iræ reſiſte-
re nemo poteſt. Sub quo curuantur qui portant orbem. [Vadens] id eſt, vltione facta à vobis
recedens per gratiæ atq; ſubſidij ſubtractionem. [reuertar ad locum meum] id eſt, in meipſo
quieſcam. Locus Dei, eſt maieſtas & magnificentia eius, ſecundum Hieronymum, immo di
uinitas eſt locus ſuijpſius, quia nil extra eam eſt, quo contineatur. Hinc ſecundum antiquos
philoſophos, Infinitum fulcit ſeipſum. Vel per locum Dei, intelliguntur electi gẽtiles, quos,
abiectis Iudæis, cœpit Deus per gratiam inhabitare. Loquitur autem Deus de ſeipſo meta-
phorice per modum iudicis irati, qui accedit ad puniẽdum aliquos: quo facto, ad priſtinum
reuertiť locũ. [donec deficiatis] victi ab hoſtibus, [& quæratis faciem meam] id eſt, pietatis
meæ reſpectum, ſeu gratioſam præſentiam, quod fecerunt duæ tribus circa finem Babyloni-
cæ captiuitatis. Decem vero tribus circa finem mundi id facturæ creduntur.

¶Expoſitio tropologica ſeu moralis eiuſdem capituli. Artic. XIII.

MOraliter per ſacerdotes & domũ regis, qui facti ſunt laqueus ſpeculatori, & ſicut rete
expãſum ad capiẽdas ſubuertẽdasq; animas, intelligunť principes, doctores, & prę la-
ti eccleſiæ negligentes atq; indigni, quos Chrs cõſtituit ſuper familiam ſuam, vt ſint
prouiſores & cuſtodes peruigiles dominici gregis, ſed ipſi propria lucra & voluptatẽ ſectan
tes, negligũt ſubditorũ ſalutem, quodq; dãnabilius eſt, hoĩes innocẽtes, pios & ſimplices fre-
Luc 11. quenter derident, perſequũtur, atq; à bonæ volũtatis executione impediũt, quia nec ipſi intrãt,
1.Petr.5. nec introeũtes ſinũt intrare. Contra quod admonet Petrus: Paſcite qui in vobis eſt gregem,
prouidentes ſecundũ Deum, non turpis lucri gratia, neq; vt dominantes in clero, ſed forma
gregis effecti, & ex animo. Paulus quoq; 1. Timoth. 4. Eſto exemplum fidelium, in verbo, in
conuerſatione, in charitate. Deniq; qui per verba ornata, per ſapientię oſtentationem, per
apparentem ſanctitatẽ, per tẽporalis proſperitatis virorẽ, ſeu gradus vel authoritatis ſubli
Pſal. 10. mitatẽ alios fallũt, hi ſunt qſi rete expãſum ſup Thabor montẽ. De tali etenĩ legiť mõte: Quõ
dicitis aĩæ meæ, trãſmigra in montẽ ſicut paſſer? Præterea iſti [declinãt] i. mittũt ſeu depri-
mũt [victimas in profundũ] dũ ſpũales ſeu corporales oblationes ſui vel ſubditorũ, referũt ad
Matt. 6. finẽ indebitũ, ad gloriam vanã, ad tranſitoriũ emolumentũ, non ad Dei præconiũ & peccati
Ibidem. emundationẽ, cæleſtisq; beatitudinis adeptionẽ. Cõtra quos loquiť Chriſtus: Cum facis ele-
emoſynam, neſciat ſiniſtra qd faciat dextra. Itemq;, Cũ oraueris, intra cubiculũ, & ora patrẽ
in abſcondito. Et: Videte, ne faciatis iuſtitiã veſtrã coram hominibus, vt videamini ab illis:
alioquin mercedem non habebitis à patre veſtro, qui in cælis eſt. [Et ego eruditor omnium
eorũ] Quotidie docet Chrs nos oẽs per ꝓdicatores, ꝑ ſcripturas, ꝑ ſigna, per angelicam inſpi-
rationem, per diuinũ inſtinctũ, per naturalis ingenij perſpicacitatem, quia ſignatum eſt ſu-
Pſal.4. per nos lumen vultus Dei, ita, ꝙ ignorantia nos nequaq̃ excuſet. Vnde apud Hieremiã 6. dñs
ait: Erudire, ne forte recedat anima mea à te. Impij vero agnitæ veritatis nõ ſequunť doctri-
nam, ſed vitijs paſſionibusq; vincuntur, & more pecudum voluntate, non ratione, feruntur.
[Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me, quia nũc fornicatus eſt Ephraim, &
contaminatus eſt Iſrael] Ephraim interpretatur augmentũ ſeu incrementum, per quem hoc
loco intelliguntur auari, qui theſaurizant ſibi in terra, & ignorant cui congregant ea. Hi
fornicantur, ponendo ſpem ſuam in argento & auro, & animam ſuam habendo venalem.

¶Per Iſ-

¶Per Iſrael quoq; hoc loco intelliguntur ingenioſi, atq; informiter docti, nudi ſpeculato- Eccl̃s 10.
res ac frigidi, vani & ambitioſi, quibus Eſaiæ 47. dicitur: Sapientia tua & ſcientia tua dece-
perunt te. Hi contaminantur, dum quærunt videri, reputari, & in admiratione haberi, pleni
inaniſſima gloriatione in ſemetipſis, & alios paruipendentes, non attendentes illud Eccleſi-
aſtici 19. Melior eſt homo, qui minoratur ſapientia, & eſt in timore Dei, q̃ qui abundat ſen-
ſu, & tranſgreditur legem altiſſimi. Hunc Ephraim & Iſraelem ſcit Chriſtus notitia repro-
bationis, cuius oculi ſunt multo lucidiores ſuper ſolem, circunſpicientes omnes vias homi-
num. [Non dabunt cogitationes ſuas, vt reuertantur ad dominum] Quoniam tales inter- Ecci 23.
dum difficilius conuertuntur, quàm ſimplices & egeni. [quia ſpiritus fornicationis] ſpirita-
lis, & ſæpe etiam corporalis, [eſt in medio eorum.] quia in ſuo ingenio atq; diuitijs magis,
quàm in Deo ſempiterno, fonte vniuerſæ ſcientiæ ac ſufficientiæ, gloriantur. [Et reſpon-
debit arrogantia Iſrael in facie eius, & Iſrael & Ephraim ruent in iniquitatibus ſuis. [Hoc
impletur dupliciter: Primo, dum præfatis vitijs implicati, ſic deſeruntur in præſenti vita à
gratia, quod ignominioſa atque turpiſſima incidunt crimina, ſicut de talibus ait Apoſto- Roma. 1.
lus ad Romanos: Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant ea quæ non conueni-
unt, ſicq; quotidie ruunt in iniquitatibus ſuis, dum vno peccato trahuntur ad aliud, ita ꝙ
præcedens, eſt diſpoſitio & cauſa meritoria ſubſequentis. Secundo, dum pœnam damnati-
onis incurrunt, quemadmodum ſcriptum eſt: Exterminati ſunt & ad inferos deſcenderunt. Baruc. 3.
[Ruet etiam Iudas] id eſt, vir Eccleſiaſticus [cum eis.] nam boni interdum à talibus ſubuer-
tuntur, ac pereunt. [in gregibus ſuis] id eſt, cum vanarum & ſecularium cogitationum tu-
multibus. [& in armentis ſuis] id eſt, cum carnalium voluptatum paſſionibus, [vadent ad
quærendum Dominum] quaſi interdum vadant ad locum cultus diuini vt orent, tot cogi-
tationibus & affectionibus inordinatis depingitur cor eorum, quod Deum deuota tranquil-
laq; mente nequeunt exorare. ideo ſequitur: [& non inuenient] Non enim exaudiri meren-
tur. [filios alienos genuerunt] quia diſcipulos ſeu poſteros ſuos fouendo in ſuis peccatis, red
dunt eos à Deo auerſos, vt non iam ad creatorem ſuum, ſed ad dæmonem ſeductorem per-
tineant. [Nunc deuorabit eos menſis] id eſt, de proximo peribunt, quemadmodũ ſcriptum Pſal. 36.
eſt: Quoniam tanquam fœnum velociter areſcent. [Clangite buccina] id eſt, clare & alte
prædicate [in Gabaa] id eſt, in colle virtutum, vt prædicationi reſpondeant mores & vita.
Clangite quoque & [tuba in Rama] id eſt, in excelſo charitatis ac ſapientiæ, ſicut ait Apo- 1. Cor. 2.
ſtolus: Sapientiam loquimur inter perfectos. Gabaa autem interpretatur collis, Rama ve-
ro excelſum. [vlulate in Bethauen] id eſt, in domo idoli, deflendo vehementer eorum pec-
cata, qui creaturis potius quàm creatori inhærent atq; deſeruiunt. Hi ſiquidem quaſi idola
honorare videntur, ſecundum quod auaritiam vocat Apoſtolus idolorum ſeruitutem [in die Ephe. 6.
correptionis & in tribubus Iſrael oſtendi fidẽ] ſicut hæc verba in præcedenti capitulo de de-
cẽ tribubus explanata ſunt, ſic generaliter verũ eſt ꝙ Deus in die caſtigationis & plagæ impi
orũ oſtẽdit fidem, id eſt, fidelitatem & veritatem ſcripturæ atq; ſanctorum, dicentiũ, ꝙ Deus
habeat omnium prouidentiam rerum, nilq; impræmiatum relinquens, peruerſos debitis af
ficit pœnis, etiam interdum in iſto ſeculo. Vnde Iob 4. habetur: Recordare, obſecro, qs vn-
quam innocẽs perijt: quin potius vidi impios dño flante periſſe. [facti ſunt principes Iuda]
i. prælati Eccleſiæ, [quaſi aſſumentes terminum] i. poſſeſſiones ſuas dilatãtes in terminis alie-
nis quos emunt, nec contenti competenti poſſeſſione, temporalia immoderanter accumu-
lant, in grauamen & ſcandalum aliorum. contra quos ſcriptum eſt Prouerb. 22. Ne tranſgre- Deu 19.
diaris terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui. In Deuteronomio quoq;: Non tranſfe
res terminos, quos fixerunt priores in profeſſione tua. [ſuper eos effundam quaſi aquã iram
meam] Talium nempe cupiditas vehementer damnanda eſt, grauiterq; punitur in præſenti
per ſpiritualium diuitiarum (quibus anima ſpoliatur) ſubtractionem, in futuro quoq; per
cruciamenta æterna, quemadmodum Eſai. 5. inducitur: Væ qui coniungitis domum ad do-
mum, & agrum agro copulatis. [Calumniam patiens eſt Ephraim] Hoc iuxta ſenſum præ-
habitum dici poteſt de Eccleſia Chriſtianorum malorum, dum ab infidelibus, ſeu peioribus
praua intentione opprimitur, quod tamen iuſte patitur ex parte Dei & ſui. vnde ſubiſſgitur
[fractus iudicio] quia diuinæ æquitatis cenſura hoſtibus traditur. [qm̃ cœpit ire per ſordes]
vitiorum, de quibus Apocalyp. 22. legitur: Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. [Et ego qua-
ſi tinea Ephraim] id eſt, hæreticis ſeu prædictis auaris. [& quaſi putredo domui Iuda] id eſt,
eccleſiæ peccantium, qui labijs Deum honorant, ſed corde longe diſtant ab eo. Hos nanque
deſtruit Deus, nunc ſpiritualiter omne eſſe gratiæ gratum facientis eis negando aut ſubtra-
hendo, tandem quoq; iuſtas inferet afflictiones. [Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iu-
das vinculum ſuum, & abijt ad Aſſur.] ſic multi ſpiritu diffidentiæ tabeſcentes, dum propria
mala & vincula culpæ attendunt, pericula atq; iniurias imminentes aſpiciunt, non cõuertun
tur ſpe firma ad Deum, nec mente fideli clamant ad eum, ſed à filijs hui⁹ ſeculi, Deo relicto,
quærunt

quærunt ſolatium. Contra quos Hieremias ſcribit: Maledictus qui confidit in homine, &
Hier.17. ponit carnem brachiũ ſuũ, & à domino recedit cor eius: cum vtiq; dominus iuxta ſit his q
Pſal.33. tribulato ſunt corde, & afflictos eripiat, prout Iob 5. aſſerit: In ſex tribulationibus liberabit
te, & in ſeptima non videbis malum. Vnde ait in Pſalmo 49. Inuoca me in die tribulationis,
eruam te, & honorificabis me. Iſtis igitur tam infideliter ſe ad Deum habentibus, efficiť De-
us quaſi leæna catulusq; leonis, quos capit & tollit, ne videant gloriam Dei, atq; in carcere
infernali eos concludit, donec quærãt faciem eius: quod nunq̃ facient, quoniam non eſt in
Pſal.6. morte qui memor ſit Dei, in inferno autem quis confitebitur ei?

¶Elucidatio cap. VI. In tribulatione ſua mane conſurgent ad me. Art. XII.

PRæſenti capitulo deſcribitur diuinæ bonitatis miſeratio, Iudæorũ quoq; ad Chriſtum
conuerſio. Dixerat autem Deus in fine præcedentis capituli: Reuertar ad locũ meũ, do-
nec deficiatis, & quæratis faciem meam. nunc autem protinus ſubdit: [In tribulatione
ſua mane conſurgent ad me] Vnde ſecundũ gloſſam & Bedam, verba hæc poſſunt aptari Iu
dæis, qui in Babylonica captiuitate oppreſſi, conuertebantur ad Deum, eritq; ſenſus: In tri-
bulatione ſua qua à Chaldæis in Babylonia affligebantur, mane. i. lumine pœnitentiæ eis in-
fuſo, conſurgent ad me, excutiendo ſe à ſomno peccati & torpore ignauiæ ad vitam melio-
rem, dicentes ad ſe inuicem ſalubriter: [Venite, & reuertamur ad dominum, quia ipſe ce-
pit] id eſt, manibus Chaldæorum tradidit, [& ſanabit nos] à languore peccati. Nihilo minus
ſecundum gloſſam & Bedam, immo ſecundum doctores catholicos & Hebræos, commu-
niter capitulum præſens loquitur pro tempore Chriſti. Deniq; (vt refert Hieronymus) Iu-
dęi increduli, qui Ieſum Chriſtum non recipiunt pro Meſſia eis promiſſo, exponũt hoc mo
do: In tribulatione ſua, Hæc ſunt verba Dei, id eſt, Iudæi in hac captiuitate eis à Romanis in-
ducta, mane conſurgent ad me: quia quotidie mane & veſpere orant Deum, liberari à tribu
latione captiuitatis præſentis per aduentum Meſſię, dicentes: Venite, & reuertamur ad do-
minum, à quo peccando receſſimus, & ad quem quotidie pœnitendo redimus, quia ipſe ce-
pit, i. Romanis tradidit, nos propter peccata noſtra, & ſanabit nos ab hac calamitate in ad-
uentum Meſſiæ. viuificabit nos vita gratiæ [poſt duos dies] i. rex Meſſias ſtatim cum venerit,
viuificabit nos. [in die tertia] id eſt, in die iudicij [ſuſcitabit nos, & viuemus in cõſpectu eius]
quia tunc perfecte ſaluabimur. Iudęi ergo per ſecundum diem, intelligunt Chriſti primum
aduentum, quem præſtolantur futurum: per tertium vero diem, intelligũt diem iudicij. Qui-
bus Hieronymus obijcit, q; reſpondere nequeunt, quis ſit primus dies. Porro, vt recitat Ly-
ra, Iudæi moderni ſequentes Rabbi Salomonem, per primum diem accipiunt tempus pri-
3.Re.7. mi templi à Salomone conſtructi, cui ſucceſſit nox deſtructionis illius templi per Chaldæ-
4.Re.25. os: per diem vero ſecundum, accipiunt tempus ſecundi templi, à Zorobabel ædificati, cui
1.Eſd.2. ſucceſſit nox deſtructionis templi illius per Romanos. Per tertium autem diem, accipiunt
&4. tempus tertij templi, quod aſſerunt à Meſſia ædificandum, de quo templo exponunt, quod
in fine Ezechielis ſcribitur de cuiuſdam templi ſtructura mirabili. Itaq; poſt duos dies præ-
fatos, videlicet finita captiuitate præſenti, & in die tertia cum Meſſias conſtruxerit tem-
plum, dicunt ſe viuificandos ac ſuſcitandos. Sed hæc expoſitio ſumit diem ſatis improprie,
fundaturq; in errore perfidiæ, quod dicunt Chriſtum nondum veniſſe. Supponendo ergo
quod verum eſt, vtpote q; Chriſtus iam venit, ſicut in ſequentibus palam probabitur, ex-
ponenda eſt litera vere atq; catholice hoc modo: [In tribulatione ſua] id eſt, in dolore pœ-
nitentiali pro peccatis, quia veraciter pœnitẽs, tribulationem animæ habet, iuxta illud: Re-
Pſal.76. nuit conſolari anima mea. Et denuo: Afflictus ſum & humiliatus ſum nimis, rugiebam à ge-
Pſal.37. mitu cordis mei. Non enim leuiter eſt deflendum, nec modice reputandum, quod Deus ſub-
limis offenditur, quod creator omnipotens inhonoratur, ſed cordialiſſime oportet triſtari,
Hiere.6. humiliari & emendare. Propterea Hieremias hortatur: Luctum vnigeniti fac tibi, plan-
Deut.4. ctum amarum. Et Moſes: Cum quæſieris dominum Deum tuum, inuenies eum, ſi tamen to
to corde quæſieris eum, & tota tribulatione animæ tuæ. Vel: In tribulatione ſua corporali,
quia in Chriſti aduentu ſubiecti erant Iudæi Romanis, qui præfecerũt eis crudeliſſimos do-
minos, Herodem & Pilatum, qui Iudæos frequenter tribulauerunt, & quoſdam eorum vi-
ciſſim occiderunt. [mane] id eſt, in ſpiritualis diei aurora, videlicet mox illuſtrante eos gra
tia ſpiritusſancti, qui ſpiritualem diem facit in anima, dum gratię ſuæ ſplendore eã in om̃i-
bus ad ſalutem pertinentibus clare irradiat atq; accendit, de quo die accipi poteſt illud Pro-
uerb.4. Iuſtorũ ſemita quaſi lux ſplendẽs, procedit & creſcit vſq; ad perfectum diem. De hoc
mane fertur in Pſal.5. Mane aſtabo tibi, & videbo, qm̃ nõ Deus volens iniquitatẽ tu es. Con
Matt.3. ſurgent ad me, erigẽdo ſe ab imis ad ſumma, à terrenis ad ſuperna, dignosq; pœnitẽtię fru-
Iob 8. ctus agendo. Vnde ſcriptum eſt in Iob: Si diluculo conſurrexeris ad Deum, & omnipoten-
tem fueris deprecatus, ſtatim euigilabit ad te. Venite à multis in quibus conſiſtit turbatio,
Lucę 10. ad vnum quod neceſſarium eſt, in quo quies vera conſiſtit. Venite non greſſibus corporis, ſed
ſan-

ſanctis affectionibus cordis & actibus fidei, ſpei ac charitatis, & reuertamur ad dñm Chri-
ſtum. Quidam per mane intelligunt tempus prædicationis Ioannis Baptiſtæ, cuius doctri-
na, conuerſatione, atq; baptiſmo multi Iudæorum ad Chriſtum conuerſi ſunt. Dicitur ꝗq;
tempus hoc mane, cum ſit principium temporis gratiæ, quod ad Romanos dies vocatur, di- Rom. 13.
cente Apoſtolo: Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. Et alibi: Ecce, inquit, nunc tem- 2. Cor. 6
pus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. [Quia ipſe dñs cœpit] i. præteritis temporibus puni-
uit, & captiuitati expoſuit. [& ſanabit nos] iam, quẽadmodum Zacharias dixit: Benedictus
dominus Deus Iſrael, quia viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ. Anna quoq; prophe- Lucæ 1.
tiſſa loquebatur de Chriſto om̃ibus qui expectabant redemptionẽ Hieruſalem, & Simeon: Lucæ 2.
Nunc dimittis ſeruum tuum domine &c. Curauit autem Chriſtus electos Iudæos ſpirituali- Ibidem.
ter à ſeruitute peccati atq; vulneribus animæ, corporaliter quoq; curauit infirmos eorum,
ſicut euangeliſtæ teſtantur. Propter quod apud Eſaiã prædictum eſt: Deus veſter ipſe veniet, Eſaiæ 35.
& ſaluos vos faciet: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt, tunc ſaliet
ſicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum. [percutiet] virga paternæ correctionis
in præſenti, ne æternaliter pereamus, [& curabit nos] indulgendo & confortando. Vnde ait
apoſtolis: In mundo preſſuram habebitis. Deniq; per multas tribulationes oportet nos in- Ioan. 16.
trare in regnum cælorum. Hinc Prouerb. 3. ſcriptum eſt: Diſciplinam domini fili mi ne abij- Acto. 14
cias, & ne deficias cum ab eo corriperis. Quem enim diligit Deus, corripit, & quaſi pater in
filio complacet ſibi. Et Iob tertio ait quidam: Beatus homo qui corripitur à domino: In-
crepationem ergo domini ne reprobes, quia ipſe vulnerat, & medetur: percutit, & manus
eius ſanabunt. [viuificabit nos] per gratiæ infuſionem, mortem culpæ delendo, corporis
quoq; immortalitatem in ſpe exhibendo. [poſt duos dies] id eſt, expleto tempore quod fu-
it ante legem, & tempore illo quod fuit ſub lege, videlicet nunc inſtante tempore euange- Galat. 4.
licæ legis, quando plenitudine temporis veniente, verbum caro factum, habitauit in no- Ioann. 1.
bis, & dixit: Venit filius hominis quærere & ſaluum facere quod perierat. Et iterum: Ego Lucæ 19.
veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. [in die tertia] quando reſurgens à mor- Ioan. 10
tuis, iam non moritur. [ſuſcitabit nos] id eſt, futuræ reſurrectionis ſpem dabit. Capitis enim
præceſſio, ſpes membrorum eſt. Præterea, reſurrectio Chriſti, eſt cauſa exemplaris noſtræ
reſurrectionis. Hoc totum ſcribit ad Corinthios ſanctus Paulus: Chriſtus reſurrexit à mor-
tuis primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, & per hominem re-
ſurrectio mortuorum: & ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viui-
ficabũtur. Vel quod ait, Poſt duos dies, & in die tertia, idem tempus ſignificat, ſcilicet diem
dominicæ reſurrectionis, in quo etiam viuificauit nos: quia, vt dicit Apoſtolus, reſurrexit 1. Co. 15.
propter iuſtificationem noſtram: tunc quoque apparens diſcipulis, mortem infidelitatis
cœpit auferre, & vitam fidei reparare. Hieronymus per primum diem, intelligit primum Rom. 4.
Saluatoris aduentum: per diem ſecundum, diem iudicij, in quo in maieſtate & gloria om̃i-
bus apparebit: per tertium, diem æternitatis, quando in patria claritatem ſuam monſtrabit
electis. Sed difficile videtur aſſignare, quomodo in hoc tertio die ſuſcitabit nos, vel poſt præ-
dictum ſecundum diem viuificabit nos. Gloſſa vero, per primum diem intelligit tempus
à principio mundi vſque ad Chriſti aduentum: per diem ſecundum, tempus aduentus Chri-
ſti, quo viuificamur per fidem: per tertium autem, tempus generalis reſurrectionis, quan- Philip. 3
do reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ. [& viue-
mus in conſpectu eius] quia poſt Chriſti paſſionem & reſurrectionem, fideles verè ſpiritua-
literq; vixerunt coram Chriſto, qui ſpiritum ſanctum miſit in corda eorum. [ſciemus]
ſcripturas & ea quæ fidei ſunt, [ſequemurq;] opera Chriſti, conformando nos eius humi-
litati, patientiæ, obedientiæ & paſſioni. Vnde & ipſe teſtatur: Qui vult venire poſt me, Mat. 16.
abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me. Itemq;: Qui ſequi- Lucæ 9. & 14.
tur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Hinc ait Pſalmiſta: Viderunt in- Ioan. 12.
greſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei, regis mei. Vel ſequemur Chriſtum, prracto iudicio Pſal. 67.
aſcendentes cum ipſo in alta cælorum. [Vt cognoſcamus Dominum] non per ſpeculum 1. Co. 13.
in ænigmate, ſed facie ad faciem, cognoſcentes ſicut & cogniti ſumus. Vnde in prima ſua
Epiſtola ait Ioannes: Quum apparuerit, ſimiles ei erimus, quia videbimus eum ſicuti eſt. 1. Ioan. 3
Hæc cognitio eſt finis noſter & tota merces, de qua ait Saluator ad patrem: Hæc eſt vita Ioan. 17.
æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti IESVM Chriſtum. [Qua-
ſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius.] Duplex eſt Chriſti egreſſus, vnus æternalis, qua
per generationem æternam egreditur de corde patris, de quo Micheæ 5. ſcriptum eſt: Egreſ
ſus eius ſicut à principio, à diebus æternitatis. Et ipſe Chriſtus Ioan. 16. Exiui, inquit, à patre.
Alius temporalis, qua per grnerationem maternam exiuit de inuiolato ac integerrimo vte-
ro ſuperbenedictiſſimæ virginis, de quo cantat Pſalmiſta: Ipſe tanquam ſponſus procedens Pſal. 18.
de thalamo ſuo. Et de iſto egreſſu nunc agitur, vt ſit ſenſus: Egreſſus eius, id eſt, proceſſus
Chri-

Chriſti de virgine matre, & aduētus eius in hunc mundū per incarnationis myſterium, eſt
præparatus, id eſt, à Deo factus, & nobis exhibitus, quaſi diluculum, quod eſt principiū diei.
Quemadmodū enim hora diluculi oriente luce fugantur tenebræ noctis, & totus mundus ſo
lis ſplendore perfunditur: ſic Chriſto de virginis vtero prodeunte, atq; in mundo ſe mani-
feſtante, caligo ignorantiæ vitiorumq́; tenebræ diſſipari cœperunt, & veritatis emicuit cla-
ritas. Hinc ſcriptum eſt Eſaiæ 62. Propter Sion non tacebo, & propter Hieruſalem non quie-
ſcam, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & ſaluator eius vt lampas accēdatur. Et Chri
Ioan. 12. ſtus in Euangelio ait: Ego lux veni in mundum. [& veniet] Chriſtus [quaſi imber nobis tem
poraneus] quemadmodum enim imber iſte in terra promiſſionis ſemina ſata coaleſcere fa-
cit in terra, eſtq́; multum conueniens terræ, & eam fœcundans, ſic Chriſtus veniendo in mun
dum & prædicando, corda hominum fide & gratia per ſuam fœcundauit doctrinam. Vnde
Lucæ 8. & ipſe ait: Semen eſt verbum Dei. Et Ioan. 15. ait diſcipulis: Iam vos mundi eſtis propter ſer
monem, quem locutus ſum vobis. Venit quoq; [&] quaſi imber [ſerotinus terræ] quoniam
ſicut imber ſerotinus perducit fructus ad maturitatem: ſic Chriſtus ope gratiæ ſuæ perficit
fidem noſtram, vt per dilectionem operetur, & fructus virtutum producamus, ne ſimus ſte-
Ioan. 15. rilis arbor. Hinc etenim ait: Sine me nihil poteſtis facere. Et iterum: Semen fecit fructum, ali-
Matt. 13. ud centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud triceſimum. Vel dicitur imber ſerotinus ſecun-
Lucæ 8. dum Hieronymum, inquantum æternæ beatitudinis præmia confert. Secundū gloſſam quo-
que, in terra promiſſionis bis tantum in anno datur pluuia de cælo, propter quod pluuia
temporanea fertur, quæ ſemina iacta coaleſcere facit: ſerotina vero, quæ ea ad maturitatem
Deut. 11. deducit. Vnde de hac terra Moſes ait in Deuteronomio: Terra quam ingredieris, non eſt
ſicut terra Aegypti, vbi iacto ſemine aquæ ducuntur irriguæ, ſed montoſa eſt & campeſtris,
de cælo expectans pluuiam, quam dominus Deus tuus ſemper inuiſit, & oculi eius in ea ſunt
à principio anni vſq; ad finem. Vtinam cor noſtrum ſit huiuſmodi terra, quatenus verbum
Hier. 5. Dei in eo fructificet, & impleatur in nobis quod dominus alio loco promittit: Dabo vobis
pluuiam temporaneam & ſerotinam. [Quid faciam tibi Ephraim] i. populo decē tribuum,
[quid faciam tibi Iuda] i. populo duarum tribuum, ſ. Iudæ ac Beniamin, per quos tribus Le-
uitica datur intelligi, quaſi dicat ipſe dñs: Defectus veſtræ ſaluationis non eſt ex parte mei,
ſed veſtri, & iam tanta beneficia vobis exhibui, ꝙ merito cōuerteremini ad me, & non ob-
ſtante malitia veſtra, adhuc quodammodo miſereor veſtri. Itaq; his verbis declarat, ſe ha-
Eſa. 5. bere pij patris affectum ad filios pereuntes. Simile huic eſt quod ait per Eſaiam: Quid vltra
Mich. 6. debui facere vineæ meæ, & non feci? & per Micheam: Popule meus, quid tibi feci, aut quid
moleſtus fui tibi? reſponde mihi. Hoc quoq; affectu loquitur Eſai. 42. Vtinam attendiſſes
mandata mea. Et Deuter. 5. Quis det talem eos habere mētem, vt timeant me, & bene ſit eis?
Non ergo Deo imputemus, ſed negligentiæ noſtræ, ꝙd perimus, vel minus habemus. [Mi-
ſericordia veſtra quaſi nubes matutina] i. miſeratio mea quam vobis impendere ſum para-
tus, non eſt fixa, ſed fructuoſa in vobis, ſed ſicut nubes matutina ſole aſcendente cito per-
tranſit, ſic gratia mea in vobis effectum non habet propter duritiam & ingratitudinem ve-
ſtram. Eſt item [& quaſi ros mane pertranſiens] qui ſolis calore mox exiccat. Nomine roris
& nubis, gratia atq; benignitas Dei ſignificatur. Eſaias dicit: Ros lucis ros tuus. Et rurſus:
Eſai. 4. Creabit dñs ſuper omnem locum montis Sion nubem per diem. Deus autem populo Iſrael
etiam non credenti, multa beneficia & gratias gratis datas conceſſit, quæ omnia nubi & ro-
ri inſtabili comparantur, quia non perduxerunt eos ad gratiam gratum facientem, celeri-
terq́; auferebantur ab eis. ¶Quidam exponunt hoc modo: Quid faciam tibi Ephraim &c.
quaſi dicat: Indigni eſtis ſaluari, & miſericordiam conſequi. cuius ratio ſubditur: Miſericor-
dia veſtra, id eſt, quæ ineſt vobis formaliter, eſt quaſi nubes matutina, & ſicut ros mane per-
tranſiens, i. ſine effectu & vana, non virtus vera, ſed ſimulata, quemadmodum nubes matuti-
na eſt frequenter ſine pluuia, & ros matutinus ſine humectatione terræ, in quo Iudæorū in-
crepatur hypocriſis, quam Chriſtus maxime redarguebat in ſcribis, phariſæis, ac ſacerdoti-
bus, prout Matth. 23. legitur: Væ, inquiens, vobis ſcribis & phariſæis, qui ſimiles eſtis ſepul-
chris dealbatis. Quidam referunt iſta ad Iudæos & decem tribus Iſrael, qui erant tempore
Oſee prophetæ, tuncq́; in proximo capiendi fuerunt per Aſſyrios & Chaldæos. Videtur ta-
men poſſe referri ad Iudæos pro tempore Chriſti, in quem in primo aduentu aliqui de ſin-
gulis vel pluribus tribubus crediderunt. Plures vero non crediderunt, & eorum qui credide
Matt. 11. runt, quidam auerſi fuerūt. Propter quod ſecundum Euangeliſtas, exprobrauit eis, dicendo:
Lucæ 10. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethſaida &c. de quibus & Eſaias cap. 9. prædixit: Nouiſſime gra
uata eſt via maris trans Iordanem Galilææ gentium. [Propter hoc] ſ. quia vos conſulere vo-
lui, [dolaui] i. more ædificantis, qui ligna dolat, aſperitatem materiæ deponendo, dolaui vos,
i. verbis acutis cōminatus ſum vobis [in prophetis] i. per os prophetarum, quatenus obli-
quitatem vitiorum veſtrorum delerem per minas, [occidi eos] videlicet negligentes, qui
prophe-

prophetis non obedierunt[in verbis oris mei]i. per verba mea eos occidendos prædixi, vel
verbis cõminatorijs multũ eos afflixi ac terrui. LXX. trãſtulerunt, Succidi ꝓphetas veſtros,
occidi eos verbo oris mei. & ita ſenſus eſt, ꝙ pſeudoprophetas Deus occidit, eo ꝙ populum
ſeduxerunt, iuſſitq́; eos interfici, vel imperando occidit, vt populus videns illorum occiſio-
nem, reſipiſceret, pœniteret, nec ſe excuſaret, dicendo, Seductus ſum. Tempore Heliæ occiſi 4.Re. 10.
ſunt prophetæ Baal quadringenti quinquaginta. Deniq; circa aduentum Chriſti erant pſeu Acto. 5.
doprophetæ in Iudæa, de quibus ſcribitur in Actis, videlicet Theodas & Iudas Galilæus, q
perierunt occiſi.[& iudicia tua]i. ſententia tuæ damnationis, ſeu æquitas iudicij quo te iudi-
cabo.[quaſi lux egredientur] i. omnibus euidenter innoteſcent, ita ꝙ ſcient te iuſte damna-
tũ, captũ, ſeu derelictum, eo ꝙ poſt tantam admonitionem cõuerti nolueris. Vel, iudicia tua
paſſiua, id eſt, pœnæ, quas tibi inſligam, quaſi lux egredientur, quoniam manifeſte patebũt,
vt pro manifeſtis peccatis inferatur manifeſta punitio, ſicq́; pœna ſit correſpondens pec-
cato. Nunc enim videmus quomodo Iudæi vaſtentur, eo ꝙ in Chriſtum non credant. Ideo
autem ſic punientur. [Quia miſericordiam volui] id eſt, opera pietatis & compaſſionis affe-
ctum accepto, [& non ſacrificium]legale tempore euangelicæ legis, in qua cæremonialia ceſ
ſauerunt atq; mortifera facta ſunt, quia non erant niſi figuratiua myſteriorum Chriſti no-
uæq́; legis: propter quod, veritate impleta ac pateſacta, debebant ceſſare. [& ſcientiam Dei]
formatam ac ſalutarem, charitate ornatam, & bonæ operationi coniunctam volui[plus q̃ ho
locauſta]legis, quæ ad Dei honorem totaliter cremabantur, in ſignum ꝙ homo debet ſe to
tum Deo offerre, eiusq́; obſequio mancipare. Vnde dominus ait in Pſalmo: Non accipiam Pſal. 49.
de domo tua vitulos, neq; de gregibus tuis hircos. Et rurſus: Sacrificium & oblationem no Ibidem.
luiſti, holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti. Et apud Eſaiam 66. Qui immolat bouem,
quaſi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quaſi qui excerebret canem. quæ omnia acci-
pi poſſunt pro tempore nouæ legis propter cauſam prætactam, vel pro tempore veteris te-
ſtamenti, quantum ad hoc, ꝙ non erant per ſe accepta, neq; peccati purgatiua, quemadmo-
dum ad Hebræos ſcribitur: Impoſſibile eſt, ſanguine hircorum & taurorum auferri pecca- Hebr. 4.
ta. Hæc proprie dicuntur contra Iudæos, qui propter occiſionem Chriſti à Romanis valla-
ti, obtulerunt innumerabilia ſacrificia Deo pro ſua ereptione: ſed quia in Chriſti diſcipulos
non exercuerunt clementiam, & Chriſti ſcientiam contempſerunt, non meruerũt aliquam
miſericordiam conſequi. [Ipſi aũt]decem & duæ tribus[ſicut Adam]in paradiſo[tranſgreſſi
ſunt pactum]i. legem quam pepigi cum eis, quemadmodum Adam contra diuinum præ-
ceptum comedit de fructu ligni ſcientiæ boni & mali. [ibi]i. in Adã[præuaricati ſunt in me:]
quia in ipſo omnes cecidimus, & naſcimur filij iræ in originali peccato. Vel, ibi, i. in hoc ꝙ
miſericordiam & ſcientiam Dei non prætulerunt ſacrificijs legis. [Galaad]i. vrbs illa ſita in
tribu Gad, pertinens ad ſacerdotes, & ciuitas fugitiuorum eſt. [ciuitas operãtium idolum,]
quia in ea primo conſecratum eſt idolum, ſecundum Hieronymum. [ſupplantata ſangui-
ne]id eſt, deiecta propter ſanguinem in ea impie fuſum. Vel hoc ideo dicitur, quoniam pri-
mo ab Aſſyrijs capta eſt, & ſanguis ciuium eius partim effuſus eſt. [& quaſi fauces virorum la
tronum]id eſt, habitatores Galaad aſſimilati ſunt faucibus latronum, aliorum bona deuo-
rantium, quoniam aliorum bona diripuerunt & conſumpſerunt. [Particeps]fuit Galaad in
peccato[ſacerdotum in via interficientium]id eſt, ſacerdotum idolorum, qui per ſe vel ſuos
miniſtros ſpoliabant vel occidebant in via, [pergentes de Sichem] id eſt, filios Iſrael, qui
ibant per hanc ciuitatem ſeu de ea verſus Hieruſalem ſtatutis diebus ſecundum legem, vt
hoſtias offerrent in templo ſecundum legem, quod prædicti ſacerdotes & habitatores Ga-
laad ægreferentes, poſuerunt inſidiatores in via, qui pergentes interfecerunt aut ſpoliauerũt.
Deniq; Sichem, ſecundum Bedam, quæ modo Neapolis dicitur, erat in confinio decem dua
rumq́; tribuum, & ſic de ea fuit Iſraelitis iter verſus Hieruſalem. Galaad autem interdum eſt
nomen montis, vt patet Gene. 31. [quia ſcelus operati ſunt, in domo Iſrael] id eſt, in terra
atq; familia decem tribuum. [vidi horrendum] id eſt, immaniſſima crimina, ſcilicet adora-
tionem vitulorum & occiſionem pergentium. Vnde & Hieremias ait: Obſtupuit cælum ſu-
per hoc, & expauit terra vehementer. [Ibi * fornicatus eſt Ephraim] id eſt, Ieroboam qui *fornica
vitulos aureos fecit, eratq́; de progenie Ephraim, & Ephratæi ſecuti ſunt eius facinora. [con tiões Ef-
taminatus eſt Iſrael] vitio idololatriæ, ſequens reges ſuos, [ſed & Iuda] id eſt, populus dua- fraim
rum tribuũ, [pone meſſem tibi] id eſt, ſegetes colliges & meſſem in terra tua habebis, [cum
conuertero captiuitatem populi mei]id eſt, cum tempore Cyri regis reduxero duas tribus
de captiuitate Babylonica ad propriam terram ſub duce Zorobabel. In quibus verbis in-
nuit propheta, ꝙ duæ tribus eſſent capiendæ ac liberandæ, ſed de liberatione decem tribu-
um non loquitur niſi pro tempore Chriſti & fine mundi.

¶De moralitate huius capituli. Artic. XIIII.

QVemadmodũ itaq; dñs ait in præſentis capituli principio, [In tribulatione ſua mane
conſurgent ad me,] & nos debemus in omni tribulatione corporali ſeu ſpirituali, in
omni tentatione & perſecutione oculos ad Deum dirigere, eiusq; clementiam implo
Pſal.119. rare, vt vel liberemur, vel patienter feramus & præualeamus, quēadmodum ait Pſal. Ad do-
minũ, cũ tribularer, clamaui. Vnde 2. Paral. 20. Ioſaphat ait: In nobis nõ eſt tanta fortitudo,
vt poſſimus reſiſtere: ſed cum ignoremus quid agere debeam⁹, hoc ſolum habemus reſidui,
vt oculos erigamus ad te. Magnam nobis ſpem præſtant verba Dei, dicētis: Salus populi ego
ſum: de quacunq; tribulatione clamauerint ad me, exaudiam eos. Multis quoq; tribulatio
eſt incitamentũ cõſurgendi ad Deũ, qui in proſperis extollerentur, in quibus impletur illud
Eſaiæ 28. Sola vexatio dabit intellectum. Debemus inſuper nos inuicē cohortari, dicentes:
Hebr.3. [Venite & reuertamur ad dñm,] prout ad Hebr. dicit Apoſtolus: Adhortamini voſmetipſos
p ſingulos dies, vt nõ obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Peccādo aũt mortaliter, à Deo
omnino recedimus. Venialiter vero peccando, ab ipſo aliqualiter elongamur, & niſi adſit
cuſtodia diligēs, ad receſſum diſponimur. [viuificabit nos] per gratiæ ſuæ infuſionem, [poſt
duos dies] i. poſt attritionē & inuocationem, contritionē quippe præcedit attritio, quam ſe-
quitur diuinæ pietatis imploratio, tuncq; Deus vidēs hoīem feciſſe quod in ſe eſt, influit vi-
tā grẽ, q̃ dirimit mortē culpæ. [In die tertia] i. in confeſſione, q̃ attritionem & inuocationem
cõſequit. [ſuſcitabit nos] perfecte, etiā à reatu totaliter aut partim, ſecundũ quantitatem pu
doris, contritionis atq; feruoris. [Quaſi diluculũ præparatus eſt egreſſus eius.] Præter dupli-
cem Chriſti egreſſum, in præcedenti articulo poſitum, eſt tertius eius egreſſus, quo ſpiritua-
liter venit ad corda fidelium, de quo ait Ioan. 14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſerua-
bit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Hic
ergo egreſſus præparatus eſt nobis quaſi diluculum ſeu aurora, vt depellat à nobis obſcurita
tē peccati, & omne quod ſaluti animæ aduerſatur, dũmodo mane ſurgamus ad eum, primo
Pſal.62. oīm quærentes regnũ Dei & iuſtitiā eius, & cum Pſalmiſta dicentes: Deus Deus meus, ad te
Eſai. 26. de luce vigilo. Itemq; cum Eſaia: De mane vigilabo ad te. Stat enim ad oſtium pulſans. [Et
veniet quaſi imber nobis temporaneus,] rorem conſolationis & fœcunditatis, aquamq; ſa-
pientiæ ſalutaris donādo. [& ſerotinus terræ,] quādo transfeet nos de fide ad ſpeciem, de me-
2.Cor.3. rito ad præmium, de imperfecto ad perfectionem, de quibus ait Apoſtolus: Quum venerit
quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Vnde Matth. 20. ſcriptum eſt: Cum ſero
factum eſſet, dixit dominus vineæ procuratori: Voca operarios, & redde illis mercedem.
[Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda?] Hæc poſſunt eſſe verba clementiſſimi
Dei ad Chriſtianos peccatores, temporalia congregantes, & labijs tantum confitentes, vel
alijs vitijs implicitos, quos Deus ad pœnitentiā indeſinenter inuitat, eorum damnationi ve-
1.Tim.2. lut compatiens. De quo dicit Apoſtolus, q̃ vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitio-
2.Petr.3. nem veritatis venire. Hinc & Petrus dicit: Patienter agit dñs propter vos, nolens aliquem
Eſai.30. perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Cui conſonans Eſaias: Propterea, inquit, expe-
ctat dñs, vt miſereatur veſtri. Non ergo diuitias bonitatis & longanimitatis eius contemna-
mus. Mallet etiam Chriſtus animarum amator denuo crucifigi, q̃ fineret quempiam (quan-
tum in ſe eſt) condemnari. [Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina,] multa enim benefi-
cia tribuit iſtis Deus, videlicet ſacramenta eccleſiæ. Sed ipſi negligunt ſemetipſos, & miſeri-
cordia Dei eis oblata, tanquam nubes matutina, non firmatur nec perſeuerat in eis. Sed vti-
Eſai.19. nam gratia & miſericordia noſtra cõparetur nubi, de qua loquitur Eſaias: Ecce dñs aſcen-
& 60. det ſuper nubem leuem, & ingredietur Aegyptum. Et rurſus: Qui ſunt iſti, qui vt nubes vo-
lant? [Quia miſericordiam volui, & nõ ſacrificium.] Ex hoc docemur, q̃ benignos, pios &
compaſſiuos, ad ignoſcendumq; faciles, & tribuendum ac ſuccurrendum paratos eſſe opor-
Galat.6. teat, vt alter alterius onera portemus, & tales exhibeamus nos proximis noſtris, qualem cu-
pimus Deum eſſe nobis. Propter quod Epheſ. 4. ſcribit præcipitq; Apoſtolus: Omnis ama-
ritudo & indignatio & ira & clamor tollatur à vobis. Eſtote vero inuicem benigni, miſeri-
cordes, donantes inuicem, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis. Salomon quoq;: Qui pro-
Prou.22 nus eſt ad miſericordiam, benedicetur. Et iterum ait: Facere miſericordiā, plus placet Deo,
Prou.21. q̃ victimæ. Hæc verba Oſee allegat Chriſtus contra phariſæos apud Matthæũ, dum ait: Eun-
Matt.9. tes diſcite quid ſit, Miſericordiam volo, & non ſacrificium, & ſcientiam Dei plus q̃ holocau
ſta. Sanctum ergo & acceptiſſimum Deo eſt, ſtudio ſacræ ſcripturæ inſiſtere, ſic tamen, vt mo
dus ſeruetur, & vtiliora non omittantur. Vnde dicit Hieron. Semper in manibus tuis ſacra
ſit lectio, tenenti tibi codicem ſomnus ſubrepat, & cadentem faciem pagina ſancta ſuſcipi-
at. Ama ſcientiam ſanctarum ſcripturarum, & vitia carnis non amabis. Veruntamen hæc ſa
lutaris ſcientia Dei, interdum pura oratione & immaculatæ conuerſationis munditia me-
Iaco.1. lius atq; felicius impetratur. propter quod Iacobus ait: Si quis veſtrum indiget ſapientia, po
ſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & dabitur ei. [Galaad ciuitas operantium ido-
lum

lum.]Galaad interpretatꝰ tranſmigratio teſtimonij, ſicq; deſignat peruerſos prælatos, impi-
osq; doctores ſeu prædicatores,qui teſtimoniũ ſcripturaꝝ transferunt in abuſionẽ & volu
ptatẽ carnalẽ,in om̃ibus quæ operantur, propria cõmoda exquirentes. Iſti ſunt ciuitas ope-
rantiũ idolum propriæ adinuẽtionis,non voluntatẽ diuinæ iuſſionis: ſuntq; præterea velut
fauces latronũ,qm̃ ſubditoꝝ bona conſumunt, eosq; malis exemplis & negligentia ac tor-
pore ſpũaliter ſtrangulant & occidunt. Et ſunt participes ſacerdotũ iniquoꝝ,qui [pergẽtes
in via] virtutum [de Sichem] i. opere bono [ad Hieruſalem]i. internæ pacis contemplatio-
nem,[interficiunt]retrahendo eos à bono,atq; in vitia inducẽdo.[In domo Iſrael vidi hor-
rendũ]Horrendum plane eſt,conſiderare aut dicere, q̃ immaniſſima vitia inueniantꝰ iam in
eccleſia Dei,præſertim in his qui ſpũalibus deputati videntur,& de eccleſiæ bonis ſuſtentan-
tur.¶Poſtremo,ꝙ in iſto capitulo dictum eſt, Quia ipſe cepit & ſanabit nos,quidam ad lite
ram ſic exponũt:Ipſe Chriſtus cepit.i.appræhẽdit nos eo modo,quo ad Hebræos dicit Apo Hebr. 2.
ſtolus:Nuſq̃ angelos appræhendit,ſed ſemen Abrahæ appræhẽdit,quia videlicet ex ſemine Pſal. 17.
Abrahæ naturam aſſumpſit humanã.Hinc & Dauid fatetur:Miſit de ſummo,& accepit me.
Quanuis aũt expoſitio iſta ſit vera,non tamen ad propoſitum eſſe cenſetꝰ, quia pro eo ꝙ no-
ſtra translatio continet, ipſe cepit, in Hebræo & in translatione Septuaginta habetur, ipſe
rapuit:& ſecundum hoc,litera iſta expoſita eſt præcedenti articulo.

¶Elucidatio literalis capituli VII. Cum ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim. Articulus XV.

CONſequenter oſtenditur cauſa derelictionis decẽ tribuũ, ſ. intolerabilis multiplicitas
iniquitatis ipſoꝝ. Itaq; dñs ait:[Cum ſanare vellẽ] quantum in me erat,vel voluntate
antecedente,non conſequente quæ ſemper impletur,iuxta illud Eſaiæ 46. Conſilium
meum ſtabit,& omnis voluntas mea fiet.[Iſrael]i. populum decem tribuum,&* vnũ à vulne-
ribus animæ, de quibus apud Eſaiam habetur: Vulnus & hulcus & plaga tumens. Vel à ca- Eſaiæ 1.
ptiuitate & tribulatione hoſtili[reuelata eſt]i. manifeſte ac multipliciter facta eſt[iniquitas
Ephraim]id eſt,Hieroboam effraiçi,qui aureos vitulos fecit, ac regum eius iniquitatem ſe-
quentium,qui pro magna parte erant de genere Ephraim. [& malitia Samariæ]i.habitato-
rum Samariç metropolis in regno decem tribuum,qui aſſecuti ſunt peccata & idololatriam
regum ſuorum.[quia operati ſunt mẽdacium]i. idolum,quod teſte Apoſtolo nihil eſt, ſicq; 1.Cor.8.
mendacium dicitur,quia opponitur veritati rei ſeu entis. Quemadmodum enim verũ mul-
tipliciter dicitur, ita & falſum. Recte quoq; idolum vel ſimulacrum appellatur mẽdacium,
qm̃ ſicut verum opponitur falſo,ita ſimulacrum Deo,qui veritas eſt. Deniq; idolum dicitur
nihil,vel non ens,non ex parte materiæ,aut formæ artificialis ſuperinductæ,ſed quantum ad
id quod eſſe aut ſignificare putatur. Quidam enim coluerũt idola tanquam animata, & ali-
quid numinis ſeu diuinitatis habentia,alij tanquam imagines rerum aliquid diuinitatis ha
bentium,quorum vtrunq; eſt falſum. Propter quod Socrates dixit ſe malle adorare canem,
q̃ idolum,eo ꝙ canis,cum ſit opus naturæ, dignior eſt idolo quod eſt opus artis. Vel ꝑ men-
dacium generaliter intelligi poteſt dolus atq; fallacia,quibus iſti pleni fuerunt,ſicut cõmuni-
ter fuerunt & ſunt Iudæi. Vnde in Hieremia habetur:Vnuſquiſq; à proximo ſuo ſe cuſtodi- Hiere.9.
at,& in omni fratre ſuo non habeat fidutiam. [Et fur ingreſſus eſt, ſpolians latrunculus fo-
ris.]Per furem & latrunculum quidam intelligunt Hieroboam regem, qui occulte & dece-
ptorie aggreſſus eſt populum,inducẽdo eũ ad idololatriam, ſicq; ſpoliauit eum auxilio Dei
& ſpũalibus bonis,& velut peſſimus latro eorũ animas interfecit, quas à fonte vitæ Deo ſan-
cto & adorando auertit. Sed quia in præcedenti capitulo dictum eſt,ꝙ in regno decem tri-
buum viguerũt latrocinia & rapinę,poteſt per furem & latrunculum deſignari,ꝙ in populo
iſto fuerunt fures latenter ingredientes & ſpoliantes,latrunculi quoq; in locis forinſecus in-
terficientes. ſæpe em̃ ponitur in ſcripturis ſingulare pro plurali. [Et ne forte dicant in cor-
dibus ſuis]i. ne cogitent cũ aſſenſu,oẽm malitiã eoꝝ me recordatũ]i. ꝙ nunc antiqua & pri-
ſtina eorũ peccata in deſerto ſeu poſtea perpetrata attendo,& pro illis eos iam punio, ita ꝙ
patres comederunt vuam acerbam, & ob id dentes filiorũ obſtupeſcant,impleaturq; in eis il
lud Hieremiæ in Threnis:Patres noſtri peccauerunt,& non ſunt, & nos iniquitates eorum Thre. 5.
portauimus. [Nunc circundederunt eos adinuentiones ſuæ]i. vitia idololatriæ vſq; in præ-
ſens, tam euidenter, tamq; multiformiter perſeuerant in eis, ꝙ per modum veſtimenti eos
circundant,& teſtantur ꝙ propter propria crimina puniuntur, nec poſſunt vetera patrum
ſuoꝝ peccata contra Deum cauſari: ſic itaq; proprijs culpis & pœnis pro illis iuſte inflictis
circundantur atq; ligantur, prout in Prouerbijs aſſeritur: Iniquitates ſuæ capiẽt impium,& Prou. 5.
funibus peccatoꝝ ſuoꝝ cõſtringetur.[coram facie mea factæ ſunt]i. me præſente ac intuente
prædicta mala egerunt,vel corã facie mea factæ ſunt,i. peccata illa mihipſi ꝓpoſui,vt ea vl-
ciſcar.[In malitia ſua lætificauerunt regẽ]i. populus Iſrael cõſentiendo & inſiſtendo peccatis
Hieroboam regis,lætum fecit eundem.[& in mendacijs ſuis]verbis mendacibus atq; fraudu- 3.Re.12.

lentis operibus lætificauerunt[principes]prædicti Hieroboam,q regi ſuo cõfœderati in ma
lo,gaudebãt de idololatria populi.¶Quidã exponunt hoc de falſis prophetis, quorũ conſi-
Reg.12. lio dicũt Hieroboam conſtituiſſe cultũ vitulorum aureorũ: quibus obuiare videtur dictum
Hieronymi,aſſerentis ꝙ Hieroboam forte fecit caput vituli aurei, ſicut didicit in Aegypto,
in qua tale colebatur portentum.Et iterum 3.Reg.12. habet,ꝙ Hieroboam excogitato con
ſilio fecit hos vitulos,& dies feſtiuos inſtituit, ſecundũ q̃d finxit ſibi ꝓprio corde.Vnde non
videtur dicta aſſertio vera. Potuit tñ eſſe, ꝙ in proceſſu tẽporis pſeudoprophetæ roborauerunt eum in ſuo errore,quẽadmodum creditur feciſſe propheta Samariæ, qui prophetã de
g. 11 terra Iuda miſſum,& regẽ Hieroboam increpantẽ,ſeduxit.[Omnes adulterãtes]i.ſpirituale adulteriũ ſeu idololatriã cõmittentes,[quaſi clibanus ſuccenſus à coquente]i.ſimiles furno à piſtore accenſo,qm̃ ſicut piſtor fornacem calefacit, ſic Hieroboam plebẽ Iſrael ad idololatriam prouocauit.[Quieuit paululũ ciuitas]i.populus vrbis, in qua manſit Hieroboam, modico tẽpore ceſſauit[à cõmixtione fermẽti]i.ab infectiõe & cõmunione corruptionis idololatriæ,]donec fermẽtaretur totũ]i.vniuerſus populus idololatriæ cõſentiret. Primo enim Hieroboam non compulit populum ad vitulorum culturam,ſed inclinauit,tum ne ab aliquibus bonis & religioſis ei renitentibus impediretur propoſitum eius, (Nam in principio regni ſui multi adhuc deuoti fuerunt in decem tribubus)tum quia penſauit,ꝙ coacta & per neceſſitatem ſeu violentiam introducta,citius diſſoluuntur:quod aũt volũtarie agitur, diutius perſeuerat. Idcirco ciuitas parum quieuit:nam primo reliquit populum propriæ voluntati,& tunc non exercebatur idololatria tam frequenter,ſed paulatim traxit populum ad ſuam voluntatem, donec omnes conſenſerunt, quanuis ſemper fuerunt quidam, aliorum comparatione pauciſſimi,qui non conſenſerunt:propter quos poſiti erant cuſtodes,ne permitterentur Hieroſolymam ire & immolare.¶Deniq; in fermento duo conſiderantur, vi-
Matt.16. delicet prioris naturæ corruptio,ſicq; accipitur in malo, & ſignificat corruptionem pecca-
Lucæ 12. ti,ſeu falſam doctrinam,vt cum ait ſaluator: Cauete à fermento phariſæorum,& à fermen-
Marci 8. to Herodis.Et Apoſtolus: Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio. Sic modo
1.Cor.5. accipitur.Secundo,conſideratur in fermento quædam virtualis ſapiditas,quæ maſſam efficit ſapidam,& ita accipitur in bono, & deſignat ſtatum Eccleſiæ, vel efficacem doctrinam,
Matt.13. aut ſimile aliquid,vt dum ait in Euangelio Chriſtus: Simile eſt regnum cælorum fermento quod acceptum abſcondit mulier in farinæ tribus ſatis, donec fermentaretur totum.[Dies regis noſtri]id eſt,toto populo igne idololatriæ inflammato,cœperunt idololatrantes dicere coram Hieroboam:Iſte eſt dies ſolennis,quem Hieroboam rex noſter ſtatuit nobis in honore idolorum celebrandũ:ideo nunc gaudemus, & ludimus, & idola adoramꝰ.Hieroboã enim præfixit populo certos dies ſolenniter peragendos,& populus regi ſuo applauſit.[Cœperunt principes furere à vino] id eſt,principes Hieroboam prædictis verbis exhilarati, vitijs gulæ ſeruiebant, & præ ebrietate vini,vſum rationis amittentes,cultui idolorum irrationabiliter & imprudenter vacabant vt furibundi.[Extendit manum ſuam]rex Hieroboam [cum illuſoribus] id eſt, populo atq; principibus, qui ſibi vanis laudibus illudebant, immo & ſeipſos ſeduxerunt.Rex enim videns ſubditos ſibi ſic acclamare, conſenſit,& eadem fecit, quæ populus,in idolorum honorem.[quia applicuerũt]ſubditi, [quaſi clibanum cor ſuum] ad conſilia regis, id eſt, feruenti affectu conſenſerunt inſtigationi Hieroboam ſuggerentis vitulorum culturam.[cum inſidiaretur eis] i.quum ipſe Hieroboam fraudulenter auerteret eos à veri Dei obſequio. [Tota nocte dormiuit coquens eos] id eſt,Hieroboam cernens populum toto affectu ſibi acquieſcentem, fuit ſecurus, & noctibus intrepide conquieuit, qui populum iſtum coxit,id eſt,igne idololatriæ indurauit,quemadmodum ignis fornacis panes indurat.Nam ante iſte Hieroboam formidauit, & inquiete dormiuit,timens ſi populus Iſrael iret adorare in templo Hieruſalẽ,ꝙ reuerteref ad ſucceſſores Dauid, ſub quorũ dominio fuit tẽplum,ſicq; metuebat occidi à populo,vel regno priuari: idcirco ex vitioſo timore & ambitione,fecit vitulos aureos,vt illos Iſrael adorãs, non amplius proficiſceretur Hieruſalem.Cumq; Hieroboam vidiſſet ſe, quod optauerat,aſſecutum,ſecure dormiuit.[mane ipſe ſuccenſus]i.diluculo conſurgens Hieroboã,ſtatim ardore idololatriæ eſt ignitus,[quaſi ignis flammæ]ita ꝙ ante omnia cum feruore acceſſit ad idolorum culturam.Quid plura?
[Omnes] principes & ſatellites ac ſubditi eius [calefacti ſunt quaſi clibanus]id eſt, exemplo impij regis feruebant ad idololatriam.Ecce quantum nocet iniqua poteſtas:nam cũ dominus vellet ſubditos curare impedita eſt ſalus eorũ per regis facinora, inquantum imitati
Eccl 10. ſunt ea, propter quod ſcriptum eſt in Eccleſiaſtico: Qualis eſt rector ciuitatis, tales & habitantes in ea. [& deuorauerunt iudices ſuos] i.bonos qui eos recte arguebant de idololatria, tandem ſubuerterunt, & ſuo ac regis conſilio atq; exemplo ad idololatriam induxerunt. Vel deuorauerunt eos,quia redarguentes, & idola colere non volentes,occiderunt.[Omnes reges eorum] videlicet decem tribuum [ceciderunt] id eſt, peccato idololatriæ lapſi ſunt,

qm̃ nullus eoꝝ receſſit à peccato Hieroboã, vt patet 3.& 4.Reg.[non eſt qui clamet in eis ad
me]qm̃ nullus eoꝝ me veraciter inuocauit, quia &ſi forte quidã eorũ Deum Iſrael aliq̃ mo-
do cognouit & inuocauit, non tamẽ digne & virtuoſe,eo ꝙ idola nõ abiecit. [Ephraim]i.
regnũ decem tribuum[in populis ipſe cõmiſcebatur] i.gentibus aſſimilatus eſt,veri Dei cul
tum derelinquẽdo,& miſcẽs ſe vitijs gentilitatis,qa non ſolũ aureos vitulos adorauit,ſed In-
ſuper deos nationũ.[Ephraim factus eſt ſubcineritius panis] i.ſordibus idololatriæ vndiq;
cõtaminatus,& per pœnitentiã nõ cõuerſus,quẽadmodũ panis ſubcineritius maculatur pul Eſai. 9.
ueribus terræ,neq; reuoluit.ideo ſubdit,[q nõ reuerſaſ]ſic ipſi non ſunt ad dñm reuerſi,ita,ꝙ Hiere. 8.
verbũ Eſaiæ cõpletur in eis: Populus nõ eſt reuerſus ad percutientem ſe,& dñm nõ exquiſie-
runt.De talibus dñs ait in Hieremia:Quare auerſus eſt populus iſte auerſione contentioſa?
[Comederunt alieni]i.extranei & gentiles hoſtes Iſrael,[robur eius]i.bona populi hui⁹ ter-
ræ naſcentia deuorando,theſauros tollendo,& fortes populi occidendo. [& ipſe neſciuit]i.
plagã propriam non attendit,nec Dei iuſtitiã cõſiderauit, nec ſuæ caſtigationis contempla-
tus eſt cauſam,videlicet ꝙ propter idololatriã talia pateretur. Simile eſt quod de regno Iu- Eſai. 42.
dæ prædixit Eſaias:Deus cõbuſſit eũ in circuitu,& non cognouit, de quib⁹ ſcriptũ eſt in Hie Hiere. 5.
remia:Percuſſiſti eos,& nõ doluerũt.[Sed & cani]I.ſenes[effuſi ſunt in eo]i.idololatriæ vitio
dediti erant in populo iſto. Vel ſenſus eſt, ꝙ ipſi vſq; ad vltimã ſenectutẽ & regni ſui finem, Iob 15.
permãſerunt in tanto facinore,prout In libro Iob ſcribitur:Cunctis diebus ſuis ſuperbit im-
pius.[& ipſe]populus Iſrael[ignorauit]ꝙ finis regni ſibi inſtaret merito hui⁹ peccati.Et hu-
miliabitur ſuperbia Iſrael]i.debite punietur & deijcietur [in facie eius] i.cito adhuc populo
iſto,quẽ alloquor,viuẽte,& propriã calamitatẽ ſpectante ac ſentiente.Deus eñ ſuperbis reſi- 1.Petr. 5.
ſtit, & corã Deo atq; hoĩbus odibilis eſt ſuperbia.Vnde & Eſaias ait:Incuruabit ſublimitas Eccl 10.
hoĩm,& humiliabitur altitudo viroꝝ.[nec reuerſi ſunt]filij Iſrael[ad dñm Deũ ſuum, & nõ Eſai. 12.
quæſierũt eum In oĩbus his]malis pœnæ & culpæ quibus grauati ſunt, ita ꝙ nec vexatio de-
dit eis intellectũ,nec impletũ eſt in eis illud Eſaiæ 26.In tribulatione murmuris doctrina tua Iob 34.
eis.De talibus ſcriptũ eſt in libro Iob: Quaſi de induſtria receſſerũt à Deo. Et iterum:Dixe- & 22.
runt Deo,Recede à nobis,ſcientiã viaꝝ tuaꝝ nolumus. Itemq; Hiere.5.Indurauerũt faciem
ſuã ſupra petrã, & noluerũt reuerti. [Et factus eſt Ephraim quaſi colũba ſeducta] i.aſſimila-
tus columbæ retibus aucupis cõpræhenſæ.[non habens]ipſe Ephraim[cor]i. veram ſapien-
tiã & rectæ rationis iudiciũ,propter quod dæmonũ venantiũ captus eſt laqueo,eſtq; ſecutus
errorẽ qui ſubdit.De talibus loquit dñs in Hieremia: Audi popule ſtulte qui non habes cor. Hiere. 5.
Hoc loco dicit glorioſus Hieronymus:Præcipit dñs in euãgelio,vt ſimus ſimplices quaſi co- Matt. 10.
lumbæ,& aſtuti quaſi ſerpẽtes,vt imitãtes ſimplicitatẽ columbaꝝ & ſerpentis aſtutiam,nec
alijs nocere poſſimus, nec ab alijs inſidias patiamur,ſed ſimplicitate & prudentia exhibea-
mus hoĩem temperatum:quia prudentia abſq; bonitate,malitia eſt:& ſimplicitas abſq; rati-
one,ſtultitia.Porro in columba duo notãtur,puta ſimplicitas & ſtoliditas:quo ad primum, Ibidem.
accipitur in bono,cum ait Saluator:Eſtote ſimplices ſicut columbæ. Et Pſalmiſta:Quis da- Pſal. 54.
bit mihi pennas ſicut columbæ? Eſaias quoq;:Qui ſunt iſti,qui vt nubes volant,& quaſi co- Eſai. 60.
lumbæ ad feneſtras ſuas? Sic & in Canticis p columbã deſignat eccleſia.Quoad ſecundum, Cant. 2.
accipitur in malo,ſicut hoc loco. Præterea,ſecundũ Hieronymũ,ꝓpheta cõparat Ephraim
columbæ magis, q̃ cæteris auibus, qm̃ aliæ aues cum vitæ ſuæ periculo proprios protegunt
pullos à rapacibus auibus, ſola columba ablatos pullos non dolet, neq; requirit.Sic regnum
Ephraim diſſipatum per partes,populum deletum non ſenſit.Deinde deſcribitur inſipien-
tia Iſrael.[Aegyptum inuocabant] i.inuocatione & confidentia Dei relicta, Aegyptiorum
ſubſidium procurare conati ſunt tempore tribulationis hoſtilis,quod fecerunt tẽpore Oſee
regis.[ad Aſſyrios abierunt]pro auxilio tẽpore Manahẽ regis,vt legitur 4.Regũ 15.& 17.[Et
cum profecti fuerint] ad Aegyptios ſiue Aſſyrios procurandos, [expandam ſuper eos rete
meũ] i.amplitudinẽ potentiæ meæ, ita ꝙ locũ mutando nõ effugient manum meam,in qua
ſunt oẽs fines terræ.Maledictus eñ,qui ponit carnẽ brachiũ ſuum, & à dño recedit cor eius. Pſal. 94.
[quaſi volucrem cæli detraham eos] i.deijciam & ab effectu optato impediam. Simile eſt q̃d Hier. 17.
Ezechiel.12.loquitur Deus:Expandam ſuper vos rete meum, & capiemini ſagena mea.Vn-
de & Eſai.30.teſtatus eſt:Aegyptus vane auxiliabitur.[Cædam eos] i.puniam [ſecundum au-
ditionem cœtus eorum] i.vniuerſaliter, ſecundum quod omnes regis ſui conſilium audie-
runt,& idolis ſeruierunt.Væ eis,qm̃ receſſerunt à me] per Idololatriam aliaq; peccata, pro-
pter quæ meruerũt temporaliter captiuari, æternaliterq; damnari.Vnde in Threnis habe- Threñ. 5
tur:Væ nobis, quia peccauimus. Cum eñ Deus æternus ac adorandus,ſit vniuerſæ beatitu-
dinis origo fontana,qui ab ipſo diſcedunt,nil niſi miſeriam illabuntur,&ſi tẽporaliter pro-
ſperari atq; florere videantur,tanto infeliciores ſunt,quo amplius proſperantur.[Vaſtabun-
tur]i.ab Aſſyrijs capientur,[quia præuaricati ſunt in me] legis præcepta penitus deſerendo,
immo & contra naturalem rationem idola venerando.[Et ego redemi eos] quia patres eo-

rum eduxi de Aegyptiaca ſeruitute,& has decem tribus Deus frequenter liberauit miraculoſe ab hoſtibus,vt patet 3.& 4.Reg.[& ipſi locuti ſunt contra me mendacia,]beneficia mea
Exod. 12 3.Re. 15. & 18. 4.Reg.3. & 10. idolis aſſcribendo,ſicut & patres eorum dixerunt:Iſti ſunt dij tui Iſrael,qui te eduxerunt de terra Aegypti.[Et non clamauerunt ad me in corde ſuo,] cordialiter atq; attente me deprecando,[ſed vlulabant]i.idola laudabant & adorabant[in cubilibus ſuis,] in quibus laſciuiebant,vel in delubris,vbi idololatriam exercebant. Et rite canticum idolorum nominat ſanctus propheta vlulatum,ſecundum gloſſam: quia amiſſo rationali ſenſu, lupis ſeu canibus ſimiles erant. [ſuper triticum & vinum] i.poſt immoderatam cibi ac potus ſumptionem,
Exod.32 [ruminabant]i.more beſtiaꝝ ad fauces ea quæ ſumpſerant,reducebant, in q̄ de gulæ vitijs aguntur.[receſſerunt à me]qui omnia impleo, non locali diſtantia,ſed affectionis imparilitate,qm̄ vnionem charitatis & gratię abiecerunt. De talibus ait Deus Eſaię 65,Ea quæ nolui,
Hier. 23. elegiſtis.[& ego erudiui eos,]mittendo eis prophetas, naturaliq; lumine rationis eos deco-
Pſal. 4. rando,de quo legitur:Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui dñe. [& confortaui brachia eorum]tempore præliorum,ita q; miraculoſe præualuerunt. Vel per brachia intelliguntur potentiæ operatiuæ,videlicet intellectus practicus & voluntas, appetitusq; ſenſitiuus, quas Deus confortat, dando promptitudinem operandi. Vnde per Ezechielem dominus ait: Confortaui brachia regis Babylonis,& brachia Pharaonis regis Aegypti confregi. [& in
Ezec. 30. me cogitauerunt malitiam,] male ſentiendo de me, vel ex propoſito me inhonorando, aut dolendo de hoc q; tam potens ſum, q; eorum peccata vlciſci poſſum, eosq; punire. [reuerſi ſunt]id eſt,à me auerſi,& ad cœpta mala reflexi,[vt eſſent abſq; iugo]legis per Moſen datæ, & ſine obedientia ac timore nominis mei, ſicut de populo Iuda dominus ait apud Hieremi
Hiere. 2. am:A ſeculo fregiſti iugum meum,rupiſti vincula mea, & dixiſti, Non ſeruiam. Quo cōtra
Thre. 3. ſcriptum eſt Thren.3.Bonum eſt viro,cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua.qualis erat
Pſal. 72. qui ait: Vt iumentum factus ſum apud te,& ego ſemper tecum.[facti ſunt vt arcus doloſus.] Arcus doloſus vocatur, qui ſagittam reflectit in ſagittantem.ſic iſti ſagittas,id eſt,blaſphemias miſerunt contra Deum conſeruatorem ipſorum,qui tenuit eos ſicut ſagittans arcum, quæ tamen ſagittæ Deo non nocuerunt,ſed in ipſos retortæ ſunt,& eos interfecerūt,quemadmodum ſcriptum eſt: Conuertetur dolor eius in caput eius,& in verticem ipſius iniqui-
Pſal. 7. tas eius deſcendet.[Cadent in gladio]aduerſariorum,id eſt, ab Aſſyrijs occidentur[principes eorum]de quibus iam dictum eſt:Cœperūt principes furere à vino. [à furore linguę ſuæ] i.propter inſenſatos ſermones blaſphemiæ contra Deum altiſſimum,& propter ardētia verba ad idolorum honorem prolata. [Iſta ſubſannatio eorum] id eſt, prædicta eorum idololatria atq; irriſio Dei,ſimilis eſt ſubſannationi ſeu idololatriæ,quam didicerunt & exercuerunt[in terra Aegypti,]in qua,ſecundum Hieronymum, Apim cæteraq; Aegyptiorum coluerunt portenta. Loquitur autem de eiſdem ſpecie,non numero. Hi nanq; quibus loquebatur Oſee,nō didicerunt prædicta in Aegypto,ſed patres eorum. ¶Poſtremo,quæ dicta ſunt in iſto capitulo ab illo loco, Cædam eos ſecundum auditionem cœtus eorum,multum conuenienter aptantur Iudæis pro tempore Chriſti. De illis itaq; qui Chriſto non crediderunt, ſed procurauerunt mortem ipſius aut conſenſerunt,ait ſaluator: Cædam eos,id eſt,per Romanos puniā eos tēpore Titi ac Veſpaſiani,ſecūdum auditionem cœtus eoꝝ.i. generaliter
Matt.27. Marc.15. ſecundū quod pene oēs audierunt conſilia principū ſacerdotū, ita vt poſtularent ſibi Barrabam dari,meq; interfici.Vnde Eſai.63.Chriſtus teſtatur:Dies vltionis in corde meo, calcaui eos in furore meo. Væ eis, quoniam receſſerunt à me,nolentes doctrinam meam recipere,
Ioan. 9. & dicentes:Nos ſcimus,quia hic homo peccator eſt.Vaſtabūtur ab exercitu Romanoꝝ,iuxta illud Danielis 9. Ciuitatem & ſanctuariū diſſipabit populus cum duce vēturo. Quia ꝑua
Lucæ 23 ricati ſunt in me,dicētes:Hunc inuenimus ſubuertentē gentē noſtram. Et: Nō habemus re-
Ioan.19. gem niſi Cæſarem.Vnde Hiere.5.loquitur Chriſtus: Præuaricatione præuaricata eſt in me domus Iſrael,& domus Iuda negauerunt dominum, & dixerunt:Non eſt ipſe.De hac quo-
Lucæ 19 que vaſtatione dixit Saluator:Circundabunt te inimici tui vndiq;, & ad terram proſternēt te,eo q; non cognoueris tempus viſitationis tuæ. Et ego redemi eos. Chriſtus enim omnes
Galat. 3. redemit, quantum ad ſufficientiam: ſolos vero electos,quantum ad efficientiam, & ipſi lo-
Mat. 12. cuti ſunt contra me mendacia, quando dixerunt,In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit
Ioan.19. dæmones.Et item:Nos legem habemus,& ſecūdum legem debet mori, quia filiū Dei ſe fecit.Super triticum & vinum ruminabant.Erant em̄ ſcribæ & phariſæi vitijs gulę ſubiecti,
Matt.23. iuxta illud, Amant primos recubitus in cœnis. Receſſerunt à me,quemadmodum Matthæi 22.habetur: Abeuntes phariſæi, fecerunt conſilium, vt caperent IESVM in ſermone. Et ego erudiui eos,euangelicam ſapientiam prædicando,& confortaui brachia eorum, quantum in me fuit, quia propoſui eis ſpem regni cæleſtis, & in me cogitauerunt malitiam,
Matt. prout Matthæus inducit:Congregati ſunt principes ſacerdotū & ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum, & conſilium fecerunt, vt Ieſum dolo tenerent & occiderent. Vnde

per

per Hieremiam Chriſtus fatetur: Facta eſt mihi hæreditas mea quaſi leo in ſylua, dedit con tra me vocem ſuam. Hoc eſt quod ait Pſalmiſta ad regem Meſſiam in Pſalmo 20. cuius exordium: Domine, in virtute tua lætabitur rex: Quoniam declinauerunt in te mala, cogitauerunt conſilia quæ non potuerunt ſtabilire. Reuerſi ſunt, vt eſſent abſq; iugo, obſequiĳ Chriſti & præceptorum conſiliorumq́; eius. De quo ait: Tollite iugum meum ſuper vos. Videbant enim ambitioſi atq; auari Iudæi, ꝙ Chriſtus in omnibus humilitatem & paupertatem edocuit, quod non ſapuit eis, ſed dixerunt: Inſanit, quid eum auditis? Facti ſunt vt arcus doloſus, iacula blaſphemiæ proĳciendo in Chriſtum, nam & doloſe conati ſunt eum capere in ſermone. Cadent in gladio Romanorum, principes eius, id eſt, ſacerdotes Iudaicæ plebis, à furore linguæ ſuæ, id eſt, propter furioſa blaſphemiæ verba aduerſus Chriſtum prolata. Iſta ſubſannatio eorum in terra Aegypti. quemadmodum enim ſubſannauerunt filium Dei incarnatum in terra promiſſionis, ſic in Aegypto ſubſannauerunt Deum æternum patres eorum per idololatriam. Hier. 12. Matt. 11. Ioan. 10.

¶Declaratio moralis eiuſdem cap. VII. Art. XVI.

DE Iſrael & Ephraim ac Samaria poſſumus loqui dupliciter. Primo, ſecundum nominum interpretationem: ſecundo, quo ad conuerſationis illorum maneriem. Quoniã ergo vita decem tribuũ, ſcilicet Ephraim & Iſrael, peſſima fuit, poſtꝗ receſſerũt de domo Dauid, quia ex tunc idola coluerũt, ideo per eos ſignificantur quandoq; inobedientes Chriſtiani, hæretici, cæteriq́; peruerſi. Loquendo autem de Iſrael ſecundum nominis interpretationem, quæ eſt, Vir videns Deum, nõ deſignat proprie niſi fideles & bonos. Ephraim vero quod interpretatur incrementũ, ſignificare poteſt hoc modo & bonos & malos: ſecundũ q̊d aliqui creſcũt in verbis bonis ac ſpũalibus, alĳ in reb' malis, inutilibus ſiue ſuperfluis. Veruntamen in præſenti loco Iſrael & Ephram accipiunt in malo, ſecundũ q̊d populus ille prauiſſimus erat. Eſt itaq; tropologicus intellectus: Cum ego Chriſtus poſt reſurrectionem & ſpiritusſancti miſſionem, ſanare vellem Iſrael, id eſt, populum eccleſiæ Chriſtianum ſola fide ac nomine, qui fide informi ſpeculantur diuina, reuelata eſt iniquitas Ephraim, id eſt, peccata principum ac prælatorum plebis Chriſtianæ eruperunt & propalata ſunt. Hi enim dicunt Ephraim, quaſi in temporalibus concreſcentes, & quoniam præſident alĳs, quemadmodum reges decem tribuũ communiter de tribu Ephraim extiterunt. & malitia Samariæ. per Samariam decem tribuum metropolim, figurantur principales in domibus prælatoꝝ ac principum, qui communiter primo adhærent iniquitatibus præſidentium. Hi itaq; prælati ac principes mali cum ſuis domeſticis ſæpe impediunt ſubditoꝝ ſalutem, dũ eos blãdimentis, comminationib', vel exemplis trahũt ad culpam, per quam gratiæ Dei obicem ponũt, ne illuſtrent atq; curentur. Vnde apud Hieremiam legit: Quia ſtulte egerũt paſtores, & dñm non exquiſierũt, propterea omnis grex eoꝝ diſſipatus eſt. Summo ergo humilimoq́; affectu exorandus eſt Deus, vt præſtet bonum prælatum principemq́; condignum. Dum ergo ſuperiores ſubditorum ſalutem impediũt, impletur quod ſubditur: [Et fur ingreſſus eſt ſpolians] per quem intelligi poteſt diabolus, qui tunc corda ingreditur ſubditorum, & ſpiritualib' eos bonis deſtituit, ſecũdũ q̊d ait ſaluator in Euangelio: Venit diabolus, & tollit verbũ de corde ipſoꝝ, ne credentes ſalui fiant. Hic quoq; diabolus eſt, latro foris, animas ſtrangulans, atq; in caliginoſo aere habitans, & in omni itinere noſtro nobis inſidians. Vel nomine furis dat intelligi omnis ſeductor occultus, ſimulator & callidus, qui mentem lupinam veſte ouina abſcondens, multos ſubuertit, ſpoliat & occidit, idcirco & latrunculus appellat. De talib' ait ſaluator: Attendite à falſis ꝓphetis, qui veniũt ad vos in veſtimẽtis ouiũ, intrinſecus aũt ſunt lupi rapaces. Et reuera omnis ſuperior ſibi commiſſos negligẽs aut ſubuertẽs, fur dici poteſt & latro, de cuius manu ſanguis pereuntiũ quęritur. Et ne forte dicant in cordibus ſuis, omnem malitiam eoꝝ me recordatum, nũc circundederunt eos adinuentiones ſuæ, id eſt, ne peruerſi & impœnitentes dicant ſe puniri propter antiqua ſua vel alioꝝ peccata, per pœnitentiam vel caſtigationem deletatiam nũc q̃tidie tot noua peccata addũt veteribus, ꝙ recẽtib' vitĳs circũdant & puniri merent, nec poſſunt ſe excuſare. De talib' dicit Apoſtolus: Impĳ proficient in peius & Pſalmiſta: Prodĳt q̃ſi ex adipe iniq̃tas eoꝝ, tranſierũt in affectum cordis. Coram facie mea factæ ſunt, hoc eſt q̊d fertur in pſalmo: Delicta mea à te nõ ſunt abſcondita. Apud Iob quoq; dicitur: Deus nouit hominũ vanitatem, & videns iniquitatem, nonne cõſiderat? Maxima nobis eſt ratio abſtinẽdi à culpa, ꝙ Deo præſente, intuente ac iudicante, agimus intus & foris quicq̃d egerimus. Ideo enĩ ait vir ſanct': Seruaui mandata tua & teſtimonia tua, q̃a omnes viæ meæ in conſpectu tuo. ¶Præterea q̃ vehementer id pertinet ad omnipotẽtis Dei irreuerentiam, ꝙ amplius humanũ q̃ diuinũ veremur aſpectũ, ꝙ Deo attendente audemus cogitare, q̊d coram hominib' non audemus exprimere, q̊d ſoli facim' op' Dei negligentius, q̃ facerem' illud ſi honeſti hominis adeſſet perſona. Semp ergo penſemus ac honoremus præſentiam atq; intuitũ maieſtatis diuinæ, dicentes ad creatorem: Hier. 10. Luc. 11. Luc. 8. Mat. 7. Matt. 23. 2. Tim. 3. Pſal. 72. Pſal. 68. Iob. 11. Pſal. 118.

Meditatio cordis mei in conſpectu tuo ſemper.[In malitia ſua lętificauerũt regem, & in men
Pſal. 18. dacijs ſuis principes] ſic ſubditi dum maioꝝ ſuorum impiæ voluntati aſſentiunt, eorumq́
actus peruerſos approbant & ſequunt, lætificant eos. Quemadmodũ eñ boni prælati ac prin
cipes de ſubditoꝝ profectu ꝓcipue gaudent, dicente Ioanne in tertia ſua canonica: Maiorẽ
3. Ioan. b horum gratiam non habeo, q̃ vt audiam filios meos in veritate ambulantes: ſic præſidentes
indigni iucundant in his, qui ipſoꝝ conformant erroribus ſeu peccatis. [Oẽs] iſti inepti ꝓ-
ſidentes ſunt [adulterantes] carnaliter aut ſpũaliter. quo contra dicit apoſtolus: Non enim
2. Cor. 4 ſumus ſicut plurimi, adulterantes verbũ Dei, ſed ex ſynceritate. [quaſi clibanus ſuccenſus à
coquente] ſic inflãmati ſunt igne libidinis aliorumq́ vitioꝝ. Iam videmus q̃modo in cleri-
cis regnẽt carnalia vitia, & q ad ampliorem obligant mundiciã, turpius inquinant. [Quie-
nit paululum ciuitas à commixtione, donec fermentaretur totum] i. populus iſtis indignis
prælatis ſubiectus, ſucceſſiue infectus eſt, & primo quaſi per blandimẽta attract⁹, donec tan
dem omnino ſubuerſus eſt. Paulatim eñ malum inualeſcit. Idcirco principijs eſt obſtandũ,
ne parua ſcintilla vniuerſam ſyluã incendat. Siquidẽ quod inolitũ fuerit, non faciliter emen
datur. [Dies regis noſtri] Solent maiores in ſeculo iſto certos præfigere dies, ad vacandũ ſpe
ctaculis, vanitatibus ſeu conuiuijs: & in illis diebus plebs illis applaudens, vanaq́ feſta ac im
pia opera peragens, dicit: [dies regis noſtri] id eſt, iſte eſt dies ſuperioris rectoriſq́ noſtri, in
quo ſtatuit iſta quæ agimus, eſſe agenda. [Cœperunt principes furere] id eſt, igne concupi-
ſcentiæ inflammari, vſumq́ rationis amittere, & beſtialiter ſe habere [à vino] in quo eſt lu-
xuria. Nempe in his q carnem ſuã nutriunt delicate, vitia copioſius prouocant, & motus li-
bidinoſi exurgunt, ita vt more furentium, impetũ paſſionum ſectentur. [Extendit manum
ſuam cum illuſoribus] i. impius dominator & paſtor ſubditis ſibi vane applaudentibus co
operatur, conſentit & commiſcet: [quia applicuerunt quaſi clibanũ cor ſuum] id eſt, prom-
pto animo conſenſerunt conſilio præſidentis. [Tota nocte] i. durante vitiorum caligine,
[dormiuit] id eſt, in voluptate & impia ſecuritate quieuit [coquens eos] id eſt, præſidẽs ſub-
ditos igne prauitatis indurans, quia non præeſt in ſolicitudine, neq́ attendit quàm diſtri-
Phil. 3. ctam ab eo Chriſtus exiget rationem. Si enim vnuſquiſq́ noſtrum, ſecundum apoſtolicũ do
cumentũ, debeat cum metu, timore ac tremore ſuipſius operari ſalutem, cũ quãto metu &
Eſa. 56. cura oportet prælatum ſibi alijſq́ prouidere, cui tanto grauius inſtat periculum, quãto plu-
ribus præeſt. Sed heu hoc multi non ponderant, de quibus Eſaias inducit: Speculatores cæ-
ci, videntes vana & dormientes. [Omnes calefacti ſunt] igne vitiorum, [& deuorauerunt iu
dices ſuos] id eſt, frequenter perſequuntur eos, à quibus iuſte & charitatiue reprehendunt.
Non eñ amat peſtilens corripientem. [Oẽs reges eoꝝ ceciderũt] Inefficaces nanq́ alioꝝ
rectores toties cadũt, quoties peccant, qa peccatũ ruina eſt à rectitudine ratiõis, à ſtatu vir-
Eſa. 32. tutis, ab erectione mentis in Deũ. [Ephraim] i. pręſidentes indigne [in populis commiſceba
tur] i. vulgo aſſimilant in vili cõuerſatione, quemadmodũ dictum eſt: Erit ſicut populus, ſic
ſacerdos, eum tñ in Eſaia dicat: Princeps ea quæ digna ſunt principe, cogitabit. [Ephraim
factus eſt ſubcineritius panis, q non reuerſatur] ſic oẽs impœnitens, qui nõ excutit ſe à pul-
ueribus terrenę affectionis, ſed iugiter iacet in vno latere, rebus caducis atq́ carnalib⁹ inhæ-
Col. 3. rendo, eſt velut ſubcineritius panis, qui non vertitur in alteram partem. Verum qui audit
Mat. 3. Apoſtolum, Quæ ſurſum ſunt, quærite: & Ioannem, Agite dignos fructus pœnitẽtię: non eſt
1. Cor. 10 huiuſcemodi panis ſic ſordidatus, ſed panis mundus, de quo fatur Apoſtolus: Vnus panis,
vnum corpus multi ſumus, oẽs qui de vno pane & de vno calice participamus. [Come-
derũt alieni robur eius] Hoc fit, dum ſubuerſores & dæmones ſpũalium bonoꝝ vigore nos
priuant ita, vt vitijs tanquam effœminati vincamur, nec hoſtibus animæ reluctemur. Quo
Ephe. 6. contra monet Apoſtolus ad Epheſios: Conſortamini in domino & in potentia virtutis ei⁹.
Iaco. 4. Induite armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli. Iacobus quoq; Reſiſtite,
inquit, diabolo, & fugiet à vobis. [& ipſe neſciuit] id eſt, hanc ſuam calamitatem, deiectio-
nem, depauperationẽ non penſauit, nec doluit: ſic multi paulatim euacuant ac decidunt, nec
attendunt, quia & ſpũalia dona faciliter, & interdum imperceptibiliter amittuntur. Sunt in-
ſuper aliqui qui adeo infirmant, ꝙ ægreferũt, ſi eis dicatur, ꝙ à priſtino feruore dilapſi ſunt.
Apoc. 3. Vnde in Apocalypſi dñs loquitur: Quomodo dicis, qa diues ſum, cum ſis pauper, cæcus, &
nudus, miſer & miſerabilis? Memento itaq́ vnde excideris, & pœnitentiam age. [Sed & ca-
ni effuſi ſunt in eo] i. vſq́ in finem vitæ perſtiterunt in malo. [Et factus eſt Ephraim] id eſt,
prælati vel in temporalibus fœcundati, [quaſi columba ſeducta] quia nec propriã, nec gre-
gis ſibi commiſſæ damnationem & excæcationem attendũt. Iſti inuocant humana præſi-
dia, quæ per Aegyptum & Aſſyrios deſignantur, ſed dñs appræhendit aſtutos in aſtutia eoꝝ.
[Væ eis, quoniam receſſerunt à me] Aeternaliter enim peribunt, niſi pœniteant. Vaſtantur
quoque ab inuiſibilibus hoſtibus hæretici aut qui ſcripturam peruertunt, loquuntur contra
Chriſtum mẽdacia. [ſuper triticũ & vinũ ruminabãt] Hoc cõpetit his q poſt dñici corporis

& ſangui-

& ſanguinis ſumptionem crapuloſe viuentes, vſq; ad ructum implentur. Poſtremo, quomo
do ſequentia beneficia Dei ſint Chriſtianis impenſa, & qualiter ipſi vitia quæ ſubduntur, cõ-
mittant, ex dictis facilime patet.

¶Expoſitio literalis capituli VIII. In gutture tuo ſit tuba. Art. XVII.

LOquitur inſuper dñs ad Oſee: [In gutture tuo ſit tuba] i. per guttur tuum vocem tuba-
lem forma clare & alte, prænunciando quæ dico. Vnde in Eſaia habetur: Quaſi tuba ex- Eſa. 58.
alta vocem tuam. Et in Pſalmo 149. Exultationes (id eſt, iucundæ laudationes) Dei in
gutture eorum. Quid aũt clamandum ſit, ſubditur: [quaſi aquila] id eſt, quidam ſimilis aquilæ,
ſcilicet Nabuchodonoſor, q propter ſuam atq; ſuorum rapacitatẽ & velocitatẽ, vel ob ſuæ ela-
tionis altitudinẽ, aut regiã excellentiã, aquila nominat. De quo Ezechiel ſcribit: Aquila vna Ezec. 17.
grandis magnarum alarum venit ad libanum. de quo ſubditur, [ſuper domũ dñi] i. veniet ſuper
templum Hieruſalem, vt deſtruat illud, [pro eo ꝙ tranſgreſſi ſunt] Iudæi: [fœdus meum] i. te-
ſtamentum quod pepigi cum patribus eorum, quod & promiſerunt ſe obſeruaturos, dicendo
ad Moſen Exo. 19. Oĩa quæ præcepit dñs, faciemus, & erimus obedientes. Quidam per fœ-
dus iſtud intelligunt pactum, quod Sedechias iurauit regi Nabuchodonoſor, vtpote quòd
ei ſeruiret ſub tributo, quod poſtea rupit, de quo In Ezechiele dicitur: Qui diſſoluit pactum, Ezec. 19.
nunquid effugiet? Vnde & Nabuchodonoſor, capto Sedechia, dixit ad eum: Deus tuus, qui
odio habet iniquitatem tuã, tradidit te in man⁹ meas. Sed prima expoſitio aptior eſt. Nam
tranſlatio Septuaginta ſic habet: Pro eo quod tranſgreſſi ſunt teſtamentum meum. [& legẽ
meam præuaricati ſunt] quia & duæ tribus tempore Manaſſes idola coluerunt. Vnde nec
præcepta moralia, nec iudicialia, nec cæremonialia ſeruauerunt. [Me inuocabũt] pro libe-
ratione à Chaldæis tempore neceſſitatis, non ex charitate, ſed ex ſeruili timore. [cognoui-
mus te] ò domine Deus [Iſrael] i. nos populus tuus q dicimur Iſrael, quoniã nati de Iacob q
dictus eſt Iſrael. Habuerunt enim iſti notitiam quandam de Deo, videlicet ꝙ eduxit patres
eorum de Aegypto. Deinde dñs ait: [Proiecit Iſrael bonum] tanquam dicat, cum non ſequa
mini fidem & opera Iacob, ſed cultum legemq; Dei ſpreueritis, non eſtis digni Iſrael nuncu
pari. Vnde apud Ioannem Chriſtus ait Iudæis: Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Ioan. 8.
[inimicus perſequetur eum] id eſt, Chaldæi, quod tempore Sedechiæ conſtat impletum.
[Ipſi regnauerunt, & non ex me] Hoc aliqui exponunt de Saul. Vnde Hieronymus dicit
hic, quòd Saul non ex Dei voluntate, ſed populi errore factus eſt rex. Alij vero exponunt
de Hieroboam primo decem tribuum rege & ſucceſſoribus eius. Propter quod Beda di-
cit, ꝙ populus contra Dei voluntatem elegit Hieroboam regem. Veruntamen obuiare vi-
detur, quod 1. Regum 10. legitur: Cum enim Samuel fudiſſet oleum ſuper caput Saul: Ecce,
ait, vnxit te dñs ſuper hæreditatem ſuam principem. poſtea, ſtante Saule in medio populi,
loquutus eſt Samuel: Certe videris quem elegit dñs, q̃niam non eſt ſimilis illi in omni popu-
lo. Iterum ſcriptum eſt, ꝙ Saule vncto, immutauit ei Deus cor aliud, & prophetauit. Item ꝙ
erat vir electus & bonus, & non erat de filijs Iſrael melior illo. Denique 3. Regum 11. ſcriptũ
eſt, quemadmodũ dñs per Ahiam prophetam dixit ad Hieroboam: Scindã regnũ de manu
Salomonis, & dabo tibi decem partes. Et iterũ: Te autem aſſumam, & regnabis ſuper oĩa
quæcunq; deſiderat anima tua. Proinde cum Roboam filius Salomonis collecto grandi ex-
ercitu vellet pugnare contra Hieroboam, vt reduceret decem tribus ad ſe, venit Semeias
vir Dei, & Deo iubente locutus eſt Roboam ac populo: Non bellabitis contra filios Iſrael. 3. Re. 12.
à me enim factum eſt hoc. Domin⁹ quoq; promiſit Hieroboam, ꝙ ædificaret ſibi domum fi
delem, ſicut fecit ipſi Dauid, ſi cuſtodiret mandata ipſius. Quamuis ergo verba Hieronymi
& Bedæ non reprobem, ſecurius tamen puto, vt locus iſte intelligatur de peſſimis ſucceſ-
ſoribus Hieroboam, qui intruſerunt ſeipſos, vel de Saul atq; Hieroboam, pro eo tempore q̃ 3. Re. 13.
regia poteſtate abuſi ſunt. Præterea, nec dicere audeo, quin Iehu, quem vnxit adoleſcens, miſ 4. Re. 9.
ſus ab Heliſæo, Deo volente ad regnum promotus ſit: ſed poſtea Deum offendit vitulos ad-
orando. [principes extiterunt] iſti iam dicti, [& non cognoui] id eſt, non approbaui prin-
cipatum eorum de tempore illo quo principabantur iniuſte. Deniq; dici nõ poteſt quin Sa
lomon fuerit à Deo electus in regẽ ac principẽ, & tñ poſtea impijſſime præfuit, reprobariq;
meruit, non tamẽ dico eum damnatum. [Argentum ſuum & aurum ſuum] id eſt, de argento
& auro, [fecerunt ſibi idola,] in toto vel in parte aurea ſiue argentea, vel auro atq; argento
ornata, ſicq; diuitijs à me conceſſis dire abuſi ſunt. Vtriuſq; enim regni populus idola varia
fabricauit, quia de duarũ tribuum regno dixerat Eſaias: Repleta eſt terra eius idolis, opus Eſa. 2.
manuum ſuarum adorauerunt. [vt interirent] id eſt, per Aſſyrios caperentur. Hæc dictio,
vt, denotat hic concomitantiam, non cauſalitatem: neque enim idola fecerunt, vt peri-
rent, ſed formationem idolorum conſequutus eſt eorum interitus, ſicut culpam ſequitur
pœna. [Proiectus eſt] id eſt, deſtructus ab Aſſyrijs [vitulus tuus] id eſt, duo aurei vituli. Po-
nit enim ſingulare pro plurali, quia Aſſyrij deſtruxerunt phana vitulorum cum vitulis.

Simili modo dicitur in Pſalmo: Dixit, & venit locuſta, id eſt, locuſtæ ꝗ plurimæ. ò [Samaria]
Pſal. 104 id eſt, regio ſeu populus decem tribuū. Vnde Samaria hoc loco nō eſt nomē ſpecialis vrbis,
ſed regionis, quemadmodū & in Ioanne vbi legit: Venit mulier de Samaria haurire aquam.
Ioan. 4. Illa enim mulier nō erat de vrbe dicta Samaria, ſed de ciuitate Sichar, quæ alio nomine dicta eſt Sichem. Deniq; nullus aureoꝝ vitulorū poſitus fuit in ciuitate vocata Samaria, ſed vnus in Bethel, alter in Dan. [Iratus eſt furor meus in eis] id eſt, contra decem tribus idolo-
3.Re. 12. 1.Par. 13. latras. [Vſq; quo non poterunt emūdari] per pœnitentiā ab idololatria iſta? quaſi dicat: Mirum eſt ꝙ vitiū iſtud tam indelebiliter eis adhæret. [qa ex Iſrael] i. à Hieroboam Iſraelita, & populo eius [& ipſe] i. vitulus iſte eſt, ita ꝙ ab alijs gentibus nō ſumpſerūt culturam vituloꝝ aureoꝝ, vt Baal & Aſtaroth à Sidonijs, Chamos à Moabitis, & Moloch ab Ammonitis. [Artifex fecit illum] vitulum aureum opere ſculptorio ſiue fuſorio. [& non eſt Deus] vitulus ab artifice factus, non enim eſt animatus vel immortalis, ſed res artificialis. De hoc multa dicū-
Sap. 14. tur in libro Sapientiæ. [Quoniam in araneaꝝ tela erit vitulus Samariæ] id eſt, vituli aurei terræ Samariæ diſſoluentur, quemadmodū tela araneæ diſſoluitur vento. Aſſyrij nanq; cōminuerūt eos, & velut in puluerem redegerūt. [quoniam ventum ſeminabunt] i. vana idololatriæ opera exercebunt. Vnde de verbis inanibus ſcriptum eſt in Iob: Nunquid finem habe-
Iob 15. bunt verba ventoſa? [& turbinem metent] i. tribulationem & tempeſtatem captiuitatis pro mercede recipient. opus aūt meritoriū ſeu demeritorium, eſt quaſi ſemen, merces vero eſt tanquam fruct⁹ ſeu meſſis. [Culmus ſtans non eſt in eis] Culmus eſt ſtipula portans ſpicas,
Gene. 41 ſecundum quod in Geneſi legit Pharao vidiſſe ſeptem ſpicas in culmo vno. Porro, vt Beda teſtat, dum ſemina in terram proiecta, vento corrumpunt, & interiorem perdunt medullā, non poſſunt producere ſtipulam, nec ſtipula portat ſpicam, de cui⁹ granis fiat farina. In populo itaq; decem tribuum dicit non eſſe culmus ſtans, ꝗniam opera ſolida fructuoſa ac meritoria non habebant, ſed ventum ſeminabant dūtaxat. [germen non faciet farinam] i. operatio eoꝝ nullam habebit proſperitatem, nec ſortiet finē ſalubrem. [Quod ſi fecerit] id eſt, ſi aliquid proſperitatis eis euenerit, [alieni comedent eam] id eſt, in vſum Aſſyrioꝝ rediget. Vel ab eis violabit & deſtruet. [Deuoratus eſt Iſrael] i. ab aduerſarijs pro magna parte occiſus. [Nunc factus eſt in nationibus] id eſt, in proximo eſt vt translatus de propria terra, inter gentes moretur. [quaſi vas immundum] ita vt contemptui habeatur, & viliter contrectetur. [quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur] hoc explanatur dupliciter: Primo, ꝙ quondam miſerunt legatos ad regem Aſſyrioꝝ pro auxilio, magis ſperantes in humano ſubſidio ꝗ diuino, propter quod meruerūt ab Aſſyrijs poſtea captiuari. Secūdo, ꝙ aſcenderūt ad Aſſyrios capti atq; inuiti [Onager ſolitarius ſibi] i. ſimilis factus eſt onagro ſolitudinem diligenti. [Ephraim] i. decem tribus, qm̄ libertate ſibi conceſſa abuſus eſt. nam ſicut onager in eremo hinc inde vagatur ſine iugo, ſic decem tribus per diuerſarum gentiū idololatriam vagabantur ſine iugo legis diuinæ. Onagri per deſerta vagando pro refrigerio attrahunt ventū, quēadmodum apud Hieremiam legit: Onagri ſteterūt in rupibus, traxerunt ventum quaſi dra-
Hier. 14. cones: ſic iſti ventum humanæ defenſionis attrahere ſunt conati. [Munera dederunt] decem tribus [amatoribus] i. Aſſyrijs, cum quibus pacem amicitiamq; habebant tempore Manahen regis Iſrael. [ſed & mercede conduxerūt natiões] Aſſyrioꝝ ac Aegyptioꝝ, vt auxiliū ſibi impenderent. Vnde ſuperius dictū eſt: Abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorē, cuius pœna ſubiungit: [Nunc congregabo eos] ad prælium contra nationes vt cadant. Vel congregabo eos, id eſt, pariter obſideri faciam eos. [& quieſcent pauliſper ab onere regis & principum] i. interim non dabūt tributa regi Aſſyrioꝝ & principibus eius, donec capti ab eis, non iam tributa, ſed ſeipſos exhibeant ad omnem iniuriam tolerandam, tanquam in extremā captiuitatē perducti. [Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum] Non ſolummodo coluerūt vitulos in Bethel & Dan, ſed in montibus quoq; ac locis delicioſis coluerunt gentium deos. [factæ ſunt ei aræ in delictū] i. ſacrificando in aris, grauiſſime deliquerunt. [ſcribam eis multiplices leges meas] hoc legi poteſt dupliciter: Primo negatiue atq; ironice, tanquam dicat Deus omnipotens: Quid prodeſſet, ſi leges meas multiplices, i. diuerſa ꝑcepta legalia per Moſen data, videlicet præcepta moralia, iudicialia, ac cæremonialia iterū eis proponerem, vel alia adderem? ꝙ enim non obedirent, patet ex hoc, ꝙ toties leges has contempſerunt, ideo ſubditur: [quæ velut alienæ computatæ ſunt] id eſt, leges meas quaſi ad
1.Re. 7. 8. ipſos non pertinentes atq; extraneas abiecerunt. Præcepi enim vt mihi ſoli ſeruirent, & in
3.Reg. 11. Hieruſalem immolarent, cuius omnino fecerunt oppoſitum. Secundo legitur affirmatiue,
12. & 13. eritq; ſenſus: Scribam eis multiplices leges meas, i. per prophetas ſanctos eas in ſcriptis redigam, & populo huic eas proponam. Hoc em̄ fecit Deus per Oſee, Amos, &c. [Hoſtias offerent, & immolabunt carnes pecorum] occiſorum, [& comedent] hoſtias iſtas, vel alia quæq; edulia, [& dominus non ſuſcipiet] id eſt, acceptas ſeu placitas non habebit [eas.] pro quo ſciendum, quòd aliqui in decem tribubus colebant non ſolum falſos deos, ſed etiam Deum,

quemad-

quemadmodum 4. Regum ſcribiť de Samaritanis. aliqui aũt eoꝶ non colebant niſi verum
Deum, ſecũdũ ꝗd 3. Regũ 19. dñs loquitur ad Heliã: Reliqui mihi in Iſrael ſeptẽ millia viroꝶ, 4 Re. 14. & 18.
ꝗꝶ genua nõ ſunt curuata ante Baal. Aliqui vero eoꝶ non niſi idola coluerunt. De his autẽ,
qui Deum verum & Idola coluerunt, quib⁹ & 3. Regũ 18. ait Helias: Vſquequo claudicatis in
duas partes; nunc agiť. Horum quippe ſacrificia, q̃uis Deo oblata, Deo non placuerunt pro- Matt. 6.
pter idololatriæ admixtionem. Nemo enĩ poteſt duob⁹ dñis ſeruire, & teſte Apoſtolo, Nulla 2. Cor. 6.
conuentio Deo cũ idolis. [Nunc recordabiť] i. ſcire & conſiderare ſe demonſtrabit De⁹, [ini-
quitatis] id eſt, idololatriæ [eorum] mox tradendo eos in captiuitatem. [& viſitabit peccata
eoꝶ] cætera per iuſta tormenta. [Ipſi in Aegyptũ conuertenť] vel per affectum tempore ob-
ſidionis, vel ab Aegyptijs poſtulando auxilium, vel in ſeruitutem tam vilem ac duram colla-
bendo, ſicut erat ſeruitus Aegyptiaca, quam perpeſſi ſunt in Aegypto patres eoꝶ. Quidam
ꝗꝗ eoꝶ corporaliter intrauerũt Aegyptũ, & ibi habitauerũt ſecũdũ gloſſam. [Et oblit⁹ eſt
Iſrael factoris ſui] id eſt, decem tribus non habuerũt ſalutarem atq; formatam de Deo crea-
tore ſuo notitiam, prout Moſes ait: Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es dñi creato- Deu. 32.
ris tui. [& ædificauit delubra] id eſt, phana idolis in locis excelſis. [& multiplicauit Iudas] id
eſt, populus ſubditus regibus ex ſemine Dauid, videlicet tribus Iuda, Beniamin, & Leui. [vr-
bes munitas] captis enim decem tribubus, ſtuduerunt terram ſuam cõtra hoſtes munire per
fortalitia & machinas varias, ne ſimilia paterentur, vt patet 4. Regũ 15. [Et mittam ignem in
ciuitates eius, & deuorabit ædes illius] i. domos. Hoc Beda & gloſſa dicunt impletum tempo
re Ezechiæ, qñ Sennacherib rex Aſſyrioꝶ venit, & occupauit omẽs vrbes munitas in Iuda, Eſa. 37.
quemadmodũ in Eſaia, & 4. lib. Regũ habeť. Crudelitas aũt & perſecutio Sennacherib, noĩe 4. Re. 18.
ignis deſignať. Nam qualibet grauis pœna ſolet per ignẽ ſignificari. Pleni⁹ tamẽ videť iſtud & 19.
impletũ tempore Sedechiæ, qñ Chaldæi ipſam Hieruſalem cæteraſq; vrbes Iudæ incenderũt
& deſtruxerũt. Itaq; in principio & fine hui⁹ capituli loquiť Propheta de captiuitate regni
Iudæ, in medio aũt de decem tribuum captiuitate. Ex quo innoteſcit, verũ eſſe ꝗd dictũ eſt,
ſcilicet, ꝙ nunc ſeorſum, nunc cõmixtim loquať de vtriuſq; regni ſtatu & captiuitate, q̃uis
pro maiori parte loquatur de tribubus decem.

¶De tropologico intellectu capituli VIII. Art. XVIII.

MOraliter dñs ait prædicatoribus atq; doctorib⁹: [In gutture tuo ſit tuba] i. ſonore, eui-
dẽter & fiducialiter prædica verbum Dei, ne timeas, ſed ſecure & ordinate argue in- 2. Tim. 4
crepa, obſecra in omni patientia. Vnde per Eſaiam domin⁹ ait: Super montem excel Eſa. 40.
ſum aſcende tu qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas
Hieruſalem. Hinc in Actibus orauit primitiua eccleſia: Da ſeruis tuis Domine cum omni fi Acto. 4.
dutia loqui verbũ tuũ. Chrs quoq; in Euangelio Iacobũ & Ioannem nominauit filios toni- Marc. 3.
trui, propter altiſonam ac tubalẽ prædicationem eoꝶ. Quid aũt prædicandum ſit, ſubdiť:
[Quia aquila] i. diabolus, propter altitudinem elatiõis & naturalis ingenij perſpicacitatem
aquila appellatus, de quo teſtať Abdias: Si exaltatus fueris vt aquila, detraham te, dicit dñs.
[venit ſuper domũ dñi] i. corda inobedientium Chriſtianorum intrauit ac poſſidet. Hi enim Abdias.
ſunt domus Dei fide informi, & nomine tantum, proprie tamen non ſunt domus Dei. [pro
eo quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum] id eſt, euangelicam legem. qui enim Chriſti manda
ta tranſgreditur, à dæmone inhabitari meretur: & niſi pœniteat, eius tormentis æternaliter
ſubijcietur. [Me inuocabunt] tempore neceſſitatis & anguſtiæ, id eſt, ex ſeruili timore poti⁹
quàm ſyncera dilectione. [cognouimus te Iſrael] id eſt, nos qui ſumus Chriſtiana fide atq;
baptiſmo inſigniti, propter quod Iſrael dicimur, veram de te ò Deus habemus notitiam. Di
cunt enim ſe noſſe Deum, quamuis factis negent, ſed iſti non merentur exaudiri. Qui enim Tit. 1.
declinat aurem ſuam ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. [proiecit Iſrael bonum] Pro
id eſt, Eccleſia malignantium ſacramenta & beneficia Chriſti contemnit, vel non digne ho
norat, gratiam Dei amittit, Chriſtianæ ſapientiæ negligit dignitatem, non attendit ꝙ ni Pſal. 48.
hil felicius Chriſtiano, cui promiſſa ſunt regna cælorum. Nempe homo cum in honore eſ-
ſet, non intellexit. [inimicus perſequetur eum] id eſt, diabolus, mundus, & caro tentabit ſu-
perabitq; eum. qui enim diuinæ gratiæ ſpoliatus eſt ope, omni vento paſſionum, omni im
petu vitiorum, omni tentatione deficitur, fiuntq; nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Luc. 11.
Quo contra ait vir ſanctus: Perſequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non cõuer Pſal. 17.
tar donec deficiant. De habitante quoq; in adiutorio altiſſimi ſcriptum eſt: Cadent à latere Pſal. 90.
tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Deniq; ꝓpter peccata populi Chriſtiani, terra ſan-
cta hæreditas noſtra data eſt hoſtibus, cultoribus immundiſſimi canis. ¶Inſuper de indi-
gnis & ambitioſis principibus ac prælatis, qui ſeipſos intrudunt, vel ſimoniace promouen
tur, non ſecundum voluntatem DEI, legitimumq; proceſſum, loquitur Chriſtus. [Ipſi re-
gnauerunt, & non ex me.] Nemo enim digne ac deifice præſidens, aſſumit ſibi honorem, ſed
qui vocatur à Deo tanquam Aaron, vt dicitur ad Hebræos. Nam & Chriſt⁹ non ſemetipſum Heb. 5.
clariſi-

clarificauit, vt pontifex fieret, ſed ait: Qui maior eſt veſtrum, ſit veſter miniſter: & qui volue-
Luc. 22. rit maior inter vos fieri, erit miniſter veſter. Iſti non penſant verbum Chryſoſtomi: Quis eſt
qui deſiderat prælationem, niſi qui non timet iudicium Dei? qd nanq; periculoſius, niſi illis
præeſſe, ac Deo pro illis rationem exhibere, pro quorum ſalute paſſus eſt verus Deus vnigeni-
tus patris? Et ſi vnuſquiſq; ſcire confiteriq; debet, quod pro ſuipſius regimine inſufficiens ſit,
quomodo poteſt velle multis præeſſe? [principes extiterunt, & non cognoui] id eſt, per ap-
probationem: non enim vtiliter, iuſte aut Deo placenter dominant hominibus, qui ſeipſos
non ſubdunt diuinis præceptis, de quibus ſcriptum eſt: Væ terræ cuius rex puer eſt, & princi
Eccle. 10 pes mane comedunt. Quales vero eſſe debeant principes, Moſes tangit in Deutero. Date,
Deue. 1. inquit, ex vobis viros ſapientes & gnaros, quorum conuerſatio ſit probata in tribubus ve-
ſtris, & ponam eos vobis principes. [Argentum ſuum & aurum ſuum fecit ſibi idola.] Hoc
faciunt, qui de theſauris ſuis ædificant ſibi habitacula, ſeu alia quæq; artificialia, precioſa, cu
rioſa, vana, ſuperflua, concupiſcentias oculorum ſuorum, quæ in pauperum ſuſtentationem
pioſq; vſus expendi debuerant. Sed q̃a per aurum ſapientia, per argentum eloquentia deſigna
tur, illi de argento & auro ſuo faciunt ſibi idola, qui falſa & friuola documenta inueniũt &
Eſa. 47. proponũt, quib⁹ dicit: Sapiẽtia & ſciẽtia tua decepit te. [proiectus eſt vitulus tu⁹] id eſt, caro
laſciuiens ſeu cõcupiſcentia carnalis, quæ tunc proijcit, dum diuinitus reprobatur, & in pul-
uerem ſuum reuertitur. [vſq; quo non poterit emundari?] Hoc domin⁹ ait, quaſi admirans
impœnitentiam & multiformem tranſgreſſionem Chriſtianorum malorum. Impius nanq;
Pro. 18. cum in profundum peccatorum venerit, contemnit. De talibus ſcriptum eſt Hieremi. 13. Si
mutare poteſt Aethiops pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere,
cum didiceritis malum. Vnde rurſus per Hieremiam loquitur ſpũs ſanctus: Vſquequo mora-
Hier. 4. bunt in te cogitationes noxiæ? Ideo autem multi non emundantur, [quia ex Iſrael & ipſe
eſt,] id eſt, princeps ſeu prælatus ſubditos non dirigens, ſed ſubuertens, nõ inſtruẽs, ſed cor-
rumpens, eſt ex populo Chriſtiano: propter quod alij eum amplius imitant, quàm ſi eſſet
penitus alienus & ethnicus: maxime vero nocet tanquam hoſtis domeſticus. [Quoniam in
Gal. 5. aranearum tela erit vitul⁹ Samariæ] id eſt, omnis carnalis voluptas, & caro ſpurciſſima ſub-
ito tanquam tela araneæ reſoluetur, putreſcet, atq; deficiet, iuxta illud Sapientiæ 5. Tranſie-
runt omnia tanquam vmbra prætereuns. Et Eſaias ait: Omnis caro fœnum, & omnis gloria
Eſa. 40. eius quaſi flos agri: exiccatum eſt fœnum, & cecidit flos. [Quia ventum ſeminabunt] id eſt,
opera vana & inſtabilia exercebũt, quæ Apoſtolus nominat opa carnis. Vnde ait ſcriptura
Pro. 11. Impius facit opus inſtabile. [& turbinem metẽt] i. pœnam & tribulatiõem pro præ-
mio ſortient. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet, ſecũdum Apoſtolũ Gal. 6. Et q ſe-
minat In carne, de carne metet corruptionem. Tales vtiq; circunferunt omni vento doctri-
næ, & concupiſcentijs ſeruiũt, aſſimilanturq; viro ſtulto, qui ædificauit domũ ſuam ſupra are
nam. Seminemus ergo opera virtuoſa ac ſolida, de quibus metamus quietẽ ac pacem æter-
nam. [Deuoratus eſt Iſrael] hoc fit, dum Chriſtianus propria iniquitate occidit atq; conſumi
tur, omne eſſe ſpũale gratificans amittendo, in tantum, vt q̃uis ſe putet aliqd eſſe, tamen ni-
hil ſit. [Nunc factus eſt in nationibus] i. cõuerſationi infidelium parificatus per peccata in-
numera. [tanq̃ vas immundum] cum ſit plenus ſordibus vitiorum. [Onager ſolitari⁹ Ephraim]
id eſt, tranſgreſſor legis diuinæ ſuperb⁹, onagro ſimilat, dum conceſſa libertate abutens, per
oĩm vitiorum diuerticula vagus progredit, prout ſcriptura diſſeruit: Vir van⁹ in ſuperbiã eri
Iob 11. gitur, & tanq̃ pullũ onagri, ſe liberum natũ putat. Sed vtinam ſim⁹ aſinus talis, de quo ſcriptũ
eſt in Geneſi: Iſachar aſinus fortis, vidit terram q̃ eſſet bona, & requiem q̃ optima, & ſuppo
Gene. 49 ſuit humerum ſuum ad portandum. [Munera dederunt amatoribus ſuis] ſic multi dant do-
na adulatoribus laudatoribuſq; [illegible]nibus, & his à quibus cæco amore amantur, vt delectabi
lia ſua vel beneficia adipiſcantur. [Nunc congregabo eos, & quieſcent pauliſper ab onere re-
gis & principum. [Sic accidit nobis, quando Chriſtus ſub alis miſericordiæ ſuæ nos colli-
git & defendit, tunc eñi diuinæ dulcedinis guſtu recreati, ab exterioribus moleſtijs repauſa
Ioan. 12. mus, & ab onere eius, de quo ait Saluator: Nunc princeps huius mundi eijcief foras. Et Apo
Ephe. 6. ſtolus: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes &
poteſtates. De huiuſcemodi rege dicitur Iob 41. Ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ.
Sæpe eñ concedit Deus ſeruulis ſuis ſabbatũ mẽtis, vt reſpirent, atq; futuræ beatitudinis re-
Mar. 6. fectionem prælibent. Hinc enim Chrs ait apoſtolis: Venite ſeorſum in deſertum locum, &
requieſcite puſillum. [Multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum] Hoc agunt hæretici,
ſacrificantes extra eccleſiam. [ſcribam eis multiplices leges meas] ſic Chriſtus quotidie ad
memoriam Chriſtianorum reducit euangelicæ legis præcepta per prædicationes & ſcripta
doctorum, quæ ipſi quaſi extranea reſpuunt. [Ipſi in Aegyptũ conuertant] i. ad vitia & delecta-
2. Pet. 2. tiones ſeculi huius, quibus contigit illud veri Prouerbij: Canis reuerſus ad vomitum ſuum,
Pro. 26. & ſus lota in volutabro luti.

¶Expoſi-

¶Expoſitio literalis Cap. IX. Noli lætari Iſrael. Art. XIX.

DEinceps propheta redarguit decem trib᷑. [Noli lætari] intus in corde, ô [Iſrael] id eſt, decem tribus idololatræ, & [noli exultare,] ſigna interioris lætitiæ foris monſtrãdo, [ſicut populi] id eſt, vt cæteræ nationes. quaſi dicat, Non habes cauſam gaudendi, ſed multipliciter dolendi atq; lugendi magis, quàm gentiles, qui Dei notitiam non habuerunt, quibus nec data eſt lex ſcripta Moſaica, ſicq; grauius illis deliquiſti, quia vt ait ſaluator, Cui multum datum eſt, multũ requiretur ab eo. Et: Seruus qui ſcit voluntatem domini ſui, & non facit, plagis vapulabit multis. Porro decem trib᷑ gaudebant ſe eſſe ſimiles nationibus alijs per hoc, ꝙ proprios deos colebant. Vnde putabant ſe in pace habitaturas in terra ſua, quemadmodũ aliæ gentes in ſuis prouincijs pacifice habitabant. ſed nunc dicitur eis, ne hoc putent, quia ſicut grauius peccauerunt, ſic durius punientur. [quia fornicatus es à Deo tuo] id eſt, per idololatriam receſſiſti ab eo, quod eſt grauiſſimũ ſcelus, & vilior atq; ingratior factus es gentibus, quæ Deũ nullatenus habuerũt. [Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici] id eſt, temporalia bona, q̃ in horreis recondunt, videlicet triticũ, per quod cætera ad victum pertinentia intelligunt, amaſti tanq̃ præmiũ idololatriæ tuæ. Nam pro cultu idoloꝝ putabant ſibi à dijs ſuis temporalia condonari, ſicut ſuperius faſſi ſunt: Hæ mercedes meæ, quas dederunt mihi amatores mei. Deinde propheta mutat perſonã, quaſi ad alios loquẽs [Area & torcular] i. blada & vina, q̃ in horreo & torculari locant, [non paſcet eos] ſcilicet decem tribus, vel quia non creuerũt, qñ tẽpore Heliæ & Achab nõ pluit in terra Iſrael annos tres & menſes ſex, vnde & tũc magna extitit fames. Poſtmodum quoq; ſub Heliſæo & filio Achab tanta fuit cariſtia, ꝙ mulieres comederunt fructũ ventris ſui, ſicut 4. Regum 6. plenius recitatur. Vel quia ablata ſunt eis, præcipue ab Aſſyrijs. [& vinum mentiet eis] materialiter, id eſt, optatũ atq; ſperatũ vſum vini non conſequent, vino non nato vel ablato. ſicq; vinũ fuit eis deceptionis occaſio atq; materia, propter quod dicitur eis mentiri. [non habitabũt in terra domini] i. in terra quam Deus dedit patribus eoꝝ tempore Ioſue, ſed ab Aſſyrijs capient ac transferentur. ſicq; non fame duntaxat, ſed captiuitate quoq; puniti ſunt. [Reuerſus eſt Ephraim in Aegyptum corde vel idololatriæ imitatione, ita ꝙ in Aegyptum fugere peroptabant, & idololatriam Aegyptioꝝ ſectabant, illoꝝ quoq; auxilium deſiderauerunt, pro quo miſerũt in Aegyptũ legatos, vt dicit 4. Regũ 15. Sicut per Iſrael, ita per Ephraim hoc loco accipiunt decem trib᷑. [& in Aſſyrijs] id eſt, in terra Aſſyrioꝝ translatus, [pollutũ] i. idolothyta ſeu idolis immolata, alia q̃q; cibaria in lege prohibita, [comedit. Non libabũt domino vinũ] in terra Aſſyrioꝝ, in qua ſine altari & templo manebũt, [& non placebũt ei ſacrificia eoꝝ,] q̃niam contra ꝓcepta legis oĩa fecerũt, & idolis ſeruierũt. [quaſi panis lugentiũ] id eſt, ſacrificia eoꝝ Deo diſplicuerũt, quia immũda fuerũt, ſicut immũdus eſt panis vel cibus lugentiũ mortuũ, qui cibus comedit in domo in qua iacet defunctus. Oĩa enĩ cibaria q̃ erant in domo in qua iacuit mortuus, reddebant ſecundũ legem polluta. Vnde ſubiungitur: [Omnis q comederit eũ, contaminabit:] q2 tam cibus q̃ comeſtor fiebat immundus. Quod aũt ſacrificiũ decem tribuũ fuerit Deo inacceptũ, ſubiungitur: [quia panis eoꝝ] id eſt, cibus quem offerent, [animæ] & vitæ corporali [ipſoꝝ] prodeſt, cũ eo veſcunt, ſed Deo non placet pro hoſtia. [non intrabũt in domũ domini] i. non ingredient templũ Hieruſalem, in quo ſecundũ legem ſacrificia fuerũt offerenda. [Quid facietis in die ſolenni,] & [in die feſtiuitatis domini?] i. quia nũc dictũ eſt, ꝙ vinũ & triticũ vobis ſubtrahentur, & capiemini, nec ſacrificia veſtra Deo placebũt, q̃modo ergo implebitis præceptũ legis de obſeruatione diei ſolennis, in quo debetis coram Deo apparere non vacui, ſed cũ oblationibus & gaudio cordis? tanq̃ dicat, Tantus erit dolor, calamitas, atq; penuria veſtra, immo & preſſura, Aſſyrijs terram veſtram intrantib᷑, ꝙ non poteritis diem ſolennẽ Deo debite agere, atq; implere implenda. Præterea q̃d facturi ſint, ſubdit: [Ecce enim profecti ſunt] id eſt, proficiſcent. ponit nanq; præteritũ pro præſenti more prophetico, propter certitudinem prophetię. [à vaſtitate] i. præ tribulatione imminente fugerũt, qui poterant. [Aegyptus congregabit eos] id eſt, in Aegyptũ confugerunt, & ibi colligent. ſicq; Aegyptus congregauit eos ſicut locus congregat locata. [Memphis ſepeliet eos] id eſt, in vrbe Aegypti dicta Memphis, q̃ olim erat Aegypti metropolis, morient ac ſepelient. Quidam exponũt hæc de reliquijs duaꝝ tribuũ, quæ Godolia occiſo, cũ Ioanna filio Kareah, diſſuadente Hieremia, ſed comitante, intrauerunt Aegyptũ, & ibi poſtea à Chaldæis occidebantur pro magna parte. [Deſiderabile argentũ eoꝝ] id eſt, theſauros quos ipſi amauerũt, vel bona q̃ argento comparauerũt, ſcilicet villas & ornamẽta villaꝝ. [vrtica hæreditabit] i. operiet, ita ꝙ villis deſtructis, infructuoſæ ibi herbæ naſcent, & loca in quibus forſitan precioſa quæq; abſconderunt, diu erunt inculta, ita ꝙ ſpinæ & vepres ibi naſcent. [lappa] quoq; erit [in tabernaculis eorum] reſiduis vel deſtructis, id eſt, in locis vbi domus aliq̃n ſtabant. Per q̃d deſignat captiuitatis ac deſolationis terrę longa protractio, quod totũ referri poteſt ad terram decem tribuũ ac duaꝝ. quia poſt decem

Luc. 12. Ibidem. Oſee. 2. 3.Reg. 7. Iaco. 5. Leuit. 16 Exo. 12. Exo. 34. Hier. 49

tribuum captiuitatē ab Aſſyrijs, itemq́ʒ poſt duarꝫ tribuum captiuitatē à Chaldæis, manſerunt regiões earꝫ diu ſine habitatorib⁹ notabiliter mulis.[Venerunt dies viſitationis, venerunt dies tribulatiõis]i. temp⁹ afflictionis decē tribuum (in q̃ q̃d meruerunt, recipient) iam eſt impletum.[ſcitote Iſrael ſtultum, prophetā inſanū, virꝫ ſpiritualē.]Hoc q̃d ait, ſcitote, q̃dā dicunt eſſe vnam dictionē, & ꝙ in Hebræo ſit vna dictio, eritq́ʒ ſenſus, Scitote, id eſt, omnes agnoſcite Iſrael, i. Iſraelitam eſſe ſtultum, i. ſine diuinorꝫ notitia, ꝓphetā inſanum, i. arreptitium ſeu diabolico ſpiritu ꝓphetantē, virꝫ ſpiritualē, i. maligno ſpū adimpletum. Sic ergo Oſee loquitur cõtra falſos arreptitioſq́ʒ decē tribuum vates, qui populo proſpera promittebant, atqʒ ſanctorum prophetaꝝ verbis cõtradixerunt, q̃rum ſtultitia & inſania patuit in captiuitate decē tribuum. Hieronymus vero exponit, vt, ſcito te, ſint duæ dictiones, innuitq́ʒ in Hebræo ſic eſſe. Et eſt ſenſus, O Iſrael, i. Iſraelita vel plebs Iſraelitica, q̃ me alioſq́ʒ prophetas ſpiritu ſancto impletos, te increpantes, tibiq́ʒ vera ꝑnunciantes, dixiſti inſipientes, inſanos, & ſpiritu malo inflatos, iam nunc ſcito, ꝙ tu ipſe ſis ſtultus, i. ſine intellectu, ꝓpheta inſanus, promittendo tibi proſpera in futurum, & de proprio corde inaniter vaticinando, & item vir ſpiritualis, i. ſpūalibus reuelatiõibus mēdaciter occupatus. Frequenter autē loquit̃ ſcriptura de populo quaſi de vna perſona, quēadmodum dñs ait Exod.5. de filijs Iſraeli Dimitte * filium meum, vt ſacrificet mihi in deſerto. Vel ſic, Scito te Iſrael ſtultū, i. teipſum cognoſce inſipientē, mihi nõ acquieſcendo, agnoſce etiā prophetā inſanum, i. me quē reputabas inſanum, eo modo q̃ principes dixerunt ad Iehu de adoleſcente, quē miſerat Heliſæus,
4.Re.9. q̃d venit inſanus iſte ad te? & virꝫ ſpiritualē, i. verum vatē, ſpiritu ſancto inſpiratū. [Propter multitudinē iniquitatis tuæ]i. magna & multa, enormia & quaſi innumera tua peccata. [& multitudo amētiæ]tuæ, i. multiplicata eſt cordis tui excæcatio atqʒ inſania, ita ꝙ incorrigibilis extitiſti, & nec ſignis, neqʒ ſermonibus, nec tormentis potuiſti ab idololatria reuocari, futura ſupplicia intueri, ſanctiſq́ʒ prophetis fidem adhibere. Peccata enim cor ipſum obtenebrant, & quanto anima in vitijs amplius habituat̃, tanto difficilius edocet̃, & irrationabilior in ſeipſa efficit̃. [Speculator Ephraim cum Deo meo propheta.] verba iſta exponunt̃ dupliciter. Hieronÿ. enī, Beda & Gloſſa, exponunt hoc modo: Ephraim, id eſt, Ieroboam Ephratæus, primus rex decē tribuum, ſpeculator cum Deo meo. i. à Deo vero & ſecundum eius voluntatē conſtitutus eſt ſpeculator populi Iſrael, propheta. i. quantum ad hoc habuit prophetæ officium. Nēpe ad hoc Deus dedit principes & prophetas, vt populum delinquentē erigerent, ſtātes firmarēt, & vniuerſorꝫ ſaluti intenderent. Vnde Ezechieli dñs loquit̃ Speculatorem te dedi domui Iſrael. Sic ergo & Ieroboam à Deo factus eſt rex, vt ſpeculator condignus eſſet populi ſibi cõmiſſi: ipſe vero plebē decepit, eam ad idololatriam inducendo. ideo ſequitur, [laqueus ruinæ]i. Ieroboam[factus eſt]populo illaqueator, ad ruinā peccati perducens.[* in oībus vijs]i. vniuerſis operib⁹[eius]i. populi vel proprijs. Ipſius nanqʒ opera peſſima, erant alijs exempla peccādi, & cõſilijs ſuis ac factis erat cauſa, ꝙ populi opera erāt peruerſa. Vnde ſuperius dictum eſt, Laqueus facti eſtis ſpeculatori, & ſicut rete expāſum ſuper Thabor.[Inſania]i. idolum, cuius cultus eſt ſumma inſania, & ipſum ex humani cordis inſania factū eſt. ſicq́ʒ vocat̃ inſania, ſicut effectus exprimit̃ noīe ſuæ cauſæ. Itaqʒ inſania iſta poſita eſt[in domo Dei eius]i. in Bethel, q̃ interpretat̃ domus Dei. Vnum enī aureorꝫ vitulorū poſuit in Bethel, alium in Dan. Vel in domo Dei eius. i. in populo decē tribuū, q̃ adhuc erat domus ſynagogaq́ʒ Dei, q̃ñ Ieroboā fecit ac poſuit vitulos in finibus populi huius. Alij ſatis probabiliter exponunt ſic, Speculator Ephraim. i. cuſtos & annunciator populi Ephratæi ſeu decē tribuum, cum Deo meo, i. ſecundū reuelationē & voluntatē diuinā. Vel loquēs cū Deo, eſt propheta verus ac ſpūalis. tanq̃ dicat, veros prophetas dedit Deus populo huic, qui ſunt veri ſpeculatores eius, annunciando q̃ vera ſunt, & ſaluti eius ſolicite intēdendo. Vnde
Eſa.21. Eſaias loquit̃ de ſeipſo: Super ſpeculā dñi ego ſum ſtans iugiter per diem. Et Abacuc ait: Su
Abac.2. per cuſtodiā meā ſtabo. Laqueus ruinæ factus eſt propheta talis populo Iſrael, non directe, ſed occaſionaliter. ſuper oēs vias eius. i. in omni actione populi. decē enī tribus prædicationem ſanctorꝫ ꝓphetarum nõ ſolum ſpreuerunt, ſed inſuper inſidiabant̃ eis vſqʒ ad mortem, ita ꝙ bona facta & ſancta verba prophetaꝝ, erāt eis occaſio magnæ culpæ, laqueuſq́ʒ ruinæ, ex ſua enī malitia inde ſcandalizabant̃, vnde debuerāt emendari. Hinc & Apoſtolus ait: Chri
2.Cor.2. ſti bonus odor ſumus in omni loco: alijs quidē odor vitæ in vitam, alijs odor mortis in mortem.[Inſania in domo Dei eius.]per domum Dei, intelligunt tēplum Dei in Hieruſalē, in q̃
2.Par.24 fuit inſania, q̃a & duæ tribus inſaniſſima opera ibi fecerunt, Zachariā filium Ioiadę lapidando, & idola venerando tempore Ioas & Achaz.[profunde]i. ex deliberatione enormiter &
Iudic.19 animo obſtinato, [peccauerunt] decem tribus, [ſicut in diebus Gabaa] id eſt, quemadmodum peccauerunt filij Beniamin tempore iudicium, vexantes concubinam Leuitæ incredi-
*iniquitatis bili libidine vſque ad mortem, de quo facto nec pœnituerunt veraciter, ſicut nec decem tribus de idololatria ſua.[Recordabitur * iniquitates eorꝫ,]& quid ſit hoc, exponit ſubdendo,

[& vi-

*ſupra omnes

[& viſitabit]i. vlciſcetur[peccata eorum]hoc eſt,De⁹ qui diu patientiſſime diſtulit pœnam, ita ꝙ quaſi oblitus videbatur eorũ facinora, oſtendet ſe intueri ac deteſtari crimina iſta,tradẽdo decẽ trib⁹in man⁹ Aſſyrioꝝ.[Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael]i.vniuerſo pene mũdo ad idololatriã declinante,inueni,non vtiq; à caſu,ſed clementer electas,& gratioſe quęſitas,atq; ex Aegypto deductas reperi duodecim tribus Iſrael in deſerto ſolitudinis, q̃ ambulabant,q̃ſi vuas.i.cæteris gentib⁹ precioſiores,vberiores,& Deo familiariores,queadmodũ in Deutero.inducitur:Inuenit eum in terra deſerta,in loco horroris & vaſtę ſolitudinis.[q̃ſi prima poma]i. primitiuos fruct⁹ [ficulneæ]ſeu ficus primi temporis, ita ꝙ ſicut huiuſmodi poma ſunt delectabiliora,meliora,& auidius colliguntur, ſic populus Iſrael fuit dilectus & ꝑelectus populus Dei & germen ipſius,queadmodũ aſſerit Eſaias: Viri Iuda germen delectabile eius.Hinc in Deuteronomio Moſes dixerat populo iſti:Te elegit dñs Deus tuus,vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis q ſunt ſuper terram.[in cacumine eius]i.in principio, vel altiori grãæ ſtatu, ſeu originali propagine populi huius,q per ficulneam deſignatur.[vidi] i.miſericorditer cognoui[patres eoꝝ] Abraham,Iſaac,& Iacob, qui fuerũt principiũ propagationis plebis iſtius, & poſteris ſuis per grãm altiores.Si enim totus populus Iudæoꝝ per modũ arboris conſideretur & velut vna progenies, præfati patriarchæ ſtabũt in vertice, quoꝝ meritis & poſteris miſertus eſt Deus.Propter q̃d in Deut.legitur: En dñi Dei tui cælũ eſt & cæli cæloꝝ,terra & oĩa q̃ in eis ſunt: & tamen patribus tuis conglutinatus eſt dñs & elegit eos, a mauit q; ſemẽ eoꝝ poſt eos.[ipſi aũt intrauerũt ad Beelphegor]i. ad cultũ idoli ſic vocati,q̃d erat Deus Moabitaꝝ,quando videlicet ad conſiliũ Balaam miſſæ ſunt mulieres Madianitæ,q̃ facerent filios Iſrael ſecũ peccare,& Deũ ſuũ videlicet Beelphegor adorare,queadmodũ in Numeris habetur.[& abalienati ſunt]i.à Deo per idololatriã alieni effecti,q̃dã eoꝝ,nõ oẽs. [in confuſione]i.in confuſibili ac inordinatiſſima veneratione Beelphegor, tum q; corporaliter fornicabantur cũ prædictis mulieribus, edebant q; de ſacrificijs idoli Phogor, iuxta illud Pſal. Et initiati ſunt Beelphegor, & comederũt ſacrificia mortuoꝝ. [& abominabiles facti ſunt,ſicut ea q̃ dilexerũt]i.idola q̃ coluerũt.Nam ſicut idola naturali vita corporali q; ſenſu carent,dicẽte Pſalmiſta, Oculos habent & nõ videbũt,&c. ſic ipſi vita gratiæ & ſpũali ſenſu priuati ſunt.Vñ ait ſcriptura:Similes illis fiant q faciũt ea,& oẽs q confidũt in eis.[Ephraim] i.populus decem tribuũ[q̃ſi auis auolauit]i. à ꝓpria terra velociter ductus eſt per captiuitatem in terrã Aſſyrioꝝ. Ponit aũt præteritũ pro futuro.[Gloria eoꝝ à partu,& ab vtero,& à conceptu]Hoc dupliciter legitur, Primo ſic: Gloria eoꝝ,id eſt,gloriatio decem tribuũ,fuit à partu,i.de hoc ꝙ multos ꝓcreauerint filios,q̃ꝝ procreatio,per partũ,vterũ & conceptum ſignificatur.ſic q; iactabant ſe ꝙ populũ regni Iudæ multitudine vincerent, fœminas q; fœcũdas haberent.Secũdo ſic, Gloria eoꝝ &c.i. gloriatio eorum etiam auolauit à partu,i. à filijs ipſorum,ita ꝙ filij q̃q; deſtituti ſunt diuinæ protectionis auxilio,& ab hoſtibus capti. [Quod & ſi enutrierint filios ſuos]i.quanuis eos ad incrementũ perduxerint [abſq; liberis eos faciã in hoĩbus]i. filios eoꝝ ab Aſſyrijs permittam interfici.Quidã aũt referũt iſta ad preſſuram & calamitatẽ Iſrael, quam ab Azahele rege Syriæ paſſi ſunt, q eos diriſſime deuaſtauit, vt dicit 3.Regũ 19.[ſed & væ eis,cũ receſſero ab eis.]Huic loco pauiulũ immorari oportet.Dicũt enim frater Raimund⁹,in lingua Hebręa multũ peritus,& Lyra,ꝙ locus iſte ſit vnus de pũctis veteris teſtamenti,à Iudæis incredulis poſt Chri aduentũ corruptis. Vnde ſecundum eos,vera litera hæc eſt:Quia etiã vę eis,incarnatio mea de eis.Probationẽ hui⁹ proſequitur Lyra.Exponunt ergo hãc partẽ de populo Iudæ,à Romanis vaſtato,ita ꝙ Oſee ex occaſione captiuitatis decẽ tribuũ, occaſionaliter loquitur de deſtructione Iudæoꝝ à Romanis, eo ꝙ filiũ Dei ex ipſis incarnatũ abiecerũt.Ait ergo vnigenit⁹ Dei per prophetã: Vę eis,id eſt,tẽporalis captiuitatis afflictio,atq; æternę dãnationis illatio inſtat Iudęis. Incarnatio mea de eis.i.ex virgine de eoꝝ ſtirpe progenita,humanã carnẽ aſſumpſi.Huic aũt aſſertioni cõcordat,q̃d tranſlatio ſeptuaginta interpretũ ac Theodotiõis, ſic cõtinet, Sed & væ eis eſt,caro mea ex eis. Ex quib⁹ arguitur,ꝙ Chrs ſit Deus & homo in vnitate perſonæ. Veꝝ,vt recitat Lyra, Rabi Salomon adinuenit quandã ſolutionẽ ad hæc,dicẽs ꝙ in Hebręo ſcriptũ ſit, Vę eis cũ receſſero ab eis.Hieronym⁹ q̃q; hoc dicit.Sed ad hoc reſpõdet Lyra, ꝙ litera iſta corrupta fuit anteq̃ Hieronymus tranſtulit. Porro Hieronymus & alij cõmuniter exponũt hęc de decẽ tribub⁹, vt ſit ſenſus: Vę eis cũ receſſero ab eis.i.cũ auxiliũ meũ eis ſubtraxero,& aduerſarijs ſuis ipſos tradidero,immo æternum vę eis, dum De⁹ grãm in ꝓſenti, & gloriã in futuro eis abſtraxit. [Ephraim(vt vidi)Tyrus erat]i.olim populus decẽ tribuũ fuit tantæ multitudinis,abundantię,& excellẽtiæ,q̃ñ videlicet Ieroboam primo elegerunt in regẽ,& nõdum idololatriã inciderunt,ꝙ Tyro ſimiles erant[fundata in pulchritudine]i.Tyrus poſita fuit in maxima excellẽtia in introitu maris.quãta enim fuerit gloria Tyri,Ezechiel diffuſe proſequitur.[Et Ephraim educet ad * interfectores]id eſt, Aſſyrios vel Azahelem Syrię regem[filios ſuos]non ſponte,ſed neceſſitate compulſi patres cum filijs tradiderunt ſe hoſtibus. Conſequẽter propheta

Deu. 32.
Eſa.5.
Deut.7.
Deu. 10.
Num.25
Pſal. 105
Pſal. 113.
Ezec. 26. 27.28.
* interfectorem

precatur vel prænũciat, auferri decẽ tribub' occaſionẽ ſuperbiæ: iam em̃ prædictũ eſt, ꝙ de multitudine ꝓlis inaniter gloriabanẽ.[Da eis dñe]i. rogo vt des, vel dabis: propheta em̃ hæc orat zelo iuſtitiæ & charitatis affectu, ne ſuperbiendo grauius peccẽt. vel prænunciat ea more prophetico.[Quid dabis eis?]cur q̃rit, niſi vt audientes reddat attentos? & reſpondet:[Da eis vuluã ſine liberis]i. coniuges infœcũdas[& vbera arentia]vt nec concipiant nec lactent infantes, q̃d in multis fœminis illorum erat impletum. nam & Azahel ſcidit prægnantes.
[Om̃es nequitiæ eorum in Galgal]i. decem tribus peccata ſua multipliciter commiſerũt in
Ioſue 5. loco qui dicit Galgala, vbi Ioſue populum circuncidit, quieuit, & arcam ad tẽpus repoſuit, vt patet in lib. Ioſue. Propter q̃d filij Iſrael, propter loci huius ſolennitatem coluerunt in eo idola ſua, & alia innumerabilia cõmiſerunt facinora,[q̃a ibi exoſos habui eos]nõ quo ad naturã ſecundum ſe conſideratam, ſed vt tot peccatis contaminatam: odio q̃ppe ſunt Deo im-
Sap. 14. pius & impietas eius, ſed impietas ſecundũ ſe odit à Deo, impius vero ratione impietatis, q̃ Deo diſſimilis reddit. Similitudo em̃ cauſa amoris, & diſſimilitudo odij cauſa eſt. Non ꝙ in Deo ſit rancoris affectus, cum ipſe ſit eſſentialiter amor ſeu charitas: ſed odire aſſeritur eos q̃s deteſtaẽ & reprobat. Deniq; cõſtat ex his, ꝙ dum beneficijs Dei abutimur, expediẽs eſt, vt tollantur à nobis, ne abutẽdo damnabilius pereamus. Vnde de lingua, quæ data eſt ad laudãdum Deũ, & ad ꝓferendũ vtilia, orat pſalmiſta: Muta fiant labia doloſa. Itaq; exoſos habui
Pſal. 20. eos [Propter * multitudinẽ adinuentionum ipſoꝝ]i. innumera vitia, quæ ex propria cogi-
* malitiã tatione conceperũt & effectui mancíparũt. [de domo mea eijciam eos]i. de terra Iſrael, quã eis conceſſi, vel domibus & vrbibus ſuis ſibi à me collatis. [Non addam vt diligam eos]i. de captiuitate iſta non redimã eos, ſed vſq; in finem ſeculi derelinquam. Dicitur autem De' diligere eos quibus beneſacit. Simpliciter vero loquendo diligit eos, q̃s ad bona glorię præordinauit, q̃bus in præſenti dat bona gratiæ gratũ facientis. Propterea, ſi nũc aliquem temporaliter puniat vſq; ad mortem, hanc tamen punitionem ordinat ad bonũ animæ eius, videlicet ne æternaliter pereat, ſed purgat' & caſtigatus gratiã ſortiatur, dicitur eum diligere: ſic aũt nõ afflixit decem trib', ſed tẽporaliter ac æternaliter eas reliquit pro maiore vtiq; parte, q̃a nec in captiuitate pœnituerũt, niſi ꝓ modica parte, vt dictũ eſt, & ex libro Tobiæ aliqualiter elici poteſt. ideo non addit diligere eos. [Om̃es principes eoꝝ recedentes. Percuſſus eſt Ephraim]ab hoſtibus, & partim occiſus, partim tranſlatus, vulnerat' aut vẽditus.[radix eorum exiccata eſt]i. virtus generatiua ipſis ꝓ parte ablata eſt. Vel ꝑ radicẽ intelligitur omnipotẽs virtus Dei, in q̃ primo erãt q̃ſi in radice fundati, quæ dicit exiccata, non in ſe, ſed q̃tũ ad eos, q̃bus ceſſauit rorem gratiæ, vim prolificandi, ac cætera beneficia conſueta influere. Vel radix ſunt ſancti patriarchę, q̃ malis filijs nõ ſubuenerũt.[fructũ nequaq̃ faciẽt]filios generando, aut meritorie operãdo, q̃d nõ eſt de oĩbus vniuerſaliter intelligendũ, alioquin tota gens illa iam defeciſſet.[Quod & ſi genuerint, interficiã amantiſſima vteri eoꝝ]i. eoꝝ chariſſimos filios, vñ iam dixit: Abſq; liberis eos faciã.[Abijciet eos dñs De' meus]de ꝓpria terra in Aſſyrios.[q̃a nõ audierũt eũ]i. ꝓceptis diuinæ legis & verbis prophetaꝝ nõ obedierũt.[& erũt vagi in nationib']habitando inter Gẽtiles in locis nõ ꝓprijs, & ꝑ diuerſos errores atq; peccata vagando.¶Poſtremo multa eoꝝ q̃ circa finem huius cap. dicta ſunt, Iudæis q̃ Chriſtum crucifixerũt, poſteriſq; eoꝝ cõuenięter aptanẽ. Illi em̃ à Romanis grauiſſime arctabantur, & Deus habuit eos exoſos ꝓpter multitudinẽ adinuentionũ ſuaꝝ contra Chr̃m. Eiecit q̃q; eos de domo ſua, i. de Hieruſalẽ & Iudęa, nec addidit eos diligere, ſed vſq; in finẽ eoꝝ deſolatio ꝑmanet. oẽs etiã principes eoꝝ, puta pontifices, fuerũt recedẽtes à Chr̃o. Sed & radix eoꝝ q̃dammodo exiccata eſt, nec faciunt fructum virtutũ, ſed ſunt arbores ſteriles. Abiecit inſuper eos dñs Deus, quia non audierũt vocem eius, nec Chriſti prædicationem recepe-
Ioan. 9. runt, dicentes: Non eſt hic homo à Deo. Vnde vſq; in præſens ſunt vagi in nationibus.

¶Explanatio moralis eiuſdem cap. noni. Art. XX.

PEr Iſrael legem Dei abijcientẽ, ſignificãtur mali Chriſtiani, falſi religioſi, atq; hęretici, q̃bus nũc dicitur: Noli lætari Iſrael, noli exultare, i. nec intus nec foris gaudete, ſicut populi, i. quemadmodum lætari poſſunt qui humaue ac rationabiliter conuerſantur, q̃a fornicatus es à Deo tuo, i. ꝓceptis Chriſti non obtemperaſti. Mali itaq; non habent in ſe cauſam iuſtæ lætitię, ſed incumbit eis dolere ac plangere, nec gloriari vel iactare ſe habẽt de hoc ꝙ ſunt Chriſtiani, ſed humiliari & contriſtari, ꝙ fidẽ Chriſti non adornauerũt operibus, &
Hier. 20. ſolo nomine ſeu fide informi Chriſtiani conſiſtunt. Et idem extat iudiciũ de falſis religioſis, ſub habitu ſpũali cor ſeculare atq; carnale gerẽtibus, q̃bus dicit Hieremias: Scito & vide, q̃a malum & amaꝝ eſt te reliquiſſe dñm Deũ tuũ, & non eſſe timorẽ eius apud te. Iacobus q̃q;
Iacob. 2. Riſus veſter in luctum cõuertatur, & gaudium in mœrorẽ. Veruntamẽ iſti exultare poſſunt & debent in ſpe miſeratiõis diuinæ & in opib' pœnitẽtię, gratias dño referẽtes, ꝙ nõ ſtatim cũ peccauerunt, tam grauiter vindicauit in eis. Dilexiſti mercedes ſuꝑ oẽs areas tritici. Hoc ſecundũ ſenſum in præcedẽti articulo poſitũ faciunt, q̃ actum prædicationis, vel cætera ope-

ra

ta ſpiritualia ex ſuo genere bona, exhibent fine præpoſtero, ſcilicet propter commodum
tempoeale & corporales diuitias:cuius oppoſitum dicit ſe feciſſe Apoſtolus.Quoniam tem
poealia & corporalia ad bona diuina ac ſpiritualia quaſi ad finem ſunt referẽda:cuius oppo
ſitum agunt auari atq; hypocritæ,Imitantes phariſæos, qui vt ait ſaluator, deuorãt domos Mar. 12.
viduarum ſub prolixæ oratiõis obtentu.Area,id eſt,eccleſia Dei, in qua velut in horreo,con Luc. 22.
tinentue fideles & ſacramenta ac alimonia animarum. Vnde Ioan. Baptiſta dixit de Chri- Mat. 3.
ſto:Triticum congregabit in horreum ſuum.Et Eſaias loquitur Synagogæ:Tritura mea &
filia areæ meæ,quæ audiui à domino exercituũ,annunciaui vobis. Torcular, id eſt,paſſio ſal
uatoris vel perſecutio aduerſitatis. Vnde habetur Eſai.63. Torcular calcaui ſolus.non pa-
ſcet eos,quia inſtructionem bonorũ non aduertunt,nec participes ſunt meritorũ eccleſię,cũ Pſal. 118.
ſint extra charitatem,nec dicere poſſunt cũ pſalmiſta:Particeps ego ſum omnium timenti-
um te.nec ſortiuntur effectũ,fructum ſeu meritũ dominicæ paſſionis, quĩa ſacramenta Chri
non venerantur,neq; ſuſcipiunt ea reuerentee. Inſuper per aduerſa non purgantur,quia nõ
ſuſtinent ea patienter.Et vinum mentietue eis.per vinũ intelligi poteſt ſanguis Chriſti, ſub
vini ſpeciebus contentus:qui dicitur eis mentiri, dum eius potatiõe damnationem potius q̃
ſalutem merentur. Qui em̃ biberit calicem dñi indigne, iudiciũ bibit,& reus erit ſanguinis 1.Cor. 11
Chri.Non habitabũt in terra domini.i.in eccleſia triumphante ſeu patria, de qua cantatur: Pſal. 26.
Credo videre bona dñi in terra viuentiũ.Propter q̃d ſcriptũ eſt Pſal.5. Neq; habitabit iuxta
te malignus, neq; permanebũt iniuſti ante oculos tuos. Nunc q̃q; non habitant p charitatẽ
& ſanctã conuerſationem in eccleſia militante, nec actualiter perfecteq; pertinent ad myſti
cum corpus Chri,quemadmodum de talibus fert Ioannes in prima ſua canonica:In nobis 1.Ioan. 2
erant,ſed non erant ex nobis.Reuerſus eſt Ephraim.i.mũdana ſibi adaugẽs eſt quilibet Chri
ſtianus,in Aegyptũ redeundo ad ſecularem vitam & priores ignorantiæ tenebras.q̃ contra
admonet in prima ſua epiſtola Petrus:Succincti lumbos mẽtis veſtrę,ſobrij,perfecti,ſperate
in eam q̃ vobis offertur gratiam, non configurati prioribus ignorantiæ veſtrę tenebris,ſed 1.Pet. 1.
ſecundũ eum qui vos vocauit ſanctũ,& ipſi ſancti in om̃i conuerſatione ſitis. Et Paulus:No Rom. 12.
lite,inquit,conformari huic ſeculo.Tales ſunt carnales ac tepidi religioſi, q exteriorib' cõ-
ſolatiunculis gaudẽt. Et in Aſſyrijs pollutũ comedit. Aſſyrij interpretant dirigentes,per q̃s
intelligunt prudentes huius ſeculi,de qbus ait ſaluator Luc.16.Filij hui' ſeculi prudentiores
filijs lucis in gñatione ſua ſunt.Et Hier.4.Sapiẽtes ſunt vt faciãt mala,bene aũt facere neſci-
erũt.Inter hos comedit pollutũ,q illorũ peccatis cõmunicat opere aut cõſenſu: vel nõ corri-
git,cũ poteſt & debet.Vnde hortat Apoſtolus:Exite de medio eorũ,& immundũ ne tetige- 2.Cor. 6.
ritis.[Non libabũt dño vinũ.]Per vinũ frequenter deſignatur ſapientia, q̃ eſt notitia ſapida.
Qui ergo per ſapientiã ſibi cõceſſam Deũ non venerat,neq; fructuoſe ea perutitue,non libat
dño vinum,ſed dicit ei Eſaiæ 1.Vinũ tuũ mixtũ eſt aqua.[& nõ placebunt ei ſacrificia eorum]
ex parte offerentiũ.qui enim non eſt in charitate,nihil facit Deo acceptũ ſeu meritorium.&
q̃uis ſacrificiũ nouę legis,videlicet ſacramẽtũ altaris(q̃d pluraliter ſacramẽta & ſacrificia di-
citue ppter pluralitatẽ ſpecierũ,ſub qbus cõſiſtit)ſit ſemper placitũ Deo ex ppria dignitate,
tñ ex parte indigne offerẽtium dicit non placere, q̃uis in ſe placeat, q̃niam peccat q offert
imparatus.[quaſi panis lugentium] luctu inordinato pro temporalium amiſſione vel de p-
fectu alterius.talium enim panis,i. lachrymæ,ſeu operatio, Deo non placent. ¶Deniq; in
præcedenti articulo verba iſta ad literam expoſita ſunt, ita q per panẽ lugentium,deſignat
cibus deflentiũ mortuũ.ſed nũc addã q̃d ibi omiſi. Hieronymus enim,per panẽ lugentium,
literaliter intelligit ſacrificiũ legis,q̃d offerebat pro mortuis. Vnde gloſſa ait:Apud Iudæos
ſacrificiũ pro mortuo offerebat,quæ oblatio panis lugentiũ dicitur, & à lugentibus offereba
tur.Cum aũt quis de illo comedebat,ipſe immũdus & ſacrificiũ immũdum dicebat. [Quid
facietis in die ſolenni?]in q̃ deberetis cum ſpeciali deuotione Deo vacare, & negligẽtias die
rum ferialium recuperare,q̃ſi dicat:Dies ſolennes non expenditis fructuoſe. [Ecce em̃ pro-
fecti ſunt]i.ab eccleſiaſtica vanitate & charitate receſſerũt. [à vaſtitate]i. propter aduerſitatẽ
tentationis ſeu perſecutiõis,de qbus in Euangelio ſcribit:Quia ad tempus credunt,& tem- Luc. 8.
pore tentationis recedunt.[Aegyptus congregabit eos]Aegyptus figura eſt mũdi huius,qui 1.Ioan. 5
totus in maligno poſitus eſt:eos aũt qui à Deo recedunt,recipit mund'.[Deſiderabile argen
tum eorũ]i.ſecularem prudentiam quam dilexerũt[vrtica poſſidebit]i.pœnalis punctura da
mnationis,quia vt dicit Apoſtolus ad Roma.8.Prudentia carnis mors eſt.[lappa]id eſt,ſpi-
na ſeu remorſus conſcientiæ[in tabernaculis]i. cordibus[eorũ] * ſynterefis enim remurmu-
rat malorũ & dum impij intra ſe redeunt, non veram mentis quietem ſeu tranquillitatem,ſed
conſcientiæ remorſum inueniũt. [Venerũt dies viſitationis] Dies em̃ mortis & particularis
iudicij,ſingulis nobis indeſinentee propinquat,proptee q̃d Iacobus dicit:Ecce iudex ante ia Iaco. 5.
nuam aſſiſtit.[ſcito te]ò Iſrael[ſtultum]i.tu Chriſtiane, q fide,non charitate & opere, Chri-
ſtianus es,noſce te eſſe ſtultũ,qa nõ habes ſapiẽtiam veram, illam quæ eſt vnũ de ſeptem do-

nis ſpũsſancti, de q̃ Sapientiæ primo inducitur: In maleuolam aĩam non introibit ſapiẽtia. Scito ꝗꝙ te eſſe[prophetam inſanum]dum tibi longã vitam promittis, dicens illud Lucæ:
Luc. 12. Anima, habes multa bona repoſita in annos plurimos: requieſce, comede, bibe, epulare. Tali eñ dicit: Stulte, hac nocte animã tuam repetent à te. q̃ aũt paraſti, cuius erunt? [ſpeculator Ephraim]i. prælatus eccleſiæ[cum Deo meo ꝓpheta]i. à Deo q̃ſi propheta effectus eſt, dum populo futura p̃dicit, videlicet vniuerſale iudiciũ, gaudia beatoꝝ, & pœnas reproboꝝ. Vel eſt propheta, exponendo ſcripturas & interpretando. Sic eñ, ſecundũ Ambroſiũ, apoſtolus
1. Cor. 14 loquit de prophetis, dicendo: Prophetæ duo vel tres dicant, & cæteri taceant. Itemq́; Poteſtis p ſingulos ꝓphetare. [Laqueus ruinæ factus eſt ſuper eſt omnes vias eius.]Hoc intelligi poteſt de prælato malo & bono. Malus eñ p̃lat⁹, eſt alijs directe laqueus ruinę, q̃s male agendo, vel debita omittendo, ſubuertit. Bonus ꝗꝙ p̃latus eſt alijs laqueus ruinæ occaſionaliter & indirecte, qm̃ multi ſunt q eius iuſtitiã ferre nõ poſſunt, in qbus veritas parit odium, & ſuo ſuperiori rebelles ſunt. [inſania]i. grauis error, irrationabilis vita, & beſtialis cõcupiſcẽtia, [ſunt in domo Dei eius]i. in cõgregatione talis prælati, q̃ merito eſſet eccleſia Dei p charitatẽ, ſed ſola fide eccleſia eſt. q eñ bono carent p̃lato vel ei reſiſtũt, multis modis inſaniũt. [ꝓfunde peccauerũt, ſicut in dieb⁹ Gabaa]Hoc cõpetit oĩbus, q ex propoſito, deliberatiõe, habitu vitioſo, aĩo indurato, Deũ offendunt, q difficulter ſanant: qui aũt peccat ex ſola ignorantia, infirmitate vel paſſione, ſanat faciliter. [Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael]i. electos gẽtiles mihi precioſos & charos, q̃s poſt paſſionẽ per apoſtolos ad fidẽ conuerti. [in cacumine eius]i. in p̃cipuo ſtatu ſeu principio militãtis eccleſię. [vidi patres eoꝝ]i. apoſtolos, qui eos
Gal. 4. ſpũaliter genuerũt in Chr̃o, ſicut ad Galatas ſcribit Apoſtol⁹: Filioli, q̃s iterum parturio, donec formet Chr̃s in vobis. [ipſi aũt]non ijdem numero, ſed qdam de fide ipſoꝝ. [intrauerunt
Phil. 3. ad Beelphegor.]Tales ſunt auari, guloſi & lubrici, quoꝝ Deus eſt vel aurum, vel venter, aut
Pſal. 13. Venus: qui abalienati ſunt à Deo & abominabiles, ſicut ea quæ colunt ac diligũt. [Ephraim ſicut auis auolauit]i. taliũ qlibet celeriter à Deo receſſit, tanq̃ leuis & vagus. [q̃ꝝ gloria eſt à partu & ab vtero]i. in actibus venereis ſeu multitudine filioꝝ carnaliũ, qui plerunq; filijs ſuis priuantur. [Ephraim vt Tyrus erat]i. eccleſia malignoꝝ olim in baptiſmo vel poſtea, erat tanta gr̃a toı́q; virtutib⁹ adornata, q̃t terrenis diuitijs Tyrus q̃ndam abundauit. [Ephraim educet ad interfectores filios ſuos]i. dæmonibus animarũ occiſoribus exponit poſteros ſuos
Pſal. 16. ſeu imitatores, q̃s in proprijs fouet peccatis, quemadmodũ ſcriptum eſt: Dimiſerunt reliqas
Mat. 15. ſuas paruulis ſuis. Hoc faciunt & mali prælati, peſtiferiq́; doctores, de quib⁹ dicit: Cæci ſunt & duces cæcoꝝ. Hi pariter cadunt in lacũ gehennæ, traduntq́; ſeipſos aduerſarijs ſuis dęmonibus, qbus dant locum. [Om̃es nequitiæ eoꝝ in Galgal]i. in volutabro vel cœno carnalis ſeu turpis affectiõis, ex qua prodeũt vitia. Galgal aũt interpretat reuelatio, vel volutabrũ. [ibi exoſos habui eos] q̃niam propter interiorem immunditiam diſplicent Deo hoĩes operaq́; eoꝝ. [De domo mea eijciam eos]i. de ſocietate electoꝝ militantis ac triumphantis ec-
1. Tim. 3. cleſiæ. De militanti quippe eccleſia ſcribit Timotheo Apoſtolus: Scias, q̃modo te oporteat conuerſari in domo Dei, quæ eſt eccleſia Dei viui, columna & firmamentũ veritatis. [Non addam vt diligam eos[q̃niam æternaliter damnabuntur. [omnes principes eoꝝ]i. negligentes p̃lati ac impij dominatores ſunt[recedentes]à Deo per culpam, quærentes ſemetipſos potius q̃ alioꝝ ſalutem. [Percuſſus eſt Ephraim]i. mali Chriſtiani per peccatũ læſi ſunt à diabolo, & in naturalibus vulnerati, atq; ad opera bona ineptiores effecti. [Radix eoꝝ]i. gratia, in qua fuerant radicati. [exiccata eſt]i. deſtructa, qa non habuit humorem bonę operationis ſe conſeruantis, nec diuinæ pietatis influentia eſt compluta, q̃d contigit ex eoꝝ negligẽtia. Vn
Pſal. 101. de & pœnitẽs ait in pſal. Percuſſus ſum vt fœnũ, & aruit cor meũ, qa oblitus ſum comedere
Gal. 5. panem meum. [fructum nequaq̃ facient]qm̃ nemo poteſt ſine gratia promereri, vel fructus ſpũales producere, de qbus ad Galatas dicit Apoſtolus: Fruct⁹ ſpũs eſt, charitas, gaudiũ, pax, patientia, longanimitas, bonitas &c. [Quod & ſi genuerint]ſpũaliter vel carnaliter ſibi ſimiles in peccatis, ita ꝙ patrẽ ſequat ſua proles. [interficiã amãtiſſima vteri eoꝝ]i. eos q̃s maxime dilexerunt, & ex vtero ſuo, i. corde p inſtructionẽ peſtiferã, vel ventre per carnalẽ propagationem genuerunt in eſſe naturæ aut culpæ ſeu vtroq;, occidam, omne ſpũale ac beatificũ eſſe ſubtrahendo, eoſq́; damnando, ita ꝙ ſpiritualiter nihil erunt, immo & nihil reſpectu vltimi finis & electorum, qui eſſe gratiæ vel gloriæ ſunt ſortiti.

¶Expoſitio literalis cap. X. Vitis frondoſa Iſrael. Art. XXI.

HOc loco oſtendit propheta, qualiter decem tribus beneficijs Dei abuſi ſint. Et vt earum ingratitudo clarius innoteſcat, primo inducit, quales alij erant dono p̃ſſimi Dei. [Vitis frondoſa Iſrael]i. ſynagoga ſeu domus aut familia decem tribuum, de quibus propheta nunc ſpecialiter tractat. Quanuis quod dicit, toti duodecim tribuum ſynagogę olim conuenerit, quę fuit ſimilis vineæ pulchræ, frondibus ac vuis fœcundæ. Habuit enim multas
3. Reg. 13 perſonas tanquam frondes vel vuas, erantq́; perſonæ illæ fructib⁹ virtutũ ornatæ, antequam idolo-

idololatria tẽpore Hieroboã ſubintrauit. Proptee q̃d ſubdit:[Fructus adæquatus eſt ei] i. ſe- 2. Reg. 6.
cundũ multitudinẽ ac pulchritudinẽ ſuã, fructum ꝓtulit opeꝝ bonoꝝ, ita ꝙ numero hoim 2. Par. 13
& merito vitæ ꝓportionabiliter creuit, maxime tpe Dauid & Salomonis. Vel fructus adæ- 3. Re. 8. 9
quatus eſt ei, qm̃ terra eis cõceſſa, fertiliſſima fuit, & populo ſufficientiã terræ naſcentiũ ꝓtu-
lit. Sed prima expoſitio melior eſt, qm̃ LXX. trãſlatio talis eſt: Fructus multus in ea. Deniq;
ꝓ eo q̃d nr̃a translatio cõtinet, vitis frõdoſa Iſrael: Aquila trãſtulit, Vitis aquoſa Iſrael. Quod
ſecundũ Hieroñ. in malã partẽ accipiť, pro his q cultu Dei relicto, venerati ſunt idola. Vitis
eñ aquoſa niſi fuerit à vinitore putata, tota in frõdes excreſcit, & humorẽ quẽ debuit in vi-
na mutare, ſupflua folioꝝ ac frondiũ extẽſione diſpergit. Torę erãt decẽ tribus creſcentes in Eſai. 5.
multitudinẽ hoim, ſed fructũ bonę conuerſationis Deo agricolæ nõ exhibẽtes: qa pro eo ꝙ
debuerũt facere vuas, fecerũt labruſcas. Solet aũt populus Iſrael noie vineę deſignari, ſicut in
Pſal. 79. Vineã de Aegypto trãſtuliſti. Et Hiere. 12. Paſtores multi demoliti ſunt vineã meã. Et
Eſai. 5. Vinea dñi ſabaoth domus Iſrael. De qua in euãgelio ait Saluator: Homo quidã plan- Matt. 21
tauit vineã, & locauit eã agricolis. q̃ quondã intm̃ fuit frõdoſa, vt dicat Pſal. Extẽdit palmi- Lucæ 20
tes ſuos vſq; ad mare, & vſq; ad flumẽ ꝓpagines eius. Deinde ſcribiť ingratitudo atq; abuſio Pſal. 77.
vineæ huius. [ſecundũ multitudinẽ fructus ſui multiplicauit altaria] i. quo copioſior fuit in
diuitijs & multitudine populi, eo plura cõſtruxit altaria ad idola honoranda. [iuxta vberta-
tẽ terræ ſuæ] i. ſecundũ q̃d terrã fertiliſſimã poſſidebat, [exuberauit ſimulacris] i. plurimis ido Oſee a.
lis abundauit, diuerſaꝝ gentiũ deos colẽdo, vt dictũ eſt. [diuiſum eſt cor eoꝝ] hoc dupliciter
elucidať. Primo, ſecundũ Hebræos, q (vt refert Hieronym⁹) dicũt, ꝙ q̃diu reges decẽ tribuũ,
& ipſæ tribus pari cõſenſu idola honorabãt, nõ venit captiuitas: qa tunc culpa populi aliq̃
modo excuſabať ꝓpter imperiũ atq; tyrannidẽ regũ, inducentiũ ſubditos ad idololatriã, im-
mo & ꝓhibẽtium, ne ir[e] ad ſacrificandum in Hieruſalẽ dño. Vltimus vero rex Iſrael dictus 3. Re. 12.
Oſee, q licet fecerit malũ corã dño, nõ tñ ſicut pr̃es eius, vt legiť 4. Reg. 17. ꝑcepit ne vituli au
rei tãto ſtudio colerenť: ſed dedit licẽtiã populo eundi & ſacrificãdi in Hieruſalẽ, cui popul⁹
cõtradixit: ſicq; diuiſum fuit cor populi à corde regis, & nullã idololatriæ excuſationẽ ha-
bebãt. Propter q̃d mox venit extrema captiuitas, ſicut ſubiungiť: [nũc interibũt] i. ꝑimus ab
Aſſyrijs vaſtabunť: qdam eñ eoꝝ erãt occiſi, alij aũt trãſlati, qs fecit Salmanaſar rex Aſſyri-
orũ habitare iuxta flumẽ Gozan in ciuitatib⁹ Medoꝝ, vt ſcribiť 4. Reg. 18. Secundo exponiť
ſic: Diuiſum eſt cor eoꝝ, i. partim Deo, partim idolis miniſtrãdo, atq; in duas partes claudi-
cãdo, habẽt mentẽ diuiſam, nõ totaliter Deo ſe vnientẽ. [Ipſe] Deus oipotẽs per manũ Aſſy
rioꝝ [cõfringet ſimulacra eoꝝ] i. idola & vitulos aureos Iſraelitaꝝ, auꝝ & alia pretioſa ſibi
inde tollentiũ. [& depopulabiť aras eoꝝ] i. altaria idololatriæ deputata. [Quia nũc dicẽt] filij
Iſrael, [Nõ eſt rex nobis.] Hoc dicere poterãt, capto iã vltimo eoꝝ rege Oſee. Vel dixerunt
hoc iã ante, vt ideo dicant, regẽ nõ habem⁹, qm̃ hũc quẽ habem⁹, nõ poteſt regiæ dignitatis
officiũ exercere in nobis, aduerſarijs nr̃is reluctãdo. Ad vtrunq; iſtoꝝ q̃d ſequiť, pertinet. [nõ
eñ timem⁹ dñm] idcirco meruimus nr̃m perdere regẽ, nec ipſe potuit nos tueri, qbus reſti-
tit Deus. [& rex qd faciet nobis] i. qd poterit nos iuuare rex homo, cũ Deus rex oipotens no-
bis reſiſtat? Iſtud præcipue dicebãt boni in decẽ tribubus, q ꝓpter peccata in Deũ cõmiſſa,
fatebanť populũ Iſrael opprimi. Deinde propheta ex parte Dei redarguit populũ iſtũ, verbis
pſeudoprophetaꝝ acquieſcentẽ. [loquimini verba viſionis inutilia] i. verba falſoꝝ prophe-
taꝝ, vobis pacẽ & proſpera pollicentiũ, repetite cũ credulitate & allegatione, quaſi oppoſi-
tum vobis euenire nõ poterit. Vel iſtud eſt verbũ populi ad pſeudoprophetas, à quibus deſi
derabãt ꝓſpera ſibi ſponderi. Sed qm̃ ſponſio talis fuit conficta & fallax, S. Oſee rẽ ipſam re-
ſpiciẽs, vocat verba illa prophetica, verba viſionis inutilis: qa re vera ſic fuit, licet popul⁹ Iſra
el nõ ita putauerit. Et ſimili modo diciť in Eſaia: Loquimini nobis placentia, videte nobis Eſai. 30.
errores. [Et ferietis fœdus cũ mendacio] i. cũ ſermonibus falſis ſeu deceptoribus vatibus con Ezec. 13.
ſenſum ſeu cõfœderationẽ habebitis, dicẽdo: Pax erit nobis. [& germinabit q̃ſi amaritudo]
i. cõfœderatio iſta tanq̃ ſemẽ amaꝝ producet [iudicium] damnationis [ſuper ſulcos agri] i.
habitatores terræ veſtræ, ꝑ modũ ſulcoꝝ ab Aſſyrijs opprimendos, eo ꝙ tali pacto conſen-
ſerint. [Vaccas Bethauen] Hunc locũ Hieronymus & eius ſequaces ita exponunt: Vaccas, i.
vitulũ aureũ, q deriſorie diciť vaccæ, ponẽdo plurale pro ſingulari, quẽadmodũ in Exodo di
xerũt filij Iſrael de vitulo aureo: Iſti ſunt dij tui Iſrael, q te eduxerũt de terra Aegypti. Betha- Exo. 32.
uen, i. vitulũ iſtũ poſitũ in Bethel, q̃ alio noie diciť Bethauen, i. domus idoli, [coluerunt habi
tatores Samariæ] i. decẽ trib⁹. Poteſt eñ nomine Samariæ, vrbs metropolitana vel tota re-
gio decem tribuum, deſignari. Signũ aũt ꝙ coluerunt vitulum iſtum ex corde, eſt [quia lu-
xit ſuper eum] i. de vitulo iſto [populus eius] i. decem tribus planxerunt ac doluerunt, dum
vitulus iſte miſſus fuit regi Aſſyriorum, vt ſtatim dicetur. Ingemuerunt ergo ꝙ deus, quem
colebant, eſſet eis ablatus. [& æditui eius] i. ſacerdotes cuſtodes vituli. Aeditui nanq;, quaſi
ædẽ idoli tuẽtes, dicuntur. [*ſuper eo] i. de vitulo iſto [exultauerunt.] quia pro vitulis aureis, *ſup eũ

q̃s furtim ſuſtulerāt, repoſuerūt vitulos æneos deauratos. Vñ cum vituli deaurati exportati
fuerūt,gaudebāt ꝙ furtū eoꝝ māſit occultum.Iſtud, vt refert Hieroñ.dicūt Hebræi. Exulta-
uerunt ergo ædituí[in gloria eius]i.in auro q̃ vitulus tam precioſe & glorioſe erat format⁹.
Vel,in gloria eius,i.in aureo vitulo q̃d fuit gloria populi. [quia migrauit]ab eo,i.qa vitulus
receſſit à populo ſecundum populi æſtimationē.putabāt em̃ aureum vitulum ſublatū,& ad
Aſſyrios miſſum. [ſiquidē & ipſe]vitulus deauratus[in Aſſur delatus eſt munus regi vltori]
i.regi Aſſyrioꝝ trāſmiſſus eſt à rege Iſrael pro munere,qui rex Aſſyrioꝝ dicit̃ vltor, quia fe-
cit vindictā in regē Syriæ,impugnantem regem Iſrael.Legit̃ autē 4.Reg.15. ꝙ Manahē rex
Iſrael miſit Phul regi Aſſyrioꝝ mille argēti talēta, vt ſibi præberet auxilium, inter q̃ aliq di-
cunt vitulos ꝓdictos fuiſſe directos.[Cōfuſio Ephraim]i.regē Iſrael,q dicitur Ephraim,qm̃
primus rex decē tribuū fuerat Effrateus. [capiet] i.operiet & implebit [& cōfundet in Iſrael
in voluntate ſua]i.in eo ꝙ fecit ſecundū ꝓprium placitum,nō ſecundū Deum,ꝓcurando vi-
delicet ſibi auxiliū impn̄ regis per miſſionē ſacrilegoꝝ donoꝝ. Cū em̃ rex Aſſyrioꝝ cogno-
uiſſet,ꝙ vituli non eſſent aurei,ſed deaurati forinſecus,iratus eſt vehemēter, putās fraudem
à rege,nō à ſacerdotibus, factā,ſcripſitq́; regi Iſrael q̃d factum fuit:q̃ audito,confuſus eſt,&
inde magis diſplicuit,vnde placere ſperauit. Porro contra hāc expoſitionē quidā multipli-
citer arguit. Primo, qa videt̃ ſatis extorta. Secundo,nā coniunctio qa,exprimit cauſam di-
cti præcedētis:ſed q̃d dictū eſt,qa luxit populus eius, non eſt cauſa ꝙ habitatores Samariæ co
lebant vitulos. Tertio,qm̃ dictum illud de furto & deauratione vituloꝝ,videtur confictum,
eo ꝙ R.Salomon inde nil referat. Dicit ergo in Hebræo ſic haberi: Ad vaccas Bethauen ti-
muerunt habitatores Samariæ,i.propter abſportationē vituli aurei ad regem Aſſyriorum,
timuerunt habitatores Samariæ,ne propter inhonorationē hanc vituli aliqd mali eis acci-
deret.Noſter aūt trāſlator videt̃ credidiſſe, ꝙ timor iſte fuerit reuerētiæ: ideo pro timuerūt,
trāſtulit coluerunt. Sed dicēdum,ꝙ expoſitio S.Hieronymi,atq; trāſlatio eius,ſint veræ: nec
ad improbationē expoſitionis eius ſufficit ſimpliciter dicere, ꝙ videat̃ extorta: ex prædictis
etiā conſtat,ꝙ non ſit extorta,ſed textui conſona: propter q̃d gloſſa & Beda,& aliĳ cōmuni-
ter eam ſequuntur. Ad ſecundū argumentū dicēdum,ꝙ coniunctio quia,non ſemper in ſcri
pturis dicit cauſam à priori, quæ eſt cauſa rei, ſed ſæpe denotat cauſam à poſteriori, quæ eſt
Pſal.53. cauſa ſigni,ſicut in Pſalmo:Confitebor nomini tuo dñe, qm̃ bonum eſt, qm̃ ex omni tribu-
latione eripuiſti me. Non etiā dicit ſemper cauſam dicti præcedentis, ſed ſubinde exprimit
cauſam dicti ſequentis,vt in illo Hieremiæ:Quia ſtulte egerunt paſtores, propterea oīs grex
Hiere.3. eoꝝ diſſipatus eſt.Itemq́; in Pſalmo:Quia melior eſt dies vna in atrĳs tuis ſuper millia,elegi
Pſal.83. abiectus eſſe in domo Dei mei. Itaq;,Quia hoc loco notat cauſam à poſteriori, vt luces ex
elucidatione inducta. Ad tertiū dico, ꝙ nequaq̃ putare debemus, B.Hieronymū dictū illud
de furto & deauratione vituloꝝ finxiſſe,nec diceret hoc aſſeri ab Hebræis, niſi de hoc certus
fuiſſet,qa ſæpiſſime cōtulit cum Hebræis.Nec ſequitur: R.Salomon non dicit hoc,ergo non
eſt.Præterea tranſlatio Hieronymi hoc loco bona eſt, & Hebraicæ conſona veritati, immo
tranſlatio LXX.interpretum magis conſonat tranſlationi Hieronymi,q̃ literæ, quam præ-
dictus adſtruit in Hebræo haberi.Sic em̃ trāſtulerunt LXX. Apud vitulum domus On mo-
rabantur,qui habitabant in Samaria. Per hoc nanq;,ꝙ dicunt eos eſſe moratos apud vitu-
lum domus On,i.Bethauen,datur intelligi ꝙ cultui idoli inſiſtebant. Veꝝ eſſe poteſt,ꝙ di-
ctio Hebraica ſit æquiuoca ad Timuerūt & Coluerūt. [Tranſire fecit Samaria regē ſuum]i.
decē tribus per idololatriā meruerūt regnū ſibi auferri, & regē ſuū tranſire,i. deficere, ita ꝙ
nullū de cętero regē habent. Poteſt quoq; ſpecialiter accipi de vltimo rege eoꝝ Oſee,quem
fecerūt ſecū tranſire in manus hoſtiles,per hoc,ꝙ conſiliū eius abiecerunt,non eūdo in Hie-
ruſalē ad ſacrificandum dño, præſertim qa & ipſe Oſee aliunde peccauit, quamuis minus q̃
prædeceſſores eius. [quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ] i.viriliter atq; celeriter, ſicut ſpuma
eſt res vilis,& cito diſcurrit ac diſſoluitur,currendo in ſuperficie aquæ. [& diſperdent] i.ab
Aſſyrĳs deſtruentur[excelſa idoli]i.loca ſublimia,in qbus idola coluerūt, quod idolum fuit
[peccatum Iſrael]i.materia maximi peccati Iſraelitarum,qui in vitulorum aliorūq; adora-
tione deorum grauiſſime peccauerunt. [lappa & tribulus] i.herbæ infructuoſæ ſponte na-
ſcentes, videlicet ſpinæ, vepres, vrticæ &c. [aſcendent ſuper aras eorum] id eſt,ſuper loca
altarium ſacrilegorum ab Aſſyrĳs deſtructorum, per quod inſinuatur longa deſolatio ter-
ræ. [Et dicent] captiuitate iam inſtante, præ vehementi pauore [montibus,operite nos, &
collibus,cadite ſuper nos.]per quod innuitur,ꝙ magis optabant mori ſubita morte, quàm
videre ea quæ inferunt mortem,& crudeliſſimis hoſtibus tradi. Siquidem grauior mors ex-
pectata q̃ illata. Hoc quoq; dixerunt Iudæi tempore captiuitatis ſuæ ab exercitu Romano-
Lucæ 23 rum,quemadmodū Chriſtus baiulans ſibi crucem prædixit: Tunc incipient montibus di-
Apoc.6. cere,Cadite ſuper nos &c.[Ex diebus Gabaa]i.à tēpore quo filĳ Beniamin in Gabaa ciuitate
ſua ſceleratiſſime oppreſſerūt vxorē Leuitę.[peccauit Iſrael]i.duodecim tribus,nō quia pec
catum

catū illud in filios Beniamin vlti ſunt, in hoc enī benefecerūt: quamuis ſecundū Hieronymū
moti fuerint ad pugnā illā magis ex naturali dolore, q̄ amore iuſtitiæ. ſed ꝓpter illud quod
ſubdit, [ibi ſteterūt] i. vltro illo peccato, nō ꝓceſſerūt ad vindicandū iniuriā Dei in filios Dā, Iudic. 18
q̄ idolū Michæ coluerunt. Poti⁹ quippe & primo debebāt vlciſci iniuriā Dei, videlicet idolo-
latriā & deſtruere idolū Michæ, q̄ humanā iniuriā: quia ergo non correxerūt ſcelus q̄d cor-
rigere debebāt atq; valebāt, participes erant in malo. Deniq; factum illud de idolo Michæ,
contigit circa tēpus, quo oppreſſa fuit vxor Leuitæ. [Non cōpræhendet eos in Gabaa præ-
liū.] Hoc Beda ita exponit: Non cōpræhendet, i. populus Iſrael non periit in bello cōtra fili-
os Beniamin [ſuper filios iniquitatis] i. ob id φ contra filios Beniamin ꝑdicti ſceleris autho-
res aut defenſores congreſſi ſunt: in hoc enī, vt dictū eſt, benefecerūt: ſed quā non vindicauit
hæc plebs in primis iniuriā Dei, deſtruēdo Michā & domum ac idolū eius, ꝓpter q̄d bis vi- Iudic. 20
cti fuerūt à filiis Beniamin: & redit hoc in idē cum præinductis, q̄ & Michā & tribum Dan
tenebant occidere. Secundū hanc aūt expoſitionē propheta ponit futuꝝ pro præterito, ſ.
cōprælendet pro cōprælendit. Hieronymus vero videt ita exponere: Non cōprælendet, i.
non inuadet ac ſuperabit eos, ſ. decē tribus in Gabaa, i. ratione pugnæ, quā populus Iſrael in-
tulit Gabaonitis propter oppreſſionē vxoris præfatæ, præliū captiuitatis quo iam deiiciēdi
ſunt, ſicut ſubiungit: [iuxta deſideriū meum] i. ſecundum propriā voluntatē & zelum iuſti-
tiæ meæ, quo impioꝝ iuſtā punitionē amo. [corripiā eos] tradendo manibus Aſſyrioꝝ. Iu-
xta hunc modū loquendi ait dn̄s Eſai. 1. Heu ego cōſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindica-
bor de inimicis meis. Et apud Ezechielē: Cōplebo furorē meum, & requieſcere faciam in- Ezec. 4:
dignationē meā, & conſolabor. Itaq; Deus ſanctus & iuſtus lætatur in punitione prauorū.
Sed obuiare videt illud Sapien. 1. Deus mortē non fecit, nec lætat in perditione viuoꝝ. Et il-
lud in Tobia: Non delectaris in perditionibus noſtris. Et reſpondendū, φ Deus nō gaudet in Tob. 3.
dānatione ſeu punitione hoīm, inquātum ſunt hoīes, ſed inquantū impœnitētes, vel inquan
tum tēporalis afflictio expedit eis, tanq̄ medicinale emplaſtrū: ſic quoq; non delectat in ipſa
perditione vel punitione, inquantū ſunt quædam mala ac priuatiua, ſed vt ſunt effectus iu- Prou. 1.
ſtitiæ. Propter q̄d ait in Prouer. Ego q̄q; in interitu veſtro ridebo, & ſubſannabo cum vobis
quod timebatis, euenerit. In his aūt atq; ſimilib⁹ verbis loquit De⁹ affectu ac more humano,
q̄a & deſideriū ꝓprie ſumptū, videlicet pro appetitu boni abſentis, nō cōpetit Deo, in q̄ præ-
ſentialiter æternaliterq; cōſiſtit oīm bonoꝝ atq; pulchroꝝ ac deſiderabiliū ꝑfecta poſſeſſio.
[Congregabunt ſuper eos populi] i. collectim in eos irruet exercitus cū rege Aſſyrioꝝ ad-
ueniēs, [cum corripient propter duas iniqtates ſuas] i. omiſſionis diuini cultus, & cōmiſſio-
nis idololatriæ. Vnde apud Hieremiā loquit dn̄s de regno Iuda: Duo mala fecit popul⁹ me⁹:
Me dereliquerunt fontē aquæ viuæ, & foderūt ſibi ciſternas diſſipatas. Quidā ꝑ duas iniqui- Hiere. 2.
tates, intelligūt duos vitulos aureos: aliī, φ iniuriā Dei nō vindicauerūt in cultorib⁹ idoli Mi
chæ, & vitulos aureos adorauerūt: ſed nō apparet φ iſti ab Aſſyriis capti, puniti ſunt ꝓpter Iudi. 18.
peccatū q̄d contigit tēpore Michæ & Iudicū. ¶ Poſſumus q̄q;, ꝑ duas iniquitates intelligere
perſecutionē prophetaꝝ & idololatriā, vel idololatriā & contēptum ꝑcepti ſeu exhortati-
onis Oſee regis Iſrael, vt irēt & ſacrificia Deo offerrēt in tēplo Hieruſalem. [Ephraim vitula
docta diligere triturā.] Secundū Hieronȳ. locus iſte vſq; ad finē capituli, magnis eſt obſcuri-
tatib⁹ inuolutus. Deniq; cōſuetudo ſanctaꝝ eſt ſcripturaꝝ, maxime ꝓphetalium, vt ꝑ tro-
pologiā atq; metaphorā hiſtoriæ exprimat veritatē. Ait ergo: Ephraim vitula &c. i. decē tri
bus pares ſunt vaccæ ſeu vitulæ terēti ſeu triturāti in horreo, hoc eſt, excutienti grana à pa-
leis, ferreos orbes ad hoc deputatos ſuꝑ ſegetum aceruos trahendo, ſecundum q̄d moris eſt
grana excutere in Palæſtina, quæ vitula amat trituram, i. locum trituræ, vel fruges ſeu meſ- Deut. 25
ſem excutiendā. Quēadmodum itaq; vitula talis amat trituram, quia alitur ibi, iuxta illud: 1. Cor. 9.
Non alligabis os boui trituranti. Vnde non vult inde cito exire: & ſi percuſſa ac fatigata pa 4. Re. 17.
rumper egreditur, tamen ſtatim reuertitur vt paſcatur: ſic populus Iſrael dilexit idololatri-
am. Et licet ob hoc frequenter caſtigaretur & hoſtibus traderetur, noluit tamen reuerti ad
dn̄m: & ſi interdum rediit, non diu adhæſit, ſed mox ad idololatriæ rediit vitia, quod etiam
conſtat in libro Iudicum, cuius debita pœna ſubiungitur: [Et ego tranſiui] i. tranſire feci ho
ſtes eorum, puta Aſſyrios [ſuper pulchritudinem colli eius] i. ſuper pulchra, delicate nutri-
ta, ſuperba atq; rebellia colla decem tribuum, ſubiugando eas totaliter hoſtium poteſtati
conculcantium eas, iuxta quem modum loquendi ait Eſaias: Poſuiſti dorſum tuum tranſ-
euntibus. Deus enim reſiſtit ſuperbis, & deiicit eos. [Aſceodam ſuper Ephraim] id eſt, per
aduentum Aſſyriorum opprimam eos, [Arabit Iudas] id eſt, duæ tribus, videlicet Iudæ
& Beniamin cum filiis Leui, viſa decem tribuum extrema punitione & captiuitate, cœ- Eſai. 27.
perunt corda ſua excolere, & vomere pœnitentiæ à priſtina duritia frangere, atque ad vir- 4. Re. 18.
tutes diſponere, quod factum eſt tempore Ezechiæ, qui eos hortabatur ad hoc. [confringet
ſibi ſulcos] id eſt, obicem gratiæ tollet à ſe, & virtutum dura ac terrena obſtacula conteret.
[Iacob]

[Iacob]i.tam illi qui ex decem tribubus manus hoſtiũ euaſerũt, & ad conſiliũ Ezechię Deũ
verũ coluerunt, venientes in Hieruſalem ad faciendũ paſcha, ſicut per literas eis intimauerat
Ezechias, de qua re Eſaias ꝓphetice pręnũciauit, & 2. Paral. 29. clarius recitaẽ, q̃ illi qui ex re-
gno Iudæ ad meliora inducti ſunt ex conſideratione captiuitatis decẽ tribuũ.[ſeminate vo-
bis in iuſtitia]i.opa bona ſecundũ præcepta legis iuſte peragite, & velut ſemina quædã prę-
Galat. 6. mittite, vt felicẽ mercedẽ in futuro obtineatis. quæ em̃ ſeminauerit homo, hæc & metet.[&
metite]i.opa bona per modũ ſeminis ſata colligite[in ore miſericordiæ] i.in cõmunicatio-
ne pietatis ſyncere, quatenus de bonis operibus non intumeſcatis, ſed mutuo gratiã diuini-
tus datã cõmunicetis, ſecundũ quod ſcriptũ eſt 1. Petri 4. Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiã, in
alterutrũ illam adminiſtrantes. Sit ergo iuſtitia per miſericordiã temperata, ne ſit crudelis,
ſed peccatoribus condolens, omnibusq; benigna, quẽadmodum Rom. 16. admonet Paulus:
Debemus nos firmiores alioꝝ imbecillitatẽ portare, & non nobis placere. [innouate vobis]
i.ad ſalutẽ veſtrã intus recens facite[nouale] i.cor ſeu agrũ cordis vomere pœnitentiæ nunc
prociſſum. Nouale em̃, ad literã, dicitur ager tunc primũ prociſſus. Hoc eſt quod admonet
Ephe. 4. Apoſtolus: Renouamini ſpũ mẽtis veſtræ, & exuite veterem hoĩem cũ actibus ſuis. Propter
Pſal. 50. q̃d orat Pſalmiſta: Cor mundũ crea in me De⁹, & ſpm̃ rectũ innoua in viſcerib⁹ meis. Opor
Lucæ 8. tet itaq; vetera vitia abiectare, ſpinas paſſionũ & tribulos inordinationũ eradicare, & ſemẽ
verbi cæleſtis corde puro recipere. Propterea Hiere. 4. habetur: Nouate vobis nouale, & no-
lite ſerere ſup ſpinas. Qui aũt paſſiones & vitia de agro cordis ſui nõ abijcit, habet timere,
ne Chriſtus eũ viſitãs, dicat illud Prouerbioꝝ: Per agrũ hoĩs pigri tranſiui, & ecce totũ re-
Prou. 24 pleuerũt vrticæ. Præterea, quia Oſee nouit iſta doctrinæ ſuæ monita nõ eſſe perfecte implen
da à populo, niſi pro tẽpore Chriſti ac euãgelicæ legis, adiecit:[Tẽpus aũt requirendi dñm]
per charitatẽ & reformationẽ perfectã ac opera bona, erit[cum venerit qui docebit vos iu-
ſtitiã]i.Chrs quando videlicet per ſeipſum, & deinde ꝑ apoſtolos euangelicæ legis perfecti-
onem cœperit ꝓdicare. Vnde in Eſaia de Chriſto ait pater cæleſtis: In ſcientia ſua iuſtifica-
Eſai. 53. bit ipſe ſeruus meus plurimos. Tunc em̃ electi Iudæi toto ad Deũ conuerſi ſunt corde. Hinc
habetur Pſal. 71. Orieẽ in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis. Quidã exponunt iſtud q̃d
4. Re. 18. ait, Cũ venerit q docebit &c. de Ezechia rege, q docuit populũ colere Deũ, Quod non vide-
Eſaię 63. tur conuenienter dictũ, qa Oſee hæc dixit imminẽte decẽ tribuum captiuitate, q̃ facta eſt vn-
decimo anno imperij Achaz, & tũc Ezechias habuit viginti circiter annos. Achaz nanq; re-
gnauit ſedecim annis, & Ezechias cœpit regnare cũ eſſet viginti quinq; annoꝝ, pauci q̃q;
ex decẽ tribubus acquieuerũt cõſilio Ezechiæ. Aptius ergo de Chr̃o accipiẽ, q Eſai. 63. prote-
ſtatur: Ego q loquor iuſtitiã, q ꝓceptis legis adiecit euangelicoꝝ conſilioꝝ iuſtitiã: Niſi, in-
Matt 5. quiẽs, abũdauerit iuſtitia vr̃a plus q̃ ſcribaꝝ & phariſæoꝝ, nõ intrabitis in regnũ cælorum.
Pro eo ꝙ nr̃a trãslatio cõtinet, Innouate vobis nouale, LXX. tranſtulerunt: Illuminate vobis
lumẽ ſciẽtiæ, i.bene agendo adipiſci ſatagite veram prudentiã & ſanctæ diſcretionis ſplẽdo-
rem, per quẽ valeatis diſcernere, qualiter iuſtitia per miſericordiã ſit temperanda, & ecõtra.
Sicq; propheta docet nos tria habere, dicẽdo: Seminate in iuſtitia &c. Pro quibus orat vir
Pſal. 118. ſanctus, Bonitatẽ & diſciplinã & ſcientiã doce me. Quod aũt lumen ſcientiæ obtineatur re-
cte conuerſando ſeu præcepta implendo, cõſtat ex eo q̃d ſcriptũ eſt Eccl 1. Fili concupiſcens
Eccĩ 45. ſapientiam, conſerua iuſtitiã, & Deus præbebit illam tibi. Et iteꝝ ſcriptum eſt: Pie agẽtibus
dedit ſapientiã. Conſequẽter ait propheta ad decẽ tribus, ſibi inobedientes in prædictis do-
ctrinis.[Araſtis impietatẽ] i.peccata in animo concepiſtis per cogitationem & conſenſum.
[iniquitatem meſſuiſtis] i.ad effectum impie cogitata deduxiſtis, vel captiuitatem pro mala
aratione recepiſtis.[comediſtis frugẽ mendacij]i.fructum erroris conſecuti eſtis, & vobis in-
corporaſtis, delectando in vitijs, vel experiendo pro peccatis debitas pœnas, ſicq; feciſtis di-
recte cõtraria documẽtis præhabitis. [Quia confiſus es] o popule decẽ tribuũ[in vijs tuis] i.
peccatis & actib⁹ idololatriæ, æſtimans te liberandũ ab hoſtibus idola inuocando. Confiſus
es q̃q;[& in multitudine fortiũ tuoꝝ] i.principũ, potentiũ atq; nobilium, vel in robore tui
exercitus & multitudine pugnatoꝝ, non in Deo.[cõſurget tumultus in populo tuo]i.exerci
tus Aſſyrioꝝ cũ tumultu, ſonitu ſeu clangore inuadet te. Vel conſurget tumultus, i. ſonus
confuſus & vlulatus in populo tuo fugiente Aſſyrios. [& omnes munitiones tuæ] i.fortalitia
atq; præſidia [vaſtabuntur] ab hoſtibus iam præfatis[ſicut vaſtatus] i.captus ac interfectus
[eſt Salmana]princeps Madianitarũ[à domo] i.populo ſeu familia[eius]Gedeonis[qui vin-
dicauit]i.reprobauit atq; damnauit [Baal] idolum quod coluit Iſrael, cuius phanum quoq;
Gedeon deſtruxit, & lucum aramq; demolitus eſt. Aliqui textus habẽt, Qui vindicauit Baal,
Iudic. 6. i. Gedeon in Baal vindictam exercuit. De hac re plenius legitur in libro Iudicum, vbi habe-
tur ꝙ Gedeon cum ſuo exercitu perſecutus eſt Zebee & Salmana, compræhenditq; eos, &
propria manu occidit. Nunc tamen dicuntur vaſtati à domo Gedeonis, quia cooperaban-
Iudic. 8. tur Gedeoni in perſequendo & capiendo. Conſenſit inſuper ei in hoc, ꝙ illos occidit. Iſtud
itaq;

itaq; contigit[in die prælij,]quando Gedeon cum viris trecẽtis pugnauit contra maximum
exercitum Madianitarum,[matre ſuper filios] id eſt,de filiorum interfectione[alliſa]id eſt,
nimio mœrore confracta, vel ſimul cum illis occiſa. Præfati nanq; principes cum Madia-
nitis interfecerunt multos filiorum Iſrael, matribus eorum præſentibus, quæ multo mœro-
re confectæ,vel ſimul occiſæ defecerunt. Legitur quoq; in Iudicum libr. ꝙ Gedeon dixit Se- Iudic. 8.
bee & Salmana, Quales fuerunt viri quos occidiſtis in Thabor? qui reſponderunt, Similes
tui,& vnus ex eis quaſi filius regis. quibus Gedeõ dixit: Fratres mei fuerunt filij matris meæ.
Viuit dominus,ſi ſeruaſſetis eos,non vos occiderem. V nde quod ait propheta, Matre ſuper
filios alliſa,ſpecialiter accipi poteſt de matre hac,tam ſpecioſis filijs deſtituta.[ſic fecit vobis]
o decem tribus [Bethel] id eſt, idololatria, quam exercuiſtis in vrbe Bethel, in qua vnus
poſitus erat de aureis vitulis, quem colendo meruiſtis perire, quemadmodum perijt Sal-
mana. Et hoc[à facie malitię nequitiarum veſtrarum]id eſt,propter peruerſitatem vitiorum
veſtrorum,quæ aſpexi,& oculis meis præſentia erant. Vel per Bethel intelligitur vitulus au-
reus, qui fuit eis materia occaſioq; peccandi,vel certe ſacerdotes vituli habitantes in Bethel,
qui populum in idololatria confortabant.

¶Elucidatio tropologica eiuſdem capituli. Artic. XXII.

DE militanti deniq; Eccleſia Chriſti veraciter dicitur,[V itis frondoſa Iſrael,] Eccleſia
enim Iſrael nuncupatur, quoniam oculis fidei conſpicit Deum. Habet ergo hæc vitis Roma. 8.
frondes magnos atq; pulcherrimos, puta apoſtolos & apoſtolicæ perfectionis imita-
tores,virore virtutum ſplendentes,ipſamq; eccleſiam mirabiliter adornantes,qui primitias
ſpiritus receperunt, qui etiam botri vocantur, vinum ſapientiæ continentes, & internæ re-
fectionis nobis propinantes ſaporem. De qua vinea in Canticis ſcriptum eſt: Vinea fuit pa Canti. 3.
cifico in ea,quæ habet populos. De qua in Euangelio ait Saluator: Ite & vos in vineam me- Matt. 20
am. Sed & Chriſtus qui eſt veriſſimus Iſraelita, tanquam vir videns Deum per ſpeciem à
maternæ ſuæ conceptionis exordio,vocat ſe vineam: Ego,inquiens,ſum vitis vera,& pater Ioan. 15.
meus agricola eſt. Ipſe enim ſpiritualiter protulit botros Eccleſiæ.[fructus adæquatus eſt
ei] id eſt, vinea iſta ſecundum gratiam ſibi conceſſam, copioſum attulit fructum, optime
conuerſando, alios conuertendo, inſtruendo, perficiendo, & in omni dono ſpiritusſancti
quotidie proficiendo. Nec enim vnquam tanta gratia alicui congregationi collata eſt, vt
eccleſiæ Chriſtianorum. Propter quod tempus nouæ legis vocatur tempus gratiæ. Porro Epheſ. 2.
qui ſatagit digne conuerſari vocatione qua vocatus eſt,& dicere poteſt cum Apoſtolo, Gra- 1. Cor. 15
tia Dei in me vacua non fuit, iſte adæquat fructum gratiæ ſibi exhibitæ,& dignus eſt nomi-
ne Chriſtiano. [ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria] Hoc accipi po-
teſt in bono, ꝙ eccleſia multiplicauit materialia templa atq; altaria,ſecundum multitudi-
nem fructus ſui, id eſt, ſecundum eminentiam deuotionis ſibi infuſæ. Vel ſecundum quod
in exterioribus diuitijs abundauit, cupiens cultum Dei & oblationem ſacrificij euangelicæ
legis multiplicari, & toto orbe diffundi. [Iuxta vbertatem terræ ſuæ]id eſt, fœcunditatem
ſui cordis,in quo,tanquam in bona terra,verbum Dei receptum eſt atq; fructificauit.[exu-
berauit ſimulacris]i. imaginib' crucifixi & ſanctorum,qui ſunt quaſi ſcripturæ ſimplicium,
& memoriam prouocant, deuotionemq; inflammant. Vel exuberauit ſimulacris,i. formis
ſeu ſpeciebus intelligibilibus diuinorum, quæ iugiter contemplatur, ex viſibilibus inuiſibi-
lia contuendo,& in cæleſtium memoria ſe indeſinenter (quantum vitæ præſentis permittit
fragilitas)occupando. Vtinam animæ noſtræ bonis ſimulacris dñicę paſſionis,horrẽdę mor
tis,futuri iudicij,cæleſtiũ gaudiorũ,infernaliumq; pœnarum depingatur. ¶Præterea accipi
poſſunt iſta in malo, de ingratis & reprobis,qui multitudine beneficiorũ Chriſti abutentes,
vanitates ſibi quaſi altaria quædã multiplicãt,in quibus offerunt diabolo ſua obſequia,non
Dei,ſed propriũ deſiderãtes honorẽ. Exuberãt q̃q; ſimulacris,i. mundanis cogitationib',in-
utilibus phantaſijs, cogitantes de fœminis & pecunijs, de fama gloriaq; terrena, quibus di-
cit Ioannes: Cuſtodite vos à ſimulacris. Et dñs per Eſaiam: Auferte malum cogitationum 1. Ioan. 5.
veſtrarum ab oculis meis. Horum Deus confringet ſimulacra, & depopulabit aras, quando Eſai. 1.
ipſi cum vanitatibus & phantaſmatibus ſuis condemnabuntur, quia nec opus nec ratio Eccẽs 9.
erunt apud inferos. Et Iob 5. habetur: V idi impios dño flante perijſſe. De quibus cantatur in
Pſalmo 1. Iter impiorũ peribit. Et iterum: Qm̃ tanq̃ fœnum velociter areſcent. Hi frequen- Pſal. 10.
ter merentur bonis priuari rectoribus,& tanquam oues errantes dimitti, tuncq; dicere poſ-
ſunt,[Non eſt rex nobis.]Sed qm̃ inter peruerſos communiter inueniuntur aliqui boni,qui
propter peccata ſua vel cohabitantium ſibi penſant id factum, idcirco in horũ perſona ſub-
iungitur:[Non enim timemus dñm]Iuſti quippe ſolent ſe impijs,cum quibus ſunt, & quo-
rum peccata deplorant, connumerari, quemadmodum Eſdras & Daniel. V nde Eſdras: Pec- 1. Eſd. 9.
cata,inquit,noſtra creuerunt vſq; ad cęlos.[& rex quid faciet nobis?] id eſt,princeps ſeu pa- Dani. 9.
ſtor nil proficit ſubditis,niſi Deus aſſit per gratiam. Niſi eñ dominus ædificauerit domum,
& cuſto-

& cuſtodierit ciuitatem,inaniter laboratur.[loquimini verba viſionis inutilis] Hoc deriſo-
rie dicitur cōtra ſomniatores & ſomniorũ obſeruatores, qui ſuas imaginationes vel diabo-
licas illuſiones aduertũt,reputant & enarrant,quaſi viſiones ꝓpheticas,quod Leuit.19. phi-
betur: Non obſeruabitis ſomnia.& in Eccleſiaſtico inducit: Quaſi qui appræhēdit vmbram,
Ecci 4. & ſequitur ventum,ſecundũ hoc viſio ſomniorum. Rurſusq́ ait ſcriptura: Somnia extollũt
Ibidem. imprudentes. [ferietis fœdus cum mendacio.] Hoc agunt fraudulenti,mendoſi, ſimulato-
res, & calliditqui in ſua vulpina calliditate atq; palliata confidunt aſtutia, qui dicunt illud
Eſai.28.Poſuimus mendacium ſpem noſtram, & mendacio protecti ſumus. Iſtis germina-
bit ſeu orietur quaſi amaritudo amariſſima damnationis iudicium, cum Deus appræhen-
derit aſtutos in aſtutia eorum,& perdere cœperit omnes qui loquuntur mendacium.Feria-
mus igitur fœdus cum veritate, immobiliter inhærentes teſtimonijs ſcripturarum, & veri-
tas certiſſime liberabit nos. [vaccas Bethauen] i.laſciuias carnis.[coluerunt habitatores Sa-
mariæ] i.hi qui ſe dicunt & ſimulant permanere in cuſtodia præceptorum Chriſtũ quales
ſunt hypocritæ, clerici lubrici,& carnales religioſi. Samaria autem cuſtoditio interpreta-
tur.[quia luxit ſuper eum populus eius.]Hoc fit, dum boni ſubditi, & vulgus indoctum,ſed
Matt.23. timoratum, ſuperiorũ ſuorũ & clericorum ac religioſorũ turpiter conuerſantium peccata
deplangit.[& æditui eius ſuper eum exultauerunt.]Hoc plane contingit, dum ſummi prælati
ac ſacerdotes,qui eſſe tenentur diligentiſſimi cuſtodes eccleſiæ, dē prædictorum lubrica con
uerſatione lætantur,gaudentes de hoc q̄ ſibi parificantur in vitijs carnis.[ſiquidem & ipſe]
vitulus,id eſt, motus laſciuus [in Aſſur delatus eſt] id eſt, ad diabolum dirigentem ad mala.
Aſſur enim interpretatur dirigens. [munus regi] vltori,id eſt,principi tenebrarũ,per quem
diuina iuſtitia vlciſcitur hominum crimina,cui & impij dant ſeipſos & opera ſua.Quo con
Ephe. 4. tra monet Apoſtol': Nolite locum dare diabolo. [Confuſio operiet Ephraim] id eſt,eos qui
temporalia theſaurizant.Diues enim cum obierit,nihil ſecum auferet,appræhendet eũ qua-
ſi aqua inopia,vt dicitur Iob 27.Ephraim autem interpretatur augmentum.[Et confunde-
tur Iſrael] id eſt, quicunq; fidelis,[in voluntate ſua] i. propriæ voluntatis affectiones, non
Ioan.5. diuina præcepta ſequendo, nec eius inhærendo veſtigijs, qui ait: Deſcendi de cælo, non vt
faciam voluntatem meam,ſed voluntatem eius qui miſit me. In quo inobedientes, præſer-
tim religioſi rebelles,& murmuratores notantur. Propter quod ad Hebræos iubet Apoſto-
Hebr. 13 lus: Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete illis. Porro, ſi noſtra voluntas diuina charitate
formetur,& præceptis dominicis ſubijciatur: tunc opus bonum erit tanto amplius Deo gra
tum ac meritorium,quanto vehementius ex voluntate agentis procedit,quoniam Deus ma
gis penſat muneratq́ affectum,q̄ opus. Sed tunc voluntas hominis eſt magis diuina, q̄ hu-
mana dicenda. Grandis ergo perfectio eſt,voluntate tota ac prompta facere quod iubetur,
ſuadetur,aut poſtulatur.[Tranſire fecit Samaria regem ſuum.]Sic multi peruerſi merentur
ſibi auferri prælatum ſeu principem bonum. Præterea in die iudicij dicturi ſunt reprobi,
quod ſubditur: Dicent montibus,operite nos:& collibus, cadite ſuper nos. [Tantus enim
erit horror illius iudicij,vt ſanctus Iob dicat: Quis mihi tribuat,vt in inferno protegas me,
Iob 13. & abſcondas me, donec pertranſeat furor tuus? Hinc ſcriptum eſt in Apocalypſi: Reges
terræ,principes & tribuni,diuites & fortes,abſconderunt ſe in ſpeluncis & petris montium,
Apoc.6. dicentes montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thro
num, & ab ira agni. [Ex diebus Gabaa]id eſt,à tempore elationis [peccauit Iſrael]id eſt,infi-
delis infideliter agens. nam ex ſuperbia oriuntur diuerſa peccata. Gabaa autem interpreta-
Tob.4. tur collis, quo nomine deſignatur elatio. Hinc ſcriptum eſt in Tobia: Superbiam in animo
tuo nunquam dominari permittas.[Congregabuntur ſuper eos populi]id eſt, contra impi-
os Chriſtianos conuenient alij ad debellandum eos.[cum corrigentur propter duas iniqui-
tates ſuas]i.propter peccatum in Deum & in proximum. Interdum enim dat Deus impios
hoſtibus ſuis propter hæc duo peccata.Peccatum vero in Deum eſt, quod fit cōtra tria præ-
cepta primæ tabulæ: quod autem fit contra præcepta ſecundæ tabulæ, eſt peccatum in pro-
ximum.[Ephraim vitula docta diligere trituram.] Hoc competit his, qui non emendantur
Sapiē. 5. flagellis,vel qui laſſantur in via perditionis, & ambulāt vias difficiles,iugumq́ Chriſti ſua-
Matt.11. ue ac leue abijciunt, qui in contrectatione terrenarũ rerũ infatigabiliter occupantur: quod
eſt,huiuſmodi homines vitulæ trituranti ſint ſimiles, vt patet ex proprietatibus vitulæ ta-
lis,in præcedenti articulo poſitis.[Et ego trāſiui ſup pulchritudinē colli eius] i.taliũ colla hu
miliaui,& p pœnas mihi ſubieci. Propter q̄d Eſa.3.legit: Pro eo q̄ eleuatæ ſunt filiæ Sion,&
ambulabant collo extento,nudabit dñs verticem filiarũ Sion. Et Eccleſiaſt.24.ſapientia ait:
Omnium excellentium & ſublimium colla propria virtute calcaui. Solet enim in colli ere-
ctione cordis ſuperbia demōſtrari atq; rebellio,iuxta illud Iob 15. Cucurrit impius aduerſus
Deum erecto collo. [aſſcendam ſuper Ephraim]id eſt,debitas caſtigationes ſuper prędictos
peruerſos inducam.[arabit Iudas] id eſt, verus confeſſor fidei & actu eccleſiaſticus, viſa im-
piorum

piorum punitione, cor ſuum ad meliora diſponit, & ferro pœnitentiæ ad gratiæ ſuſceptio-
nem pleniorē aperiet atq; aptabit:tunc enī lauat in ſanguine peccatoris manus ſuas. Et Pro- Pſal.57.
uerb.19. habetur: Peſtilēte flagellato, ſtultus ſapientior erit. [confringet ſibi ſulcos Iacob] i.
contra vitia luctans, eademq; ſupplantās, cordis ſui à ſe remouebit duritiam, & franget ſe-
ipſum, petens ſibi dari cor carneum, ſciens ſcriptū, Qui cordis eſt duri, incidet in mala. Hoc Prou.28
nēpe eſt ꝗd docet Saluator: Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum. Sulci autē animę, Lucæ 9.
ſunt duri inordinatiq; motus, & vniuerſa grē impedimēta. Hac quoq; confractione ꝑcipue
egent, q ex naturali diſpoſitione iracundi, ſuperbi, ꝑtinaces, vel ad alia mala procliues ſunt.
[Araſtis impietatē, iniquitatē meſſuiſtis, comediſtis frugē mendacij.] Arat impietatem, qui
malū propoſitum cōcipit, & ad peccandū animā ſuā diſponit, quēadmodū Prouer.6. dicit
Cor cogitās cogitationes peſſimas. Metit aūt iniquitatē, qui procedit in opus: comedit vero
frugē mendacij, qui lætat cū male fecerit, & in malitia gloriat. Vnde de impijs ſcriptum eſt Prou. 24
Prouerb.1, Comedēt igitur fructus ſuos, ſuiſq; conſilijs ſaturabuntur. Comedūt ꝗq; frugem Pſal.51.
mēdacij, q debitis afficiunt & adimplētur tormētis, prout apud Hieremiā dñs proteſtat, Ec-
ce ego cibabo populū iſtū abſynthio, & cibabo eos felle. Qui aūt opus Dei reuerenter dele- Hier.23.
ctabiliterq; perſoluit, comedit frugē iuſtitiæ, & cū Chriſto dicere poteſt illud Ioan.4. Meus
cibus eſt, vt faciā voluntatē patris mei qui in cælis eſt. [Quia confiſus es in vijs tuis.] Quidā
confidunt in vijs propriæ prauitatis, de qbus ſcriptū eſt Eſaiæ 59. Confidunt in nihili, & lo-
quunt vanitates. Alij vero cōfidunt in vijs ſuæ iuſtitiæ, putātes ſe aliqd eſſe, & dicentes ſe di-
uites, nō attēdentes imperfectiones ac negligētias ſuas. [& in multitudine fortiū tuorū.] Iſti Galat.6.
enī confidūt in fortibus actibus ſuis, non ſequētes veſtigia eius, qui profitetur: Dñe, memo- Apoc.3.
rabor iuſtitiæ tuæ ſolius. Et alterius: Oēs iuſtitiæ noſtræ quaſi pannus menſtruatæ. Vnde Iob Pſal.70.
loquitur: Etiam ſi iuſtus fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea. [Conſurget tumultus] id Eſaię 64
eſt, inordinatio vitiorum, multiplexq; tentatio & afflictio [in populo tuo, & omnes muni- Iob 9.
tiones tuæ vaſtabuntur] i. vniuerſa in quibus inaniter confidebant, peribūt. Humiliemur er-
go ſub potenti manu Dei, nec arbitremur nos appræhendiſſe, ſed quæ priora ſunt obliui- 1.Petr.5.
ſcentes, in anteriora extendamur, ꝓficiendo quotidie in timore atq; ſolicita cordis cuſtodia. Philip.3
cum enī conſummauerit homo, tunc incipiet. Et in ſolo Deo tota mente ſperantes, dicamus Mich.6.
carmē illud Deificū, prorſuſq; dulciſſimū Pſal.61. In Deo ſalutare meū, & gloria mea Deus
auxilij mei, & ſpes mea in Deo eſt. [ſic fecit vobis,] o Chriſtiani Chriſto ingrati. [Bethel] id
eſt, hi qui vident alijs in ſpūalibus præſidere, ſed peſſimæ conuerſationis exemplo inficiunt
quos ſaluarent. Bethel aūt interpretatur domus Dei. præſidentes vero in ſpūalibus, maxime
eſſe vident domus Dei. Et ne ſubditi pereuntes, totā ſuā dānationem & culpā in prælatos &
clericos retorquerēt, adiectū eſt: [A facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.] interdum enī me-
rentur tales ſuperiores habere, vel eorum peruerſitati nimis faciliter ſe conformant, para-
tiores ſequi malos ꝗ bonos. Cætera patent ex præcedenti articulo.

¶Explanatio literalis Cap. XI. Sicut mane tranſit. Artic. XXIII.

PRæcedenti capitulo dixit propheta, Tranſire fecit Samaria regē ſuū quaſi ſpumam ſu-
per faciem aquę. Hoc idem nunc repetit ſub alia ſimilitudine, nec eſt nugatio, cum non Oſee 10.
ſit inutilis repetitio. [Sicut mane tranſit] i. quemadmodum diluculum ſeu aurora cito
finitur, ſole in altum ſurgente, diemq; perfectum cauſante. [pertranſit rex Iſrael] quod acci-
pi poteſt de Oſee vltimo rege Iſrael, qui nono imperij ſui anno ab Aſſyrijs captus atq; occi- 4.Re.17.
ſus eſt. Vel indeterminate, vt ſit ſenſus, Pertranſit rex Iſrael, i. regnum decem tribuū deſtrue-
tur, ita ꝙ vltrà regē non habebit, quod poſt huius prophetiæ pronunciationem ſtatim im-
pletum eſt. [Quia puer Iſrael, & dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium meum.] Loqui-
tur hic propheta de toto duodecim tribuū populo, quaſi de vno ſuppoſito. nam & plura ſæ-
pe ſingulariter deſignantur, vt hoīes nomine plebis. Itaq; ait, Quia puer Iſrael, i. popul' He- Num.15
bræorum quaſi puer fuit in Aegypto. Quod tripliciter accipi poteſt. Primo, qm̄ in Aegy-
pto natus, creuit, & multiplicatus eſt. Secundo, qm̄ quidam de populo iſto habuerunt ſe in
Aegypto ſtulte & pueriliter, idololatriæ alijſq; vitijs inſiſtendo. Tertio, nam quidam eorum
velut pueri ab innocentia & puritate vocati, Deo vero ſeruierunt in Aegypto corde deuoto,
quemadmodum habetur in Malachia propheta de Leui patriarcha, ꝙ multos auertit ab Mala. 2.
impietate, haud dubium quin in Aegypto. Alij quoq; patriarchę filios ſuos in Dei obſequio
inſtruxerunt. Vnde de talibus dñs loquitur Moſi in Exodo: Clamor filiorum Iſrael venit ad
me. [& dilexi eū] i. præ cęteris gentibus populū iſtum elegi, varijſq; beneficijs decoraui, & ad Exo.2.3.
vnius veri Dei cultū vocaui. Propter quod Moſes ait: Te elegit dñs, vt ſis ei populus peculia-
ris de cunctis populis, qui ſunt ſuꝑ terrā. Et Malach.1. habetur: Dilexi vos, dicit dñs. Hinc Deut. 7.
quoq; in Num. Balaam faſſus eſt: Dñs Deus cum illo eſt, & clangor victoriæ regis in illo eſt. Num.23
[Et ex Aegypto vocaui] i. per manum Moſis eduxi [filium meum] i. populum iſtum mihi fi-
lialiter prædilectū. Porro dilectio Dei ad creaturas, potius dicit effectualis ſeu opoſa, ꝗ affe-

ctualis ſeu affectuoſa. Propterea quis amor Dei ſit in ſe ſimplex & vniformis, magis tamen dicit vnum amare quam alium, ſecundũ quod maius bonum vult, ſeu maiora pſtat beneficia vni quam
Exod.4. alteri, ſecundũ voluntatis ſuæ liberrimæ propoſitũ æternale. De hoc filio Dei ſeu populo Iſ-
Ibidem. rael, dñs ait in Exodo: Filius meus primogenit⁹ Iſrael. Atq; ad Pharaonẽ: Dixi, inquit, tibi,
Hier.31. dimitte filium meum, vt ſacrificet mihi in deſerto. Et apud Hierem. Ephraim primogenit⁹
Matt.2. meus. Porro hæc verba, Ex Aegypto vocaui filium meum, allegat Matthæus prædicta atq; impleta in Chriſto. Ex quo ſequit, quod verba hæc ad literam ſint de Chriſto prænunciata: quia (vt aſſerit Auguſt.) probatio per authoritatẽ ſcripturæ, non tenet niſi ex ſenſu literali. Nunc aũt dictum eſt, verba iſta literaliter intelligenda eſſe de populo Iſrael. Quõ ergo concordanda ſunt iſta? Aduertendum ergo, quia (vt refert hoc loco Hieronymus) Iulianus Auguſtus & apoſtata, 7. libro contra Chriſtianos, obiecit Chriſtianis hunc paſſum, dicens: Quod pphe-ta de Iſraele dixit, Matthæus euãgeliſta ad Chriſtũ trãſtulit, vt ſimplicitati eorum q ex gentibus crediderunt, illuderet. Huic venenoſæ obiectioni S. Hieronymus eleganter reſpondet his verbis: Matthæus euangeliſta primo ſcripſit euangelium in Hebræo, quod non poterãt legere, niſi qui fuerant ex Hebręis. Non ergo propterea iſta allegauit, vt illuderet ethnicis. Si aũt Hebræis illudere voluit, aut ſtultus fuit, aut imperitus: Stultus, ſi apertum fecit mendacium: imperitus, ſi non intellexit, de quo iſta dicerentur. Stultitiam ipſum volumen euangelicum S. Matthæi excuſat, quod prudenter ordinateq; diſpoſitum eſt. Imperitum quoq; non poſſumus dicere, quẽ ex alijs teſtimonijs ſcripturarũ, ab ipſo allegatarum, ſciẽtiam legis habuiſſe cognoſcimus. Eſt ergo dicendum, quod ea quæ de perſonis vel populo veteris teſtamẽti dicta ſunt typice, hoc eſt, figuraliter, inquantũ erãt figura Chriſti, in Chriſto vere literaliterq; impleta ſunt. Et de illis ſcripta ſunt, ſecundum quod erant figuræ Chriſti. Ideoq; de Chro principaliter, immo & literaliter intelligunt, cum non ſit inconueniens, ſecundum Auguſt. eandem ſcripturã intellectum literalem habere multiplicẽ. Vnde ſecundum hunc modum, quod
1.Par.17. in lib. Paralip, de Salomone cõſcriptum eſt, Ipſe erit mihi in filium, & ego ero illi in prẽm,
2.Re.7. Apoſtol⁹ ad Heb.1. allegat de Chriſto: quia hoc dixit Deus de Salomone, ſecundũ quod erat typus ſaluatoris, q nõ ſolum per certas perſonas, ſed & per ipſum populum veteris teſtamenti ſæpe ſignificat. Sic ergo Matthæus prædinducta verba allegat pro teſtimonio Chri, qa de
Exo.12. populo Iſrael dicunt, vt erat Chri figura, ita quod per eductionẽ filiorũ adoptiuorũ ex Aegypto,
&14. præfigurabat eductio filij naturalis ex loco illo. [vocauerũt eos] i. Moſes & Aarõ collegerũt filios Iſrael in Aegypto, pnũciantes quod Deus educturus eſſet eos de ſolo illo. [ſic abierunt à facie eorũ] i. eos nõ audierũt, ſed terga verterũt, dicẽtes: Iudicet dñs inter nos & vos, qa fœtere feciſtis odorẽ noſtrũ corã Pharaone, vt patet Exo.5. Vel ſenſus eſt, quod pphetæ vocauerũt filios Iſrael, hortando eos ad cultũ Dei, qbus non obedierũt, ſicut ſubiungit: [Baalim immolabãt
Iudic.2. & ſimulacris] i. idolis vel ſculptilibus [ſacrificabãt,] videlicet Aſtoroth, Moloch, ſicut in lib.
3.& 8. Reg. ac Iudicũ pleni⁹ continet. [Et ego quaſi nutricius Ephraim] i. illis peccantibus ego cle-
4.Re.23. mentiſſimus Deus ſicut pius fotor ac pater erã populo Iſrael, præcedẽdo eos in eremo per
2.Par.28 diẽ in colũna nubis, ne ſolis vrerent feruore, & per noctẽ in columna ignis, ne tenebris ter-
Exod.13 rerent, vel aberrarent. [Portaui eos in brachijs meis] i. per modum nutricis pijſſimæ dulciter
Num.22 eos tractaui, & p deſertum deduxi, ita quod brachia mea, i. miſericordia & poteſtas aderant
Deut.32 eis. Vnde Deut.1. Moſes fatur: Portauit te dñs De⁹ tuus, ſicut portare ſolet mulier paruulum filium ſuum. Rurſuſq; in Cantico: Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atq; portauit in humeris ſuis. [Et neſcierunt] i. nõ aduerterunt, [quod curarẽ eos] i. à peccatis idololatriæ cæteriſq; piaculis eos vellẽ ſanare, quantũ in me erat, præſtolando emendationem eorũ in ſolitudine, & in terra Iudææ. Vnde Eſai.30. ſcriptum eſt: Propterea expectat dñs, vt miſereatur veſtri.
2.Petr.3. Et Petrus in 2. ſua epiſtola: Patienter agit dñs, nolens aliquem perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. [In funiculis Adam traham eos] i. per beneficia ſimilia beneficijs Adæ collatis
Geneſ.1. alliciam, & dudum attraxi eos ad nominis mei notitiam, dilectionem, & cultũ. Vel eo amore, quo ſanctum feci Adam in paradiſo, volui eos ſanctificare. Propter quod ſubditur: [In vinculis charitatis] i. effectibus dilectionis. Beneficia nempe vocantur vincula atq; funiculi charitatis, qm colligãt beneficiatũ benefacienti, ſeu rationalẽ creaturam creatori. Hinc per
Hier.31. Hieremiam dñs ait: In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. Chriſtus quoque apud Ioann.6. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater meus traxerit eum. Pro eo quod noſtra translatio habet, in funiculis Adam, Aquila, Symmachus, Theodotio, & LXX. trãſtulerunt hominum pro Adam, ita quod alia translatio cõtinet, In funiculis hominum traham eos. Cuius diuerſitatis ratio poteſt eſſe, quod Adam in Hebręo eſt nomen cõmune & proprium. Inquantũ vero eſt nomen cõmune, ſignificat hominem. Sed vt eſt nomen proprium, ſignificat protoplaſtum parentem. Ex quo patet, quomodo intelligendum ſit quod ſuper Matthæum dicit Hieronymus: Vbicunq;, inquit, habemus, fili hominis, in Hebræo habetur, fili Adam. Eſt itaq; ſenſus huius translationis, immo & primæ ſecundum Hieronymũ, In funi-

culis

culis hoim &c.i.propter vincula charitatis, quibus aſtrinxi mihi Abraham, Iſaac & Iacob,
etiam iſtos mihi colligaui vel colligabo,puta electos ex Iſrael,vel ſecundum gloſſam,ea cha
ritate,qua mihi patriarchas præfatos aſtrinxi, coniungā mihi & iſtos. Vnde Deut.10. Mo-
ſes:Patribus,ait,tuis conglutinatus eſt dñs,& dilexit ſemen eorum poſt eos. In Hiere.quoq; Hier. 13.
aſſerit dñs:Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri,ſic agglutinaui mihi domū Iſrael, vt eſſet
mihi in populum,& nomen,& laudem,& gloriam.[Et ero quaſi exaltans iugum ſuper ma-
xillas eorum]Hoc,vt breuiter tangit Hieronymꝰ,exponitur dupliciter. Primo ſic:Ego De-
us ero quaſi exaltans,i.extollens ſeu ſubleuans iugum ſuper maxillas eoꝝ, i.iugum cæteraꝝ
nationū eis ſuperinductum,vt ab onere nationum liberati, mihi libere famulentur. Hoc fe
cit Deus frequenter tempore Iudicum.Et item poſt tempus huius prophetiæ tribui Iudę ac
Beniamin, vt ſcribitur in libris Heſter, Iudith, & Machabæorum. Secundo exponitur ſic,
Ero quaſi exaltās,i.iugum legis grauiſſimum duræ ceruici eoꝝ impoſui, ne idoloꝝ inſiſte-
rēt laudibus.Hinc per Eſaiā ait dñs: Infrenabo os tuū laude mea. [& declinaui ad eum vt ve- Eſai. 48.
ſceret]i.populo huic cōdeſcendi,& manna eis tranſmiſi,vt manducaret in eremo annis qua-
draginta.[Non reuertet in terrā Aegypti,]LXX.trāſtulerunt,Habitabit Ephraim in Aegy-
pto.Sed redit in idem, qm̄ ſenſus eſt,ꝙ decem tribus,inſtante Aſſyrioꝝ aduentu, optabāt in
Aegyptū fugere ac reuerti,ſed non potuerūt. [& Aſſur ipſe rex eius]i.Salmanaſar rex Aſſy-
rioꝝ ſuæ ditioni ſubijciet eos inuitos,& ſeruient ei violētia preſſi, ꝗd id eo meruerunt,[qm̄ 4.Re.25.
noluerunt conuerti]ad Deum,pœnitentiā peragēdo de idololatrijs ac reliquis culpis. [Cœ-
pit gladius in ciuitatibus eius]i.gladius Aſſyrioꝝ cœpit occidere in vrbibus decē tribuum,
[& conſumet electos eius]i.pulchras ac elegantes populi huius perſonas necabit,[& come-
det capita eoꝝ]i.principales in decem tribubus,ſ.ſacerdotes, diuites ac nobiles deuorabit,
eſſe vitale tollendo.Propheta in iſto cap.ſæpe ponit differentiam vnius tēporis ꝓ alio, mo-
re prophetico,ſicut in pſalmo quo decātamus:Annunciabitur dño generatio vētura, & an- Pſal.21.
nunciabunt cæli iuſtitiam eius populo qui naſcetur,quē fecit dñs.Veruntā qn̄ Oſee hæc di-
xit,cœpit gladius hoſtium debacchari in vrbibus Iſrael,vt patet ex 4.Reg.Sed poſt introdu
cta eſt finalis atq; totalis captiuitas.[& populus meus] Iſrael ductus in captiuitatē, ſ.decem 4.Re.15.
tribus,quæ ſolo nomine erant populus Dei,vel iure conditionis,aut propter patres,vel quia
ſpecialiter à Deo vocati. [pendebit ad reditum meum]i.conſolationem ſeu liberationē ex-
pectabit à me,ſero infructuoſeq; pœnitens.Vel,pendebit ad reditum meum, i.ſuſpēſus erit,
confuſus ac miſer,quouſq; ad eum reuertar per exhibitionē beneficioꝝ meorum. [Iugum
aūt imponetur eis ſimul]i.populo decem tribuum non occiſo, ſed tranſlato, imponet rex
Aſſyrioꝝ onus duræ ſeruitutis.[quod non auferetur]à populo decem tribuum.Nam iſta co-
rum captiuitas vſq; ad finē mundi protrahitur. Deinde loquit dñs,vel quaſi cōpatiendo pe-
rituris,ſicut pius pater,vel quaſi cōminādo iniqs,ſicut iuſtꝰ iudex.[Quō dabo te Ephraim:]
i.quaſi condoleo tibi popule decē tribuum, quia traditurus ſum te hoſtibus, vel durr ac ter-
ribiliter tradam te illis.[protegam te Iſrael?]i.qua iuſtiria potero te ab hoſtibus defenſare?
tanq̄ dicat,Non hoc meruiſti.[Quō dabo te?]Quærlt Deus vt terreat,& terrrndo ad pœni-
tentiam excitet Interrogatos. Et reſpondet,[ſicut Adama ponam te,] & item[vt Seboim]i. Gen. 19.
ſubuerti meruiſtis,o filij Iſrael,funditusq; ſubuerti,& in fauillā ac cinerē redigi,ſicut ſubuer Deut.26
ſæ ſunt igne & ſulfure Adama & Seboim, quæ erant duæ vrbes Pentapolis, ſeu quinq; ci-
uitatum ſubuerſarum propter peccatum contra naturam. Quinq; autem ciuitatū iſtarum
hæc nomina ſunt,Sodoma,Gomorrha,Adama,Seboim,Segor.Porro hæc verba,ſicut Ada-
ma ponam te,dñs profert non aſſerendo, ſed quid iſti meruerint inſinuando, vel per reſpe-
ctum ad cauſas particulares,puta ad merita hominum.Subditur enim:[Cōuerſum eſt in me
cor meum]i.à rigore iuſtitiæ, ad ſuauitatem clementiæ me conuerti,non per aliquam mu-
tationem in me factam, ſed per comparationem ad opus ſiue effectum.pro qua conuerſio- Pſal.6.
ne orat Pſalmiſta:Conuertere dñe,& eripe animam meam.Hoc enim modo dicitur immu-
tabilis Deus mutari à ſeueritate iuſtitiæ, ad lenitatem miſericordiæ, & econtra. Vnde Iob Iob 30.
ait:Conuerſus es mihi in crudelem.Et in Zacharia dominus proteſtatur: Sicut cogitaui vt Zach. 8.
affligerem vos,cum ad iracundiam me prouocaſſent patres veſtri, ſic conuerſus diebꝰ iſtis
cogitaui,vt benefacerem domui Iuda.[conturbata eſt pœnitudo mea]i. viſcera miſericor-
diæ meæ,quibus ſæpe dico me pœnitere de hominum damnatione,ſuper te clementer com Gene. 6.
mota ſunt,ita ꝙ tibi miſereri decreui.Loquitur autem Deus affectu humano,non ꝙ in ipſo
ſit veraciter pœnitudo,ſecundum quod ſcriptum eſt in libro Regum:Porro triumphator in 1.Re.15.
Iſrael non parcet,& pœnitudine non flectetur. Sed per modum pœnitentis ſe habet, dum à
cœpto opere vel facta comminatione deſiſtit.Vnde præinducto Regum cap.dicit: Pœnitet Ibidem
me,ꝙ conſtituerim Saul regem.In Geneſi quoq;: Pœnitet me feciſſe hominem. [non faci- Gene. 6.
am furorem iræ meæ]i.magnitudinem rigoris ac zeli iuſtitiæ meæ non ad effectum perdu-
cam in populo iſto. [non conuertar]i.à propoſito miſerendi non variabor,[vt diſperdam

Ephraim]i.decem tribus totaliter ac irreparabiliter deſtruam, ſicut deſtruxi vrbes præfatas.
Scit itaq; dñs reuocare ac moderari ſententiam,ſi tu noueris corrigere vitam:immo inter-
Hier.18. dum ex ſola ſua benignitate hoc facit.Propter quod apud Hieremiam profitetur:Repente
loquar aduerſus gentē & regnum,vt eradicem & deſtruam illud. Si pœnitentiā egerit gens
illa,agā & ego pœnitentiā ſuper malo quod cogitaui,vt facerem illis. Deniq; pādit cauſam
cur tam pie acturus ſit,[qm̄ Deus ego,]propter quod propriū eſt mihi, miſereri & parcere,
ſeu citra condignū punire.[& non homo,] ideo punio ad emendationem, quantum in me
eſt,non ad interitum.Homo aūt punit,vt perdat.Vel ideo dicit hoc,qm̄ iudex ſeu vltor fre-
quenter excedit in vlciſcēdo propter impetum paſſionum,ſic'q; iram ac furorem ſuum ad-
implet.Deus vero cum ſit ſimpliciſſima quædam eſſentia,paſſiones ignorat,ſed cū tranquil
Sap.12. litate oīa agit, iuxta illud Sapientiæ: Tu aūt dominator dñe cum tranquillitate iudicas, &
cum magna reuerentia diſponis nos. [in medio tui ſanctus]i.tibi cohabitare & auxiliari,
te'q; ſanctificare paratus,quātum in me eſt.Proprie tñ & actualiter non dicitur Deus eſſe,ni-
ſi inter bonos,in quorū cordibus per gratiā habitat,quales vtiq; quidam ex decem tribubus
erāt.[& nō ingrediar ciuitatē]Verba hæc multipliciter exponuntur.Primo ſic:Non ingre-
diar ciuitatē eo modo quo iudex cōmotus,i.non veniā ad te,vt te iudicialiter penit⁹ deſtru-
am.Vel,nō ingrediar ciuitatē reproborum eo modo,quo in medio tui ſum. Vel,nō ingre-
diar in ciuitatem vnā duntaxat,i.non in vna tantū vrbe ponam cultū meum, ſed vbiq; ter-
rarū hunc dilatabo,& offeretur mihi in omni natione oblatio munda. Iudæi pro ſuo errore
exponūt hoc modo,Non ingrediar &c.i.populū iſtū Iſrael non ſic deſeram,vt ad nationes
me transferam.[Poſt dñm ambulabunt] i.qui ex populo Iſrael fuerint ſaluati, Deo fide &
Pſal. 62. charitate cohærebunt,iuxta illud in Pſal. Adhæſit anima mea poſt te,hoc eſt,opera talia ex-
ercebunt,per quæ Deo feliciter vniantur.[Quaſi leo rugiet] i.ipſe Deus omnipotens effica-
citer terribiliter'q; loquetur, & omnes ſuos aduerſarios perterrebit, quemadmodum leo ſuo
Ioelis 3. rugitu animalia ſtupida facit & fixa. Hoc idē habetur apud Iohelem & Amos. Præterea ſe-
Amos 1. cundū Hieroñ.Iudæi hæc referūt ad tēpus Meſſiæ,quem præſtolant̃ venturum.Sed q̃ expe-
ctant implenda, ſunt dudum impleta. Chriſtus enī quem ſcimus veniſſe, rugijt ſicut leo, de
quo Apoc.5.dicitur:Vicit leo de tribu Iuda.Rugijt aūt clamore terribilis cōminationis, di-
Lucæ 13. cendo:Niſi pœnitentiā egeritis,om̄es ſimiliter peribitis. Et iterū: Ibunt hi in ſupplicitū æter-
Matt.25. num.Et:Arcta eſt via quæ ducit ad vitam.Et: Multi vocati,pauci vero electi. Et alia multa
7. & 20. terribilia loquit̃ in euangelio.Erat'q; docēs, ſicut poteſtatē habens, non ſicut ſcribæ & pha-
Mat. 7.8 riſæi.Eiecit inſup ſpūs verbo.[& formidabūt filij maris]i.habitātes in inſulis audita ab apo-
Lucæ 4. ſtolis prædicatione euāgelij Chriſti,timebūt caſto timore,& conuertent̃ ad fidē. Vnde Eſa.
42.prædictū eſt:Ponent dño gloriam,& laudē eius in inſulis nunciabunt. Vel,filij maris,di-
cuntur homines huius ſeculi, qui mare procelloſum vocantur, & ſagena prædicationis ca-
pti adunati'q; ſunt, quorum multi ab ipſo ſunt Chriſto docti atq; conuerſi. [& auolabunt
quaſi auis ex Aegypto]i.cito conuertent̃ ad Chriſtum Aegyptij, vel in Aegypto morantes.
Eſai. 49. Quod per prædicationē Simonis ac Iudæ conſtat impletū,quēadmodū Eſaias prędixit:Co-
gnoſcetur dñs ab Aegypto,& cognoſcēt Aegyptij dñm, & colent eum in hoſtijs & muneri-
bus.[& quaſi columba de terra Aſſyriorum]i.in regione Aſſyriorum manentes,feſtinanter
ad Chriſtum confugient. In his ſiquidem terris olim præcipue viguit Chriſtiana religio.
[Et collocabo eos in domibus ſuis]i.nunc in eccleſijs,deinde in cæleſtibus manſionib⁹.Hoc
Matt. 8. & 24. eſt quod in euangelio dicit Saluator: Multi ab oriente & occidente venient, & recumbent
cum Abraham,Iſaac & Iacob in regno cælorum. Et denuo:Prædicabitur,inquit,euangeli-
Eſai. 44. um hoc in vniuerſo mundo.De hoc ſæpiſſime loquitur Eſaias,ſicut cum ait:Ecce iſti de lon
ge venient. Et: Ecce illi ab aquilone & mari, & iſti de terra auſtrali. Conſequenter dñs in-
gratitudinem & peccata regni decem tribuum repetit.[Circundedit me] i.vndiq; inhono-
rauit atq; offendit,[in negociatione] meum honorē & nomen idolis aſſcribendo,[Ephra-
3.Re. 12. im]i.Ieroboam primus rex decem tribuum Ephratęus. Nam vitulis aureis factis, dixit:Iſti
ſunt dij tui Iſrael,qui te eduxerunt de terra Aegypti. Circundedit quoq; me [& in dolo do-
mus Iſrael] i.in fraude qua decem tribus decepit, eas ad idololatriam inducendo. Dicit̃ au-
tem Deus infinitus circundari, non q; circunſcribatur vel limitetur, ſed qm̄ ex omni parte
Pſal.7. ad eum acceditur,vel contra eum proceditur. Vnde habetur in Pſal.Synagoga populorum
circundabit te.[Iudas autem]i.populus tribus Iudæ & Beniamin,[teſtis fidelis]i.bene viuen
do mihi & legi teſtimonium veritatis perhibuit verbo & opere,teſtificans me eſſe Deum ve
rum,& vera eſſe quæ in lege ſcribuntur.[deſcendit cum Deo]i.dño Deo adhærendo, humi-
liauit ſe,ſubijciens ſe legis imperio.[& cum ſanctis fidelibus]i.prophetis ac patriarchis,cum
quibus deſcendit,per hoc q; eorū veſtigia imitans,in valle humilitatis proceſſit.Cum enim
3.Re. 12. decem tribus à domo Dauid ſe ſegregaſſent, & idola colere ordirentur,duæ tribus cum tri-
bu Leuitica in cultu Dei permanſerunt etiā diu,q̃uis interdū ad tēpus idolis deſeruirent.Po-
ſtremo,

ſtremo, quidã Hebræorũ, referẽte Hieronymo, exponunt hæc ſic, ꝙ cũ Moſes cũ duodecim
tribubus ad rubrũ mare veniſſet, & filij Iſrael Aegyptios ſupra ſe venire vidiſſent, alijs inter 4.Re.16.
eos deſperantibus, alijs in Aegyptũ redire optantibus, & omnibus iſtis contra Deũ infideli-
ter mẽdaciterq́ agẽtibus, tribus Iudæ fideliter ſtetit, & Moſen primo ſecuta eſt, ingrediendo Exo. 14.
poſt eũ mare rubrũ. Propter quod meruit principatũ & regiã dignitatẽ, ſicq́ deſcẽdit cum
Deo in mare rubrũ, & cum ſanctis fidelibus, i. Moſe & Aaron ducibus populi. Hoc dictum
vocat Hieronymus fabulam: multi tamen doctores catholici opinantur hoc verum.

¶Expoſitio eiuſdem capituli XI. tropologica. Artic. XXIIII.

SIcut mane tranſit, pertranſit rex Iſrael. Rex Iſrael, i. princeps populi Chriſtiani ſeu mili-
tãtis Eccleſiæ, eſt Chriſtus, cui ſacrilegi acclamabant Iudæi: Si rex Iſrael eſt, deſcẽdat nũc Matt. 27
de cruce. Cui & boni Iudæi in die palmarum cantabant: Benedictus qui venit in nomine
domini, rex Iſrael. Rex iſte cito pertranſijt in hoc mundo, quia Iudæi, quibus miſſus fuerat,
ſtatim abiecerunt eum extra vineam, & in iuuentute eius occiderunt eum, dicentes: Hic eſt Mat. 21.
hæres, venite occidamus eum, & noſtra erit hæreditas. Hic fuit puer Dei patris, de quo dixit
primitiua Eccleſia: Conuenerunt aduerſus ſanctum puerum tuum Ieſum in ciuitate hac,
ipſe enim eſt naturalis & vnicus puer ſeu filius patris æterni. De quo ſcriptum eſt: Ecce pu- Acto. 4.
er meus, quem elegi, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. [Et dilexi eum.] Hunc Eſaię 42.
enim puerum, ſecundum quod Deus eſt, diligit pater amore prorſus immenſo, & tantum, Matt. 12.
ſicut ſeipſum. Porro ſecundum naturam eius aſſumptam diligit eum plus, q̄ totum vniuer-
ſum. Vnde in baptiſmo & transfiguratione pueri huius locutus eſt: Hic eſt filius meus dile- Mar. 3. 17
ctus. [Et ex Aegypto vocaui filium meum] Herode defuncto. Spiritaliter vero poſt paſſio- Matt. 2.
nem, quando ex mundo iſto per Aegyptum ſignificato, tranſtulit eum, & ad dexteram ſuæ Mar. 16.
maieſtatis conſtituit. Præterea regem iſtum, qui per fidem & gratiam corda noſtra inhabi-
tat, quidam negligentes, carnales ſeu impij cito à ſe tranſire, id eſt, recedere faciunt, dãdo lo-
cum diabolo. De talibus enim ait in libro Geneſeos: Non permanebit ſpiritus meus in ho- Gene. 6.
mine in æternum, quia caro eſt. In libro Iob quoq́: Dixerunt Deo, Recede à nobis, ſcien- Iob 21.
tiam viarum tuarum nolumus. Qui enim in charitate & gratia eſt, niſi omni cuſtodia cor ſu-
um cuſtodierit atq́ inſtanter in Dei timore ſe conſeruauerit, facile perdit quod habuit, do-
muſq́ eius ſubuertitur. Oportet ergo ſolicite ambulare corã Deo ſancto ac metuẽdo. Præ- Prou. 4.
terea rex noſter dici poteſt intellectus ſeu ratio, q̄ in regno animæ cęteris virib' dominatur, Ecci 27.
quem à ſe tranſire faciunt, qui paſſionibus & peccatis non efficaciter reluctantur, quorum
omnis ſapientia deuoratur. Quo cõtra hortatur Pſal. Nolite fieri ſicut equus & mulus, qui-
bus non eſt intellectus. [Quia puer Iſrael] Hoc de eccleſia ſeu quolibet vero Chriſtiano acci Pſal. 31.
pi poteſt, qui per puritatẽ & innocentiã puer, per contẽplationem vero diuinorũ, Iſrael ap- Exo. 4. 5
pellatur. Talibus enĩ ait Saluator: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? De quibus ait per Ioan. 21.
Eſaiam: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dñs. Hos diligit Deus, quemadmodũ Ioan. Eſai. 8.
3. legitur: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitũ daret. Et Paulus: Propter ni- Ephe. 2.
miam, ait, charitatem, qua dilexit nos pater, filium ſuum miſit, &c. [Et ex Aegypto] i. ſecu-
lari & tenebroſa conuerſatione, [vocaui] per inſpirationẽ internam, vel prędicationẽ quoq́
exteriorem. [filium meum] i. quemcunq́ fidelem & Chriſtianum. Vnde dicit Apoſtol': Eri-
puit nos de præſenti ſeculo nequam, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ. [vocaue- Coloſſ. 1
runt eos, abierunt à facie eorum.] Hoc de incorrigibilibus & ſuperbis accipiendum eſt, quos Prou. 12
per prælatos atq́ vicarios ſuos Chriſtus vocat ad pœnitẽtiam, ſed contemnunt. [Baalim im
molabant, & ſimulacris ſacrificabant.] Hoc ſpiritaliter agunt, quorum deus venter eſt, Ve-
nus, vel aurum, aut propriæ adinuentionis perfidum dogma, qui amplius amant, colunt, &
cogitant creaturas q̄ creatorem, qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus. [Et ego
quaſi nutricius Ephraim] id eſt, populi creſcentis in bono. Chriſtus nempe eſt noſter nutri-
cius, qui ait: Caro mea vere eſt cibus, & ſanguis meus vere eſt potus. Nutrit enim nos pane Ioan. 6.
ſacramentali, pane lachrymarum, pane conſolationis internæ, pane vitæ & intellectus, gra-
tiæ bonæq́ actionis. Vnde in euangelio loquitur: Venite ad me omnes qui laboratis, & one Matt. 11.
rati eſtis, & ego reficiam vos. [Portaui eos in brachijs meis.] In brachijs ſuis portauit nos fi-
lius Dei ad patrem, quando baiulans ſibi crucem exiuit, atq́ in crucis ligno brachia ſua ſan- Mar. 15.
cta pro noſtra redemptione extendit. Eos quoq́ portat Chriſtus quotidie in brachijs ſuis, Lucæ 23.
quos iugiter tam dulciter tractat, conſolatur, præſeruat, ita vt cum multa alacritate & ſine
graui impugnatione omne opus Dei perficiant, viam mandatorum dilatato corde potius Pſal. 118
currant q̄ ambulent, quibus vtiq́ magna neceſſaria eſt cautela, vt vera circunſpectione ac
humilitate ornentur, Deoq́ grati conſiſtant, nec alios aſpernentur. Aliter diceret Chriſtus
de eis quod ſubditur: [Neſcierunt, ꝙ curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis
charitatis.] Sic plane trahit nos Chriſtus, dans nobis ineffabilia beneficia ſuæ charitatis in-
dicia. Dat enim nobis ſeipſum in cibum & potum, tribuit ſacramenta, & ad originalis iu- Ioan. 5. 9

ſtitiæ conformitatem rrducit nos in baptiſmo & pœnitentiæ ſacramrnto. Hinc apud Ioan.
Ioan.12. loquitur:Ego ſi exaltatus fuero, oīa teaham ad meipſum. Et Paulus: In fide,inquit,viuo filij
Galat.2. Dei,qui dilexit me,& tradidit ſemetipſum ꝑ me.Hoc tractu pꝛſſimo indiget pigritia atq;
infirmitas noſtra,qui ſine grasia ſemper inhæremus terrenis ac vilibus rebus. Propter quod
ſponſa precatur Cantic.1.Teahe me poſt te.[Et ero eis quaſi exaltans iugum &c.]hoc eſt q̄d
1.Co.10. aſſerit Paulus,Fidelis Deus qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis.[Declinaui
ad eum]i.de cælo ad terram deſcendi ad populum iſtum pee incarnationis myſteeium.[vt
veſceretur]pane ſuperſubſtantiali ac ſacramentali,vt dictum eſt. A ſummo enim cælo egreſ
Pſal.18. ſio eius.Et ipſe ait Ioan.6.Ego ſum panis viuus,qui de cælo deſcendi. Qui manducat hunc
panem,habet vitam æternam. En quanta dilectio,librralitas atq; dignatio. [Non reuertetur in terram Aegypti] i.plebs vere Chriſtiana,ad conuerſationem non reuertetur mundanam.Quod ſi feeerit,tunc[Aſſur]i.diabolus erit[rex eius]qui eſt rrx filiorum ſuperbiæ.[Cœpit gladius eius]i.tentatio diaboli præualere,[in ciuitatib⁹ eius]i.congregationib⁹ Chriſtianoꝝ rebelliū, qui à proprijs coucupiſcentijs ſuperantur. [& conſumet elrctos, & comedet capita eius]i.eminentes ac ſuperiores populi huius ad nihilū redigit dæmon, pertrahēs oēs ſimul in damnationem æternam. [Et populus meus pendebit ad reditū meum,] quia dum Chriſti gratioſam præſentiam piumq; iuuamen amittimus,nil boni valemus, quouſq; nos
Pſal.89. viſitet & confortet.Idcirco feruenti ſemper dicamus affectu:Cōuertere dn̄e vſq;quo, & de-
&76. precabilis eſto ſuper ſeruos tuos.Et interim renuat conſolari anima noſtra, ſuſpirans ad reditum ſponſi.[Iugum aūt imponetur eis ſimul,q̄d non auferetur] quia peruerſi nūc ſubduntur iugo laqueiſq; diaboli,cum quo poſtea in inferno æternaliter cruciabunt.[Quō dabo te
Ephraim?] hoc dicit dn̄s cōminando impijs Chriſtianis, quibus mrlius eſſrt viam iuſtitiæ
ignoraſſe,q̄ agnitam abieciſſe.Vnde merentur ſubuerti,ſicut Pentapolis.Sed Deus frequen
2.Petr.2. ter miſeretur coꝝ,ſicut ſubiungit:[Conuerſum eſt in me cor meum.]Tempore em̄ euāge-
Gene.19 licæ legis gr̄a & miſericordia Dei præcipue abundauit.Propter q̄d dicit Apoſtolus ad Titū:
Tit.3. Apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris nr̄i Dei.[In medio tui ſanctus.] Chriſt⁹ em̄ in
medio eſt ſuoꝝ,quēadmodum ait Matth.18. Vbi ſunt duo vel tres congregati in noīe meo,
ibi ſum in medio eoꝝ.[Et non ingrediar ciuitatē]i.eccleſiā impioꝝ, iuxta illud in Pſalmo:
Odiui eccleſiā malignantiū,& cū impijs non ſedebo.[Poſt dn̄m ambulabunt]i.Chriſti veſti-
Pſal. 25. gia aſſequētur veraciter Chriſtiani,ſcienies ꝙ non ſit ſeruus maioe dn̄o ſuo.Nemo em̄ venit
Ioan.13. ad patrē,niſi prr Chriſtū.Ideo dicit in 1.ſua epiſt.Ioan. Qui dicit ſe in Chriſto manere, de-
&14. bet ſicut ille ambulauit,& ipſe ambulare. Petrus quoq;:Chriſtus, inquit, paſſus eſt pro no-
1.Ioan.2 bis,vobis relinquens exemplum,vt ſequamini veſtigia eius.[Quaſi leo rugiet]Chriſtus,præ-
1.Pet.2. ſertim in die iudicij dicens:Ite maledicti in ignem æternū.Tunc em̄ iuxta Eſaiæ ſermonem,
Matt.25 dn̄s vt ignis veniet,& vt tēpeſtas currus eius.Nūc etiam rugit per ora efficaciū prædicatorū
Eſai.66. atq; doctoꝝ,quib⁹ ipſe dat os & ſapientiā.[Et formidabunt filij maris]i.hoīes ſeculares audi-
Luc.21. ta prædicatione huiuſmodi, metuēt diuinā iuſtitiā,futuꝝ iudiciū,pœnas ætrrnas.[Et auolabūt]i.à priſtina cōuerſatione cito eecedēt,[quaſi aues]auiū agilitatē ſequēdo per contemplationē cæleſtiū & ſupergreſſionē terrenoꝝ,ne eis dicatur:Filij hoīm vſq;quo graui corde?
Pſal.4. Sed & illud Eſaiæ 40.eis cōueniat:Qui ſperāt in dn̄o,mutabūt fortitudinē, aſſument pennas
vt aquilæ,volabunt & non deficient.[Ex Aegypto]i.tenebroſis operibus mundi huius poſiti in maligno,vbi eſt ciuitas illa magna, q̄ ſpūaliter dicitur Sodoma & Aegyptus,vt dicitur
1.Ioan.5 Apoc.11.De qua ciuitate accipitur,q̄d iam dixit,Nō ingrediar ciuitatē. [Et quaſi columba,]
imitando ſimplicitatem & innocētiam columbinā,auolabunt[de terra Aſſyrioꝝ] i.de proprio corpore,per eeceſſum videlicet ab operibus carnis, vt viuant in ſpiritu. Nempe qui in carne ſunt,Deo placere non poſſunt,vt dicitur ad Rom.8. Et ſi ſecundū carnrm vixerimus, moriemur:ſi aūt ſpiritu facta carnis mortificauerimus,viuem⁹.[Et collocabo eos]per fidem & charitatem,obſeruantiamq; præceptoꝝ,[in domibus ſuis]i.eccleſijs,vel in deuotis cōgregationibus atq; cœnobijs.Iſta em̄ præſertim conueniunt his, qui mundanam conuerſationem penitus deteſtantes,ad clauſtra confugiūt. [Circūdedit me in negociatione Ephraim]
Tit.1. i.prælati tēporalia cupide congregantes,qui dicunt ſe noſſe Deum,factis aūt negant,& ne-
gatione boni ac mēdacijs dn̄m vndiq; inhonorant. Circūdant etiā iſti Chriſtū, [& in dolo
domus Iſrael]i.fraude qua fallunt,ſubuertunt,ſcandalizant eccleſiam, errantes & in ereorē
Colo.2. mittentes.Vnde monet Apoſtolus: Videte,ne quis vos ſeducat per inanem fallaciam.Et ite-
2.Theſ.2 rū:Ne quis vos ſeducat vllo modo.[Iudas aūt]i,populus fide & actu eccleſiaſticus, corde ve-
Eſai.44. ro & opere confitens dn̄o. [teſtis] veritatis. De talibus enim ait Deus pee Eſaiam: Vere vos
Actor.1. teſtes mei. Et Chriſtus in Actis: Eritis mihi teſtes in omni Iudæa & Samaria.[deſcendit,]
Threñ.3 humiliando ſeipſum,ponenſq; in puluere os ſuum, ſi forte ſit ſpes, vt ſcriptum eſt: Deſcen-
dit ergo à tumore ſuperbiæ cum Deo,id eſt,ſecundum voluntatem atq; imperium Dei, qui
1.Pet.5. per Petrum locutus eſt:Humiliamini ſub potenti manu Dei.Deſcendit ergo cum Chriſto,
diſcens

diſcens ab eo,quia mitis eſt & humilis cordeq; non venit miniſtrari,ſed miniſtrare,& patri Matt. 11.
obedire vſq; ad mortem.[Et cum ſanctis fidelibus]i.Apoſtolis ac apoſtolicis viris, illoꝝ hu Mat. 20.
militatem ſectando, dum alij fraude ac negatione Deum circundant. Tales ſunt,qui alioꝝ
malis exemplis aut ſuggeſtionibus doloſis non corrumpunt, quemadmodum docet Apo-
ſtolus Ephe.5.Nolite fieri participes eoꝝ.Rurſusq;:Obſeruetis eos,qui offendicula & ſcan- Rom.16.
dala concitant,& declinate ab eis.

¶Elucidatio cap.XII.Ephraim paſcit ventum. Art. XXV.

FRequenter S.Oſee eundem repetit ſenſum,ſub alia forma verborum, & aliqua adnci-endo.peccantes enim multipliciter arguendi inſtruendiq; ſunt. Quod ergo ſuperius 1.Tim. 5
dixit, regnum decem tribuum vanitatibus ſuis inſiſtere,& ab hominibus magis, quam Oſee. 2.
à Deo poſtulare auxilium, nunc reſumit. [Ephraim,]id eſt,rex & populus decem tribuum.
[paſcit ventum,] id eſt, vanam ſpem ſuam fouet in Aſſyrijs confidendo, & ſeipſum fallit
ſpe ventoſa, in hominibus fruſtra ſperando. Vel paſcit ventũ,id eſt,ſuperbos & vanos ſimi
les vento Aſſyrios alit, ſoluẽdo eis annuatim magnum tributũ, vt patet 4.Regum de Mana 4.Reg.15
hen & Oſee regib⁹ Iſrael. [& ſequitur æſtum]i. Aegyptioꝝ auxilio innitit. A qbus tempo-
re Oſee regis poſtulauit auxiliũ contra regem Aſſyrioꝝ.Aegyptus aũt per æſtum ſignificat,
q̃niam regio illa eſt in parte magis calida,quàm Iudæa aut Samaria. Eſt enim reſpectu ter-
ræ ſanctæ in parte auſtrali,vt fert. Gloſſa vero exponit ſic: Sequit ventum,i. ire ad plagam
meridianã.fluctuabat em̃ inter duos pp̃los[tota die]id eſt,iugiter om̃i tempore,de q̃ nũc ſer-
mo,ſingulis dieb⁹ ac noctibus.[mendaciũ & vaſtitatem multiplicat]i. verbo & actu menti-
tur,idola venerando,& opprimi vaſtariq; meret, Deũ magis ac magis offendendo. Multi-
plicat igit vaſtitatem,i.cauſam ſuæ captiuitatis adauget inceſſanter peccando,vel à Pharao-
ne ſubſidiũ implorando. Quo cognito, rex Aſſyrioꝝ venit atq; deſtruxit regnũ decem tri- 2.Par.10
buum.[& fœd⁹ cũ Aſſyrijs iniit] id eſt,pacis & amicitiæ pactum tempore Manahen,q̃ dedit
regi Aſſyrioꝝ multa munera,vt regnum ſuum firmaret.[& oleũ in Aegyptũ ferebat]id eſt,
Pharaoni inter alia dona oleum(cuius Samaria ferti liſſima eſt,ſecundũ Hieronymũ,& qua-
le in Aegypto non inuenit ſecũdũ gloſſam)deſtinauit & ferri fecit. Hoc fuit tẽpore Oſee re-
gis,q̃ cupiens à rege Aſſyrioꝝ & tributo,quod ei ſoluebat,liberari,miſit munera regi Aegy
pti,vt eum à iugo Aſſyrioꝝ erueret. [Iudicium ergo domini cum Iuda, & viſitatio ſuper Ia 4.Re.17.
cob.]Hoc dupliciter explanat. Primo ſic: Iudiciũ ergo domini,id eſt,q̃niam decem trib⁹ tot
operatæ ſunt mala,idcirco iudiciũ reprobationis & pœnæ ſeu iuſta punitio Dei eſt cum Iu-
da,i.pro pp̃lo regni Iudæ contra decem trib⁹. Quoniam vna cauſa captiuitatis decẽ tribuũ
fert fuiſſe,q̃ toties pſecutę ſunt regnũ Iudæ,vt patet in lib.Regũ 3.& 4. Sicq; De⁹ vindicauit 3.Re. 15.
perſecutionem Iudæ illatam in regno Ephraim.[Et viſitatio] vltionis venit ſuper Iacob.i.
regnũ Iſrael ſeu decem tribuum.Secundo ſic:Iudicium ergo domini cũ Iuda, id eſt, quoni-
am regnũ Iudæ non pœnituit decem tribubus captis,idcirco poſt illaꝝ vaſtitatem iudici-
um domini eſt cũ populo duaꝝ tribuũ,vt iudicet ac puniat eas per Chaldæos. Et viſitatio,i.
flagellatio irruit ſuper Iacob,i.p̃dictũ populũ Iudæ ac Beniamin ex ſemine Iacob progeni-
tum.[iuxta vias eius,& iuxta adinuentiones eius],id eſt, ſecundũ exigentiam opeꝝ & cogi-
tationũ,vel eoꝝ quæ ex proprijs adinuentionibus geſſit.[reddet ei]i.regno Iſrael ſecundum
primã expoſitionem,vel regno Iudæ,iuxta expoſitionem ſecũdã.V trũq; em̃ regnũ iuſte pu-
niuit Deus om̃ipotens,q̃ ſingulis tribuit quod merent, quemadmodũ in Iob inducit: Abſit Iob 34
à Deo impietas,& ab omnipotente iniquitas.opus em̃ hoĩs reddet ei,& iuxta viaꝝ ſingulo ꝝ
reſtituet.Vnde in Apocalypſi:Ecce venio(inq̃t) cito, & merces mea mecũ eſt, dare vnicuiq; Apo.22.
ſecundum opera ſua.Conſequenter recolit beneficia patriarchæ Iacob collata, quibus po- Gen. 25.
ſteri fuerunt ingrati. [In vtero] Rebeccæ genitricis ſuæ [ſupplantauit] Iacob [fratrem ſu-
um] Eſau,non propria, ſed Dei virtute. Ipſe nempe quod egit, non ſenſit: ſed Deus qui
præuidit eum ſibi futurum fidelem patriarcham, qui & prædeſtinatos amat,dedit ei hoc Rom.8.
facere in ſignum futuri. De hac ſupplantatione habetur in Geneſi, quòd collidebantur in
vtero. Propter quod Rebecca pericula metuens, dixit: Si ſic futurum mihi erat, quid Gene. 25
neceſſe erat concipere? Cumq; iiſſet ad conſulendum Dominum, locutus eſt el Deus:
Duæ gentes in vtero tuo ſunt, & populus populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori.
Hic itaque fuit ſupernaturalis myſticusq; conflictus. [& in fortitudine ſua] ſibi à Deo con-
ceſſa per naturam vel gratiam. [directus] id eſt, recte aptatus [eſt] Iacob ad præliandum
[cum angelo] ſancto, quando ſicut in Geneſi ſcriptum eſt, vir ſcilicet angelus in ſpecie vi-
ri, luctabatur cum eo vſque mane. [Et inualuit ad angelum] ſicut illic ſubiungitur: Qui Gene. 32
cum videret, quod eum ſuperare non poſſet,dixit: Dimitte me, iam enim aurora eſt. Dici-
tur autem Iacob angelo præualuiſſe dupliciter: Primo,q̃m precibus & deuotione quaſi ex-
torſit ab angelo,quod quærebat.Nec mirum ſi dicatur inualuiſſe ad angelum,cum domin⁹ Exod. 32
dicat ad Moſen: Dimitte me, vt iraſcatur furor meus contra eos. Moſes ergo charitate

& precibus, quaſi ligauerat Deum. Secundo, ꝙ inualuit ſecundum apparentiam, ita ꝙ ange
lus finxit ſe ſanctum Iacob ſuperare non poſſe, quæ tamen fictio non fuit fallax aut mendo-
Luc. 24. ſa, ſicut nec illa, qua Chriſt⁹ finxit ſe longius ire: ſed diſpenſatoria, & veritatis præfigurati-
ua. Præfigurauit enim, ꝙ Iacob hoſtibus præualeret, & populus naſciturus de eo, filios Eſau
ſuperaret. Quod tempore Dauid conſtat impletum, ſeruiente Idumæa regi Dauid ſub tribu
2. Re. 8. to, quando & Ioab interfecit omne maſculinum in Idumæa. [& confortatus eſt] Iacob be
nedictione ſuſcepta ab angelo, quando & dictus eſt Iſrael, atq; audiuit ab angelo: Si fortis
fuiſti contra Deum, id eſt, me Dei nunciũ, quanto magis contra homines præualebis? Cum
Gen. 32. enim Iacob oĩmis timeret aduentum Eſau, miſit Deus hunc angelũ, vt conſolaret̃ conforta
retq; Iacob. Tamen ſecundũ Auguſtinũ 16. de ciuitate Dei, fuit angelus, q cũ Iacob venit de
Meſopotamia. [Fleuit & rogauit eum] i. Iacob lachrymoſe precatus eſt angelum, vt ſe be-
nediceret atq; in via cuſtodiret, ſicut & factum eſt. [in Bethel inuenit eum] id eſt, angelum.
Non ſeruatur hoc loco ordo hiſtoriæ. Iſta nanq; inuẽtio diu preceſſit conſortationem &
Gen. 28. luctam præfatam, quando videlicet Iacob ex conſilio Rebeccæ fugit à facie Eſau pergẽs ad
Syriam, ad Laban fratrem Rebeccæ. Cumq; veniſſet ad quendam locũ, & dormiret in eo,
vidit in ſomnis ſcalam vſq; cælos erectam, & angelos Dei aſſcendẽtes ac deſcendentes ꝑ eam,
dñm q̃q; innixum ſcalæ, & ſibi dicentem: Ne timeas Iacob, terram hãc dabo ſemini tuo, &
ero cuſtos tu⁹ q̃conq; pertexeris. Cũ ergo Iacob euigilaſſet, pauens: Quàm terribilis, inquit,
eſt locus iſte? non eſt hic aliud, niſi domus Dei. Propter quod vocauit nomen vrbis illi⁹
Bethel, q̃d interpretat̃ domus Dei, quæ ante Luza vocabat̃. Quæ omnia Gene. 28. plenius
deſcribunt̃. [Et ibi locutus eſt nobiſcũ] angelus. Per hoc enim quod in Bethel loquebatur
in perſona Dei ad Iacob, loquebatur & filij eius in lumbis patris, ad quos promiſſio Iacob
facta pertinuit. Hoc loco (vt recitat Lyra) multa fabulant̃ Iudæi, dicentes quòd Iacob forti-
tudine ſibi ad horam conceſſa, vere præualuit angelo. Item, quòd angelus victus fleuit, ro-
gauitq; ipſum Iacob dilationem de obtinenda primogenitura & inualeſcentia ſuper Eſau,
ita quòd angelus iſte fuit cuſtos Eſau, volens impedire Iacob, ne ingrederet̃ terram promiſ
ſionis ad acquirendum benedictiones ac primogenita Iſaac in præiudicium Eſau. Hæc au-
tem ſtulta & friuola ſunt. Quod enim angelus erat fortior Iacob, patet ex hoc, quòd cũ te-
rigiſſet neruum femoris eius, ſtatim emarcuit, & claudicauit. Rurſus angelus ille cum fue
rit bonus, & ſciuerit ꝙ Deus promiſiſſet ipſi Iacob terram promiſſionis, nequaq̃ conatus
eſt impedire diuinum promiſſum. Item, q̃a beatifica Dei viſione fruebat̃, dolor in ipſo non
habuit locum. Vnde nec fleuit, neq; triſtatus eſt de promiſſi impletione diuini, ſed erat di
uinæ volũtati in omnib⁹ conformatus. [& domin⁹ Deus] qui eſt [exercituũ] id eſt, angelo-
rum [domin⁹ memoriale (eſt) eius] vtpote patriarchæ Iacob. Hoc ideo dicit̃, q̃a in nomine
Iſrael, quod angelus impoſuit Iacob, includit̃ nomen Dei, quoniam Iſrael interpretat̃ vir
videns Deũ. Vel ideo, q̃niam Iacob habuit Deum iugiter in memoria. Et item, q̃niam De⁹
Exod. 3. vniuerſorũ voluit ſe ſpecialiter dici Deũ Iacob. Sicq; Deus eſt memoriale Iacob, q̃a per Ia-
cob commemorat̃. Vel iſte eſt ſenſus: Et domin⁹ De⁹ exercituũ, dñs eſt memoriale. i. nomẽ
eius, ſcilicet dñi Dei, q̃a communiter in veteri teſtamẽto dñs exercituũ appellat̃. Vnde ſcri-
Amos 4. ptũ eſt in Amos: Formans montes, & creans ventũ: domin⁹ exercituũ, nomen eius. Deinde
propheta affat̃ & admonet poſteros Iacob. [Et tu] popule Iuda ſeu Iſrael. Ad vtriuſq; etenim
regni populum poſſunt hæc verba aptari. [ad dominũ Deũ tuũ conuertaris] ſequendo veſti-
gia Iacob patris tui. Quod partim impletũ eſt in primo aduentu Chr̃i, & poſt dominicã paſ
Act. 2. 4. ſionem, q̃ñ per apoſtolorũ prædicationem multa millia Iudæorũ ad fidẽ conuerſa ſunt, vt pa
Ecci. 30. tet in Actib⁹. [Miſericordiam & iudiciũ cuſtodi] Primo, miſerendo tibiipſi, quemadmodũ
& 14. ſcriptũ eſt: Miſerere animæ tuæ placẽs Deo. Et: Qui ſibi nequam eſt, cui bon⁹ erit? Et Pro. 11.
Iacob. 2. Benefacit animæ ſuæ vir miſericors. Iudicium aũt ſine miſericordia fiet ei, q non fecerit
miſericordiam. Eſt inſuper iudiciũ propriæ diſcuſſionis, & reprobatiõis, ſeu veræ diſcretio-
nis, q̃d ſpectat ad omnes, vt ſcilicet vnuſquiſq; vitia ſua dijudicet, inter bona & mala diſcer
nat, ſeipſum diſcutiat, nec ſe impunitum relinquat. Vnde ait Apoſtolus: Si noſmetipſos di
1. Cor. 11 iudicarem⁹, non vtiq; iudicaremur. Et in lib. Iob habet̃: Nunquid q non amat iudiciũ, po-
Iob 34. teſt ſanari? Qui autem prælatus eſt, alijs iudiciũ iuſtũ exerceat tanq̃ iudex illorum. Miſericor
dia autem ſine iudicio, puſillanimitas dicit̃. Iudiciũ vero ſine miſericordia, crudelitas fert̃.
Commiſcenda ergo ſunt hæc moderatione ſagaci. [& ſpera in Deo tuo ſemper] in proſpe-
Iob. 34. ris & aduerſis, vt cũ S. Iob dicas: Etiam ſi occiderit me, in ipſo ſperabo. Quis em̃ ſperauit in
& 13. eo, & confuſus eſt? Propter q̃d Eſaias 30. diſſeruit: Deus iudicij domin⁹. Beati om̃es q expe-
Pſal. ctant eum. Et Pſal. Sperent in te, q nouerũt nomen tuum, q̃niam non dereliquiſti q̃rentes te,
domine. Cũ omni ergo fiducia inuoca Deum, & longanimiter expecta eum. Spera in eo, q̃ſi
in patre clemẽtiſſimo, ſicut in amatore præcipuo, tanq̃ in domino oĩpotente, & crede te eis
certus eſto ꝙ paratus ſit indulgere, auxiliari, & quicq̃d veram concernit ſalutem, conferre.

De

De ſic ſperante dicit Pſalmiſta: Domine virtutū, beatus homo q ſperat in te. Et Hieremias: Pſal. 83.
Benedictus vir qui confidit in domino, & erit dn̄s fiducia eius. Et alibi ſcriptum eſt: Omnes Hier. 17.
qui ſperant in eo, non infirmanť. Pro eo quod Hieronymus tranſtulit, Et ſpera in Deo tuo Pſal. 25.
ſemper: Septuaginta tranſtulerunt, Et appropinqua Deo tuo ſemper. Hoc eſt, de virtute in
virtutem procede, omnem immunditiam culpæ abſterge, & Deo per charitatem ſemper
viſceroſius atq; intimius vniri, immo immergi enitere. Inſuper redit propheta ad decem
tribuū increpationem: [Chanaan] id eſt, plebs decem tribuum, quæ Chanaan appellať, non
origine generis, ſed parilitate & imitatione iniquitatis, q̄niam Chananæoꝝ vitia idololatri
amq; ſequuta eſt. Vnde & Daniel ait presbytero iudici, q vtiq; erat de ſemine Iuda ſecūdum Dan. 13.
Hieronymum: Semen Chanaan, & non Iuda, ſpecies decepit te. Iudæ quoq; atq; Hieruſa-
lem dicit in Eſaia: Audite verbum domini principes Sodomoꝝ, auribus percipite legem Eſai. 1.
Dei veſtri populus Gomorrhæ. Item in Ezechiele: Pater tuus Amorrhæus, mater tua Ce- Ezec. 16.
thæa. [in manu eius ſtatera doloſa.] Per hoc decem tribus repræhenduntur de fraude in p-
ximum & auaritia, de legis etiam præuaricatione, quæ iuſſit: Nolite iniquum aliquid fa-
cere in iudicio, in regula, in pondere, in menſura. Et denuo ait: Sit tibi æqu' modius, æqu'q; Leui. 19.
ſextarius. De hoc habetur in Pſalmo 61. Veruntamen vani filij hominum, mendaces filij ho Deu. 25.
minū in ſtateris, vt decipiant de vanitate in idipſum. Deniq; quidam affirmant, ꝙ Chana- Leui. 25.
an ſit hoc loco nomen commune, ſignificans mercatorem, quemadmodum Prouerb. 31.
vbi legitur: Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo. Sicq; mercatores
Iſrael de ſtatera notantur doloſa. [calumniam] id eſt, pauperum oppreſſionem, & aliorum
iniuriatiōem, [dilexit] quod eſt contra charitatem, contra legem naturalem & ſcriptam, &
contra illud Leuit. 19. Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. [Et di-
xit Ephraim] ſcilicet decem tribus. [Veruntamen diues effectus ſum] id eſt, non obſtante, ꝙ
dilexi calumniam & ſtateram doloſam, in temporalib' nunc abundo, & ſufficit mihi, quod
ea poſſideo, nec curo, quomodo adeptus ſim ea. [inueni idolum mihi] i. deum conflati-
lem, cui ſeruiendo effectus ſum diues. Vel idolum, id eſt, aurū ſiue pecuniam, quod eſt de-
us, idolumq; auari: ſicut venter diciť deus guloſi. Propter quod dicit Apoſtolus: Deponite Phil. 3.
auaritiam, quod eſt ſimulacroꝝ ſeruitus. [Omnes labores mei non inuenerunt mihi iniqui- Col. 3.
tatem, quam peccaui] id eſt, diuitiæ, quas laborando collegi, non mihi oſtenderūt iniquita-
tem meam. Vel cauſa non fuerunt peccati, q̊d feci. [Et ego domin' De' tuus de terra Aegy
pti] id eſt, q̄uis tam grauiteř me offendiſti, ego tamen ab eo tempore q̄ te ſeu patres tuos de
Aegypto eduxi, ſemper miſericors fui tibi, & quando conuerti volebas, pœnitentē clemen-
ter recepi. Immo adhuc veniā gratiamq; promitto, & locū pœnitendi concedo. Vnde ſub-
iungiť: [Adhuc ſedere te faciam in tabernaculis] id eſt, ſynagogis, vel proprijs domibus, vel
in congregationibus ſanctis, [ſicut in diebus feſtiuitatis] id eſt, cū ingenti cordis ſolennita-
te, cum ſecuritate, deuotione cordis atq; lætitia, quemadmodum in veteri teſtamento con-
ſuetudo fuit veris Iſraelitis, ſedere in legalibus feſtis. Hoc aūt tripliciter accipi poteſt. Pri-
mo, conditionaliter, dummodo vitam corrigerent, ita ꝙ ab imminēte captiuitate libera-
renť. Secundo, pro tempore Chriſti, quando per eius & Apoſtolorum ſermocinationem
aliqui ex decem tribubus conuerſi, ſederunt in tabernaculis illis præclariſſimis primitiuæ
eccleſiæ, ſecundū quod domin' apud Eſaiam prædixit: Sedebit populus meus in pulchritu Eſa. 32.
dine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Tertio, pro tempore finalis con
uerſionis Iudæoꝝ, quando plenitudine gentiū introgreſſa, omnis Iſrael ſaluus fiet. [Et lo- Rom. 11.
quut' ſum ſuper prophetas] i. reuelationes inſpiraui prophetis, & per illos loquutus ſum, ita
ꝙ ſermo meus cecidit ſuper corda eorum, & locutio mea ſuper eos deſcendit. [& ego viſio-
nem] id eſt, propheticas reuelationes [multiplicaui,] multifarie multiſq; modis loquens pa- Heb. 1.
tribus in prophetis. Vnde apud Lucam habetur: Sicut loquutus eſt per os ſanctorum, qui à Luc. 1.
ſeculo ſunt, prophetarum eius. Eiſdem etiam prophetis valde multiplices viſiones oſtendit
anagogice aut ſymbolice, ſcilicet Dauid, Salomoni, Eſaiæ, Hieremiæ, Ezechieli, Danieli.
Multi demum fuerunt prophetæ, quoꝝ viſiones non ſunt conſcriptæ. Et omnes prophetæ
principaliter loquuti ſunt pro tempore & de myſterijs Chriſti, quemadmodum in Actib'
Petrus teſtatus eſt: Omnes prophetæ à Samuel & deinceps annunciauerunt dies iſtos. [& Acto. 3.
in manibus prophetarum] id eſt, per verba & actus eorum. [aſſimilatus ſum] id eſt, homi-
nibus aſſimilatus, prænunciatus, præfiguratus, & ſimilitudinarie præſignat' ſum. Sic enim Gene. 2.
vnio Chriſti & eccleſiæ præfigurata eſt per coniunctionem Adæ & Euæ: per formationem
quoque Euæ de coſta Adæ, præfigurata eſt formatio Eccleſiæ de latere CHRISTI Ioan. 19.
dormientis in cruce. Sic arca Noe, typus fuit Eccleſiæ, & Iſaac ligna baiulans, Chriſtum Gene. 22.
ſignificauit, crucem propriam ad locum immolationis ſuæ portantem. Dauid quoque
& Hieremias per tribulationes ſuas & opera, Chriſti paſſionem & opera apertiſſime figu-
rauerunt. Et Ionæ deglutitio triduo durans, Chriſti triduanam ſepulturam monſtrauit. Ion. 2.

Loqui-

Loquitur autem Oſee commixtim de beneficijs Dei, & maleficijs populi. Vnde nunc curſus cecitatis beneficijs creatoris, commemorat vitia & ingratitudinem populi. [Si in Galaad idolum] id eſt, quia in vrbe trans Iordanem nomine Galaad, idololatria exercetur, & idolum reperitur, ſicut ſuperius dictum eſt, Galaad ciuitas operantium idolum. [tamen fruſtra
Oſee. 6. errant in Galgal] id eſt, duæ tribus grauiter peccant, & grauius alijs, dum idola colunt in Gal
Oſee. 9. gala ciuitate duarum tribuum, de qua dictum eſt: Omnis nequitia eorum in Galgal. Tanquam dicat, cum duę tribus habeant ſacerdotes & templum, in quo & per quos ſecundum legem offerre poſſunt, & nihilominus idola colant in loco Galgal: inexcuſabiliores ſunt, quo ad hoc, decem tribubus, quæ nihil horum habuerunt. [bobus] id eſt, vitulis aureis [immolãtes] Quod enim hoc fruſtra fecerunt, hinc liquet. [Nam & altaria] ſacrilega [eorum] erunt [quaſi acerui] id eſt, tumulus ſeu congeries lapidum iacentes [ſuper ſulcos agri] id eſt, altaria decẽ duarumq́ tribuum, in quibus idolis ſeruierunt, penitus deſtruentur ab Aſſyrijs & Chaldæis. [Fugit Iacob] à facie Eſau [in regionem Syriæ] ad Laban auunculum ſuum fratrem Re-
Gen. 27. beccæ, vt dicitur in Geneſi. [& ſeruiuit Iſrael in vxorem] id eſt, Iacob alio nomine Iſrael, ſe-
Gene. 29 ptem annis ſeruiuit auunculo ſuo Laban pro Rachele filia eius in coniugem recipienda: videbanturq́ ſibi anni breues propter amoris magnitudinem, vt in Geneſi deſcribitur. [& in vxorem ſeruauit] vel ſeruiuit, vt aliqui continent textus, id eſt, cum Iacob vidiſſet ſibi pro
Ibidem. Rachele ſuppoſitam Liam, ſeruiuit auunculo alijs ſeptem annis, vt Rachelem reciperet, quam tamen ſtatim poſt Liam recepit, octo (vt dicitur) euolutis diebus. Et per iſta ſeptennia ſeruauit, i. oues & pecora Laban cuſtodiuit. Vel ſeruauit pactum, q̃d fecit cũ Laban de tempore miniſtrandi ſibi pro filiabus. [In propheta autem] i. per manum Moſis excellentis prophetæ, de quo Deutero. 34. ſcriptum eſt: Non ſurrexit vltrà propheta in Iſrael ſicut Moſes, qui noſceret dñm facie ad faciem. [eduxit dñs Iſrael de Aegypto] in manu potenti & brachio extento, [& in propheta] id eſt, per charitatem, precem & meritum huius prophetę [ſeruatus] i. à morte præſeruatus [eſt] populus Iſrael frequenter, quando Deum grauiſſime offenderunt, ſicut in adoratione vituli conflatilis, & tentationibus ac murmurationibus contra Deum, quemadmodũ in libris Moſis copioſiſſime recitatur. Dixerat equidem Moſes: Aut
Exod. 32 dimitte populo hanc noxam, aut ſi non facis, dele me de libro quem ſcripſiſti. Cui domin' s
Pſal. 105 Dimiſi, inquit, iuxta verbum tuum. Hinc fertur in Pſal. Et dixit vt diſperderet eos, ſi nõ Moſes electus eius ſtetiſſet in confractione in cõſpectu eius. Deinde ponit decem tribuum ingratitudo. [Ad iracundiam] i. vltionem terribilẽ, & effectũ ſimilem ei q ex ira procedit. [prouocauit me Ephraim] i. decem tribus [in amaritudinibus ſuis] id eſt, peccatis ac idololatrijs veræ ac ſanctæ ſuauitati contrarijs, atq; ad æternam amaritudinẽ pertrahentib'. Vnde in Hie-
Hier. 2. remia habetur: Amarũ eſt te reliquiſſe dñm Deum tuum. Nihilominus vitia peccantem delectant, ſed delectationem amariſſimam amaritudo conſequit, iuxta illud Apoca. Quantũ
Apo. 18. glorificauit ſe, & in delicijs fuit, tantũ date illi tormentum & luctum. Præterea, pius ac dulcis inuariabilisq́ creator, dicit ad iracundiam prouocari, non q; in ipſo ſit paſſio ſiue mutatio, ſed quia exigente ſua iuſtitia, & promerẽte hominum culpa, per modum prouocati & irati
Hier. 7. ſe habet in vindicando, Propter quod ait apud Hieremiam: Nunquid me ad iracundiam prouocant? Nonne ſemetipſos in confuſione vultus ſui? [& ſanguis eius ſuper eum veniet] id eſt, cauſa mortis ſuæ redundabit in eum, id quod ſuis peccatis erit cauſa propriæ punitionis, quemadmodum in Ezechiele dñs ait frequenter de eo, qui propria negligentia, non
Ezec. 33. paſtoris ignauia, perit: Sanguis eius erit ſuper caput eius. Et puero Amalachitæ occiſo, dixit
2. Reg. 1. Dauid: Sanguis tuus ſuper caput tuum. Os enim tuũ loquutum eſt, dicens: Ego occidi Chriſtum domini. Vel ſanguis eius, id eſt, ſanguis innocentum atq; infantum ſuorum, quem fu
Pſal. 105. dit, iuxta illud in Pſalmo: Effuderũt ſanguinem innocentem, ſanguinem filiorum ſuorum & filiarum ſuarum, quas ſacrificauerunt ſculptilib' Chanaan. [ſuper eum veniet] ita q; debitam pœnam perſoluet. [opprobrium eius reſtituet ei dñs ſuus] id eſt, pro contemptu & bla-
Iudic. 1. ſphemia Dei, recipiet à Deo opprobrium pœnæ, & in magno erit contẽptu ac vilitate, qua-
Sapi. 11. tenus ſicut fecit, fiat ei, & per quæ peccauit, puniatur. Et fiat quod ait Saluator: Qua menſu-
Matt. 7. ra menſi fueritis, remetietur vobis. Vnde & Dauid, qui vxorem tulit Vriæ, domin' ait: Ego
2. Reg. 12 tollam vxores tuas, & dabo eas proximo tuo.

¶Moralis explanatio eiuſdem cap. duodecimi. Art. XXVI.

NVnc dictũ eſt ſæpe, q̃d per Ephraim (q interpretaẽ augmentũ, & Dei cultũ abiecit) ſignentur Chriſtiani iniuſti, mali plati, religioſi ignaui, qui ſibi tẽporalia augent, vitia colligunt, & opus Dei negligenter exoluunt. Vnde de quolibet horum nunc dicitur:
Pſal. 1. [Ephraim paſcit ventum] i. propriam vanitatem & animi leuitatem fouet ac roborat, & eſt
Matt. 11. tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ, & ſicut arundo vento agitata, nõ habẽs
Pſal. 14. radicẽ cordis in virtutibus fixã. Quo contra de electis ait pſal. In populo graui laudabo te. [Et ſequitur æſtum] i. concupiſcentiæ ignem, iræ, furoris, cupiditatis ardorem, impetum

paſſionu m

paſſionum. Quo cõtra Eccleſiaſtici 18. dicit: Poſt cõcupiſcentias tuas non eas,& à voluntate
tua auertere. Et in Prouerbijs dicitur: Impetũ concitati ſpũs quis poterit ſuſtinere? Hoc ad Pro. 27.
ſapientem non pertinet, prout in Iob dicitur: Nunquid ſapiens reſpõdebit, quaſi in ventum Iob 15.
loquens, & implebit ardore ſtomachum ſuum? [Tota die] i. iugiter [mendacium & vaſtita-
tem multiplicat] agens contra veritatem vitæ, doctrinæ, atq; iuſtitiæ, dæmonumq; captiuita
ti ac laqueis ſe innectens, & æterni carceris incluſionem ſibi accumulans. [Et fœdus cũ Aſ-
ſyrijs] id eſt, dæmonibus [iniit] quorum voluntati ſe æquat, ſicut in Eſaia habetur: Percuſſi-
mus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. Aſſyrij autem interpretantur diri- Eſai. 28.
gentes, & dæmones dirigunt in viam damnationis æternæ. [Et oleum] id eſt, verba adulatio-
nis, vel apparentiam ſanctitatis, vel ſapientiæ nitorem. [in Aegyptũ ferebat] i. ad homines
ſeculares adduxit, illis adulando, vel ab eis laudem optando, vel ſciẽtiam ſuam iactando, q̊d
multi faciunt religioſi, prædicatores & clerici, vt temporalia commoda conſequantur & ho
norentur. De quo oleo ſcriptum eſt: Oleum peccatoris non impinguet caput meũ. [Iudicium Pſal. 140
ergo domini cum Iuda] i. huiuſmodi Chriſtianos, q dicunt ſe noſſe confiteriq; Deũ, ſed ope Titi 1.
ribus negant, Chriſtus diſtricte iudicabit. Scienti enim bonũ & non facienti, peccatũ eſt il- Iacob. 4.
li, vt Iacobus docet. Et Petrus: Tempus eſt, inquit, vt incipiat iudicium à domo Dei. [Et vi- 1. Pet. 4.
ſitatio] diuinæ vltionis irruit [ſuper Iacob] id eſt, eum qui cœpit vitijs reluctari & pœnitere,
ſed recidiuans, ſupplantatur à vitijs, quales ſunt multi religioſi, qui cũ cœperint ſpiritu, car- Gal. 3.
ne conſummant. Qui enim in clauſtro non ſtudet quotidie cum vera diligentia affectiones
animæ rectificare, vitia extirpare, cogitationes vanas ac malas reprimere, peior & incorri-
gibilior fit ſecularibus. [In vtero ſupplãtauit fratrem ſuum.] Hoc ſalubriter competit his,
qui in medio eccleſiæ alios ſuperant in profectu virtutum, vel ęrrorem eoꝝ conuincunt, &
deſtruunt ſapientiali rationis diſcurſu, quemadmodũ Chrs promiſit diſcipulis: Ego dabo
vobis os & ſapientiam, cui non poterũt reſiſtere & contradicere omnes aduerſarij veſtri. Et Luc. 21.
Paulus ad Titum 2. Verbum ſanũ irrepręhẽſibile, vt is qui ex aduerſo eſt, nil habeat mali lo-
qui de vobis. Petrus quoq; In prima ſua canonica: Sic eſt volũtas Dei, vt benefaciẽtes, obmu 1. Pet. 2.
teſcere faciatis imprudentiũ hoim ignorantiam. [Et in fortitudine ſua directus] i. ad Deũ
recte erectus [eſt cũ angelo] tales ſunt q angelicam conuerſatiõem ducũt in carne mortali,
ſurſum habentes corda, & toto affectu cæleſtis patriæ beatitudinẽ concupiẽtes. [Et inualuit
ad angelum] i. inſtantiſſimis precibus obtinuit grãm deſideratã, p cooperationẽ & admini-
ſtrationẽ angeli vitæ ſuę cuſtodis. Hoc qlibet noſtrũ facere debet, frequẽter deprecãdo ange
lũ ſibi in cuſtodiã delegatũ, vt taliter ſibi in oĩbus aſſit, dæmones repellendo, bona inſpiran-
do, impfectũ noſtrũ excuſando, preces & merita nr̃a dño offerẽdo, grãm Dei reportando, vt
tandem beatificemur cũ ipſo. Sicq; cõueniet ſingulis nobis, q̊d ſubdit de S. Iacobo: [Et cõfor
tatus eſt, fleuit, & rogauit eũ] videlicet angelũ. [In Bethel] i. in eccleſia ſeu domo Dei. [inue-
nit eum] Ibi enim Chr̃ianus inuenit angelos ſanctoꝝ, q̊s certũ eſt perſonaliter ibi adeſſe, præ-
cipue in officio Miſſæ. Ibi quoq; præueniunt principes illi angelici coniuncti pſallentib', qui Pſal. 137.
corde ſyncero fatent: In conſpectu angeloꝝ pſallã tibi. Oportet enim vt angelici vultus co-
gitemus ac veneremur p̃ſentiam, q nobis ſolitarijs p̃ſertim incũbit, ne audeamus agere an-
gelo ſancto p̃ſente ac conſpiciente, q̊d fratre aſtante nõ faceremus. [Et ibi loquut' eſt nobiſ-
cum] per inſpirationẽ internam, quemadmodũ Zacharias teſtat: Dixi angelo q loquebatur Zach. 1.
in me. [Chanaan in manu eius ſtatera doloſa] Chanaan interpretat quaſi mouentes, quales
ſunt ſeductores, q alios à rectitudine quærunt virtutũ auertere, à ſtabilitate mentis deijcere,
ſpoliare ſeu defraudare, in quoꝝ manu eſt ſtatera doloſa, iniuſta menſura, compoſitio frau
dulenta. Iſti calumniam diligunt, gaudentes dum alijs iniuriãtur, & ſimplices ac egenos fal
lunt aut opprimunt. Quod etiam auaris mercatoribus certum eſt conuenire, qui non curãt,
qualitercunq; procurent diuitias, dummodo eas acquirant. Propter quod verba ſequentia
competunt eis: [Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi] i. theſaurum, in q̊ con Matt. 19.
fido, in quo eſt cor meum, amor & cogitatio. Iſti non penſant ſcripturã Ecci. 10. dicentẽ: Ni Mar. 10.
hil eſt iniquius, quàm amare pecuniam. Et: Poſſibili' eſt camelũ tranſire per foramen acus, Luc. 18.
quàm diuitem intrare in regnum cælorum. Quàm diu plebs Chriſtiana permanet talis, non
eſt Deus proprie Deus eius, qa nec ipſe diligit eam ſecundũ p̃ſentem iuſtitiã, nec ipſa colit ac
diligit eum vt Deũ. Quod eñ Deus vniuerſoꝝ non ſit proprie De' imploꝝ, innuit Pſalmi- Pſal. 32.
ſta, dicendo: Beata gens, cuius eſt dñs Deus eius. Verum iſti fiunt populus Dei, & ipſe fit De-
us eorum, dum à ſeculari cõuerſatione, ab impuritate carnali conuertit eos ad ſe. Ideo ſub-
dit: [Et ego dñs Deus tuus de terra Aegypti] i. à tempore ſpiritualis egreſſionis tuæ de mun-
do atq; Aegyptiaca peccatorum ſeruitute, [adhuc ſedere te faciam] i. per contemplatiõem
quieſcere, guſtare, & videre, quàm dulcis eſt dñs [in tabernaculis] id eſt, in conuentu ſeu do-
mo iuſtoꝝ. De quibus fertur in Pſalmo: Vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtoꝝ. Pſal. 117.
Cum talibus enim habitat Deus, ſecundum illud Apoca. 21. Ecce tabernaculum Dei cum ho
minibus,

minibus, & habitabit cum eis. Poſtea vero ſedebunt in tabernaculis triumphantis eccle-
Eſa. 32. ſiæ, de quibus in Euangelio legitur: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt reci-
Luc. 16. piant vos in æterna tabernacula. Sic ergo ſedebunt nunc in tabernaculis [ſicut in diebus fe-
ſtiuitatis] vt quales fuerunt per baptiſmum, tales fiant per pœnitentiam. De quibus cantat
pſal. 91. Plantati in domo dñi, in atrijs domus Dei noſtri florebũt. [Fugit Iacob in regionẽ Sy
riæ, & ſeruiuit Iſrael in vxorem] Per Iacob à facie Eſau fugientem, & pro vxore ſeruientem,
præfiguratus eſt Chriſtus, vitiorum victor omnipotens, & Deum clare contemplans, qui
Mar. 1. nonnunquam fugit à facie Iudæorũ, & habitauit in deſertis locis, iuxta ciuitatem quæ dicit
Ioan. 11. Effrem, vt Euangeliſta Ioannes teſtatur. Seruiuit quoq; Deo patri, eius præcepta ſeruando,
& vſq; ad mortem obediendo, vt ſibi perfecte deſponſaret per vnionẽ gratiæ & gloriæ ſyna
gogam, quæ per Rachelem pulchram facie deſignatur. Sed Deus pater ſuppoſuit ei eccleſi-
Gen. 29. am ex gentibus congregatam, quæ deſignatur per Liam, oculis lippam atq; deformẽ quia
gentilitas cæca fuit, & vitijs deformata. Porro in fine ſeculi deſponſabitur Chriſto ſynago-
Deu. 18. ga. [In propheta autem] id eſt, per Chriſtum prophetam & dominũ prophetarum, de quo
Moſes dixit: Prophetam ſuſcitabit vobis dominus. [eduxit dominus] Trinitas benedicta,
[Iſrael] id eſt, omnes electos, [de Aegypto] i. vitijs ſeculi ad regnum eccleſiæ, [& in propheta
ſeruatus eſt] id eſt, virtute & merito Chriſti ſaluatur populus Chriſtianus [Ad iracundiã me
prouocauit Ephraim] id eſt, peccans populus Chriſtianus [in amaritudinibus ſuis] i. haben-
do amaritudines contra ſe inuicem, cum deberent mutuo eſſe benigni, dulces, & charitati-
ui. Habendo autem amaras inter ſe affectiones, merentur vt & ego talis ſim eis, qualis vnus
eorum eſt alteri. Hinc ad Galatas dicit Apoſtolus: Si inuicem mordetis & comeditis, vide-
Gal. 5. te ne ab inuicem conſumamini. Et alibi: Omnis amaritudo & clamor tollatur à vobis. Et
Ephe. 4. Iacobus ait: Si zelum amarum habetis, & contentiones ſunt inter vos, nolite gloriari &
Iacob. 3. mendaces eſſe aduerſus veritatem. Deniq; Moſes ille mitiſſimus, idem iuſſit Deuteronomij
Num. 12 29. Non ſit, inquiens, inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Quod Paulus quo-
que ad Hebræos curauit commemorare, dicendo: Pacem ſequimini cum omnibus, con-
Heb. 12. templantes, ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans, impediat, & per illam inquinen
tur multi. Si igitur volumus, vt Chriſtus ſit nobis pius, dulciſq; iudex, ſimus & nos pij, ac
dulces ad proximos & confratres, ſupportantes inuicem in charitate, & imperfectionib'
condolendo ſyncere. [Et ſanguis eius ſuper eum veniet] id eſt, iniquitas impij in ipſum re-
torquebitur, eiq; nocebit, & punitionis ſuæ cauſa conſiſtet. Vniuſcuiuſq; enim peccatum in
ipſum redundat, & ei prius ac magis quàm alteri nocet, quemadmodum Prouerb. 11. legi-
tur: In impietate ſua corruet impius, Et in inſidijs ſuis capientur iniqui. Alibi quoq; Salo-
Eccẽs. 10 mon loquitur: Qui diſſipat ſepem, mordebit eum coluber. Et Pſal. 56. Foderũt ante faciem
meam foueam, & inciderunt in eam.] & opprobium eius reſtituet ei dominus] i. pro culpa
opprobrij quo Deum inhonorauit, aut proximum ſpreuit, faciet eum Deus contemptibilẽ,
vilem ac miſerum. Propter quod 1. Regum 2. affirmat: Quicunq; glorificauerit me, glori-
Baruc. 2. ficabo eum. Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Et Baruch inducit: Facti ſumus
ſubtus, & non ſupra, quia non obediuimus domino. Poſtremo magnum eſt, & peccati ve-
hementer conſumptiuum, ac ſingularis gratiæ meritorium, habere fortem ac feruidum ze-
lum honorandi Deum excelſum & benedictum, atq; optare vt opus Dei reuerenter, itemq;
ſolenniter impleatur.

¶ Declaratio cap. XIII. Loquente Ephraim, horror inuaſit Iſrael. Art. XXVII.

3. Re. 13. RVrſus propheta deſcribit maleficia populi Iſrael. [Loquente Ephraim] id eſt, Hie-
roboam Ephratæo, primo decem tribuum rege, præcipiente aureos vitulos adorari,
[horror] admirationis vel timoris [inuaſit Iſrael] id eſt, decem tribus. Primo enim
non omnes conſenſerunt ei, & tamen verebantur ei reſiſtere. Vnde & multi ex timore re
gis cœperunt idololatrare. Quidam vero multum mirabantur, quando Hieroboam dixit
3. Re. 12. de vitulis: Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Aegypti. [& deliquit in Baal]
id eſt, in cultu idoli ſic vocati. Vnum enim peccatum trahit ad aliud. Vnde cum decem
tribus ad idololatriam vitulorum deuolutæ fuiſſent, in alias idololatrias varias ſunt prola-
pſæ. [& mortuus eſt] morte peccati, quæ vitam gratiæ aufert, cum ſeparet à Deo, omnis vi-
Sapi. 1. tæ fontali principio. De qua morte ſcriptum eſt in libro Sapientiæ: Os quod mentitur, occi
Matt. 8. dit animam. Et Chriſtus apud Matthæũ: Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Pau-
lus quoque 1. ad Timoth. 5. Vidua quæ in delicijs viuit, viuens mortua eſt. [Et nunc addide-
runt ad peccandum] multiplicando idololatriam, aliaq; peccata annexa, quia non dolent
de perpetratis. [feceruntq; ſibi conflatile de argento ſuo] id eſt, vitulos argenteos conflati-
3. Reg. 12 one formatos. Quia vt aſſerit gloſſa, Cum Hieroboam feciſſet vitulos aureos, populus fecit
argenteos, vt ſecundum ſuam poſſibilitatem haberet deos argẽteos ad ſimilitudinẽ aureorũ.

Vnde

Vnde ſubiūgitur,[quaſi ſimilitudinem idoloꝝ]i. partim ſimiles vitulis aureis,ſcilicet in for
ma artificiali,q̄uis non in materia.[Factura]i.opus[artificum totum eſt]i.omnia idola iſta
humano artificio ſunt formata,nec ſunt aliqd diuinitatis aut poteſtatis ſortita. Propter q̄d
ſtultiſſimum eſt talia colere.[His]i. de idolis iſtis,[ipſi]i.dololatræ,præcipue ſacerdotes ido-
loꝝ & principes regum Iſrael,dicūt[Immolate homines vitulos adorantes.] Hoc dupliciter
ter legit. Primo ſic, O homines.i.populi decem tribuū,immolate hoſtias vitulis aureis,ſic,
vt ſitis vel qui eſtis adorantes vitulos iſtos. Hortabantur enim ſubditos ad ſacrificia ſacrile- 3.Re. 12.
ga,etiam propter q̄ſtū & gulam.Et ne pergerent adorare dn̄m in Hieruſalē.Secūdo ſic,Im-
molate ô cultores idoloꝝ,ipſos hoīes adorantes vitulos vitulis, i.filios veſtros ac filias, vo-
biſcū idola venerantes,immolate idolis ipſis. Hoc em̄ quidam eoꝝ fecerunt, quemadmodū Pſal.105.
fertur in pſal.Immolauerunt filios ſuos & filias ſuas dæmoniis. [Idcirco] propter hæc mala
[erunt quaſi nubes matutina,& ſicut ros matutinus prætériens, ſicut puluis turbine raptus
ex area,& ſicut fum⁹ de fumario.] Quemadmodū omnia iſta ad horam apparent, & ſubito
diſſoluuntur,ſiue diſparent & auferunt,ſic decem tribus protinus capient, & transferent vel
occident.Nubes quippe matutina & ros matutinus, incidente in ſe ſolis ſplendore ſiue ca-
lore,ſtatim fugant. Puluis quoq; turbine raptus ex area,i.vento eiectus ex horreo,& fu-
mus per caminum aſcendens,in tenuiſſimas auras diſſoluunt, quemadmodum ſcriptū eſt: Pſal.37.
Sicut deficit fumus, deficient.[Ego autē]ſum[domin⁹ Deus tuus ex terra Aegypti]id eſt,ex
dic qua te inde eduxi.Nam & impioꝝ eſt ipſe Deus ꝑ creationē & generalem prouidenciā.
Et populo Iſrael,quanuis idololatræ & ingrato,multa largit⁹ eſt beneficia,& triumphos in 3.Re. 20.
præliis, vt patet 3. & 4. Regum. [Et Deum abſq; me neſcies] id eſt, hoc tibi præcepi & iu- 4.Reg. 3.
beo, vt nullū ꝑter me reputes Deum. Et merito nullū ꝑter me colcres Deū,cū ego tanta tibi
bona præſtiterim.[& ſaluator non eſt ꝑter me.] Qui propria poſſit victute ſaluare,vel à cul-
pa eripere aut beatitudinem cōdonare: quāuis aliqui ſint quaſi inſtrumētales ſaluatores,vel
à temporalibus periculis liberatores,qualis fuit Paulus: Saluos,inquiens, faciam quoſdam
ex illis. Hinc in Eſaia habetur: Deus iuſtus & ſaluans præter me non eſt.[Ego aūt cognoui Eſa. 45.
te in deſerto]i. dē neceſſariis tibi prouidi in eremo,qn̄ exiſti de Aegypto. Loquitur autem
De⁹ de toto populo,quaſi de eiſdem numero,ſed ad eoſdem ſpecie referri oportet.Nam pa-
tres iſtoꝝ cognouit in deſerto,& quoſdam eoꝝ,videlicet prædeſtinatos,cognouit ibi per
approbationem & dilectionem,q̄s ſpūaliter & corporaliter aluit.Omnes vero communiter
recognouit per ꝓuidentiam generalem,expādens nubem in protectionē eoꝝ in die à cau- Exod. 13
mate ſolis,& ignem,vt luceret eis in noctibus.[in terra ſolitudinis]i. in eremo iam ꝑfata, in & 14.
qua vſq; tūc nemo habitauit.Quam Hieremias vocat imaginem mortis,q̄niam om̄i huma-
no carebat ſolatio, & vitæ totius ſuſtentaculo.[iuxta paſcua ſua]i. circa loca vbi eos nutri-
ui. Vel ſecūdū alimēta eis à me collata.[adimpleti ſunt & ſaturati ſunt] de manna & aqua, Hier.2.
quam produxi eis de petra,de coturnicibus quoq;, iuxta illud Pſal.77. Pluit ſuper eos ſicut
puluerem carnes, & ſicut arenam maris volatilia pennata, & manducauerūt & ſaturati ſunt Exo. 16.
nimis. Item in terra promiſſionis diuitiis ſunt impleti, & eſu ciborum proprioꝝ ſaturati. & 17.20.
[Et eleuauerunt cor ſuū] per elationem ſuperbiæ, non attendētes ꝙ oīa recepiſſent à me.[&
obliti ſunt mei,]quia in deſerto & in terra promiſſionis per idulolatriam, ingratitudinem,
aliaq; peccata Deū grauiſſime offenderunt. [Et ego ero eis quaſi leæna]i.tam dire puniam Exod. 32
eos per Aſſyrios, ſicut leæna mactat beſtiam,quam manducat. Ero quoq; eis [ſicut pard⁹,] Num.14
qui eſt animal velox,[in via Aſſyriorum]id eſt, in itinere quo capti pergent ad terram Aſſy- Exo. 17.
rioꝝ,ita ꝙ euadere non valebunt.[occurram eis,]inſerēdo vindictam,[quaſi vrſa raptis ca- 4.Re. 17.
tulis]id eſt,crudeliſſime nimis,dando eos in manus hoſtium crudeliſſimoꝝ.Porro ſecundū
naturales,nihil ſæuius eſt vrſa,dum eſurit vel catulos ſuos amiſit.[Et dirumpam interiora te
coris eoꝝ]i. vitalia auferam,ita ꝙ fame, gladio,mœrore,ac labore vitam amittent.Et con-
ſumam eos ibi,q̄ſi leo beſtia agri]id eſt,rex Aſſyrioꝝ crudelis vt fera [ſcindet eos]id eſt,di-
laniari præcipiet. Vel ſenſus eſt,ꝙ beſtiæ agri comederūt morticinia occiſoꝝ inſepultorum,
eoꝝ præcipue qui obierunt in via.[perditio tua(ô)Iſrael(eſt)ex te]id eſt,iſta tua afflictio ex i
gentibus tuis peccatis tibi illata eſt,& ex teipſo eſt vnde periſti,[tantummodo in me eſt au-
xilium tuū]id eſt,in me duntaxat cōſiſtit ſaluatio tua, ita ꝙ ego ſolus valeo te temporaliter Deut. 32
æternaliterq; ſaluare.Propter q̄d dicit Apoſtol⁹: Sufficientia noſtra ex Deo eſt.Et apud Hie 2.Cor. 3.
re.legit:Scio dn̄e,qa nō eſt hoīs via eius,nec viri eſt vt ambulet & dirigat greſſus ſuos.Con- Hier. 10.
ſequenter dn̄s loquit populo huic ironice zelo iuſtitię:[Vbi eſt rex tu⁹] Oſee filius Ela:[Ma
xime nunc ſaluet te] in tanta neceſſitate & tribulatione, cum maxime indiges.[in omnibus
vrbibus tuis]per Aſſyrios deuaſtatis. Quaſi dicat, Iam te ſaluare non valet, q̄niam captus 4.Re. 17.
eſt tecū.[& iudices tui]id eſt, vbi ſunt iam maiores tui ac principes: q̄ſi dicat, Iam te iuua-
re non queunt,ſed ſimul deiecti ſunt.[de quibus dixiſti:Da mihi regem & principes.] petie
runt enim duodecim tribus regem tempore Samuelis. Et per conſequens, poſtulauerunt 1.Reg 8.

principes tales, quales eſſe ſolent cũ regib⁹. Vnde propheta loquitur de diuerſis quaſi de eiſ-
1. Re. 12. dem. Illi enim qui tempore Samuelis petierunt regem contra Dei voluntatem, non fuerũt
tempore Oſee prophetæ, qui nunc decẽ loquitur tribubus. Deinde ait dñs: [Dabo tibi regem
in furore meo] i. quoſdam reges dedi tibi potius in vindictam tuæ peruerſitatis, q̃ ad ſalu-
3. Reg. 12 tem, videlicet Ieroboam ſucceſſoreſq; eius, q̃niam ſubditi mali merent ſibi pfici prælatũ in-
Iob 34. utilem, peincipemq; nocentem, iuxta illud in libro Iob: Qui regnare facit hominẽ hypocri
tã ppter peccata ppl'i. Et Eſa. 3. dñs ait: Dabo pueros principes eoꝶ, & effœminati dñabun
tur eis. Vnde per Ezechielẽ 20. p̃dixit: Regnabo ſup vos in furore effuſo. [& auferã] tibi re-
gem [in indigoatione mea] i. in zelo iuſtitiæ meæ contra peccata, priuando regem indignũ
vita & regno, quemadmodũ patet impletum in Saule, Sedechia, & alijs multis regibus Iſra-
Eccl. 16. el. Vnde in Eccleſiaſtico ſcribitur: Sedes ducum ſuperborũ deſtruxit De⁹, & ſedere fecit mi
Dani. 2. tes pro eis. Apud Danielem quoq;: Ipſe mutat tempora & ætates, & transfert regna atque
Iob 14. conſtituit. [Colligata eſt] i. apud me repoſita, [iniquitas Ephraim] i. decem tribuum, ita q̃
reſeruo eam, non indulgeo, ſed mox eam vlciſcar. Hoc modo ait & ſanctus Iob: Signaſti q̃ſi
in ſacculo peccata mea. [abſconditũ peccatũ eius] i. quaſi in marſupio apud me collocatum,
& integre reſeruatum, vt ſtatim retorqueat in eum per captiuitatem Aſſyriorum. Tuncq;
per vindictã manifeſtabit. [dolores parturientis venient ei] i. calamitas maxima, quæ dolori
mulieris parientis aſſimilet, qñ Aſſyrij ceperint eum, ſ. ppl'm decem tribuum. Ipſe populus
iam præfatus, eſt [filius non ſapiens] i. filij ſtulti, q̃niam veri Dei cultum ſpreuerũt. Vnde ſu-
perius dictum eſt: Ephraim colũba ſeducta, nõ habẽs cor. Loquit aũt de toto populo, quaſi
Oſee. 7. de vna perſona, ponitq; ſingulare pro plurali, ſicut frequenter fit in ſcriptura. [nunc enim]
id eſt, veniente & præualẽte exercitu Aſſyrioꝶ, populus iſte [non ſtabit in contritiõe filioꝶ]
i. filioꝶ ſuoꝶ, qui patribus pſentibus occiſionem ferre non poterit. Vel, non ſtabit, q̃a cũ fi-
lijs ſuis dejciet & capiet, nec eos contra regem vltorẽ poterit defenſare. [De manu mortis li
berabo eos, de morte redimã eos. Ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne.] Hunc lo-
cum doctores catholici ſequentes Hiero. exponũt de Chriſto & redemptiõe facta p ipſum,
de reſurrectione quoq; hominũ in Chriſti reſurrectione manifeſtata, atq; in die nouiſſimo
1. Cor. 15 conſummanda. Ad hunc etem ſenſum allegat Apoſtolus ſcripturã pſentẽ, ſicut iã dicã. Chrs⁹
itaq; Deus & homo poſtq̃ per prophetã grauiſſ. cõminationes intulit decem tribubus, iam
conuertit ſe ad prænunciandũ vniuerſalẽ redemptionem hoĩm fiendã per ipſum, quatenus
bonos cõſolaret de promiſſione ſalutis æternæ, ſicq; patientius ſuſtinerẽt tẽporalẽ preſſurã.
De manu. i. poteſtate ſeu imperio mortis. Vel de manu mortis. i. opere malo perducente ad
mortem, liberabo eos precio ſanguinis mei, & merito paſſionis meæ in die paraſceues, ita q̃
mors nõ regnabit in gñe humano, vt ante: ſed per grãm meam opera vitioſa corrigentur, &
de morte temporali pergent purgati ad vitã æternã. [de morte] gehennæ. i. de infernali mi-
ſeria & de carentia beatificæ viſionis redimã eos, perducendo purgatos & ſanctos ad patri-
am. Vnde ſubiũgitur: Ero mors tua, ô mors. i. mortem culpæ auferam ab electis. Mortem
quoq; infernalis miſeriæ auferam ab eiſdẽ. Et in futura reſurrectione dabo eis corporis &
animæ immortalitatem perfectam. Deniq; Chrs in ſua reſurrectione liberauit quoſdam à
morte naturæ, qñ videlicet multi ſanctoꝶ qui dormierunt, reſurrexerunt cũ eo. Chrs etiam
in die paſſionis ſuæ vniuerſos redemit ſufficienter, electos vero redemit efficienter, q̃niam
ipſi duntaxat fructum dominicæ paſſionis conſequuntur. Propter quod dicit Apoſtolus:
1. Cor. 15 Chrs reſurrexit à mortuis primitię dormiẽtiũ. Et: Sicut in Adã oẽs moriunt, ita & in Chri
ſto omnes viuificabunt. Morſus tuus ero inferne. i. aliquos educam ex te, & quoſdam relin-
quam in te, quemadmodum factum eſt in die dominicæ reſurrectionis, qñ ſanctos in lim-
Zach. 9. bo detentos eripuit Chrs, ſecundũ quod apud Zachariam prædictũ fuit: Tu quoq; in ſan-
guine teſtamenti tui eduxiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua. Pro eo q̃ noſtra trãſ
latio continet: Ero mors tua ô mors, ero morſus tu⁹ inferne, Septuaginta tranſtulerũt, Vbi
1. Cor. 15 eſt cauſa tua mors? vbi eſt aculeus tuus inferne? Quod allegans Apoſtolus ad Corint. nõ ta-
men q̃ntum ad formam verboꝶ, ſic ait: Cum aũt mortale hoc induerit immortalitatẽ, tũc
fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? Quæ verba
Auguſt. ita allegat: Vbi eſt mors contentio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Hoc quippe ele-
cti peracto iudicio læti cantabunt. Cauſa aũt, contentio & victoria mortis, idem ſignificant,
vtpote moleſtiam, per quam mors humano generi præualebat. Deniq; de prædicta libe-
ratione à morte facta per Chriſtum, ſcriptum eſt Eſa. 25. Præcipitabit dñs mortem in ſem
Eſa. 29. piternum, & auferet lachrymam ab omĩ facie. Et alibi: Viuent mortui mei. Hinc 1. Pet. 3. ſcri
ptum eſt: Chrs ſemel mortuus eſt pro peccatis noſtris, iuſtus p iniuſtis, vt nos offerret Deo,
Apo. 11. deglutiens mortem, vt vitæ æternę efficeremur hæredes. Vnde & Chrs in Apoc. Habeo, in-
quit, claues mortis & inferni. Deinde ſanctus Oſee perpendens fragilitatem mortalis natu-
ræ, ſibi cum alijs cõmunem, & humanæ carnis conditionẽ, videlicet q̃ cõmuni neceſſitate

moritu-

moriturus eſſet atq; ad inferos deſcenderet, ait:[Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis]i. conſolari nō valeo, & quicqd mente concepero, dolorem meū non collit: dū penſo ineuitabilem mortis neceſſitatem, quæ amantiſſima inter ſe ſeparat. [Quia ipſe] infernus [inter fratres]i. quslibet charos & proximos, ſcilicet inter patrem & filiū, matrem & filiā, &c. [*diuidit] dū vnum recipit, aliumq; ſuperſtitem derelinquit. Infern⁹ aūt hoc loco non ſumiť pro loco æternaliter damnatorū dūtaxat, qm̄ Chr̄s inde nullum abſtraxit, ſed pro receptaculo aiarū poſt hanc vitam, ſecundū Hieronymū. Alij exponūt hæc verba aliter: Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis, i. cōſolatio illa q̄ fiet in futuro iudicio vel poſt mortē electis, mihi ignota eſt, an ſ. mihi impartieť, qm̄ neſcit homo an ſit dign⁹ amore vel odio, ſed oīa in futurū reſeruanť incerta. Quoniam ipſe Chr̄s, de q̄ iam ſermo, inter fratres (i. homines, q oēs ſunt fratres origine & natura) diuidit, q̄ſdam ſaluando & quoſdam damnando, ſecundū q̄d ait Matth. 25. Separabit eos ab inuicem, ſicut ſegregat paſtor agnos ab hœdis. Adducet vrentē ventū dn̄s de deſerto aſcendentē, & ſiccabit oēs venas ei⁹ &c. Locus iſte difficilis eſt. Quidam aūt p ventū vrētem, intellexerūt ventū conſuetū, q & domū primogeniti Iob deiecit, q venit à regione deſerti. Hoc aūt Hieronym⁹ improbat, q̄niam illū ventū non diciť dominus adduxiſſe. Per q̄d inſinuatur, ꝙ ventus ille in malam partem & pro contraria poteſtate accipiť. Ventus aūt hoc loco in bono accipitur. Hieronymus aūt per ventū vrentem intelligit Chr̄m, peccata mundi tollentē, q venit ignem mittere in terram. De quo Abacuc 3. loquitur: De⁹ ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan. Quem pater adduxit in mundū, q ventus aſcendit ab imis ad ſumma. De deſerto aſcendentem, id eſt, genere humano, de q̄ nat⁹ eſt Chr̄s ſecundū carnem: quod ante eius aduentū erat pro maxima parte deſertum ac derelictum à Deo & gratia. Vel, de deſerto, i. virginis vtero, nulli viro cōmixto. Et ſiccabit venas eius, id eſt, peccata, per quæ q̄ſi per venas mors intrat, obſtruet & depellet, iuxta illud: Ecce agn⁹ Dei, q tollit peccata mūdi. Et deſolabit fontē ei⁹. i. diabolum fontem peccati, cui⁹ inuidia mors introiuit in orbem terrarū, Chr̄s vincet & contriſtabit, quemadmodū ait apud Ioannem: Nunc princeps hui⁹ mūdi eijcietur foras. [Et ipſe diripiet]i. dæmoni auferet, tanquā prædator omnipotens [theſaurū oīs vaſis deſiderabilis]i. ſanctos in limbo detentos, q erant & ſunt theſaurus Dei, collectus ſeu conſtās ſicut ex partibus, ex omni vaſe deſiderabili. i. ex ſingulis electorū, qui ad limbū deſcenderūt. Et dicta ſunt vaſa deſiderabilia. i. Deo precioſa & chara, gratiæ contentiua. Vnde de Paulo dn̄s ait: Vas electionis eſt mihi iſte. Dicunť q̄q; theſaur⁹ oīs deſiderabilis, q̄a diabolus maxime deſiderauit vaſa illa in inferno tenere. Vel iſte eſt ſenſus, ꝙ Chr̄s in hoc mūdo diripuit theſaurū oīs vaſis deſiderabilis. i. peccatores, ſed prædeſtinatos, q̄s ad tempus poſſedit diabolus, conuertit ad ſe quemadmodū ait in euangelio: Cū fortis armat⁹ cuſtodit atriū ſuū, in pace ſunt ea q̄ poſſidet: ſi aūt fortior illo ſuperuenerit, vniuerſa vaſa eius diripiet. Præterea q̄dam literalius procedentes, per ventū vrentem intelligūt ignem cōflagationis, per modū venti diſcurrentem, vel tempeſtatem ſeu turbinē faciem eius præceſſuram. Qui ignis aſcendet de deſerto. i. in altum aſcendet inſtar diluuij, ſiccabitq; venas ei⁹, id eſt, humida deſeret loca faciet arida. Combureťq; inſup cūcta illic viuentia, & diripiet theſaurū omnis vaſis deſiderabilis, id eſt, oīa mūdi huius concupiſcibilia demolieť. Poſtremo propheta ad decem tribuū vaſtitatem conſcribendam reuertitur. ¶[Pereat]i. iā peribit & deſtrueť [Samaria]i. decem trib⁹ vel earū regio ſiue metropolis. Samaria enim q̄q; ſignificat vrbem in regno decem tribuū principalem, quandoq; totā prouinciam, aliquando populū habitatorem vrbis ſiue prouinciæ. [quoniam ad *iracundiam concitauit Deū ſuū] per idololatriam. Quomodo aūt De⁹ ad iracundiā conciteť, paulo ante oſtenſum eſt, iuxta quem modū ſcriptū eſt Baruch 3. Exacerbaſtis eum q fecit vos, Deum æternū. [In gladio] Aſſyriorū [*pereat]i. occidať pro parte. Non enim omnes occiſi fuerunt. [paruuli eorū elidanť]i. conterantur, vel ad ſaxa percutiantur vſq; ad mortem, quemadmodū Perſæ ac Medi alliſerūt paruulos Babylonis, prout Dauid & Eſaias prædixerūt. [Et fœtæ eius]i. vxores populi decem tribuū prægnantes [diſtendanť]i. diſrumpantur. Aſſyrij enim ex nimia crudelitate nec lactentibus neq; prægnantibus pepercerunt, propter rebellionem Oſee regis. Porro, q̄d ait ꝓpheta quaſi optando, Pereat, elidantur & diſtēdantur, intelligi poteſt tripliciter. Primo, per modū propheticæ prænunciationis, vt ſit ſenſus: Peribunt, elidentur, diſtendentur. Secundo, per modū imprecationis, conformando ſe diuinæ iuſtitiæ, quia frequenter expedit incorrigibilibus in hoc mundo vaſtari. Tertio, ad inſinuandū q̄d illi meruerint, vt quaſi comminando perterreat prauos.

Margin notes: *diuidet; Eccēs. 9.; Iob. 1.; Luc. 12.; Ioan. 1.; Sap. 2.; Ioan. 12.; Acto. 9.; Luc. 11.; Hoc loco plera que Biblia cap. 14. ord. ũ tur.; *pereāt.

¶Expoſitio eiuſdem Cap. decimitertij tropologica. Art. XXVIII.

LOquente Ephraim, id eſt, impijs principibus aut prælatis, qui magis tyranni q̄ rectores vocandi ſunt, peruerſa iubentibus ſiue docentibus, horror inuaſit Iſrael, id eſt, ſubiectos, præcipue bonos, qui illicita deteſtantur, nec tamen contradicere audent. Vnde in Prouerbijs habetur: Cum impij ſumpſerint principatum, gemet populus, & deliquit Pro. 29.

populus ſuperiorū ſuorū prauitate ſubuerſus, in Baal.i. in vitijs idololatriæ ſimilibus. Sic enī
peccant, quorū deus venter eſt, aurū, venus, aut proprius ſenſus. Maxime etenī nocet iniuſtus pla-
Phil. 3. cus aut princeps, qui ſubditis quaſi exemplar obijcitur. Ideo Salomon ait: Regnantib' impijs
Pro. 28. ruina hoīm. Porro qui hoc modo concutiuntur horrore, & propter iuſſa ſiue conſilia aut vio
Matt. 10. lentiam præſidentiū inducunt ad culpā, imperfecti ſunt, nec excuſant in toto, cū dicat ſalua
tor: Nolite timere eos qui occidūt corpus. Et Eccleſiaſti. 4. ſcriptū eſt: Pro iuſtitia agoni-
zare pro aīa tua, & vſq; ad mortem certa pro iuſtitia, & Deus expugnabit pro te. Talis fuit
Iob. 27. ſanctus Iob: Donec, inquit, deficiam, non recedā ab innocētia mea. Iuſtificationē quam cœ
pi tenere, nō deſerā. Qui ergo Deū veraciter metuit, nec ſic formidabit aliquē, vt relinquat
iuſtitiā. Fecerūtq; ſibi cōflatile de argento ſuo. Per argentū deſignat ſciētia, per cōflatile aūt
cōfictū dogma, vel ſermo appatēs & fallax. Cōflatile itaq; ſibi faciūt de ſuo argēto, q appa-
rentes ac fallaces doctrinas inducūt. Vel verba ornata iactantiæ plena proponunt, quales ſunt
hæretici & ſophiſtæ, oēſq; q in proprijs oculis ſapiētes ſunt, & ſuā ſcientiā alijs per verba in-
ania cupiūt oſtētare, vel p blādos dulceſq; ſermones ſatagūt fratres ſuos decipere, quales ſunt
ſimulatores & callidi, q prouocant irā Dei. Hæc oia ſunt ſimilitudines idolorū, quia in his ve
lut in idolis delectant. Factura artificū totum. i. nil vtilitatis continetur in his. Sed aliud nō
ſunt niſi verba ventoſa, artificioſo eloquio colorata. Idcirco erūt quaſi nubes matutina. i. q iſta
Pſal. 97. agūt, cito deficient, atq; in ſuis vanitatib' diſperibūt, quēadmodum ſcriptum eſt: Sicut defi-
cie fum', deficiāt: Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereāt peccatores à facie Dei. Vnde Pro. 10.
ſcriptum eſt: Quaſi tempeſtas tranſiens nō erit impius, iuſtus aūt quaſi fundamentū æternum.
Qui & ſi corporaliter vixerint atq; floruerint, tñ ſpiritualiter moriūtur, immo & annihilan
tur, qa peccatū nihil eſt, & peccando fiunt hoies nihil, ſecundum Auguſt. Virtus enim facit
Eſa. 57. hoiem grauē ac ſtabilē, vitium aūt leuem ac mobilem. Propterea Eſaias ait: Impij quaſi ma-
re feruens, qđ quieſcere nō poteſt. Iob quoq; 11. dicitur: Si iniquitatē abſtuleris, eris ſtabilis.
Deniq; pſinducti recte dicti ſunt nubes ſine aqua, quoniam aquam ſapiētiæ ſalutaris nō habēt, nec
aquā ſpūſsancti, de qua aſtruit Chrs: Aqua quā ego dabo, fiet in eo fons aquæ ſaliētis in vi-
Iudas apoſtol' tam æternā. Hinc Iudas in ſua affirmat canonica: Hi ſunt nubes ſine aqua, q à ventis circun-
ferunt, arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, deſpumā-
tes ſuas cōfuſiones, ſidera errātia, qbus procella tenebrarū cōſeruata eſt vſq; in æternum. Ego
aūt cognoui te in deſerto, in terra ſolitudinis. Per deſertū & terram ſolitudinis, intelligi po
teſt præſens ſeculū nequā, in q per gratiam De' nō habitat, vel caro cōcupiſcentijs ſeruiēs, q
Gal. 5. eſt terra ſolitudinis, in q ſecundū Apoſtolum nō habitat bonū, nec habet cū ſpūalibus grē do
Rom. 8. nis communionē. In hoc deſerto & terra hac eſſe dicunt, q ſeculariter aut carnaliter viuūt,
de qbus Rom. 7. dicit Apoſtolus: Qui in carne ſunt, Deo placere nō poſſunt. Tales vero ſunt
aliq ab æterno electi, q cū ſint pdeſtinati, quāuis ad tēpus errāt, finaliter perire nō poſſunt. Id-
circo cognoſcit eos, etiam qñ adhuc iniqui ſunt, qa ſecundū æternæ prædeſtinationis intui-
tum, inuariabiliter diligit eos, & de neceſſarijs ad ſalutē prouidet ipſis. Hinc Rom. 5. inducī-
tur: Cōmendat aūt charitatē ſuam in nobis Deus, quoniam cū adhuc peccatores eſſemus, Chrs
pro nobis mortuus eſt. Præterea plures ſunt in ſeculo nō ſeculariter viuentes, q cū ſancto Da
Pſal. 63. uid dicere poſſunt: In terra deſerta & inuia & inaquoſa, ſic in ſancto apparui tibi. Hos ergo
in deſerto cognoſcit Deus p approbationē. Iuxta paſcua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: &
eleuauerūt cor ſuum, & obliti ſunt mei. Hoc maxime cōpetit atq; attribuit diuitib' & ingra
tis & ſimilib' his, quos Deus ſpūalibus vel temporalibus bonis impleuit. Sed ipſi cū in honore
Pſal. 48. eſſent, nō intelligentes abuſi ſunt donis Dei, & ſuſceptis beneficijs facti indigni. Eleuauerūt
tumore ſuperbiæ cor ſuū, alios aſpernando, & quaſi non acceperint gloriando, nec diuinis iuſ
Eſa. 1. ſionibus obediendo. De quibus dñs ait apud Eſaiā: Filios enutriui & exaltaui, ipſi aūt ſpreue
runt me. Et ero eis quaſi leæna. Iſtis vtiq; dñs horribilius, q excogitari poteſt vel dici, occurrit
in hora mortis, & in die particularis eorū ac vniuerſalis iudicij. Ideo dicit Apoſtol': Horren
Heb. 10. dum eſt incidere in manus Dei viuētis. De q Eſaias teſtatur: Quia indutus eſt veſtimētis vlti-
Eſa. 59. onis. Et qdā Sapiens de ipſo aſſerit: Armabit creaturā ad vltionē inimicorū, & pugnabit pro
Sap. 5. illo orbis terrarū cōtra inſenſatos. Ideo ait nūc, q occurret peruerſis quaſi leæna, & vt pard' in
via Aſſyriorū, id eſt, dæmonum, quādo à dæmonibus vel angelis fuerint ſuo tribunali oblati.
Tunc exhibebit ſe eis ſeuerum, vt vrſa catulis deſtituta, diſrumpetq; interiora iecoris eorū,
id eſt, vitam gratiæ & gloriæ ipſis negabit, & conſumet eos in pœnis inferni, non ipſum eſſe,
ſed omne bene eſſe tollendo ab eis, intantum, q appetibilius erit eis prorſus nō eſſe, q tam
infeliciter eſſe. Perditio tua Iſrael ex te, tantū in me auxilium tuum. Hoc vnicuiq; nrm dñs
Ioan. 15. ait: Vnde & Chrs ait diſcipulis: Sine me nihil poteſtis facere. Et Iob: Ecce inquit, non eſt au
Iob. 6. xilium mihi in me. Non enim ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, quaſi ex nobis. To
2. Cor. 3. ta ergo ſpes nra ſemp in Deo ſit fixa, oiſq; pſumptio tollatur à nobis. Vbi eſt rex tuus? nunc
ſaluet te. Hoc dicit his, qui in hominibus ſunt confiſi, & poſuerūt carnem brachiū ſuū, quos

in hora

in hora mortis nemo illorum poteſt de manu Dei eruere, iuxta illud Pſal. 48. Frater nõ redimit, redimet homo. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatiõe mea. Quia Hier. 17. vt dictum eſt, multi exigentibus ſuis demeritis, merẽtur infructuoſum atq; nociuum vel inſufficientem ſortiri prælatum ſeu principem. Quibus etiã bonus prælatus quandoq; aufert Iob. 10. per mortem, vel alio modo, propter eorũ ingratitudinem & peccata. Colligata eſt iniquitas Ephraim, id eſt, impœnitentium, quia eorũ peccata Deus apud ſe retinet, qui nõ cõfitent nec pœnitent. abſconditum eius, id eſt, talium culpas Deus quaſi in ſcrinio ſeruat, vt præfixo tempore debitam inferat pœnam. Quandoq; autem peccatum dicitur bono modo abſconditum. i. à Deo indultum, quaſi nunquam fuiſſet, & quaſi De⁹ id ignoraret: ſicq; fertur in pſal. 31. Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Dolores parturientis venient ei, id eſt, omni reprobo in hora mortis atq; iudicij, dicente Apoſtolo: Cum dixerint, pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, ſicut dolor in vtero habentis, & non effugient. Tales quoq; non ſtant in contritione filiorum, quia cũ imitatorib⁹ ſuis pariter pereunt. Pereat Samaria, id eſt, eccleſia ſimulans ſe cuſtodire diuina mandata, ſed non vere efficiens ea. Samaria autem cuſtoditio interpretatur. Paruuli eorũ, id eſt, diſcipuli malis magiſtris conformes, elidantur. Et fœtæ eius, i. perſonæ fœcundæ in malo, quæ alios quoq; fouent in vitio, diſtendantur in pœnis æternis. 1. Theſ. 5

¶ Expoſitio cap. XIIII. & vltimi: Cõuertere Iſrael ad dñm Deũ tuũ. Art. XXIX.

POſt increpationem Samarię, totus nũc Iſrael ad pœnitentiam inuitat. [Conuertere Iſrael ad Dominum Deũ tuum] auertendo cor tuũ à bonis caducis & vanis, ab inordinato affectu, à cogitationibus malis, ab omni immũditia culpæ, & ſeruiendo domino in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus tuis. Deus enim eſt finis noſter ſummus ac vltimatus, idcirco ad eum debet eſſe tota mentis conuerſio, atq; ad ipſum quaſi ad finem ordinanda ſunt omnia, vt nihil ametur aut fiat, niſi in ipſo & propter ipſum. Vnde per Hieremiam loquutus eſt: Si reuerteris Iſrael ad me, cõuertere. [quoniam corruiſti in iniqtate tua] i. propter peccata tua hoſtibus traditus es & occiſus. Si ſic exponatur, non erit referendũ ad eoſdem numero, ſed ſpecie, eo modo quo legit in pſalmo: Cũ occideret eos, quęrebãt eũ, & reuertebant, & diluculo veniebant ad eum. Vel ſic: Corruiſti in iniqtate tua formaliter, ita q ipſa ruina eſt iniqtas tua. Peccatũ enĩ eſt lapſus animę à ſtatu virtutis, ab eleuatione in Deũ, à rectitudine æquitatis. Corruiſti ergo per idololatriã ac cætera vitia. Quid aũt agere debeãt ſe conuertendo ad Deũ, ſubiungitur: [Tollite vobiſcũ verba] i. verba de cordibus veſtris infigite, ne peccetis, iuxta illud: In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Tollite quoq; vobiſcũ verba, diuinis præceptis parendo, & verba cõfeſſionis, diuinæ laudis ac ꝓprię iniquitatis aſſumite. [Et conuertimini ad dñm] per contemplationem amoroſam, operationẽ virtuoſam, profectũ q̃tidianum ac inceſſantem, vt ſitis toto corde erecti, fixi ac ſimplificati in eo. Ad illud enĩ debet eſſe conuerſio, à quo eſt proceſſio. Et vnũquodq; perficitur, quũ ſuo principio copulat. Quoniam ergo rationalis anima à Deo per creationẽ procedit, nõ poteſt ꝑfici, niſi per conuerſionem ſuam ad ipſum. [Et dicite ei] deuote orando: [Oẽm aufer iniqtatem] i. omnia noſtra dimitte peccata venialia atq; mortalia. Non aũt aufertur peccatũ, niſi ꝑ gratię infuſionem, quæ iuſtificat & gratificat impiũ. Oportet aũt auferri mortale peccatũ, antequam meritoriũ ſit noſtrũ obſequiũ. Propter qd ſcriptum eſt: Declina à malo, & fac bonum. [Et accipe bonũ] i. opus noſtræ ſeruitutis habe acceptũ, parcendo noſtræ imperfectioni, noſtramq; fragilitatem clementer penſando. Cum enĩ noſtræ iuſtitiæ ſint quaſi pann⁹ menſtruatę, indigemus ſemper Deũ humuliter deprecari, ne propter imperfectiones, euagatiões, negligentiaſq; admixtas deſpiciat noſtrũ obſequium. Quod vtiq; imperfectũ eſt valde, ꝓſertim ſi diuinæ naturæ conſideretur maieſtas, cui cũ infinita reuerẽtia ſeruiendũ eſſet, ſi foret poſſibile. Hinc orat Pſalmiſta: Oculi tui videant æquitatem. Hoc etiam orat omnis qui bene aduertit Deũ dixiſſe: Cũ accepero tẽpus, ego iuſtitias iudicabo. Dicamus ergo humiliter: Imperfectũ meũ viderũt oculi tui. [Et reddemus vitulos] i. ſacrificia quæ per vitulos deſignantur, qa in veteri teſtamento fiebãt de vitulis ſacrificia. itaq; reddem⁹ vitulos labiorũ noſtrorũ, i. ſacrificium laudis, gratiarũ actionem, orationem. Et quicquid ore ad Dei laudem profert, tibi ò dñe offerimus, qui dixiſti pſal. 49. Sacrificiũ laudis honorificabit me. Propter qd ibidẽ rurſus hortat Pſalmiſta: Immola Deo ſacrificiũ laudis, & redde altiſſimo vota tua. Inſup dicite: [Aſſur nõ ſaluabit nos] i. in aduerſitate nõ confugiemus ad regẽ Aſſyriorũ, aut aliquem principem mũdi, nec in homine ponemus ſpem noſtrã, [ſuper equos non aſcendemus] nec in velocitate equorũ ſperabim⁹, qm̃ fallax equ⁹ ad ſalutẽ. Et Salomon Pro. 21. dicit: Equus paratur ad diẽ belli, dñs autem ſalutem tribuet. Et Eſaias: Dixiſtis, ad equos fugiemus, ideo fugietis. Et ſuper veloces aſcendem⁹, ideo veloces erũt qui perſequentur vos. [nec dicemus vltra, dij noſtri] ſunt [opera manuum noſtrarum] id eſt, idola manufacta non amplius vocabimus deos noſtros, ſed te ſolum verum Deum colemus, quemadmodum Moſes iuſſit: Do-

Margin: Luc. 1. — Hier. 4. — Pſal. 77. — Pſal. 118. — Matt. 6. — Pſal. 36. — Eſa. 64. — Pſal. 16. — Pſal. 74. — Pſal. 32. — Eſa. 30. — Deut. 6.

minum Drum tuũ timebis,& illi ſoli ſeruirs. Hæc aũt fiducialiter oramus ô dominr, [quia
Matt. 4. Lucę. 4. eius q in te eſt,miſereberis pupilli]i.ppl'i Iſrael ad te clamantis,& in te per gratiâ exiſtentis,
qui dudum male agendo amiſit patrem cęleſtem, & nunc pœnitendo relinquit patrem dia
Pſal. 9. bolum. Tibi enim drrelictus eſt pauper,orphano tu eris adiutor. Eis nempe Deus facilime
miſeretur,qui humano deſtituti ſunt ſolatio,nec aliud quàm Deum habẽt refugiũ. Propterr-
ea Deuterono.10. Moſes loquitur:Dominus Deus veſter, Deus deorum eſt,& dominus do-
minantium,Deus magnus,& potens atq; rerribilis,qui perſonam nõ accipit, nec munera,fa
Apoc.10 cit iudiciũ pupillo & viduæ,amat'q; peregrinum.Hoc quoq; cantat Pſalmiſta: Domin' cu-
Pſal.145. ſtodit aduenas,pupillum & viduam ſuſcipiet.Poſt admonitionem prophetæ dominus pro-
mittit ſpem veniæ.Sanabo contritiones eoꝝ,id eſt,peccata quæ ſunt vulnera animæ,tollam,
& vires per peccatum læſas ac deformatas,reformabo ac cõſortabo.V nde apud Hieremiam
Hiere. 3. domin' ſpondet:Conuertimini ad me,& ſanabo auerſiones veſtras.Sic ſanatus fuit qui ceci
Pſal.102. nit:Benedic anima mra domino,qui propiciat omnib' iniquitatibus tuis, qui ſanat oẽs in-
firmitates tuas. [diligam eos] ego, de quo ſcriptũ eſt Prouerb.8. Ego diligentes me diligo.
Et Sapiẽtiæ 11.Parcis omnibus domine,q̃niam tua ſunt qui amas animas.Itaq; diligam eos,
volendo ac tribuendo eis bona gratiæ in præſenti, bona gloriæ in futuro. [ſpontanee] id
1.Ioan. 4 eſt,gratis,ſola miſericordia & voluntate libera atq; pijſſima. Propter quod ait Ioannes:Di-
ligam' Deũ,q̃niam ipſe prior dilexit nos.Amor eñi Dei pręuenit nos,& cauſat om̃e bonum
in nobis. Deniq; licet alia à ſe de neceſſitate coguoſcat, non tamen de nrceſſitate,ſed libere
vult & diligit ea,ſicut Thomas oſtendit in prima parte. [quia auerſus eſt furor me' ab eis]
Eſa.60. id eſt effectus iuſtitiæ in effectum clementiæ rſt conuerſus.V nde per Eſaiam loquitur domi-
Pſal.102. nus:In indignatione mea percuſſi te,& in rrconciliatione mea miſertus ſum tui.Non enim
Abac. 3. in perpetuum iraſcetur:& cum iratus fuerit, miſericordiæ recordabitur. Iuxta hunc modũ
ſcriptum rſt 2. Macha.8. Ira domini in miſericordiam conuerſa eſt. [Ero quaſi ros] id eſt,
corda eorum rore gratiæ adimplebo,& in bonis operibus fœcũdabo.Sic'q; [Iſrael germina-
bit ſicut lilium] id eſt,electi filij Iſrael virore virtuiũ & vitæ munditia pullulabunt atq; ſplen
debũt,nec erũt arbores ſteriles.Hoc de q̃cunq; fideli,gr̃a Dei perfuſo,accipi poteſt, q Chri-
Cant. 2. ſti ſectatur veſtigia,dicentis in Canticis:Ego flos campi & lilium conuallium.Hinc domin'
Eſa. 45. ait in Eſaia:Noli timere ſerue meus Iacob, effundam ſpũm meũ ſuper ſemrn tuũ, & benedi
ctionem meam ſuper ſtirpem tuam.[Et erumpet radix eius]i.voluntas eius in qua eſt origo
merendi ac demerendi, vel radix eſt, omnis potentia boni operis productiua. Quæ erum-
pet.i.in actum virtutis extendetur[vt Libani]id eſt,copioſe ac firmiter, ſicut radices arbo-
rum quæ naſcunt in monte qui dicitur Libanus,q̃nto altius creſcunt,tanto profundius radi
ces tranſmittũt,ſecundũ Gloſſam.[Ibunt rami eius]i. virtutes & dona ſpũſſancti ei conceſ-
ſa,vel fructus & opera tendent in melius,& perfectionem ſuſcipient, ita vt dilatentur ad ali-
os in exemplũ ac ſubuentionẽ,qui ſub ramis illis quieſcãt ac protegant, adiuti meritis taliũ.
[Et erit quaſi oliua gloria eius] Per oliuam q̃ ſemper permanet in virore, de qua oleũ orit,
ſignificatur immarceſcibilitas gratiæ,exhibitio opeꝝ miſericordiæ, & illuminatio alioꝝ p
conuerſiõem exemplarem idoneam'q; doctrinã. Eſt igit ſenſus: Gloria eius.i.excellẽtia gra-
tiæ populi Iſrael,vel beatitudo eius futura,ſimilis erit oliuæ,perſeuerando iugiter in vigore,
alijs q̃q; miſericorditer ſuccurrẽdo,& verbo ac opere proximis lucendo, iuxta illud Matt.5.
Luceat lux veſtra coram hoĩbus. Veꝝ hæc duo vltima,ſcilicet miſericorditer ſubuenire, p-
ximis'q; lucere vt proficiant merito,nõ habẽt locũ in patria,nihilominus cõprahẽſores via-
toribus ſuccurrũt ac lucent.[Et odor eius]i.ſama virtutũ erit [vt Libani]i. thuris,vt ſit bo-
nus odor Dei in omni loco,q̃niam fama iuſti,dulcis eſt auditui cordis, quemadmodũ odor
2.Cor.3. thuris naribus corporis. Libanus aũt,ſecundũ Hieronymũ,pro monte & pro thure accipit,
hic'q; pro thure ſuſcipitur. Poteſt tamẽ ſumi pro monte p̃dicto,qui cũ ſit fertiliſſim'& arbo-
rum ramis opertus,poteſt eſſe boni odoris.[Conuertent]veri Iſraelitæ, proficiendo in chari
tate & gr̃a.[ſedentes in vmbra eius]i. ſub diuinæ pietatis protectionr quieſcẽtes. Pro q̃ orat
Pſal. 16. Pſalmiſta:Sub vmbra alarum tuarum protege me.Et: Protegar in velamento alarum tua-
Pſal. 60. rum.[viuent tritico]id eſt,omniũ reꝝ abundantia perfruentur, ſicut ait ſaluator: Quærite
Matt. 6. primum regnũ Dei,& hæc omnia adijcientur vobis.Et Eſa.3.Si volueritis,inquit,& audie-
ritis me,bona terrę comedetis. Poteſt quoq; per triticum intelligi panis vitæ & intellectus.
De hac ſeſſione & refectione ait Cantic.2.ſpõſa:Sub vmbra illius,quem deſiderabã,ſedi:&
fruct' illi' dulcis gutturi meo.Prophetæ nanq; per corporalia ſpiritualia explicãt bona.[Et
germinabunt]id eſt,in bonis operibus,in actibus contemplationis & charitatis,in aliorum
inſtructione,conuerſione ſeu ſpũali generatione fœcũdi erũt. [quaſi vinea] Nam vinea do-
Eſa. 5. mini ſabaoth,dom' Iſrael eſt. Vinea q̃q; p̃fert optimũ,odoriferũ, lætificatiuũ ac fortiſſimũ
fructũ,ita & viri perfecti.[memoriale ei']i. nomẽ,ſama ſeu cõmemoratio populi hui',erit
[ſicut vinũ Libani]i. prrcioſa,dulcis atq; cõtinua erit propter rxcellentẽ gratiã ſibi collatã.

Memoria em̃ iuſti cũ laudibus, vt Salomon ait. Et in memoria æterna erit iuſtus. Vnde Sapientiæ 3. ſcriptũ eſt: Viuẽt nomina eoꝝ in generationem & generationem. Porro vinum libani eſt, vel quod in templo dño offerebatur ſecundum legem, de quo Libano loquitur Zachar. 11. Aperi Libane portas tuas. Vel, q̃d diuerſis pigmentis conditum eſt, ſeu thymiamate mixtum, vt ſuauiſſimũ fundat odorẽ. [Ephraim, q̃d mihi vltrà idola?] i. o decem trib⁹ ſeu filij Iſrael, cũ tantam vobis promiſerim gratiã, quid de cætero idola mihi opponis, & contra me colis? Vel ſic: Ephraim dicet, quid mihi vltrà idola, i. quid ad me ſpectãt? Q. d. toto corde ea deteſtor. [Ego exaudiam & dirigã eum] per ſemitas æquitatis in finem felicitatis æternæ. Vnde Eſai. 30. ſcribitur: Ad vocẽ clamoris tui ſtatim, vt audierit, reſpõdebit tibi. Deniq; alio loco per eundem Eſaiã aliquid plus dñs ſpondet: Anteq̃ clamẽt, exaudiam eos. Hoc eſt quod ait Pſal. Deſideriũ paupeꝝ exaudiuit dñs, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. [ego vt abietẽ virentem] faciam eum, dando ei virorẽ in fide & charitate, quatenus renouatus in anima, contẽpletur cæleſtia. Abies aũt nomen eſt arboris. Deinde dñs mutans in loquẽdo perſonã, alloquit̃ populũ iſtum. [ex me] i. dono gratiæ meæ. [fructus tuus inuentus eſt] i. cõuerſatio tua fructuoſa proceſſit, quia in me tãtum auxiliũ tuũ. Vnde & Eſa. Oĩa, inquit, opera noſtra operatus es in nobis. Et Apoſtolus: Deus eſt, q operatur in nobis & velle & perficere ꝑ bona voluntate. [Quis ſapiẽs & intelliget iſta] quæ in libro prophetico obſcuriſſime ac profundiſſime dicta ſunt ſub diuerſis figuris atq; metaphoris, & qs [intelligẽs & ſciet?] tanq̃ dicat, rarus eſt talis, & nemini poſſibile eſt hoc, niſi per ſpiritũ ſanctũ clementiſſimũ illuſtretur. Deniq; ante Chriſti aduentum ſcripturæ prophetarum obſcuræ erant valde & inſufficienter expoſitæ, ſed per Chriſtũ, & eius apoſtolos atq; diſcipulos, ſanctos quoq; doctores, declarata ſunt nobis abdita ſcripturaꝝ, & patefacta myſteria, in cuius ſignũ Chr̃o moriente ſciſſum eſt velũ tẽpli à ſurſum vſq; deorſum. Hoc loco dicit Hieronymus: His verbis Oſee obſcuritatẽ voluminis ſui & difficultatẽ explanationis oſtendit. Si aũt ipſe qui ſcripſit, vel difficile vel impoſſibile confitet̃, quid nos facere poſſimus, qui lippiẽtibus oculis & peccatoꝝ ſordibus obſcurati, clariſſimum ſolis iubar non poſſumus intueri, niſi dicamus: O altitudo diuitiaꝝ ſapientiæ & ſcientiæ Dei? &c. Inſuper verbis his ſimile eſt illud in Pſalmo: Quis ſapiens, & cuſtodiet hæc? [Quia rectæ] i. iuſtę & ſanctæ ſunt [viæ domini] i. diuina præcepta & documenta, de quibus Salomon loquitur: Viæ eius viæ pulchræ, & omnes ſemitæ eius pacificæ. Et Pſal. Lex domini immaculata, &c. [Et iuſti ambulabũt in eis] i. fide & opere adimplebũt, atq; in cunctis obedient & vere cognoſcent. [præuaricatores vero corruẽt] i. peccabunt [in eis] i. in tranſgreſſione earum. Vel, in cœptis non perſeuerando, vt inconſtantes, qui ad tempus credunt & bene agunt, & in tempore tentationis deficiunt. Vel penitus recedendo ab eis, vt illi, qui nec bonum incipiunt. Hæc expoſitio procedit ſecundum dicta Hieronymi, qui dicit capitulum iſtud referri ad tempus Chriſti, ſecundum anagogen. Vnde ſecundum eum refertur literaliter ad aliud tempus, non tamen explicite docet, ad q̃d. Beda vero affirmat, ꝙ propheta in iſto capitulo literaliter decem tribus, quæ vitulos aureos adorauerunt, alloquitur. Veruntamen intuenti literam huius capituli conſtat, ꝙ in iſto populo non ſint impleta, quæ in hoc ſunt capitulo dicta. Vnde alij referũt ad tempus Ezechię, ad cuius admonitionem populi Iudæ, & quidam ex reliquijs decem tribuum pœnituerunt & profecerunt in bono, videntes populi Iſrael captiuitatem. Alij referunt ad tempus reuerſionis à Babylonica captiuitate, in quo Iudæi in magna fuerunt proſperitate certis temporibus, ſ. poſt occiſionẽ Holofernis (vt dicitur in libro Iudith) & ſub Simeone fratre Iudę Machabæi. De quo Hieremias euidenter prædixit. Porro nonnulli referũt totum iſtud Caput ad literã pro tempore Chriſti, quando incarnatus inter hoĩes cõuerſari dignatus eſt. Quod probant, quia in iſto Cap. vbi nos habemus, Conuertentur ſedentes in vmbra ei⁹, trãſlatio Chaldaica apud Hebræos authentica, atq; Hebraicæ veritatis in locis obſcuris declaratiua, ſic cõtinet: Congregabunt̃ de filijs captiuitatum ſuaꝝ, habitabunt in vmbra Meſſiæ ſui. Hęc aũt expoſitio cũ ſit catholica, breuiter eſt tangẽda. Conuertere Iſrael ad dñm Deũ tuum. Sic prædicauit Iudæis Ioan. Bapt. dicendo: Pœnitẽtiam agite. Tollite vobiſcũ verba, non dicit: Bruta aĩalia, aut ſimilia ſacrificia legalia. Quia in nouo Teſta. hæc ceſſauerũt, ſed ſacrificiũ laudis iugiter manet: Et dicite ei, videlicet Chriſto, Oẽm aufer iniquitatẽ. Chr̃s nanq; peccatũ originale & actuale ſua abſtulit paſſione, quẽadmodum Eſa. 53. dicit: Vulneratus eſt propter iniquitates nr̃as, attritus eſt propter ſcelera noſtra. Propter q̃d Acto. 13. Paulus dixit Iudæis: Per hunc vobis annunciatur remiſſio peccatoꝝ ab oĩbus, à quibus nõ potuiſtis in lege Moſis iuſtificari. Et reddemus vitulos labioꝝ noſtrorum. non dicit vitulos ſtabulorum, ſed labioꝝ, q̃a carnales iã ceſſauerũt hoſtiæ. Vñ primitiua eccleſia ſacrificiũ laudis Deo deuotiſſime obtulit, vt patet in Actis. Aſſur nõ ſaluabit nos. primitiua nẽpe eccleſia nõ armis neq; humanis auxilijs cõtra perſecutores ſuos bellauit, ſed precibus, iuxta illud Actorum: Et nunc dñe reſpice in minas eorum, & da ſeruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum.

Prou. 10.
Pſal. 111.
Eſai. 65.
Pſal. 9.
Phili. 2.
Matt. 27
Roma. 11
Pſal. 106
Prou. 3.
Pſal. 18.
Lucæ 8.
1. Eſd. 1. 2 & 4.
Iudit. 15
1. Mac. 4
Baruc. 3
Matt. 3.
Acto. 4.

Et cum oraſſent,motus eſt locus in quo erant,& repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto.[Sanabo
contritiones eorum] Venit enim filius hominis quærere & ſaluum facere, quod perierat.
De quo Eſaias 53. prædixit: Vere languores noſtros ipſe tulit,& dolores noſtros ipſe porta-
uit.Diligam eos ſpontanee.Hoc eſt,quod apud Ioan.15.conteſtatur diſcipulis: Sicut dilexit
Ioan.15. & 13. me pater,& ego dilexi vos.Et: Non vos me elegiſtis,ſed ego elegi vos.Præterea cum dilexiſ
ſet ſuos,qui erant in mundo,vſq; in finem dilexit eos. Ero quaſi ros, inuiſibiliter veniendo
Pſal.71. in virginem, & fœcundando eandem, iuxta illud in pſalmo: Deſcendet ſicut pluuia in vel-
lus,& ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.Ero etiam quaſi ros, corda diſcipulorum per ſa
pientiam irrigando, per gratiam fœcundando, per charitatẽ diuinam à carnali amore re-
frigerando.[Iſrael]i.primitiua eccleſia ex Iudæis collecta.[germinabit quaſi lilium] cõuer-
ſando inter ſe virtuoſe,& totum pene mundum ad Chriſtum conuertendo, atq; in ipſo re-
1. Co.4. generando,quemadmodum loquitur Corinthijs Paulus: In Chriſto Ieſu pee euangelium
Eſai. 27. ego vos genui.Propter quod Eſaias prænunciauit: Qui ingrediuntur impetu de Iacob, im-
Pſal.18. plebunt faciem orbis ſemine.Et Pſal.In omnem terram exiuit ſonus eorum.[& erumpet ra
Eſaię 53. dix eius]i.Chriſtus radix eccleſiæ,de quo apud Eſaiam ſcriptum eſt: Aſcendit ſicut virgul
Apo. 22. tum coram eo,& ſicut radix de terra ſitienti.Propter quod ait in Apoca. Ego ſum radix &
genus Dauid,ſtella ſplendida & matutina.[vt Libani.]Hoc factum eſt,quando Chriſtus apo-
Ioan.15. ſtolos alioſq; diſcipulos protulit,tanq̃ ramos pulcherrimos,quibus ait: Ego ſum vitis vera,
& vos palmites.Ibunt rami eius de bono in melius.Immo per totum mundum cucurrerunt
apoſtoli atq; diſcipuli Chriſti,quibus dixit: Euntes in mundum vniuerſum, prædicate eu-
Marc. 16 angelium omni creaturæ.Et erit quaſi oliua gloria eius. Nam geatia Chriſti omnibus cle-
menter ſubuenit,& beatitudo eius nunquam marceſcit.Et odoe eius vt libani odor erit.Fa-
ma enim Chriſti vbiq; cunctis fidelibus dulciſſimus odor eſt. Et ſicut apoſtoli erant bonus
2. Co. 2. odor Chriſti,ſic Chriſtus fuit bonus odor Dei. De quo odore dicit ſpõſa Cant.1. Trahe me
Canti.7. poſt te,curremus ſimul in odorem vnguẽtorum tuorum.Et denuo: Odor oris tui ſup omnia
aromata.Conuertentur ſedentes in vmbra eius,id eſt,Chriſti, ſicut nunc dictũ eſt.Sub cuius
protectione habitauit primitiua eccleſia,immo & tota ſemper moratur eccleſia. Cui pro-
Matt. 28 miſit in euangelio: Ecce ego vobiſcum ſum cunctis diebus, vſq; ad conſummationem ſæcu-
li.Hinc ſcriptũ eſt Thren.4.Spiritus oris noſtri Chriſtus dominus captus eſt in peccatis no-
ſtris,cui diximus: In vmbra tua viuemus inter gentes.Viuent tritico,id eſt,ſacramento alta-
ris,quod conſecratur in pane triticeo.De q̃ ait ſaluator Ioan.6.Qui mãducat hunc panẽ,vi-
uet in æternũ. Et germinabunt q̃ſi vinea,quia vt dictum eſt, Vinea Chriſti eſt eccleſia mili-
tans,in operibus bonis fructificans.Ephraim dicet,quid mihi vltrà idola? Hoc quidã expo
nunt ſic,q; aliqui ex decem tribubus,habitantes & idola colentes in terra Aſſyriorũ,ad præ-
dicationem apoſtolorum crediderunt,& idola penitus abiecerũt.Ego exaudiam & dirigam
eos.Vnde Chriſtus ait in Euangelio: Quodcunq; petieritis patrem in nomine meo,hoc fa-
Ioan.14. ciam,vt clarificetur pater in filio.Et item: Omnis qui petit,accipit. Quis ſapiẽs,& intelliget
Lucę 11. iſta? tanq̃ dicat: Pauci ex Iudæis conuertentur ad Chriſtum, nec eius gratiam atq; myſteria
nunc deſcripta intelligent.Hoc dicit propheta admirando cæcitatem Iudæorum,q; ſcilicet
tam pauci reſpectu aliorum credituri eſſent in Chriſtum. Iuxta quẽ modũ loquitur Eſaias:
Eſai. 53. Domine, quis credidit auditui noſtro, & brachium domini cui reuelatum eſt? [Quia rectæ
viæ domini]id eſt,præcepta atq; conſilia Chriſti.[Et iuſti ambulabunt in eis] per obedien-
tiam ſanctam,puta apoſtoli cæteriq; electi eccleſiæ,de quibus Chriſtus ait ad patrem: Ego
ſermonem tuum dedi eis,& ipſi ſeruauerunt,& cognouerunt quia tu vere me miſiſti. [Præ-
Ioan.17. uaricatores vero corruent in eis]videlicet obſtinati Iudæi.De quibus Simeõ dixit: Ecce po-
Lucæ 2. ſitus eſt hic in ruinam & in reſurrectionem multorũ in Iſrael.Et ipſe Saluator: In iudicium,
Ioan. 9. inquit,ego in hunc mundum veni, vt qui non vident,videant: & qui vident, cæci fiant.Po-
ſtremo,quomodo omnia iſta de quolibet iuſto moraliter accipi queant, patet ex præindu-
ctis.Cuilibet nanq; fideli præcipitur: Conuertere Iſrael ad dñm Deum tuum. Qui conuer-
Pſal.63. ſus & rore Chriſti perfuſus,germinat quaſi lilium,iuxta illud in Pſalmo: Iuſtus vt palma flo
rebit,ſicut cedrus libani multiplicabitur.Producit enim candidiſſimos fructus ſpiritus ſan
cti.De quibus ad Galatas teſtatur Apoſtolus: Fructus ſpiritus eſt,charitas,gaudium,pax,pa-
Galat. 5. tientia &c.Et Chriſtus: Qui manet,inquit,in me,hic fert fructum multũ. [ibunt rami eius]
Ioan.15. i.opera eius pertingent in finem vitę æternę.[Et erit quaſi oliua gloria eius]Hoc plene
expoſitum eſt. Talem quoq; dignetur Chriſtus facere quẽlibet noſtrum,vt
cum viro ſancto dicamus feliciter: Ego autem ſicut oliua
Pſal. 51. fructifera in domo Dei.Qui eſt ſuper om̃ia
ſublimis & benedictus,Amen.

¶Enarrationum in Oſeam Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN PROPHETAM IOHEL ELVCIDATIO.

PROOEMIVM.

SAnctus Hieronymus præmittit huic prophetæ prologos duos, qui habentur in Biblijs. Primus incipit, S. Iohel apud Hebræos poſt Oſee ponitur. Secundus vero ſic incipit, Iohel Phatuel filius. Porro in prologis ſeu præfationibus iſtis aliqua dicit Hieronymus, q́ ſibi inuicem videntur contraria. In primo ſiquidem ait prologo, ꝙ quicquid in hoc propheta dicitur, ad tribum Iuda & ad Hieruſalem pertinere credendum eſt. In ſecundo aūt aſſerit prologo, ꝙ terram duodecim tribuum deſcribit, eruca, brucho, locuſta, atq; rubigine eſſe conſumptam. Et idem affirmat in epiſtola ad Paulinum, de omnibus diuinæ ſcripturæ libris. Hinc quidā dicit, ꝙ de dicto Hieronymo hoc loco parū videt́ eſſe tenendū, & ꝙ Iohel prophetauit non ſolum contra duas tribus, quæ nomine Iudæ ſignantur, ſed & contra alias decem, & in hoc ſequit́ quendam Hebræorum doctorem. Veruntamen nullo modo opinor, ꝙ Hieronymus tam apertā, quantū ad ſenſum, poſuerit contradictionē, præſertim circa eundē locū. Immo ſi verba eius diligenter penſentur, poteſt (ni fallor) rationabilis dari concordia. Ait enim in prologo, ꝙ ſicut in Oſee ad decem tribus confertur vaticinium, ita in Iohele totum ad Iudam & Hieruſalem pertinere credendum eſt, nullaḿq; Iſraelis ſeu decem tribuum in hoc propheta fieri mentionem. Itaq; ſicut Oſee non ſic loquitur decem tribubus, quin & aliqua de duabus tribubus inſerat, vt patet ex dictis in Oſee, & omnes cōcorditer id fatentur: ſic Hieronymus non ſic dicit totum Iohelis vaticinium ad tribum Iuda pertinere, quin & aliquid ad decem pertineat tribus. Quod tamen permodicum & pene nihil eſt, vnde nec reputatur. Idcirco dicit Hieronymus, ꝙ nullam facit decem tribuum mentionem, quia videlicet nihil ſpecialiter tractat aut vaticinatur de eis, nec exprimit nomen earum. Et hoc ipſum quod cōmuniter refert de terra duodecim tribuum, ad tribum Iuda ſpecialiter refertur ac pertinet, ad quam omnia ſpectant ſequentia. Præterea ſicut in tertio prologo ſcribitur, & habetur in gloſſa, Iohel de tribu Ruben natus eſt in agro Betharon, vbi & mortuus eſt in pace atq; ſepultus. Cum ergo fuerit de populo decem tribuum, veriſimile eſt, ꝙ nō omiſiſſet aperte redarguere eas, & ſpecialem earum mentionem inducere, ſi cōtra eas loqui directus ſeu miſſus à Deo fuiſſet. Dicit quoq; Hieronymus, ꝙ eodem tempore prophetauit quo Oſee, videlicet in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ, regum Iuda, & in diebus Ieroboam regis Iſrael. Nam apud Hieronymum pro regula eſt, ꝙ prophetæ titulo tempus certum exprimente carentes, ſub eiſdem regibus vaticinati ſunt, ſub quibus illi qui ante eos huiuſmodi titulum habent. Huius autem quidam tenent oppoſitum, aſſerentes Iohelem prophetaſſe tempore Ioram filij Achab regis Iſrael: qui Ioram diu mortuus fuit ante Oziam, vt patet ex quarto Regum. Sed hoc dictum procedit ſecundum eos, qui dicunt Iohelem etiam decem tribubus prophetaſſe. Magis autem conſentiendum eſt ſancto Hieronymo.

¶Expoſitio primi capituli: Verbum domini, quod factum eſt ad Iohel filium Phatuel. Artic. I.

PRæmittit Iohel libro ſuo breue procœmium, q̄d finitur ibi, Audite. Itaq; ait: [Verbum dn̄i] i. ſermo propheticus [quod factum eſt ad Iohel filium Phatuel] i. per angelicā ſubminiſtrationem inſpiratum, & interna ſiue externa locutione diuinitus dictum Ioheli filio Phatuelis, qui Phatuel creditur fuiſſe propheta, iuxta regulam Hebræorum, dicentium omnes illos fuiſſe prophetas, qui in titulis prophetarum ponūtur, vt patres eorum. Vel poteſt intelligi de increato verbo patris æterni vnigenito Dei, vt ſit ſenſus: Verbum domini de quo ſcriptum eſt, In principio erat verbum, eſt illud quod factum eſt ad Iohel, i. Ioheli locutum ac manifeſtatum per illuſtrationem propheticam. Porro propheticæ illuminationes vt frequentius factæ ſunt per locutionem internam atq; imaginariam viſionem, ſiue in ſomno, ſiue in vigilia per abſtractionem à ſenſu exteriori. Interdum tamen factę ſunt p exteriorem apparitionem ac ſenſibilē allocutionē, vt patet de Daniele. Aliquando etiam factę ſunt per ſolam intellectualem illuſtrationem. Quod tamen, ſecundum Thomam, cōditionē propheticæ cognitionis aliquo modo tranſcendit, ſicut in Dauid. Cōſequēter propheta ex magnitudine dicendorum auditores reddit attentos. Prouocās ergo ad dicendorū aduertentiam diligentem, [Audite] inquit, quod dicam o [ſenes] id eſt, auribus cordis & corporis verba mea aduertite. [& auribus percipite omnes habitatores terræ,] id eſt, cæteri omnes

Ioan. 1.
Dani. 9. & 10.
Pſal. 30.

omnes ſeu populares. Per ſenes vero accipi poſſunt non ſolum antiquiores ætate, ſed iudices
Num. 11. ordinarij, q LXX. ſenioribus à Moſe conſtitutis ſucceſſerũt. Senes aũt qui experientia, matu
ritate atq; ſciẽtia eminent, honorandi ſunt, & merito prænominãdi, queãdmodũ Leuit. 19.
dicit: Corã cano capite cõſurge, & honora perſonam ſenis. Hoc ergo penſate: [ſi factum eſt
iſtud] quod dicã, i. an ſimile aliqd contigit [in diebus veſtris, aut in diebus patrũ veſtrorum]
tanq̃ dicat: Nec in diebus veſtris, nec tẽpore parentũ veſtrorũ tale quid accidit. Per patres aũt,
non ſolũ proximos genitores, ſed & auos atauoſq; ſignificat, ſecundũ Hieroñ. An tamẽ oẽs
illos vſq; ad Abrahã, non eſt certũ. Sumit aũt hoc loco ſi, pro non, ſicut in Pſal. 131. Si introie-
Eſai. 22. ro in tabernaculũ domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei. Et in Eſaia: Iurauit dñs, ſi
dimittet vobis iniquitas hæc, donec moriamini. [ſuper hoc] i. de iſta materia tam miranda.
[filijs veſtris narrate] quæ auditis à me, vt pater filijs notã faciat veritatẽ. Pater eñi debet filio
educationẽ, correctionẽ & inſtructionẽ. [Et filij veſtri filijs ſuis] eadem narrent, [& filij eo-
rũ generationi alteri] i. poſteris ſuis hæc recitent, vt nulla obliuione deleantur. Vel genera-
tioni alteri, i. genti alienæ. Quod impletum eſt per apoſtolos, qui gẽtilibus ad fidẽ conuerſis,
hæc nũciauerunt, & vſq; in præſens à Chriſtianis memoriter recolunt. Simile huic exhorta-
Pſal. 77. tioni eſt illud in Pſal. Quãta mãdauit patribus noſtris, nota facere ea filijs ſuis, vt cognoſcat
generatio altera. Filij, qui naſcentur & exurgent, & narrabũt filijs ſuis. Quo eñi fuerint ope-
ra Dei mirabiliora, maiora aut rariora, eo ſunt amplius recolenda. Deinde ponit narratio,
incipitq; tractatus. [Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduũ locuſtæ comedit bruchus,
& reſiduũ bruchi comedit rubigo] Eruca eſt vermis, q̃ in oleribus maxime inuenitur ac na-
ſcit. Bruchus aũt & locuſta ſunt vnius ſpeciei. Nã bruchus eſt proles locuſtæ: qui cum fuerit
alatus, cœperitq; volare, vocatur locuſta, quæ eſt animal breue ac paruum. Rubigo vero vo
catur corruptio ſeu vitiũ ſegetũ, qñ ſ. teneræ fruges nociuo rore aut vento percuſſæ, faciunt
pauca aut nulla grana, ita ꝙ culmi ſeu ſtipulæ & ſpicæ in ruborẽ quendã vertuntur. Hũc lo-
cũ doctores diuerſimode exponũt. Iudæi aũt, vt refert Hieroñ. dicunt hæc literaliter acci-
diſſe, ita ꝙ tẽpore Iohelis vel circiter, venerũt innumerabiles locuſtę in terrã promiſſionis,
quæ non ſolũ fruges, ſed inſup vinearũ ac arborum ramos & cortices conſumpſerũt. Quod
vero locuſtis reſiduũ manſit, bruchus ſubſequens deuorauit. Vnde & aliqui expoſitores ca-
tholici, ſequentes in hoc dicta Hebræorum, dicũt ꝙ in terrã duodecim tribuũ venerũt ſuc-
ceſſiue hæ quatuor peſtes ſeu plagæ, ita ꝙ terræ naſcentia primo ab erucis coroſa ſunt: ſecun
do à locuſtis, vorantibus pro magna parte quod ſuperfuit erucis: tertio à bruchis, comeden
tibus partim reſidua locuſtarũ: quarto à rubigine, quæ totũ conſumpſit q̃d reperit. Vnde &
gloſſa dicit, quia hiſtorialiter potuit eſſe, ꝙ hæc oĩa ſimul venerunt tẽpore Heliæ & Achab,
3. Re. 18. qñ facta eſt fames & ſiccitas annis tribus & menſibus ſex. Alij referunt ad famẽ, factã tem-
4. Re. 6. & 8. pore Heliſæi & Iorã filij Achab, durantẽ 7. annis, de qua Heliſæus prænunciauit mulieri Su-
namiti, conſulens vt pergeret in terrã Philiſtinorũ, vt legit 4. Regũ. Sic ergo Iohel dicit, ꝙ
huic negocio non accidit ſimile, qm̃ vnaquæq; plagarũ iſtarũ per ſe ſatis moleſta eſt. Sed cũ
oẽs ſimul eueniũt, duriſſima peſtis eſt. Hieronymus aũt videtur hæc reprobare, quia (vt di-
cit) ſi hæc ad literã accidiſſent, liber Regum vel Paralipomenon nõ hæc tacuiſſent, ſicut de
duplici fame præfata liber Regum non tacet. Cui obijciunt alij, ꝙ non omnia quæ contin-
gunt, ſcribunt, quemadmodũ de terræmotu facto tẽpore Oziæ regis Iuda, cum voluit thu-
Amos 9 rificare. prædicti libri nil referũt, ſed Amos & Zacharias inde cõmemorant. Aliqui igitur
Zach. 11. dicũt, ꝙ negocium iſtud fuit res geſta, ſeu veritas & figura, ita ꝙ per prædictorũ animalium
atq; rubiginis plagã, præfigurabant 4. magnæ plagæ Iudæorũ, à 4. regnis, videlicet ab Aſſy-
rijs, Chaldæis, Græcis & Romanis, eis illatæ. Quidã aũt Aſſyrios & Chaldæos pro eodẽ com
putant regno, qm̃ ab eodem mundi climate contra Iſraelitas venerũt, & Perſas ac Medos
annumerant regnis quæ vaſtarũt Iudæos. Dicit quippe Hieronymus, ꝙ Hebræi per erucam
intelligunt Aſſyrios & Chaldæos. Aſſyrij eñi regnum decem tribuum deſtruxerunt, Chal-
dæi vero regnum Iudæ. Per locuſtas autem, Perſas ac Medos, qui Chaldæorum regno de-
ſtructo, habuerunt Iudæos captiuos. Per bruchum vero intelligunt Macedones ſeu Græ-
cos, ſ. reges ſucceſſores Alexandri Magni, præſertim Antiochum Nobilem. Qui tanq̃ bru-
chus cum ſuis ſedens in Iudæa, pene omnia deuorauit. Per rubiginem autem Romanũ im-
2. Par. 36 perium, à quo maxime atq; finaliter ſunt deiecti, & de terra ſua totaliter pulſi. Verũtamen
1. Eſd. 1. 2 qm̃ reges Perſarum ac Medorum non fuerunt Iudæis multum moleſti, ſed quidam eo-
rũ fuerũt ipſis plurimũ gratioſi, ſicut Cyrus q dedit ipſis licentiã redeundi in ꝓpria, & Aſſue-
rus, idcirco non cõputauit regnum Medorũ ac Perſarum inter prædicta regna Iudæos va-
ſtantia, ſed regnum Aſſyriorum diſtinguit à regno Chaldæorum. Hęc ſunt quatuor cornua,
Zach. 1. & 4. venti, de quibus (vt infrà patebit) loquitur Zacharias. Deniq; quidam eorum qui aſſe-
runt literaliter geſtum, quod de eruca, locuſta, brucho, ærugine ſcriptum eſt, aiunt plagas
has non vno anno vel tẽpore, ſed diuerſis annis ſibi inuicẽ ſuccedentibus accidiſſe. Sed ſe-
cundum

cundum hoc non apparet,quomodo vnum genus beſtiarum iſtarum voraſſet, quod alteri
reſiduum fuit,præſertim quum ſingulis annis terrænaſcentia oriantur,& depoſita recon-
dantur.Niſi forte dicantur hæ beſtiæ habitacula hominum introiſſe. Itaq; ſicut iam tactum
eſt,ſecundũ Hieronymum,iſte eſt ſenſus litteræ huius: Reſiduum erucæ,i. populum Iuda ſeu
Iſrael,non vaſtatum ab Aſſyrijs & Chaldæis,vaſtabant Perſæ ac Medi: Et quem illi non va- 1.Mac.1.
ſtarunt, opprrſſerunt Græci ſucceſſores Alexandri, de quibus agitur in libro Machabæo-
rum. Iudæos vero non oppreſſos à Græcis, oppreſſerunt Romani. Huic autem expoſitioni
quidam obijciunt:Quia de corroſione terræ naſcentium ab eruca,locuſta &c. fit hic tam eui
dens mentio,ꝙ non videtur aliquo modo eſſe parabola. Sed quicquid ſit de veritate, argu-
mentum iſtud nullius valoris eſt: Quoniam in ſcripturis diuinis multa parabolice denun-
ciantur,& homines nomine beſtiarum aliarumq́; rerum ſignificantur, vbi ſit multo aperti-
oe atque prolixior mentio de nominibus beſtiarum inanimatarumq́; rerum, quàm hic.
Quemadmodum apud Eſaiam legitur: Habitabit lupus cum agno,& pardus cum hœdo ac- Eſaiæ 11.
cubabit.Vitulus & leo & ouis ſimul morabuntur,& puer paruulus minabit eos. Vitulus &
vrſus paſcentur,ſimul requieſcent catuli eorum. Et leo quaſi bos comedet paleas. Omnia
autem hæc & quædam ſequentia,exponuntur ad literam, non de animalium horum do-
meſticatione, ſed de hominum diuerſarum conditionum pacifica in eccleſia cohabitatio-
ne,ſecundum omnes doctores catholicos.Et multa ſimilia in ſcripturis habentur, præſer-
tim(vt reor)in Eſaia,cuius liber difficilior comprobatur.[Expergiſcimini ebrij] id eſt, vos
qui eſtis vitijs & paſſionibus ſic inuoluti, vel potu ſic repleti, ꝙ à recto mentis ſtatu prola-
pſi eſtis,nec rationis iudicium imitamini,neq; pericula vobis imminentia ponderatis: eui-
gilate redeundo ad cor,& à torpore ac negligentia veſtra ceſſate. [& flete] vitia veſtra la-
chrymis pœnitentiæ redimendo.[& vlulate] propter tribulationes inſtantes[omnes qui bi-
bitis vinum in dulcedine] i.carnali delectatione, non neceſſitatem naturæ, ſed guſtus volu-
ptatem quærentes.[quoniam perijt ab ore veſtro] i.in proximo eſt, vt vina ac cætera carnis
delectabilia auferantur à vobis,ſicut mox ſubditur.Loquitur autem propheta de futuro per
modum præteriti,propter certitudinem veritatis.Prophetica quippe cognitio,eſt quædam
imago atq; impreſſio notitiæ mentis diuinæ, in qua omnia quaſi præſentialiter lucent &
agnoſcuntur,tamq́; infallibiliter ſciuntur,ſicut ea quæ fuerunt,certiſſimum eſt fuiſſe. [Gens
enim aſcendet]i.veniet [ſuper terram meam] id eſt, Iudæam, quæ dicitur ſpecialiter terra
Dei,quia ad diuinum cultum electa,& populo Dei à Deo promiſſa atq; collata.[fortis & in- Sap.11.
numerabilis]ſecundum apparentiam,non tamen fuit ſimpliciter innumerabilis, quia in nu
mero, menſura & pondere conſtituta ſunt omnia, vel innumerabilis ob multitudinem ſu-
am.Poteſtq́; gens iſta intelligi exercitus Chaldæorum, vel etiam Aſſyriorum, Græcorum,
ac Romanorum.[Dentes eius vt dentes leonis]i.oĩa crudeliter dilaniabit.[Et molares eius]vi-
delicet dẽtes maiores,vtpote poteſtas principũ populi huius atq; ſæuitia,ſunt [vt catuli leo-
nis]ita ꝙ cum omni tyrannide populum Iudæorum vaſtabit. Bona terræ conſumet, vrbes
demolietur,& nec ætati parcet,nec ſexui.[Poſuit vineam meam in deſertum]id eſt,ſynago-
gam occidit vel tranſtulit, in ſolitudinemq́; redegit. De qua vinea dictum eſt in Eſaia: Vi- Eſai.5.
nea domini exercituum domus Iſrael eſt.Et in Hieremia: Ego te plantaui vineam electam. Hiere.2.
[Et ficum meam decorticauit] id eſt, populum meum quem quaſi fructum dulcem & filios
procreaui & alui,minorauit,multos eorum occidendo.[nudans] vineam iſtam,i.bona eius
tollẽs ab ea.[ſpoliauit eam] bonis mobilibus ac immobilib⁹.[Et proiecit]in captiuitatem
vel mortem. [albi facti ſunt rami eius] i.filij eius areſacti ſunt & occiſi. Vel ſenſus eſt, quod 4.Re.25.
hoſtes deſtruxerunt vineas & arbores fructiferas in Iudæa.Quod certum eſt contigiſſe Na- 2.Mac.5.
buchodonoſor tẽpore,poſtmodũ quoq; ſub Antiocho Nobili,& tẽpore Titi & Veſpaſiani.
Quæritur,quomodo iniuſti Iudæi,de quibus iam dixit, Expergiſcimini ebrij, appellentur
ficus & vinea Dei?Et reſpondendũ,ꝙ eo modo,quo Chrs in euangelio vocat reprobos Iu- Matt. 8.
dæos filios regni: Filij,inqt,regni proijcient in tenebras exteriores. Vocant itaq; ficus & vi-
nea Dei,qm̃ Deus multa beneficia cõceſſit ac ꝓbuit eis, ſpecialiter vocans eos ad cultum &
gĩam ſuã,& qm̃ patriarcharum ac prophetarum filij erant.Cum ergo tãta tibi, o popule Iudæo-
rũ,inſtet calamitas,[Plãge]tua peccata,vt miſericordiã cõſequaris. Plãge aũt toto affectu,
& abũdãter ac ꝑſeueranter, [quaſi virgo accincta ſacco ſup virũ pubertatis †tuæ]i.quem- †ſuæ
admodum plorat virgo iuuencula deſponſata propter mortem ſponſi ſui, qui morit anteq̃
eius cupitis fruat amplexibus. Vir aũt & ſpõſus ſynagogæ fuit Deus oĩpotens, q in patriar-
chis & in datione legis deſpõſauit ſibi ſynagogã. Quãdiu aũt ſynagoga ꝑ idololatriam & Exo.20.
alia grauia ſcelera nõ receſſit à Deo, erat ſponſa & virgo mentis integritate, in cognitione,
amore & cultu veri Dei.Tẽpore aũt Iohelis meretrix facta ꝓpter multiplicia ſcelera,monet
ſup virum pubertatis ſuæ,i.de cæleſtis ſpõſi amiſſione, cordialiter flere. [Perijt ſacrificium &
libatio de domo domini]id eſt,terræ naſcentibus & cæteris poſſeſſionibus deuoratis ab ho
ſtibus

ſtibus præinductis, vel beſtiolis prænominatis, defecit in templo Hieruſalem ſacrificium,
quod erat de materia ſolida, ſ. tritico, hordeo, carne: & libatio, i. immolatio de materia li-
quida, vtpote vino & oleo. Deficiente enim cauſa, deficit & effectus. [Et luxerunt ſacerdotes
miniſtri dñi] i. vehementer contriſtati ſunt, & planxerunt, tum propter cultus diuini ceſſa-
tionem, tum propter ceſſationem immolationum earum rerum, de quibus ſuſtentabantur.
eratq; luctus hic bonus, quantum ad primum, quia ex zelo diuini honoris proceſſit: & eti-
am quantum ad ſecundum, ſi planctus propter defectum oblationis victualiũ erat, inquan-
tum victualia debite ordinantur ad ſpirituale bonum animæ, & ad obſequium Dei. Si au-
tem ſacerdotes reſpexerunt ad proprium commodum, priuatumq; bonum, non erat illo-
rum planctus meritorius & acceptus. Porro ſacerdotes ſpecialiter dicti ſunt miniſtri Dei,
qa ad altaris obſequiũ deputati, atq; pro primogenitis filiorũ Iſrael dño miniſtrãtes in tem
plo. Hinc enĩ in lib. Numerorũ Moſes dixit Leuitis: Num parum vobis eſt, ꝙ ſeparauit vos
Num.16 dñs à populo, & iunxit ſibi, vt ſeruiretis ei in cultu tabernaculi, & ſtaretis corã eo, & coram
frequentia populi? Ezechias quoq; 2. libr. Paralip. 19. ait Leuitis: Filij mei, nolite neglige-
re: vos enim elegit dñs, vt ſtetis coram eo, & miniſtretis ei, colatis eum, & cremetis ei incen-
ſum. [Depopulata eſt regio] id eſt, regnum Iudæ ſic demolitũ eſt, vt & homines, & animan-
tia, ac terræ naſcentia ſint deſtructa. [luxit humus] id eſt, terra Iudææ priuata eſt ſolitis fru-
ctibus: ſicq; metaphorice luxit, quemadmodum fertur ridere, cum abundat germinibus,
fructu floreq; vernans. Ideo ſubditur: [quoniam deuaſtatum] i. ab aduerſarijs deuoratum
[eſt triticum] per quod alia blada dantur intelligi. [Confuſum eſt vinum, elanguit oleum.]
Sicut de humo ſeu terra dictum eſt, ꝙ metaphorice fertur planxiſſe propter carentiam fru-
ctuum, ſic confuſum eſt vinum, i. ablatum, ita ꝙ conſuetum effectum habere non potuit
exhilarando bibentes, & prædictos vinolentos ſuo defectu oſtendit confuſos, dum ſperato
deſolati ſunt potu. Pariformiter elanguit oleum, id eſt, defecit, & alios oſtendit infirmos, qui
oleo deficiente pariter contabuerunt. [Confuſi ſunt agricolæ] i. ſpe ſua fruſtrati, dum fructu
agrorum, quos coluerunt, priuati ſunt. [vlulauerunt vinitores ſuper frumento, vino & hor-
deo] i. de horum fructuum ablatione ſeu deprædatione. [quia perijt meſſis agri] i. congrega-
tio fructuũ præfatorum in agris naſcentiũ ſublata eſt eis tunc, quando præ manibus habue-
runt fruges meſſionis. Moleſtiſſimum ſiquidem eſt, tunc fructibus terræ ſpoliari, quãdo ad
maturitatem vſq; deductæ ſunt, cuſtoditæ atq; ſperatæ. [Vinea confuſa eſt, & ficus elanguit]
i. vineæ & ficeta fructibus ſuis ſunt deſtituta per erucam, locuſtam, bruchum, rubiginẽ vel
hoſtibus tradita, puta Chaldæis, Aſſyrijs, vel Romanis. [Malogranatũ, & palma, & malum]
i. arbores ſic vocatæ, [& oĩa ligna agri] i. reliquæ arbores infructuoſæ ſiue fructiferæ [arue-
runt] i. marcida facta ſunt plagis præmemoratis, cuius ſignum eſt, [quia confuſum] i. abla-
tum [eſt gaudium à filijs hominum] i. à Iudæis, qui de prædictis bonis terrę gaudere ſolebãt.
Porro per filios hominum, hoc loco ad literam intelliguntur Iudæi, quibus loquebatur Io
hel. Qui & ſpecialiter dicuntur filij hominum, puta eorum qui humane rationabiliterq; vi-
xerunt, hoc eſt, patriarcharum, prophetarum, ac iuſtorum veteris teſtamenti. Deniq; malo-
granatum, cuius cortici Cant. 4. comparantur genæ ſponſæ, eſt arbor medicinalis, ſecun-
dum gloſſam, cuius poma ſunt rubea, ad edendum amara. Et dicitur malogranatum, quo-
niam fructus eius multa cõtinet grana. [Accingite vos] ſacco & cilicio,] & plangite ſacerdo
tes, vlulate miniſtri altaris.] Eundem ſenſum alijs verbis reſumit, vt fortius excitet audien-
tes. Sacerdotum autem præcipue eſt, propria ac ſubditorum deflere peccata, & Deum popu
lo reconciliare, cum ſint inter Deum ac populum mediatores, offerendo preces & hoſtias po
puli Deo, gratiamq; Dei populo reportantes. Cum autem ex negligentia ſacerdotum pro-
uenit populi culpa, maxime congruit ſacerdotibus flere pro populi reconciliatione: quia &
dominus dixit ad Moſen, ꝙ filij Aaron portatẽt peccata filiorum Iſrael. [Ingredimini] tem-
plum, vel propriam domum ad orandum, ſicut ait Saluator: Tu autem cum oraueris, intra
cubiculum tuum, & ora patrem tuum in abſconſo. [cubate] id eſt, dormite, [in ſacco mini-
Matt. 6. ſtri Dei mei] id eſt, veri Dei, quem ego propheta illius ſpecialiter amo & colo. Illi enim pro-
phetæ Deum vniuerſorum nominant Deum ſuum, qui ei ſingulari vniuntur amore & reue-
rentiali obſequio, qui dicere poſſunt: Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. [qm̃
Pſal. 72. interijt de domo Dei veſtri] i. cito in templo deficient [ſacrificium & libatio] de quibus pau-
lo ante iam dictum eſt: Perijt ſacrificium & libatio de domo domini. Idcirco prædicta pœ-
nitentiæ opera exercete, quatenus imminens vaſtitas tollatur à vobis. Solebant autem Iudæi
1. Reg. 7. Eſai. 22. in veteri teſtamento ſecundum præſcriptam formam ſe humiliare, pœnitere, & dominum
inuocare, vt patet in libris Regum, Paralipomenon, & Machabæorum. Quod autem hoc
Thre. 1. 3 modo fecerunt ſacerdotes, ac cæteri imminente captiuitate Babylonica, patet in Threnis
ſeu lamentationibus Hieremiæ. Idem quoq; refert eos feciſſe Ioſephus inſtante captiuitate
Hiere. 6. Romana. Hinc per Hieremiam loquitur dominus: Filia populi mei accingere cilicio, & con
ſper-

ſpergere cinere. Luctũ vnigeniti fac tibi planctũ amarũ. Ad q̃d aliqui referũt illud Eſaiæ 22.
In die illa vocabit dñs ad fletũ, ad planctũ, & ad cingulũ ſacci. Præterea adhuc ꝓpheta præfi-
git ſacerdotibus formã pœnitendi, & modũ miſericordiã implorandi. [ſanctificate ieiuniũ]
i. actum abſtinentiæ in ſanctitate peragite, bonis illũ operibus adornate, & corda veſtra ad
deuote ieiunandũ diſponite. Non eñ acceptum eſt Deo ieiunium, niſi in charitate fiat & in
obſeruãtia præceptoꝝ. Hinc eñ per Eſaiã dñs loquit: Ecce in die ieiunij veſtri inuenit vo- Eſaiæ 58
luntas veſtra. Nunquid tale eſt ieiuniũ, quod ego elegi? Et Apoſtolus: Exerce te, inqt, ad pie- 1. Tim. 4
tatẽ, nã corporalis exercitatio ad modicũ vtilis eſt. [vocare cœtũ] i. cunctũ populi conuocate.
[Congregate ſenes oẽs habitatores terræ] Iudææ, de qua nunc ſermo, [in domũ Dei veſtri,] 3. Re. 8.
quæ eſt domus orationis, videlicet in tẽplum Hieruſalẽ, in quo promiſit ſe De⁹ preces oran-
tiũ exauditurũ. Præterea ſacerdotũ eſt, vulgũ ac ſubditos adunare, & in modo pœnitendi ac
bene agẽdi inſtruere. Iubet q̃q; propheta, vt oẽs generaliter conuocent atq; in tẽplo colligan
tur, quatenus oratio ſit tanto exaudibilior, quãto à pluribus immolatur. Propter quod orat
diſcipulos ſuos Apoſtolus orare ꝑ ſe, vt ex multaꝝ precibus perſonaꝝ citius, q̃d petit, obti- 2. Cor. 1.
neatur. [Et clamate ad dñm] dicentes: [Aha, aha, aha diei] i. heu nobis ꝓpter mala diei vlti-
onis, q̃ imminet nobis. Præcipit aũt propheta, vt ter dicant, aha, vel propter maiorẽ expreſ
ſionẽ & faciliorẽ miſericordiæ implorationẽ. Vnde in Hiere. habetur: Terra terra terra, au- Hier. 22.
di verbũ dñi. Vel, qm̃ ſanctam trinitatẽ offenderunt. Quidã dicit, ꝙ in Hebræo ſit vna dictio.
Veruntamen pro eo ꝙ Hieronymus tranſtulit ter aha, LXX. trãſtulerũt, Heu mihi, heu mi-
hi, heu mihi. Vnde nõ videt vna dictio in Hebræo, niſi forte illa hanc tripartitam exclama-
tionẽ ſignificet. [quia prope eſt dies dñi] i. dies vltionis, in qua dñs faciet vobis ſecundũ ſuã
voluntatẽ & æquitatẽ, debitas pœnas inferendo, ſicut feciſtis ei in diebus veſtris, eũ multipli
citer ſecundũ veſtrã voluntatẽ ac prauitatẽ inhonorando. Quamuis eñ omne tẽpus, omniſq;
dies ſit Dei, illud tamẽ tẽpus dicitur ſpecialiter eius, in quo aliquid efficit nouum, rarum aut
ſpeciale, ſicut eſt dies vindictæ atq; iudicij. Dies quoq; noſtri dicuntur, in quibus Deus ꝑmit
tit nos ꝓpriæ libertati, qñ & operamur quæ volumus. Vnde & Chriſtus in Luca ait: Hieruſa- Luc. 19.
lem &c. Et quidẽ in hac die tua, quę ad pacem tibi. [& quaſi vaſtitas à potente veniet] i. ſicut
vaſtitas ſeu preſſura, quã potẽs debiliori inducit, ineffugibiliter opprimit debiliorẽ, ſic vin-
dicta diei dñi irruet ſuꝑ vos, ꝙ non effugietis. [Nunq̃d nõ corã oculis veſtris] i. in veſtra præ-
ſentia ſeu conſpectu [alimenta *defecerunt] i. ſtatim deficient. Deficiet quoq; [de domo Dei
veſtri] i. de tẽplo [lætitia] cordis [& exultatio] corporis. qm̃ immolatione hoſtiaꝝ ceſſante, ſa- * perie-
cerdotes in tẽplo non habuerunt materiã gloriandi, ſed lamentandi. Quæ oĩa tunc impleta runt.
noſcunt, qñ Aſſyrij & Chaldæi ingreſſi ac demoliti ſunt terrã Iudææ. [Cõputruerunt iumen 4. Re. 22.
ta in ſtercore ſuo] Hoc ad literã accipi poteſt, ꝙ iumenta in ſtabulis nõ habentes ſtramenta, 2. Par. 36
propter bladoꝝ defectũ iacuerunt, cõputruerunt in ſuis fæcibus atq; ſtercoribus. Vel ſenſus
eſt, ꝙ iumenta, i. homines carnales, guloſi, luxurioſi in ſordib⁹ vitioꝝ ſuoꝝ reſoluti atq; con-
ſumpti ſunt, iuxta illud Pſal. Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ. Et iterum: Homo Pſal. 17.
cum in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus: [Demolita] i. ab & 48.
hoſtib⁹ deſtructa [ſunt horrea, diſſipatæ ſunt apothecæ] i. repoſitoria victualium, cũ his quæ
continebant in eis. [qm̃ cõfuſum] i. ſublatũ ex horreis [eſt triticũ. Quid ingemuit animal?]
i. cur beſtię ꝓ inedia famis clamauerũt, aut ſingultum quendã fecerunt? [&] quid [mugierunt
greges armenti?] Et reſpondet, [quia non eſt paſcua eis] i. alimonia, conſumptis virentibus
terræ & fructibus. Tranſlatio LXX. ſic habet, Fleuerunt armẽta boum. Idcirco Hieronymus
iſtud de hominibus accipit, qui propter ſimplicitatẽ aut ſtoliditatẽ, beſtialemve conuerſati-
onem nominibus beſtiaꝝ exprimuntur. [Sed & greges ouiũ diſperierunt] hoſtes eñ rapue-
runt oues & comederũt. Vel prę fame defecerunt. Vel deficiẽte pane, Iudęi pecora ſua man-
ducare cõpulſi ſunt. [ad te dñe clamabo,] orando pro populo tuo, [quia ignis comedit ſpe-
cioſa deſerti] i. eruca, locuſta, bruchus, ventuſq; vrens blada rubiginans, deuorauerunt ſeu
arida fecerunt plana loca campoꝝ, prata & quaslibet terras virentes, quæ iumentis paſcua
præbuerunt. [& flãma ſuccendit omnia ligna regionis] i. arbores Iudææ. Solet aũt per ignem 4. Re. 25.
quælibet magna tribulatio vel perſecutio grauiſſima deſiguari. Sed & Chaldęi vtiq; igne ma
teriali incenderunt ſpecioſa, quæ in deſertis Iudææ ſteterunt, & arbores regionis huius com
buſſerunt. [Sed & beſtiæ agri] i. indomitæ vel ſylueſtres, [quaſi area ſitiens imbrem] i. humo-
re indigens & aquam deſiderans, [ſuſpexerunt ad te,] non ꝙ beſtiæ Deum agnoſcãt, aut in-
uocent proprie, ſed metaphorice dicuntur ad Deum aſpicere & clamare, inquantum cibum
naturaliter optant ac potum, quæ non habent niſi per prouidentiam Dei. Vnde in euange- Matt. 6.
lio dicitur, ꝙ pater cæleſtis paſcit ea. Et in Pſal. Qui dat iumentis eſcam ipſoꝝ, & pullis cor- Pſal. 145
uorum inuocantibus eum. Iob quoq; 38. Quis præparat coruo eſcam, qñ pulli eius clamant
ad Deum, vagientes eo ꝙ non habent cibos? Rurſuſq; in Pſal. 103. Omnia à te expectant, vt
des illis eſcam in tempore. Et: Oculi omniũ in te ſperãt dñe. [qm̃ exiccati ſunt fontes aqua- Pſal. 144

rum]à multitudine hoſtiũ,quorũ equi & ſerui aquas fontiũ conſumpſerũt. Vel,à vehemen
ti flatu venti vrentis,qui ſiccitatem inducit. [& ignis deuorabit ſpecioſa deſerti,]ſecundum
ſenſum Iam tactum,ſicq́ beſtiæ ſylueſtres nec cibum habuerunt nec potum.

¶Elucidatio tropologica eiuſdem capituli I. Artic. II.

IOhel interpretať aperiens,Phatuel latitudo.Qui igitur bonũ virtutis viriliter incipit, fi-
lius fit latitudinis,i.gr̃æ amplioris & charitatis ardentis,vt dicere queat cũ Paulo 2.Cor.
Pſal.118. 6.Cor noſtrũ dilatatũ eſt. Et cum Pſal, Et ambulabam in latitudine,quia mandata tua
exquiſiui.Quid eñ latius charitate,quæ oĩa ambit,atq́ ad hoſtes extendit,& vniuerſa, quæ
habet,cõmunicat? Ad talẽ quoq́ fit verbũ Dei, qñ ſpũſſanctus inſpirat ei pertinentia ad ſa-
1.Ioan.2 lutẽ,ſicut ait Ioan. Vnctio docet vos de oĩbus. ita vt valeat dicere: Audiam quid loquať in
Pſal.84. me dñs Deus.Cum eñ incipit rationalis creatura q̃d bonum eſt, mox adeſt ſpũs, qui adiu-
uat infirmitatẽ noſtrã.Ideoq́ cũ plena diuinæ ſubuentionis fiducia viriliter eſt inchoãdum,
vt humiliter magnanimiterq́ dicamus:Oĩa poſſum in eo,qui me cõfortat. Itemq́: Dñs da-
Phili. 4. bit benignitatẽ,& terra nr̃a dabit fructũ ſuum.Quidã vero propriã imbecillitatẽ,non diui-
Pſal. 84. næ pietatis virtutẽ, penſantes, nimis puſillanimes ſunt, non audentes ad aratrũ ponere ma-
num,diuinæ bonitatis ſuperliberaliſſimæ munificentiæ derogãtes.[Audite hoc ſenes,& au-
ribus percipite oẽs habitatores terræ]i.ſpiritalẽ intelligentiã propheticorũ verborum Iohe
lis,vniuerſi Chriſtiani ſenes iuueneſq́ attendite. [Reſiduũ erucæ comedit locuſta]&c. Per
quatuor iſta intelligo quatuor vitia, quatuor virtutibus cardinalibus contraria, quæ ſunt,
intẽperãtia,timiditas,iniuſtitia & indiſcretio. Intẽperantia aũt bona animæ magna ex par-
te deuaſtat & ejcit,qñ niſi vitia gulæ & luxuriæ extirpentur,non fit homo ſpiritualiũ capax
Gene. 6. donorũ,dño conteſtãte:Non remanebit ſpiritus meus in homine In æternum, quia caro eſt.
Et Apoſtolus Roma.8.Qui,inquit,in carne ſunt,Deo placere non poſſunt.Ideo Petr᷒ hor-
1.Pet.2. tatur à carnalibus deſiderijs,quæ militant aduerſus animam, abſtinere. Hinc & Eſaias diſſe-
Eſai. 28. ruit:Quẽ docebit dñs ſcientiã,& quẽ intelligere faciet auditũ? Ablactatos à lacte,auulſos ab
vbere,eos videlicet,qui vitia intẽperantiæ deteſtantur. Deniq́ hoc tam manifeſto deteſtan-
doq́ vitio non vincunť,ſed timiditate,veræ fortitudini (quæ magnanimiter aggrediť for-
tia)repugnante,inordinate timentes vbi non eſt timor,& propriæ pelli timentes,malũt in-
Pſal . 13. cidere mala culpæ & Dei offenſam,q̃ mala pœnæ hominumq́ indignationẽ. Quo cõtra ait
Saluator Matt.10.Nolite timere eos,qui occidũt corpus.Et Eſaias:Quis tu,vt timeas ab ho
Eſaię 51. mine mortali,& à filio hominis qui quaſi fœnũ areſcit? Hac vili timiditate carebat, qui di-
Pſal.3. cebat:Non timebo millia populi circundantis me. Et: Dñs illuminatio mea & ſalus mea,
&26. quẽ timebo? Porro(teſte ſcriptura Ecci 34.) q̃ timet dñm, nihil trepidabit. His itaq́ ſacris
teſtimonijs increpãť vilia corda quorundã, hoĩes magis q̃ Deum timentiũ,qui in pręſentia
ſuperiorũ ſuorũ quandã confingũt ac induunt grauitatẽ: ſed illis abeuntibus, ad cõſuetas re-
deunt culpas,negligentias,& exceſſus. Hi non agunt bonum amore boni, ſed timore mali,
in quibus reſiduũ erucæ edit locuſta. De qua plaga eripiť, qui illud Prouerb.25. implet: Fi-
li honora dñm,& valebis:præter eum vero ne timueris alienum. Qui aũt nec intemperãtia
nec timiditate prædicta dejciuntur,frequẽter peccato iniuſtitiæ ſuperantur,non reddendo
1.Per. 4. ſingulis quę ſua ſunt,neq́ iuxta principis apoſtolorũ doctrinã,vnuſquiſq́ ſicut accepit gra-
tiam,in alterutrum illam adminiſtrantes,tanq̃ boni diſpenſatores multiformis gratię Dei.
In his reſiduũ locuſtæ comedit bruchus.Alij prædictis vitijs reluctantes, per indiſcretionem
labuntur,quorũ non rationabile eſt obſequiũ,qui qñ plus faciunt q̃ poſſunt, diſpereunt. In
quibus ærugo conſumit q̃d inerat,ineſſeve poterat animæ. Inſuper per 4. plagas has intel-
Hier. 48 ligi poſſunt 4.tentationes principales. Vel quatuor primi ac maximi perſecutores eccleſiæ,
ſeu quatuor principaliores hæreſiarchæ, qui infinitas animas ſpiritaliter iugulauerũt.[Ex-
pergiſcimini ebrij & flete,]hoc eſt quod ait Apoſtolus Ephe.5.Surge qui dormis,& exurge
à mortuis.Itemq́ Saluator Matth.25.Vigilate,quia neſcitis diem neq́ horam.Deniq́ impij
ebrij ſunt omnes,qui carnalibus delectationibus,mundanis vanitatibus,aut cæteris inordi-
natis paſſionũ affectionibus ſic reſoluuntur & vacant,q̃ iudicium rationis non aduertunt,
nec Deo neq́ eccleſiæ parent,ſed in proprij ambulant cordis prauitate. Vnde Hierem.31.ha
betur:Vſq́ quo delicijs diſſolueris filia vaga? [Et vlulate omnes,qui bibitis vinum in dulce-
dine,]de quibus ſcriptum eſt apud Eſaiam 5. Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſe-
ctandam,& potandum vſq́ ad veſperam.Et Prouerb.23. ſcriptum eſt: Væ his qui commo-
rantur in vino,& ſtudent calicibus epotandis. Quàm multi modo ſunt tales, qui & corpus
ſuum & animam perimunt. Vinum enim moderate ſumptum, ſanitas eſt corporis & ani-
mæ:ſed ſuperflue ſumptum, mordet vt coluber. [& quoniam perijt ab ore veſtro] i. omnis
carnalis voluptas cito vertetur vobis in mœrorem æternalemq́ pœnam, niſi pœnitentiam
veram egeritis,quemadmodum factum eſt diuiti,qui epulabatur quotidie ſplẽdide. Vidua
.5. nempe in delicijs viuens,ſecundum Apoſtolum,viuens mortua eſt.Et apud Lucam commi-
natus

natus eſt Chriſtus: Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. Propterea Eccleſiaſt. 18. aſſeri-
tur: Si præſtiteris animæ tuæ concupiſcentias eius, facient te in gaudium inimicis tuis. Mo-
mentaneum eſt quod nunc delectat, æternum vero quod cruciat. Præterea hoc loco ait Hie-
ronymus: Nulla res ita inebriat, vt animi perturbatio. Eſt triſtitia quę ducit ad mortem, hęc
abominanda ebrietas eſt. Eſt ira quæ iuſtitiam Dei non operatur, & furori proxima mentis
impotem facit, in tantum vt labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutet. Quid Iacobi 1.
referã de gaudio & voluptate, & maxime de amore, qui excęcat cordis oculos, & nihil aliud
amantem, niſi quod amat, cogitare permittit? An non eſt dicenda ebrietas, quum propter
vile ſcortum, animæ libertas in ſeruiles blanditias inclinatur? [Gens enim aſcendit ſup ter-
ram meã fortis & innumerabilis] i. viſibiles ac inuiſibiles hoſtes (Nam & de diabolo dictum
eſt: Inimicus homo hoc fecit) inuaſerũt militantem eccleſiã ſeu animam Chriſtianam de- Matt. 13.
uotam, vt eam à Deo auertant. Mundus enĩ & dæmon indeſinenter tentant electos, qui in
medio ambulant laqueoꝝ, & propter iuſtitiã plurima patiuntur aduerſa, quẽadmodum le
gitur 2. Tim. 3. Oẽs qui pie volunt viuere in Chriſto, perſecutionem patiẽtur. Qm̃ ergo tot
hoſtibus atq; periculis circunuallatur eccleſia, prælati qui delectationibus vacant, & negli-
gentia diſſoluuntur, iubentur euigilare à ſomno ignauiæ, flere & vlulare, quatenus gregi ſuo
debitã impendant cuſtodiam, Deumq; pro illius ſalute lachrymabiliter inuocent. [Dentes
eius, vt dentes leonis,] de quo Petrus: Aduerſarius, inquit, veſter diabolus tanq̃ leo rugiens 1. Pet. 5.
circumit, quærens quem deuoret. Quid enim crudelius his, qui animas conantur occidere,
& ab æterno infinitoq; bono eas auertere, ſicq; in ſempiterna inferni tormenta pertrahere?
[Poſuit vineam meam in deſertum] i. eccleſiam, quo ad aliquam eius partem, ſpiritalib⁹ bo-
nis deſtituit, inducendo fideles ad conſenſum peccati, quo à Deo deſeritur. [& ficũ meam]
i. animam quæ dulciſſimis bonis ac fructibus ſpiritusſancti abundauit, [decorticauit] id eſt, Galat. 3.
à priſtinis bonis minorauit, ſiue abſcidit. Tales ſunt, qui cum cœperint ſpiritu, carne con-
ſummant. Iſtud Chriſtus pręcipue dicit de clauſtralibus, non obſeruantibus regulam ſuam,
qui à ſtatu perfectionis ad ſecularia vitia deuoluuntur. [plange quaſi virgo accincta ſacco
ſup virũ pubertatis * ſuæ.] Hoc modo flẽdũ eſt cuilibet Chriſtiano, qui gratiã baptiſmalem * tuæ
amiſit, vel poſt pœnitentiã recidiuauit, atq; cæleſtis ſponſi priuatus puris amplexibus, iam
amplexatur hæc terrena ſeu ſtercora, qui nutriebatur in croceis, qui cum in honore eſſet,
non intellexit. Vnde ſcriptũ eſt Thren. 4. Deduc quaſi torrentem lachrymas per diem & no-
ctem, & non des requiẽ tibi. Talis vtiq; fuit, qui dixit: Exitus aquaꝝ deduxerunt oculi mei, Pſal. 48.
quia nõ cuſtodierunt legẽ tuã. [Perijt ſacrificiũ & libatio de domo dñi] i. ſacrificium illud, de
quo fert in Pſal. 50. Sacrificiũ Deo ſpiritus contribulatus. Et Eccleſiaſt. 35. Salutare ſacrifici-
um eſt, attẽdere mandatis, & diſcedere ab omni iniquitate. [& libatio] internæ ac lachrymo-
ſæ cõpunctionis. Iſta deficiunt ab his, in quibus abundante ac præualente iniquitate, chari-
tas refrigeſcit. [Et luxerunt ſacerdotes,] boni enĩ ſacerdotes, de tãto ſubditoꝝ ſuorum diſ-
pendio intime dolent. Quẽadmodum enĩ gloria patris filius ſapiens, ſic dolor illius eſt filius
ſtultus. [Confuſum eſt vinum] i. ſaporoſa contemplatio diuinoꝝ exhilarans cor, in iſtis deſi
cit, q̃a terrena ſapiũt, non diuina. [Elanguit oleum] i. opera miſericordiæ defecerunt in iſtis.
Qui enĩ ſibi nequam eſt, cui bonus erit? Et oẽs quæ ſua ſunt quærunt, non quæ alioꝝ. [Con-
fuſi ſunt agricolæ, vlulauerunt vinitores ſup frumẽto & hordeo] i. boni prælati, doctores &
prædicatores, qui fidelium corda vomere prædicationis colunt, purgant, fœcundant, de ſpi
ritali ſterilitate atq; ruina populi dolent & erubeſcunt, quia non affert populus fructus vir-
tutum, quæ per frumentum & hordeum deſignant. Vnde & Eſdras ait: Dñe Deus, confun- 1. Eſd. 9.
dor & erubeſco leuare faciẽ meam ante conſpectũ tuũ, qm̃ iniquitates noſtræ multiplicatæ
ſunt, & peccata noſtra creuerunt vſq; ad cælũ. Populus aũt fidelis, vocatur & ager & vinea
Dei, dicente 1. Corinth. 3. Paulo: Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis. Frequenter vero
boni paſtores formidãt, ne ex eorum negligẽtia ac inſufficientia accidat imperfectio ſubdi-
toꝝ, ideo intra ſe confundunt, mallentq; ſubeſſe q̃ præeſſe. [Malogranatum & palma, & ma
lum, & omnia ligna agri aruerunt.] Homines nominibus arborum deſignantur. Iſtud ergo
contingit, dũ hoĩes diuerſarum gratiaꝝ generibus adornati, in vitia collabuntur, & infru-
ctuoſis arboribus ſimilantur, arentes, quia non habent humorem influentiæ ſpiritusſancti.
Porro per malogranatum (quæ eſt arbor medicinalis, habens poma ad edendum amara &
granis repleta) figurantur perſonæ ad aliorum inſtructionem idoneæ, habentes verba diſtri
ctæ correptionis, quibus animæ læſiones ſanantur, & grana, i. ſemina verbi cæleſtis. Per pal-
mam exprimuntur, qui diu floruerunt in gratia, tam æſtate proſperitatis q̃ hyeme aduerſita
tis. Tales aũt aliquando cadunt, quemadmodum Auguſtinus perhibet, ſe vidiſſe cedros Li-
bani cadere. Nemo enim ſecurus eſt, dicente Apoſtolo: Qui ſtat, videat ne cadat. & quo aſ- 1. Co. 10.
ſcenſus ſublimior, eo caſus nocentior. [qm̃ confuſum eſt gaudium] ſpiritale. [à filijs hoĩm,]
qui cum ſint carnales, potius filij hoĩm q̃ Dei vocantur, quemadmodũ teſtaſ Paulus 1. Co. 3.

Cum ſit inter vos zelus & contentio, nonne homines eſtis? [Accingite vos & plangite ſacerdotes, cubate in ſacco.] Hoc facere habent ſacerdotes, prælati ſoliciti, dum grauis tribulatio imminet: immo quo gregem ſibi commiſſum conſpexerint ab inuiſibilibus aut viſibilibus aduerſarijs periculoſius impeti, eo amplius humiliare ſe debent coram Deo, abſtinendo, orando, proſternendo, ac diuerſis modis diuinam clementiam inuocando, vt tanto benignius adſit, quanto maior eſt indigentia. [Et clamate ad dominum, a, a, a diei, quia prope eſt dies domini.] Hoc de die mortis atq; iudicij accipi poteſt, ad quem debet ſe quilibet cum magna ſolicitudine præparare. [Nunquid non coram oculis veſtris alimenta perierunt, de domo Dei * veſtri lætitia & exultatio?] Videmus ad oculum, quomodo nunc à multis deficit panis animæ, panis videlicet bonæ operationis & gratiæ, à quibus ſpiritale gaudium tollitur, quoniam non in domino, ſed in rebus inanibus gloriantur. [Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo.] Hoc ſpiritaliter expoſitum eſt præcedenti articulo, & maxime competit ijs, qui non ex ſola paſſione vel infirmitate, ſed ex habitu malo atq; propoſito delectantur in immunditijs vitiorum ſuorum, qui ſordêt in peccatorum ſqualore, quos profundum abſorbuit, & lætantur cum Impie fecerint. Hi ſunt tanquam ſus lota in volutabro luti. Stercora ſunt turpitudines vitiorum, flores autem decor & ſplendor virtutū. [Quid ingemuit animal?] Sic multi fidelium gemunt, [quia non eſt paſcua eis] i. ſpiritalis conſolatio, copia gratiæ, optata perfectio. Qui enim zelum iuſtitiæ habēt, & quotidie proficere cupiunt, dominumq; in omnibus honorare nituntur, frequenter intra ſe affliguntur & gemūt, ꝙ tot imperfectiones & euagationes miſcentur eorum bonis operibus, quod Deo tam feruide ac reuerenter non obſequuntur vt cupiunt, ꝙ optatam virtutum celſitudinem non adipiſcuntur, eſtq; afflictio iſta & gemitus mirabiliter meritorius ac peccati conſumptiuus. [Ad te domine clamabo,] dulens & orans pro populo tuo, [quia ignis] concupiſcentiæ ſeu diabolicæ tentationis, [comedit ſpecioſa] i. interiorem ornatum ac venuſtatem [deſerti] id eſt, cordis humani ſeu populi Chriſtiani à te relicti, in quo aliquando fuit pulchritudo virtutum, ſcientiæ claritas, gratiæ ſplendor, donorum venuſtas. Nunc autē in eo, poſtquàm dedit locum diabolo, ſuccubuitq; peccato, deordinata ac deformata ſunt omnia, ita quod inſunt ſtrepitus paſſionum, peccatorum tumultus, vultusq; animæ à creatore auerſus, ad vilia miſerabiliter eſt conuerſus. Talis anima ſimilis eſt domui, In qua nihil ſuo loco repoſitum eſt, nihil ordinate diſpoſitum, ſed cuncta ſubuerſa, hinc inde iactata, in qua Inſuper eſt fœtor atq; triſtiſſimus color. Et ſicut in huiuſcemodi domo nullus conſiſtere delectatur, ſic in anima tali Deus habitare penitus deteſtatur. [Et flamma] iræ, indignationis, furoris, concupiſcentiæ, cupiditatis, [ſuccendit omnia ligna regionis] i. vniuerſos habitantes in ſeculo. Non vniuerſos ſimpliciter, ſed iam multos, ꝙ alij reſpectu eorum perpauci ſunt. Iam enī conſpicimus, q̄ pauci his paſſionibus dominentur. [ſed & beſtiæ agri] i. homines, qui tanq̄ iumenta vtilia ſuper ſeſe portant onus & iugū Chriſti, & dicere poſſunt, Vt iumentum factus ſum apud te. [quaſi area ſitiens imbrem] i. cum ingenti affectu, [ſuſpexerunt ad te,] i. à te illuminari, conſolari ac perfici deſiderantes. [qm̄ exiccati ſunt fontes aquarum] id eſt, ſancti doctores ac prædicatores iam defecerunt ex magna parte, qui tanq̄ fontes aquæ ſapientiæ ſalutaris, olim impleuerunt audientiū corda. Nunc aūt & ſi ſint qui audire verbum ſalutis deſiderent, deſunt qui efficaciter dicant. Porro ſapientes & virtuoſę perſonę ſunt tanq̄ fontes aquarum, de quarum plenitudine alij debent haurire fluenta ſcientiæ, accedendo ad eos, vt doceantur, ædificentur, & dirigantur. Tales fontes fuerunt apoſtoli, de quibus cantatur: In eccleſijs benedicite Deo domino de fontibus Iſrael. De quibus & accipi poteſt illud Eſai. 12. Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.

Margin: *noſtri; Apo. 22.; Pſal. 68.; Prou. 1.; Prou. 6.; 2. Pet. 2.; Ephe. 4.; Pſal. 72.; Eccl 15.; Pſal. 67.

¶Explanatio literalis Cap.II. Canite tuba in Sion. Artic. III.

HOc loco deſcribit propheta apertius captiuitatē regni Iudæ, de quo cœpit præcedenti capitulo vaticinari. [Canite tuba] i. ſonora altaq; voce prædicate, quæ ſubduntur. [in Sion] i. in Hieruſalem vel in templo. Templum enī & ciuitas ex vna parte fundata erat in monte Sion. Ideo Sion quandoq; ſignificat vrbem, interdum templum, aliquando ipſum montem. [vlulate] o vos ſacerdotes ac cæteri, [in monte ſancto meo] id eſt, prædicto monte Sion, electo ad hoc, vt in ipſo templum conſtrueretur. [Conturbentur] id eſt, paueant atq; pœniteant [omnes habitatores terræ] Iudææ, de qua iam ſermo. [quia veniet dies domini] id eſt, dies In quo dominus vindicabit peccata Iudææ, ſicut diu præfatus comminatusq; eſt. [quia prope eſt dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis] id eſt, dies plena miſerijs, propter quod tot nominibus terribilium rerum exprimitur. In die etenim hoc erant tenebræ interiores in cordibus Iudæorum, & caligo tribulationis ſeu aduerſitatis forinſecus, in locis quoq; caliginoſis ſe abſconderunt. Fuit quoq; tunc nubes, i. interpoſitio inter Deum & eos, ita ꝙ non protegebantur ab eo, nec exaudiebantur, de qua Hiere. ait in Thren. Oppoſuiſti nubē ne tranſeat oratio. Fuit etiam tunc turbo tempeſtatis interioris & exte-

Margin: Thren. 3

exterioris,omnem auferens quietem, tranquillitatem & pacem. Vnde Hiere. 23. legitur:
Ecce turbo dominicæ indignationis egredietur,& tempeſtas erumpens ſuper caput impio-
rum veniet.Non reuertet furor dñi,vſq; dum faciat. Loquit aũt Hieremi. ad literam de eo-
dem, de quo & Iohel nunc fatur.[Quaſi mane expanſum ſuper montes]i.quemadmodum
aurora cum tetigerit cacumen montis, ſtatim ſuper totam terram diffunditur.[populus
multus & fortis]i.ſic veniet ſuper Iudæam vniuerſam feſtinantiſſime exercitus aduerſario-
rum magnus atq; robuſtus.Videtur autem præcipue loqui de Babylonijs ſeu Chaldæis,ſe-
cundũ Hieronymũ,quãuis intelligi poſſit de quolibet 4.populorum dictorum, qui ſucceſ-
ſiue vaſtabant Iudæos,videlicet Aſſyriorũ,Chaldæorum, Græcorum & Romanorum.[Si-
milis ei non fuit à principio,& poſt eum non erit vſq; in annos generationis & generatio-
nis.]Secundum hoc apparet,ꝙ propheta nõ loquitur niſi de vno ſpeciali populo. Ad quod
aliqui dicunt, ꝙ quilibet prædictorum populorum, quo ad aliquid,exceſſit,puta Aſſyrij in
cupiditate, Chaldæi in ferocitate, Græci in doloſitate, Romani in poteſtate.Sic nanque de
multis ſanctorum canitur:Non eſt inuentus ſimilis illi.Sed ſequendo Hieronymum & gloſ- Ecci 44.
ſam,iſte eſt ſenſus:Similis in poteſtate ac feritate ei,i.populo Chaldæorum venientium con
tra Hieruſalem,non fuit à principio,quo reges eſſe cœperunt in terra. Omnia enim regna
vicerunt.[& poſt eum]i.poſt Chaldæos,[non erit gens ſimilis eis vſq; in annos generatio-
nis]i.vſq; ad tempus Alexandri Magni excluſiue,qui in tota Græcia imperauit, eratq; ipſo Dani.2.
Nabuchodonoſor maior atq; potentior.[& generationis]i.vſq; ad imperium Romano-
rum, quorum regnum dicitur ferreum à Daniele,eo ꝙ omnia regna domuerint, ſicut fer-
rum omnia domat.[Ante faciem eius Ignis vorans]i.Chaldæi in ſuo acceſſu loca quæ po-
terant,incenderunt in terra Iuda,ſ,villas & viculos,[& poſt eum exurens flamma]i.adepto 4.Re.25.
triumpho,dum ciuitates egredi cœperunt, templum, Hieruſalem, ac cæteras vrbes Iudææ
combuſſerunt, vt patet 4. libro Reg.& Hiere.12. [Quaſi hortus voluptatis] i. ſicut paradi- Gene. 1.
ſus plenus eſt omni amœnitate, ſic[terra coram eo]i.ſic Iudæa plena fuit diuitijs,pulchra ac
delicioſa, anteã Chaldæi eam ingreſſi ſunt.[& poſt eum]i.abeunte Chaldæorum exercitu,
ſolitudo deſerti]i.terra iſta ita vaſtata manebit & ſpoliata, ꝙ ſolitudini ſimilis erit.Vnde
per Hieremiam dixerat dñs:In ſolitudinem redigam locum iſtum.[Neq; eſt qui effugiat Threñ.1
eum.]Hoc dicitur propter paucitatem Iudæorum euadentium manus Chaldæorum.Aliqui Hier.22.
tamen euaſerunt,videlicet Iohanna filius Careę cum alijs,de quib' Hiere.43.habetur.Sede- 25.& 51.
chias autem cum principibus fugiens,compræhenſus eſt à Chaldæis.[Quaſi aſpectus equo-
rum aſpectus eorum]i.Chaldæorum exercitus ſolo viſu horribilis erit.[& quaſi equites, ſic
current,]ita ꝙ velociſſimi erunt ac agiles, ſicq; Iudæi fugere non valebunt.[Sicut ſonitus
quadrigarum ſuper capita montium exilient]i. cum grandi ſtrepitu venient, cum fragore
armorum,cum impetu exercituum,cum greſſu celerrimo auiditate vaſtandi Iudæos. Ve-
nient quoq;[ſicut ſonitus flammæ ignis deuorantis ſtipulam]i.omnia deſtruẽt, ſicut flãma,
quæ ignis eſt,deuorat ſtipulam.[velut populus fortis præparatus ad prælium]i.bene arma-
tus & conuenienter diſpoſitus.Hæc dictio velut,dicit hic veritatem,non ſimilitudinem tan
tum.[A facie eius cruciabũtur populi]i.Iudæi viſis eis, in magno erunt timore ac deſolati-
one.[oẽs vultus redigentur in ollam]i.ollę igni appoſitæ ſimiles erunt.Quemadmodum enim
huiuſmodi olla fuligine atq; nigredine maculatur,ſic facies Iudæorum prę timore & lachry
mis quaſi combuſti parebunt, iuxta illud Threñ.4.Denigrata eſt ſuper carbones facies eo-
rum,& non ſunt cogniti in plateis. Hoc quoq; accidere potuit ex fumoſitate ignium,quos
in vrbibus Iudæorum ſuccenderunt Chaldæi.Vnde LXX.tranſtulerunt,Omnes vultus ſicut
adustio ollæ.[Sicut fortes currẽt,quaſi viri bellatores aſcendent murũ.]In locis facilibus im
morandum non arbitror.Iſtud aũt ex præhabitis clarum eſt,ſ.ꝙ Chaldæi per terram Iudææ
velociſſime cucurrerunt, & murum Hieruſalem cæterarumq; vrbiũ muros viriliter aſcen- 4.Re.25.
derunt.[Viri in vijs ſuis gradientur]i.Chaldæi ordinate procedent ad prælium,non nimis
compreſſe,ne ſe inuicem impediãt, nec nimis ſeparate,ne aduerſarij inter ipſos ſubintrent.
[& non declinabunt à ſemitis ſuis]i.à tam ordinato progreſſu,nec fugient, ſed vnuſquiſq; lo 2.Par.36
cum vel hoſtem ſibi occurrentem inuadet.[Vnuſquiſq; fratrem ſuum non coarctabit]i.nul-
lus de exercitu Chaldæorum, proximum ſuum Chaldæum per nimiã appropinquationem
premet.[ſinguli in calle ſuo ambulabunt,]non declinando à ſemitis ſuis,vt dictum eſt.[Sed
& per feneſtras cadent]i. Chaldæi oſtijs obſeratis irruent per feneſtras præ nimio deſide-
rio occidendi Iudæos.[& non demolientur]i. ex caſu tali non contenentur neq; lædentur,
tanq̃ bene armati,vel circa talem modum cadendi experti.[Vrbem]Hieruſalem[ingredien
tur,in muro]eius[current,[conſiderando ciuitatem,[domos]Iudæorum]conſcendent]cum
ſcalis vel ſimilibus machinis.[per feneſtras intrabunt quaſi fur]i.improuiſe & ſubito.[A fa-
cie eius]i.ex præſentia Chaldæorum[contremuit terra]id eſt,plebs Iudæam inhabitans,ti-
more concuſſa eſt.Vel ſenſus eſt,ꝙ præ multitudine exercitus Chaldęorum,terra in qua in-

cedebant, tremere videbatur, [moti ſunt cæli] i. Iudæis in tribulatione poſitis, immutati à ſolito influxu, curſu vel ſtatu videbant. Patientibus quippe aduerſa præ terroris magnitudine cælum ruere, & terra fluctuare videtur. Vnde & dñs comminatur ſe daturũ peruerſis cælum
Leui. 26. deſuper æneum, & terrã ferream. Vel, moti ſunt cæli, i. ciues cæleſtes, ſ. angeli, hoĩm cuſtodes, qui moti dicuntur, qm̃ circa hoĩm punitionem inter ſe pugnare & ſibi inuicem reſiſte-
Dani. 10 re dicuntur, proponendo diuino cõſpectui cauſas ſingulorum, prout Daniel plenius dicit, q̃d tñ fit ſine diſcordia, ſecundũ Gregoriũ, qui pugnã hanc exponit de angelis ſanctis. Vel moti ſunt cõpaſſione, nõ ꝙ cõpaſſionis affectus ſit vere in eis, cũ ſint impaſſibiles, ſed per modum compatientis ſe habent, ſuccurrẽdo afflictis. [Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorẽ ſuum.] Quemadmodum Deut. 4. Moſes ſcripſit, luminaria cęli condidit Deus in miniſterium cunctis gentibus. Idcirco dum hoĩes in maximam deuoluuntur calamitatem, cladẽ, preſſurã, dicuntur contenebrari, mœrere & immutari. Vnde cum dñs in Ezech.
Ezec. 23. prædixiſſet deiectionem Pharaonis, adiecit: Operiã cælos ſacco, cũ extinctus fueris, & mœ-
Eſaię 13. rere ſupce te faciã luminaria cæli. Simili modo in Eſaia deſcripta Babylonis punitione, ad-
Ibidem. iectum eſt: Stellæ cæli & ſplendor earũ non expandent lumen ſuũ, obſcuratus eſt ſol in ortu ſuo, & luna non ſplendebit in lumine ſuo. Hæc nẽpe eſt conſuetudo prophetalis eloquij. Cõmuniter quoque tẽpus aduerſitatis, vocamus tenebroſum & nubilũ. Verũ, vt tangit gloſſa, per ſolẽ intelligi poteſt rex Iuda, à Chaldæis deuictus, præcipue Sedechias: per lunã, regina: per ſtellas, principes regis, qui cũ à Chaldæis cõpræhenderẽtur, in tenebras, hoc eſt, in magnam infortuniorum caliginem verſi ſunt. [Et dñs dedit vocẽ ſuã ante faciem exercitus ſui] i. exercitui Chaldæorum, qui dicit̃ exercitus Dei, tanq̃ diuinæ executor iuſtitiæ, dedit Deus virtutem terrendi Iudæos & potenter vociferandi contra oẽs, ita ꝙ clamor & fama præcedens omes perterruit, cõueniretque Iudæis, q̃d ab Eſaia de alijs dicit: Torſiones & dolores tenebunt quaſi
Ibidem. parturientis, & cor omne tabeſcet. [quia multa ſunt nimis caſtra eius] i. exercitus Chaldæorum (qui dicuntur caſtra vel exercitus Dei, quia diuina voluntate contra Iudæos venerunt) ſunt valde copioſi numero & virtute. Propter q̃d ſubditur: [qa fortia & faciẽtia verbũ eius] i. propheticam annũciationem implentes, qua Deus per prophetas annunciauit captiuitatem Iudæorum à Chaldæis. Hanc eñ multi prophetæ præfati ſunt, maxime Hieremias. Vel faciẽtia verbum eius, i. verbo interioris inſpirationis cõſentientes, quo inſpiratũ fuerat eis con-
Hier. 25. tra Iudæos venire. Hinc enim in Hieremia Deus nominat Nabuchodonoſor ſeruum ſuum.
& 37. [Magnus enim dies domini, & terribilis valde] id eſt, dies quo Deus per Chaldæos puniet regnum Iuda, erit magnus, i. diſtrictæ atque iuſtiſſimæ vltionis & terribilis his, qui in eo horrenda patientur tormenta. Dicitur enim dies magnus, propter magna quæ in eo fiunt, aut facta cõmemorantur. Et generaliter tempus accipit denominationem ab his, quæ in eo ge-
Epheſ. 3. runtur. Hinc enim dies mali dicuntur. Et Matth. 6. Sufficit diei malitia ſua. Et Michæas diſ-
Mich. 2. ſeruit: Non ambulabitis ſuperbi, qm̃ tempus peſſimum eſt. Nihilo minus dicit Apoſtolus: Ec-
2. Cor. 6. ce nunc tempus acceptabile. Et tempore nihil precioſius fertur. [& quis ſuſtinebit eum?] i. quis Iudæorum poterit tam dira ferre ſupplicia, aut manus euadere Chaldæorum? De hoc etenim terribili die dominus dixit Ezechiel. 22. Conflabo vos, & ſuccendam vos in igne furoris mei, & conflabimini in medio eius, ſicut conflatur argentum in medio fornacis.

¶Hucuſque poſita eſt comminatio Dei, & inſtantis perſequutionis prophetalis prænũciatio. Conſequenter inducitur ad pœnitentiam admonitio ſalutaris. [Nunc ergo dicit dominus] i. prædicta cõminatus eſt dñs mala per me, vt faciatis quæ ſequuntur, & euadatis atque ſaluemini. [Cõuertimini ad me] cõuerſione perfecta & integra, vtpote [in toto corde veſtro] i. intellectu & voluntate, per fidem, charitatem & opera, ne vobis conueniat quod de reprobis dictum eſt Oſee 10. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. Cor autem hoc loco pro anima (cuius vires ſunt intellectus & voluntas) vel pro ſuperiori parte animę ſumitur. Sic rõuerſus
Pſal. 9. fuit ad Deũ Pſal. qui toties profitetur: Confitebor tibi dñe in toto corde meo. Deniq; oppor-
& 85. tune docentur Iudæi hoc modo conuerti ad dñm, quoniã in exterioribus obſeruantijs & cæ-
Matt. 23 remonialibus iuſtificationibus ſuperflue confidebant, quia non erant vere interni atque de-
Lucæ 6. uoti. Propter hoc Chriſtus in euangelio de hypocriſi maxime arguit ſcribas & phariſeos.
Eſai. 26. Et per Eſaiam teſtatus eſt: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe eſt à me. [in ieiunio,] quod eſt actus abſtinentiæ ac temperantiæ, [& fletu] pro proprijs ac alienis peccatis, qui eſt actus pœnitentiæ, [& planctu,] pro deſiderio gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro. Vel pro liberatione ab imminente captiuitate, qui fletus cauſatur ex charitate. [& ſcindite corda veſtra,] eius lapideam duritiã abijciendo, malas cogitationes expellendo, & ad diuinæ gratiæ receptionem illud in oĩbus exponẽdo. Porro hæc ſciſſio præinductę totalitati, qua ad Deũ cõuerti præcipimur, nõ repugnat, ſed præparat ad eandem, quia vtrunque eſt ſpiritale. Deniq; ſciſſio iſta aliud prorſus non eſt, niſi ſpiritalis circuncιſio, ad quã Deut. 10. admonet Moſes: Circũcidite præputium cordis veſtri, & ceruicem veſtram ne induretis

amplius

amplius. Vnde de Iudæis ita non ſciſſis in corde, ſcriptum eſt apud Hieremiam: Omnes gen- Hier. 9.
tes habent præputium, omnis autem domus Iſrael incircuncisi ſunt corde. Hæc itaq; ſciſ-
ſio, eſt peccatorum & paſſionum eiectio. [& non veſtimenta veſtra.] Solebant Iudæi veſtes
lacerare, dum blaſphemiam audierunt, vel grauem inciderunt mœrorem ſeu aduerſita-
tem. Vnde & audita Chriſti reſponſione, Caiphas ſcidit veſtimenta ſua, dicens: Blaſphe Matt. 26
mauit. Iubentur ergo Iudæi corda magis quàm indumenta ſcindere, & in interioribus
potius quàm in exterioribus perfectionem ac pœnitentiæ veritatem reponere. Non ta-
men (vt arbitror) abſolute prohibetur ſciſſio veſtium in caſibus præinductis, cum fuerit
conſuetudo laudabilis, dum conuenienter circunſtantionata extiterat. Hinc enim Paulus Acto. 14.
& Barnabas veſtimenta ſua ſcidiſſe ſcribuntur, dum idolorum ſacerdos voluit eis ſacrifica-
re. Aliqui autem dicunt, quòd Iudæi habuerunt vanitatem quandam, quam & Chriſtia-
ni plurimi habent, in corporali veſtium fractilatione ſeu ſciſſione, & dicunt hoc eis pro-
hiberi verbis præhabitis. [Et conuertimini ad dominum Deum veſtrum.] In quo tota ſalus
veſtra conſiſtit, à quo peccando auerſi, elongati, & abalienati fuiſtis. Non enim niſi ad De-
um verum debet noſtra finalis eſſe conuerſio, iuxta illud Hieremiæ 4. Si reuerteris Iſrael, ad
me conuertere. [quia benignus] in ſeipſo, id eſt, naturaliter bonus & pius. Propter quod di-
cit Pſalmiſta: Laudate dominũ, quia bonus dominus: pſallite nomini eius, quoniam ſuaue. Pſal. 134.
[& miſericors eſt] per effectum, id eſt, clemens in ignoſcendo, auxiliando, ſaluando. Miſeri
cors dicitur quaſi cor miſerum habens, inquantum miſeriam alterius quaſi propriam acci
pit. Sic autem Deus non appellatur miſericors, ſed per ſimilitudinem operis & bonitatis
charitatisq; effectum, inquantum aliorum miſeriam reuelat, quaſi eſſet ipſius. [patiens] nõ
ſtatim vlciſcendo, ſed impiorum conuerſionem ac pœnitentiam longanimiter prææſto-
lando. Propter quod Eccleſiaſtic. 5. habetur: Altiſſimus eſt patiens redditor. Atq; Pſalmo
7. Deus iudex iuſtus, fortis, & patiens. Si autem patiens dicaẽ à patientia, quæ eſt virtus mo-
ralis, paſſionem triſtitiæ frenans ac moderans, ſic Deus non eſt patiens, niſi eo modo quo fer
tur miſericors & iratus, vel etiam contriſtatus, cum dicat Apoſtolus: Nolite contriſtare ſpi- Ephe. 4.
ritum ſanctum Dei. Et in Geneſi dicitur: Tactus dolore cordis intrinſecus. [& multę miſeri- Gene. 6.
cordiæ] propter diuerſitatem effectuum diuinæ clementię. Quanuis enim miſericordia Dei
in ſe vna ſimplexq; conſiſtat, nihilominus multa vocaẽ propter diuerſos effectus. Mille erẽ 2. Pet. 2.
modis nouit Deus ſuis ſuccurrere. Propter quod orat Pſal. Secundũ multitudinem miſera- Pſal. 68.
tionum tuarum reſpice in me. Rurſusq; ait: Miſericordias domini in æternum cantabo. Pſal. 88.
[& præſtabilis ſuper malitia] id eſt, indulgentiam præſtans poſt conuerſionem de malo pœ
næ, quod fuerat comminatus, ita quòd non infert malum pœnæ veraciter. Sumitur enim
hoc loco, ſecundum Hieronymum, malitia pro tormento, de quo loquiẽ Amos: Si erit malũ Amos 3.
in ciuitate, quod dñs non fecit? Hinc apud Hieremiã loquiẽ De': Si pœnitentiã egerit gẽs il- Hier. 18.
la à malo ſuo, q̃d locut' ſum aduerſus eã, agã & ego pœnitentiam ſup malo, q̃d cogitaui, vt
facerem ei. His verbis magnifice commendaẽ nobis ſuperineffabilis miſericordia Dei, ita vt
maximam Deo iniuriam faciat, atq; in ſpiritũ ſanctũ peccet, q deſperat. Hinc quoq; habeẽ
pſal. 85. Et tu domine Deus miſerator & miſericors, patiens & multæ miſericordię & verax.
Itemq; in Exodo: Dominator dñe miſericors & clemens, patiens & multę miſericordiæ, & Exo. 34.
verax, q cuſtodis miſericordiã in millia, q aufers iniqtatẽ & ſcelera atq; peccata. [Quis ſcit,
ſi conuertaẽ & ignoſcat] Deus? Verba iſta dupliciter accipi poſſunt. Primo, p modũ perter
ritiõis, tanq̃ dicat pphetа: Multa iam dixi de miſericordia Dei, ſed ſententiã repeto, nec de-
betis pſumere vel peccare in ſpe, aut fieri negligẽtes. qs em̃ ſcit, i. impoſſibile vel difficile eſt
ſcire, an Deus ab ira ſua & comminatione conuertaẽ ad indulgendũ, quoniam in aliquib' ſu-
is ſententijs inflexibilis inueniẽ implacabilisq; qbuſdam, ſicut ad Hieremiam teſtaẽ de obdu Hier. 15.
ratis Iudæis: Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populũ iſtum. Eccẽs. 7.
Et Salomon: Quem ille, inquit, deſpexerit, nemo corrigere poteſt. Veruntamen dubium nõ
eſt, quin his qui toto corde conuertũtur ad Deum, ignoſcat. Secundo leguuẽ hæc verba per
modum conſolationis & prouocationis ad pœnitentiam, quaſi dicat ſanctus Iohel: Quan-
uis iam multa pdixi (ò Iudæi) de veſtra mox futura captiuitate, nihilominus pœnitentiam
agite, & nolite diffidere. quis enim ſcit, ſi conuertatur à rigore iuſtitiæ ad lenitatem clemen
tiæ, & ignoſcat vobis Deus? [& relinquat poſt ſe benedictionem?] id eſt, poſt viſitationem &
caſtigationem parcat, gratiamq; infundat, & beneficia ſua multiplicet. tanquam diceret:
Prophetica prænunciatio aliquando pertinet ad prophetiam prædeſtinationis, q̃ ſemper
impletur, ita q in illa Deus nequaquam conuertiẽ. Quandoq; aũt ad prophetiã cõminatio- 4. Re. 20.
nis, quæ ſæpe per preces vel pœnitentiam impeditur, ſicut de morte Ezechiæ, ſubuerſiõeq; Eſa. 38.
Niniuæ, ſic in propoſito dubium eſt, an prophetica reuelatio mihi de veſtra captiuitate fa Ionę. 3.
cta, ſit prædeſtinationis vel comminationis vaticinium, & hoc certo ſciri non poteſt, niſi De
us reuelet. Dicunt quoq; nonnulli, q Iohel neſciuit ad quod genus prophetiæ pertineret

vaticinatio ſua, de præinductis punitionibus Iudæorum. Hoc tamen non arbitror certũ. quamuis enim dicat, quis ſcit ſi conuertatur &c. non excludit ſeipſum, ſed innuit, quod impoſſibile vel difficile ſit hoc ſciri, & paucis admodum vel nemini conſtet. Veruntamen certum eſt, quod ſpiritus ſanctus qui ſecundum beneplacitum ſuum tangit animas prophetarum, eas clarius ſeu obſcurius illuſtrando, interdum ſic futura reuelat prophetis, quod licet ſciant talia ſibi diuinitus reuelata, ignorant tamen, vtrum ad prędeſtinationis vel comminationis pertineant prophetiam, vt conſtat in Iona, qui ſciuit ſibi à Deo prædictum de Niniuę ſubuerſione, ſed ignorauit an hoc infallibiliter impleretur, vel per illorum pœnitentiã impediret. Hæc verba Iohelis dixit etiam
Ionæ. 2. rex Niniuæ: Quis, inquit, ſcit ſi conuertatur & ignoſcat Deus, & reuertatur à furore iræ ſuæ, & nõ
Ionæ. 3. peribimus? Dicitur autem Deus conuerti, non quod varietur in ſe, ſed quoniam aliter & aliter ſe habet ad nos. Iuxta quod ſcriptũ eſt Pſal. 84. Deus, tu cõuerſus viuificabis nos. [Sacrificium] id eſt, oblatio de ſolidis, [& libamen] id eſt, oblatio de liquidis, vt dictum eſt plenius. [domino Deo noſtro] offerantur pro venia impetranda. Conſequenter dominus præcipit prophetis, ſacerdotibus, ſiue doctoribus ſynagogæ. [Canite tuba in Sion] quod in principio expoſitum fuit. [ſanctificate ieiunium] id eſt, abſtinentiam corporalem adornate per abſtinentiam à peccatis. [vocate cœtum, congregate populum, ſanctificate eccleſiam] id eſt, collectionem fidelium ad cordis puritatem diſponite, vel ſceleratos à ſynagoga excludite. [coadunate ſenes, congregate paruulos, & ſurgentes vbera] id eſt, omnem prorſus differentiam plebis colligite, vt pariter inuocent dominum, ſicque multitudinis oratio celeriter ſortiatur effectum. Infantes quoque adducantur, vt cum parentibus domino præſentati tempore neceſſitatis atque anguſtiæ, oculos diuinæ pietatis ad miſericordiam prouocent. Hoc Iudęi facere conſueuerũt, vt patet 2. Paralip. 19. [Egrediatur ſpõſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo] id eſt, etiam nouiter copulati, carnali amplexu ſuſpenſo, ad communem oratio-
Num. 19 nis confluant locum, vt in tanto periculo precibus vacent, non voluptati. [Inter veſtibu-
Num. 20 lum & altare plorabunt ſacerdotes.] Secundum gloſſam, duplex fuit altare. Vnum in templo, quod vocabatur altare incenſi. Aliud in porticu ante fores templi, quod dicebatur altare holocauſtorum. Itaque ſenſus eſt: Inter veſtibulum & altare, id eſt, in ſpatio exiſtenti in-
Exo. 29. ter altare incenſi & altare holocauſtorum, plorabunt ſacerdotes pro ſuis ac populi culpis. Ipſi enim debebant portare peccata populi Iſrael, & gratiam impetrare ſubiectis, cum fuerint medij inter Deum & plebem. [miniſtri domini] quia ad cultum templi & altaris ſingulariter electi ac deputati, vt dictum eſt clarius. [& dicent: Parce domine, parce populo tuo] id eſt, Iudæis à pœnis debitis propicieris. Repetitio domini, ſerioſitatis & magnæ affectionis indicium eſt. Parce ergo ô domine, malum culpæ clementer delendo: parce, mala pœ-
Eſa. 19. næ tollendo. [& ne des hæreditatem tuam] id eſt, populum Iudæorum, de quo per Eſaiam
Pſal. 22. loquutus es, Hæreditas mea Iſrael: & Pſalm. Saluum fac populum tuum domine, & benedic hæreditati tuæ. [in opprobrium] id eſt, in confuſibilem ſubiectionem, [vt dominentur eis nationes] puta Chaldæi, ſeu aliæ gentes. Vnde & Hieremias orat Thren. 5. Ne nos des in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam. Vile enim atque probroſum eſt fidelibus, infidelibus tradi ac ſubijci. Deinde ait: [Quare dicunt in populis] id eſt, cur nationes dicunt de Iudæis, [vbi eſt Deus eorum?] quaſi dicant: Non poteſt eos defendere. Sic enim dixerunt gentiles præualentes Iudæis, Deum verum blaſphemando, & populum eius ſubſannando, quòd fruſtra coleret Deum ſuum: & quia hoc cedit ad in-
Exod. 32 honorationem & iniuriam Dei, Moſes & alij prophetæ frequenter deprecati ſunt Deum, vt
Da. 9. 10 gratiam populo ſuo impenderet, ne talia verba dicerentur à gentibus. Propter quod orat
Pſal. 113. Pſalm. Non nobis domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Super miſericordia tua & veritate tua, ne forte dicant in gentibus: Vbi eſt Deus eorum? Et Eſa. 48. dominus aſſerit: Propter me ego faciam, vt non blaſphemer. Vnde iam ſubditur: [Zelatus eſt dominus terram ſuam,] id eſt, populum ſuũ afflictũ & pœnitentem dilexit. [& pepercit populo ſuo] ne abundantiori triſtitia abſorberetur. Propterea modo ſubiungitur conſolatio populi: [Et reſpondit dñs] vel per prophetas loquendo, vel operib' populi pœnitentis vicẽ reddendo: quod eſt reſpõdere non ad verba, ſed facta, eſtque reale reſponſum. Secũdũ quem modũ dicitur De' ſæpe in ſcripturis hoĩbus reſpondiſſe, quando videlicet iuxta exigentiam actuũ humanorũ proportionabiliter reddit ſeu facit. Sic & Eſaias 49. profatur Peccata noſtra reſponderũt nobis. [Et dixit dñs populo ſuo] promittens eis bona poſt exercitationẽ in malo. Ecce ego mittam vobis frumentũ & vinũ & oleũ] i. terra fertilis erit, & omnia victui neceſſaria gignentur in ea abundanter. [& replebimini in eis] i. vſque ad ſufficientiã eis veſcemini. Hoc factũ eſt ſub Ezechia, con-
4. Re. 18. tritis ab angelo Aſſyrijs in terra Iuda. Alij dicunt, iſtud impletũ poſt famem, quæ fuit tẽpore
4. Reg. 7. Heliæ & Achab, vel eam quæ erat ſub Heliſæo & Ioram rege Iſrael. Denique de fertilitate illa
Eſa. 37. ſub Ezechia, in Eſaia clariſſime legitur: Miſit quoque dñs populo Iudæ frumentũ, vinũ & oleum, quoniam Aſſyrijs interfectis, victualia quæ ſecũ attulerãt, manſerũt Iudęis, ſicut & cętera ſpolia.

[& non

[& non dabo vos vltrà opprobrium in gentibus]i. infidelium poteſtati ac ſeruituti vltrà nō
tradam vos. Quod intelligi poteſt dupliciter: Primo conditionaliter, vtpote ſi in Dei ſerui-
tio fideliter ſteterint. Sic enim diuinæ promiſſiones factæ regib⁹ & populo veteris teſtamē-
ti cōmuniter intelliguntur. Secūdo, ꝙ dictio vltrà, non dicit perpetuitatē, ſed notabilem dura-
tionem, quemadmodū in Eſaia habet: Non leuabit gens vltrà gladiū contra gētem, nec ex- Eſa. 2.
ercebunt vltrà ad prælīū. Et 4. Regum 6. narrat, ꝙ Syri non appoſuerūt vltrà venire in ter-
ram Iſrael, poſtq̄ Heliſæus duxit eos q̄dam cæcitate percuſſos ad regē Iſrael in Samaria: & ta
men illic mox ſubdit, ꝙ rex Syriæ cōgregato exercitu, ingreſſus eſt terram Iſrael. [Et eum q
ab aquilone eſt]i. regem ac pplm Aſſyrioꝝ habitantem in partibus Aquilonis, [procul faci Eſa. 37.
am à vobis] qn̄ videlicet angelus dn̄i vna nocte percuſſit in caſtris Aſſyrioꝝ centū octogin- 4. Re. 18.
taquinq; millia. [& expellam eum in terrā inuiā & deſertā] Rex em̄ Aſſyrioꝝ percuſſus nō
fuit plaga illa, ſed cum paucis fugit, & p deſerta loca in propria rediit cōfuſus, pauensq́. [fa-
ciem eius contra mare orientale]i. primam partē exercitus Aſſyrioꝝ reſpicientem ad mare
orientale, [extremū eius]i. vltimam partem ſui exercitus reſpicientem [ad mare nouiſſimū]
expellam à vobis, totum pene exercitum per angelum occidendo. Mare enim orientale nūc
dicitur, quod vergit ad orientem, vbi olim erant Sodoma & Gomorrha, Adama & Sebo-
im, nuncq; vocatur mare mortuum, q̊niam nullum animal manet viuum in eo. Mare vero
occidentale appellatur, quod eſt ad occidentem, & ducit in Aegyptum, in cui⁹ littore Aſca
lon, Azotus, Gaza, Ioppe, Cæſarea ſunt &c. [Et aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo
eius] Hoc non videtur ad literam accipi poſſe de Aſſyriis ab angelo interfectis, quia illorum
corpora in cinerem ſunt redacta, & igne conſumpta. Vnde Gloſſa dicit hoc myſtice intelli-
gendum. Hieronymus vero dicit, ꝙ Propheta ſic loquitur, quoniam ſeruat metaphoram
de locuſtis cœptam, quaꝝ cadauera magnum cauſant fœtorem in aere. Videtur quoq; de
rege Aſſyrioꝝ literaliter dictum atq; impletum, q à propriis filiis ignominioſe occiſus, in fœ
torem & putredinem verſus eſt. [quia ſuperbe egit] contra Iudæos, vt patet 4. Regum 18.
Maximas enim blaſphemias ſcripſit ad Ezechiam: Non te, inquiens, decipiat Deus tuus, q
non poterit te ſaluare de manu hac. Vnde apud Eſaiam dominus ait ad eum: Cum fureres Eſa. 17.
contra me, ſuperbia tua aſcendit in aures meas. Ex quo patet, ſtultam eſſe expoſitionē eoꝝ,
qui iſta de locuſtis exponunt, & argumenta eoꝝ ex nunc dictis ſoluta ſunt. Non enim cum
alicuius populi pœna deſcribitur, neceſſe eſt omnia ad ſingulos pertinere, ſed frequenter
tranſit ſcriptura de parte ad totum, & econuerſo. ¶Conſequenter inducitur beneficiorum
promiſſio, & conſolatio Iudæorum. Promittitq́ dominus bona præinductis malis pœnali-
bus directe contraria. [Noli timere] timore mundano, carnali, & inordinato, nimis metuē-
do de futura cariſtia, ſterilitate, preſſura. [terra] id eſt, plebs Iudaica habitans in Iudæa.
[quoniam magnificauit domin⁹]i. magnifice prænunciauit & egit, [vt faceret] id eſt, abun-
dantiā victualium tribueret vobis, ſicut ſpopondit. [Nolite timere animalia regionis] id
eſt, iumenta & beſtiæ ſylueſtres in regno manentes. [quia germinauerunt] id eſt, fructum fe-
cerunt [ſpecioſa deſerti] id eſt, campi ſpatioſi, & arbores in deſertis plantatæ. Ideo ſubditur
[quia lignum attulit fructum ſuum] id eſt, arbores fructuoſæ fuerūt. [ficus & vinea dederūt
virtutem ſuam]i. fœcunditatem & largitatem oſtenderunt, præbendo hoībus vuas & ficus.
Sumit aūt hoc loco ficus pro arbore, puta ficulnea. Deniq; propheta loquebat de futura fer-
tilitate & abundantia terræ per modū præteriti. Alloquit quoq; irrationabilia animalia, nō
ꝙ putauerit ea ſuam intelligere vocem, vel ꝙ haberent timorem proprie dictum de futura
ſterilitate ac fame, cū nō præconcipiant talia, niſi forte naturali quodam inſtinctu: ſed allo-
quitur talia, vt hoīes ad intelligentiam aduertentiamq́ inducat, quemadmodū quotidie p-
uocamus vniuerſa creata ad laudem benedictionemq́ Dei, dicendo: Benedicite oīa ope- Dani. 3.
ra dn̄i dn̄o. Benedicite beſtię & pecora domino. Laudate dn̄m de terra dracones &c. [Et fi- Pſal. 147.
liæ Sion]i. habitatores Hieruſalem, oīsq́ popule Iudæoꝝ, q frequenter per Sion ſignifica-
tur. [exultate & lætamini in dn̄o Deo veſtro] tanq̄ in obiecto, fonte, cauſa ac fine oīs ſan-
ctæ lætitiæ, i. in conſideratione bonitatis beneficiorumq́ eius. [quia dedit vobis doctorem
iuſtitiæ] Per hunc doctorē, qdam intelligūt ipſum prophetam Iohelē & ſimiles ſibi, quos De
us dedit tunc ad Iudæoꝝ eruditionem. Poteſt quoq; referri ad Chriſtū, de quo dictum eſt in
Oſee: Tempus requirendi dn̄m, cum venerit q docebit vos iuſtitiam. Frequenter namq; pro- Oſee 10.
phetæ loquendo de rebus ſui tēporis, oculos cordis conuertūt ad temp⁹ atq; myſteria Chri,
cuius beneficia ſpūalia, p corporalia beneficia Iudæis ante collata, præfigurabant. Dicit hic
qdam, ꝙ aliqui dicūt Iohelem prophetaſſe tēpore Heliſæi, & ꝙ Hieronymus dicat eū antea
prophetaſſe, videlicet tēpore Eſaiæ. Verum ſi hiſtoria libri Regum rite pēſet, inuenit Eſaias
non pceſſiſſe Heliſæū, ſed magis econtra. Heliſæus em̄ defunctus eſt decem tribubus nondum 4. Re. 13.
captis, poſt quarum captiuitatem diu prophetauit & vixit Eſaias, vſq; ad tempus Manaſſes, 4. Re. 12.
cœpit tamen prophetare ante decem tribuum captiuitatem. [& deſcendere faciet ad vos im-
brem

brem matutinum]id eſt,pluuiam aptam & fœcundãtem,cum ſemen in terram proijcit. [&
ſerotinum]i.aptũ tempore meſſis,ſecundũ gloſſam.[ſicut in principio]dedit,cũ non peccaſ
ſent in eam filij Iſrael,& anteq̃ ſterilitas prçinducta illata eſt.[Et implebuntur areæ]i,horrea
[frumento,& redundabunt torcularia vino & oleo]id eſt, in torcularibus vinum & oleum
copioſe excutient.[Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, &
eruca] i.annos tantæ fertilitatis dabo vobis,quanta fuit ſterilitas annorũ,quorum fruct' &
germina deuorauerunt Aſſyrij vel Chaldæi,per locuſtam & bruchum ſignificati,vel anima-
lia illa minuta,q Aſſyrij vel quæ beſtiolæ erant [fortitudo mea magna]id eſt,potens effectus
omnipotentiæ meæ,quia per illos potenter & rigoroſe vltus ſum veſtra peccata, & demoli
tus germina veſtra. [quam]fortitudinem[miſi in vos] puniendos per illam. [Et comedetis
veſcentes] fructibus terræ, [& ſaturabimini]id eſt, ſufficientiam multam habebitis,[& lau-
dabitis nomen domini Dei veſtri,qui fecit mirabilia vobiſcum]id eſt,qui primo mirabili-
ter vos afflixit & caſtigauit,& nũc mirabilem copiã rerũ contulit, & cõſolationẽ miraculo-
Pſal. 76. ſam ac maximã poſt vehementem tribulationem induxit, ita vt vere dicatis: Hæc mutatio
4.Re. 18. dexteræ excelſi.Hoc totum ſecerunt ac pceperũt Iudæi ſub Ezechia occiſis Aſſyrijs.[Et non
confundet populus meus in æternũ,]dummodo in cultu meo perſeuerauerit. Vel licet tem-
poralem incurrat confuſionem,illa tamen nõ ſemper durabit,ſed æternaliter ſaluus erit po
pulus prædeſtinatus,pœnitens,patiensq́ in aduerſis.Quidam aſſerit in Hebræo haberi, Nõ
confundetur populus meus in ſeculum. Per quod non perpetuitas deſignatur, ſed tempus
vſq; ad Iubileum, quanuis Iubile' per modicos diſtet annos. Sed Hieronymi ita & Septua-
ginta interpretum tranſlatio habet,in æternũ. Vnde potius puto, q verbum Hebraicũ ſit
æquiuocum ad vtrũq;. Tales tamen promiſſiones intelligendæ ſunt conditionaliter,vel pro
tempore vltra ſolitum magno, quemadmodum 2. Regum 7. domin' dixit per Nathan ad
Dauid de filijs Iſraeli Habitabo cum eis,& non turbabuntur amplius,nec addent filij iniqui-
tatis vt affligant eum ſicut prius. Idem quoq; habetur 1. Paralip. 22. Inſuper quod dictum
eſt,Non confundet populus meus in ſempiternum, intelligi poteſt præciſe de his qui erant
2.Par. 32 ſub Ezechia, de quibus propheta nunc loquitur,nec oportet eadem vniuerſis poſteris veri
ficari.Ezechias autem toto tempore vitæ ſuæ poſt occiſionem Aſſyriorum magnam habu-
it pacem. [& ſcietis] per harum promiſſionum impletionem atq; effectũ, ſeu beneficiorum
meorum collationem,[quia]id eſt,q[in medio Iſrael]id eſt,Iudæorum, [ego ſum]per gra
tiam ſpecialem tanquã in populo peculiari. Vnde per Moſen dñs ait frequenter: Ego ſum
Num. 35 qui habito in medio filiorũ Iſrael.[Et ego dominus Deus veſter] per ſingularem prouiden-
tiam,q̃ vos guberno,& de neceſſarijs ad ſalutẽ prouideo.[& non eſt amplius, & non cõfun
detur populus meus in æternũ]i. ab hoſtibus nõ vincet,nec cõtumelijs afficiet, ſecũdum ſen
ſum iam tactũ. Poſtremo,in ſcripturis veteris teſtamenti vbertim promittit De' Iudæis ſua
præcepta ſeruantib' tẽporaliũ copiã rerũ.Sed cũ temporalia bona ſeu corporales diuitię nõ
ſit dignũ atq; efficiens pmiũ actuum virtuoſorũ, (qui cũ ex charitate pcedãt, meritorij ſunt
vitæ æternæ) innoteſcit, q ſub tali promiſſione implicite intelligat promiſſio remuneratio-
nis,quantum ad ſpũalia bona,quæ ſunt dona gratiæ in præſenti, & munera gloriæ in futu-
ro.Rudi etenim populo promittenda erant temporalia bona, vt per ea ad Dei alliceret ob-
ſequium,à cuius famulatu aliter receſſiſſet.

¶Expoſitio tropologica eiuſdem cap. II. Art. IIII.

PRædicatoribus, doctoribus,atq; platis eccleſiæ dicit [Canite tuba]i.voce ſonora,fidu-
ciali,affectuoſa prædicate.[in Sion]i.in eccleſia,quæ ſpeculando cæleſtia Sion vocatur.
Sion nempe ſpeculatio interpretat.[Vlulate in monte ſancto meo]i. in eccleſia militan
ti,q̃ conuerſationem habendo in cælis, atq; angelicam vitam ducẽdo in terris,mons ſanct'
nominat,de quo ſcriptũ eſt Eſa.2. Venite, aſcendamus ad montem domini, & ad domum
Dei noſtri. Vnde Daniel.2. lapis ſine manibus præciſus, fertur creuiſſe in montem magnũ,
conſtituendo vniuerſalẽ eccleſiã toto orbe diffuſam. Hinc ad Hebręos 12. legit:Acceſſiſtis ad
montẽ Sion,& ad ciuitatẽ Dei viuẽtis.In hoc igit mõte vlulandũ eſt, ex cõſideratiõe deſect'
Matt. 24 fideliũ,in qbus pualente peccato charitas refrigeſcit.Iam eñ ſtatus eccleſiæ ad magnũ deuo-
lutus eſt lapſum,& tantam in ea eſt videre miſeriam in peſſima conuerſatione multorũ,vt ar
dens Dei zelator,fratrumq́ verus amator,dicere habeat cũ Hieremia: Deducant oculi mei
Hier. 14. lachrymas per diem & noctem,& non taceãt,qm̃ contritione magna contrita eſt virgo filia
populi mei. [Conturbent oẽs habitatores terrę]i.hoĩes vniuerſi ſua pẽſando peccata,timore
& tremore concutiant,& pœnitentiã agãt.Hęc aũt cõturbatio bona eſt, pacem carnalem, va
Pſal. 6. nam ſecuritatẽ,corporaliſq́ delectationis tollens qetem. De qua ait Pſal. Anima mea turba
Eſa. 21. ta eſt valde.& Eſa.Conturbatus ſum,inquiens,cũ viderẽ. Sic eñ turbari debemus, audien-
do verba Dei increpatoria,cõminatoria,aut vindicatoria,ſecundũ q̃d Hier. 23. ſcribit: Con
tritum eſt cor meũ in medio mei, contremuerunt omnia oſſa mea à facie domini, & à facie
verborum

verborum ſanctorum eius. [q̄a veniet dies dñi] i. hora generalis ſeu particularis iudicij, quo
nihil eſt horribilius. Hinc & Iacobus dicit: Aduentus dñi appropinquabit. Ecce iudex an- Iacob. 5.
te ianuam aſſiſtit. [q̄a prope eſt dies tenebraꝝ & caliginis, dies nubis & turbinis] tantus enim
horror mortis eſt & vtriuſq; iudicij, ꝙ explicari non poteſt. Sed & dies domini, tanquam fur
in nocte ita veniet. Nubes quoq; & caligo in circuitu eius, & in circuitu eius tempeſtas vali- 1. Theſ. 5
da. [Quaſi mane expanſum ſuper montes, populus multus & fortis] id eſt, ſicut lux auroræ Pſal. 95.
à cacumine montis per totam terram repente diffunditur: ſic populus multus & fortis, id
eſt, angelorum exercitus, cuius miniſterio conſummabitur iudiciũ, ſubito à cælo ꝑ vniuer-
ſum orbem diſcurret, cineres ſuſcitandoꝗ; colligendo, ſuſcitatosq; nondum glorificatos ad
iudicij locũ portando. [ſimilis ei nõ fuit à principio.] Nulla eñ gens exercitui angelico po-
teſt comparari. [Ante faciem eius ignis vorans.] Ignis conflagrationis, omnia viua in terra
conſumpturus ſeu occiſurus, horam iudicij & angelorum deſcenſum quoad prædicta opa
exercenda præcedet, q̄ tamen durabit vſq; ad finem iudicij. Ideo ſubditur: [Et poſt eum ex-
urens flamma.] Ignis enim conflagrationis, durante iudicio, incendet peruerſos: conſum-
mato autem iudicio, & electis ad cęlum euntibus, ignis iſte inuoluet damnatos, atq; cum eis Pſal. 96.
ingredietur infernum. Vnde habetur in Pſalmo: Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in
circuitu inimicos eius. Quaſi hortus voluptatis terra coram eo, veniente angelica turba ad
vaſtandam terram, erit ipſa terra adhuc diuitijs plena, ante quàm ſcilicet ignis conflagratio-
nis eruperit. Erunt ꝗq; tunc multi iuſti Antichriſto occiſo, q̄ propter ſpñales diuitias atque
delicias, horto voluptatis ſeu paradiſo comparantur. [& poſt eum ſolitudo deſerti,] quia
peracto iudicio, nullus remanebit habitator in terra. [neq; eſt qui effugiat eum] id eſt, nul
lus impiorum manum angelorum euadet, ſed vt ait Saluator, In conſummatione ſeculi exi
bunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittet eos in caminum ignis. Et Mat. 13.
denuo: Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala. An- Ibidem.
gelorum quoq; aſpectus & occurſus, terribilis erit damnandis. Propterea ſubditur: [Quaſi
aſpectus equorum, aſpectus eorum &c. velut populus fortis præparatus ad prælium.] De
quo in Apocalypſi: Factum eſt prælium in cælo, Michael & angeli eius præliabantur cum Apoc. 12
dracone. [A facie eius] id eſt, huius angelici exercitus [cruciabũtur populi.] qui enim modo
non acquieſcunt inſpirationibus angelorum cuſtodum ſuorum, habebunt eos in die iudicij
contra ſe in teſtimonium iuſtæ damnationis & ingratitudinis ſuæ. Horribile quoque tunc
erit, corporalibus cernere oculis acies angelorum, quia tunc viſibiliter apparebunt. [Viri
in vijs ſuis gradientur] id eſt, angeli qui tunc in forma virorum apparebũt, vt dicitur Actu
um primo, quòd duo viri ſteterunt iuxta illos, ordinate procedent ad proſequendũ, quod
Deus iniunxerit eis. [& non declinabunt à ſemitis ſuis] quia nec magis, nec minus actu-
ri ſunt, quàm increata Dei ſapientia ipſis præfixerit. Nunquam enim conſtitutos ſibi à le-
ge diuina terminos tranſgredientur, ſecundum diuinum & magnum Dionyſium. [Sed
& per feneſtras cadent] Feneſtræ, hominis ſunt ſenſus, per quos ſpiritus boni & mali ad
animam introire dicuntur, ſecundum quod homo ſenſus bene aut male cuſtodit. Vnde
Hieremias 9. Mors, inquit, intrauit per feneſtras veſtras. [vrbem] id eſt, eccleſiam, [ingre-
dientur] de qua dicitur in Pſalmo: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. Et in Apocalypſi:
Vidi ciuitatem ſanctam Hieruſalem. in muro current, id eſt, vbiq; bonos à malis ſegrega- Pſal. 86.
bunt. [A facie eius contremuit terra, moti ſunt cæli, ſol & luna obtenebrati ſunt &c.] id Apo. 21.
eſt, à terrore diuini iudicij, & propter ea q̃ fient in die nouiſſimo, immutanda ſunt omnia
iſta, ſecundum quod Chriſtus ait in Euangelio: Erunt ſigna in ſole & luna & ſtellis, are-
ſcentibus hominibus præ timore. Nam & virtutes cælorum mouebuntur. [Et dominus
dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui] id eſt, angeli ſancti habebunt ex diuino impe
rio efficaciam operandi quæ dicta ſunt, quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia & fa Luc. 21.
cientia verbum eius. Caſtra hæc Dei, ſunt ſancti angeli, quos conſtat eſſe innumerabiles, &
ad omne opus Deo placitum robuſtiſſimos, diuino quoq; imperio ad nutum in omnibus Dani. 7.
obedientes, de q̄bus in Daniele legitur: Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies cen Pſal. 102.
tena millia aſſiſtebant ei. Et in Pſalmo: Benedicite domino angeli eius, potentes virtute,
facientes verbum illius ad audiendam vocem ſermonum eius. Hinc ſecundum principem
theologorum beatiſſimum Dionyſium, omnes angelici ſpiritus appellantur virtutes, tan-
quam potentes ſine difficultate ad omnem operationem ſibi conuenientem. Præterea, ꝙ
angeli ſancti dicantur caſtra Dei, conſtat ex eo quod ſcriptum eſt in Geneſi: Abijt Iacob iti- Gene. 32.
nere quod cœperat, fueruntq; ei obuiam angeli Dei, quos cum vidiſſet, dixit: Caſtra Dei
ſunt hæc. De quibus & apud Iob dicitur: Nunquid eſt numerus militũ eius? Et ſuper quem Iob. 25.
non ſurget lumen illius? Vnde & Deus communiter in prophetis domin⁹ exercituũ, i. cæle-
ſtium agminũ, nuncupatur. [Magn⁹ enim dies domini] id eſt, dies extremi iudicij, qui ma-
gnus aſſerit, propter magna diuinæ iuſtitiæ opera, q̃ fient in eo. [& terribilis valde] iniuſtis.
Iuſtis

Luc. 21. Iuſtis tamen optabilis eſt ſuauisq́ꝫ erit, Chriſto dicente: His fieri incipientibus, leuate capi-
ta veſtra(id eſt, animas lætificate) quia appropinquabit redemptio veſtra. [& quis] iniuſto-
rum[ſuſtinebit eum]id eſt, quis poterit iniuſtoꝝ tolerare calamitatem atq́ꝫ horrenda huius
diei ſupplicia? & tamen ea tolerare erit neceſſe. Hinc Petrus ait: Si iuſtus vix ſaluabitur, im
1. Pet. 4. pius & peccator vbi apparebunt? In ſecunda quoq́ꝫ Canonica ſua loquitur Petrus: Adue-
2. Pet. 3. niet dies domini tanquam fur, in quo cæli magno impetu tranſient, elementa vero calo-
re ſoluentur. Terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur. Cum ergo hæc omnia diſ-
ſoluenda ſunt, quales oportet nos eſſe in ſanctis conuerſationibus & pietatibus, expectan-
res & properantes in aduentū diei domini noſtri Ieſu Chriſti, in q̄ cæli ardentes ſoluentur,
& elementa ignis calore tabeſcent? Conſtat ergo, quàm terribilis intolerabilisq́ꝫ dies iſta
conſiſtet. Veniet enī tempus, quale non fuit ex eo ex q̄ gentes eſſe cœperunt vſque ad tem-
pus illud, vt legitur Dani. 11. [Nunc ergo cōuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio
& fletu &c.] Sic & nos conuerti debemus ad dominum totis præcordijs, vniuerſisq́ꝫ cor-
dis noſtri medullis, vt tota noſtra affectio ſit fixa in Deo, eiq́ꝫ cuncta interiora noſtra for-
ti vnione adhæreant: quia pro quanta parte affectio noſtra in rebus creatis diſpergitur,
pro tanto minor eſt ad Deum cordis conuerſio. Debemus autem conuerti in ieiunio, quo
vitia comprimuntur, mens eleuatur, virtutes & præmia acquiruntur, præterita delicta di-
mittuntur, futura tormenta redimuntur. Peſſimum quoq́ꝫ genus dæmoniorum, non niſi
Mar. 6. in oratione atq́ꝫ ieiunio eijcitur, vt ait Saluator. Porro, q̄d per ſalutare ieiunium oratio ex-
audiat, & ſapientia vera cordi infundatur, innoteſcit ex eo, quod Gabriel loquutus eſt Da-
Dan. 12. nieli: Ex die primo quo poſuiſti cor tuū ad intelligendum, vt affligeres te in conſpectu do-
mini Dei tui, exaudita ſunt verba tua, & ego veni vt docerem te. Debemus inſuper conuer
ti in fletu ex deſiderio patriæ, ex diſplicentia propriæ culpæ, ex Chriſti compaſſione, ex to-
tius mundi multiplici tranſgreſſione atq́ꝫ errore. Scindere etiam corda, non veſtimenta: in
quo multorum ſtultiſſima vanitas increpatur, fractilantium indumēta, quod prorſus ad ni-
hil eſt vtile, niſi ad ſtultorum damnationem. [Sacrificium] laudis ac obedientiæ, vel oblatio
dominici corporis, [& libamen] pij fletus, ſeu oblatio ſanguinis Chriſti offerantur [domino
Deo noſtro. Canite tuba] euangelicæ prędicationis [in Sion] id eſt, in eccleſia, corripiēdo in-
quietos, conſolando puſillanimes, docendoq́ꝫ ſingulos ſecundum quod capere poſſunt, &
1. Theſ. 5 expedit. [Vocate cœtum, congregate populum &c.] id eſt, omne genus Chriſtianorum,
iuuenes ac virgines, ſenes & iuniores, colligite ſpiritualiter in fide & charitate, vt multitudi
Acto. 4. nis credentium ſit cor vnum & anima vna, & idipſum dicant omnes, nec habeant ſchi-
1. Cor. 1. ſmata. Iſtud quoque fit corporaliter, quando ad feſta & proceſſiones iubentur concurrere
omnes. [Congregate paruulos, & ſugentes vbera] Eccleſiæ, de quibus Cantic. 1. Meliora
ſunt vbera tua vino, id eſt, innocentes, pios, ac humiles coadunate ſub alis veſtræ protecti-
1. Pet. 2. onis, ò veri paſtores ac doctores, ne fallantur aut opprimantur. De talibus loquitur Petrꝰs
Matt. 11. Quaſi modo geniti infantes lac concupiſcite. Et Chriſtus: Abſcondiſti hæc à ſapientibus &
prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. [Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thala-
mo ſuo] quatenus iuxta Apoſtolum 1. Cor. 7. ex conſenſu ad tempus abſtineant, vt vacēt ora
Pſal. 31. tioni, & qui habent vxores, ſint tanquam non habentes, ne fiant ſicut equus & mulus, qui-
bus non eſt intellectus. [Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes &c.] ſic in locis ma
terialis eccleſiæ, & in conuentu fidelium, flere debent ſacerdotes Chriſti pro ſuis populiq́ꝫ
1. Tim. 2 delictis, & pro perſecutionum ac tentationum ſalubri ceſſatione, quatenus quietam &
tranquillam vitam agamus in omni pietate & caſtitate. [Et ne des hæreditatem tuam in
opprobrium, vt dominentur eis nationes] Hoc merito omnes inſtanter peteremus, præſer-
tim cum iam videamus noſtram & Chriſti hæreditatem, terram ſanctam, & plurimos
Chriſtianos in manus traditam Sarracenorū ac hoſtiū Dei. Chriſti nempe hæreditas, plebs
Pſal. 15. eſt fidelis, de qua ait in Pſal. Hæreditas mea præclara eſt mihi. [zelatus eſt] zelo magni amo
ris [Dominus] Ieſus Chriſtus [terram ſuam] eccleſiam militantem degentem in terris, de
qua accipitur illud Pſalm. 84. Benedixiſti domine terram tuam. Vnde dicit Apoſtolus Gal.
2. In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. De quo Apocalyp.
1. aſſeritur: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Ipſe enim eſt pa
Ioan. 10. ſtor bonus, qui poſuit animam ſuam pro ouibus ſuis. [& pepercit populo ſuo] Chriſtia-
no pœnitenti. Et dixit populo ſuo: Ecce ego mitto vobis frumentum & vinum & oleum,
1. Cor. 11 id eſt, corpus & ſanguinem Chriſti, quę ſub ſpeciebus panis & vini conficiuntur. Per oleum
quoq́ꝫ ſignatur ſpiritualis vnctio ſpiritusſancti. Vel per frumentum intelligitur operatio
virtuoſa, nutriens mentem. Per vinum autem gratia contemplationis, quæ operationem effi
cit ſaporoſam. [Et non dabo vos vltrà opprobrium in gentibus] Cum Chriſtꝰ dat ſuis fide
1. Pet. 2. libus grām tam honeſtæ & irrepræhenſibilis conuerſationis, ꝙ benefaciendo obmuteſcere
Pſal. 78. faciunt imprudentium hominum ignorantiam, tunc non dat eos opprobrium gentibus.

Ad quam

Ad quam perfectionem admonet Petrus, dicens in prima ſua canonica epiſtola: Conuer- 1.Pet.2.
ſationem veſtram inter gentes habentes bonã, vt in eo quod detrectant de vobis tanq̃ ma- Rom.12.
lefactoribus,ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent Deũ. Hoc eſt vincere in bo-
no malũ.Vnde & Moſes ait Deut.4.Hæc eſt veſtra ſapientia & intellectus coram hominib⁹,
vt audientes vniuerſi præcepta hæc, dicãt: En populus ſapiens & intelligens. Sic honorifi- 1.Reg.2.
cantes ſe honorificat Deus.[Et eum qui ab aquilone eſt]id eſt,diabolum, q dixit Eſa.14.Se-
debo in monte teſtamenti,in lateribus aquilonis. habitat eñ in cordibus,in quibus refrigu-
it charitas, quæ per aquilonem locum & ventũ frigidum deſignantur.[procul faciam à vo-
bis,]faciendo cum tentatione prouentum. Hinc dicitur Roma.16. Deus conteret ſatanam
ſub pedibus veſtris velociter.& Chriſtus Ioan.12. Nunc princeps huius mundi eijcietur fo-
ras. Propter quod Iacobus iubet: Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. [& expellam eum in Iacob.4.
terram inuiam & deſertam,]vt ambulet per loca arida & inaquoſa, quærens requiem, nec Luce.11.
inueniens. Vel in infernum, quæ eſt terra tenebroſa & operta mortis caligine. Vel in corda Iob 10.
reproborum, in quibus non eſt via virtutum, ſed à gratia ſunt deſerta. [Et aſcendet fœtor
eius] id eſt, ſuggeſtiones eius peſtiferæ aſcendent atque inficient animas plurimorum.
[& aſcendet putredo eius]id eſt,opera corruptionis putrida ac mortua, qualia ſunt fœtidiſ-
ſima opera carnis, quæ dæmone ſuggerente exurgunt in multis,qui contumelijs afficiunt
corpora ſua in ſemetipſis.[Noli timere terra]id eſt,eccleſia.[exulta & lætare, quoniam ma- Rom.1.
gnificauit dominus vt faceret] tecum gratiam maximam, ita vt dicere poſſis: Benedict⁹ do- Pſal.30.
minus, qm̃ mirificauit miſericordiam ſuam mihi. Propter q̃d dicit Apoſtolus Phil.4.Gau- Pſal.144
dete in dño ſemper, iteꝝ dico gaudete, Dñs prope eſt. [Nolite timere animalia regionis]i. Pſal.72.
homines iugum diuinoꝝ præceptoꝝ ſuper vos tanq̃ pia iumenta portantes. [quia germina
uerunt]id eſt,in bonis operibus fructuoſa fuerunt.[ſpecioſa deſerti]id eſt, corda gentilium
ſeu impioꝝ conuerſoꝝ ad Deum.Vnde Eſa.32. habetur: Lætabitur deſerta & inuia,& exul Eſa.32.
tabit ſolitudo.[quia lignum attulit fructum ſuum]id eſt,Chriſtus,qui eſt lignum vitæ,q̃a & Pro.3.
Salomon ait de ſapientia, ꝙ ſit lignũ vitæ omnibus appræhendentibus eam. De ſeipſo q̃q;
dicit ſaluator Luc.23.Si in viridi ligno hæc faciunt,in arido quid fiet? Tunc eñ Chriſt⁹ actu Rom.5.
lit fructũ ſuũ,quando redemit genus humanũ, multoſq; filios adduxit in gloriam, & pecca-
tores per gratiam iuſtificauit,quemadmodũ Eſaias p̃nunciauit: In die illa erit germen do- Eſa.4.
mini in gloria & magnificentia,& fructus terræ ſublimis. Poteſt quoque exponi de ligno
crucis,per q̃d ſaluatus eſt mũdus.[ficus & vinea]id eſt,eccleſiaſticæ perſonæ,ſp̃us ſancti dul- Gal.6.
cedine atq; operibus adornatæ,ita vt ficus & vinea appellentur propter dulcedinis fœcun-
ditatiſq; gratiam.[dederunt virtutẽ ſuã]i. opera virtuoſa produxerũt, & alios conuerterũt.
[Et filiæ Sion]id eſt, animæ ſpeculatiuæ, ſeu filij eccleſiæ. [exultate in domino Deo veſtro]i.
patre æterno,ei gratias referendo. [quia dedit vobis doctorẽ iuſtitiæ,] vtpote Chriſtum, q Matt.23.
ait Ioan.13.Vos vocatis me,magiſter & dñe. Et iteꝝ: Vn⁹ eſt magiſter veſter Chriſtus. Vel
per doctorem iuſtitiæ,poteſt intelligi q̃libet bon⁹ ac ſapiens p̃latus,prædicator ſeu doctor,q
verbo ac opere docet iuſtitiam,quod eſt magnum beneficium Dei.qualis eñ rector ciuita- Eccl.10.
tis,tales & habitantes in ea.Vel poteſt intelligi ſp̃usſanctus,de q̃ dixit Chriſt⁹ Ioan.16.Doce
bit vos omnẽ veritatẽ. [& deſcendere ad vos faciet imbrẽ matutinũ]i. gratiam præuenien-
tem ſeu fidei doctrinam,& boni propoſiti inſpiratiõem.[& ſerotinum]id eſt, gratiam ſub-
ſequentẽ,vel gloriam cõſummatam,aut ſapientiam contẽplatiuoꝝ,quã Paulus loquit̃ inter 1.Cor.2.
perfectos,quæ eſt ſolidus cibus & vltimata q̃dam perfectio. [ſicut in principio] id eſt,in pri- Heb.5.
mitiua eccleſia feci. [Et implebuntur areæ]i.eccleſiæ particulares, congregationes deuotæ,
ſeu corda fideliũ. [frumento]id eſt,ſpiritali alimento,[& redundabunt torcularia]id eſt,p̃ſa-
ti fideles tribulationibus preſſi,[vino]internæ refectionis, [& oleo] pijſſimæ conſolationis,
de quibus legitur Prouerb. 9. Venite,comedite panem meum, & bibite vinum q̃d miſcui
vobis. Qui eñ in tribulationib⁹ patiens eſt,cõſolari meret̃ dicente Apoſtolo: Sicut p Chr̃o 2.Cor.1.
abũdant tribulatiões noſtræ, ita p Chr̃m abundat cõſolatio noſtra. [Et reddã vobis annos,
quos comedit locuſta,bruchus,eruca &c.]i.tantam ſp̃ualiũ diuitiaꝝ ſeu gratiarum copiam
tribuam vobis,quantam habuiſtis anteq̃ per inuiſibiliũ ſeu viſibiliũ hoſtiũ tentamenta,do-
na gratiaꝝ amiſiſtis,ita ꝙ poſteriora veſtra erũt meliora prioribus.Et in his bonis ſpiritali-
ter epulabimini,[& laudabitis nomen dñi Dei veſtri,qui fecit vobiſcum mirabilia]i. admi
rabilem moꝝ conuerſionem,& ſubitã cordis ad Deũ conuerſionẽ,ſupernaturalẽ ſancti ſp̃us
illuſtrationẽ,propriæ volũtatis omnimodã abnegationẽ,mũdi contemptũ, ita vt ſubito de
ſuperbis efficeremini humiles, de iracundis mites, de guloſis & luxurioſis caſti ac ſobrij,de
mundanis ac vanis timorati atq; clauſtrales.Hæc ſunt q̃tidiana mirabilia Dei,ſoli Deo poſſi
bilia,tanto mirabiliora,q̃to ſpiritaliora. Vnde & Petrus in prima ſua cano. Virtutes,inq̃t, 1.Pet.2.
annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Facit quoque De
us nobiſcum quotidie mirabilia in ſacramento altaris,cæteriſq; ſpecialibus beneficijs, con-

ſolationibus & viſitationibus cordis. [Et non confundet populus meus] Chriſtianus.i.effe-
Matt. 10 ctu ſpei ſuæ non priuabitur, [in æternũ.] ſed qui me confeſſus fuerit coram hominib⁹, con-
Marc. 8. fitebor & ego eum. Qui aũt me erubuerit & meos ſermones, erubeſcam & ego eum, & con-
fundetur in ſempiternum. [Et ſcietis quia in medio Iſrael] i. eccleſiæ diuina fideliter cõtem
plantis, [ego ſum,] habitando per charitatem & gratiam in corde credentium, quemadmo
Matt. 18. dum faſſus ſum: Vbi fuerint duo vel tres cõgregati in nomine meo, ibi in medio eo℞ ſum.
Quanuis enim nemo certe ſciat ſe eſſe in charitate ſine ſpeciali reuelatione, qñiam neſcit ho
Eccl. 9. mo an amore dignus ſit an odio, nihilominus cõiecturaliter & probabiliter valde ſcire hoc
poteſt, dum ſentit ſe prædicto modo conuerſum & vitia deteſtantem, verbum'q; Dei hilari-
ter audientem, atq; ad Dei obſequia pronũ. ¶Poſtremo circa prædicta dicit Hieronymus:
Nunquam tuta eſt humana fragilitas: & quanto virtutibus creſcimus, tanto magis timere
debemus, ne de ſublimibus corruamus.

¶Elucidatio cap. III. Et erit poſt hæc, effundam ſpiritum meũ. Art. V.

PRæſens capitulũ, teſte Hieronymo, eſt difficilimum, cum laborioſiſſimum ſit, ſequentia
præcedentibus nectere. Porro ꝙ principiũ huius cap. ad literam intelligendum ſit pro
tempore Chriſti, quando poſt reſurrectionem dominicam, ſancti apoſtoli & q̃ tum eis
fuerant congregati, receperunt ſpiritũ ſanctum in forma ſeu ſigno viſibili, apoſtolica autho
Acto. 2. ritate probat. Cum enĩ in die pentecoſtes ſuſcepta plenitudine ſpũſſancti, beati apoſtoli ma-
ne hora tertia templũ ingreſſi cœpiſſent omniũ gentium linguis loqui, & myſteria Chri in-
uictiſſime ſermocinari, admirantes Iudæi dixerunt: Quidnam vult hoc eſſe? Aliqui vero irri
dentes dicebant, q̃a muſto pleni ſunt iſti. Quo audito, ſtans Petrus cum vndecim, dixit: Viri
Iudæi, hoc vobis notũ ſit. Non enĩ, vt vos æſtimatis, hi ebrij ſunt, ſed hoc eſt q̃d dictũ eſt per
Ibidem. prophetam Iohel: Et erit in nouiſſimis diebus, dicit dñs, effundã de ſpiritu meo ſup oẽm car
nem. Sed huic ſenſui difficultatẽ facit, ꝙ ſtatim poſt verba à principe aplo℞ allegata, S. Io-
hel ſubiunxit: Quia ecce in diebus illis & in tẽpore illo, cũ cõuertero captiuitatẽ Iuda & Hie
ruſalem, congregabo oẽs gentes, & deducam eas in vallẽ Ioſaphat, & diſceptabo cum eis ibi
&c. Quod cõmuniter explanat ad literã pro tẽpore ſecũdi aduẽtus Chri, ſeu pro die iudicij.
ex q̃ videt, ad idẽ tẽp⁹ referendũ principiũ hui⁹ ca. multa'q; alia in hoc ſubſequunt capitulo,
q̃ maximam inuolutionem efficiũt. Propter q̃d expoſitores ſatis diuerſimode exponunt hũc
textum. Verum ſequendo beatiſſimũ archiapoſtolum Petrum, dicendum, ꝙ principiũ hui⁹
capituli literaliter loquitur pro tempore primitiuæ eccleſiæ atque dominicæ paſſionis, re-
Iohel. 2. ſurrectionis, ac ſpiritus ſancti miſſionis. vt ſit ſenſus: [Et erit] id eſt, fiet [poſt hæc] id eſt, poſt
temp⁹ & geſta, q̃ in præcedenti capitulo ſunt deſcripta, vbi Iudæis promiſſa fuit magna be-
neficio℞ exhibitio poſt tribulationem eis illatam ab Aſſyrijs ſeu Chaldæis. [effundam ſpi-
ritum meum] i. ſpiritũ ſanctum à me procedentem, liberaliter dabo ac mittam. [ſuper oẽm
carnem] i. ſuper omnem hominem, vt ſit diſtributio non pro ſingulis gene℞, ſed pro generi
bus ſingulo℞, videlicet ſuper viros ac fœminas, ſuper ſenes ac iuuenes, diuites & pauperes,
Acto. 10. nobiles & ignobiles, vel ſuper Iudæos & Gentiles. Vnde in Actibus dixerunt Iudæi, audi-
to ꝙ Cornelius Centurio & qui cum eo fuerunt, recepiſſent ſpiritum ſanctum in ſigno ſen
ſibili: Ergo & in natiões gratia Dei effuſa eſt. Patet'q; in toto libro apoſtolicorum Actuum,
quomodo tempore primitiuæ eccleſiæ gentibus data eſt admirabilis gratia. Per carnẽ itaq;
Eſa. 40. intelligit hominem, ſicut & Eſaias cum ait: Videbit omnis caro ſalutare Dei noſtri. Et Io-
Ioan. 1. annes: Verbum caro factum eſt. Item'q; Pſal. Ad te omnis caro veniet. Proprie quoq; accipi-
Pſal. 64. tur hic caro pro homine habente cor non durum, lapideum, obſtinatum, ſed pium, molle,
atq; per modum carnis tenerum, ad ſpũs ſancti ſuſceptionem diſpoſitum. [Et prophetabũt
filij veſtri & filiæ veſtræ] i. apoſtoli alij'q; diſcipuli Chriſti & apoſtolorum ex Iudaiſmo con-
Acto. 2. uerſi, & multæ diſcipulæ Chriſti & apoſtolorum, quarum aliquæ cum apoſtolis in die pente
Luc. 24. coſtes receperunt ſpiritũ ſanctũ in cœnaculo illo grandi, in quo Chriſtus fecit nouiſſimã cœ-
Acto. 1. nam. Vnde in Actis habetur, ꝙ apoſtoli erant perſeuerantes in oratione cum mulieribus &
Acto. 21. Maria matre Ieſu & fratribus eius. Philippus quoq; vnus de ſeptem diaconis, habuit quatu-
or filias virgines prophetiſſas. Sed & Philippus apoſtolus ſcribit duas habuiſſe filias ſanctiſ-
ſimas prophetiſſas. Hi autem fuerũt filij & filiæ Iudæo℞. Quanta vero prophetauerunt apo-
ſtoli, præſertim Ioan. in Apoca. patet partim in ſcripturis eo℞. [Senes veſtri] ò Iudæi, id eſt,
ſeniores in primitiua eccleſia, qui vere ſenes fuerũt, ætate, ſapientia & moribus. [ſomnia ſo
mniabunt] i. prophetales reuelationes, quæ communiter dant tempore ſomni, recipient at-
que intelligent. In ſomno enĩ aptior eſt anima ad reuelationem cæleſtem ac ꝓpheticalẽ, pro-
pter imaginatiuam quietem, & ab exterioribus ſenſibus abſtractionem. Propter q̃d ſcriptũ
Iob. 33. eſt in Iob: Per ſomniũ in viſiõe nocturna aperit aures viro℞. In Num. quoq; domin⁹ Aaron
Num. 12 & Mariæ ait: Si fuerit inter vos propheta, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar
ad eum. Talia ergo ſomnia non ſunt vana ac ſolita omnibus. Tale etiam fuit ſomniũ Pauli,
quando

quando vir Macedo apparuit Paulo dormienti, dicens: Tranſiens in Macedoniam, adiuua
nos, prout Act. 16. legitur. [& iuuenes veſtri viſiones videbunt] id eſt, diuinas reuelationes
habebunt, vel propheticas viſiones intelligent. Vnde in eccleſia Antiochiæ erant doctores Act. 13. 21
& prophetæ, atq; in alijs locis diuerſis, puta in Tyro, vt in Actis recitat Lucas. [Sed & ſuper
ſeruos meos & ancillas meas,] de quibus iam dictum eſt, vel alios ordinis & gradus inferio-
ris, videlicet ſuper credentes communiter. [in diebus illis,] tempore euãgelicæ legis ac gra
tiæ, creſcente quotidie primitiua eccleſia. [effundam ſpiritum meum,] dona ſancti ſpiritus
infundendo, quamuis non prophetauerint. In primitiua quippe eccleſia dabatur communi-
ter baptizatis ſpũs ſanctus in ſigno viſibili, etiã ad diuerſos effectus gratię gratis datę, ita vt
loquerẽtur linguis, miracula facerent, prophetarent, q̃d fiebat per impoſitionẽ manus apo- Acto. 8.
ſtolorum, vt patet in Actis. Porro quod dictũ eſt, Effundam ſpm̃ meũ, poteſt eſſe verbum pa-
tris, vel filij, vel vtriuſq; ſimul, inquantũ ſunt vnum principiũ, vnuſq; ſpirator & fons ſpirit⁹
ſancti, cum in vtroq; ſit vna natura, eademq́; voluntas, quemadmodũ tres perſonæ ſunt vn⁹
creator. Deniq; ſpiritusſanctus, qui eſt Deus verus, incõmutabilis & immenſus, dicitur da-
ri ſiue effundi, non ꝙ mutetur aut variet locũ, ſed q̃niam dona eius donantur & liberaliter
effunduntur. De hac ſpiritus ſancti effuſione dictum eſt apud Eſaiam: Effundam ſpm̃ meũ Eſa. 45.
ſuper ſemen tuũ, & benedictionem meam ſuper ſtirpem tuã. In Zacharia q̃q; dicitur: Effun Zach. 12.
dam ſuper domũ Dauid ſpm̃ gratiæ & precum. Per verba etiam præinducta prænunciauit
propheta, ꝙ tempore iam ꝑfato daretur ſpũſſanctus & gratia prophetiæ multo abundan-
tius, q̃ vnquam ante: quod in tantũ verum eſt, vt dicat Ioan. Spũs nondum erat datus, quia Ie- Ioan. 7.
ſus nondum erat glorificatus. Quia & iſta tam copioſa & euidens ſpũſſancti effuſio, erat de-
claratio glorificationis Chriſti in anima & corpore, vſq; ad ſeſſionem in dextera patris. [&
dabo prodigia in cælo & in terra, ſanguinem & ignem & vaporem fumi.] Quidam hũc lo-
cum vſq; ad illud, Et erit, omnis qui inuocauerit nomen dñi, ſaluus erit, referunt ad temp⁹
ſecundi aduentus Chriſti. ſed cum ſanctus Petrus Apoſtolus omnia verba iſta alleget, & Acto. 2.
illo in tempore impleta affirmet, conſequens, vt ſicut præcedentia, ita & iſta ad primum
Chriſti referant aduentũ, & ad paracleti miſſionem. Chr̃o ergo pendẽte in crucis patibulo,
data ſunt prodigia magna in cælo, quia obſcuratus eſt ſol tempore oppoſitionis, ita ꝙ luna Matt. 27
plena exiſtens, & ſoli directe oppoſita, redijt, ſeq́; ſoli ſupnaturaliter ſuppoſuit, circa quam
eclipſim multa mirabilia cõtigerũt, queãdmodũ in epiſtola ad magnũ atq; ſanctiſſ. Polycar
pum, ſacratiſſimus, diuiniſſmus, atq; magnus theologus Dionyſius proteſtat. Rurſus datũ fu
it prodigiũ in cælo, dũ Chr̃o patrẽ orante, Pater, clarifica filiũ tuũ: venit vox, dicens: Et clari Ioan. 12.
ficaui, & iterum clarificabo. Tunc enim quidam dixerunt, tonitruum factum eſſe. Alij dixerũt
Angelus ei loquutus eſt: & hi verum profati ſunt. Maximũ quoq; prodigium in cælo per-
actum eſt, dum Chriſto in die Aſſcenſionis cum patribus ad patriam aſſcendente, nubes Acto. 1.
eum ſuſcepit, & angeli ſancti occurrentes, quaſdam quæſtiones mouerunt. Sed & in nocte Eſa. 63.
dominicæ natiuitatis cæleſtis exercitus deſcendit, ac cecinit: Gloria in altiſſimis Deo, q̃ndo Pſal. 23.
& ſtella Magis apparuit. daboq́; prodigia in terra, quando videlicet Chriſto in cruce leua- Lucæ 2.
to, terra mota eſt, petræ ſciſſæ, monumenta aperta, & multa corpora ſanctorum ſurrexerunt Matt. 2.
cum Chriſto. Et in hora dominicæ reſurrectionis, ſicut Matth. narrat, terræmotus factus eſt Mat. 27.
magnus. Angelus enim dñi deſcendit de cælo, & accedens reuoluit lapidem, prę cuius timo- & 28.
re cuſtodes ſepulchri facti ſunt quaſi exanimes. Deniq; Chriſtus adhuc conuerſans in terra,
infinita fecit miracula, & in nomine eius ſui diſcipuli multa ſunt prodigia operati. Deinde
in ſpeciali exemplificat quædam prodigiorum iſtorum, videlicet ſanguinem, qui de latere Ioan. 19.
Chriſti iam mortui cum aqua ſupernaturaliter emanauit, de quo fertur Pſal. 67. Vt intin-
gatur pes tuus in ſanguine. Mirabile etiam fuit, ꝙ vnigenitus filius Dei ſanctus & innocens,
ſanguinem ſuũ fudit pro mundo, amariſſimam ac turpiſſimã ſuſtinens mortẽ. Propter q̃d
apud Eſaiam angeli ſciſcitati leguntur: Quare rubrũ eſt indumentũ tuum, videlicet corpus aſ- Eſa. 63.
ſumptũ, tempore paſſionis ſanguine rubricatum? Nam & de Chriſto Cant. 5. fertur: Dile-
ctus meus candidus & rubicundus. Et ignem, in cuius ſpecie ſpũs ſanctus deſcendit ſuper
apoſtolos, iuxta illud Actuum 2. Apparuerũt illis diſpartitæ linguæ tanq̃ ignis, ſeditq́; ſupra
ſingulos eorum. Vel ignem, i. ſpũs ſancti feruorem, quo Chriſtus corda ſuorum mirabiliter in-
flammauit, ita vt duo ex illis aſſererent: Nonne cor noſtrũ ardens erat in nobis? De quo ait
ſaluator apud Lucam 12. Ignẽ veni mittere ſuper terram: & q̃d volo niſi vt accendatur? Vel Luc. 24.
ignem, de quo & Matt. 3. ait Ioan. Bapt. Ipſe baptizabit vos ſpũ ſancto & igni. Vbi per ignẽ,
ſecundum vnam expoſitionem, intelligitur ignis tribulationis. Mirabilis autem fuit eccle-
ſiæ primitiuæ perſequutio. & vaporem fumi. i. tenebras infidelitatis & ſupplicia, ſecundum
Hieronymum, quibus Deus permiſſiue excæcauit animas Iudæorum, quos & per Rom. puni-
uit. Vnde cũ Eſaias viſionẽ illam deſcriberet, in qua ſibi Iudæorum excæcatio prænunciaba- Eſa. 6.
tur, dixit ꝙ domus impleta eſt fumo. Vel ad literam, ignis qui in die pentecoſtes ſuper cre- Acto. 2.

dentes deſcēdit, potuit aliquid de fumo habere ſeu cauſare quendam vaporem, ad amplio-
Exo. 19. rem diuinæ maieſtatis oſtenſionem, ſicut mons Sinai fumigabat. Quidā etiam per vaporem
fumi, intelligunt compunctionem cordis & lachrymas Iudæorū, qui (vt Act. 2. habetur) ad
Zach. 12. ꝑdicationē Petri cōpuncti ſunt corde, dicentes: Quid faciemus viri fratres? Vnde & Zacha
rias: In die illa, inquit, planctus magnus erit in Hieruſalem. Sol conuertetur in tenebras, & lu
na in ſanguinē. Hoc (ſicut nūc tactū eſt) fuit, quando Chriſto ſuſpenſo ac inæſtimabiliter pa
Mat. 27. tiente, ſol & luna quaſi cōpaſſi ſunt creatori ac dn̄o ſuo, nec lumen ſuū ꝑbuerunt his qui fon
tem luminis extinxerunt. Non tamen in ſeipſo mutatus aut luce priuatus eſt ſol, aut luna eſt
facta ſanguinea, ſed quo ad apparentiam, & quia mundo induxerūt caliginem. Solet autem
luna, cū patitur eclipſim, rubea apparere. Veruntamen quando directe ſupponitur ſoli, non
rubea, ſed nigra videtur. Vnde ſi pro tempore ſuppoſitionis illius rubea apparebat, mirabi
liter factū eſt, q̊d Hieronymus dicit credi poſſe, quamuis ſcriptū non ſit, quia non omnia ſcri
Ioan. 21. pta ſunt. [antequam veniat dies dn̄i magnus & horribilis.] per quem intelligi poteſt dies iu-
dicij impijs metuendus, ante quem facta ſunt iſta. ſed quia mox ſubditur, [Et erit, omnis qui
inuocauerit nomen dn̄i, ſaluus erit.] quod Paulus Roma. 10. & Petrus Act. 2. exponunt de
tempore Chriſti & initio euangelicæ prædicationis. Hierony. dicit, per diem illum potius
intelligendū diem dominicæ reſurrectiōis, qui fuit diabolo impijsq́ Iudæis terribilis & ma-
Pſal. 117. gnus in ſe. De quo cantat Pſal. Hæc eſt dies quam fecit dn̄s. Vnde tranſlatio Septuaginta
continet: Antequam veniat dies dn̄i magnus & illuſtris. Quibuſdam vero apparet, ꝙ dies
dominicæ reſurrectionis non ſoleat dici horribilis. Et item, ꝙ ad contenebrationē ſolis & lu
næ præfatā, non habeat proprie condependentiā dies finalis iudicij. Poteſt autē (vt arbitror)
per diem dn̄i magnū & horribilem, intelligi dies captiuitatis Iudæorū, & totalis deſtructio
Lucæ. 19. Hieruſalem & Iudææ à Romanis, quem Chr̄s apud Lucam prædixit, de quo die multa præ-
Eſai. 63. dixerunt prophetæ. De quo ait & Chriſtus in Eſaia: Dies vltionis in corde meo. Et erit
tempore euangelicæ legis, omnis qui inuocauerit, id eſt, intus cum attentione, cū cordiali
affectu orauerit nomen dn̄i nominatū. i. Deū ſeu Chr̄m nomine deſignatū, ſaluus erit à lan
guore peccati in via per gratiam, & à damnatione inferni in patria per gloriam. Prope eñ
Pſal. 144 eſt dominus oībus inuocantibus eum, oībus inuocantibus eum in veritate. Porro inuocatio
iſta, ſecundū Hiero. non eſt leue aliquid, nec incipientiū, ſed perfectorū. De qualibus ſcriptū
eſt Pſal. 98. Moſes & Aaron in ſacerdotib⁹ ei⁹, & Samuel inter eos q inuocāt nomē eius. Vn
de Eccle. 2 inducit: Quis inuocauit Deum, & deſpexit eum? [quia in monte Sion & in Hie-
ruſalem erit ſaluatio] id eſt, primitiua eccleſia, quæ prima collecta fuit poſt Chriſti paſſio-
Acto. 1. 2 nem ac reſurrectionem in vrbe ſancta Hieruſalem, & in cœnaculo, vbi ſpiritū ſanctū rece-
pit, q̊d ſitū fuit in monte Sion, iuxta templū. In hoc itaq; loco ac populo fecit Chriſt⁹ ſalu-
tem, dando ibi primitias ſpūſſancti, atq; per prædicationem eorū q ibi demorati ſunt, totū
ſeculū conuertendo. Propter q̊d ſcriptū eſt Eſa. 2. De Sion exibit lex, & verbum domini de
Hieruſalem. Ibi enim Chriſt⁹ per ſeipſum prædicauit, ibi fundata eſt lex noui teſtamenti, &
primo annunciata per ſanctos apoſtolos, ac deinde per vniuerſum orbem, ſecundū q̊d Chri
ſtus ait diſcipulis ſuis in die aſcenſionis: Eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in omni Iudæa
Acto. 1. & Samaria, & vſq; ad vltimū terræ. Et in Luca: Oportebat pati Chriſtū, & prædicari in no-
Luc. 24. mine eius pœnitentiam in omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalē. [& in reſiduis] id eſt,
in electis Iudæorū reliquijs, [quos domin⁹ vocauerit] ad fidem & gratiam, intus clementer
mouendo, & foris per apoſtolos exhortando. In his itaq; fuit ſaluatio, quia per gratiam
Eſa. 1. Chriſti ſaluati ſunt, de quibus Eſaias loquutus eſt: Niſi domin⁹ Sabaoth reliquiſſet nobis ſe
Rom. 11. men, q̄ſi Sodoma fuiſſemus. De quibus loquit̃ Paulus ad Roma. Reliquiæ ſecundū electionē
Act. 2. 4. gratiæ, ſaluæ factæ ſunt. Hi ſunt illa millia Iudæorū, qui in Actibus apoſtolorū credidiſſe le-
Ioan. 8. guntur, quorū aliquibus ante paſſionem Chriſtus prædixit: Cū exaltaueritis filium hominis,
tunc cognoſcetis quia ego ſum. [Quia ecce in diebus illis & in tempore illo, cum conuerte-
ro captiuitatem Iuda & Hieruſalem.] Si locus iſte ad literam exponitur de die iudicij, ſicut
communiter explanat̃, tunc quod ait, in diebus illis & in tempore illo, nō poteſt præciſe re-
ferri ad tempus illud, de quo in huius cap. principio dictū eſt. Qui vero q̊d dictū eſt, ſol ver-
tetur in tenebras, & luna in ſanguinem, exponūt pro tempore immediate præcedente diem
iudicij, faciliter tranſeunt, aſſerentes verba nūc exponenda, ad illud tempus referenda. Sed
qm̄ ibi nullū tempus exprimitur, & paulo ante temp⁹ expreſſum eſt, dicente dn̄o, Super ſer-
uos meos & ancillas meas in diebus illis effundā ſpm̄ meū, videtur propheta nunc loqui ꝓ
tempore illo, quod ad literam dici nō poteſt, cū illud intelligatur de principio primitiuæ ec
cleſiæ, iſtud vero de fine eius, quo ad ſtatū præſentē. Idcirco Hierony. ad Tropologiam con
uertitur, per q̊d non ſatisfit curioſo lectori, qm̄ literalem ſenſum oportet poni pro funda-
1. Ioan. 2 mento. Aduertendum ergo, ꝙ totum tempus à Chriſti aduentu vſq; ad finem mundi, eſt vl
1. Cor. 10 tima ætas, de qua ait Ioannes in prima ſua canon. Nouiſſima hora eſt. & Paulus: Nos, in-
quit,

quit, ſumus in quos fines ſeculoꝝ deuenerunt. Vnde pro eo quod in principio huius capitu-
li dictum eſt, Et erit poſt hæc, Petrus ſic allegauit, Et erit in nouiſſimis dieb⁹. Sic ergo quod Acto. 2.
nunc dominus ait, In diebus illis & in tempore illo, referendum eſt ad tempus gratiæ, vlti-
mamq́; mundi ętatem, quantū ad vltimam eius partem, ſicut quod ait in principio cap. re-
fertur ad idem tempus eandemq́; ętatem, quo ad eius principiū. Totū nempe, à qualibet ſua-
rū partium denominatur. In fine aūt ſeculi cōuertet domin⁹ captiuitatem Iuda & Hieruſa-
lem, i. populū Iudæoꝝ ab Antichriſto deceptū, & vſq; ad illud temp⁹ à gentibus captiuatū,
reducet ad ſe, & à vinculis criminū abſolutos, perducet ad fidem & charitatem veramq́; ſpi
ritus libertatem per prædicationem Enoch atq; Heliæ. [Congregabo omnes gentes] in die Malac.
iudicij reſuſcitatas à morte. [& deducam eas] miniſterio angeloꝝ [in vallē Ioſaphat] id eſt,
in locū illum, qui eſt inter montem Oliueti & Hieruſalem, non ꝙ omnes poterunt in valle
hac contineri, ſed erunt in ea & in locis circunquaq; adiacentibus ac vicinis. Chriſtus vero Acto. 1.
apparebit in aere ſupra montem Oliueti, vnde aſſcendit. [& diſceptabo ibi cum eis] id eſt,
redarguam eas, & iuſtū oſtendam iudicium meum, ita ꝙ opera omniū ſingulis innoteſcent.
[ſuper populo meo &] ſuper [hæreditate mea Iſrael] i. propter peccata quæ commiſerunt in
filios Iſrael hæreditarium populum meum, per quem hoc loco omnes electi fideles ſignifi-
cantur. [quos diſperſerunt in nationibus] à propria eos terra ejiciendo, [& terram meam di
uiſerunt] id eſt, terram quam dedi electis fidelibus, occupauerunt, quilibet partem ſibi vſur-
pando. [& ſuper populū meū miſerunt ſortem,] ita ꝙ populum iſtum ac bona eius ſibi inui-
cem ſorte partiti ſunt, quis quid acciperet. Et poſuerunt pueꝝ in proſtibulo] id eſt, iuuenes
forma egregios in lupanarib⁹ poſuerūt, vt mercedem reciperent, quam pueri ab abutentib⁹,
& peccata contra naturam patrantibus, ſortirentur. [& puellam] i. virgines ſpecioſas. Po-
nit enim ſingulare pro plurali. [vendiderunt pro vino vt biberent,] magis amantes turpiſ-
ſimas delectationes gulæ, quàm proximos ſuos ſeu pueros & puellas. Hæc & multa ſimilia
multi impijſſimi peregerunt. Poſſuntq́; iſta ſpecialiter accipi de gentib⁹, quæ olim filijs Iſra
el ſpecialiter moleſtæ fuerunt. Deniq; de his peccatis dicit dominus ſe facturum iudicium,
non ꝙ de his tantum erit iudiciū, ſed hæc quaſi pro exemplo commemorat, cū ſint contra
charitatem fraternam, & pietatem omnib⁹ naturalē. Quemadmodū Chriſt⁹ in euangelio, af- Matt. 25.
firmans ſe omnes populos iudicatuꝝ, non facit mentionem niſi de operibus miſericordię vi
tijsq́; contrarijs. Iudæi excæcati dicunt, ea quæ dicta ſunt atq; ſequentia, in ſui Meſſiæ aduen-
tu implenda, ita ꝙ ipſi tunc implebuntur ſpiritu Dei, & prophetabunt, omnesq́; nationes à
quibus vaſtantur, tunc eis ſubijciet rex Meſſias. Hęc miſeri dicunt, cum ſint carnales & litera
les, non intelligentes ꝙ ſancti prophetæ primū Chriſti aduentum pronunciarunt in omni
paupertate, humilitate & paſſione, non in maieſtate & dominatione. Propter q̄d ait Hiere- Hier. 14.
mias: Quare quaſi colonus venturus es in terra, & ſicut viator declinans ad manendum? Et Eſa. 52.
Eſaias loquens de Chriſto: Inglorius, inquit, erit inter viros aſpectus eius. De quo Zacha- Zach. 9.
rias loquutus eſt: Ecce rex tuus venit tibi, ipſe pauper & aſſcendens ſuper aſinam & pullum Matt. 8.
aſinæ. Ideo loquitur de ſeipſo: Filius hominis non habet vbi caput reclinet. Conſequenter
loquitur dominus: [Verum quid vobis & mihi, Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſti-
norum?] id eſt, quid concordiæ vel quid commune eſt mihi & vobis, ô Tyrij atq; Sidonij & 2. Cor. 6
Philiſtæi? Quaſi dicat, Nihil. Quæ eñ conuentio lucis ad tenebras? Et quid tritico cum pa Hier. 23.
leis? [Nunquid vltionem vos reddetis mihi?] id eſt, quantū in vobis eſt, nitimini mihi reſi-
ſtere & nocere per hoc, ꝙ populū meū opprimitis. Dicit aūt ſe Deus perſequutionem pati,
per hoc ꝙ populus ſuus perſequutionem ſuſtinuit, quia hoc reputat ſibi factū q̄d fit ſuis fi-
delibus, q cū ipſo ſunt vnū per charitatē. Propter q̄d ait apud Zach. Qui tetigerit vos, tan- Zach. 2.
get pupillam oculi mei. Et 1. Reg. 8. ad Samuelem: Non te abiecerunt, ſed me. Sicut & Chri- Mat. 25.
ſtus in euangelio: Quandiu feciſtis vni ex his, mihi feciſtis. Et alibi: Saule Saule, qd me perſe Acto. 9.
queris? [Et ſi vlciſcimini vos contra me,] populū meū perſequēdo ad temp⁹. [cito velociter
reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrū] i. debitam quam meremini pœnam vobis
infligam. Conſuetudo eſt prophetaꝝ, primo deſcribere punitionem populi Iudæoꝝ, de-
inde gentiū, quæ eas impia intentione, crudeliq́; animo oppreſſerunt: tertio, gentium q̄ iſtis
conſenſerunt & cooperatæ fuerunt, quales fuerūt Tyrij, Sidonij, Philiſtæi, filij Ammon &
Moab, ac Idumæi, quemadmodum patet in Eſaia, Hierem. Ezech. &c. Simili modo Iohel Eſa. 23.
procedit. Primo enim Iudæoꝝ vaſtitatem deſcripſit per erucā, locuſtam, bruchū atq; ęrugi- Hier. 47
nem. Deinde deſcripſit Aſſyrioꝝ deiectionem. Nūc vero deſcribit Tyrioꝝ, Sidoniorum ac Ezec. 26.
Palæſtinoꝝ preſſuram, qui de Iudæoꝝ vaſtitate ab Aſſyrijs & Chaldæis ac cæteris hoſtibus
gloriabant. Vnde dñs reddidit eis viciſſitudinem, quia poſt captiuitatem Iudæoꝝ à Chal- 4. Re. 25.
dæis, etiam ipſi debellati fuerūt velociter ab eiſdem, immo & partim ante ab Aſſyrijs. Cauſa Ibidem.
aūt pœnæ eoꝝ ſubiungitur: [Argentū enim meū & aurū tuliſtis] id eſt, argentū & auꝝ popu
li mei rapuiſtis iniuſte. [& deſiderabilia mea & pulcherrima] id eſt, precioſa vaſa tēpli & or-

namenta eius præclara,[intuliſtis in delubra veſtra]id eſt,in phana droꝝ ſeu templa idoloꝝ
ad ornatū eoꝝ.[& filios Iuda & filios Hieruſalem vendidiſtis filijs Græcorū.] Prædicti enim
Tyrij & Sidonij & Philiſtæi, impenderūt auxilium hoſtibus Iudæoꝝ præfatis,ſicq́ꝫ partem
de præda atq; mancipijs Iudæoꝝ adepti ſunt,& eos qui ceſſerūt in partem ſuam,venūdabant
Græcis.[vt longe faceretis eos à finibus ſuis]id eſt,ad maiorem cladem Iudæorum faceretis
eos remote abduci à terra Iudææ.[Ecce ego ſuſcitabo]id eſt,à miſeria releuabo, vel à capti-
*de uitate liberabo [eos * in loco,in quo vendidiſtis eos] id eſt,in Græcia, ad quam vt ducerent,
2.Par.36 venditi erant à vobis, q̊d aliqui dicunt impletum tempore Cyri regis Perſarum, qui dixit:
1.Eſd.1. Omnia regna terræ dedit mihi Deus cæli, deditq́ꝫ Iudæis vbiq; licentiam redeundi in pro-
1.Mala.3 pria,vt Eſdras refert. Videt q̊q; impletū tempore Machabæoꝝ, qn̄ Iudas & fratres eius fre-
quenter præualuerūt Græcis terram Iudææ intrantibus, quos ſæpe non occiderūt, vt fratres
*retribu ſuos in terra illoꝝ captos reciperent liberos.[& conuertam * tribulationem veſtram in ca-
tionem put veſtrū,]tradendo vos aduerſarijs veſtris.[Et vendā filios veſtros & filias veſtras in mani
bus filioꝝ Iuda]i.Iudæis,vel alijs per man⁹ Iudæoꝝ,q̊d conſtat impletū tempore Machabæo
rum,qn̄ Iudas & fratres eius præualuerūt principibus Antiochi regis & poſteris, quibus p̄-
ualendo,captiuam duxerunt magnam populi partem Tyrioꝝ & alioꝝ locoꝝ maritimoꝝ,
q̊s alijs vendiderūt,ſicut ſubiungit.[& venundabūt eos Sabæis genti longinquæ]id eſt, mul-
tum à Iudæa diſtanti. Dicunt aūt Sabæi,ſecundū Gloſſam,à Saba regno vltra fines Aethio-
piæ,de quo fuit regina Saba. Vnde Iob 1.habet: Sabæi fecerūt tres turmas. Hieronymus ve
3.Reg.10 ro aſſerit,ꝙ regio iſta ſit trans Indiam.ſed idem eſt,q̊niam Aethiopia Indiæ pars eſt. Aliqui
quoq; affirmant,Sabæos Arabes eſſe. Hæc aūt euenient, [quia dn̄s loquutus eſt] id eſt, iſta ꝑ
me prædixit diffinitiua ſententia, cuius dicere facere eſt, cuiusq́ꝫ verbū non caſſat, iuxta il-
Num. 23 lud q̊d Balaam ait in Num.Non eſt Deus vt homo, vt mentiatur neq; vt filius hoīs,vt mutet.
Dixit ergo,& non faciet? Loquutus eſt,& non implebit? Conſequenter deſcribit pugna ſa-
tellitū Antichriſti contra ſanctos & famulos Chr̄i,q̄ erit circa finem mūdi. Hos aūt ſatellites
vel ipſe dn̄s ironice hortat ad ea q̄ ſubſequunt, qa in propriam ea facient perniciem: vel ad
ſeruos Antichriſti ſermo dirigit,prænūciando magis qd facturi ſint, q̄ exhortando vt faci-
ant tanta mala.vt ſit ſenſus,[Clamate hoc in gentib⁹]i.ea q̄ dicā,clamabitis inter gentes,q-
bus dicetis,[ſanctificate bellū]i.iuſtū bellū parate,& inite contra Chr̄ianos. Quanuis em̄ bel-
lum illud erit iniuſtiſſimū,qm̄ conabunt fidem Chr̄i prorſus deſtruere,ipſi tamen iuſtū illud
reputabūt,quia vt dicit Apoſtolus: Mittet illis Deus ſpiritū erroris,vt credant mendacio.[ſu
ſcitate robuſtos]i.potentes ſeculi huius prouocate ad adhærendū Antichriſto, quem Chri-
ſtū eſſe dicetis.[Aſcendant,accedāt oēs viri bellatores,] applicādo ſe exercitui Antichriſti.
2.Theſ.2 [Cōcidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros]quibus foditur terra,[in lanceas,]i.ali-
is negocijs intermiſſis inſtrumenta agriculturæ in arma conuertite,vt ſitis contra Chriſtia-
nos muniti.[Infirmus dicat,qa ego fortis ſum] id eſt,nemo ſit excuſatus, ſed etiam q vident
ad bellandum inepti,animent ad præliū.[Erumpite] de habitaculis veſtris,[& venite omnes
gentes de circuitu]id eſt,vndiq; ad Antichriſtum confluite. [Ibi] id eſt, in loco collectionis
exercitus Antichriſti [occumbere] i. cadere [faciet dominus robuſtos tuos] impia turpa,i.
Antichriſtum cum quibuſdam de potentib⁹ ſuis occidet,quēadmodū dicit Ap̄ſus: Quē dn̄s
Ibidem. Ieſus interficiet ſpū oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui.Et Eſaias:Spū,inqt, labio-
Eſa.11. rum ſuoꝝ interficiet impiū. [Conſurgant]id eſt,reſurgant à morte, [& aſcēdant gentes]de
Ioan.5. monumētis[in vallē Ioſaphat]i.in locū illū, & ad loca in gyrū vicina. Veniet enim hora, in
qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem eius. [quia ibi] non in ipſa valle, ſed ſu
pra in aere, [ſedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu,] dando ſingulis quod merentur,
Apo.22. & bonis & malis,iuxta illud in Apocalypſi: Ecce venio cito,& merces mea mecum eſt,da-
re vnicuiq; ſecundum opera ſua. Conſequenter loquitur dominus angelis ſanctis:[Mittite
falces]id eſt,homines per modum frugū de terra colligite,ad iudiciumq́ꝫ portate.[qm̄ ma-
turauit meſſis]i. genus humanū ad finem ac maturitatem deuenit,ita ꝙ hora remuneratio-
nis iam inſtat,& tēpus eſt vt electi congregent in aream patriæ, reprobi vero in horrea tar-
Matt.13. tari. Vnde ait ſaluator:Meſſis eſt conſummatio ſeculi,meſſores vero ſunt angeli.[Venite]
meſſū.[& deſcendite]à cælo ſuper vallem Ioſaphat, ò angeli, vniuerſiq; ſancti,qui tunc cum
Chriſto deſcendent,viſibiliterq́ꝫ parebūt ad reuerentiam iudicis,& terrorem accuſatiōemq́ꝫ
rebelliū. Propter q̊d ſcriptū eſt in Iudæ canonica:Ecce veniet dominus in ſanctis millib⁹ ſu
is facere iudiciū,& arguere omnes impios de omnib⁹ operib⁹ impietatis ipſoꝝ.Et Eſaias:
Eſa.3. Dn̄s,ait,ad iudicium veniet cum ſenioribus populi ſui & principibus eius.[quia plenum eſt
torcular]id eſt,vinea eccleſię ſeu ipſa eccleſia,q̄ vinea nuncupatur,ad maturitatem deuenit,
ſicut de meſſe prædictum eſt,quia per vtrūq; idem inſinuatur.[Exuberant torcularia]id eſt,
corda hominum ſunt impleta,ita quòd vltrà tempus promerēdi nequaq̄ habebūt.Dicit au
tem Gloſſa,ꝙ per meſſem maturā & torcularia redundantia,cōſummatio peccatoꝝ & finis
ſeculi

ſeculi deſignat.Propter q̄d ſubdit:[qa multiplicata eſt malitia coꝝ]i.in tantū creucrunt co- Gen. 19.
rū peccata, ꝙ vltrà toleranda non ſunt,ſed protinus punienda. Vnde in Geneſi,Sodoma &
Gomorrha tunc deletæ narrantur,quando impleta fuit eorum malitia. & vnumquenq; tūc
damnat Deus,cum menſuram prauitatis ſuæ impleuerit. Hinc nanq; Hiere.44. habet:Non
poterat vos dn̄s vltrà portare,propter malitiam ſtudiorum veſtrorum. [Populi populi] i.o
populi vniuerſi conuenite[in valle conciſionis] i.loco iudicij, in valle damnationis ac ſepa-
rationis, in valle Ioſaphat iam præfata, vbi dn̄s concidet ceruices peccatorum. Siquidem Pſal.128.
vbi noſtra translatio habet,in valle conciſionis:Septuaginta & Theodotio tranſtulerūt, In
valle iudicij.[quia iuxtà eſt dies dn̄i]i.tempus iuſtæ vindictæ ſeu remunerationis diuinæ, in
valle conciſionis iam dicta.[Sol & luna obtenebrati ſunt,] i. ante diem iudicij obtenebra-
buntur,quod quadrupliciter poteſt intelligi. Primo,ꝙ Chriſto cum ſanctis deſcendente,am
pliori a claritatis lumine offuſcabuntur, cum corpus Chriſti ſit incomparabiliter ſplēdidius
ſole lunaq́;.Sic enim & ſtellæ offuſcantur in die, ſole purius radiante. Secundo, ꝙ quantum
ad apparentiam ſic continget,denſis nubibus interpoſitis. Tertio,quia hominibus in maxi
ma afflictione conſtitutis,omnia videbuntur teterrima & nociua. Quarto,quia vt aliqui ma
gni expoſitores affirmant, nil prohibet dicere, ꝙ ſol & luna tunc ad horam veraciter In
ſe obſcurabuntur ad ampliorem impiorum terrorem, ſtatimq́; claritate perfundentur ma-
iori.[& ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum]i. obtenebrabuntur per modum de ſole & luna
prætactum.[& dominus de Sion rugiet]id eſt,per modum leonis horribiliter damnandis lo Apo.1.2.
quetur,ita vt dicat Ioannes in Apocalypſi: Ex ore cius exibat gladius ex vtraq; parte acu- & 19.
tus.Ipſe nempe eſt leo de tribu Iuda.[Et de Hieruſalem dabit vocem ſuam,] quod accipi Apoc.5.
poteſt de voce illa dulciſſima:Venite benedicti patris mei. Ruglet nanq; ad impœnitentes Mat.25.
& reprobos, loquetur vero bonis & rectis corde. [Et mouebuntur cæli & terra, & dominus
ſpes populi ſui] id eſt, electis tunc dabit vel conſeruabit plenam in ipſo fidutiam,nec fruſtra-
ti tunc erunt ſpe ſua.[& fortitudo filioꝝ Iſrael] erit,confirmando & ſtabiliēdo immobiliter Rom.8.
atq; feliciter corda prædeſtinatoꝝ in ſe,ita vt dicant: Quis nos ſeparabit à charitate dei? Et: Pſal.17.
Diligam te domine fortitudo mea. [Et ſcietis] o prædeſtinati vniuerſi, qui per Iſrael intel-
ligūtur,[quia ego]ſum [dominus Deus veſter] id eſt, ſummū bonum veſtrum,amator,pro-
miſſor,ſaluator,[habitans in Sion] cæleſti, id eſt, in patria beatificæ viſionis, de qua dicitur Hebr.12
Pſal.83.Videbitur Deus deorum in Sion. Et ad Hebræos:Acceſſiſtis ad montem Sion,& ci-
uitatem Dei viuentis Hieruſalem cæleſtem, & multorum millium angelorum frequenti- Pſal.86.
am, cui & dicimus: Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te. [in monte ſancto meo]
id eſt, cæleſtia regni palatio. De quo Pſalmo 14. cantamus: Domine, quis habitabit in ta-
bernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto tuo? [Et erit Hieruſalem] illa cæleſtia,
Eccleſia triumphans, ex angelis atque hominibus conſtans.[ſancta] id eſt, ab omni macu-
la culpæ penitus libera, de qua Apocalyp.21. dicitur: Ciuitas non eget ſole neque luna, &
non intrabit in illam aliquid coinquinatum.[Et alieni non tranſibunt per eam amplius]
id eſt, dæmones & peccata, de quibus oramus: Ab alienis parce ſeruo tuo. Vel homines re- Pſal.18.
probi vltrà locum non habebunt in prædeſtinatis hominibus glorificatis, quemadmodum
olim, quando verſabantur in via ac militanti Eccleſia. Vnde in Eſaia habetur: Induere Eſaiæ 52
veſtimentis gloriæ tuæ Hieruſalem ciuitas ſancti, quia non adijciet vltrà vt pertranſeat per
te incircuncifus & immundus. Nunc enim reprobi miſcentur electis, tunc vero incopu-
labiliter ſeparabuntur. [Et erit in die illa,] videlicet, in die æternitatis In patria. [ſtillabunt Matt.25.
montes dulcedinem,] id eſt, maiores ſancti in patria omni ſpiritusſancti ſuauitate exube-
rabunt, eruntq́; exultationes DEI in gutture eorum, [& colles] id eſt, ſancti minores Pſal.149
fluent lacte] puriſſimæ voluptatis. Solent enim prophetæ per corporalia quædam, ſpiri-
tuales æternæ beatitudinis opulentias enarrare. Quod etiam in nouo agitur Teſtamento,
quemadmodum CHRISTVS ait apud Lucam: Ego diſpono vobis regnum, vt edatis Lucæ 22
& bibatis ſuper menſam meam. [Et per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ] id eſt, flumen ſpi-
ritusſancti inceſſanter irrigabit, vel potius in data irrigatione conſeruabit riuos gloriæ Pſal.37. & 83.
confitentium Deo in patria confeſſione laudis perpetuæ. Inebriabuntur enim ab vberta-
te domus Dei, & in ſecula ſeculorum laudabunt eum. [& fons de domo domini egredie-
tur]id eſt, de intellectuali ſuperbenedictæ trinitatis cælo. De quo fonte fertur in Pſal. Quo- Pſal.35.
niam apud te eſt fons vitæ.[& irrigabit torrentem ſpinarum] i.corda ſanctorum, qui ſpinis
tribulationum in hoc mundo cōfixa fuerunt,& per modum ſpinarum ſiccata à carnalis vo-
luptatis humore, immo aliquando in hoc mundo ſpinis vitiorum fuerunt confoſſa. [Aegy
ptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertū perditionis]i.gentes iſtæ, per quas aliæ re-
probæ nationes dantur intelligi, in die iudicij ꝑpetua deſolatione plectent,deſerenturq́; à
Deo,& in infernale chaos incident.[pro eo ꝙ inique egerint in filios Iuda] per quos intelli- Pſal.78.
gunt oēs Deo veraciter confitentes.[& effuderint ſanguinē] ſeruorum Dei, [innocentem in

terra ſua] i. in Aegypto & Idumæa, immo vbiq; terrarū. [Et Iudæa in æternū habitabit.] Per
Iudæam (quæ interpretatur confeſſio) deſignatur hoc loco patria cœleſtis, in qua eſt inceſſa-
Eſai. 51. bilis confeſſio laudis diuinæ. De qua Iudæa & cōfeſſione loquit Eſaias: Venient in Sion lau-
dantes, & lætitia ſempiterna ſup capita ipſorum. Quemadmodū eñ aliqui ſunt Iudæi, ſecun
dum carnem, qui non ſunt veri Iudæi, iuxta illud Apocalyp. 2. Dicūt ſe Iudæos eſſe, & non
ſunt: ſic iſta terrena Iudæa, reſpectu cæleſtis Iudææ, nomen Iudææ nequaq̄ meretur. Frequen
ter quoq; in ſcripturis vtriuſq; teſtamenti attendit ſignificatio penes rei proprietatem ſeu
nominis interpretationem magis, q̄ quo ad rem ipſam: hoc eſt, quantum ad id à quo no-
men imponitur, non quantum ad id, cui nomen imponitur, quemadmodum Petrus ait in
1. Pet. 5. ſua epiſtola: Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone collecta. Vbi per Babylonem intelli-
gitur Roma, illo in tēpore confuſionib⁹ plena, imperante Nerone. Babylon autem interpre
tatur confuſio. Simili modo nunc per Iudęam ſignificatur patria beatorum, cuius quędam
obſcura figura erat terrena Iudæa. Deniq; q terrena Iudæa non habitabitur in æternum,
certum eſt, præſertim quum apud Eſaiam populo Iudæorum ſynagogæ ſeu Hieruſalē dñs
Eſai. 60. pro finali retributione promittat: Nō erit tibi ſol amplius ad lucendum per diem, nec ſplen
Dani. 9. dor lunæ illuminabit te. Daniel quoq; apertiſſime ait, Ciuitatem & ſanctuarium fuiſſe diſ-
ſipanda propter Chriſti occiſionem, & q finis Iudæorum, vel ciuitatis ſeu templi, eſſet va-
ſtitas. Præterea tota hæc terra, in quam proiecta eſt Adæ poſteritas, eſt via, peregrinatio &
exilium, non paradiſus & patria. In temporalibus quoq; & carnalibus bonis beatitudo ho-
minis non conſiſtit. [& Hieruſalem] illa cæleſtis habitabitur [in generatione & generatio-
nem] i. ſine fine. Per quod ſignificat cæleſtem felicitatem nullo termino concludendam. [Et
mundabo ſanguinem eorum, quem non mundaueram] i. ſanguinem ſanctorum innocēter
effuſum, quem impij æſtimabant ſe iuſte fudiſſe: vel vitam bonorum, quam peruerſi reputa-
bant inutilem, demōſtrabo mundū fuiſſe, & ſine cauſa iuſta effuſum. Vitam quoq; illorum
purā fuiſſe oſtendam, impios condemnando, ſanguinem ſanctorum vlciſcendo, bonos glo-
Sapiē. 5. rificando. Quod videntes reprobi, dicent: Nos inſenſati, vitam illorum æſtimabamus inſa-
niam, & finem ſine honore: quomodo ergo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos
ſors illorum eſt? Deniq; in igne cōflagrationis multi iuſtorū, tunc reperiendi, mundabunt à
venialibus culpis, vel à mortalibus p contritionē deletis, quantū ad culpā. [& dñs cōmorabi
tur in Sion] cæleſti ſeu triūphante eccleſia, prout dictū eſt plenius. Deus eñ, qui, cum ſit infi-
nitus, oīa implet, & adeſt vbiq;, ibi eſſe & habitare aſſerit, vbi clarius cernit, & euidentius gra
tioſiusq; operat: quod eſt in cæleſti Sion, vbi videt facie ad faciem. De hac eterñ Sion ad lite
ram ſcriptū eſt Eſai. 24. Erubeſcet luna, & confundet ſol, cum regnauerit dñs exercituum in
monte Sion. Inſup quod dictum eſt, Stillabūt montes dulcedinē &c. ſpūaliter intelligit de
ſanctis Apoſtolis pro tēpore primitiuæ eccleſiæ, qñ recepto ſpū ſ. multiformē grām, conſo-
Acto. 2. lationē & ſapientiā ſibi infuſam, fuderūt in alios, tanq̄ optimi diſpēſatores multiformis grāæ
1. Pet. 5. Dei. Colles quoq;, i. inferiores diſcipuli, fluxerūt lacte, de quo aſtruit Paulus: Tanq̄ paruulis
in Chriſto lac vobis potū dedi, non eſcā. De quo iterū: Perfectorū, inquit, eſt ſolidus cibus.
Hoc igit lac, eſt doctrina mediocris, imperfectorū capacitati proportionata, quales fuerunt
1. Cor. 3. quibus ſcripſit Apoſtolus: Non potui vobis loqui quaſi ſpūalibus, ſed quaſi carnalibus. Et ſu
Hebr. 5. per oēs riuos Iudæ, i. filios eccleſiæ, Ibunt aquę, i. grāæ ſpiritusſancti, de quibus dicit Saluator:
1. Cor. 3. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et Apoc. 22.
Ioan. 7. Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis. De quibus vtiq; aquis loquitur Eſaias: Omnes
Eſai. 55. ſitientes venite ad aquas. Quod aūt ſubiungitur, Et fons de domo dñi egredietur: myſtice
de baptiſmo exponitur. Immo quidā literaliter inde exponunt, quanuis ordo textus nō con
ſonet, quia prophetæ frequenter tranſeunt de tempore vno ad aliud. Itaq; fons baptiſmatis
de domo dñi, id eſt, à primitiua eccleſia egreſſus eſt, quando & Petrus in die Pētecoſtes dixit
Actor. 2 compunctis Iudæis: Baptizetur vnuſquiſq; veſtrum in nomine Ieſu Chriſti. De quo fonte
ſcriptum eſt apud Zachariam 13. In die illo erit fons patens domui Dauid, & habitantibus
Hieruſalem in ablutionem peccatoris. Et rigabit torrentem ſpinarum, i. corda peccatorum
ſpinis atq; aculeis paſſionum ac vitiorum perfoſſa ac læſa, gratia ſacramentali perfundet ac
fœcundabit, vt oriantur in eis flores virtutum, & germina operum meritoriorum. Poſtre-
mo, aliqui paſſus huius capituli, præſertim ab eo loco, quo dictum eſt, Clamate hoc in gen-
tibus: à diuerſis ſatis diuerſimode explanantur, quarum expoſitionum multiformis varietas
videbatur mihi magis confundere atq; obtundere intellectum, quàm illuſtrare. Idcirco hac
vna explanatione, quæ textui conſonantior eſſe apparuit, ſum contentus. Ad gloriam eius,
2. Cor. 3. quem in cæleſti Sion deſideramus per ſpeciem contemplari, cui ſit omnis honor & gloria,
cum ipſe ſit ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus, Amen.

¶ Enarrationum in Iohelem prophetam Finis.

D. Dio-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN AMOS PROPHETAM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

AMos iſte, cuius nunc explanandus eſt liber, alius eſt ab Amos patre Eſaiæ 2.
Eſaiæ. Vterq́ tñ propheta fuit, ſed vaticinia Amos patris Eſaiæ,
non ſunt deſcripta. Porro hic Amos ruſticus fuit & pecorum pa-
ſtor, oriundus de ciuitate Thecue, diſtante ſex millibus à ſancta
Bethleem, vltra quam Thecue vrbem, ſecundũ Hieronymũ, non
eſt niſi vaſtiſſima ſolitudo ſeu eremus, quæ vſq́ mare rubrũ, Per-
ſaꝝ quoq́ & Aethiopũ ac Indoꝝ terminos dilatatur. Et qm̃ tota
terra illa fruges nõ gignit, paſtoribus plena eſt, vt terræ ſterilitas
pecoꝝ multitudine cõpenſetur. Hoꝝ aũt paſtorum vnus fuit hic
Amos, qui non ad Iudam & Hieruſalem, ſed ad decem tribus pro-
phetat, ſecundum Hieronymum. Aliqua tamen tractat de duabus tribubus, quemadmo-
dum & de aliis aliquibus regnis. Prophetauit vero eiſdem temporibus, quibus Eſaias, Oſee,
Iohel, Naum, & Ionas, ſecundum Gloſſam: qui etiam aliquãtulum orſus eſt prophetare, an- 2. Par. 23
teq̃ Eſaias. Hunc S. Amos, Amaſias ſacerdos aureoꝝ vitulorum in Bethel frequenter plagis
affecit, tandemq́ Ozias filius Amaſiæ per tempora hunc prophetam transfixit, qui delatus
ſemiuiuus in propria, poſt aliquot dies dolore vulneris expirauit, ſepultusq́ eſt cum patri-
bus ſuis. Poſtremo, Amos pater Eſaiæ, nobilis regali ex proſapia fuit.

¶Expoſitio literalis I. Ca. Verba Amos qui fuit in paſtoralibus Thecue. Art. I.

PRæmittit autem Amos nunc elucidandus prologum ſiue procemium, dicens: [Verba
Amos qui fuit in paſtoralibus Thecue] i. in locis prædictæ ſolitudinis aptis ad greges
paſcendos. Paſtoralia itaq́ dicit loca vicina vrbi Thecue, in quibus naſcuntur non ſe- 1. Reg. 9.
getes, ſed paſcua gregum. [quæ] verba [vidit] i. intellectualiter Deo illuſtrante cognouit, à Dani. 10
qua viſione prophetæ dicebantur videntes. Intelligentia enim eſt opus in viſione, & certum
eſt, ꝙ verba proprie non videntur viſu exteriori atq́ carnali. [ſuper Iſrael] i. decem tribus, 4. Re. 14.
quia pro maiori parte & principaliter verba iſta ad decem tribus pertinebant: non tamen 2. Par. 25
omnia pertinebant ad eas, ſicut patebit. [In diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Hieroboam 4. Re. 14.
filii Ioas regis Iſrael] Iſte eſt Ozias, alio nomine Azarias, pater Ioathan patris Achaz, qui
Ozias regnauit in Hieruſalem quinquaginta duobus annis. Hieroboam vero iſte, eſt filius
Ioas filii Ioachaz, filii Iehu, cui ſpoponderat dominus ꝙ filii eius vſq́ ad quartam generati-
onem ſederent in throno Iſrael. Hæc autem plenius dicta ſunt in expoſitione primi capitu-
li Oſee. Vidit autem Amos verba infrà ponenda, [ante duos annos terræmotus] id eſt, ante Oſee 1.
duos annos, anteq̃ Ozias rex thurificare præſumpſit in templo. Ad cuius culpam increpan-
dam, oſtendendam, ac puniendam, ipſe Ozias non ſolum percuſſus eſt lepra, ſed etiam ter-
ræmotus factus fuit in templo. De quo terræmotu in libr. Regum & Paralip. reticetur, ſed 2. Par. 16
hoc loco & in Zacharia fit mentio inde. Dicit enim Zacharias 14. Fugietis, ſicut fugiſtis à & 14.
facie terræmotus in diebus Oziæ regis. Interdum autem dicitur Ozias vſurpaſſe officium 2. Par. 26
ſacerdotale in thurificando ex animi elatione, interdum vero ex nimio religionis affectu &
zelo cultus diuini. Vnde in prologo ait Gloſſa: Ozias rex quum Dei religionem ſolicite
æmularetur, nimio religionis amore prouocatus, contra legis præceptum, ſacerdotale offi-
cium præſumere eſt conatus. Verum hæc duo ſtant ſimul. In hoc enim fuit ſuperbia, ꝙ nec
poſt exhortationem pontificis & commemorationem diuinæ iuſſionis, quam propoſuit
pontifex regi Oziæ, ceſſauit à propoſito cordis, & forte propter regiam celſitudinem pu- Ibidem.
tauit ſe dignum ad thurificandum. In hoc autem fuit amor quidam religionis & zelus
DEI, quod hoc ipſum agere attentauerit, tanquam opus venerationis diuinæ, & ad augen-
dum ſeu magnificandum cultum diuinum. Vnde de incredulis Iudæis dixit Apoſtolus,
Roma. 10. ꝙ æmulationem Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam. Sic quoq́ & Gedeon
zelo quodam Dei, ſed indiſcreto, fecit ſibi Ephod ſacerdotale, quod factum eſt ſibi & do-
mui ſuæ in ruinam, vt ſcriptum eſt in lib. Iudicum ca. 8. Cõſequenter ponitur narratio ſeu
tractatus. [Et dixit] Amos ad populum decem tribuum. Vt enim annunciaret hæc verba po
pulo, reuelata ſunt ei. [Dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam] Hæc
verba in propria forma ſcripta ſunt apud Iohelem, atq́ in præcedentibus expoſita. Verun- Iohel. 3.
tamen alium ſenſum, etiam quantum ad literam, habent ibi, & alium hic. Siquidem ibi di-
cta ſunt pro die finalis iudicii, in q̃ Chriſtus tanq̃ leo horrendã ſententiã proferet cõtra per- Matt. 26
uerſos à loco, in quo reſidebit, videlicet in aere circa montẽ Oliueti, & prope Hieruſalem.

Nunc

Nunc autem dicũtur de captiuitate decem tribuum Iſrael, vt ſit ſenſus: [Dñs de Sion] i. Deus
oĩpotens, qui cõmoratur in tẽplo ſuo ſito in mõte Sion, rugiet de hoc habitationis ſuę loco.
Dñs em̃ in templo ſuo ſancto, terribiliter quaſi leo loquetur cõtra decẽ tribus. [& de Hieruſa-
Pſal. 10. lem] ciuitate ſancta, in qua fuit cultus eius, & populus fidelis, in quo habitauit per gratiam,
Eſai. 62. dabit vocẽ ſuã, i. propheticã prænunciationẽ ſeu cõminationẽ de decẽ tribuum captiuitate
4.Re. 17. ab Aſſyrijs facta. Hæc aũt dicuntur, vel q̃a per ꝓphetas qui erãt in Hieruſalẽ, Deus prædixit
hãc captiuitatẽ, vel q̃a Deus, q̃ vbiq; eſt, dicitur ſpecialirer de Sion loq, quẽadmodũ ibi ſpecia-
Pſal. 98. liter ſe eſſe & habitare aſſeruit. Vnde in lib. Reg. frequẽter legitur, ꝙ Hieruſalẽ elegit, vt pone-
3.Reg.8. ret nomen ſuũ in ea, & ꝙ tẽplum ſibi ſanctificauit, vt habitaret in eo. Vel quia, vt aliqui di-
2.Par. 6. cunt, in viſione imaginaria ipſi Amos oſtenſa, videbatur ſibi, ꝙ vox Dei ad ipſum de illo loco
procederet, quemadmodum Iacob patriarchæ in Bethel apparuit in viſione imaginaria, ꝙ
Gene. 28 Deus loqueretur ad ipſum ab arce ſcalę, cui videbatur innixus. Idcirco propheta non dicit,
dñs de Bethel, vel Dan, vel de Samaria rugiet, quia in illis locis idololatriæ deditis nõ habi-
tauit, cũ Salomõ Prou. 15. dicat: Lõge eſt dñs ab impijs. Porro, vt ait gloſſa, & ſumptũ eſt ex
cõmento Hieronymi: Naturale eſt, vt oẽs q̃ volũt rem vnã alteri comparare, ex his rebus ſu-
mant cõparationem, quas ſunt experti, & in quibus ſunt nutriti, quẽadmodum nauta aduer
ſarios ſuos cõparat vento, damnum naufragio, triſtitiã tẽpeſtati, proſperitatẽ ſeu iucũdita-
tẽ placidæ auræ: ſic & q; in ore philoſophorum ſemp verſantur, Socrates, Plato, Ariſtoteles. Xe-
nophon, Zenon, Theophraſtus: ſic Amos paſtor in eremo vaſta feris plena, iram ſeu cõmi-
Amos 2. nationẽ Dei, rugitui leonis aſſimilat. Erat aũt ruſticanus. Vnde & infrà ſimili artis ſuæ vtens
exemplo, diſſeruit: Dñs ſtridebit ſuper vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno. [Et luxe-
runt ſpecioſa paſtorum] comminatione Dei pręfata impleta, plana loca camporum, viridia
loca pratorum, agri herbis fructibusq; ornati, in quibus paſtores pecora aluerunt, deſolata
ſunt atq; vaſtata, quando videlicet hoſtes prædicti terrã decẽ tribuum deſtruxerunt. Quẽad-
modum em̃ loca iſta metaphorice ridere dicuntur, dum ſpecioſis fructibus ſeu floribus ad-
ornantur, ſic lugent, quando his priuata, in ſterilitatẽ quandam ſeu ariditatem rediguntur.
[Et exiccatus eſt vertex Carmeli.] Duo ſunt montes, qui apud Græcos atq; Latinos Carme-
li, apud Hebræos autem Chermel vocantur. Vnus, in quo habitauit Nabal maritus Abigail.
4. Re. 15. Alter, in quo orauit, pluuiamq; impetrauit Helias. Vertices itaq;, i. ſuperiora horum mon-
tium loca, per ſterilitatem exicccata ſunt vel vaſtata. Vel per ſpecioſa deſerti intelliguntur
potentes ac diuites. Vel ſecundum aliquos, vniuerſi habitatores regni decẽ tribuum. Per ver
ticẽ vero Carmeli, rex Iſrael, puta Oſee vltimus rex Iſrael ab Aſſyrijs interfectus, tuncq; oĩs
populus eius luxit. [Hæc dicit dñs: Sup tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor nõ con-
uertam eum] Verba iſta intricata ſunt valde, & quantũ ex cõmentis, quæ vidi, colligere poſ-
ſum, iſte eſt ſenſus: Super tribus ſceleribus, i. de tribus peccatis Damaſci, i. regni Syriæ, quæ
per Damaſcum notatur, quia Damaſcus erat metropolis Syriæ, iuxta illud Eſaiæ 7. Caput
Syriæ Damaſcus. Et ſuper quatuor, i. de prædictis peccatis quarto reiteratis, non conuertam
eum, i. ei non parcam, dando pœnitentiæ gratiam, vel à debitis punitionibus liberationem.
Tanquam dicat, ſecundum Hieronymum: Si ſemel eſſet populum meum Iſrael perſecutus
aut ſecundo, darem veniam. Nunc vero, quoniam tertio & quarto crudelis fuit in eum, non
parcam. Quod Gloſſa apertius exprimit, dicens in ſpeciali: Si Azahel rex Syriæ, & populus
eius ſemel & bis tantummodo populum meum eſſet perſecutus, forſitan parcerem eis. Sed
quia diu expectaui eorum pœnitentiam, & ipſi econtrà mea longanimitate abuſi, tertio &
quarto populum Iſrael afflixerunt, plagis corripiam delinquentes. Ex quo apparet, ꝙ iſte
ſit ſenſus: Si tribus vicibus tantum, videlicet ſemel & bis, prædictum malum feciſſent, remiſ-
ſibile eſſet: ſed q̃m tertio & quarto hoc fecerunt, i. peccato ter iterato, quartum ſimile adiece
runt, quatuor vicibus tribulando Iſraelem, non ignoſcam. Huic ſenſui concordat illud in
prologo: Quoniam Amos propheta ait, ſuper tribus ſceleribus, & ſuper quatuor non tranſ-
feram eum, tertio peccatorum indulgentiam Deum dare poſſe ſignificat, quem quarto ea-
dem peccata facientibus, nec pœnitentiam, nec indulgentiam daturum enunciat. Hoc idem
inſinuat Gloſſa in morali horum verborum expoſitione, prout in ſequẽti articulo patebit.
Vnde & Lyra hoc loco refert, eſſe opinionem Hebræorum, ꝙ ſi peccauerit homo bis vel ter
eodẽ genere peccati, ſit remiſſibile: non aũt, ſi quater. Ad quod allegari poſſet illud Iob. 33.
Ecce hæc operatur Deus tribus vicibus p ſingulos. Sed quõ intelligẽda ſunt hæc, cum dñs per
Iudic. 11 Ezechielẽ 18. dicat: Quia quacunq; hora peccator ingemiſcit, omnium iniquitatũ eius non
& 12. recordabor? Conſtat quoq;, ꝙ Iephthe & Manaſſes inter electos ſint, quorum alter latroci-
4.Re. 21. nijs, alter idololatrijs, diu ac frequẽtiſſime deſeruiuit. Nabuchodonoſor inſuper regem, poſt
2. Pa. 22. varia crimina ſæpiſſime repetita, Daniel ad pœnitentiam prouocauit. Et ſicut Salomon ait
Dani. 4. in Eccleſiaſte, In quocunq; loco ceciderit lignum, ibi erit. Ex quo conſtat, quẽlibet poſſe mi
Eccẽs 11. ſericordiam conſequi durante vita præſenti, ita ꝙ in morte dũtaxat eſt terminus meritorum.

¶Præ-

¶Prędicta deniq; videntur propinquare hæreſi Nouatianorum, pœnitentiã lapſis negantium.
Et reſpondendũ, ꝙ Deus interdũ punit peccata ſine dilatione, anteꝗ̃ iterent. Interdũ expe-
ctat vel magis, vel minus, ſecundũ incõpræhenſibilem ſuæ volũtatis libertatẽ ac æquitatem,
vel etiã pietatẽ. In Syris aũt & cæteris gẽtibus quæ ſequunt, placuit ſibi in quarto peccato v-
ciſci. Peccatũ aũt irremiſſibile dicit duplicitee. Primo, quia nequaꝗ̃ dimittit, vt eſt finalis im
pœnitentia. Secundo, qm̃ difficulter ignoſcitur, quẽadmodum ait ſaluator: Qui blaſphema
uerit in ſpm̃ ſanctũ, non habet remiſſionẽ in æternũ. Hæc aũt difficultas, eſt ex parte peccati, Marc. 3.
ratione ſuæ enormitatis: vel peccantis, quia ſæpe eadẽ vitia repetẽdo, diuina miſeratione ſe
indignum conſtituit: non autem ex parte Dei, cuius potentia atq; clementia prorſus infini-
ta conſiſtit. Sic ergo nũc loquit dñs. Quod ſi Hebræi vellent aſſerere, ꝙ idem genus peccati
quarto reiteratum ab eodem, nullo modo ſit remiſſibile, erraeent, ſicut in multis alijs errãt.
Præterea, cauſa punitionis Syrię ſubditur: [eo ꝙ triturauerit] i. contriuerit atq; occiderit, [in Ioſue 20.
plauſtris ferreis] i. per inſtrumenta quædam ferreos dentes habentia [Galaad] i. populum Iſ-
rael habitantem trans Iordanem, in regione vel ciuitate nomine Galaad, quæ ceſſit mediæ
tribui Manaſſe. Galaad autem eſt nomen regionis illius, & etiam ciuitatis. Recteq; dicitur,
triturauerit: Quemadmodum enim prædictis inſtrumẽtis, ſeu rotis ſubterferratis atq; den-
tatis excutiuntur in Palæſtina frumenta in horreis, ſic, vt & ſtipula quaſi in paleam rediga-
tur, deturq; iumentis in eſcam proptee fœni defectum, ſic Azahel & Syri per inſtrumenta
huiuſmodi crudeliter contriuerunt Galaaditas, iuxta illud 4. lib. Regum: Non ſunt derelicti 4. Re. 13.
Ioachaz regi Iſrael de populo ſuo, niſi quingenti equites, & decem currus, & decem millia
peditũ: interfecerat enĩ eos rex Syriæ, & redegerat quaſi in puluerẽ in tritura areæ. ¶Quæri-
tur, cur cõminatio Dei primo contra Damaſcũ dirigitur. Ad hoc multi reſpondent, ꝙ ideo
qm̃ tempore quo Amos prophetauit, Azahel grauiter vrgebat decem tribus. Sed obijci po-
teſt, ꝙ Amos prophetauit ſub Hieroboam & Ozia, ante quos Azahel diu mortuus fuit, quia
vt 4. Regum deſcribitur, Ioas rex Iſrael pater prædicti Hieroboam, pugnauit contra Bena- Ibidem.
dad filium Azahelis, tribuſq; vicibus ſuperauit eum, quemadmodum Heliſæus moriens prę-
nunciauit, quando videlicet præcepit Ioas regi, vt iaculo percuteret terram. Et palàm eſt, ꝙ
Azahel tunc mortuus fuit. Hieroboam vero præfatus ſucceſſit Ioas patri ſuo in regnum. Po 4. Re. 14.
teſt ergo aliter dici, videlicet ꝙ tempore Amos adhuc perſecutio Azahelis & filij eius erat
magis in recordatione, quia non diu præceſſit, quàm perſecutiones aliorum in filios Iſrael,
quæ infrà ponentur, & forte factæ fuerũt viuente ipſo Amos, ſ̃ed nondum prophetante. Pa
tet quoq; ex dictis, ꝙ plauſtra non ſumuntur hoc loco pro curribus. Propter quod LXX.
pro plauſtris poſuerunt ferreas ſerras. Deinde ſubiungitur Syrorum punitio: [Et mittam
ignem] i. grauem punitionẽ, irreuocabilẽ iram, ſeu captiuitatem, [in domum Azahel] i. in
eius progeniem. [& deuorabit domus Benadad] i. poſteros vel etiam habitacula filij Azahe-
lis, qui dictus eſt Benadad. Dicit autem Gloſſa, ꝙ pater Azahelis vocatus eſt Benadab, b ha-
bens vltimam literam. Filius vero ipſius vocatus eſt Benadad, per d, in fine. A quo ſecun-
dum Hieronymum, poſteriores reges Syriæ appellati ſunt Benadad, quemadmodum reges
Aegypti à primo Pharaone dicti ſunt Pharaones, & Cæſares à Cæſare. Sed hoc intelligen-
dum eſt de generali nomine. Habuerunt enim ſpecialia nomina ſucceſſores prædicti Bena-
dad & Pharaonis ac Cæſaris. Vnde 4. Regum legitur Ioſias occurriſſe Pharaoni Nechao, 4. Re. 23.
[& conteram vectem Damaſci] id eſt, per manum regis Aſſyriorum, deſtruam portas &
clauſuras, omnemq; fortitudinem Damaſci ac Syriæ. [& diſperdam habitatores de campo
idoli] id eſt, de Damaſco in plano ſita, idoliſq; repleta. [& tenentem ſceptrum] id eſt, regem
Damaſci diſperdam [de domo voluptatis] & luxuriæ, id eſt, de palatio ſuo, ſeu oppido Da-
maſceno loco delicioſiſſimo, in q̃ & ipſe & alij vitijs carnis ſeruierunt. [& transferetur popu
lus Syriæ Cyrenen] id eſt, captiuus ducetur in Cyrenen, quæ eſt in vltimis finibus Aegypti.
[dicit Dominus] Hoc totum impletum eſt tempore Achaz, ad cuius inſtantiam Salma-
naſar rex Aſſyriorum venit atque vaſtauit Damaſcum, & Raſin regem eius occidit, popu- 4. Re. 16.
lum quoque ipſius tranſtulit Cyrenen, prout quarto Regum recitatur. Vnde & Eſaiæ 8.
habetur: Auferetur fortitudo Damaſci coram rege Aſſyriorum. Per Moſen demum & Hie Exod. 20.
remiam dominus perhibet, ſe viſitaturum peccata patrum in tertiam & quartam generati- Hier. 31.
onem. Quod Hieronymus ita hoc loco interpretatur, ita ꝙ Deus magnitudine ſuæ clemen
tiæ præſtolatur pœnitentiam pereuntium, & quod in prima generatione non vindicat, dif
fert vſq; ad tertiam & quartam progeniem. ¶Conſequenter ſubduntur debitæ punitiones
Philiſtinorum, propter iniurias populo Iſrael ab illis illatas. [ſuper tribus ſceleribus Gazæ]
quæ fuit vna de quinq; regalibus ciuitatibus Philiſtinorum. [& ſuper quatuor non conuer
tam eum.] Exponenda ſunt verba hęc, ſicut iam expoſita ſunt verba paulo ante inducta. Eſt Acto. 8.
enim ſenſus: Si habitatores Gazæ ſemel vel bis præciſe perſecuti fuiſſent filios Iſrael, forſitan
parcerẽ: nunc vero quoniam tertio & quarto hoc fecerunt, non conuertam eum ad me. [eo
ꝙ tranſtu-

ꝙ tranſtulerit captiuitatẽ perfectã] i. partem populi Iudæorũ ac Iſrael, quã ceperunt, vendi-
derũt [vt concluderrnt] i. claudi ac detineri [eam] facerent [in Idumæa] cuius habitatores fue-
4.Re.17. runt populo Hrbræorum frequenter valde moleſti. Dum eñ Aſſyrij vaſtarent decem tribus
& 25. & Chaldæi duas, Philiſtæi captiuauerunt de Iſrael & de Iuda, quos poterant, eosq́; Idumæis
vendebant. [Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius] i. habitacula Gazæ,
quam combuſſerunt Chaldæi. Aſſyrij quoq; ignem tribulationis & perſecutionis intulerũt
Gazæ, & vrbibus quæ ſubduntur, [& diſperdam habitatorem de Azoto] quæ fuit vrbs alia
principalis ſiue metropolis in Philiſtæa. [& tenentem ſceptrum] i. regem Palæſtinorum ſeu
regiam poteſtatem diſprrdam [de Aſcalone] i. alia vrbe metropoli Palæſtinorum ſeu ter-
Exo. 15. ræ Philiſtinorum. Et forte ſedes regni fuit interdum in Aſcalone, quę ſecũdum gloſſam an-
tiquitus vocabatur Philiſtijm. Vnde tota tegio poſt appellata eſt Philiſtæa, & habitatorea
eius Philiſtijm. [& conurrtam manum meam] id eſt, potentiam [ſuper Accaron] vrbem Phi
liſtinorum metropolim, dando eam in manus Chaldæorum vel Aſſyriorum. [& peribunt
reliquiæ Philiſtinorum, dicit dominus Deus] id eſt, cæteræ vrbes & vici ac incolæ. Totum
Ezec. 4. enim regnum illud deiecerunt Chaldæi, quemadmodum Eſaias, Hieremias, & Ezechiel
2.Reg.5. prædixerunt. Quinq; autem principales ciuitates Philiſtijm ſunt, Gaza, Azotus, Aſcalon,
& Accaron, quæ modo expreſſæ ſunt, & Grth quæ hic non explicatur. [Hæc dicit dominus:
Super tribus ſcelrribus Tyri, & ſuper quatuor non conuertam eum] Exponenda ſunt hæc,
vt ſuprà de Damaſco, vt ſit ſenſus, quoniam Tyrij moleſti furrũt filijs Iſrarl, & prrſecuti ſunt
eos tertia vice & quarta, ideo deſtruentur. [eo ꝙ concluſerint captiuitatem perfectam] id
eſt, filios Iſrael à ſe captos, & plene vaſtatos vendiderunt, & claudi ac detineri fecrrunt [in
Idumæa, quoniam Idumæis venundabant eos, [& non ſunt recordati] Tyrij tam crudelitet
agentes, [fœdrris fratrum] id eſt, pacti fraternitatis & amicitiæ, quod olim fuit inter Hiram
regem Tyri, & Dauid ac Salomonem, inter quos iugis pax fuit & amicitia magna, quẽad-
Gene.4. modum 2. ac 3. Regum plenius ſcribitur. Porro, homines in ſcripturis dicuntur fratres qua-
2.Re.20. tuor modis. Natura, vt Cain & Abel. Cognatione, vt Ioab & Amaza. Gente, vt omnes Iu-
dæi, fratres vocantur. Amicitia, vt Hiram & Salomon. Vnde cum viginti oppida, quæ con-
2.Par.8. tulit Salomon Hiram, ipſi Hiram non placuiſſent: Hæccine, inquit, ſunt ciuitates, quas de-
diſti mihi frater? Erant enim graminibus plenæ, vt Gloſſa hic refert. [Et mittam ignem in
muræ Tyri, & deuorabit ædes eius] Hoc impletũ fuit, quando Nabuchodonoſor Tyrum de-
ſtruxit. Pauca tamen inuenit in ea, quoniam negociatorea ciuesq́; Tyri per naues fugerũt
verſus Carthaginem. Propter quod dominus ait ad Ezechielem: Fili hominis, rex Babylo-
nis ſeruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna aduerſus Tyrum, & mrrces non eſt reddi-
ta ei. Eſaias quoq; & Hieremias de Tyri deſtructione vaticinati ſunt plurima. [Hæc dicit
Hier. 47 dominus] Deus: [ſuper tribus ſceleribus Edom] id eſt, Idumæorum, qui nati ſunt de Eſau,
qui alijs nominibus dictus eſt Edom, id eſt, rufus vel ſanguineus: & Seir, id eſt, piloſus ſeu
Gene. 25. hiſpidus. [& ſuper quatuor non conurrtam eum] id eſt, quoniam tertio & quarto perſecuti
ſunt populum meum Iſrael, non eis ignoſcam, ſed grauiter puniam [eo quod perſecutus ſit
in gladio fratrem ſuum] id eſt, quemadmodum Eſau perſecutus eſt Iacob, ita vt fugeret Ia-
cob in Meſopotamiam, ſic populus Idumæorum perſecutus eſt in gladio populum Iudæo-
rum de Iacob exortum. [& violauerit miſericordiam eius] id eſt, pietatrm, ad quam natu-
rali iure tenebatur, non exhibuit fratri ſuo præfato. Cum enim duo populi iſti ex duobus
Gene. 28 fratribus, ſcilicet Eſau & Iacob, proceſſerint, debuerunt ſibi inuicem omnem miſericordi-
am in omnibus exhibrre: ſed populus Idumæorum ita non egit, immo nec voluit filijs Iſra-
el aſſcendentibus ex Aegypto iter præbere per terram ſuam, ſed dixit: Non tranſibis ꝑ me,
alioquin armatus occurram tibi, ſtatimq́; cum infinita multitudine exierunt rex Edom &
Num.20 populus eius. Propter quod declinauit Iſrael ab eo, quemadmodum in Numerorum libro
legitur. [& tenuerit vltrà furorem ſuum] id eſt, implacabili inueterataq́; ira exarſit in popu-
lum Iſrael, [& indignationem ſuam] contra Iſrael [ſeruauerit vſq; in finem] id eſt, vſq; ad ca
ptiuitatem Iudæorum à Chaldæis, ſeu decrm tribuum ab Aſſyrijs, hoc eſt, quàmdiu filij Iſ-
rael manſerunt in terra promiſſionis. [Mittam ignem in Theman, & deuorabit ædrs Boſrę]
Quidam per Themam intelligunt metropolim Idumææ, & per Boſram aliam Idumææ ci-
uitatem. Hieronymus vero affirmat, ꝙ Theman ſit hic nomen regionis Idumæorum, & ſi-
militer Boſra, ita ꝙ vtrunq; eandem ſignificat terram. [Hęc dicit dominus: Super tribus ſce
leribus filiorum Ammon] id eſt, Ammonitarum drſcendentium de ſemine Loth ex filia ſua
iuniori, [& ſuper quatuor] id eſt, propter eorum impietatẽ toties repetitam, & in filios Iſ-
rael factam, [non conuertam eum] id eſt, populum Ammonitarum à ſuis peccatis & debi-
tis pœnis, [eo ꝙ diſſecuerit prægnantes Galaad] id eſt, mulierea prægnantes labes Galaad,
ne parerent pueros poſſeſſuros terram Galaad, quam Ammonitæ laborabant acquirere.
Ideo ſubditur: [ad dilatandum terminum ſuum] id eſt, terram ſeu finea patriæ ſuæ. Optabãt
enim

enim totam terram Galaad ſuo addere atq; ſubijcere regno. Hoc fuit tempore Saul, quan-
do (vt 1. Regum 11. recolitur) Naas rex filiorum Ammon impugnauit Galaad, & prægnantes
eius diuiſit. Cumq; habitatores Iabes Galaad mādaſſent regi Ammon, Habe nos confœde-
ratos: reſpondit, In hoc habebo vos fœderatos, vt eruam omnium veſtrum oculos dexte-
ros. Quoniam ergo Ammonitæ ab illo tempore & ante, vſq; ad tempus Amos prophetæ,
manſerunt in ſua crudelitate & iniuriatione cōtra Iſraelitas, tradidit eos dñs in manus Chal
dæorum, ſicut ſubiungitur: [Et ſuccendam ignem in muro Rabbæ] metropolis Ammoni-
tarum, quæ Deuteron. 3. & 2. Regum 11. vocatur Rabbath. Ignis autem intelligitur demoli-
tio ſeu grauis punitio ciuitatis & habitatorum ipſius. [& deuorabit ædes eius] i. habitacula
deſtruet, [in vlulatu] i. clamore exercitus deſtruentis hanc vrbem. Vel in lamentatione & ſo
no confuſo Ammonitarum, cadentium gladio Chaldæorum. [in die belli] Chaldæorū con-
tra Ammonitas, [& in turbine] i. abundāti calamitate Ammonitarum, quæ fuit ſimilis tem- 4. Re. 23.
peſtati, [in die commotionis,] qua ab hoſtibus moti ſunt, territi, interfecti ſiue translati. [Et
ibit Melchom] i. rex Ammonitarum, qui per idolum, quod coluit nomine Melchom, deſi-
gnatur, [in captiuitatem,] quia rex Chaldæorum cepit eum. [ipſe & principes eius] id eſt, ſa-
cerdotes ſeu alij potentes ac nobiles, [ſimul] id eſt, pariter cum rege ſuo captiui ducentur, di
cit dominus. De hac re in alijs prophetis plenius legitur.

¶ Expoſitio moralis eiuſdem primi capituli. Artic. II.

VErba Amos, qui fuit in paſtoralibus Thecue.] Amos interpretatur onuſtus, ſiue auul-
ſus: Thecue vero, clangens tuba. Qui ergo onuſtus eſt, id eſt, obſeruantijs diuinorum
præceptorum ſubiectus, portans pondus diei & æſtus, qui mortificatur pro Deo tota Matt. 20
die, hic audit verba ſecreta à Deo, ita vt dicat cum Eſaia: Dominus Deus aperuit mihi au- Pſal. 43
rem, ego autem non contradico. Omnis enim ſanctus inſtinctus, omnis inſpiratio ſancta, Eſai. 50
omnis conſideratio bona, eſt interna quædam Dei locutio, quia non ſumus ſufficientes co- 2. Cor. 3.
gitare aliquid ex nobis, quaſi ex nobis. Talis quoq; conuerſatur & eſt in paſtoralibus The-
cue, id eſt, in ſpiritalibus eſcis, in corporali opulentia Dei omnipotētis, per ſcripturas & ſan-
ctos prædicatores atq; doctores catholicos, quaſi per tubam clangentis & populum erudi-
entis. Poteſtq; dicere: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuę ibi me colloca- Pſal. 22.
uit, ſuper aquam refectionis educauit me. Vel eſt in paſtoralibus, id eſt, locis ſeu congrega-
tionibus eccleſiæ, quæ per modum tubæ vocem ſuam exaltat, Deiq; verba enunciat, in qui-
bus vtiq; locis fideles verbis & exemplis bonorum prælatorum aluntur, ſacramentalibus
quoq; gratijs reficiuntur. [Dominus de Sion rugiet] id eſt, de eccleſia per ora prædicantium
terribiles comminationes effundet, dicendo illud Lucæ 6. Væ vobis qui nunc ridetis, Væ vo
bis diuitibus, Væ vobis qui ſaturati eſtis. [Et de Hieruſalem] i. de hac ipſa eccleſia [dabit vo-
cem ſuam] i. verba dulcis conſolationis ac magnę promiſſionis, dicendo: Vado parare vo-
bis locum. Et vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Et: Qui diligit me, diligetur à patre Ioan. 14.
meo, & ego diligam eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Hæc fa- 12. & 14.
cit Deus quotidie. Sion interpretatur ſpeculatio, Hieruſalem autem viſio pacis. Eccleſia er-
go contemplando diuina dicitur Sion, & pacem habendo, intusq; cernendo appellatur
Hieruſalem. [Et luxerunt ſpecioſa paſtorum] i. decor & gloria eorum, qui ſolo nomine ſunt
paſtores. De quibus Eſaiæ 56. habetur: Ipſi paſtores ignorauerunt intelligentiam, canes mu
ti deſolati ſunt & euanuerunt. Quia dum Chriſtus per ſanctos ſuos verosq; paſtores in eccle
ſia loquitur, inutiles paſtores confunduntur, triſtantur, & inanes eſſe noſcuntur. [Et exicca-
tus eſt vertex Carmeli], id eſt, mundana ſapientia per inanem eloquentiam decorata, ſteri-
lis facta eſt, quemadmodum dicit Apoſtolus: Stultam fecit Deus ſapientiam huius mundi. 1. Cor. 1.
[Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non transferam eum] Primum pecca-
tum, eſt motus paſſionum in appetitu inferiori, vel cogitatio mala. Secundum, eſt conſen-
ſus rationis. Tertium, executio operis. Quæ deſignatur per tres mortuos à Chriſto reſuſcita- Marc. 9.
tos. Primum, per filiam Iairi archiſynagogi, quam ſuſcitauit in domo. Secundum, per fili- Lucæ 7.
um viduæ extra ciuitatem, quia conſenſus rationis eſt extra & ſupra ſenſualitatem. Terti- Ioan. 11.
um, per Lazarum clauſum, quoniam opus malum tanq̄ lapis grauat & opprimit præuari-
cantem. Quartum peccatum eſt nō pœnitere de malo. Super tribus aūt ſceleribus Deus fre-
quenter conuertit, ſed impœnitentem æternaliter damnat. Talis nanq; cum in profundum
peccatorum venerit, contemnit, nec leuat oculos ſuos, vt aſpiciat cælum. Sed claudit ſuper Prou. 18.
eum puteus os ſuum. Vnde & Chriſtus non legitur quartū mortuum ſuſcitaſſe, quia p corpo Pſal. 38.
ralem ſuſcitationem, ſpiritalis figurabatur. Damaſcus prętere a interpretatur bibens ſangui
nem, Sicq; ſignificat ſubuerſores aliorum, qui vitam ſpiritalem eorum quos fallunt, conſu-
munt & ebibunt, qui [prægnantes] i. animas in bonis fœcundas, [triturāt in plauſtris ferreis]
i. acutis verſutijs, minis, ſeu tribulationibus deſtruunt, auertendo eas à Deo, propter quod
dicuntur prægnantes [Galaad] i. tranſmigrationis, quia recedunt à Deo, tranſmigrantes in

montem vanitatis ſicut paſſer, quæ ante hanc ſuam ſeductionẽ dicere poterant illud Eſaiæ.
Eſai. 26. A facie tua dñe concepimus & quaſi parturiuimus. Quæ autem non ſeducuntur, addere poſ
ſunt quod ibi adiungitur: Et peperimus ſpiritum. Mittit ergo dñs ignem ſuæ vindictæ, [in
domum Azahel] i. eorum qui alios ita ſubuertunt, qui deuorat [domos Benadad] i. congrega
tionem conſentientium, ſequẽtium, vel coopecantium malo. [& cõteram vectes Damaſci]
i. fortitudinẽ præfatorũ animas manducantiũ, ſeu ſanguinẽ aliorũ bibentium. Dicit autem
Gene. 4. Haymo, ꝙ ſeruus Abrahæ Damaſcus Eliezer, condidit vrbẽ Damaſcum in cãpo, vbi occi-
ſus eſt Abel. [Et diſperdam habitatores de campo idoli] i. hoĩes terrenos, in campo idoli, id
eſt, in latitudine mundi, in quo idola vanitatis ac falſitatis coluntur, dum alij in ſuis ſophi-
ſmatibus iugiter occupantur & gloriantur, aliorũ deus venter eſt, aliorũ aurum aut Venus,
1. Ioan. 5 alij cum ſtultis vaniſq; cogitationibus quaſi cũ idolis ludunt, non aduertentes illud Ioannis:
Mich. 2. Cuſtodite vos à ſimulacris. Et illud Michææ: Væ vobis qui cogitatis inutile. Inſuper per pu-
nitionem Tyri (quæ interpretatur anguſta) figuratur eorum damnatio, qui non ambulãt in
latitudine charitatis, nec dicere poſſunt cum Apoſtolo 2. Cor. 6. Cor noſtrũ dilatatũ eſt. Sed
frigore inuidẽtiæ conſtringunt, & priuato amore ſic coarctant, ꝙ non quærunt niſi quæ ſua
ſunt, non cõmunicantes proximis dona Dei ſibi cõceſſa. Per punitionem vero Edom (quæ
interpretatur rubens vel ſanguinea) figuratur damnatio hoĩm ſanguinolentorum, qui in
operibus carnis & ſanguinis volutantur, rubent & inflammantur. Et maxime infidelis ſyna-
goga, quæ fratrẽ ſuũ, i. primitiuam eccleſiam ex Iudaiſmo conuerſam, perſecuta eſt vſq; ad
ſanguinem. De quibus ait Chriſtus Eſai. 61. Aſperſus eſt ſanguis eorũ ſuper veſtimenta mea.
Matt. 23. Itemq; in euangelio: Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram,
Pſal. 54. &c. De talibus cantamus in Pſalmo: Viri ſanguinum & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.
1. Cor. 15 Verum vt ait Apoſtolus, Caro & ſanguis regnũ Dei non poſſidebunt. ¶Poſtremo, per puni-
tionem filiorum Ammon (qui interpretatur populus meus, vel populus mœroris) intelli-
gitur damnatio impiorum Chriſtianorum, qui ſunt populus Dei per fidem, non per chari-
tatem & opera, qui ſine veſte nuptiali venire præſumunt ad militantis eccleſiæ nuptias. Quos
certum eſt, inordinatis mœroribus affici, quoniam contriſtantur in quibus contriſtandum
non eſt, ſcilicet præſentis vitæ aduerſa: Et non contriſtantur in quibus triſtandum eſt, ſcili-
cet propter ſua & aliorum peccata, & cætera animæ nocumenta peccatum conſequẽtia. Et
præſertim contriſtari debemus de hoc, ꝙ Deum ſanctum, pium ac liberaliſſimum, toties in-
honoramus, beneficijs eius ingrati, & coram præſentia maieſtatis eius intimorati. Moralita
tem autem huius capituli per ſingula verba, propter prolixitatem vitandam, non proſe-
quor, præſertim cum ſententia moralitatis huius ſæpe iam poſita ſit.

¶Elucidatio cap. II. Hæc dicit dominus, Super tribus ſceleribus Moab, & ſu-
per quatuor non conuertam eum. Artic. III.

NVnc quinq; regnorum culpam ac pœnam deſcripſit propheta, videlicet Syriæ, Philiſ-
ſtijm, Tyri, Idumæorum, & filiorum Ammon. Conſequenter in iſto capitulo adhuc
trium regnorum culpam pœnamq; deſcribit, videlicet Moab, Iudæ, & Iſrael. [Hæc di
cit dominus, Super tribus ſceleribus Moab & ſuper quatuor] i. propter peccata Moabita-
rum tertio & quarto reiterata, [non conuertam eum] ad me per pœnitentiã, nec à debita pu
nitione eos eripiam, præſertim [eo, ꝙ incenderit oſſa regis Idumææ vſq; ad cinerem.] Re-
fert Hieronymus, ꝙ ſecundum Hebræos, defuncto illo rege Idumæorum, qui cum Ioram
rege Iſrael & Ioſaphat rege Iudæ obſedit regem Moab, nec permiſit regem Moab effuge-
re per eam partem quam ipſe obſedit. Propter quod rex Moab cõpulſus reuerti in vrbem,
aſcendit murum, & filium ſuum obtulit deo ſuo. Hoc ergo rege Idumæorum defuncto, re-
cordati filij Moab, quid rex ille adhuc viuens fecerit eis, oſſa ipſius de monumento extracta,
vſq; ad cineres combuſſerunt. Propter quod iram domini incurrerunt, eo ꝙ crudelitatem
ſuam nec in morte voluerunt finire. Deniq; ſecundum Gloſſam, Deus comminatus eſt ſe
vindicare contra Moabitas ſcelus, quod contra infidelem regem fecerunt, vt demonſtra-
ret omnes animas ab ipſo creatas, ad ſuum pertinere imperium. Quod ſi ita vlciſcitur eos,
qui Deum non cognouerunt, quomodo vindicabit ſuos cultores? Præterea, quoniam Am-
Gene. 19 monitæ ac Moabitæ deſcenderunt de ſemine Loth nepotis Abrahæ, cui Abraham beneficia
multa impendit, debuerunt beneuoli fuiſſe Iudæis, ſed econtrà duriſſimi fuerunt ad eos. Id-
circo meruerunt puniri, ſicut ſubiungitur: [Et mittam ignem] captiuitatis & magnæ tribu
lationis, vel etiam combuſtionis, [in Moab] id eſt, Moabitas vel vrbes eorum. [& deuora-
bit ædes Carioth] id eſt, habitacula vrbis ſic dictæ, pertinentis ad prouinciam Moab. [&
morietur in ſonitu Moab in clangore tubæ] i. aduerſarijs eorũ Aſſyrijs ſiue Chaldæis contra
eos conclamantibus & tuba clangentibus, occidentur multi de Moabitis. [Et diſperdam iu
dicem de medio eius] i. iudices in medio Moab demorantes. [& oẽs principes eius interfici-
am cum eo, dicit dñs] tradendo eos manibus Chaldæorũ. De hac re multa ſcribunt in Eſaia,
Hiere-

Hieremia quoq; & Ezechiele. Vnde Eſaias ait: Vlulabit Moab ad Moab. Vniuerſus vlulabit. Hier. 48
An vero hoſtes occiderũt vniuerſaliter oẽs principes Moab, vel tot ꝙ alij qui manſerunt ſu- Ezec. 25.
perſtites, pauci videbant, non eſt omnifarie certum. [Hęc dicit dñs: Super tribus ſceleribus Eſai. 16.
Iuda, & ſuper quatuor] i. de peccatis duarũ tribuũ, immo & Leuitarũ, q̃ in regno Iudę manſe-
rũt à tẽpore ſeparationis decẽ tribuũ à domo Dauid. De horũ ergo peccatis ter quaterq; re- 4. Re. 12.
petitis [non cõuertã eũ] i. eis nõ parcam, nec gratiã veræ cõuerſionis infundam inſtante ca-
ptiuitate Babylonica [eo ꝙ *abiecerunt legẽ dñi] datã in monte Sina per Moſen. [& mãda- * abiecce
ta eius] quæ erant triplicia, ſ. moralia, cæremonialia, iudicialia. [non cuſtodierunt] per obe- rit
dientiã. Aliquando tamen ea ſeruabant. Aliqui quoq; à principio tranſgreſſi ſunt ea. Vnde Hie
re. 2. loquit dñs: A ſeculo cõfregiſti iugũ meũ, rupiſti vincula mea, & dixiſti, Nõ ſeruiã. [De-
ceperũt enĩ eos idola ſua, poſt quæ abierũt] i. quæ coluerũt, & quæ colendo, à Deo vero receſ
ſerũt [patres eorũ] qui in deſerto adorauerũt vitulũ aureũ & Beelphegor, in terra quoq; promiſ Exo. 32.
ſiõis Baalim & Aſtaroth. Hæc itaq; & ſimilia idola, deceperũt & poſteros tẽpore Achaz, Ma- Num. 25
naſſes & Amõ, Ioachim & Sedechiæ, i. ipſi per idololatriã ſunt decepti, & deceperũt ſeipſos. Iudi. 2. 8
Idola vero deceperũt eos materialiter, ſeu occaſionaliter. Interdũ tñ idola decipiũt homines 4. Re. 16.
inductiue ſeu directe, inquantũ dæmones per ea loquunt, & aliqua mira operant. Vel ipſæ 21. 23. 24.
imagines ſua alliciunt pulchritudine intuẽtes, ſicut in lib. Sapiẽtię copioſe oſtendit. [Et mit Sapi. 15.
tam ignẽ in Iudã] i. in vrbes ſeu populũ regni Iudæ [& deuorabit ædes Hieruſalẽ,] quãdo vi- & 16.
delicet exercitus Chaldæorũ cõbuſſit ſeu demolitus eſt terrã & populum Iudæ, & Nabuſar- 4. Re. 25.
dan princeps militiæ incẽdit tẽplum & ciuitatẽ Hieruſalẽ. Hinc per Ezechielẽ dñs ait: Con- Ezec. 22.
flabo vos & cõgregabo, & ſuccendã vos in igne furoris mei: & conflabimini in medio eius,
ſicut cõflatur argentum in medio fornacis. Præterea aduertendũ, quia (vt ait Hieronymus)
prædictis regnis non improperat Deus, ꝙ legem ſcriptã tranſgreſſi ſunt, nõ enĩ data eſt eis. Rom. 2.
Idcirco q̃ ſine lege peccauerũt, ſine lege perierunt. Iudæ vero Deus cõceſſit legẽ, tẽplum, ſa-
cerdotes Leuiticos, cæremonias & mãdata: ideo de legis & præceptorũ trãſgreſſione arguit,
& ſecundũ legẽ dãnatur. [Hæc dicit dñs: Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor non
conuertã eum] i. propter peccata decẽ tribuũ, tertio & quarto repetita, nõ parcam eis, ſed ho
ſtibus tradã [pro eo ꝙ vendiderit argento iuſtũ] i. iuſtos & ſimplices pro pecunia gentibus
vendiderũt vicinis in ſeruos. Vel ſenſus eſt, ꝙ iuſtorũ cauſam atq; iudiciũ ſubuerterũt, mune
ra accipiẽdo, ſicut de quibuſdã cantat in Pſal. 81. Vſq; quo iudicatis iniquitatẽ, & facies pec-
catorũ ſumitis? Et Eſa. 1. Oẽs diligũt munera, ſequũtur retributiones, pupillo nõ iudicant, &
cauſa viduæ non ingredit ad eos. [& pauperem pro calceamentis] i. pauperes vendiderunt ꝑ
precio vili, & modice reputãt hoĩes Dei imagine ac ſimilitudine inſignitos. In quo patet eo-
rũ iniuſtitia, violẽtia, crudelitas, cupiditas. [Qui] impij Iſraelitæ [cõterũt ſuper puluerẽ terrę
capita pauperũ] i. pauperes pedibus ſuis conculcant, atq; in terrã proiectos peſſundant. [&
viã humiliũ declinãt] i. cũ humilibus & paruis perſonis ire deſpiciunt, taleſq; ſibi obuiantes
abhorrent & vitant. [Et filius ac pater eius ierunt ad puellam.] Tranſlatio LXX. cõtinet, ad
eandem puellã. Vnde ſenſus eſt, ꝙ ſocer polluit nurũ, violando puellã ſuo filio deſponſatam.
Vel crebro patres & filij eiſdẽ cõmixti ſunt fœminis. In quo de inceſto notantur. Cui ſimile
eſt q̃d 1. Corinth. 5. ſcribit Apoſtolus: Auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis
nec inter gẽtes, ita vt vxorẽ patris ſui q̃s habeat. Hæc ꝓhibuit Moſes Leuit. 18. Turpitudinẽ,
inquit, patris tui nõ reuelabis, & turpitudinẽ nurus tuæ non diſcooperies. [vt volarent] i. in-
honorarent, & quantũ in ipſis erat, immundũ oſtenderent [nomen ſanctũ meũ] i. meipſum,
quẽadmodum enim deuoti Deum honorando, oſtendunt ꝙ ipſe ſit ſanctus, ſublimis & ma-
gnus, cui in ſanctitate, timore ac reuerentia obſequuntur: ſic impij Deũ inhonorãdo, quan-
tũ in ipſis eſt, Deũ oſtendũt non ſanctũ: quia ſic agũt, ac ſi mala Deo placerẽt, & alios ad Dei
inhonorationẽ inducũt. Propter quod dicit Apoſtolus: Nomẽ Dei ꝑ vos blaſphematur in- Ibidem.
ter gentes. Et per Ezechielẽ dñs ait frequẽter: Contaminaſtis nomen ſanctum meũ. Et ſan- Ezec. 39.
ctificabo nomen ſanctum meum, quod per vos pollutũ eſt inter gentes. Hinc ergo deuoti di
cunt Deũ magnificare, ſanctificare & exaltare, iniuſti vero violare & ſpernere. Porro, vox
hæc, vt, magis denotat hoc loco concomitantiã vel ſequelam, q̃ cauſam: quia opera mala
ſequitur violatio nominis Dei, q̃uis non ſit intenta. [& ſuper veſtimentis pignoratis accu-
buerũt] i. veſtimenta, quæ violenter rapuerunt à bonis, & his qui cum ipſis ad adoranda ido-
la ire noluerũt, ſuppoſuerunt ſibi ſecus loca atq; altaria, vbi in honorem idolorũ fecerunt la-
ſciua conuiuia. Hæc aũt veſtimenta per modum prædæ ablata, dicuntur vadimoniũ ſeu pi-
gnora: quia pro liberatione à morte, dabantur ſpoliaris. Dictum eſt autẽ in Oſee, quõ peſſi-
mi filij Iſrael poſuerunt cuſtodes in monte Thabor & alibi, qui cõpræhenderent & ſpolia-
rent tranſeuntes verſus Hieruſalem ad adorandum Deum verum. [& vinum damnatorum]
id eſt, emptum de bonis quæ rapuerunt ab his, quos damnabant & opprimebant iniuſte. [bi
bebant de domo Dei ſui] i. in phanis idolorũ, quæ deos putabant. ¶ Præterea aduertẽdum, ꝙ

aliqui per 4.peccata Iſrael,intelligūt venditionē Ioſeph à fratribus ſuis,adorationem vituli
Gene. 37 aurei in deſerto,perſecutionē propheta℞,& Chriſti occiſionem. Et propter hoc quartū pec
Exo. 32. catum finaliter derelicti ſunt Iudæi. De alijs vero tribus emēdati fuerunt atq; cōuerſi. ¶Enar
Matt. 23. ratis piaculis Iſrael,recitat dñs beneficia ſua Iſraeli collata,vt oppoſita iuxta ſe collocata,ex
Acto. 7. mutua cōparatione clarius agnoſcanẗ.[Ego aūt exterminaui Amorrhæum à facie eorum]
i.Seon regem Amorrhæo℞ & populū ſuum,alioſq; Chananæos eieci & interfeci ad introitū
Num. 21 filio℞ Iſrael,ſeu 12.tribuum. Beneficia nanq; quę nunc deſcribunẗ,non ſolum 10.tribub⁹ da
ta ſunt.[cuius altitudo cedro℞ altitudo eius]i.magnæ ſtaturæ fuerunt,& tantum eminebant
alijs in longitudine,quātum cedri alijs arboribus,quantū ad longū. Propter quod explora-
Num. 13 tores dixerunt in Numeris: Populus magnus & proceræ ſtaturæ, ſemen Enachim vidimus
ibi,qbus cōparati, quaſi locuſtæ videbamur. [& fortis] fuit [ipſe populus Amorrhæus quaſi
quercus]quæ eſt arbor duriſſima atq; fortiſſima.[Et contriui fructū eius deſuper,& radices
* ſubter eius * deorſum]id eſt,ſuperbiam eius deieci, principes eius & ſemen contriui, ſubditos q̊q;
ipſius,& vim generatiuā in eo deſtruxi. Loquitur aūt dñs de toto populo illo metaphorice,
quaſi de arbore vna,quę cum penitus deſtruitur,rami eius ac radix vaſtantur ac corrumpun
tur,vt non amplius reparetur aut creſcat: Sic Deus Amorrhæos illos deiecit. [Ego ſum,qui
aſſcendere vos feci de terra Aegypti & eduxi] vos de loco ad locum,præcedendo in die per
columnam nubis,& nocte per ignē.[in deſerto 40.annis,vt poſſideretis terram Amorrhæi]
Non ſeruaẗ hoc loco ordo hiſtoriæ,ſicut nec frequenter in alijs locis ſcripturę,vbi de Dei lau
dibus agitur,q̊d maxime patet in libro Pſalmo℞,in quo tertius pſalmus ſcriptus eſt tractās
Pſal. 3. de perſecutione Dauid ab Abſalone,& multi alij pſalmi ſequunẗ, loquētes de rebus quæ diu
2.Re. 15. ante contigerunt. Certum eſt autē, ꝙ Deus eduxit Iſrael de Aegypto, anteq̄ Amorrhæum
præfato modo deiecit.[& ſuſcitaui]i.de paruo ſtatu gratioſe promoui qnoſdam [de filijs ve-
ſtris]in ꝓphetas,quales fuerunt Helias & Heliſæus. [& de iuuenibus veſtris] ſuſcitaui & feci
[Nazaræos]qui erant Deo conſecrati ex vtero,ſuper quo℞ capita non aſſcendit nouacula,
Num. 6. q̃a non radebanẗ,nec vinum potabāt. Tales fuerunt Samſon(vt patet in libro Iudicū)& Sa-
Iudic. 13. muel,1.Reg.2.& 3. Aliqui tñ erant Nazarei pro toto tēpore vitæ ſuæ. Aliqui ad tēpus deter-
minatum.[Nunquid non ita eſt filij Iſrael,dicit dñs? Et propinabatis Nazaræis vinū] Cum
tamen in lege ſcriptum ſit,vt tēpore conſecrationis ſuæ, vinum & om̄e q̊d inebriare poteſt,
Num. 6. non bibant,ne curis ſeculi aut vitio gulæ à Dei vacatione impediantur. [Et prophetis man
Leuit. 10 dabatis,dicentes: Ne prophetetis.] erant eñ incorrigibiles, & eos à qbus redarguebantur,
repellebant. Hinc Eſaiæ 30.ſcriptū eſt: Dicunt videntibus,nolite videre: & aſpicientibus,no
lite aſpicere nobis ea quæ recta ſunt. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores. Ho-
rum vitio℞ debita ſubinſerẗ punitio.[Ecce ego] Deus oīpotens iuſt⁹ iudex, q nullū malum
patior ire inultum.[ſtridebo ſubter vos]vel ſuper vos,vt aliqui dicūt, i.terribiliter vobis mi-
nabor.[ſicut ſtridet plauſtrū onuſtum fœno] i.ad tantam calamitatē atq; tormenta vos per-
traham,ꝙ velut currus fœno grauatus,emittetis altos miſerabileſq; clamores, quādo in ma
nus incideritis Aſſyrio℞. Notādum q̊q;, ꝙ ꝓpheta hic loquiẗ de toto populo quaſi de vno.
Vnde non omnia eiſdem conueniunt, q̄uis quaſi de eiſdem dicanẗ. [Et peribit fuga à velo-
ce]i.veloces & agiles manus hoſtium euadere non valebunt. [& fortis non obtinebit virtu-
tem ſuā]i.viri potentes fortitudinē ſuam amittent. [& robuſtus non ſaluabit animā ſuam]
i.vitam,ſed occidetur.[& tenens arcum non ſtabit] i.ſagittarij coram Aſſyrijs cadent,[& ve
lox pedibus ſuis non ſaluabitur]i.velociter currendo nequaq̄ effugiet. [& aſſcenſor equi nō
ſaluabit animam ſuam] i.nec equites vitā ſuā ab Aſſyrijs liberabunt,ſed capientur. [& robu
ſtus corde]i.animo conſtans & audax [inter fortes nudus fugiet in die illa, dicit dñs]i. armis
& veſtimentis curſum impedictibus reiectis,conabiẗ fugere,q̄uis non poſſit effugere. ¶Hæc
autē dicuntur,non ꝙ oēs tales de populo Iſrael ab Aſſyrijs fuerint capti, vel interfecti: di-
ctum eſt enim in Oſee,ꝙ aliqui euaſerunt manus Aſſyriorum:ſed tam pauci fuerūt,ꝙ com-
paratione aliorum non computantur. Quod enim modicum eſt,non reputatur.

¶Expoſitio tropologica eiuſdem Cap. II. Artic. IIII.

Gen. 19. MOab interpretatur,ex patre. Filia eñ maior ipſius Loth, cum eſſet inuerecundior iu
niore ſorore,de ſuo non erubeſcens inceſtu, tale impoſuit filio ſuo(quem habuit ex
proprio patre)nomen,ꝙ om̄ibus innoteſceret, filium hunc de patre matris ſuæ pro-
genitum,vocans eum Moab. Per quem hoc loco intelliguntur peruerſi, qui alios verbo aut
Ioan. 8. exēplis aut alijs modis corrumpūt. De talib⁹ eñ loquiẗ Chriſtus: Vos ex patre diabolo eſtis.
1. Ioan. 3 Et Ioannes in 1.ſua epiſtola: Qui peccat,ex diabolo eſt. Deniq; Idumæa interpretatur terre-
na. Rex ergo Idumæorum, eſt rector propriæ carnis & ſenſualium affectionum, qui dñatur
Galat. 5. animo ſuo,& carnē ſuam crucifigit cum vitijs & concupiſcentijs, implens illud Apoſtoli ad
Rom. 12. Obſecro vos fratres per miſericordiā Dei, vt exhibeatis corpora veſtra, hoſtiā vi-
uentē,ſanctam,Deo placentē. Vnde & 1. Theſſ. 4. dicit: Hæc eſt volūtas Dei, ſanctificatio vr̃a,

vt ſciat

vt ſciat vnuſquiſq; veſtrũ poſſidere vas ſuũ in honore, & non in paſſione deſiderij. Tunc er-
go Moab incẽdit oſſa regis Idumeæ vſq; ad cinerẽ, dum peruerſus aliquis hoĩs virtuoſi ſpi- Ezech. 2.
ritalia oſſa, i. virtutes in nihilũ redigit, inducẽdo eũ ad culpã mortalem. De talibus dñs ait ad
Ezechielẽ: Subuerſores ſunt tecũ. Et Paulus Acto. 20. Ex vobiſipſis exurgẽt lupi graues, non
parcentes gregi. Et Chriſtus in euangelio: Attendite à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in Matt. 7.
veſtimentis ouium, intrinſecus aũt ſunt lupi rapaces. Et rurſus: Omnes quotquot venerũt, Ioan. 10.
fures fuerunt & latrones. Iſti mortificant animas, quę non moriuntur: & viuificant animas, Ezec. 13.
quæ non viuunt, dum impios laudant, & iuſtos condemnant. [Et mittam ignem] æternæ
damnationis [in Moab] i. in huiuſmodi ſubuerſores, de quibus verificatur illud Eſaiæ 16. ac
Hieremiæ 48. Audiuimus ſuperbiã Moab, ſuperbus eſt valde. Quid em̃ ſuperbius, q̃ alios ad
illa inducere quæ Deus prohibuit? [& deuorabit ædes Carioth] i. corpora congregationum
huiuſcemodi plebis, iuxta illud Iudith 16. Deꝰ oĩpotẽs vindicabit in eis, in die iudicij viſita-
bit eos. Dabit ignẽ & vermes in carnẽ ipſorũ, vt vrant ac ſentiant vſq; in ſempiternum. Et in Pſal. 139.
Pſal. Cadẽt ſup eos carbones, in ignẽ dejciet eos. Carioth aũt interpretatũ eſt ciuitas, p quã
collectio hoim̃ deſignatur. Corpora vero noſtra, ſunt animarũ noſtrarũ ædes ſeu habitacula. 2. Petr. 1.
Vnde & Petrus: Scio, inquit, q̃a velox eſt depoſitio tabernaculi mei. [Et morietur] morte æter-
næ reprobatiõis Moab iſte ſeu populus tam malus & fallax, [in ſonitu & clangore tubæ] i. in
ſententia verborũ Chriſti, dicẽtis: Ite maledicti in ignẽ æternũ. Et in tuba, de qua dicit Apo Mat. 25.
ſtolꝰ 1. Co. 15. Canet tuba, & mortui reſurgẽt incorrupti. Itemq;: Qm̃ ipſe dñs in iuſſu & in 1. Theſ. 4
voce archãgeli & in tuba Dei deſcendet de cælo. Hæc em̃ tuba erit reprobis morte amarior,
q̃uis per eã ſuſcitent ad vitam, & vitã infeliciorem, ſecundũ q̃d ait Saluator Ioan. 5. Veniet
hora, in qua oẽs qui in monumentis ſunt, audiẽt vocem eius. [Et diſperdam iudicem de do-
mo eius] i. ſuperiores & principes taliũ condemnabo, quatenus iudiciũ grauiſſimum fiat in Sapiẽ. 6.
his qui præſunt, & potentes potenter patiantur tormenta. [Hæc dicit dñs: Super tribus ſce-
leribus Iuda, & ſuper quatuor non conuertã illũ] i. eccleſiæ Chriſtianorum, propter ſua ſce-
lera toties repetita, non parcam. [Eo ꝙ abiecerunt legem dñi, & mãdata eius non cuſtodie- 2. Pet. 2.
runt] i. euangelicã legem & Chriſti mandata non impleuerunt ingrati beneficijs Dei, q̃bus
melius eſſet ignoraſſe viam veritatis, q̃ agnitam abieciſſe. [Deceperunt em̃ eos idola ſua] vi-
delicet aurũ, argentũ, venter, Venus, ac cæteræ imagines delectabiles, reſq; delicioſæ ac for- Sapi. 14.
mæ ſuaues, quas magis amant & attendunt q̃ Deũ. De q̃bus in libro Sapientiæ legit: Creatu-
ræ factæ ſunt in odiũ & in tentationẽ animæ hoim̃, & in muſcipulã pedibus inſipientiũ. Iuda
aũt interpretatur cõfeſſio, per quem hic figurant Chriſtiani fide informi, qui ore, nõ mori-
bus dño confitent. De quibus aſſeritur: Populus hic labijs me honorat, cor aũt eorũ longe eſt Eſaiæ 29
à me. [Et mittam ignem] infernalem [in Iudam] i. prædictam eccleſiã malignorũ. [& deuo- Matt. 15.
rabit ædes Hieruſalem] i. corpora illorũ Chriſtianorum, qui conformant in vitijs illi Hieru- Lucæ 19
ſalẽ, ſuper quã dñs fleuit, cui & dixit: Hieruſalem Hieruſalem, quæ occidis prophetas. Sunt Matt. 23.
em̃ plurimi nomine Chriſtiani, q̃ zelatores iuſtitiæ iugiter perſequuntur. [Hæc dicit dñs: Su-
per tribus ſceleribus Iſrael &c.] Per hoc ſignificatur finalis damnatio Chriſtianorũ, qui q̃uis
cæleſtia, æterna ac diuina cognoſcant per fidem & ſcientiã acquiſitam, nihilo minus rebus
tẽporalibus, mundanis atq; carnalibus hærent & immerguntur, non penſantes illud Apo-
ſtoli Col. 3. Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terrã. Iſti [vendunt pro argẽto iuſtũ] dum
pro fulgore ſecularis eloquẽtiæ vel mundanæ ſapientiæ oſtendendo aut præmiãdo, tradunt
aut fallunt rectos corde. [Et pauperẽ pro calceamento] dum pauperes opprimũt, quatenus
opera ſua vitioſa ac mortua, quæ recte per calceamẽta ſignantur, excuſent atq; iuſtificent.
Sunt em̃ multi aſtuti & vani, q̃ ſimpliciũ & bonorũ laudabilẽ vitam corrodunt, ne cõparati-
one illorũ, ipſorũ vita ſordeſcat. Iſtud q̃q; accipi poteſt ſecundũ ſenſum in præcedenti arti-
culo poſitũ, de his qui propter pecuniã & vile emolumẽtum, cauſam iuſtorũ ſubuertunt, &
pauperes opprimunt. Quo contra Moſes & Samuel ꝓfitentur, ſe à populo non munera acce Deu. 30.
piſſe, nec quẽpiam afflixiſſe. [Et viam humilium declinant] tales ſunt ſuperbi, qui cum ſint 1. Reg. 12
magni in oculis ſuis, inferioribus ſociari dedignant. Quo cõtra ait ſcriptura Ecci 3. Quanto
maior es, humilia te in om̃ibus. Et Chriſtus: Ego, ait, in medio veſtrum ſum, ſicut qui mi- Lucæ 22
niſtrat. Porro qui veraciter ſapiẽs eſt, humiles & abiectos, pauperes & ſimplices cordialiter
venerat, & ſibiipſi in ꝓprio ꝓfert corde, nõ ignorãs, ꝙ pauperes & infirma atq; abiecta mũdi,
& ea quæ nõ ſunt, elegerit Deus. Et itẽ, ꝙ Chriſtus talibus ſe aſſimilauerit, iuxta q̃d ait in Pſal 1. Cor. 1.
mo: Ego ſum pauper & dolẽs. [filius & pater ierunt ad puellã.] Vtinam talis inceſtus non eſ Pſal. 68.
ſet in Chriſtianis. [Et ſuper veſtimẽtia pignoratis accubuerũt.] Hoc agunt vſurarij & præ-
datores. [Et vinũ dãnatorũ biberunt.] Hoc vtiq; faciũt, q̃ infirmioribus imponunt aliqua cri
mina, propter quæ extorquẽt ab eis denarios, aliter eos damnarent, aut læderent, ſiue occi-
derent, & pro precio tali optati vini voluptate fruunt. De quibus verificatur illud in Deute- Deut. 32
ronomij cantico: Fel draconũ vinum eorum, & venenum aſpidũ inſanabile. Hæc itaq; mala

 operati

operati ſunt Chriſtiani. Sed quid fecerit eis Chriſtus, ſubiungit. [Ego autem exterminaui
Amorrhæum]i.diabolum[à facie eorum]i.ab oculis cordis, quos excæcauit diabolus anteq̃
Lucæ 11. illuminarentur à Chriſto. Saluator nanq; fortem armatum vicit, ligauit, & vaſa eius diri-
puit. Propter quod ait Ioan.12. Nunc princeps huius mundi eñcietur foras. Amorrhæus in-
terpretatur amarus, vel loquens aut famoſus, per quod ſignificatur diabolus hoſtis noſter,
acerbiſſimus, crudeliſſimus, & omnium nequitiarum amaritudine adimpletus, iugiter mala
inſpirans, & fallaciter loquens, famoſus propter malitiæ magnitudinem. [cuius altitudo ce-
drorum altitudo eius]quia in naturalibus valde excellẽs eſt, quæ in ipſo integra (ſecundum
Dionyſium) permanſerunt, immo principe dæmonum nullus angelus in naturalibus donis
ſublimior eſt. Ad quod pertinere poteſt illud Ezechie.31. Cedri non fuerunt altiores illo in
Iob 41. paradiſo Dei. [Et fortis ipſe quaſi quercus] Non enim eſt poteſtas ſuper terram, quæ cõpa-
Lucæ 11 retur ei, qui factus eſt vt nullum timeret, vt dicitur ad Iob. Vnde & Chriſtus appellat eum
fortẽ armatum. Nõ ergo ſimus ſecuri, incircũſpecti, aut intimorati, aut proprñs virib⁹ inni-
tentes, ſed miſericordiæ Chriſti. Quomodo eñ caro fragilis, homo mortalis huic quercui
præualeret, à qua videtur, & quã videre non poteſt? [& contriui fructum eius deſuper, & radi
ces eius ſubter]i.opera eius deſtruxi, & quos ſibi incorporauerat, rapui & conuerti, oẽmq́;
1.Ioan.3 ſuperbiam eius deuici. Vnde in 1.epiſtola Ioan. legitur: in hoc apparuit fili⁹ Dei, vt diſſoluat
Ioan.12. opera diaboli. Et Saluator: Ego, inquit, ſi exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad meipſum.
Chriſtus ergo vicit diabolum. Et nos eum virtute Chriſti conterimus, dũmodo virtus dñicæ
paſſionis ſeu meritum & gratia Chriſti nobis cõmunicetur, applicetur, ſeu infundatur ad
hoc. Quod fit, ſi charitate & iugi oratione coniungimur Chriſto. [Ego ſum, qui aſcende-
re vos feci de Aegypto]i.de ſeculari conuerſatione per gratiam vos retraxi, & ad amorem
cæleſtium corda veſtra erexi, quemadmodum ait Apoſtolus Galat.1. Eripuit nos de præſenti
ſeculo nequam. [& eduxi vos in deſerto]ſeculi huius, de virtute in virtutẽ. [quadraginta an-
nis]qui ſecundũ Hieronymũ ſunt numerus pœnitentiæ & doloris, per quem tempus pœni-
tendi ſignatur. [Et ſuſcitaui de filñs veſtris prophetas] Multis eñ Chriſtianis contulit Chri
Pſal. 83. ſtus gratiam prophetiæ. [& de iuuenibus veſtris Nazaræos] i.ſanctificatos, quales præcipue
ſunt qui ab adoleſcentia iugum Dei ſuper ſe portant, atq; in innocẽtia permanentes, renun-
ciant ſeculo, ingredientesq́; clauſtra, Deo in omni ſobrietate ac puritate miniſtrant, quales
fuerũt S.Bernardus, B.Thomas, & alñ multi, qui credũtur nunq̃ peccaſſe mortaliter. [Nun-
Matt.11. quid non ita eſt filñ Iſrael?]i. nonne beneficia iſta præſtiti vobis o Chriſtiani? [& propinaba
tis Nazaræis vinũ]Hoc agunt, qui prædictos carnali pietate aut venenata prauitate conan-
tur ab abſtinentiæ & ſobrietatis rigore auertere, vt mollius viuant. [Et prophetis manda-
Iob 21. batis dicentes, ne propheteris.]Hoc faciunt, qui à prædicatoribus & doctoribus verbũ Dei
Eſaiæ 42 audire, & increpari non volunt. Qui dicunt Deo, recede à nobis, ſcientiam viarum tuarũ no
lumus. [Ecce ego ſtridebo ſuper vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtũ fœno] i.terribiliter in-
crepabo & iudicabo, & ſicut parturiens loquar, diſſipabo, & abſorbebo ſimul. [Et peribit fu
Pſal. 146 ga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animã ſuã &c.]
& 33. i. nullus iudiciũ meum ſubterfugere poterit, nec ſua virtute, velocitate, aut ſapientia poterit
Hier. 10 quis ſaluari. Non eñ in tibñs viri beneplacitum erit Deo, Et non ſaluatur rex per multã vir-
tutem. Et ſtultus factus eſt omnis homo à ſcientia ſua. Propterea apud Hiere.9. conteſtatus
eſt dominus: Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorief fortis in fortitudine ſua,
Iob 36. & non glorietur diues in diuitñs ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me.
Iob 5. [Et tenens arcum non ſtabit]i.doloſus & inſidiator peribit, quoniam ſimulatores & callidi
prouocant iram Dei, qui appræhendit aſtutos in aſtutia eorum.

¶Expoſitio literalis Cap. III. Audite verbum quod locutus eſt dñs &c. Artic. V.

EXcitat S.propheta in huius capituli exordio auditores ad conſiderationem ſolicitam.
Non eñ ſuperficiali, intimorato, vagoq́; animo audienda ſunt verba Dei ſublimis, ſed
cum reuerentia, metu & charitate. [Audite verbum, quod locutus eſt dñs] ad me [ſuper
vos]i.de vobis. [Filñ Iſrael] & ne per filios Iſrael intelligerent decem tribus duntaxat, ſub-
iunctum eſt: [ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti] i.ſuper duodecim
tribus. Mutatur aũt perſona loquentis, cum dicitur: Eduxi, cum ante de domino fit ſermo
in tertia perſona. [dicens: Tantummodo vos cognoui] i. vos ſolos cognoui notitia appro-
bationis, vosq́; in populum peculiarem elegi, & magna ac ſpecialia beneficia præſtiti. [ex
Deut. 7. omnibus nationibus terræ] id eſt, præ cæteris gentibus, quemadmodum fertur in Pſalmo:
Pſal. 147 Non fecit taliter omni nationi. Et in Deuteronomio: Te elegit dominus, vt ſis ei popu-
Deut. 7. lus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terram. Quia dilexit vos Dominus. Vnde
& 2.Regum 7. faſſus eſt Dauid: Quæ eſt gens vt populus tuus Iſrael in terra, propter quam
iuit Deus, vt redimeret eam ſibi in populum? Et firmaſti populum tuum Iſrael in populum
ſempiternũ. Veruntamen non puto præinducta verba Amos ſic intelligenda, quaſi tempore
Iſraeli-

Iſraeliticæ plebis & veteris teſtamẽti, vel q̃ndo in deſerto pergebant, nõ fuerint in toto mũ-
do aliqui homines boni & pdeſtinati, Deoq́ꝫ cogniti modo pręfato, niſi populũ Iſrael, cũ iu-
xta Dionyſium, multi gentiliũ ad Deũ reducti ſint miniſterio angelorũ. Sed ideo dicta ſunt
hæc, q̃niam Deus non elegit tunc aliquam nationem ſeu integram plebem, niſi filios Iſrael.
Decuit enim populum illum, de q̃ voluit Deus incarnari, ſpeciali grã decorari. Porro per na-
tionem ſeu integrã plebem, intelligo populum patriæ cuiuslibet vniuerſum. Sic eñ Moſes
loquitur in Deuterono. dicens, ꝙ filij Iſrael erant omnibus populis pauciores. [Idcirco viſita Deu. 7.
bo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.] Loquitur propheta de toto populo Iſrael, id eſt, de
præteritis & tempore ſuo præſentibus, q̃ſi de eiſdem numero. Sed ad diuerſos neceſſe eſt ver
ba eius referri, q̃niam ſenſus eſt: Quia vos præ cæteris cognoui, elegi, & beneficijs decoraui,
ideo propter ingratitudinem veſtram, grauius vos affligam, & omnia peccata veſtra vlci- 4. Reg. 17
ſcar, tradendo vos Aſſyrijs atq́ꝫ Chaldæis. Cui enim plus datũ eſt, plus requiretur ab eo. Ser- 1. Reg. 25
uus q́ꝫ ſciens voluntatem domini ſui, & non faciens, plagis vapulabit multis, teſte Chro in Lucę. 12.
euangelio. Certum eſt autẽ, ꝙ Deus non tantũ cognouit hoc modo eos, qbus loquutus eſt
Amos. Et illos q̃s Deus tam ſpecialiter elegit ac nouit, non tam grauiter caſtigauit, nec hoſti
bus tradidit. ¶ Quæritur ergo, q̃modo de iſtis iniuſtis dominus dixerit, Viſitabo ſuper vos
omnes iniquitates veſtras: cum ſupra Oſee 4. loquutus ſit, Non viſitabo ſuper filias veſtras,
cũ fuerint fornicatę. Et p Ezechielẽ de populo iſto teſtatur: Zelus meus receſſit à te, nõ ira- Ezec. 16.
ſcar tibi amplius. Et reſpondendum, q̃d viſitatio Dei eſt duplex, videlicet cõſolationis & pu
nitiõis. Viſitatio aũt punitiõis, eſt duplex, videlicet paternę correctiõis, de q̃ legiť Pro. 3. Quẽ
diligit dñs, corripit. Flagellat autem omnem filium, quem recipit. Et iudicialis damnatio-
nis atq́ꝫ pœnalis derelictionis, q̃ frequenter incipit in præſenti, & perpetuať in futuro. Et de
iſta poteſt intelligi, q̃d ait nunc dñs: Viſitabo ſuper vos. Multos nanq́ꝫ filiorũ Iſrael, maxime
decem tribuum, tradidit hoſtibus, & nihilominus reliquit eos in idololatria cæteriſq́ꝫ indu-
rari peccatis, ſicq́ꝫ æternaliter eos damnauit. In Ezechiele vero & Oſee loquiť dominus de Ezec. 16.
viſitatione primo modo accepta. De talibus enim reprobis, qui nõ viſitantur à Deo per vir- Oſee. 4.
gam paternam, ipſe ait in Pſalm. 80. Dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum. ¶ Verũta-
men verba Dei hic poſita, poſſunt accipi de viſitatione paternæ correptiõis in præſenti, vt ſit
ſenſus: Quia vos præ cæteris cognoui, dilexi, elegi: ideo non parcam vobis in pſenti, ſed oĩa
vitia veſtra nunc vindicabo, vt ceſſetis à malo. Ego enim q̃s amo, arguo & caſtigo. Nam ad Apoc. 3.
hoc tradidit eos dominus hoſtibus, vt qui per diuina beneficia non corrigebanť, per huma-
næ crudelitatis emendarentur tormẽta. Hinc 2. Machabæorum 6. habetur: Etenim multo
tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni be
neficij eſt indicium. Ruſuſq́ꝫ: Non ſicut in alijs nationibus patienter dominus expectat, vt Ibidem.
eas cum iudicij dies venerit, in plenitudine peccatorũ puniat, ita & in nobis ſtatuit, vt pecca-
tis noſtris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet. Propter q̃d nũquam quidem à no-
bis miſericordiam ſuam amouet: corripiens vero, in aduerſis populum ſuum non derelinqt.
¶ Conſequenter inducit Amos ſex exempla, ad oſtendẽdum ꝙ vltio populi à Deo illata, &
per prophetas annunciata, ſit iuſta, quatenus ſicut exempla illa non fiunt, niſi certa cauſa ex-
titerit, ita non erit tribulatio, niſi per diuinam iuſtitiam rationabiliter inducatur ſeu diſpen
ſetur. Primum exemplum eſt: [Nunquid ambulabũt duo pariter, niſi conuenerit eis?] id eſt,
niſi ex conſenſu vel rationabili cauſa, aut ex amicitia. quaſi dicat, non. Hoc communiter ve-
rum eſt, interdum tamen contingit, ꝙ alius cogat alium ad proficiſcendum ſecum. Sed pro-
pheta loquitur ſecundum communem curſum. Per hanc autem conuenientiam duorũ ſi-
mul euntium, myſtice deſignatur concordia Dei & prophetæ ex Dei ore loquentis. Secundũ
exemplum eſt: [Nunquid rugiet leo in ſaltu] id eſt, inter arbores ſylueſtres. [niſi habuerit p-
dam?] id eſt, niſi cum viderit aut adeptus fuerit animal quo veſcatur. Cum enim patitur fa
mem, mox vt viderit beſtiam, dat rugitum: quo audito, territa beſtia figit gradum, & capi-
tur. Myſtice, per rugitum leonis poteſt intelligi comminatio Chriſti (qui eſt leo de tribu Iu Apoc. 5.
da) per prophetam, ad quam comminationem ſequitur impiorum punitio, quemadmo-
dum ad rugitum leonis prædæ voratio. Quidam tamen per leonem intelligunt dæmonem, 1. Pet. 5.
qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret, ſemperq́ꝫ ſitit animarum damna-
tionem, & rugit vt eas degluriat. Tertium exemplum eſt, & redit in idem cum ſecundo.
[Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo] id eſt, de antro quo latitat, [niſi aliquid
appræhenderit?] id eſt, niſi prædam cernat aut ceperit? quaſi dicat, non. Catulus iſte poteſt
intelligi vel Chriſtus filius Dei patris, vel poteſtas aduerſa, ſicut de leone iam dictũ eſt. Quar-
tum exemplum eſt: [Nunquid cadit auis in laqueũ terræ] id eſt, in rete ſuper terram expan-
ſum. [abſq́ꝫ aucupe?] i. ſine artificio aucupis, qui fallit capitq́ꝫ volucres. Quidam aucupẽ ac-
cipiſit dæmonem, q habentes alas virtutũ & contemplationis interdum illaqueat, fallit, & ad
peccati inducit ruinã. Alij aũt p aucupẽ intelligũt Deũ, q impios cõphẽdit in laqueo pœnæ,

iuxta illud in Pſal.10.Pluit ſuper peccatores laqueos. Aliquando aũt hoĩes cadũt in laqueũ
culpæ propria inclinatione aut prauitate. Nam vt Origenes teſtatur, q̃uis non eſſent dia-
boli,adhuc homines cõcupiſcentijs pulſarent. Dæmones tamẽ frequẽter ſe miſcent. Quin-
tum exemplũ eſt:[Nunqd auferet laqueus de terra,antequam q̃d ceperit]i.rete ad capiendũ
aues expanſum,non tollit,niſi aliqd comprehendat.Hoc communiter ita eſt.Per quod de-
ſignatur ꝙ Deus nõ fruſtra aliqd inchoat, nec laqueos tormẽtorũ impijs præparatos aufert,
ſed in eos proijcit impœnitentes. Dæmon quoq; non tollit laqueos tentationũ,niſi ceperit aut
vicerit aliquem.Sextũ exemplũ eſt:[Si clanget tuba in ciuitate,& populus nõ expaueſcet?]
id eſt,tuba non clanget in vrbib⁹,aduerſariorũ aduentũ inſinuãs,quin ciues trepidabũt.Per
quod deſignatur,ꝙ in domo eccleſiæ conſtituti, terreri debent audita voce ſacræ ſcripturæ
vel denũciationis propheticæ,quæ ſignificat per tubam. Hæc oĩa introducta ſunt ad ſigni-
ficandũ,quàm rationabile ſit q̃d infertur:[Si erit malũ in ciuitate]i. malum pœnæ ſeu iuſta
punitio non erit in populo.[quod domin⁹ non fecit]id eſt,non induxit ſeu fieri ordinauerit
aut permiſerit in culpæ vindictam aut aliam rationabilem cauſam, quatenus inordinatio
culpæ ordinet per inflictionẽ pœnę.Quod fit, dũ peccator q̃ propriã volũtatem contra Dei
iuſtitiam ſecutus eſt,cogit per iuſtitiam Dei ſuſtinere,q̃ propria abhorret voluntas. De hoc
Eſa.45. malo pœnę dominus ait apud Eſaiam:Ego dominus formans lucem & creans tenebras,faci
Matt. 5. ens pacem & creans malũ.Et Chriſtus in Euangelio:Sufficit diei malitia ſua.Eſt aũt triplex
malũ,videlicet malũ naturæ,vt monſtroſitas,malũ culpæ,& malũ pœnæ.Quibus aliq addũt
quartũ malum,ſcilicet malũ fortunæ,q̃d tamen ad malũ pœnę reducitur. [Quia non faciet
dñs verbũ]i.factũ notabile,neceſſariũ vel vtile ſciri hominibus. Verbum aũt frequenter pro
re,ſignificata per verbũ,accipitur, quemadmodũ Ezechias ait: Non fuit verbum in domo
Eſa.39. mea,q̃d non oſtenderim eis.Quandoq; vero accipitur pro interiori verbo ſeu cõceptu men
tali.Aliquando autem pro verbo vocali.[niſi reuelauerit ſecretũ ſuũ]i. factum tale, cõmuni
plebi incognitũ,& naturaliter imprẹcognoſcibile, qualia ſunt futura contingentia. [ad ſer
uos ſuos prophetas]qui ſunt amici Dei,ideo ſecreta ſua reuelat eis, tanq̃ familiarib⁹ & ami
cis.Secũdũ Hieronymũ,iſtud non eſt intelligendũ de omnib⁹, quæ Deus facit in cælo,vel an
te iam fecit,q̃ quæ in terra facturus eſt.Et puto,ꝙ maxime intelligatur de his,quæ bonũ cõ-
munitatis concernũt.Sic enim myſteria Chriſti & eccleſiæ,geſtaq; noui teſtamenti prænun-
ciauit vatibus veteris teſtamenti. Proceſſum quoq; & ſtatum militantis eccleſiæ prẹnũciauit
Apo. 1. Apoſtolis, præſertim Ioanni in Apocal. Tempore quoq; legis naturæ reuelauit Noe futurũ
Gene. 6. diluuium,Abrææ & Loth ſubuerſionem Sodomæ. Iacob quoq; in Geneſi filijs ſuis ait:Congre
Gen. 18. gamini,vt q̃ ventura ſunt in nouiſſimis diebus,annunciem vobis. Verum non ſingula ſingu
Gen.49. lis reuelauit prophetis,ſed aliquibus plura,alijs pauciora. Diuiſiones enim gratiarũ ſunt,idẽ
1.Cor.12 aũt ſpiritus,ſecundũ Apoſtolum. Porro in his patet clementia & prouidentia Dei. Ideo enĩ
futura ſupplicia primo prophetis,deinde per eos prænunciat populo,vt emendet, & ab im
minentib⁹ eripiat tormentis.In quo oſtendit Deus habere prouidentiam actuũ humanorũ,
& omnia remunerare.[leo rugiet,qs non timebit? Dominus De⁹ loquutus eſt,qs non ꝓphe-
tabit?]i.ſi ad rugitũ leonis homines & iumenta concutiunt timore, multo amplius Deo iu-
bente vatibus vt prophetent,dignũ eſt vt obediant.Itaq; dominus Deus locutus eſt,i.prophe
tis annũciauit occulta, & iuſſit vt ea patefaciant populo:qs eorũ, qbus Deus taliter eſt locu-
Amos 1. tus,non prophetabit?i.iuſtũ omnino eſt,vt prophetent.Secũdũ gloſſam,Amos iſte qm̃ pa-
ſtor fuit,ſolitus timere leonẽ,timorẽ omnipotentis Dei,leonis rugitui cõparat. Conſequen
ter Deus volens vniuerſis iudiciorũ ſuorũ contra Iſrael ęq̃tatem oſtendere,ait: [Auditũ faci-
te]i.manifeſtate,ò prophetæ,vel alij à prophetis edocti. [in ædib⁹ Azoti]i.in domibus vrbis
Philiſtinorũ ſic dictę.[& in ædibus terræ Aegypti,& dicite,cõgregamini]i.conuenite ò Azo
tij atq; Aegyptij [ſup montes Samariæ.] Poteſt p Samariã intelligi ipſa metropolis decem
tribuũ,vel tota prouincia montib⁹ plena. [& videte]à locis ſublimib⁹ [inſanias multas] id
eſt,vitia idololatriæ,aliaq; irrationabiliſſima ſcelera, q̃ naturalis ratio deteſtatur. [in medio
ei⁹]puta Samarię,videte quoq;[& calũniam patientes]i.pauperes & ſimplices, qbus iniuriant
potentes ac diuites.[in penetralib⁹ eius]i.ſecretiorib⁹ habitaculis Samarię. [& neſcierũt]de
cem tribus[facere rectũ, dicit dñs]i.opa bona & iuſta,qm̃ excæcauit eos ſua malitia.Sed iſta
Hier.4. ignorantia iuris,ſeu deſiderata,non excuſat.De talibus loqtur Hiere.Sapientes ſunt vt faci-
ant mala,bene aũt facere neſcierũt.[theſaurizãtes iniq̃tatẽ]i.peccata peccatis adijcientes,&
inceſſabiliter accumulantes.[& rapinã]i.bona alijs violẽter ablata[in ædibus]i. domibus[ſu
is]in quibus iſta ſpoliata reponũt.[Propterea hæc dicit dominus Deus: Tribulabit & concu
tietur terra]i.plebs decem tribuum ab Aſſyrijs affligetur, & circundata erit. Quod factum
4.Reg.17 eſt tempore Salmanaſar regis Aſſyriorũ. [& detrahetur ex te fortitudo tua]i. regia dignitas
ſeu poteſtas.Vel potentes tui,o decẽ tribus,ſuperabunt. [& diripient ædes tuæ]i. habitacula
tua ſpoliabunt ac deſtruent.Qm̃ tamen nõ omnes de decẽ tribubus perituri erant, ſubiũgit:
(vtitur

(vtitur quoq; Amos parabola ſumpta ex ſuo officio) [Hæc dicit dñs, quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura aut extremũ auriculæ] i. paruas paucasq; reliquias. [ſic eruentur filij Iſrael q habitant in Samaria] i. prouincia illa, ita q pauci eorũ euadent ſæuitiam Aſſyriorũ. [in plaga lectuli & in Damaſci grabbato] id eſt, iſti qui corporaliter habitabant in Samaria habitabant, id eſt, animo quieſcebant in plaga, id eſt, regiõe lectuli, i. regis ac populi Syriæ, quia Phacee rex Iſrael & populus eius vel etiã poſteri, in Raſin rege Syriæ & pplo eius confidebant, quos conduxerũt ad pugnandũ contra Iudam tempore Achaz, ſicq; in eis & in grabbato Damaſci, i. populo vrbis illius quaſi in lecto quieſcebant, magnam in illis habendo fiduciam. Sic exponit Hieronymus. Alij aũt exponũt ſic: In plaga lectuli, i. prędicti ab Aſſyrijs eruent, & morabuntur ſeu erũt, poſtquam euaſerunt, in regione Iudæ, quæ dicit lectulus propter templum ſitum in ea, quod erat quaſi lectus ſponſi cæleſtis. Vnde 2. Paralipomenon ſcriptũ eſt, q quidam eorũ ad exhortationem Ezechię venerũt Hieruſalem & ad cultũ Dei conuerſi ſunt. Aliqui vero ad Damaſcum fugerunt, vt dicunt. Ideoq; ſubiungitur, In Damaſci grabbato. 2. Par. 30

¶[Audite] o prophetæ reuelationes prophetales auribus cordis [& conteſtamini] i. cũ atteſtatione ſeu firmiter prædicate eas [in domo Iacob] i. familia decem tribuum deſcendentiũ de ſemine Iacob. [Dicit dominus Deus exercituum, quia in die cum viſitare cœpero præuaricationes Iſrael ſuper eum] i. cũ per regem Aſſyriorũ Salmanaſar cœpero peccata decem tribuum vindicare in eas. [viſitabo ſuper altaria Bethel] id eſt, ſacrilega altaria facta in vrbe nomine Bethel, deſtruam per Aſſyrios. [& amputabunt cornua altaris] principalis aurei vituli, qui poſitus fuit in Bethel. [& cadent in terram] Aſſyrij nanq; omĩa loca & phana idololatriæ decem tribuum deſtruxerũt. [Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua] id eſt, oẽs domos earum, tam illas in quibus manebant tempore hyemali ſeu frigido, quàm illas, in quibus æſtiuo tempore morabantur, per exercitum Aſſyriorum demoliar. Quanuis enim Aſſyrij iſta fecerunt mala intentione & cũ graui peccato, Deus tamen iuſte induxit eos ad hæc, tanquam ad rem bonam ſeu iuſtam punitionem. Potẽtes autem & diuites decem tribuũ, duas domos habebant. Vnam hyemalẽ, reſpicientem ad auſtrũ, vnde calidus ventus exurgit. Aliam æſtiualem, verſam ad Aquilonem, vnde frigidus naſcitur ventus, vt ſecundũ varietatem temporum, apta ac delectabilia habitacula inhabitarent. [& peribunt domus eburneæ] qualem legitur Achab ædificaſſe 3. Regum 16. Dicuntur autem eburneæ, quoniam quædã ſtructuræ de ebore factæ, erant in eis. [& diſſipabuntur ædes multæ, dicit dominus.] Aſſyrij enim plurimas domos ſubuerterunt. 3. Re. 12. 4. Re. 17.

¶Explanatio moralis eiuſdem capituli tertij. Art. VI.

QVod in principio huius capituli ad populum Iſrael dicitur, ad eccleſiam Chriſti refertur, vt ſit ſenſus: [Audite] auribus cordis & corporis, [verbum quod loquutus eſt dominus ſuper vos filij Iſrael] i. filij eccleſiæ, ſeu plebs Chriſtiana, quæ Deum fide videndo es Iſrael, qui interpretatur videns Deum. [ſuper omnem cognationem quam eduxi de terra Aegypti] id eſt, ſuper omnẽ eccleſiam, quam eduxi de conuerſatione mundana & pręſenti ſeculo nequam, transferens eam in regnũ fi[illegible]lectionis meæ, i. in myſticam vnitatem credentiũ per fidem & charitatem. [Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ] i. poſt quam prędicata eſt fides Chriſtiana & publicata, ſolos Chriſtianos cognoui & noſco per approbationem. De qua cognitione dicit Apoſtolus: Si quis diligit Deũ, hic cognitus eſt ab eo. Et rurſus: Si quis ignorat, ignorabit. Interim enim nullus extra eccleſiam eſt ſaluatus, nec poteſt ſaluari, ſicue nec extra arcam Noe quiſquam ab aquis diluuij extitit pręſeruatus. Propter quod ait ſaluator: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur. [Idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras] i. in præſenti vos caſtigabo, ne æternaliter pereatis. De hoc in præcedentibus dicta ſunt multa. Beatus enim homo, qui corripitur à domino. Et Apoſtolus dicit: Si extra diſciplinam eſtis, ergo adulteri & non filij eſtis. [Nunquid ambulabũt pariter duo, niſi conuenerit eis?] Sic duo nõ poſſunt ſimul cõuerſari in ſchola Chriſti, vel ambulare in via virtutũ, & de bono in melius efficaciter proficiendo, niſi motus paſſionũ, iram, contentionem, impatientiãq; abijciant, & pari popoſito honeſtaq; amicitia copulent. Quod ſi ita fuerint cõuenientes, ſeu concorditer cõſentiẽtes, in deſiderio proficiendi, poterunt omni die fortiſſime progredi in ſemitis Dei: ſeinuicem exhortando, increpãdo, ædificãdo, & pro ſe inuicẽ indeſinenter atq; feruenter orando. Vnde Eccleſiaſtic. 37. legit: Cum viro ſancto aſſiduus eſto, & quemcunq; cognoueris obſeruantẽ timorem Dei, cuius anima eſt ſecundũ animam tuam. Et alibi: Omnis homo ſibi ſimili ſociabit. Hæc eſt ſalubris ſocietas. Siquidẽ vę ſoli. Et frater adiuuãs fratrem, quaſi vrbs munita, iuxta Salomonem Pro. 18. [Auditũ facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Aegypti] i. infidelibus annunciate. [Et dicite: Congregamini ſuper montes Samariæ] id eſt, eccleſiæ, quæ ſe dicit cuſtodire pręcepta iuſtitiæ. Samaria enim interpretat cuſtoditio. [Et videte inſanias multas in medio eius] id eſt, peccata Chriſtianorũ perpendite, vt cũ videritis eos ab aduerſarijs fidei ſuperari, vel di- Gene. 33. Galat. 1. 1. Cor. 8. & 14. Gene. 7. Mar. 16. Iob. 5. Heb. 12. Ecci 13. Eccẽs. 4.

vel diuinitus caſtigari, non blaſphemetis nomē Chriſti, q̃ſi non poſſit eccleſiam ſuam tueri,
nec veſtræ poteſtati aut dijs veſtris attribuatis victoriam, q̃ præualetis fidelibus, ſed iuſtū Dei
iudiciū conſiderate, qui propter peccata Chriſtianorū, tradit eoſdem aduerſarijs ſuis, ac alijs
plagis corripit eos. [Theſaurizantes iniquitatem & rapinam in ædibus ſuis.] Quibus dicit à
Iacob. 5. Iacobo: Theſaurizaſtis vobis irā in die iudicij. Et ad Roma. Apl'us: Ignoras, q̃niam benigni
Rom. 2. tas Dei ad pœnitentiam te adducit? An diuitias bonitatis & patientiæ & longanimitatis Dei
contemnis? Secundū duritiam autem tuam & impœnitens cor tuum, theſaurizas tibi iram
in die iræ & reuelatiōis iuſti iudicij Dei. Tales ſunt habituati & indurati in vitijs, atq; nō ex paſ
ſiōe, ſed animi deliberatiōe & habitu peccant. [Qui neſcierūt facere rectū] q̃bus & ab Hiere
mia dicit: Si mutare poteſt æthiops pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis
Hier. 13. benefacere, cū didiceritis malū. Iſti enim non habent ſcientiam illam quæ eſt vnū de ſeptem
Sap. 10. donis ſpūſſancti, de q̃ ait ſcriptura: Dedit illi ſcientiā ſanctorū. Horū terra, i. corpora tribula-
buntur in igne æterno & à dæmonibus circundabunt. Fortitudo q̃q; eorū penitus detrahe-
1. Mac. 2. tur. Quoniam gloria impij, ſterc' & vermis: hodie extollit, & cras non inuenit. [Quomodo
ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura &c.] i. q̃uis leo ille ſæuiſſimus, q eſt diabolus, multos fi-
1. Pet. 5. deliū deuoret, abſorbens fluuiū nec admirans: aliqui tamen, puta electi, qui pauci ſunt, dētes
Iob. 40. eius euadūt per gratiam Chriſti ſummi paſtoris, & per inſtructionē ac bonā præſidentiā præ
Ioan. 10. latorū. Poteſt hoc q̃q; referri ad Iudæos conuerſos ad Chriſtū, qui alijs plurimis pereuntib',
atq; à dæmonib' per infidelitatem deuoratis, erepti ſunt. De q̄b' dicit Apl'us Rom. 11. Reliq̄æ
Eſaiæ. 1. per electionē gratiæ ſaluæ factæ ſunt. Et Eſaias: Niſi dn̄s ſabaoth reliq̄ſſet nobis ſemen, q̃ſi So
Gen. 25. doma eſſemus. [Conteſtamini] i. p̄dicate, ò doctores & paſtores eccleſiæ [in domo Iacob] id
eſt, in populo vitijs reluctante, q ſunt ſpūaliter filij Iacob, q interpretatur ſupplantans. [Quia
1. Pet. 4. cū viſitare cœpero præuaricatiōes Iſrael] i. peccata eccleſiæ caſtigare. Temp' enī eſt, vt iudici
um incipiat à domo Dei. Et Ezech. 9. loquit dominus: A ſanctuario meo incipite percute-
re. [Viſitabo ſuper altaria Bethel] i. ſchiſmaticorū ac hæreticorū, q ſe præ cæteris iactant eſſe
in domo Dei, vel domū ipſius. Bethel aūt interpretatur domus Dei. [Et percutiā domū hye-
malem] id eſt, congregationem eorum, in quibus refriguit calor ſanctæ dilectionis & ignis
ſpiritus ſancti, in quibus eſt frigus conſtringens, i. peccatū mentem indurans, & lapideā faci
ens, ne capax ſit gratiæ Dei & compunctionis internæ. [Cum domo æſtiua] i. cum illis, in q̄-
bus eſt ignis concupiſcentiæ, calor iræ ac vitiorū. [Et peribūt domus eburneæ] i. collectio eo-
rum qui à foris virtuoſi videntur ac ſplendidi, intus aūt ſunt pleni ſordib' culpæ. Et item oēs
Matt. 23. vani, curioſi, & ſeculariter adornati, quærentes placere mundo magis quàm Deo. Quales
fuerunt, de quibus ſcriptum eſt Luc. 16. Vos eſtis, qui iuſtificatis vos coram hominibus, De-
us autem nouit corda veſtra: Quia quod altum eſt hominibus, abominatio eſt ante Deum.
Pſal. 52. Et pſalmiſta: Deus diſſipauit oſſa eorum qui hominibus placent. [Et diſſipabūtur ædes mul-
tæ] id eſt, multi eorum, qui ad tempus ſunt templum ſpirit' ſancti, quando in charitate con
ſiſtunt, à dæmonibus ſuperantur, deſtruuntur, & omne ſpiritale eſſe gratiæ gratum facientis
amittunt, ita q̄ nil reputantur à Deo.

¶ Expoſitio literalis cap. IIII. Audite verbum hoc vaccæ pingues. Art. VII.

PRæterea plenius deſcribitur in præſenti capitulo decem tribuū dira captiuitas, atq; hor
renda punitio. [Audite verbū hoc] quod ſubditur, i. prænunciationem calamitatis ve-
ſtræ, vt territi pœniteatis. [vaccæ pingues] id eſt, maiores & potentiores ac ditiores in
decem tribubus, qui rectè vocamini vaccæ pingues: Primo, quia iam immolandi eſtis Aſſy
rijs, vt mactemini. Secūdo, qm̄ vitulos aureos adoratis, ſicq; impletur in vobis quod dicitur
Pſal. 113. à Dauid: Similes illis fiant qui faciūt ea, & oēs qui confidunt in eis. Tertio, quia per modū
vaccarū, carnalem quietem & delectationes gulæ diligitis. De talib' vaccis cecinit Moſes in
Deut. 32. Deutero. cantico: Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatat',
dereliquit Deū factorem ſuum. [Quæ eſtis in monte Samariæ] i. in regione Samariæ monto
3. Re. 12. ſa habitatis. Vel hoc dicitur, qm̄ in montibus certis inſidiabantur his, qui pergebāt Hieru-
ſalem ad adorandū immolandūq; domino. [quæ calumniā facitis egenis] verbis & factis in-
iuriando. [& cōfringitis pauperes] eos lædendo, ſpoliando, occidendo, aut alijs modis perſe
quendo. Vel etiam ſpiritaliter illos cōteritis, auertēdo eos à cultu Dei. Talia q̃q; peccata erāt
Eſaiæ. 3. in regno Iudæ, iuxta illud Eſaiæ: Quare atteritis populum meum, & facies pauperū commo
litis? [Quæ dicitis dominis veſtris] i. regibus vel primis principibus regis veſtri. [Afferte] id
eſt, date nobis licentiam afferendi ſeu ſpoliandi inferiores. Vel afferte, i. date nobis de p̄dis, à
ſubditis iniuſte ſublatis: quia & reges ac iudices Iſrael à ſubiectis multa extorquebāt. [& bi-
bemus] i. ſpolia illa hilariter conſumem', & vina de precio illorū portabim'. Solēt enī huiuſ-
Prou. 9. modi oppreſſores pauperū, prædas cū ingenti delectatione conſumere: quia & aquæ furtiuæ
dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior. ¶ Quidam per vaccas pingues intelligunt vxo-
res potentum, quæ calumniabant egenos, q̄a viros ſuos induxerūt ad hoc. Dicebantq; viris
ſuis,

ſuis,i.maritis: Afferte,& bibemus.[Iurauit dñs De⁹ in ſancto ſuo]i.in ſeipſo & per ſeipſum:
non enim habet,per quem iuret,maiorem. Vel in ſancto ſuo, id eſt, per me prophetam ſuũ.
Vel in aliquo alio ſancto homine & angelo, ſicut habetur in Pſalmo: Deus loquutus eſt in Pſal. 59.
ſancto ſuo. Frequenter legitur Deus iuraſſe, cum tamen omnis ſimplex ſermo eius pro iu-
ramento habendus ſit. Sed propter hominum tarditatem, certificationem, ſeu excitatio-
nem, iurare dignatur, quatenus inſinuetur immobiliter verum eſſe, quod ait: [Quia ecce
dies veniet ſuper vos]i. tempus captiuitatis & afflictionis veſtræ ab Aſſyrijs nunc inſtat. [&
leuabunt vos in contis]id eſt,Aſſyrij in captiuitatem vos deferent, ſicut carnes pinguiũ vac-
carum portant in vectibus,vel negocia ponderoſa in tenellis.[& reliquias veſtras]id eſt,reſi-
duos, ad vrbes,caſtra,ſeu latibula fugientes,leuabunt [in ollis feruentibus,] id eſt,in prædi-
ctis locis, in quibus quaſi in ollis abſconditi fuerint,concremabunt, loca talia incendendo,
q̃ incenſa ſimilia erant ollis ignitis ſeu bullientibus.[& per aperturas exibitis]id eſt,de tali-
bus locis fugietis. Vel extrahemini per quædam foramina, quæ facietis in muris ſiue ma-
cerijs. Vel per aperturas, ſeu vias iam factas. [altera cõtra alteram]id eſt, vna vacca pinguis
ex vna parte,& alia ex parte oppoſita. Vel, vna contra aliam, id eſt, mutuo ac viciſſim.vt
enim Hieronymus dicit,idiomatis Hebræorum eſt, vt quod nos dicimus, mutuo vel viciſ-
ſim, ipſi dicant, altera contra alteram. [Et proijciemini]id eſt,captiui ducemini [in Arnon]
i.in Armeniam,ſecundum Hieronymum. Vnde Symmachus tranſtulit, In Armeniam. Se-
cundum gloſſam,Arnon eſt regio vltra montes Medorum atq; Perſarum, vel vltra terram
Aſſyriorũ,vt alij dicunt. Patet ergo, q̃ vſq; ad illud territoriũ tranſlati fuerunt nonnulli de
populo decem tribuũ. Conſequenter ironice vel prænunciatiue,non exhortatiue, ait pro- 3.Re. 12.
pheta ad decem tribus.[Venite ad Bethel]ciuitatem, in qua fuit vnus de aureis vitulis.[& im
pie agite]id eſt,in Deũ peccate,vitulum adorando. Venite quoq;[ad Galgalam]in qua,qua- Oſee.9.
ſi in celebri loco,idololatria exercebat. Vnde in Oſee prædictũ eſt: Omis neq̃tia eorũ in Gal
galis.[& multiplicate p̃uaricationẽ]i. idololatriã vitiaq; annexa.] Et offerte mane victimas
veſtras]i.ſine dilatione ſacrilegas hoſtias idolis immolate,quouſq; capiamini, [tribus dieb⁹
decimas veſtras] Symmachus tranſtulit,tertia die. Vnde ſenſus eſt,ſecundũ gloſſam: Quod
prima die obtuliſtis, reſeruate in tertium diem, vt ſit immundum. Vt enim Hieronym⁹ ait,
Erant quædam ſacrificia, de quibus nil licuit reſeruari in alterum diem. Et ſi quid reſerua-
batur, immundum erat tam reſeruatum, quàm ipſa oblatio. Fuerunt & alia ſacrificia,de q-
bus ſi vſq; in tertium diem aliquid reſeruabat, fuit immundum,q̃d eſt immũdas hoſtias im-
molare. Alij aũt exponũt, dicentes quòd ſicut in lege præceptum fuit, vt Iudæi ter in anno Leuí. 23.
comparerent coram dño in loco electo, videlicet in tẽplo Hieruſalẽ: ſic Hieroboã prim⁹ rex 3. Re. 12.
decẽ tribuũ, ſtatuit aliqua diuino cultui ſimilia in veneratione idolorũ, q̃ꝝ hoc extitit vnũ,
q̃ tribus diebus in anno offerebant ſolennes hoſtias idolis.[& ſacrificate de fermentato lau-
dem]i.panem mixtũ fermento offerte idolis ꝓ grãꝝ actione, quemadmodũ gẽtiles. Lex au- Leuit.6.
tem ꝓhibuit talẽ panẽ Deo offerri,[& vocate volũtarias oblatiões]i.huiuſmodi ſacrificia no
minate hoſtias ſpontaneas,ſicut in lege q̃dam oblationes dictæ ſunt volũtariæ,quas qs offe-
rebat vltroneus, q̃d ad lætitiam & ſuperogationem pertinuit.[& annũciate]i. peccata veſtra Num.29
alijs impudenter p̃dicate,vt agant ſimilia,vt nõ ſolũ feciſſe, ſed & alios videamini docuiſſe, Deu. 16.
ſicut de duabus tribubus apud Eſaiam legitur: Peccatum ſuum ſicut Sodoma prædicaue- Eſa. 3.
runt, nec abſconderunt. [Sic enim voluiſtis filij Iſrael]id eſt, hæc mala facere voluiſtis,& ex
propoſito hæc egiſtis. Ideo loquutus ſum vobis iſta ironice, ad inſinuandum, q̃ iſta mala
agendo, vobiſipſis ſumme nocebitis, iuxta quem modum habetur in Pſalmo 98. Dominus Apo. 22.
regnauit,iraſcantur populi. In Apocalypſi quoq;: Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. [Vn Pſal. 7.
de] id eſt, propter quæ peccata, [& ego] Deus,iuſt⁹ & pius iudex[dedi vobis ſtuporem den
tium]id eſt, dentes ſtupidos ex magnitudine famis,[in cunctis vrbibus veſtris,& indigenti-
am panum in omnibus locis veſtris]id eſt,fame afflixi vos. Quod enim maxima fames fu- 3.Reg. 17
it in terra Iſrael tempore Heliæ & Achab, itemq; tempore Heliſæi & Ioram, innoteſcit in li 4.Reg.6.
bris Regum. [Et non eſtis reuerſi ad me] per pœnitentiam, [dicit dominus.] tanquam di- 4.Reg. 3.
cat: Ego non ex crudelitate percuſſi vos fame,ſed vt vexatio daret intellectum, & per flagel- Eſa. 28.
la conuerteremini ad me,ſed noluiſtis. Simile eſt illud quoq; Eſaię 9. Populus non eſt reuer-
ſus ad percutientem ſe, & dominum exercituum non exquiſierunt. Et Hieremias ait: Per-
cuſſiſti eos,& non doluerunt, renuerunt accipere diſciplinam. Deinde ponitur alia plaga,vi Hier. 5.
delicet ardor ſitis.[Ego quoq; prohibui à vobis imbrem]id eſt, pluuiam ſerotinam,cauſas
naturales atq; cæleſtes ab influxu pluuiæ impediendo. [cum adhuc tres menſes ſupereſſent]
id eſt,reſtarent [vſq; ad meſſem] videlicet Maius, Iunius, Iulius, quo tempore pluuia iſta
maxime neceſſaria eſt agris terræ ſanctæ & Palæſtinæ. [Et plui ſuper ciuitatem vnam] quæ
minus peccauit,[& ſuper ciuitatem alteram nõ plui. Pars vna]in agro [cõpluta eſt]i. imbre
perfuſa,[& pars ſuper quam non plui, aruit]ita q̃ herbæ nõ protulerũt fructum ac triticum.
[Et ve-

[Et venerunt duæ & tres ciuitates]ſuper quas non plui,in quibus exiccatæ fuerunt ciſternæ.
[ad ciuitatem vnam]compluciam,[vt biberent aquam]ciuitatis compluta, [& non ſunt ſa-
tiatæ] quia & modice plui ſuper ciuitatem illam. Ex quibus palàm eſt, quòd iſtud ſactum
non eſt lege naturæ,varietate temporum aut ſiderum curſu,ſed diuino miraculo,vt qui plus
peccauit, grauius puniretur.[Et non rediſtis ad me]per pœnitentiam[dicit dominus.]Ter-
tia demum plaga annectitur:[Percuſſi vos in vento vrente]id eſt,in vẽto immoderanter ca-
lido vos afflixi,& terrænaſcentia deuaſtaui.[& in aurigine]id eſt,rubigine,quæ ab Iohele di
cta eſt ærugo,ſcilicet vitium ſegetũ,quando vento percuſſæ,non faciũt grana multa.Quan-
Iohel. 1. doq; etiam aliter ſumitur,vt dictum eſt plenius ſuper Iohelem. In hac ergo percuſſi[multi-
tudinẽ hortoꝝ veſtroꝝ & vineaꝝ veſtrarũ] quas cupide multiplicaſtis,i. poma & vuas de-
ſtruxi. [Olïueta veſtra & ficeta veſtra]id eſt,fructus arborũ harum [comedit eruca]id eſt,ta-
lis vermis ſeu beſtiola,quæ non auolat,ſed iacens in fructibus, totum conſumit.[Et non re-
diſtis ad me, dicit Dominus] quia omnia iſta flagella ad veſtram ordinaui emendam, Præ-
terea quarta ſubiungitur plaga: [Miſi in vos mortem in via Aegypti]id eſt,legatos quos ad
Aegyptios deſtinaſtis ad contrahendum auxilium contra Aſſyrios, tradidi in manus Aſſy-
riorum, qui eos in via hac occiderunt, ſicut ſubiungitur: [Percuſſi in gladio] Aſſyriorum,
[iuuenes veſtros ad Aegyptum tranſmiſſos [vſq; ad captiuitatem equorum veſtrorum] in-
cluſiue, quia & equos iuuenum occiſorum ceperũt Aſſyrij. [& aſcendere feci putredinem
caſtroꝝ veſtroꝝ] id eſt, fœtorem cadaueꝝ hoꝝ iuuenum, quæ inſepulta reliquerunt Aſſy-
rij.[in nares veſtras]quando ad vos delata fuerunt,vel acceſſiſtis ad ea.[& nõ rediſtis ad me,
dicit dominus.] Poſtremo ſubiungitur quintum flagellum: [Subuerti vos, ſicut ſubuertit
Deus Sodomam & Gomorrham] id eſt, tam horribiliter & diſtricte puniui vos per Aſſyri-
os,& item per plagas memoratas. Per quas & terrænaſcentia demolitus ſum, ita ꝙ veſtra
ſubuerſio comparaẽ quodammodo ſubuerſioni Sodomæ & Gomorrhæ,habitatorumq; ea-
rum. Nam & ſcelera veſtra illoꝝ criminibus erant ſimilia.Loquiẽ autem domin' de ſeipſo,
quaſi de alio,dum ait: Subuerti vos,ſicut ſubuertit Deus. Vel idcirco ſic loquiẽ,vt inſinue-
tur pluralitas perſonaꝝ in Deo,dũ pater Deo filio loquiẽ, vel econtra. Iuxta quem modũ lo
Gen. 19. quendi ſcriptũ eſt in Geneſi: Domin' pluit ſuper Sodomam & Gomorrham ignem & ſul-
ſur à domino. [& facti eſtis quaſi torris raptus de incendio]id eſt, ſimiles facti eſtis ligno pro
maiori parte combuſto,ab igne extracto, ne totaliter combureretẽ, quoniam pauci veſtrum
manus hoſtium euaſerunt. Vel hoc ideo dicitur, quia Aſſyrij ædificia multa decem tribuum
4.Re. 17. incenderunt,de quorum incendio aliqui euaſerunt. Videẽ quoq; propheta in hac plaga lo-
qui de futuro per modum præteriti. Licet enim circa tempora eius cœperint Aſſyrij decem
tribus opprimere, finalis tamen ſubuerſio earundem facta eſt tempore Oſee vltimi regis
Iſrael,quando defunctus eſt Amos ex dolore vulneris,quod ſibi inflixit filius Amaſiæ ſacer-
dotis idololatriæ, tempore Hieroboam regis filij Ioas. [& non rediſtis ad me, dicit domi-
nus]De talibus tam incorrigibilibus dominus ait per Eſaiã: In quo percutiam vos vltrà, ad-
Eſa. 1. dentes præuaricationem? Et item per Hieremiam: Indurauerũt facies ſuas ſupra petram,&
Eccẽs. 7. noluerunt reuerti. Quem enim Deus deſpicit, nullus corrigit. Et niſi Deus intus operetur,
Hier. 5. tangat, afficiat, non ſufficiunt extrinſeca hortamenta. Iſti autem ob ſuam peruerſitatem
non meruerunt tangi medullitus, quia & obicem poſuerunt. [Quapropter hæc faciam ti-
bi Iſrael]id eſt, inducam ſuper te plagas deſcriptas ſimiles aut maiores. [Poſtquam autem
hæc fecero tibi] id eſt,prædictas plagas induxero.[præparare in occurſum Dei tui,Iſrael.]
Hoc tripliciter explanaẽ. Primo,præparare,id eſt,præpara te in occurſum Dei tui,id eſt ,ad
ſuſceptionem gratioſi aduentus eius in te,quia poſt captiuitatem Iſrael ab Aſſyrijs, quidam
eoꝝ ad Deum conuerſi ſunt,& in Hieruſalem venerunt ſub Ezechia,vt dictum eſt.Huic ſen-
ſui conſonat tranſlatio Septuaginta,quæ talis eſt: Præpara te, vt inuoces Deum tuum Iſra-
el. Secundo, præparare in occurſum Dei tui,id eſt, vnigenitum Dei verum Deũ,per incar-
nationis myſterium in hunc mundum deſcendentem,deuote ſuſcipe & adora. Hoc mul-
ti ex decem tribubus impleuerunt. Tertio exponitur de conuerſione Iſrael in fine ſeculi,
quia nec interim finiẽ eorum captiuitas. Vnde Theodotio tranſtulit: Nouiſſime præparare
&c. Porro ad hanc præparationem inducit conſideratio omnipotentiæ Dei. Propter ꝙd
ſubditur:[Quia ecce formans montes] iuxta illud Pſalm.64. Præparans montes in virtute
Pſal. 134. tua,accinctus potentia. [& creans ventum] ſecundum illud: Qui producit ventos de theſau-
ris ſuis. Sumitur autem creatio hoc loco extenſe. [Et annuncians homini eloquium ſu-
um.] id eſt, ſermones occultos atque propheticos electis reuelans, prout iam dictum eſt:
Amos 3. Non facit dominus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos prophetas.
Pſal. 50. Vnde & Dauid: Incerta, inquit, & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi. Eloquiũ quo-
Pſal. 14. que domini inflammauit Ioſeph. Hinc per Hieremiam ait: Clama ad me, & annunciabo
Hier. 33. tibi grandia & firma,quæ neſcis. [faciens matutinam nebulam] quæ mane deſcendit, &
operit

operit terram. Om̄es enim impreſſiones meteorologicæ ſunt à Deo, tanq̄ à cauſa prima ac principali.[Et gradiens ſuper excelſa terræ.]illic d\̄ns graditur, vbi operatur. Ipſe autem eſt extra omnia, & intra o\̄ia, continens vniuerſa, & operans omnia in omnibus. Ideo ambular per operationem ſuper excelſa terræ.i.in montibus quantū ad literam. Vnde & Iob 22.legi- Pſal.103.
tur:Circa cardines cæli perambulat. Et, Qui ambulat ſuper pennas vento\̄r. Et gradiens ſup Iob. 9.
fluctus maris.[Dominus Deus exercituum, nomen eius.] Vbi nos habemus, exercituum, in Hebræo dicitur Sabaoth, pro quo Septuaginta tranſtulerunt, omnipotens. Vnde & hoc loco dixerũt: D\̄ns Deus, om̄ipotens nomen eius. Vtrũq; eñ ſignificat Sabaoth. Dicit aũt Deus d\̄ns exercituũ, i. cæleſtium agminum, immo & o\̄im concionum, iuxta illud Eſaiæ 42. Ego dominus, hoc eſt nomen meũ. Et itẽ: Dominus exercituũ nomen eius. Hinc in veteri teſta- Hier. 32.
mento, præſertim in Zacharia, Deus dominus exercituum appellatur. Zach.1.2

¶Expoſitio eiuſdem cap.IIII.tropologica. Art. VIII.

DEniq; vaccæ pingues in montibus Samariæ conſiſtentes, quæ calumniantur pauperes, confringunt egenos, & vini pocula quærunt à ſuperioribus ſuis, rite intelliguntur crudeles auari\'q; principes populi Chriſtiani & item carnales paſtores ſeu prælati eccleſiæ, qui paſcunt ſeipſos, lac ouium manducantes lanam\'q; induentes, gregem autem domini non alentes, ſed cum crudelitate atq; potentia præſidentes, de quibus Ezechiel.34.diffuſe loquitur dominus. Iſti nempe cũ ſint ad diuina pigri, corporalem quietem vitioſe amantes, vitam\'q; beſtialem ducentes in voluptatibus gulæ & luxuriæ, merito vaccæ pingues di- Oſee. 4.
cuntur, quia etiam quaſi vacca laſciuiens declinant à lege diuina. De quorum ſingulis dici poteſt illud Iob 15. Cucurrit impius aduerſus Deum erecto collo, & pingui ceruice armatus eſt.[iurauit dominus quia ecce dies venient ſuper vos, & leuabunt vos] diaboli [in contis]i.in ſuis inſtrumentis afflictiuis. Et reliquias veſtras] id eſt, corpora, q̄ moriendo reliquiſtis, vel imitatores ac poſteros,[in ollis feruentibus]id eſt, infernalibus foueis. [Et proiiciemini]in die iudicij [in Arnon,] per quod hoc loco infernus inferior deſignatur. Iſta fiunt reprobis in die mortis, in die iudicij, & in die infernalis ſupplicij, quãdo de olla in ollam trãſibunt per aperturas, quia de calore nimio ad aquas niuium pergent. [Venite ad Bethel] id eſt, domum ſeu eccleſiam Dei, [& impie agite ad Galgalam]id eſt, ſcripturarum reuelationem. Galgala enim reuelatio interpretatur.[Et multiplicate præuaricationem.] Hoc ironice dicitur contra fideles, qui eccleſiam viſitant & ſermones audiunt nõ ex deuotione, ſed arida conſuetudine, vel humano podore, aut carnali affectione, vt videant deſiderabile oculorum ſuo\̄r. Ideo in eccleſia & prædicatione impie agunt, & tranſgreſſiones multiplicant, effutitiones habendo, cogitationes quoq; carnales, & euagationes intimoratas, & corã ſacramento irreuerenter aſtando.[Et ſacrificate de fermento laudem]i.per opera vitijs corrupta Deum honorate. Hoc agunt, qui faciunt opus Dei negligenter, quorum intentio ſiniſtra, opera ex genere bona inficit. Quorum diuiſum eſt cor, & conuerſatio prorſus immun- Hier. 48
da. Ideo monet Apoſtolus: Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio. [Et voca- Oſee.10.
te voluntarias oblationes]i.ea quæ Deo offertis, multum reputate, & æſtimate vos magnum 1.Cor.5.
aliquid agere, quaſi condigne honoretis Deum, nec obligemini ad bona huiuſmodi. Totũ iſtud ironice dicit. Sunt enim nonnulli, qui munera atq; obſequia, quæ offerunt Deo, magnifice appreciantur, & magnæ perfectionis eſſe ſe arbitrant, quaſi qui diuinis beneficijs vicem idoneam p̄ſtent, non penſantes diuinæ maieſtatis infinitã dignitatẽ, diuino\̄r beneficiorum incõparabilem magnitudinem, propriæ conditiõis fragilitatem, & ſui obſequij imper- Luc. 17.
fectionem. Contra quos ait ſaluator: Cum feceritis o\̄ia quæ p̄cepta ſunt vobis, dicite: Serui inutiles ſumus: Quod debuimus facere, fecimus. Hinc 1.Paralip.19. loquitur Dauid: Tua domine ſunt omnia, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. [Et annunciate] alijs mala
quæ facitis, vt vos imitentur & laudent in vitijs. Quoniam laudatur peccator in deſiderijs Pſal. 9.
animæ ſuæ. Hoc agunt prorſus corrupti in rationis iudicio & affectu, qui gloriantur cum Prou. 2.
male fecerint. De quibus ſcriptum eſt Hieremi. 6. Confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere noluerunt. Sunt quoq; aliqui religioſi, qui ſæpe ſe iactant de ſua audacia, rebelliõe atq; victoria cõtra prælatos, quorum cæcitas & inſania craſſa eſt & magna valde. [Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium] ſpiritalium, quibus cibus animæ maſticatur atq; in memoriæ ventrem proijcitur, id eſt, robur idoneæ conſiderationis ac frequentis reuolutionis ſcripturarum ſanctarum ſeu verborum cæleſtium, tuli à vobis [in cunctis vrbibus]i. congregationibus [veſtris.] Tales nempe non guſtant dulcedinem verbi Dei, nec delicijs ſcripturarum pingueſcunt. Hoc modo ſtupeſcunt dentes eorum, qui comedunt vuam acerbam. Hier. 31.
De qua legitur: Vna eorum vua fellis & botri amariſſimi.[Et indigentiam panum]id eſt, pa- Deu. 32.
nis ſacramentalis, panis lachrymarum, panis vitæ & intellectus, panis ſanctæ actionis, dedi Eccl.15.
vobis[in omnibus locis veſtris.] His equidem panibus merentur priuari, qui paſcunt in vitijs, & delectantur rebus obſcœnis: quia & ſi corpus Chriſti accipiant, nõ tamen ſpiritaliter 1.Cor.11.

illud manducant. Ideoq́ non ſolum non aluntur, ſed grauiuſ euacuantur & infirmantur in
anima.[Et non eſtis reuerſi ad me, dicit dominus.] Interdũ abſtrahit Deus pia diſpẽſatione
etiam electis & bonis quoſdam panum iſtorũ,ne de grã ſibi data ſuperbiant, vel p incautelã
grauius ruant.Qui ſentiẽtes ſe priſtina deuotiõe,opulentia & alacritate priuatos,mox ſeruẽ-
tius recurrunt ad Deum:arbitrantes ſe illũ grauiter offendiſſe, tota intentione ad eius pieta-
tem confugiũt.Priſtinam quoq; panũ ſpiritalium vbertatem pinguedinemq́ ſortiri, de cæ-
tero humiliores manent & cautiores. Reprobi vero, de quibus nunc ſermo, quanto ſpiritali-
bus panibus plus priuant,tanto minus ad dominum conuertuntur.[Ego quoq; prohibui à
vobis imbrem]i.grãm ſpũs ſancti vobis non infudi,nec per vnctionẽ vos docui, nec aquã ſa
Sap.1. pientiæ ſalutaris(q̃ in maleuolam non ingreditur animã) vobis largitus ſum. De tali imbre
Ioan.4. ſeu pluuia ait ſaluator:Qui biberit ex aqua,quã ego dabo ei,fiet in eo fons aquæ ſalientis in
vitam æternam.[Cum adhuc tres menſes ſupereſſent vſq; ad meſſem] id eſt,qñ adhuc temp⁹
erat contritionis,confeſſionis & ſatisfactionis,quibus ad maturã æternæ beatitudinis remu
nerationem pertingit. Itaq; tres menſes,ſunt p̃dictæ tres partes pœnitentiæ.[& plui]i.prędi
ctum imbrẽ effudi,] ſup ciuitatẽ vnam]i. cõgregationẽ electorũ atq; bonorũ nõ ponentium
obicem grẽ Dei.[& ſup ciuitatẽ alterã]reproborũ & impœnitentium[non plui. Pars vna]id
eſt, vna anima ſeu particularis eccleſia [compluta eſt]i.cæleſti rore pfuſa,& verbo doctrinæ
efficaciter irrigata.[& pars,ſuper quam non plui]i.aĩa dura ſeu malignantium eccleſia, [aru
Hier.17. it,]tanq̃ arbor ſterilis ſtirpsq́ inutilis. Erit em̃,teſte Hieremia,ſicut miricæ in deſerto. Hinc
Ioan.15. Chriſtus ait in Ioanne:Si quis in me non manſerit,mittetur foras tanq̃ palmes,& areſcet.Et
Pſal.101. pœnitens loquitur:Percuſſus ſum vt fœnum,& aruit cor meum. [Et venerunt duæ & tres ci
uitates]id eſt, illi ſuper quos non plui,[ad ciuitatem vnam] compluta,[vt biberent aquã]
id eſt,gratiæ & ſapientiæ eius participes fierent, verbumq́ Dei audirent,[& non ſunt ſatia-
tæ.] Iſtud accipi poteſt de pœnitentibus, qui non ſatiantur,vel quia non tantam gratiam &
perfectionem conſequuntur,vt cupiunt,vel quia nihil gratię gratum facientis & donorum
ſpiritus ſancti participant, eo quòd non vere pœniteant, & timore aut neceſſitate magis q̃
amore & voluntate hæc faciunt. Interdum quoq; pluit Deus ſuper vnum, & non ſuper ali-
Eſa.60. um, per nubes,de quibus loquitur Eſaias: Qui ſunt iſti qui vt nubes volant?id eſt, per prædi
catores & viros diuinos, qui verbo tonant, miraculis coruſcãt, pietate obumbrant, doctri
na fœcundant. Quando videlicet aliquibus iuſte verbum Dei ſubtrahitur,quod alijs miſeri-
corditer annunciatur, quemadmodũ dñs ait ad Ezechielem cap.3. Fili hominis,linguam
tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quaſi vir obiurgans, quia domus ex-
Luc.10. aſperans eſt. Faciamus ergo quod Chriſtus ait diſcipulis: Rogate dominum meſſis, vt mit-
tat operarios in meſſem ſuam. [Percuſſi vos] permiſſiue o reprobi, [vento vrente] id eſt,ar
dore libidinis vel doctrina ventoſa & corruptiua. [& in aurigine] id eſt,ira & inuidia, quæ
ſanguinis ruborem variant in pallorem,& fructum ſeminis animæ, quod eſt verbũ Dei,cor-
rumpunt percuſſi.[Multitudinem hortorũ veſtrorũ & vinearũ] id eſt cordium,in quibus flo-
res virtutum,gramina contemplationum,& botri fructuum ſpũs ſancti merito pullularẽt.
Horum enim corda percutiuntur,dum à Deo relinquũtur,areſcunt,vitijsq́ ſubdunt. [Oliue
ta veſtra & ficeta] id eſt, opera miſericordiæ & ſuauitatis internæ vel habitus virtuoſos,ex
quibus procedunt huiuſmodi actus,quemadmodum fructus prodeunt ex arboribus. [co-
medit eruca]id eſt,mordax ac pungitiua inuidia, quæ omnia vaſtat,ſi admittatur: non enim
compati aut auxiliari permittit.[Miſi in vos mortem in via Aegypti]id eſt,cum ambulare-
tis in operibus carnis & ſeculi, vita gratiæ vos priuaui, vel corporaliter caſtigaui. [per-
Ephe.6. cuſſi in gladio iuuenes veſtros.] Gladius ſpiritus eſt verbum Dei. Qui ergo in iuuentute ex
auditu verborum Dei corrigitur, gladio ſalubriter verberat.[vſq; ad captiuitatem equorũ]
id eſt,refrenationem laſciuorũ motuum corporis.Hæc quoq; aliter accipi poſſunt,ſed ppter
cauſam pertranſeo. [Subuerti vos ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham] id eſt,
igne concupiſcentiæ & ſulſure fœtidiſſimæ voluptatis prorſus permiſi vos perire,quantum
ad ſpiritale eſſe gratiæ gratificantis, [& facti eſtis,quaſi torris raptus de incendio] quantum
ad hoc, q nondum pœnas tartarei ignis incidiſtis,[& non rediſtis ad me.] In quo patet in-
corrigibilitas veſtra. De talibus dominus ait ad Hieremiam: Quare auerſus eſt populus iſte
auerſione contentioſa?[Quia ecce formãs montes]id eſt,angelos ſanctos in ſublimitate na-
Hiere.1. turæ & gratiæ atq; in beatifica fruitione conſtituens. Vel montes,id eſt,apoſtolos & imitato
Phil.2. res eorũ in arce virtutum reponẽs,quorum conuerſatio eſt in cælis, & ſicut exaltantur cæli à
Eſa.51. terra,ita exaltatur nobilis angelica cæliformisq́ vita eorum, ab ignobili, confuſa & iniuſta
malorum Chriſtianorum conuerſatione,de qualibus dicit Hier.17. Recedentes à te, in terra
ſcribentur.[& creans ventũ]i. eos q velociſſime cuncta terrena tranſcendunt. [faciens matu
tinam nebulam]id eſt, ſymbolicarum reuelationum obſcuritate in primis mentem inuol-
uens,antequam ad anagogicæ contemplationis perueniat puritatem,ita fit ſæpe. Hæc ergo
obſcuri-

obſcuritas per nebulam, quæ mane operit terrā, ſignificatur. Nō enim poſſibile eſt aliter no
bis lucere diuinum radiū, niſi varijs ſenſibiliū formaꝝ velaminibus circuntectum. [Et gra-
diens ſuper excelſa terræ]id eſt, in mentibus contemplatiuis atq; theoricis ambulans, cu q-
bus eſſe, ſunt deliciæ meæ. Ecce tanta eſt conuentio, cōmunio atq; cōcordia Dei cū ſeruulis
ſuis deuotis atq; humilibus. Cum exiſtentib' eſt, cū ſtantibus ſtat, cū habitantibus habitat,
cum gradientibus graditur, cū aſcendentib' & deſcendentib' aſcendit atq; deſcendit. Hinc
ait ad Iacob Gene. 46. Ego deſcendam tecum in Aegyptū. Et Iacob loquens de ipſo Deus, Gen. 33.
inquit, qui ſocius fuit itineris mei. Dat eñ ſuis virtutem ad oīa iſta, eosq; in cunctis gratioſe
deducit. Nec hoc ſolū, ſed ipſi quoq; ſunt, manent, ſtant, ambulant, aſcendunt atq; deſcen-
dunt in ipſo, id eſt, ſecundum voluntatem & per gratiam eius.

¶Elucidatio literalis cap. V. Audite verbum iſtud &c. Art. IX.

HOc loco oſtenditur irreparabilis decem tribuum vaſtitas. [Audite]ō decem tribus[ver
bum iſtud, quod ego]Amos[leuo ſuper vos]id eſt, ex magno affectu de vobis annun
cio. [planctum] id eſt, planctuoſum ſeu lamentabile, quia cum fletu & compaſſione 1.Re. 15.
veſtram calamitatem prædico, vobisq; deplango, quemadmodum Samuel Saulem, & Chri Luc. 19.
ſtus ciuitatem Heruſalem. Nec mirum, ſi Amos Iſraelita Iſraelem deplangat, cum Eſaias fu Eſa. 13.
turam miſeriam ſeu captiuitatem Babylonis & Moab tam dire defleuerit, vt patet in libro Eſa. 22.
ipſius. Qui etiam duas tribus deplorans: Nolite, inquit, incumbere vt conſolemini me ſuper
vaſtitate filiæ populi mei. Deinde verba planctus ponūtur: [Domus Iſrael]id eſt, familia de- Eſa. 30.
cem tribuum[cecidit] per culpam & pœnam. Cecidit eñ per idololatriam a liaq; peccata à
priſtina gratia. Et per tribulationes, preſſuras & captiuitates ſibi illatas, à præhabita corruit
proſperitate, pſertim à tempore Azahelis regis Syriæ, qui contriuit q̄ſi in tritura areæ Iſrae-
lem. Et deinde ab Aſſyrijs. [& non adijciet, vt reſurgat] per pœnitentiam à culpa ac idolola
tria. Vel per victoriam ſeu reditum à captiuitate Aſſyriaca ad proſperitatem priorem. Ta-
men in fine ſeculi decem tribus conuertentur. [virgo Iſrael]id eſt, plebs Iſraelitica, quæ vir-
go vocatur: Primo, quia in patriarchis & prophetis ac iuſtis Deo extitit deſponſata, quan-
uis iſti, qui erant tempore Amos, animi integritatem ac puritatem perdiderint, multipliciter-
terq; fornicarentur à Deo. Secundo, ad inſinuandum puritatem naturæ, ſecundum ſe conſi-
deratæ. Hinc & de populo Babylonis ſcriptū eſt Eſa. 49. Sede in puluere virgo filia Babylon.
Et vtroq; modo ait Hieremias Thren. 5. de populo Iudæ. Quoniam contritione magna con
trita eſt virgo filia populi mei. Itaq; virgo Iſrael [proiecta eſt in terram ſuam] id eſt, in pro-
prio territorio ab hoſtibus victa & conculcata, vel ad peccata inducta. [& non eſt qui luſci
tet eam]id eſt, ad priſtinum ſtatum reducat, Deū precibus mitigādo, vel hoſtes Aſſyrios de-
bellando. Quamuis enim hic Amos & prophetæ ſibi contemporanei, orarēt p populo iſto,
eumq; inſtruerent, noluerūt tñ ſe ad grãm habilitare, ſed cōtrario occiderunt prophetas. De
calibus dñs, oſtendens ſe inexorabilē, quantū ad aliqs, ait ad Hieremiā: Non allumas laudem Hier. 15.
& orationem pro eis. Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad popu-
lum iſtū. [quia hæc dicit dñs Deus: Vrbs, de qua egrediebantur mille, relinquent in ea centū
& de q̄ egrediebant cētū, relinquent in ea decē.] Tanta erit preſſura decem tribuū, q̄ decima
pars eoꝝ vix remanebit. [In domo Iſrael]id eſt, in vniuerſo populo decem tribuū, ita q̄ oēs
ciuitates eaꝝ tam grauiter vaſtabuntur. Numeros autem præfatos, videlicet mille, centum,
decem, non oportet pręciſe accipere, ſed ad inſinuandū paucitatē euadentiū, quēadmodū di-
ctum eſt ſupra, q̄modo ſi eruat paſtor duo crura, aut extremū auriculæ de ore leonis, ſic eru Amos 3.
entur filij Iſrael. Quidā aūt dicunt hoc factū in primo aduentu Aſſyrioꝝ tempore Phul, vel 4.Re. 15.
Teglatphalaſar regū Aſſyrioꝝ, videlicet, q̄ tunc decima pars Iſraei manſit. Sed in ſecundo 4.Reg. 17
vltimoq; aduentu ſub Salmanaſar etiam decimatio capta eſt, pauciſſimis tñ exceptis. [quia
hoc dicit dñs Deus domui Iſrael]i. plebi tribuū decem, [quærite me]per veram pœnitentiā
& perſeuerantiam ſanctam, [& viuetis]vita naturæ, euadēdo manus hoſtiles, vita grãæ in prę- 3. Re. 18.
ſenti, & vita gloriæ in futuro. Hinc fertur in pſal. 68. Quærite Deū, & viuet anima vr̃a. [& no-
lite quærere Bethel]i. vitulū aureū poſitū in oppido Bethel. [& in Galgalam]id eſt, in locum
ſic dictū, nolite intrare,]vt ibi idola innocetis. Eſt autem Galgala, ſecundū Gloſſam, ciuitas
in fine duaꝝ decemq; tribuū ſita. [& in Berſabee] vrbem duaꝝ tribuum, ſitam in fine regni
tribus Iudæ. Vnde frequenter legitur, A Dan vſq; Berſabee. [non tranſibitis] id eſt, nō trāſ-
eatis propter idololatriam ibi exercendam, quia in aliquibus locis regni Iudæ iam idolola- 3. Re. 17.
tria viguit. [quia Galgala captiua ducetur]id eſt, populus Galgalæ ab Aſſyrijs capiet. [& Be
thel inutilis erit]i. ciues vrbis illius & vitulus aureus non poterunt vos ſaluare, quia & vrbs
Bethel fuit deuicta. De Berſabee autem nunc tacet, q̄niam decem tribubus captis, non fuit
deſtructa. [quęrite dominum,]eius miſericordiam, auxilium, & ſalutem iugiter inuocando.
[& viuite,]vniti fonti vitæ, [ne forte comburatur] id eſt, igne tribulationis & captiuitatis Ioan. 4.7
incendatur & conſumatur, [vt ignis,] qui ardendo deficit, deficiente combuſtionis mate-
L 2 ria.

ria.[domus Ioſeph]i. plebs decem tribuum,quæ ſignificatur per Ioſeph,quaſi per principa
Gene. 49 liorem inter patriarchas,à quibus decem tribus exortæ ſunt. Ioſeph enim data ſunt primo-
genita,eo ꝙ Ruben violaſſet thorũ patris ſui,vt dicitur 1.Paralip.5. Vel ideo nomine Ioſeph
decem tribus ſignificantur, quia Ieroboam filius Nadad, primus rex decem tribuũ, erat de
ſemine Ioſeph per Ephraim. Vnde Oſee per Ephraim ſæpe decem tribus, vt dictum eſt, ſu-
pra expreſſit.[& deuorabit]ignis iſte domum Ioſeph.[& non erit qui extinguat Bethel]i. à
præinducto igne eripiat vrbem Bethel & vitulum eius,niſi quæſieritis dominũ,quem q quæ-
Luc. 11. rit,inuenit.His verbis dedit Deus decem tribubus pœnitentiæ locũ.Deinde ꝓpheta redargu
it plebem hanc,& maxime iudices eius,[qui conuertitis in abſynthium iudicium]i. verita-
tem iudicij ex ſua natura dulcem ac delectabilem, ſicut & omẽs actus virtutis conuertitis in
amaritudinem falſitatis,pauperũ & innocentũ iudicia peruertendo,quod & illis amariſſimũ
eſt.Eſt aũt abſynthius amariſſima herba.[& iuſtitiam in terra relinquitis] i. cultum diuinũ
& Deum,qui eſt increata iuſtitia. Iuſtitiam quoq; commutatiuam, ꝗ in emptionibus venditi-
onibusq; conſiſtit,& diſtributiuam, ꝗ reddit vnicuiq; ꝗd ſuum eſt. De talibus ſcriptum eſt
Eſa. 5. Væ,qui dicitis malum bonum,& bonum malũ, ponentes dulce in amarum,& ama-
rum in dulce. Reliquiſtis ergo per idololatriam increatam iuſtitiam ſeu iuſtum Deum,de
quo ſubditur:[Facientem Arcturum & Orionem.] Arcturus, ſecundum Gloſſam,habet ſe-
ptem ſtellas, quem vocant aliqui Vrſam maiorem. Eſtq; conſtellatio gyrans circa polum
ſeptentrionalem.Porro Orion ſecundũ Hieronymum, hyeme oritur,& ſuo ortu tempeſta-
tem ſignat ac excitat. Dicuntq; aliqui,ꝙ ſit conſtellatio clara,partim in ſigno Tauri,& par
Iob. 9. tim in ſigno Geminorum conſiſtens. De horum expoſitione verborum pluribus ſcripſi ſu-
per illud Iob: Qui facit Arcturũ & Oriona & Hyadas & interiora auſtri. Deniq; pro Orio-
ne, Symmachus tranſtulit ſtellas, Theodotio veſperum. Hebræus vero, qui Hieronymum
in diuinis inſtruxit ſcripturis, vt ipſemet refert Hieronymus, dixit verbũ Hebraicum, pro
quo poſitum eſt nomen Orionis, ſignificare ſplendorem,ſicq; per Orionem generaliter in-
telligenda eſſe aſtra ſplendentia. Vtitur autem propheta nominibus à gentilibus inſtitu-
tis magis, quàm hebraicis,quoniam magis conſueta intelligibilioraq; erant.[& conuerten-
tem in mane tenebras] id eſt, poſt caliginem noctis facit auroram ſuccedere.[& diem in no
ctem mutantem]id eſt,diei facit ſuccedere noctem,cuius ordinatione perſeuerat dies. Tem
porũ enim dat tempora, vt alleuet faſtidiũ. Idcirco cantatur in hymnis: Qui temperas rerũ
vices. Et iterũ: Lucis diurnæ tempora ſucceſſibus determinans. [Qui vocat aquas maris]i.
calore ſolis eleuat eas in aere,& liquat ac excolat eas in dulcem humorem. [& effundit eas]
Pſal. 134. guttatim[ſuper faciem]i.planitiem[terræ.]Educit enim nubes ab extremo terræ,Qui ope-
Pſal. 146 rit cælũ nubibus,& parat terræ pluuiam. De quo ſcriptum eſt Iob 26. Qui ligat aquas in nu
bibus,vt non erumpant pariter deorſum. Et Hier.51. Dante eo vocem,multiplicanẽ aquæ in
cælo.[dñs nomen eius.]Quia nomen dñi cõpetit ei ſoli per authoritatem,& ſecũdum perfe-
ctam rationẽ dominij:qm̃ ipſe ſolus propria poteſtate eſt vniuerſorũ dominator liberrim⁹,
Eſaię 40. ad quem oĩs creatura refertur & comparaẽ,ſicut miniſter ad dñm,inſtrumentũ ad artificem,
ſubditus ad prędidẽ.Ideo ait per Eſaiã:Ego dñs,hoc eſt nomen meũ,gloriã meam alteri non
dabo.[qui ſubridet vaſtitatẽ ſup robuſtũ]i. robuſtis iuſte ſubſannando ſeu irridendo, mi[illegible]
preſſuram ſeu punitionem.[& depopulationem ſuper potentem affert]id eſt,potentibus i[illegible]
ducit direptionem,depdationem ſeu deſtructionẽ: quod hic ad literã diciẽ de regno ac po-
Iob 36. pulo Iſrael,quibus vaſtitatem ab Aſſyrijs per prophetas minabaẽ,& per Aſſyrios intulit. Ve
rũ,vt alibi ſcriptũ eſt,Deus potentes non abijcit, cũ & ipſe ſit potens. Sed nũc de potentibus,
Sapi. 6. ſua potentia abutentibus,ſermo eſt,quibus Deus vaſtitatem minatur, in Sapientiæ libro di
cens: Iudicium duriſſimũ in his qui præſunt,fiet. Potentes enim potenter tormenta patienẽ.
Et fortioribus fortior inſtat cruciatus. Itemq; in pſalm̃.2. Qui habitat in cælis,irridebit eos,
Eſa. 42. & dñs ſubſannabit eos. Eſaias quoq; ait, Viſitabit domin⁹ ſuper militiam cæli in excelſo,&
ſuper reges terræ.[Odio habuerũt] decem tribus[in porta corripientẽ] id eſt,iudices iuſtos
& prophetas,qui in portis vrbium delinquentes reprehenderunt charitatiue ac iuſte,[& lo-
quentem perfecte]id eſt,viros ſapientes efficaciterq; docentes. [abominati ſunt.]Hoc faciũt
omnes proterui,arrogantes,incorrigibiles.Quod ꝗ peruerſum ſit, patet ex eo quod ſcriptũ
Pro. 29. eſt in Prouer.lib. Viro qui dura ceruice corripientem contemnit,repentinus ſuperueniet in-
Pro. 23. teritus. Et alio loco: Egeſtas & ignominia ei qui deſerit diſciplinam. Qui autem acquieſcit
Pro. 9. increpationibus,glorificabiẽ. Hinc iterũ ait: Argue ſapientem, & diliget te:doce iuſtum, &
feſtinabit accipere. Loquiẽ autem perfecte,q facit ꝗd docet,& verba diſtincte ac intelligibi-
liter profert.[Idcirco pro eo,ꝙ diripiebatis pauperem]i. pauperes ſpoliaſtis, illos præcipue
qui pergebant Hieruſalem adorare in templo Deum verũ.[& prædã electã tollebatis ab eo]
id eſt,ea ꝗ meliora erant,& vobis magis placẽtia.[domos quadro lapide] id eſt,ex lapidibus
politis, quadratis, ſiue marmoreis,[ædificabitis.] De hoc habetur Eſaiæ 9. Sciet populus
Ephraim

Ephraim & habitantes Samariam in magnitudine cordis, dicentes: Lateres ceciderunt, ſed
quadris lapidibus ædificabimus. [& non habitabitis in eis] diu, qui iam ab Aſſyriis capiemi-
ni. [vineas amantiſſimas] id eſt, pulchras & vobis chariſſimas. [plantabitis, & non bibetis vi-
num earũ] id eſt, capti ab hoſtibus, qui omnia bona veſtra diripiẽt, eo ꝙ pauperes ſpoliaſtis.
[Quia cognoui multa ſcelera veſtra] id eſt, idololatriam & peccata annexa. [& fortia pecca-
ta veſtra] id eſt, violentiam in egenos. Vel peccata dicunt fortia, i. iram Dei grauiter prouo-
cãtia. Non ergo propter idololatriam tm̃ vos punio, ſed ob alia q̃q; peccata. Vel peccata di
cta ſunt fortia, q̃a ex vehemẽti paſſione procedũt. Quidam enĩ toto impetu ferunt in malũ.
Deniq; cognitio interdum accipitur pro notitia approbationis, ſicq́; Deus dicitur non co-
gnoſcere malos & mala, iuxta illud Oſee 8. Principes extiterunt, & non cognoui. Et in euã- Mat. 25.
gelio: Amen dico vobis, q̃a neſcio vos. Sicq́; affirmat Apoſtolus: Si q̃s ignorat, ignorabitur. 1. Cor. 14
Interdũ vero cognitio ſumitur pro quacunq; ſcientia ſiue notitia, & ſic omnia nuda & aper Heb. 4.
ta ſunt oculis eius. Atq; hoc modo cognoſcit peccata noſtra Deus infallibilis iudex, iuxta il
lud Pſalm. 68. Delicta mea à te non ſunt abſcondita. Agnoſcit autem Deus peccata, & ma-
la ſeu priuatiua, non per ideam propriã, ſed p ideam, rationẽ ſeu ſpeciẽ virtutis ac boni op-
poſiti. [Hoſtes iuſti] id eſt, vos principes & iudices decem tribuũ, hoſtes eſtis [iuſti] id eſt, iuſto
rum hoĩm vel iuſtitiæ. [accipientes munus] i. dona pro ſubuerſione iuſtitiæ & oppreſſione
iuſtorũ. De talibus ait Hieremias: A minori vſq; ad maiorem omnes auaritiæ ſtudent. Et Hier. 6. 8
pſalm̃i. Dextera eorũ repleta eſt muneribus. [Et pauperes in porta,] vbi fiebat determinatio Pſal. 25.
cauſarum. [opprimentes] iniuſte, excæcati munerib⁹ diuitũ. Solebant enim in veteri teſta-
mento iudices Iſrael ſedere in portis ciuitatum ad iudicandum, vt inuenirentur in promp-
ptu. Et ne ruſtici ad iudicium venientes, inſolito ciuium terrerentur aſpectu. Et item, ne ci-
ues longius tendere cogerentur. [Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum
eſt.] Hoc tripliciter elucidatur. Primo, ꝙ pauperes in portis oppreſſi, iniuriamq́; perpeſſi, ſi
fuerint circunſpecti, tacebũt, non murmurantes, accuſantes aut reclamãtes, q̃a temp⁹ malũ
eſt, id eſt, pro tempore illo regnãtes, ac iudicantes, iniuſti fuerunt, nec erat poſſibile ad ęquũ
peruenire iudiciũ, ſicq́; vtilius fuit ſilere, q̃ contradicere. Secũdo, ꝙ prudentes atq; prophe-
tæ in tempore illo, quando hoſtilis exercitus vrbes iam cinxit, tacerẽt à populi increpatio-
ne, quia captiuitas ineuitabiliter immineret. Tertio, ꝙ tacerent propter incorrigibilitatẽ
populi, qui quanto plus increpabatur, tanto impatientior deteriorq́; fiebat: quia, vt ſapi-
ens ait: Non amat peſtilens eum qui ſe corripit. Et: Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi iniuriam Prou. 15.
facit. Idcirco Eccleſiaſt. 32. ſcriptũ eſt: Vbi non eſt auditus, non effundas ſermonem. Tem- Pro. 9.
pus aũt malũ vocatur, non in ſe, ſed propter mala quæ fiunt in eo. Vnde & Iacob ait in Gene Gen. 47.
ſi: Dies peregrinationis meę parui & mali. Iam dixit propheta, ꝙ prudens in tempore illo
iam dicto tacebit. Ideo nunc ante tempus captiuitatis admonet eos. [Quærite bonum] vir-
tutum. i. iudiciũ atq; iuſtitiam, latriæ actus & miſericordię opera. [& non malũ] vitiorũ. Qui
autem ex propoſito peccant, quærũt malũ, qñ quaſi de induſtria perpetrant praua, quemad
modũ ſcriptũ eſt pſal. 35. Dixit iniuſt⁹ vt delinquat in ſemetipſo. [vt viuatis] p grãm, & mor-
tem ab Aſſyriis imminentẽ euadatis. [& erit dñs Deus exercituũ vobiſcum,] per gratioſam
inhabitationẽ & protectionem ab hoſtibus, [ſicut dixiſtis] idola veſtra eſſe vobiſcũ. Vel, ſic-
ut dixiſtis. i. oraſtis ac deſideraſtis. Simul enim coluerũt Deum & idola decem tribus, ſaltem
pro magna parte, vt dictũ eſt. Vel, ſicut dixiſtis, i. iactaſtis Deum eſſe vobiſcũ, eo ꝙ ſitis de ſe
mine Abraham. Gloriabant enim de carnalis propagationis nobilitate, non de morũ ac fi-
dei imitatione. Ergo q̃a de Abraham deſcenderũt, putabant ſe propter carnis originẽ defen Ioan. 8.
ſandos à Deo. Tales erant & Iudæi, quibus ait ſaluator: Si filii Abrahæ eſtis, opera Abrahæ fa Matt. 3.
cite. Et p̃curſor eius: Ne cœperitis dicere, patrẽ habemus Abraham. Facite ergo dignos fru
ctus pœnitentiæ. [Odite malũ] culpæ in ſe & propter ſe. Peccator aũt non eſt odiendus in ſe,
& quantum ad naturam, ſed quantum ad vitium. [& diligite bonum] virtutum. Primo enĩ Pſal. 33.
oportet à malo recedere per deteſtationem peccati, & deinde diligere ac agere bonũ. Quia 1. Pet. 3.
à malo declinare, & facere bonum, ſunt quaſi duæ partes integrales iuſtitiæ. [& conſtituite
in porta iudicium] id eſt, iudices iuſtos, vel iuſtum iudicium exercete in portis ciuitatum,
quemadmodum Deute. 16. Moſes iuſſit. [Si forte miſereatur dñs Deus exercituũ reliquiis Io
ſeph] id eſt, reſiduo decem tribuũ, quod nondum manus incidit hoſtiũ. Cur aũt decẽ trib⁹ p
Ioſeph deſignentur, iam dictum eſt. Hoc quoq; quod ait, ſi forte, non dubitatiue, ſed aſſerti-
ue legendũ. Loquitur autem ſic, non propter mutabilitatem aut ambiguitatem exiſtentẽ in
Deo, ſed in hoĩbus. Dubiũ vero non eſt, quin Deus miſereat omnibus qui odiunt malũ & di-
ligunt bonum: quos tñ non ſemper à temporali eripit tribulatione ſeu captiuitate, quia non
expedit eorũ ſaluti. Si tamen filii Iſrael ita feciſſent, forſitan à captiuitate eos eripuiſſet, quan
uis frequenter dixerit eos capiendos. Sic nanq; ait ad duas tribus in Hiere. Bonas facite vias Hier. 7.
veſtras, & habitabo vobiſcum. Sed q̃niam pręinducta mala feciſtis, nec ſalutaribus monitis

acquieſcere voluiſtis.[Propterea hæc dicit domin' Deus exercituũ dominator]dñs poteſta-
te,Deus natura,dominator actu.[In oibus plateis] ciuitatũ veſtrarũ erit [planctus, & in cun-
ctis quæ foris ſunt]id eſt,vicis,villis,caſtellis [dicetur] à populo veſtro, [væ væ] id eſt, dolor
interior atq; exterior, quando videlicet Aſſyrij venerint, & terram vaſtauerint.[& vocabũt
agricolam ad luctũ & ad planctum] id eſt,eos qui circa ruſticana & exteriora occupant, vo-
cabunt,vt ceſſantes à talibus,iam nũc fletibus vacent. Hoc fecerunt filij Iſrael qñ ab Aſſyrijs
preſſi ſunt.[Et ad planctum]vocabunt eos,[qui ſciunt plangere]id eſt,artem habẽt plangen-
di,puta tibicines,qui carmen lugubre præcinendo,alios ad lachrymas prouocant. Diuerſæ
enim melodiæ, diuerſas in animo concitant paſſiones ſeu affectiones. Erat autem conſue-
tudo Iudæis, tales habere in defunctorum ædibus atq; exequijs. Vnde in euangelio legitur,
Matt. 9. ꝙ Chriſtus ingreſſus Iairi archiſynagogi domum, ſuſcitaturus eius filiam, vidit tibicines.
*vincis [& in omnibus * vijs,] in quibus cadetis vel captiui ducemini. [erit planctus,] quia vos ipſi
lugebitis, [quia pertranſibo in medio tui, dicit dominus]id eſt,in vobis non remanebo,nec
habitabo per opem & gratiam, ſed tranſibo, exercendo vindictam,vosq; derelinquendo.
Dicit vero Hieronymus, quòd vbicunq; in ſcripturis dicitur Deus pertranſire, inſinuatur
punitio. [Væ deſiderantibus diem domini.] Locus iſte à diuerſis diuerſimode explanatur.
Sed primo ponenda eſt expoſitio Hieronymi, quam Gloſſa & alij communiter aſſequun-
tur. Itaq; ſecundum Hieronymum, propheta nunc ad vtrunq; regnum, videlicet Iudæ &
decem tribuum,dirigit verbum. vt ſit ſenſus, Væ erroris ac tribulationis imminet deſide-
rantibus diem domini,i. tempus captiuitatis ſuæ ab Aſſyrijs vel Chaldæis. Iudæi enim nõ-
nulli audientes magna promitti à Deo per prophetas, danda poſt reditum à captiuitate,
optabant diem captiuitatis accelerari, vt citius obtinerent bona promiſſa poſt captiuita-
tem præſtanda. Quanuis enim captiuitatem ſecundum ſe penſatam abhorrerent, tamen vt
erat via ad proſperitatem maiorem,optauerant eam.Quod autem in hoc errauerunt,oſten
ad quid dit propheta.[vt quid eam vobis optaris?]id eſt,cur cupitis eam? quaſi dicat, Inutiliter fa
citis hoc. Nam [Dies domini iſta, tenebræ, & non lux] id eſt, tempus captiuitatis aduer-
ſum & triſte erit vobis, cum venerit, non luminoſum,id eſt,proſperum & iucundum. Pu-
tabant enim captiuitatẽ citius finiendam, & ea finita, mox implenda eſſe diuina promiſſa.
Esa. 32. Quæ tamen ſecundũ verũ intellectum ſcripturæ, intelligenda erant pro tempore Chriſti,vt
eſt illud Eſaiæ: Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, &
in requie opulenta. Multum ergo errabant, nec adepturi erant ꝗd ſperauerunt, ſed ventu-
rum fuit eis ꝗd ſubditur:[ꝗmodo ſi fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrſus.] ſic fiet vo-
bis.Per leonem autem intelligitur Nabuchodonoſor rex Babylonis, qui afflixit duas trib'.
Decem vero tribus afflixit rex Aſſur. Porro per vrſum intelligitur Aſſuerus rex Perſarũ atq;
Heſt. 3. Medorum, qui poſt Nabuchodonoſor captos tenebat Iudæos, & ad tempus ſatis afflixit,
ꝗndo ſuggerente Aman, pcepit vna omnes die interfici. [& ingrediatur domum, & innitat
manu ſua ſuper parietem,& mordeat eum coluber]id eſt,ſic fiet vobis, vt poſtq̃ à captiuitate
Babylonica reuerſi fueritis in propriam terrã,& templũ conſtruxeritis, atq; in eo quieſcere
cœperitis,ſicut quieſcit qui laſſus, manu ſua innitit muro, tunc mordebit vos coluber.i.An
tiochus rex,qui velut ſerpens ſedit in terra ſancta, opprimẽs crudeliſſime plebẽ Iudaicã, in q̃
multi fuerũt ex decem tribubus. Huic expoſitioni quidã opponit, ꝙ reges Iuda,ſacerdotes
ac principes,ſimul cũ vulgo perſequebant Hieremiã,eo ꝙ captiuitatẽ inſtantẽ pdixit. Non
ergo eam deſiderabant.Itaq; dicit,ꝙ propheta hic loquitur contra illuſores, qui cõminatio
nes propheticas non reputabant veras,ſed illudendo q̃ſi optãdo dixerũt: Veniat dies quam
Esa. 28. prænunciatis.Sic eñ in Eſaia dixiſſe feruntur:Manda,remanda,manda,remanda &c. Et in
Ezec. 12. Ezec.In tẽpora longa iſte ꝓphetat.Itemq; in Hier.Vbi eſt verbũ dñi? veniat.Sic ergo eſt ſen
Hier. 17. ſus,Væ deſiderantibus diẽ dñi,i.per modũ optantis ironice dicentib': Veniat tempus vindi
ctæ prænunciatũ. Quod aũt expoſitio iſta ſit friuola, liquet ex eo ꝙ propheta per veram ra
tionẽ reprobat deſideriũ aduentus diei dñi, ſcilicet captiuitatis. Veraciter ergo deſiderauẽ-
runt hanc diem.Inſtantia demũ de Hiere. facilime ſoluitur, qa,vt patet in libro Hiere.prin
cipes quandoq; erant pro Hieremia, & etiã populus,ne occideretur.Et q̃uis non fuiſſet pro
eo,argumentũ tñ præinductũ nil obtineret,qa propheta non dicit,ꝙ oẽs vel multi diem pfa
tam optabant.Sed indeterminate locutus eſt, Væ deſiderantibus &c.Immo adhuc oſtendit
deſiderabilẽ non fuiſſe hanc diem. [Nunquid non tenebræ dies dñi, & non lux:& caligo, &
non ſplendor in ea?]i.temp' vaſtitatis veſtræ etiam tẽpore Antiochi erit prorſus doloroſum,
1. Mac. 2 durũ,grauiſſimũ,nil habens de luce proſperitatis vel ſplendore conſolationis, quemadmo-
dũ in lib.Mach.deſcribit.Et ne Iudæi in ſuis cæremonialibus ſpem haberent,addidit domi
nus:[Odi & proieci feſtiuitates vr̃as]i.celebrationes feſtorũ legaliũ non acceptaui à vobis,ſed
velut opera vitioſa deſpexi.[& non capiam odorem cœtuũ veſtrorũ]id eſt,ſacrificia quæ tur
bæ veſtræ offerunt mihi,non acceptabo. Vnde ſubiungit,[ꝙ ſi obtuleritis mihi, holocauſto
mata

mata & munera veſtra non ſuſcipiam] i. grata mihi non erunt, nec meritoria. [& vota pin-
guium veſtrorum] i. oblationes votiuas de carnibus pinguiū pecorū̧ factas. [non reſpiciam]
per approbationē. Hæc aūt idcirco dicunt, qm̄ ſacrificijs & celebrationib⁹ feſtiuis iſtorum
tot ſcelera erant admixta, ꝙ Deo non placuerunt, ſed potius diſplicuerunt. Opus enim Dei
fecerunt tam irreuerenter. Et ſecundū Hieronymum, etiam cum Deo coluerūt & idola. [Au
fer à me] i. ceſſa mihi offerre, o popule regni Iudæ, & qui ex decē tribubus ei vos copulaſtis.
[tumultū carminum tuorum] i. indeuotā ac inordinatā decantationē laudum diuinarum,
quas ex ſcripturis mihi in tēplo offertis, [& cātica lyræ tuæ] i. muſicorū̧ inſtrumentorū, [non Eccl. 15.
audiam] Non em̄ eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. Et Peccatori dixit Deus, quare tu enar Pſal. 49.
ras iuſtitias meas? Et, qui declinat aurē ſuā ne audiat legē, oratio eius erit execrabilis. Hæc Prou. 28
tamen non ita dicunt, ꝙ iniqui debeant penitus à diuina laude & perſolutione horarum ac
precibus cohiberi, ſed vt ſtudeant ſe emendare, & ſciant ſe p tā imperfecta obſequia nō poſ-
ſe ſaluari. Aliqui quoq; actus diuinæ laudis ac ſeruitutis ex ſpeciali mandato requirunt, vt
in charitate & deuotione perſoluant, vt celebratio, ſermocinatio &c. [Et reuelabitur quaſi
aqua] i. omnibus clare & copioſe oſtendetur [iudicium tuum] i. damnatio ſeu vindicta tibi
nunc infligenda. [& iuſtitia] i. æquitas Dei, [quaſi torrens fortis] i. delebit te, quemadmodum
aqua impetuoſa rapit & aufert ea, quæ apprehendit. Conſequenter oſtenditur, ꝙ ſacrificia
legalia non erant per ſe accepta, nec abſolute ad ſalutem neceſſaria, quia ſine illis aliquādo
placuit Iſrael Deo. [Nunquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta
annis domus Iſrael?] quaſi dicat, non. Hoc autem duobus poteſt modis intelligi. Hierony-
mus enim circa hunc locum ſic ait: Ex hoc diſcimus, omnes hoſtias & ſacrificia, quæ in de-
ſerto obtulit Iſrael, non Deo obtuliſſe, ſed Moloch regi ſuo, i. Lucifero. Dicit demum Hie- Exo. 32.
ronymus, & habetur in Gloſſa: Ex quo tempore factum eſt caput vituli aurei in deſerto,
omnia quæ fecerunt vel obtulerunt filij Iſrael, non Deo, ſed idolis feciſſe mōſtrantur. Quod
ſi leguntur poſtea aliqua Deo obtuliſſe, non volūtate, ſed metu pœnarum offerebant, & ob
interfectionem eorum qui propter idololatriam ſunt occiſi. Dominus autem non tam ea
quæ offeruntur, quàm voluntatem ſuſcipit offerentium. [& portaſtis tabernaculum] factum
à Moſe per manum artificum electorum [Moloch regi veſtro] id eſt, ad honorem idoli ve-
ſtri. Moloch autem fuit idolum Ammonitarum, quod interpretatur rex, ſignificatq́; Luci-
ferum, ſeu ſtellam matutinam, quam multi Sarracenorum vſq; nunc colunt, quia præ cæte-
ris videtur ſplendidior, maior, & mirabilior. Portaſtis quoq; [& imaginem idolorum ve-
ſtrorum] videlicet [ſidus dei veſtri] id eſt, imaginem aſtri ſeu ſtellæ matutinæ, quam colui-
ſtis pro Deo [quæ] idola [feciſtis vobis] ad adorandum ea, & ad veſtram ruinam. Eiuſdem
autem falſi dei habuerunt plures imagines, quilibet ſcilicet ſuam. Præterea huic expoſitio- Num. 14
ni alij apparenter obijciunt, ꝙ idololatræ adoratores vituli, fuerunt in deſerto proſtrati, ſi- Hebr. 3.
militer illi, qui adorauerunt Beelphegor. Ideo non apparet, ꝙ alij tāto tempore veneraban- Num. 25
tur idola, vel ſecum tulerint ea; præſertim quum nulla inde in libris Moſis mentio fiat. Rur- Exod. 29
ſus in fabricatione arcæ & tabernaculi, filij Iſrael multa Deo deuota promptaq́; mente ob-
tuliſſe leguntur in Exodo. In libro Numerorum aliqua Deo immolaſſe leguntur, videlicet Num. 7.
duodecim principes in dedicatione tabernaculi. Et in cōſecratione Aaron filiorumq́; eius
ſacrificia offerebantur. Hi ergo exponunt prædicta hoc modo, ꝙ filij Iſrael in deſerto non
obtulerunt hoſtias Deo ſecundum legis præcepta, ſicut nec circūcidebantur, quia in vtroq;
Deus per Moſen diſpenſauit cum eis. Iſtud vero non ſic intelligitur, quod nullas penitus
obtulerint hoſtias, ſed quia tam paucas & raras, quod non reputatur. Quod enim modi-
cum eſt, pro nihilo æſtimatur. Huic dicto videtur fauere, quod dominus ait Hieremiæ 7.
Non ſum loquutus cum patribus veſtris, nec præcepi eis in die qua eduxi vos de terra Aegy
pti, de verbo holocauſtomatum &c. Porro quod ſubditur, Et portaſtis tabernaculum
Moloch regi veſtro &c. non referunt ad verba immediate præcedentia, nec ad quadra-
ginta annos in ſolitudine, ſed ad ea, quæ paulo ante præhabita ſunt de terrore diei domi-
ni. Vt ſit ſenſus: Quia tam horribilis erit dies veſtræ captiuitatis, & tanta mala feciſtis:
ideo & portaſtis, id eſt, portabitis tabernaculum Moloch regi veſtro. Dicunt enim, quod
Aſſyrij poſuerunt idola decem tribuum ſuper collum earum, quando in captiuitatem
eas ducebant, vt ſic appareret, quod dij earum eis prodeſſe non poterant contra Aſſy-
rios. [& migrare] id eſt, in captiuitatem duci, [vos faciam trans Damaſcum] id eſt, vl-
tra Syriam, cuius metropolis eſt Damaſcus, vſque in Babyloniam. Ducebantur enim per
Syriam in Chaldæam. [dicit Dominus] per me Amos prophetam ſuum, [Deus exercitu-
um nomen eius,] id eſt, Deus cæleſtium agminum, ſeu Deus omnipotens eſt nomen ipſius.
Hieronymus vero ad ſuæ expoſitionis confirmationem adducit verba Stephani in Actis: Acto. 7.
Conuertit autem Deus, & tradidit illos ſeruire militiæ cæli, ſicut ſcriptum eſt in libro
prophetarum: Nunquid victimas aut hoſtias obtuliſtis mihi quadraginta annis in deſerto

filij Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Remphâ, figuras, quas feciſtis adorare eas, & transferam vos trans Babylonem. Pro eo quod Amos diſſeruit, Trans Damaſcum: Stephanus allegauit, Trans Babylonem, ad ſenſum potius, q̃ ad verba reſpiciẽs. Senſus tñ (vt patuit) redit ad idẽ. Solẽt nanq; Chriſtus atq; apoſtoli, alij quoq; maiores diſcipuli, allegare ſcripturas veteris Teſtamenti, quantum ad veritatis ſententiam magis, quàm ſequi formam verborum. Per Rempham vero, intelligit prænductum Luciferum. Poſtremo, quæ harum expoſitionum ſit verior, & qualiter concordari poſſit vna cum alia, ſapientis lectoris committo iudicio.

¶Declaratio tropologica eiuſdem cap.V. Artic. X.

LOquens demum S. propheta in perſona cuiuslibet viri perfecti ſeu virtuoſi, Deũ proximumq́; ardenter amantis, & de errore ac vitijs proximorum, magis autem de diuinæ maieſtatis inhonoratione, cordialiter contriſtati, ait: [Audite verbum iſtud, quod ego leuo ſup vos] o impœnitentes & duri, excæcati, & periculoſe ſecuri, [planctum] id eſt, lamentabilem ſermonem, quem de veſtra tranſgreſſione ac damnatione enuncio, auſcultate, vt & propria pericula attendentes, ceſſetis inaniter gloriari, diſcatisq́; voſipſos deflere. Talis fuit Paulus qui ait: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non
2.Cor.11 vror? Itemq́; Pſalmiſta, qui profitetur: Tabeſcere me fecit zelus meus, quia obliti ſunt verba
Pſal.128. tua inimici mei. Sic defleantur, qui ignorant, cur defleantur. Qui tanto miſerabiliores ſunt, quo ſuam infelicitatem minus cognoſcunt, quemadmodum Apocalyp.3. alicui dicitur: Quomodo dicis, quia diues ſum, & neſcis, quia tu es miſer, & miſerabilis, pauper, cæcus, & nudus? [Domus Iſrael] id eſt, Eccleſia [cecidit] peccando, & à primitiuo ſuo feruore multum deficiendo, ab altitudine perfectionis ruendo, & quæ ſua ſunt, non quæ Chriſti, quærendo. [non adijciet vt reſurgat.] Hoc, quantum ad recidiuantes, impœnitentes & repro-
Phillip.2 bos, certum eſt, de quibus dicit Apoſtolus: Impij proficient in peius. Et hoc diabolicum eſt,
2.Tim.3 quia in malo perſeuerare, dæmoniacum rite cenſetur. Ideo dicit ſcriptura Eccĩ 5. Non tardes conuerti ad dominum, & ne differas de die in diem. Subito enim veniet ira illius. [Virgo Iſrael] id eſt, anima quondam contemplatiua, vel fide & charitate DEO ſponſata, & animi integritate præfulgida. [proiecta eſt in terram ſuam] id eſt, in legem peccati, & carne allecta, in carnales concupiſcentias deuoluta, & ſenſualitati ſubiecta, dæmonibus ſubdita. Tali animæ loquitur Eſaias: Excutere de puluere. Et Apoſtolus Coloſſ.3. Quæ ſurſum
Eccĩ 5. ſunt, ſapite, non quæ ſuper terram. Deniq; beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram. [Non eſt qui ſuſcitet eam] propria poteſtate à ſomno peccati, à torpore acediæ, à grauami-
Eſai. 37. ne culpæ, niſi ipſe Deus eam medullitus tangat, afficiat, & conuertat. Aliter enim in vanum foris prædicatur, niſi ſpiritus ſanctus intus per vnctionem loquatur. Eum quoq; quem deſpicit Deus, corrigere nullus poteſt. Quod ſpecialiter de hæreticis verum eſt. Propter
Matt.5. quod 1. Timoth 3. ſcribit Apoſtolus: Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam correptionem deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt, qui huiuſmodi eſt, & delinquit proprio iudicio
Eccẽs 7. condemnatus. [Hæc dicit dominus: Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Iſrael] id eſt, in eccleſia. Iſtud cernimus in ea impletum: quia nunc vix pro decima parte tot ſunt, qui fide, charitate, & opere egrediantur de eccleſia, de clauſtris & congregationibus, loquendo de bono egreſſu, id eſt, virtuoſo proceſſu, idoneoq́; profectu, quot olim egredi conſueuerũt, quando calor ſanguinis Chriſti adhuc feruebat, & operabatur in cordibus Chriſtianorum. [Quia hæc dicit dominus domui Iſrael] id eſt, congregationi fidelium: [Quærite me] non qualitercunque, ſed taliter, quomodo dignum & æquum eſt, tale ac tantum bonum quæri, deſiderari, rogare, vtpote iugiter & feruenter, immo pro poſſe tanto inſtantius atque feruentius, quanto infinitum bonum, omni bono finito deſiderabilius amabiliusq́; conſiſtit. [Et viuetis] per gratiam, de qua vita ait Saluator Ioannis 6. Niſi manducaueritis carnem fi-
Lucæ 11. lij hominis, non habebitis vitam in vobis. Omnis autem qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulſanti aperiet. [& nolite quærere Bethel] i. accedere eos ꝑ informatione, qui ſe dicunt noſſe Deum, factis autẽ negant, ſi tamen conuenienter & aptius poſſitis accedere alios.
Tit.1. Bethel interpretatur domus Dei, quæ hoc loco pro ſola fide fidelibus ſumitur. [Et in Galgala] i. congregationem carnalium [non intrabitis] communicando eorum infructuoſis operibus. Galgala autem interpretatur volutabrum, vel reuelatio. [Quærite dominum, ne forte comburatur, vt ignis domus Ioſeph] i. ne eccleſia, quæ dicere poteſt illud in Pſalmo,
Pſal. 68. Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me, confundatur, vel igne cõcupiſcentiæ accendatur, aut flamma damnationis tartareæ torqueatur. Ioſeph vero interpretat̃ opprobrium, vel abſq; opprobrio. [Qui conuertitis in abſynthium iudicium domini.] Hoc iuxta ſenſum præhabitum competit omnibus, qui vel ſeipſos, vel alios irrationabiliter iudicãt, quo amaritudinem ſibi infernalem mercant̃. [Facientem Arcturum & Orionem.] Per

Arctus

Arcturum, qui ſeptem ſideribus conſtat, & voluitur circa polum, deſignat eccleſia ſeptem-
plici dono ſpiritusſancti ornata. Cuius tota intentio, curſus & actio circa Deum verſat, tanq̃
circa immobile bonum. Per Orionem q̃q; qui hyeme oritur, & tempeſtates inducit, mar-
tyrea figurant, qui tẽpore infidelitatis, quaſi in hyeme prædicãt, per q̃d contra ſe tempeſta-
tes perſecutionũ mox prouocãt. Hunc ergo Arctũ & Orionem facit Deus omnipotens, à
quo eſt omne eſſe naturæ & grãæ vniuerſorũ credentium. [Qui conuertit mane in tenebras]
dum proſperis ſuccedunt aduerſa, vt illuminationi & conſolationi internę, excæcatio & af-
flictio cordis, dum ſ. Deus gratiam ſubtrahit, quo facto, aurora mentis, in vitiorum cõuer-
titur nebulas. [Et diem nocte mutat,] dum viros ſapientes & virtuoſos ſinit cadere, & animĩ
caliginem deteſtandam incurrere. Propter quod monet Apoſtolus: Qui ſtat, videat ne ca- 1. Co. 10.
dat. [Qui vocat aquas] id eſt, gratiam & doctrinam, [maris] id eſt, eorum qui in hoc mundo
lachrymis & pœnitentiæ vacant. Vel hominum perfectorum, qui velut mare abundant vn
da ſapiẽtiæ ſalutaria, & gurgite multiformis gratiæ ſancti ſpiritus. [Et effundit eas ſuper fa-
ciem terræ] id eſt, terrenis carnalibusq; hominibus aquas iſtas annunciat, atque communi-
cat, eos inſtruendo & conuertendo per prædicationes iuſtorum. Quod præſertim factum
eſt prædicantibus ſanctis apoſtolis, qui aquis his om̃e ſeculũ irrigauerũt, intantũ, vt in Eſaia
ſcriptũ ſit atq; prædictum: Repleta eſt terra ſcientia dñi, ſicut aquæ maris operientes. [Qui Eſai. 11.
ſubridet] i. cum riſu minatur [vaſtitatem ſuper potentem] i. potentibus ſeculi, de quibus fa- Prou. 1.
tetur: Ego in interitu veſtro ridebo. Et: Qui habitat in cælis, irridebit eos. [Odio habuerunt Pſal. 2.
in porta corripientem] De duplici porta tractat ſcriptura. Vna vocatur porta vitæ, alia vero
porta mortis ac inferi. Porta mortis, peccatum: Porta vitæ, virtus & gratia ſeu actio meri-
toria. Odio autem habetur iuſtus conſiſtens in porta virtutum, ſi corripit malum, qui eſt in
porta mortis ac vitiorum. Quod maxime competit Iudæis perſecutoribus Chriſti, quibus Sapiẽ. 2.
grauis erat etiã ad videndũ. Propter q̃d ait: Odio habuerunt me & patrem meum. [Pro eo Ioan. 15.
ꝙ diripiebatis pauperem] i. innocentes & ſimplices ſubuertitis, o corruptores animarum,
verbo & exemplo ſeu cõminatione aut adulatione. [& prædam electam tollebatis ab eo] i.
gratia Dei huiuſmodi ſpoliaſtis. Innocens enim credit omni verbo. Et deridetur iuſti ſim- Prou. 14
plicitas. [Domos quadro lapide ædificabitis] id eſt, collectionem diſcipulorum veſtrorum, Iob 12.
ornatu verborum & ſapientiæ vanæ apparenti quodam decore firmabitis. [& non habita-
bitis in eis,] id eſt, ſimul cum illis in æternum peribitis, nec diu durabit cohabitatio & con-
delectatio veſtra in ſeculo iſto. [Vineas amantiſſimas] id eſt, documenta vobis ſuauia &
prædilecta [plantabitis] in cordibus veſtris & diſcipulorum, [& non bibetis vinum eorum]
id eſt, nullum fructum percipietis ex illis, & delectatio durans ad horam, ſempiterno com- Hiere. 9.
mutabitur cruciatu. De talibus dicitur in Hieremia: Ecce ego cibabo populum iſtum ab-
ſynthio, & potum dabo ei aquam fellis. Immo pœna peruerſorum diſcipulorum redundabit
in caput infelicium magiſtrorum, qui pro tot torquebuntur, quot ſeduxerunt. [Ideo pru-
dens in illo tempore tacebit, quia tempus malum eſt.] Vnde ad Timotheum dicit Apoſto-
lus: Veniet tempus, in quo ſanam doctrinam non recipient, ſed coaceruabunt ſibi magi- 1. Tim. 4
ſtros prurientes auribus. ¶ Denique tempus loquendi, & tempus tacendi. Dum eñ nõ ſpe-
ratur emendatio, ſed potius formidatur induratio delinquentis, prudens tacebit: maxi- Eccl 3.
me, ſi non ſit prælatus aut iudex, ne bonum commune periclitetur. Ideo dicit Pſalmi- Pſal. 38.
ſta: Obmutui & humiliatus ſum, & ſilui à bonis. Hinc Eccleſiaſtici 20. legitur: Eſt tacens,
qui inuenitur ſapiens, & eſt odibilis, qui procax eſt ad loquendum. Eſt autem tacens, non
habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens, ſciens tempus aptum. [Conſtituite in porta] id eſt, Eccl 32.
in operatione, qua itur ad vltimum finem. [iudicium] diſcretionis, vt ſine conſilio nil Hier. 15.
agatis, & proprios actus diiudicetis, atque in omnibus precioſum à vili ſecernatis. Propter
quod docet Apoſtolus 1. Tim. 5. Sine præiudicio nihil facias, in alteram partem declinando. Pſal. 98.
Tale quippe iudicium diligit honor regis, eſtq; præparatio ſedis eius, & liberat à iudicio & 88.
ſuppliciocq; gehennæ. [in omnibus plateis] id eſt, latis vijs, quæ ducunt ad mortẽ, [planctus] Matt. 7.
Quia de talibus eſt plangendum, & ducunt ad planctum, de quo ait Saluator: Ibi erit 13. & 24.
fletus, & ſtridor dentium. [& in cunctis quæ foris ſunt] id eſt, adulterinis delectationibus,
quæ metas rationis excedunt, [dicetur: Væ, væ] id eſt, pœna atque damnatio animæ & Lucæ 13
corporis pro illis reddentur, quemadmodum ſcriptum eſt Apocal. 18. Quantum in delicijs
fuit, tantum date illi luctum & tormentum. Itemq;: Væ vobis qui habetis nunc conſolatio- Lucæ 6.
nem veſtram, q̃a plorabitis & flebitis. [& vocabũt agricolam] i. proprij cordis diligentem
cuſtodem ac purgatorem [ad luctum,] vt lugeat aliorum facinora. [& ad planctum] pię com
paſſionis [eos, qui ſciunt plangere] id eſt, homines internos, compunctos, miſericordes, gra-
tiam lachrymarum habentes. Hoc fit, dum vir eccleſiaſticus ſua exhortatione tales inducit
ad lachrymandum pro pijs cauſis, videlicet ꝙ Deus à multis tã modice curat, immo tã vehe-
mẽter inhonorat, ꝙ ſtatus eccleſię à priſtino feruore plabit, ꝙ tot mala cõtingunt quotidie.

[Væ de-

[Væ deſiderantibus diem dñi]i.diem mortis vel futuri iudicij. Hoc applicandum eſt incau-
tis,& ſanctis in proprijs oculis,qui de ſua iuſtitia nimis cõfidunt,qui diuinæ iuſtitiæ rigorem
Philip. 3 non penſant,nec propriam fragilitatẽ efficaciter ponderãtes, dicunt ſe mori paratos,velle
diſſolui,& ad audiendã ſententiã iudicis rite diſpoſitos. Verè iuſtus in omnibus metuit. Et
Ecci 18. qm̃ neſcit,an amore ſit dignus,merito iugiter expaueſcit.Nec tutum eſt faciliter tantam ſe-
Eccl. 9. curitatem admittere,præſertim quia tunc erunt ſecuri,qui modo non ſunt ſecuri, & iterum
tunc timebunt,qui iam timere nolunt.[Dies iſta dñi tenebræ,& non lux] i.amaritudine ple
na eſt talibus, q vtiq; fallunt ſeipſos,& nequaq̃ effugere poterũt.[Et feſtiuitates veſtras &c.]
Chriſtianorum,qui feſtis diebus vitijs carnis,ludis & vanitatibus vacant,& plus ſolito pec-
cant,ſolennitates deſpicit Deus. Non enim veraciter ſolennizant, qm̃ Deo reuerenter non
aſtant, nec diem expendunt in actibus ſanctis celebriter. [& non capiam odorem cœtuum
veſtrorum] Preces em̃ & hoſtiæ atq; obſequia talium, fœtore ſunt plenæ,cum oriantur ex
turpiſſimo fonte,puta ex anima mortalibus culpis obnoxia. Talium ſacrificia & cãtica non
reſpicit Deus ex parte offerentium, vt ſunt ſingulares perſonæ. Quanuis ſacrificium nouæ
legis ſit per ſe Deo gratiſſimum. Aliorum moralitas innoteſcit ex præinductis.

¶Explanatio literalis capituli VI. Væ vobis qui opulenti eſtis in monte Sion. Artic. XI.

CONtra auaritiam, voluptatem, atq; laſciuiam regni Iudæ ac Iſrael, loquitur propheta
in hoc capitulo: [Væ] tẽporalis captiuitatis atq; æternæ dãnationis debetur & immi-
net [vobis, qui opulenti eſtis in Sion] id eſt, diuites & diuitiarum inordinati ſeu cupi-
di amatores in regno Iudæ. Quod nomine Sion ſignificatur, quoniam templum & palati-
um erant in monte Sion ſita,in vrbe Hieruſalem metropolitana Iudææ.[& cõfiditis in mon
Pſal. 75. te Samariæ]id eſt,in fortitudine regni Iſrael ſeu decem tribuum, ciuitas metropolis fuit Sa-
maria in monte locata. Interdum enim duo hæc regna pacem habuerunt ad inuicem. Et
tunc vnum confidebat in alio.[optimates capita populorum]id eſt,principes ac iudices vul-
gi,[ingredientes pompatice domum Iſrael] id eſt, animoſe ambulantes in populo,ita vt
Eſai. 3. cordis pompa reſplendeat in inceſſu,quemadmodum in Eſaia legitur: Ambulauerunt col-
lo extento,& gradu compoſito incedebant pedibus ſuis.[Tranſite in Chalanne]quæ ſecun-
dum Hieronymum eſt ciuitas Perſidis. Aliqui tamen per Chalanne intelligunt Babyloni-
am.[& videte]vrbem ſeu patriam illam,[& ite inde in Emath magnam] quæ nunc Antio-
chia appellatur, ciuitas Syriæ, & addit magnam, ad differentiam alterius Emath, quæ mi-
nor eſt,& alio nomine dicta eſt Epiphania, cuius regio vocatur Reblata,in qua (vt 4. Re-
gum deſcribitur) Nabuchodonoſor interfecit filios Sedechiæ regis Iudæ,cuius ibidem ocu-
Num. 34 los eruit.[& deſcendite in Geth]vrbem[Palæſtinorum]id eſt,Philiſtinorum, [& ad optima
4. Re. 25. quæq; regna eorum] id eſt,ad cæteras electas vrbes prædictarum terrarum, quæ præfatis vr-
bibus deſignãtur,[ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt] id eſt, hoc cõſiderate, vtrum
terra illorum maior ſit terra veſtra,quaſi dicat,non,vt quidam exponunt, dummodo con-
ſideretur terra Iudææ ſecundum illam latitudinem, qua primo data eſt filijs Iſrael tempo-
re Ioſue, & præfata regna conſiderentur ſecundum latitudinem, quam habuerunt in prin-
Ioſue 15. cipio ſui. Poſtmodum tamen dicuntur magis dilatata & fortificata, q̃ regnum Iudæorum,
ſeu duodecim tribuum ſimul. Et ſic iſta dicuntur, ad oſtendendum magnitudinem bene-
ficij Dei,& ingratitudinem populi.[Qui ſeparati eſtis] id eſt,in præſcientia Dei ab electis di-
uiſi, & à præcedentibus patribus temporaliter ſegregati, [in diem malum]id eſt,ad tempus
afflictionis, quatenus à Chaldæis & Aſſyrijs dira patiamini tormẽta. Vnde in Iob libro in-
Iob 21. ducitur: In diem perditionis ſeruatur malus,& ad diem furoris ducetur,& de furore omni-
Pſal. 54. potentis bibet. Et in Pſalmo: Contaminauerunt teſtamentum eius, diuiſi ſunt ab ira vultus
eius.[& appropinquatis ſolio iniquitatis] Hoc tripliciter accipi poteſt. Primo, q regno &
terra ſibi conceſſis abuſi ſunt.Secundo,quod regibus proprijs impijs fauent in malis, idolo-
latriam & alia vitia exercendo. Tertio,quod à regibus Aſſyriorum & Babylonis ſtatim op-
primendi extiterint.[qui dormitis in lectis eburneis]id eſt,precioſis de ebore factis. In quo
patet, quod diuitias ſuas non pauperibus communicabant, ſed inutiliter expendere ſoliti
erant.[& laſciuitis in ſtratis veſtris]delicatis & mollibus, ſomno libidinem copulantes, &
actum matrimonij non propter prolem ad Dei cultum educandam, vel ad reddendum de-
bitum,ſed ob turpiſſimam delectationem exercentes,alijsq; meretricijs voluptatibus in con
tactu vacantes. Quod prorſus damnabile eſt. [qui comedit agnum de grege] id eſt, teneras
ac delicatiſſimas carnes agnorum de grege electorum. [& vitulos de medio armenti] acce-
ptos comeditis, non neceſſitatem naturæ, ſed voluptatem ſenſualitatis quærentes,quia &
iſta cibaria luxuriæ præbent materiam. [qui canitis ad vocem pſalterij] id eſt,cum modu-
latione muſici inſtrumenti ſic dicti ſimul cantatis. Conſequenter propheta mutans perſo-
nam,& alijs illorum vanitatem demonſtrans,adiecit: Sicut Dauid putauerunt ſe habere va

ſa] id eſt, inſtrumenta [cantici] id eſt, muſicarum modulationum. Hoc eſt, quemadmodum
Dauid laudatur de hoc, ꝙ in diuino cultu muſicis vſus eſt inſtrumẽtis: ſic iſti reputabāt ſe lau 2.Reg.6.
dandos de hoc, ꝙ talia habebāt ad oblectandum auditum in ſuis vanitatibus, ludis, atq; con
uiuijs. Eſt autem idiomatis Hebræi proprietas, vt omne illud dicatur vas, quod aliquo mo-
do continet aliud, iuxta quem modum habetur in Pſalmo: Et in eo parauit vaſa mortis. Et: Pſal.7.
Ego confitebor tibi in vaſis pſalmi veritatem tuam Deus. In Hieremia quoque: Aperuit &70.
dominus theſaurum ſuum, & protulit vaſa iræ ſuæ. [bibentes in phialis vinum] id eſt, in va- Hier.50
ſis ſeu cyphis precioſis, non ad reficiendum, ſed deliciandum. [& optimo vnguento deli-
buti] id eſt, vncti, non contenti oleo puro pro corporalis doloris ſeu laboris mitigatione,
ſed precioſo vnguento vtentes pro carnis ſuę bono odore. Sicq; in omnibus ſuperfluitatem
ſequuti ſunt, diuitijs abutendo. [Et nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph] id eſt, vaſti-
tati & deſtructioni populi decem tribuum non condoluerunt, vulgum deſpicientes tan-
quam iumenta. Viſcera enim impiorum crudelia. [quapropter nunc migrabunt] id eſt, ob Prou.12.
vitia memorata ſtatim captiui ducentur ab Aſſyrijs ſeu Chaldæis, optimates, principesq;
præfati, [in capite tranſmigrantium] id eſt, in principio populi capti, qui transferentur ad
terram alienam, ita ꝙ principes primi erunt inter captiuos, quatenus qui primi fuerunt in
culpis, ſint primi in pœnis, & potentes potenter tormenta patiantur. [& auferetur factio Sapiẽ.6.
laſciuientium] id eſt, finem habebit operatio laſciuorum luxuriantium prædictorum. [Iura-
uit] i. irreuocabiliter ſtatuit, [dominus in anima ſua, dicit dominus Deus exercituum] id eſt,
in ſeipſo, ſeu affectu & zelo interno. Non quod Deus in propria natura habeat animam, ſed
loquitur more & affectu humano. Nec mirũ, ſi animam habere dicatur, qui corporis mem- Pſal.5.
bra, aures, ventrem, oculos, manus & pedes habere aſſeritur, per quæ diuinæ efficientiæ di- Cant.5.
uerſitas deſignatur. Sic quoq; ait per Hieremiam cap.5. Nunquid ſuper his non viſitabo, & Pſal.33.
in gente huiuſcemodi non vlciſcetur anima mea? Et per Eſaiam cap.1. Feſtiuitates veſtras Pſal.20.
odiuit anima mea. Immo alibi ſcriptum eſt: Iurauit dominus per animam ſuam. Iurat au- Prou.3.
tem hoc loco dominus, vt duros & incredulos terreat. [Deteſtor ego ſuperbiam Iacob] id Amos 6
eſt, duodecim tribuum. Odibilis enim coram Deo & hominibus eſt ſuperbia. Et ſuperbis Ecci.10.
Deus reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Propter quod Eſaiæ 66. ſciſcitatur: Super quem Iacobi 4
requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper quietum & humilem? [Et domos eius] id eſt, familiam 1.Petr.5.
populi huius [odi] quantum ad culpam. Odio nempe ſunt Deo impius & impietas eius. [& Sapi.14.
tradam ciuitatem] Hieruſalem vel Samariam, vel generaliter ciuitates vtriuſq; regni. [cum
habitatoribus ſuis] manibus hoſtium. [Quod ſi reliqui fuerint] id eſt, remanſerint [decem
viri in domo vna] euadentes occulte manus Aſſyriorum, ſeu Chaldæorum. [& ipſi mori-
entur] in loco ſuæ abſconſionis, ſame, fumo, ſeu peſte. [& tollet eum] id eſt, vnumquenque
defunctorum illorum, [propinquus ſuus] qui cum eo habitauit, vel vicinus, [& comburet
eum] id eſt, cadauera extincta, [vt efferat oſſa de domo] ad tumulum, quia præ multitudi-
ne morientium, non ſibi vacabat integra corpora ferre ad monumentum, [& dicet] com-
buſtor [ei qui in penetralibus domus eſt] id eſt, locis interioribus, [nunquid adhuc eſt penes
te] aliquis mortuus, vt eius comburam cadauer? [Et reſpondebit, finis eſt] corporum mor-
tuorum in domo hac. [& dicet] combuſtor [ei,] qui fuit in penetralibus domus. [Tace] à lau-
de Dei. [& non recorderis nominis domini] id eſt, Deum non inuoces, laudes, vel expri-
mas, nec iures per eum, ſed obliuioni trade eum, qui tanta ſuper nos mala induxit. Per hoc
propheta inſinuat, quod non eſſent flagellis emendandi, ſed obſtinandi, atque ad impa-
tientiam contra Deum mouendi. [Quia ecce dominus mandauit] i. prænunciauit, vel fie-
ri iuſſit, ſeu voluntatem hoſtibus inſpirauit. [& percutiet] id eſt, Aſſyrijs virtutem percuti-
endi donabit [domum maiorem] id eſt, populum decem tribuum [ruinis] id eſt, omnimoda
demolitione, ita ꝙ non reducentur, ſed vſq; in finem mundi capti tenebuntur. [& domum
minorem] id eſt, regnum duarum tribuum percutiet per Chaldæos [ſciſſionibus] id eſt, qui-
buſdam fracturis, quæ poſt ſeptuaginta annos reparabuntur. Sciſſio enim recuperatur po-
tius, quàm ruina. Per quod diſtinctio vtriuſq; captiuitatis innuitur. [Nunquid currere que-
unt in petris equi?] quaſi dicat, contra naturam hoc eſt, vt equi currant in ſaxis, quia non
cedunt currenti, nec diuiduntur faciliter. [aut arari poteſt in bubalis] id eſt, boues ſylue-
ſtres, quum ſint feroces atque indomiti, non poſſunt ligari ad arandum in aratro. Quur
autem hoc dixerit, ſubditur: [quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium,] id eſt,
quum bruta ſeruent ſuam naturam, vos contra naturam egiſtis, iudicium ſubuertendo, &
ad amaritudinem innocentes perducendo, quemadmodum per Ezechielem Dominus Ezec.13.
ait: Mœrere feciſtis iuſtum, quem ego non contriſtaui. [Et fructum] id eſt, delectationem
ſeu operationem [iuſtitiæ] ex ſua natura ſuauem conuertiſtis [in abſynthium] i. in magnam
amaricationem. Quia vos ipſi in vitijs iuſtitiæ contrarijs, amaris, & pœnam promerentibus
occupati fuiſtis: & alios propter iuſtitiam perſequendo, ad amaritudinem induxiſtis.

Vel ſen-

Vel ſenſus eſt, ſecundũ Hieronymum, ꝙ ſuis peccatis Deum naturaliter dulcem & pium ad
Deut. 32 Baruc. 4 iracundiam prouocauerũt, & eius iudicium contra ſe exacerbauerunt, quemadmodum ſcri
Heſter 14 ptum eſt: Exacerbaſtis eum, qui fecit vos, Deum æternum. [Qui lætamini in nihili] id eſt, au
reis vitulis ſeu idolis, de quibus ſcriptum eſt in libro Heſter: Ne tradas domine ſceptrum tu-
um his, qui non ſunt. Vel in nihil, i. mendacijs & vana gloria mundi. Hinc Eſaiæ 59. habetur:
1. Cor. 8. Confidunt in nihili, & loquuntur vanitates. Idolum enim, ſecundum Apoſtolum, nihil eſt:
non quo ad materiam, ſed quantum ad id, quod eſſe putatur. [qui dicitis] iactanter: [Nun-
quid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?] id eſt, immo propria poteſtate
ſortiti ſumus excellentiam, potentiam, & gloriam mundi, ſeu reges, quibus ventilauimus ho-
Apoc. 4 ſtes. Quod autem per cornua intelligantur reges, patet in Apocalypſi & Daniele. ¶Ob hãc
Dan. 7. 8 igitur præſumptionem: [Ecce ego] qui ſuperbos humilio [ſuſcitabo ſuper vos domus Iſra-
el, dicit dominus exercituum] id eſt, o domus maior & domus minor, ſeu regnum vtrunq;
[gentem] Aſſyriorum ſuper decem tribus, & Chaldæorum ſuper duas, [& cõteret] id eſt, de-
ſtruet [vos] diuerſis temporibus [ab introitu Emath] id eſt, à principio terræ promiſſionis
ex vna parte [vſque ad torrentem deſerti] id eſt, vſque ad finem terræ iſtius ex alia parte. Por-
ro torrens deſerti, ſecundum Hieronymum, eſt riuus Nili de eremo veniẽs, & mare intrãs in
Emath. Per Emath vero Gloſſa intelligit Antiochiam, quæ eſt in principio terræ ſanctæ.

¶Expoſitio moralis eiuſdem capituli VI. Artic. XII.

VAE vobis qui opulenti eſtis] i. auariter diuites [in Sion] i. populo Chriſtiano, qui ſpe-
culando diuina dicitur Sion, quod interpretatur ſpeculatio. Iſtis, niſi pœniteant, im-
Lucæ 18 minet væ æterni ſupplicij, Chriſto teſtante: Poſſibilius eſt camelum tranſire per fora-
men acus, q̃ diuitem intrare in regnum cælorum. Quod certum eſt dici de auaris diuitibus,
terrena magis q̃ cæleſtia quærentibus atq; amantibus. Affectus ergo, non ipſa res, reproba-
1. Tim. 6 tur. Qui enim volunt diuites fieri, incidunt in tentationes & laqueum diaboli. Cæterum in
vtroq; teſtamento multi electi & iuſti opulenti fuerunt, quemadmodum de ſeipſo Iob cap.
19. ait: Ego quondam ille opulentus. Sed hi impleuerunt illud Pſalmi 61. Diuitiæ ſi affluant,
nolite cor apponere. Et illud Apoſtoli 1. ad Timotheum 6. Diuitibus huius ſeculi præcipe,
non ſublime ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo, diuites fieri in ope-
ribus bonis, facile tribuere. ¶Deniq; alia quædam opulentia eſt, non vera, ſed præſumpta,
qua vani, arrogantes, & præſumptuoſi arbitrant ſe cæteris iuſtiores ac ſapientiores, gratia
Pſal. 51. plenos, meritis abundantes, qui ſperant in multitudine diuitiarum ſuarum, cum tamen re
vera ſint pauperrimi atq; miſerrimi, ſemetipſos fallentes ac pereuntes, quibus ſub perſona
vnius dicitur Apocalyp. 3. Dicis, quia diues ſum, & nullius egeo, & neſcis, quia tu es miſer &
Phili. 3. miſerabilis, pauper, cæcus & nudus. Non ergo arbitremur nos appræhendiſſe, nec putemus
nos aliquid eſſe, ſed cum metu, timore, & tremore noſtram operemur ſalutem. [Optimates
capita populorum] id eſt, prælati ac principes populi Chriſtiani, religioſi & ſeculares, [in-
gredientes pompatice domum Iſrael] id eſt, animoſe inter inferiores & ſubditos conuer-
ſantes, immo & materialem eccleſiam cum tumore ſuperbiæ ingredientes, magis vt videa-
mini, quàm Deum deuote precemini. O quàm multi ſunt iam tales, qui ſe in cogitatione ſua
Eccẽs 6. extollunt velut taurus, nec attẽdunt quod ſcriptum eſt: Quid ſuperbit terra & cinis? Verum
Ecci 10. quid de vnoquoq; tali ait ſcriptura Iob 20. Si aſcẽderit, inquit, vſq; ad cælum ſuperbia eius,
& caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur. [Tranſite in Chalanne,
&c.] id eſt, omnium ſectarum & ſuperſtitioſarum religionum terras & regna aſpicite, & vi-
dete, ſi fuit aliquando ſecta aliqua in tantum diuulgata, dilatata, & confortata, ſicut religio
Pſal. 18. Chriſtiana. Non vtiq;. In omnem enim terram exiuit, & in fines orbis terræ proceſſit. Vn-
de Eſaiæ 24. inducitur: A finibus terræ audiuimus laudes & gloriam iuſti. Et in Daniele: Oẽs
Dani. 7. populi, tribus & linguæ ſeruient ei. [Qui ſeparati eſtis in diem malum] id eſt, ab electis diui-
ſi, ita ꝙ in die infernalis vindictæ ſempiterna recipietis tormenta. Hoc omnibus reprobis
competit, qui non manent in eccleſiaſtica vnitate myſtici corporis Chriſti. Sed à Chriſto
capite per culpam diuiſi, non recipiunt vitam gratiæ, & motum virtutum ab eo. Qui in die
Matt. 25 iudicij ſeparabit electos à reprobis loco & præmio, ſicut ſeparat paſtor agnos ab hœdis. De-
niq; alia eſt ſeparatio bona ac appetenda, de qua ad Hebr. 7. dicit Apoſtolus, loquẽs de Chri
Roma. 1. ſto: Segregatus à peccatoribus. Et de ſeipſo Paulus: Segregatus in Euangelium Dei. [Et ap-
propinquatis] per conſenſum & opera mala, [ſolio iniquitatis] i. diabolo, qui eſt rex ſuper
omnes filios ſuperbiæ. De quo dicit Saluator Ioan. 14. Venit ad me princeps mundi huius,
[qui dormitis in lectis eburneis & laſciuitis in ſtratis veſtris] Hoc plane cum verſu ſequenti
Iob 41. de luxurioſis atq; guloſis, qui beſtijs decies millies turpiores deterioreſq; ſunt, conuenienter
accipitur. Et maxime competit magnatibus ſeculi, carnalibuſq; prælatis. Qui quanto abun
dant diuitijs, tantũ ſe exponunt delicijs. Quo contra dicit Apoſtolus Roma. 13. Nõ in come-
ſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, ſed induimini dominũ Ieſum

[qui

[qui canitis ad vocē pſalterij.]Hoc conuenit his,qui muſicis inſtrumentis vtunt in choræis & epulis,vt carnalis affectus & vanitas inflāmetur in eis.De quibus ſcriptū eſt Iob 21.Tenent tympanū & chorū,& gaudent ad vocē pſalterij.Verum,vt in Eccleſiaſtico legitur: Vinum & muſica lætificant cor,& ſuper vtraq; dilectio ſapientiæ.Et iterū: Tibiæ & pſalteriū ſuauem faciunt melodiā,& ſup vtraq; lingua ſuauis.[Bibentes in phialis vinum,& optimo vnguēto delibuti,nihil patiebant ſuper contritione Ioſeph.] Hoc de paſtoribus verificat, qui paſcūt ſeipſos,non gregē dominicū,operiētes ſe lana ouiū,& lac earū edentes,ipſas vero oues Chriſti nō cuſtodientes ab inuiſibiliū hoſtiū morſibus.Immo videntes,q; ſibi cōmiſſi q̃ſidie peccant,deteriorant,& à dæmonibus abſorbentur,non dolent nec auxiliantur,cum & ipſi ſimiliter pereant.Quo contra Salomō ait Prou.27,Diligenter agnoſce vultū pecoris tui,tuosq; greges conſidera.Et Paulus:Ego,inquit,libentiſſime impendam, & ſupcrimpendat ipſe p animabus veſtris.Sed & princeps paſtorū:Ego,inquit,ſum paſtor bonus, & cognoſco oues meas,& cognoſcunt me meæ.Et animam meam pono peo ooibus meis. Inſuper multi ſunt principes & pælati,pleni priuato amore,qui ſobditorū ſuorum trmporalibus perſecutionibus,corporalibus nocumentis atq; penurijs ac prædationibus non compatiuntur,ſed voluptatibus & vanitatibus æqualiter vacant,quaſi contritio domus Ioſeph (i.eccleſiæ Chriſti per Ioſeph ſignificati)non pertineret ad eos.Et tamen de manu paſtorum requiret dn̄s ſanguinem pereuntium ſubditorum.Contra huiuſmodi præſidentes loquitur dn̄s copioſe per Ezechielem.[quapropter nunc migrabunt]i.ſtatim ad infernum ducentur, [in capite trāſmigrantium]i.in principio damnatorum,qui per eorum negligētiam prrierunt. Tales em̄ præſidētes ſunt primi in pœnis,& omniū damnatio retorquetor in eos.[Et auferetur factio laſciuientium]i.volupias lubricorum mox finietur,atq; gehennali ardore vlciſcetur. [iurauit dn̄s:Deteſtor ego ſuprebiam Iacob]i.omnium Chriſtianorum,qoorū eſt vitia ſupplantare.[& domos eius odi]i.congregationes arrogantium ſperno.Ideo Tobias iubet filio ſuo: Superbiam nunquam in tuo ſenſo aut in tuo animo dominari permittas. In ipſa em̄ ſumpſit Initium omnis perditio. Humiliemur igitur ſub potenti manu Dei, quia vt dicitur in Eſaia,Dies dn̄i ſuper omnem ſuperbum,& excelſum,& arrogantem, & humiliabitur. Hinc in Numerorum libro fertur:Anima quæ per ſuperbiam aliquid commiſerit, quoniam aduerſus dn̄m rebellis fuit,peribit de popolo ſuo. Veebum enim domini contempſit.[Et tradam ciuitatem]i.eccleſiam huiuſmodi ſuperborum,[cum habitatoribus ſuis]i.his qui manēt in vitijs,manibus dæmonum.[quod ſi reliqui fuerint decem viri]ſuperbi [in domo vna, & ipſi morientur]morte culpæ in via,& morte miſeriæ in gehenna.Nullus enim talium,manus omnipotentis poteſt euadere. [Et tollet eum propinquus ſuos.] Vnus enim peruerſus, malo exemplo interimit alium.Et qui virtuoſum pertrahit ad peccata, comburit oſſa ipſius.Virtutes enim ſignificantur per oſſa. Quidam interea ita incorrigibiles ſunt, & ita indurantur dum caſtigantur à Deo,vt vix poſſent nomrn Dei audire, vel eius honorationem videre,cupluntq; omnes auerti ab ipſo,ſicut ipſi auerſi ſunt,quibus conuenit, quod ſubiungitur:[dicet,tace, & non recordrris nominis domini. Ecce dn̄s percutiet domum maiorem] i.multitudinem prælatorum ac principom iniuſte præſidentium.[ruinis]i. penitus deſerēs eos perire,gratiam ſubtrahendo in via,& gloriam in patria. Talium enim peccata cum ſint grauiſſima, extrema vltione plectuntur frequenter. [& domum minorem] i,ſubditos percutiet[ſciſſionibus]i.plagis paternæ correctionis,ne penitus pereant, ſed per flagella temporalium tribulationum in ætrrnum ſaluentur. Tales enim interdum pueganſ per aduerſitates & dāna,quæ eis à ſuprrioribus,potentibus ac diuitibus infliguntur. Exiguo quippe conceditor miſeicordia,ſed iudicium duriſſimum in his qui præſunt,peragitur.Vel dom' maior, ſunt reprobi: domus vero minor, electi, Reprobi aūt prorſus intereunt, electi vero per multas tribulationes ac tentationes exrrcitati,reformantur & beatitodinem ſortiunt.[Numquid currere qoeunt in petris equi] i. prædicatores velut equi per feruorrm charitatis veloces ac agiles,in cordibus induratis habere non poſſunt proceſſum. Vnde oportet, vt Deus auferat cor lapideum, præſtetq; carneum.[aut arari poteſt in bubalis] i.per crudeles rebelleſq; hominrs,corda aliorum diſponi nō poſſunt ad receptionem ſeminis quod eſt verbum Dei.Tales em̄ magis obeſſe q̃ prodeſſe conſueuerunt.Idcirco neceſſe eſt prælatum atq; doctorem eſſe benignum, & Deo ſobiectum. Poteſt quoq; trahi ad ſenſum oppoſitum, ita q; equi,i.aduerſariæ poteſtates indomitæ,non poſſont cuerere ſeu proficere in petris, ſ.in coedibus per virtutes firmatis,quæ dicere valent cum Paolo Rom.8.Neq; mors,neq; vita, neq; creatura aliqua potrrit nos ſeparare à charitate Dei. [Qui cōuertiſtis in amaritudinem iudicium,] de hoc dicta ſunt multa. Oēs aūt iniqui Deū naturaliter dulcem, faciunt ſibijpſis ſeuerum.[Qui dicitis:Nunqd non in fortitudine nr̄a aſſumpſimus nobis cornua?] Hoc dicūt, qui ſe peopria induſtria,poteſtate aut ſtudio iactant ad magna promotos, & alijs ſapientiores,potētiores,ditiores,aut ſublimiores effectos.Qui non attendunt,q; omne bonum à Deo

Eccl. 40. Ibidem. Ezec. 34. 2.Cor. 12 Ioan. 10. Ezec. 4. Tobiæ 4 1.Petr. 5. Eſaiæ 2. Num. 15 Sapiē. 6. Pſal. 91. Ezec. 11.

[redacted] donetur, & ꝙ ex ſeipſis non habeant, niſi defectibilitatem & vitia, ꝙ item nihil periculoſius
eſt, maiuſq́ reprobationis indicium, q̄ in hac vita in om̄ibus bonis ſeculi proſperari, à Deo
non caſtigari, nec humiliari. Quæ ſi penſarent, nequaq̄ præſumerent, ſed timerent, ſcientes
Lucæ 12 ꝙ cui plus donatum eſt, plus requiret ab eo. [Ecce ego ſuſcitabo ſuper vos, dicit dominus,
grntem.[Gens iſta, ſunt dæmones, quos Deus permittit tentando præualere ſuperbis & præ-
ſumptuoſis, in ſuis viribus inaniter infeliciterq́ ſperantibus. Vnde de diabolo ait Saluator
Mat. 13. in Euangelio, Inimicus homo hoc fecit. [Et conteret vos ab introitu Emath] i. ab exordio
iniquitatis veſtræ, quæ velut murus inter vos ſeparat, & bonum à vobis prohibet. Emath em̄
[redacted] murus ſeu murata interpretatur.[vſq; ad torrentem deſerti] i. aquas tribulationis inferni ab
omni gratia derelicti. A culpa enim (quæ tollit eſſe gratiæ) vſq; ad pœnam (quæ aufert eſſe
[redacted] gloriæ) pertrahuntur iniqui.

¶Declaratio literalis Cap. VII. Hæc oſtendit mihi dn̄s Deus. Artic. XIII.

QVod ſuperius dixit propheta de Iſraeliticæ plebis vaſtitate ſine velamine, nunc me-
taphorice exprimit.[Hæc] quæ ſequuntur, [oſtendit mihi dn̄s Deus] in viſione imagi-
naria, & inſuper in reuelatione intellectuali, qua clare cognoui, quid imaginaria il-
la viſio prætendebat. Intelligentia enim eſt opus ſeu principale in viſione prophetali. [& ec
ce fictor locuſtæ.] Primo exponam hunc locum ſecundum Hieronymum, quem Gloſſa &
alij antiqui ac ſancti doctores cōmuniter aſſequuntur. Deinde videbitur de expoſitione alio-
orum. Ait ergo beatus propheta: Et ecce fictor locuſtæ, i. Deus omnipotens formator locu-
ſtarum, venit ſeu per vltionem viſitauit populum regni Iudæ, vel Iſrael, aut vtrunq;[in prin
cipio germinantium] i. terrænaſcentium, florentium & fructum producentium, [ſerotini im
bris] i. terrænaſcentium quæ ſerotina pluuia irrigantur. Dicitur autem ſerotinus imber, qui
fructus ad maturitatem drducit. Temporaneus vero ſeu matutinus, qui ſemina iactata in
terra coaleſcere facit. Porro prophetæ huic in prædicta imaginaria viſione apparuit, ꝙ De-
us in principio germinantium ſecundum ſenſum iam dictum, id eſt, verno tempore, dum
oīa virent atq; fructificant, locuſtas condidit & adduxit ſuper terram Hebræorum. [Et ecce
ſerotinus poſt tonſorem regis.] Litera iſta eſt intricata, dumq́ propheta breuitati ſtuduit,
obſcuritatem reliquit. Sic ergo ordinanda ſunt verba: Et ecce, per quod ſignificat, magnum
& conſiderabile eſſe quod ſubditur, poſt tonſorem regis, i. poſt aduentum prædictæ locuſtæ
fictæ à Deo, regnante vel ſignificante exercitum regis Aſſyriorum ſeu Chaldæorum, ſicut di
cetur. Quæ locuſta venit in principio imbris ſerotini, & velut tonſor ſeu raſor bona terræ
cōſumpſit. Venit ſerotinus, i. tonſor ſequens tonſorem præfatum, quē tonſorem ſerotinum
LXX. interpretes nominant bruchum. Qui venit poſt principium imbris ſerotini, & ea vo-
rauit quæ non deuorauit locuſta. Per locuſtam vero ad literam, non intelliguntur beſtiolæ,
ſed exercitus Aſſyriorum, qui decem tribus deuorauit pro magna parte. Per bruchū autem
[redacted] ſequentē, exercitus Chaldæorū, qui poſtea duarū tribuū demolitus eſt regnum. Qui vero lo-
cuſtā & bruchum vellet ad idem regnum reducere, faciliter inuenit modum, quia Sennache
rib rex Aſſyriorū, deinde Nabuchodonoſor rex Chaldæorū duas tribus eſt perſecutus. Re-
[redacted] gnum vero decem tribuum cœpit vaſtari à Phul rege Aſſyriorum, deinde à Teglatphala-
ſar. Poſtremo à Salmanaſar. Alius quidam hanc improbat expoſitionē, quia prædicti exerci
tus populū vtriuſq; regni vaſtarunt. Sed de prædictis plagis ſtatim ſubiungetur: Miſertus eſt
dn̄s ſuper hoc: Nō erit, dixit dn̄s Deus. Exponit ergo præhabita de multitudine locuſtarum,
ita ꝙ Deus monſtrauit prophetæ, ſe velle locuſtas ſuper terrā inducere ad terrænaſcētia de-
ſtruenda. Tamen nō fecit propter precem prophetæ. Sed huic dicto repugnat, quod imme-
diate ſubiungitur: [Et factū eſt, cum conſummaſſet comedere herbam terræ, dixit: Dn̄e De-
us propicius eſto.] Non ergo fuit cōminatio tantū, ſed & veritas ſeu effectus, poſt quem ſe-
cuta eſt prophetæ oratio. Rurſus innoteſcit ex dictis, & idem ait Hieronymus, ꝙ Amos &
Iohel eodē tēpore prophetauerunt. Quod aūt apud Iohelē de locuſta & brucho annuncia-
Ibidem. tur, iſte nō ſolum de beſtiolis, ſed & de hoībus ꝑ illas ſignificatis, exponit. Ergo & hoc loco
idem poterit dici. Præterea Iohel dicit terrā Iſrael à beſtiolis dictis corroſam: quō ergo nūc
Iohel. 1. dicit, ꝙ cōminatio præinducta non venit ad rem? [Et factū eſt, cum conſummaſſet come-
dere herbā terræ] i. poſtq̄ in ſpū vidi & intellexi, qd dicta viſio ſignificaret, & præcognoui, ꝙ
prædictæ grntes vaſtaturæ eſſent vtriuſq; regni terrā ac popnlū, prout in viſione mihi fuerat
notificatū.[dixi] orando:[Dn̄e Deus, propicius eſto, obſecro] i. noli totum populū vtriuſq;
regni hoſtibus tradere, ſiue deſtruere, ſed reliquiæ aliquæ ſaluæ fiant. Et merito oro te. Nam
quis ſuſcitabit Iacob] i. quis præter te poterit filios Iſrael ab imminente preſſura eripere,
Roma. 11 [qa paruulus eſt] i. ſæpe iam minorati ſunt poteſtate ac numero, ab hoſtibuſq́ deiecti. Idcir-
co ſua virtute non valent reſiſtere.[Miſertus eſt dn̄s ſuper hoc] i. plagam præfatam mitiga-
4. Re. 17. uit placatus precibus meis ac lachrymis. Non erit, dixit dn̄s Deus] i. totum vtriuſq; regni
& 25. non deſtruam populum, ſed reliquiæ ſaluabuntur. Translatis em̄ decem tribubus, multi ex
tribubus

tribubus illis remanſerunt in terra Iſrael. Quod vero trāslatis duabus tribubus, quidam eua-
ſerunt Chaldæos, patet 4. Reg. 25. & Hierem. 52. Sequitur viſio alia: [Hæc oſtendit mihi dñs
Deus, ſecundū ſenſum prætactum. [Et ecce vocauit] dñs [iudicium] i. ſententiam ſuæ æqui-
tatis, vel executorem ſuæ iuſtitiæ, per quem alios iudicauit, puta Nabuchodonoſor regem.
[ad ignem,] dando ei voluntatem comburendi vrbes Iuda & Hieruſalē. [& deuorabit abyſ-
ſum multam] i. populū copioſiſſimum, qui ob ſuam multitudinē pelago comparatur. Vel 4. Re. 25.
ſenſus eſt, ꝙ Chaldæi cum tāto tumultu ac ſtrepitu terram Iudæ ingreſſi ſunt, velut ſi ipſum
mare abſorberent. Sicq́ꝫ videtur locutio hyperbolica. [Et comedit ſimul partem] i. ignis iſte
incendit atq; deſtruxit templum Hieruſalem, quod fuit pars dñi, tanq̄ eius deputatum obſe
quio. [Et dixi] deuote orando: [Dñe Deus, quieſce, obſecro] i. ceſſa à pœnis iſtis propter ſan-
ctam tuam bonitatem ac pietatem. Dicendo aūt, quieſce, innuit, ꝙ plaga iſta, ſicut præce-
dens, fuit incepta. [quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Miſertus eſt dñs ſuper hoc. Sed
& iſtud non erit, ait dñs Deus.] Omnia verba iſta iam ſemel expoſita ſunt, & impleta fuerūt,
quando Chaldæos euaſerunt multi ex regno Iudæ, qui ad tempus habitauerunt cum Godo Ibidem.
lia, & poſt cum Hieremia introierunt Aegyptum. Sequitur alia viſio: [Hæc oſtendit mihi Hier. 40
dñs Deus. Et ecce dñs ſtans ſuper murum litum] i. linitum, plaſtratum, & fortiter iunctum.
Apparuit aūt prophetæ in viſu imaginario, ꝙ dñs ſtaret ſupra huiuſcemodi murum, ſed vi-
ſio iſta formata fuit miniſterio angeli, qui apparuit in perſona dñi. Propter quod dñs appa-
ruiſſe narratur, ſicut & in viſione imaginaria, qua Eſaias vidit dñm ſedentem ſuper ſolium Eſaiæ 6.
excelſum & eleuatum. Ibi eñ angelus apparuit in perſona Dei, ſecūdum Dionyſium. [Et in
manu eius] dextera [trulla cæmentarij.] Per murum litū intelligiť Iudaic⁹ populus, multipli
ci beneficio Dei olim roboratus & adornatus. Per trullam vero ſeu linitionem, auxilium
Dei. [Et dixit dñs ad me] allocutione interna per angelum. [Quid tu vides Amos?] Nomi-
netenus exprimit ſanctum prophetam, quaſi amicum, familiarem ac notum per approba-
tionem & prædeſtinationem, quemadmodum ait ad Moſen Exodi 30. Teipſum noui ex no
mine. Nouit enim dominus qui ſunt eius. Interrogat autem dominus, non quaſi ignorans, 2. Tim. 2
ſed vt erudiat, & ad reſponſionem conuenieñter adijciat. [Et dixi: Trullam cæmētarij.] Vi-
dit enim ſimilitudinem trullę, & vtebatur ſimilitudine quaſi re ipſa. Eſt autem trulla inſtru
mentum, quo murus calce linitur. [Et dixit dominus: Ecce ego ponam] i. deponam [trul-
lam in medio populi mei Iſrael] i. auxilium meum & protectionem tollam ab eo. [Nō adij-
ciam vltrà ſuperinducere eum] i. adornare atq; defendere populum iſtum, ducendo trullam
meā prædictā ſuper eum. [& demolientur excelſa idoli] i. loca ſublimia & prophana, in qui-
bus idola colebantur ab Aſſyrijs, deſtruētur. [Et ſanctificationes Iſrael] id eſt, obſequia qui-
bus idola honorabant, ſeq́ꝫ ſanctificari putabant, [deſolabuntur] id eſt, punientur, & finem 3. Re. 12.
iam obtinebunt, quo ad hoc, ꝙ in terra propria decem tribus iſta vltrà non faciēt. [Et con-
ſurgam ſuper domum Ieroboam] *filium Ioas regis Iſrael, [in gladio] i. poſteritatem & fa
miliam eius gladio aduerſariorum exponam. Vnde 4. Regum 15. habetur, ꝙ Sellum interfe-
cit Zachariam filium huius Ieroboam pronepotis Iehu, cui dominus dixit, ꝙ filij eius vſq;
ad quartam generationem ſederent in ſolio Iſrael. Quod in Zacharia prædicto impletum
eſt, quo occiſo, Sellum regnauit. Ieroboam vero non fuit occiſus. [Et miſit Amaſias ſacer-
dos Bethel] id eſt, vrbis ſic dictæ, & aurei vituli in ea repoſiti, [ad Ieroboam regem Iſrael.] 2. Re. 12.
Eratq́ꝫ Amaſias iſte, ſecundum Hieronymum, pontifex ſacerdotum idololatrarum, ideo
audenter mittit legatos ad regem, [dicens: Rebellauit contra te Amos] id eſt, tibi inobedi-
ens eſt, idololatriam reprobando, quam iubes exerceri, [in medio domus Iſrael] id eſt, in me-
dio decem tribuum, quas pro viribus ſuis auertit ab idolis. Amaſias iſte cupidus oblatio-
num, quæ vitulis immolabantur, ſuam malitiam diſſimulat, de iniuria regi oblata princi-
paliter dolere ſe fingens, & regem ad perſequendum prophetam prouocare deſiderans. For-
te enim non audebat per ſe malum facere Amos, quoniam multi de populo confluxerunt
ad eum. Vnde pro eo, quod noſtra translatio continet, Rebellauit contra te Amos, LXX.
tranſtulerunt, Congregationes contra te facit Amos, id eſt, populum cōtra te incitat. [Non
poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius] id eſt, tanta minatur & vaticinatur, ꝙ popu
lus regni Iſrael non poterit ea tolerare, niſi per violentiam compellatur, quemadmodum
Salomon ait: Non arguas deriſorem, ne oderit te. Et teſte Chryſoſtomo, odium incurrit, qui Prou. 9.
criminoſos redarguit. Hinc Amaſias videns ſe argui, ſuccenſus eſt odio contra prophetam.
[Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam.] In hoc mentitus eſt Amaſias. Amos
enim non dixit, Ieroboam, ſed domum eius gladio dandam. Et in hoc Amaſias tenet ſpe-
ciem inuidorum & callidorum diſcordiam ſeminantium, immo & adulatorum. Hi enim
recitando verba aliorum, aliquid miſcent de proprio, & aliter repetunt q̄ dictum eſt, per
quod mutuam amantium charitatem inficiunt, quemadmodum ſcriptum eſt: Qui alio ſer- Prou. 7.
mone repetit, ſeparat fœderatos. [Et Iſrael] i. populus decem tribuum [captiuus migrabit de

terra ſua]id eſt, ad Aſſyrios perducetur. Verũ eſt quod Amos prædixit hoc. [Et dixit Ama-
4.Re.17. ſias ad Amos.] Vtrum verba ſequentia dixerit Amaſias ad Amos ex parte Ieroboam, an ex
ſeipſo, non habeo certum. Hieronymus tamen manifeſte teſtatur, quod Ieroboam nihil
ad verba Amaſiæ reſpondit, vaniſſima legationis ſuæ verba contemnens. Sic ergo nihil re-
ſpondit, quia aliunde agnouit, quod Amaſias falſa mandauit. Vel quia ipſum Amos repu-
tauit quaſi arreptitium & inſanum, & verba eius friuola, reputatione indigna. [Qui vides]
id eſt, tu Amos videns, id eſt, propheta. qui enim nunc appellatur propheta, olim dicebatur
videns, vt legitur 1. Regum nono. Vocat itaque Amaſias Amos prophetam, vel irriſorie,
quemadmodum 4. Regum primo ſerui Ochoziæ dixerunt Heliæ: Homo Dei, hæc dicit rex.
Vel propter multitudinem populi audientis ſanctum Amos, non audet apertam irrogare
iniuriam. Vel loquitur blande, quatenus facilius inclinet ipſum Amos ad ea, quæ ſugge-
rit. [gradere] id eſt, vade hinc. [fuge in terram Iuda] id eſt, ad populum duarum tribuum,
vbi prophetæ Dei libentius audiuntur, quum ibi ſit templum & cultus DEI. Vel ideo di-
cit hoc, quoniam natus fuit hic Amos de terra Iudæ, ad quam pertinuit Thecue ciuitas
Amos 1. Amos. [& comede ibi panem,] ibi enim datur à populo ſuſtentaculum vitæ prophetis. Vel
paſce ibi pecora tua, & viue. Quaſi dicat, Rex tibi minatur, ideo conſulo tibi vt fugias. [&
ibi prophetabis] populo tuo, [& in Bethel non adijcies vltrà vt prophetes, quia ſanctifica-
tio regis eſt] id eſt, vrbs electa à rege ad vacandum cultui Dei noſtri, quo ſanctificamur, vi-
delicet aurei vituli. [& domus regni eſt] id eſt, regiam domum ſeu palatium habens. [Et
3.Re.17. reſpondit Amos, & dixit ad Amaſiam: Non ſum propheta.] Hoc, ſecundum Hieronymum
& Gloſſam, eſt humilitatis, quod ſe negat prophetam. ſed quum humilitas non in falſitate,
ſed in veritate fundetur, ſicut amor in cognitione, quomodo intelligendum eſt hoc, præſer-
tim quum nequaquam ſit mentiendum? Ad hoc Gloſſa reſpondet, quod non ſemper ſpiri-
tusſanctus adminiſtrat prophetiam prophetis, ſed ad tempus. Et tunc recte dicuntur pro-
phetæ, quum illuminantur. Quod ergo ait, Non ſum propheta, intellexit modo, vt ſit ſen-
ſus, Non ſum propheta, id eſt, actualiter tactus non ſum ſpiritu prophetiæ. Huic autem di-
cto alij quidam obijciunt. Primo, quia in vtroque Teſtamento prophetæ vocantur, non ſo-
lum qui actu tanguntur, ſed etiam qui tangi conſueuerunt ſpiritu prophetię. Secundo, quia
vt ſubditur, Amos quando hæc verba protulit, ſtatim prædixit Amaſiæ per ſpiritum pro-
phetiæ, quid eſſet paſſurus. Hi itaque dicunt, quod ſicut Amaſias ironice dixit ad Amos, qui
vides, ſic Amos reſpondet ironice, vel ironiæ ſibi illatæ: Non ſum, inquiens, propheta, vide-
licet talis qualem me reputas, qui putas me falſum prophetam, pro temporali commodo
prophetantem. Sed iſtis obijcitur, quod Amos ſub eadem ſerie ſermonis & vno verborum
contextu adiecit, [& non ſum filius prophetæ,] &c. quod vtique ſerioſe aſſertiueque dicitur.
Præterea prælnductæ duæ inſtantiæ fieri poſſent contra verba Ioannis Baptiſtæ, qui ſacer-
dotibus & Leuitis quærentibus, Propheta es tu, reſpondit: Non ſum. Eſt itaque reſpon-
Ioan.1. dendum, quia vt Thomas & alij dicunt, Prophetia non dicit donum habituale, ſed actua-
le. Ideo reſponſio Gloſſæ iam aſſignata, conueniens eſt, & quod primo obijcitur, faciliter
ſoluitur. Peopheta enim dicitur dupliciter, ſcilicet ab actu & vſu ſeu habitu. Sed Amos lo-
quitur de propheta primo modo. Rurſus verba ſanctorum, quibus ſeipſos profunde humi-
liant, pie interpretanda ſunt, & ſufficit quod ſecundum aliquam conſiderationem verificen-
tur, quamuis abſolute vera non ſunt, vt quum ait Saluator in Pſalmo: Ego autem ſum ver-
Pſal.21. mis, & non homo. Paulus quoque: Ego ſum minimus apoſtolorum, qui non ſum dignus vo-
1.Cor.15 cari Apoſtolus. Ad ſecundum argumentum dicendum, quod homo actualiter non intelligit
niſi vnum, ſecundum philoſophum. Ideo quando Amos dicebat, non ſum propheta, non
in eodem momento actualiter intuebatur, quod poſtea dixit. Et forte iam dudum audiuit à
domino, quod poſt verba hæc prænunciauit Amaſiæ. Poſtremo, tranſlatio ſeptuaginta ha-
bet: Non eram propheta. Et tunc facilius ſoluitur dubium iſtud, quia refertur ad tempus
præcedens reuelationes ſancto Amos infuſas. Et non ſum filius prophetæ. Vnde nec pater
huius Amos ponitur in principio ſeu titulo libri præſentis. Qui enim in titulis propheta-
rum ponuntur, vt patres vel aui, erant prophetæ ſecundum regulam Hebræorum. [ſed ar-
mentarius ego ſum] id eſt, paſtor pecorum, ſcilicet ouium. Secundum Hieronymum, & ſe-
cundum Gloſſam fuit paſtor pecorum aliorum, in quo patet paupertas prophetæ. [Velli-
cans ſycomoros] id eſt, frondes ſycomori diſcerpens ad pecorum paſtum. Sycomorus vero
eſt arbor quæ dicitur rubus, afferens mora quæ famem paſtorum depellunt, & folia eſuriem
pecorum. [Et tulit me dominus] i. prophetam clementer aſſumpſit, atque ad loca hæc deſti-
nauit. [quum ſequerer gregem,] quem in deſerto Thecue paui, [& dixit dominus ad me: Va-
de & propheta ad populũ meum Iſrael.] Quaſi dicat Amos: Cũ ego ex tam vili ſeruitio ad
Amos 1. tam ſublime officium Deo miſerante promotus ſum, obedire debeo Deo magis, q̃ tibi aut
alicui homini. In quibus verbis humilitas & obedientia prophetæ commendatur, qui ad
altiora

altiora promotus, non erubuit prioris ſtatus decliuitatem. [Et nunc audi verbum domini] tu Amaſia qui vetas me vaticinari hoc loco. [Tu dicis] mihi: [non prophetabis ſuper Iſrael] id eſt, populo decem tribuum, [& non ſtillabis ſuper domum idoli] id eſt, verba prophetiæ non fundes, ſicut nubes ſtillat guttas, Iſraeliticæ plebi idola veneranti. [Propter hoc, hæc dicit dominus] id eſt, propter hanc tuam prohibitionem mereris audire ac pati, quæ dicam. [Vxor tua in ciuitate] Bethel [fornicabitur] non ſponte, ſed ab Aſſyrijs vrbem ingreſſis violabitur, atq; inuita ſtuprabitur, te cernente, nec prohibere valente. [& filij tui & filiæ tuæ in gladio cadent] i. ab Aſſyrijs trucidabuntur, & grauius punient q̃ alij, quia & tuis conſenſerũt peccatis grauiſſimis. [Et humus tua] i. terra quam poſſides. [funiculo metietur] id eſt, ab hoſtibus menſurabitur, & alienis in certas partes diuidetur ac dabitur. Rex enim Aſſyriorum, tranſlatis decem tribubus, miſit ad terram earum gentiles, qui eam poſſederunt, vt legitur 4. Regum 17. [Et tu in terra polluta morieris] i. in regione Aſſyriorum vitijs idololatriæ plena, [& Iſrael captiuus migrabit de terra ſua,] vt dictum eſt ſæpe. Dicit hoc loco Hieronymus: Non eſt tãtus dolor in filia ſtuprata, quantus in vxore polluta: nec tantus dolor in vxore violata, quantus in filijs trucidatis. Maritus vxorem mallet interfici, q̃ pollui. Grandis dolor incredibiliſq; ignominia, quando maritus in media ciuitate, cunctis præſentibus, vxoris iniuriam prohibere non poteſt. Deniq; ex his patet inſuperabilis fortitudo, iuſtitia, fidutia atque conſtantia ſancti prophetæ, qui pontificem tam diſtricte tamq; audacter corripuit, implens quod iubet Saluator: Nolite timere eos qui corpus occidunt. Moraliter do- Matt. 10
cemur ex iſto capitulo, q̃ dominus ad inſtantiam ſeruorum ſuorum minas remittit, miſeretur & ſaluat eos, pro quibus oratur. Et ſicut Amaſias correptus, ſtuduit regem contra corripientem incitare, ſic multi impatientes dum corripiuntur, contra correptores faciunt querelas apud prælatos vel principes diuerſa crimina obijcientes, & correptores à ſe repellentes. Horum vxor, id eſt, caro fornicatur, dum rationi reluctans, ſenſualitati ſubſternitur, concupiſcentijſq; deſeruit. Filij quoq; eorum & filiæ, id eſt, actus & paſſiones, in gladio tentationis cadunt, damnationem promerendo, & ipſi in terra polluta, id eſt, corpore vitioſo ac ſordido, moriuntur.

¶Expoſitio literalis Cap. VIII. Hæc oſtendit mihi dñs Deus. Artic. XIIII.

RVrſus oſtendit dominus proximum eſſe tempus captiuitatis populi Iſrael. [Hæc] quæ ſequuntur, [oſtendit mihi dominus Deus] in viſione imaginaria, prout in præcedenti dicebatur articulo. [Et ecce vncinus pomorum] id eſt, lignum curuum ſeu vncus, quo rami arborum remotiores attrahuntur, vt poma dependentia, quæ cum manu attingi non poterunt, colligantur. [Et dixit] Dominus: [Quid tu vides Amos? Et dixi: Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me,] declarando mihi intellectualiter, quid viſio illa imaginaria deſignaret. [Venit finis ſuper populum meum Iſrael] id eſt, quemadmodum vnco rami trahuntur, & proximi fiunt trahenti, ſic proximum feci tempus captiuitatis Iſraeliticę plebis. [Non adijciam vltrà, vt pertranſeam eum] id eſt, impunitum eum diutius non relinquam, ſed vindicans ſtabo, donec diſpereat. Vel ſenſus eſt, quod non conſolabor eum de cætero, redimendo decem tribus à captiuitate. [& ſtridebunt cardines templi in die illo, dicit dominus Deus] id eſt, fragorem quendam facient, quum deſtruentur, quemadmodum ædificia cadentia. Vel per ſtridorem templi, metaphorice inſinuatur moleſtiſſima anxietas populi. Quidam per templum hoc loco intelligunt phanum, in quo aureus vitulus adoraba- 3.Re. 12
tur. Et hi dicunt prophetam iam loqui ad decem tribus duntaxat. Hieronymus vero exponit de templo domini in Hieruſalem. Ideo ſecundum eum iſta dicuntur contra vtrunq; regnum. [Multi morientur.] Aſſyrij enim multos ex decem tribubus occiderunt, & multos 4.Re. 17
tranſtulerunt. Simili modo fecerunt Chaldæi populo Iudæ. [& in omni loco proijcietur ſilentium] id eſt, habitatoribus occiſis vel reclamare non audentibus, erit ſilentium in locis & domibus duodecim tribuum. Hæc autem præſertim impleta ſunt in populo Iudæorum, propter Chriſti occiſionem à Romanis deiecto. Qui finaliter ſunt relicti, nec habent quod rationabiliter Chriſto reſpondeant. [Audite hoc] quod minando prædico, [qui conteritis pauperem] id eſt, vos pauperum oppreſſores, [& deficere facitis] id eſt, ad penuriam perducitis [pauperes terræ] veſtræ, quum tamen Deuteron. decimoquinto iuſſerit Deus: Omnino indigens & mendicus non erit inter vos. Tales ſunt, qui tempora cara inducunt, & neceſſaria carius vendunt, [dicentes: Quando tranſibit meſſis Iſrael] id eſt, optamus vt tempus meſſionis & abundantiæ tranſeat, [& venundabimus merces] id eſt, blada atq; ſimilia, quæ tempore meſſis pro paruo precio dantur, care vendemus. [& ſabbatum] quando tranſibit, in quo ſecundum legem non fit venditio. [& aperiemus frumentum] id eſt, blada clauſa deducemus ad publicum tempore cariſtiæ. Hoc faciunt cupidi, qui frumenta reſeruant, vt poſtmodum precioſius venundentur. De quibus ſcriptum eſt Prouerbiorum vndecimo: Qui abſcondunt frumentum in tempore, maledicentur. [vt imminuamus mẽſuram] i. men

ſurando aliquid fraudulenter ſubtrahamus ementibus.[& augeamus ſiclum]i. preciū vendendo carius quo poterimus. [& ſupponamus ſtateras doloſas,] quemadmodum fertur in
Pſal. 61. Pſalmo: Mēdaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant de vanitate in idipſum. Hæc faciūt auari & iniuſti mercatores. Cōtra quos dominus Leuitici decimonono iuſſit: Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in menſura.[Vt* poſſideatis in argento
*poſſideamus egenos] id eſt, inopes per vſuram in veſtram poteſtatem redigatis. Vel in tantam deducatis penuriam, quod cogantur ſe vobis in ſeruos vendere & ancillas.[& pauperes pro calceamentis] id eſt, pro rebus vilibus acquiramus, poſſideamus, vendamus,[& quiſquilias frumenti]id eſt, purgamenta, paleas & puluerem[vendamus] vnà cum tritico, talia fraudulenter miſcendo
Hier. 23. cum bladis, quum tamen Hieremias dicat: Quid paleis cum tritico?[Iurauit dominus in ſuperbia Iacob] i.contra arrogantiā populi Iſrael,[ſi oblitus fuero vſque in finem] i.nunquam tradam obliuioni[omnia opera eorum]mala.Deus enim tam diu recordari dicitur peccatorum, quandiu vlciſcitur vel non dimittit ea. Hi vero indurati erant in vitijs, ideo æternaliter puniuntur. Vel ſenſus eſt, quod Deus vſque in finem mundi deſeret decem tribus,& etiam
Hier. 17. duas,& tunc indulgebit ac miſerebitur eis. Huic quoque ſimile eſt illud in Hieremias: Peccatum Iudæ ſcriptum eſt ſtilo ferreo in lapide adamātino.[Nunquid ſuper iſto non commouebitur terra?] id eſt, nonne pro tantis peccatis habitatores terræ Iſrael turbabuntur? [& lugebit omnis habitator eius]id eſt, omnes populi tribuum Iſrael captiuitate iam ingruente. [& aſcendet] in captiuitatem & debitam pœnam, [quaſi fluuius] id eſt, copioſe atque celeriter[vniuerſus]habitator ſeu populus Iſrael. Non quod nullus euaſit, ſed quia cōparatione aliorum pauciſſimi euaſerunt. Hinc Hieremiæ 5. habetur: Nunquid ſuper his non viſitabo, & in gente tali non vlciſcetur anima mea? Ezechielis quoque decimoquarto: Terra cum peccauerit, interficiam de ea hominem & iumentum. Et in Pſalmo: Hæc feciſti, & tacui. Exiſtimaui inique, quod ero tui ſimilis, arguam te,& ſtatuam contra faciem tuam. [& eijcietur & defluet quaſi riuus Aegypti. Et erit in die illa, dicit dñs]i.id eſt, in die captiuitatis populi Iſrael[occidet ſol in meridie]i.oīa proſpera & iucunda vertentur eis in aduerſa ac triſtia.[& tenebreſcere faciam terram] id eſt, habitatores terræ Iſrael operiam tenebris calamitatis, [in die luminis]id eſt, cum alijs proſpera ſuccedent. Iſte quippe eſt modus loquendi ſcripturæ, vt dictum eſt plenius Iohelis ſecundo. [Et conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum.] Venientibus namque Chaldæis atque Aſſyrijs, ceſſauerunt feſta & cantica duodecim tribuum, & aliud non nouerunt, niſi contriſtari & lamentari. [Et inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum] Hoc dicitur, vel quia in afflictione poſiti, induerunt ſe ſacco ſiue cilicio, quemadmodum Niniuitæ, vel quia in captiuitatem ducebantur ſacco induti. [& ſuper omne caput veſtrum]inducam[caluitium.] Conſuetudo enim ve
Iob 2. terum fuit, vt in triſtitia poſiti raderent capita, ſicut & Iob, qui tonſo capite ſedit in ſterquilinio. Vel hoc ideo dictum eſt, quoniam captorum capita ab hoſtibus radebantur, iuxta illud Deuteronomij 32. De captiuitate nudati inimicorum capitis. [Et ponam eam,] videlicet terram Iudæ ac Iſrael, [quaſi luctum vnigeniti] i.habitatores eius in tanto mœrore & planctu, quantus eſt planctus matris vnici filij mortem deflentis, [& nouiſſima eius] id eſt, extremam populi huius captiuitatem & punitionem ponam [quaſi diem amarum] i.ſimilem amaritudini mortis.[Ecce dies veniunt, dicit dñs,& emittam famem in terram, nō fa-
Matt. 5. mem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum dñi.]Chriſto teſtante: Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur. Deſiderium autem audiendi verbum Dei ad emendationem, eſt eſurire & ſitire iuſtitiam. Hoc ergo non prædicitur per modum cōminationis. Quod autem nunc dicitur, eſt comminatio dura. Quidam igitur exponunt hæc de decem tribubus, quæ frequenter ſpreuerunt verba Dei per prophetas prolata. Idcirco imminente earum captiuitate, quando à prophetis quærebant conſilium, meruerunt priuari verbo Dei per prophetas. [Et commouebuntur à mari vſque ad mare, & ab aquilone vſque ad orientem circumibunt] id eſt, à mari mediterraneo vſque ad mare Galilææ, & à plaga terræ ſuæ aquilonari, vſque ad partem terræ ſuæ orientalem, videlicet per omnes partes territorij ſui pergent, [quærentes verbum domini]i.conſilium à prophetis, [& non inuenient] conſolationem. Alij autem exponunt iſta pro tempore Chriſti, quando Iudæis ablata eſt ſpiritalis intelligentia ſcripturarum, ita quod famem habent audiendi ſpiritalem ſenſum paginæ ſanctæ. Quod non eſt intelligendum, quaſi ipſi vere cupiant ſpiritalem hunc ſenſum, ſed quod habent defectum huius ſpiritalis cibi & potus, quibus reficitur anima, quamuis ipſi ignorent, ſe tam defectuoſos & vacuos. Et hic defectus vocatur nunc fames & ſitis. Certū eſt etiam, quod Iudæi à tēpore captiuitatis ſuæ à Romanis, deſiderauerūt audire verbū conſolatoriū per prophetas, ſed nullus interim miſſus eſt eis. Mouentur ergo à mari Britannico vſque ad mare Atlanticum, id eſt, ab occidente ad meridiem,& ab aquilone vſque ad orientem: ſed nihil proficiunt,
Ioan. 1. quoniam vnigenitum filium Dei, verbum quod erat in principio, obſtinato corde repellūt.

[In

[In die illa drficient virgines pulchræ, & adoleſcentrs in ſiti.] Hoc dupliciter explanatur. Primo, quòd tempore captiuitatis Iſrael ab Aſſyrijs, vel duarum tribuum à Chaldæis, vir- 4.Re. 17. gines & adoleſcentes corporali ſiti afflicti ſunt. Secundo, ꝙ ſynagogæ, quæ ſignificanẽ prr 4.Re. 25. virgines, ſicut eccleſia diritur virgo & ſponſa, & adoleſrentes, id eſt, doctores ſynagogæ, Epheſ. 5. olim per ſapientiam floridi, defecerunt in ſiti vrrbi Dei. Primæ vero expoſitioni magis videntur conſonare verba ſequentia: [Qui iurant in delicto Samariæ] id eſt, per vitulos aureos, in quibus prouincia tota decem tribuum grauiſſime deliquit. [& dicuntr Viuit (domi 3.Re. 12. nus) Deus tuus Dan] id eſt, vitulus aureus poſitus in Dan, cui vitulo diuinitatem aſcripſerunt. [& viuit via Berſabea] id eſt, Deus ſeu idolum, ob cuius adorationem imus vſq; ad lo- 3.Re. 17. cum Berſabee, vbi idola colebantur. Quemadmodum enim cultores veri Dei iurabant dicendo, viuit dominus: ſic iſti prr idola vitulosq; iurabant. [& cadent] coram hoſtibus, [& non reſurgent vltrà] ad priſtinum ſtatum. ¶Myſtice ſol ocridit in meridie, dum tempore gratiæ vel in dimidio dierum noſtrorum non illuminamur à Chriſto, qui eſt ſol intel- Sapi. 5. ligentiæ atq; iuſtititiæ. Vnde in Sapientiæ libro perditi ronqueruntur: Sol intelligentię nõ eſt ortus nobis. Et tenebreſcere faciam, permiſſiue, id eſt, vitijs obcæcari, trrram, id eſt, homines carnales terrenis immerſos, in die luminis, id rſt, dum elrcti ac ſpirituales gratiæ perfunduntur fulgore. Super horum carnalium dorſum inducitur ſaccus, id eſt, contemptibilis ac deformis vitiorum amictus. De quib' cantamus: Operti ſunt iniquitate & impietate ſua. Pſal. 72. Sicut enim eſt amictus virtutum, ita & vitiorum. Et ſuper omne caput caluitium. Per caput ratio deſignaẽ, cui inferẽ caluitiũ, dum ſeptiformi donorum ſpiritus ſancti decore priuatur, & nuda, bonoq; virtutum colore ſpoliata conſpicitur. Et ponam eam quaſi luctum vnigeniti, quoniam maxime deploranda eſt miſeria huiuſcemodi rationis. Ecce dirs veniunt, dicit dominus, & emittam famrm in terra &c. Hęc pœnalis atq; damnoſa miſſio famis eſt, dum Chriſtiani optant audire verbum Dei, ſed exigente iuſtitia Dei, non merentur illud ſortiri: quoniam ex timore pœnaꝝ, ex preſſura aduerſitatũ, ex priuato prorſus amore, non ordinato affectu, hoc appetunt, & aptum tempus audiendi verbum Dei ſpreuerunt. Vnde & quidam inſtante iam hora mortis, quærunt inducias vel vnius diei, nrc exaudiuntur. In die illa deficirnt virgines pulchræ, id eſt, animæ vel particulares ecrleſiæ, olim gratiarum pulchritudine adornatæ, quæ per nrgligentiam ſuam à gratia exciderunt: & adoleſcentes, id rſt, qui dudum fortiter vicerunt malignum, quorum renouabaẽ iuuentus vt aquilæ. In ſiti, id eſt, in carentia & defectu vrrbi Dei, quo ex ſua ruina, in conſtantia, atq; ignauia, qua prolapſi ſunt, merentur non rrfici.

¶Elucidatio cap. IX. Vidi dominum ſtantrm ſuper altare.

Articulus decimusquintus.

VAticinatur præſenti capitulo ſanctus propheta ſpecialiter contra duas tribus, ſeu regnum Iudæ, per quas & tribus Leuitica deſignatur. [Vidi] in viſione imaginaria prr ſpecies in ſenſu interiori formatas miniſterio angeli [Dominum,] id eſt, angelum in prrſona domini apparentem. [ſtantrm ſuper altare] in templo Hieruſalrm, [& dixit mihi: Percute] id eſt, à rege & populo Chaldæorum percutiendum prænuncia [rardinem] templi, vel dixit angelo: Percute, id eſt, percuti fine cardinem, non defendendo ſynagogam. Vel dixit, id eſt, regi & exercitui Chaldæorum inſpirauit, ſeu iuſſit percutere cardinem, inquantum hoc erat opus iuſtitiæ, non vt erat opus voluntatis peruerſæ. [& commoueanẽ] id eſt, cadant [ſuperliminaria] proxima cardini, per quod deſtructio deſignata eſt templi à Nabuchodonoſor tempore Sedrchiæ. [Auaritia enim in capite omnium] id eſt, in corde, vel in principibus Iudæorum, qurmadmodum Eſa. 1. habetur: Omnes diligunt munera. Et ibidem: Omne caput languidũ, & omne cor mœrens. Quod dicitur ad inſinuandum multitudinem cupidoꝝ. Vel eſt diſtributio pro generibus ſinguloꝝ, non pro ſingulis generum. Aliqui enim, quanuis pauciſſimi, iuſti fuerunt in populo Iudæ Hier. 38. tempore Sederhiæ, vt Hieremias & Barurh, & æthiops ille qui ſperauit in Deo, & filij Re- Hier. 35. chab. [& nouiſſimũ eoꝝ] id eſt, inferiores ac minimos regni Iudę [in gladio] Chaldæoꝝ [interficiam.] Chaldæi enim tam magnos quàm paruos magna ex parte interfererunt. [Non erit fuga eis] à facie Chaldæorum, præſertim tempore obſidionis, & quia pauciſſimi effugerunt, [& qui fugerit ex eis, non ſaluabitur.] quia & Sedechias fugiens, & multi cum eo, à Chaldæis perſequentibus compręhenſi fuerunt, & grauiter tribulati, vt patet 4. Regum 25. Loquiẽ autem prophrta hyperbolice, ſecundum Hieronymum, ad deſignandum, quod pauci ſaluati ſunt de manibus Chaldæorum. Quia & illi, qui rum Iohanna Aegyptũ ingreſſi ſunt, perierunt. Veruntamen quidam ex eis ſaluati fuerunt, & in Iudæam redierũt, qurmadmodum Hieremias prædixit. [Si deſcenderint vſq; ad infernum] id eſt, licet hoc poſſibile eſſet, ꝙ infernum intrarent ad occultandum ſe. Vel prr infernũ intelligunẽ profundiſſimæ Hier. 40. foueæ terræ, [inde manus] id eſt, poteſtas [mea educet eos] tradendo eos in manus hoſtiles.

[Et ſi aſcenderint vſque ad cælum] id eſt, licet illuc aſcenderent, [inde detraham eos,] ita quòd hoſtibus ſuis tradentur. Vel per cælos deſignantur cacumina montium, in quibus Chaldæi perſequuti ſcrutatiq́ ſunt, & appræhenderunt fugientes Iudæos. [Et ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli] montis denſiſſimam ſyluam habentis, [inde ſcrutans, id eſt, per Chaldæos inquirens, [auferam eos] vt aduerſariorum incidant manus. Eſt autem duplex Carmelus. Vnus, in quo orauit Helias, inter Phœnicen & terram promiſſionis ſitus. Alius in tribu Iuda, in quo habitauit Nabal. [Et ſi celauerint ſe ab oculis meis in profundo maris] id eſt, quanuis hoc poſſent. [ibi mandabo ſerpenti] Id eſt, ſerpentibus, quorum aliquod genus propter ſui caloris refrigerium commoratur in aquis. [& mordebit eos] id eſt, vulnus infliget. Quocunque ergo ſe verterint, non proderit eis. Propter quod di-
Pſal. 138. cit Pſalmiſta: Quo ibo à ſpiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si aſcẽdero in cælum, tu illic es: ſi deſcendero in infernũ, ades &c. [Et ſi abierint in captiuitatem coram inimicis ſuis] in conſpectu Chaldæorum, vel ante eos. Solebant enim captores captiuos ſuos ante ſe minare vt gregem. [ibi mandabo gladio, & occidet eos] per Chaldæos. Omnes creaturæ animatæ & inanimatæ, rationales & irrationales, Deo omnipotenti obediunt. Non quòd eius iuſſionem agnoſcant, ſed quia parent tam prompte, velut ſi intelligerent, & quia in omni creatura ponitur obedientialis potentia, per quam voluntati creatoris ſubijcitur.

Vnde & Chriſtus in Euangelio legitur imperaſſe ventis & mari. [Et ponam oculos meos ſuper eos in malum] pœnæ, id eſt, ad puniendum, & oculo diſtrictæ æquitatis reſpiciam eos. [& non in bonum] conſolationis, id eſt, non ad ſuccurrendum. [Et dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabeſcet] id eſt, qui tantæ eſt poteſtatis, vt eo iubente ter-
Pſal. 103. ra tremat, & concutiantur fundamenta ipſius. Vnde habetur in Pſalmo: Qui reſpicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant. Et Iob 9. Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutientur. Loquit autem Propheta ad literam de terra Iudæorum, quam tetigit virga iuſtitiæ ſuæ, dum omnia terręnaſcentia à Chaldæis & Aſſyrijs vaſtabantur. Quam & tempore Oziæ fecit ſenſibiliter tremere in certo loco. Propter quod ſubditur: [& lugebunt omnes habitantes in ea] id eſt, Iudæi ab hoſtibus opprimendi. Quod ſi terra inſenſibilis ſuum quodammodo ſentit creatorem, & ad nutum illius concutitur, quanto magis homo fragilis, cuius theſaurus ſeu anima in labili vaſe eſt fictilis corporis? Propterea Eccleſiaſtici 16. habetur: Ecce cælum & cæli cælorũ, abyſſus & vniuerſa terra, & omnia quæ in eis ſunt, in conſpectu Dei commouebuntur, montes ſimul & colles, & cum conſpexerit illa Deus, tremore concutiẽtur. Et in omnibus his inſenſatum eſt cor hominis. [Et aſcendet ſicut riu' omnis] conſummationis ei', id eſt, terra ſeu populus Iudæorum ibit in man' aduerſariorum copioſe, cito, & vniuerſaliter, quemadmodum riuus, quo conſummatio iſta ſignificatur, aſcendit ex fonte. [& defluet] id eſt, deficiet, [ſicut fluuius Aegypti] id eſt, Nilus currens in mare. [Qui ædificat in cælo] empyreo [aſcenſionem ſuam] id eſt, ſanctos ipſo fruentes, quos in cælo iſto conſtituit. Et in eis aſcendit per beatitudinis gloriam & contemplationem altiſſimam, ſicut cum ambulantibus ambulat, cum
Pſal. 10. quieſcentibus conquieſcit. Hinc fertur in Pſalmo: Dominus in cælo parauit ſedem ſuam. In
Deut. 33. Deuteronomio quoque: Aſcenſor cæli auxiliator tuus. Magnificentia eius diſcurrunt nubes. Habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna. Vel ſic: Qui ædificat, id eſt, firmiter ponit, in cælo iam dicto, aſcenſionem ſuam, id eſt, habitationem ſuam ſublimem. Quanuis enim vbique ſit, tamen in cælo iſto ſpecialiter eſſe & habitare aſſeritur, eo quod
Phil. 3. ibi ſublimius operetur, & clarius videatur. Denique quotidie ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, cum ſanctos ſuos de imis ad cæleſtia eleuat, quibus ipſe præſidet, atque in eis aſcendit. In viatoribus quoque deuotis, quorum conuerſatio eſt in cælis, aſcendit, dum corda eorũ ſublimiter & clementer inhabitat. [& faſciculum ſuum] id eſt, paruulum gregem electorum, de quo ait Lucæ duodecimo: Nolite timere puſillus grex, quia complacuit patri dare vobis regnũ. [ſuper terram fundauit] id eſt, per fidem, charitatem, & gratiam in militanti eccleſia roborauit. Vel ſi expoſitio iſta videt nimis ſpiritualis, poteſt p faſciculũ intelligi collectio Iudæorum in terra promiſſionis olim fundata, quæ parua fuit comparatione hominum aliorum. Quidam vero nomine faſciculi intelligunt regionem elementarem, quæ parua eſt reſpectu cæleſtium corporũ. Sed cum aqua, aer, & ignis, ſint naturaliter leuiora, quàm terra, non proprie dicuntur ſuper terram fundata. Porro, quod homines nomine faſcicu-
Mat. 13. li deſignent, cõſtat ex eo qd Chrs in Euãgelio de reprobis loquit: Colligite primũ zizania, & alligate ea in faſciculos ad comburendũ. In Eſaia quoque de malis angelis & reprobis ho-
Eſa. 24. minibus ſcriptum eſt: Congregabunt congregatione vnius faſcis. [Qui vocat aquas maris] id eſt, vapores de mari leuatos, concludit in nubib'. [& effundit eas ſuper faciem terrę. Dominus nomen eius.] Hoc ſuprà expoſitum eſt. Conſequenter dñs reprimit præſumptionem & inanem gloriationem Iudæorũ, qui ſe alijs præferebant propter generis nobilitatẽ, & de

Aegypto eductionem. Dominus ergo oſtendit, quòd ipſe ſit omnium Deus, & ſine perſo- Acto.10.
natum acceptione prouiſor, & omnes ex eodem luto formauit, atq; de loco vno in alium Galat.2.
tranſtulit. [Nunquid non vt filij Aethiopum vos eſtis mihi, filij Iſrael, ait dominus?] id eſt, Gene.3.
immo ſicut Aethiopes pertinent ad me iure creationis & gubernationis, ita & vos o Iſraeli
tæ. [Nunquid non Iſrael aſcendere feci de terra Aegypti] vt patet in Exodo. [& Palæſtinos] Exod.12
id eſt, Philiſtæos, quos Septuaginta communiter nominant alienigenas, cum tamen alie-
nigena ſit nomen commune ad omnes gentiles, à populo Dei & Deo extraneos. [de Cap-
padocia] adduxi in terram, in qua nunc demorantur? Quaſi dicat: Hoc feci, vt legitur in Gene.10
Geneſi. [& Syros] qui nunc habitant in Damaſco & vrbibus eius, aſcendere feci [de Cyre-
ne] ciuitate Libyæ vltra Aegyptum? [Ecce oculi domini ſuper regnum peccans] id eſt, pec-
cata regis & ſeruorum eius conſiderat, vt inferat debitam pœnam. Omnium enim regno-
rum eſt Deus iuſtus iudex. Propter quod in libro Iob dicitur: Ipſe nouit hominum vanita Pſal.7.
tem. Et videns iniquitatem, nonne conſiderat? [& conteram illud à facie terræ] id eſt, pec- Iob.11.
catores regionum delebo à terra per mortem, captiuitatem, ſeu aliam vltionem. Propter
quod Daniel. 2. habetur: Ipſe transfert regna atq; conſtituit. Et alibi: Sedes ducum ſuper-
borum deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis. [Veruntamen conterens] id eſt, alia re-
gna peccantia deſtruens, [non conteram domum Iacob,] id eſt, populum duodecim tri- Ecci.10.
buum Iſrael non totaliter deſtruam: ſed reliquiæ ſaluabuntur, & remanebunt ex eis vſque
in finem ſeculi. In veteri enim teſtamento ſemper exhibuit Deus aliquid ſpecialis pieta-
tis & gratiæ populo huic. Vnde ſcribitur 3. Regnum 13. quòd dominus non fuit loquu-
tus, vt penitus deleret Iſrael de terra. [Ecce enim ego mandabo] id eſt, præcipiam fieri,
quod ſubditur, ſcilicet, [& concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael] id eſt, plebem
Iſraeliticam ſeu duodecim tribus, hinc inde per diuerſas natiões ac terras diſpergam & af-
fligam, vt per flagella purgentur. [ſicut concutitur triticum in cribro] id eſt, quemadmo-
dum triticũ ventilatur ſeu agitatur in cribro, vt grana purgentur. [& non cadet lapillus ſu-
per terram] id eſt, purum granum, ſeu pœnitens, qui in aduerſis patientiam conſeruando, eſt
lapillus per animi firmitatem, non excidet neq; peribit: ſed qui non emendantur, de quibus
ſubiungitur: [In gladio morientur omnes peccatores populi mei] id eſt, mali & obſtinati
Iudæi, qui flagellis non emendantur, ſed tanquam paleæ labuntur de cribro: idcirco in area
Dei non reponuntur. Huic parabolicæ loquutioni ſimile eſt illud præcurſoris, quod ait de
Chriſto in Euangelio: Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit aream ſuam. Et Matt.3.
triticum congregabit in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili, q pec Lucæ.3.
catores [dicunt: Non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malũ] id eſt, punitio, quam
prophetæ nobis minantur, non infligetur nobis. Non enim credebant prophetam ſermo-
nibus. ¶Poſtquam propheta comminatus eſt duro populo Iudæorum, nunc ſecundum
conſuetudinem prophetarum promittit ei iucunda ac proſpera. [In die illo ſuſcitabo ta-
bernaculum Dauid, quod cecidit.] Non oportet iam immorari aut deliberare, quomodo
exponenda ſit præſens ſcriptura, cum ipſe beatiſſimus frater domini ſanctus Iacob, primus
Hieroſolymorum Epiſcopus, eam exponat de reparatione eccleſiæ Chriſti, & conuerſione
gentilium. Nempe (vt in Actibus legitur) cum quidam ex Iudaiſmo credentes, tamen hæ-
retici, dicerent contra Paulum & Barnabam, oportere ſeruare legalia cum Euangelio,
Paulus & Barnabas cæteriq; Apoſtoli conuenerunt videre de verbo hoc. Cumq; Petrus
probaſſet, quomodo Deus per ſuam prædicationem conuertiſſet quoſdam gentiliũ, dans
eis in ſigno viſibili ſpiritumſanctum ſicut Apoſtolis, qui tamen gentiles circuncisi non
erant, nec ſeruabant legalia: Iacob, verba Petri approbans, ait: Viri fratres audite me: Acto.15.
Simon narrauit, quemadmodum primum Deus viſitauit ex gentibus ſumere populum
nomini ſuo. Et huic concordant verba prophetarum, ſicut ſcriptum eſt: Poſt hæc reuer-
tar, & reædificabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &c. allegatq; Iacobus hanc ſcriptu
ram ſecundum tranſlationem Septuaginta interpretum, quæ fuit tunc ſolida atq; authen
tica. Eſt igitur ſenſus: In die, quando videlicet populus Iſrael diſperſus fuerit per omẽs
gentes, quod maxime fuit in CHRISTI aduentu. Vnde in Actis habetur, quod in Hie Acto.2.
ruſalem erant habitantes Iudæi viri religioſi ex omni natione, quæ ſub cælo eſt. Itaq; tem-
pore nouæ legis, ſeu in exordio euangelicæ prædicationis per Chriſtum ante paſſionem ſu-
am, & præcipue per Apoſtolos poſt reſurrectionem & ſpiritus ſancti miſſionem, ſuſci-
tabo, id eſt, à ruina peccati leuabo, & per Apoſtolorum prædicationem ac gratiæ infu-
ſionem viuificabo tabernaculum Dauid, id eſt, eccleſiam Chriſti, intelligendo per eccleſi-
am hanc vniuerſitatem fidelium à principio mundi vſq; ad finem ipſius. De qua in euange-
lio dicitur: Simile eſt regnum cælorum homini patriſamilias, qui exijt primo mane, vi- Matt.20
delicet in prima mundi ætate, conducere operarios in vineam ſuam. De hoc tabernacu
lo ſcriptum Apocalyp. 21. eſt: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis.

Quod

Quod autem per Dauid intelligatur ad literam Chriſt᷒,patet in multis locis ſcripturæ. Scri
Ezec.34. ptum eſt enim in Ezechiele: Saluabo gregem meũ, & ſuſcitabo ſuper eum paſtorem vnũ,
Hier.30. qui paſcat eum, Dauid ſeruum meum. In Hieremia quoque: Seruient domino Deo ſuo,&
Dauid regi ſuo, quem ſuſcitabo eis. Quod,tabernaculum cecidit in his, qui ad idololatri-
am aliaq́ꝫ diuerſa peccata declinauerunt ante legem & ſub lege. Apoſtoli quoq́ꝫ multos Iu
dæorum peccato collapſos ſuſcitauerunt, & in tabernaculo iſto quaſi viuos lapides poſue-
runt.[& reædificabo aperturas murorum eius]id eſt, errores & vitia vtriuſque populi,ſcili-
Acto. 4. cet Gentilis & Hebræi ſanabo, dando omnibus vnam fidem, vnam ſpem, vnamq́ꝫ charita-
tem, vt ſint vnum in Chriſto, nec habeant ſciſſuras ſectarum, vel deos diuerſos. Multitu
dinis enim credentium erat cor vnum & anima vna. Prædicti autem duo populi ſunt mu
ri ſeu parietes eccleſiæ, ex quibus in Chriſtum lapidem angularem concurrentibus, re-
Epheſ.2. ſultat vna domus eccleſiæ, quemadmodum ad Epheſios dicit Apoſtolus: Ipſe eſt pax no-
Ibidem. ſtra, qui fecit vtraq́ꝫ vnum. Et rurſus: In quo omnis ædificatio conſtructa, creſcit in tem-
plum ſanctum in domino. In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu ſan
cto.[& ea quæ corruerunt, inſtaurabo,] id eſt, membra eccleſiæ vitijs lapſa, per gratiam re-
formabo,vt domus militantis eccleſiæ ſit perfecta ac integra merito ac numero. [& reædifi-
cabo eum, ſicut in diebus antiquis] id eſt, tabernaculum iſtud ad tantam ſpiritualium gra-
tiarum abundantiam, virtutum perfectionem, & myſticam vnitatem perducam, vt com-
paretur perfectioni ac ſtatui, quos habuit præteritis temporibus, quando in maiori gratiæ
excellentia fuit, ſiue ante diluuium ſiue poſt, tempore patriarcharum, prophetarum,vel re
gum Iuda, præſertim Dauid & Salomonis, immo multo eminentior fuit gratia eccleſiæ
tempore nouæ legis, quàm vnquam ante. Ideo enim tempus euangelij dicitur tempus gra-
tiæ.[vt poſſideant]per ſpiritualem præſidentiam ſancti Apoſtoli & diſcipuli, ac ſucceſſores
Pſal. 44. eorũ,de quibus dictum eſt:Conſtitues eos principes ſuper omnem terram. Et:Principes po
Pſal. 46. pulorũ congregati ſunt cum Deo Abraham. [reliquias Idumææ] id eſt, electos Idumæorũ,
quos conuerterunt ad fidem. Veruntamen nomine Idumææ, quæ interpretatur ſanguinea vel
interrena,deſignatur gentilitas, quæ operibus carnis & ſanguinis erat polluta.[& omnes na
tiones]quibus fidem Chriſti nunciauerunt,& apoſtolicis fecerunt obedire mandatis.In oẽm
Pſal.18. enim terram exiuit ſonus eorũ.Et dici nõ poteſt, quàm prompte atq́ꝫ humilime innumera-
biles gentes conuerſæ, Apoſtolis obedierunt. [& ꝙ inuocatum ſit nomen meum ſuper eos]
id eſt, ego ipſe ab Apoſtolis inuocatus ac deprecatus ſum ſuper gentes, ſeu pro gentibus, vt
illis miſererer. Vel ipſę gentes conuerſæ, me inuocauerunt pro gratia obediendi apoſtoli-
Ioan. 17. cis documentis.De hoc nomine ait Chriſtus ad patrem: Manifeſtaui nomen tuum homini-
bus,quos dediſti mihi. Deniq́ꝫ Idumæi ſpecialiter exprimuntur, quia & Iſaac dixit ad Eſau
Gen. 27. patrem Idumæorum: Dominum tuum illum(ſcilicet Iacob patrem Apoſtolorum)cõſtitui,
& omnes fratres eius ſeruituti illius ſubiugaui. Quæ promiſſio ſeu benedictio impleta fuit
in poſteris fratrum illorum. Vel ideo, quoniam Iudæi & Idumæi ex Iſaac deſcenderunt per
duos fratres. Inſuper pro eo,quod noſtra tranſlatio habet,Reædificabo illud, vt poſſideant
reliquias Idumææ & omnes nationes, Septuaginta tranſtulerunt: Inſtaurabo ea,vt requirãt
me reliqui hominum, & omnes gentes. Sicq́ꝫ Iacobus allegauit. Iudæi vero carnales oẽia
carnaliter intelligentes, præſtolantur iſta implenda in aduentu ſui Meſſiæ, à quo aſſerunt
pulcherrimum templum conſtruendum, & omnes nationes ſibi ſubijciendas.[Ecce dies ve
niunt, dicit dominus,& cõpręhendet arator meſſorem,& calcator vuæ mittentem ſemen.]
Iſta, ſecundum Gloſſam, ad literam contigerunt Iudæis à Babylonica captiuitate reuer-
ſis, quia tunc arationi ſucceſſit meſſio, & vindemiæ iactatio ſeminis in terram. Sicq́ꝫ
arator compræhendit meſſorem, ad ſegetum meſſionem perueniendo, ita quòd qui ara-
uit,adeptus eſt fructus, & meſſor effectus. Et ſimile eſt, de calcatore vuæ, ſeu vindemiato-
re & ſeminatore. [Et ſtillabunt montes dulcedinem] id eſt, dulces fructus producent. Iu-
dæa enim montoſa eſt. [& omnes colles culti erunt] id eſt, ad fructificandum parati. Per
quod terræ fertilitas deſignatur.[Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael] id eſt,dua-
rum tribuum,de quibus in iſto capitulo principaliter agitur, quæ de Babylone in Iudæam
1. Eſd. 2. reuerſæ ſunt. [Et ædificabunt ciuitates deſertas,& habitabunt in eis.]Hoc in libro Eſdræ ſa-
tis deſcribitur adimpletum. Chaldæi enim vrbes Iudæ deſtruxerunt, quas iſti reparaue-
runt. [& plantabunt vineas, & bibent vinum earum, & facient hortos, & comedent fruct᷒
eorum] videlicet poma. [Et plantabo eos ſuper humum ſuam] id eſt, in propria terra. [&
non euellam eos vltrà de terra ſua, quam dedi eis, dicit dominus Deus tuus.] Hoc intelli-
gendum eſt conditionaliter, ſcilicet, ſi legem Dei tenuiſſent,& Chriſtum fideliter recepiſ-
ſent. Sic enim communiter intelliguntur promiſſiones propheticæ, vt dictum eſt plenius.
Vel ideo dicitur hoc, quoniam per tempus notabiliter longum in Iudæa demorati ſunt.
¶Alij exponunt hunc paſſum ſpiritualius & ſatis catholice, ſequentes(vt apparet) ſanctum
Hierony-

Hieronymum, qui locum iſtum exponit multum obſcure: Ecce dies veniunt, dicit domin⁹,
id eſt, tempus euangelicæ legis, & compræhendet arator meſſorem, id eſt, prædicatores no
ui teſtamenti, præſertim Apoſtoli, cito ad conuerſionem aliorum pertingent, & conuerſos
in horreum eccleſiæ, quaſi optima blada conſtituent. Vnde ad Epheſios dicit Apoſtolus, ꝓ- Epheſ. 1.
dicatum eſſe euangelium in omni creatura, quæ ſub cælo eſt. Et Lucas dicit in Actibus, ꝙ Acto. 6.
dominus quotidie addidit qui ſaluarentur, Quod ibi dicitur de Iudæis. Et calcator vuæ, id
eſt, martyr Chriſti, mortem ac dæmonem calcans. Vnde calcator vuæ, eſt interpretator ſeu
propinator ſacræ ſcripturæ, compræhendet mittentem ſemen, id eſt, ſeminator erit, alios
verbo & exemplo conuertendo. Vel ſenſus eſt, ꝙ tales facient diſcipulos, potentes ſemen
verbi Dei alijs prædicare. Qualis fuit ſublimis Dionyſius, eruditus à Paulo, Polycarpus &
Ignatius docti à Ioanne. Et ſtillabunt montes dulcedinem, id eſt, maiores doctores eccle-
ſiæ, puta Apoſtoli, in omni gratia eminentes, ſuauitatem euangelicæ legis, doctrinę ſeu gra
tiæ alijs exhibebunt. Et omnes colles, id eſt, inferiores fideles culti erunt, id eſt, adornati cha
riſmatibus ſpiritus ſancti. Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael, id eſt, omnium fi-
delium, eruendo eos à iugo diaboli & ſeruitute peccati. [Et ædificabunt ciuitates deſertas,]
id eſt, congregationes lapſas ac ſteriles, à Deo olim relictas, prædicando conuertent, vt fi-
de & charitate imbutæ, ſint templum, ciuitas, ſeu eccleſia Dei. Et habitabunt in eis, id eſt, cū
talibus conuerſabuntur. Et plantabunt vineas, id eſt, ſapientes ac gratioſos facient diſcipu-
los, qui tanquam vinea poterunt alios potare, reficere, lætificare, inebriare. Et bi-
bent vinum earum, id eſt, de fructuoſa conuerſatione & copioſa doctrina illorum cordia-
liter exultabunt. Et facient hortos, id eſt, clauſtrales ſub regula, quaſi infra ſepem cōſtrictos.
Et comedent fructus eorum, id eſt, de fœcunda vita illorum reficientur in ſpiritu. Et planta-
bo eos ſuper humum ſuam. Nunc enim in terra peregrinationis huius conſeruantur à Deo,
& vſq; ad finem mundi durabit fides catholica. Poſtmodum autem plantabuntur in terra vi
uentium, in regno cælorum, in patria triumphantis eccleſiæ, à qua nunquam euellētur. Hęc
demum expoſitio vult litteralis eſſe, quia frequenter loquuntur prophetæ de ſpiritalibus bo-
nis per ſimilitudinem corporalium rerum. Poſtremo, tropologia huius capituli pro maio-
ri parte eluceſcit ex prædictis, pauca tamen verba moralizanda ſunt. Dominus Deus qui
tangit terram, id eſt, cor peccatoris compungit, & timore iudicij ac pœnarū configit, & ta-
beſcet, id eſt, ſtupidum fiet in ſe præ admiratione enormitatis vitiorū ſuorū, & præ horrore
incidendi in manus Dei viuentis. & aſcendet ſicut riuus conſummatio, id eſt, cito proficiet,
& à timore ad amorem tendendo perficietur. Et defluet à ſeipſo, ac reſoluet in Deo, vt dice-
re queat: Concupiſcit & deficit anima mea in atria domini. Nunquid non vt filij Aethiopū Pſal. 83.
vos eſtis mihi filij Iſrael? Quando Gentiles vitijs denigrati, Chriſti baptiſmate loti ſunt, &
fide ac gratia reſplenduerunt, tunc ſimiles fuerunt in eccleſia Iudæis ad Chriſtum conuerſis.
Non enim eſt diſtinctio Iudæi ac Græci ſecundum Apoſtolum. Et in Chriſto Ieſu neque Rom. 10.
circuncīſio eſt aliquid, neq; præputium, ſed noua creatura, & fides quæ operatur per dile- Galat. 6.
ctionem. Veruntamen conterens non conteram domum Iacob, id eſt, eccleſiam Chriſtiano
rum ſupplantantium vitia, quamuis peccet, non totaliter deſtruam. Concutiam in omnib⁹
gentibus domum Iſrael, id eſt, electos vbiq; inter reprobos conuerſantes, nunc per diuerſa
flagella corripiam & purgabo, quia per multas tribulationes oportet nos ingredi regnum
cæleſte, ſicut concutitur in cribro, ſecundum ſenſum iam poſitum, & non cadet lapillus ſu- Acto. 14.
per terram, id eſt, nullus electorum peribit, quemadmodum ait Saluator Ioan. 17. Pater, q̄s
dediſti mihi, ego ſeruabam, & nullus ex eis perijt. Hinc rurſus teſtatur: Simile eſt regnum cæ Matt. 13.
lorum ſagenæ miſſæ in mare. Et poſt pauca: Bonos, inquit, elegerunt in vaſa ſua, malos au- Ibidem.
tem foras miſerunt. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, id eſt, impœniten
tes Chriſtiani. Hoc eſt, per ſententiam Chriſti damnabuntur, quod eſt mors ſecunda. De q̄
gladio ſcriptum eſt Apocalyp. 1. Ex ore eius procedit gladius, ex vtraq; parte acutus. Et in Apo. 21.
Eſaia Chriſtus fatetur: Poſuit os meū quaſi gladium acutum. Qui dicunt, non appropin- Eſa. 19.
quabit, & non veniet ſuper nos malum, id eſt, vindicta diuinæ iuſtitiæ. Tales ſunt vane ſecu
ri, intimorati, improuidi, præſumptuoſi. Multi quoq; Chriſtiani vocantur, & tamen vix
credunt vera eſſe, quæ de futuro ſeculo, de iudicio Dei, de pœnis inferni ipſis prænuncian-
tur. In die illo ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit. Vtinam Deus eccleſiam Chri-
ſti, quæ nunc ad magnum lapſum deuenit, ad priſtinum dignetur reducere ſtatum, ad no-
ſtram ſalutem, & ſuipſius honorem, laudem, ac gloriam, qui eſt ſuper omnia Deus ſub-
limis & benedictus, Amen.

¶Enarrationum in Amos prophetam, Finis.

D. Dio-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN ABDIAM PROPHETAM ELVCIDATIO, PROOEMIVM.

DIcunt doctores Hebræi atq; catholici, hunc eſſe Abdiam, qui fuit
diſpenſator domus Achab regis Iſrael. Qui Abdias, cum Iezabel
occideret prophetas domini, internecioni ſubtraxit & in ſpelūcis
abſcondit centum prophetas, quinquagenos & quinquagenos, pa
uitq; eos. Vnde & ſpiritum prophetiæ accipere meruit. Sepul-
tus eſt autem in ciuitate Sebaſte, quæ olim Samaria vocabat. Vati
cinatur vero cōtra Idumæos, qui tanto grauius peccauerūt, perſe
3. Reg. 18 quendo populum Iudæorū, quanto amplius tenebant eos dilige-
re, eo quod de duobus fratribus deſcenderunt. Deniq; teſte Hiero
nymo, Abdias quo breuior, eo profundior.

¶ Viſionis Abdiæ prophetę literalis expoſitio: Viſio Abdiæ. Hæc dicit dominus ad Edom. Articulus primus.

PRæmittit Abdias hic titulum duo verba continentem, dicendo: [Viſio Abdiæ] id eſt,
prophetica reuelatio, intellectualiſq; viſio oſtenſa ſeu facta Abdiæ, eſt quæ conſequen-
ter deſcribitur, ſcilicet: [Hæc dicit dominus Deus ad Edom] id eſt, ad Idumæos perti-
nent, quæ ſequuntur. Non enim ad eos Deus loquutus eſt iſta immediate per prophetam,
ita quòd ipſi verba hæc audierunt: ſed de eis, & ad eos, quanuis abſentes, loquitur per Abdi
am. [Auditum] id eſt, prophetalem reuelationem, & ſermonem internum miniſterio ange-
li ſubminiſtratum, Idumæorumq; populum concernentem, [audiuimus] præſertim auri-
bus cordis, angelis ſanctis in nobis loquentibus. [à domino] tanquam à principali illumina
tore, qui per angelos aperit & informat animos prophetarum. Ait autem pluraliter, audi-
uimus, quia de iſta materia factæ ſunt reuelationes multis prophetis, immo pene oñia quæ
Hier. 49 in viſione Abdiæ ſcribuntur, in Hieremia loco quodam habentur. In Ezechiele quoq;, & in
Ezec. 35. Malachia, itemq; in Eſaia de punitione Idumæorum fit ſermo. Et hoc ſciendum, quòd ſic-
Gen. 27. ut frater Iacob trinomius fuit, quoniam dictus eſt Eſau & Edom ob corporis ſui ruborem.
Edom enim interpretatur ſanguineus. In Geneſi autem legitur Edom vocatus propter len
ticulam, de qua dixit ad Iacob: Da mihi de coctione hac rufa. Tertio appellatus eſt Seir,
id eſt, piloſus, quia in modum pellis hiſpidus fuit. Simili modo poſteri eius, ſeu populus de
eius ſemine propagatus, tribus his vocatur nominib', ſcilicet Edom, Seir, & Eſau, ſicut po
ſteri Iacob frequenter nomine Iacob & Iſrael deſignantur. [& legatum ad gentes miſit.]
Per hunc legatum Hieronymus intelligit Ieſum Chriſtum mediatorem Dei ac hominum,
Aggæ. 2 de quo ait Aggæus: Veniet deſideratus cunctis gentibus. Et ne putemus hoc myſtice dictū,
Gloſſa apertius proteſtatur: Legatus eſt homo Chriſtus Ieſus, qui mittitur ad Nabuchodo-
noſor & exercitum eius, vt veniant ad deſtructionem Idumæorū. Vnde & Beda: Legatum,
inquit, miſit Deus ad gentes, id eſt, filium ſuum ac verbum direxit ad Nabuchodonoſor.
Sed quomodo intelligenda ſunt hæc, cum filius tempore illo nondum fuerat incarnatus, &
ſecundum diuinam naturam ſuam non eſt inferior patre? Et reſpondendum, q duplex eſt
miſſio filij Dei. Vna ſpiritualis ac inuiſibilis, quæ competit ei ſecundum diuinitatem, vt mit
ti dicatur à patre ad eos, qbus Deo patre volente & dante aliqd inſpirauit. De qua miſſione
verbi Dei, ſeu increatæ ac genitæ ſapientiæ patris, ſcriptum eſt Sapientiæ 8. Mitte illam de
cælis ſanctis tuis, & à ſede magnitudinis tuæ. Alia autem eſt miſſio eius viſibilis & humana,
quæ conuenit ei ratione naturæ aſſumptæ. Denique quidam per legatum iſtum intelligunt
diuinum inſtinctū, q excitauit inimicos Idumæorū ad præliandum contra eos. Poteſt qque
per legatū iſtum intelligi angelus Dei, vel bonus vel malus. Inquantū eñ Idumæi per ſua fa
cinora meruerunt hoſtibus tradi, & inquantum De' præordinauit eos à Chaldæis vaſtari,
ſic angelus bonus inſtigauit gentem Chaldaicā contra Edom. Inquantū vero Chaldæi fece
runt hoc mala intentione, crudeliq; animo, ſic angelus malus prouocauit eos aduerſus Idu-
mæos. Vel certe legatus fuit ipſe Nabuchodonoſor, quem Deus per Hieremiam noīat ſeruū
Hier. 25. ſuum. Qui, Deo volente, gentibus ſibi ſubiectis præcepit aggredi Idumæos. Præfatus ergo
legatus quocunq; modo intelligatur, dixit per inſpiratione occultam vel externā allocutio
nem: [Surgite] i. ad præliandū vos ꝑparate. [& conſurgamus aduerſus eum] i. contra popu-
lum Edom ſeu Idumæorū [in prælium] Quaſi dicat: Ne timeatis, qa aſſiſtam vobis, & ero in
acie. Vel verba iſta dicuntur ex perſona gentium, ad deſignandum confœderationem earū
contra Edom, ita q ſe cohortant ad præliū. Deinde dominus ait ad populum Idumæorum.

[Ecce

[Ecce paruulũ]i. numero modicũ,[dedi te in gentibus] id eſt, inter gentes in circuitu tuõ
commorantes,ita ꝙ nationes aliæ multitudine & poteſtate te excedũt. Ideo ſubditur: [con
temptibilis tu es valde]i. vilior & impotentior alijs. Veruntamen in libro Num. habetur,
ꝙ rex Edom cũ infinita multitudine egreſſus eſt obuiam filijs Iſrael, qñ petierunt proficiſci
per terram illius. Vnde non videtur certũ, ꝙ Idumæi erant numero pauciores alijs genti-
bus. Ideo alij exponũt hoc modo: Ecce paruulũ dedi,id eſt,dabo te,ita ꝙ tot occidentur de
tuis,ꝙ reliqui erũt pauciſſimi. Sicq́ more prophetico ponitur præteritũ pro futuro. quo fa
cto,contemptibiles facti ſunt Idumæi. [Superbia cordis tui extulit te] id eſt, tumẽter crexit
vltra vires tuas & propriam conditionem, [habitantem in ſciſſuris petrarũ] i. in cauernis ſeu
ſpeluncis ſaxorũ,ita ꝙ tecta domorũ non habes. Terra quippe Idumæorũ,ſecundũ gloſſam,
ſub nimio ſolis calore eſt ſita, idcirco in cauernis petrarũ morant. Alij tamen per cauernas
petrarũ intelligũt ædificia difficiles acceſſus habentia. [exaltantem ſoliũ tuũ]i. regiam vel iu-
diciariam tuam poteſtatẽ,in q̃ nimis confidis. [Qui dicis in corde tuo:Quis detrahet me in
terram]i. quæ gens poterit me ſuperare & cõculcare? ac ſi fortior oĩbus eſſes. Hanc elatiõem
Deus retundit, ſubdendo:[Si exaltatus fueris vt aquila]id eſt, quantũcunq; erexeris atq; ꝑtu
leris te alijs,ſicut aquila omnibꝰ auibus altius volat. [& ſi inter ſidera poſueris nidũ tuum]id
eſt, q̃uis hoc poſſes aut faceres,[inde detraham te, dicit dñs]i. nihilominus humiliarẽ & ho
ſtibus darem te. Aquila(vt refert Hierony.)cunctis auibꝰ altius volat,tamq́ acutiſſimi viſus
eſt,vt cũ ſuper mare immobili penna feratur,nec humano viſu poſſit intueri,de tanta ſubli-
mitate piſciculos videt natare: qui cum iuxta littus fuerint, deſcendit, raptamq́ prædam ad
littus pertrahit pennis. Deinde prædicit omnimoda ſpoliatio Idumæorũ. [Si fures introiſ-
ſent ad te] o popule Idumæe,[ſi latrones per noctem] habitacula tua intraſſent, [quomodo
conticuiſſes]id eſt,non tacuiſſes,ſi vigilaſſes,& illos adeſſe nouiſſes. Nonne furati eſſent ſuffi
cientia ſibi]id eſt, tantũ abſtuliſſent,q̃tũ potuiſſent portare,& cætera reliquiſſent, vel quæ-
dam omnino dimiſiſſent,eo ꝙ non auderent oĩa loca,ꝑſertim ſecretiora,intrare. Sunt eñ ti-
midæ tales perſonæ.[Si vindemiatores introiſſent ad te]i. ad vineam tuam, vt deponerent
vuas,[nunqd ſaltem racemũ reliquiſſent tibi]i. immo q̃ſdam racemos inter folia latitantes,
vel ſibi ſuperfluentes,ſtare permiſiſſent. Hæc dicunt,ad inſinuandũ cupiditatẽ & crudelitatẽ
Chaldæorũ,q nihil de ſubſtantia Idumæorũ dimiſerunt, ſed oĩa diripuerũt,ſicut ſubiungit:
[Quomodo ſcrutati ſunt Eſau]i. tam populũ q̃ diuitias eius diligentiſſime q̃ſierũt,ad occi-
dendũ vel deprædãdũ. [inueſtigauerũt abſcõdita eiꝰ]i. ſubterranea tuguria,qbꝰ Idumæi vtun
tur. Vel bona poſſeſſa,q̃ abſconderũt in ſecretiſſimis antris aut loculis. [Vſque ad terminos
emiſerũt te]id eſt,de proprijs te finibus eiecerũt.[& oẽs viri fœderis tui]i. q tibi paulo ante
cõfœderati erant,vt Moabitæ,Ammonitæ,vel alij.[illuſerũt tibi] id eſt,deceperũt, qm̃ regẽ
atq; exercitu Chaldæorũ veniente exterriti,non audebant tibi aſtare,ſed illis ſe cõiũxerũt ad-
uerſum te. Et in hoc aggrauat calamitas tua, ꝙ ab his impugnaris, de quorũ amicitia ꝑſume- Pſal. 54.
bas. Grauius eñ eſt ab amicis affligi,iuxta illud in pſal. Quoniã ſi inimicus meus maledixiſ- Iob. 12.
ſet mihi,ſuſtinuiſſem vtiq; &c. Propterea ſcriptum eſt in libro Iob: Qui deridet ab amico
ſuo,inuocabit dñm,& exaudiet eũ. [Inualuerũt aduerſum te viri pacis tuæ]i. prædicti,cũ q-
bus dudũ pacem habebas,vnà cũ Chaldæis te ſuperauerũt, & occidi ſeu captiuari te adiuue-
rũt.[Qui comedũt tecũ panem,ponent inſidias ſubter te]i. q erant cõmenſales tui,iungẽt ſe
aduerſarijs tuis, dabũtq́ eis cõſiliũ, q̃modo faciliꝰ capiaris ac decipiaris. Hoc nempe fecerũt
partim timore,& partim vt ꝑ hoc fauorẽ Chaldæorũ obtinerent. Et q̃niã amici & cõmenſa-
les Idumæorũ fuerũt,melius nouerant modũ circumueniendi & obſidendi coarctãdiq́ eos.
Propter q̃d poſuerũt eis inſidias. Oĩa hæc à Hiere. deſcribunt. [Non eſt prudẽtia in eo]i. nul- Hier. 49.
la prouidentia & circũſpectio ineſt populo Edom,q iam incaute cõfiſus eſt in infidelibꝰ ami
cis,nec aliquẽ modũ euadẽdi inuenit. [Nunqd nõ in die illa]i. tẽpore vaſtitatis Idumæorũ[di
cit dñs:Perdam ſapientẽ de Idumæa]i. ſapientes huiꝰ terræ oſtendã fuiſſe inſipiẽtes, & ſapi-
entiam eorũ eſſe ſtultitiã. [& prudentiã]perdã[de monte Eſau]i. de habitantibꝰ in terra filio
rum Eſau montoſa. Nõ ꝙ ꝑpꝰus iſte habuerit veram ſapientiã atq; prudẽtiã,ſed qa putabãt
ſe prudentes ac ſapientes,intẽti diuinationibꝰ,augurijs cæteriſq́ ſuperſtitionibꝰ. Quorũ ſtulti-
tia innotuit, dũ imminentia pericula nec prænoſcere neq; effugere potuerũt.[Et timebunt]
o Edom,[fortes tui à meridie]i. ad meridianam terræ tuæ partẽ manẽtes,qñ ꝑ illam partem
aduerſarij terram tuam ingreſſi ſunt.[vt intereat vir de monte Eſau]i. timorem illorũ conſe
quetur occiſio virorũ habitantiũ in locis montanis,in qbus Eſau & poſteri eius habitauerũt.
Quoniã eñ territi erãt robuſti Idumæi, nõ potuerũt reſiſtere, qm̃ exceſſiuus timor actũ ra- Iob. 9.
tionis ac fortitudinis impedit. Propter q̃d ſcriptũ eſt: Pauor eius non me terreat,neq; enim
poſſum metuens reſpõdere. Deniq; fortiſſ. Iudas Mach. qñ confractus eſt corde, occiſus eſt. 1. Mac. 9
[propter interfectionem,& ꝑpter iniqtatem in fratrẽ tuũ Iacob]i. q̃niam occidiſti Iudæos,
& ꝑſequutus es eos q ſunt fratres tui,qa tu & illi de duobus fratribus,ſ. Iacob & Eſau,deſcen

 diſtis

diſtis,[operiet te confuſio]i. ex omni parte confunderis & deſtrueris,[& peribis in ęternū]
Hier. 49 i.æterna captiuitate,videlicet abſq; regni reparatiōe, quemadmodū in Hieremiæ ꝓphetia
habet: Per memetipſum iuraui,dicit dn̄s,ꝙ in ſolitudinē & in opprobriū & in deſertū & in
maledictionē erit Boſra,& oēs ciuitates ei⁹ erūt in ſolitudines ſempiternas. Quēadmodum
autem Eſau odiuit & ꝑſecutus eſt Iacob ꝓ bn̄dictione, quā ſibi ꝑripuit,ſic Idumæi proſpe-
ritati filioꝝ Iſrael iugiter inuiderunt ac reſtiterunt,plura mala inferēdo eiſdē. De hoc q̄q; di
Amos 1. ctum eſt ſupra ab Amos: Sup trib⁹ ſceleribus Edom & ſup q̄tuor nō conuertā eum, eo ꝙ ꝑ-
ſecutus ſit in gladio fratrē ſuum, & violauerit miſericordiā ſuā, & tenuerit vltra furorē ſuū.
Vn̄ iam ſubdit,[in die cū ſtares aduerſus eum]i.ppl̄m Iudæorum.[qn̄ capiebāt alieni]i.Chal
dæi,[exercitū ei⁹,]videlicet Ioachim regē Iudæ, & multos cū eo,inter q̄s fuerunt Dan. atq;
Ezech.[& extranei]i.Chaldæi iam dicti,[ingrediebant portas ei⁹,]puta Hieruſalē, aliarūq;
ciuitatum Iudęæ,[& ſup Hieruſalē]i.ſpolia ciuitatis[mittebant ſortē]q̄s q̄d tolleret,[tu q̄q;
eras quaſi vnus ex eis]i.in ſcelere ſimilis fuiſti Chaldæis,partē prædæ quæ tibi ſorte exijt, di-
ripiendo.Quaſi,hoc loco dicit veritatē,nō ſimilitudinē tantum.[Et non deſpicies in die fra
tris tui]i. cū populo Iudæoꝝ ꝑter prædicta captiuitas alia euenerit, non deſpicies eū[in die
peregrinationis eius]i.cū ad alienā terrā transferet captiu⁹,[& nō lætaberis ſup filios Iuda]
id eſt,de vaſtitate & preſſuris duaꝝ tribuū non gaudebis[in die ꝑditionis]i.captiuitatis[eo-
rum,& non magnificabis os tuū]i.non lato ore ridebis,nec ſupba loqueris[in die anguſtię]
4.Re. 25. Iudęoꝝ.[Neq; ingredieris portā populi mei]i. vrbē Hieruſalē,[in die ruinæ eoꝝ]i.qn̄ corā
aduerſarijs ſuis cadent Iudæi,quēadmodum factū eſt tēpore Sedechiæ regis Iudæ. Cauſa ve
ro iſtoꝝ eſt,q̄a & ipſi Idumæi interim à Chaldæis oppreſſi ſunt,& propriā cladē ſic deplo-
rabant,ꝙ de negocio aliorum nō intromiſerunt ſe,quēadmodū ante. Aliqui etiā expoſito-
res affirmāt,ꝙ ante deſtructionē Hieruſalē & tēpli cōbuſtionē,Idumæi à Chaldæis capti fu-
Pſal. 136. erunt.Quod nō videt omnifarie certū,cum in pſal.dicat: Memor eſto dn̄e filiorum Edom in
die Hieruſalē.Qui dicunt,exinanite exinanite,vſq; ad fundamētum in ea.[neq; deſpicies &
tu]ppl̄m Iuda[in malis]i.afflictionibus[eius,in die vaſtitatis illius]id eſt, tempore ſuæ perſe
cutionis.[Et non emitteris]i.de terra tua nō deſtinaberis [aduerſum exercitū eius] id eſt,
contra populum Iudæoꝝ,[in die vaſtitatis illius.Neq; ſtabis in exitibus]viarum,id eſt,in ab-
ditis locis vbi declinatur à ſolita via,per quæ fugientes ſolent excurrere.[vt interficias eos q
fugerint]id eſt,Iudæos fugientes à facie Chaldæorum, vel aliorum, à quibus poſt reditum à
1. Eſd. 1. Babylone vexati ſunt.[& non concludes reliquos eius]id eſt, non valentes effugere non clau
des in carcere,non comprehendes neq; ligabis[in die tribulationis]Iudæorum. Hæc eego
non facies de cætero, ſicut feciſti frequenter,[q̄niam iuxta eſt dies domini]i.tempus vltionis
diuinæ imminet[ſuper omnes gentes]id eſt,ſuper vniuerſas nationes terrarum climatis tui,
inter quas & tu vna es.Hoc,ſecundum Hierony.intelligendum eſt de vaſtitate & deiectione
gentium,quas primo ab Aſſyrijs,deinde à Chaldæis perpeſſæ ſunt. Aſſyrij enim & Chaldæi
vniuerſas regiones illas demoliti ſunt,ſicut in diuerſis patet hiſtorijs.[Sicut feciſti] Iudæis,
o Edom,[fiet tibi]à Chaldæis,[retributionem tuā conuertet in caput tuum] id eſt, pœnam
quam meruiſti,dominus tibi infliget per Chaldæos. Quo circa aſſerit gloſſa.Sicut cum Ba-
bylonijs lætabaris de deſtructione Hieruſalē vbi erat templū & altare, ita lætabuntur de effu
ſione ſanguinis tui gentes illæ,quas tecum habebat Babylonius in præſidio, id eſt,q tecum
adiuuerunt Chaldæos cōtra Hieruſalē.Ex quo ſequi videtur,ꝙ Idumæi interfuerunt deſtru
4.Re. 25. ctioni Hieruſalē tempore Nabuchodonoſor, & poſtea puniti fuerūt. Quod vtiq; ſcripturis
Eſa. 34. canonicis amplius conſonat,immo Eſaias diuerſis in locis & Ezec. Hiere.quoq; hoc in ſuis
Hier. 49 libris inſinuant.[Quomodo em̄ bibiſti ſuper montē ſanctum meum]i. de Hieruſalē & tem-
Ezec. 35. pli in monte Sion ſiti deſtructione gauiſus & epulatus es,atq; de ſpolijs Iudeoꝝ potaſti.[bi-
bent omnes gentes iugiter]i. prædictæ nationes Chaldæis iunctæ,de tua vaſtitate gaudebūt
& bona tua conſument iugiter, quouſq; in terra tua permanſerint.[& bibent & abſorbe-
bunt]id eſt,te occident, & tuas diuitias deuorabunt, [& erunt quaſi non ſint]id eſt,Idumæi
quaſi in nihilū redigentur. Vel gentes illæ erunt quaſi non ſint, quia & ipſæ peribunt. Per-
ſæ enim ac Medi deſtruxerunt Chaldæos cum adiutoribus ſuis. Macedones vero,ſeu Græ
ci, Perſas ac Medos vicerunt, & Romani Græcos.Vel ſic,Quomodo bibiſti ſup montē ſan
Pſal. 74. ctum meū.i.quēadmodū calicē vindictæ potaſti propter iniq̄tatem tuā factā cōtra Hieruſa-
lē & tēplum,de quo calice habet in pſalm̄.Calix in manu dn̄i,bibēt oēs peccatores terrę,ſic
Hier. 51. & cæteræ gentes bibituræ ſunt calicē iſtum.Vnde per Hieremiā loquitur dn̄s: Calix aureus
Babylon in manu domini,inebrians oēs gentes.[& abſorbebunt]i. vſq; ad fęcem bibēt hunc
calicē.Conſequenter deſcribitur proſperitas Iudæorum.Quæ autem ſequuntur difficiliora
ſunt pręcedentib⁹. Vnde duplicē ponā expoſitionē illoꝝ. Prima eſt ſecundū Hieronymum
& eum ſequentes.[Et in monte Sion erit ſaluatio]i. Idumæis & cæteris gentibus modo ꝑſa-
to vaſtatis,in monte Sion erit ſaluatio, i.templum & ciuitas reædificabuntur in monte,quo

ſteterat

ſteterat prius. Vna em̃ pars ciuitatis erat in monte iam dicto. Vel in mõte iſto erit ſaluatio, i. reliquę Iudæoꝝ à manibus Chaldæoꝝ, aliorũq; hoſtiũ liberatæ, & per gratiã Dei ſanctificatæ, venient & cõſiſtent in monte Sion, vt tẽplum & vrbem reſtaurent in eo; [& erit ſanctus mõs Sion] ad diuinũ obſequm deputatus propter tẽplum in eo cõſtructũ, vel propter ſancti tatẽ eoꝝ, q fuerunt & dño ſeruierũt in ipſo, inter q̃s fuerunt Aggæus, Zacharias, Eſdras, Neemias, Zorobabel, &c. [& poſſidebit domus Iacob], i. Iudæi à Babylonica captiuitate reducti, ſeu poſteri filijq; eoꝝ. [eos q ſe poſſederant], i. nationes in gyro manentes, à q̃bus ante Babylonicam captiuitatem, vel poſtea, vaſtabant. Quod maxime fuit impletũ tẽpore Machab. quemadmodum primo & ſecundo Machab. copioſe deſcribit. Vbi triumphi Iudæ & fratrum eius contra Idumæos, Syros, Philiſtæos ac cæteras nationes ferunt. Scriptũ eſt etiã primo Machab. lib. φ Iudas efficiebat intolerabilis gentibus, & dilatauit gloriam populo ſuo, & perſecutus eſt iniqũs. [& erit domus Iacob], i. duæ tribus, [ignis] per proprietatem & ſimilitudinem q̃d ad deſtructionem hoſtiũ, vt patebit. [& domus Ioſeph] id eſt, familia decem, tribuũ erit [flamma] ſimilitudinarie. Dicunt aũt decem tribus dom' Ioſeph, qm̃ prim' rex eaꝝ erat de tribu Ephraim filij Ioſeph. Eratq; tribus Ioſeph principalior inter decẽ, qa & Ioſeph data ſunt primogenita, eo φ Ruben violaſſet thoꝝ proprij genitoris, vt dicit primo Paral. p. lib. [& domus Eſau], i. populus Idumæus erit [ſtipula], i. ſimilis ſtipulę. Q̃m vt ſtipula ab igne cito conſumit, ſic Idumæi à Iudæis, ſecundũ q̃d ſubdit, [Et ſuccendetur], i. Idumæa igni tribulationis deſtruetur. [in eis], i. à duabus decemq; tribub'. [Et deuorabunt eos], i. vincent & interficient Idumæos. [& non erũt reliquę domus Eſau], i. nulli aut pauci Idumæoꝝ effugient. Quanuis aũt decẽ tribus fuerũt tranſlatæ & captæ ante duaꝝ tribuum captiuitatem, & 4. Reg. 17
poſt eaꝝ liberationẽ captæ manſerũt, & nunc vſq; pmanẽt captæ in ſhilomin' (vt patet ex libris Reg. & Paralip.) multi de decẽ tribub' euaſerũt manus Aſſyrioꝝ, & duabus tribub' ſe Ibidem.
iunxerũt ante captiuitatẽ Babylonicã & poſt, q nunc dicunt domus Ioſeph. De q̃bus Hiere. 2. Par. 29
Ezech. & Zach. pdixerunt, φ conſtituerẽt ſibi caput vnũ. Hi ergo ad inuicem congregati, Hier. 23.
demoliti ſunt Idumæos. [qa dñs loquutus eſt. Et hęreditabũt] poſt reditũ à Babylone [hi, q Ezec. 47
ad auſtrum ſunt], i. Iudæi ad partẽ auſtralem ſiue meridiem habitantes. Ibi enim erat fors Iu Oſee. 1.
dæ, vt ſcribit in lib. Ioſue. [montem Eſau], i. loca montana Idumęoꝝ, q̃s ſuperauerunt. [& q Ioſue 15.
in campeſtribus], i. illi q ex duabus tribubus in locis campeſtrib' morabant, q̃ꝝ ciuitates Hierony. exprimit, [hæreditabũt] Philiſthijm, i. terram Philiſthinoꝝ. De hoc multa habent in lib. 1. Mac. 5.
Mach. 1. [& poſſidebũt regionẽ Ephraim & regionẽ Samariæ] vel dominando ſeu præualendo Samaritanis, aut aliqd de terra eoꝝ obtinẽdo. [& Beniamin poſſidebit Galaad], i. filij Beniamin à captiuitate reuerſi, plagam Arabiæ nomine Galaad obtinebũt. Dilatauerũt enim terminos ſuos circũquaq; oẽs Iudæi iam nominati, q̃ntũ valebãt. [Et tranſmigratio exercit' huius filioꝝ Iſrael], i. Iudæi ſeu filij Iſrael à Chaldæa reuerſi, ad quã erant tranſlati, propter q̃d tranſmigratio nuncupat, poſſidebit [omnia Chananæi] vſq; ad Sareptam], i. terras & loca Ioſue. 13
quas poſſederũt Chananæi, anteq; De' introduxit filios Iſrael in terrã illam. Sarepta vero eſt 3. Reg. 17
vrbs Sidonioꝝ, in qua vidua pauit Heliã. [Et tranſmigratio Hieruſalẽ quæ in Boſphoro eſt] i. Iudæi de Hieruſalẽ tranſlati in locũ, q dicit Boſphoꝝ, quod eſt nomen loci in regno Babyloniæ, vt aliqui dicũt. Alij vero putãt, φ ſit nomen loci, in quẽ Hadrianus Imperator tranſtulit Iudæos. [poſſidebit ciuitates Auſtri], i. vrbes ſuas ſitas, vt dictũ eſt, in plaga auſtrali. Oppida em̃ ibi deſtructa reparauerũt. [& aſcendent ſaluatores], i. Eſdras, Zorobabel, Ieſus filius 1. Eſd. 2.
Ioſedech ſacerdos magnus, q̃ꝝ ducatu & ope ſaluati ſunt filij Iſrael à Babylonica captiuitate. Vnde in lib. Iudicũ dicit Deus miſiſſe ſaluatores, q liberarent Iſraelẽ de manu vaſtantiũ. Iudic. 3.
[in montẽ Sion] ibi em̃ frequenter cõuenerũt [iudicare mõtẽ Eſau], i. Idumæos tanquã ſubiectos & victos. [& erit domino regnũ], i. his factis, Iudæi ſeruient Deo, non idolis. Deniq; circa prædicta dicit glorioſus & ſanctus Hieronymus: Hæc vtrum facta ſint, Deus viderit. Poſſunt enim ex parte per annos quingentos à Babylonica captiuitate, vſq; ad Chriſti aduẽtum eſſe completa. Et iteꝝ ait in fine expoſitionis huius prophetę: In hoc propheta & adoleſcentuli luſimus, & ſenes præſumpſimus. Qui vero ea meliora q; dixerit, in illius ſentẽtiã, o Pãmachi trãſgredere. Expoſuit aũt Hiero. hũc prophetam bis. Primo, in adoleſcẽtia ſua ſecũdum tropologicũ intellectũ. Quã expoſitionẽ nominat luſum, qm̃ literalem ſenſum omiſit. Sicut em̃ in ludo eſt libera q̃dam euagatio, ita in tropologica expoſitione, ſecundum Hieronymũ. Secũdo, in ſenectute ſua. Ex q̃bus Hieronymi verbis conſtat, φ prædicta expoſitio nõ habet certitudinem abſolutam pſertim, cũ nec ex ſcripturis canonicis, nec ex authenticis hiſtorijs queant probari om̃ia, quę in huius pphetæ explanatione ſunt dicta, præſertim ab eo loco, q̃ dicit: Et erit domus Iacob ignis. Porro Hebręi intelligũt iſta de temporali dominio, q̃d ſibi in aduentu Meſſiæ inaniter repromittũt, ita φ tũc in Iudæã reducent, & omnib' mõdi regnis ac gentib' principabunt. Promiſſiones enim prophetaꝝ carnaliter carnales intelligũt. Quidã vero doctores catholici, q̃ntũ ad hoc, aſſequunt Hebręos, φ prædicta exponũt pro

tempore Chriſti,ſecundū q̊s iſte eſt ſenſus: In monte Sion erit ſaluatio,i.ſalus & gratia Chri-
Acto. 2. ſti,ſeu electæ reliquiæ,ſcilicet primitiua eccleſia ex Iudaiſmo cōuerſa, q̄ in cœnaculo ſito in
monte Sion ſp̄m ſanctū recepit. Et ipſa recepto ſp̄ūſancto, primo orſa eſt euangelicæ legis
doctrinā prędicare in monte Sion,& deinde in alijs locis,quemadmodū Eſaias 2. p̄dixit: De
Sion exibit lex,& verbū dñi de Hieruſalē. Chr̄s q̄q; per ſeipſum frequenter docuit & miracu-
Malac. 3. la maxima fecit in tēplo. De q̄ Malachias loquutus eſt: Statim veniet ad tēplū ſuū domina-
Pſal. 47. tor,quē vos q̄ritis,& angelus teſtamenti,quē vos vultis. Ideo dixit Pſal. Suſcepimus De⁹ mi
ſericordiā tuā in medio templi tui. Et erit ſanctus,q̄a tunc ſanctiſſima op̄a fiebant in monte
Sion. Et ſicut Eſaias p̄nunciauit,tunc fuit mons domus dñi in vertice montiū. Et poſſidebit
domus Iacob.i.ſancti apoſtoli filij Iacob patriarchæ,eos q ſe poſſederant.i.gentes vniuerſas,
quæ aliquando pupulum Iſrael vexauerunt ac ſubiecerūt. Hoc intelligēdū eſt de ſpirituali do
minio,nō de temporali imperio. Tunc enim cōſtituti ſunt apoſtoli principes ſuper omnem
Pſal. 44. terram. Et dij fortes terræ eleuati ſunt vehementer. Et erit domus Iacob ignis,& domus Io-
Pſal. 46. ſeph ſtipula,id eſt,apoſtoli cæteriq́; diſcipuli Chr̄i ex duodecim tribubus Iſrael nati, ignitī
Acto. 2. fuerūt & ignei valde,ita vt ignis vocent,quia & ſp̄m ſanctū in igneis linguis receperūt. Et do
mus Eſau erit ſtipula,id eſt,per p̄dicationem apoſtolorū,corda Idumæorum igne ſp̄ūſancti
inflammabunt cito & efficaciter,fidem & charitatem Chriſti recipiendo. Ideo ſequitur: Et
ſuccendet in eis,id eſt,populus Idumeæ per filios Iacob igne ſancti ſp̄ūs ſuccendetur: & de-
uorabunt eos.i.Idumęos conſumēt q̄ntum ad eſſe peccati,& Chriſto eos incorporabunt.
Et non erunt reliquiæ domus Eſau,id eſt,tales non remanebunt quales fuerunt,quemadmo
dum Prouerb.12. legitur: Verte impios,& non erunt. Expoſitio iſta ſatis faciliter calumnia-
ri poſſet. Non em̄ vniuerſi conuerſi ſunt Idumęi. Et ſenſus iſte euidenter ad myſticum intel-
lectum feſtinat. Poteſt ergo literalius hoc modo exponi, q̊d præmemorati filij Iacob & do-
mus Ioſeph,dicti ſunt ignis prupter virtutem ſententiæ excōmunicationis,quam in aduer-
1.Cor.5. ſarios veritatis ac fidei exercere valebāt, immo & rebelles poterāt tradere ſatanæ in interitū
Apoc.11 carnis. In Apocalypſi q̄q; de duobus Chriſti teſtibus ſcriptum eſt, quod de ore ipſorū exiuit
ignis in aduerſarios eorū. Domus autem Eſau ſunt ſtipula, quia prædictæ ſententię reſiſtere
nō potuerunt,ſed protin⁹ laræ ſententiæ percuſſæ ſunt fulmine. Quod de rebellibus eſt ſumen
dū. Poſſunt aūt per Idumæos intelligi cuncti Gentiles,immo ſecundū Hebræos & Hierony-
Gene.27 mū in primo ſuo prologo ſup̄ iſtum prophetam, q̊niam Eſau perſecutus eſt fratrē ſuum Ia-
cob,& Idumæi filij Eſau Iſraelitas filios Iacob,propterea oēs aduerſarij Iudæorū communi-
ter nomine Edom deſignant. Vnde Iudæorū doctores,q poſt Chriſti paſſiōem fuerunt & in-
creduli permanſerunt, p̄ Edom q̄ſi ſemper intelligunt Romā, & per Idumæos Rumanos,à
q̄bus finaliter deſtructū eſt dominiū Iudæorū, captiuitasq́; grauiſſ. introducta. Et deuorabūt
eos.i.apoſtoli p̄fatos rebelles damnatiōi fecerūt,vel potius oſtenderūt,obnoxios,immo apo
Lucę.21. ſtolica authoritate condēnare poterāt eos. Quod vtiq; apoſtoli maxime faciēt in die iudi-
cij,q̄ndo ſedebunt in duodecim ſolijs Chr̄o aſſidentes & coniudicātes. Et hæreditabūt hi qui
ad Auſtrū ſunt,i.apoſtoli & cooperatores eorū ex Iudaiſmo conuerſi,& in parte auſtrali Iu-
dææ conuerſati. Montem Eſau & Philiſthijm,& poſſidebūt regionem Ephraim & Samariæ.
Per hoc aliud nihil deſignatur,niſi q̄ apoſtoli & adiutores eorū,populos terrarū iſtarum cō-
uerterent,& fidei ſubderent,ſempiternosq́; obedientiæ facerent filios. Et Beniamin poſſide-
bit Galaad. Paulus apoſtolus de tribu Beniamin ortus eſt,multosq́; conuertit de cōſangui-
Phil. 3. neis ſuis,qui ſimul cū eo euangelizauerunt. Vnde in epiſtolis ſuis ſæpe efficit mentionē de ſu
is cognatis,q̊rū & nomina exprimit. [Et tranſmigratio exercitus huius filiorū Iſrael] id eſt,
fideles Iſraelitæ primitiuæ eccleſiæ, q̊s Chr̄s trāſmigrare fecit de terra Iudææ, dicēdo Mar.
Acto 1. 16. Euntes in mundū vniuerſum, p̄dicate Euāgelium om̄i creaturæ. Et eritis mihi teſtes vſq;
ad vltimum terræ. De quibus & p̄ Eſaiā 66. loquitur: Mittam ex eis qui ſaluati fuerint,ad gen
tes,in mare,in Aphricam & Lydiam, in Græciam & Italiam,ad inſulas longe. Et annuncia-
bunt gloriā meam gentibus. Poſſidebunt om̄ia loca Chananæorum vſq; ad Sareptam & vl-
tra,id eſt,harum terrarū habitatores, fecerunt ſuos diſcipulos & Chriſti miniſtros, ita q̄ ſpi-
ritualiter eis p̄ſidebant. Et aſcendēt ſaluatores, id eſt, apoſtoli inſtrumētaliter Chr̄o coope-
rantes in conuerſione electorū,in montē Sion: Ibi em̄ frequenter conuenerunt ad tractandū
de neceſſarijs ſtatū eccleſiæ concernētib⁹. Iudicare montē Eſau.i.diſcernere gentilitatem iu-
dicio diſcretionis,ad prouidendū eiſdē. Quemadmodū in Actis feciſſe legunt,quādo & cō-
uerſis ſcripſerunt gentilib⁹ per manū Pauli ac Barnabæ. Cum q̄b⁹ miſerūt Iudā Barſabā atq;
Acto. 15. Silā viros primos in fratrib⁹ & pruphetas, verbo dicentes: Viſum eſt ſpiritui ſancto & no-
bis,nihil imponere vobis oneris,q̄ vt abſtineatis ab immolatis ſimulacrorū, & ſanguine, &
ſuffocato,& fornicatiōe. Et erit dño Chr̄o, regnum militātis eccleſiæ vbiq; terrarū, ita q̄ oīs
Dani. 7. tribus,gēs,& linguæ ſeruiēt ei,iuxta illud in pſal.21. Adorabunt in cōſpectu eius vniuerſæ fa
Eſa. 9. miliæ gentiū. Q̄m̄ dñi eſt regnū,& ipſe dominabit gētium. Et in Eſaia: Multiplicabit ei⁹ im
perium,

periſ,& pacis non erit finis. De q̃ & Hiere.23.loquutus eſt:Regnabit rex & ſapiẽs erit.Poſtrẽ
mo,nomine regni intelligi poteſt vel ipſe populus ſubiectus ſeu ſubditi, vel gubernatio eo-
rundẽ. Solet quoq; per regnum domini, deſignari regnũ Chriſti. Hæc aũt ſecũda loci iſtius Iohel. 3.
expoſitio,conſonat his quæ in vltimis capitulis Iohelis ac Amos expoſita ſunt. Amos 9.

¶Explanatio moralis ſeu myſtica viſionis Abdiæ. Art. II.

VIſio Abdiæ] Abdias interpretatur ſeruus dñi. Qui aũt ſeruit Deo nõ ſeruili timore, ſed
ſpiritali amore, viſiones altiſſimi,i. illuminationes internas à ſpiritu ſancto meret ſuſ-
cipere. [Hæc dicit dñs ad Edom]i.contra carnales,cruentos & vitioſos. Edom nanq;
terrenus vel cruẽtus interpretat.[Auditũ audiuim⁹] nos viri ſpiritales, domino charitatiue Eſa. 9.
miniſtrantes.[à dño,& legatum]i.Chrm magni conſilij angelũ,de q̃ Gene.49. loquit Iacob:
Salutare tuum expectabo dñe. [ad gentes miſit] quemadmodũ Actuum 28. Paulus teſtatur:
Notum ſit vobis,q̃a gentib⁹ miſſum eſt hoc ſalutare Dei. De quo in Geneſi legit:Iſe erit ex- Gene.49
pectatio gentiũ.Non,ꝙ Chrs in propria perſona gentibus vniuerſaliter prædicauit, cum di
cat:Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierũt domus Iſrael, ſed q̃d per apoſtolos ad genti- Matt.15.
les delata eſt notitia Chriſti,ſecundũ illud in Pſal.97.Notum fecit dñs ſalutare ſuũ,in cõſpe-
ctu gentiũ reuelauit iuſtitiã ſuã.Propter q̃d pater ait ad Chrm apud Eſa. Dedi te in lucẽ gen Eſaiæ 49
tium,vt ſis ſalus mea vſq; ad extremum terræ. Porro q̃d legatus iſte loquutus ſit gentib⁹ per
inſpirationẽ occultam,apoſtolis q̃q; doctrinã euangelicãq; theoriã, ſubiungitur: Surgite à
morte peccati,à ſomno acediæ, à conuerſatione ignobili & peruerſa.[& conſurgam⁹ aduer
ſus eũ in ꝓlium]i.tentationib⁹ mũdi,ꝑſequutionib⁹ carnaliũ, opibuſq; terrenis viriliter repu
gnate ꝑ clypeũ patiẽtię,ꝑ cõſiderationẽ damnatiõis æternæ,& maxime diuinæ charitatis in-
tuitu.Et nec cæleſtis patriæ gaudia ꝓpter delectatiões momẽtaneas amittatis,& ne puſillani
miter formidetis: ego pugnabo vobiſcum,& ero dux ꝓlij,ita vt vere dicatis illud ſecũdi Pa-
rali.13.In exercitu nr̃o De⁹ dux eſt.Et illud in Pſal.43. In te inimicos nr̃os vẽtilabim⁹ cornu,
& in nõie tuo ſpernem⁹ inſurgẽtes in nobis.Hoc eſt q̃d dicit Aplus:Surge q̃ dormis,& exur- Ephe. 5.
ge à mortuis,& illuminabit te Chrs.Qm̃ ſecure pugnat,cum q̃ Chrs ſic pugnat.Ideo ſanct⁹
Iob:Pone me,inquit,iuxta te, & cuiuſuis manus pugnet contra me. Nẽpe ſi Deus ꝓ nobis, Iob 17.
q̃s cõtra nos? De hoc prę lio dicit etiã ſaluator Mat.10. Nõ veni pacẽ mittere in terrã,ſed gla Rom. 8.
diũ.Veni em̃ ſeparare filiũ à pr̃e,&c. Vñ & Sap.10.legit:Certamẽ forte dedit illi dñs,vt vin-
ceret.Nõ ergo vincamur à mũdo,à cõcupiſcentijs carnis,ab opibus malis.Qui aũt ad impa Rom. 12.
tientiam cõcitat,q̃ malũ reddit ꝓ malo, vincit à ſemetipſo. [Ecce paruũ dedi te in gentib⁹]
i.præ alijs defectuoſum ac vilẽ,o homo terrene atq; carnalis,ꝓpter ſpiritaliũ bonoꝝ caren-
tiam.Dicit aũt aliq̃s paruulus in ſcripturis tripliciter.Primo,corporis q̃titate.Sicq; de Chri
ſto Eſaias inducit:Paruulus natus eſt nobis.Secũdo,ꝓpria reputatiõe. Et ſic humiles præci- Eſaiæ 9.
pue paruuli nũcupant.De q̃bus fert in Pſal.18. Teſtimoniũ dñi fidele,ſapientiã pręſtãs paruu-
lis.Et:Cuſtodiẽs paruulos domin⁹.Et apud Lu.10.domin⁹:Abſcõdiſti hęc à ſapiẽtib⁹ & pru Pſal.114.
dẽtib⁹,& reuelaſti ea paruulis.Talib⁹ patet ad Deũ acceſſus, dicẽte ſapiẽtia:Si q̃s eſt paruul⁹, Prou. 9.
veniat ad me.Tertio,paruulus appellat ſpiritalis ꝑfectiõis ſeu magnitudinis deſtitutiõe,vel
q̃a penitus caret ea,vt raucoroſus. De q̃ in Iob aſſerit: Paruulũ occidit inuidia. Vel,q̃a paꝝ Iob.5.
habet de ea q̃ ad id,q̃d merito haberet,quẽadmodũ illi q̃bus ſcripſit Aplus: Quaſi paruulis 1.Cor.3.
in Chr̃o lac dedi,nõ eſcã.Terrenũ ergo & vitioſum,per Edom ſignificatũ, noĩat Deus par-
uulũ tertio modo:immo q̃nto q̃s ꝓpria reputatione fuerit maior,tanto Deus reputat eũ vilio
rẽ:& quãto q̃s ꝓpria reputatiõe fuerit minor,tãto à Deo maior cenſet, quemadmodũ ipſe-
met iudex teſtat: Quod hominibus altũ eſt,abominatio eſt ante Deũ.Ideo ſubdit:[Contem Luc. 16.
ptibilis tu es valde]non ratione naturæ,ſed culpæ, qm̃ relictis diuinis, æternis atq; cæleſtib⁹
bonis,inhæres terrenis.Quod ꝓrſus prępoſteꝝ eſt.Vnde de viro iuſto cãtat in pſalmo: Ad Pſal.14.
nihilũ deductus eſt in cõſpectu ei⁹ malign⁹,timẽtes aũt dominũ glorificat. Sic & Ariſtoteles
in Ethicis dicit:Magnanimũ eſſe contemptiuũ,nõ q̃a hoĩes ſpernit propter naturales defe-
ctus,ſed qm̃ impios,ſecũdũ q̃d tales,nõ reputat.[Sup̃bia cordis tui extulit te]i.extra tuæ cõ-
ditiõis menſurã mẽdaciter te erexiſti, vt putes te maiorẽ q̃ es, & oculo ꝑ ſuperbiã obturato,
propriã defectibilitatẽ & culpã nõ cernas,ſecundũ q̃d Iob 11.ſcriptum eſt:Vir vanus in ſu-
perbiã erigit, & tanq̃ pullũ onagri,ſe liberũ natũ putat. Auaros aũt,cum fuerint locupletati, Eccl. 10.
ſolet cõcomitari elatio.Sed q̃d ſup̃bit terra & cinis? Quid ſuperbit homo putredo,& fili⁹ ho Iob.25.
minis vermis? Pręſertim cũ ſuperbis reſiſtat om̃ipotens, & coram Deo atq; hominib⁹ odibi 1.Pet. 5.
lis ſit ſup̃bia.[habitantẽ in ſciſſuris petræ]i.in erroribus cordis tui lapidei,in euagationibus Eccl. 10.
ſeu diuiſionib⁹ animi,qm̃ corde integro Deo nõ adhæres,nec dicere potes:Cõfitebor tibi do Pſal. 98.
mine in toto corde meo.Sed de illoꝝ es numero, de q̃b⁹ legit Oſee 10.Diuiſum eſt cor eoꝝ,
nũc interibũt.Veruntñ eſt q̃dã vtilis ſciſſio cordis, ad mollitiẽ obſtinationi contrariã perti-
nens.De qua loquitur Iohel 2.Scindite corda veſtra,& nõ veſtimẽta veſtra. Porro,q̃ claudi- 3.Re. 18.
cat in duas partes,vir duplex aĩo,habitat in ſciſſuris petræ.Quo cõtra 1.Co.1.monet Aplus: Iacob. 1.

Idipſum dicatis oẽs,& non ſint in vobis ſchiſmata. Nihilominus ſunt q̄dā ſciſſuræ petræ,in
q̄bus ſaluberrimū eſt habitare,hoc eſt,in vulnerib' Chr̄i. De quib' accipi poteſt illud Cant.
2.Columba mea in foraminib' petræ. Ad q̄d myſtice attinet illud Eſa.2.Ingredere in petrā,
abſcōdere in foſſa humo à facie timoris dñi. Hoc eſt,virtuti & grę dominicę paſſiōis innite-
re,ſeu in Chr̄i vulnerib' reqeſce.Petra equidē erat Chrs. [exaltantē ſoliū tuū] i. q alijs optas
1.Cor.10 ꝓponi aut præfici.Sicut de ſcribis & phariſæis dicit ſaluator,ꝙ amēt primas cathedras in ſy-
Matt.23. nagogis,primosq́ recubitus in cœnis.Quo cōtra Chrs hortat̄ Lu.14.Cū inuitatus fueris,va
Luc. 22. de,recūbe in nouiſſimo loco. Et itez:Qui maior eſt vr̄m,ſit veſter miniſter.[q dicis in cor-
de tuo]inaniter ꝓſumēdo.[quis detrahet me in terrā?]i. quis à poteſtate & ſublimitate mea
Ecci. 18. deijcere poterit me?Supbia nāq facit hoīem immoderatę fiduciæ, & piculoꝝ ſuoꝝ impro-
Pro. 28. uidum.Sapiēs aūt in oībus metuit.Et beatus homo qui ſemp eſt pauidus.Hinc Hiere.49.ha-
bet:Supbia tua & arrogantia tua decepit te.[Si exaltatus fueris vt aquila,& ſi inter ſidera po
ſueris nidum tuum,inde detrahā te, dicit dominus]i. q̄tumcunq magnificaueris te, humi-
Iob. 20. liaberis à me.Propter q̄d in lib. Iob legit̄:Si aſcēderit vſq ad cælum ſupbia ei',& caput eius
Eſa. 23. nubes tetigerit,q̄ſi ſterquiliniū in fine perdet̄.Eſaias q̄q ait:Dn̄s exercituum cogitauit hoc,
vt detraheret ſuperbiā oīs gloriæ,& ad ignominiā deduceret vniuerſos inclytos terrę.Inſup
Deo hoc propriū eſt,vt vniuerſos humiliet cōtrahatq́ pompoſos,ſecundum q̄d ait ad ſan-
Iob. 40. ctum Iob:Si habes brachium vt Deus,& ſi ſimili voce tonas,diſperge ſupbos in furore tuo,
& reſpiciēs oēm arrogātē humilia. Abſcōde eos in puluere ſimul,& faciē eoꝝ demerge in fo
ueā.Et ego cōfitebor,ꝙ ſaluare te poſſit dextera tua. Poſſunt autē p aquilā viri contēplatiui,
p ſidera vero,docti & exēplares intelligi,qui inter alios velut luminaria lucēt nunc verbo &
Dan. 12. opere,& q̄ſi ſtellæ in ppetuas æternitates fulgebunt.Si ergo inter iſtos ſuperbus ſe cōputet, iu
Eſai. 14. ſtum & ſapientē ſe arbitrans,detrahet eū Chrs vſq ad fundamēta laci.[Si fures introiſſent ad
te,ſi latrones]i.ſi inuiſibiles hoſtes,bona gratiæ auferētes,& aiam ſtrangulātes,cordis tui ha
bitaculū fuiſſent ingreſſi.[per noctē]i.per cōſenſum illicitū vel ignorātiæ cæcitatē.[quō cō-
ticuiſſes?]i.merito nō tacuiſſes,ſed p verā confeſſionē,orationē & fletū expuliſſes eoſdē,quē-
admodū ſcriptū eſt:Dixi,cōfitebor aduerſus me iniuſtitiā meā dño. Et Iob ait:Vias meas in
Pſal. 31. cōſpectu eius arguā,& ipſe erit ſaluator meus.[Nōne furati eſſent ſufficiētia ſibi]i. vtiq oēs
Iob. 13. ſpiritales diuitias tuas abſtuliſſent à te.Qui eīm offendit in vno,oim reus eſt,Iacobo teſte.Cui
Iacob. 3. cōſonat illud Eccleſia.9.Qui in vno peccauerit,multa bona pdet.Quia q agit cōtra charita
tem,oēs habit' virtuoſos,ſecūdū q̄d ſunt meritorij & formati,amittit.Certū eſt aūt,ꝙ nō ſuf-
ficit dæmoni Inuidiſſ.nr̄o hoſti,niſi totū grǣ bonū abſtulerit, ad mortale pctm̄ nos ptrahen-
do.[Si vindemiatores introiſſent ad te]i.hoīes peſtilētes,aiaꝝ corruptores,q vineā dñi ſaba-
Macc. 7. oth demoliunt̄,vuas virtutum & vinū ſapiæ pſcindētes,q̄s Chriſtus noīat lupos rapaces,vul-
Cant. 2. pesq́ paruulas.[nunq̄d ſaltē racemos reliq̄ſſent tibi]i.nō tm̄ nocuiſſent vt inuiſibiles hoſtes.
Pauci nāq vel nulli hoīes ſunt,q̄ꝝ inuidia æqualis ſit inuidię dæmonū.Nihilomni' cōtinge-
re poteſt,vt homo hoī magis noceat,q̄ diabolus:q nō nocet,q̄tū poteſt & cupit,ſed q̄tū pmit
tit̄.Quāuis itaq aliqs cum pueſo hoīe puertat̄,nō tn̄ ſolet p eū totaliter à diuino obſeqo re-
Pſal. 17. trahi,ideo relinquunt̄ ei racemi.Dæmon vero ſatagit hoīem ab oīni bono auertere.Ideo ſe-
quit̄:[q̄modo]inuiſibiles hoſtes,[ſcrutati ſunt Eſau?]i.terrenos & impios,[inueſtigauerunt
abſcōdita eius]qa nō ſolū opa exteriora & verba,ſed naturales inclinatiōes,cogitationes,ſe-
cretaq́ ſtudia obſeruāt & pēſant,vt ſciāt quō grauius lædāt.[vſq ad terminos emiſerunt te]
2. Pet. 2. i.à regno & finibus eccleſiæ euulſerūt te,deducendo te vſq ad terminos ſui dominij,ita,ꝙ eo-
rum miſeræ ſubiectus es ſeruituti.A q̄ eīm qs ſuperatus eſt,huius & ſeruus eſt.[Oēs viri fœde
ris tui illuſerūt tibi,inualuerūt aduerſum te viri pacis tuæ.] Hoc generaliter fit, dū alter eoꝝ
qui cōfœderati erāt in malo,& cōcordantes in vitijs,ad Deū cōuertit̄,& rupto illicito fœde-
re,& pace carnali relicta,eū zelo iuſtitię & pia intētione ſubſannat,cōfundit & reprobat q in
pueſitatibus pſeuerat,vt vel ſic reuertat̄ ad Deū. Frequēter etiā contingit oppoſito modo,
vt ſ.alter eoꝝ q cōſentiebāt in bono,ſubuerſus, pſequat̄ manentē in actib' virtuoſis, iuxta il
Pſal. 54. lud in pſal.101.Qui laudabāt me,aduerſum me iurabāt. Vn̄ & Chrs de pditore cōqueritur:Et-
eīm homo pacis meæ, in q̄ ſperaui,q edebat panes meos, magnificauit ſup me ſupplātatio-
nē.[Nō eſt prudētia in eo]i.in huiuſmodi Idumæo cruēto atq terreno,ſed eſt in eo pruden-
Rom. 8. tia carnis,q̄ iuxta Apl'm,mors eſt & inimica Deo. De qua ſcriptū eſt:Nō eſt iſta ſapiētia de-
Iacob. 3. ſurſum deſcendēs,ſed terrena,animalis & diabolica. Deniq etiā ſecundū philoſophū,prudē-
tia q̄ eſt virtus moralis ac cardinalis,nō eſt ſine virtutibus cæteris,nec ineſt vitioſis. Vnde Ba-
Baruc. 3. ruch ait:Filij Agar,q exq̄runt prudentiā q̄ de terra eſt,viā ſapientię neſcierūt. [Nunquid nō
in die illa]puta in die iudicij vniuerſalis ſeu particularis,vl' tēpore diuinæ vltionis in hoc ſe-
culo.[pdā ſapientes de Idumæa?]i.ſapiētes huius mūdi dānabo, q à ſapiētia & ſciētia ſua de-
Eſai. 5. cepti,ſiue inflati ſunt. Quibus minat̄ ſermo diuinus:Væ q ſapientes eſtis in oculis vr̄is,& co
ram vobiſmetipſis prudētes,Hinc 1.ad Corint.1.dicit Apoſtolus:Nōne ſtultā fecit Deus ſa-
pientiam

pientiã hui⁹ mũdi:Non ꝙ naturalis ſciẽtia ſeu philoſophia,in ſe mala aut vitãda cõſiſtit,ſed
qm̃ male vtẽtes, & vtiliora ac neceſſariora negligẽtes,reprobari merent.[Et timebũt fortes Pſal.51.
tui],o cõgregatio terrenoꝝ [à meridie]i.in calore cõcupiſcẽtiæ cõuerſantes:cũ em̃ venerit
ſup eos vltio Dei,timebunt[vt intereat vir de monte Eſau] i.oẽs in ſuperbia terrenę opulen
tiæ permanẽtes,dãnentur.Diues em̃ cũ dormierit,nihil ſecũ auferet.Appręhẽdet eũ q̃ſi aqua Iob 27.
inopia. [Propter iniquitatẽ & interfectionẽ in fratrẽ tuũ Iacob, operiet te confuſio,& peri-
bis in æternũ.]Hoc de oĩbus impijs Chriſtianis ſumendũ eſt,q proximos ſuos vitijs reluctan
tes,noĩe Iacob deſignatos, pſequunt,vexãt, lædũt aut perimũt.Hi niſi pœniteãt,æternaliter Marci 11
dãnabunt,ſecundũ q̃d Chrs ait in Euang.Luc.18.Amẽ dico vobis, q̃a cito faciet Deus vindi- Matt. 7.
ctã illoꝝ.Et denuo:Si non dimiſeritis, nec pater veſter dimittet vobis peccata vr̃a. Rurſuſq; Iacobi 2.
Quæcũq; vultis vt faciãt vobis hoĩes,eadẽ facite illis.Præterea iudiciũ ſine miſericordia fiet
ei,q nõ fecerit miſericordiã.In Eccleſiaſtico etiã inducit:Qui vindicari vult,à dño inueniet Eccl 28.
vindictã:& peccata illi⁹ ſeruãs ſeruabit.Propterea memẽto nouiſſimoꝝ,& deſine inimicari,
& ne iraſcaris ꝓximo tuo.Vñ Leuit.19.Moſes iubet:Nõ quæras vltionẽ, nec memor eris in-
iuriæ ciuiũ tuoꝝ.Præterea iſta ſpecialiter accipi poſſunt de obſtinatis incredulisq; Iudæis,q Pſal. 68.
rite p Eſau deſignant,& fratrẽ ſuũ Iacob,i.primitiuã eccleſiã ex Iudaiſmo cõuerſam pſecuti
ſunt.Propter q̃d,& ꝑcipue ob Chr̃i fr̃is ſui interfectionẽ,cõfuſione operti ſunt,& ęternaliter
perierũt,à Romanis deſtructi, ab inferiſq; abſorpti, quẽadmodũ à Daniele ꝑdictũ cõſpicit: Danie.9
Ciuitatẽ & ſanctuariũ diſſipabit popul' cũ duce vẽturo,& finis ei⁹ vaſtitas,& vſq; in finẽ pſe
uerabit deſolatio.[in die cũ ſtares] o iniuſte Chr̃iane [aduerſus eũ]i.Chriſtũ tuũ iuſtum[q̃ñ
capiebãt alieni exercitũ eius]i.inuiſibiles ſeu viſibiles hoſtes,pagani,hæretici &c.filios eccle
ſiæ deuaſtabãt.[& extranei ingrediebant portas ei⁹]i.loca fideliũ.Vel portæ ſunt ſenſus exte
riores,p q̃s mala & nocumẽta introeũt aĩam.[& ſup Hieruſalẽ]i.eccleſiã militantẽ, vel aĩam
Chr̃ifidelem,q̃ pacẽ amãdo ac contẽplando,Hieruſalẽ nuncupat.[mitterẽt ſortẽ]qs quid tol
leret in direptione bonoꝝ ipſi⁹.[tu q̃q;] qui defenſor eſſe debueras ꝓpter vnitatẽ fidei, ſpei
ac baptiſmi,[eras q̃ſi vnus ex illis]cõſentiendo vel cooperãdo malignitati illoꝝ, & de iſtoꝝ
calamitate gaudẽdo.[Et nõ deſpicies in die fratris tui,in die peregrinationis ei⁹]i.tot mala,
diuina exigẽte iuſtitia, tibi infligẽt,totq; aduerſitatib⁹ quatieris,ꝙ de ꝓximi tui tribulatiõe
amplius nõ gaudebis,oppreſſus pondere miſeriæ ꝓpriæ.[& nõ lætaberis ſup filios Iuda]i.de
pſecutione Chriſtianoꝝ,q corde,ore & opere dño cõfitendo cõfeſſione laudis diuinæ,nomẽ Gen.49.
Iudæ recte ſortiti ſunt,cũ Iudas interpretet confeſſio.Nato equidẽ quarto filio Liæ,ipſa:Mo & 29.
do,inq̃t,cõfitebor dño.Et ob id vocauit eũ Iudã. [in die perditionis eoꝝ]i.cũ Deo ꝑmittẽte,
ab impijs occident.Quod cedit in gloriã eoꝝ & purgationẽ,ſi indigebãt.Quõ aũt verba ſe-
quẽtia vſq; ibi,& nõ ſtabis, ad hũc valeãt ſenſum applicari,faciiime innoteſcit ex literali ex-
poſitione hui⁹ ꝓphetæ in ꝑcedenti articulo introducta.[Et nõ ſtabis in exitib⁹ viaꝝ, vt in-
terficias eos q fugerint.]Exit⁹ viaꝝ ſunt errores & vitia,q̃ nõ ſunt niſi obliquitates & deuia,
q̃bus à medio rationis,à via iuſtitiæ,à lege diuina, ab increata æquitate recedit. Vñ in euãg.
Luc.14. Ite ad exitus viaꝝ. In his exitibus ſtãt pſeuerantes in malo, q tenebris ignorãtiæ &
peccati caligine obtenebrantur. Fugiẽtes vero hoc loco dicuntur, recedentes à prauo, reſi-
ſtentes diabolo, exeuntes de ſeculo,vt Chriſto miniſtrent in clauſtro.Quoꝝ ſanctæ conuer Iudas a-
ſationi inſidiantur iniqui.Cum vero manus Dei inciderint,& iuſtas receperint pœnas, non poſtolus
amplius ſtabunt in exitibus viarum iam dictis,vt interficiant,i.à vita gratiæ ſeparent fugien
tes & odientes eam,quæ carnalis eſt,maculatam tunicam. [Quoniam iuxta eſt dies dñi]i.ho Iacobi 5.
ra iudicij [ſuper omnes gentes] Iudex ſiquidem ante ianuam aſſiſtit, qui Apoc.21. fatetur:
Ecce venio cito,& merces mea mecũ eſt,dare vnicuiq; ſecundum opera ſua. [ſicut feciſti,fi-
et tibi]i.quod meruiſti recipies.Deum ſpreuiſti, inhonoraſti, neglexiſti,& contra ei⁹ volun-
tatem feciſti.Ipſe quoq; te ſpernet, confundet, obliuiſcetur,inuitumq; ſine fine torquebit.
Eadem ergo menſura,qua menſus es,remetietur tibi.[Retributionem tuam]i.debitam pœ-
nam[conuertet]dominus[in caput tuũ]quemadmodũ Eſaiæ 3.fertur:Væ impio in malum.
Retributio manuum eius fiet ei.Et apud Iohelem loquitur dñs:Cito velociter reddam viciſ Iohel. 3.
ſitudinem ſuper caput veſtrum. [Quomodo enim bibiſti ſuper montem ſanctum meum]
i.ſicut de perſecutione eccleſiæ,in quam ſicut in magnum montem creuit lapis de monte ſi- Dani. 2.
ne manibus abſciſus,gauiſus es.[bibent omnes gentes,&c.]i.de tua damnatione gloriabun
tur. Quod de gentibus iuſtis,diuinæ iuſtitiæ recto zelo congaudentibus, certum eſt, ſecun-
dum illud Iob 22.Videbunt iuſti & lætabuntur,& innocens ſubſannabit eos.Et alibi:Lęta- Pſal.51.
bitur iuſtus,cum viderit vindictam.[Et in monte Sion]i.in eccleſia Chriſti ſeu anima ſpe-
culatiua.[erit ſaluatio]i.ſalus & gratia ſaluatoris. Extra eccleſiam enim nemini ſalus repo- 1.Cor.3.
nitur.[& erit ſanctus]Templum enim ſanctum eſt,quod eſtis vos. [Et poſſidebit domus Ia-
cob]id eſt,eccleſia Chriſti peccata ſupplantans, fidem quoq; & ſimplicitatem ſancti patri-
archæ Iacob ſequẽs. [eos qui ſe poſſederant] Iam enim gentiles,qui olim grauiſſime oppri-

mebant eccleſiam,fidel ſunt ſubiecti,impletumq́ eſt illud Michęæ 5.Exaltatur manus tua
Gen. 27. ſuper hoſtes.[& erit domus Iacob ignis,& domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula,
& ſuccendetur in eis] Iacob interpretatur ſupplantans,Ioſeph vero additamentū,quoniam
Gen. 30. nato eo locuta eſt Rachel:Addat mihi dñs alium filium.Per domos aūt iſtorum ſignificatur
eccleſia conculcans peccata,Chriſto ſuo capiti addita. Domus inſuper Eſau,eſt cōgregatio
aduerſariorum eccleſiæ,qui frequenter velut ſtipula ab eccleſia velut ab igne cōſumpti ſunt,
ſecundum diuerſos modos in præcedenti articulo poſitos.[& hæreditabunt qui ad auſtrum
ſunt]i.in lumine gratiæ conuerſantur[montem Eſau]i. principes & ſapientes gentiliū,quo-
rum multi ad fidem conuerſi ſunt.[& qui in cāpeſtribus] i.qui in planitie humilitatis ac ſyn-
ceritatis verſantur,poſſidebunt[Philiſtijm] i.potione cadentes, dum carnales atq́ guloſos
conuertunt, & ſuæ gubernationi ſubijciunt,Philiſtijm aūt interpretatur potione cadentes.
[& regionem Ephraim] i.auaritiæ deditos, qui ſibi iugiter terrena accumulant. Ephraim
Gen. 41. quippe interpretatur crementum ſeu dilatatio. Vnde nato eo,dixit Ioſeph: Creſcere me fe-
cit Deus in terra paupertatis meæ. [& regionem Samariæ]i.eos qui legem Chriſti cuſtodi-
unt,humiliter obedientes prælatis eccleſiæ. Samaria aūt interpretatur cuſtodia.[& Benia-
min]i.populus Chriſtifidelis,qui eſt filius dexteræ,i.benignitatis fortitudinisq́ diuinæ.[poſ
ſidebit Galaad]i.eos,qui iuſte viuendo veritati dant teſtimonium. Galaad nanq́ tumulus,
teſtis,vel aceruus teſtimonij,interpretatur.[& aſcendent ſaluatores] i.digni paſtores,iudi-
ces & rectores, qui ſubditorū ſaluti, prece, doctrina & exemplo cooperari non ceſſant.[in
montem Sion]i.eccleſiam [iudicare montem Eſau] i.ſuperbiam terrenorū atq́ carnaliū re-
Lucæ 1. probare.[& erit domino]Chriſto[regnum] cuius regni non erit finis.Pater enim diligit fi-
Ioan.5. lium,& omnia dedit in manus eius. Qui etiā ait Matt.28. Data eſt mihi omnis poteſtas in
cælo & in terra. Ipſe equidē eſt,qui habet in veſtimēto & in femore ſuo ſcriptū:Rex regum,
Apo.19. & dominus dominantium,qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus,Amen.

¶Enarrationum in Abdiam prophetam,Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN IONAM PROPHETAM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

IOnas propheta,cuius nunc elucidandus eſt liber, ſecundum He-
bręos(vt refert Hieronymus)eiſdem prophetauit tēporibus,qui-
bus Eſaias,Oſee & Amos. Porro,ꝙ prophetauerit tēpore Ierobo-
am filij Ioas regis Iſrael,innoteſcit ex eo q̄d ſcriptum eſt 4.Regū
14.Ipſe(videlicet Ieroboā)cōuertit fines Iſrael ab introitu Emath
vſq́ ad mare ſolitudinis, iuxta verbū dñi, q̄d locut' eſt per ſeruum
ſuum Ionam filiū Amathi prophetā,qui fuit de Geth, quæ eſt in
Ophir. Erat autem hic Ionas, ſecundum Hebræorum ac Latino-
rum doctores,filius viduę,quē ſuſcitauit Helias in Sarepta,quem-
admodum 3.Regum 17.ſcriptum eſt.

¶Expoſitio literalis I.Cap.Et factum eſt verbum dñi ad Ionam &c. Art. I.

IPſe Ionas,cui quæ ſubſequuntur,contigerunt,eadem ſcripſit & ait:[Et factū eſt verbum
dñi ad Ionam filium Amathi,dicens:]In exordio ponit coniunctionem,&, quę poni con
ſueuit in medio eorum quæ iungit. Sed idcirco nunc in principio ponitur, qm̄ Ionas
more prophetico multa in ſpiritu vidēs,& ꝙ alijs prophetis ſuo tempore & ante multa reue
lata eſſent, cognoſcēs his quæ vidit in ſpiritu, & quæ ab alijs viſa fuerunt, cōiungit,q̄ in iſto
deſcripſit volumine.Deniq́ q̄d ait,filiū Amathi,ſecundū Hieronymū & Hebræos,ita expo-
nit,i.filiū veritatis,ita ꝙ Amathi eſt hic nomen cōmune ſeu appellatiuū, ſignificans verita-
3.Re.17. tem.Cum eñ Helias defunctum puerum ſuſcitaſſet,mater locuta eſt: Nūc in iſto cognoui,
quia vir Dei es tu,& verbū dñi in ore tuo verum eſt.Ideo pro ſigno veritatis verborum diui-
norum in ore Heliæ,puer ille poſt ſuſcitationem dictus eſt filius veritatis. Veruntamen ali-
qui dicunt,ꝙ Amathi ſit nomen proprium patris Ionæ.Quod quidā improbās,arguit:Ma-
Lucæ 4. ter Ionæ erat gentilis,q̄a de ea Chriſtus loquitur apud Lucam:Multæ viduę erant in diebus
Heliæ in Iſrael,& ad nullā illarū miſſus eſt Helias,niſi in Sarepta Sidoniæ.Ergo & vir eius fu-
it gētilis.Talibus aūt non datur ſpūs prophetiæ. Si aūt Amathi eſt nomē patris Ionæ, opor-
tet fateri ꝙ erat propheta, cū regula ſit Iudæorū,ꝙ oēs illi prophetæ fuerūt, qui in principio
librorū prophetalium exprimuntur, tanq̄ patres prophetarum. Sed quicquid ſit de veritate
concluſionis, argumentū iſtud non reputatur idoneum,& pręmiſſæ eius non carēt errore.

Non

Non eñ ſequit:Mater fuit gẽtilis,ergo & pater. Perſonæ nãq; Hebrææ illo in tẽpore ꝑ mun
dũ diſperſę,interdũ cũ gẽtilib⁹ matrimoniũ cõtraxerunt.Vñ & Lucas refert in Actis apoſto- Acto.16.
loꝝ:Timotheus filius erat mulieris fidelis(haud dubiũ quin Hebrææ)patre gẽtili. Idẽ patet
de Hirã, quẽ rex Tyri miſit ad Salomonẽ ꝑ tẽpli ſtructura, vt ſcribit 3.Reg.5.Quod aũt gen
tilib⁹ datus eſt ſpũs ꝓphetiæ,patet in Iob viro ſancto & vero ꝓpheta. Et itẽ in Balaam vero
ꝓpheta,q̃uis viro ꝑuerſo.Prophetia nãq; eſt donũ grãæ gratis datæ,q̃ virtuoſis vitioſiſq; com
munis eſt.[Surge & vade in Niniuẽ ciuitatẽ grandẽ] cuius magnitudo infrà deſcribitur, q̃m
cõtinebat iter triũ dieꝝ.Hãc Nemroth legit ædificaſſe Gene.10.[& p̃dica in ea: Quia aſcen-
dit malitia ei⁹ corã me]i.Niniuitis aperte denũcia,ꝙ peccata eoꝝ tã multa & magna ſunt,
ꝙ requirũt vindictã.Et ipſi taliter ꝑuaricantes,digni ſunt obrui ſeu ſubuerti.i.ab hoſtib⁹ ſu
perari,vel aliũde plagari,ſeu diuinit⁹ deſtrui.Quẽadmodũ aũt peccata dicunt corã Deo cla-
mare,ita dicunt aſcẽdere. Vnde vox ſanguinis Abel & peccata Sodomoꝝ dicunt clamare Gene. 4.
ad dñm.[& ſurrexit Ionas,vt fugeret in Tharſis]i.in Tharſũ vrbẽ Ciliciæ, ſecundũ Ioſephũ & 19.
& alios multos.De q̃ ciuitate fuit Paul⁹, de quo in Actis apoſtoloꝝ dicit:Quære Saulũ noĩe Actor.9.
Tharſenſem.Iudęi aũt noĩe Tharſis intelligũt generaliter mare.Quod ſecũdũ Hieroñ.huic
loco ampli⁹ cõgruit,ſ. vt fugitiu⁹ & timidus nõ in certũ locũ, ſed q̃cunq; eũ mare deferret,
intelligat fugiſſe.Quidã nihilo min⁹ ꝑ Tharſis intelligunt vrbẽ Indiæ.[à facie dñi] i.à p̃ſen-
tia ſeu iuſſiõe diuina,q̃ſi locũ mutãdo,poſſet conſpectũ ſeu poteſtatẽ Dei effugere, æſtimans
ꝙ irã Dei vitare poſſet in alieno loco,ſ.ſi Iudæã relinquat, in q̃ ſolũmodo Deum notum pu-
tauit.Sed mihi videt,ſi vir ſanct⁹,q non ſolum reuelationes in hoc libro deſcriptas ſortit⁹
eſt,ſed etiã,ſicut nunc tactũ eſt,de regno Iſrael ꝓphetauit, adeo ſimplex fuit,ꝙ neſciuit Deũ
eſſe vbiq; ꝑ eſſentiã & oĩpotentiã, nec manum ei⁹ quenq̃ effugere poſſe. Quod in ſcripturis
veteris teſtamẽti tã vbertim habet,vt cũ ait Pſal.Quo ibo à ſpũ tuo?& q̃ à facie tua fugiã? Et Pſal. 138.
Quia in manu ei⁹ ſunt oẽs fines terræ.Et:Dñi eſt terra & plenitudo ei⁹.Ad q̃d dicẽdum opi- 94.& 23.
nor,ꝙ vtiq; nouit Deũ vbiq; p̃ſentem & æque potentẽ,ſed fugit vt Deus haberet eum de in-
iuncto obſeq̃o ſupportatũ,dũ cerneret eum tã inuite exequi,q̃d ſibi impoſitum fuit. Vel for
te putauit,ꝙ ꝓpter inobedientiã ſuã tolleret ab eo ſpiritus ꝓphetiæ. Aliq autẽ affirmãt, ꝙ fu
git,q̃a ꝓ tunc nõ fiebãt reuelationes ꝓpheticæ, niſi in terra 12.tribuum Iſrael. Quod modi-
cum valet, p̃ſertim cum Heliæ factæ ſint multæ reuelationes in mõte Dei Oreb. Finaliter er 3.Re.19.
go dicẽdum,ꝙ Ionas neſciuit,an reuelatio ſibi facta de ſubuerſiõe Niniuæ, ꝑtineret ad pro-
phetiã p̃deſtinationis,q̃ ſemꝑ implet, an potius ad ꝓphetiã cõminationis, q̃ aliq̃ñ non im-
plet.De quo duplici gñe prophetiæ dictum eſt ſuprà.Sciẽs ergo immenſitatẽ diuinæ clemen-
tiæ,& veriſimiliter æſtimãs,ꝙ Niniuitæ pœniterent ad ſuã prædicationẽ, noluit exeq iuſſi-
onẽ diuinã,ne falſus ꝓbaretur ꝓpheta.In q̃ paſſus eſt aliq̃d humanum.Prophetæ eñ nõ fue-
runt oẽs æque p̃fecti.Immo ſecundũ Hieroñ.Ionas fugiẽdo à facie dñi,imitat⁹ eſt Cain.Di- Gene. 4.
cit autẽ fugiſſe à facie dñi, vel q̃a Deus in terra Iſrael ſpecialiter magis, q̃ in alĳs terris habi-
tauit:vel,q̃a fugit à loco in q̃ dñs per angelum ei iſta p̃cepit.Quod autẽ iſta fuerit cauſa fugæ
S.Ionæ,conſtat ex eo,q̃d ipſemet ait infrà:Vidẽs eñ ꝙ dñs parceret ciuitati,dixit:Obſecro, Ionæ 4.
dñe,nunq̃d nõ hoc eſt verbum meũ,cum adhuc eſſem in terra mea? Propter hoc p̃occupaui
vt fugerẽ in Tharſis.Scio eñ,q̃a tu es Deus clemẽs,& miſericors,& patiẽs.Deniq;,ſecũdum
Auguſtinũ,viri ſancti ſæpe aliq̃d dixerunt ex nimia familiaritate & cõfidentia ad Deũ,quod
metas rationis videbat excedere, & interdũ non ſtatim acquieuerunt iuſſioni diuinæ.Quod
venit nõ ex rebellione aut cordis duritia, ſed humilitate aut alia pia ratione, vt cum Moſes
precabat:Aut dimitte populo hãc noxã,aut dele me de libro quẽ ſcripſiſti. Et cum dñs ap- Exod. 32
paruit ei in rubo,iubẽs vt iret ad Pharaonẽ & filios Iſrael, ſatis frequẽter & diu ſe excuſauit. & 3.
Sic poteſt opinari de Iona,q tñ non excuſat in toto.[& deſcẽdit in Ioppẽ] i.vrbẽ ſic dictam.
Venit eñ ad portum ciuitatis illius, in qua eſt portus Iudææ, vbi intrat ad mediterraneum
mare.Terra q̃q; de qua venit Ionas,fuit altior ſitu, q̃ Ioppe:ideo pergẽdo Ioppẽ, ſcribit de-
ſcẽdiſſe.[& inuenit nauem euntẽ in Tharſis] i.in mare,vel ciuitatẽ ſic dictã,vt habitum eſt.
[& dedit magiſtro nauis naulum eius]i.precium pro ſua deportatione in naui. [& deſcendit
in eam,vt iret]i.nauigaret[cum eis]qui erant in naui[in Tharſis à facie dñi]vt ceſſaret allo-
qui fugientẽ de cauſa,propter quã fugit. Veruntñ dñs non ſine multiplici ratione permiſit
prophetam ſuum ſic fugere,vt patebit.[Dñs aũt miſit vẽtum magnum in mare]ſupernatu-
raliter cõcitando hanc cõmotionem ac tẽpeſtatem.[Et facta eſt tẽpeſtas magna in mari.]ita
ꝙ vndæ aquaꝝ om̃iquaq; exurgebant circa hãc nauẽ repente ac vehementer. [& nauis pe-
riclitabat cõteri] i.periculũ deſtructionis & ſubmerſionis imminebat propter concuſſio-
nem aquaꝝ ad nauem,quæ fluctibus terribiliter iactabat.[Et nautæ timuerunt]inſtans pe-
riculum.[& clamauerunt viri ad deum ſuum.]Dicunt aliqui,ꝙ in naui erant homines diuer
ſorum territorioꝝ ac rituum,diuerſos deos colentiũ,ſicq; vnuſquiſq; ſuũ inuocauit deum.
Huic dicto cõſonat translatio LXX,quæ talis eſt:Et clamauerunt vnuſquiſq; ad deũ ſuum.

Quanuis

Quamuis ẽm veritatē Dei ſummi ignorarēt, credebant tamen eſſe prouidētiam,& mūdum interiorē gubernari à dijs,quoꝝ auxilio æſtimabāt mare poſſe ſedari.Sic'q; ſub errore religionis nouerāt aliqd venerandū.[& miſerūt vaſa,q̄ erāt in naui,in mare,vt alleuiaretur] nauis [ab eis]vt ſ.pōdere vaſoꝝ eiecto, nauis facilius tranſiliret, quā arbitrabanſ ſolito onere prægrauari.[& Ionas deſcendit ad interiora nauis] i.ad ſecretiora eius latibula. [& dormiebat ſopore graui] i.dure ſeu fortiter.Cur ad interiora nauis īgreſſus eſt atq; dormiuit,dici poteſt ꝙ vidēt tēpeſtatem oriri, & de peccato fugæ conſcius ſibi, agnouit eā propter ſe concitari: ideo iā mœſtus ac pauens, & inſtās malū intueri nō audens, intrauit latibulū,& præ triſtitia
Matt.26. tædioq; dormiuit,ſicut apoſtoli tēpore paſſionis. Et Pſal.118. Dormitauit, inqt,aīa mea præ tædio. Alij dicūt,ꝙ in tāta tēpeſtate trāquillus fuit atq; ſecur⁹, alijsq; turbatis placido ſomno quieuit. Sed miꝝ apparet,ſi tēpeſtatem vidēs inſurgere,& agnoſcēs eam propter ſuam culpā accidere,nō potius dedit ſe ad orandū corde timorato atq; ſolicito ſomnū excludente,q̄ ad dormiendū maxime,ne occaſione ipſius oēs perirent qui erant in naui. Potius igiſ reor, ꝙ ſtatim poſtq̄ nauis ingreſſa eſt mare,tēpeſtate nondū exorta. Ionas ad interiora nauis deſcendit,tanq̄ laſſus de via,& triſtis propter cōmiſſionē ſibi factā. Et quia cū illis gentilibus non delectabatur miſceri, idcirco dedit ſe repauſationi ſoporis. Sōnus ẽm naturaliter mitigat cordis triſtitiā.[& acceſſit ad eū gubernator] i.rector nauis,q tanq̄ ſuperior alios habuit conſolari,& de remedio principaliter ſoliritari. [& dixit ei Quid tu ſopore deprimeris?] i. cur tātæ temeritatis atq; ignauiæ es,vt in tāto diſcrimine dormias? [Surge,īuoca Deū tuū] vt cuius cōmune extat periculū,ſit & cōmunis oratio. Vidit ẽm gubernator, ꝙ vaſa iactādo & idola implorādo nihil proficerēt:idcirco alloquiſ Ionā,quē vidit huculq; nō exoraſſe,perſectim cū naturale ſit,vnūquēq; in ſuo periculo plus de alio,q̄ in ſeipſo cōfidere.[ſi forte recogitet Deus]tuus[de nobis]quibus noſtri dij non auxilianſ,i.quatenus De⁹ tuus ſubueniendo oſtēdat ſe memorē noſtri,quoꝝ vidrſ oblitus. [vt non pereamus] i.ne mergamur.[& dixit vir ad collegā ſuū]i.viri iſti inter ſe loquebanſ:Nō dubiū,quin Ionas ſurgēs inuocauerit Deum,ſed cū nec ei⁹ oratio p̄beret ſubſidiū,dixerūt q̄d ſubditur[Venite,mittamus ſortes,& ſciamus quare hoc malū]pœnale,i.iſta afflictio[ſit nobis.]Nautæ & viri iſti naturam ventoꝝ ac tēpeſtatum ſreqūter experti,pēſabant tēpeſtatem hanc non eſſe naturalē ac ſolitā, ſed propter alicuius in naui conſiſtētis maleficiū contigiſſe. Aliter non ſorte quærerēt authorē naufragij,nec per rē incertā,certū periculū conarenſ vitare.[Et miſerūt ſortes,& cecidit ſors ſup Ionā] Sortes ẽm mittunſ in ſinū, ſed à dño temperanſ, vt dicitur Prouer.16.Quæritur,an liceat ſortib⁹ vti?Videſ ꝙ immo,authoritate Salomonis nunc poſita. Ioſue quoq; per ſortem
Ioſue 7. depræhēdit Achan.Apoſtoli etiā vſi ſunt ſorte in electione Matthiæ.Præterea Moſes ait Nu
Actor.1. meroꝝ 22.vt terra ꝑmiſſionis per ſortes diuideretſ: Sicut, inquit,vnicuiq; ſors ceciderit,tribueſ hæreditas.Oppoſitū aūt arguiſ,qm̄ Gloſſa ait hoc loco(eſtq; gloſſa hæc ſumpta ex verbis Hieronymi) ꝙ Matthias ſorte eligiſ,& hic fugitiuus,ſ.Ionas,ſorte depræhenditur, non agitur virtute ſortiū,ſed voluntate Dei,qui ſortes regebat incertas. Nec hoc exemplo debemus vti vel credere ſortibus,qm̄ priuilegia ſinguloꝝ non poſſunt legē facere cōmunē.Sicut
Gen. 41. nec vbiq; credendū eſt ſomnijs, quāuis voluntate Dei Pharao & Nabuchodonoſor indicio
Dan.2.4 ſomnioꝝ futura cognoſcunt,videlicet per interpretationē Ioſeph & Danielis.Et reſpondendū ſecundū Thomā in ſecūda ſecūdæ,ꝙ ſortes dicunſ,dum aliqua fiunt,ex quoꝝ euētu aliqd occultū innoteſcit.Triplex ergo eſt ſors, ſ.diuiſoria,cōſultoria,ac diuinatoria.Diuiſoria appellaſ,q̄a per miſſionē ſeu iudiciū ſortiū quærīſ, quid ſit alicui exhibēdum de re poſſeſſa, dignitate,honore vel pœna:hoc eſt, vt cognoſcaſ, quis quā partē accipiat. Si aūt quærīſ,q̄d ſit agendū vel dimittendū,vocaſ ſors cōſultoria.Quod ſi inueſtigeſ quid ſit futuꝝ,erit ſors diuinatoria.Actus aūt humani,qui requirunſ ad ſortes,nō ſunt ſubiecti influxioni ſtellarum. Non ergo licet effectū ſeu oſtenſionē ſortiū expectare à corpore cæleſti ſeu aſtris,nec à ſpūali ſubſtātia mala,ſ.dæmone. His aūt cauſis remotis, oportet ſortialiū actuū effectū præſtolari à fortuna,vel ex ſubſtātia ſpūali directiua bona,puta à Deo vel angelis. Si itaq; expectetur à fortuna,q̄d in ſorte diuiſoria tantūmodo locū habet, vt dū aliqui nequeūt rē cōcorditer diuidere, ſorte vtunſ, totū cōmittentes fortunæ,tunc (vt aliqui dicunt)nullū eſt peccatū.Alij tamen aſſerūt, ꝙ ſit vitiū vanitatis. Porro ſi effectus ſortis expectatur à Deo vel ab angelis,nō eſt in ſe malū,ſecundū Auguſt.Sed poteſt in hoc quadrupliciter peccatū incidere.Primo,ſi fiat ſine neceſſitate,quia hoc pertinet ad tentationē Dei.Secundo,ſi etiam in neceſſitate fiat
Actor.1. ſine debita reuerentia.Vnde apoſtoli cœtu fratrū collecto,& oratione præmiſſa,ſortes miſerūt.Tertio,ſi diuina oracula ad terrena conuertanſ negotia.Quarto,ſi in eccleſiaſticis electionibus,quæ ex ſpūſſancti inſpiratione fieri debēt,ſortibus quis vtaſ.Vnde Beda dicit, Matthiā ſorte electū ſeu factū apoſtolū,qȓ ſpiritusſanctus nondū erat datus:ſed ſpirituſancto re-
Acto. 6. cepto,ſeptem diaconi nō ſorte, ſed fratrum electione ſunt ordinati.Ex quibus patet ad argumenta reſponſio.Veruntamen iſti exiſtentes in naui cum Iona, fuerunt gentiles,Ideo ſuperſti-

perſtitioſis ſortibus vſi creduntur. Vnde nec excuſantur in toto. Deus tamen qui de malis elicit bona, taliter temperauit has ſortes, quod Ionas eſt depræhenſus. [Et dixerunt ad eum: Indica nobis, cuius cauſa] id eſt, pro quo peccato, [malum iſtud] pœnæ, puta tempeſtas, [ſit nobis] omnibus propter te ſolum. Depræhenſum per ſortem, cogunt propria voce confiteri quod verum eſt, vt certiores reddantur. Et forte ſpecialiter mirabantur, quod ſors cecidit ſuper Ionam, qui ex vultu & habitu, verbis & geſtibus, videbatur homo virtutis. ideo ſciſcitantur, [quod eſt opus tuum?] id eſt, quid habes præ manibus? quid feciſti? cuius officij es? Primo quærunt de opere, quoniam propter opus efficitur homo dignus pœna vel laude. [quæ terra tua?] id eſt, de qua regione es oriundus? [& quo vadis, vel ex quo populo es tu?] id eſt, cuius religionis & cultus? Quatuor ergo mira breuitate interrogant, vt ex his cognoſcatur cauſa periculi. Aliquando enim quis punitur, propter maliciam terræ natalis, vel quia tendit ad locum prohibitum, vel propter peccata parentum. Quibus Ionas plane breuiterq; reſpondet: [Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum.] Deſcendentes enim de genere Abrahæ per Iſaac & Iacob, vocantur Hebræi ab Heber, de cuius ſemine natus eſt Abraham. [& dominum DEVM cæli ego timeo.] id eſt, colo & vereor. Quum enim Ionas hæc dixit, timuit vtique Deum, & de ſuo peccato (vt reor) pœnituit. Si vero dicatur peccaſſe mortaliter, fugiendo & non obediendo, amiſit filialem timorem, quem pœnitendo recuperauit. [qui fecit mare & aridam] de quo in Apocalypſi legitur: Adorate eum qui fecit cælum & terram, mare & fontes aquarum. [Et timuerunt viri timore magno:] tamen ſeruili. Timuerunt enim maieſtatem creatoris, cuius omnipotentiam viſibiliter ſentiebant, & viderant quàm horrendum eſſet manum illius incidere. [Et dixerunt ad eum: Quid hoc feciſti?] Quod intelligi poteſt dupliciter: Primo increpatorie, tanquam dicant: Quur tanto Deo non paruiſti, & quur creatoris manum putaſti effugere? Secundo interrogatiue, vt ſit ſenſus: Quod eſt myſterium fugæ tuæ? Quur vir tantus, tam religioſus & diuinarum reuelationum conſcius fugit, nec ſtuduit ire in Niniuen ad prædicendum eius ſubuerſionem? Cur cultor vnius ſummi Dei receſſit à Deo ſuo? [Cognouerunt enim viri, quod à facie domini fugeret, quia indicauerat eis] quando dixit, Hebræus ego ſum: tunc enim adiecit, ꝙ fugeret à facie domini, & idcirco oriretur tempeſtas. [Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, & ceſſabit mare] id eſt, commotio maris [à nobis?] tanquam dicant: Videmus te virum eſſe magnum, ſapientem & ſanctum, cum quo loquitur Deus, cui ſua ſecreta reuelat, cui magna committit, ideo tibi cũcta committimus, & vt tuiipſius iudex conſiſtas. Tuum eſt imperare, noſtrumq; exequi: & qui author es culpę, demonſtra remedium. Non audemus cultorem ſummi Dei proprio condemnare conſilio, ne Dei eius iram grauius incurramus. [quia mare ibat & intumeſcebat. Et dixit ad eos: Tollite me, & mittite in mare.] In quo patet conſtantia & iuſtitia Ionæ, qui contra ſeipſum tam promptum pronunciauit iudicium, maluitq; ſubmergi, quàm alios ſecum periclitari, paratus etiam mortem tolerare pro ſuo peccato, ad ſatisfaciẽdum honori diuino. [& ceſſabit mare à vobis] cum fuero merſus. Culpa enim vlta, pœna finitur. [Scio enim ꝙ propter me tempeſtas hæc grandis eſt ſuper vos] id eſt, idcirco condoleo vobis, & opto vos erui, me pereunte. [& remigauerunt viri, vt reuerterentur ad aridam.] In quo patet, quàm inuitiſſime eiecerunt Ionam propter reuerentiam perſonæ, cui cum proprio periculo deferebant. [& nõ valebant] reuerti ad terram, [quia mare ibat] i. impetuoſe ferebatur, [& intumeſcebat ſuper eos] quaſi non potens vltionem iniuriæ ſui creatoris differre. Et quo viri illi plus tardabant ſubmergere Ionam, eo altius irruit ſuper eos fluctuum impetus. Dicunt quoq; Hebræorum doctores nonnulli, ꝙ aliæ naues vicinæ ſine tempeſtatis concuſſione procedebant, ſed huic naui ex omni latere imminebat tempeſtas, ita ꝙ nec reuerti valebant. [Et clamauerũt ad dominum,] iam enim ex effectu nouerant cauſam, videlicet quod eſſet vnus omnium dominator ſummus atq; omnipotens, cuius tantam experiebantur in mari virtutem. [& dixerunt: Quæſumus domine, ne pereamus in anima viri iſtius] i. ne ob interfectionem cultoris tui puniamur à te. [& ne des ſuper nos ſanguinem innocentem] i. nobis non imputet mors prophetæ ſancti innoxij, non ꝙ fuerit penitus innocens, immo hanc meruit pœnam, ſed aliunde erat vir ſanctus & innocens, & cognouerunt eum eſſe meliorem eis. Ideo metuebãt manus peccatrices in vatem extendere. [quia tu domine ſicut voluiſti, feciſti. Et tulerunt Ionam] i. ſpontaneum, cum reuerentia & timore portabant, non renitentem rapuerunt. [& miſerunt in mare, & ſtetit] i. ceſſauit & conquieuit [mare à feruore ſuo] i. impetuoſa commotione ſimili iræ atq; furori. [Et timuerunt viri timore magno dñm.] naturale eſt enim, vt in- Matt. 8.
ſolitis ac mirabilibus rebus viſis, homo formidet. Vnde in Euang. frequenter habetur, ꝙ turbæ viſis miraculis Chr̃i, timuerũt. Viri aũt prædicti mirabilia ſub vna hora viderunt, videlicet ſupernaturalis tẽpeſtatis ortũ, & eiuſdem ſubitaneã ceſſationem. [& immolauerunt hoſtias dño] vel hoſtias laudis, & ſpiritũ contribulatum ac precem deuotam, vel etiam hoſtias corpo-

Apoc. 14.

Hebr. 10

Marci 4

Lucæ 8

corporales de rebus ſuis,quas ſecum habebant.[& vouerunt vota]i. plura ſe oblaturos promiſerunt.Immo ſecundum Hieronymũ,vouerunt ſe amplius non receſſuros à Deo, quem cœperant colere.Sicq́ timuerunt eum nunc timore magno & initiali ſeu filiali, ita ꝙ pœnitendo & bonum propoſitum concipiendo,fecerunt quod in ipſis eſt, moxq́ gratiam gratum facientem ſortiti ſunt.

¶De myſtica eiuſdem explanatione capituli. Artic. II.

IOnas in multis tenet figuram Chriſti,ſicut in ſequenti patebit capitulo. Vnde quæ literaliter de Iona inducta ſunt,de Chriſto allegoricè exponuntur.Ionas autem interpretatur columba,ſeu dolens.Et per vtrunq; intelligitur Chriſtus ab omni felle amaritudinis
Marc. 3. alienus, purus,& ſimplex:ſuper quem ſpiritusſanctus in ſpecie columbæ deſcendit. Ipſe quoq;
eſt,de quo cantatur in Pſalmo 68.Ego ſum pauper & dolens.Et in Eſaia dicitur:Vere dolo-
Eſaiæ 53. res noſtros ipſe portauit.Et vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. Itaq;[Factum eſt ver
Ibidem. bum]i.præceptum [dñi]Dei patris[ad Ionam]i.Chriſtum,ſecundum quod homo eſt. Pro-
Ioan.14. pter quod ait in Ioannis Euangelio:Sicut mãdatum dedit mihi pater,ſic facio. [filiũ Amathi]i.patris æterni,qui eſt veritas prima.Amathi nẽpe veritas interpretatur.[Surge]à quiete contemplationis,vel à Nazareth vrbe permodica. [& vade in Niniuen ciuitatem grandem]i.ad mũdum ſeu populum vniuerſum. Niniue autem interpretatur ſpecioſa,qua mundus deſignatur,quo oculis carnis nil pulchrius intuemur.Vnde in Græco ab ornatu ſeu pulchritudine nomen accepit,quoniam Grȩce dicitur coſmos,i.decorus ſiue ornatus.Hinc etiam Plato diſſeruit, ꝙ mundus iſte ſenſibilis, dicitur mundus,i. purus, quoniam à mundo mundiſſimo, qui eſt in mente diuina, videlicet à mundo ideali atq; archetypo, fluxit. [& prædica in ea,quia aſcendit malitia eius.]Hoc Chriſtus prædicauit, dicendo Lucæ 13. Niſi
Matt.18. pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis.Et:Væ mundo ab ſcandalis. Propter quod
Ioan. 7. ait in Ioanne:Me odit mundus,quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quia opera ei⁹ ma
Eſa. 13. la ſunt.Hoc & Eſaias prædixit:Percutiet, inquiens,terram virga oris ſui.Denique in hoc ꝙ
Ionas fugit à facie domini, non tenet propriè typum Chriſti. [Et deſcendit Ioppen.] Per
Ioppen,quæ interpretatur decora,virgo Maria tota pulchra, & penitus immaculata expri-
Cant. 4. mitur.Cuius dulciſſimum virginalemq́ vterum ingreſſus eſt filius Dei. [& inuenit nauem] i.carnem humanam ſumpſit ex ea.[euntem in Tharſis] id eſt, in mare ſeculi huius. Procedens nanq; de virginis vtero,proceſſit ad perſecutiones mundi iſtius. [& dedit naulũ eius] id eſt,corpori aſſumpto largitus eſt præmium pro miniſterio, quo miniſtrauit verbo æterno,cuius erat inſtrumentum animatum,cõiunctum,immediatum & proprium.[& deſcendit in eam.]diuinitas quippe latebat,& habitauit in carne aſſumpta. [vt iret in Tharſis] id eſt,viſibiliter cõuerſaretur cum hominibus,& prædicaret in mundo. [Dominus autem miſit ventum magnum in mare] id eſt, multas perſecutiones permiſit excitari in Chriſtum, [& facta eſt tempeſtas magna in mari] id eſt,in Iudæa vitiorum fluctibus plena & amariſſima,quando videlicet ſcribæ ac phariſæi,cum alijs multis perſecuti ſunt Chriſtum. Vnde in Euangelio legitur, ꝙ Chriſto ingrediente Hieruſalem, commota eſt vniuerſa ciuitas, di-
Matt.21. cens:Quis eſt hic? [& nauis periclitabatur conteri] ſecundum exteriorem apparentiam,
Lucæ 4. quando Iudæi voluerunt Ieſum præcipitare & lapidare.Per nauem autem(vt dictum eſt)in-
Ioan. 6. telligitur caro Chriſti, quæ erat quaſi vehiculum deitatis, præſertim quum nobis quoq; dicat Apoſtolus 1.Cor.6.Portate Deum in corpore veſtro.Et alibi ſcriptum eſt:Currus DEI
Pſal. 67. decem millibus multiplex.In die vero Paraſceues contrita eſt nauis iſta, quantum ad hoc,
Matt. 26 quod humanam vitam amiſit,& à planta vſq; ad verticem non erat ſanitas in ea. Cumq́ cõpræhenſus eſſet Chrs̃ à Iudæis,[nautæ]id eſt,Apoſtoli nauẽ eccleſiæ poſtea gubernantes, [timuerũt] fugientes à Chriſto, [& clamauerunt ad Deum] eo ꝙ dulciſſimum atq; chariſſimum amiſerunt magiſtrum. [Et Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui.]ſic & Chriſtus dormiuit ſuper ceruical, ſecundum Marcum.[Et acceſſit ad eum gu-
Marc. 4. bernator] Petrus enim eſt princeps Apoſtolorum, & condiſcipuli tunc ſuſcitauerunt Ieſum. Veruntamen per ſoporem Ionæ, aptius intelligitur torpor & negligentia peccatoris. Qui quum in medio laqueorum ambulet, & infinitis valletur periculis, vana ſecuritate re-
Eccl̃s 8. ſoluitur, nec cum timore & tremore propriam operatur ſalutem. Vnde in Eccleſiaſte habetur:Sunt impij,qui ita ſecuri ſunt, quaſi iuſtorum facta habeant. Tales ergo accedat gubernator, id eſt, prælatus vel pius hortator atque director (vnicuiq; enim mandauit Deus de
Eccl 17. proximo ſuo)& dicat:[Quid tu ſopore deprimeris? Surge,inuoca Deum tuum] Ambroſi-
Roma.13 us:Tempus enim eſt nos à ſomno ſurgere,quoniam non dormientibus, pigritantibus,accidioſis,ſed vigilantibus & laborantibus,prouenit regnum cælorum. Ideo ait Saluator Lucæ 21.Vigilate itaq;,omni tempore orantes,vt digni habeamini fugere omnia, quæ ventura ſunt, & aſtare ante filium hominis. Et Matthæi 25. Vigilate itaque,quia neſcitis diem ne-
Prou. 6. que horam.Hinc in Prouerbijs Salomonis dicitur: Vſquequo piger dormies? Vſq; quo dormita-

mitabis?[ſi forte recogitet Deus de nobis,vt nou peccamus.]Ita in omni tribulatione & an-
guſtia facere nos oportet, confugiendo ad Deum, & alios admonendo vt inuocent Deum,
quia cum ignoramus quid facere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros 2.Par.20
& corda leuemus ad creatorem.[Dixit Ionas: Tollite me, & mittite in mare.]Sic Chriſtus
videns totum genus humanum periclitari, & pro magna parte damnari, voluit in hunc
mundũ deſcendere,hominesq́ moriendo ſaluare à tempeſtate dæmonis & peccati, præfer-
tim, quũ pater zelans pro filio,dãnauit angelicos ſpiritus protoplaſtosq́ homines,eo quod ſimi
litudinẽ Dei, quæ filio appropriatur vel propria eſt,inordinate appetierunt. Hinc filius ze-
lans pro patre,vt eius honorẽ in hominib' recuperaret,dignatus eſt in mare ſeculi deſtina-
ri & opprimi,prout fatetur in Pſal.Super me confirmatus eſt furor tuus,& oẽs fluctus tuos in- Pſal. 87.
duxiſti ſuper me.[& ceſſabit mare à vobis.]Chriſto eñi pro nobis occiſo, mitigata eſt rabies
dæmonum in nos,non quod illi minus crudeles effecti ſint,ſed quia eorum poteſtas arctata eſt.
[Et timuerunt viri timore magno.]Sic & nos videntes indeſinenter magnalia Dei, rapidum
motum cælorum,curſus ſtellarum &c.quæ in vniuerſo geruntur à Deo (quæ vtiq; incompa
rabiliter maiora ſunt,quã quæ viri prædicti viderunt circa Ionam) debemus Deũ filialiter re-
uereri,multumq́ timere,& cordialiter concuti ex conſideratione maieſtatis omnipotentiæ
Dei,hoſtias quoq; obedientiæ,laudis ac precum Deo offerre,& vota vouere, iuxta illud:Vo Pſal. 75.
uete & reddite domino Deo veſtro.Hoc enim eſt actus latriæ.

¶Expoſitio literalis Cap.II.Et præparauit dñs piſcem grandem,&c. Art. III.

CONſequẽter deſcribunt mirabilia Dei circa Ionã peracta.[Et præparauit]i.ad degluti-
endũ Ionam adduxit[dñs piſcẽ grandẽ]i.cetũ.Sic eñi Chriſtus allegat in Euang.Sic fu- Matt.12.
it Ionas in ventre ceti. Sic quoq; tranſtulerunt LXX. [vt deglutiret Ionam.] Poterat vtiq;
Deus conſeruare vitã Ionæ extra ventrẽ ceti in pelago, ſed ad præfigurandũ dñicam ſepul-
turã, voluit eum eſſe in medio ceti,cuius venter figurauit Chriſti ſepulchrũ.Præparauit aũt
dñs piſcem hunc,vel de nouo eũ producendo,vel de alio loco ad nauem ducẽdo.Quod for-
te miniſterio angeli factum eſt, quanquã & ſolo nutu Deus hoc potuit. [Et erat Ionas in ven-
tre piſcis]viuus atq; incolumis poteſtate diuina, ſicut tres pueri in medio æſtuantis incẽdij, Dani. 3.
[tribus diebus & tribus noctibus]propter myſterium ſeu myſticam rationem, ad præfigu-
randum triduũ ſepulturæ Chriſti, quod per ſynecdochen ſumitur.[Et orauit Ionas ad do-
minum Deum ſuũ de ventre piſcis,& dixit:Clamaui] vel ſolo cordis effectu verbisq́ menta-
libus,vel clamore vocali,quia in ventre piſcis potuit vox formari,[de tribulatione mea]i.in
tribulatione exiſtens,& ab ea eripi cupiẽs, [ad dñm]qui ait:Inuoca me in die tribulationis. Pſal. 49.
[& exaudiuit me de ventre inferi] i.de ventro piſcis, qui infernus ſimilitudinarie appellatur,
propter horrorem & capacitatis latitudinẽ.Erat eñi præhorrendum,eſſe in medio ceti.Sic
& nos in tribulatione facere opus eſt exẽplo dicentis:Ad dominum,cum tribularer,clama- Pſal.119.
ui,& exaudiuit me.Hinc Deuter.4.habetur:Cum quæſieris dominũ Deum tuum, inuenies
eum,ſi tamen toto corde quæſieris eum,& tota tribulatione animæ tuæ. Et Baruch ait:Ani
ma quæ triſtis eſt ſuper magnitudine mali, & incedit curua & infirma, & oculi deficientes, Baruc. 2
& anima eſuriens dat gloriã & iuſtitiam tibi domino.[Clamaui,& exaudiſti vocem meam.]
Clamauit eñi Ionas,ſecundũ Hieronymũ,ſaltẽ interno clamore,quãdo vidit ſuper ſe veni-
re atq; hiare immanẽ beluã.Et tũc dominus miſericors fuit ei,ita quod nõ lædebatur ab ea.Co-
gnouit quoq; in ſpiritu ſe liberandum,& egreſſurũ de ventre ceti, vt aliqui dicũt.[& proieciſti
me in profundũ in corde maris]i.cetũ,qui cũ ſit maximæ quãtitatis inter piſces, deſcẽdit ad
profundiora pelagi loca, vt poſſet natare. Hoc loco dicit Hierony. quod infernus eſſe perhibe-
tur in medio terræ.[Et flumen circundedit me] i.fluens aqua abyſſi anteq̃ glutiret, & etiã in
ventre ceti fuit aqua Ionã circundans pro aliqua corporis ſui parte.[Oẽs gurgites tui & flu
ctus tui]à te creati & mihi inflicti,[ſuper me tranſierunt.]Operuerunt eñi piſcem, & ex con-
ſequenti eum,qui fuit in medio piſcis. [Et ego dixi:Abiectus ſum à conſpectu oculorũ tuo-
rum]i.ab intuitu miſerationis pietatisq́ tuæ. Hoc dixit dolentis affectu, & quantũ ad hoc,
verum fuit quod De' rigoroſe cœpit inobedientiã eius punire per tẽpeſtatem, proiectionem,&
deglutitionẽ. Verũtamen rurſus videbo tẽplum ſanctum tuum,] quia (vt tactũ eſt) ſpũ pro-
phetali præuidit ſe exiturum de piſce,& templũ Dei in Hieruſalẽ conſpecturum.De quo fer-
tur in Pſal.Sanctum eſt tẽplum tuũ,mirabile in æquitate. [Circundederũt me aquæ vſq; ad
animã]meam,i.vſq; ad vitæ periculũ,niſi diuinitus præſeruatus fuiſſem.Subſtantiã vero ani- Pſal.64.
mæ incorporalẽ ac ſimplicem aquæ non poſſunt contingere vel intrare. [abyſſus vallauit
me,pelagus operuit caput meum,]operiendo piſcem, in quo eram concluſus,& anteq̃ glu-
tirer.[Ad extrema montium]i.ad profunda loca abyſſi,vbi montium fundamenta, radices
ſeu pedes terminantur, quod accipi poteſt de magnis montibus in littore vel in mari loca-
tis.[deſcendi.terræ vectes]id eſt,baſſiora loca terræ,ſuper quam currit abyſſus,quibus quaſi
vectibus & columnis globus terræ dicitur ſuſtentari. Vel profunda terrarum tanq̃ vectes &

ſtræ.[concluſerunt me in æternū,]ſecundum hoim æſtimationem,vel quia humana virtute
nunꝗ̃ egredi potui,ꝗuis nullum corpus humanum ſit æternaliter permanſurū in pelago,ſed
in die nouiſſimo ſuſcitandū, qm̃ mare dabit mortuos ſuos, ſecundum Ioan.Apocal.20. [Et
ſubleuabis]i.eripies [de corruptione] i.morte & digeſtione ſeu manducatione à belua iſta,
[vitam meam,]ne manducer à ceto,[dñe Deus meus.]Qui licet ſis oim Deus,tamen ſpecia-
liter es De⁹ meus,circa quē tam pie ac mirabiliter operaris.[Cum anguſtiaretur in me ani-
ma mea]i.omi humano eſſet ſolatio deſtituta, & in horrido tenebroſoq́ꝫ ceti aluo conſiſte-
Pſal. 90. rem.[dñi recordatus ſum,] eius miſericordiã implorando, qui ait: Cum ipſo ſum in tribu-
& 10. latione.[vt veniat ad te]dñe[oratio mea]i.tibi accepta ſit,[ad templū ſanctū tuum]i. ad te
in tẽplo tuo ſpecialiter habitantē. Dñs em̃ in tẽplo ſancto ſuo: ſiue per tẽplum intelligatur
quod erat in Hieruſalem, ſiue tẽplum triumphantis eccleſiæ, quod eſt patria cæleſtis, vt cæ-
lum empyreū.Quod aũt Apoc.21.habetur, Templum non vidi in ea, intelligiſ, quãtum ad
aliquē actum templi,qui conuenit viatoribus,non cõpræhenſoribus.[Qui cuſtodiunt vani-
tates]i.rebus vanis,mendacijs & peccatis diligenter inhærent, & velut carum theſaurū con-
Prou. 2. ſeruant,lætantes cum malefecerint,& perſeuerantes in malis. [fruſtra miſericordiam ſuam
derelinquunt]i.gratia & miſericordia Dei ſe indignos inaniter faciunt,quia nec in illis ali-
quid veræ beatitudinis reperiunt, & verã felicitatē amittunt. Et in hoc patet magnanimi-
tas Ionæ,ꝙ in tãto conſtitutus horrore,cõtra mundanam proſperitatē inuehitur. [Ego aũt
in voce laudis]i.cū cantico & diuino præconio[immolabo tibi]hoſtias ſpiritales atq; lega-
les,& in primis meipſum,tibi de cætero in oĩbus obediendo. Salutare em̃ ſacrificium eſt,at-
tendere in mandatis, & diſcedere ab omni iniquitate, vt dicitur Eccl 35. [Quæcunq; voui,
reddam.]Vnde patet,ꝙ Ionas more afflictorum promiſit certas Deo hoſtias immolare, vel
obſequia exhibere,vel pro gratiarū actione,ꝙ Deus eum tam clementer cuſtodiuit in maris
vel vt tantum diſcrimen euaderet,nec fieret beluæ cibus.[pro ſalute mea dño,] vt ab eo æter
nam merear beatitudinē conſequi.[Et dixit]i.iuſſit[dñs,]cui cuncta creata obediũt, [piſci,]
mouendo & afficiendo appetitum piſcis ad id,quod ſubditur:[& euomuit Ionã in aridã,]
proijciendo eum ſuper littus maris.Et miraculoſum videtur fuiſſe,ꝙ tantus piſcis potuit
terræ eatenus propinquare,quia in modica aqua natare non valet. Poteſt tamen cum impe
tu venire ad littus,deferendo ante ſe aquã, ſicut dū capitur,ſed ſi tunc aliquid extra ſe proij-
cit,hoc cadit in aquam.¶Præterea iuxta allegoricū intellectum,quemadmodum Ionæ tri-
duana in piſce habitatio,fuit ſepulturæ dominicę typus,ſic eius oratio fuit figura orationis
dñi ſaluatoris,qui ſecundū Apoſtolum,cum clamore valido & lachrymis ſupplicationes fu
Matt. 26 dit ad Deum.[Clamaui de tribulatione mea ad dñm.] Sic & Chriſtus paſſione inſtãte pre-
& 27. catus eſt:Pater,ſi fieri poteſt,tranſeat à me calix iſte. Et in cruce extẽtus: Deus Deus meus,re-
ſpice in me.[& exaudiuit me de ventre inferi] i.de limbo animam meam eduxit, & corpori
reuniuit. Vel,de ventre inferi,i.de monumento. [Clamaui,& exaudiſti vocem meam.] iu-
xta quod ait Ioan.11.Pater,gratias ago tibi,qm̃ audiſti me.Ego aũt ſciebam, qm̃ ſemper me
audis.Quicquid em̃ Chriſtus orauit ratione deliberata & voluntate rationali ſimpliciter di-
cta,obtinuit.[Proiceciſti me in profundum in corde maris.] Hoc eſt quod ait in Pſalmo 68.
Infixus ſum in limo profundi. Et,Veni in altitudinem maris,Iſtud ergo profundum,eſt vel
Ephe. 4. caro mortalis aſſumpta,vel inferiores partes terræ,in quas(Paulo teſte) deſcendit ſaluator.
Porro cor maris eſt Iudæa,in medio terræ habitabilis ſita, quemadmodum cor eſt in medio
animalis.Ibi enim operatus eſt noſtram ſalutem. [Circundedit me flumen]tentationum,
perſecutionum & paſſionum. Tota enim conuerſatio Chriſti in ſeculo iſto, quaſi in abun-
dantia tribulationum fuit, præſertim cum toties compaſſus fuerit mundo,& in paupertate
Hebr. 8. præcipua vixit.[Omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt] i.prædictis aduerſi-
tatibus ſum afflictus, opertus, probatus, quemadmodum dicit Apoſtolus: Non habemus
pontificem qui non poſſit compati,ſed probatum per omnia.Hinc Chriſtus fatetur in Pſal-
mo 68. Tẽpeſtas demerſit me.Et 87.Repleta eſt malis anima mea. Ibidemq́ꝫ:Super me con-
firmatus eſt furor tuus,& omnes fluctus tuos induxiſti ſuper me. Hoc quoq; aliquo modo di
cere poſſunt in magnis & multis afflictionibus conſtituti, & cum Apoſtolo 2.Cor.1. dicere
poſſunt: Supra modum grauati ſumus, ſupra virtutem. De talibus demum aquis & flucti-
Pſal. 21. bus ſcriptum eſt Thren.3.Inundauerunt aquæ ſuper caput meum.[& ego dixi]in cruce, [ab-
Matt. 27. iectus ſum à facie oculorum tuorum,] cum dixi:Deus meus,Deus meus, vt quid dereliqui-
ſti me? Vnde Eſaiæ 53.legitur: Nos putauimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, &
humiliatum.Non ꝙ abſolute relictus fuit à Deo,ſed quoniam inferiori parti animæ ſubtra-
cta fuit ſolita conſolatio, & natura aſſumpta poteſtati tenebrarum & manibus impiorum
expoſita fuit,in tantum,ꝙ ſatiati ſunt pœnis eius.Sicq́ꝫ videbatur Chriſtus homo abiectus
Ibidem. à DEO. Ideo enim dixerunt:Si rex Iſrael eſt.Vel,Si hic eſt Chriſtus Dei electus, deſcendat
Lucæ 23 nunc de cruce,Confidit in Deo,liberet eum nunc, ſi vult.[Veruntamen ruſus videbo tem-

plum ſanctum tuum]i.apoſtolos & eccleſiam militantem ac triumphantem. Hinc Ioan.16.
ait: Iterum aſit videbo vos, & gaudebit cor veſtrum. Vnde cantatur in Pſal.34. Confitebor
tibi in eccleſia magna. Et 21. In medio eccleſiæ laudabo te. [Circundederunt me aquæ]tribu-
lationum[vſq; ad animam] i. vſq; ad corporalis vitæ extinctionem, iuxta illud Pſal.68. Sal-
uum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vſq; ad animam meam. [ad extrema mõtium
deſcendi]ſecundum animam in puncto mortis, i. ad inferiora terræ loca. [terræ vectes con-
cluſerunt me,]ita ꝙ infra portas inferni fui detentus ſpontanee, non arctatus, nec captus,
aut proprie clauſus, immo portas æreas contriui, & vectes ferreos fregi. Iudæi vero puta-
bant eum vnà cum impijs in æternum damnatum, ſecundum quod Chriſtus fatetur in Pſal
mo 87. Poſuerunt me in lacu inferiori, in tenebroſis & in vmbra mortis. Ideo ſubditur, [in
æternum. Et ſubleuabis de corruptione vitam meam,] qm̃ non dediſti ſanctum tuum vide- Actor.2.
re corruptionem, & ad immortalem vitam ſuſcitaſti me tertio die. [Cum anguſtiaretur in Pſal.15.
me anima mea,] dum dixit: Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortem, quando & facto me in Matt.26
agonia, factus eſt ſudor meus ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram. [dñi recordatus Lucæ 22
ſum,]prolixius orando. Quæ oratio non eſt deſcripta. Et dicendo: Pater, ſi poſſibile eſt, au- Matt.26
fer à me calicem iſtum. Veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat. [Ego aũt in voce laudis
immolabo tibi]ſacrificium laudis, ſecundum quod homo ſum. Obtulit etiam Chriſtus pa
tri vel trinitati prædam, quam de inferis rapuit, dum eam in aſſcenſione patri præſentauit
in patria. Deniq; quando in paſſione immolauit ſeipſum, nunq̃ anima eius, quo ad partem Marc.14
ſuam ſuperiorem, ceſſauit à laude diuina. [Quæcunq; voui, reddã.] Sic & nos agere par eſt.
Diſplicet enim Deo ſtulta & infidelis promiſſio, vt Salomon ait. Eccl 5.

¶Declaratio Cap. III. Et factum eſt verbum dñi ad Ionam ſecundo. Art. IIII.

ET factum eſt verbum domini ad Ionam ſecundo, dicens: Surge, vade ad Niniuen ciuita
tem magnam, & prædica in ea prædicationem, quã ego loquor ad te] videlicet ꝙ poſt
quadraginta dies mox ſubuertetur. Poſt liberationem Ionæ à mari & ceto, non dicitur
ei, cur non feciſti quod imperaui, ſed ſufficit ei naufragij & deuorationis ſola correptio. Su
perfluum nanq; eſt, delinquenti ſeruo poſt plagas imputare quod fecit, cum huiuſmodi
correptio non tam emendatio ſit, q̃ exprobratio, ſecundum Hieronymum. [Et ſurrexit Io- Eſa.[illegible]
nas]eruditus flagellis. Vexatio enim dat intellectum. Vnde in Hieremia habetur: Caſtiga- Hier.31.
ſti me domine, & eruditus ſum. [& abijt in Niniuen iuxta verbum domini. Et Niniue erat
ciuitas magna itinere dierum trium,]quantum ad ambitum murorum, ſecundum Hierony
mum, ita ꝙ tanta fuit amplitudo ciuitatis, ꝙ infra tres dies vix potuit circumiri, ſecundum
Gloſſam. Sed contra hoc quidam opponit, quia ſecũdum ſacram ſcripturam & hiſtorio-
graphos, Babylon exceſſit omnes alias ciuitates in magnitudine. Vnde ſecundum Ariſto-
telem, potius videbatur regio muris clauſa, q̃ ciuitas. Et tamen circuitus murorum eius non
erat niſi 24. leucarum, quæ non continent tres dietas complete. Obiectio iſta videtur mihi
in multis deficere. Primo enim non apparet, vbi ſacra ſcriptura affirmet Babylonem omni-
bus ciuitatibus mundi fuiſſe maiorem. Secundo, quia ſecundum Hieronymum, Babylõ ędi-
ficata fuit in quadrangulo, & quælibet pars muri illius quadrangularis habuit octo leucas,
ſicq; circuitus Babylonis fuit trigintaduarum leucarum. Tertio, quia (vt dicitur) decẽ leucæ
habent dietam. Quarto, quia ſecundum hoc etiam Babylon non oſtenditur fuiſſe minor, q̃
Niniue, ſed Niniue probatur habuiſſe in gyro circa triginta leucas. Iſte aũt ſic arguens, dicit
ꝙ tres dietæ itineris Niniuę, ſint ſumendæ procedendo per vicos ciuitatis vbiq;. Sic enim (vt
dicit) habebat Ionas procedere denunciando ciuibus deſtructionem vrbis. Sed non vide-
tur conſuetudo, deſcribere magnitudinem loci vel vrbis per talẽ proceſſum. [Et cœpit Io-
nas introire ciuitatem itinere diei vnius]i. primo die proceſſit in vrbem, conficiẽdo ſeu per-
ambulando ſpatium vnius dietæ. Vel ſenſus eſt, Quod primo ingreſſu ſic feſtinauit, ꝙ ſta-
tim vnam confecit dietam pergendo per vrbem. Hieronymus autem videtur hæc verba ſic
intelligere, ꝙ Ionas diuinę iuſſionis & ſuperioris naufragij memor, viam trium dierũ vnius
diei feſtinatione cõpleuit. Alij vero, ꝙ in tertia parte vrbis tantũmodo prædicauit, & ad re-
liquos confeſtim prædicationis eius rumor peruenit. Veruntamen intuendo ſeriem textus,
videtur ſic intelligendum, ꝙ Ionas vnam dietam confecit, anteq̃ prædicauit. Et ſic forte cir
ca medium ciuitatis, vel in principaliori eius parte deueniens prædicauit, ſicut ſubiungitur:
[& clamauit, & dixit: Adhuc quadraginta dies]erunt ſeu defluent, [& Niniue ſubuertetur]i.
ab inimicis ſuis, ſeu plaga ſubita, aut ſimili modo deſtruetur, tam in ædificijs, q̃ in ciuibus.
Iſta fuit prophetia comminationis, per quam aliquid prænunciatur futurum, non vt eſt in
notitia mentis diuinæ, ſed ſecundum diſpoſitionem & ordinem ſecundarum cauſarum, quæ
poſſunt impediri atq; mutari. Peccata autem Niniuitarum exigebant vrbem & habitatores
ſubuerti. Et ſic Ionas prædixit futurum. Et tamen (vt aliqui aſtruunt) nec ipſe Ionas ſciuit
prophetiam ſuam ad cõminationem magis q̃ ad prædeſtinationem pertinere, quia hoc ſibi

reuelatum non fuit. Deniq; Gloſſa dicit hoc loco: Non eſt prophetia iſta deſcendens de præ-
ſcientia Dei, vbi omnia ſicut ſunt, ita permanent: ſed eſt cõminatio ad correctionem, pro-
ponens iuſtam vltionem, ſecundum præſentia Niniuitarum peccata. [Et crediderunt viri
Niniuitæ in d̃no,] priſtinos deos abijciendo, nec amplius in idolis confidendo. [Et prædica-
uerunt ieiunium] i. alijs, ſ. pueris, puellis, vxoribus, & familijs præceperunt, penitus abſtinere.
[& veſtiti ſunt ſaccis à maiore vſq; ad minorem] incluſiue. Saccus eñ & ieiunium ſunt arma
pœnitentium, vt qui victu & veſtibus, luxu & ambitione Deum offenderant, abſtinentia &
humiliatione eundem placarent. Contraria eñ curantur contrarijs. Et per quę quis peccat,
Sapi. 11. per hæc & punitur. [Et peruenit verbum] Ionæ [ad regem Niniuæ,] ab his qui audierunt à
Iona. Talia enim ſolent præſidenti in primis annunciari, ad quem ſpecialiter pertinet cura
boni communis. [& ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum] i. regij decoris or-
namenta ſeu regalia inſignia. Vnde LXX. tranſlatio habet, abiecit ſtolam ſuam [à ſe, & in-
dutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.] Vt qui per ſuperbiam meruit iram, per eximiam humili-
tatem mereretur & veniam. Simile aliquid legitur de Achab rege Iſrael 3. Reg. 22. cum au-
diſſet cõminationem Heliæ. [Et clamauit, & dixit] i. per præconem vnum, vel vt amplius pu
to, per plures annunciari fecit celeriter: quoniam feruens affectio neſcit tardantia opera. [in
Niniue ex ore regis & principum eius, dicens:] vt ſcilicet nunciį dicerent verba ſequentia ex
parte regis & principum. [Homines & iumenta, boues & pecora non guſtent quicq̃, nec pa
ſcantur] ad certum tempus, & quantum poſſibilitas naturæ permittit. [& aquam nõ bibãt.]
Per aquam & panem, ſcriptura ſignificat quemlibet cibum & potum: alioquin parua affli-
ctio eſſet hominum, in ciuitate tam opulenta non bibere aquam. Inter iumenta & pecora
hæc poteſt eſſe diſtinctio, ꝙ iumenta proprie nuncupantur, quæ hominibus obſequuntur
in exercitijs neceſſarijs. dicuntur enim iumenta quaſi iuuamenta. Pecora vero ſunt aliæ be-
ſtiæ. Iumentum quoq; eſt genus ad bouem. Vnde poſito genere, diſcedũt ad ſpeciem, dum
dicunt iumenta & boues. Quanuis autem iumenta nullum peccatum habuerint, & infantes
nullum actuale cõmiſerint, iubentur tamen affligi, inquantum ſunt aliquid eorum qui pec-
carunt, ſcilicet poſſeſſio ſeu poſteritas. Sic eorum afflictio in dominos & parẽtes redundat,
& prouocat miſericordiam Dei conſiderantis feruidam pœnitentium contritionem, cuius
ſignum fuit beſtiarum atq; infantium afflictio. [& operiantur ſaccis homines & iumenta, &
clament ad dominum in fortitudine] i. efficaciter ſeu magno affectu, & cum neceſſitate in-
genti. Homines autem rationabiliter, intellectualiterq; clamabant, ſua crimina profitendo,
& miſericordiam implorando. Iumenta vero clamaſſe ſcribuntur, inquãtum ex fame emit-
tebant mugitus, qui erant clamores ad dominum, inquantum homines ordinabant famem
& mugitum iumentorum ad mitigandum iudicem Deum. Rurſus irrationabilia dicuntur
clamare ad Deum, inquantum ex diuina prouidentia ſortiuntur affectum ad neceſſaria vi-
ctus. Vnde in Iob inducitur: Quis præparat coruo eſcam, quando pulli eius clamant ad De-
Iob 39. um, vagientes, eo ꝙ non habeant cibos? [Et conuertatur vir] i. vnuſquiſq; virorum Niniuę,
[à via ſua mala] i. à vitioſa affectione & impia cogitatione, [& ab iniquitate, quæ eſt in ma-
nibus eorum] i. à malis operibus quæ ſunt in viribus operatiuis, ſeu membris per quæ exer-
centur, præſertim in manibus virorum Niniuitarum. [Quis ſcit, ſi conuertatur] à rigore iu-
ſtitiæ ad effectum clementiæ, licet in ſua nunq̃ mutetur natura. [& ignoſcat] nobis [Deus, &
reuertatur à furore iræ ſuæ] i. ab horrenda ſua comminatione, & parata nobis vltione deſi-
ſtat. [& non peribimus] i. non ſubuertemur eo conuerſo atq; placato. Deniq; dubitatiue lo-
quuntur, dicendo, quis ſcit? quoniam certi non erant, an eorum opera pœnitentialia eſſent
Eccl̃s 9. Deo accepta. Immo nemo ſcit, an ſit dignus amore: idcirco certus non eſt, an pœnitentia
ſua ſit placans Deum. Quanuis certum ſit, quod ex charitate pœnitentibus Deus ignoſcat.
Vnde & ſpes certitudinem habet ex parte miſericordiæ Dei, cui innititur: nõ autem ex par-
te ſperantium, quum certi non ſint, an eorum opera ſint meritoria. [Et vidit Deus] oculo
pietatis & approbationis, [opera eorum] pœnitentialia non ficta, [quia conuerſi ſunt de
via ſua mala, qua itur ad infernum. [& miſertus eſt Deus ſuper malitia] id eſt, afflictione
ſeu pœna, [quam locutus fuerat, vt faceret eis] id eſt, pœnam comminatam miſericorditer
relaxauit, & non fecit,] nec tamen mentitus eſt. Quoniam prophetia comminationis intel-
ligenda fuit conditionaliter, ſcilicet niſi pœniterent. Et in hoc Deus monſtrauit verum eſ-
Hier. 18. ſe, quod ait apud Hieremiam: Repente loquar aduerſus gentem & regnum, vt eradicem &
deſtruam illud: Si pœnitentiam egerit gens illa, agam & ego pœnitentiam ſuper malo quod
cogitaui vt facerem ei. Hoc nempe de prophetia comminationis & malo pœnæ, de quibus
loquitur Ionas, intelligendum cenſetur. De tali autem malo ſeu malitia, dictũ eſt in Amos:
Amos 3. Si erit malũ in ciuitate, quod dominus non fecit? Allegorice, per hoc ꝙ factum eſt verbum
domini ad Ionam ſecundo, quando de ventre ceti eductus eſt, datur intelligi, ꝙ ad Chriſtũ,
poſtquam de ſepulchro ſurrexit, factum eſt verbum Dei patris, vt pergat ad Niniuen ci-
uita-

nitatem magnam,i. ad gentilitatem conuertendam mittat diſcipulos, qui nomen Chriſti Actor.9.
portauerunt ad gentes. Hoc aũt fecit Chriſtus, dicendo apoſtolis: Euntes in mundũ vniuer- Marc.16
ſum, prædicate euangelium omni creaturæ. Cumq; gentiles audiſſent prædicationem apo-
ſtolorum, æternam condemnationem minantiũ, crediderunt in Chriſtum, & pœnitentiam
fecerunt condignam. Peruenit quoq; prædicatio verbi cæleſtis ad regem Niniuę, i. ad prin-
cipes, ſapientes, diuites & nobiles huius mundi, quorum aliqui omni ornatu mundano, va-
no, ſuperbo abiecto, conuerſi ſunt, & ſubditos ad fidem ac pœnitentiam prouocauerunt, in
tantum, vt homines, i. doctiores, & iumenta, i. ſtolidi & obtuſi boues, per quos intelligun-
tur prædicatores, pecora quoq;, i. ſimpliciani, concorditer pœniterent. Dicit hoc loco Hie-
ronymus, ꝙ homines eloquentes difficilime conuertunt ad fidei humilitatem, & difficilius,
ꝗ potentes, diuites & nobiles. Quidã tamen illorum conuerſi ſunt, vt Cyprianus martyr, qui
antea idola coluit, atq; Carthagine rhetoricã legit. Dantur præterea Niniuitis 40. dies ad
pœnitendum. Primo, vt vulnera animæ inueterata, inolita, radicata & vſitatiſſima, lõgo pœ-
nitentiæ tempore corrigerentur. Secundo, quĩ quadragenarius numerus eſt pœnitẽtiæ com Exod.24
petens. Vnde Moſes & Helias 40. leguntur ieiunaſſe diebus. Similiter Chriſtus pro nobis 3.Re.19.
dolens, ſeq; affligens & exemplum proponẽs. Inſuper Niniue ſpiritualiter dicitur ſubuerſa, Matt.4.
quando habitatores eius vita & moribus tam mirabiliter ſunt mutati, & quodãmodo eſſe
defierunt, iuxta illud: Verte impios, & non erunt. Hoc tamen improprie nominatur ſub- Prou.12.
uerſio, quoniam fuit ſalutaris conuerſio. Veruntamen poſtmodum redierunt ad vomitum
priſtinaq; peccata, etiam ſatis cito. Vnde Tobias dixit: Video ꝙ propter iniquitatẽ ſuã ſub- Tobi.14
uertenda ſit Niniue. Fuit autem deſtructa tempore Ioſiæ regis à rege Medorũ, vt refert Hie-
ronymus. Quæritur, quomodo Niniuitæ in vitijs maxime habituati, tam cito crediderũt &
pœnituerunt, cum nullum viderint miraculum in Iona propheta? Ad quod reſponderi po-
teſt, ꝙ Deus gratiam hanc clementiſſime infudit indignis, eos pie præueniens, ad pręfiguran
dum magnitudinem pietatis & gratiæ dandæ eccleſiæ ex gentibus congregatæ, quæ ꝑ apo-
ſtolorum prædicationem conuerſæ ſunt. Conuerſio eñ Niniuitarum, fuit figura conuerſi-
onis totius gentilitatis, Iudæis in ſua perfidia obſtinatis. Ionas autem primo prædicauit (vt
dictum eſt) Iſraelitis, à quibus auditus non fuit. Poſtea gentibus, à quibus ſuſceptus eſt. Sic
Chriſtus primo prædicauit Iudęis, qui eum non receperunt: poſtea gentibus per apoſtolos,
quæ ad ipſum conuerſæ ſunt. Veruntamen habeo circa hæc quandam imaginationẽ, quam
ſcribo non affirmando, ſed quia ſic fieri potuit: opinor ergo ꝙ forte aliqui virorũ, qui cum
Iona in naui fuerunt, eiusq; in mare proiectionem viderunt, & prorſus putauerunt merſum
ac mortuum, venerunt in Niniuen. Cumq; vidiſſent Ionam ibi venire, & prædicantem au-
dirent, vehementiſſime mirabantur, retuleruntq; Niniuitis vniuerſa quæ acciderunt. Qui-
bus auditis, territi ſunt Niniuitæ, agnoſcentes, ꝙ vir ille eſſet vere miſſus à Deo omnipotẽti,
qui tanta mirabilia circa eum monſtrauit in pelago. Sicq; crediderunt & pœnituerunt.

¶ Expoſitio Cap. IIII. Et afflictus eſt Ionas afflictione magna. Artic. V.

ET afflictus eſt Ionas afflictione magna] i. vehemẽter contriſtatus. Dicit autem Hieronymus & eum ſequentes, ꝙ non ſit afflictus ob id, ꝙ gentium multitudo, videlicet Niniuitæ cum habitatoribus ſuis ſaluatur, ſed quia videt gẽtem ſuam, videlicet populum Iſrael perire, & ſe præ cæteris prophetis electũ, qui per ſalutem aliorum, proprij populi nunciaret ruinam, ita ꝙ Ionas agnouit pœnitentiam Niniuitarum eſſe indicium indurationis Iſraelitarum. Alij dicunt, ꝙ idcirco afflictus ſit, quĩ vidit ciuitatem adhuc manere poſt tempus quadraginta dierum. Propter quod timuit diffamari, contemni, & ſic falſus propheta haberi, quod erat ſibi grauiſſimum. Et iſtud magis conſonat textui ſecundum ſuperficiem ſeriemq; verborum. Ionas enim non excuſatur omniquaq; à culpa in iſto negocio, vt patebit & patuit. Vnde verbis & flagellis à Deo corripitur. [Et iratus eſt] i. cõmotus propter ſuum, vt ſibi apparuit, infortunium. Veruntamen non puto ꝙ contra Deum iratus extiterit, vel de Niniuitarũ conuerſione & cõuerſorum conuerſatione doluerit abſolute. Hoc eñ nimis enorme fuiſſet. Sed de ſua confuſione, & ex quodã, quãuis indiſcreto, iuſtitiæ zelo cõtra Niniuitas cõmotus eſt. Et forte optauit, vt non obſtante eorum pœnitentia, ſua impleretur prophetia, quatenus illi per præſentis vitæ flagella & deſtructionem purgarentur, atq; æternam beatitudinem conſequerentur. [& orauit ad dominum, & dixit: Obſecro dñe. Nũquid non hoc eſt verbum meum?] i. nonne iſtuc quod nunc ad oculum apparet, videlicet ꝙ vrbs iſta non ſubuertitur, ſed tuam miſericordiam obtinet, eſt quod dixi, [cum adhuc eſſem in
terra mea] i. in terra natiuitatis meæ ſeu Iſrael. Tunc enim Ionas æſtimauit, & coniecturali- Ionæ 1.
ter dixit coram dño, ꝙ timeret verba ſua non eſſe complenda. [Propter hoc,] quia ſic putaui & dixi, & ne falſus viderer propheta, [præoccupaui vt fugerem in Tharſis,] ſecundum intellectum expoſitum. [ſcio enim, quia tu Deus clemens] in effectu, [& miſericors] in natura [es, & patiens] i. longanimiter expectans ac ſuſtinens. [& multę miſerationis, & ignoſcẽs ſu-

per malitia]i.culpā dimittens,pœnamq́ relaxans, & cōminationem ſæpe nō implens,ideo
nolui prædicare te rigoroſum, vel vindicaturum,ſciens proprium tibi eſſe, miſereri & par-
cere.Nolui quoq; prædicare te miſericordem, ne peccatores de tua bonitate præſumentes,
perſeuerarent in vitijs. Hinc præoccupaui vt fugerem. [Et nunc dñe tolle,quæſo, animam
meā]& pone eam in limbo patrum ſanctorum:[quia melior eſt mihi mors,ǭ vita]Maluit
ergo mori,ǭ in tali viuere ſtatu,in quo dominus iuſte & vere redarguit eum. Aliquando ta-
men viri ſancti ex nimia afflictione vitæ præſentis deſiderauerunt mortem, non ex impati-
entia,ſed quietis amore, nec ipſam mortem quaſi terminum optauerunt, ſed quaſi ingreſ-
ſum ad vitam meliorem,in qua Deo vacarent perfectius. Hinc Moſes ait Nume.11.Obſecro
2.Cor.1. vt interficias me,ne tantis afficiar malis. Et Paulus:Supra modum, inquit, grauati ſumus,
Tobię 3. ita vt tæderet nos viuere. Tobias quoq;:Præcipe dñe in pace recipi ſpiritū meū.Expedit em̄
mihi mori magis, ǭ viuere. [Et dixit dñs,] increpando importunitatem prophetæ,[putas
ne bene]i.iuſte[iraſceris tu?]quaſi diceret,non. [& egreſſus eſt Ionas de ciuitate.] Hoc ſe-
cundum expoſitores quoſdam per recapitulationem hic dicitur. Prædictam nanq; oratio-
nem Ionas fudit,finitis quadraginta diebus à ſua prędicatione,quando conſpexit verba ſua
non adimpleri. Et ante illam orationem exijt vrbem, vt videret quid ei accideret. [& ſedit
contra orientem]i.orientalem plagam[ciuitatis.Et fecit ſibimet vmbraculum ibi.]i.tugu-
rium paruum, quo operiretur contra ſolis ardorem,qui ibi multum intenſus eſt. Non du-
bium,quin Niniuitæ in magna reuerentia habuerint Ionam,cuius tam cito crediderūt ſer-
monibus, & de victualibus ei copiam miniſtrabant, ſi tamen recipere voluit. Et puto, ꝙ
orauerunt prophetam, quatenus pro ipſis intercedere dignaretur. [& ſedit ſubter illud in
vmbra,donec videret quid accideret ciuitati.] Præterea ad repræhendendum impatientiam
Ionæ,adduxit dñs exemplū ſenſibile.[& præparauit]i.repente ac miraculoſe de terra pullu-
lare fecit[dñs Deus hederam] i.virgultū ſiue arbuſculam quandam habentem folia lata,quę
facit denſiſſimam vmbram. Oritur autem crebro in partibus Palæſtinæ, ſecundum Hiero-
nymum,præcipue in locis arenoſis,& cito creſcit in altum, ſi tamē habeat aliquid ſolidum
ſibi infixum,videlicet ſtipitem,per quod aſcendat,alioquin per terram reptat,ſiue diffundi-
tur. Dominus autem fecit hederam iſtam ſine adminiculo tali ſtatim vna nocte in altum
conſurgere,in quo poteſtatem ſuam oſtendit.[& aſcendit]hedera [ſuper caput Ionæ, vt eſ-
ſet vmbra ſuper caput eius,& protegeret eum] contra ſolis calorem, ſitq́ duplici fuit vm-
braculo coopertus.[laborauerat enim,]ſuſtinendo ęſtum ſolis,& iraſcendo ſeu ambulando.
[Et lætatus eſt Ionas ſuper hedera]id eſt, de eius productione & vmbra [lætitia magna:]
quoniam fecit ſibi ſuaue refrigerium,[& parauit Deus,]cuius prouidentia vniuerſa diſpo-
nit,[vermem.]vel de nouo producens,vel ad corrodendum adducens & applicans.[aſcen-
ſu diluculi in craſtinum,& percuſſit hederam]id eſt,radicem eius corroſit.[& exaruit] hede
ra,quoniam radix non attraxit humorem,[& cum ortus fuiſſet ſol]i.diluculo[præcepit De-
Heſt. 13. us]cuius ditioni cuncta ſubduntur, cuius quoq; nutui tam prompte obediunt, quaſi eius in-
telligerent iuſſionem. [vento calido & vrenti,] qui auxit ſolis æſtum, & duplicauit calorem
ſolarem.[& percuſſit ſol ſuper caput Ionæ,] per reflexionem radiorum ſuorum, ex qua re-
percuſſione calor cauſatur, quamuis ſol non ſit in ſeipſo formaliter calidus, ſed cauſaliter
tantum. [& æſtuabat,]id eſt,præ calore quodammodo arſit. [& petijt animæ ſuæ] i.ad ſuble
uamen afflictionum animæ ſuæ orauit Deum.[vt moreretur]ipſe Ionas,non anima quę im
mortalis eſt.[& dixit]ad dominum,[melius eſt mihi mori,ǭ viuere.]in quo errauit,quātum
ad motiuum ſuum,vt dictum eſt. Quāuis viris ſanctis aliquo modo melius ſit mori in Chri
Phili. 1. ſto,ǭ viuere in carne,quemadmodum Paulus optauit diſſolui & eſſe cum Chriſto. Nec mi
rum ſi Ionas iam poſtulet mori, quando aucta eſt afflictio eius ex arefactione hederæ & ſo-
lis æſtuatione,qui paulo ante quærebat mortem præ dolore, ꝙ verbum ſuum videbatur caſ
ſatum.[Et dixit dñs ad Ionam:Putas ne bene iraſceris tu ſuper hederam?]i. eſt ne ira tua ra-
tionabilis,qua propter arbuſculę ſubuerſionem iraſceris? Hoc Deus interrogat,vt ꝓphetam
ex propria reſponſione redarguat & informet. [Et dixit] Ionas, [bene]i.rationabiliter [ira-
ſcor ego vſq; ad mortem]i.vehementiſſime. Poteſt autem contingere,vt homo ex nimia irę
commotione lœtalem infirmitatem & mortem incurrat: quoniam paſſio iræ, propter ac-
cenſionem & ebullitionem ſanguinis circa cor,ēſt corruptiua. [Et dixit dominus: Tu doles
ſuper hederam]i.de eius arefactione,[in qua non laboraſti,]plantando,colendo ſeu irrigan
do,[neq; feciſti vt creſceret,quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte perijt.] Non dicit,
an eadem nocte vtrunq; ſit factum, vel noctibus cōtiguis, aut certe magis diſtantibus. Puto
aūt, ꝙ non ſit factum vtrunq; eadem nocte. Tempore enim nocturno non indiguit Ionas
vmbraculo hederę. Nunc autem prædictum eſt,ꝙ facta fuit hedera,vt protegeret Ionā con-
tra ſolis feruorem.[& ego non parcam]Quærit,& quærendo inſinuat, quod multo amplius
indulgendum & condolendum erat à creatore ciuitati Niniuæ, ǭ dolendum de hederæ de-
ſtructio-

ſtructione. Ideo domin' loquit: Et ego non parcam [Niniuæ ciuitati magnæ] id eſt, rationabilius eſt, vt ego parcam Niniuitis, quàm vt tu de hederæ deſtructione triſteris. [in qua] ciuitate [ſunt plus q̃ centum viginti millia hominũ, q neſciunt qd ſit] diſtinctionis [inter dexteram & ſiniſtram ſuam.] Quod intelligi poteſt de pueris atq; infantibus, nondũ annos diſcretionis ſortitis, vel de rudibus & indoctis, q ante prędicationem Ionæ inter bona & mala diſcernere non valebant. Si primo modo accipiat, datur intelligi, quãta fuerat ibi multitudo hominũ prouectioris ætatis. [Et iumenta multa] qbus propter poſſeſſores conuerſos parcendum eſt, quemadmodũ propter iniuſtos dominos aliquando trucidant. Conſiderãda eſt autem compendioſitas Ionæ, q̃ breuis in verbis, q̃ fructuoſus in ſenſu, q̃ planus in deſcriptione propriæ culpæ, in quo multorum eſt redarguta loquacitas. Deniq; habuit Ionas alias reuelationes propheticas ad regnum Iſrael pertinentes, vt patet 4. Regum, & nunc par- 4.Re. 14.
tim commemoratum eſt. Illas autem breuitati ſtudens, non deſcripſit, ſed iſtam tanquam principaliorem. ¶Præterea, myſtice per hederam ſignificatur ſynagoga, quæ ſe in altum erexit per apparentem religionem, & ſancta ſecularia habuit, radicem vero non profun- Hebr. 9.
dauit in terra. Vermis autem corrodẽs hanc hederam, fuit exercitus Romanorum, vel Chriſtus, qui ait: Ego autem ſum vermis & non homo. Qui propter peccata Iudæorum dedit Pſal. 21.
eos in manus Romanorum, iuxta quod ait in Eſaia: Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Ipſe enim eſt omnium iuſtiſſimus iudex, qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus, Amen. Eſa. 63.

D. DIONYSII CARTHUSIANI IN MICHAEAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio capituli I. Verbum quod factum eſt ad Michæam.

Articulus primus.

Michæas ſanctus Dei propheta, cuius liber myſterijs & pulchritudine ſenſuum plenus eſt, ſextus eſt in ordine duodecim prophetarũ. Qui libro ſuo prologum breuem præmittens, temp' ſuæ vaticinationis oſtendit, dicendo: [Et verbum domini qd factum eſt ad Michæam Moraſthitẽ] id eſt, ſermo prophetalis à Deo per angelũ dictus Michææ, oriundo de Moraſthi viculo paruo, apud vrbem Palæſtinæ Eleutopolim ſito. [in diebus Ioathan, Achaz, Ezechię regum Iuda.] Non ponit nomina regum Iſrael ſeu decem tribuum, ſub qbus prophetauit, qa expreſſis regibus Iuda, qbus in regnando contemporanei erant, taciliter intelligunt. Superius quoq; dictum
eſt, ꝙ Oſee & Amos, immo & Eſaias ſub Ozia, Ioathan, Achaz & Ezechia, prophetarunt. Oſee. 1.
Hic autẽ Michæas non legit prophetaſſe ſub Ozia patre Ioathan. Ex quo elicitur, ꝙ Michæ- Amos. 1.
as cœpit ſub Ioathan vaticinari. Et pro parte prophetauit eodem tempore q̃ Oſee, Eſaias, Eſai. 1.
& Amos, quanuis poſt illos incepit. Ex his inſuper conſtat, ꝙ iſte Michæas ſit alter ab illo, 3.Re. 22.
de quo 3. Regum habetur, qui ſub Achab prophetauit, de quo, Achab dixit ad Ioſaphat: Ego odi eum, quia non prophetat mihi niſi malum. Ille itaq; diu præceſſit iſtum Michæã. Erdictus fuit Michæas filius Hiemla. [quod vidit] id eſt, ſpiritualiter intellexit in repræſentatione viſionis imaginariæ. Intelligentia ſiquidem opus eſt in viſione. [ſuper Samariam] id Dani. 1.
eſt, de populo decem tribuum, quæ nomine Samariæ deſignantur, quia Samaria fuit in regno illo metropolis. Poſſet tamen Samaria accipi pro ipſa prouincia. [& Hieruſalem] id eſt, de populo duarũ tribuũ, ſcilicet Iudæ & Beniamin, ſub quib' compræhendit trib' ſacerdotalis atq; Leuitica, quæ à tempore ſeparationis decem tribuũ à domo Dauid, adhæſit regno Dauid, in q̃ fuit templũ & cultus diuin'. Decem enĩ trib' fecerunt ſibi ſacerdotes de extremis populorũ. Per Hieruſalem ergo metropolim regni Iudæ, ſignant hæ tribus. Deniq; Michæas de vtroq; regno prophetauit. Et primo de decem tribuum populo. Ideo exprimit Samariam ante Hieruſalem. Hoc ergo verbũ dñi oſtenſum Michęę eſt, quod ſubiungit. Antequam tamen verbum iſtud deſcribit, excitat propheta auditores ad diligentiſſimam aduertentiam dicendorũ. Verba enĩ altiſſima tũ multa ſunt reuerentia auſcultanda. [Audite] auribus cordis & corporis [populi oẽs, & attendat terra & plenitudo eius.] Ad litteram propheta loquit hoc ad duodecim tribus. Et p terram intelligit habitatores vtriuſq; regni. Plenitudo aũt intelligi poſſunt meliores aut ditiores. Vel repetit idem ſub alijs verbis, ſicut frequenter fit in ſcripturis ad ampliorem attentionẽ excitandã. [& ſit dñs Deus vobis in teſtem] i. Deus ſit vobis teſtis veritatis eorũ, quæ dico, ſ. teſtificando ſeu demonſtrando, ꝙ vera ſint

quæ loquor. Vnde Symmachus tranſtulit, teſtificãs. Et ſeptuaginta trãſtulerũt, in teſtimoni-
um. Vel ſenſus eſt: Quod Deus atteſtet prophetæ, ꝙ annunciauit populo quæ Deus ꝓcepit,
quatenus populus ſi non obedierit, nullam habeat excuſationem, Deo contra ipſum teſtimo
Hier. 29. nium perhibente, qui ait in Hieremia: Ego ſum iudex & teſtis. Hoc modo Moſes ait in Deu-
teronomio: Conteſtabor contra vos cælum & terram. [dñs de templo ſancto ſuo] id eſt, de
cælo ita teſtet, puta de cælo empyreo, in quo ſpecialiter eſſe & habitare aſſeritur. Ideo q̃q;
dicit inde operari. Vel templum Dei ſanctum, vocat electoꝝ fidelis collectio, in q̃bus gra-
tioſe habitat. Deinde ponit verbum Dei propheticum huic vati oſtenſum. [Quia ecce domi
nus egredief de loco ſuo] id eſt, de ſublimi cæloꝝ habitaculo deſcendet ad terram, nõ in ſe,
vel per aliquam ſui mutationem aut loci mutationem, ſed ꝑ operationẽ ſeu vltionem, atq;
potentiæ ſuæ declarationem. Ibi eñ Deus eſſe aſſerit, vbi euidenter operat. Dum ergo non
oſtendit poteſtatem ſuam in impijs, eoꝝ vlciſcendo peccata, videt deeſſe. Dum vero vindi-
cat, dicit viſitare, venire, ſiue accedere. Vnde habet Pſalmo 143. Domine, inclina cęlos tuos &
Gene. 18 deſcende. In Geneſi quoq; dñs ait de Sodomitis: Deſcendam & videbo, ſi iuxta clamorem, q
venit ad me, faciant. Vel locus immenſi Dei, eſt ipſemet Deus. Infinitũ enim fulcit ſeipſum,
1. Tim. 6 nec aliq̃d extra ſe continet illud. Deus quoq; lucem habitat inacceſſibilem. Dum ergo De-
us omnipotens ſeipſum nõ manifeſtat, quaſi in proprio permanet loco. Dum vero ſuam vir-
tutem vel ſapientiam ſiue iuſtitiã manifeſtat per effectus, egredi fertur de loco ſuo, i. de ſui-
ipſius abſcondito. De quo loquit Eſaias 45. Vere tu es Deus abſconditus. Rurſus cum natu-
ra Dei ſit bonitas, propriũ ei eſt & cõnaturale, eſſe propiciũ ſeu miſereri & parcere. Sicq; lo-
cus Dei eſt miſericordia ei⁹. Dum ergo à dulcedine pietatis tranſit ad æquitatis rigorẽ, & du
rum atq; ſeueꝝ ſe exhibet propter noſtra delicta (quod quaſi alienum ab eo eſt) egredit de lo
co ſuo. [& deſcendet] per vltionis effectum. [& calcabit ſup excelſa terræ] id eſt, colla terre-
noꝝ & impioꝝ ſuppeditabit, tradẽdo idololatras filios Iſrael manibus & pedibus aduerſa-
riorum, puta Aſſyrioꝝ & Chaldæorum. [Et conſument montes ſubter eum] id eſt, maiores,
vtpote reges ſeu principes, ſacerdotes & iudices occidentur diuina virtute ab hoſtibus iam
præfatis. [& valles] id eſt, inferiores [ſcindent] i. deſtruent ab inimicis valde velociter. [ſicut ce
bassiore ra à facie] id eſt, præſenti calore [ignis] conſumit, [& ſicut aquæ quæ decurrunt in præceps]
id eſt, à loco altiori fluunt in baſſiorem. Tales enim aquæ diuidunt in guttas ſeu riuulos. [In
ſcelere Iacob] id eſt, propter idololatriam decem tribuum, quæ nomine patris ſui Iacob ex-
primunt. [omne iſtud] id eſt, tota punitio iſta infligitur, [& in peccatis domus Iſrael] id eſt,
etiam propter alias iniq̃tates populi Iſrael, ſeu decem tribuum, quæ dicuntur Iacob & Iſra
Num. 22 el, quemadmodum pater earum dictus eſt Iacob & Iſrael. Vel Iacob & Iſrael, poſſunt referri
Pſal. 79. ad regnum Iudæ & Samariæ. [Quod ſcelus Iacob] præcipuum? [nonne Samaria?] id eſt, ido
Gene. 25. lolatria, quæ in metropoli illa vigebat, vel maiores qui alios ad vitia induxerunt, fueruntq;
Gene. 32. peccatũ, id eſt, cauſa inductiua peccati ſubiectis. [Et quę excelſa Iudæ?] id eſt, phana ſeu loca
ſublimia, in q̃bus duæ tribus idololatriam exercebant. [nonne Hieruſalem?] id eſt, excelſa q
4. Re. 16. in metropoli Iudæ, puta Hieruſalem extiterunt, vel circa eam. Exemplo enim regũ, q in Hie
4. Re. 21. ruſalẽ idololatriam commiſerunt, cæteri de regno Iudæ inducti fuerunt ad idem ſub pluri-
bus regibus Iuda, ꝓſertim ſub Achaz & Manaſſes, vt patet in lib. Regum. [Et ponam Samari
am, quaſi aceruũ lapidũ in agro] id eſt, metropolim decem tribuum per Aſſyrios deſtruam,
ita ꝙ ædificia corruentia, erunt velut congeries ſaxoꝝ poſitorum in agris. [cum plantat vi
nea] circa agrum. Tunc enim lapides de loco vineæ colligunt, & in vnum cumulum proijci
untur. [& detraham] per Aſſyrios [in vallem lapides eius] id eſt, ſtructuras lapideas Samariæ,
quæ ſita fuit in montibus. [& fundamenta eius reuelabo] id eſt, funditus deſtruetur, in tantũ
vt fundamenta cernant ſub terra. [& omnia ſculptilia eius] id eſt, idola ſculpta [concidentur]
id eſt, ab Aſſyrijs deſtruentur, vt quicq̃d precioſum fuerit in idolis, tollant, ſiue auꝝ ſiue ar-
gentũ. [Et oẽs mercedes eius] i. poſſeſſiones, quas ciues Samariæ putabant ſibi dari ab idolis
pro præmio ſeruitutis exhibitæ idolis. De q̃bus dictum eſt Oſee 2. Mercedes hæ meæ, quas
dederunt mihi amatores mei, id eſt, dij, q̃bus amoroſe ſeruiui. [comburentur igni] illæ vide-
licet quas Aſſyrij non conſumpſerũt, nec abſportare quiuerũt. [Et omnia idola eius ponam
in perditionem] ita ꝙ deſtruentur ab hoſtibus, nec ſe, nec ſuos cultores valebunt defendere.
[quia de mercedibus meretricis] id eſt, de diuitijs Samariæ ſpũaliter fornicantis cum dijs, vel
tota gens duodecim tribuum, idoloꝝ cultrix, dicitur meretrix, recedendo à Deo vero, & cũ
idolis fornicando. [congregata ſunt] id eſt, conflata atq; collecta ſunt idola. Ex precioſis
Eſai. 30. nanq; materijs fabricati ſunt idola. Vnde per Eſaiam & Oſee Deus conquerit, ꝙ ex auro &
Oſee. 8. argento ſuo, quod ſ. ipſe conceſſit filijs Iſrael, ipſi deos ſeu idola perfecerunt. [Et vſq; ad
mercedem meretricis] id eſt, Niniuę ſeu gentis Aſſyriæ corporaliter & ſpiritualiter fornican
tis, [reuertent] id eſt, in poteſtatem Aſſyrioꝝ redigent. Qui quicquid precioſum & placitum
inuenerunt in idolis Samariæ, ſecum tulerunt in Niniuen, quaſi pro mercede pugnæ ſuæ
contra

contra decem tribus. Immo Deus talia dedit eis pro obſequio, quo ſibi contra decem peſſi-
mas tribus ſeruierunt, eo modo, quo ad Ezechielem ait, ꝙ regi ac populo Babylonis dabit Ezec.16.
bona Aegypti ꝓ mercede obſequiȷ̃, ꝗ ſibi contra Tyrum ſeruierunt, ꝗa in Tyro pauca re-
pererunt. Hæc omnia contigerunt decem tribubus maxime tempore Oſee regis Iſrael, vt le-
gitur 4. Regum 17. Nomine quoq; Samariæ vrbis metropolitanæ, aliæ vrbes decem tribuū
intelliguntur. [Super hoc] id eſt, de tanta miſeria & preſſura decem tribuum, [plangam
& vlulabo] ex magna compaſſione. [vadam ſpoliatus] ſocietate populi mei, vel proprȷ̃s
bonis. Aſſyrȷ̃ enim etiam iuſtorum bona diripiebant. [& nudus] id eſt, pauper. Vel hoc
ideo dicit, quoniam ſecundum conſuetudinem Iudæorum, tempore tantæ tribulationis ve
ſtimenta propria lacerauit. Vel ad placandum dominū, captiuitate inſtante, per nudita-
tem ſeipſum afflixit in pœnitentia pro alȷ̃s. [faciam planctum velut draconum] id eſt, al-
tum atq; horribilem, quemadmodum dracones, cum ab elephantis vincunt, terribili per-
ſtrepūt ſibilo. [& luctum quaſi ſtruthionum] id eſt, valde miſerabilem. Struthio autem ſic- Iob. 39.
ut in Iob dicit, durat ad fœtus ſuos, & ouorū ſuoꝝ immemor, relinquit ea in arena, tranſ-
euntium pedibus conculcanda. Nihilominus orta occaſione plurimū dolens, ſuo modo
luctum emittit. [quia deſperata eſt plaga eius] id eſt, iniquitas decem tribuum, quę eſt animę
vulnus, inſanabilis eſt, ob ſuam radicationem in cordibus impiorum, & obdurationem ac
incorrigibilitatem peccantium, qui abiecerunt prophetas, & conuerti ſpreuerunt, quamuis
abſolute loquendo, non fuerit incurabilis. Vel plaga eius, id eſt, punitio ſeu captiuitas popu
li huius, deſperata eſt, id eſt, inconuertibilis & irreuocabilis, ita quòd veniam non meret, &
vſq; in finem mundi durabit. Hoc modo ſcriptum eſt apud Hieremiam: Quid clamas ad Hier.30.
me? inſanabilis eſt dolor tuus. Et Oſee 9. Non addam vt diligam eos. Hæc eſt vna ratio tan
ti ploratus. Alia eſt, [quia venit vſq; ad Iudam] id eſt, culpa & pœna decem tribuum, vſq;
ad regnū duaꝝ tribuū venit: quia ſimilia crimina operantes duæ tribus, quæ decem, talia 4.Re.17.
paſſæ ſunt à Chaldæis, qualia decem ab Aſſyrȷ̃s. [tetigit portam populi mei] id eſt, perſe- 4.Re.25.
quutio Chaldæorum portas vrbium Iuda deſtruxit [vſque ad Hieruſalem,] incluſiue, quia
illam quoq; deſtruxerunt Chaldæi. Vel vſq; Hieruſalem excluſiue. Et tunc de Sennache-
rib rege Aſſyriorū, & eius exercitu intelligendum eſt, qui aſcendit ſuper omnes vrbes Iu-
da, & obtinuit eas, ſicut habet Eſai. 27. [In Geth] vrbe Philiſtinorū, [nolite annunciare]
plagā populi Iſrael, ne vitioſe lætent Philiſtæi, qui ſemper oderūt Iſraeliticā plebem. Vnde 2.Reg.1.
occiſis Saul & Ionatha, Dauid cecinit: Nolite nunciare in Geth, ne audiant incircuncisi.
[lachrymis ne ploretis,] id eſt, plangendo nolite interioris triſtitiæ ſigna oſtendere, nec
in ſingultibus dolor erumpat, ne rumor ad Philiſtæos deueniat. [in domo pulueris] id eſt,
occulte in domibus ad luctum aptis, in quibus ſolent pulueres lugentium capitibus ſu-
periactari. Vel per domum pulueris intelligit habitacula ruinoſa, quæ quilibet ingredi po-
teſt, vt lugeat in ſecreto. [puluere vos cōſpergite] id eſt, pulueres ſuperponite capiti veſtro,
quemadmodū conſuetudo fuit Iudęis tempore anguſtiæ, ſuperiactare capitibus pulueres, in
ſignū doloris & humilitatis, iuxta illud in Pſalmo 43. Quoniam humiliata eſt in puluere ani-
ma noſtra. [tranſite vobis] i. ad veſtram confuſionem in captiuitatē tranſibitis, [habitatio
pulchra] id eſt, Samaritani ſeu decem trib⁹ habitantes in Samaria, quæ ſita fuit in pulcherri
mo atq; vberrimo loco Iudææ. Habitatio inquam, [confuſa ignominia] id eſt, ignominio-
ſis confuſionibus impleta. Confuſibiliter enim Aſſyrȷ̃ tractauerunt hanc gentem. [non eſt
egreſſa] id eſt, nondum de terra ſua translata, [quæ habitat in exitu] plebs hæc exiſtens in
foribus captiuitatis, ſeu quaſi in ianua exeundi, quia iam protinus capietur. Vel ſenſus eſt,
quòd non eſt egreſſa ſponte, ſed violenter & tracta. [Planctum domus vicinæ accipiet ex vo 4.Re.18.
bis, quæ ſtetit ſibimet.] Iſte eſt ſenſus & ordo verborum: Quæ ſtetit ſibimet, id eſt, domus 2.Par.29
regni Iudæ, quæ deſtructa Samaria, ſub Ezechia adhuc ſtetit firma ſub protectione diuina.
Quoniam tempore Ezechiæ Deo ſeruiuit, accipiet ex vobis, id eſt, veſtro exemplo, o decē trī
bus planctū domus vicinæ, id eſt, cauſam lugendi taliter, vt vos luxiſtis. Dom⁹ enim vicina di
citur regnū decem tribuum, quod proximū fuit regno Iudæ. Regnum vero Iudæ tempore
Manaſſes imitabat peccata & idololatriam decē tribuū. Sićq; ſumpſit ex eis cauſam ſuę pu 4.Re.21.
nitionis à Chaldęis, quam ſuſtinendo deplanxit. Vel eſt ſenſus: Quòd aliq ex duab⁹ tribub⁹ 2.Par.33.
audientes decem tribuum captiuitatem, condoluerūt, & ſibimetipſis metuebant plangen-
tes. [Quia infirmata eſt in bonum] id eſt, à bono & cultu diuino deiecta eſt, [quæ habitat in
amaritudinibus] id eſt, dom⁹ regni Iudæ inſiſtens peccatis, Deū ad amaritudinem prouocan
tibus. Vel habitans in pœnis, quas propter ſua peccata incurrit. [quia deſcendit malū à do-
mino] id eſt, punitionem De⁹ adduxit per Aſſyrios ſeu Chaldæos, [in portam Hieruſalem] 4.Re.17.
quam deſtruxerūt Chaldæi. Vnde dñs ait per Hieremiam 25. Ecce ego aſſumam ſeruū meum 4.Re.25.
Nabuchodonoſor, & conuocabo regna Babylonis, & veniēt, & ponent vnuſq́ſq; ſoliū ſuum
in portis Hieruſalem. Rex quoq; Aſſytiorum de Lachis miſit Rapſacē cum manu graui ad
Hieruſalem

Hieruſalem. [Tumultus quadrigæ ſtuporis] id eſt, ſtrepitus quadrigarum ſeu curruum ho-
4.Re. 19. ſtilium, ad ſtuporem mentis inducentium, incutiendo magnum timorem venit, [habitan-
2.Par. 32. ti Lachis] id eſt, habitatoribus ciuitatis ſic dictæ, quam vaſtauit Sennacherib, ꝙ capta, perre
Ioſue 10. xit contra Lobnam. Et ſic iſta exponuntur de Aſſyrijs & Lachis vrbe Iudæ. Alij vero expo-
nunt de Chaldæis & Lachis, quę alio nomine dicta eſt Dan, fuitq́ ſita in termino Aquilona
ri terræ promiſſionis, per quam Chaldæi cum curribus & equitibus intrauerunt contra Iu-
dæam. [Principium peccati eſt filiæ Sion.] Hoc ſecundum primam præcedentis clauſulæ
expoſitionem ita accipit: Lachis quæ fuit in regno Iudæ, fuit principium peccati & idolo-
latriæ filiæ Sion, id eſt, vrbi Hieruſalem & Iudææ, ſeu populo Iudæ communiter. [quia in te]
o Lachis [inuenta ſunt ſcelera Iſrael] id eſt, idololatria vitiaq́ annexa decem tribuum, & ita
Eſaię 10. per te, velut per portam, intrauerunt regnum Iudæ. Quo ad ſecundam præcedentis clauſu-
læ interpretationem, iſte eſt ſenſus: Quòd Lachis, quæ dicta eſt Dan, fuit principium idolo-
latriæ regno Iudæ, quoniam in Lachis à tempore Iudicum fuit idolum Michæ, vt dicitur in
Iudi. 18. libro Iudicum. Et ita ex Lachis deriuata eſt idololatria ad decem tribus, à quibus vltrà pro-
3.Re. 12. ceſſit ad duas. Hæc tamen expoſitio videtur ambigua, quia Hieroboam filius Nabath, redi-
ens ex Aegypto, cœpit idololatriam in decem tribub⁹, quā non didicit in Lachis ſeu Dan.
Veruntamen in Dan, fuit vnus vitulorum aureorum, ſicq́ quodammodo fuit decem tribub⁹
principium huius facinoris. [Propterea] id eſt, propter vitia nunc expreſſa, aut ſimilia. [da-
bit] rex Aſſyriorum, vel Deus per illum mittet [emiſſarios] i. pugnatores ſiue latrunculos,
vel ſagittarios [ſuper hæreditatem Geth] id eſt, contra vrbem metropolim Philiſtinorum
nomine Geth, & contra diuitias eius, quæ vrbs & cuius habitatores fuerunt [domus men-
dacij in deceptionem regibus Iſrael,] id eſt, reges Iſrael mentiendo deceperunt, ſicq́ merue
runt hanc pœnam. [adhuc hæredem] id eſt, alienos hæredes ſeu hoſtes Aſſyrios, bona tua
rapientes ac poſſidentes, [adducam tibi] plebs Iſrael, [quæ habitas in Mareſa] id eſt, vrbe
ſic appellata. [vſque ad Odollam] id eſt, habitatores ciuitatis illius ad terram promiſſionis
4.Re. 17. pertinentis. [veniet gloria Iſrael] id eſt, ignominioſa captiuitas decem tribuum, quia &
ipſi ab Aſſyrijs capti ſunt. Loquitur autem propheta ironice, intelligendo per gloriam
2.Re. 6. Iſrael, confuſionem ipſius, quemadmodum Micol ait ad Dauid: Quàm glorioſus rex Iſra-
el hodie. [decaluare & tondere] id eſt, o Samaria & Iſrael, cui tanta confuſio imminet, de-
pone ornatum, & more captiuorum radere ignominioſe, in ſignum calamitatis tuæ atque
triſtitiæ. [ſuper filias deliciarum tuarum] id eſt, propter captiuitatem filiorum tuorum, qui
aliquando delicioſi fuerunt, & delicate nutriti. [dilata caluitium tuum] id eſt, magna ſit de-
caluatio tua tonſioq́ præfata. [ſicut aquila] cui excidunt plumæ ob vetuſtatem, [quoniam
captiui ducti ſunt ex te] id eſt, filij tui mox in captiuitatem ducentur. Immo tempore hui⁹
propheti æ iam multi fuerunt capti & preſſi ſeu interfecti ſub regibus Aſſyriorum Phul &
4.Re. 17. Teglat. Poſtremo hanc expoſitionem literalem atq́ conſimiles dicit ſe ab Hebręis didiciſ-
ſe ſanctus Hieronymus.

¶Elucidatio moralis eiuſdem primi capituli. Art. II.

Michæas interpretaſ humilitas. Moraſthi vero hæres. Qui igitur humilitate ornatur, di
Matt. 11. ſcens ſemper à Chr̃o, quoniam mitis eſt & humilis corde, & ad cæleſtis pertinet hæ-
Eſaiæ 64. reditatis ſortem, cui præparauit Deus, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec
ratio comprehendit. Hic talis illuſtratur à ſpiritu ſancto, fitq́ ad eum verbum domini, &
audit quid loquatur in ipſo dominus Deus, quoniam diuino inſtinctui acquieſcit. Hinc Sa
lomon ait Pro. 11. Vbi humilitas, ibi & ſapientia. Nempe quo homo ſeipſum Deo profundi
us humiliusq́ ſupponit, eo Deus gratioſiuſ ad ipſum conuertitur, & vacuitatem eius libe-
ralius implet, quia humilitas in veritate fundatur. Et quanto ſe aliquis verius perfectiusq́
dinoſcit, eo ſe decliuius, timoratius, atq́ intimius deprimit. Ac per hoc æternæ & increatę
veritati charior fit atq́ propinquior. Propter ꝙd ait Saluator Luc. 14. & 18. Qui ſe humiliat,
Iob. 22. exaltabiť. In lib. Iob quoq́ induciť: Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. Itaq́ ſi in virtute &
gratia radicari, ſi radio ſapientię illuſtrari, ſi Deo dilecti, vicini ac intimi eſſe optamus, humi
liemur ex toto corde ſub potenti manu DEI, cuius comparatione eſt totus mundus tan-
quam puluis exigu⁹. Deniq́ humilis iam pręfatus videt verbum domini [ſuper Samariam]
id eſt, fictos & reprobos Chriſtianos, qui dicunt ſe noſſe & diligere Chriſtũ, factis autem ne-
gant. Samaria vero interpretaſ cuſtodia, per ꝙd deſignanť virtuoſi in proprijs oculis, ſimu-
latores vani atq́ hypocritæ, qui ſe Chriſti legem iactant ſeruare. Quid ergo de iſtis dicat
dominus, audit & noſcit humilis à Deo inſtructus, ꝙniam de talibus nouit ſcriptũ Iob 36. Si
Iob 13. mulatores & callidi prouocant iram Dei. Et, Non veniet in cõſpectu Dei omnis hypocrita.
De qbus ait Saluator Mat. 23. Væ vobis, q ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, ꝗ à foris parent
hominibus ſpecioſa, intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia: ſic & vos
quidem à foris paretis hominibus iuſti, intus vero pleni eſtis hypocriſi & omni iniquitate.

Proinde

Proinde ſimulata æquitas non eſt æquitas,ſed duplex iniqtas.[Et Hieruſalē]id eſt,talis quo-
que intelligit, q̄d de electoꝝ eccleſia Deus pronūcier,ſcilicet,ꝙ oēs qui volūt pie viuere in 2.Tim.3.
Chriſto,perſequutionem patienſ.Et ꝙ omnes qui placuerunt Deo,per multas tentationes Iudit. 8.
tranſierunt fideles. Talibus quippe ait Saluator Ioan.15.Si me perſequuti ſunt, & vos perſe-
quentur,quia non eſt ſeruus maior domino ſuo.Et denuo ait 16. Mundus gaudebit,vos au-
tem contriſtabimini,ſed triſtitia veſtra vertet in gaudiū,& gaudium veſtrū nemo tollet à vo
bis.[Audite populi omnes, & attendat terra,] id eſt, eccleſia militans degens in iſto exilio,
[& plenitudo eius]id eſt, gratiæ ſpirituales conceſſæ fidelibus, ſcilicet virtutes,& dona ſpiri-
tus ſancti: quatenus procedant ad actum,dum verbum Dei proponitur.[Et ſit dominus De
us vobis in teſtem]id eſt, Chriſtus, qui eſt teſtis fidelis, ſit teſtificans contra vos, ſi male ege-
ritis: & pro vobis, ſi bene. [Quoniam ecce dominus] Chriſtus [egredietur de loco ſuo]
id eſt, de ſummo cælo in die iudicij. [Et deſcendet] ſecundum naturam aſſumptam. [Et
calcabit ſuper excelſa terræ] id eſt, ſuperba huius mundi deijciet. Vnde Ecci.24. Omnium,
inquit, excellentium & ſublimium * colla calcaui. Et Prouerb. 8. Arrogantiam & ſuperbi- * corda
am, viam prauam, & os bilingue deteſtor. Hinc Hieremi. 13. præcipitur: Nolite eleuari,ſed
date gloriam domino Deo veſtro, antequam contenebreſcat, & antequam offendant pe-
des veſtri ad montes caliginoſos. Præterea, intra bonos & humiles calcat Deus, quoniam
in illorum cordibus habitat, ambulat, epulatur. Sed ſupra ſuperbos & malos calcat,q̄ni-
am deprimit,ſpernit, & damnat eiuſmodi. Nec ſolum intra electos & humiles calcat Deus,
ſed inſuper quaſi ſupponit ſe eis,dicente Pſalmiſta de electo:Cum ceciderit, non collidetur, Pſal. 36.
quia dominus ſupponit manum ſuam. Et Moſe Deut.1. Portauit te dominus Deus tuus,
ſicut portare ſolet mulier filium ſuum. O quanta vnio atq; communio Dei ſublimis,& ſer-
uuli humilis.[Et conſumenſ montes, & valles ſcindentur]id eſt,vniuerſi ſuperbi, & terrenis
rebus immerſi, qui valles dicunſ,de quibus loquitur Hieremias 17. Recedentes à te, in terra
ſcribentur, peribunt. [In ſcelere Iacob]id eſt, propter peccata fidelium [omne iſtud] pro-
pter culpam enim infligit pœna. Propter quod ſcriptū eſt Iob 4. Recordare,obſecro,quis
vnquam innocens perijt? quin potius vidi iniquos domino flante perijſſe. [Quod ſcelus Ia-
cob?]id eſt,Eccleſiaſticoꝝ & electoꝝ viroꝝ,[nōne Samaria?]id eſt, ad quod à peruerſis in-
ducunſ,à quibus frequenter pertrahunſ ad vitia,dicente ſcriptura:Cū peruerſo peruerteris. Pſal.17.
Et: Qui tetigerit picem, inquinabitur. Vnde Num.16. Moſes loquitur: Recedite à taber- Ecci. 13.
naculis hominum impiorum,& nolite tangere quæ ad illos pertinēt, ne inuoluamini in pec
catis eorum. Hinc gratulabundus & gratus concinit Pſalmiſta: Protexiſti me à conuentu Pſal. 63.
malignantium,à multitudine operantium iniqtatem.[Et quæ excelſa Iudæ?]id eſt,animo-
ſitates & vanitates confitentium Deo,ſeu Chriſtianoꝝ bonoꝝ. Qui licet ſint perſeuerātes in
gratia, tamen ſubinde ſuperbiæ vanitatiſq; ſentiunt motus.[nonne Hieruſalem?] id eſt,illę
ad quas exemplo ſuperioꝝ ac prælatoꝝ inducuntur, qui in eccleſia ſortiuntur primatum,
ſicut Hieruſalem erat in Iudæa metropolis. Dum enim ſubiecti conſpiciunt tales pompa-
tice ingredi, vanitatibus occupari, & intimorate coram altiſſimo conuerſari, tunc & ipſi
ad aliqua mala labuntur, vel ſuperiores incaute iudicando, vel eos in illicitis imitando,
vel ex ignorantia præuaricando, quia non erant à ſuis edocti prælatis. [Et ponam Samari-
am] id eſt, reprobos, [quaſi aceruum lapidum:] quando in fine ſeculi ligabuntur faſciculi Matt. 13.
& faſciculi,& congregati congregatione vnius faſcis, ſimul proijcientur in tartarum,ibiq; Eſa.24.
recludentur in carcere. [Et detraham in vallem] infernalis laci [lapides eius] id eſt, duriti-
am cordis, vel fortitudinem, de qua præſumpſit. Aut certe virtutes, quas ſe iactauit aut
ſimulauit habere, quæ non erant veræ virtutes, ſed luti & fæces. Idcirco cum veniens Chri
ſtus illuminauerit abſcondita tenebrarum, & manifeſtauerit conſilia cordium, cognoſcen- 1.Cor.4.
tur vere ab omnibus,tuncq; clariſſime compræhendentur aſtuti in aſtutia eorum. [Et fun- Iob.5.
damenta eius]id eſt,vanitates in quibus ſe fundauit, [reuelabo] id eſt, omnibus notificabo,
vt agnoſcant æquitatem Iudicij mei. Hi ſiquidem tanquam ſtulti, ædificant domum ſuam Matt. 7.
ſuper arenam: idcirco veniente fluuio, ventoq; flante, cadit ſtructura.[Et omnia ſculptilia
eius] id eſt, verba compoſita, ornatus ſuperfluus, excogitatæ doctrinæ fallaces. [conciden-
tur,& omnes mercedes eius] id eſt, diuitiæ contra ius acquiſitæ per artificia praua, laudes q̄-
que & honores ab hominibus exhibiti eis. [comburentur igni] id eſt, damnationi faciēt eos
obnoxios. Opera enim illoꝝ ſequunſ illos. Propterea ſcriptum eſt Eſa.1.Erit fortitudo im- Apo. 14.
pioꝝ vt fauilla ſtuppæ, & opus quaſi ſcintilla, & ſuccendeſ vtrunq; ſimul. [Et omnia idola
eius]id eſt,ſimulacra.De quibus ait Ioh.Cuſtodite vos à ſimulacris, ſcilicet vanis cogitatio- 1.Ioan.5
nibus, inutilibus phantaſiis, formis, imaginibuſq; nociuis, quæ mentem depingunt & ma
culant,atq; à ſtabili diuinoꝝ contemplatione ꝓpediunt. [in perditionem ponam] i. conde-
mnabo ac puniam.[Quia de mercedibus meretricis] id eſt, animæ à cæleſti ſponſo auerſæ,
[congregata ſunt,]anima enim mereſ gratia priuari,quo facto,incidit & colligit ſibi pluri-

ma mala

ma mala, quæ ſunt culpa & pœna culpæ. [Et vſq; ad mercedem meretricis] id eſt, diabolicę
ac infernalis congregationis inceſſabiliter à Deo ſe auertentis. [reuertent] id eſt, operatores
iniquitatum iſtarum à dæmonibus poſſidebuntur velut mercedes, quas diu tentando & im-
pugnando adepti ſunt. [Super hoc piangam & vlulabo] pereuntibus cordialiter condolen-
Rom. 9. do, & iniquorum duritiam deplorando, ſicut Apoſtolo triſtitia magna fuit, & dolor conti-
2.Cor. 11 nuus pro fratribus ſuis impœnitentibus increduliſq; Iudæis. Qui iterum loquitur: Quis in-
firmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror? [Vadam ſpoliat' & nu
dus] id eſt, fruſtratus ſpe mea de illorum ſaluatione, vel in paupertate ac nuditate pœniten
tiam agens. [faciam planctum velut draconum.] Quanto enim anima eſt nobilior corpore,
& quanto æterna damnatio grauior eſt omni temporali ſupplicio, tanto vehementius
dolendum ac flendum eſt de animarum periculo & damnatione perpetua, quàm de corpo
rum ægrotatione, ſeu quacunque temporali afflictione. [Quia deſperata eſt plaga eius.]
Hoc de peccatis in ſpiritum ſanctum ſpecialiter accipi poteſt, quæ intantum deſperata
Prou. 18. ſunt, quantum & irremiſſibilia. Nam & impius cum in profundum venerit peccatorum,
1.Tim. 3. contemnit. Et Apoſtolus ait: Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam correptionem
deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt, & delinquit proprio iudicio condemnatus. Cum ergo
homines charitate flagrantes viderint quempiam durum & incorrigibilem, maxime do-
lent, nec ceſſant. Sed dum deſperant ſe poſſe in illo proficere, iugi ſupplicatione conuer-
tuntur ad Deum, vt cor lapideum auferat, & mentem immutet. [Quia venit vſq; Iudam]
id eſt, quoſdam de eccleſia infecit prauitas malignorum. [tetigit portam populi mei] id eſt, pre-
latos, qui eſſe debent alijs via & ianua introeundi ad Chriſtum, tanquam mediatores inter
Eſai. 24. Deum & nos. [vſq; ad Hieruſalem] id eſt, ſupremos paſtores, intantum, vt ſicut populus ſic
Oſee. 4. ſacerdotes. [In Geth] id eſt, perſequutorib' Chriſtianorum. [nolite annunciare] plagas eccle-
ſiæ, ne Chr̃m blaſphemẽt, & de fidelium aduerſitatibus glorient. Geth autem interpretatur
torcular, quo oppreſſores iuſtorum ſignificantur. [Lachrymis ne ploretis] in publico, ne illi
percipiant & exultent. [In domo pulueris] id eſt, locis abditis & humilibus [puluere vos cõ-
ſpergite] id eſt, in ſecreto vos humiliate, flete, & pœnitentiam agite, præſertim de pecca-
Pſal. 101. tis occultis, vt cum Pſal. dicatis: Similis factus ſum pelecano ſolitudinis, factus ſum ſicut ny
cticorax in domicilio. [Tranſite vobis habitatio pulchra] id eſt, qui in mũdo iſto floretis
ac proſperamini, in damnationem tranſibitis, niſi pœniteatis. Idcirco tranſite de vitijs ad
virtutes, de terrenis ad diuina, de multis ad vnum, de creaturis ad creatorem. [Confuſa]
ignominia, id eſt, quo nunc à dæmonibus turpiter fallimini, & ignominioſis peccatis ſubdi-
mini. [non eſt egreſſa, quæ habitat in exitu] id eſt, congregatio iniquorum, quæ ſtatim de ſe-
culo iſto ad aliud perget, non egreditur de priſtina conuerſatione iniuſta, & de amore ſen-
ſibilium ad contemplationem cæleſtium, nec nouiſſima ſua perpendit, ſed ſic viuit, quaſi
moritura non eſſet, ſola præſentia atque mundana curando. [Planctum domus vicina ſu-
met ex vobis, quæ ſtetit ſibimet] id eſt, virtuoſi in virtutibus permanẽtes, ex ruina & damna-
tione proximorum ſuorum peruerſorum lugebunt. [quia infirmata eſt in bonum] id eſt, à bono
defecit, nec in opera virtuoſa viriliter fortiterq; proceſſit. [Quæ habitat in amaritudinib']
id eſt, peccatis ſeu afflictionibus, de quibus loquit Iob 13. Scribis enim contra me amaritu-
dines. [Tumultus quadrigæ ſtuporis] id eſt, multitudo tentatiõis diabolicorum ſpirituum ob-
ſtupefacientium corda, ne ſentiant ea quæ ſunt ſpiritus Dei, veniet [habitanti Lachis] id eſt,
vagis & intimoratis, qui ambulant in vanitate ſenſus ſui, nec ſtabiliuntur in Deo, de quib'
fertur in Pſalmo 11. In circuitu impij ambulant. Et: Deus meus pone illos vt rotam. Lachis
Pſal. 82. autem interpretat ambulatio. Hinc ad cordis ſtabilitatem vbertim hortat nos diuinus Apo-
ſtolus, ſecundũ quod ait 1. ad Corinthios 15. Stabiles eſtote & immobiles, abundantes in omni
Hebr. 13. opere bono. Alibi quoque: Optimum, inquit, eſt gratia ſtabiliri cor. Hinc ſecundum phi-
loſophum, ad ſapientes & virtuoſos præcipue ſpectat ſtabilitas mentis. Inſtabilitas vero, in-
ſipientiæ ſignum eſt. Et competit his, qui paſſionibus agitantur atq; vincuntur, debileſq;
conſiſtunt in iudicio rationis. Debemus ergo rationem diuina lege inſtructam immobiliter
ſequi, paſſionumq; inhoneſtiſſimis impulſionibus dominari. Nec tamen eſſe debemus du-
ri & pertinaces, vt illi qui ſuam pertinaciam aſſerunt ſtabilitatem. Deniq; Lachis, id eſt, in-
ſtabilitas iſta & euagatio cordis. [principium peccati eſt filiæ Sion] id eſt, animabus fideli-
bus, quæ niſi omni diligentia enitantur figi in Deo, plurima crimina illabuntur. Propter
quod ſcriptũ eſt Pro. 4. Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum, quia ex ipſo vita procedit. Et in Ec
Eccl. 5. cleſiaſt. Non ventiles te in omnem ventum. Eſto firmus in via domini, & in veritate ſenſus
tui, & proſequatur te verbum pacis. [Propterea dabit] dominus [emiſſarios] id eſt, diabolos
impugnatores [ſuper hæreditatem Geth] id eſt, incircuncisos corde, qui velut torcular op
primunt bonos, & meliores ſe vexant. Cum hi, qui in grauioribus culpis ſunt, non debeãt
accuſare, punire, vel iudicare eos, qui minus culpabiles ſunt, ſecundum Ambroſium, præſer

tim

tim cum in euangelio dicat ſaluator: Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, & tunc Matt. 7.
perſpicies vt eijcias feſtucam de oculo fratris tui. Hi autem Gethitę [ſunt domus mendacij]
id eſt, filij falſitatis, agentes contra veritatem vitæ, iuſtitiæ, atq; doctrinæ. [in deceptionem
regibus Iſrael] id eſt, prælatorum eccleſiæ, vel hominum virtuoſorum, qui regunt ſeipſos in
omnibus ſecundum diuinæ legis directionem ac normam. Tales nanq; interdum falluntur
& ſubuertuntur ab illis. [Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa.] Dum ali-
quis à malis conuerſus, Deo adhæret, fit Chriſtus hæres ſeu poſſeſſor ipſius: ſi vero ad vomi-
tum redeat, & peccatis ſubijcitur, poſſidetur à dæmone. [vſque Odollam] id eſt, haurientes
mala & obſeruatores maloꝝ, [veniet gloria Iſrael] ironice, id eſt, confuſio Chriſtianorum
iniuſtoꝝ. Qui enim obſeruator eſt maloꝝ, opprimetur ab eis. Odolla autem interpretatur Prou. 11.
teſtimonium hauritionis eoꝝ. Et in Prouerbijs legit: Fili, ſi malus fueris, ſolus hauries mala.
[Decaluare & tondere ſuper filios deliciarum tuarum] id eſt, o eccleſia vel prælate, cuius filij
olim ſpiritalibus gratijs abundabant, & nutriebantur in croceis, pane filiorum veſcentes,
ſigna doloris aſſume, & lugubri habitu veſti te, propter ſpiritualem ruinam, recidiuatio-
nem, & ſubuerſionem filiorum tuorum, qui nūc in terrenis volutantur, ſtercora amplexan-
tur, carnalibus vitijs inquinantur, & à diabolo capiuntur ac vinciuntur vinculis vanitatis,
elationis & incorrigibilitatis. Quemadmodum enim maximū gaudium boni prælati eſt;
gregis ſibi commiſſi profectus, ſecundū quod ait Ioannes in tertia ſua canonica: Maiorem 3. Ioan. B
horum gratiam non habeo, q̃ vt audiam filios meos in veritate ambulantes. Ita præcipuus
mœror eiuſdem, eſſe debet gregis ſui peruerſitas.

¶Expoſitio Cap. II. Væ qui cogitatis inutile. Art. III.

VAE qui cogitatis inutile.] Quidam aſſerūt loqui prophetam ad decem tribus. Alij vē
ro, ad duas. Sed ad totum duodecim tribuū populum referri hæc poſſunt. [Væ] tem
poralis captiuitatis & æternæ damnationis imminet vobis, niſi pœnitueritis. [qui
cogitatis inutile] id eſt, nociua ſeu alijs infligere nocumenta. Quorundam enim pœna hic
incipit, & in futuro continuatur. Conſtat autem ex iſto, ꝙ in cogitatione conſiſtat pecca-
tum. Propter quod domin⁹ ait Eſai. 1. Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis
meis. [& operamini malum in cubilibus veſtris,] exercendo luxuriæ vitia. Vnde in Amos Amos. 6
præhabitū eſt: Væ qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris. [In luce matu
tina] id eſt, cito, feſtinanter, & mane in ipſo diluculo, dum lux ſolis incipit emicare. [faci-
unt illud] id eſt, male cogitata in nocte ad effectū deducunt. [quia contra Deum] id eſt, diui-
næ voluntati ac iuſſioni contraria [eſt manus] id eſt, operatio [eoꝝ] vel poteſtas, quam à Deo
ſortiti ſunt, qua abutuntur. Vnde Iob 15. dicitur: Cucurrit impius aduerſus Deum. Et
in Leuitico dn̄s ait frequenter: Si ambulaueritis ex aduerſo mihi. Deinde ſpecificat mala Leuit. 26
iſtorum. [Et concupierūt agros] alioꝝ. In quo patet auaritia hoꝝ, cū dn̄s iuſſerit Exo. 20. Nō
concupiſces rem proximi tui, nō agrū, non ſeruū &c. [& violenter tulerūt] id eſt, per poten-
tiam abſtulerūt, tanq̃ raptores & inferioꝝ oppreſſores, [& domos] alienas concupiſcendo,
[rapuerūt] eas vel contenta in eis. De talibus dicitur in Eſaia: Væ, qui coniūgitis domū ad Eſai. 5.
domum, & agrū agro copulatis. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ? [& calumnia
bantur virum] id eſt, viros egenos, vel ſubditos aut quietos. [& domum eius] id eſt, poſterita
tem, prolem, ſeu familiā. [virum & hæreditatē eius] i. poſſeſſiones, nec ætati virili nec iuuenili
parcentes, & proximos ſuos perſequentes in perſonis & filijs ac rebus eoꝝ. De hac violen-
tia & crudelitate, præſertim quantū ad decem tribus, dictū eſt plenius ſuper Oſee & Amos: Oſee. 9.
Illos enim ꝑcipue perſequebant ac ſpoliabant, qui relictis aureis vitulis, pergebant ad tem-
plum Hieruſalē adorare dominū. Prophetæ aūt, quantū ad ad materiam, in multis coinci-
dunt, quamuis in forma verboꝝ atq; metaphoris diſtinguantur. Nec mirū, quoniam multi
eoꝝ eodem tempore & ad eoſdem vaticinabantur. [Idcirco] id eſt, propter hæc mala cul-
pæ, [hæc dicit domin⁹: Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam] id eſt, tribus Iſrael [malū] id
eſt, iuſtam punitionem ſeu vltionem, quę non eſt mala in ſe, ſed patientib⁹ nocet ſeu dura eſt,
& mala apparet. [vnde non auferetis colla veſtra] i. illud non effugietis, ſed portare cogemi
ni, eiq; ſubdemini, quemadmodū collum ſubijcitur oneri. Solent enim circa collum ponde
ra deferenda locari. Ideo nomine colli totum, videlicet homo puniendus, ſignatur. [& nō
ambulabitis ſuperbi] id eſt, collo erecto in ſignū interioris tumoris, ſed inimicis eritis ſub-
diti ac depreſſi. Cordis nanq; ſuperbia in inceſſu ſolet lucere. [quoniam tempus] captiui-
tatis vobis inſtantis, [peſſimum eſt] id eſt, plenum aduerſitatibus & vindicta. Quamuis
tempus in ſeipſo malum non ſit, ſed ſecundum ea quæ in ipſo fiunt, dicitur bonum vel ma-
lum, melius ſiue deterius. Hæc autem impleta ſunt tempore captiuitatis decem tribuum ab
Aſſyrijs, & duaꝝ à Chaldæis, immo & à Romanis, quia tempore Chriſti prędicta peccata in 4. Re. 17.
populo Iudæorū fuerunt. Et poſt Chriſti aſcenſionem bona primitiuæ eccleſiæ partim
diripuerunt, atq; ex Iudaiſmo in Chriſtū credentes multipliciter calumniabant, ſecundum

Heb. 10. quod dicit Apoſtolus: Rapinā bonoꝝ veſtroꝝ cū gaudio ſuſcepiſtis. [In die illa] captiuitatis veſtræ, [ſumet ſuper vos parabola] id eſt, de vobis ſeu veſtra calamitate accipiet atq; dicetur ab aduerſarijs veſtris prouerbiū quoddam deriſorium. Vnde per Hieremiam dñs ait fre
Hier. 25. quenter: Ponam locū iſtum in ſibilū & in parabolam omnibus tranſeuntibus per eum. [Et cantabitur] ab æmulis veſtris [canticum cum ſuauitate] i. dulci melodia, [dicentium] i. carmen veſtrum ſeu de vobis compoſitum, qui dicitis, [Depopulatione] id eſt, cū magna direptione & oppreſſione, [vaſtati ſumus] ab hoſtibus. Itaq; miſeriæ veſtræ vertentur illis in canticū. De talibus enim rebus ſolent carmina fieri. [Pars populi mei cōmutata eſt.] Hoc Hieronymus exponit de templi deſtructione, eritq; ſenſus, Pars populi mei, id eſt, templū meū, q̄d ſolum in populo Iudæoꝝ habebā. [commutata eſt] i. ad ruinam mutatū, ſeu demolitū à Chaldæis. Alij ita exponūt, Pars populi mei, id eſt, decem tribuum, cōmutata eſt, i. deiecta. Ante-
4. Re. 17. quam em̄ Salmanaſar, rex Aſſyrioꝝ, decem tribus vaſtauit, iam partim captæ occiſæq; erant à Teglatphalaſar & Phul regib⁹ Aſſyrioꝝ. [Quomodo recedet à me] i. à terra mea vaſtator illius. Et ſic verba iſtoꝝ dicuntur in perſona Dei. [cum reuertatur, qui cogitationes veſtras diuidat] id eſt, extraneis tradat ac menſuret ad poſſidendū. Salmanaſar enim rex Aſſyrioꝝ vaſtauit decem tribus, & tunc Oſee rex Iſrael fecit pacem cū eo ſoluendo tributū. Poſtea vero conatus eſt rebellare, quærendo à rege Aegypti auxilium. Quo audito, Salmanaſar rediit, & decem tribuum regnū deſtruxit, atq; in terra illa alienas conſtituit gentes, vt legitur quar-
4. Re. 25. to Reg. Simile eſt de Nabuchodonoſor, quantū ad duas tribus. Capto enim Ioachim, conſtituit Sedechiam in regem. Quem cum audiſſet velle rebellare, reuerſus eſt, & duarum tribuum demolitus eſt regnū, & in ſuam poteſtatē regionē illam redegit. Ideo ſubditur: [Propter hoc non erit tibi] o familia Iſrael, ſuper quam cogito malū, [mittens funiculum ſortis] id eſt, dans tibi partem hæreditatis, [in cœtu dñi] id eſt, in terra promiſſionis, in qua ſancti do-
Ioſue 12. mini habitauerunt, & quam Ioſue ſorte diuiſit filijs Iſrael. Vel ſic: Non erit mittens funiculū ſortis in cœtu domini, i. nullus de populo Iudæoꝝ, qui erant exercitus Dei, mittet tibi menſuram hæreditatis per ſortem: quoniam terra promiſſionis alijs dabit. Decem enim trib⁹ vſq; in præſens priuatæ ſunt terra paterna. Et duæ tribus ſub Chaldæis ſeptuaginta annis fuerūt
4. Re. 25. tranſlatæ, à Romanis vero finaliter ſunt expulſæ. Conſequenter reprimitur vana ſpes ſeu præſumptio Iudæoꝝ. [Ne loquamini loquentes] id eſt, nolite loq; verba iſta ſequentia: [Non ſtillabit ſuper iſtos] malum, id eſt, ſuper tribus Iſrael partem ac populū Dei, non irruet pœna quam minantur prophetæ. [non comprehendet] iſtos [confuſio] id eſt, ignominioſa captiuitas, & ſub hoſtibus deiectio. [dicit domus Iacob] id eſt, familia Iudæoꝝ. [Nunquid abbreuiatus eſt ſpūs domini?] Iſta ſunt verba, quib⁹ ſibi inanem ſpem mutuo tribuebāt, præſumendo de miſericordia Dei, nec tamen ceſſando à vitijs, ſicq; peccantes in ſpe. Et eſt ſen-
Sapi. 12. ſus: Nunquid abbreuiatus eſt ſpirit⁹ dñi, i. bonitas ſeu voluntas Dei, alijs larga ac benefactiua, nō eſt vtiq; mitigata. De quo ſpū ſcriptū eſt in libro Sapientiæ: O q̄ bonus & ſuauis eſt, dñe, ſpiritus tuus in omnibus. [aut tales ſunt cogitationes eius?] vt ſcilicet cogitet ſuper nos mala, & vetera vitia vlciſcat, tanquam ſeuerus & iracundus, qui omnibus clemens eſt, & maxime populo ſuo peculiari. Huic præſumptioni Deus reſpondet: [Nonne verba mea bona ſunt] id eſt, pia & conſolatoria, boniq; promiſſiua, [cum eo qui recte graditur?] id eſt, iuſto ſeu pœnitenti, qui in ſemitis iuſtitiæ ambulat, non autem impœnitentibus & præſumptuoſis. q.
Rom. 11. ſi dicat, Bonus ſum bonis, & ſeuerus iniquis non pœnitentibus, ſecundum quod dicit Apoſtolus ad Roma. Vide bonitatem & ſeueritatem Dei, ſeueritatem quidem in eis, qui ceciderunt: in te autem bonitatem, ſi tamen permanſeris in bonitate. Quod itaq; Deus non par-
Eſa. 59. cit, non contingit ex abbreuiatione ſpirit⁹ eius, ſed ex duritia præſumptioneq; noſtra, iuxta illud Eſaiæ: Ecce non eſt abbreuiata manus domini, vt ſaluare nequeat, neq; aggrauata auris eius, vt non exaudiat. Sed iniquitates veſtræ diuiſerunt inter Deum veſtrum & vos, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. [Et econtrario populus meus in aduerſarium conſurrexit] id eſt, cum verba mea ſint bona rectis, tamen viceuerſa populus Iſrael, qui debuit mihi per charitatem ſeruire & amicabiliter conſentire, factus eſt mihi reſiſtens & inobediens, atq; in aduerſarium cōmutatus, idola colens, & alia mala exercens. Vnde Symmachus tranſtulit: Populus meus quaſi inimicus reſtitit. [Deſuper tunicam pallium ſuſtuliſtis] id eſt, veſtimenta inferioꝝ ſeu impotentium violenter rapuiſtis. [Et eos qui tranſibant ſimpliciter] id eſt, innocentes & ſimplices, [conuertiſtis in bellū,] eos impie impugnando, & ad reſiſtentiam concitando, vel contra alios excitando. Poteſt quoq; per palliū, Dei auxilium accipi: & per bellū, inobedientia ſeu rebellio contra Deū. Sacerdotes ergo & principes per hoc, q̄ quoſdam bonos ac ſimplices à cultu Dei ad idololatriā aliaq; piacula induxerūt, priuauerunt eos auxilio Dei, & contra Deū incitauerūt, quaſi in bellū. Sic exponit Hieronym⁹. [Mulieres populi mei eieciſtis] id eſt, captiuas ire feciſtis vel expuliſtis, [de domo deliciarū ſuarum] id eſt, à proprijs habitaculis, in quibus cum viris & liberis ſuis lætanter vixerunt,

[à par-

à paruulis eaꝝ tuliſtis laudem meam in perpetuum]auertendo filios earũ à cultu diuino,vel
occidendo,vel in captiuitatem mittendo,ita vt dicant: Quomodo cantabimus canticũ do Pſal.136.
mini in terra aliena?[Surgite,& ite]i.ꝑpter tanta facinora ſurgentes coacte,in captiuitatem
tranſibitis.[qa non habetis hic requiem]i.in propria terra nõ meremini qetam habere man
ſionem.[propter immũditiam eius]i.culpam terræ ſeu plebis huius[corrumpentur putredi
ne peſſima]i.captiuitate & vaſtitate grauiſſima per Chaldæos ſiue Romanos.Deinde ꝓphe
ta oſtendit ſe iſta non dicere cõgratulando de imminentib⁹ Iudæoꝝ periculis,ſed vehemẽ
tiſſime condolendo.[Vtinam non eſſem vir habens ſpm̃.]Hoc dupliciter accipi poteſt.Hie
ronymus em̃ exponit ſic:Vtinam verus propheta nõ eſſem,ſed pſeudo & ſpũ ſancto carerẽ.
[& mendaciũ potius loquerer]i. falſa eſſent q̃ futura prędico, quatenus multitudo Iudæorũ
conuerteret,& crederet in filium Dei. Secũdo exponitur ſic:Vtinam non eſſem vir habens
ſpm̃,i.gratiam prophetiæ,& mendaciũ potius loquerer,id eſt,non eueniret q̃d dico. Sed pri
mæ expoſitioni poteſt opponi, ꝙ homo non debet eatenus affici & compati alijs, vt velit
charitate & gratia gratumfaciente priuari & pſeudo conſiſtere,cũ dicat ſaluator: Quid pro Matt. 16
ficit homo,ſi lucret vniuerſum mundũ,ſeipſum aũt perdat? Ordo qppe charitatis cadit ſub Marc. 8.
præcepto.Secundæ quoq; expoſitioni obuiare videtur, ꝙ homo non debeat veniale pecca- Lucæ. 9.
tum committere,vt liberet alium à mortali,vel quocũq; tormẽto,eũ peccatũ ſit infinitæ fu-
gibilitatis.Et reſpondendũ, ꝙ verba huius ſanctiſſimi Michææ, ſecundum expoſitionẽ pri
mam accipi poſſunt per hyperbolen ſeu exceſſum, q̃modo ait Apoſtolus:Optabam anathe- Rom. 9.
ma eſſe à Chriſto pro fratribus meis Iudæis.Et Moſes: Aut dimitte populo hanc noxam,aut Exod. 32
dele me de libro quem ſcripſiſti.Talia nempe per exceſſum dixerũt, q̃niam aliter plene ex-
primere non valebant charitatis ſuæ fraternæ feruorem.Porro,iuxta ſecũdam expoſitionẽ,
mendaciũ ſumitur materialiter, non formaliter, ſcilicet pro ſermone, q aliunde ab effectu
rationabiliter impedit,& tamen ſine intentione fallendi implend⁹ aſſerit.Conſiderandũ eſt
in his,q̃ntus erat in ſancto hoc vate zelus ſalutis fraternę,charitatisq́; feruor,q maluit abſo-
lute gratia prophetiæ,q̃ eſt gratia gratis data,& ſine peccato poteſt amitti, carere & mẽdax
q̃dammodo apparere,q̃ populũ ſuũ perire.Non talis videt fuiſſe Ionas, q petiuit animę ſuæ Ionæ 4.
vt moreretur, q̃niam prophetia eius non implebat quamuis inter prophetas non oporteat Pro. 16.
facere cõparationem in talib⁹, cũ ſpirituũ ponderator ſit dñs:comparationes q̃q; odibiles
ſint.Sed qa propheta agnouit vaticiniũ ſuũ certiſſime adimplendũ,tanquam ad ꝑdeſtinati-
onis pertinens prophetiã,ſubiungit: [Stillabo]i.verba futuræ punitionis ꝑ modum pluuiæ
fundam,dicamq́;[tibi in vinum & in ebrietatem]i. illa tibi per modũ poculi ꝓpinabo tam
copioſe,ꝙ afflictionibus inebriaberis.[& erit,ſuꝑ quem ſtillatur]i.qui effectum commina-
tionis meæ patietur,ita ꝙ ſtillatio verborum meoꝝ cadet in eos, de quibus ſubiungit:[po-
pulus iſte]i.plebs Iudæoꝝ.Solet aũt pœna abũdans, potus vocari,& nomine calicis deſigna
ri. Præterea poſt auſteritatem inſtãtis periculi, deſcribit propheta conſolationem beneficij
exhibendi,loquens in ꝑſona Dei:[Congregatione cõgregabo Iacob,totum te in vnũ cõdu-
cam reliquias Iſrael.]Locus iſte multipliciter explanat.Quidam em̃ exponũt hæc de reditu
Iudæoꝝ à Babylonica captiuitate,in q̃ licet om̃es Iudæi reuerſi non ſint, maiores tamen &
principaliores redierũt cũ alijs plurimis. Et vniuerſis data fuit à Cyro rege Perſaꝝ licẽtia re 1. Eſd. 1.
deundi. Videt q̃q; expoſitio iſta nõ diſſona,ſi ſuperiora de Babylonica captiuitate eluciden
tur.Alij vero exponũt de Iudæoꝝ generali cõuerſione in fine ſeculi, vt ſit ſenſus:Congrega-
tiõe,i.ſpiritali vnione in fide catholica, indiuidua charitate, ſpeq́; diuina:cõgregabo Iacob
totũ te,id eſt,oẽs duodecim tribus ,tunc em̃ omnes credent in Chriſtũ per prædicationẽ He
liæ,Chriſto teſtante:Helias eũ venerit,reſtituet om̃ia.[in vnũ conducã reliquias Iſrael pari- Matt. 17.
ter]i.electos Iudæos,q tũc ſuꝑſtites erũt, vt oĩm ſit cor vnũ & anima vna, quod & poſt Baby- Acto. 4.
lonicam captiuitatem aliq̃ modo impletũ eſt,iuxta illud Hiere.32. Dabo eis cor vnũ & ani-
mam vnam.[ponam illũ q̃ſi gregem in ouili]ecclefię.i. in militãti eccleſia eos conſtituã ſub
imperio Chriſti,ſub cuius directione obedienter procedent,ſicut grex ouium ſub virga pa- Ioan. 10.
ſtoris.Tunc em̃ perfecte fiet vnum ouile, & vnus paſtor. [q̃ſi pecus in medio caulaꝝ]id eſt,
in domibus & paſcuis dominici ouilis collocabuntur,ſicut iumenta in ſtabulis. [tumultua-
bunt]i.in maxima multitudine erunt,atq; cõmuni laude in Dei venerationẽ erumpent. Per
hanc igit tumultuationem non deſignatur commotio veræ quieti contraria,ſed credentiũ
inæſtimabilis copia.Propter q̃d ſubditur:[à multitudine hoĩm]præ nimia pluralitate fideli-
um.[Aſcendet em̃]i. Chr̃s,de quo iſta dicuntur, ſicut patebit,in cordibus illoꝝ erit, eoſq́;
docebit ac ducet, [pandens iter ante eos]i. viã ſalutis illis oſtendet ad dirigendũ pedes eoꝝ
in viam pacis,vt impleat in illis illud in Pſalmo: Viderũt ingreſſus tuos De⁹, ingreſſus Dei Pſal. 67.
mei,regis mei,q eſt in ſancto.[diuidet,& tranſibũt portã]i. rectã & arctam ianuã ducentem
ad vitã,de qua ſcriptũ eſt:Intrate per anguſtam portam.Et denuo: Quàm anguſta porta & Matt. 7.
arcta via,quæ ducit ad vitam,& pauci inueniunt eam. Vel porta eſt fides eccleſiæ, vel bapti-

ſmus, ſeu Chrs, qui ait Ioan.10. Ego ſum oſtiū. Qui aūt non aſcēdit p oſtium in ouile ouiū,
ſed aſcendit aliunde, ille ſur eſt & latro. [Et egredientur per eam] tranſeundo de via ad patriā,
Ioan.10. de fide ad ſpeciem, de merito ad præmiū. Chrs etiā proteſtatur: Si quis per me intrauerit, in-
gredietur & egredietur, & paſcua inueniet. [Et tranſibit rex eorum coram eis] i. Christus du-
ctor erit eorum per gratioſam illuſtrationē, ſicut ait Pſal.5. Deduc me domine in via tua. Vnde
Exo.33. Moſes loquitur domino: Si non tu ipſe præcedas nos, non educas nos de loco iſto.
In q̄ eñ ſcire poterimus inueniſſe nos gratiā in conſpectu tuo, niſi ambulaueris nobiſcū? [Et
dñs in capite eorum] i. in principio tanquam dux ſui exercitus. Ipſe q̄q; diſſeruit: Vbi fue-
Matt.18. rint duo vel tres congregati in noīe meo, ibi in medio illorum ſum. Præterea ſecundū Hiero-
nymū, paſſus iſte exponi poteſt pro tēpore primi aduent' Chriſti. Qui tūc per ſe & apoſto-
Rom. 9. los, electos Iudæorum infra eccleſiaſticā vnitatē collegit, & reliq̄as Iſrael per grām ſaluas fecit.
Soli aūt electi Iudæi, qui fidē & mores patriarcharum ſequunť, reputanť in ſemine. Non eñ q̄ fi
lij carnis, hi filij. Illis q̄q; Chriſt' præmemorata beneficia præſtitit, & fideles valde auxit meri
to & numero, vt patet Act.2. & 3. Poſtremo, quidam exponit hæc de congregatione electo-
rum Iudæorum in limbo inferni, in quo quaſi in ouili cuſtodiebātur à Deo, donec Chrs venit
pandens illis iter ad regnū cæleſte, in q̄d eos præceſſit ac introduxit. Verum expoſitio iſta vi-
detur impertinentior alijs, nec ad præcedentia aut conſequentia condependentiam habet.
¶ Inſuper moralitas huius Capituli, patet ex p̄inductis frequētre. Quod eñ in exordio ſcri-
ptum eſt, Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilib' veſtris: referēdum eſt ad
Chrianos, q̄ mala cogitant cū rationis conſenſu & ex deliberatione, non ex ſubita paſſiōe
agunt inique, mala intra ſe p̄ponentes, & vias callidas fallendi, ſeu cogitata exequendi exco
gitantes, ſeu carnis libidini inſiſtētes, q̄bus æternū væ imminet. In luce matutina faciūt illud,
Eſai. 59. q̄rum pedes feſtinant ad mala. Et totum diem infructuoſe, illicite, & criminaliter expēdentes:
cū econtrario deberent totum tēpus in pœnitētię exercitijs occupare. Vnde de ſingulis taliū
Iob. 24. ſcriptum eſt in lib. Iob: Dedit illi De' locum pœnitentię, & ille abutiť eo in ſuperbiā. Et con
cupierunt agros, & calumniabanť virum. Hæc contra auaros, violētos & iniuriatores dicun-
tur, q̄rum grauiſſima erit damnatio, quia directe agunt cōtra charitatem atq; iuſtitiam. Et iu-
Iacob. 3. dicium ſine miſericordia fiet his, qui non faciunt miſericordiam: quanto magis hi, qui infe-
runt crudelitatem, nocumentum, ſeu violentiā? Super talem peſſimam familiā cogitat De'
Pſal. 57. malum tartareæ vltionis, q̄d nunquam euadent. Super hos q̄q; ſumeť parabola, quia lætabi-
Pſal. 11. tur iuſtus cum viderit vindictam. Et q̄ tribulant diaboli exultabūt, ſi moti fuerim', recedēdo
à Deo, & pœnas inferi incidēdo. Propter q̄d orat vir ſanctus Pſal.24. Neq; irrideant me ini
mici mei. Et Eccleſiaſt.23. ait: Dñe pater & dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in cogi
tatu & cōſilio illorum, & incidam in conſpectu aduerſariorum meorum, & gaudeat inimicus meus.
Pſal. 123. Et cantabiť canticum cum ſuauitate. tunc eñ ſancti iucundiſſime canent: Laqueus contri-
tus eſt, & nos liberati ſumus. Depopulatione vaſtati ſumus: hoc competit his, qui inuiſibili-
um hoſtiū tentationib' victi ſunt, & funibus vitiorum cōſtricti. Pars populi mei cōmutata eſt,
quia nunc multi Chriſtianorum ſummo & inuariabili bono relicto, mutantur & conuertun-
tur ad iſta terrena & vana, ac pereūt. Propter hoc nō erit tibi mittēs funiculū ſortis in cœtu
dñi, i. tibi q̄ talis es, non erit ſors inter electos, nec Chri eris cohæres, neq; in cœtu ſanctorum
erit tibi participatio bonorum domini in terra viuentium. Ne loquamini, non ſtillabit ſuper
nos, &c. Hoc diciť contra eos, q̄ peccant in ſpe, & de miſericordia Dei periculoſe confidūt,
immo non vere cōfidunt, ſed ſtulte præſumunt. Quibus aduertendum eſt, q̄d dominus ait in
Pſalmo 49. Hæc feciſti, & tacui. Exiſtimaſti inique, q̄ ero tui ſimilis. Arguam te, & ſtatuam
Ecci. 5. contra faciem tuam. Vnde Eccleſiaſticus inducit: Non adijcias peccatū ſuper peccatū, & di-
cas, miſeratio dñi magna eſt. Miſericordia enim & ira ab illo cito proximant, & in peccato-
res reſpicit ira illius. Et ecōtrario populus meus in aduerſariū conſurrexit. Hoc dicit Chri-
ſtus aduerſus ingratos atq; rebelles. Quibus cū ipſe tanta largitus ſit atq; ſpoponderit bona,
illi econtra reddunt mala pro bonis. Et nedū propria corda, ſed alios q̄q; à Deo auertunt, &
Pſal. 34. diuinæ legis iuſſionib' contraire nō metuūt. Vnde à paruulis, q̄s in vitijs fouent ac inſtruūt,
tollunt laudem altiſſimi. Surgite, ite, quia non habetis hic requiem. Iſti enim modo nō per-
Hebr. 13 tinent ad myſticā vnitatē fideliū. Et de eis ait ſcriptura Eſa.26. Tollať impius, ne videat glo-
riam Dei. Ibunt ergo in ignem æternū. Vtinā non eſſem vir habens ſpm̄, &c. Exemplo hui'
Matt. 25 beatiſſimi vatis diſcere debent prælati, p̄dicatores, doctores, omnesq́; fideles, ſubditis & pxi
mis ſuis errantibus, ſeu afflictis atq; tentatis cordialiter condolere, ſuccurrere, ſempq́; aſtare,
& omne bonum terrenum ſaluti illorum poſtponere, quia & ordo charitatis id exigit. Et ſe
1. Ioan. 3 cundum Ioannem, debem' pro fratribus animas ponere. Congregatione cōgregabo Iacob
te totum. i. oēs Chriſtianos electos vitia conculcantes, q̄s colligam in regno cælorum in ouili
Ioan. 14. triūphātis eccleſiæ, ſicut p̄miſi dicendo Ioan.14. Vado parare vobis locum. Et iterum: Veniā
& 17. & aſſumā vos ad meipſum. Itemq́; Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ſum ego, & illi ſint
mecum,

mecum,vt videant claritatem meam. Teiticum enim Chriſtus congregabit in horreū ſuū, Matt.3.
paleas vero comburet igne inextinguibili.

¶Expoſitio cap.III.Et dixi,audite principes Iacob. Art. IIII.

PRopheta p̄ſenti capitulo arguit eminētioees populi Iſrael de diuerſis exceſſibus.[Et di
xit:Audite peincipes Iacob,& duces domus Iſrael]i.reges, ſacerdotes,priocipes,& iudi-
ces totius Iſraeliticæ plebis,ſeu duodecim tribuum.[Nunquid veſtrum eſt ſcire iudiciū] Leuit.10
id eſt,indigni eſtis doceri à Deo, ad ſciēdum iudicium diſcretionis inter bonum & malum,
verum & falſum,Vel ad iudicium retributionis, quo quiſq; recipit quod meret. Et tamen
tenemini ratione officij veſtri ad hoc, ſed ꝓpter peccata veſtra priuamini veritatis notitia,
ſicut ſubiungit,[qui odio habetis bonū]i.virtutes & veritatē,ſeu bonos ac iuſtos,[& diligi- Ioan.3.
tis malū]prædictis bonis oppoſitum.Quanuis enim appetitus obiectū ſit bonū,videlicet ve
rum ſiue apparens, multi tamē virtutes & veeitatem ſeu iuſtos odiūt per accidēs, prout eoꝝ
affectionem impediunt à conſecutione eoꝝ,quæ appetunt.Vn̄ qui male agit,odit lucem.Et
qui cupit delectari illicite, odit iuſtitiam coreipieotē ac punientem. [Qui violentee tollitis
pelles eoꝝ deſuper eos]i.bona inferioꝝ diripitis, eoſq; depaupeeatis atq; nudatis reb⁹ ac ve
ſtibus,quibus velut pelle tegebant. [& carnem eoꝝ deſuper oſſibus eoꝝ] i.etiam neceſſaria
victui ſubripitis eis,vt macerentur. [Qui comederunt carnem populi mei]i.labores & poſ-
ſeſſiones eoꝝ conſumūt, iuxta illud in Pſalmos Qui deuorant plebem meam,ſicut eſcam Pſ.13.52,
panis.[& pellem eoꝝ deſuper excoeiauerunt.Et oſſa eoꝝ confregerūt & conciderūt,ſicut in
lebete]i.in olla[& quaſi carnem in medio ollæ]i. igne teibulationis & perſecutiōis ſubditos
quodā modo excoquebant,quemadmodū carnes in olla coquunt.Per hæc aūt nil aliud deſi
gnatur,niſi q̄d ſuperioees multipliciter atq; crudelitee nimis vexaueeūt ſubiectos,ſpoliādo,
contriſtando,cædendo,lædeodo vel occidendo. Hoc q̄q; ſpūaliter peregerūt,ſubditos ſub-
uertendo,ſeu bonis gratiæ deſtituendo, dū vel minis vel blandimentis, aut alio modo mihi
ignoto,eos ad peccata inducūt.Sicq; tollunt ab eis cutem.i. virtutes circa exterioris homi-
nis decorem ſpectantes.Carnem q̄q;,id eſt,virtutes interioꝝ affectionum inordinationem
frenantes, q̄ ſunt magis intrinſecæ homini q̄ p̄dictæ:& oſſa.i. virtutes intellectuales & theo-
logicales,ac dona, quæ ſunt firmiſſima animæ munimenta ac arma,q̄bus & cæteræ virtutes
ſuſtentant,quemadmodum oſſibus caro.Itaq; prædicta gratiaꝝ chariſmata ſubditis cōdo-
nata,peſſimi p̄ſidentes deuoeauerūt ac confregerūt,immo in nihilū redegerūt,dum directe
vel indirecte ad culpam mortalē induxerūt ſubiectos.Moraliter q̄q; hæc eeferunt ad crude-
les Chriſtianoꝝ principes,& immiſericordes atq; auaros prælatos eccleſiæ,qui in ſpirituali
bus ac tēporalibus nocent ſubiectis,& opprimunt ſubditos. Qui potius ſunt peremptores q̄
paſtores, in q̄bus paſſiones ac vitia rationis lucem obtenebeant ita, q̄ veꝝ nō contuet iudici
um,ſed in iudicādo ſequit paſſiōatos affectionū motus,amorē,cupiditatē, vel odiū. [Tunc] Rom.14,
puta in die afflictionis & captiuitatis Iudæoꝝ ab Aſſyrijs vel Chaldęis,[clamabūt ad dn̄m]
non ex charitate,ſed neceſſitate,ſeruiliq; timore.[& non exaudiet eos]cū nihil ſit Deo acce-
ptum,gratū aut meritorium, niſi ex charitate emanet. [& abſcōdet faciem ſuam]i.piam &
gratioſam opem ſiue præſentiā,[ab eis in tempore illo, ſicut nequiter egerūt]i. malitioſe fe
cerunt,[in adinuentionib⁹ ſuis]i.peccatis, q̄ ex prę uia q̄dam deliberatione,nō ex impellente Eſai.1.
paſſiooe,fecerunt. Vnde per Eſa.dn̄s loquit:Cum extēderitis man⁹ veſtras,auertam oculos
meos à vobis:& cū multiplicaueritis orationem,non exaudiam:Maous em̄ veſtræ ſanguine
plenæ ſunt.Quod de oībus generaliter accipi poteſt,qui tempore anguſtiæ inuocant domi-
num ex neceſſitate,non pura intentiōe,quē in proſperis contēpſerunt,quēadmodū in Pro-
uerb.1.teſtat:Tunc inuocabūt me,& non exaudiā:Mane conſurgent ad me,& non inuenīēt
me,eo q̄ exoſam habuerint diſciplinā.Qui vult ergo exaudiri,agat q̄d inſtruit Eſaias: Quę- Eſa.55,
rite dominū dum inueniri poteſt,inuocate eum dum prope eſt. Inſuper ꝓpheta loquit con
tra pſeudoprophetas ſeu mendaces doctores:[Hæc dicit dn̄s ſuper prophetas,qui ſeducūt
populum meum]pacem & proſpera promittendo ex parte Dei,cū propeia mente talia con
finxerint ad acquirendum ab hominibus tempoeale emolimentum. [qui mordent dentib⁹
ſuis]i.irrationabiliter loquuntur,dura annunciando his q eis nihil præſtant,& ſanctis vatib⁹
detrahendo.[& prædicant pacem] dandam à Deo,vt luceum obtineant, dicentes: Pax pax, Hier.8.
& non eſt pax. De talibus dominus ait Hieeemi.27. Ipſi currebant,& ego non miſi eos.[& ſi
quis non dederit in oee eorum quippiam]i.aliquid cibi aut potus, vel ſimilis rei.[ſanctificāt]
id eſt,quaſi diuino oraculo nunciant,& prophetica authoritate affirmant,[ſuper eum præli-
um]eſſe venturum,id eſt,q̄ hoſtibus ſuis tradetur. Tales nanq; dicebant contemptores veri Prou.1.
Dei ac prophetarū,magnamq; mereei vindictam. [Peopterea nox]i. caligo erroris,[vobis
pro viſione erit]i.non veram illuminationem,o pſeudo,habebitis,ſed animæ cæcitatem.[&
tenebræ]aduerſitatis ſeu iuſtæ punitionis,[vobis peo diuinatione] erunt,i.pro vaticinatiōe Pſal.57.
veſtra cōficta,quæ non eſt prophetia, ſed diuinatio,i. vſurpata futuroꝝ prænunciatio. Itaq;

P 3 propter

propter culpam cõfictæ prophetationis ſuſtinebitis vltionem diuinã. [Et occumbet ſol]intelligentię.i.diuinæ veritatis notitia,de q̃ fertur in Pſalmo 57.Supercecidit ignis,& nõ viderũt ſolẽ. [ſup ꝓphetas] mẽdaces, ita φ veritas deerit eis. Vel ſol materialis atq; ſenſibilis eis occumbit,dum claritas diurna non erit eis in conſolationẽ, eo φ debitis pœnis afficiantur. [& obtenebrabitur ſuper eos dies]i. omnia cõuertentur eis in materiam aduerſitatis,tempusq́; lucis tenebris aduerſitatis implebitur,cũ Deus peccata eoꝝ vlciſci inceperit.[Et confundentur,qui vident viſiones]tales,falſas ac deceptorias. Cum eñ mendoſi fuerint inuenti,& pœnis addicti,confuſionibus ſuffundentur.[Et confundentur diuini]qui ſibi vſurpant prænunciare ſutura contingentia proprio ſpiritu,vel diabolica reuelatiõe. Qui dicunt diuini, q̃a q̃d
Eſai. 41. domini eſt propriũ,ſ.futura ꝓdicere,(iuxta illud in Eſaia: Quę futura ſunt annũciate,& ſciemus q̃a dij eſtis vos)ſibi vſurpant.[& operient vultus ſuos oẽs]i. præ rubore optabunt latere.[quia non eſt reſponſum Dei]i. Deus eis veritatẽ non reuelauit,neq; reuelat. Hęc aũt moraliter contra illos dicunt,q in eccleſia Chr̃i diuitibus adulant,& hominib⁹ placentia prędicant,ex auaritia,ambitione,aut ſimili temporalis cõmodi affectione. Quib⁹ conuenit illud
Eſai. 9. in Eſaia: Et erũt q beatificant populũ iſtũ,ſeducentes:& q beatificant,præcipitati.[Veruntamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus dñi]i. conſtãtia data à ſpirituſancto,& dono ſpũs q̃d fortitudo vocatur,eſtq́; vnũ de ſeptem donis ſpũsſancti.ſum q̃q; repletus[iudicio]diſcretionis ac rectæ ſententiationis:q̃d eſt actus prudentię,tanq̃ habitus actũ elicientis:& iuſtitię, tanquam habitus in iudicando regulantis.[& virtute]i. efficacia in loquendo, vel ſanctitate in operando,quam decet prædicatori ineſſe, ne & ipſe repræhenſibilis ſit. [vt annunciem Iacob]i. Iudæis[ſcelus ſuũ]i. idololatriam[& Iſrael]i. eidem populo annunciem [peccatum
Matt. 10. ſuũ]ſine timore corripiendo iniquos de q̃cunq; peccato,ita vt eos q corpus occidũt,non ti-
Hiere. 1. meam, ſed pro veritatis defenſione mori paratus ſim. Simile eſt q̃d de ſe loquit Hieremias: Miſit domin⁹ manũ ſuam, & tetigit os meum,& dixit: Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce conſtitui te ſuper gentes & regna. Chr̃s q̃q; in Euãgelio Luc. 21. ſuis ꝓmiſit: Ego dabo vobis os & ſapientiã,cui nõ poterũt reſiſtere & contradicere oẽs aduerſarij veſtri. Qui itaq; taliter confortat & informat à Deo,verba ignea ꝓfert, q̃bus audientiũ corda mouent ac immutantur. Multi vero ꝓprio ſenſu loquunt,& nec ſibi nec alijs prodeſt. [Audite hæc principes domus Iacob]i. familię regni Iudæ,ſeu duaꝝ tribuum.[& iudices domus Iſrael]id eſt,eiuſdem populi vel decem tribuum. Potius tamen iſta dici videntur ad duas tribus, quia mox ſubditur: Qui ædificatis Sion in ſanguinibus.[qui abominamini iudicium]i. æquitatem & diſcretionem abhorretis,vel iuſte iudicari ſeu corripi ſpernitis,deteſtantes iudicia propheta꞉.[& om̃ia recta]i. iuſtas cauſas[peruertitis]iudicando iniuſte. Hinc ſcriptum eſt apud Hieremi-
Hier. 2. am: Sacerdotes non dixerũt,vbi eſt domin⁹? Et tenentes legem,neſcierunt me,& paſtores ꝑ-
Eſaiæ 1. uaricati ſunt in me. Et apud Eſaiam: Pupillo non iudicant, & cauſa viduæ non ingredit ad eos.[Qui ædificatis Sion]i. domus veſtras in Hieruſalem. [in ſanguinibus]i. de rapinis pauperum,cęde inſontiũ, occiſione ſanctorum,q̃ꝝ ſubſtantiam diripiẽtes,conſtruitis habitacula veſtra:[& Hieruſalem]i. vrbem ipſam ædificatis[in iniquitate]i. de rebus illicite acquiſitis,quas à ſubditis extorquetis,& exinde ruinas vrbis reparatis. [principes ei⁹ in munerib⁹ iudicabant]i. ꝓpter dona dabant iniuſtas ſententias:vel ſi iuſte iudicabant,magis aſpexerũt ad commodũ temporale,q̃ ad bonũ ſpirituale,vendebantq́; ſententiam,nec ſtipendio ſui laboris erant recta intentione contenti.[& ſacerdotes in mercede docebant populum]i. propter lucrum directe, ſpũale pro temporali exhibẽtes, cum tamen ex officio haberẽt inſtruere plebem gratis,ad Dei honorẽ & animaꝝ ſalutem:temporalia non quærentes, niſi ſecundario tanquã ſtipendiũ vitæ.[& prophetæ eius in pecunia diuinabant]i. pſeudo ꝓpter nummos mendoſa vaticinia protulerũt. Propter q̃d dicit Eſa. 1. Omnes diligũt munera,ſequunt retributionem. Et Hiere. 6. A propheta vſq; ad ſacerdotem cuncti faciũt dolũ. [Et ſup dñm requieſcebant]i. diuinæ authoritati innitebant. Vel potius ſe inniti ſimulabant,quia vt eis à populo crederet,& copia reꝝ daret,iactabãt ſe miniſtros ac nuncios Dei. Vel ſup dñm requieſcebant,i. de eius bonitate ꝓſumentes,dixerũt quietẽ,non impugnationem,eſſe futuram.[dicentes: Nunqd non dñs in medio noſtrũ?]i. immo De⁹ vere in nobis eſt. Cum tamen Salo-
Prou. 15. mon dicat,Longe eſt dominus ab impijs.[Non venient ſuper nos mala]pœnæ,id eſt,hoſtibus non trademur,nec capiemur: ſed à Deo tanq̃ populus eius protegemur. [Propter hoc] id eſt,ꝓpter pręſcripta peccata,[Sion]i. illa pars Hieruſalem,in qua fuit templũ atq; palatiũ, [quaſi ager arabitur]i. in ſolitudinem rediget, ita vt poſſit arari ædificijs deſtructis,habitatoribusq́; occiſis.[& Hieruſalem quaſi aceruus lapidũ erit]i. penitus dejicietur,[& mons tẽpli]id eſt,mons Sion,in quo ſteterat tẽplum, erit & conuertetur[in excelſa ſyluarum] id eſt,
1. Eſd. 1. fruteta & arbores altę creſcent in eo, q̃ omnia impleta ſunt tempore Babylonicæ captiuita-
Matt. 23 tis,quę ſeptuaginta annis durauit. Qm̃ tamen pręmemorata facinora erãt in populo Iudęorũ tẽpore Chr̃i,quemadmodũ Chr̃s in Euangelio docet,redarguendo ſacerdotes,ſcribas,ac phari-

phariſæos de ſimulatione & hypocriſi, de ſuperſtitione & ambitione, pſertim de auaritia &
paupeꝝ deuoratione. Ideo aliq referũt iſta ad primũ Chriſti aduentũ, & captiuitatẽ Iudęo-
rum à Romanis inflictã: præcipue, qm̃ bona primitiuæ eccleſiæ diripientes principes ſacer- Acto. 7. & 12.
dotũ ac iudices, ędificabãt Sion in ſanguinibus, & in Hieruſalẽ ſanguinẽ Chriſti, diſcipulo- Hebr. 13
rũq; eius fuderũt. Deniq; hui⁹ pphetiæ atq; Michęæ iſti⁹ mẽtionẽ efficit Hieremias: Cũ eñi Hier. 26
ſacerdotes & fallaces vellẽt Hieremiã occidere, qa Hieruſalẽ dixit iam capiendã, ſurrexerũt
quidã de ſenioribus, & dixerũt ad oẽm cœtum populi: Micheas de Moraſthi fuit propheta
in diebus Ezechiæ regis Iudæ, & ait ad oẽm populum: hæc dicit dñs, Sion quaſi ager arabi
tur, & Hieruſalẽ in aceruũ lapidũ erit, & mons domus dñi in excelſa ſyluaꝝ. Nunqd morte
condemnauit eũ Ezechias & oĩs Iuda? Nunqd non timuerũt & deprecati ſunt dñm, & pœ-
nituit eum mali, qd loquutus fuerat contra eos? Hæc verba tam prolixe nũc allegaui, qa ſe-
cundũ allegantes hęc verba, pfatos videlicet ſeniores, quoꝝ allegationẽ Hieremias confirmare
videt, prophetia Michęæ de deſtructione Hieruſalem, dicta fuit ad literam pro tẽpore Eze
chiæ, tanquã tunc adimplenda. Et ſecundũ hoc fuiſſet prophetia cõminationis: poſtea ta-
men impleta fuit, vt dictũ eſt. ¶ Inſuper ſecundũ tropologicũ intellectũ, plati, ſacerdotib⁹,
doctoribus atq; principibus eccleſiæ dicit: Audite principes domus Iacob. i. Chriſtianoꝝ, q
ſunt tẽplum & domus Dei. De qua dicit Apoſtol⁹ 1. Tim. 3. Scias, quõ oporteat te conuer-
ſari in domo Dei: & iudices dom⁹ Iſrael, i. militãtis eccleſiæ Deũ fide cõſpicientiũ: q abomina
mini iudiciũ, & oĩa recta peruertitis. Hoc non oĩbus, ſed indignis atq; nocẽtibus cõpetit: qui
in iudicãdo ſequunt amorẽ & odiũ, non rationẽ & æquitatẽ. Nec dignant redargui, ſed di-
cũt implicite illud Sapien. 2. Sit aũt fortitudo nra lex iuſtitiæ. Qui ædificatis Siõ, i. eccleſiam Pſal. 11
in ſanguinibus, ſacras ſcripturas deprauãdo, in cathedra peſtilẽtiæ reſidendo, indignos or-
dinãdo, puſillos ſcandalizando, & de eleemoſynis paupeꝝ, de patrimonio Chri precioſas
ſtructuras leuãdo. Et hoc eſt ædificare Hieruſalẽ in peccatis. Poſtremo, quõ prĩcipes in mu-
neribus iudicẽt, ſacerdotes quoq; in mercede doceãt, & fallaces quidã ac ſuperſtitioſi diui-
nẽt, non eſt meæ paruitatis deſcribere, cũ (proh dolor) iſta nunc ad oculũ pateant, dũ oĩes
quæ ſua ſunt quærũt, & tẽporalia ſpũalibus præferũt: & hi qui alios ad ſalutarẽ timorẽ indu
cere obligant, ſeipſos ac alios vana pmiſſione & periculoſiſſima ſecuritate decipiunt, dicen
tes: Nunqd non dñs in medio noſtrũ? nõ veniens ſup nos mala. Propter hoc Sion quaſi ager
aratur, quia ſtatus eccleſiæ hinc decreſcit, & corda fidelium à dæmonib⁹ arant, ac peſſimo ſe-
mine ſeminant. Hieruſalẽ quoq; quaſi aceruus lapidũ eſt, dum charitate frigeſcente dura at-
que lapidea fiunt fidelium corda. Et mõs templi vertitur in excelſa ſyluaꝝ, dum virtuoſi &
contemplatiui labuntur, in ſuperbiam eriguntur, & mundi dignitatibus atq; operibus gau-
dent. Quod præcipue referri poteſt ad quoſdam ſpecietenus religioſos, regulam ſuam non
obſeruantes, & ad ſecularia aſpirantes. Dicit autem gloſſa circa hunc locum: Non debẽt mi
niſtri eccleſiæ officia ſua adminiſtrare propter pecuniam: non tamen prohibentur, quod ex
officio debetur, accipere ad neceſſitatem, non ad luxuriam.

¶ Elucidatio Cap. IIII. Et erit in nouiſſimo dieꝝ mons domus dñi &c. Artic. V.

DEſcripta Iudaicæ plebis vltione, ſubiungit eiuſdẽ cõſolatio, de proximo adimplenda p
Chriſtum. [Et in nouiſſimo dieꝝ] i. in vltima mũdi ætate, quæ à præcurſore incepit.
De qua dicit Ioannes: Nouiſſima hora eſt. Et Paulus: Nos, inquit, ſumus, in quos fines 1. Ioan. 2
ſeculoꝝ deuenerunt. [mons domus dñi] i. mons Sion, in quo templum erat conſtructum, de 1. Co. 10.
quo in fine præcedentis capituli dicebatur, q eſſet in excelſa ſyluaꝝ. [præparatus] i. ſublimi-
ter honoratus, [in vertice mõtium] non per locoꝝ mutationem aut corporalẽ erectionem,
ſed per diuinoꝝ miraculorum excellentiã. Qm̃ ipſemet Chriſtus in hoc monte cõuerſatus Matt. 5.
eſt, prædicauit, vltimã cœnã fecit, corpus ſuũ & ſanguinẽ cõſecrauit, ad diſcipulos clauſis ia Lucæ 22
nuis introiuit, ſpm̃ ſanctũ miſit, multa q̃q; fecit pdigia in templo ſito in monte iſto. Idcirco & 24.
mõs iſte ſublimatus eſt vltra montẽ Sinai & Thabor, vel quẽlibet aliũ, pſertim ob Chri cor- Actor. 1.
poralẽ in eo præſentiã. Propter quã, vt in Aggæo dicit, maior fuit gloria ſecũdi tẽpli, q̃ pri- Aggei 2
mi. [& ſublimis] erit [ſup colles] i. mõtes minores, in qbus tñ aliqua eminẽtia opa facta ſunt.
[Et fluẽt ad eum populi] i. conuerſi ad fidẽ, locũ hũc ex deuotione viſitabũt, pter opa Chri
in eo patrata, & qm̃ ibi cõgregata fuit, & ſpm̃ ſanctũ recepit primitiua eccleſia. [& propera-
bunt] ad eum [gentes multæ] i. gẽtiles cõuerſi, [& dicẽt] ſe mutuo cohortãdo, [Venite, aſcen-
damus ad montẽ dñi] cõſueuerunt eñi ex gentilitate conuerſi, oĩa loca in quibus Chrs con-
uerſatus fuit ac paſſus, deuotiſſime ac frequẽter inuiſere. [& ad domũ Dei Iacob] i. eccleſiam
in Hieruſalẽ congregatã. Secundo locus iſte exponitur ſecundum Hieronymum, intelligen
do per montẽ, Chrm ſanctũ ſanctoꝝ, in oĩni gr̃a eminentẽ ſecundũ formã aſſumptã, q præ-
paratus, i. factus ſeu declaratus eſt, in vertice mõtium, i. oĩbus ſanctis eſſe ſublimior. Propter Ioan. 1.
qd ait Baptiſta: Qui poſt me venit, ante me factus eſt, i. mihi prælatus. Et ſublimis eſt ſuper Phili. 2.
colles. Dedit eñi illi pater nomẽ, quod eſt ſuper oĩne nomẽ, & ſine mẽſura ſpiritũ cõtulit ei. Ioan. 3.

Et fluēt ad eū populi,i.tā ex Iudaiſmo,ꝙ ex gentilitate cōuerſi,per fidē,dilectionē, & obedientiā acceſſerūt ad Chriſtū, ſicut ad caput: quatenus de plenitudine eius accipiant,dicente
Ioan.1. Hebr. 4. Apoſtolo: Accedamus cū fiducia ad thronū gratiæ eius. Et Pſal.33. Accedite ad eū,& illumi namini. Tertio expouiť paſſus hic,intelligēdo per montē domus dñi,militantem Chriſti eccleſiā, quæ præparata eſt in vertice montiū,qm̄ maior & excellētior fuit gratia data eccleſiæ Chriſti,ꝙ ſynagogæ, vel cōgregationi quæ fuit ante legē. Propter ꝗd tēpus euāgelicæ legis, ſeu noui teſtamēti,per excellentiā appellatū eſt tēpus gratiæ. Paulus ꝗꝙ de ſe & coapoſtolis ſuis teſtatur Rom.8. Nosipſi primitias ſpūs habentes. Deniꝙ ad eccleſiā oēs electi à principio euāgelicæ prædicationis confluxerunt, qm̄ extra illā nemo ſaluat. [& docebit nos]Chrs [de vijs ſuis]i.euāgelica documēta atꝙ præcepta,quib⁹ itur ad regnum cæleſte. Hæc docuit Chrs per apoſtolos & adiutores ac ſucceſſores eoꝝ,per illuminationē ꝗꝙ occultā & angelicā ſubminiſtrationē.[& ibimus]credendo,ſperādo,amādo,& bene agendo, aduerſa quoꝙ æquanimiter tolerando.[in ſemitis eius]i.cōſilijs & doctrinis, ſequēdo veſtigia ſaluatoris.
Prou.3. Viæ eīn eius,viæ pulchræ,& oēs ſemitæ eius pacificæ. Ipſe etiā eſt via ac ianua.[Quia de Siō
Ioan.14. egredieť lex]i.euangeliū Chriſti primo ab apoſtolis publice & aperte prædicabiť in templo ſito in monte Sion. Et deinde promulgabiť ad oīa climata orbis.[& verbū dñi]i.prædicatio euāgelij,[de Hieruſalē]procedit ad alia loca. Cum eīn in die Pētecoſtes recepiſſent apoſtoli ſpiritūſanctū,mox ingreſſi ſunt templū, Chriſti euangeliū cōſtantiſſime prædicātes, quod
Actor.1. poſtmodū in toto mūdo prædicauerūt. Vnde eis dixerat Chrs: Eritis mihi teſtes in Hieruſalē,& in omī Iudæa & Samaria, & vſꝙ ad vltimū terræ. [Et iudicabit] i.diſcernet Chriſtus, [inter populos multos] quoſdā vocando ad fidem & gratiā, quoſdā aūt derelinquendo. [& corripiet gentes fortes vſꝙ in longinquū]oīm eīn gentiū vitia per diſcipuloꝝ ſuorum prædicationē redarguit. Chrs ꝗꝙ proprio ore,conuerſando inter hoīes, corripuit eos. Denique duplex eſt iudiciū,ſ.diſcretionis,quo inter electos & reprobos Chriſtus ſecernit: & remunerationis,quo ſingulis ꝗd merenť, retribuit. Chriſtus aūt in primo ſuo aduentu non fecit in ſeculo iſto iudiciū remunerationis ſeu dānationis. Propter ꝗd ait Ioan.3. Non miſit Deus filiū ſuū,vt iudicet mundū,ſed vt ſaluet mundus per ipſum. Et apud Lucā 9. Filius hoīs nō venit aīas perdere,ſed ſaluare. Iſtud aūt iudiciū faciet in ſecūdo ſuo aduētu generaliter, facitꝙ illud quotidie particulariter in decedētibus à ſeculo iſto. Porro in primo ſuo aduentu fecit iudiciū diſcretionis. De quo ait Ioan.12. Nūc iudiciū eſt mūdi. Fecit & tūc iudiciū iuſtę diſcretionis. Propter ꝗd ſcriptū eſt Eſai.11. Iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet in ęquitate pro
Hiere.33 manſuetis terræ. Hieremias ꝗꝙ ait: Faciet iudiciū & iuſtitiā in terra.[Et concident gladios ſuos in vomeres,& haſtas ſuas in ligones]i.tanta pax erit in Chriſti aduentu & circa euāgelicæ ꝑdicationis exordiū,ꝙ arma bellica in inſtrumēta agriculturæ vertent. Tūc eīn omnia regna mūdi ſub vno erāt principe obediētia,ſ.ſub Romano Imperatore,ad cuius imperium deſcriptus eſt vniuerſus orbis,vt patet Lucæ 2. Vnde Pſal.45. cantarum Arcū conteret & confringet arma,& ſcuta cōburet igni.[Non ſumet gens aduerſus gentē gladiū]i.vna natio non prælia bit contra aliā,qm̄ oēs ſubditæ erunt Romano imperio.[& non diſcent vltrà belligerare]i.non erit eis neceſſitas exercendi ſe ad modū pugnādi, cum vbiꝙ ſit pax. Hæc aūt pro tanto dicunť,quia tunc erat inſolita inauditaꝙ pax in toto mūdo: et cū tamē ante fuerint multa atꝙ grauiſſima prælia. Et qm̄ pax illa vltra conſuetū notabiliter diu durauit,nūc dicitur: Non diſcent vltrà belligerare,ſicut cōmuniter de negocio vltra ſolitū durante dicimus: Iſtud nunꝙ finieť,cū aliquādo infra diē vel horam finiatur. Vnde Gene.29. ſcriptū eſt, ꝙ Lia nato Iuda parere ceſſauit. Et tamē poſt pauca legiť peperiſſe adhuc duos filios & filiā vnam. Simili modo habeť 4.Reg.6. ꝙ Syri non venerūt vltrà in terrā Iſrael. Et nihilo minus ſtatim ſcri-
Eſaiæ 2. bunť rediſſe in illā. Totū aūt caput iſtud vſꝙ ad verbū ſequēs habeťin Eſaia, pene ſub eadem forma verboꝝ,ꝗd ibi prolixius, prout dñs dedit,expoſui. [Et ſedebit vir ſubtus vineā ſuam & ſubtus ficū ſuā]i.tanta erit ſecuritas, vt hoīes ſine formidine ſedeāt etiā in agris ac vineis ſub ſuis arbuſtis. Solet aūt per talē modū loquendi,in veteri teſtamēto magna pax & opulentia deſignari. In primo aūt Chri aduētu fuit in Iudæa pax magna & copia reꝝ. Vnde Hiere. 23. legiť: In diebus illis ſaluabiť Iuda,& Iſrael habitabit confidenter. Propter quod ſubditur:
* deterreat. [& non erit q* exterreat]Romani eīn ſub magno rigore prohibuerunt violentiam fieri,nec iudicibus à ſe conſtitutis parcebant,qñ manifeſtam alicui fecerunt iniuriā. Poſſunt præterea oīa iſta ſpecialiter accipi de diuerſis nationibus ad fidem cōuerſis,quæ licet olim diſcordaſſent,tñ fide Chriſti ſuſcepta,maximā mutuo dilectionē habebant,& per charitatē ſeruierūt
Galat. 5. in inuicē. Oīa vero hæc fient, [qa os dñi exercituū locutum eſt]i.intellectus diuinus iſta per prophetas prædixit,cuius verbū irritū eſſe nō valet.[qa oēs populi ambulabunt,vnuſquiſꝙ
2.Theſ.3 in noīe dei ſui]i.infideles in ritib⁹ deoꝝ ſuoꝝ conuerſabuntur: non enim omnium eſt fides, nec idololatria fuit per apoſtolos penitus extirpata, cū vſꝙ ad tempus Conſtantini Magni Roma coluerit idola.[Nos autem ambulabimus in nomine dñi Dei noſtri]id eſt, in DEO

vero

vero & ſecundũ voluntatẽ ac legẽ ipſius viuemus.[in æternũ & vltrà] i.perſeuerãter oĩno,
nõ ꝙ vltra ſeu poſt æternitatẽ ſit duratio aliqua, ſed iſta dicunt ad ampliorẽ certitudinẽ fa-
ciendã, vel ad clariorẽ expreſſionẽ. Porro q̃d ait, Nos aũt ambulabimus, accipi poteſt de pri
mitiua eccleſia ex iudaiſmo conuerſa, vel de populo Chriſtiano cõmuniter, q eſt Iſrael ſe-
cundũ ſpũ.[In die illa dicit dñs] i.tẽpore euãgelicæ ꝑdicationis & gratiæ, de q̃ die loquitur
Eſaias cap.4. In die illa erit germẽ dñi, i. Chrs filius Dei, in magnificẽtia & gloria. Itẽq; Apo 2.Cor.6.
ſtolus: Ecce nũc dies ſalutis. Et iterũ: Nox ꝑceſſit, dies appropinquauit.[cõgregabo claudi- Rom.13.
cantẽ] i.plebẽ Iudaicã in via Dei nutantẽ, cui⁹ pes ſcandalizabat & ſcandalizabat frequẽter.
Quæ tẽpore Chri per varia vitia indirecte trãſiuit, iuxta illud Pſal.17. Claudicauerũt à ſemi 3.Reg.18
tis ſuis. Quib⁹ dici potuit illud Heliæ: Vſq; quo claudicatis in duas partes? [& eã quã eiece-
rã] i.ſynagogã quã ſubinde eieci de terra ſua, & peccare permiſi, cui & interdũ dedi libellum
repudij.[colligam] per fidẽ & charitatẽ intra ouile eccleſiæ, vt oẽs ſint vnũ myſticũ corpus
Chri,[& quã afflixerã] i. dictã ſynagogã, quã p Aſſyrios, Chaldæos ac alias nationes puniui. 4.Re.17.
[cõgregabo] ſpũali collectione per grãm. Et ne qs inſtet & dicat, hæc de Iudæis exponi non &28.
poſſe, qm̃ pauci illorũ cõuerſi ſunt, ſubditur:[Et ponã claudicantẽ in reliquias] i.ex præindu-
cta Iudaica plebe nõ oẽs, ſed quoſdã, cõparatione aliorũ perpaucos, ſaluabo. De qbus fertur
Eſaiæ 1. Niſi dñs ſabaoth reliquiſſet nobis ſemẽ, quaſi Sodoma fuiſſemus. Et Apoſtolus: Reli Ro.9.11.
quiæ per electionẽ gratiæ ſaluæ factæ ſunt. Et denuo: Non repulit Deus plebẽ ſuã, quã præſci
uit.[& eã quã laborauerat] i. gentẽ Hebræam præfatã, quæ prædictis modis fuit afflicta &
onere legis grauata, q̃d neq; nos, neq; patres noſtri, ait Petrus, portare potuim⁹. Specialiter Acto.15.
accipi poteſt de Chriſti apoſtolis & primis credẽtibus, quibus dicit: Vos eſtis qui permanſi- Lucæ 22
ſtis mecũ in tẽtationibus meis. ponã[in gentẽ robuſtam:] primo, qm̃ innumerabiles cõuer-
tent ad fidẽ, ſicq; multos in Chriſto filios generabũt, in quibus impletũ eſt illud Eſai. 60. Mi
nimus erit in mille, & paruul⁹ in gentẽ fortiſſimã. Secũdo, qm̃ ipſi ſpũſctõ recepto fortiſſimi
erãt in Chriſto, & inſuperabilẽ patientiã habuerũt, ita vt irẽt gaudẽtes à cõſpectu cõcilij, qm̃ Acto. 5.
digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliã pati, dicerentq; principibus ſacerdotũ: Obe-
dire oportet Deo magis, q̃ hominibus. Nonne robuſtiſſimi erant, de qbus vnus illorũ locu-
tus eſt: Certus ſum, qa neq; mors, neq; vita, neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes, neq; Rom. 8.
inſtãtia, neq; futura, neq; creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chri-
ſto Ieſu dño noſtro. Ideo ſcriptũ eſt de eis Pſal.46. Qm̃ dij fortes terræ vehementer eleuati
ſunt. Quãta aũt fuerit primitiuæ eccleſiæ in Hieruſalẽ fortitudo, patet in Actis apoſtolorũ. Actor. 2
[Et regnabit dñs] Chrs [ſup eos] i. in cordib⁹ eorũ, [in mõte Sion] i. in eccleſia ſpeculãte cæle 3.4. & 5.
ſtia, quæ in mõte ꝑdicto ſpm̃ ſanctũ recepit in primis credẽtibus. De qua ad Hebr.13. legitur:
Acceſſiſtis ad montẽ Sion, & ciuitatẽ Dei viuẽtis. Atq; Pſal.86. Diligit dñs portas Sion. [ex
hoc nũc & vſq; in æternũ] i. in præſenti vita inchoatiue per fidẽ & gratiã, in futuro q̃q; ſecu-
lo ſine fine per beatificã reuelationẽ. Præterea quidã exponũt hunc locũ de gentilitate con-
uerſa, quæ ante ſuã conuerſionẽ claudicauit per idolorũ culturam, eratq; relicta à Deo, & in
via perditionis vſq; laſſitudinẽ laborabat. De qua loquit Eſaias: Lætabitur deſerta & inuia. Eſai. 35.
Hanc aũt per apoſtolorũ prædicationẽ atq; miracula intra eccleſiã congregauit. Nec omnes Matt. 20
credentes huiuſmodi ſaluat, ſed quoſdã velut reliquias, qm̃ pauci electi. [Et tu turris gregis
nebuloſa] i. templum Hieruſalem. De quo apud Eſaiã cap.5. inducit, ꝙ dñs ædificauit turrim
in medio eius, videlicet in ſynagoga, quæ ibi vinea appellatur. Dicitur autem turris gregis,
i. populi Iudæorũ, qui fuit grex Dei, iuxta illud: Nos autem populus eius, & oues paſcuę eius. Pſal. 94.
Vel, quia in eo greges animaliũ offerebantur. Dicitur inſup nebuloſa, vel ꝓpter vitia ſacerdo
tũ ac populi, vel propter imminentẽ deſtructionẽ, vel propter fumum nebuloſum ex incen-
ſione hoſtiarũ ſurgentẽ. [Filiæ Sion] i. populi Iudæorũ [vſq; ad te veniet, & veniet poteſtas pri Eſaiæ 33.
ma] i. Chriſtus, q. eſt virtus & ſapientia patris, qui cum patre & ſpiritu ſancto eſt vna æter-
na, prima ac infinita poteſtas, qui eſt [regnũ filiæ Hieruſalẽ] i. rex Iudaicæ plebis. De q̃ Eſaias
prædixit: Dñs rex noſter, dñs iudex noſter, dñs legifer noſter, ipſe veniet & ſaluabit nos. Chri Malac. 3.
ſtus aũt oblat⁹ & ꝓſentatus fuit in tẽplo à matre virginea, & frequẽter prædicauit in eo. Pro-
pter quod à Malachia fuit prædictum: Statim veniet ad tẽplum ſanctũ ſuũ dñator, quẽ vos
quæritis &c. Et Pſal.47. Suſcepimus Deus miſericordiã tuã in medio tẽpli tui. [Nunc quare
mœrore cõtraheris?] i. cũ tãta cõſolatio tibi præſtanda ſit, & tanta promiſſio facta, o popu-
le Sion, cur tam graui triſtitia contabeſcis, vel ex dilatione aduentus Meſſiæ, vel propter
perſecutiones quas pateris? [Nunqd rex non eſt tibi?] i. Immo regẽ oĩpotentẽ Immortalẽq;
habes, qui tandẽ tua aſſumpta natura te viſitabit, & nũc te defendere lætificareq; poteſt. [aut
cõſiliarius tuus perijt] i. Deus q tibi p prophetas verba cõſolatoria nũciat, intuſq; exhilarat,
vel per conſiliariũ intelligit propheta ſeipſum ac alios vates, qui populũ inſtruebant, reme-
diaq; ſalutis pandebant. Chriſtus q̃q; eſt magni conſilij angelus. [qa cõpræhẽdit te dolor, ſic- Eſaiæ 9.
ut parturiẽtem?] ita ꝙ in aduerſis non recurris ad diuinum auxilium, nec in ſpe futurorum
bonorum

bonorum reſpirans. Poſſuntq́ hæc ſpecialiter accipi de iuſtis, qui Chriſti aduentũ optabant & dẽter. [Dole & ſatage filia Sion, quaſi parturiẽs] i. ſtude vt dolores tibi inſtãtes æquanimiter feras, & merito dolere potes, [qa nunc egredieris de ciuitate] Hieruſalẽ capta, [& habitabis in regione] Sennaar ſeu Chaldæa 70. annis. [& venies vſq; ad Babylonem] ciuitatẽ metropolim Chaldæorum. [ibi liberaberis] tẽpore Cyri regis de captiuitate. [ibi redimet te dñs de manu inimicorum tuorum, reducẽdo te in propriã terrã per Zorobabel, Eſdram, & Ieſum filium Ioſedech ſacerdotem magnũ. De hoc ſcriptũ eſt plenius in libro 1. Eſdræ. [Et nunc] tempore meo, regnãte pijſſimo Ezechia, [congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt, lapidetur, & aſpiciat in Sion oculus noſter.] Quod intelligi poteſt de Sennacherib rege Aſſyriorum

4.Re.17. Eſai.36. & populo eius, qui venit, & occupauit oẽs vrbes Iuda. Voluitq́ morte duriſſima, quæ per lapidationẽ exprimit, necare habitatores Hieruſalem, q ſe ad reſiſtentiã præparauerũt. Voluerũt ẽq Aſſyrij in Sion aſpicere, i. templũ, palatium, & cætera habitacula ſcrutari & ſpoliare. [Ipſi aũt non cognouerũt cogitationes dñi] i. q Deus voluit populũ ſuũ per illos purgare, & caſtigatũ ſeu diſciplinatũ ſaluare. Illi nanq; proprijs viribus ſuas victorias aſſcripſerũt, & populũ inde non corrigere, ſed cõterere nitebant. [& nõ intellexerũt conſilium eius] i. ſapientiã diuinæ diſpenſationis, qua Deus oĩpotens corrigit electos per reprobos, ſicut per

Eſaiæ 10. virgã. Quo facto, reprobos æternaliter dãnat, queãdmodum virga diſciplinato puero, in ignẽ pijcitur. Hinc per Eſaiã cap. 10. dñs loquit: Væ Aſſur, virga furoris mei & baculus ipſe eſt. Ipſe aũt non ſic arbitrabit, ſed ad conterendũ cor eius erit. Generaliter ẽq tranſgreſſores & impij nõ agnoſcũt cogitationẽ Dei, neq; attẽdunt conſilium eius, qualiter humanum ge-

Pſal.65. nus diſpẽſet atq; remuneret, terribilisq́ conſiſtat in conſilijs ſuper filios hoim. Propter q̃d ſcriptũ eſt Sapient. 6. Quis hoim poterit ſcire conſiliũ Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus? & ſenſum tuũ dñe quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiã, & miſeris ſpiritũ tuum de cælis? [qa congregauit eos] aduerſarios populi ſui, ſ. gẽtes pſtatas, [quaſi fœnum areæ] i. in vnum faſcẽ, vt ſimul diſpereant & damnentur, ſeu incendantur, queãdmodum angelus Dei percuſſit in caſtris Aſſyriorum centũ octogintaquinq; milia hoim, quorum corpora fuerunt in-

4.Re.19. Eſai.37. cinerata atq; cõbuſta. [Surge & tritura filia Sion] i. tu popule Iudæorum poſt reditũ à Chaldæa ſeu Babylonica captiuitate, diſperge, vexa, occide aduerſarios tuos gẽtiles. [quia cornu tuum ponam ferreũ] i. poteſtatem victorioſam ſeu principem fortiſſimũ tibi præſtabo, [& vngulas tuas ponã æreas] i. manus tibi dabo victrices, aliorum laceratrices, queãdmodũ ferrum & æs cætera domãt atq; confringunt. [Et cõminues populos multos, & interficies dño rapinas eorum] i. prædam pecorũ offeres Deo, & ad gloriã eius rapinã diripies. Sic eñ in libro Nu-

Num.31 Ioſue 8. merorum & Ioſue legitur pręda Deo conſecrata in toto vel in parte. [& fortitudinem eorum] i. maiores & potẽtiores interficies, [dño vniuerſæ terræ] qui peſſimos voluit trucidari. Qui etiam Saulẽ & Achab redarguit, qm̃ regibus morte dignis Agag & Benadab pepercerunt.

1.Re.17. 3.Reg.20. Videt aũt quibuſdã, q iſta nõ ſint in populo Iudaico impleta poſt reditũ à Chaldæa, nec tanta fuerit virtus eorum. Sed ſi hiſtoriã Machabæorum recolimus, videt vtiq; tẽpore Iudæ & fratrũ eius impleri. Vnde 2. Machabæo. 8. legitur, q Iudas efficiebatur intolerabilis gentibus, & non paucas hoim ſtrages dabat, ciuitates & caſtella ſuccendens. Deniq; & 1. Machab. 3. legitur: Et ſurrexit Iudas, & adiuuabant eum omnes fratres eius, & præliabantur præliũ Iſrael cum lætitia Et dilatauit gloriam populi ſui, & induit ſe loricam, ſicut gigas, & protegebat caſtra gladio ſuo. Similis factus eſt leoni in operibus ſuis, Et ſicut catulus leonis rugiẽs in venatione. Et perſecutus eſt iniquos, perſcrutans eos, & qui cõturbabant populum ſuũ, ſuccendit flammis, & repulſi ſunt inimici præ timore eius. Et omnes operarij iniquitatis conturbati ſunt, & directa eſt ſalus in manu eius. Et exacerbauit reges multos, & lætificauit Iacob in operibus ſuis, & perambulabat ciuitates Iuda, & perdidit iniquos ex eis. Et auertit irã ab Iſrael, & nominatus eſt vſq; ad nouiſſimum terræ. Et congregauit pereuntes. Multaq́ alia in libris Machabæorum conſcripta ſunt, ex quibus patet, hæc ad literam eſſe impleta. Inter hoe vnum eſt, q ſemel in Antiochia tria millia Iudæorum, interfecerunt cẽtum viginti millia aliorum. ¶ Porro, moraliter cohortari ſe debent Chriſtiani, dicentes: Venite, aſcendamus ad montem Dei, & ad domum Dei Iacob, id eſt, eccleſiam iugiter viſitemus, & diuinis obſequijs præſentialiter intereſſe curemus, Et docebit nos dñs de vijs ſuis, ibi enim prędicatio fit verbi Dei, & inſtructio ſalutaris proponitur. Deus quoq; tales per occultum inſtinctum informat, & angeli ſancti illuminant eos. Et concident gladios ſuos in vomeres. Hoc quotidie agitur, dum contentioſi, iracundi, impatientes conuertuntur ad pacem & manſuetudinem Chriſti, & verba pũgitiua ceſſant proferre. De huiuſcemodi ſiquidem gladio fer-

Pſal. 58. & 59. tur in Pſalmo: Gladius in labijs ipſorum. Itemq́: Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ, & lingua eorum gladius acutus. In illa die, dicit dominus, congregabo claudicãtem, id eſt, animam vagam, inſtabilem, oberrantem. Et eam quam eieceram, i. à qua ad tempus

Eſai. 42. gratiam ſubtraxi aut ſuſpendi. Et quam afflixeram tentationibus, perſecutionibus atq; languori-

guoribus. Chriſtus enim calamum conquaſſatum non conterit,& linum fumigans non ex-
tinguit,ſed reparat,iuxta illud Pſal.145. Dominus erigit eliſos. Talib' igitur animabus ſæpe
dat Chriſtus diuinorum chariſmatum affluentiam magnam, vt vbi abundauit iniquitas, Roma.5.
abundet & gratia. Tuncq; claudicans in reliquias ponit,i.inter electos & virtuoſos,vt faciat
rectos greſſus pedibus ſuis: & quæ laborauit, robuſta efficit.¶Inſuper eccleſiæ, vel vnicuiq;
afflicto,mœſto,tentatoq; dicit verbum dulce, bonum ac conſolatorium: Nunc quare mœ-
rore contraheris, cum non ſint condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriã, quæ
reuelabitur in nobis? Et ſi compatimur,conregnabimus. Omneq; gaudium æſtimandum ſit, Rom. 8.
cum in diuerſas tentationes incideris. Nunquid rex non eſt tibi, ſcilicet filius Dei, qui Iacobi 1.
te valet eripere? Aut conſiliarius tuus periit,qui euangelica dedit conſilia, & in omni aduerſi
tate docet eſſe gaudendum? Beati,inquit,eritis,cum maledixerint vobis homines,& perſe- Matt. 5.
cuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduerſum vos,mentientes, propter me. Gaudete Lucæ 6.
& exultate in illa hora, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis. Quia comprehendit te
dolor,ſicut parturientem,id eſt,quaſi non eſſet futura conſolatio danda his, qui nunc diuer-
ſis tribulationibus exercentur. Dole pro tuis & proximorum peccatis, & ſatage,id eſt,virili-
ter age quæ Dei ſunt,quemadmodum Salomon docet: Quodcunq; poteſt manus tua inſtan- Eccl. 9.
ter operare: quia nec opes,nec ratio, nec ſapientia,nec ſcientia erunt apud inferos. Filia Si-
on, id eſt, anima ſpeculatiua, ſeu perſona, aut congregatio eccleſiaſtica in ſpecula domini
conſtituta,quaſi parturiens,id eſt,in magnis aduerſitatibus poſita. Omnes enim qui volunt 2.Tim.3.
pie viuere in Chriſto,perſecutionem patientur. Quia nunc egredieris de ciuitate,id eſt,ex-
ulabis, de propriis locis expulſa. Et habitabis in regione diſſimilitudinis, vel inter iniquos.
Et venies vſq; ad Babylonem, confuſionem magnam tentationum & perſequutionum,in
tantum,vt forte quandoq; à principe Babylonis,id eſt,diabolo captiueris in conſenſum pec
cati,& vinculis vitiorum aſtringaris, Deo permittente te cadere, quatenus propria fragili-
tate experta,profundius humilieris,& cautior fias. Babylon autem interpretatur confuſio,
& in ſeculo iſto confuſa ſunt omnia. Quoniam mundus totus in maligno poſitus eſt. Et 1.Ioan.5
omne quod eſt in mundo, eſt concupiſcentia carnis,aut concupiſcentia oculorum, aut ſu-
perbia vitæ. Ibi liberaberis. non enim permittit nos Deus tentari ſupra id, quod poſſumus, 1.Co.10.
ſed facit cum tentatione prouentum. Et electos ſuos eripit Chriſtus finaliter,ſicut in Euan-
gelio dicit de ouibus ſuis,ꝙ nemo rapiet eas de manu ſua & patris ſui,nec peribunt in ſem- Ioan.10.
piternum: quia ego,inquit,vitam æternam do eis. Ibi redimet te dominus de manu inimi-
corum tuorum, viſibilium & inuiſibilium, dicente Pſal. Et adiuuabit eos dominus,& libe- Pſal. 36.
rabit eos,& eruet eos à peccatoribus, & ſaluabit eos,quia ſperauerunt in eo. Et nunc congre
gatæ ſunt ſuper te gentes multæ. aduerſarii eccleſiæ diaboli,hominesq; Iniqui,ſæui,& repro-
bi. Quæ dicunt,lapidetur eccleſia ſeu perſona eccleſiaſtica, ita vt obruatur aduerſis,& à ſtatu
æquitatis labatur. Et aſpiciat in Sion oculus noſter,id eſt,calamitatem & oppreſſionem iu-
ſtorum cum lætitia intueamur. Ipſi autem non cognouerunt cogitationes domini,qui co-
gitauit perſecutionem patientibus dare coronam vitæ,ſi vſq; ad mortem conſiſtant fideles,
perſequutoribus vero pœnam gehennæ. Surge & tritura filia Sion, id eſt, aduerſarios tuos
Chriſti virtute vince & ventila, quemadmodum ait fortis pugnator: Comminuam eos vt Pſal. 17.
puluerem ante faciem venti. Quia cornu tuum ponam ferreum, vt omnia poſſis in eo qui
te confortat. Poteſt quoq; in bono intelligi, vt dicatur eos triturare, quorum colla ſubdit
Chriſto ac fidei. Et comminues populos multos, vitia extirpando ab eis, atque ad veram
eos contritionem trahendo. Sicq; comminuti ſunt parui & humiles in oculis ſuis. Et inter-
ficies domino rapinas eorum,id eſt,Chriſto conſecrabis,& diuinis obſequiis applicabis di-
uitias eorum qui conuertuntur. Et fortitudinem eorum domino vniuerſæ terræ,vt totis vi-
ribus Chriſto miniſtrent qui loquitur: Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.¶Po Matt.28.
ſtremo capitulum iſtud, ab illo loco: Dole,& ſatage filia Sion,à diuerſis valde diuerſimode
explanatur ad literam,ſed propter prolixitatem vitandam omitto, & quia præinducta ex-
poſitio videtur conformior textui. Iudæi autem ſecundum conſuetudinem ſuæ cæcitatis,
præſtolantur iſta implenda in aduentu ſui Meſſiæ, ita ꝙ tunc Romano imperio præuale-
bunt,cunctisq; gentibus imperabunt.

¶Expoſitio Cap. V. Nunc vaſtaberis filia latronis. Artic. VI.

IN fine præcedentis capituli multa proſpera Deus promiſit ſynagogæ, ſeu plebi Iudai-
cæ. Iam vero comminatur eidem. [Nunc vaſtaberis] id eſt,ab hoſtibus capieris, [filia la-
tronis] id eſt, ſynagoga, quæ propter tua peccata es filia diaboli latronis prauiſſimi, qui
animam ſtrangulat. Effuderunt enim Iudæi in templo ſanguinem innocentem,& ſubie- Pſal.10.
ctos ac ſimplices multipliciter deceperunt. Vnde Saluator quoque ait in Euangelio: Do- Matt.21.
mus mea domus orationis vocabitur,vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. [Obſi
dionem poſuerunt] inimici noſtri, [ſuper nos] id eſt, cõtra Iudæos,ciuitates Iudæ obſidẽdo.

[In vir-

[In virga percutient maxillā iudicis Iſrael,] i.ſuperiores ac iudices Iudæorum in faciem cæ-
4.Re.25. dent,viliterq́ tractabunt, vt alios. Quidam referunt iſta ad Babylonicā captiuitatē, in qua
Sedechias rex,ſacerdotes ac principes eius, à Chaldæis contēptibiliter cæſi tractatiq́ ſunt.
Alij vero referunt ad vaſtitatē Iudæorum à Romanis, in qua grauiſſime ſunt oppreſſi, & ſa-
cerdotes iubente Tito occiſi.Et ita exponit Hieronymus. Vnde quod ait propheta,Obſidi-
onem poſuerunt ſuper nos,exponit in perſona Dei patris, loquentis de ſe & filio ac ſpiritu
ſancto.Contra quos poſuerūt Iudæi obſidionem,filium Dei perſequendo, in ſpm̄ ſanctum
1.Ioan.5 blaſphemando,& patrem mendacem faciendo.Qui em̄ non credit in filium,mendacē facit
patrē,ſecundū Ioannem.Et Chriſtus ait Ioan.15. Nunc aūt oderunt & me & patrem meum
gratis.In virga quoq; ſeu aſpero ictu,percuſſerunt maxillam iudicis Iſrael,ſ. Chriſti,cui pa-
Ioan.5.8 ter dedit om̄e iudiciū.Qui in euāgelio loquit̃ Iudæis:Multa habeo de vobis loqui & iudica-
Marc.14 re.Et:Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli.Huius maxillas dulciſſi-
mas percuſſerunt manibus inceſtis atq; ſacrilegis in nocte illa,poteſtati tenebrarum conceſ
ſa,quēadmodum Lucas 22.aſſerit:Viri qui tenebant illum, illudebant ei,cædentes eum,&
Ioan.18. percuſſerunt faciem eius. Miniſter quoq; pontificis dedit ei alapam, dicens:Sic reſpondes
&19. pontifici?Quod & miniſtri Pilati procurantibus Iudæis fecerunt,dum plectentes coronam
de ſpinis,impoſuerunt capiti eius. Et veniebant, & dabant ei alapas. Quod & Sibylla præ-
dixiſſe cognoſcitur. Conſequenter tractatur de iudice iſto, de loco natiuitatis eius, & dupli
ci natura ac generatione ipſius. [Et tu Bethleem Ephrata] i.ciuitas binomia. Dicta eſt em̄
Bethleem & Ephrata,iuxta illud Gene.35.Mortua eſt Rachel,& ſepulta in via Ephrata.Hæc
eſt Bethleem,paruulus es,i.modicus locus,ſeu viculus in millibus Iuda,i. cōparatione alio-
rum locorum tribus Iudæ.Vel eſt ſenſus,ꝙ populus Bethleem paruus fuit,reſpectu millium
Matt.2. populorum aliarum vrbium Iudæ.Verum Matthęus ſcripturā iſtam ſic allegat:Et tu Beth-
leem terra Iuda,nequaq̄ minima es in principibus Iuda. Sicq́ in verbis contrarietas ſonat.
Vnde Hieronymus dicit,Matthæum verba hæc allegaſſe,non ſicut nouerat eſſe ſcripta,ſed
ſicut ſacerdotes & ſcribæ allegabant reſpondendo Herodi,vt oſtenderet S. Matthæus erro-
rem illorum negligentiamq́ in lectione ſcripturarum.Alij vero dicunt, Matthæum magis
reſpexiſſe ad mentem & ſenſum prophetiæ,q̄ ad formam verborum.Michæas namq; inten-
dit monſtrare eminentiam Bethleem per hoc, ꝙ Chriſtus in ea natus eſt.Idcirco Matthęus
ſic ait:Nequaq̄ minima es.De hoc latius dixi ſuper Matthæum.[Ex te mihi egredietur] i.ad
honorem & gloriam meam naſcetur.[qui ſit dominator in Iſrael] i.rex Meſſias natus eſt ex
Lucæ 2. ſemine Dauid, qui fuit de Bethleem Iudæ, in qua Chriſtus natus eſt de beatiſſima virgine.
De hoc dominatore Iſrael dictum eſt Oſee 3.Seruient Dauid regi ſuo. Et item Eſa.9.Super
ſolium Dauid,& ſuper regnum eius ſedebit.De quo Gabriel dixit glorioſę ac benedictę Ma
Lucæ 1. riæ:Et regnabit in domo Iacob in æternum.Hoc ergo de humana ac temporali Chriſti ge-
neratione ſit dictum.De cuius generatione diuina ac ſempiterna ſubiungitur: Et egreſſus
eius,id eſt, generatio à patre,eſt ab initio, id eſt,ab æterno & ante ſecula vniuerſa. In princi-
pio enim erat verbum,& verbum erat apud Deum,qui ait in Pſalm.109. Ex vtero ante Lu-
ciferum genui te. [à diebus æternitatis] id eſt, ab ipſo momento ſeu nunc æternitatis, quæ
omne tempus includit. Aeternaliter nempe & inuariabiliter filius generatur à patre. Eſtq́
egreſſio iſta immanens,non foris tranſiens,cum genitus conſubſtantialis ſit generanti. De-
Ioan.16. niq; quod generatio filij,egreſſus dicatur, conſtat ex hoc, quod filius ait in Ioanne: Exiui à
patre,& veni in mundum. De hac generatione loquitur Chriſtus æterna ſapientia patris
Prouerb.5. Nondum erant abyſſi, & ego iam concepta eram, ante colles ego parturiebar.
Eccl 24. In Eccleſiaſtico quoq;:Ego ex ore altiſſimi prodiui,primogenita ante omnem creaturam.
[Propter hoc] id eſt, quoniam Chriſtus ab æterno eſt, & omnium temporum dominus ac
moderator omnipotens, per quem reges regnant,qui transfert regna atq; conſtituit. Vel
Danl.2. [propter hoc] id eſt, quia in Bethleem natus eſt,ſcilicet ob incarnationis ſuæ myſterium &
honorem,dabit eos,id eſt,Iudęos in terra promiſſionis regnare ac habitare permittet,[vſq;
ad tempus, in quo parturiens pariet] id eſt, gentilitas diu ſterilis,multos in Chriſto filios
procreabit, quemadmodum Eſaias 54. prædixit: Quia multi filij deſertæ, magis quàm eius
quæ habet virum, Hoc eſt, vſq; ad tempus diuulgationis ſeu publicationis euangelicæ le-
gis. Permiſit itaq; Saluator Iudæos in terra hac per quadraginta circiter annos poſt ſuam
paſſionem,dans illis locum & tempus pœnitendi,quia ex illo populo humanam aſſumpſit
naturam.Et infra hoc tempus fuit vbiq; diuulgatum euangelium Chriſti. Quo facto, & il-
lis obſtinatis,venit Romanorum exercitus,& captos deſtruxit.Vel per parturientem intel-
ligi poteſt primitiua eccleſia, quæ non ſine labore ac multiplici perſecutione gentiles in
Chriſto regenerauit.[reliquiæ fratrum eius] id eſt,electi Iudæorum fratrum Chriſti,qui de
Hebr.2. eorum natus eſt populo. Vnde non confunditur fratres eos vocare,dicēs: Narrabo nomen
Ioan.20. tuum fratribus meis.Et poſt reſurrectionem ait ad Magdalenā: Vade,& dic fratribus meis.

[conuer-

[conuertētur ad filios Iſrael]i.ad fidē 12.patriarcharū,qui erant filij Iacob,alio nomine Iſra-
el dicti.Iudæi em̄ per apoſtolorū doctrinā & ſigna conuerſi, id crediderunt factum per Ie-
ſum,ꝙd patriarchæ crediderunt fiēdum per Chriſtum.Vel filij Iſrael ſunt apoſtoli filij Chri-
ſti,qui eſt veriſſimus Iſraelita,q̃m nō obſcure per fidem,ſed clare per ſpeciem iugiter vidit
Deum.Ad horum aūt filiorum Iſrael fidem & conuerſationem conuerſa ſunt millia illa Iu
dæorū,de quibus ſcriptum eſt in Actis apoſtolorum. Poteſt inſuper accipi de Iudæis,qui in Acto. 4.
fine ſeculi conuertent prædicante Helia,qui conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum Mala. 4.
ad patres.Per hoc em̄,ꝙ conuertet Iudæos tunc exiſtentes,ad fidem charitatemq́ꝫ Chriſti,fa
ciet eos vnanimes ſeu concordes patriarchis & cæteris ſanctis,qui erant ſub lege. Sicq́ꝫ cor-
da filiorum ad patres,& corda patrum conuertent ad filios. [Et ſtabit] ipſe Chriſtus, qui ſe-
cundum deitatem ſtabilis inuariabilisq́ꝫ conſiſtit. Secundū humanitatē ꝙꝫ verbo vnitam, Lucæ 6.
ſtetit confirmatus in bono & omni virtute immobilis ac perfectus. Corporaliter etiam ſte- Ioan. 7.
tit turbas docendo,vt dicit Lucas & Ioannes.[& paſcet]ſciētia & doctrina, exemplari vita,
& alijs modis,[in fortitudine dn̄i] i.in potentia totius ſuperbenedictæ trinitatis,[in ſublimi
tate nominis dn̄i Dei ſui]i.in maieſtate Dei patris,vel trinitatis.Pater em̄,ſeu quælibet diui-
na perſona,eſt Deus Chriſti ſecundum naturam aſſumptam.Secundum ꝙd ait Ioan. 20.Aſ-
cendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Et Apoſto-
lus ait 2.Cor.1.Deus & pater dn̄i noſtri Ieſu Chriſti.Vel per ſublimitatē nois Dei,intelligun
tur miracula illa altiſſima,quæ alius nemo fecit,niſi Chr̄s,de q̄bus fatet Ioan.10.Opera quæ
dedit mihi pater,teſtimoniū perhibēt de me. Sic itaq; Chriſtus pauit Iudæos per ſeipſum,
deinde per apoſtolos,per quos & gentiles pauit ſiue cōuertit.vnde ſcriptū eſt Lucæ 4.Om̄es
mirabant in verbis gr̄æ,quæ procedebāt de ore eius. Erat em̄ docens, ſicut poteſtatē habēs, Matt. 7.
non ſicut ſcribæ & phariſæi.Hinc loquitur Eſaias:Sicut paſtor gregem ſuum paſcet, in bra- Eſaię 40
chio ſuo congregabit agnos,& in ſinu ſuo leuabit.Ipſe nempe eſt paſtor bonus,qui propri- Ioan.10.
as oues vocat nominatim, & ante eas vadit,dicitq́ꝫ Venite ad me oēs,qui laboratis & one- Matt.11.
rati eſtis,& ego reficiam vos.Et rurſus:Si quis ſitit, veniat ad me & bibat. [conuertentur] ad Ioan.7.
Chriſtum gentiles,quēadmodum apud Danielē 7.legit:Om̄es populi, tribus & linguæ ſer-
uient ei.Et Pſalmiſta:Reminiſcent & conuertentur ad dn̄m vniuerſi fines terræ.[quia nunc Pſal. 21.
magnificabitur vſq; ad terminos terrę]i.Chriſtus per totum mundum cognoſcetur,& excel
lentia eius omnibus innoteſcet. Sicq́ꝫ in cordibus credentium exaltabitur, atq; ab eis ma-
gnifice honorabitur.Pro hac magnificatione Chriſtus orauit,dicens: Pater,venit hora,cla Ioan. 17.
rifica filium tuum.De hoc multa dicuntur in libro Pſalmorum,vt eſt illud Pſal. 2.Dabo tibi
gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.Et 21.Adorabunt in con-
ſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium.Et 71.Dominabitur à mari vſq; ad mare,& à flumine
vſq; ad terminos orbis terrarum.Vnde & Eſaias 24.inducit:A finibus terræ audiuimus lau
des,gloriā iuſti.Quæ aūt ſequuntur,intricata ſunt valde,& difficultatib⁹ plena. [Et erit iſte,]
ſ.Chriſtus,[pax]i.reconciliator & protector noſter, & pacis internæ ſeu veræ quietis cauſa.
De quo dicit Apoſtolus Ephe.2.Ipſe eſt pax noſtra,qui fecit vtraq; vnum.[Aſſyrijs, cum ve
nerit in terrā noſtram,& quando calcauerit in domibus noſtris.] Locus iſte vſq; ad illud,
Et erunt reliquiæ Iacob,diuerſimode explanatur.Hieronymus nanq;,Beda & Gloſſa expo-
nunt ſic:Cum Aſſyrius,i.diabolus arguens & in perditionem dirigens. Aſſyrius em̄ dirigēs
ſeu arguens interpretatur.Venerit in terrā noſtrā,i. in carnē,illam tētando,inflāmando,ſeu
tribulando,quemadmodum Paulo datus fuit ſtimulus carnis, angelus ſatanæ, qui percuſſit
Iob vlcere peſſimo,à planta vſq; ad verticem.Et quando calcauerit in domibus noſtris, id 2.Cor.12
eſt,corporibus,quæ ſunt animarum noſtrarum domus ſeu habitacula, quæ calcat diabolus, Iob 2.
ſubijciendo ea malis pœnæ aut culpæ, quando videlicet exhibemus membra noſtra arma Roma.6
iniquitatis peccato.Vel domus noſtræ ſunt cōgregationes fidelium, quæ à dæmonibus ex-
ercentur,ſed Chriſto protegēte,pacem victoriamq́ꝫ ſortiūtur. [Et ſuſcitabimus ſuper eum]
i.aduerſus Aſſyrium ſeu diabolum,ego pater & filius & ſpiritus.[ſeptem paſtores]i.patriar-
chas ac ſanctos veteris legis,in qua ſabbatum ſeu ſeptima dies celebris fuit, præſertim cum
per ſeptem (qui eſt numerus perfectionis) vniuerſitas deſignetur.Vnde in Apoca.habetur:Et
à ſeptem ſpiritibus,qui in conſpectu throni eius ſunt.Tobiæ quoq; Raphael ꝓteſtatur: Ego Apoc. 1.
ſum vnus ex ſeptem,qui aſtamus ante Deum.[& octo primates homines]id eſt,ſanctos no- Tob. 12.
ui teſtamenti,in quibus octo beatitudines commendantur.Et octauus dominicæ reſurrecti-
onis dies,ſecundum Bedam, celebriter agitur. Omnes iſti cōtra diabolum pugnauerunt,&
adhuc nobis contra illum pugnantibus auxiliantur.propter quod ſubditur: [& paſcent ter-
ram Aſſur]i.regnū diaboli,ſeu dæmones tentatores,[in gladio]oris ſui ſeu verbi Dei,q̄m te- Ephe. 6.
ſte Apoſtolo,Gladius ſpiritus, eſt verbum Dei. hoc eſt, virtute orationis vel prædicationis,
dæmonum poteſtatem deijcient. [& terram Nemroth] Qui per Aſſur, ille & per Nemroth
deſignat,videlicet dæmō,qui vt fulgur ruit de cælo,& animarū robuſtus venator eſt, quem- Lucæ 10

Q admo-

admodũ Nẽroth, q interpretaɫ tẽtatio deſcẽdens, fuit fortis venator corã dño. Huius itaq;
terrã paſcẽt[in lanceis ſuis]i.verbis acutiſſimis & penetratiuis. Viuus eſt eñ ſermo Dei & ef
Hebr. 4. ficax,& penetrabilior oñi gladio ancipiti. Vel lanceæ ſunt virtutes ſeu ſpiritalia arma,qui-
bus perforaɫ diabolus.[Et liberabit]Chriſtus[ab Aſſur]i.tentatione diaboli,[cum venerit]
diabolus[in terrã noſtrã,]ſecundũ ſenſum nũc poſitũ,aĩam aũt intrare non poteſt.[Et cum
calcauerit in domibus nr̃is] i.eccleſiã impugnauerit. Verũ expoſitio iſta videɫ ad myſticum
cõfugere intellectũ. Vnde alij literalr̃ ita exponũt:[Et erit iſte]Chriſtus[pax] noſtra, [cum]
i.poſtq̃[Aſſyrius]i.rex & exercitus Aſſyriorũ,[venerit in terrã nrãm,& qñ calcauerit]i.poſtq̃
inceſſerit[in domibus noſtris.]Tẽpore eñ Ezechiæ, Aſſyrij ciuitates, vicos & caſtella Iudææ
ingreſſi ſunt,& ſuæ voluntati ad tempus ſubiecerunt.[Et ſuſcitabimus]nos Deus trinitas,q
Geneſ.1. alibi diximus:Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtrã. Vel nos prophe-
tæ,ſuſcitandos annunciabimus[ſuper eum]i.contra regnũ Aſſyriorũ,[ſeptem paſtores]i. ſe-
ptẽ duces Medorũ atq; Perſarũ. De quorũ conſilio cuncta egerunt reges illorum, vt legitur
Heſt, 1. in libro Heſter. Illi eñ ſeptem videbant faciem regis,& primi poſt eum ſedebant. Qui, Deo
mouente, Cyro ac Dario dederunt conſilium inuadendi regnum Chaldæorum ac Aſſyri-
orum,quorũ regnũ tunc ſubditũ erat Chaldæis. [& octo primates homines] i.directores bel
latorum. Erantq; in exercitu Perſarũ ac Medorũ Mareſcalli, & impugnauerũt Aſſyrios.[Et
paſcent terram Aſſur in gladio]i. Aſſyrios gladio deuorabunt. [& terram Nemroth] i.Ba-
bylonẽ & Chaldæam,in qua Nemroth primo regnauit,iuxta illud Gene.10. Fuit aũt princi-
*Achad piũ regni Babylon,& Arath,&*Archach, & Calanne in terra Sennaar.[in lanceis eius]occi
dendo Chaldæos. [Et liberabit]Chriſtus Iudæos[ab Aſſur,cum venerit in terram noſtram]
i.poſtq̃ Aſſyrij Iudæam introierunt,[& cum calcauerit in terminis noſtris,]mittendo nun-
cios vſq; Hieruſalem,ſ. Rapſacẽ & alios multos. Siquidẽ poſt illud tẽpus deſtructum fuit re-
gnum Aſſyriorum, Sicq; impediti erant reuerti in terram Iudææ.[Et erunt reliquiæ Iacob]
i.electi Iudæi in Chriſtum credentes,puta apoſtoli,diſcipuliq; eorum ex Iudaiſmo conuer-
ſi,[in medio populorũ multorum]i.inter diuerſas gentium nationes, ſicut Ioannes in Aſia,
Thomas in India, Bartholomæus in Armenia.[quaſi ros à dño]i. corda gentilium ſemine
verbi cæleſtis irrigantes & fœcundantes,atq; libidinis ignẽ vitiorumq; flãmam in eis infri-
gidantes aut extirpantes.[& quaſi ſtillæ]i.guttæ aquarũ,[ſuper herbam quæ nõ expectat vi-
rum]i.humano auxilio non irrigatur. [& non præſtolatur filios hominum,] vt illorum ſtu-
dio creſcat ſiue fructificet,ſed diuina prouidentia hoc totum agitur. Homo enim nõ poteſt
vnũ capillũ facere albũ & nigrũ. Et quãuis materiã præbet, & actiua paſſiuaq; applicet, Dei
tñ eſt incrementũ præſtare,& fructũ concedere. [Et erũt reliquiæ Iacob in gẽtibus in medio
populorũ multorũ,]quibus euangelicã legem proponẽt,[quaſi leo in iumentis ſyluarum, &
quaſi catulus leonis in gregibus pecorũ]i.fortes & inſuperabiles, habentes poteſtatem ligan
Matt. 5. di atq; ſoluendi,quibus & Chriſtus promiſit Lucæ 21. Ego dabo vobis os & ſapientiam,cui
nõ poterunt reſiſtere oẽs aduerſarij veſtri. Quẽadmodũ ergo leo fortior eſt iumẽtis,quæ ver-
ſanɫ in ſylua,& catulus leonis fortior pecoribus,qñ prædã quã volunt,tollunt ac deuorant:
ita apoſtoli,nullo potente impedire,prædã hoĩm ex ore diaboli rapuerũt, & Chriſto incor-
porauerũt.[Qui]leo[cũ tranſierit,]quærẽs prędã,[& cõculcauerit]beſtiã[& ceperit]eã,[non
Matt. 16 eſt qui eruat]de ore leonis,cũ ſit fortiſſimus beſtiarũ. Sic tranſeuntibus apoſtolis de gente in
gentẽ,& cõculcantibus gentilitatẽ,Chr̃o eã ſubdendo,& capientibus intra rete ſuum mul-
titudinem gentium conuerſarũ, nullus potuit conuerſos ab apoſtolorũ doctrina auertere.
De hac reliquiarũ Iſrael diſperſione & fructificatione in gẽtibus, multa dicuntur in Eſaia,ſ.
Eſai. 27. Florebit & germinabit Iſrael,& implebũt faciẽ orbis ſemine. Et illud 42. Ponẽt dño gloriã,
& laudẽ eius in inſulis nũciabunt.[& exaltabiɫ manus]i.poteſtas[tua]o Chriſte,vel eccleſia,
[ſuper hoſtes tuos, & oẽs inimici tui peribunt] i.æternaliter dãnabuntur. Inuiſibiles eñ ho-
ſtes ſubiecit Chr̃s diſcipulis ſuis,dicẽdo Matt.10. Infirmos curate,mortuos ſuſcitate,dęmo-
nes eijcite. Et Luc.10. Dedi vobis poteſtatẽ calcãdi ſup oẽm virtutem inimici, & nihil vobis
nocebit. Iudæi quoq; icreduli & tyrãni,pſequẽtes olim eccleſiã,perierũt. Rurſus,poſtq̃ Roma-
nũ imperiũ fidẽ Chr̃i ſuſcepit, exaltata eſt manus eccleſiæ, etiã in pſenti ſupra ęmulos ſuos.
Et de q̃ Chr̃o loquiɫ Eſai.41. Ad eũ veniẽt,& cõfundenɫ oẽs qui repugnãt ei. [Et erit in die il
la]cũ apoſtoli pdicauerint vbiq; euãgelium Chr̃i.[dicit dñs:Auferã equos tuos] o ſynagoga
[de medio tui,& diſpergã quadrigas tuas,& perdã ciuitates terræ tuæ, & deſtruã oẽs muniti-
ones tuas]i.fortalitia,& auferã maleficia de manu tua.[Videnɫ hęc accipi poſſe de deſtructi-
one Iudæorũ à Romanis. Sed obſtat q̃d ſubdiɫ:[Et diuinationes non erunt in te. Et perire fa-
ciã ſculptilia tua,& ſtatuas tuas de medio tui, & non adorabis vltrà opera manuũ tuarũ, &
euellã lucos tuos de medio tui. Et conterã ciuitates tuas.] Iudæi enim pro tunc idola non co
lebãt. Vnde qui iſta ad captiuitatẽ prædictã cupit referre, dicere poteſt,ꝙ idola, ſtatuæ & luci
dicunɫ Iudæorum iſtorum,inquantũ patres eorũ ab antiquo talia coluerunt. Vel per idola,
ſtatuas

ſtatuas & lucos,metaphorice intelligunt bona creata caduca, quibus inordinatiſſime afficie
bantur,& velut idola coluerunt,præponẽdo talia Deo,quẽadmodũ Apoſtolus noïat auaritiã Coloſ. 3.
idolorũ culturã. Deus eñ auari eſt aurũ,guloſi vẽter, luxurioſi Venus. De huiuſcemodi idolis
ait Ioan. Filioli,cuſtodite vos à ſimulacris. Hieroñ. quoq; exponit iſta oïa ſatis ſpiritaliter,intel 1. Ioan. 5
ligẽdo per equos,motus laſciuorũ p quadrigas,vanitatis vehicula,quibus de peccato in pec-
catum deducimur:per ciuitates,cõgregationes iniquas:p munitiões,diuitias ſeculi, põpam
mũdi, eloquentiã friuolã:p maleficia,deceptiones & nocumẽta:p diuinationes,propriæ do-
ctrinæ pſumptionẽ:p ſculptilia aũt & ſtatuas,ſupſtitioſa,vana,conficta, & deceptoria docu-
menta. [Et faciã in furore & indignatione] mea,i.in rigoroſa ac vindicatiua æquitate mea;
& in zelo iuſtitiæ meæ viria deteſtante. [vltionẽ in oĩbus gẽtibus,q̃ non audierunt] i.doctri-
nã apoſtolorũ & fidẽ catholicã nõ receperũt,qm̃ æternã pœnã habebunt. Punitio Dei in ſe-
culo iſto, quantũ ad electos,q̃uis dura appareat, eſt tñ medicinalis,nec ex furore,ſed miſeri-
cordia Dei infligit,q paternaliter corripit in præſenti, ne durius puniat in futuro. Punitio
aũt gehẽnæ,recte ex furore Dei infligi aſſerit,nõ ꝙ in Deo ſit paſſionis affectio, ſed propter
ſimilitudinẽ operis. Poſtremo,vt refert Hieronymus,carneus Iſrael ita exponit præhabita;
ꝙ in aduẽtu Meſſiæ Aſſyrij & Chaldæi ac cæteræ nationes ſubijcientur Iudæis,& ipſi Iudæi,
qui tunc fuerint inter gẽtes diſperſi, benedicentur & confortabunt à Deo,intantum,ꝙ ne-
mo eis reſiſtere poterit. Sed ſanguinarij erũt atq; crudeles,occidendo eos inter quos oppreſ-
ſi fuerunt. Sicq; exaltabit manus eorũ ſuper aduerſarios. Verum,vt pbat Hieronymus, huic
eorum vaniſſimæ expoſitioni repugnat,q̃d ſubditur,nuncq; expoſitum eſt,ſ. In die illa, di-
cit dñs,auferã equos tuos de medio tui &c. Quõ eñ tunc auferentur ab eis idola & ſtatuæ ac
luci,cum in omni captiuitate iſta idololatriã vehemẽtiſſime deteſtentur? Quõ etiam tũc vr-
bes eorũ deſtruentur,cum in terra habitent aliorum? Et vtiq; ſi ordo textus rite penſetur,in-
noteſcit q̃ tenebroſus ſit error illorum. ¶ Myſtice, quod in principio huius capituli dictum
eſt, Nunc vaſtaberis filia latronis, intelligi poteſt de eccleſia malignãtium, quæ cum ſit Deo
rebellis,obſidionem ponit quodãmodo contra eum. Et dum Chriſto tantam contumeliam
facit,eiuſq; contemnit vicarios, quaſi in virga percurit maxillam iudicis Iſrael, ſ. Chriſti
ſeu eius vicarij. Omnis quoq; bonus diligenſq; prælatus, prædicator ſeu doctor, ſtare debet
in via perfectionis & firmitate virtutis,& paſcere audientes vel ſubditos verbo,vita,ac pre-
cibus, in fortitudine domini, non proprijs viribus, ſed adiutorio Dei totaliter, iugiter,atq;
humiliter innitendo,nec à cœpto opere bono ignauiter deſiſtendo.

¶ Elucidatio Cap. VI. Audite,quæ dominus loquitur. Artic. VII.

OStendit demũ præſenti cap. multiplex Iſraeliticæ plebis ingratitudo, multiformis q̃q;
beneficẽtia Dei ad populum,quatenus oppoſita iuxta ſe poſita clarius innoteſcant. Ait
ergo S. Michæas. [Audite,quæ dñs loquitur] ad me per angelũ, per me quoq; ad popu
lũ. Beati eñi qui audiunt verbũ Dei,& cuſtodiũt illud. [Surge] tu Michæa à quiete ad actum; Lucæ 11.
ab interioribus ad exteriora. [contende iudicio aduerſus mõtes] i.contra ſacerdotes & ſcri-
bas ſeu principes diſputa & conquire,vt veritas pateat. [& audiẽt colles] i.qui inferioris gra
dus,poteſtatis,ſeu ordinis ſunt, [vocem tuam] i.verba quibus probabis beneficentiam Dei,
& ingratitudinẽ populi. [Audiãt mõtes] iã dicti [iudiciũ dñi] i.ſentẽtiã iuſtæ increpationis
cõtra eos,& quid de eis ſentiat De⁹. [fortia fundamẽta terræ] i.phariſæi,& qui alijs religio-
ſiores videntur,atq; colũnæ aliorũ dicuntur,ſuſtentando eos per gratiã ſibi cõceſſam,quem-
admodũ ait Apoſtolus: Debemus nos firmiores, imbecillitatẽ aliorũ portare,& non nobis Roma. 15
placere. [quia iudiciũ dñi cum populo ſuo] i.rationabilẽ diſcuſſionem & iuſtam declaratio-
nem vult facere Deus cum populo Iudæorũ,probãdo per exhibitionẽ beneficiorũ ſuorum,
ingratitudinẽ atq; malitiã populi,ne videatur per potentiã eos opprimere, ſed oĩbus eluce-
ſcat,q̃ iuſte illi dãnentur. Vnde dictũ eſt in Oſee: Iudiciũ dño cum habitatoribus terræ. [Et Oſee 4.
cum Iſrael dijudicabit] i.iuſtus eſſe probabitur, iuſtuſq; ab oĩbus agnoſcetur, qui audierint
contentionẽ Dei cõtra Iſraeliticã plebẽ, videlicet declarationẽ beneficiorũ diuinorũ,& ma-
leficiorũ populi eius. Sic q̃q; loquitur per Ezechielẽ: Iudicabor vobiſcũ facie ad faciem. Et Ezec. 20.
Pſalmiſta: Iuſtificeris,inquit,in ſermonibus tuis,& vincas cum iudicaris. Et in Eſaia: Iudi- Pſal. 50.
cate inter me & vineam meã. Per rationem ergo,non per poteſtatẽ duntaxat,vult dñs præ- Eſaiæ 5.
ualere:dataq; licentiã diſputãdi aduerſus ſe, ſecundũ quod Eſai. 43. loquitur: Narra,ſi qd ha-
bes vt iuſtificeris. Conſequẽter ponitur ratio Dei contra ingratos, videlicet cõmemoratio
beneficiorũ ipſius. [Popule meus] i.gẽs Iudæorũ,quã præ cæteris elegi, multiſq; beneficijs de-
coraui. Iſti tamẽ ingrati,non fuerunt populus Dei per prædeſtinationẽ, finaliſq; gratiæ ele-
ctionẽ ſecundũ veritatem. Sed nominati ſunt populus Dei,propter patres,& propter gra-
tiam,quam Deus præbuit eis,q̃uis abiecerint illam. Simili modo vocantur filij regni, Chri- Matt. 8.
ſto dicente: Filij regni ejciẽtur in tenebras exteriores. [quid feci tibi?] i.quid foreſeci? quid
mali intuli? quid feci quod facere non debui? [Aut quid moleſtus fui tibi?] inordinate ſeu

contra iniſtitiā,[reſponde mihi]ad hæc. Non eñ fuit eis Deus moleſtus irrationabiliter ag-
granando,ꝗuis cōtra peruerſam impioꝝ voluntatē aliqua faciat, quibus grauanṫ. Hinc dñs
Eſaiæ 5. per Eſaiā teſtatur:Quid debui vltrà facere vineæ meæ, & non feci? Et Deut.1. aſſerit Moſes
huic plebi:Portauit te dñs Deus tuus,ſicut portare ſolet homo paruulū filium ſuum.Denīqꝫ
ꝙ tibi moleſtus non ſui, hinc liquet:[Quia eduxi te de terra Aegypti, & liberaui te de do-
mo ſeruientium]i.de Aegypto & habitaculo eius, vbi duriſſima ſeruitute luti ac lateris pre-
Exod. 4. mebaris,& Pharaoni vrbes tabernaculoꝝ ædificabas.[& miſi ante faciem tuam Moſen]du
cem,doctorem,ſeu legiſlatorē,& amicum meum, [& Aaron] fratrem eius pontificem, [&
Mariam ſororem illoꝝ prophetiſſam,]quæ ſpecialiter præerat fœminis. [Popule me',me-
mento quæſo,]qui præcipere poſſum,ſed dulciter loquor,vt te ad veritatis recognitionem
inducam, [quid cogitauerit contra te Balach rex Moab] qui cogitauit te abigere,deĳcere,
& per fraudulenta conſilia Balaam ſeu maledictionem illius occidere. [Et quid reſponderit
Num. 23 ei Balaā filius Beor.]Multa eñ bona dixit de populo Iſrael,& beneficia Dei præſtita ei com
memorauit. In quo patet,quanta bona fecit dñs Iſraeli. Deniqꝫ tribus vicibus quaſi inuitus
benedixit Iudæis,inter cætera dicens:Ad benedicendū adductus ſum,benedictionem prohi
bere non valeo. Dñs Deus eius cum illo eſt. Et clangor victoriæ regis cum illo eſt. Dñs Deus
eduxit illū de Aegypto,cuius fortitudo eſt ſicut rhinocerotis. [De Sethim vſqꝫ ad Galgala]
i.Baalam luſtrans oculis exercitū Iſrael, qui protendebatur à loco qui dicitur Sethim, vſqꝫ
ad Iordanē,iuxta quē ex oppoſito tñ eſt Galgala. Eſt aūt Sethim locus in eremo plenus ar-
boribus,vbi filĳ Iſrael peccauerunt cum filiabus Madian & Idolo Phogor. Hieronymus tñ
Ibidem. dicit, ꝙ Balach cōgregauit ibi exercitū contra filios Iſrael, quod intelligi poteſt, quia circa
hunc locū hoc fecit.In Numeroꝝ eñ libro aperte habetur, ꝙ Iſrael morabatur eo tempo-
re in Sethim.Et paulo ante aſſeritur,ꝙ Balach duxit Balaam in verticē montis Phogor.Vel
iſte eſt ſenſus ſecundū Hebræos: Memento, vt dictū eſt de Sethim vſqꝫ ad Galgalam, i.mea
1.Re. 10. beneficia tibi impenſa,& tua iniqua opera contra me facta ab eo tempore, quo patres tui
Num.24 peccauerūt in Sethim vſqꝫ ad tempus quo Saul vnctus eſt in Galgala. Hæc aūt recordari te
quæſo,& prædicto iam modo te per Balaam benedixi, [vt cognoſceres iuſtitiā dñi]i.ꝗ iuſte
increperis à Deo. Vel fidelitatē Dei in adimplendo promiſſa,qui tibi miſericorditer fecit &
Gen. 17. vere impleuit,ſicut ſanctiſſimis patriarchis Abraham,Iſaac,& Iacob ſpopondit. Cōſequen
& 25. ter propheta in perſona plebis ad iſta reſpondet:[Quid dignū offeram Deo?]tanꝗ dicat, At-
tendo præhabita,& de cætero gratus eſſe deſidero,ſed quid dignū offerā Deo æterno? [Cur-
uabo genu Deo excelſo.] Hoc dupliciter legitur. Primo negatiue,vt ſit ſenſus, Genuflexio
per ſe non eſt idonea Deū placare,cum non ſit in ſe,niſi indicium deuotionis. Et oratio ſine
conuerſatione bona non eſt condigna. Qui eñ declinat aurem ſuam ne audiat legē,oratio
Prou. 28 eius erit execrabilis.Secundo legitur affirmatiue,vt ſit reſponſio ad verbū præcedens,eritqꝫ
ſenſus,ꝙ genuflexio, oratio ſeu adoratio, inquantū ſunt actus latriæ, & ex vera deuotione
procedunt, ſunt digna oblatio atqꝫ placatio Dei,iuxta illud Pſal. 49. Immola Deo ſacrifi-
cium laudis. Conſequenter excluditur error confidentium in legalibus hoſtĳs.[Nunquid
offeram ei holocauſtomata,]quæ totaliter incendebantur ad diuinæ maieſtatis honorem,
[& vitulos anniculos?]qui vnius ſunt anni.tanꝗ dicat,Per ſacrificia talia non fit debitus ho
nor Deo,neqꝫ placatur,qm̄ per ſe nō ſunt accepta, videlicet ex parte operis operati,ſed ope-
ris operantis,vtpote ex fide & charitate deuotioneqꝫ offerentis. Et iuxta hunc ſenſum ſub-
iungitur:[Nunquid placari poteſt dominus in millibus arietū,aut in multis millibus hirco-
rum pinguium?]id eſt,per immolationem immolaticiorum brutorum,quātumcunqꝫ mul-
torum.Impoſſibile quippe eſt ſanguine hircorum & vitulorum auferri peccata,ſecundum
Apoſtolum Hebræo.10.Propter quod ſcriptum eſt apud Hieremiam 11. Nunquid carnes ſan
ctæ auferent à te malitias tuas? [Nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo?]
quod fecit rex Moab, ſecundum Hieronymum. [Et nunquid dabo fructum ventris mei]
id eſt, quamcunqꝫ prolem meam, [pro peccato animæ meæ?] quaſi dicat, Non eſt talis ob-
latio placita Deo,quum innocentis occiſio non ſit diuinæ æquitatis placatio. Hæc dicun-
Exod.29 tur ad inſinuandum, ꝙ ſacrificia legis non erant de ſe purgatiua peccati. Quod vero Mo-
Num.38 ſes ait in lege per talia Deum placari, vitiaqꝫ deleri, intelligendum fuit ex parte deuotionis
Pſal. 65. offerentium. Sic enim dicit Pſalmiſta: Introibo in domum tuam in holocauſtis. Et: Holo-
Ibidem. cauſta medullata offeram tibi cum incenſo arietum, offeram tibi boues cum hircis. Deinde
ponitur quid digne domino offeratur:[Indicabo tibi o homo] id eſt,o vniuerſum genus hu
manū,[quid ſit bonum] i.Deo acceptum & meritorium, [& quid dominus requirat à te,]
pro beneficĳs ſuis tibi collatis,non ad ſuam vtilitatem,ſed ob tuam ſalutem. [vtiqꝫ facere iu
dicium]iuſtum ſubiectis & tibimetipſi,vt propria peccata dĳudices & vlciſcaris, ipſamqꝫ iu
ſtitiam non in habitu tantū,ſed in actu etiā habeas,nec ſine ratione atqꝫ cōſilio aliqd agas.
Loquitur ergo de inordinato iudicio. Eſt aūt & inordinatum iudiciū,ſcilicet temerarium
vel

vel vſurpatorium.De quo ait Saluatot Matt.7.Nolite iudicare,& nō iudicabimini, De prę-
dicto autem ordinato iudicio proteſtaſ Apoſtolus 1.Cor.11.Si noſmetipſos dijudicaremus,
non vtiq; iudicaremur. Et ruſus: Sine præiudicio nihil facias,i. præuio iudicio.In Iob q̃q; 1.Tim.5.
libro habetur:Iudicium eligamus,& inter nos videamus quid ſit melius. [& diligere miſe- Iob 34.
ricordiā,]ſpiritales & corporales eleemoſynas proximis impendēdo ex charitatis prompto
affectu, non ex neceſſitate aut coactione. Hilarem enim datorem diligit Deus. Beati ſiqui- 2.Cor.9.
dem miſericordes, qm̄ ipſi miſericordiam conſequentur. Per fidem nanq; & miſericordi- Matt. 5.
am purgantur peccata,vt dicitur Prouerb.15.Propter quod Tobiæ 4.Inducitur:Quomodo
potueris,ita eſto miſericors, & noli auertere faciem tuā ab vllo paupere. Hinc habetur & in
Zacharia: Iudicium verum iudicate. Et: Miſericordiam & miſerationes facite vnuſquiſq;
cum proximo ſuo. Talis fuit B.Iob,qui fatetur:Flebam ſuper eum,qui afflictus erat,& com Zacha.7.
patiebatur anima mea pauperi.Et ab infantia creuit mecum miſeratio.[& ſollicitum ambu- ibidem.
lare cum Deo tuo]i.timorate in conſpectu altiſſimi conuerſari, per diligentem mandato- Iob 3.31.
rum obſeruantiam & cordis cuſtodiam,ſicut hortatur Apoſtolus Phil.2.Cum metu,inqui-
ens,timore,& tremore veſtram ſalutem operamini.Hinc Deute.4.docetur:Cuſtodi temet-
ipſum & animam tuam ſollicite.Ne obliuiſcaris verborū dñi Dei tui, & ne excidant de cor-
de tuo cunctis diebus vitæ tuæ. In Marco quoq; legitur:Videte,vigilate & orate. Hoc emi- Marci 13
nenter fecit S.Iob, dicens:Semper quaſi tumentes ſuper me fluctus timui dñm, & pondus Iob 31.
eius ferre non potui.Vere enim ſi perpendimus q̃ horrēdum eſt incidere in manus Dei vi-
uentis,quanta ſit noſtra fragilitas,q̃ arduum ſit animæ noſtræ negocium, & q̃ indeſinenter
aſpiciamur à Deo,ſolicite ambulare conabimur cum creatore altiſſimo, dicentes ſinguli il-
lud Iob 23.Deus ſolus eſt,& cogitationē eius nemo auertere poteſt. Et anima eius q̃dcunq;
voluit fecit. Idcirco à facie eius turbatus ſum,& conſiderans eum, timore ſolicitor. Hæc eſt
enim laudabilis ſolicitudo,quæ maxime pertinet ad prælatos.Qui tanto ſolicitiores eſſe te-
nentur,quanto pro pluribus reddituri ſunt rationem.Propter quod dicit Apoſtolus Rom.
12. Qui præeſt in ſolicitudine. O q̃ compendioſum ac ſaluberrimum eſt prędictum S.Mi-
chææ documentum, iugiter reuoluendum. [Vox dñi ad ciuitatem clamat]i.prædictum
ſermonem, vel verba ſequētia Deus per me ad ſynagogam profatur.[& ſalus]i.æterna feli-
citas,[erit timentibus nomen tuum] o dñe,caſto ac filiali timore,vel etiam initiali, qui non
differt realiter,ſed gradualiter à timore filiali,dummodo finaliter perſeuerent. Vnde in Ec-
cleſiaſtico habetur: Timor dñi delectabit cor, & dabit gaudium & lætitiā in longitudinem Ecci 1.
dierum.Timenti Deum bene erit in extremis,& in die defunctionis benedicetur. In Prouer
bijs quoq;:In timore dñi eſto tota die,quia habebis ſpem in nouiſſimo.Et Eſaiæ 6.Dñm ex- Prou.3.
ercituum ipſum ſanctificate.Ipſe pauor veſter,& ipſe terror veſter. Deniq; beat⁹ homo qui Prou.28
ſemper eſt pauidus. Et: Qui ſine timore eſt,non poteſt iuſtificari. Et:Niſi te inſtanter tenue- Ecci 1.27
ris in timore Dei,cito ſubuertetur domus tua. Conſequenter arguitur populus Iſrael de vi-
tio fraudis & iniuſtitiæ. [Audite tribus] i.popule Iſrael per tribus duodecim diſtinctus. [Et
quis approbabit illud?]i.quis verbo meo cōſentiet atq; obediet? tanq̃ dicat, perpauci. Cui-
us ſubditur cauſa:[Adhuc ignis]i.feruēs iniquitas eſt[in domo impij] i.in familia, immo in
corde & anima hominis praui. Quod ſpecialiter refertur ad domum Amri patris Achab, 3.Reg.16
quorum vterq; peſſimus fuit. De hoc igne dictum eſt Oſee 7. Omnes adulterantes quaſi cli-
banus ſuccenſus à coquente.[theſauri iniquitatis]i.bona iniuſte poſſeſſa,vel copioſa iniqui-
tas,ſecundum quod dictum eſt Amos 3. Neſcierunt facere rectum, theſaurizantes impieta-
tem.[& menſura minor]per quam datur alteri non tantum vt iuſtum eſt, ſed diminute per-
ſoluitur. [iræ plena]i. magnam vindictam efflagitans, cum ſit contra iuſtitiam, & mortale
peccatum.Conſequenter dominus ait: [Nunquid iuſtificabo ſtateram impiam?] i.fallacem,
[& ſacelli pondera doloſa? In quibus]ponderibus[diuites eius]ſ. populi Iſrael,& non ſolum
egeni,qui per neceſſitatem inopiæ aliqualiter excuſari poſſe videntur, [repleti ſunt iniquita
te]i.Iniuſtis diuitijs,vel multiplici grauiq; culpa,quoniam enormiter peccauerunt iſta agen
do.[& habitantes in ea,]videlicet in terra Iſrael,vel perſeuerantes in iſta iniquitate, [loque-
bantur mendacium]pernicioſum.Quod auaritiam cōcomitatur & fraudem.[& lingua eo-
rum fraudulenta in ore eorum,] cum tamen Eſaias 32.dicat: Fraudulenti vaſa peſſima ſunt. Pſal.5.
Et Pſalmiſta: Virum ſanguinum & doloſum abominabitur dominus. Porro cum Deus ſit
iuſtus,& virtus eius iuſtitiæ ſit initium,vt dicitur Sapientiæ 12.conſtat vitia iſta ei plurimum
diſplicere. Propter quod ait Leuitici 19.Nolite facere iniquum aliquid in iudicio,in regula,
in pondere, in menſura. Horum autem vitiorum debita pœna ſubiungitur: [Et ego ergo
cœpi percutere te perditione]id eſt,captiuitate & alijs plagis, [ſuper peccatis tuis,] hoc eſt,
non repente,nec ſtatim volui vos ſubuertere, ſed paulatim cœpi percutere, vt varijs plagis
ad pœnitentiam prouocarem.Decem etenim tribus primo partim vaſtatæ ſunt à Phul, de-
inde à Teglatphalaſar,poſtremo atq; totaliter à rege Salmanaſar. [Tu comedes,& non ſatu- 4.Re.17.

raberis:]& ſic mittam famē in vos,ex trrræ ſterilitate,ſeu hoſtiū deſtructiōr vaſtantiū terræ naſcentia.[& humiliatio tua]i.deiectio erit[in medio tui,]ita φ vndiq; in propria terra ab aduerſarijs cōfunderis.[Et appræhēdes]quoſdā afflictos de populo tuo à facie hoſtiū fugientes,[& non ſaluabis]i.à captiuitatr non eripies eos,[quos ſaluaueris] i.ad tempus abſcoderis.[in gladium dabo,]ita φ ab hoſtibus inuenient & trucidabuntur.[Tu ſeminabis,& non metes.]Qm̄ fruges diripientur ab Aſſyrijs,vel eruca,brucho,locuſta, ſeu rubigine deſtruen-
Iohel. 1. tur, vt dictum eſt in Iohele de populo Iudæ ac Iſrael.[Tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo.]Vel quia ollua non erit fructifera,vel quia oleum tuum auferetur ab æmulis.[Et muſtum]facies,[& non bibes vinum] propter eaſdem cauſas. Quod autem iſta ad decem tribus ſpecialiter referantur,oſtendit quod ſubditur:[Et cuſtodiſti præcepta Amri]regis Iſrael.[Et omne opus domus Achab] i.inſtituta idololatriæ, & opera Achab atq; familiæ eius ſequutus es, peſſime conuerſando. [Et ambulaſti in voluptatibus eorum] i.carnalibus vitijs delectationibusq́; actus vitioſos concomitantibus, [vt darem te in perditionem]i.captiuitatem atq; æternam damnationrm.[& habitātes in ea]i.habitatores Samariæ, [in ſibilum] i.deriſionem, quæ flatu oris oſtenditur. [& opprobrium populi mei portabis,] tolerando mala pœnalia,q̄ ex antiquo conſueui infligere filijs Iſrael, dū grauiter peccauerunt. Dictio, vt,notat hoc loco ſequelam,non cauſam,non enim idcirco peccauerunt,vt punirentur,ſed culpam conſequuta eſt pœna.

¶Myſtica eiuſdem capituli VI.expoſitio. Artic. VIII.

NVnc moralitas huius capituli breuiter eſt tangenda.Ait itaq; dn̄s viro ſancto ac prædicatori condigno,præſertim ſummo antiſtiti: [Surge,contēde iudicio aduerſus montes]i.negligentes prelatos,ſuperbos vitioſosq́; principes,illorum redarguendo peccata,& ſubditorum perditionem retorquendo in eos: quia enim ſtulte egerunt paſtores,om̄is grex eorum diſſipatus eſt,vt loquitur Hiere.10.Hoc fecit Sapiens ille,qui ait:Præbete aures
Sapiē.6. vos, qui continetis multitudines, quoniam data eſt vobis poteſtas à Deo, qui interrogabit opera veſtra,& cogitationes veſtras ſcrutabitur,cito & horrēde apparebit vobis, quoniam iudicium duriſſimum in his qui præſunt,fiet. [& audiant colles]i. qui inferioris poteſtatis & gradus ſunt,puta vicarij, [vocem tuam]i.prædicationem ſeu contentionē contra prælatos, quia eadem pœna imminet eis,ſi fuerint negligentes.[audiant montes iudiciū dn̄i,]qui ſanguinem pereuntium requiret de manu eorum,& ait per Ezechie. Væ paſtoribus, qui paſce-
Ezech. 3. bant ſemetipſos. Itemq́; per Hiere. Dic regi & dominatrici, Humiliamini.[& fortia funda-
Hier. 13. menta terræ]i.literati & doctores,quorum eſt alios ſuſtentare. [Quia iudicium dn̄i erit cum populo]ſuo Chriſtiano, [& cum Iſrael]i.eccleſia per fidem ſpeculante diuina[dnudicabitur] in die generalis iudicij,quando omnibus innoteſcet æquitas iudicij Dei contra Chriſtifideles iniquos,quibus melius fuiſſet viam veritatis neſciſſe,q̄ poſt cognitionem reuerti retror-
2.Pet. 2. ſum.[populus meus]Chriſtiane ingrate[quid feci tibi?aut quid moleſtus fui tibi?reſponde mihi, quia eduxi te de terra Aegypti] i.ſeculari conuerſatione & poteſtate ac regno diaboli,ſicut ait Apoſtolus Galat.1. Eripuit nos de præſenti ſeculo nequam. [& de domo ſeruitutis]id eſt, vitijs carnis,vt non ſis in carne, ſed in ſpiritu.qui enim in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. Vel de domo ſeruitutis, i.aggregatione iniquorum, iuxta illud Pſal.63. Protexiſti me à conuentu malignantium, vbi diabolo & concupiſcentijs deſrruitur. Hæc beneficia contulit nobis Chriſtus meritorie in ſua paſſione. Tunc enim meruit nobis gratiam ad omnia iſta.In ſacramento vero baptiſmi ac pœnitentię tribuit iſta actualiter.Aliqui autem recidiuant atq; ingrati ſunt infinitis ac ſummis beneficijs ſaluatoris.[Et miſi ante faciem tuam Moſen & Aaron]i.Chriſtum hominem legiſlatorem & ſacerdotem altiſſimum,qui per Moſen Aaronq́; figuratus cognoſcitur. [Et Mariam]quæ eſt aduocata noſtra ac mediatrix peroptima,cuius figura fuit Maria prophetes Moſis ſoror. [populus mrus,mrmrnto,quæſo,quid cogitauerit Balach rex Moab,] machinationes diaboli regis impiorum, qui multis fraudibus conantur tuam impedire ſalutem,ne terram viuentium(in qua ipſe fuit)poſſideas.Eſt quoq; graue diabolo, dum veri religioſi & prædicatores idonei terram ſuam,i.int quos viſitant atq; operiunt,metuens ne conuertantur, & ſuo imprrio ſubtrahantur p ver-
Num. 22 ba & exempla iuſtorum,quemadmodum Balach formidauit terram ſuam à filijs Iſrael occupandam ac poſſidendam.Balach autem interpretatur lingens,per quem deſignatur diabolus,ſubſannationem quaſi aquam bibens,& animas glutiens. Abſorbet enim fluuiū nec mi-
Iob 34. ratur,& habet fidutiam φ influat Iordanis in os eius.Moab vero interpretatur ex patre, per quē deſignant iniqui,qbus apud Ioan.8.loquitur Chriſtus: Vos ex patre diabolo eſtis.Et Io-
1.Ioan. 3 an.in prima ſua epiſt.Qui facit peccatum,ex diabolo eſt. [Et quid reſponderit ei Balaam]i. hoīes aīaꝝ corruptores,q realiter reſpōſum dāt dæmoni, conſentiendo & cooprrando eidē in ſuburrſione proximorum ſuorum.Hi enim vnà cum principe ſuo diabolo nituntur maledicere populum prædrſtinatum, ſed Deus conuertit maledictionē in benedictionem, qm̄ diligrn-

diligentibus Deũ omnia cooperanť in bonum. Debemus ergo perpendere inuiſibiliũ & vi-
ſibilium hoſtium inſidias contra nos,& ꝗmodo auxiliante gr̃a Dei euadimus,ꝗ propria po-
teſtate & induſtria nequaquam preualere poſſem⁹.[Quid dignum offeram dñ̃o &c.]Totũ
hoc dicit ad inſinuandum ꝙ ſine effuſione ſanguinis Chriſti,& virtute ac merito eius, Deo
placere nequimus, quamuis noſipſos, & omnia interiora exterioraq́ꝫ noſtra obtulerimus eis
ad inuuendum quoqꝫ, ꝙ tanta ſunt nobis à Chriſto beneficia pie exhibita, quód repende-
re nil condignum valemus.[indicabo tibi, homo, quid ſit bonum,facere iudiciũ,& diligere
miſericordiã.]Quilibet ergo diſcutiat,increpet,damnet,& vindicet propria mala, diſcipli-
nando ſeipſum,& multipliciter caſtigando corpus ſuũ.Sitq́ꝫ clemens in alios,protin⁹ indul
gendo, liberaliter cõmunicando, charitatiue compatiendo, quẽadmodũ ait Apoſtolus ad 1.Cor.9.
Epheſios 4.Eſtote inuicem benigni,miſericordes,donantes inuicem,ſicut & Deus in Chr̃o Galat.6.
donauit vobis.Et alibi:Alter alterius onera portate. Et: Flete cum flentibus. [Et ſolicitum Rom.12.
ambulare cum Deo tuo] omnis ergo leuitas & cachinnus, om̃is diſſolutio & ſcurrilitas eui-
tenť.Hoc fecit ille ſanctus eremita,qui fratrem ridere conſpiciens,dixit:Coram cęlo & ter-
ra rationẽ reddituri ſumus, & tu rides?[vox dñ̃i]i.ſacra ſcriptura, & prędicatio iuſtoꝝ,[ad
ciuitatem clamat]i. ad eccleſiam, quatenus mali pœniteant, boni proficiant,& vniuerſi ſal-
uentur.[Adhuc ignis]carnalis concupiſcẽtiæ,irę,furoris,& cupiditatis,[in domo]id eſt,cor-
pore vel populo,[impij]præſidentis. Qualis enim rector ciuitatis, tales & habitantes in ea. Eccl. 10.
[& theſauri iniquitatis]qui ſibi theſaurizat iram in die iuſti iudicij Dei,& quaſi longam re- Rom. 2.
ſtim trahit peccatum, peccatis veteribus noua adijciens,& gloriať in his, quaſi in omnibus Eſai.5.
diuitijs, immo frequenter multa mala ſe iactat feciſſe, quæ non fecit. [& menſura minor]id
eſt,iniuſtum iudicium atqꝫ acceptio perſonarum, dum non facit omnibus æquum iudiciũ,
ſed vnum præ alio palpat.[Iræ plena,] quia per hoc Dei iram incurrit, magnamq́ꝫ pœnam Exo.20.
meretur. [Nunquid iuſtificabo ſtateram impiam, & ſacculi pondera doloſa?] Hoc contra
Chriſtianos,qui in ſuis mercaturis fraudibus vtuntur, ſit dictũ, qui ſciant non dimitti pec-
catum,niſi reſtituať ablatum.De talibus legiť Pſal.61. Veruntamen vani filij hominũ,men-
daces filij hominum in ſtateris,vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum.Hi diuerſis menda-
cijs polluunt linguas & animas ſuas.Contra ꝗs ait ſcriptura Sapi.1. Os quod mentitur, oc-
cidit animam.[Et ego ergo cœpi percutere te perditione] id eſt, gratiæ ſubtractione. Pri-
ma enim pœna peccati mortalis,eſt charitatis & gratiæ ſeu ſp̃ualis vitæ amiſſio. [Tu come-
des,& non ſaturaberis]id eſt,aliquid boni facies,& verbum Dei audies, ſed fructum iuſtitię,
& delectationem ſanctam in Deo non conſequeris. Vix enim eſt aliquis Chriſtianus adeo
prauus,quin in aliquo ſequatur ritum eccleſiæ, & aliqua bona ex genere opereť.[Et humi-
liatio tua in medio tui]id eſt,intus dæmoni atque peccatis ſubijceris, vilificaris, & confuſio-
ne digna conſiſtis.[Et apprehendes] aliqua opera bona de genere ex conſuetudine, viſitan
do eccleſiam,orando, ſeu ieiunando. [& non ſaluabis] per hoc teipſum, cum non ſint me-
ritoria, quoniam charitate priuatus es, & mortuus coram Deo.[Et quos ſaluaueris,in gla
dium dabo.] quia ſi aliquid meritorie egeris, per tentationem diaboli vel propriam con-
cupiſcentiam auferetur à te. Hoc de reprobis verum eſt, qui ad tempus credunt, ſed tem Luc. 8.
pore tentationis recedunt. [Tu ſeminabis] opera bona, [& non metes] vitam æternam,
quia non perſeueras vſque in finem. [Tu calcabis oliuam,] legendo ſcripturas, [& non Matt.10.
vngeris oleo]id eſt, veritatis dulcedinem non guſtabis. [Et muſtum,& non bibes vinum.]
Sequendo literam occidentem, non ſpiritum viuificantem, in quo eſt vinũ, de ꝗ Sapientia 1.Pet.2.
loquiť Pro.9.Bibite vinum,quod miſcui vobis.[Et cuſtodiſti præcepta Amri,& omne opus 2.Cor.3.
domus Achab]id eſt,impioꝝ principum,& indignorum atqꝫ carnaliũ prælatoꝝ praua iuſ-
ſa,& facta maligna ſequutus es. Quanuis enim obediendum eſt ſuperioribus, non ſolum
bonis,ſed etiam dyſcolis: non tamen niſi in licitis & honeſtis, non in his quæ ſunt contra 1.Pet.2.
Deum & eccleſiam rectamq́ꝫ rationem. [& ambulaſti in voluptatibus] ſeu voluntatibus, id
eſt,in delicijs & adinuentionibus[eorum]quia & ideo multi applaudunt illis, vt delicate ab
ipſis nutriantur. [vt darem te in perditionem] damnationis æternæ, [& in ſibilũ] ita ꝙ dæ-
mones tibi inſultabunt in pœnis,ꝗ te iam inducunt ad vitia, iuxta illud Pſal.12. Qui tribu-
lant me,exultabunt,ſi motus fuero.

¶Expoſitio cap.VII. Væ mihi,ꝗa factus ſum,ſicut qui colligit in autumno
racemos. Articulus nonus.

DEplangit ſanctus Michæas in capituli huius principio paucitatem iuſtorum, mul-
titudinemq́ꝫ malorum, & præſertim infidelitatem & inimicitiam populi ſui. [Væ]
magnæ triſtitiæ in ſeculo iſto [mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in au-
tumno] vindemiatione iam facta [racemos vindemiæ] id eſt, vuas dimiſſas in vinea
vindemiata. Quemadmodum enim talis nil pulchrum, ſuaue, & eſui aptum inuenit,
ſed quaſi inaniter occupatur, ſic ego fruſtra laboraui in populo pro conuerſione ipſius,

nec perſonas virtuoſas inueni, quæ ſint ſicut bonæ vuæ vineæ Dei. Vnde ſubiungitur: [Non
eſt botrus ad comedendum] id eſt, ſpūs in cibum, qa vindemiatio facta eſt. Per hoc inſinu-
at, ꝙ non eſſet aliquis bonus, de cuius bonitate virtuoſa anima prophetæ ſpūaliter reficeret,
congratulando profectui eius, quomodo Paulus ad Philemonem: Refice, inquit, ſpūm meū.
Cum ergo non fuerit botrus, nec aliquid aptum pro refectione animæ meæ, quæ populi cō-
uerſionem eſuriebat. [præcoquas] id eſt, immaturas [ficus deſiderauit anima mea] in cibum
accipere, id eſt, qui non potui viros perfectos facere vel inuenire, ſaltem incipientes reperi-
re optaui, qui nondum ad maturitatem ſeu virtutū perfectionē perducti ſunt, tñ proficiunt
& nec tales inueni, cuius ratio ſubdit: [Perijt ſanctus de terra] id eſt, nemo iam virtuoſus eſt
in terra duodecim tribuum. [& rectus] id eſt, iuſtus, [in hominib⁹ non eſt. Omnes in ſangui-
ne inſidiant] id eſt, per inſidias & fraudulentias ſanguinem innocentem, vel eoꝝ quos odi-
unt, quærunt effundere. [vir fratrem ſuū venatur ad mortem] id eſt, proximos vel cognatos
pſequit & comprehendere nitit ad occidendum. Hæc omnia hyperbolice ſeu per receſſum
dicunt ex magno doloris affectu, ad innuēdum paucitatem bonoꝝ & abūdantiam, qui tot
erant, quod comparatione eorum quaſi nulli videbantur, & multi, non tamen ſimpliciter
omnes, in ſanguine inſidiabantur. Videt quoq; loqui Michæas, ſicut libro 3. Regū 19. loqui-
tur Helias, putans omnes ſanctos perijſſe de terra Iſrael, præter ſe ſolum: Domine, inqt, pro-
pheras tuos occiderunt, & relictus ſum ego ſolus. Præinductis autem verbis Michææ con-
ſonat illud in Pſalmo 13. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt q faciat bo-
num, non eſt vſq; ad vnum. Hæc autem myſtice accipi poſſunt de q̄cūq; viro ſancto, zelum
Dei proximiq; habente, qui multitudinem peccatorum & paucitatem bonorū attendens, di
cere poteſt: Væ mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno &c. Spūaliter quoque
fratrem ſuum venatur ad mortem, dum proximum ſuum quærit ſubuertere, ſeu ad mala in-
Eſaiæ 5. ducere. [Malum manuum ſuarum dicūt bonum] id eſt, iniquitatem opeꝝ ſuoꝝ excuſant
atq; iuſtificant, quibus loquit Eſaias: Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonū. [Prin-
ceps poſtulat] id eſt, iniuſtam exactionem facit à ſubditis, [& iudex in reddendo eſt] id eſt,
ipſemet princeps officium iudicis ſibi aſſumit per hoc, quod iudicat & compellit ſibi dari,
quod poſtulat. Vel iudex in reddendo eſt, id eſt, per hoc eſt aliquis iudex ſub principe, quod
poſtulationem principis mandat effectui, faciens ei à ſubditis reddi, quicquid extorquet. [Et
magnus loquutus eſt deſiderium animæ ſuæ] id eſt, ſuperior omnium, ſcilicet rex, vel aliquis
doctior aut potentior, cæteris libere dixit, qcquid placuit ſibi, & id inferioribus intimauit.
[& conturbauerunt eam] id eſt, princeps, iudex, & magnus, terram ſeu plebem ſubiectam
Mich. 3. oppreſſerunt, ſicut ſuperius dictum eſt: Qui comedunt carnem populi mei. [Qui optimus
in eis eſt] id eſt, melior inter prædictos eſt, [quaſi paliurus] id eſt, ſimilis herbæ ſic dictæ, quæ
pungit, quia & ipſi omnes pungunt ſubiectos verbis duris & exactionibus ſiue iniurijs. [&
qui rectus] id eſt, q comparatione alioꝝ ac deterioꝝ iuſtus apparet, eſt [q̄ſi ſpina de ſepe] i. ſi-
milis ſpinæ perforatiuæ, ſic & ipſi perforant ſubditos. In principio huius prophetalis volu-
minis dictum eſt, ꝙ Michæas prophetauit ſub regibus Iuda, Ioathan, Achaz, & Ezechia.
Mich. 1. Ioathan autem & Ezechias iuſti fuerunt, & multos principes & iudices iuſtos habuiſſe cre-
2. Par. 2. duntur. Achaz vero peſſimus fuit atq; idololatra, & pauciſſimos habuit ſubditos bonos, q̄-
4. Re. 13. niam auertit eos à cultu Dei. Ideo puto prædicta referri ad populum regni Iudæ, præſertim
4. Re. 16. pro tempore Achaz. Referuntur vero ad regnum decem tribuum generaliter. Nihilomin⁹
in vtroq; regno erant tēpore Michææ aliqui ſancti prophetæ, videlicet Eſaias, Oſee, Amos,
&c. & religioſæ pſonæ. [dies ſpeculationis tuæ] i. tempus punitionis ac miſeriæ tuæ, quam ti-
bi, o popule duodecim tribuū, ego alijq; prophetæ ſpeculati ſumus atq; p̄diximus. [ppe eſt,
4. Re. 17. viſitatio tua venit] i. captiuitas tua imminet. [Nunc] ſine dilatione [erit vaſtitas] id eſt, preſ-
ſura [eorum.] decem ſiquidem tribus ab Aſſyrijs captæ ſunt tēpore Ezechiæ, quo regnante,
Sennacherib rex Aſſyrioꝝ grauiter nimis afflixit duas tribus, quæ poſtmodum captæ ſunt
à Chaldęis. [Nolite credere amico] id eſt, adulanti, videlicet pſeudoprophetis bona pmittentibus.
[& nolite confidere in duce] id eſt, in regibus & principib⁹ veſtris, ꝙ poſſint vos de in-
Pſal. 19. ſtanti vaſtitate eripere. Vana enim ſalus hoīs, & maledictus qui confidit in hoīe, & ponit car
Hier. 17. nem brachiū ſuum. [Ab ea quę dormit in ſinu tuo] id eſt, à propria coniuge [cuſtodi clauſtra
oris tui] id eſt, labia tua, qbus os claudit, ne incaute loquaris ad eā, & ipſa prodat tua ſecreta,
Iudi. 12. ſicq; fallaris, ſicut euenit Samſoni à Dalida. Mulieres nempe inſtabiles ſunt, loquaces, & ma-
le poſſunt ſilere atq; celare. [quia filius contumeliam facit patri] vt Abſalon Dauid, [& filia
conſurget aduerſus matrē ſuā] ſicut cōmuniter cernit in filiab⁹ rebellibus & ingratis. [nurus
aduerſus ſocrum ſuam] quēadmodū duæ vxores Eſau filiæ Heth, offenderunt animum Re-
Gen. 26. beccæ. Nurus eſt vxor filij alterius fœminæ, ſicut Ruth fuit nurus Noemi. Socrus autem eſt
Ruth. 2. mater talis mariti. [& inimici hominis ſunt domeſtici eius] id eſt, ei cohabitantes & commē-
ſales. Deploranda ſunt iſta magis q̄ exponenda, cum oculis pateant, & oīnibus quæ ſua ſunt
quæren-

quærentib⁹ pauciſſimi inueniunt veri amici. Paſſiones nanq; & vitia iura amicitiæ violant,
ingratitudinē pariunt, germanitatē, conſanguinitatem, confœderationem dirumpūt. Por-
ro quod dictum eſt, inimici hominis domeſtici eius, Chriſtus commemorat apud Matthæ Matt. 10.
um. Prænductis inſuper verbis conſonat illud Hieremiæ 9. Vnuſquiſq; ſe à proximo ſuo cu-
ſtodiat, & in omni fratre ſuo non habeat fiduciam, qa oīs frater ſupplantās ſupplantabit,
& oīs amicus fraudulenter incedet. Veruntamen propter iſta atq; ſimilia ſcripturaꝝ eloqa
non debem⁹ eſſe diffidentes & ſuſpicioſi, vel de peiori ſemper præſumentes, ſed cauti & cir-
cunſpecti. Scriptura enim diuina loquit pro tempore, cauſa, perſonis, & loco. Hinc ad caute
lam ſcriptū eſt in Eccleſiaſtico: Si poſſides amicū, in tentatione poſſide eum, & ne facile cre Ecci. 9.
das ei teipſum. Eſt enim amicus ſecundum tempus ſuum, & non permanet in die tribula-
tionis. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem inuenit illū, inuenit theſauꝝ. Amico fideli
nulla eſt comparatio, & non eſt digna ponderatio auri & argenti contra bonitatem fidei Ibidem.
illius. Qui autem metuūt dñm, inuenient illū. Et iteꝝ: Vinum nouum, amicus nou⁹. Vete
raſcet, & cum ſuauitate bibes illud. Et ne derelinquas amicum antiquum. Nouus enim non
erit ei ſimilis. Poſtremo, vera, fixa & virtuoſa amicitia in bono honeſto fundat, & ſimilitu-
dinem moꝝ requirit, nec ſeruat niſi inter perfectos. Non igit quærit lucrum priuatum, ſed
profectū amici, cuius proſperitati congaudet vt propriæ. Deniq; iam videmus, quomodo
ſpūales filij contra patres noſtros Chri vicarios ac ꝑlatos inſurgūt, contumeliam inferentes,
& filię cōtra ſpūales matres, qd eſt grauiſſimū ſcelus, cū dicat ſaluator ꝑlatis: Qui vos audit, Luc. 10.
me audit: & q vos ſpernit, me ſpernit. Et Apoſtolus Heb. 13. Obedite, inquit, præpoſitis ve-
ſtris, & ſubiacete illis. Et Samuel 1. Regum 15. Melior eſt obedientia q̄ victimæ, & auſculta-
re magis, q̄ offerre adipem arietum, qm̄ quaſi peccatū hariolandi eſt repugnare, & quaſi
ſcelus idololatriæ, nolle acquieſcere. Illis itaq; tam iniuſte ſe habentibus, [Ego autem] Mi
chæas [ad dominū aſpiciam] oculo cordis contemplando, amando, ac venerando Deum
altiſſimū, & miſericordiam atq; iuſtitiam ei⁹ penſando, iuxta qd ſcriptū eſt Pſal. 24. Oculi
mei ſemper ad dominū. Et item 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis. Vnde in
Threnis loquit Hieremias: Leuemus corda noſtra cū manibus ad dominū in cælis: & [expe- Thren. 3
ctabo Deū ſaluatorem meū] i. in eo dūtaxat ſperabo, ei⁹ miſericordiam longanimiter ꝑſtola
bor, nec in aliqua aduerſitate franget hæc mea fiducia. Propter qd ait Iob: Etiam ſi occide-
rit me, in ipſo ſperabo. Et Eſaias: Deus iudicij dñs, Beati omnes qui expectant eum. [Audiet Iob. 13.
me Deus meus] id eſt, precem meam exaudiet. Hoc eſt verbum bonæ ſpei, in quo tangit fru- Eſa. 30.
ctus expectationis præfatæ, & dat nobis ſperandi fiducia. Hinc ad Hieremiam 39. dñs cōteſta
tur: Eruens liberabo te, & erit tibi aīa tua in ſalutem, qm̄ in me habuiſti fiduciam. Et nos er-
go in omni tribulatione & anguſtia, in oī tentatione & iniuria, aſpiciamus ad dñm, expe-
ctemus Deū ſaluatorē noſtrū: certi, ꝙ audiet nos, quemadmodū ait Pſal. 90. Cum ipſo ſum
in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum. Hoc qppe eſt ſingulare & vnicum, vereq;
ſaluberrimū refugium noſtrum, prout 2. Paralip. 20. religioſus rex Ioſaphat docet: Cum
ignoremus, qd agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus
ad te. Conſequenter ait propheta in perſona ſynagogæ ſeu Hieruſalem, & populi duaꝝ tri-
buum: [Ne læteris inimica mea] id eſt, tu Babylon plebsq; Chaldæa [ſuper me, qa cecidi] id
eſt, de mea ruina & captiuitate, qua incidi manus tuas. [Conſurgam] ad priſtinum ſtatum
poſt ſeptuaginta annos de licentia Cyri regis Perſaꝝ. [Cum ſedero in tenebris] i. poſtquā 1. Eſd. 1.
fuero in aduerſitate Babylonicæ captiuitatis. [Domin⁹ lux mea eſt] i. ad proſperitatē & con-
ſolationem reducet me, & in ipſa quoq; aduerſitate miſericorditer affuit mihi, & per Danie
lem & Ezechielem conſolationē infudit. [Irā dñi portabo] i. punitionē iſtam à diuina æqui-
tate inflictam æquanimiter tolerabo, [qm̄ peccaui ei] id eſt, pœnam hāc merui, Deū offen
dendo, iuſtumq; eſt, vt inordinatio culpæ per ordinationē pœnæ coordinet, & Deo pro eius
inhonoratione ſatiſfiat. [donec cauſam meā iudicet] id eſt, qadusq; ipſe Deus arbitretur pœ
nam inflictam ſufficere, & negociū qd inter me & Babylonē vertit, iudicet. [& faciat iudici-
um meū] iudicando pro me contra Chaldæos, q impia voluntate & ſiniſtra intentione me
afflixerunt, q̄uis ego meruerim talia pati, & Deus iuſte me tradidit illis, q conceſſa ſibi pote-
ſtate abuſi ſunt. Vnde habet in Pſalmo: Filia Babylonis miſera, beatus q retribuit tibi retri- Pſal. 137.
butionem tuam, quam retribuiſti nobis. [Educet me in lucem] id eſt, de tenebris captiuita-
tis ad lucem liberationis, & [videbo iuſtitiam eius] i. iuſtum iudicium Dei, videlicet effectū
æquitatis diuinæ, hoc eſt, Chaldæoꝝ deiectionē à Cyro, & meā liberationē ab illo. [Et aſpi-
ciet] me [inimica mea] i. gentilitas mihi aduerſans, & q ſuperfuerūt de Chaldæis, [& operiet
confuſione] i. hoſtib⁹ ſuis tradet, & videns meam liberationē, vndiq; confundet. [quæ dicit
ad me] i. inſultatione, tempore q̄ me cepit: [Vbi eſt dñs Deus tuus?] qſi dicat, iam patet, ꝙ te
ſaluare non queat, vel non diligat, & ꝙ inaniter de eius auxilio ꝑſumpſiſti. [Oculi mei vide
būt eam] i. eius deiectionē. Viderūt eñ Iudæi tranſlati Babylonię deſtructionem à Cyro ac
Dario.

Dario.Immo Dañ.fuit tunc in palatio Balthaſar regis Babylonis, & plurimi Iudæoꝝ māſe
Dani. 5. runt in Babylone. [Nunc erit in conculcatione vt lutum plateaꝝ]i. cito à Medis ac Perſis
cālcabitur.Deinde dñs ꝑ Michæam promittit Hieruſalē ac Iudę, [dies vt ædificent macerię
tuæ]i.tēpus veniet,in quo ruinæ templi & ciuitatis Hieruſalē, aliarumꝙ vrbium Iudæ repa
rabuntur, & deſtructi à Chaldæis parietes reſtaurabuntur, quod fuit poſt reditum à Chal-
dæa.[In die illa longe fiet lex]id eſt,legi & imperio Chaldæoꝝ non ſubiacebis. Vnde Sym-
Eſa. 14. machus & Theodotio tranſtulerunt, præcepti iuſſio. Et Eſaias prædixit:In die illa aſſumes
parabolā ſuꝑ regē Babylonis,& dices:Quomodo ceſſauit exactor? quieuit tributū?[In die illa
vſꝙ ad te veniet Aſſur]Dies in ſcripturis accipi ſolet pro tēpore, ꝗd quoꝙ multos dies inclu-
dit.Quod ergo nunc dicit̃ de aduentu Aſſyrioꝝ in Iudæā, non eſt referendum ad diem repa
rationis Hieruſalem poſt reditum à captiuitate Babylonica: ſed ad tēpus ꝓcedēs,tēpore Eze
chiæ.Sed qm̄ iſtud videtur aliqualiter alienum,ꝓſertim cum tēpus Babylonicam captiuita-
tem præcedens,& tēpus eā ſequens,ꝑtineant ad diſtinctas mundi ætates,& Ezechias diu ante
rediū à Babylone defunctus eſt:videt̃, ꝙ ea ꝗ dicta ſunt de inimica populi Iudę,nō ſolum de
Babylonia intelligant̃, ſed generaliter de quacunꝙ plebe regnum Iudæ vaſtāte, videlicet Sy
ria, Philiſtæa &c.& tunc plana eſt litera,vt ſit ſenſus: In die illa cū inimica tua ab Aſſyriis op
primet̃, ꝗd fiebat partim tēpore Ezechiæ & Achaz, tunc em̄ reges Aſſyrioꝝ vaſtabant Syriā
& alias nationes,& vſꝙ ad te,o Iuda & Hieruſalē,venit Aſſur.i. Sennacherib cū ſuo exerci-
tu.[& vſꝙ ad ciuitates munitas.] Obtinuit enim fortes vrbes in Iuda.[& à ciuitatibus]Iudæ
[munitis vſꝙ ad flumen]i.Iordanem venturus eſt,[& ad mare de mari]i. de mari rubro vel
de mari mortuo ſecundū alios,venit vſꝙ ad mare mediterraneum,ꝗd currit in terra Iudęæ.
Venit Sennacherib per viam maris rubri contra Iudæos.[& ad mōtem de monte.] Iuit em̄
(vt Eſaias prædixit)inundans per Iudam,totam in gyro terram illam vaſtando,quæ monto
ſa eſt,ſicꝙ de monte vno venit ad aliū.[Et terra erit]Iudæa[in deſolationem]ita ꝙ habitacu
la & terrænaſcentia deſtruent̃. [propter habitatores ſuos]iniquos, qui tēpore Achaz multa
mala fecerunt & idola coluerūt,nec tēpore Ezechiæ ſatis emendati fuerūt. [& propter fru-
Sapi. 14. ctum]i.effectū ſeu actū[cogitationū eoꝝ]ex quibus opera mala prodierūt.Odio enim ſunt
Deo impius & impietas eius. Ideo propter vtrunꝙ deſolati vnū tñ eſt propter aliud,& ſic to
tum eſt tanquā vnū.[Paſce populū tuū]Locus iſte dupliciter explanat̃.Primo ſecundū Hie-
Matt. 15. ronymū,vt ſit vox Dei patris ad Chr̄m:Paſce o Chriſte, dū cōuerſaris in mūdo,populū tuū
Rom. 11. Iudæoꝝ ad ꝗs ſpecialiter miſſus es.[in virga tua].i. per tuā directionē, authoritatē & incre
pationem. [gregem hæreditatis tuæ]i. qui populus eſt grex tuus hæreditarius, ſeu oues tuæ
electæ,quantū ad prædeſtinatos,qui iuxta Apoſtolū per electionē gr̄æ ſaluæ factæ ſunt. Iſtis
em̄ loquit̃ Chr̄s Luc.12. Nolite timere puſill⁹ grex, qa cōplacuit patri veſtro dare vobis re-
gnū.De hac virga loquit̃ Eſaias 11. Percutiet,inquiens,terram virga oris tui.Et rurſus ꝑ Eſai
Pſal. 44. am 49.Chr̄s teſtat̃,loquēs de patre:Poſuit os meū quaſi gladiū acutū.Et Pſal.ad Chr̄m:Vir-
ga directionis, virga regni tui. [habitantes ſolos in ſaltu]i. inter infructuoſos, increduloſꝙ
Iudæos,qui ſaltus dicunt̃,id eſt,infructuoſaꝝ arboꝝ multitudo. [in medio Carmeli paſcen
tur]id eſt,in loco vberrimo,cum cœperint Chr̄i deliciis ſaginari,ſeu eius doctrina & mori-
bus enutriri.[Baſan & Galaad] i. in locis terræ ſanctæ,in quibus cōuerſatus eſt Chriſtus. Vel
per Baſan(quod interpretat̃ confuſio)& per Galaad(quod interpretat̃ tranſmigratio)deſi-
gnat̃,ꝙ in bona confuſione de priſtinis vitiis quæ pœnitētiam adducit, & in receſſu à malo,
atꝙ acceſſu ad bonum,eſſent ſpūaliter reficiendi.[iuxta dies antiquos] videlicet [ſecundum
diem egreſſionis tuæ de terra Aegypti] id eſt, exuberanter,ſicut olim patres eoꝝ à Deo per
Exod. 13 Moſen paſcebant̃,qñ egrediebant̃ Aegyptū.Tunc enim ſcientia & doctrina,ſignis ac prodi
giis paſcebant̃.Aduertendum eſt autem in oībus his,quod Michæas vberrim variat modum
locutionis,quantum ad numeꝝ ſeu perſonam. [Oſtendam eis mirabilia.]Chriſtus enim co
ram Iudæis,& maxime coram diſcipulis ſuis,innumerabilia fecit miracula.Suis quoꝙ diſci
pulis tantā ꝓſtitit gratiam miraculorū,vt dicat Ioan.14.Qui credit in me,opera quæ ego fa-
cio,& ipſe faciet, & maiora horū faciet,quia ego ad patrem vado. [Videbunt gentes,& con
fundentur ſuper omni fortitudine ſua]id eſt,viſis miraculis diſcipulorum Chriſti confundē-
tur,ꝙ tale nihil agere poterunt, & ꝙ in propriis viribus & idolis fiduciam habuerunt.[Po-
nent manum ſuper os]id eſt,præ cōfuſione & vitioꝝ ſuoꝝ enormitate loqui non audebunt,
reputantes ſe ad loquendum indignos.[aures eoꝝ ſurdæ erunt]id eſt, vana & illicita audire
cauebunt,quemadmodum in Eccleſiaſtico legit̃: Sepi aures tuas ſpinis, & noli audire lin-
Ecci. 28. guam nequam.[Lingent puluerem,ſicut ſerpentes]i. in terrā proſternent ſe, & terrā oſcula
Pſal. 43. bunt̃,veniā poſtulātes,quēadmodū ſcriptū eſt Pſal.43. Qm̄ humiliata eſt in puluere aīa nr̄a,
conglutinatus eſt in terra venter noſter. [velut reptilia terræ turbabunt̃ de ædibus ſuis]i.pri
ſtinas domus, videlicet malas cōſciētias,& congregationes iniquas relinquent,turbati bona
conturbatione,puta horrore iudicii atꝙ pœnaꝝ, & conſideratione propriaꝝ culparum.

Vnde

Vnde habet in Pſalmo 64. Turbabunt & timebũt, q habitãt terminos à ſignis tuis. Et iterũ 6.
Anima mea turbata eſt valde. [Dñm Deũ nr̃m formidabũt] cũ fidẽ receperint, [& timebunt
te] o Chriſte. Secundo, exponit locus iſte de Iudæis à Babylonica captiuitate reuerſis, q fue-
runt populi Dei, q̃s corporaliter & ſpũaliter pauit De9. Et habitabãt ſoli in ſaltu, id eſt, ſine
humano p̃ſidio. Tempore q̃q; Machabæorũ multi eorũ cũ Iuda ac fratribus eius & patre eo
rum Matathia in eremo cõuerſabant, & ſoli manebãt in ſyluis. Aliq̃n vero paſcebant in lo-
cis fertilibus, q̃ p Carmelũ, Baſan, & Galaad deſignant, ſicut de hoc multa p Ezechielem do- Ezec. 34.
minus repromiſit: In paſcuis (ait) vberrimis paſcam eos, in montib9 Iſrael. Sicq; paſcebant Deut. 15.
largiflue, ſecundũ diẽ egreſſionis ex Aegypto, qñ cęleſti pane alebant, & nil defuit eis, vt Mo 1. Eſd. 6.
ſes proteſtat. Tunc q̃q; cum tẽplum & Hieruſalẽ inſtaurabant, oſtendit De9 pplo ſuo mira-
bilia, & mirabilẽ proſperitatẽ eis cõceſſit. Propter q̃d gẽtes, vtputa Samaritani p̃cipue, con
fundebant & turbabant, erantq; ſurdæ aures eorũ, qm̃ prę rancore non poterant æquanimi-
ter aliqd de proſpero Iudæorũ ſucceſſu audire, & dominũ formidabãt timore ſeruili, metuen
tes ab eo puniri, cuius tantã experiebant potentiã circa pplm ſuũ. Deniq; ad vtranq; expoſi-
tionem pertinẽt, quæ ſequunt. Nam ex prædictis magnificẽtijs virtutis diuinæ prorumpit Heſt. 13.
propheta in Dei p̃conium: [Quis Deus ſimilis tui?] Quaſi dicat, nullus: q a tu ſolus verus De Pſal. 85.
us, tu ſolus oĩa infinite excedis, in ditione tua cũcta ſunt poſita, nec eſt qui tuæ queat reſiſtere Heſt. 13.
voluntati. Non eſt ſimilis tui in dijs domine, & non eſt ſecundũ opa tua. Tu em̃ feciſti cælum
& terrã, & qcqd cæli ambitu cõtinet. [Qui auſers iniqtatẽ.] Quis em̃ poteſt dimittere pctã,
niſi ſolus De9, q in hac vita punit, vt ignoſcat? Aufert aũt De9 iniqtatẽ, quantũ ad culpã ſeu
maculã, p cordis contritionẽ: qñtũ vero ad reatũ ſeu pœnã, aufert illã p ſatisfactionẽ. Et ta-
men q̃ ad pœnæ mitigationẽ, magis cõfert doloroſa cõtritio, & erubeſcẽtia cordis, atq; affe
ctio feruida charitatis, q̃ labor & pœna exterior. [& transfers pctm̃ reliquiarũ hæreditatis Mich. 2.
tuæ] i. peccata electorũ Iudæorũ finaliter deles. De iſtis sũt reliquijs dictũ eſt ſæpe. Deinde p-
pheta ad alios loquẽs, adiecit: [Non immittet vltrà furorẽ ſuũ] i. dirã & amarã vindictam
in nos. Iſta promiſſio intelligẽda eſt, ſicut & cæteræ multę in veteri teſtamẽto, videlicet ſub
cõditiõe, Dũmodo filij Iſrael pſeuerarẽt in bono. Secundũ quẽ ſenſum dñs dixit 2. Regũ 7. q
filij Iſrael nõ cõmouerent, nec à filijs iniqtatis affligerent, ſed De9 iugiter habitaret cum eis.
Porro pro eo q Hieronym9 trãſtulit, vltrà: Symmachus trãſtulit, in ſempiternum. Theodo-
tio autẽ, in finem. Et ſic ſenſus eſt planior, ſ. q licet Deus ad tẽpus iraſcat electis, eos in hac vi
ta multipliciter caſtigãdo, finaliter tñ placat & miſeret, dans cõſolationẽ æternã. Propter q̃d
in Pſal. 76. dicit: Nunqd in æternũ p̃jciet De9? Et 102. Qm̃ nõ in æternũ iraſcet, neq; in æter
nũ cõminabit, [qm̃ volẽs miam eſt] i. ppriã & ſibi cõſubſtãtialẽ clemẽtiã diligit, pietatis q̃q;
effectũ libẽter impẽdit, eſtq; paratior miſereri q̃ dãnare, qm̃ miſeratiões ei9 ſup oĩa opa ei9. Pſal. 144.
Propter q̃d ait apud Ezechielẽ 18. Nunqd voluntatis meæ eſt mors impij, dicit dñs, & nõ vt
cõuertat, & viuat? Et Oſee 6. Miſericordiã volui, & nõ ſacrificium. [Reuertetur] per effectum
à rigore iuſtitiæ ad ſuauitatẽ clementiæ, q̃ eſt propria domus Dei, qm̃ à miſericordia nunq̃
recedit, cũ & in inferno citra condignũ flagellet. [& miſerebit noſtri] i. noſtram miſeriã ſub-
leuando, aut amouendo. Miſeriam ſiquidẽ culpæ à pœnitentibus tollit, ſed miſeriam pœnæ
paulatim diminuit. Et qm̃ maior eſt miſeria culpæ q̃ pœnæ, idcirco amplius ad miſericordi
am pertinet, culpã in hoc ſeculo per medicinales pœnas corrigere & punire, quàm pœnas
non inferre. Immo pœnas has nõ inferre, ignauia eſt, remiſſio, negligentia, atq; horrenda
crudelitas. Ideo ſcriptũ eſt: Miſerere animæ tuæ placens Deo. Quid eſt propriæ animæ mi- Ecci. 30.
ſereri, niſi eius peccata in hac vita p digna flagella vlciſci, eamq; ab omi voluptate auerte- Pſal. 118.
re, & timore Dei cõfigere? [Deponet] omes [iniqtates noſtras] p grę infuſionẽ animas noſtras
purgando ac iuſtificando. [& proijciet in profundũ maris oĩa peccata noſtra] i. ſic ea p̃rſus Eſa. 38.
dimittet, ac ſi nunq̃ fuiſſent, quemadmodum loquitur Ezechias: Proieciſti poſt tergum tu-
um oĩa peccata mea. Et Pſal. 31. Beati, q̃rũ remiſſæ ſunt iniquitates, & q̃rũ tecta ſunt peccata.
Poſtremo, propheta ait ad Deũ: [Dabis veritatẽ Iacob, miſericordiã Abrahã] i. populo Iu-
dæorũ nato de ſemine Iacob & Abrahæ, vel ipſis ſanctis patriarchis vel cũctis fidelibus (qui
dicunt Iacob, vitia ſupplantando, & Abraham, fidem Abrahæ imitando) dabis Chriſtum, q
eſt veritas tua, & miſericordia ſempiterna, de quo cantamus: Miſit Deus miſericordiam ſu Pſal. 56.
am & veritatem ſuam. Vel veritatem & miſericordiam, id eſt, promiſſionem tuam imple-
bis, & gratiam exhibebis per Chriſtum, de quo ſcriptum eſt: Lex per Moſen data eſt, gratia Ioan. 1.
& veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. [quæ iuraſti] id eſt, quam veritatem & miſericor-
diam cum iuramento promiſiſti. [patribus noſtris à diebus antiquis] id eſt, ſanctis patriar-
chis & prophetis, ac cæteris iuſtis à principio mundi, quemadmodum patet præcurſo-
ris teſtatur: Viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ, ſicut locutus eſt per os ſanctorum, Lucæ. 1.
qui à ſeculo ſunt, prophetarum eius. Et virgo digniſſima: Suſcepit, inquit, Iſrael puerum Ibidem.
ſuũ, recordatus miæ ſuæ, Sicut locutus eſt ad patres noſtros, Abrahã & ſemini eius in ſecula.

¶Deniq;

¶Deniq; myſticus intellectus huius capituli, nunc partim inductus eſt, & q̃d reſtat, nunc di-
cam. Verſtamen q̄ in principio hui' capituli dicit, Væ mihi qa factus ſum, ſicut q colligit
in autumno racemos vindemiæ, accipi poteſt in perſona Chriſti, dolentis q̄ tam pauci Iu-
dæoꝝ per ſuā prædicationem crediderūt atq; correcti ſunt. Propter q̃d ait p̄ Eſaiam: Ego
Eſa.49. dixi, in vacuū laboraui, ſine cauſa conſumpſi fortitudinē meam. Quod enim hoc ad literam
dicaf in perſona Chriſti, patet conſiderantibus p̄cedentia atq; ſequentia textus illius. Vnde
& Marc.3. legitur: Contriſtatus eſt Ieſus ſuper cæcitate cordis eoꝝ. Et ipſe fatef in Pſalmo
34. Quaſi lugens & contriſtatus, ſic humiliabar. [Perijt ſanctus de terra] hoc nunc dici poteſt
propter paucitatem iuſtorum. [Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, q̃ſi ſpi-
na de ſepe.] Hoc iuxta ſenſum præhabitum dici poteſt de multitudine prauæ ſocietatis, in q̃
ſunt aliqui, qui cōparatione conſortium ſuoꝝ optimi & recti dicunf, qui tamen abſolute
loquendo, iniuſti ſunt, pungitiui, & vindicatiui. [Nolite credere amico.] Hinc dicit Ioannes
1.Ioan.4 apoſtolus: Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſunt. Verū innocens
Pro.14. credit omni verbo. Sed hæc eſt periculoſa & mala ſimplicitas, includens debitæ conſide-
rationis defectum. Si autem quis expertus eſt, & vere firmiterq; cognouerit fidelitatē ami-
ci ſui ad ſe, debet ei tanquam ſibijpſi confidere. [Ne læteris inimica mea ſuper me, qa cecidi.]
Hæc poſſunt eſſe verba eccleſiæ, ſeu aīæ pœnitentis atq; afflictę, quę ait: Ne lęteris &c. id eſt,
tu aduerſatrix ſalutis meæ, pura poteſtas aerea, concupiſcentia carnis, ſeu impioꝝ ſocietas,
noli de mea ruina & afflictione gaudere. [Conſurgam] à peccato p̄ pœnitentiā, & à tribula-
tione p̄ conſolationē ſpūſſancti, qui poſt tempeſtatē facit trāquillū, & poſt fletū exultationē
infundit. [Cum ſedero in tenebris] id eſt, in ſeculo iſto tenebroſo ac vitioſo, vel in aduerſis,
aut vitijs, [dñs lux mea eſt] quia à caligine ignorantiæ eripit, à teterrima nocte peccati edu-
cit, datq; lucidam futuræ beatitudinis conſiderationē, & intus clarificat oīa intima cordis,
Pſal.26. vt dicamus: Dñs illuminatio mea & ſalus mea. [Iram domini portabo] i. omnem aduerſita-
tem, perſecutionē, tribulationē, tentationē, quę mihi in hac vita contingit, patienter recipi-
am, hilariter tolerabo. [qm̄ peccaui ei.] Tanta eſt eq̄dem peccati, quo diuina maieſtas offen-
dif, diuina ſanctitas inhonoraf, enormitas, tātāq; in futuro pœnā meref, q̃d ſi bene penſem',
gaudenter ſuſtinebimus q̄cquid aduerſitatis acciderit nobis. Et licet conſcij nobis non ſim'
Iacobi 3. de eo q̃d nobis imponif, ſcimus tamen, q̄ aliunde in multis offendim', & multa peccata ha-
Pſal.18. bemus nobiſipſis ignota, de q̄bus oram': Ab occultis meis munda me domine. Hinc ſcriptū
Iudit.8. eſt: Et nos ergo non vlciſcamur nos pro his, q̄ patimur, ſed reputantes peccatis noſtris hæc
ipſa ſupplicia minora eſſe flagella dñi, quaſi ſerui q corripimur ad emendationem, & non ad
perditionem noſtram veniſſe credamus. Qui talis eſt, in omni afflictione humiliter confite-
tur illud Iob.33. Peccaui, & vere deliqui, & vt dignus eram, non recepi. Quanuis autē iſtud ſit
virtuoſum, tamen multo maius ac dignius eſt propter iuſtitiā pati ſine propria culpa, & hoc
æq̄animiter propter Deū, iuxta illud Matt.5. Beati qui perſequutionē patiunf propter iuſti
tiam, quoniam ipſoꝝ eſt regnum cælorum. Vnde 1.Petri 2. habetur: Hæc eſt gratia, ſi pro-
pter conſcientiā Dei ſuſtinet q̄s triſtitias, patiēs iniuſte. Quæ eſt em̄ gratia, ſi peccantes & co-
laphizati, ſuffertis? ſi aūt benefaciētes ſuſtinetis, hęc eſt gr̄a apud Deū, in hoc em̄ vocati eſtis.
Sed ad hæc q̄s inuenif idoneus, niſi q priuatū amorē & vanitatē prorſus eiecerit? [donec iudi
cet cauſam meam] i. reputet me ſatis punitū pro meis peccatis. [Educet me in lucem] ſapien
tiæ, [videbo iuſtitiam eius] qua me iuſte caſtigauit. [Et aſpiciet me inimica mea] nunc di-
cta. [& operietur confuſiōe] dolens de meæ proſperitatis ſucceſſu. [Quæ dicit ad me: Vbi eſt
dñs De' tuus? oculi mei videbūt eam.] Hoc totum maxime fiet in generali iudicio, q̃ndo ſta-
Sapi.5. bunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos q ipſos deprimebant. Videntes turbabunf ti-
more horribili. [Temp' eſt, vt ædificenf maceriæ tuæ] o eccleſia, vel aīa p̄ vitiū lapſa. Hę ma-
ceriæ ſunt virtus & ſciētia, fides & op̄a, donū & fructus ſpūſſancti, q̄ per mortale peccatū la-
bunf, & p̄ gr̄æ reparationē denuo erigunf. [In die illa ad te veniet Aſſur] i. diabolus te impu-
gnās, qui tunc acrius inſtat, dum homo plus proficere nitif. [& vſq; ad ciuitates munitas] id
eſt, congregationes deuotas, quas non ceſſat impetere. [& vſq; ad flumē] i. viros p̄fectos, q de
plenitudine Chr̄i abundanter, vt fluuius, acceperūt oēs. [Et de mari ad mare] id eſt, de vno
iniquo vitioꝝ amaritudinib' pleno, ad aliū ſibi conſimilē, & ad montē de monte, i. de vno
contēplatiuo ad aliū, vel de vno ſup̄bo ad aliū. Omniū nanq; graduum hoīes luſtrat, diſcu-
titq; diabolus. [Et erit terra deſolata propter habitatores ſuos.] ſic & corpora noſtra pœnis
ſubdunf propter animaꝝ peccata. Et eccleſia propter filioꝝ ſuoꝝ exceſſus diuerſimode tri
bulaf, atq; diuinæ viſitationis conſolationibus ſpoliatur. Verum vt diuinæ dulcedinis expe-
rientiam mereamur, exhibeamus corpora noſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placen-
tem, & omni cuſtodia cor iugiter cuſtodiamus, ad laudem, honorem & gloriam eius, qui eſt
ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus, Amen.

¶Enarrationum in Michæam prophetam, Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN NAVM PROPHETAM ENARRATIO.

¶ Elucidatio Capituli primi, Onus Niniue Liber viſionis Naum.

Articulus primus.

NAum propheta, decem tribubus iam ab Aſſyrijs captis, regnante
Ezechia ſuper Iudam, legit͂ prophetaſſe. Deſcribit aũt deſtructio
nem Niniue metropolis Aſſyrioꝝ, contra quam vaticinatus eſt Io Ionę 1.3.
nas. Cum em̃ ad prædicationem Ionæ Niniuitæ ad tempus pœni
tuiſſent, poſt aliquantũ temporis ad vomitũ redierunt. Idcirco per
Naum prædicit eos ſpũs ſanctus perituros. [Onus Niniue] i. pon-
dus miſerię, ſeu grauis calamitas Aſſyrioꝝ, eſt [liber] id eſt, materia
libri [viſionis Naum Helcheſei] i. nati de loco ſic dicto, qui fuit vi-
culus Galilęæ tẽpore Hieronymi pene deſtructus, quem refert ſibi
Hierony. à circunducente monſtratũ. Ex quo conſtat, ꝙ Helcheſei
non eſt hic nomen proprium viri, & patris Naum, ſed nomen loci natalis. [Deus æmulator] i.
zelator & vltionis amator ſecundum zelum iuſtitiæ ſuæ. Eadem verba Moſes ſcripſit. Et in Deut. 6.
Exodo dñs proteſtat: Ego dñs fortis, zelotes. Eſt autem zelus alius quidam ſpũalis & bon⁹, Exo. 20.
alius carnalis & vitioſus. De primo ſcriptũ eſt Pſal. 68. Zelus domus tuæ comedit me. De ſe-
cũdo, Pſal. 36. Noli æmulari in malignantibus, neq; zelaueris facientes iniquitatem. [& vlci-
ſcens dñs,] nullũ em̃ malũ dimittit impunitũ, iuxta illud Iob 24. De⁹ inultũ abire nõ patitur,
& in Pſal. 63. De⁹ vltionũ dñs. Ipſe ꝗppe eſſentialiter ſanctus & iuſtus eſt, ideo omne peccatũ
deteſtatur, ac punit in hoc ſeculo vel futuro. Punit aũt in his, qui conuertunt ac pœnitent,
dum illi Deo inſpirante caſtigant ſeipſos. [vlciſcens dñs & habens furorẽ] i. ſummũ æquita-
tis rigorem, ſeu iuſtitiã tam diſtricte vindicantẽ, ac ſi furioſus conſiſteret dñs. Quod autẽ De
us in ſua natura non habeat paſſiõem, ſeu ſenſitiuæ partis aliquam affectionẽ, certiſſimũ eſt.
[vlciſcens dñs,] iniuriam ſibi illatã vindicando [in hoſtes ſuos] i. obduratos & infideles, qui
odiunt Deum, & odio habentur ab eo. [& iraſcens ipſe inimicis ſuis] id eſt, per modũ irati ſe
habens in puniendo rebelles. Hæc pręmiſit propheta, eo ꝙ Aſſyrioꝝ punitionẽ ſcripturus
ſit. Sed q̃a punitio Dei ad patientiũ vtilitatem ordinat, nec ſtatim infert, ſed diu & clemen-
ter differt, adiecit: [Domin⁹ patiẽs] i. longanimiter ꝓſtolans errantiũ pœnitẽtiam. Si aũt pa-
tientia proprie accipiat, prout eſt virtus mor[al]is, paſſionem triſtitię ordinans, ſic nõ cõpetit
Deo proprie, ſed metaphorice, quemadmodũ cęteræ paſſiones & virtutes paſſionũ refrena-
trices. [& magnus fortitudine,] immo infinitæ virtutis, & ipſa diuina eſſentia eſt poteſtas
omnipotens atq; immenſa. Vnde in libro Iob habetur: Ecce excelſus Deus in fortitudine Iob. 36.
ſua, & nullus ſimilis ei in legiſlatoribus. Hiere. q̃q; 10. ait: Magnus es tu, & magnum nomen
tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gentium? [& mundans] per gratiam impiũ
ſeu innocentem] id eſt, non permittet eum ſine debita pœna euadere. Vel mundans immun-
dum. Quis em̃ poteſt facere mundũ de immũdo conceptũ ſemine? Nonne ſolus De⁹? Nõ fa- Iob 14.
ciet innocentem, i. à correctione liberũ, ſed flagellabit omnẽ, quem recipit, filiũ. Propter q̃d
ait per Hieremiam: Caſtigo te in iudicio, vt nõ tibi videaris innoxius. [Dñs in tempeſtate & Hier. 30.
in turbine viæ eius,] Per vias domini, hoc loco intelligit operationes diuinæ iuſtitiæ contra
iniq̃s, videlicet vltiones ex diuina iuſtitia procedentes, quæ dicũtur eſſe in tempeſtate & tur-
bine, quoniam impetuoſe nonnunq̃ horribiliterq; infliguntur, & interdum ipſa tempeſtas
aeris, & turbo ventorum, fulgura atq; tonitrua, ſunt effectus vltricis iuſtitiæ Dei, quemad- Exod. 9.
modum factũ eſſe contra Aegyptios patet in Exodo. Hinc Hiere. 23. ait: Ecce turbo domini-
cæ indignationis egredietur, & tempeſtas erumpens ſuper caput imploꝝ veniet. [& nebulę]
ſcilicet ſunt [puluis pedum eius] i. acceſſus Dei vindicantis ad impios, ita terribilis eſt, vt ne-
bulæ appellent puluis pedum eius, q̃niam obſcura & triſtia ſunt omnia quæ infligit. Non ꝙ
Deus in ſua natura habeat pedes, ſed pedes Dei dicunt poteſtas, qua venit & calcat iniquos.
Vel ideo puluis pedum Dei dicitur nebula, q̃a ex tempeſtate & turbine cauſatis à Deo, mul-
tum de puluere aſcendit in aerem, quem per modum nebulæ obſcurat ac implet. Et dicit Pſal. 98.
puluis pedũ Dei, quia à terra eleuatur, quæ fertur ſcabellũ pedũ Dei. Vnde in Eſaia ait: Cæ- Eſai. 66.
lum mihi ſedes eſt, terra aũt ſcabellũ pedũ meoꝝ. [Increpans mare] i. aquis vniuerſis per mo Marc. 4.
dum redarguentis ꝓcipiens, quẽadmodũ Chrs fecit orta tẽpeſtate in mari, iuxta illud Mar-
ci: Surgens Ieſus comminatus eſt vento, & dixit mari: Tace & obmuteſce. Non tñ opinandũ
eſt, elementa mundi eſſe animata ac viua, vt Dei increpationem agnoſcant. Nec ponẽda eſt
anima mundi, quemadmodũ Plato aſſeruit, totum mundum eſſe vnum animal diuina ſan-

ctione intelligens.[& exiccans illud.] Non ꝙ aqua fiat ſicca, cum humiditas ſit inſeparabilis
qualitas aquæ, ſed ꝙ terra ſeu alueus maris ſiccetur. Sic enim Deus dicitur mare rubrum
ac Iordanem ſiccaſſe, iuxta illud Pſal.105. Increpuit mare rubrũ, & exiccatum eſt. [& omnia
flumina ad deſertũ deducens,] cum ſibi placuerit. Poteſt enim aquas trans ripas educere. In
præinductis verbis laudauit propheta diuinam iuſtitiã, miſericordiã, & poteſtatẽ. [Infirma
tus eſt Baſan, & Carmelus, & flos Libani elanguit.] Baſan fuit in terra promiſſionis regio
vberrima, Carmelus vero & Libanus montes arboribus conſiti & fœcundi atque pulcher-
rimi. Per quæ, ſecũdũ Hieronymũ, propheta metaphorice exprimit vaſtitatem Aſſyriorum
à Chaldæis, vt per Baſan intelligatur fertilis terra Aſſur, per Carmelum exercitus Aſſyrio-
rũ, per florem Libani rex & principes. Alij exponunt de prædictis locis filiorum Iſrael, quę
dicunt infirmata propter ſterilitatem & cariſtiam, quæ contigit in terra Iſrael tempore He
liæ & Heliſæi, vt patet 3. & 4. libris Regũ. Sicq; flos Libani elãguit, id eſt, florida germina de-
3. Re. 17. fecerunt. [Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt.] Hoc accipi poteſt de mate-
4. Reg. 6 rialibus montibus terræ & collibus, qui frequenter diuina virtute mouentur & deijciuntur.
Vel de ſuperioribus & inferioribus principibus, qui Deo vindicante turbant, deſolantur &
à ſua gloria tranſmutant. Poſſunt demum omnia hęc ſpecialiter ad Aſſyrios & Niniuen re-
torqueri, cum in principio cap. dictũ ſit, Onus Niniuæ. [Et contremuit terra à facie eius] I.
Pſal. 103. à diuinæ virtutis imperio ſeu aſpectu, q reſpicit terram, & facit eam tremere. [& orbis & oẽs
inhabitantes in eo.] Oĩa iſta frequenter ad literã acciderũt, vel ſimul, vel per partes. In dilu
Gene. 7. uio nanq; ſimpliciter totus orbis cũ habitatoribus ſuis commotus eſt, ſeu multipliciter im-
mutatus. [Ante faciem indignationis ei' quis ſtabit?] i. ꝓſentiam diuinæ vltionis ferre quis
poterit, cum & in Pſal. 147. dicat: Ante faciem frigoris eius quis ſuſtinebit? Et Hiere. 49. dñs
loquitur: Quis ſimilis mei? & quis ſuſtinebit me? Et quis eſt iſte paſtor, q reſiſtat vultui meo?
Ideo ſubditur: [Et quis reſiſtet in ira furoris eius] id eſt, rigori iuſtitiæ atq; vindictæ omni-
potentis Dei quis ſe opponet, reluctabitur, præualebit? Palam, ꝙ nullus niſi inquantũ ipſe-
Gen. 19. met Deus voluerit, ſecũdũ qd Moſes Deũ iratũ placauit, inæſtimabili magnitudine charita
Exod. 32 tis quodammodo præualens. Vnde in Iob inducit: Deus, cuius iræ nemo reſiſtere poteſt, ſub
quo curuant qui portant orbem. [Indignatio eius effuſa eſt vt ignis] i. vltio Dei vitia dete-
ſtantis, deſæuit in impijs dure & horribiliter nimis. [& petræ diſſolutæ ſunt ab eo] id eſt, lapi
dea corda reſoluta ſunt, victa & emollita. Frequenter enim Deus exercuit in veteri teſtamen
to, tam in populo ſuo, q̃ gentib' huiuſmodi vltionẽ. Præcipue tñ vt ignis effuſa eſt indigna-
tio Dei, qñ ſup Pentapolim pluit ignẽ & ſulfur. Ex vehementi quoq; calore ſolẽt ſæpe ſaxa re-
Iob. 9. ſolui. [Bonus dñs,] Eſt enim naturaliter bonus, cuius natura eſt bonitas pura immenſa, in
tantum, vt comparatione eius nullus ſit bon', Chr̃o teſtante: Mar. 10. Nemo bonus, niſi vn',
Deus. [Et cõfortans in die tribulatiõis,] tũc enĩ promptiſſim' eſt ad miſerendũ, dũmodo cla
mem' ad eũ. Non enĩ patiet nos tentari ſupra id, qd poſſum'. [& ſciens] per approbatiõem,
1. Cor. 10 [ſperantes in ſe.] Nouit enĩ dñs q ſunt eius. Iſtud literaliter poteſt referri, ꝙ tẽpore q Aſſyrij
tribulabant regnũ Iudæ, Deus cõfortauit Ezechiam ac populũ eius ſperantẽ in Deo. Vel, ꝙ
tẽpore vaſtitatis Aſſyriorũ à Chaldæis confortauit ac liberauit ſperantes in ſe Iudæos cõmo
rantes inter Aſſyrios, ne ſimul cum illis trucidarent à Chaldæis. [Et in diluuio prętereunte]
i. in exercitu Aſſyriorũ p modũ diluuij ſuper regnũ Iudæ irruente, quẽadmodũ Eſaias 8. cap.
ꝓdixit: Ibit p Iudã inundãs. [cõſummationẽ faciet loci eius] i. cõſummatã punitionẽ hui' di-
luuij, interficiendo per angelũ in caſtris Aſſyriorũ centum octogintaquinq; millia hoim. [&
4. Re. 19. inimicos eius] id eſt, Aſſyrios [perſequent tenebræ] tribulationis & mortis. [Quid cogitatis
Eſai. 37. contra dñm?] id eſt, cur, o Aſſyrij proponitis deſtruere regnũ Iudę & vrbẽ ac tẽplũ Hieruſa-
lem, ſicut deſtructũ eſt decem tribuũ regnũ? [cõſummationẽ ipſe faciet] i. exercitũ veſtrũ oc
cidet. [& non conſurget duplex tribulatio] i. dñs non tradet regnũ duarũ tribuum in manus
Sennacherib, quemadmodum tradidit regnũ decem tribuum in manus Salmanaſar patris
Sennacherib. Porro de intellectu huius verbi poſt pauca plenius eſt dicendum. [Quia ſicut
ſpinæ ſe inuicem complectunt] id eſt, adunantur & quaſi in faſciculũ colligantur, vt pariter
proijciant in ignem. [ſic conuiuium eorũ pariter potantium cõſumetur] i. epulatio Aſſyrio-
rum in terra Iuda adhuc exiſtentium & conuiuantium mox ceſſabit, & in mœrorem verte-
tur. [quaſi ſtipula ariditate plena] id eſt, valde velociter, quemadmodum ſicciſſima ſtipula
ſubito ab igne conſumitur. Cum enim Sennacherib ſecundo rediſſet cõtra Iudæam, & iam
circa Hieruſalem pernoctaret in Nobe, iuxta illud Eſaię 10. Adhuc dies eſt, vt in Nobe ſte-
tur: de veſpere fecit exercitui ſuo grande conuiuium, quaſi de victoria certus, ſed eadem
nocte per angelum cæſus eſt populus eius, & incinerata ſunt corpora peſſimorum. [Ex te] id
eſt, ex populo tuo, o Sennacherib. [exibit cogitans contra dñm malitiam,] iſte fuit Rapſaces,
quem miſit Sennacherib contra Hieruſalem, qñ Sennacherib exiuit Iudæam contra regem
Aethiopiæ, inuadentem terram Aſſyriorum. Et ſic in hac prophetia non ſeruat ordo hiſto-
riæ,

riæ, ſicut nec frequenter in alijs locis ſcripturæ. Rapſaces autem in via cogitauit, quas blaſ-
ſphemias euomeret cõtra Deũ Iudæorũ,[mente pertractãs præuaricationem.] Cogitauit
enim, qualiter poſſet Iudæos terrere, & à ſpe diuina auertere, ſicq́ deſperantes traderent ſe
regi Aſſyriorũ.[Hæc dicit domin⁹ :Si perfecti fuerint]i. quanuis pugnatores Aſſyrij fuerint
poteſtate perfecti,[& ita plures]i. numero abundantes, ſicut abundant virtute,[ſic quoq; * at-
tundent]id eſt, nihilomin⁹ facilime per angelũ delebunt, quemadmodũ per acutam noua-
culam pili radunt. Sic ergo occiſio Aſſyriorũ vocat * attõſio, ad innuendũ, ꝙ cito ac facile ab
angelo occiderent. Iuxta quem modũ loquit de eadem re Eſaias: In die illa radet domin⁹ in Eſaiæ 7.
nouacula acuta in rege Aſſyriorũ caput & caudam & barbã vniuerſam. [& pertranſibunt]
id eſt, Aſſyrij deficient, q vero ab angelo occiſi non fuerint, fugient ad propria loca. [Afflixi]
ego domin⁹ Deus[te]o Ezechia & popule Iuda per Aſſyrios,[& nõ affligã te vltrà] p Aſſy-
rios. Non eñ promittit Iudæ omnimoda ſecuritas in futurũ, ſed pro tẽpore. De hoc multa
legunt in Eſaia & lib. 4. Regũ.[Et nũc conteram virgã eius de dorſo tuo]i. poteſtatem Sen
nacherib & tribulationem, quam tibi inflixit, deſtruã ac delebo. [& vincula tua dirumpã]i.
vincula, q̃ tibi parauit, timorem quoq;, obſidionem ac preſſurã, qbus te circũuallauit & vinxit,
ita ꝙ egredi non valebas, tollam à te, vt libere pergas q̃ cupis. Conſequenter propheta ait ad
Sennacherib:[& præcipiet ſup te dñs]i. angelo iubebit, vt exercitũ tuum occidat, prophetis
quoq;, vt mortem illorũ & tuam deiectionẽ ꝓnuncient, ne fortuitu & abſq; vllo iudice facta ap-
pareant, ſed Deo ꝓnunciante cũcta agantur.[Non ſeminabit ex nomine tuo ampli⁹]i. ad tu
um imperiũ non fiet de cætero ſeminatio terræ. Vel ſenſus eſt, non ſeminabit.i. non fiet con
ceptus ſeu generatio ex te. Vtriuſq; ratio eſt, quoniam ſtatim cũ reuerſus eſſet in Niniuen, & in
templo ſuo Deũ ſuum deprecaretur, à proprijs occiſus eſt filijs, vt patet in lib. 4. Regũ, & in 4. Re. 19.
Eſaia. Porro in Tobia habetur, ꝙ poſt dies quadragintaquinq; à fuga ſua ab Iudæa, vel cer Eſa. 37.
te à reditu ſuo in Niniuen, ſit occiſus. [De domo dei tui interficiam, ſculptile & conflati-
le ponam] ego dñs [ſepulchrum tuum] i. inter idola tua in tẽplo Dei tui interficieris,[quia
inhonoratus es]id eſt, contemptus à populo tuo. Aſſyrij enim & Niniuitę, audientes ꝙ pro-
pter blaſphemiam atq; ſuperbiam Sennacherib in Deũ Iſrael, occiſi eſſent eorũ propinqui Eſai. 37.
& nobiles in Iudæa, odioſum habuerunt Sennacherib, vt aliqui dicunt, adijcientes, ꝙ Sen-
nacherib timens à plebe interfici, ingreſſus eſt phanum dei ſui, deprecans auxilio idoli libe-
rari, cui & promiſit ſe oblaturum duos filios ſeniores, quo cognito, illi eum necabant. [Ecce
ſuper montes] id eſt, in locis altis ac manifeſtis erunt [pedes euangelizantis, &] pro id eſt,
[annunciantis pacem]id eſt, nuncij referentes Ezechię ac populo eius mortem Aſſyriorum
& fugam Sennacherib. Vel nunciorũ, quos miſit Ezechias per totum regnum ſuũ ad diuul-
gandũ interitũ Aſſyriorũ, atq; ad conuocandum Iudæos in Hieruſalem ad agendum celebri
tatem paſchalem & ad ſpolia detrahenda, itemq́ ad gratias dño referendas. Vnde ſubiungi
tur: [celebra Iuda]id eſt, tu rex Ezechia ac ſubditi tui, [feſtiuitates tuas]id eſt, dies paſcha-
lis ſolennitatis. Legitur autem 2. Paralip. 30. ꝙ Iudæi propter obſidionem Aſſyriorũ non
valebant primo menſe celebrare paſcha, quod interim occiſis & fugatis Aſſyrijs fecerũt men-
ſe ſecundo. [& redde vota tua]id eſt, promiſſa Deo ſolue quæ vouiſti pro tua ab Aſſyrijs li-
beratiõe,[quia nõ adijciet vltrà, vt pertranſeat in te Belial]id eſt, Sennacherib ſine iugo exi-
ſtens & præuaricator atq; apoſtata (hoc eñ interpretat Belial) non addet amplius perambu
lare ac deuaſtare terram tuã.[vniuerſus interijt]i. tam rex ꝙ populus eius perierunt. Loque-
batur aũt Naum de futuro per modum præteriti, propter certitudinem prophetiæ.

¶Expoſitio ſpiritualis ac myſtica eiuſdem cap. primi Arti. II.

ONus Niniuæ.]Quemadmodum dictũ eſt ſuper Iona, per Niniuen (q̃ interpretatur ſpe
cioſa) figuratur hic mundus, quo oculis carnis nihil ſpecioſius intuemur, qui tamen
quoad habitatores ſuos, multis preſſuris afficitur. Itaq; onus Niniuæ, id eſt, punitio
mundi ſeu reprobrum, de qbus ait ſaluator diſcip. Si de mundo eſſetis, mundus quod ſuum Ioan. 15.
erat diligeret: quia vero de mũdo nõ eſtis, ſed ego elegi vos de mũdo, ꝓpterea odit vos mun
dus.[liber viſionis]id eſt, materia ſpiritalis conſideratiõis [Naum]id eſt, conſolatoris, vide-
licet Chri, vel cuiuſcunq; veri catholici, q ad conſolationem electorũ pœnas ꝑdicat reprobo
rum & ſeculi cõſummationem, q̃ ſunt electis materia ſpiritalis lætitiæ, ſicut ait ſaluator: His Luc. 21.
fieri incipientibus, leuate capita veſtra, qa appropinquat redemptio veſtra. Recte quoq; inter-
pretatio iſta conueniebat huic ſancto prophetæ, q non mediocriter conſolabat filios Iſrael,
puta duodecim tribus, Aſſyriorũ vaſtitatem ꝑdicendo, q iam decẽ tribus tranſtulerant & du
as obſederunt.[Deus æmulator & vlciſcens dñs,]quod in iſto cap. de rigore diuinæ iuſtitiæ
contra Aſſyrios literaliter dicit, Hieronymus ſpiritaliter refert ad finem mundi iudiciũq́ fu
turũ in fine ſeculi. tunc enim ꝓcipue videbitur Deus iratus & furens in reprobos, quos nunc
patienter expectat ad veniam. Vnde Eſa. 30. legit: Ecce nomen dñi venit de longinquo, ar-
dens furor eius & grauis ad portandũ. [Dominus in tempeſtate & turbine viæ eius] hoc eſt

ꝙd ait Pſal.96. Ignis ante ipſum ꝓcedet. Itē 49. Ignis in cōſpectu ei⁹ exardeſcet,& in circuitu
ei⁹ tēpeſtas valida. Et iterū 96. Nubes & caligo in circuitu eius.[& nebulæ]i. peccatores vitijs
obſcurati,ęternicꝙ ſolis ſplēdorē ab alijs,vt queūt,impediētes,erunt[puluis pedū ei⁹]i.à Chri
ſto penitus cōculcabunt, & q̄ſi in nihilum redigent, ita ꝙ omē ſpiritale eſſe gr̄æ gratificantis
Pſal.109. amittēt.Ideo ſcriptū eſt:Ponā inimicos tuos ſcabellū pedum tuorū. Et:Tanq̄ vas figuli cō-
& 2. fringes eos.Eſaias quoꝗ 41. ait:Ad eum veniēt & cōfundent oēs q repugnāt ei. [Increpās ma-
re]i.mundū vitijs amaricatū & peccatores inſtabiles.De qb⁹ ſcriptū eſt Eſa.57. Impij q̄ſi ma-
re feruens,ꝙd qeſcere nō poteſt.[& exiccans illud]i. fluenta documentorū falſorū carnalesꝙ
fluxus exhauriens. [infirmatus eſt Baſan]i. oīs poteſtas peccatoris in fine mundi deficiet,q
1.Cor.14 vitijs plenus intus inordinatus eſt atꝙ confuſus.Non eīm impleuit illud Ap̄ls:Oīa honeſte &
ſecundū ordinem fiant in vobis. Baſan aūt interpretaꝭ confuſio. [& Carmelus]id eſt,litera-
lis tantū & carnalis circuncíſionis ſcientia præditus, q̄les ſunt groſſi Iudæi, ſequētes literam
occidentem,nō ſpm̄ viuificantē.Carmelus vero interpretaꝭ ſcientia circuncíſiōis.[& flos Li
bani elanguit]i.omis viror, pulchritudo,decor,atꝙ proſperitas ſeculi tabeſiet.Libanus au-
tem candidatio interpretaꝭ,per quē hoc loco corda mūdana, temporaliter florida,vel ſan-
ctitatem ꝓtendentia, ſeꝙ cōficte foris ornantia, intelligunꝭ, de qbus cantaꝭ:Q̄m tanq̄ fœnū
Pſal.36. velociter areſcent, & ſicut olera herbarū cito decident. Vnde in libro Sapientiæ fatentur:
Sapi.5. Quid nobis profuit ſuperbia? aut qd diuitiarū iactantia cōtulit nobis? tranſierūt oīa illa tan-
quam vmbra prętereins,& nos nati,cōtinuo deſiuimus eſſe.[Montes commoti ſunt ab eo,&
colles deſolati ſunt:]tunc enim cōplanabitur terra, montibus & collibus in planū redactis.
Superbi quoꝗ tunc humiliabunꝭ ac deſolabunꝭ à Deo.[& contremuit terra à facie ei⁹,]q̄niam
Lucæ 21. hoīes tunc areſcent præ timore & expectatione quæ ſuperuenient vniuerſo orbi.[Ante faci-
em indignationis eius quis ſtabit?]i. quis tolerare poterit iram Chr̄i tunc indignantis? q̄ſi
dicat,hoc pœnaliſſimum erit. Propter quod ait vir ſanct⁹: Quis mihi tribuat,vt in inferno
Iob 14. protegas me,donec pertranſeat furor tuus? Et Hiere.10.precaꝭ: Corripe me domine,veruntamen non in furore,ne forte ad nihilū redigas me. [Indignatio eius effuſa eſt vt ignis] id eſt,
in die iudicij horribiliſſime ac acerbiſſime effundeꝭ, q̄ & ignis conflagrationis faciem mun
Pſal. 96. di exuret, viuentes in mundo occidet, & durante iudicio inflammabit in circuitu inimicos
Chriſti.Hinc ſcriptū eſt Iob 21.In diem perditionis ſeruatur malus,& ad diem furoris duce
tur,& de furore omnipotentis bibet.[& petræ diſſolutæ ſunt ab eo]id eſt,calore ignis illius,q
tunc omnia mixta corrumpet,quæ ſecundū ſe tota naturaliter corruptibilia ſunt.Petra aūt
eſt quid mixtum,q̄niam ex terra pura non fit lapis, ſecundū Auicennā.[Bonus eſt dn̄s & con
fortans in die tribulationis.]electis enim erit tunc mitis,dulcis,& confortatiuus.[Et in di-
Matt. 24 luuio prętereunte]i.tribulatione tunc abundante per modū diluuij & cito finē habente,q̄niā
propter electos breuiabitur tempus illud. [conſummationē faciet loci eius]i.eccleſiæ tam q̄
ad electos,q̄ quo ad reprobos.In electis enim tunc fiet cōſummatio, id eſt,perfecta ſaluatio,
& hęc eſt conſummatio perfectiua.In reprobis vero fiet cōſummatio,i.perfecta damnatio,q̄
eſt conſummatio cōſumptiua.Quemadmodū nempe duplex eſt finis, ſcilicet finis perficiens
& finis conſumens, (Nam primo modo Deus eſt finis noſter, ſecundo modo mors finis vo-
catur)ſic duplex eſt cōſummatio.[inimicos eius perſequentur tenebræ,]proijcienꝭ enim in
Matt.13. tenebras exteriores cū angelis tenebrarū.Vnde Iob 10. dicit: Antequam vadam ad terrā tene
broſam & opertam mortis caligine, terram miſeriæ & tenebrarū. [Quid cogitatis contra
dn̄m?]id eſt,ea q̄ diſplicent Deo,videlicet diu proſperari ac deliciari in ſeculo iſto. [cōſum-
mationem ipſe faciet]i.cito finem imponet veſtris delicijs cogitationibusꝙ iniquis, quem-
Lucæ 12. admodum ei, qui dixerat: Anima mea,habes plura bona repoſita in annos plurimos:requie
ſce, comede,epulare,domin⁹ ait: Stulte,hac nocte animam tuam repetunt à te:quæ aūt pa-
raſti,cuius erunt?[& non conſurget duplex tribulatio.] Pro quo lxx. tranſtulerunt, Nō vin
dicabit domin⁹ bis in idipſum in tribulatione.Symmachus aūt,Non ſuſtinebunt impetū ſe-
cundæ anguſtiæ.Theodotio,Non conſurget ſecunda tribulatio. Circa hunc locū dicit Hie-
ronym⁹,& habeꝭ partim in Gloſſa:Si Deus legis videtur cruentus, rigidus & crudelis, ꝙ ge-
nus humanum diluuio, Sodomitas igne & ſulfure, Aegyptios mari, filios Iſrael in eremo
interfecit,ſcitote eum ideo ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum puniret. Qui er
go puniti ſunt,poſtea non punientur: alioquin mentitur ſcriptura, quod nefas eſt dicere.
¶Præterea dicit Hieronym⁹: Quærat hic aliquis,ſi fidelis depręhenſus in adulterio decolle-
tur,quid de eo poſtea fiet? aut enim punietur, & falſa erit iſta ſcriptura: aut non,& optan-
dum erit ei nunc puniri, quatenus cruciatus euadat æternos. Ad quod(inquit) reſpondebi-
mus,Dn̄ū vt omnium rerū,ita & ſuppliciorū ſcire menſuras,nec pręueniri eū ſententia homi
nis iudicantis,& magnū peccatum magnis diuturnisꝙ lui cruciatibus.Si aūt punitus ſit qs,
Num. 15 ſicut ille qui ſabbato ligna collegerat,tales poſtea non puniri,q̄m leuis culpa ꝓſenti ſuppli-
cio compenſatur. Hæc recitando, non determinando inſerui. Solent tamen doctores aſſe-
rere,

rere, q̃ Deus non vindicabit bis in idipſum, dummodo vna pœna ſufficiens fit: alioquin q̃-rundam punitio hic inchoatur, & in inferis perpetuat. ¶ Quæri poteſt, ſi vera ſunt hæc, q̃-modo p eodẽ peccato infligitur duplex pœna, videlicet damni & ſenſus? Dicendũ, q̃ prædicta authoritas loquitur de pœna ſenſus. Dicit aũt duplex pœna deberi peccato, propter duo q̃ conſiderant in eo, quoꝝ vnũ eſt velut materiale, puta conuerſio mentis ad bonum caducũ, ratione cuius infligitur pœna ſenſus: aliud eſt formale, videlicet auerſio cordis à Deo, cui reſpondet pœna damni, vtpote carentia diuinæ viſionis. [Sicut ſpinæ ſe inuicẽ cõplectunt] vt ſimul cõburant, [ſic conuiuiũ eoꝝ pariter potantiũ conſumetur] i. omnes epulationes & delectationes inanes carnalium, maxime hæreticoꝝ, æternis ſuppliciis ſe concludent. De quibus ait Iudas in ſua canonica: Hi ſunt in epulis conuiuantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes, nubes ſine aqua, quibus procella tenebraꝝ conſeruata eſt vſq; in ſempiternum. [Ex te] o eccleſia, [exibit cogitans contra dominũ malitiam] i. multitudo hæreticorum & aliorum tranſgreſſorum, qui contraria fidei cogitant atq; efficiunt, quemadmodũ ait Apoſtolus in Actis: Ex vobiſipſis exurgent viri loquentes peruerſa, vt abducant diſcipulos poſt ſe. De illis quoq; ſcriptũ eſt: Ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis. [Hęc dicit domin⁹: Si perfecti fuerint ita, & plures &c.] id eſt, quantũcunq; multiplicent & confortentur iniqui, nihilominus omnes facillime diuina virtute pariter damnabuntur, eruntq̃ tam molles ſeu impotentes ad reſiſtendũ, vt pilos ac lana ante nouaculam, ideo attondendi dicuntur. [Afflixi te,] o eccleſia electoꝝ, quæ per ignem & aquam tranſiſti. [& non affligam te vltrà] poſt diem iudicij, quia tunc De⁹ abſterget omnẽ lachrymam ab oculis ſanctoꝝ, & mors nõ erit vltrà nec vllus dolor. [Et nunc conteram virgam eius] i. tentationẽ diaboli perſequutionemq̃ mũdi, [de dorſo tuo,] interdũ enim dat dñs ſeruulis ſuis dulcia interualla, ne ſit preſſura continua: immo ſicut abũdant paſſiones Chriſti in nobis, ita per Chriſtũ abundat conſolatio noſtra. [& vincula tua] o pdeſtinate, [dirumpam] à pœnis & culpis te eruendo. Ecce præcipiet ſup te dñs, i. angelis ſanctis in fine mundi mandabit contra eccleſiã reproboꝝ, vt eos ad locũ iudicij deferant, atq; in eos ſententiã dãnationis exequent, quemadmodũ ait ſaluator Mat. 13. In cõſummatione ſeculi exibũt angeli, & ſeparabũt malos de medio iuſtoꝝ, & mittẽt eos in caminũ ignis. [nõ ſeminabitur ex nõie tuo amplius] id eſt, ſemen operatiõis tuę deficiet, nec alios falles, vt filij tui dicatur. Finito enim iudicio, iſta ceſſabũt. Dies nanq; iudicij non relinquet eis radicem, nec facient amplius fructũ. [de domo dei tui interficiam] i. te exiſtentem in adhæſione reꝝ creataꝝ, quas magis colis, q̃ verũ Deum (ſicut quorundam venter eſt Deus) damnabo. [ſculptile & conflatile ponã ſepulchrũ tuũ] i. inter vanitatis tuæ ſimulacra ſopore peccati deficies, & profundo obſtinationis clauderis, ita vt abſorbeat te profundum, claudatq; ſup te puteus os ſuũ. [quia inhonoratus es] id eſt, propter peccata vilis & tali tumulo dignus effectus. qui enim contemnunt dñm, erunt ignobiles, ſecundum q̃d ait 1. Regũ 2. [Ecce ſuper montes] i. in altis locis eccleſiæ, vel in ſublimitate virtutũ & apice contemplationũ, ſunt [pedes euangelizantis & annunciantis pacem] i. doctoꝝ & prædicatorum bonorum, qui fideliũ corda contra tentationes & perſequutiones confortant, victoriãq; in nõie Chri pmittũt, dicentes illud Apli Ro. 16. De⁹ cõteret ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. ¶Poteſt q̃q; allegorice exponi de Chro, & myſtice de pcurſore. Vnde ad literam ſcriptum eſt in Eſa. 40. Sup montem excelſum aſcende tu q euãgelizas Sion. Et 52. Quàm pulchri ſuper montes pedes annunciantiũ pacẽ, &c. [Celebra Iuda] i. eccleſia ore & corde confitens Deo. [feſtiuitates tuas] id eſt, diuinis ingiter atq; celebriter eſto intenta. [& redde vota tua] id eſt, gratiaꝝ actiones & promiſſa ſanctaq; deſideria, iuxta illud Pſal. 55. In me ſunt Deus vota tua, q̃ reddam laudationes tibi. Et item 115. Vota mea dño reddam in conſpectu omnis populi eius. [quia non adijciet vltrà, vt pertranſeat in te Belial] id eſt, diabolus, q fact⁹ eſt vt nullum timeret, cõſecutiue nõ directe, de q̃ loquit Paul⁹ 2. Cor. 6. Quæ cõuentio Chri ad Belial? [vniuerſus interijt] id eſt, victus atq; excluſus eſt. Chrs nempe fortem armatũ ligauit, & vaſa ei⁹ diripuit. Iſtud tñ poſt diem iudicij plene cõplebit. nam quàm diu durat pſens vita, durat tentatio, cum militia ſit vita hominis ſuper terram. Nunc quoq; Belial non tranſit in nobis, quãdiu non conſentimus, ſed implemus illud Apoſtoli: Nolite locũ dare diabolo. Et illud Iacobi 4. Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. Aliqui etiam aſtruunt, q̃ diabolus ſemel victus ab aliquo, non amplius tentat eundem: Quod ſanctus Thomas intelligẽdum affirmat, quo ad aliquod tempus, quemadmodum ſcriptum eſt in Luca de Chriſto, q̃ conſummata omni tentatione, diabolus receſſit ab eo vſq; ad tempus.

Acto. 20
1. Ioan. 2
Pſal. 65.
2. Cor. 1.
Pſal. 68.
Iob. 41.
Luc. 11.
Ephe. 4.
Lucæ. 4.

¶Expoſitio literalis Cap. II. Aſcendit qui diſpergat coram te. Art. III.

CIrca exordium expoſitionis huius cap. dicit Hieronymus: Teſtis eſt mihi Deus, me oĩa quæ ſecundum Hebraicum diſſero, non de proprio ſenſu loqui, ſed Hebræorum ſequi expoſitionem, à quibus non modico tempore eruditus, debeo meis ſimpliciter indicare quæ didici. Inſuper ait: Hinc vel maxime obſcuri ſunt prophetæ, quòd repente dum

aliud agitur, ad alios ſermo mutaſ. Nunc ergo ad regem ſeu metropolim Aſſyrioꝝ, videli-
cet Niniuen, dicit[Aſcendit]id eſt, ſuper te veniet,[qui diſpergat coram te] ſ. rex atq; exer
citus Chaldæoꝝ, q̄ te præſente, terram tuā & bona terræ deuaſtet. [q̄ cuſtodiat obſidionē]
i. non ceſſabit Nabuchodonoſor cū ſuis te obſidere, donec capiaris. Deinde propheta ironi-
ce ait ad Niniuen, & de eius deiectione gaudet zelo iuſtitiæ, & q̄niam expediens fuit Aſſy-
rijs, quantū ad animam, tribulari in ſeculo iſto. [Contemplare viam]id eſt, circunſpice, vn-
de veniat ad te aduerſarioꝝ exercitus. [conforta lumbos]id eſt, te accinge. [robora virtutem
tuam valde]id eſt, congrega & conforta exercitum. Hæc dicit propheta, non dando conſili-
um, ſed ad inſinuandū, ꝙ licet Aſſyrij fecerint omnia hæc, nil tamen proderit eis. Propterea
ſubditur:[q̄a ſicut reddidit dn̄s ſuperbiam Iacob]id eſt, quemadmodū vltus eſt animoſita-
4.Re. 19. tem atq; iniuriam, quā Sennacherib cū Aſſyrijs intulit duabus tribub⁹, occidēdo Sennache-
Naum 1 rib & populū ei⁹, vt dictū eſt ꝑcedenti cap. [ſic ſuperbiam Iſrael]i. ſimili modo vindicabit in
Aſſyrijs contumeliam, quam decem tribub⁹ intulerunt, q̄d factū eſt à Nabuchodonoſor re-
ge. [q̄a vaſtatores]id eſt, Aſſyrij perſequentes[diſſipauerūt eos] id eſt, duodecim tribus, [&
propagines eoꝝ corruperūt]id eſt, fructus ſeu vuas vineaꝝ domus Iacob & Iſrael, vtpote fi-
lios & filias vtriuſq; regni trucidando. [Clypeus fortiū eius]id eſt, Chaldæoꝝ cōtra Niniuen
properantiū. [ignitus] id eſt, prȩualidus ac horrendus. [viri exercitus]i. Chaldæi, [in cocci-
neis]id eſt, in rubeis ornamentis & ad ſanguinis effuſionē parati. [Igneæ habenæ currus]i.
habenæ curruū Chaldæoꝝ propter velocitatem & terribilitatem igneæ nuncupanſ. [in die
præparationis eius]id eſt, q̄ndo Chaldæi ſe diſpoſuerūt ad præliū contra Aſſyrios. [& agita-
tores eius]id eſt, prouocatores ad pugnam, ſeu aurigæ[conſopiti ſunt]id eſt, defecerūt. Lo-
quitur autē de agitatoribus Aſſyrioꝝ ſeu Niniuæ. [in itineribus conturbati ſunt,] fugientes
4. Re. 3. à facie Chaldæoꝝ. [quadrigæ colliſæ ſunt in plateis.] Chaldæi enim demoliti ſunt in vrbi-
bus & viculis Aſſyrioꝝ quadrigas eorum. Conſequenter reuertitur propheta ad Chaldæos.
[aſpectus eoꝝ quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia] id eſt, valde horribilis fuit appa-
ratus Chaldæoꝝ, & velociſſime inuaſerunt Aſſyrios, ſed & propter ſplendorem ſolis ſuper
arma eoꝝ igniti videbanſ. [Recordabitur]rex Aſſur[fortium ſuoꝝ]id eſt, valentium bella-
torum, quos habuit olim, vel modo in prælio ceciderunt. [ruent in itineribus ſuis]id eſt, in
via fugæ capientur & occidentur à Chaldæis. [Velociter aſcendent muros eius]id eſt, Aſſy
rij quærendo fugæ præſidium, ingredientur mœnia vrbiū ſuarum, maxime Niniuæ. [& præ-
parabitur vmbraculum.] tam enim Chaldæi obſidentes, q̄ Aſſyrij obſeſſi, propter ſolis ca-
lorem fererūt ſibi tuguria, in quib⁹ ſolis declinabant feruorem. Quidam per vmbraculū in-
telligunt tentoria Chaldæoꝝ, in gyro Niniuæ expanſa. [Portæ fluuioꝝ apertæ ſunt]id eſt,
portæ Niniuæ, ante quas aquaꝝ currūt fluenta, & quæ multitudinem ciuium continebant
tam copioſam, ꝙ ciues per flumina deſignantur. Hæ portæ à Chaldæis apertæ ſunt atque
deſtructæ. [& templum ad ſolū dirutū] eſt, id eſt, phanū Neſrech, quem coluit Sennacherib,
in terram proiectum eſt. [Et miles captiuus abductus eſt]id eſt, milites Aſſyrioꝝ à Chaldæis
partim tranſlati ſunt. [& ancillæ eius minabantur]id eſt, famulæ militū ab aduerſarijs captæ
ſunt, & coram eis in Chaldæam tranſlatæ pro parte. [gementes vt columbæ]id eſt, intra ſe
ſuſpirantes propter inſtantia mala. [murmurantes in cordib⁹ ſuis]q̄a propter aduerſa ad im
patientiam motæ ſunt, tamen ꝑpter aduerſarioꝝ fortitudinē & timorē, nō audebāt clama-
re & ſigna mœſtitiæ foris oſtēdere, quēadmodū nec Chaldæi, q̄n à Medis vaſtabanſ ac Per-
Eſai. 47. ſis, vt patet in Eſa. Quidam per ancillas intelligunt vrbes Aſſyrioꝝ ſubditas Niniuæ, ſicut in
Ioſue 17. lib. Ioſue, minores ciuitates ſeu villæ dicunſ principaliū vrbiū filiæ. [& Niniue quaſi piſci-
na aquaꝝ aquæ eius]id eſt, aquæ Niniuæ, vtpote multitudo populi eius. aquæ enim multæ,
Apoc. 17 populi multi, ſecundum Ioan. in Apoca. Vel aquæ, de quaꝝ munitione Niniuitȩ ꝓſumpſe-
runt, ſimiles ſunt aquæ piſcinæ, non aquæ maris, i. inutiles ad reſiſtendū Chaldæis. Ideo ſub-
ditur:[Ipſi vero fugerūt]id eſt, Niniuitȩ & Aſſyrij à facie Chaldæorum fugerunt, quibus fu-
gientibus, alij conſtantiores clamant:[ſtate ſtate]id eſt, ne fugiatis, ſed pugnetis. [& non eſt q̄
reuertatur]id eſt, nullus eoꝝ redire audebat. Idcirco Chaldæis nunc dicit: [Diripite argen-
tum, diripite auꝝ]id eſt, oīa precioſa Niniuæ tollite. [& nō eſt finis diuitiaꝝ ex oībus vaſis de-
ſiderabilibus]id eſt, infinitæ q̄dammodo ſunt diuitiæ vrbis Niniuæ, cæterarumq́; vrbium
eius in vaſis aureis atq; argenteis. [Diſſipata eſt]Niniue, id eſt, demolita [& ſciſſa & dilacera
ta]in muris & habitaculis ſuis. [& cor tabeſcens]id eſt, corda Niniuitaꝝ intra ſe contabue-
runt ſeu defecerunt. [& diſſolutio geniculoꝝ]id eſt, genua eoꝝ tremore concuſſa ſunt. Vn-
de diminutiue genicula appellanſ. [& defectio in cunctis renibus] id eſt, in viſceribus eorū
ac interioribus præ magnitudine pauoris fuerunt torſio atq; debilitas. [& facies omniū] il-
lorum, [ſicut nigredo ollæ]id eſt, deformes & diſcoloratæ ex fame, timore, luctu, alijſq́; preſ
Eſa. 13. ſuris. His ſimilia, immo & eadem ſpecie, ſcribunt de Babylone Eſaias & Hieremias. [Vbi
Hier. 50. eſt habitaculum leonum?]id eſt, vbi iam eſt Niniue ciuitas illa eximia, in qua leones, i. reges
demo-

demorati ſunt? [& vbi] iam [paſcua catulorum leonum?] i. eadem ciuitas, vel opulentia eius,
in qua nutriti ſunt filij regum illuſtres ac principes, [ad quam] expugnandam [iuit leo] i. Na
buchodonoſor rex, de quo loquitur Hieremias: Aſcendit leo de cubili ſuo. [vt ingredere- Hier. 4.
tur illuc] i. eam obtineret [catulus leonis] i. filius eius, vel vt aliqui textus habent, cum catulis
ſuis, i. filijs atque principibus. [& nõ eſt qui exterreat] i. nullus Aſſyriorum prædictum leonem
potuit perterrere aut ſuperare. [Leo cepit ſufficienter catulis ſuis] i. Nabuchodonoſor ſatis
multa prædatus eſt de bonis Aſſyriorum, deditque ea filijs ſuis atque principibus. [& necauit le-
nis ſuis] id eſt, ſpoliatos occidit, quatenus bona eorum leænis, puta vxoribus & concubi-
nis ſuis, conferret. [& impleuit præda ſpeluncas ſuas] id eſt, loca theſaurorum abſcondita im
pleuit de prædia. [& cubile ſuum] impleuit [rapina. Ecce ego ad te] venio per viſitantem vin
dictam, o Niniue [dicit dominus Deus exercituum, & ſuccendam] per manum Chaldæo-
rum [vſque ad ſummum] id eſt, vſque ad puluerem atque totaliter [quadrigas tuas] per quas
alios tribulaſti. [& leunculos tuos] id eſt, filios regis, ſeu nobiles & iudices, audaces & for-
tes [comedet gladius] Chaldæorum. [& exterminabo de terra prædam tuam] id eſt, alios
vlterà non ſpoliabis, ſed ſpolia quæ collegiſti, tollam de terra tua, dans ea Chaldæis, vt in Ba-
byloniam transferantur. [& non audietur vlterà vox nunciorum tuorum] quos ad diuerſa
regna mittere conſueuiſti, vt à gentibus tibi ſubditis tributa exigerent, & alias literas com-
minatorias ferrent, quemadmodum nuncij Sennacherib portabant ad Ezechiam literas
blaſphemijs plenas. ¶ Inſuper de moralitate huius capituli hoc eſt tenendum, quod ea quæ 2. Par. 32
de Niniue ſcripta ſunt, ad mundum referuntur, cuius (vt in præcedenti dicebatur articulo)
figura fuerat Niniue. Mundo ergo nunc dicitur: [Aſcendit qui diſpergat coram te] id eſt,
Satan contra te conſurgit, vt in oculis tuis hominibus tentando præualeat, omnemque ſpi-
ritualium, auferat diuitiarum poſſeſſionem. [qui cuſtodit obſidionem] id eſt, infatigabili-
ter & vſque in finem vitæ præſentia obſeruat & circumuallat te, tanquam leo rugiens cir-
cuiendo, & quem deuoret, exquirẽdo. Vnde in medio laqueorum ambulamus. vt ergo eua- 1. Petr. 5.
das ac vincas, fac quod ſubiungitur: [Contemplare viam,] id eſt, Chriſtum cõſidera, eiuſque
veſtigia imitare, qui ait Ioan. 14. Ego ſum via, veritas, & vita. Contemplare quoque, quæ ſit Matt. 7.
via virtutis, via recta, & porta anguſta ducens ad vitam, de qua loquitur Hieremias: In- Hiere. 6
terrogate quæ ſit via bona, & ambulate in ea, & neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram.
Salomon quoque Prouerbio. 4. Viam ſapientiæ monſtrabo tibi, & currens non habebis of-
fendiculum. Contemplare etiam viam, qua tentator contra te venit, id eſt, modos atque
inſidias diabolicarũ tentationum, quò aliquando mala ſub ſpecie boni proponit, transfi- ſub ſpecie
gurans ſe in angelum lucis, nonnunquam vero euidenter mala proponit: tamen interdum
hoc facit valde latenter ac fraudulenter, ſicut dum viris virtuoſis gloriam ſuggerit vanam, boni
aut ſuperbiæ quiddam interſerit. [Conforta lumbos] virtute caſtitatis, quemadmodum
ait Saluator: Sint lumbi veſtri præcincti, hoc eſt, concupiſcentijs reluctare, & carnem cum Lucæ 12
vitijs mortifica. [robora virtutem tuam valde] i. naturalem potentiam per gratiam ora fir- Galat. 5.
mari, & in virtutibus ſatage ſtabiliri, immo & habitus virtuoſos per actiones ſanctas atque
frequentes confirma, vt radicentur omnino in te, quemadmodum ſcriptum eſt in libro Io-
ſue: Confortare, & eſto robuſtus valde. Hanc autem virtutem debemus præcipue in ad- Ioſue 1.
uerſis habere, vt inuicta ſit patientia noſtra, nec vltionem quæramus, penſantes quod domi
nus ait Deuterono. 32. Mihi vindictam, & ego retribuam. Vnde nunc ſubditur: [quia ſicut
reddidit dominus ſuperbiam Iacob] id eſt, quemadmodum vltus eſt iniuriam illatam acti-
uis in vitiorum luctamine poſitis, qui deſignantur per Iacob, qui luctator vel ſupplantator
interpretatur, [ſic ſuperbiam Iſrael] i. ſic vlciſcetur iniuriam contemplatiuis illatam, qui ſi-
gnificantur per Iſrael, quod interpretatur videns Deum. [quia vaſtatores diſſipauerũt eos]
i. mũdus, caro & dæmones tentauerunt, & perſecuti ſunt bonos, tam actiuos q̃ ſpeculatiuos.
Propter quod in Iudith libro habetur: Oẽs q placuerunt Deo, per multas tentationes tranſ- Iudit. 8.
ierunt fideles. [propagines eorum corruperunt] i. filios eorum ſeu opera vitijs infecerunt,
inducendo ad culpam. [Clypeus fortium] i. militum Chriſti, qui hoſtibus animæ efficaci-
ter reluctatur. [eſt ignitus] feruore dilectionis. Clypeus iſte, fides eſt charitate ſuccenſa, iuxta
illud ad Epheſios 6. In om̃ibus ſumentes ſcutum fidei. Vel iuſtitia, prout Sapien. 5. aſſeritur:
Sumet ſcutum inexpugnabile ęquitatẽ: Vel ſermo diuinus, ſecundum q̃d Salomon loquitur
Prou. 30. Oĩs ſermo Dei, ignitus clypeus eſt oĩbus ſperãtib⁹ in ſe. [Viri exercitus] q ad Chri
exercitum pertinent, ſunt [in coccineis] i. ad ſanguinis ſui effuſionem pro Chriſto & fide ſeu
æquitate parati. Vel, in coccineis, id eſt, feruenti rubore amoris Dei & proximi. [igneæ ha-
benæ currus] i. vehicula, quib⁹ feruntur contra aduerſarios Dei, puta virtutes ſunt prom-
ptæ ac agiles [in die præparationis eius] dum pugnam contra præfatos æmulos Chriſti
committunt. [Et agitatores eius conſopiti ſunt,] id eſt, tractatores mundi huius, à gratia
defecerunt, in itineribus conturbati ſunt, id eſt, in operibus ſuis inordinate ſe habent,

& varijs modis turbantur. Non enĩ eſt pax impijs, dicit dñs. & turbati ſunt omnes inſipien-
Eſai. 48. tes corde. Deniq; peccatori dedit Deus afflictionem & curam ſuperfluam, vt dicit Eccleſia-
Pſal. 75. ſtes. [quadrigæ colliſæ ſunt in plateis] i. præſidia horum terrena ac vana ſunt in lata hui' ſe-
Eccẽs 2. culi via, ita ꝙ manũ iudicis ſummi non quibunt effugere, nec debitas pœnas euadere. [Aſpe
ctus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.] Hoc accipi poteſt in bono & in ma
lo. Aſpectus enim electorum in virtutibus perfectorum, terribilis eſt parti aduerſæ, ſeu dæ-
Cant. 6. monibus, vt caſtrorum acies ordinata. Dæmones quoq; horribiles ſunt, præſertim imperfe-
ctis, & propter eos oportet nos eſſe timentes atq; ſolicitos. Recte quoq; fulguri comparan-
tur, cum dicat Saluator Lucæ 10. Videbam ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem. [Velo-
citer aſſcendent muros eius] Per hoc deſignatur, ꝙ amatores ſeculi videntes ſe diuino iudi-
cio coarctari, quærent refugium in creaturis. [Et tunc præparatur eis vmbraculum,] id eſt,
à vanis atq; carnalibus conſolatoribus datur eis ſpes infructuoſa ac fallax, qua ſe putãt pro-
tegere à calore indignationis diuinæ, in cuius miſericordia ſperant ſæpe inaniter, non inten
dentes ex toto corde poſtponere vitia. [Portæ fluuiorum apertæ ſunt] i. conſcientiæ eorum
Deo patebunt, & alijs manifeſtabuntur, vt cognoſcatur diuini iudicij æquitas. [templum
quoq;] i. eccleſia malignantium ſolo tenus deſtruetur. [& miles captiuus abductus eſt] i. ma-
gnates ſeculi, à diabolo capti atq; à Deo auerſi ſunt. [& ancillæ eius minabuntur] i. carnales
mollities & fœminæ, cum quibus fornicati ſunt, ſimul cum illis in damnationem ducentur.
[gementes vt columbæ] iuxta illud Sapientiæ 5. Videntes turbabuntur terrore horribili,
præ anguſtia ſpiritus gementes. [& Niniue, quaſi piſcina aquarum aquæ eius] id eſt, fluenta
doctrinæ huius mundi arctata ſunt, & ad ſalutem inidonea, quoniam ſtultam fecit Deus ſa-
1. Cor. 1. pientiam huius mundi, qui (vt dictum eſt) per Niniuen deſignatur. [ipſi vero] id eſt, homi-
nes mundani, in quibus aquæ iſtæ abundant, [fugerunt] à vera ſapientia Chriſti, à fidei ſim-
plicitate, & via iuſtitiæ. Quæ enim ſtulta ſunt mundi, elegit Deus, vt confundat ſapientes.
De quibus ait Saluator ad patrem Matth. 11. Abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus.
Iſtos inuitat Eccleſia, vt ceſſent à fuga iſta. [State ſtate, & non eſt qui reuertatur] ad Deum
Lucæ 10. per pœnitentiam, ſed de vanitate in vanitatem procedunt. [Diripite argentum] id eſt, ni-
torem ſecularis eloquentiæ. [Diripite aurum] id eſt, fulgorem mundanæ ſcientiæ auferte
ab iſtis, vt diſcant humilitati & ſimplicitati inſiſtere, quod ſi noluerint, auferentur eis omĩa
hæc tempore mortis. [& non eſt finis diuitiarum] mundi ſeu hominum mundanorum. De
quibus Baruch 3. ait: Vbi ſunt principes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias terræ,
qui in auibus cæli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum, in quo confidunt homines,
& non eſt finis acquiſitionis eorum? [Diſſipata eſt & ſciſſa, & dilacerata] id eſt, congregatio
ſecularium hominum firmitatem virtutum amiſit, corde diuiſa eſt, & vitijs lacerata. Vel ſen-
ſus eſt, ꝙ omnis viror, gloria, atque proſperitas huius mundi cito pertranſit, quemadmo-
dum Eſaiæ 40. dicitur: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri. Et 1. Macha
bæorum 2. A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius ſtercus & vermis. Hodie
extollitur, & cras non inuenietur, quia conuerſus eſt in terram ſuam, & cogitatio eius perijt.
Horum eſt [cor tabeſcens] in malis, [& diſſolutio geniculorum] id eſt, languor virtutis pro-
Eſai. 35. greſſiuæ de bono in melius. Contra quod Eſaias & Paulus hortantur, genua debilia robo-
Heb. 12. rari. [& defectio in cunctis renibus] ita quod paſſionibus appetitus ſenſitiui franguntur
atque vincuntur. [& facies omnium ſicut nigredo ollæ] id eſt, intellectus eorum carnalis &
vitijs obſcuratus eſt, immo turpiſſimus, quum nulla viſibilis macula rem materialem tan-
tum deformet, quantum mortale peccatum faciem animæ. Omnia quoque hæc corporali-
ter accident impijs in die iudicij, ſecundum ſenſum prætactum. [Vbi eſt habitatio leonum,
& paſcua catulorum leonum?] Hoc nunc dici poteſt de quacunq; ciuitate magnifica & re-
gali, in qua principes ſeu magnates morantur & deliciantur, quum fuerit demolita. Sed in
fine mundi dicetur hoc generaliter de cunctis habitaculis reproborum & diuitum atq; no-
bilium, tunc enim lætabuntur iuſti, videntes vindictam, & innocens ſubſannabit iniquos
zelo iuſtitiæ, applaudens cenſuræ mentis diuinæ. [ad quam iuit leo] i. diabolus ad tentan-
dum, [vt ingrederetur illuc catulus leonis] i. angelus ſatanæ, vt habitaret in cordibus mun-
danorum. Poteſt quoq; per catulum leonis Antichriſtus intelligi, cuius aduentui viam præ-
parabit diabolus, diſceſſionem in eccleſia procurando. [Leo cepit ſufficienter catulis ſu-
is] i. princeps aliquis tenebrarum multos valde vinculis culpæ irretiuit, qui dæmonibus ſibi
ſubiectis dantur ad puniendum. [& necauit leænis ſuis] i. aereis poteſtatibus ſtrangulauit
animas miſerorum. [& impleuit præda] i. animabus à ſe deceptis, [ſpeluncas ſuas] i. foueas
infernales, quæ tamen nondum perfecte impletæ ſunt, præſertim cum infernus nunquã di-
Prou. 30 cat, ſufficit. [Ecce ego ad te] o munde [dicit dominus, & ſuccendam] in fine mundi vel inte-
rim particulariter [quadrigas tuas] id eſt, humana auxilia, in quibus inaniter es confiſus. [&
leunculos tuos] i. principum filios audaces, pompoſos [comedet gladius] tentationis ſeu
perſe-

perſecutionis ac diuinæ vltionis, præcipue in die iudicij, quando ex ore Chriſti exibit gla-
dius ex vtraq; parte acutus. [& exterminabo de terra prædam tuam] ita ꝙ alios vltrà non
opprimes ſiue prædaberis. Cætera patent.

¶Elucidatio cap. III. Væ ciuitas ſanguinum. Artic. IIII.

COnſequenter Niniuitarum ſcelera deſcribuntur: [Væ ciuitas ſanguinum] i. væ tempo-
ralis vaſtitatis atq; æternæ dānationis imminet tibi, o Niniue, quæ es vrbs ſanguinem
fundens iniuſte, & operibus ſanguinis plena. [Vniuerſa mendacij] i. mēdacijs omnino
intēta [dilaceratione] prædarū & pauperū oppreſſionibus [plena.] Vel dilacerationes dicun
tur inteſtina mala mutuæ diſſenſionis inter ciues, quod eſt futuræ propinquæ deſtructio-
nis indicium, cum dicat Saluator: Omne regnum contra ſe diuiſum, deſolabitur. [Non rece Matt. 12
det à te rapina] i. alios ſpoliare non deſines, quouſq; id poteris. Vel ſenſus eſt, ꝙ Chaldęi non Lucæ 11.
ceſſabunt bona ei⁹ diripere, donec omnino demoliti fuerint eam. [Vox flagelli] id eſt, ſoni-
tus percuſſionis, qua alios afflixiſti. [& vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ fer
uentis] id eſt, ſonitus impetuoſæ motionis rotarum & equorum ad bellum frementium, &
quadrigarum, per quas alios deuaſtaſti. [& equitis aſcendentis] id eſt, hominum aſcenden-
tium equos, vel conſurgentium contra alios, [& micantis gladij, & fulgurantis haſtæ] i. soni-
tus politorum gladiorum ſplendentiumq; haſtarum, [& multitudinis interfectæ] i. cadaue-
rū à Niniuitis occiſorū, qui & multos filiorum Iſrael iugulauerunt in Niniue diebus To-
biæ. [& grauis ruinæ] qua alios oppreſſiſti, [nec eſt finis] i. numerus faciliter computabilis [ca Tobię 1.
dauerum] quæ extinxerunt & interfecerunt Aſſyrij, quorum principales fuerant Niniuitæ,
qui quos per potentiam ſuperare non poterant, fraudibus deiecerunt. Omnia itaque mala
hæc fuerunt in Niniuitis. Idcirco [& corruent in corporibus ſuis] id eſt, etiam ipſi à Chal-
dæis occidentur, cadetq; vnus ſuper alium. [propter multitudinem fornicationum] ſpiri-
tualium Niniuæ, id eſt, idololatriæ, quoniam, teſte Hieronymo, omnium gentium à ſe vi-
ctarum idolis Niniue miniſtrauit: carnalium quoque fornicationum, quia in omnibus ſer
uiebant libidini. [meretricis ſpecioſæ & gratæ] id eſt, Niniuæ, quæ ſuis amatoribus placuit,
& omnibus mundi ornamentis fulgebat. [& habentes maleficia] id eſt, opera magorum, ha
riolorum, maleficorum, quos intra ſe continebat. [quæ vendidit gentes in fornicationi-
bus ſuis] id eſt, per auaritias ſuas, & vt voluptatibus ſatisfacerent, vendebant gentes ſibi ſub-
ditas in ſeruos atque ancillas. Vel, vt alij dicunt, poſuerunt decoras puellas & iuuenes forma
egregios, quos ceperant, pro precio in proſtibulis. [& familias] vendiderunt [in maleficijs
ſuis] de quibus iam dictum eſt. Deinde tantorum vitiorum annectitur pœna: [Ecce ego ad
te] o Niniue, [dicit dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua] id eſt, faciam
te à Chaldæis nudari, ſicq; verecundiora tua patebunt. [& oſtendam gentibus] tibi aduerſan
tibus, [nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam] i. confuſionem & deriſionem. [& pro-
ijciam ſuper te abominationes] tuas, i. debitas punitiones propter deteſtabilia opera tua, &
ea quæ alijs intuliſti, iam patieris. [& contumelijs afficiā te] i. Chaldæis te tradam, qui te igno
minioſe tractabunt. [& ponam te in exemplum] i. tam dire te corrigam, ꝙ alij terrebuntur,
& punitionem tuam pro exemplo ſuſcipient, ne & ipſi patiantur ſimilia. [& erit, omnis qui
viderit te] in tanta miſeria poſitam, [reſiliet à te] i. fugiet, nec tibi auxiliari præſumet [& di-
cet, Vaſtata eſt Niniue.] q.d. cum talis ac tanta capta ſit ciuitas, quis non formidet? [qs com-
mouebit ſuper te caput] ex cōpaſſione? i. qs condolebit tibi? q.d. pauci aut nemo. Caput, ſe-
cundū Hieronymū, nō habetur in Hebræo, ſed Hieronymus addidit propter euidentiam fa
ciendā in ſenſu. [Vnde quærā conſolationē tibi?] i. tanta erit deſolatio tua, ꝙ non poterit ti- Ibidem.
bi conſolatio impartiri, nec digna es conſolatore, quæ in tua poteſtate nullius miſerebaris,
nec ſocij tuo luctui præparaſti, quæ noluiſti conſortē habere regnādi. Deniq; ꝙ Niniue fue
rit deſtruēda, oſtendit per locū à maiori. [Nunquid] o Niniue [melior] i. numero ciuium ma
ior ſiue potentior [es ab] i. ꝗ [Alexandria populorum] i. ciuitas Aegypti ſic dicta, plurimū po-
puloſa, quæ olim vocabatur No, ſed cū à Chaldæis deſtructā diu poſtmodū ædificaſſet Ale-
xander Magnus, noīauit eam Alexandriā. Vnde Naum ꝓpheta non ait, Alexandria, ſed Hie
ronymus in cōmento ſuo oſtēdit, ꝙ loquit de vrbe hac, & ſic in textu poſitū eſt, ab Alexan-
dria, ꝗd aliq ab Hieronymo aſſerūt factū. Veruntamē in ſuo textu ita nō ponit, vt intuētibus
cōſtat. [ꝗ habitat in fluminibus?] i. inter flumina ſita. eſt eñ inter Nilū ex vna parte, & ma-
re ex altera parte, & lacū Maræoticū. [aꝗ in circuitu eius, cui⁹ diuitiæ ſunt mare] i. ea ꝗ per
mare deferunt ad eā. [aꝗ muri eius] i. fortitudo ipſi⁹ tanꝗ muri, ita ꝙ Alexandria tam muris
ꝗ aquis protegit. [Aethiopia fortitudo eius] i. Aethiopes fuerūt ei confœderati & auxiliarij.
[& Aegyptus] i. cæteræ vrbes Aegypti fuerunt ei præſidio, qm̄ ipſa fuit illarum metropolis. Ibidem.
[& non eſt finis] diuitiarum & fortitudinis huius vrbis. Per quod deſignatur eximia abūdan
tia, non abſoluta infinitas. [Aphrica & Libyes fuerunt in auxilio tuo] o Alexandria. [Sed &
ipſa in tranſmigratione ducta eſt in captiuitatem] i. non obſtantibus oībus iam prædictis,
Alexan-

Alexandria à Chaldęis capietur, & populus eius transferetur ſeu occidetur. Nabuchodonoſor
enim rex Babylonis cepit hanc vrbem, quando vaſtauit Aegyptum. [Paruuli eius eliſi ſunt
in capite omnium viarum.] Chaldæi nanq; ex crudelitate nec paruulis pepercerunt, ſed in
capitibus platearum eliſerunt eoſdem. [& ſuper inclytos eius] i. nobiles Alexandriæ, [miſe-
runt] Chaldæi [ſortem] qui quos captiuos acciperent. [& omnes optimates eius confixi ſunt
in cōpedibus] i. grauiter vincti. [Et tu ergo] o Niniue [inebriaberis] id eſt, calice ſimilium
pœnarum ad plenum potaberis. [& eris deſpecta] quæ alios deſpexiſti, vt impleatur in te il-
Eſai. 33. lud Eſaiæ: Væ qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? Cum fatigatus deſieris contemnere, con-
temneris. Chaldæi etenim ſine reuerentia tractarunt Alexandriæ ciues. [& tu quæres auxili-
um ab inimico] id eſt, in tantam neceſſitatem deuenies, vt à gentibus te odientibus quæras
contra Chaldæos ſubſidium. Aliqui enim tempore anguſtiæ quærunt facere amicitiā cum
his, cum quibus paulo ante diſcordiam habuerunt, vt tunc ſuccurſum impendant. Sed non
facile inueniuntur tempore aduerſitatis præſidia, quæ non erant requiſita tempore proſpe-
ritatis aut merita. [Omnes munitiones tuæ] id eſt, muri ac pugnatores tui, ac cætera tua
auxilia, erunt [ſicut ficus cum groſſis ſuis] id eſt, primi temporis ficubus comparabuntur.
[ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis] id eſt, quemadmodum tales ficus ſeu groſſi,
facili motu mouentur & deijciuntur, vt manducentur, ſic tuæ munitiones à Chaldæis im-
pugnatæ, deijcientur ac deuorabuntur. [Ecce populus tuus] o Niniue, [mulieres] id eſt, ef-
fœminatus, formidoloſus, & impotens, Chaldæis non valens reſiſtere, [in medio tui. Ini-
micis tuis ad apertionem pandetur porta terræ tuæ] id eſt, portæ tuæ & vrbium terræ tuæ,
ſcilicet Aſſyriorum, aperientur Chaldæis, & eis pandentur ad introeundum. [deuorabit
ignis vectes tuos] id eſt, ferreas clauſuras conſumet. Per quod inſinuatur vehemens fore in-
cendium Niniuæ. [aquam propter obſidionem hauri tibi] id eſt, de potu prouide tibi o Ni
niue, propter vallationem hoſtilem tibi inſtantem. Hoc & ſequentia aliqui ironice profe-
runt, ad innuendum ꝙ nulla prouiſio Niniuitis prodeſſet. [extrue munitiones tuas] id eſt,
turres muri. [Intra in lutum & calca] id eſt, lateres confice, & propugnacula effice, & [ſubi-
gens tene laterem] id eſt, lateres ſerua ad ædificandum ea, quibus protegaris. [Ibi comedet
te ignis] id eſt, aliqui tuorum incendentur. Vel per ignem quælibet dira afflictio deſignatur.
[peribis gladio] Chaldæorum, ita quod quidam tuorum gladio occidentur. [deuorabit te]
gladius, [vt bruchus] deuorat fructus. [Congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt lo-
cuſta] id eſt, populus tuus congregetur in vnum, & in quamcunq; multitudinem poterit,
colligatur & augeatur, vt ſe ad repugnandum diſponat, nil tamen proficiet, quoniam à
Chaldæis ſuperabuntur. Bruchus autem & locuſta ſolent in magna multitudine in vnum
confluere. [Plures feciſti negociationes tuas, quàm ſtellæ ſint cæli] id eſt, infatigabiliter con
gregaſti diuitias per diuerſas atq; innumerabiles mercaturas, quæ hyperbolice, id eſt, per
exceſſum dicuntur excedere numerum ſiderum, ad inſinuandum multitudinem mercati-
onis tuæ & cupiditatis inſatiandæ. [Bruchus expanſus eſt & auolauit] i. natis ſibi alis, exten-
dit ſe ad auolandum. [Cuſtodes tui quaſi locuſtæ] i. inualidi ad præſeruandum te à malo ca
ptiuitatis, ſicq; expandes te per modum bruchi ad fugiendum à facie Chaldęorum. [& par-
uuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum] i. in maxima multitudine ſunt, ſicut locuſtarum genimi-
na, quæ dicuntur * athelebus. [quæ] locuſtæ [conſident] i. pariter ſedent, [in ſepibus in die]
id eſt, tempore [frigoris] torpent enim in frigore, & in ſepibus colligunt ſe, vt à frigore abſ-
condantur, quantum poſſibile eſt, quia à frigore faciliter moriuntur. [Sol ortus eſt, & auo-
lauerunt] id eſt, calore ſolis recepto, quaſi reuiuiſcunt & auolant. [& non eſt cognitus locus
earum, vbi fuerint] Non enim manent indicia priſtinæ confeſſionis, ſed aer intra ſe claudi-
tur. Per hoc ſignificatur, quod Niniuitæ cæteriq; Aſſyrij, timore, vt frigore, quodam torpe-
rent ac latitarent, deinde in captiuitatem volarent aut fugerent. [Dormitauerunt paſto-
Gene.10 res tui o rex Aſſur] id eſt, duces & conſules tui, o rex Aſſyriorum, qui regnaſti in Niniue,
dormierunt ſomno mortis à Chaldæis occiſi, & ceſſauerunt tibi dare conſilium, atq; igna-
ui effecti ſunt. [ſepelientur principes tui.] Minus dicit, & maius ſignificat, id eſt, crudeliter
occidentur, & irreuerenter ſepelientur, quemadmodum de rege Iuda Ioachim loquitur
Hier.22. Hieremias: Quia ſepultura aſini ſepelietur. [Latitauit] o Niniue [populus tuus in monti-
bus] timore Chaldæorum ſe abſcondēs in locis difficilis acceſſus atq; ſublimis ſitus, vt pro-
cul viderent, ſi hoſtes venirent. [& non eſt qui congreget] id eſt, adunet eos, vt facto exerci-
tu rebellent Chaldæis. [Non eſt obſcura contritio tua] i. deſtructio tua aperta eſt, & omni-
bus nota. [peſſima eſt plaga tua] i. pœnaliſſima & infallibilis. [Omnes qui audierunt auditi-
onem tuam] i. formam deſtructionis tuæ, [compreſſerunt manum ſuper te] non ex compaſ
ſione, vt dictum eſt, & quia ſubiungitur, [quia ſuper quem nō tranſijt malitia tua ſemper?]
id eſt, iugiter à tua fundatione alios crudeliter afflixiſti, in tantum, vt pene nulla natio tuæ
prauitatis vexationem euaſerit. Compreſſerunt igitur manum ſuper te, comploſis mani-
bus

bus,tuæ delectioni congratulando, inſultando & applaudendo,paratiores tuam calamita-
tem grauare,quàm alleuiare. Potuit tamen accidere,quod multi, audita Niniuę demolitio-
ne, doluerunt, non illi compatiendo, ſed ſibimetipſis timendo, deſperantes ſe poſſe Chal-
dæorum euadere manum,à quibus tam famoſiſſimam vrbem audierunt vaſtatam. ¶Deni-
que iuxta ſpiritualem (vt dictum eſt) intelligentiam, per Niniuen deſignatur hic mundus 1.Ioan. 5
in maligno poſitus,cuius amicitia inimica Deo eſt,in quo quicquid eſt,aut eſt concupiſcen Iacobi 4
tia carnis,aut concupiſcentia oculorum,aut ſuperbia vitæ. Vnde quæ in hoc capitulo ad li- 1.Ioan. 2
teram dicta ſunt de culpa & pœna Niniuæ, ad totius mundi culpam & pœnam tropologi-
ce referuntur. Quod quomodo fieri queat, non proſequor propter prolixitatem vitandam,
& quoniam ex ſuperioribus pro magna parte pateſcit, ſed aliqua breuiter dicam,tangendo
magis quàm explicando. [Væ ciuitas ſanguinum] Hæc eſt eccleſia malignantium,congre-
gatio reproborum, generatio mala, vitijs plena, mendacijs dedita, per ſchiſmata & hære-
ſes aliaq́ facinora dilacerata,à qua non recedit rapina,quum ipſi ſe inuicem ſpolient,fallãt,
depauperent,& dæmones de cordibus illorum ſpirituales diuitias rapiunt,immo & natura-
les perfectiones animæ tollunt,ita quod lumine rationis non vtens, paſſionibus ducitur,be Prou.13.
ſtialiterq́ verſatur. Porro,in hac ciuitate non Dei,ſed Babylonis,eſt [Vox flagelli] id eſt,ſo- Eſai. 57.
nitus tribulationum, quibus iuſtos affligunt, vel ſe mutuo tribulant. Inter ſuperbos enim
ſemper ſunt iurgia, & impij quaſi mare fremens, quod quieſcere non poteſt. [& vox impe-
tus rotæ]i.inordinatæ euagationis,quia non ſtabiliuntur in Deo,ſed vndiq́ euagãtur, iuxta
illud Pſal.11. In circuitu impij ambulant. Et 82. Deus meus, pone illos vt rotam. [& equi fre-
mentis]id eſt,tyrannorum,[& quadrigæ feruentis,]id eſt, mali vehiculi,quod quatuor prin
cipalibus animæ paſſionibus trahitur, niſi per rationis cenſuram frenentur, videlicet dele-
ctatione & triſtitia,ſpe & timore. [& micantis gladij, & fulgurantis haſtæ]i.apparentis pro-
ſperitatis ac deceptoriæ delectationis,quibus velut haſta ac enſe animæ impiorum necan- Sapiẽ.14
tur ac fodiuntur. Creaturæ etenim factæ ſunt in muſcipulam & laqueum pedibus inſipienti-
um. Eſt quoq́ in ea vox[multitudinis interfectæ]i.peccatorum, qui vitam gratiæ amiſerunt,
& in mortem peccati per tentationem illapſi ſunt. [& grauis ruinæ]à ſpũalibus ad carnalia,
à virtutibus ad vitia, ab imperio Chriſti ad regnum diaboli:& quanto eſt anima præſtanti-
or corpore,tãto grauior eſt eius ruina,quàm corporis. [Nec eſt finis cadauerum]id eſt,cor-
porum vitioſorum, quæ dicuntur cadauera, quoniam animæ à quibus informantur, ſunt
mortuæ coram Deo,nec ab eis aliquid ſpiritualis virtuoſæq́ vitæ participãt. Propter quod
ſcriptũ eſt Rom.8. Corpus mortuũ eſt propter peccatũ. Et Matth.8. Dimitte mortuos ſepe-
lire mortuos ſuos. [Corruent in corporibus ſuis]i. vitijs carnis. Si eñ ſecundum carnem vi-
xerimus, moriemur. [propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ & gratæ]
i.earum cum quibus nunc fornicantur, qui enim fornicatur,in corpus ſuum peccat: & qui 1.Cor. 6
coniungit meretrici,vnũ cum ea corpus efficitur. Vnde & Salomon: Fauus,inquit,diſtillans Prou. 23
labia meretricis:nouiſſima autem illius,amara quaſi abſynthium. Ipſa enim eſt fouea pro-
funda,& rete diaboli. [Ecce ego ad te]puniendum [dicit dñs exercituum,& reuelabo puden-
da tua]i.inhoneſta ac turpia opera[in facie tua] i.tam ſtricte & euidenter vlciſcar tua pecca-
ta,ꝙ per experiẽtiam ſcies quid feceris. [& nuditatem tuam]id eſt,ſpiritualem paupertatem
[oſtendam gẽtibus] Iſtud fit interdum in ſeculo iſto,ſed maxime fiet in futuro iudicio,quan
do iudex cæleſtis cunctis oſtendet ſcelera reproborum. [Omnis qui viderit te, reſiliet à te.]
tunc eñ iuſti omnino ſeparabuntur loco,voto,ac præmio ab iniuſtis, quibus nunc corpo-
raliter admiſcentur. Nunc quoq́ multi applaudunt miſcenturq́ malis, quorum quum vi-
derint plagam,ſe ſubtrahunt, atq́ terrentur. [Quis cõmouebit ſuper te caput? Vnde quæ-
ram conſolatorem tibi?] In die quippe iudicij non erit tempus compaſſionis & conſolatio- Pſal. 57
nis,ſed lætabitur iuſtus videns vindictam. [Nunquid melior eſt ab Alexandria populorũ?]
Cũ aliqua particularis cõgregatio praua & ſecularis,ſtulte ſecura eſt,nec timet iudiciũ Dei,
ſed ſuis in viribus fidens,præſumit & iactat ſe non perituram,proponamus ei in exemplum
aliam congregationem peruerſam, numero & poteſtate maiorem, à Deo propter peccata
ſua plagatã,atq́ dicamus:Nunqd melior es &c.i.ſicut illa,ita & tu prorſus peribis. [Ecce] o
munde & immunde, [populus tuus eſt ſicut mulieres] i.carnalis, mollis, vitijs delectationi-
busq́ ſuccumbens, & effœminati dñantur tibi. [Inimicis tuis pandentur portæ terræ tuæ]i.
ſenſus corporis tui incuſtoditi ſunt, ita ꝙ dæmones ingrediuntur per eos,& mors per fene-
ſtras ingredit. Dum eñ ſenſus per rationem non gubernant,innumerabilibus vicibus hau-
riunt mortẽ:& toties dæmonibus aperiunt, quoties ad culpam inducunt. Ideo ſanctus pre-
catur Pſal.118. Auerte oculos meos ne videant vanitatem. Et alius Ecci 28. Sepi aures tuas ſpi
nis,& noli audire linguam nequam. [Deuorabit ignis vectes tuos]i.oſſa corporis ardor libi
dinis vorat,& ad æternam flammam perducit. Deinde mũdo cõſulitur: [Aquam] ſapientiæ
ſalutaris & rorem gratiæ, [propter obſidionem] qua ab inuiſibilibus vallatus es hoſtibus,

[haurĩ

[hauri tibi]deuotis precibus de fontibus ſaluatoris,de ore prędicatoris, de ſacris ſcripturis,
Eſaiæ 11. de fonte ſapientiæ increatæ.[Extrue munitiones tuas] i.virtutes robora, & ſpiritualia arma
aſſume.[intra in lutum] i.corpus tuum aſpice & guberna,[& calca] illud,vt obediat ratio-
1.Co.10. ni.[tene laterem] i.firmitatem virtutum & petram, quæ eſt Chriſtus. Et niſi hæc feceris,
[comedet te ignis, peribisq́ gladio] tentationis. [cuſtodes tui] id eſt, principes & prælati,
[quaſi locuſtæ] i.inefficaces & beſtiales te non protegentes, ſed ſimul ſecum ad infernum tra
hentes. Tales enim merentur iniqui habere prǽſidentes ab eo,qui regnare facit hypocritam
Iob 34. propter peccata populi,qui dat regem in furore ſuo,& principes in indignatione ſua. [Par-
uuli tui] i.inferiores,[ſicut locuſtæ locuſtarum, qui conſident in ſepibus in die frigoris.] ſic
iſti tempore aduerſitatis & tribulationis pauliſper retrahuntur, & ceſſant à malis, domiq́
reſident. [ſol ortus eſt, & auolauerunt] id eſt,in die proſperitatis radiante, & timore malo-
rum ſublato,diſcurrunt,vagantur,tranſgrediuntur vt ante.[dormitauerunt] ſcilicet ſomno
torporis & negligentiæ, [paſtores tui] id eſt, vicarij, [o rex Aſſur]id eſt, magne prælate, qui
alios habes tibi ſubiectos paſtores, velut vicarios, & tibi in vitijs ſimiles ſunt, ſicq; oues diſ-
Lucæ 16 pereunt. [principes tui ſepelientur] in inferno cum diuite epulone.[latitauit populus tuus
in montibus] i.in ſuperbijs ſe abſcondit à gratia Dei, & in ſuperioribus ſuis ſtulte confiſus
Matt. 10 eſt. [Non eſt qui congreget] eos in ouile Chriſti.Meſſis quidem multa,ſed operarij pauci.
Non eſt obſcura contritio tua,peſſima plaga tua.Peccata enim mundanam cõuerſationem
habentium,qui peccata ſua quaſi Sodoma prædicant,ſunt aperta, & damnatio horum eſt
æterna. In præſenti quoq; conteruntur, omne eſſe gratiæ amittendo,& in hoc peſſima pla-
ga cæduntur, quia non caſtigantur à Deo in vita præſenti, ſed in adinuentionibus ſuis dimit-
tuntur,atq; futuris ſupplicijs reſeruantur. [Omnes qui audierunt auditionem tuam] id eſt,
Matt.25. damnationis tuæ ſententiam:Ite maledicti in ignem æternum.[compreſſerunt manum ſu
per te]diuinæ iuſtitiæ applaudendo,tuamq́ damnationem approbando. Iſtud erit in die iu
dicij, quando electi iudicabunt cum Chriſto. Quia ſuper quem electorum hominum non
tranſijt malitia tua ſemper? Nempe à principio mundi reprobi afflixerunt electos. Et Abel
eſſe renuit,quem Cain malitia non exercet. Per hunc modum purgantur electi:i quo facto,
reprobi proijciuntur in ignem gehennæ: quemadmodum filio caſtigato, iactatur virga in
flammam.Non ergo propter iniurias ad impatiẽtiam concitemur, ſed in omnibus ſummi
iudicis benigniſſimæ diſpenſationi gratias referamus, qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis &
benedictus in ſecula,Amen.

¶Enarrationum in Naum prophetam,Finis.

D. DIONYSII CARTHV SIANI IN ABACVC PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio cap.I.Onus quod vidit Abacuc propheta. Artic. I.

ABacuc propheraſſe poſt duarũ tribuum captiuitatem à Chaldæis
conſtat ex eo,quod in Daniele habetur,quemadmodum angelus
Dan.14. domini apparuit Abacuc in Iudæa, eiq; iuſſit ferre prandiũ, quod
parauit Danieli in Babylone,qui erat in lacu leonum.Quemadmo-
dum autem Naum vaticinatus eſt contra Niniuen, atq; Aſſyrios,
decem tribuum vaſtatores, ſic Abacuc prophetauit contra Baby
lonem,& Chaldæos duarum tribuum oppreſſores. Ponens ergo
Abacuc titulum ſiue proœmium, tãgit voluminis ſui materiam,
dicens:[Onus]i.pondus miſeriæ ſeu grauis punitio Chaldæorum,
[quod vidit] i.in ſpiritu præcognouit[Abacuc propheta.[In quo
patet Montani inſania, aſſerentis prophetas non intellexiſſe quid dicerent, ſed ſine mente
ſtrepitum vocis cum irrationali exceſſu formaſſe. Deniq; tres propheiæ ſunt, quorum exor
dium eſt onus, videlicet Naum,Abacuc,Malachias.Proœmio poſito, incipit propheta tra-
ctatum à querela,quæſtione, ſeu oratione implicita. [Vſq; quo domine clamabo, & nõ ex-
audies?]Primo elucidanda ſunt verba iſta ad literam, deinde generalius exponentur,ſecun
dum myſticum intellectum. Conſiderans ergo ſanctus vir impiiſſimorum Chaldæorũ pro-
ſperitatem & violentiam, Iudæorum vero calamitatem & oppreſſionem, prorumpit in do-
loroſam & piam querelam vel quæſtionem, quæ tamen per modum orationis accipi po-
teſt,vt cum ait Pſalmiſta:Vſq; quo dñe obliuiſceris me in finem? Vſq; quo auertis faciem tu-
Pſal. 12. am à me? Ait itaq; in perſona ſua ac Iudæorum, ad Deum pro liberatione à Chaldæis cla-
mantium:Vſq; quo domine clamabo, affectuoſe orando pro liberatione à Babylonica ca-
ptiuitate

ptiuitate? [Vociferabor ad te] i.ardentiſſime te precabor,[vim patiens] i.violentiam ſuſti-
nens à Chaldæis,[& non ſaluabis?]te inuocantes. tanq̃ dicat, diu differs, [quare oſtendiſti
mihi iniquitatẽ?]Secundũ Hieronymũ, nullus prophetarũ tam audaci voce auſus eſt Deum
ad diſceptationẽ iuſtitię prouocare,cur in rebus humanis & mũdi iſtius pompa tãta rerum
verſetur iniquitas,Cauſat eñ quodãmodo cõtra Deum,& ait: Quare oſtẽdiſti mihi iniqui- Rom.11.
tatẽ,i.cur ad hoc deductus ſum,& tã diu vixi? Vel cur me ſciente aut cognoſcẽte,factum eſt
iſtud? videlicet,vt viderẽ iniquitatẽ & crudelitatẽ Nabuchodonoſor & Chaldæorum cõtra
regnũ Iudæ & tẽplum.[& laborẽ videre,]quẽ populus tuus ſuſtinuit, tribulãtibus eos Chal-
dæis.[prædã & iniuſtitiã contra me]i.Iudæorũ ſpoliationem & iniurioſam calumniã, qua
à Babylonijs preſſi ſunt.Quãuis aũt Iudæi Deo volente puniebantur, & iuſte, tamen Chal-
dæi fecerunt hoc crudeliter & iniuſte, videlicet impia voluntate & intentione ſuperba. Vel
propheta dicit hoc in perſona ſui ac innocentum Iudæorum,à Chaldæis iniuriam perpeſ-
ſorũ.Porro ſecundum Hieronymũ, Bedam, & Gloſſam, iſta & item verba ſequentia accipi
poſſunt non quaſi in perſona prophetæ, ſed imperfectorum prolata, ignorantium electos
in ſeculo iſto per tribulationes purgari,quẽadmodum aurũ igne probatur.Alij quidã aſſti-
mãt hæc dici in perſona perfectorũ,diuini iudicij profunditatẽ ſtupentiũ, iuſtoq́; zelo cõtra
iniquos zelantiũ.Eſt ergo penſandũ,ꝙ verba iſta accipi poſſunt per modũ querelæ & quæ-
ſtionis,ex impatientia & ignorãtia procedentis, ſicq́; cõueniunt imperfectis, q̃ nõ attendũt
inueſtigabilia iudicia Dei,altitudinẽq́; diuitiarũ ſapientiæ & ſcientię eius,qui non ita videt
& iudicat ſicut homo,ſed propter cauſas ſibi notas permittit electos calumniari, nec ad vo
tum eos exaudit.Quẽadmodum ſi ægrotus & febribus æſtuans,aquam frigidã quęrat à me-
dico,dicẽs: Vim patior,excrucior,vror,vſq́;quo clamabo o medice, & non exaudies? Cui
reſpondet ſapientiſſimus & clementiſſimus medicus: Scio quando dandum eſt quod petis,
non miſerebor modo, q̃m miſericordia iſta eſſet crudelitas,& voluntas tua contra te petit.
Pariformiter Deus omnipotens ſciens clementiæ ſuæ pondus atq; menſuram, crebro non
exaudit clamantẽ ad votũ, vt probet, & ad inſtantiores preces prouocet eum, & quaſi in
igne excoctum,puriorem reddat ac iuſtiorẽ.Secundo accipi poſſunt hæc verba ad modum
interrogationis,ex zelo iuſtitiæ & doloris abundantia procedentis, atq; ex quadam fami-
liaritate fiduciaq́; ad Deum,ad prouocandum miſericordiam eius,ſicq́; cõueniunt viris per-
fectis.[Quare reſpicis]per exhibitionẽ beneficiorum tuorũ,i. clementer & patienter atten-
dis,[contemptores]i.Chaldæos idola venerãtes,& Deum verum ſpernentes,[& taces] i.non
vindicas ſtatim,nec redarguis,[conculcante impio iuſtiorem ſe]i.rege & populo Babylonis
Iudaicam plebem,in quo aliqui iuſti fuerunt.Huic querelæ,quæſtioniq́; Abacuc ſimile eſt il
lud Hieremiæ: Iuſtus quidem tu es dñe,ſi diſputem tecum. Veruntamen iuſta loquar ad te. Hier.12.
Quare via impiorum proſperatur,& bene eſt omnibus qui præuaricantur & inique agunt?
Illud quoq; Iob: Nunquid contra Deum diſputatio mea,vt merito non debeam contriſta- Iob 21.
ri? quare ergo impij viuunt,ſubleuati ſunt, cõfortatiq́; diuitijs? [Et facies homines quaſi pi-
ſces maris,& quaſi reptilia non habentia ducem] i.ſine cura & prouidentia eos permittes,vt
irrationalia,in quibus maiora deuorant minora,nec infertur à te illis vindicta.Iſtud in per-
ſona perfectorum non dicitur aſſertiue, ſed quia ſecundum exteriorem ſuperficiem ſic eſſe
videtur,nec ſic intelligendum eſt,ꝙ irrationalia nõ cadant ſub prouidentia Dei,cum ipſi ſit
cura de omnibus,vt dicitur in libro Sapientiæ,dicatq́; Saluator Matt.6. Reſpicite volatilia Sapię.6.
cæli, q̃m non ſerunt neq; metunt,& pater veſter cæleſtis paſcit ea. Alibi quoq;: Nõne quinq;
paſſeres veneunt dipondio, & vnus ex illis non eſt in obliuione coram Deo? Sed ideo iſta Lucæ 12
dicuntur, q̃m rationalium creaturarum habet Deus ſpeciali modo curam ac prouidentiam,
eo ꝙ actus earum cadant ſub ratione meriti atq; demeriti. Sicq́; dicit Apoſtolus ad Corin-
thios: Nunquid cura eſt Deo de bobus? [& factum eſt iudicium]tale quale, puta peruerſum, 1.Cor.9.
i. q̃m taces impijs iuſtos calcantibus,ideo iudicatur nõ ſecundum veritatem atq; iuſtitiam,
ſed ſecundum potentiam & peruerſitatem.[& contradictio facta eſt potentior]i.negatio ve
ritatis præualuit æquitati,eſtq́; oppreſſa iuſtitia, q̃m impij non videntes diuinæ iuſtitiæ vlti-
onem, peccant ſecure. Hoc eſt quod in Eccleſiaſte inducitur: Etenim quia non cito pro- Ecc. 8.
fertur contra malos iudicium, abſq; vllo timore filij hominum perpetrant mala. [Propter
hoc lacerata eſt lex] i.præuaricata ab impijs, cum iſtud ſit cõtra legem naturalẽ & ſcriptam,
diuinam atq; ciuilem.Poteſt quoq; referri ad deſtructionem legis Moſaicæ, quã lacerauc-
runt Chaldæi,comburendo bibliothecam Iudæorum,quam Eſdras poſtmodum reparauit.
[& non peruenit vſq; ad finem iudicium] i.iuſtum exitum non eſt ſortitum, finis enim iudi-
cij eſt,vt vnuſquiſq; quod promeruit,recipiat, bonus honorem, malus vindictam: ſed pro-
pter prædicta oppoſitum contigit, quantum ad vitam præſentem. [quia impius præua-
let aduerſus iuſtum,] puta rex & exercitus Babylonis contra Iudaicum populum, in quo
quidam iuſti fuerunt tranſlati captiq́;, vt Daniel,Azarias,Ananias,& Miſael atq; Ezechiel.

[propterea egreditur iudicium peruerſum,] non à Deo, ſed à Chaldæis contra Iudæos, quos
ſæpe oppreſſerunt crudeliter. Hucuſꝗ conqueſtus eſt propheta populi ſui perſecutionem,
cuius dolorẽ mitigat dñs, eo ꝙ cæteræ gentes ſimilia ſint paſſuræ. [Aſpicite] o Iudæi [in gen-
tibus] quæ fient in eis, [& videte, & admiramini, & obſtupeſcite] propter magnitudinem
rei, quam dico. [quia opus factum eſt in diebus veſtris] i. ſtatim fiet, iamꝗ partim factũ eſt
ſeu inceptum. [quod nemo credet, cum narrabitur] i. non faciliter credetur ab his, qui illud
non conſpexerunt. Quid aũt ſit opus iſtud tam mirum, ſubiungitur: [quia ecce ego Deus,]
qui peccata vnius gentis per aliam vindico. [ſuſcitabo] dando virtutem, & inſpirando affe
ctum, [Chaldæos gentem amaram] i. crudelem, [& velocem, ambulantẽ ſuper latitudinem
terræ] i. ſuis finibus nõ contentam, ſed huc illucꝗ vagantẽ, & loca non ſua occupantem. ideo
ſubditur, [vt poſſideat tabernacula non ſua.] hoc tamen referri poteſt ad id quod dñs dixit,
ſuſcitabo. Ad hoc nanꝗ dñs induxit Chaldæos ad impugnãdum gentium regna, vt eadem
poſſiderent quaſi pro mercede, qua diuinæ voluntati ſeruierunt in expugnatione punitio-
neꝗ gentium. Vnde ad Ezech. teſtatur, ſe daturum Chaldæis terram & bona Aegypti, pro
Ezec. 39. ſeruitio quod ſibi in expugnatione Tyri impenderunt. Sic ergo poſſederunt tabernacula,
quæ ante non erant ſua, ſed Deo ea illis donante, erant ſua. Veruntamen quia non ea inten-
tione iſta fecerunt, qua Deus eos ſuſcitauit, ſed ex cupiditate, crudelitate, & elatione, abuſiꝗ
ſunt poteſtate ſibi collata, idcirco non excuſantur à culpa, immo à Medis ac Perſis merue-
runt vaſtari. [horribilis & terribilis eſt] i. fama & re, aſpectu & opere metuendi ſunt. Erant
enĩ Chaldæi, ſecundũ hiſtoriographos, bellicoſiſſimi, veloces, nimiumꝗ feroces. [ex ſemet-
ipſa iudiciũ] eius [& onus eius egredietur] i. ex propria voluntate tyrannica, non ex cenſura
iuſtitiæ procedet iudicium eius, & perſecutio, quibus alios iudicabit & perſequetur. Vel ſen
ſus eſt, ꝙ ex actibus ſuis crudelibus merebit iudicari atꝗ puniri à Deo, vt ſicut fecit, fiat ei,
& vaſtetur ſicut vaſtauit. Aut certe iſte eſt ſenſus, ꝙ ex propria gente conſtituet gentes & pu
nitores ſæuiſſimos. [leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis.] Per hoc, quan
tũ ad cõparationem pardorum, hyperbolice inſinuatur magna valde velocitas equorũ po-
puli huius. Pardus aũt eſt animal velociſſimum, pulchra varietate diſtinctum. De quo Hie-
Hiere. 13 remias: Si mutare, inqᵗ, poteſt pardus varietates ſuas. Præterea lupi veſpertini ſæuiores ſunt
diurna fame iritati, vnde circa veſperã velocius currunt, eſcam prædamꝗ petentes. [& diſ-
fundẽtur equites eius] i. equeſtres gentis Chaldææ terram operient ſicut locuſtæ. [Equites
nanꝗ eius de longe venient] i. à Chaldæa vſꝗ ad loca inde remota. [volabunt quaſi aquila
feſtinans ad comedendum. Oẽs ad prædam venient] i. vltra modũ velociter inuadent gentes
& regna, quemadmodũ aquila famelica properat ad cadauer. [facies eorum ventus vrens] i.
quemadmodũ talis ventus faciem lædit, ſegetesꝗ corrumpit, ſic Chaldæi ipſo aſpectu affli
gent inuentes, & cuncta vaſtabunt. [& congregabit] rex atꝗ exercitus Chaldæorum, [quaſi
arenam captiuitatem] i. innumerabiles capiet in diuerſis prouincijs. [& ipſe de regibus tri-
umphabit.] nullus enim regum reſiſtere potuit Nabuchodonoſor. propter quod Daniel di-
xit ad eum: Tu rex regum es. [& tyranni ridiculi eius erunt] i. deriſionis materia, ita ꝙ deri-
Dani. 2. ſui eos habebit, faciliter vincet, raptosꝗ ante ſe currere faciet, quod inter delicias ſuas com
& 4. putabit, cum ſit ſignum potentiæ ſuę. [ipſe ſuper omnem munitionem ridebit] i. certam ſibi
Ibidem. victoriam de quacunꝗ munitione promittet, reputans ſe vrbes armatura & viribus hoĩm
roboratas faciliter deuicturum. [& cõportabit aggerem] implendo loca profunda lignis &
ſaxis, vt poſſint tranſiri. Hoc maxime fecit ante Tyrum in mari ſitam. [& capiet eam] i. quãli
bet munitionẽ à ſe impugnatam. [Tunc mutabitur ſpiritus] eius, i. poſt tantas victorias in
maximã ſuperbiã erigetur. Vel mutabitur ſpiritus eius, i. amens fiet ac inſenſatus. Vſu enim
rationis amiſſo, putabit ſe beſtiam, & inter feras conuerſans, fœnum comedet vt bos, iuxta
illud in Daniele: Ex hominibus eijcient te, & cum feris erit habitatio tua. [& pertranſibit] i.
Ibidem. à ſtatu & gloria regiæ ſublimitatis deficiet, ſecũdum quod dicitur apud Danielem: Tibi di-
citur Nabuchodonoſor, regnum tranſiuit à te. [& corruet] i. poſt hæc ſe humiliabit, morta-
lem cognoſcet, & eſſe deſiſtet. [hæc eſt fortitudo eiꝰ, dei ſui] i. talis fuit fortitudo regis iſtius,
qualis & Belis dei ſui. Fortitudo enĩ Nabuchodonoſor fragilis fuit & labilis, quẽadmodum
idoli ſui quod coluit nomine Bel. Præterea veritati diuinæ naturæ congratulans, diuinę ꝗꝗ
æquitati applaudens, propheta annectit. [Nunquid non tu à principio] i. immo tu ſolꝰ æter
nus es [dñe Deus meus,] qui licet ſis omnium Deus generali prouidentia & iure creationis,
ſpecialiter tamen es Deus meus & electorum, tam ex parte tui, qui ſingulariter benefacis ac
prouides nobis, ꝗ̃ ex parte noſtri, qui te ſumme diligimus, totaꝗ mẽte tibi inhæremus. [ſan
cte meus] i. ſanctificator animæ meæ, qui eſſentialiter ſanctus es, & quem tanꝗ̃ incõparabi-
liter ſanctum in ſanctitate colo. [& non moriemur] i. tua nos protegẽte clementia, non peni
tus à Chaldæis occidemur, ſed temporaliter corrigemur. Conſequenter propheta oſtendit
ſe diuinitus illuſtratum, & aperit cauſam ſuperioris quæſtionis & querelæ, quam mouit, cur

ſcilicet

ſcilicet De' taceret,conculcante impio iuſtiorem ſe.[Dñe,in iudicium poſuiſti eum] i. Nā
buchodonoſor in ſolio regali & tanta eminentia conſtituiſti,vt per eum tuæ iuſtitiæ iudi-
ciũ exequereris.[& fortẽ,vt corripes, fundaſti eũ] i.regẽ iſtũ in tanta poteſtate fundaſti ſed
fortẽ ſtatuiſti,vt per eius potentiã corriperes gentes iniquas,earũ peccata vlciſcẽdo, & ipſas
in manũ Chaldæorũ tradendo. [Mũdi ſunt oculi tui, ne videas malũ,& reſpicere ſuper ini-
quitatẽ non poteris.]Hoc dupliciter legi poteſt. Primo, inquirendo & abnegãdo,vel in per-
ſona imperfectorũ, quia ſic eſſe videtur,eritq́ ſenſus: Cũ ſis totaliter ſanctus,nõ vis attẽdere
vel aſpicere vitia hoĩm:q̃d apparet p hoc,q̃ non ſtatim adhibes vltionem. Secũdo ſic:Mun-
di ſunt oculi tui,i.intellectus tuus & ſapiẽtia abſq; omni ſunt culpa, ne videas malũ culpæ per
approbationẽ:& reſpicere ad iniquitatẽ non poteris,eas(vt dictũ eſt)approbando. Vnde &
impijs dicit:Neſcio vos. Cũ ergo ſit ita,[Quare non reſpicis]per vindictã[ſuper inique agen Matt.25.
tes,& taces deuorãte impio iuſtiorẽ ſe? Et facis hoĩes quaſi piſces maris,& quaſi reptile non
habens principẽ.] Iſtud totũ iam ſemel habitũ eſt atq; expoſitũ. Sed mirũ videtur,cur pro-
pheta quæſtionẽ hanc repetit,cũ iam ſemel ſoluerit eam. Et reſpondendũ,q̃ quæſtio iſta ge-
neraliter accipi poteſt,non de Chaldæis dũtaxat: vel ꝓpter nouã admirationẽ animo pro-
phetæ incidẽte, repetit eam,loquens in perſona impatientiũ hoĩm, vel iuſtorũ,rationẽ di-
uini iudicij cõprehendere non potentiũ.[Totum in hamo ſubleuauit]i.ſicut piſcator per hã
mũ capit & eleuat piſces, ſic Nabuchodonoſor ſua virtute in calliditate cepit quos voluit.
[traxit illud in ſagena ſua] i.lata ſua poteſtate ſubiecit captiuos, ita q̃ fugere ſeu euadere nõ
valebant.[& congregauit in rete ſuum]i.ſuo imperio atq; carcerib' illos incluſit. [Sup hoc]
i.de tãtis prædis hoĩm atq; triũphis, [lætabitur]corde,[& exultabit] corpore ſigna interio-
ris lætitiæ demõſtrãdo. [Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo]i.ob iſtas
victorias offeret victimas magnas deo ſeu idolo ſuo,cui' virtute atq; auxilio putauit ſe præ-
ualuiſſe. Ideo nomine ſagenæ ac retis exprimitur. [Quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, &
cibus eius electus,]i.imperiũ eius ditatũ eſt per direptionem ac ſpoliationem factam per ſa
genam & rete ſuperius dicta,vel virtute idolorum ſuorum, ſecũdum ſuam opinionẽ. [Pro-
pter hoc ergo expandit ſagenam ſuam] i.poteſtatem atq; exercitũ ſuũ ſuper terrã & gẽtes,
[& ſemper interficere gentes non ceſſat]i.indeſinenter horis ſolitis,quoaduſq; durat ei' cru-
delitas,interimit gentes,nunc vnam,nunc aliam,nec ſanguine ſatiatur humano.

¶Expoſitio tropologica eiuſdem capitulí I. Artic. II.

DEniq; Abacuc interpretaẽ amplexans,vel amplexatio. Qui ergo ſpũaliter Abacuc eſt,
Deũ brachijs charitatis ſtringẽdo,aut p modũ pie luctãtis amplexando, donec benedi
catur,illuminet & exaudiaẽ ab ipſo,hic cõſpicit [Onus Babylonis]i.mũdi huius miſe-
riã,præſentisq́ vitæ fragilitatẽ, & futuræ dãnationis intolerabile pondus, ſeculi amatoribus
præparatũ. Talis inſup Dni feruidus amplexator,& familiaris cũ eo diſputator,ꝓ ſua ac alio-
rũ ereptione & cõſolatione inſtãter orãs, nec tñ ad votũ exaudiri ſe vidẽs, piã agat querelã,
vt clementiã prouocet creatoris,dicatq́:[Vſq; quo dñe clamabo,& non exaudies?]qui tñ di
xiſti:Oĩs q petit,accipit:& q quærit,inuenit. Et rurſus:Si quid petieritis patrẽ in noĩe meo, Luce 11.
hoc faciã.[vociferabor ad te vim patiẽs.]i.validã impugnationẽ à ꝓprijs paſſionib',à mun Ioan. 15.
do perſequẽte aut adulãte,& itẽ ab inuiſibilib' hoſtib'.[& nõ ſaluabis] me ab iſtis moleſtijs,
cũ tñ promiſeris:Oĩs quicũq; inuocauerit nomẽ dñi,ſaluus erit. Porro tãto alti' vociferamur, Iohel. 2.
quãto affectuoſius deprecamur,etiã ſi nullã vocẽ formemus,qa nõ tam clamor oris,q̃ amor
cordis ſonat in auribus Dei. Hoc affectu videẽ Pſalmiſta locutus,dicẽdo:Vſq; quo dñe obli- Pſal. 12.
uiſceris me in finẽ? vſq; q̃ auertis faciẽ tuã à me? q̃diu ponã conſilia in anima mea? Vſq; quo
exaltabitur inimicus meus ſup me? Et S. Iob:Clamo ad te,& non exaudis me:ſto,& non re- Iob 30.
ſpicis me. Mutatus es mihi in crudelẽ. Verum in hac dilatione,quantũcunq; moroſa,ſeruan
da eſt patiẽtia incõcuſſa,atq; fiducia in Deo certiſſima,vt in omi anguſtia certiſſimi ſimus,
impoſſibile eſſe ſperantẽ in dño derelinqui,aut indeſinenter orantem repelli, & Deum pro-
pter profectũ nr̃m differre precis noſtræ effectum, aut aliud ſalubrius ſe eſſe daturũ. Preterea
talis Dei amplexator,conſiderans eccleſiã à ſuis æmulis multipliciter tribulari,bonos à pra
uis affligi,electos à reprobis opprimi,ex cõpaſſione ingẽti dicere poteſt in perſona ſua atq;
eccleſiæ:[Quare oſtendiſti mihi iniquitatẽ & laborẽ videre]i.malitiã impiorũ aduerſus ele-
ctos & electorũ fatigationẽ ſiue laborẽ, quem eis infligũt peruerſi.[prædã & iniuſtitiam con-
tra me]hoſtes etiã animarũ, interiora gratiæ bona & exteriora bona nituñẽ iuſtis auferre.
Hoc affectu dixit venerabilis ille Matathias, Iudæorũ grauiſſima pſecutione perſpecta: Heu
cur natus ſum videre mala gentis meæ? Sed iſta querela debet eſſe moderata,vt non ignore-
mus diſpenſationẽ diuini iudicij, quo boni in hoc ſeculo aduerſis purganẽ,mali vero peri-
culoſiſſime proſperantur. Hinc nempe dixit Pſalmiſta:Noli æmulari in malignantib', neq; Pſal. 36.
zelaueris faciẽtes iniquitatẽ, q̃m tanq̃ fœnum velociter areſcent. Et Chriſtus Ioan. 15. Si me
perſecuti ſunt,& vos perſequentur, quia non eſt ſeruus maior dño ſuo. Paulus quoq; Ne-

1. Theſ.3 mo,inqt,moueat in tribulationibus iſtis.[Quare reſpicis contemptores]i.diuinę legis trāſ-
greſſores,ſuperbos, inobedietes,rebelles,dādo eis bona vitæ pſentis, honorē, gloriā,famam,
prolē,diuitias,de qbus fert in Pſal.72.Ecce ipſi peccatores & abundantes in ſeculo,obtinu-
erūt diuitias.His ergo benignus eſt Deus,& in hoc eius bonitatē imitari debem⁹,quēadmo
Matt. 5. dū ait Saluator Luc.6.Eritis filij altiſſimi,qa ipſe benignus eſt ſup ingratos & malos.Et ali-
bi:Diligite inimicos veſtros,& bñfacite his q oderūt vos,vt ſitis filij pris vrī, q in cælis eſt,q
ſolē ſuū facit oriri ſup bonos ac malos,& pluit ſup iuſtos & iniuſtos.[& taces,conculcāte im
pio iuſtiorē ſe.]Quō verba hæc exponi poſſint in perſona perfectoꝝ & imperfectoꝝ,dictū
eſt in pcedenti capitulo.Si aūt in pſona imperfectoꝝ exponant,cōpetunt his,de qbus apud
Malac.3. Malachiā loquit dñs:Inualuerunt ſup me verba veſtra,& dixiſtis: Vanus eſt q ſeruit dño,&
qd emolumentū, qa ambulauimus triſtes corā dño? Ergo nūc beatos dicimus arrogantes,
ſiquidē ædificati ſunt.[& facies hoīs quaſi piſces maris.]Si hoc iuxta ſenſum præinductū aſ-
ſerēdo dicat,cōpetit negātibus prouidentiā Dei, de qbus habet in Pſal.72. Et dixerunt, quō
Iob 22. ſcit Deus,& ſi eſt ſciētia in excelſo? In Iob qq:An cogitas,q Deus excelſior cælo ſit,nec no
ſtra conſiderat, & circa cardines cæli perambulat? Hic error tribuit ſecuritatē peccandi.[&
factū eſt iudiciū puerſum,]dum iudices intuitu muneꝝ,vel fauore,timore,aut odio dānant
Pſal. 81. inſontē,& liberāt reum,quibus ait Pſalmiſta: Vſq quo iudicatis iniquitatē, & facies pecca-
toꝝ ſumitis?[propter hoc laceꝛata eſt lex]i.præcepta euangelicæ doctrinæ non cuſtodiūtur
Eccl 10. à iudicibus & platis ambitioſis ac cupidis:& ex cōſequenti,neq à ſubditis:qa ſecundum iu
Pſal.118. dicem populi,ſic & miniſtri eius.Vnde neceſſe habemus orare:Tempus faciendi dñe,vide-
licet qd poſtulo,diſſipauerunt legē tuam.[Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentē amarā & ve-
locem.]Per Chaldæos figurant diaboli,ſecundū qd Chrs de dæmone ait in euangelio Matt.
13.Inimicus homo hoc fecit,q ſuſcitāt à Deo,dum præſtat eis licentiā tentandi tribulandiq
hoīes,quēadmodum fert de quibuſdā Pſal.77.Miſit in eos iram indignationis ſuæ,immiſſi-
ones per angelos malos.[ambulantem ſup latitudinē terræ.]ſecundum qd ſatan ait ad dñm
Iob 1.Perambulaui terrā,& circuiui eam. Vel latitudo terræ, ſunt corda carnalium,lata via
tendentiū ad infernum. [vt poſſideant tabernacula non ſua] homines impœnitentes, quos
Rom. 1. Deus dat in reprobum ſenſum,qui ſunt Dei ex cōditione,ſed per iniquitatē efficiunt taber-
nacula dæmonum,qui ingreſſi habitāt ibi. Vnde de diabolo loquit Chriſtus Lucæ 11. Cum
fortis armatus cuſtodit atriū ſuū,in pace ſunt ea q poſſidet.[horribilis & terribilis eſt] quid
em̄ callidius aut crudelius ſeu pœnalius dæmone? qd inuidioſius aut nocentius eo? Propter
1.Petr.5. qd admonet Petrus:Sobrij eſtote & vigilate,quia aduerſarius veſter diabolus tanq leo rugi-
ens circuit,quærens quē deuoret.[ex ſemetipſa iudiciū eius]i.propria elatione meruit cōde-
mnari,qd maxime cōpetit primo apoſtatæ angelo, qui nullius ſuggeſtione,ſed ppriæ adin
uentionis ſuperbia eſt dānatus.Alij vero eius ſuggeſtione peccauerūt.[leuiores]i.ad peccata
velociores ſunt,[pardis equi eius]i.hoīes vitioſi,ſup quos equitat diabolus, ducēs eos qcūq
voluerit,iuxta illud Apoſtoli 2.Tim.2.A quo captiui tenent ad ipſius voluntatē.[& diffun-
dent equites eius]i.angeli ſatanæ,qui in aere volitāt,& vbiq hoīes tentāt.[qui veniūt de lon
ge]i.ab aere caliginoſo ſiue inferno,[volabūt qſi aquila]Sunt em̄ prōptiſſimi ex magna in-
uidia ad impugnandū hoīes.[facies eoꝝ ventus vrens]qm̄ flatu ſuo igne cōcupiſcētiæ corda
incendunt ac vrunt,& ſemē verbi cæleſtis infructuoſum efficiūt, dicēte filio Dei Matt.13.Ve
nit diabolus & tollit verbū de corde eoꝝ,ne ſalui fiant.[& congregabit qſi arenā captiuita-
tē]i.innumerabiles aīas vinculo peccatoꝝ cōſtringit,ſeruituti peccati ſubſternit,& ſuo infe
1.Tim.6 lici ſubdit dño.Qui em̄ volunt diuites fieri,incidūt in laqueū diaboli.Similiter oēs ſuper-
bi,luxurioſi, cæteriſq mortalibus vitijs inuoluti. Tales aūt, ſunt multi qſi arena. [& ipſe de
regibus triūphabit.]diuites nanq,magnates, & nobiles ſeculi facilius vincit. [& ipſe ſuper
oēm munitionē ridebit.]qa & clauſtra regulari inſtitutiōe firmata,magna iā ex parte ad re-
gulæ ſeu ſtatutoꝝ tranſgreſſionē vitamq induxit carnalē.[& cōportabit aggerem]i.diuer-
ſa tentationū inſtrumēta & occaſiones peccandi aſſumet cōtra clauſtrales.[& capiet eam]i.
munitionē ſeu congregationē clauſtralē pertrahet ad peccata.[tūc mutabit ſpūs eius]in ſu-
perbiā & peſſimā gloriationē,de taliū ruina vehemēter exultās. [pertrāſibit & corruet]i.per-
ibit, atq à Chriſto dānabitur. Qui viſitabit ſuper militiā cæli,& principes terræ,cōgrega-
Eſaiæ 24. bitq eos congregatione vnius faſcis,& claudent in carcere.[Dñe,in iudiciū poſuiſti eū.]Hoc
accipi poteſt de diabolo vel quocunq perſecutore iuſtoꝝ atq tyranno, per quos Deus iudi-
cium ſuū exequit,vlciſcendo per eos peccata hoīm in præſenti ſiue futuro.[quare nō reſpi-
cis ſup inique agētes?]Hoc dicere poſſumus zelo charitatis & æquitatis,optantes à Deo, vt
flagellet iniquos in præſenti ſeculo, ne grauius damnent in poſterum: vel vt hoſtes fidei ac
boni cōmunis tollat e medio terrę,& ne pmittat impios temporaliter proſperari,ne proſpe
ritas talis fiat eis occaſio maioris culpæ grauioriſq pœnæ. Vnde orat vir ſanctus Pſal.58.
Non miſerearis oībus qui operantur iniquitatem.[Totum in hamo ſuo ſubleuabit]i.dia-
bolus

bolus ſua tẽtatione vniuerſam generationẽ maloꝝ cõpræhendet, quã[trahit in ſagena ſua,]
i. multiformi fallacia.[& cõgeegat in rete ſuũ]i. in infernũ ſeu impijſſimã dñationẽ.[ſupet
hoc lætabiť,]qa de hoim deceptiõne gloriať.[proptetea immolabit ſagenæ ſuæ]i. exercitui
principũ tenebraꝝ offeret aias, quas fefellit, torquẽdas.[qa in ipſis incraſſata eſt pars eius]i.
illoꝝ cooperatione & tẽtationis ſubſidio plurimos ſibi incorporauit.[& cibus eius electus]
ſ. hoies q̃s deuorat, q naturali dignitate cũctis mortalibus eminent.[propter hoc expãdit ſa
genã ſuã]i. poteſtatẽ & tẽtationes, vel angelos ſatanæ, per q̃s alios capit.[& ſempee interfi-
cere gẽtes nõ ceſſat] inducendo eas ad culpã mortalẽ, quæ vitã gratiæ perimit. Propter q̃d
Chrs differit apud Ioannẽ: Ille homicida erat à principio, & in veritate non ſtetit. Sapiens Ioan. 8.
quoq; teſtatur quidam: Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terearum. Imitãtue autem Sapiẽ. 2.
illum, qui ſunt ex parte ipſius. Deniq; Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vi-
uentium. quinimo loquitur Ezech. 18. Nolo mortem morientis, ſed vt cõuertatur & viuat.

¶ Elucidatio Cap. II. Super cuſtodiam meam ſtabo. Artic. III.

PRæcedenti capitulo ꝓpoſuit ꝓpheta dño quæſtionẽ, dicẽdo: Quare non reſpicis ſuper
inique agẽtes, & taces deuorãte impio iuſtiorẽ ſe: nũc oſtẽdit ſe ad diuinã reſpõſionem
intentũ atq; ſuſpẽſum, & q̃d ſibi reſponderit Deus, declarat. Itaq; ait: [Sup cuſtodiã me-
am ſtabo]i. vigilanter intentus ero officio prophetali mihi cõmiſſo, & in ſublimitate conſi
derationis morabor, vt Deo illuſtrante, intelligã rationẽ eorũ quæ dico.[& figam gradũ ſu-
per munitionẽ]i. perſeueranter ſolicitus ero pro defenſione rei mihi cõmiſſę, vt muniã eam:
peophetæ nanq; habuerũt protegere populũ Dei per ſuas ſalutares doctrinas contea inuiſibi
les hoſtes. Vnde Abacuc loquitur de ſeipſo, quaſi de cuſtode caſtei obſeſſi, cui certa pars ca-
ſtri defendenda cõmittitur, qui multũ ſolicitus eſt ſup cuſtodiã ſuam, gradũq; figit ſup mu-
nitionẽ, i. locũ munitũ aut muniendũ. Huic aũt verbo cõſonat illud Eſai. 21. Super ſpeculam
dñi ego ſum ſtans iugiter per diẽ, & ſup cuſtodiã meam ego ſum ſtãs totis noctibus.[& con-
templabor]i. circũſpectus ero.[vt videã]oculo interiori, i. cognoſcã,[q̃d dicať mihi] à Deo
ad quæſtionẽ ei à me propoſitã.[& q̃d reſpondeã ad arguentẽ me] i. ad Deũ q me repræhen-
der, ſi male egero, vel indiſciplinate quæſiui.[& reſpõdit mihi dñs, & dixit: Scribe viſum]i.
intelligentiã tibi cõceſſam, ſeu viſionẽ propheticam tibi oſtenſam, ne obliuioni tradatur.
[& explana]i. euidenter declaea & palàm deſcribe[eum ſuper tabulas] i. in cordib⁹ hoim, de
q̃bus dicit Apoſtol⁹ 2. Cor. 3. In tabulis cordis carnalibus. Salomon q̃q; Prou. 6. Liga legem
in digitis tuis, & ĩ tabulis cordis tui ſcribe eã. Vel ſup tabulas materiales, ſeu materiã aptam,
vt ſcribať in ea.[vt percurrat] i. velociter legendo peetranſeat.[qui legerit eũ]ſ. viſum ꝓphe-
talẽ nũc tactũ.[Quia adhuc viſus procul]i. nõ ſtatim implebiť, q̃d mihi de præinducta quæ-
ſtione De⁹ reſpõdit, vel reuelauit, videlicet ꝙ contẽptores ac reprobos vult in ꝑſenti ad tem
pus florere, donec impleať in eis deiectio, quã talibus peccatoribus cõminatus eſt dñs.[& ap
parebit in fine, & non mentieť] Iſtud Hieronymus, Haymo, Beda & gloſſa exponũt de pri-
mo ſaluatoris aduentu, quẽ Abacuc ꝓmittit finaliter ſeu in fine ſeculoꝝ & vltima mũdi ętа-
te vẽturꝫ, & nõ mentieť Chrs veritas prima, q idipſum ꝑdixit.[ſi morã fecerit, expecta eum]
vt dicere poſſis: Expectans expectaui dñm. Etenĩ vniuerſi q ſuſtinẽt te, nõ confundenť. Vnde Pſal. 39.
& alius dicit: Expectabo Deũ ſaluatorẽ meũ, & præſtolabor eũ.[qa veniẽs]in mũdũ[veniet] & 24.
per incarnationis myſteriũ, & ſuꝑpſius ꝑſentationem apertã, atq; de nouo.[& nõ tardabit] Mich. 7.
vltra tẽpus prefixum à filio. Vel dilatio iſta propterea non diciť mora, q̃m nulla fuit reſpectu
durationis eã ſequẽtis. Alij aũt exponũt hæc de viſione iam dicta prophetica, cui⁹ impletio
erat differenda, expectanda, & ſuo tẽpore veraciter adimplenda. Porro ſecundũ primã ex-
poſitionẽ, per verba præhabita ſoluta eſt quæſtio propoſita, vtpote ꝙ vſq; ad Chri aduẽtum
iniquitas dñaretur in mũdo, nec iudicium ꝑueniret ad finem. Vnde & Chrs aſſeruit Ioan. 12.
Nunc iudiciũ eſt mundi, nũc princeps huius mundi eijcietur foras. Ne aũt ꝓpter dilationem
diſcrederet aliq̃s, adiecit propheta: [Ecce q incredulus eſt]verbis Dei,[non erit recta] i. iuſta
& vera,[anima eius in ſemetipſo.] immo ꝑ infidelitatẽ atq; errorẽ erit diſtorta, & operibus
curua, nõ erecta ad Deũ, cui cõſonat illud Eſai. 12. Qui incredulus eſt, infideliter agit.[Iuſtus
aũt in ſua fide viuet] vita gratiæ, i. merito fidei, ſ. interiori & exteriori fidei actu, Deo acce-
ptus erit, & opera meritoeia exercebit. Fides quippe eſt fundamentũ virtutũ, ſpũalis q̃q; ſtru
cturæ exordiũ, quo intellectus viatoris primo coniungiť Deo, & his quæ rationẽ excedunt,
præbet aſſenſum. Vnde ſecundũ Apoſtolũ Hebr. 11. ſine fide impoſſibile eſt placere Deo. Et:
Sancti per fidẽ vicerũt regna, operati ſunt iuſtitiã, adepti ſunt promiſſiones. Ruſuſq; Oẽs, Galat. 3.
inquit, vos filij Dei eſtis per fidẽ. Hæc aũt de fide formata, i. charitati coniuncta, ſunt accipi-
enda, de qua diuinus Apoſtolus Galat. 5. In Chriſto Ieſu neq; circũciſio aliq̃d valet, neq; pręp-
putiũ, ſed fides quę per dilectionẽ operatur. Deniq; quãta ſit virtus & efficacia fidei, innote-
ſcit ex eo, ꝙ Chrs toties proteſtať in Euãgelio: Fides tua te ſaluum fecit. Et: Omnia poſſibilia Marc. 9.
ſunt credenti. Et: Si habueritis fidem ſicut granũ ſinapis, dicetis huic monti, tollere, & mit-

tere in mare,& fiet.Simus ergo certiſſimi, prorſuſq; immobilitati in fide catholica, quę di
Roma.1. uinæ authoritati & increatæ lucis veritati innitit.Hoc teſtimonio iam inducto vtit Paulus
Heb.10. ad Romanos atq; Hebræos.Conſequēter oſtēdit ꝓpheta,ꝙ licet De⁹ ad tēpus ꝑmittat im-
pios ꝓſperari,taceṫq; deuorāte impio iuſtiorē ſe,nihilo minus tēpore ꝓſtituto & cōgruo fa
cit iuſtā vindictā.Et hoc quātū ad literam,manifeſtat iā in rege Babylonis, ꝓpter q̄d alij dicūt,
prophetā hoc loco ponere q̄ſtionis ſuperius motæ ſolutionē.[Et quō vinū potantē decipit]
Prou.23 i.vſu rationis priuat & calore affligit,iuxta illud:Blande ingredit,ſed in nouiſſimo mordebit
vt coluber.Hinc Eccleſiaſt.31.habetur:Quàm ſufficiens eſt homini erudito vinū exiguū,
& in dormiendo non laborabis ab illo,nec ſenties dolorē.[ſic erit vir ſuperbus]videlicet rex
Babylonis.Quod aliq referūt ad Nabuchodonoſor, alij ad Balthaſar eius nepotē:tamen vt
apparet,ſi litera rite penſet,propheta loquit indeterminate de rege Babylonis, ita ꝙ quędā
referunt ad Nabuchodonoſor,quædā ad Balthaſar.Quēadmodum ergo vinum decipit ma-
terialiter immoderate potantē, ſic ſuperbia regis Babylonis eū excæcauit,decepit, deiecit.
[& non decorabit]i.regio honore ac regno priuabit. Quod fuit abſolute impletum in Bal-
thaſar,quē Perſę occiderūt ac Medi. Aliqualiter vero fuit impletū in Nabuchodonoſor,qñ
(vt dictum eſt) tactus eſt amēs, & inter beſtias conuerſat⁹,regno pulſus,fœnoq; vſus.[q di-
latauit q̄ſi infernus aīam ſuā]i.aīæ ſuæ cupiditatē & crudelitatē, ita ꝙ inſatiabilis fuit ſicut
infernus.Quēadmodū enī infernus nō implet nec ſatiat dānatis, ſic rex Babylonis nō ſatiabi
tur occiſis atq; diuitijs, ſed cuncta diripuit & vaſtauit. [& ipſe quaſi mors]ꝓpter ſuā crude-
litatē amarus vt mors, nulliq; parcēs. [& non adimplebit cupiditas eius]cū auarus ſemꝑ ſit
Eccl 10. egens, iuxta q̄d ſcriptū eſt in Eccleſiaſtico:Auarus non implet pecunia.[& congregabit ad
ſe oēs gētes]i.gentes ſibi viciniores ſuo imperio ꝑ violentiā ſubdet. [& coaceruauit ad ſe oēs
populos]vt ſuo ſubijciantur dñio. Iſtud ꝓcipue cōpetit Nabuchodonoſor, q regnū Babylo-
nis maxime roborauit,& vniuerſa regna nō nimis diſtātia debellauit. Propter q̄d ſcriptū eſt
Hiere.1.Ab aquilone pandet malū ſuper oēm terrā.[Nunq̄d non oēs iſti]i.populi à rege Ba-
bylonis vaſtati[ſup eū ſument parabolā]i.prouerbiū de eo & eius deiectione formabunt.[&
loquelā ænigmatū eius]i.verbū figuraliū difficultatū ſeu parabolicaꝝ obſcuritatum de rege
nunc dicto.[& dicetur,væ ei q multiplicat non ſua]i.debita pœna modo inflicta eſt regi Ba-
bylonio alios ſpolianti.[Vſq;quo aggrauat contra ſe] i.in malū aīæ ſuæ auget, & onere vio-
lentaꝝ prædaꝝ colligit. [denſum lutū]i.terrenas diuitias ad vitia grauiter deprimētes,quæ
affectū in infimis mergunt, ne queat ad ſuperna leuari. Deniq; auꝝ & argentū q̄d niſi terra
alba & rubea? Et ſicut magna eſt vilitas luti, ſic tēporales diuitiæ à ſpūalibus viris villipēdun-
tur,qui cū Paulo oīa arbitrabant vt ſtercora,vt Chrm lucrifaciant. Deniq; iſta partim im-
pleta ſunt in Nabuchodonoſor tēpore ſuę amētię,qui tunc à populis irridebat. In Balthaſar
vero impleta ſunt abſolute,qñ à Medis occiſus eſt.Cui conſequenter ait ꝓpheta:[Nunquid
nō repēte conſurgēt,q mordeant te]i.Immo cito te impugnabūt Cyrus ac Darius cū exerci
tib⁹ ſuis Medis Perſiſq;.[& ſuſcitabunt lacerātes te]i.ciuitatē & populū tuū deſtruentes,teq;
occidētes,[& euigilabunt inſidiatores tui]i.diligēter te obſidebunt Medi & Perſæ. [& eris
in rapinā eis]i.bona tua diripient.[qa tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te oēs q reliqui
fuerint de populis]i.gentes q̄ man⁹ tuas euaſerunt,iungēt ſe hoſtibus tuis,& ſimul cū illis ra-
piēt tuas diuitias,fietq; tibi ſicut feciſti in alios.Diſtributiōes vero hic poſitæ,arctādæ ſunt
ſecundū ſubiectā materiā,& accipiendæ ꝑ generibus ſinguloꝝ potius q̄ pro ſingulis generꝝ.
Hæc aūt potiſſime patieris rex Babylonis[propter ſanguinē hoīs] i.occiſionē hoīm Iudæo-
rū,[& iniquitatē terræ ciuitatis] i,peccata q̄ cōmiſiſti contra Iudæā,in qua eſt ciuitas Hieru
ſalē famoſa ac metropolitana.[& hoīm habitantiū in ea]i.ꝓpter peccata quę in habitatores
Hieruſalē perpetraſti,q̄s crudeliter oppreſſiſti.Quāuis aūt rex Babylonis dire peccauit,alias
nationes vaſtādo,grauius tñ peccauit,populū Iudæoꝝ ac tēplum demoliendo. Idcirco pro-
pter illoꝝ occiſionē ꝓſertim deiectus aſſerit.[Væ]regi Babylonis[q cōgregat auaritiā]i.ma-
teriā auaritiæ,ſ.bona terrena,[malā domui ſuæ]i.ſibi & filijs atq; familijs ſuis nociuā. [vt ſit
in excelſo nidus eius] i.palatiū & habitatio eius, ſeu Babylon ciuitas eius ſit in magna emi-
nentia, poteſtate & gloria. [& liberari ſe putat de manu mali] i.de poteſtate hoſtili & malo
Dani.4. pœnali.De hoc nido dixit Nabuchodonoſor:Nonne hæc eſt Babylon ciuitas magna,quam
ædificaui in domū regni in robore fortitudinis meæ,& in gloria decoris mei?[Cogitaſti cō
fuſionem]i.cauſam confuſionis[domui tuę]hoc eſt,tua cogitatione iniqua atq; ſuperba me-
ruiſti poſteros tuos & regnū confundi atq; ſuperari,ſecundum q̄d Deus iniquitatē patrū viſi
Exo.20. tat in tertiā & quartā generationē:nam propter peccata parentū ac principum,filij & ſubie-
cti aliquando corporalibus pœnis afficiuntur. [& concidiſti populos multos] vulnerando,
prædando ſeu occidendo. [& peccauit anima tua.]cuius ſignum eſt: [quia lapis de pariete
clamabit,& lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt,reſpondebit]i.lapides parietum à
te deſtructoꝝ materialium aduerſus te conclamabūt,qm̄ ſua ruina ac diſſipatone oſtēdent
tuam

tuam crudelitatem, & dabūt hoībus occaſionē atq̧ materiā clamandi & vltionē appetendi
de te. Simili modo ligna, q̄bus partes ædificioꝝ cōnectunt, materialiter reſpondebūt. i. q̄rent
tibus oſtendent cauſam tuæ deſtructionis, q̄m tanta fuit ſeueritas tua in ædificioꝝ alienoꝝ
diſſipatione, ꝙ nidus tuus ſeu Babylon eſt deſtructa. Inanimata itaq̧ materialiter dicunt cla
mare & reſpōdere, ſicut in Pſal. dicunt laudare & bñdicere, iuxta illud: Valles abundabūt fru Pſal. 142.
mento, clamabunt, etení hymnū dicent. Adhuc propheta inuehitur contra Nabuchodono Dani. 3.
ſor: [Væ q ædificat ciuitatē in ſanguinibus] i. Babylonē conſtruxit in magnis peccatis & ho- Pſal. 64.
micidijs, interficiens populos, vt de p̄dis eoꝝ vrbem ſuam conſtrueret. Idcirco ſubiungit: [&
præparat vrbē] iam dictā [in iniquitate] i. de ſumptibus iniuſte adeptis atq̧ in maxima pom
pa. [Nunquid nō hæc ſunt à dño exercituū?] i. nonne ſubſcriptæ vindictæ à Deo infligentur
regi & populo Babylonis? tanquam dicat, vtiq̧. [laborabūt enī populi] i. Babylonij [in mul-
to igne] i. ad impediendū vel extinguendum Babylonis incendiū [& gentes] Chaldaicæ [in
vacuū] laborabunt, defendendo ſe contra Perſas & Medos. [& deficient] Babylonij ſeu Chal
dæi, non valentes Medis & Perſis reſiſtere. [quia implebitur terra] i. Chaldæa hoſtibus nunc
ſæpe expreſſis, [vt cognoſcat gloriam domini] i. ipſi Chaldæi per ſuæ vaſtitatis anguſtiam
experimētaliter ſentient vel cognoſcent excellentiā poteſtatis diuinæ, cuius virtute viderint
ſe ſuperari, quemadmodū Daniel prædixerat Balthaſar regi. Hęc aūt repletio terrę, & experi- Dani. 5.
mentalis agnitio gloriæ domini, fuit plurimum copioſa. [q̄ſi aquę operientes mare. Vę q po
tum dat amico ſuo, mittens fel ſuum] i. fel potui miſcens, & felleū potū exhibens. [& inebri-
ans] tali potu fraudulenter immoderateq̧ implens potautē, [vt aſpiciat nuditatem eius] i.
verecundiam, ignominiam, paupertatem. Iſtud ad literam contra Nabuchodonoſor dicit,
de q̄ ferūt Hebræi, ꝙ cū in Babylone magnum conuiuium faceret, iuſſit Zedechiam regē Iu
dæ adduci, & potu laxatiuo potari, quo facto, Zedechias mox corā oībus paſſus eſt ventris
fluxum, vnde poſt pauca præ confuſione & dolore defunctus eſt. Iſtud tamen ſecundū Hiero
nymū & Bedā, potius eſt fabula q̄ res vera. Ideo exponūt communiter, vt ſit ſenſus: Væ regi
Babylonis p̄fato, q potum. i. afflictionē dat amico ſuo, i. proximis, vel his quib⁹ aliqñ con- 4. Re. 25.
fœderatus fuit, ſeu ei amicabiles fuerunt. Et hoc modo Zedechias fuit amicus eius, q̄ndo ad
tēpus ei ſeruiuit, & fœdus ſeruauit q̄d init, q̄ñ Nabuchodonoſor cōſtituit eum regē: mittens
fel ſuū, i. cordis ſui amaritudinē, ſeueritatē, fallaciam ducens ad actū: & inebriās, i. abūdanter
adimplens potātes, hoc modo, vt aſpiciat nuditatē ei⁹, i. alios oēs ſpoliatos & depauperatos
ac victos cōſpiceret. Ad hoc q̄ppe oīa regna vaſtauit & ſpoliauit, vt ſuā potētiā decoraret, &
cōparatiōe nuditatis illoꝝ, ſua opulētia glorioſior videret. [Repletus eſt ignominia] i. Zede
chias, ſeu alius q̄libet à rege Babylonis p̄dicto modo potatus & inebriat⁹, magnā cōſecutus
eſt calamitatē & cōfuſionē. [p gloria] i. honore regio, vel alia q̄cunq̧ eminētia, poteſtate, vel
abundantia, q̄ floruit in hoc mundo. [bibe tu q̄q̧, & conſopire] i. o rex Babylonis, ſicut fe-
ciſti, fiet tibi: bibes enim calicē tribulatiōis, & afflictione velut potu impleberis atq̧ deficies.
Quod referri poteſt ad Nabuchodonoſor, quātū ad punitionē ei⁹ ſibi in hoc mūdo inflictā,
quando in amētiam verſus eſt: vel ad filiū filij ſui, puta ad Balthaſar regem, à Medis & Perſis Dani. 5.
occiſum. Ad vtrūq̧ etiā poteſt p̄tinere q̄d ſubdit: [circūdabit te calix dexteræ dñi] i. magna
punitio à diuina virtute pro vltione inflicta [& vomitus ignominiæ circūdabit te] vt egeras
q̄ abſorbuiſti, alijs ea relinquendo, ſcilicet ſpolia. [ſuper gloriam tuam] i. poſt magnificentiā
imperij tui, vel tibi adhuc regnanti iſta cōtingēt. Vel per vomitū ignominię deſignat ſuper-
abundans calamitas, quæ ad inſtar immoderatiſſimæ potionis erūpit. [q̄a iniquitas Libani]
i. peccatū q̄d cōmiſiſti in templū Dei in Hieruſalem, illud prophanādo ac deſtruendo. [ope-
riet te] i. propter illud grauiter punieris. Dicit aūt templū Liban⁹, quia de lignis Libani fuit
conſtructū, vt legit 3. lib. Regum. Propter q̄d in Zacha. habetur: Aperi Libane portas tuas. 3. Re. 7.
[& vaſtitas animaliū] i. deuaſtatio ſacrificioꝝ, q̄ de animalibus offerebant in templo. [deter Zach. 11.
rebit eos] i. cauſa erit ꝙ Babylonij ſeu Chaldæi à ſuis aduerſarijs terrebunt: meruerunt enim
interfici à Perſis hoc faciendo. [de ſanguinibus hoīs] i. etiam pro effuſione ſanguinis Iudęo-
rum. [& iniquitate terræ] i. crudelitate & prauitate, quā in terra Iudæ [& ciuitatis] Hieruſa-
lem [& omniū habitantiū in ea] cōmiſerūt. Chaldęi itaq̧ propter peccata cōmiſſa in Deum,
cuius cultū & templū demoliti ſunt, atq̧ in populū ei⁹, quē in Hieruſalē ac Iudæa atrociter 4. Re. 25.
vexauerūt, à Deo plagati, & hoſtib⁹ traditi ſunt. Cōſequēter cōtra oēs idololatras, ſpecialiter
tñ ac literaliter cōtra Nabuchodonoſor, dicit: [Quid prodeſt ſculptile] i. idolū ſculptū, [q̄a
ſculpſit illud victor ſuus?] i. formator artificioſe formauit, ornauit & figurauit. Tanq̄ dicat:
Cum ſculptile ſit ab hoīe factū, cōſtat ꝙ p̄deſſe nō queat, nec aliq̄d virtutis aut numinis ha
beat. [& conflatile] i. idolū cōflatum q̄d prodeſt? [q̄d fictor ſuus fecit & imaginē falſam] moli-
tus eſt. Idolū nāq̧ eſt falſa imago, q̄m decipit: nec id q̄d reprę́ſentat, tale eſt, q̄le p idolum ſi-
gnificat. Immo ſecūdū Apl'm, idolū nihil eſt, ſ. quantū ad reprę́ſentatū. Inter ſculptile & con
flatile hoc diſtat, ſecundū Bedam, ꝙ ſculptile eſt de ligno aut marmore, conflatile de metallo:

tamen vt alij dicũt,idem poteſt eſſe ſculptile atq; conflatile: q̃d em̃ igne cõflatũ eſt,poteſt po
ſtea arte ſculptoria aptius figurari,quemadmodũ factũ affirmant de vitulo aureo in deſerto
Exod. 32 à filijs Iſrael facto,q erat conflatilis & etiam ſculptilis,iuxta illud in Pſalmo: Et fecerũt vitu
Pſal. 105. lum in Oreb,& adorauerũt ſculptile,[qa ſperauit in figmento]i.idolo[fictor ei⁹] vel q iuſſit
illud formari, vel q opere adimpleuit. [vt faceret ſimulacra muta] i. idola inanimata aurea
atq; argentea. Quidam exponũt hæc de ſtatua aurea,quam Nabuchodonoſor fecit atq; ere
xit in campo Duran,in q̃ fecit ſe adorari,vt dicũt.Alij vero dicũt,q́ de ſtatua illa non ſit iam
ſermo,qa in ea Nabuchodonoſor nõ confidebat,ſed in alijs idolis q̃ colebat. Nihilominus
de ſtatua illa accipi poteſt q̃d de ſculptili atq; conflatili dictũ eſt.De idolis vero q̃ coluit Na-
buchodonoſor,ſumi poteſt, q̃d de ſimulacris mutis adiectũ eſt. [Væ] æternæ damnationis,
niſi pœniteat,imminet ei[q dixit ligno]i.idolo ligneo,[expergiſcere]i. euigila ad adiuuan-
dum ſeu inſtruendũ me.]&]q dicit,[ſurge,lapidi tacenti]i.idolo lapideo, q̃d loq nõ poteſt.
Pſal. 113. [Nunqd ipſe]lapis, ſeu de⁹ lapideus[docere poterit]i. futura p̃dicere, occulta reuelare, du-
bia determinare? Iſtud ſpecialiter cõtra regẽ Babylonis inducit,ſed accipi poteſt contra oẽs
idololatras,q idola lignea atq; lapidea inuocãt.[Ecce iſte]i.lapis, ſeu de⁹ lapideus.[cooper-
tus eſt auro & argẽto]i.precioſis ornamẽtis circũtextus,vel deauratus,aut argẽto circũdat⁹.
[& ois ſpũs nõ eſt in viſceribus eius]i.ſpm̃ vitalẽ nullũ intra ſe habet p forma,immo nec ve-
raciter viſcera habẽt,ſicut nec oculos,aures,aut manus, ſed ſimilitudinẽ tm̃,ſeu apparẽtiã.
[dñs aũt in tẽplo ſancto ſuo]i.De⁹ verus atq; oĩpotens,nõ in idolis vel idololatris, ſed in ele-
Pſal. 113. ctis & ſanctis p grãm,& in beatis ſeu cõprehenſoribus p gloriam,in cælo q̃q; empyreo p ſuæ
maieſtatis euidentiorẽ repræſentationẽ,ſuæq; poteſtatis eminentiorẽ operationẽ,eſt atq; mo
ratur. [ſileat à facie ei⁹ ois terra]i. om̃is homo in terra habitans,cõſideratione maieſtatis diui
næ humiliet,& à verbis idololatriæ atq; blaſphemiæ ceſſet,nec aliquid contra Deũ loq præ-
ſumat,ſed timore illius ori ſuo ponat cuſtodiam.

¶Explanatio moralis eiuſdem ſecundi capituli. Art. IIII.

QVilibet inſuper veraciter Chriſtianus, dicere habet: Super cuſtodiã meã ſtabo]id eſt,
tota vigilantia mentis inſiſtam cuſtodiæ cordis mei, vt illud in puritate conſeruem,&
Pſal. 38. Deo habitaculũ dignũ exhibeã,exẽplo eius q ait: Dixi,cuſtodiã vias meas. Ideo Salo-
mon Pro. 4. Omi,inquit,cuſtodia cuſtodi cor tuũ,qa ex ipſo vita procedit. Et Eccleſiaſtic⁹
Ecci 27. ait: Si non in timore dñi tenueris te inſtãter, cito ſubuertet domus tua. Hinc Deuterono. 4.
Moſes exhortat: Cuſtodi temetipſum & animam tuã ſolicite,& ne obliuiſcaris verboꝝ dñi
Dei tui,& ne excidant de corde tuo cunctis dieb⁹ vitæ tuæ. Puritas em̃ cordis,q̃ aliud non
eſt,niſi contẽplatiua atq; ſyncera delectatio,ſeu delectatiua & mũda contẽplatio Dei,eſt finis
oĩm exercitioꝝ noſtroꝝ,ob quã exteriores ſenſus & linguã ac ventrẽ frenamus: propterea
iugiter occupari oportet pro cordis mũditia obtinẽda,conſeruãda,ac cõſummãda: q̃d q fa
ciũt,audiũt à ſaluatore Mat. 5. Beati mũdo corde,qm̃ ipſi Deũ videbũt. Sic vtiq; ſtetit ſup cu
ſtodiã ſuã S. Iob,dicẽs ca. 23. Cõſiderãs Deũ,timore ſolicitor. Et itẽ 31. Semper q̃ſi tumẽtes ſu
3. Re. 17. per me fluct⁹ timui Deũ. Helias q̃q; & Heliſæ⁹,dicẽtes: Viuit dñs,in cui⁹ cõſpectu ſto hodie.
4. Reg. 3. Cõſideratio nẽpe diuinæ p̃ſentiæ maxime confert ad iſtã cuſtodiam. Propter quod ait Pſal.
118. Seruaui mãdata tua & teſtimonia tua,qa oẽs viæ meæ in cõſpectu tuo. Hoꝝ itaq; imite-
mur veſtigia,vt impleamus q̃d docet Apl'us Phil. 1. Cũ metu,tremore, & timore vr̃am ſalutẽ
operamini. [& figã gradũ]i.inceſſum cordis ſeu actũ ſtabiliã,firmiterq; locabo, [ſuper mu-
nitionẽ]i.animæ armaturã,cõfortationẽ ac defenſionem,vt ſim ſemp ſolicitus animã habe-
re munitam,ne ab hoſtib⁹ ſuæ ſalutis vincat,ne peccatis aut paſſionibus ſuperet. Ideo enim
monet Apl'us ad Epheſios 6. Induite armaturã Dei,vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diabo-
li. Vel figã gradũ ſup munitionẽ.i.Chr̃m,de quo legit Eſa. 26. Saluator ponetur in ea murus
& antemurale. Ipſe nanq; eſt fortiſſima atq; tutiſſima noſtra munitio,iuxta illud Prouer. 18.
Turris fortiſſima nomẽ dñi:ad ipſum currit iuſt⁹,& exaltabit. Vnde ſup Chr̃m figere gradũ,
eſt eius auxilio fortiter inhærere, totã in eo ſpem ponere, ab eius veſtigijs non abire, ſecun-
Hier. 16. dum q̃d ſcriptũ eſt: Dñe fortitudo mea,& refugiũ meũ,& robur meũ in die tribulationis. [&
contemplabor]i.actui rationis ero intentus,[vt videã]i.intelligam,[qd dicatur mihi]id eſt,
qd Deus in ſcripturis mihi p̃cipiat,qd hortet,quid conſulat,qd etiã vicarij eius,puta prælati
Pſal. 84. & doctores,mandẽt & p̃dicent. Audiã q̃q; quid loquat in me dñs De⁹ per ſe, vel per angeli-
cum ſpm̃. Hinc Prouer. 1. habetur: Audi fili mi diſciplinam. Siquidem audiens ſapiens, ſapi-
entior erit,& intelligens gubernacula poſſidebit. [& quid reſpondeam ad arguentem me]
i.quam Deo iudici rationem daturus ſim in die iudicij mei particularis,& etiam vniuerſalis.
2. Cor. 5. Omnes enim nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti. Felix qui per opera miſericor-
diæ religioſamq; vitam,ita q̃tidie ſe diſponit ad horam diuini iudicij: qui vt ſecurior domi
no occurrat,iã ſe debet totaliter humiliare,diuinæ æquitatis rigorẽ & ſuoꝝ defectuũ multi-
Iob 9. plicitatem pẽſando,iuxta q̃d ſcriptũ eſt: Nõ iuſtificabit homo cõpoſitus Deo, & ſi voluerit
cum

cum eo contendere, non poterit reſpondere vnũ ꝓ mille. Ideo loquitur Ezechias Eſa. 38. Dñe, vim patior, reſponde ꝓ me: quid dicã, aut quid reſpondebo, cũ ipſe fecerim? Deniq; prouidentia iſta cuſtodiendi ſeipſum, & aduertendi quid Deus loquatur, quid etiam ei reſpondeat, præſertim ineſſe debet principibus ac prælatis: Qm̃ iudiciũ grauiſſimũ in his q̃ præſunt, fiet. Sapiẽ. 6.
Nempe quo pluribus præſunt, eo ampliorem ſolicitudinem atq; formidinem habere iugiter debent, propter diuini iudicij diſtrictionem. Vnde in talium perſona loquitur Eſa. 21. Sup ſpeculam domini ego ſum ſtans iugiter per diem, & ſuper cuſtodiã meã ego ſum ſtans totis noctibus. Et Hierem. 31. ait: Statue tibi ſpeculam, pone tibi amaritudinẽ. Hoc eſt, accede ad cor altũ, vt exaltetur De⁹. Poſtremo, ſecundũ Hieronymũ, in hoc q̃d Abacuc ait: Contemplabor, quid dicat mihi, & quid reſpondeã ad arguentem me, eleganter miroq; ſenſu impatientiam deſcribit humanã, quam in diſceptationib⁹ ſemp habere conſueuimus, vt anteq̃ nobis ex aduerſo aliquis reſpondeat, & ſciamus in q̃ nos arguet, ad reſpondendũ paremur: ex quo oſtenditur, reſponſionẽ non rationis eſſe, ſed contentionis. Si enim eſſet ratio, reſpõſio debuerat expectari, & ſic videri, an reſpondere debuerit, an conſentire rationali reſpõſioni. ¶ Iam dixit propheta in perſona iuſti ſe velle attẽdere, quid ſibi dñs loqueretur: mox pius dñs eidem reſpondet, Eſaia dicente cap. 30. Ad vocem clamoris tui ſtatim vt audierit, reſpõdebit tibi. Rurſusq; Eſaiæ 65. dominus repromittit: Antequam clament, ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego audiam. Etenim iuxta Pſalmiſtam, Deſiderium pauperum exaudit domin⁹, Pſal. 9.
præparationem cordis eorũ audiuit auris tua. Itaq; ſubdit: [Et reſpondebit mihi dominus] per inſpirationem internã, vel alio modo iam tacto. [ſcribe viſum, & explana eum] i. inſtructiõem ac reuelationẽ diuinã tibi infuſam, clare ac lucide imprime. [ſuper tabulas] i. in mẽbranis, ſeu aptis memorijs proaliorũ & futurorum informatione. Vnde Symmachus tranſtulit, ſuper paginas. Hinc in Eccleſiaſtico dicitur: Sapientiam ſcribe in tẽpore vacuitatis. Vel, Eccẽs. 38
ſuper tabulas. i. in mentibus hoim, prout in Prouerbijs Salomon: Deſcribe, inq̃t, ſup altitu- Prou. 3.
dinem cordis tui. Apoſtolus q̃q; ad Corinth. Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordib⁹ no- 2. Cor. 3.
ſtris, non atramento, ſed ſpũ Dei viuentis, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. [vt percurrat] i. expedite atq; faciliter ſine difficultatis obſtaculo intelligat, [q̃ legerit eum,] videlicet viſum præfatũ, puta reuelatiõnẽ tibi factã, cur in hoc mũdo impij opprimãt iuſtos, [qa adhuc viſus procul] i. non mox per experientiam innoteſcet ratio, cur De⁹ permittat improbos & tyrannos in ſeculo iſto florere ac præualere. [& apparebit in finem] i. finaliter tempore diuinitus præordinato patebit cauſa iſtius, præſertim in die iudicij, vel etiam dũ tales à Deo in præſenti vita iuſte plagantur. [& non mentietur] i. viſus ꝓdictus falſus non erit. Iſtud enim permittitur, vt electi in vita hac à ſuis peccatis purgentur, maiori gratia impleantur, & gloriam ampliorem adipiſcantur. [ſi moram fecerit, expecta eũ] i. prædicti viſus adimpletionem longanimiter præſtolare, vel etiam Chriſti aduentũ, q̃ in primo ſuo aduẽtu edocuit, cur De⁹ ꝓdicta permittat, & in ſecũdo ſuo aduentu per experientiã edocebit, q̃ vtile fuerit bonis perſecutionem ferre malorũ. Hoc quippe tunc declarabit, impios æternaliter cõdemnando, & electos pleniſſime glorificãdo. [qa veniẽs veniet] ipſe Chrs, itemq; viſus præinducti impletio. [& non tardabit] vltra tempus diuinitus præſtitutum. Nam & ſi dilatio aduentus Chriſti atq; præfatæ impletionis iam longa appareat, tamen per comparationem futuræ æternitatis, breuiſſima eſt. Ideo Petrus archiapoſtol⁹ ait: Non tardat domin⁹ promiſſum.
Et Iacob. 5. legitur: Patientes eſtote vſq; ad aduẽtum domini, & confirmate corda veſtra, q̃- 2. Pet. 3.
niam aduentus dñi appropinquabit. Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. Sed & Apocalyp. 22. dominus proteſtatur: Ecce venio cito, & merces mea mecũ eſt, dare vnicuiq; iuxta opera ſua.
Nemo ergo frangatur aduerſis, ſed pleniſſima ſpe Deo innitẽs, veraciter dicat: Etiam ſi occi- Iob. 13.
derit me, in ipſo ſperabo. Patientia quippe op⁹ perfectũ habet. Et q̃niam ipſemet De⁹ veri- Iacob. 1.
tas prima loquutus eſt iſta, recte ſubiungit: [Ecce qui incredulus eſt] huius promiſſiõis diuinæ, [nõ erit recta anima ei⁹ in ſemetipſo. Iuſtus aũt ex ſua fide viuet.] hoc in ꝑcedenti articulo ſatis tractatũ eſt. Pro eo q̃d hic dicitur ſecũdũ tranſlationẽ Hieronymi, Iuſtus ex fide ſua viuet, Septuaginta tranſtulerũt: Iuſtus ex fide mea viuet. Sicq; Apoſtolus ad Romanos ſcriptu Rom. 1.
ram iſtam allegat. Senſus em̃ eſt idem, q̃niam eadem fides eſt noſtra tanq̃ ſubiecti ac recipien Hebr. 10
tis, & Dei tanquam obiecti ac influentis. [Et q̃modo vinũ potantem decipit,] i. ſuo ſapore, candore, atq; vigore ad deceptiõem materialiter occaſionaliterq; inducit, quamuis potator à propria concupiſcentia & guloſitate fallatur actiue atq; directe. Decipit autem vinum potantem, q̃niam lumen diſcretionis obtenebrat, & ſtulto ſimilẽ facit, ac facile deceptibilẽ reddit, ſicut Oſee 4. habitum eſt: Fornicatio & ebrietas & vinũ auferũt cor. [ſic erit vir ſuperb⁹] quia à propria elatione excæcatur & fallitur, putans ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit: ab alijs quoq; ſe putans ſapientẽ & magnum cenſeri, cum frequenter contingat oppoſitum: Immo multoties à cunctis eius ſuperbiam conſiderantibus, deridetur ac ſpernitur, ſecundum quod Eccleſiaſtic. 10. legitur: Odibilis coram Deo & hominib⁹ eſt ſuperbia, quid ſuperbit terra & cinis?

[& non

& non decorabitur, donis gratię in pręſenti, nec donis glorię in futuro: qui enim ſe exaltat, humiliabiť. Nam & ipſa ſuperbia coram Deo turpiſſima eſt, & animã dæmoni ſpecialiter ſimilat. Ideo Prouerb. 8. dñs aſſerit: Arrogantiã & ſuperbiam & os bilingue deteſtor. qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam, i. inſatiabilis ambitiõis, cupiditatisq́ fuit, immoderatiſſime appetendo honores atq; diuitias mundi, & ipſe quaſi mors non adimplebiť, id eſt, queadmodum infernus non adimpletur damnatis, nec mors defunctis, ſed oẽs conſumit & perimit, prout Salomon Pro. 30. ſcribit: Quatuor ſunt inſatiabilia, ignis, mors, infernus, &c. Ira ſuperb' nõ quietať in diuitijs ac mũdi honoribus. Appetitũ nanq; rationalis creaturę caduca iſta nequeũt ſatiare. & congregabit ad ſe oẽs gentes, i. diuerſis & plurimis præeſſe & dominari conabiť, ſicut videmus in multis: qđ totũ ad diabolũ & Antichriſtũ præcipue poteſt referri. Nunqd non oẽs iſti ſuper eum ſument parabolam? vtiq; omnes electi à ſuperbo qꝫcunq; damnato oppreſſi, cũ eius iuſtam damnationem perſpexerint, prouerbiũ qddam formabunt de eo ex zelo iuſtitiæ, conformantes ſe æqtati diuinæ, & dicent: Væ ei, qui multiplicat non ſua, i. iuſta damnatio nũc infligiť arroganti, qui honorem Deo debitũ, aliorũq́ bona

Hier. 24. 44. 51. ſibi nequiter vſurpauit. Hinc de populo reprobo De' frequenter ait per Hieremiã: Dabo

Iob. 22. eos in maledictionem, & in prouerbiũ & in opprobriũ, & in ſibilum. Quod autem impij ip

Pſal. 57. die iudicij ab electis taliter irridebunť, tangiť in Iob: Innocens ſubſannabit eos. Et in pſalmo: Lætabiť iuſtus cũ viderit vindictam. Vſq; quo aggrauat contra ſe denſum lutum? id eſt, q̃diu ſuperbus & cupidus in ſeculo iſto, cæleſtibus bonis, ſpũalibusq́ aĩę diuitijs ſpretis, colligit ſibi terrenas diuitias, affectũ deorſum prementes, & vſq; ad inferos pertrahentes: q̃ animam eas amantem fortiter tenent, & vehementer commaculant, quemadmodũ qui denſo luto infigitur, non faciliter inde extrahiť, multũq; ſordidať. Secundũ Hieronymũ, Diuitiæ multiplicatæ, eleganter luto ſunt cõparatæ, qa in veritate viles ſunt & ſpernendę, graues, & curis atq; diſtractiõib' plenę. Vnde à viris pfectis vt ſtercora contemnunť. Et ſicut aqua terræ mixta, efficit lutum: ſic cõcupiſcentia (quæ comparať aquæ, iuxta illud Geneſ. 49. qđ Iacob ad Ruben inceſtuoſum ait: Sicut aqua effuſus es) coniuncta terrenis, facit amorem terrenoꝝ, q eſt animæ lutũ viliſſimũ. Vilipẽdenda ſunt ergo temporalia & terrena, vt ſpiritalibus donis ditemur, qbus tãto ampli' adimplemur, q̃ pro Dei amore & gloria cordialius ſenſibilia atq;

1. Tim. 6 carnalia aſpernamur. Qui eñ volũt diuites fieri, incidũt in tẽtationẽ, laqueũq; diaboli. Ideo

Eccl. 10. ſecundũ ſcripturam, Auaro nihil eſt ſceleſtius. Et nonne miꝝ, q eatenus excæcamur, vt diligentius exqramus diuitias corporis, q̃ opulentiã aĩæ, puta virtutes & dona ſpũſſancti? Nunquid non repente conſurgent q mordeant te? i. iniquitas tua cito punietur, & tuipſe peribis. Punitores aũt poſſunt intelligi dæmones, q ſunt ſerpentes mordentes. Hinc Deuteronom. 7. ſcribitur: Dñs Deus ipſe eſt fortis, & reddens odientibus ſe ſtatim, ita vt diſperdat eos, & vltrã non differat, protinus eis reſtituens qđ merenť. Et in Eccleſiaſt. 5. Ira à Deo cito approximat,

Eccles. 8. & ſubito veniet ira eius. Nec obſtat qđ Salomon profiteť: Etenim quia non cito proferť cõtra malos iudiciũ, abſq; vllo timore filij hoĩm perpetrant mala: q̃uis enim interdum videatur diuinæ vltio æqtatis diu differri, nihilominus reſpectu pœnæ futuræ, vix momentanea comprobať. Et ſuſcitabuntur lacerantes te, i. dæmones te acriter affligentes, ad tui punitionem Deo iudice prouocabunť, & eris eis in prędam, quando in manus eoꝝ traderis. reprobi nãq; fiunt dęmonũ prędę, dũ in eoꝝ captiuitatem male viuẽdo, aut debitas pœnas recipiẽdo, re-

Luc. 11. digunť. Ideo Chrs in euangelio peccatores appellat vaſa & ſpolia dæmonis. & euigilabunt inſidiatores tui, i. hoſtes pmemorati diligentiſſimi erũt ad pertrahendũ te in loca pœnalia.

1. Pet. 5. Diabolus nãq; tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Dæmones equidem q̃ſi dormiũt & qeſcunt, dum nos impugnare, tentare, & tribulare deſiſtũt. Sed cũ Deo pmittẽte aut imperante, de nouo inuadũt, vel ad inferos trahunt, q̃ſi euigilant. quia tu ſpoliaſti gẽtes multas, bona eaꝝ diripiendo, ſpuliabũt te omnes, q reliqui fuerint de populis, i. vniuerſi electi, qui ſunt reliquiæ Dei, in die iudicij te condemnabũt, & bonis glorię priuandũ cenſebũt, ſententiam iudicis approbando: ſancti eñ iudicabũt nationes, & dominabunť populis, de q-

Sapi. 3. Pſal. 148. bus ferť in Pſalmo: Gladij ancipites in manibus eoꝝ, ad faciendam vindictam in nationib', increpationes in populis, vt faciant in eis iudiciũ conſcriptũ. Hæc igiť patieris propter ſanguinem hominis, i. occiſionem eoꝝ, q̃s ſpiritaliter malo exemplo, perſuaſione peſtifera, cõminatione, adulatione aut ſimili modo necaſti, vel corporaliter occidiſti ſiue læſiſti, & iniqtatem ciuitatis terræ, i. propter peccata, q̃ contra eccleſiam (q̃ eſt ciuitas Dei, in terra hac militãs) cõmiſiſti, & hominũ habitantiũ in ea, i. & propter exceſſus tuos contra Chriſtifideles, qui fide, charitate, & opere in eccleſia permanent, ab eccleſiaſtica vnitate atq; indiuidua vnitate non recedentes. Væ qui congregat auaritiam malã domui ſuæ, i. auaro, qui terrena ſibi & pueris ſuis atq; familię immoderater periculoſeq; colligit. vt ſit in excelſo nidus eius, i. in ſeculo iſto ſublimiter habitatione & loco, amãs primũ locũ vbiq;. multi nãq; auaritiã ad excellentiam ordinant. & liberari ſe putat de manu mali, i. de poteſtate diaboli, & rigore futuri

ſuppli-

ſupplicij. Tales ſunt ſeculi amatores, qui temporalibus ſic inhærent, ꝙ damnationem eis im
minentem non penſant, neq; verentur, ſed vana ſecuritate perdunt ſeipſos, de qbus ait Apo
ſtolus 1. Theſ. 5. Cum dixerint, pax & ſecuritas, tūc repentinus eis ſuperueniet interitus. In
Eſaia quoq; domin' 27. ait: Veniet ſuper te malum atq; calamitas, & neſcies ortum eorum.
Porro ſecundum Hieronymum, hoc loco dicit auaritia mala, ad diſtinctionem bonæ, vt ſit
bona auaritia doctoris eccleſiaſtici, qui nunquam ſatiat multitudine ſectatorum: & quan- bona auari
to plures habuerit diſcipulos, tanto magis ad doctrinæ ſtudium conciterur. Vnde bona aua
ritia, eſt inceſſabilis appetitus ſpiritualium diuitiarū, quemadmodum bona ſuperbia nun-
cupatur, qua quia vilitatem peccati deteſtans, veram Deoq; placitam excellentiam cupit, de
qua domin' ait per Eſaiam 60. Ponam te in ſuperbiam ſeculorū. Hinc iuſtus, cuius eſt auxili
um à domino, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lachrymarū. [cogitaſti confuſio-
nem domui tuæ] i. conſenſu & mente ea tractaſti, quæ animum faciunt inordinatum ac vi-
tioſum, confuſionemq; merentur tibi, & pertinentibus ad te, conſentientibus tibi, immo &
damnationem æternam, in qua nullus eſt ordo, ſed ſumma confuſio. [concidiſti populos
multos] eos corporaliter ſpiritualiterve lædendo, vt dictum eſt. [& peccauit anima tua] id
eſt, tuipſe in eos, ponendo partem pro toto, cuius peccati indicium eſt, quia lapis de pa-
riete clamabit. Hoc intelligi poteſt, vel de ipſis ædificijs electorum ab impijs diſſipatis ſecun
dum intellectum in præcedenti articulo poſitum, vel de electis, qui ſunt lapides viui ipſius
eccleſiæ, qui ſæpe zelo iuſtitiæ clamant ad Deum contra iniquos. Quidam per lapidem
iſtum intelligunt Chriſtum, lapidem angularem, qui in iudicio clamat aduerſus damnan-
dos, iuxta illud in Eſaia 42. Vociferabitur & clamabit, & ſuper inimicos ſuos confortabit.
[Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.] Hoc generali-
ter accipi poteſt aduerſus principes, qui de prædis & ſumptibus aliorum iniuſtis conſtru- iustis
unt ſibi vrbes, domos & caſtra, inaniter & pompoſe: aptius tamen accipitur contra præla-
tos carnales, & aliorum ſeductores, qui eccleſias ſuas vitioſe gubernant, mendaciter in-
ſtruunt, & in perditionem ſuam ac ſubditorum ſubuertunt. [Nunquid non à domino ex-
ercituum ſunt hæc?] id eſt, prædicta mala pœnalia, ſeu iuſtæ vindictæ à Deo ſunt vtique, Eſai. 45.
qui ait per Eſaiam: Ego Dominus faciens bonum, & creans malum. Vel ſenſus eſt, quod
ædificatio iſta culpabilis non eſt à DEO, quantum ad deformitatem peccati. Quod au-
tem iſta non ſint hoc modo à Deo, quod quidam male ab alijs gubernentur, hinc patet:
[Laborabunt enim populi] male recti atque ſeducti. [in multo igne] iræ, & cupiditatis,
ac vitiorum, immo & igne tartareo. [& gentes] huiuſcemodi [in vacuum] laborabunt,
[& deficient] id eſt, felicem finem non conſequentur, & fine fruſtrabuntur optato. Vn-
de Sapientiæ 5. fatentur: Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vi-
as difficiles. Signum quoq; veritatis iſtorum eſt, [quia replebit terra] id eſt, eccleſia electo-
rum in hac valle miſeriæ ſeipſam ſemp humilians, à ſpiritu ſancto vnctionem & illuſtrati-
onem ſuſcipiet. [vt cognoſcat gloriam domini] id eſt, excellentiam ſapientiæ atque iuſtitię
Dei, ſeu maieſtatem diuinam in iuſta punitione prauorum, ſaluationeq; electorū. Quod
fiet tam copioſe, [quaſi aquæ operientes mare,] id eſt, ſicut flumina, quæ iugiter & exupe-
ranter deſcenderunt in mare magnum, eiuſq; ſuperficiem tangendo operiunt. Vnde Ec
cleſiaſtes inducit: Ad locum vnde exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant. Et ibi- Eccle. 1.
dem ſcriptum eſt: Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. Deniq; huic ſi-
mile eſt illud Eſaiæ 11. Repleta eſt terra ſcientia domini, ſicut aqua maris operiens. [Væ qui
potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum] id eſt, cuilibet adulatori ſeu deceptori, ꝗ mala ſub
ſpecie boni proponit, & vere nociua atq; amara, vel æternæ amaritudinis inductiua inge
rit alteri, quem ſe confingit amare. [vt aſpiciat nuditatem eius] id eſt, reddat eum confuſum,
& bonis priuatum. Hinc Eſaias 32. Fraudulenti, inquit, vaſa peſſima ſunt. Et Pſalmiſta: Vi- Pſal. 5.
rum ſanguinū & doloſum abominabit dominus. Sed & qui ſophiſtice loquit, odibilis eſt.
Ideo ait Apoſtolus 1. Theſ. 5. Ab omni ſpecie mala abſtinete vos. [repletus eſt ignominia] qui
ita decipitur. [Bibe tu quoq;, & conſopire,] id eſt, tu deceptor viciſſitudinem recipe & quod
meruiſti, ſuſtine. [Circundabit te calix dexteræ domini] id eſt, diſtricta vltio Dei, quate-
nus ſicut feciſti proximo, fiat tibi à Deo. Quemadmodum Chriſtus Matth. 7. Eadem, in-
quit, menſura qua menſi fueritis, remetietur vobis. Hinc Ioannes Apocalypſ. 14. teſtatus apocalipsi
eſt: Hic bibet de vino iræ Dei omnipotentis, quod mixtum eſt mero in calice iræ ipſius. De
calice iſto habetur Pſalmo 74. Calix in manu domini, vini meri plen' mixto. Item Hiere-
mi. 51. Calix aureus Babylon in manu domini, de vino eius bibent om̄es gentes. Præterea ad-
uertendum, quod dextera domini in ſcripturis ſæpe in bono accipit, & tunc magnum gra-
tiæ eius fauorem ac pietatem deſignat, ſicut in Pſalmo 17. quo dicitur: Dextera tua ſuſcepit
me. Interdum quoq; in malo accipitur, tuncq; deſignat grauem Dei vindictam, quemad-
modum etiam homo grauius percutit dextera quàm ſiniſtra. Vnde cantam' in Pſalmo 20.

Dextera

Dextera tua inueniat omnes qui te oderunt, atq; in loco præſenti: Circundabit te calix dexteræ domini. Et vomitus ignominiæ circundabit te, id eſt, tanta à Deo confuſione repleberis, vt præ crapula vomens quod ſumpſit, qa iniquitas tua & iuſta punitio redundabit in te, ſicut in Pſalmo 7. habet: Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit.
Prou. 11. In Prouerbiorum quoq; libro: In inſidijs ſuis capient iniqui. Et Eſaiæ 3. legitur: Væ impio in malum, retributio manuum eius fiet ei. ſuper gloriam tuam, id eſt, poſt inaniſſimam gloriationem & friuolam exultationem, quam in alioꝝ ſupplantatione habuiſti. Hoc dicit contra eos, qui in aliorum ruina lætantur. Quia iniqtas Libani, id eſt, impietas gloriæ ſecularis apparenter florentis. Libanus nanq; candidatio interpretat. operiet te, id eſt, tuæ deiectionis atq; miſeriæ cauſa erit, & vaſtitas animalium deterrebit eos, id eſt, anguſtia, quam impij rationalibus inferunt creaturis, erit cauſa, quod & ipſi à Deo deterrebunt in tempore vltio-
Pſal. 96. nis. Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictoe ſuus? Hoc generaliter cõtra idololatras accipi poteſt, contra quos dicitur: Confundantur omnes qui adorant ſculptilia, & qui gloriantur in ſimulacris ſuis. Itemq; Deuteronom. 27. Maledictus omnis qui fecerit ſculptile, & conflatile opus manuum artificum. Specialius veeo accipitue contra omnes vitioſos, qui creaturæ potius quàm creatori inhærent, & aliqd ſenſualiter diligunt, cuius phantaſmati tanquam idolo cuidam intenti ſunt, quorum deus venter eſt, vel Venus, aut certe pecunia, ſeu gloria mundi, quibus implendum eſt, quod in fine primæ ſuæ Canonicæ ſceibit Ioannes: Cuſtodite vos à ſimulacris. Nil ergo inordinate amemus, ſed Deus ſit in nobis ratio diligendi omnia, quæ præter eum amamus, nec vanis imaginibus coe noſtrum depingamus, præſertim tempore diuinoꝝ, quatenus mente pura, nuda, indepicta, & integea ei vacare poſſimus. Dominus in templo ſancto ſuo, id eſt, triumphanti ac militanti eccleſia, immo in omni mente deuota & corpore deuotorum, ſicut Apoſtolus 1. Coe. 3. Templũ inquit, Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Et rurſus: Corpora veſtra templum eſt ſpiritus ſancti. In eccleſia militanti eſt per gratioſam inhabitationem, in eccleſia triumphanti per glorioſam manifeſtationem, vbiq; aũt per eſſentiam, præſentiam atq; potentiam, qa in ipſo viuimus, mouemue, & ſumus. Nuſquam vero eſt per incluſionem vel circuuſcriptionem. Cætera innoteſcant ex dictis in præcedenti articulo.

¶ Declaratio capituli tertij, ſcilicet cantici: Domine, audiui auditionem tuam, & timui. Arti. V.

PRæſenti capitulo præmittitur in Hebræo titulus iſte: [Oratio Abacuc prophetæ pro ignorantijs vel ignorationibus] ſecundum Hieronymum, eſtq; ſenſus ſecundum eundem, quia in principio huius libri temere dixit Propheta: Vſquequo domine clamabo, & non exaudies? quare non eeſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? Propterea egreditur peruerſum iudicium. Et quædam ſimilia quæ prima facie non videntur bene ſonate. Nunc agit pœnitentiam, & plangit quod temere eſt loquutus, & veniam deprecatur, eo quod contra diuina iudicia murmurauit, quia ignorans fecit. Sed huic expoſitioni quidam obijciunt, quoniam veriſimile non videtur, quod propheta diuinitus illuſtratus, ignorauerit diuina iudicia eſſe iuſta, ſaltem in generali, quanuis modum rectitudinis neſcierit in particulaei. Itaq; dicunt, quòd ſicut in propria perſona non dixit præinducta verba contra diuinam iuſtiiam, ſed in perſona infirmorum, ita nunc orat in perſona eorum, vt & muemutatio & oeatio in illorum perſona prolata credatur. Iſtud apparet ſatis probabiliter dictum, & verba Hieronymi poſſunt ad idem reduci, præſertim cum ipſe ſanctus Hieronymus in exordio expoſitionis huius prophetiæ teſtetur, prophetam loqui verba peæallegata in perſona Iudaicæ plebis. Et poſtea ait: Hæc dicit Propheta, non quod ipſe ſentiat, ſed quod impatientiam humanam in ſua perſona exprimat ſicut frequentee Apoſtolus Paulus vaeias in ſe hominum recipit perſonas exprimitq; ſententias. Vnde quod nunc ait Hieronymus, Prophetam temere & ex ignorantia eſſe loquutum, veniam quoq; precari, accipi poteſt ita, vt ipſa temeritas & ignorantia, quæ in verbis prophetæ ſonueeunt, eeferantur ad eos, in quorum perſona loquutus eſt. Porro, ſi quis dicat, non oportere prophetam à peccatis venialibus excuſari, & ideo licet agnouerat Deum eſſe iuſtiſſimum, ac eius iudicia eſſe iuſta, non dubitauit in generali, tamen ex interno cordis ſui doloee rõnem aliqualiter offuſcante & impatientia quadam, orta ex populi Iudæorum grauiſſima oppreſſione, temere ſit loquut⁹, ſicut & Ionas propheta fugit à
Ionæ 1. facie domini. Et non obſtante quod dominus dixit, Nunquid bene iraſceris tu, reſpondit:
Ionę. 4. Bene iraſcor vſq; ad mortem. Iob etiam profitetur cap. 42. Inſipienter loquutus ſum & quę vltra modum excederẽt ſciam meam. Idcirco ipſe me reprę̄hendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Si (inquam) quis dicat temeee eſſe ſanctum Abacuc in hac parte loquutum ex vehementi dolore, rectum rationis iudicium in particularibus aliqualiter impediente, atque ob id veniam poſtulantem, reſponſionis huius vigotem ſtudioſis committo. Ait ergo

beatus

beatus prophetat [Domine, audiui] interiori auditu te intus in anima per angelum tuū loquentem, quemadmodū Zacharias: Angelus, inquit, loquebaꝫ in me. Vel certe etiam exte- Zach. 2.
riori auditu per angelū. Certum eſt nanqꝫ, angelū Dei viſibiliter apparuiſſe, ſenſibiliterq́ fo-
ras loquutū fuiſſe huic prophetæ, qñ in Babylonē tulit eundē, quemadmodū in Daniele ſcri Dañ. 14.
bitur. Vnde & ea quæ nunc ſcribit, extrinſecus forte audiuit. [auditionem tuam] i. res audi-
tu perceptas, videlicet deiectionem & pœnam regis Babylonis ac populi eius, in præcedenti Abac. 2.
articulo poſitas. [& timui] te, conſiderando rigorē tuæ iuſtitiæ, & ꝗ horrendum ſit incidere Heb. 10.
in manus Dei viuentis. Deniqꝫ Eſaias, quid ſibi contigerat, cum Babyloniorum afflictiones
ſibi Deus præoſtendiſſet, pandit dicēs: Propterea repleti ſunt lumbi mei dolore. Corrui cū Eſai. 21.
audirem, conturbatus ſum cum viderem, emarcuit cor meū. [Dñe, opus tuū] eſt præinducta
punitio Chaldæorꝫ, ꝗniam tua virtute poti⁹, ꝗ humana poteſtate peracta eſt. [in medio annorum] id eſt, in virili ætate ipſius Balthaſar regis Babylonis. [viuifica illud] id eſt, ad effectū
perduc præfatam Chaldæorum ſeu Babyloniorꝫ deiectionem. Balthaſar quippe fuit fili⁹ fi- Dani. 5.
lij Nabuchodonoſor regis Babylonis, cui⁹ Balthaſar tempore Medi ac Perſæ demoliti ſunt
Babylonē. Et ꝗniam ætas virilis eſt medium vitæ humanæ, ipſe Balthaſar, qui in virili ætate Eſai. 38.
occiſus eſt iuuenis, in medio annorum fertur occiſus, iuxta quem modū loquitur Ezechias:
Ego dixi, in dimidio dierꝫ meorꝫ vadam ad portas inferi. i. ad limbū patrum deſcendā. Auditis enim ſermonibus Eſaiæ, putauit ſe in virili ætate ac iuuentute mox moriturum. Vel ſic
& fructuoſius: Dñe, opus tuū eſt ꝗd ſupra dixiſti. Apparebit in finem, & non mentietſi moram fecerit, expecta illū, qa veniens veniet, &c. Id eſt, incarnatio & miſſio Chři in mundū, eſt Abac. 2.
o Deus pater vel Deus trinitas opus tuum præcipuū, in medio annorꝫ, i. in plenitudine temporꝫ ſeu tempore gratiæ, quod inter annum iræ & annum gloriæ mediū eſt. Viuifica illud,
Chriſtum actualiter mittendo in mundū ad liberandum gen⁹ humanū. Conſequenter propheta oſtendit, ſe certificatum à Deo de adimpletione & verificatione eorꝫ, quæ iam poſtulauit. [In medio annorꝫ,] de quibus iam dictum eſt, [notū facies] i. opere demonſtrabis vera
eſſe quæ dixi, videlicet Chaldæorꝫ punitionem ſeu Chriſti aduentū. [Cum iratus fueris] generi humano propter originale peccatū, ianuam gloriæ clauſam tenendo, & nullū ſanctorum ad regnū cęlorꝫ admittendo. [miſericordiæ recordaberis,] vnigenitū tuū ad hominum
redemptionem o pater pijſſime deſtinando, ſicut Apl̃us ait: Cum venit plenitudo tēporis, Galat. 4.
miſit Deus filiū ſuū in mundum. Itēq́ Ioan. In hoc apparuit charitas Dei, qm̃ vnigenitū filium ſuū miſit in mundū. Vel ſic, Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. i. poſtꝗ Chal- 1. Ioan. 4
dæos iuſte deieceris, populum Iudæorꝫ clementer de captiuitate Babylonica liberabis ꝑ Cy Eſa. 45.
rum regem Perſarꝫ, prout Eſaias ꝓdixit, & tēpore Eſdræ impletum eſt. Poteſt ꝗqꝫ ita expo- 1. Eſd. 1.
ni, Cum iratus fueris, vel Chaldæis, vel generi humano, miſericordię recordaberis, citra cōdignum puniendo, & iuſtæ vltioni miſericordem relaxationem miſcendo, quēadmodum
ait Pſalm̃. Vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas. Ideo idem ait Pſal. Aut obliuiſcetur Pſal. 24.
miſereri Deus? aut continebit in irā ſua miſericordias ſuas? Abſit autem, vt hæc ita intelli- Pſal. 76.
gantur, quaſi tandem finiēda ſint ſupplicia damnatorꝫ, vt opinati ſunt quidam. Deniqꝫ nec
ita intelligenda ſunt hæc, quaſi in Deum cadat ira ſiue obliuio, vel recordatio proprie dicta
ſecundum veritatē, ſed per ſimilitudinē quandā, quātum ad operationē extrinſecam, vt iratus dicatur, quādo ad modum irati rigoroſe vlciſcitur: & obliuiſci, dum miſereri vel ſuffra-
gari deſiſtit: recordari ꝗqꝫ, dum quaſi de nouo quid operaꝫ. Sic equidem ait Pſal. Vſqꝫquo Pſal. 12.
domine obliuiſceris me in finē? Et: Exurge, quare obdormis dñe? [Deus ab auſtro veniet.] & 43.
Hoc ita exponit ſanctus Hieronymus: A meridie, à claro lumine, à filijs lucis veniet Deus, ad
quē ſponſa ait Cant. 1. Vbi paſcis, vbi cubas in meridie? Deus eterm̃ ſemꝑ in meridie eſt, puta
in claritate patriæ & lumine gloriæ, & inde venire aſſeritur, non ꝙ localiter moueatur, ſed
ꝙ agnitio eius inde deſcendat ad nos, ſecundum ꝗd ait Pſal. 143. Inclina cælos tuos, & deſcēde. [& ſanctus de monte Pharan] i. Chriſtus ſanctus ſanctorꝫ veniet in hunc mundū de ſublimi ſolio patris æterni. Pharan nanqꝫ interpretaꝫ, os videntis. Eſt aūt os quoddam intellectuale internum, ꝗ verbum mentale profertur. De quo loquiꝫ Eſaias 45. Os dñi non interrogaſtis. Et rurſus: Egredietur de ore meo iuſtitiæ verbum. Pater ergo æternus eſt mons Pharan, i. altiſſima mens, omnia cernens, & omnem viſionē fontaliter cauſans. De quo filius prodit, iuxta illud Eccī. 24. Ego ex ore altiſſimi prodiui, primogenita ante oēm creaturā. Quidam vel literalius vel groſſius ita exponūt, Deus ab auſtro veniet, id eſt, quēadmodum Deus
venit à plaga auſtrali, qñ produxit filios Iſrael ad terram ꝓmiſſionis ab Aegypto, ꝗ eſt ad auſtrum quo ad Iudęam: ſic veniet cū Medis ac Perſis ad redimendū eos de captiuitate Babylonica. Et ſanctus de mōte Pharan, i. ſicut deduxit filios Iſrael per locum illū deſerti, ita reducet eos de Babylone. Sed hac expoſitione gratioſior mihi apparet, quā Hierony. aſſerit ſe à
ꝗdam audiſſe Hebræo, q dixit, ꝙ Bethlehem, in ꝗ natus eſt Chriſtus De⁹, ſit ſita ad auſtrum:
ideo eo ꝗd ait propheta, Deus ab auſtro veniet, deſignatur, ꝙ in Bethlehem naſceretꝫ, & inde

conſurgeret Chriſtus,& ſanctus de monte Pharan.i.ſaluator q legē dedit in monte Sinai,iu
xta quem Pharan eſt locus vicinus,ipſe eſt Deus ab auſtro adueniens. Huic verſiculo addit
Hieronym⁹ aduerbiũ,ſemper,q̊d(vt ait)etiā in Hebræo habet,q̄ deſignat,ꝙ ſaluator in vni-
uerſis beneficijs ſuis præteritis,præſentib⁹ ac futuris, ſit vnus author,idemq́ legislator. De q̄
ad Hebræos 13.teſtat Apoſtolus:Ieſus Chrs heri & hodie,ipſe & in ſecula. ¶Poſtremo,iſtum
Hebræũ, de quo expoſitionem hanc ſuſcepit Hierony. puto ad fidem fuiſſe cõuerſum. Iudæi
nanq; in Iudaiſmo manentes,non dicũt Meſſiam futurũ verũ Deũ,ſed hominem purũ.[Ope
ruit cælos gloria eius]id eſt,diuina maieſtas, q̄ vere immenſa eſt, om̃es orbes cæleſtes & bea-
tos cæli empyrei ciues tegit,ambit,circũdat, immo implet ac penetrat, nec tamen includit
neq; finit. Hinc Eccle.24.increata ſapientia conteſtatur Gyrũ cæli circuiui ſola, & profundũ
abyſſi penetraui. Vel dicit gloria Dei,id eſt,clara eius notitia, glorioſus effectus,ſeu cogni-
tio excellentiæ eius operire cælos.i. beatos, & eos q̊q;, quorũ conuerſatio eſt in cælis, q̊niam
lumen gloriæ,ſplendor gratiæ,claritas ſapiētię exuberāter ſup eos deſcendit, & ſpũaliter te-
git eos ac implet,iuxta illud Iob 25.Nunquid eſt numerus militũ ei⁹? & ſuper quē nō ſurgit
lumen ipſius? Iuxta hunc ſenſum ſcriptũ eſt Sapientiæ 6.Dextera ſua teget eos.[& laudis ei⁹
plena eſt terra]id eſt,eccleſia militans per orbem terræ diffuſa, quemadmodũ cantamus in
Pſal.112.A ſolis ortu vſq; ad occaſum laudabile nomen domini. Et item 8.Dñe domin⁹ no-
ſter,q̄ admirabile eſt nomen tuũ in vniuerſa terra. Hinc Eſaias 11.Repleta,inquit,eſt terra ſci
entia dñi.Rurſusq; 24.A finib⁹ terræ audiuimus laudes, gloriam iuſti. Deniq; in eodē Eſaia
Eſaię. 6. Seraphim clamant,Sanctus,ſanctus,ſanctus,domin⁹ De⁹ exercituum,plena eſt omnis terra
gloria eius. Vnde Hiere.31.domin⁹ loquitur Om̃es cognoſcent me à minimo eorũ vſq; ad ma
ximũ,ſcilicet tempore gratiæ.[Splendor ei⁹]i.vnigenitus filius patris, q (teſte Apoſtolo)eſt
Hebrę.1. ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ patris,eſt em̃ candor lucis æternæ, & ſpeculũ ſine macu
Sap.7. la Dei maieſtatis,& imago bonitatis eius.[vt lux erit]id eſt,hominib⁹ clare innoteſcet,& pa-
tri eſſe æqualis noſcetur, ita ꝙ erit in mente fideliũ, ſicut lux patris ſeu pater, à quo generat,
quemadmodũ de ipſo ait Ioh.Erat lux vera,q̄ illuminat omnem hominem. Quod maxime
factũ conſtat per Apoſtolorũ prædicationē poſt Chriſti paſſionem. Vnde pro hac ſua clari-
ficatione Chriſtus paſſioni iam proximus deprecat⁹ eſt, dicēs Ioan.17. Clarifica me tu pater
apud temetipſum claritate,quā habui,anteq̄ mund⁹ fieret.[cornua in manibus eius.] Secun
dum Hierony.per cornua intelligunt regna,ſicut Daniel.7.decem cornua decem regna vo-
cantur. Et 1. Regum 2.quo dicitur: Exaltabit cornu Chriſti ſui, per cornu deſignatur re-
gia dignitas ſaluatoris. Eſt itaq; ſenſus,ꝙ in poteſtate & manu Chriſti ſint om̃ia regna,ipſe
enim eſt rex regum & dominus dominantium, cui data eſt omnis poteſtas in cælo & in ter
ra.De quo Daniel.7. legitur:Aſpiciebam in viſione noctis, & ecce in nubibus cæli quaſi fili
us hominis veniebat,& vſq; ad antiquũ dierũ peruenit, & dedit ei poteſtatem, honorem &
regnũ, & omnes populi, tribus & linguæ ſeruient ei. Poſſunt quoq; per cornua intelligi ca-
pita clauorum Chriſti manibus infixorum, vel crucis extrema. Et quamuis manus Chriſti
erant potius in cornibus crucis,quàm e conuerſo, nihilominus dicitur nunc,cornua in mani
Ioan.10. bus eius,ad inſinuandũ, ꝙ crux fuit in manu ſeu poteſtate Chriſti, qui ait: Nemo tollit ani-
mam meā à me,ſed ego ponā eam. Oblatus eſt em̃,quia voluit. Nec dubiũ, quin Chriſt⁹ rex
Eſaię.53. Iſrael Dei electus poterat de cruce deſcendere,q̄n perditionis filij illud pro ſigno quærebant.
Matt. 27 [Ibi abſcondita eſt fortitudo eius,] quia in paſſione latuit omnipotentia ſaluatoris, quem-
admodũ Eſaias 53.prædixit:Vidim⁹ eũ,& non erat aſpectus, & quaſi abſconditus vultus eius
& deſpectus. Et item: Inglorius erit inter viros aſpectus eius. Propter quod ait Chriſtus in
Pſalmo 21. Ego autem ſum vermis, & non homo: opprobrium hominũ & abiectio plebis.
[ante faciem eius ibit mors]id eſt,à facie Chriſti mors fugiet. Chriſtus em̃ mortē expulit &
1.Cor.15 occidit,ſicut ait Apoſtolus:Abſorpta eſt mors in victoria. Et Oſee 13.ait ſaluator:De morte
redimam eos. Ero mors tua,o mors. Siquidem Chriſtus ſua morte immortalitatem nobis
perfectam promeruit,quam in reſurrectione futura adipſcemur,atq; à morte peccati nos li-
berauit. Hinc Eſa.25.aſſerit: Præcipitabit domin⁹ mortem in ſempiternum. Vnde in euan-
Ioan. 6. gelio loqtur Chriſtus:Qui credit in me, mortem non guſtabit in æternum.[Egredietur dia-
11.8. bolus ante pedes eius.]Secundũ Hieronymũ ſenſus eſt,ꝙ Chriſto de aqua baptiſmatis exeun
ti atq; deſertum intranti, mox occurrit diabolus tentans eum,prout Matth. 4. recolit: Du-
ctus eſt Ieſus in deſertũ, vt tentaretur à diabolo. Hierony. q̊q; affirmat hoc loco,ꝙ coluber
antiquus quadraginta diebus tentauit Ieſum in ſolitudine. Vel ſenſus eſt,quòd per Chriſti
aduentũ, prædicationem & occiſionem, victus atq; fugatus eſt ſatanas,vt Ioan.12. ait ſalua-
tor:Nunc princeps huius mundi eijciet foras. In hoc quippe apparuit filius Dei,vt diſſoluat
1.Ioan. 3 opera diaboli. Deniq; in euangelijs copioſe narratur, quemadmodum ab obſeſſis fugauerit
Chriſtus dæmonia,ita vt eo iam propinquante, timore diffugerēt,iuxta illud in euang. Lu.
4.Exibant dæmonia multa clamantia & dicentia,q̄a tu es filius Dei. Et itē:Ieſu fili Dei ſum-
mi,

mi,quid veniſti ante tempus torquere nos?[Stetit]ipſe dñs,id eſt,in ſolio ſuæ maieſtatis quie-
uit,[& menſus eſt terrã,]quemadmodũ Iob 38.teſtatur: Quis poſuit menſuras terræ? aut q̃s
tetendit ſuper eam lineam? Et in Ecc͞o: Altitudinem cæli & latitudinem terræ & profundũ Ecci 1.
abyſſi quis dimenſus eſt? Ipſe equidẽ in numero, pondere & menſura conſtituit vniuerſa.
Vel menſus eſt terram,mittẽdo angelos per oẽm orbem terrarꝝ, ſecundũ illud Zachariȩ 6.
Iſti ſunt,quos miſit dominus,vt perambulent terrã. Nã diabolus profitet͂ ad dñm Iob 1.Cir-
cuiui terram & perambulaui eam.Vel menſus eſt terrã.i.habitãtes in terra,omniũ perſonas,
qualitates,geſta & merita conſiderando,iuxta illud Eccle.23.Oculi dñi multo lucidiores ſu-
per ſolem,circunſpicientes omnes vias hominũ. Menſus eſt etiam homines,numerꝝ eorum
in ſeipſo æternaliter prædeterminando.[Aſpexit] oculo æquitatis,[& diſſoluit gentes,] im-
pios atq; incredulos ſubuertendo.[& contriti ſunt montes ſeculi] id eſt,maiores elatioresq́;
principes terræ.Fortioribus nanq; fortior inſtat cruciatus, & potentes potenter tormenta Sapi. 11.
patientur,vt dicit Sapiens. Hinc ſcriptũ eſt Baruch 3. Vbi ſunt principes gentiũ, qui domi-
nantur ſuper beſtias terræ,qui in auibus cæli ludunt? Exterminati ſunt, & ad inferos deſcen
derunt.[Incuruati ſunt colles mundi]id eſt, principes minores humiliati ſunt,[ab itineribus
æternitatis eius]id eſt,ab operibus ſeu proceſſibus diuinæ iuſtitiæ, ſeu Dei æterni ab æterno
præuiſis & præordinatis. Itinera itaq; Dei poſſunt intelligi diſpoſitiones rerꝝ fiendarum in
mente diuina,ſecundum illud,q̃d increata ſapiẽtia loquit͂ Pro.8.Dñs poſſedit me initio via-
rum ſuarꝝ,antequã quicquã faceret à principio.Vel ipſi proceſſus operꝝ diuinæ ſapiẽtiȩ,pie-
tatis,vel æquitatis,de quibus Salomon faſſus eſt Pro.3. Viæ eius viæ pulchræ.De hac monti-
um colliumq́; iuſta depreſſione ſcriptum eſt Eſa.23.Dñs Deus exercituum cogitauit hoc,vt
detraheret ſuperbiam oĩs gloriȩ,& ad ignominiam deduceret vniuerſos inclytos terræ. Et
alio loco: Incuruabitur ſublimitas hominũ, & humiliabitur altitudo virorꝝ. Poteſt quoq; Eſa.5.
exponi in bono,vt Deus dicatur oculo ſuæ clementiæ gentes aſpexiſſe,& diſſoluiſſe corda
eorꝝ ad pœnitentiam.Sicq́; contriti ſunt montes,non ipſis, ſed eorꝝ elatione ac vitijs demo-
litis,iuxta quod ſcriptum eſt Prouerb. 12. Verte impios,& nõ erunt. Et incuruati ſunt col
les mundi, ſalubriter ad veram ac humilem priſtinæ animoſitatis depreſſionem. De huiuſ-
cemodi optima incuruatione legitur in Baruch: Anima quæ triſtis eſt ſuper magnitudine Baruc. 2
mali & incedit curua,dat gloriã domino. Quidam referunt præinducta ſpecialiter ad Chal
dæos, à Perſis ac Medis diuina præordinatione ſubuerſos. [Pro iniquitate vidi tentoria
Aethiopiæ] id eſt, iniquitatum ſuarum demeritis fiunt homines ſpiritaliter denigrati atq;
dæmonibus aſſimilati, immo & tabernacula dæmonum, ſicut electi ſunt domus & templũ
Dei.[turbabuntur pelles terræ Madian.] Septuaginta tranſtulerunt, Pauebunt tabernacu-
la terræ Madian. Vnde ſecundũ Hieronymum eoſdem debemus accipere tabernacula Ae-
thiopum & Madianitarꝝ,qui pro ſuis peccatis turbabunt͂ timore horribili,cum ſe viderint Sapi. 5.
condemnandos.Spiritaliter,pelles Madian,intelliguntur propriæ voluntates,paſſiones ani
mæ & concupiſcentiæ carnis,quibus ſe tegunt,armant,& induunt vitioſi, rebelles, & inobe-
dientes.Quidam exponunt iſta ad literam,ita ꝙ pro iniquitate deſtructionis templi Hieru-
ſalem,tentoria Aethiopiæ & Madian ſint turbata, id eſt, à Perſis & Medis debellata,q̃niam
Aethiopes & Madianitæ fuerunt(vt dicunt) cum rege Babylonis in deſtructione templi, &
poſtea cum Babylonijs interfecti:quod vnde probari poſſit,ignoro.[Nunquid in fluminib⁹
iratus es domine, aut in fluminibus furor tuus,aut in mari indignatio tua?] quaſi dicat, Tu
Deus iuſtiſſime,non es inanimatis rebus iratus ſecundũ ſe, ſed in illis quȩdam opera facis ad
liberationem tuorꝝ,& deſtructionem prauorum,ſicut in mari rubro atq; Iordane deſiccatis Exo. 14.
populum Iſrael redemiſti,& in mari illo Aegyptios ſubmerſiſti. [Qui aſcendis ſuper equos Ioſue 3.
tuos.]Iſtud ad literam referri poteſt ad equitatus Perſarum atq; Medorum, qui Deo auxi-
liante Chaldæos vicerunt. Propter q̃d dicitur Deus eorꝝ aſcendiſſe equos,q̃niam inſpirauit
eis,vt equos contra Chaldæos aſcenderent. [& quadrigæ tuæ] id eſt, Perſarum ac Medorꝝ
currus,[ſunt ſaluatio] id eſt,per currus & prælia horum liberati ſunt filij Iſrael de Babylo-
nica captiuitate per Cyrum regem Perſarꝝ, vt ſcribitur in primo libro Eſdræ. [Suſcitans ſu 1. Eſd. 1.
ſcitabis arcum tuũ]id eſt, Perſis & Medis dabis virtutem pugnandi ac ſagittandi victorioſe
contra Chaldæos. Vnde Septuaginta tranſtulerunt: Intendens, extendes arcum tuum.
Quemadmodum ergo in Ezechiele gladium Nabuchodonoſor regis appellat domin⁹ gla
dium ſuum,quia diuinæ iuſtitiæ extitit exequutor: Cum cœperit,inquiens,gladius meus vo- Ezec. 32.
lare: ita nunc quadrigæ & currus Perſarum, itemq́; Medorum, dicũtur quadrigæ currusq́;
Dei. Itaq; ſuſcitabis arcus iſtorꝝ, vt impleas [iuramenta tribubus, quæ loquut⁹ es] id eſt, fa-
cies populo & tribubus Iudæorum, quæ eis per Moſen & prophetas promiſiſti, videlicet Num. 6.
quod quando in captiuitate implorarent veraciter clementiam tuam, eriperes eos & ad ter Eſai. 18.
ram promiſſionis eos adduceres. Hoc autem per Hieremiam dominus ſpecialiter promi- Hier. 29.
ſit Iudæis, quantum ad reditum à captiuitate in Babylone. Hinc per Moſen & Eſdram eis Iohel. 2.

loquutus eſt Deus: Si reuerſi fueritis ad me in toto corde veſtro, & ſi abducti fueritis ad ex-
Hier. 16. trema cæli, inde congregabo vos, & inducam vos in terram, quam dedi patribus veſtris. In
Hier. 50. fine verſiculi huius additur, ſemper, quia à tempore Abrahæ cœpit iſta promiſſio, & reite-
Neem. 1. rata eſt ſæpe, vel ſemper tempore opportuno.

¶ Proſequutio expoſitionis huius capituli ab eo loco, quo dicitur, Fluuios ſcindes terræ. Art. VI.

COnſequenter ad literam propheta proſequitur Chaldæorum deiectionem. [Fluuios ſcindes terræ.] Per flumina & aquas, frequenter intelliguntur reges & eoꝝ exercitus, ſicut teſtatur Eſaias: Adducet dñs ſuper Iudam aquas multas & fortes, regem Aſſyriorum, & omnem gloriam eius. Eſt igitur ſenſus, ſecundum Hieronymum: Reges & populũ contra Iudæos pugnantes diſperges, o domine. Vel vt alij aſſerunt, intelligi poteſt de diuiſione Euphratis fluuij, quem Perſæ ac Medi in plures lacus partiti ſunt, ſicq; per alueũ principalem euacuatũ ab aquis, ingreſſi ſunt Babylonem. Quod quia Deo inſpirante fecerũt, Deus feciſſe deſcribitur. [viderũt te] id eſt, omnipotẽtiam atq; rigorẽ diuinæ iuſtitiæ per experientiam agnouerũt, [& doluerunt montes,] puta elati principes Babylonis, & cæteri qui populum tuũ vaſtauerũt, quando à Perſis & Medis occidebant. Vnde in libro Iudicum ha-
Iudic. 5. betur: Sic pereant inimici tui domine. Itemq; in Pſalmo 82. Confundant & pereant, & cognoſcant quia nomen tibi dñs. [gurges aquaꝝ tranſiit] id eſt, impetus perſequutionis perſequentium populum tuũ, te operante, defecit. Vel ſenſus eſt, ꝙ inundatio aquaꝝ Euphratis modo præfato ceſſauit. [Dedit abyſſus vocem ſuam] i. aqua prænominata cũ quodam fragore & ſonitu locum ſuũ reliquit. Vel dedit vocem ſuam materialiter & occaſionaliter, quia ex eius diuiſione ſumpſerũt alij materiam laudandi diuinam iuſtitiam, prout in Pſal. 64. cantatur: Valles abundabunt frumento, clamabunt, etenim hymnũ dicent. Sic nanq; inanimata Deũ benedicere & laudare feruntur. Porro ſecundũ Hieronymũ ſenſus eſt, Abyſſus dedit vocẽ ſuam, id eſt, inferi laudauerũt te, quod de ſanctis in limbo detẽtis forte intelligit. Vel ꝙ de Chaldæoꝝ damnatione læti ſunt dæmones, & quo ad hoc, diuinam iuſtitiam approbarũt. [altitudo manus ſuas leuauit] id eſt, ſuperni atq; angelici ſpũs interioribus manibus de diuinæ iuſti-
Apoc. 18 tiæ exequutione plaudendo, Deũ glorificarũt. Hinc in Apoc. ſpũalis Babylonis deſtructione deſcripta, Inducitur: Exultate cæli & ſancti apoſtoli & prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium veſtrum. Vel ſenſus eſt, ꝙ Deus altiſſimus, qui eſt ſumma & prima ſublimitas, manus ſuas leuauit, id eſt, poteſtatem ſuam exercuit contra Chaldæos. [Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo.] Conſuetudo ſcripturæ eſt, vt luminaria cæli, quæ in miniſteriũ hominum condita ſunt, obſcurari & mœrere dicant dum hominibus aduerſa magna contingũt, vt
Ezec. 12. patet in Ezechiele, Iohele, alijsq; prophetis. Cum vero hominibus proſpera accidunt, fulge-
Iohel. 2. re & quaſi reflorere feruntur. Quemadmodum ergo in deuaſtatione Iudæoꝝ diriſſima à Chaldæis, ſol & luna obſcurata dicũtur per quandam metaphoram, iuxta illud Iohe. 2. Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerũt ſplendorem ſuum: ſic in liberatione eoꝝ à captiuitate Chaldaica, ſol & luna ad priſtinum ſunt reuerſa vigorem, non ꝙ in ſeipſis mutata ſunt quantũ ad modũ præfatũ. Sic igitur loco præſenti denunciata Iudæoꝝ liberatione, ſol & luna in habitaculo ſuo ſtetiſſe ſcribuntur, id eſt, in gradu atq; vigore vel ſplendore cõſueto fuerunt: hoc eſt, ſic de eoꝝ fulgore gauiſi ſunt Iudæi, vt olim tempore proſperitatis ac pacis, ita ꝙ ſtare non dicit hic ceſſationem à motu, ſed exiſtentiam ſtabilem, ſicut cõmuniter dicim⁹, ille ſtetit Romæ tot annis. Vnde ſeptuaginta tranſtulerũt, Eleuatus eſt ſol, quod ad priſtini vigoris receptiõem modo nũc explanato, & luna ſtetit in ordine ſuo, id eſt, in priſtino gradu ac modo. [in luce ſagittaꝝ tuaꝝ ibunt] id eſt, ſol & luna ſolito curſu mouebunt, quo ad ipſos Iudæos, eoꝝ vtilitati ſuis motibus deſeruiendo, vt olim in luce ſagittaꝝ tuaꝝ, id eſt, mediantibus ſplendoribus Perſaꝝ ac Medoꝝ ſagittis, quas contra Chaldæos miſerũt, atq; per hoc populũ Iſrael de illorum manibus redemerũt. Simili ſenſu ſubiũgitur: [In ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ] id eſt, mediantibus fulgidis haſtis Perſaꝝ, quoꝝ ſagittę & haſtę dicũtur eſſe Dei, prout pręcedẽti articulo equi & currus eoꝝ, Dei eſſe dicunt. Vel ſenſus eſt, ꝙ Chaldęi ibũt, i. peribũt & eſſe ceſſabũt virtute ſagittaꝝ atq; haſtaꝝ iam præfataꝝ. [in fremitu] i. in diſtrictione tuę iuſtitiæ, vel in ira & animoſitate Perſaꝝ. [cõculcabis terram] i. populũ Chaldæoꝝ ſeu Babyloniæ regionem. [& in furore] id eſt, in rigore tuæ iuſtitiæ, [obſtupeſacies gentes] Chaldæis auxiliantes. [Egreſſus es] nõ locũ mutando, quia incircũſcriptibilis, inuariabilisq; conſiſtis, ſed tuam potentiã oſtendẽdo, & aliquid de nouo manifeſte operando, [in ſalutẽ populi tui] i. ad ſaluandũ Iudæos de captiuitate ſæpe præfata, [in ſalutem cũ Chriſto tuo] id eſt, cũ Cyro rege Perſaꝝ, vt quidam exponũt, qui dicit Chrs Dei, i. in regem à Deo elect⁹,
Eſa. 45. iuxta illud in Eſaia: Hæc dicit dñs Chriſto meo Cyro. Hierony. aũt exponit de domino noſtro Ieſu Chriſto, cũ quo in hunc mundũ per incarnationem veniente, venit & pater per gra-
Ioan. 14. tiæ ſuæ operationem multiplicẽ, ſicut & filius is loquitur: Si quis diligit me, ſermonẽ meum ſeruabit,

ſeruabit:& pater meus diliget eum,& ad eum veniemus,& manſionem apud eū faciemus.
Et rurſus:Pater(inquit)in me manens,ipſe facit opera.Et:Pater non reliquit me ſolum.Ve- Ibidem.
nit ergo pater in ſalutē generis humani cū Chriſto ſuo domino ſaluatore,nam & opa ſum-
mæ trinitatis ſunt indiuiſa:& filius, Omnia,ait, quæ facit pater, hæc & filius ſimiliter facit. Ioan. 5.
[Percuſſiſti caput de domo impij]id eſt, Balthaſar regem Babylonis per Perſas occidiſti,& Dani. 5.
de palatio ſuo eieciſti.Vel caput iſtud intelligitur diabolus à Chriſto deiectus, ſeu Antichri- Matt. 4.
ſtus ab ipſo deijciendus.[denudaſti fundamentū eius vſq; ad collū] id eſt, abſcondita & ſe-
creta capitis huius totaliter confudiſti & reuelaſti & deſtruxiſti. Machinationes enim dia-
boli Chriſtus aperuit,ita vt dicat Apoſtolus: Non ignoramus cogitationes diaboli. Et de- 2.Cor.2.
nuo:Alij datur diſcretio ſpirituum.Omnia quoq; abſcondita regis Balthaſar Chaldæi ſcru- 1.Cor.12
tati ſunt.[Maledixiſti ſceptris eius]id eſt,regnis ac dominationibus regis Babylonis maledi
xiſti.[& capiti bellatorum eius]id eſt,principi militiæ.[Venientibus vt turbo ad diſpergendū
me]id eſt,qui copioſe & impetuoſe venerūt ad deſtruendum ppl'm Iudęorum.Non eſt aūt ne-
ceſſe, hic oīa referri pręciſe ad eoſdē numero,qm̄ ſacra ſcriptura ſæpe loquit̃ de diuerſis q̄ſi
de eiſdem,qa ad vnum populum pertinent.Rex autem Babylonis & eius princeps militiæ,
qui Hieruſalem deſtruxerunt,fuerunt Nabuchodonoſor & Nabuſardan,qui non fuerunt à
Perſis & Medis occiſi.[Exultatio eorum ſicut eius q deuorat pauperem in abſcondito]i. præ-
fati principes ſic gloriati ſunt populum Iſrael opprimendo,quēadmodū gloriatur crudelis
egenum occulte dilanians & affligens,qm̄ ſine timore hoc fecerunt crudeliter, nec Deū oīa
inſpicientem tanq̄ iudicē attenderunt.[Viam feciſti in mari equis tuis]i.equis atq; equitib'
Perſarum & Medorum dediſti iter per arentem Euphratis alueum, aqua eius hincinde educta.
Ideo ſubdit:[in luto aquarum multarum,] Aqua enim educta, terra aluei ſuit aliquo modo lu-
toſa.Euphratem autem nominat mare,more loquendi Hebraico, q̄ quęlibet grandis aqua-
rum collectio dicitur mare,ſecūdum illud Gene.1. Congregationes aquarum appellauit De'
maria.[Audiui]à te domine per ſpm̄ prophetiæ cōminationes tuas aduerſus Chaldæos.[&
conturbatus eſt venter meus]id eſt,dolor ſeu timor animæ tantus fuit,q͏ redundauit iñ cor-
pus.Vel per ventrem intelligitur mens,quæ eſt vterus ſpūalis,de quo Salomon ait:Fili acci- Prou.22.
pe doctrinam,quæ tibi pulchra erit,cum in ventre tuo tenueris eam. De quo pater teſtatur Pſal.109.
in pſal.ad filium:Ex vtero ante luciferum genui te.[à voce]id eſt,ab auditu verborum tuorum.[cō-
tremuerunt labia mea,]in tantū formidaui rigorem iuſtitiæ tuę.Quanuis autem Abacuc de
Chaldæorum deiectione gauiſus ſit,ſecundū vnam conſiderationē, prout fuit occaſio liberati
onis Iudæorum,tamen ſecundum aliquas conſiderationes expauit ac doluit, & ex amore na-
turæ,eorum grauiſſimæ calamitati compaſſus eſt,ſicut ſuperius ex Eſaia oſtenſum eſt.Nam &
Eſaias, deſcripta Babylonis deſtructione, inter cætera dicit: Elanguit cor meum, tenebræ Eſai. 21.
ſtupefecerunt me.[Ingrediatur putredo in oſſibus meis,& ſubter me ſcateat]id eſt,tribula-
tio & infirmitas,quantumcunq; grauis me appræhendat, dummodo tibi placuerit, & gra-
tiæ tuæ ſubuentione ſuppoſita, qua patientiam largiaris.[vt requieſcam in die tribulatiōis]
id eſt,tempore deſtructionis Babyloniorum ceſſet captiuitatis meæ preſſura, & in ſpe liberati-
onis repauſem.[Vt aſcendam ad populū accinctum noſtrū]i. Babylone deſtructa,de licen-
tia Cyri regis Perſarum pergam à Chaldæa in Iudæam ſimul cū populo Iudæorum in Iudęā re-
uertente armato atq; ad pręlium p̄parato,videlicet cū viris præclaris Eſdra,Neemia,Zoro-
babel,& Ieſu filio Ioſedech, qui propter inſidias hoſtiū erant ad pugnandum diſpoſiti, vt
patet in Eſdra.Hæc dicit Abacuc non in ſua,ſed in Iudæorum perſona.Ipſe enim in captiuita-
te pręd icta non fuit,ſed in Iudæa remanſit,vt legitur in Danie.Conſequenter propheta cau Dan.14.
ſam aſſignat, cur in die tribulationis Babyloniorum tam vehementer requieſcere & conſola-
ri rogauerit.[Ficus enim non florebit,& non erit germē in vineis]i.arbores fici & vites ſte
riles erunt.[Mentietur opus oliuæ]i.ſperatus oliuarum fructus præſtolantes decipiet, & per
modum mentientis ſe habebit,non oriendo,vt aliquando prætendebat.[& arua nō afferent
cibum.]Pro quo Septuaginta tranſtulerunt,Campi non facient eſcas. per quæ oīa inſinu
atur ſterilitas territorij Chaldæorum,cuius campos & arbores Perſæ & Medi vaſtabant.Et
aliqui aſſerunt,q͏ ſterilitas iſta fuit plaga à Deo inflicta ante Perſarū aduētum. Certū eſt au-
tem,q͏ talis ſterilitas expugnationem vaſtitatē'q; terræ ſoleat concomitari.[Abſcindetur de
ouili pecus]i.à ſtabulis Chaldæorum auferent iumenta eorū,vel per hoſtes vel alimentorū pe-
nurias.ideo ſubditur:[& non erit armentū]i.pecorū multitudo[in præſepibus] in quibus ci-
bos accipere ſolent,ſic'q; Chaldæis adhuc manentibus,vel in terra illorum exiſtentibus,dee-
rit carnium vſus.Poſtremo,qm̄ ex conſideratione punitionis prauorum,ſolent electi cauti-
ores melioreſ'q; fieri, atq; ad gratiarū actionem & laudē diuinā p̄uocari,(quemadmodū in
Prou.Salomon aſtruit,Peſtilente flagellato,homo ſapientior erit.Etenim felix,quem faciūt Prou. 9.
aliena damna peritū)propheta Deum laudans,eius'q; æquitati applaudens,ſubiungit:[Ego
autem]illis ſic percuntibus,[in domino gaudebo,]in contēplatione & dilectione eius & be-

neficioꝝ ac promiſſoꝝ ipſius, in actibus quoq; virtuoſis ei placẽtibus, ſicut & virgo Maria:
Lucæ 1. Exultauit, inq̃t, ſpiritus meus in Deo ſalutari meo. Et Anna in libro primo Regũ: Exulta-
1. Reg. 2. uit cor meũ in dño. [& exultabo] i. ſigna interioris lætitię exterius demonſtrabo [in Deo Ie-
ſu] i. ſaluatore [meo.] Vnde Septuaginta tranſtulerũt, gaudebo ſup Deo ſaluatore meo. Po
teſtq; nomen Ieſu hoc loco ſumi proprie atq; communiter. intentio nanq; prophetæ finalis
ac principalis eſt, loqui vel de ipſo ſaluatore filio Dei, & eius, quam nobis impendit, ſalute,
vel de Cyro rege Perſaꝝ, & Iudæoꝝ per eũ liberatione, inquantũ fuerũt figura Chriſti regis
& ſuæ ſaluationis. [Deus dñs fortitudo mea,] non formalis, ſed effectiua, confirmator meus,
& totius roboris mei cauſa præcipua, cuius virtute liberatus eſt populus Iſrael de Babylone,
Pſal. 17. de quo ait Pſal. Diligam te dñe fortitudo mea. Qui & teſtat Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis
facere. [& ponit pedes meos quaſi ceruoꝝ] i. agilitatẽ bene agendi mihi præſtabit, & populũ
Iſrael in terram Iudæ expedite reducet. Loquit aũt propheta in perſona populi ſui. [& ſuper
excelſa mea] i. ad loca Iudææ, [ſublimia] & montoſa [deducet me victor] Deus omnipo-
Nũe. 23. tens, de quo in Numeris Balaam conteſtat: Dñe Deus Iſrael cũ eo eſt, & clangor victoriæ re-
Iudic. 10. gis in illo eſt, de quo loquit Iephte: Quæ dñs Deus noſter victor obtinuit, in noſtram cedẽt
Heſter 13. partem. Ipſe eſt rex ille omnipotẽs, cuius volũtati nedũ non præualere, ſed nec reſiſtere qſpi
am poteſt. Vel ſuper excelſa mea. i. ad virtutũ præclariſſima opera, ſiue ad priſtinam dignita
tem, honorem & gloriam, puta ad ſacerdotiũ, ſacrificia, templi reparationem, principatum
ac poteſtatem deducet me victor. hæc enim poſt reditũ de Babylone recuperauerũt Iudęi, vt
1. Eſd. 6. patet in Eſdra & libro Machabæoꝝ ac alijs locis. Vel ad regna cæleſtia deducet me victor
1. Mac. 4. Chriſtus, de quo legit Apocalyp. 5. Vicit leo de tribu Iuda, ſicq; verba iſta accipi poſſunt in
2. Ma. 10. perſona eoꝝ, quos Chriſtus de limbo perduxit ad patriam. Sic ergo deducet me [in pſalmis
canentem] id eſt, ei gratias referentem, eumq; laudantem, ſicut Eccleſiaſt. 51. ſcribit: Lauda-
bit vſq; ad mortem anima mea dominũ, quoniam eruis ſuſtinentes te domine, & liberas eos
de omni anguſtia.

¶ Expoſitio eiuſdẽ cantici tropologica ſeu moralis. de expoſitiõe exordij cantici huius ſecundũ tranſlationẽ Septuaginta interpretum. Art. VII.

QVoniam tractatus Miſſalis officij in die Paraſceues, ex hoc cantico ſumptus eſt ſecun
dũ tranſlationem Septuaginta, quæ etiam tranſlatio à tranſlatiõe Hieronymi, in hoc
paſſu ſatis diſtat, congruit principiũ cantici huius ſecũdum illorũ tranſlationem per-
tranſeũdo exponere. Titulus aũt, quẽ Septuaginta capitulo huic pręmittũt, eſt hic: [Oratio
Abacuc prophetæ cũ cantico.] q̃a in iſto capitulo agitur de Chriſti aduentu & ſaluatione,
pro qua Deum cum hymnis, pſalmis & canticis ſpũalibus orare debemus. Itaq; Septuaginta
tranſtulerũt: [Domine, audiui auditũ tuum, & timui,] quod ſuprà ſatis expoſitum eſt. Domi-
ne, cõſideraui opera tua. i. mirabilia tua iudicia, effectus tuæ iuſtitiæ, ordinem creaturarum,
gubernationem vniuerſi, miracula quæ à principio mundi feciſti, dona gratiaꝝ, hominum
diſpoſitionem, & qualiter genus humanũ liberare decreueris. [& obſtupui] vel expaui, id eſt,
ad mentis exceſſum perductus ſum, & præ admiratione defeci, clamans cũ diuino Apoſto-
Rom. 11. lo: O altitudo diuitiaꝝ ſapientiæ & ſcientiæ Dei, q̃ incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, &
inueſtigabiles viæ eius. Porro ſecũdum Hieronymũ, quod Septuaginta dixerũt, conſidera-
ui & obſtupui, in Hebraico non habet. Verum ſecũdum Auguſtinũ, qui in lib. de ciuitate
Dei in pluribus locis valde commendat tranſlationem Septuaginta, aſſerens eos propheta-
li ſpiritu tranſtuliſſe, & ex diuino inſtinctu addidiſſe quæ addiderũt, tenendum eſt, ꝙ iſta &
reliqua quæ addiderunt, Deo inſpirante loquuti ſunt. [In medio duoꝝ animalium cogno-
ſceris] vel innoteſces, id eſt, inter duos populos, ex q̃bus collecta eſt ſancta Eccleſia, vtpote
in medio conuerſorum ex Iudaiſmo & paganiſmo. De quibus loquit Zacharias 6. Conſili-
um pacis erit inter duos illos. Et Apoſtolus Epheſio. 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque
vnum. Quemadmodũ enim duo parietes in lapide angulari concurrũt & copulantur, ita in
Chriſto ſummo lapide angulari duo populi iſti facti ſunt vnũ myſticũ corpus, vnumq; tem-
Zacha. 2. plum, de quo dicit Zacharias: Ipſe ædificabit templũ domino. Vel duo animalia, intelligun
tur duo teſtamenta, vere viuifica, gratiæ vitam ſpirantia. Quidam per duo animalia intelli-
Lucę. 23. gunt duos latrones, inter quos ſuſpenſus eſt Chriſtus atq; innotuit, Centurione dicẽte: Vere
filius Dei erat iſte. Quando & omnis turba eorũ qui adeeant, & videbant quæ tempore paſ-
ſionis fiebant, percutiẽtes pectora ſua reuertebant. Poſtremo, non deſunt, q̃ per duo anima-
Lucę 2. lia intelligunt bouem & aſinũ, quos Ioſeph ſecũ dixit in Bethlehem, Chriſti natiuitate inſtã-
te, inter quos infantulus Ieſus in præſepio poſitus, agnitus fuit à matre & Ioſeph, vel ab iſtis
iumentis, ſecundũ ſimilitudinem quandã. Ad q̃d referũt illud Eſai. 1. Cognouit bos poſſeſſo-
rem ſuũ, & aſinus præſepe dñi ſui. Expoſitio aũt eorum, q̃ per duo animalia intelligũt filium
& ſpm̃ ſanctũ, eo ꝙ pater per filiũ & ſpm̃ ſanctũ cognoſcat (q̃ etiam Eſa. 6. per duo Seraphim
filium & ſpm̃ ſanctum accipiunt) eſt ſuſpecta, nec placet, præſertim cum cãticum iſtud ſpe
cia

cialiter de pſona filij tractet. [Cum appropinquauerint anni, cognoſceris] i. tẽpore grę ſeu euãgelicæ legis clarius te agnoſcẽt fideles, qa vt ait Apoſtol' Galat. 4. Vbi venit plenitudo tẽporis, miſit Deus filiũ ſuũ. Et in prima ſua canonica ait Ioanoes: Scimus, qm̃ filius Dei venit, & dedit nobis ſenſum, vt cognoſcamus Deũ verũ. Ante eñ notus erat in Iudæa Deus, ſed adueniẽte tpe grę, ad vnius veri Dei cultũ atq; notitiã totus cõuerſus eſt mũdus. Cũ aduenerit tẽpus præordinatũ à Deo, [oſtenderis] i. fidelibus innoteſces. hoc eſt tẽpus incarnationis & cõuerſatiõis Chri in mũdo, itẽq; euãgelicæ pdicatiõis. De q̃ loquif Paul' 2. Cor. 6. Ecce nũc tẽpus acceptabile, ecce nũc dies ſalutis. Et Baruch. 3. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cũ hoibus cõuerſatus eſt. Vñ & Chrs ait ad patrẽ: Ego te clarificaui ſuper terrã, manifeſtaui nomẽ tuum hoibus, q̃s dediſti mihi. [Deus à Themã veniet] i. ab auſtro, ſecundũ Hieroñ. q̃d iã ſatis expoſitũ reor. [& ſanctus de mõte vmbroſo & cõdenſo] i. Chrs ſanctus ſanctoꝝ in mundum hũc venit de paradiſo cæleſti ac ſummo, pleno viuis vberrimisq; arboribus, puta angelicis atq; ſupernis virtutibus. Vel mons iſte vmbroſus, eſt Deus pater incõpræhenſibilis & pſectus, q maieſtate ſua oĩa tegit & operit, de cuius ſinu filius deſcẽdit in mundũ, non locũ transmutans, ſed naturam humanã aſſumens. Quidã dicunt: Deus à Libano veniet, & redit in idem. Per Libanum nempe, qui candidatio interpretatur, ſplendidiſſimus iſte paradiſus, vel ſuperpulcherrimus Deus pater, ſeu lux diuina inacceſſibilis, congrue deſignatur. Quod vero nunc dictum eſt, [cum aduenerit tempus, oſtenderis] ſecundum Hieronymum in Hebræo non ponitur, ſed à LXX. eſt additum. Cum ergo ex his pateat, in cantico iſto tam manifeſte tractari peophetatumq; eſſe de Chriſto, ac eius myſterijs, præſertim ſecundum LXX. tranſlationem, certum eſt quoſdam in huius cantici explanatione nimis ſuperficiales & literales conſiſtere, qui omnia iſta, & pene omnia quæ ſequuntur, ad literam referunt ad Babyloniæ deſtructionem. ¶Nunc ad moralitatem eundum eſt, vnde quilibet contemplatiuus fidelis, diuinorum operum conſiderator induſtrius, dicere poteſt [Domine audiui] auribus mentis & corporis [auditionem tuam] i. ſacræ ſcripturæ ſermones, & verba diuinitus reuelata, de qnibus loquitur Eſaias 53. Dñe, quis credidit auditui noſtro? [& timui] filiali & caſto timore, qui eſt fuga mali culpæ, ne Deus offendatur, ſicut timuit Pſalmiſta, qui ait: A verbis tuis formidauit cor meum. Itaq; cum reuerentia & timore audienda ſunt verba Dei. Vnde Ioſiæ 4. Regum 22. promittitur: Quia timuiſti à facie verborum quæ audiſti, & perterritum eſt cor tuum, in pace colligeris. Et Hieremias: Factus ſum, inquit, velut vir ebrius à facie verborum ſanctorum Dei. Quis enim non timeat, audiens illud: De omni verbo ocioſo reddent homines rationem? Et illud: Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis? Et: Neſcit homo, an ſit dignus amore, vel odio: ſed omnia in futurum reſeruantur incerta; Illud etiam: Ite maledicti in ignem æternum. Ideo ſanctus Iob 23. profitetur: Conſiderans Deum, timore ſolicitor. Alibi quoq; dicit ſcriptura Prou. 28. Beatus homo qui ſemper eſt pauidus. [Dñe opus tuum] eſt noſtra redemptio, & omne bonum quod agimus. non enim ſumus ſufficiẽtes cogitare aliquid ex nobis, ſed Deus eſt, qui operatur in nobis velle & perficere. [in medio annorum] videlicet anno gratiæ ac euangelicæ legis, qui inter annum legis Moſaicæ annumq; gloriæ medius eſt. [viuifica illud,] animas noſtras actualiter redimendo, noſq; in iuuentute noſtra in bonis operibus inflammando, & omne quod agimus, per charitatem infuſam ſpiritaliter viuificando. [In medio annorum] iam dicto, [notum facies] noſtræ redemptionis vel iuſtificationis opus, dando gratiam magnam ac euidẽtem, ita vt electi tui inter cæteros quaſi ſidera verbo & exemplo reſplendeant. [Quum iratus fueris] tuos electos nunc caſtigando, atque pro ſuis peccatis multipliciter corripiendo, hoſtibusq; tradendo. [miſericordiæ recordaberis] peccata dimittendo, gratiam refundendo, conſolationem præſtando, citra condignum vlciſcendo, & cum tribulatione prouentum faciendo. Ideo cantamus in Pſalmo 84. Nunquid in æternum iraſceris nobis? Deus tu conuerſus viuificabis nos. Et item 129. Si iniquitates obſeruaueris domine, domine quis ſuſtinebit? Hinc in Threnis Hieremias teſtatur: Miſericordiæ domini, quia non ſumus conſumpti, quia non defecerunt miſerationes eius. Denique in libro Tobiæ ſcriptum eſt: Benedictum eſt nomen tuum Deus patrum noſtrorum, quia quum iratus fueris, miſericordiam facies, & in tempore tribulationis peccata dimittis his qui inuocant te. Et rurſum: Non delectaris domine in perditionibus noſtris, quia poſt tempeſtatem tranquillum facis, & poſt fletum exultationem infundis. [Deus ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan.] Deum ſemper precemur, vt iuxta ſenſum præhabitum ad nos venire, iugiterq; nobiſcum manere dignetur. Per auſtrum quoq; intelliguntur homines lumine gratiæ radioſi, & à Deo ſublimiter docti. De illis igitur venit Deus ad alios, dum gratiam ſibi cõceſſam, alijs cõmunicare, eosq; ad Deũ reducere enitunt. [Operuit cælos] i. cõtemplatiuos, quoꝝ cõuerſatio eſt in cælis. [gloria eius] dicente in eoꝝ perſona Apoſtolo 2. Cor. 3. Nos aũt reuelata facie, gloriã Dei ſpeculantes. [& laudis eius plena eſt terra] i. actiui qui circa terrena verſantur.

1. Ioan. 5
Ioan. 17.
Pſal. 118
Hier. 23.
Matt. 12
Hebr. 12
Eccles 9.
Matt. 25
2. Cor. 3.
1. Cor. 10
Threñ. 3
Tobi. 3.
Ibidem.

Terra quoq́, i.terreni, carnales & reprobi, frequẽter in ore pleni ſunt laudib' Dei, ſed mẽte
& opere nõ ceſſant inhonorare Deũ atq́ offendere, de qbus dñs proteſtat Eſai.29.Populus
Matt.7. hic labiis me honorat, cor aũt eorũ longe eſt à me. [ſplendor eius] i.fulgor grãæ Dei, [vt lux
erit]i.clarus & cãdidus, ſicut lumen ſolare, cui in multis aſſimilatur, tenebras mentis fugan
do, aiam fœcundando, torporem acediæ auferendo, intima cordis ornando. Inſuper ſplen-
dor grãæ aſſimilatur lumini gloriæ, cuius eſt inchoatio quædã. [Cornua in manibus eius.]
Cornua iſta poſſunt accipi in bono, pro eleuatis & ſanctis virtutibus animæ, quæ ſunt in
manibus Dei, quia in eius poteſtate eſt eas dare, conſeruare, auferre, & cõſummare. Itemq́
in malo, pro noſtris ſuperbiis, ac cęteris, quibus contra Deum & proximum intumeſcimus,
vitiis. Iuxta illud Iob 15. Quid te eleuat cor tuum, & quaſi magna cogitans, attonitos habes
Amos 6. oculos? quid tumet contra Deum ſpiritus tuus? Iſtis cõminatur ſermo diuinus in Amos: Vę
qui dicitis: Nunquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua? Hæc quoq́ cor-
nua noſtra ſunt in manibus Dei, qui ſuperbos ad nutum deiicere poteſt, quemadmodũ ſcri
Pſal.67. ptum eſt: Deus confringet capita inimicorum ſuorum, verticem capilli perambulantiũ in
delictis ſuis. [Ibi abſcondita eſt fortitudo eius] quia in bonis cornibus electorum, virtus
diuina frequenter agit occulte, ſed & ſuperborum deiectionem ſæpe diutius differendo,
videtur Deus quaſi non attendere, aut non omnipotens eſſe. [Ante faciem eius ibit mors]
quia quum Deus per gratiæ ſuæ aſpirationem intrauerit mentem, mors fugit peccati, tunc
& [diabolus egredietur.] Chriſtus enim fortem armatum, puta diabolum, alligauit, & vaſa
eius quotidie diripit, faciens eos templum ſpiritusſancti, qui erãt vaſa diaboli. [ſtetit & men
ſus eſt terram] Chriſtus in mundo hoc cum diſcipulis viuens, menſus eſt terram, in qua prę-
Lucę 11. dicarent Apoſtoli, mittendo eos ad ſolos Iudæos. Porro poſt paſſionem & ſpiritusſancti
miſſionem, menſus eſt terram gentilium, ad diuerſas nationes mittendo Apoſtolos. [Aſpe-
Marc.16 xit] miſericorditer, [& contriti ſunt montes ſeculi ab itineribus æternitatis eius] quia exem
plis & documentis Saluatoris, quibus humilitatem præcipue commendauit, humiliati ſunt
multi magnatum, Chriſtum humiliter imitati. [Nunquid in fluminibus iratus es domine?
aut in fluminibus furor tuus?] In ſcripturis crebro per flumina deſignantur peruerſi ac tur-
bulenti, eorumq́ vitia iuſtar fluminum redundantia. Sic enim habetur in Pſalmo 92. Ele-
uauerunt flumina fluctus ſuos. Et Hieremias regem atque exercitum Chaldæorum nomi-
Hier.50 ne fluuii exprimit, dicens: Iſtis fluminibus iraſcitur dominus. Interdum autem per flumina
Ecci 15. deſignantur electi ac docti, aqua ſapientiæ pleni, & gratia copioſi, qui fluẽta doctrinæ trãſ-
fundunt in alios, & riuis ſalutaris ſcientiæ rigant corda eorum, Tales etiam dicuntur fontes
Pſal.17. Iſtis non iraſcit Deus. Flumina quoq́ vocantur diuina chariſmata, iuxta illud: Qui
Ioann.7. credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et alibi: Fluminis impetus lætificat ci
Pſal.45. uitatem Dei. [aut in mari indignatio tua] i. ſecularis vitæ hominib', amaritudine & flucti-
bus vitiorũ repletis, iuſte indignaris. De quib' Eſai.57. legit: Impii quaſi mare feruens, quod
quieſcere non poteſt. [Qui aſcẽdis ſuper equos tuos] i. aias ſanctas ſecũdum Hieronymum,
vel prædicatores nomẽ dñi vndiq́ circũferentes ac prædicãtes, ſup quos Deus aſcendit per
virtutis & grãæ ſuæ effectũ. [& quadrigæ tuæ] ſunt, [ſaluatio] i. euãgeliſtæ, vel etiã angeli ſan-
cti, Deũ in ſe recipientes, portantes, atq́ ad hoies deferentes, de qbus cantat in Pſal.47. Cur-
rus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, dñs in eis. De his equis & curribus dñs
loquitur Eſaiæ 66. Adducẽt oẽs fratres veſtros in equis & quadrigis, & in lecticis & mulis,
& in carrucis ad montem ſanctum meum Hieruſalem. Per hos ergo currus operatur dñs
aliorum ſalutem, ſicut ait Apoſtolus: Dei cooperatores ſumus. [ſuſcitans ſuſcitabis arcum
tuum] i. verbum tuum ſeu ſacram ſcripturam, cuius ignita eloquentia, te agente, audienti-
Cant.2. um penetrant corda, & charitatis vulnere ſauciant, ita vt dicant: Charitate vulneratus ſum.
Eſai.49. Et, amore langueo. Vnde & Chriſtus de ſeipſo loquitur per Eſaiam: Poſuit me dñs qua-
ſi ſagittam electam. Hunc arcum ſuſcitat Deus, dum prædicatoribus & ſeruis ſuis electis in-
fundit gratiam loquendi aliis fructuoſe ac feruide, ſecundum quod orat Apoſtolus Ephe-
ſio.6. Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei. Et Eſaiæ 50. legitur: Dominus dedit mihi
linguam eruditam, vt ſciam ſuſtentare eum, qui laſſus eſt, verbo. Hoc autem o domine faci-
endo, [ſuſcitabis iuramenta tribubus, quæ locutus es] i. bona gratiæ, quæ gentibus promiſi-
ſti, eorum conuerſionem per prophetas prænunciando, donabis: deinde hæreditatem cæle-
ſtem conferes eis, vt promiſiſti. [fluuios ſcindes terræ] i. de ipſa eccleſia quoſdam ſeparabis
& mittes ad illorum informationem per omnes terminos terræ. Sic enĩ miſit Apoſtolos,
Acto.13. aliosq́ diſcipulos, pdicatores, doctores. Hinc in Actis legitur ſpiritusſanctus dixiſſe: Segre-
gate mihi Paulum & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos. Et per Eſaiam dominus
ait 43. Ponam in deſerto (id eſt, in gentilitate) flumina. Et iterum 55, Omnes ſitientes, venite
ad aquas. Iſti ſunt fluuii boni, de quibus cantamus: In Eccleſiis benedicite DEO, domi-
no de fontibus Iſrael. [Viderunt te, & doluerunt montes] Hoc dupliciter accipi poteſt.

Primo,

Primo, de ſuperbis atq; potētibus ſeculi ad fidē cōuerſis, quia per fidem Deum viderūt, atq;
de ſuis exceſſibus pœnitentiā dignā fecerūt. Secundo, de infidelibus tyrannis, qui mirabilia Eſaię 55.
Dei videntes, doluerunt de promulgatione fidei Chriſtianæ. [gurges aquarū tranſijt] i. iſto-
rū perſecutio contra fideles ceſſauit, vel ſi eſt, cito finiet, videlicet ſimul cum vita præſenti,
quæ breuis eſt, vel ante. Vel ſenſus eſt, ꝙ documentorū riuuli ad alios deuenerūt. [Dedit abyſ
ſus vocē ſuam] i. corda quorundā inſtar pelagi inſcrutabilia, fide Chri recepta, Deum ſuper
eius miſericordia laudauerunt. [Altitudo manus ſuas leuauit:] quia & ſeculares principes ad
fidem conuerſi, manibus in cęlum eleuatis, Deum precati ſunt, ſicut Threñ. 3. Hieremias hor
tatur: Leuemus corda noſtra cum manibus in cælos ad dñm. Itemq; Apoſtolus 1. Timo. 2.
Volo, inquit, viros orare in omni loco, leuantes puras manus. Porro ſeculares principes
perfidi manus ſuas contra eccleſiam extenderunt. [ſol] i. Chriſtus ſol ſapientiæ atq; iuſtitię,
de quo impij aſſerunt Sapient. 5. Sol intelligentiæ non eſt exortus nobis. [& luna,] i. virgo
Chriſtifera, vel ipſa eccleſia, [ſteterunt in habitaculo ſuo,] i. in eccleſiaſtica vnitate, vel in
ipſo omnium rerum vltimo fine, in quo omnia ſanctorum quieſcit intentio atque affectio,
quaſi in tabernaculo firmo, ſecundum quod Salomon dicit: Turris fortiſſima nomen do- Prou. 18
mini, ad ipſum currit iuſtus, & exaltabitur. Vnde orat vir ſanctus: Eſto mihi in Deum pro- Pſal. 30.
tectorem, & in locum munitum. Vel habitaculum iſtud eſt regnum cælorum, in quo ſtat
eccleſia militans, per ſpem & cordis amorem. Vbi nanque theſaurus, ibi & cor. Et non mi-
nus (vt dicitur) eſt anima vbi amat, quàm vbi animat. Vel ſol & luna ſunt religioſi & ſecu-
lares fideles, in eccleſia militante, fide & opere concorditer permanentes. ¶ Secundum
translationem Septuaginta ita habetur: Eleuatus eſt ſol, ſcilicet Chriſtus in ſua aſſcenſione,
& luna ſtetit in ordine ſuo, id eſt, eccleſia, præcipue primitiua, ordinate vixit, & ſtabilis fuit,
ſecundum Chriſti doctrinam, conſilia & præcepta, malens occidi quàm ab ordine æquita-
tis recedere. [in luce ſagittarum tuarum] id eſt, in veritate eloquiorum diuinorum vel præ-
dicatorum fidelium. De quibus iam dictum eſt, de quibus & apud Eſaiam 66. dominus ait:
Mittam ex eis qui ſaluati fuerint, ad gentes, in mare, In Aphricam & Lydiam tenentes ſa-
gittam, in Italiam & Græciam, ad inſulas longe: & annunciabunt gloriam meam gentibus.
[Ibunt] fideles de virtute in virtutem, de bono in melius, de via ad patriam. [in ſplendore
fulgurantis haſtæ tuæ] id eſt, ſpiritualium armorum vel diuinarum comminationum. Vn-
de Septuaginta tranſtulerunt: In ſplendore coruſcationis armorum tuorum. Propter quod
ad Epheſios ſexto hortatur Apoſtolus: Induite armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus
inſidias diaboli. [In fremitu] id eſt, diſtrictiſſimo tuo iudicio, [conculcabis terram] da-
mnando terrenos, præſertim in die nouiſſimo. [Egreſſus in ſalutem populi tui] dominus
enim fortitudo plebis ſuæ, & ipſe dux noſter eſt & propugnator, iuxta illud: In circuitu no-
ſtro Deus dux eſt. Et in Pſalmo 60. Deduxiſti me, quia factus es ſpes mea. [in ſalutem cum
Chriſto tuo] id eſt, quolibet Chriſtiano electo ſpiritualiter vncto. [Percuſſiſti caput] id eſt,
principem prauum [de domo impij] id eſt, de grege impiorum ſubditorum ipſius, priuan-
do eum principatu, poteſtate ſeu vita, iuxta illud Eccleſiaſtici 10. Sedes ducum ſuperborum
deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis. Et apud Lucam: Diſperſit ſuperbos mente cor- Lucæ 1.
dis ſui. Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Ipſe quippe transfert regna atque
conſtituit, ſicut Daniel 2. aſſeritur. [Denudaſti fundamentum vſque ad collum] id eſt, fun
ditus deſtrues illos, ſecundum quod in libro Sapientiæ ſcribitur: Diſrumpet inflatos, & eos Sapiē. 4.
à fundamentis ſuis commouebit, & vſque ad ſupremum deſolabitur. [Maledixiſti ſceptris
eius] id eſt, regno & poteſtatibus impiorum. Oculi enim domini ſuper regnum peccans, Amos 9.
vt conterat illud. Quibus & dicit Oſe. 8. Ipſi regnauerunt, & non ex me. Vel intelligendum
eſt de aereis poteſtatibus, & inuiſibilibus hoſtibus, [venientibus vt turbo ad diſpergendum
nos.] Secundum quod ait Apoſtolus Epheſio. 6. Non eſt nobis colluctatio aduerſus car-
ſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, contra ſpiritualia nequitiæ
in cæleſtibus. [Exultatio eorum ſicut eius qui deuorat pauperem in abſcondito] Inuiſibiles
etenim hoſtes de animarum noſtrarum ruina maxime gaudent, quemadmodum ſcriptum Pſal. 12.
eſt in libro Pſalmorum: Qui tribulant me, exultabunt ſi motus fuero. Ideo orat vir ſanctus: & 24.
Neque irrideant me inimici mei. In Eccleſiaſtico quoq; ſcriptum eſt: Domine pater, ne de- Ecci 23.
relinquas me, & incidam in conſpectu aduerſariorum meorum, & gaudeat inimicus meus.
Nonne ergo miſerrimi ſunt, ſtulti & cæci, qui dæmonum inſpirationi conſentiunt vitijs in-
hærendo, qui aliud nihil niſi æternam eorum damnationem ac irriſionem exquirunt? [Vi-
am feciſti in mari equis tuis] id eſt, electis, de quibus iam dictum eſt. [Qui aſcendes ſuper
equos tuos] Iſtis præparat Deus viam in hoc ſeculo nequam, dando eis gratiam ambulandi
per arctam viam, quæ ducit ad vitam. Hæc via, eſt diuinorū cuſtodia mādatorum, & eorum
quæ iubet eccleſia. [in luto aquarū multarum] i. in carnali, mortali, immūda concupiſcētia-
rum piſcina, vel infra ſpurcitias vitiorum, ne in illis ambularēt electi. Iuſtum enim deduxit
dominus

dñs per vias rectas. Et Eſaiæ 8. In manu, inq̃t, forti erudiuit me dñs, ne irẽ in via populi. ſed
vt Hiere. 23. legitur: Via impioꝝ erit quaſi lubricũ in tenebris, impellent & corruent in ea.
Ideo gloriatur ſanctus in dño, & ait: Eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis. [Audiui, &
Pſal. 39. conturbatus eſt venter meus.] Hoc iam ſuprà ſatis expoſitum eſt etiam in principio cantici
huius. [Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat] i. nunc oro à te pro pecca-
tis meis paternaliter caſtigari, & Chriſto pro me paſſo conformari, quemadmodum Hie-
rem. 10. depoſcit: Corripe me dñe, veruntamen non in furore tuo. [vt requieſcam] i. à cun-
ctis miſerijs liberer, [in die tribulationis] i. hora mortis atq; iudicij, [vt aſcendam ad popu-
lum accinctum noſtrum] i. de peregrinatione pertingam ad patriam, ad triumphantẽ ec-
cleſiam, ad milites illos victorioſiſſimos & beatos. Non enĩ ſunt condignæ paſſiones huius
Rom. 8. temporis ad gloriam illam futuram. Hoc precor, quoniã inter homines viuere, periculo-
ſum mihi eſt. [ficus enĩ non florebit] i. eccleſia quantum ad plurimos, ſine virtutum decore
manebit. Etiam quidam, qui ex naturali diſpoſitione mites & dulces ſunt, qui bonitate ſuæ
indolis abutentes, vitijs implicantur, vanitatibusq; falluntur. [& non erit germen] i. fructus
operꝫ bonorũ, [in vineis] i. particularibus quibuſdã eccleſijs. [Mentietur opus oliuæ] i. opera-
tio eoꝝ qui miſericordes videntur, non erit vere meritoria, quia non ex charitate, ſed vanita-
Matt. 6. te procedens. Hoc accidit multis. Propter quod ait Saluator in Euangelio: Cum facis elee-
moſynam, neſciat ſiniſtra tua, quid faciat dextera tua, vt ſit eleemoſyna tua in abſcondito.
Vel mentietur opus oliuæ, quoniam multi volunt alijs miſereri atq; ſuccurrere, & proprijs non mi-
ſerentur neq; ſubueniunt animabus, quas quotidie vitijs vulnerare non ceſſant, nec pœnitent,
neq; emẽdant. Ideo Eccleſiaſt. 30. dicitur: Miſerere aïæ tuæ placens Deo. Et Chriſtus Matt.
16. Quid ꝓdeſt hoĩ, ſi vniuerſum mundũ lucretur, aïæ vero ſuæ detrimentũ patiatur? Charitas
ergo & pietas à ſeipſis incipiãt, & ſic deriuentur ad alios. Deniq; ſicut in prophetis per ficum,
vineã, & oliuã deſignatur multoties ſynagoga, ita in nouo teſtamẽto per eadẽ ſignificatur eccle-
ſia. Vnde & iſta de ſynagoga poſſunt intelligi, quæ ꝑſertim poſt Chriſti aduentum ceſſauit
florere ac fructificare, cœpitq; tunc cõtra Chr̃m mentiri, blaſphemare, & fallere. Nã & per
ficũ, cui Chr̃s ante maledixit, ita ꝙ aruit, figurabatur tunc ſynagoga infertilis. [Abscidetur
de ouili pecus.] Ouile eſt eccleſia, de qua pecus abſciditur, quando per negligentiã propriam vel
paſtoris ſubditus peccat atq; dãnatur. Vnde omni prælato præcipit Salomon Prou. 27. Dili-
genter agnoſce vultũ pecoris tui, tuoſq; greges cõſidera. [& non erit armentũ in præſepi-
bus] i. multitudo credentiũ Chriſti paſcuis nõ veſcetur, ſpũalia alimẽta & eccleſiæ ſacramen
ta debite exquirendo: ſed ſpiritalibus præponet tẽporalia atq; carnalia, ſicut (proh dolor)
iam videmus. His itaq; ſic pereũtibus, quilibet electus dicere poteſt: [Ego aũt in dño gau-
debo] eius bonitatem & beneficia contemplando, eumq; in omnibus diligendo ac vene-
rando. & [ponet pedes meos quaſi ceruorum] i. expeditos charitatis affectus, ac feruida ſan-
cti amoris deſideria mihi præſtabit, quibus non ſolum ambulem, ſed inſuper curram viam
mandatorum cæleſtium, hoſtibusq; ſalutis meæ præualeam. Hoc conuenit cuilibet idoneo
Pſal. 17. pugnatori ac militi Chriſti, qui cũ Pſalmiſta dicere poteſt de Deo: Qui perfecit pedes me-
os tanq̃ ceruorum. Cæterorum moralitas ſeu myſticus intellectus, euidens eſt ex præindu-
ctis. In ſolo igitur domino ſit amor, fortitudo, ſpes, & gaudium noſtrum, qui eſt ſuꝑ omnia
Deus ſublimis & benedictus, Amen.

¶ Enarrationum in Abacuc prophetam, Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN SOPHONIAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶ Elucidatio literalis I. cap. Verbum dñi quod factum eſt &c. Artic. I.

Sophonias S. Dei propheta, cuius nunc elucidanda eſt prophetia, de prophetali genere ortus eſt, & non ſolum habuit patrẽ prophetam, ſed & auus, proauus, atauusq; ipſius, prophetæ fuerunt, ſiquidem omnes iſti in ſerie tituli libri ſui ponuntur. Et dicunt (vt Hieronymus refert) Hebræi, ꝙ cuiuſcunq; prophetæ pater vel auus collocatur in titulo, ipſos quoq; fuiſſe prophetas. Itaque Sophonias glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe progenitus eſt. Loquens ergo propheta de ſeipſo quaſi de alio, ita exorſus eſt: [Verbum domini] id eſt, prophetica reuelatio ſeu viſio prophetalis, [quod factum eſt] à Deo mediante angelico miniſterio, vel locutione

tione interiori duntaxat, vel etiã exteriori. [ad Sophoniam filium Chuſi, filij Godoliæ, filij
Amariæ, filij Ezechiæ] prophetarum, vt dictum eſt, quorum non ſunt prophetiæ deſcriptæ.
[In diebus Ioſiæ] ſancti ac religioſiſſimi regis [filij Amon regis Iuda] i. duarum tribuum, ſ.
Iuda & Beniamin, quæ nomine Iudæ communiter exprimuntur. Porro, ſub hoc rege Iuda
orſus eſt etiam Hieremias prophetare. Fuit quoque ſub eodem rege propheti ſſa *Oldam in
Hieruſalem prophetans ac habitans, quemadmodum 4. Reg. 22. & 2. libro Paral. 34. conſcri
bitur. Conſequenter verbum propheticæ denunciationis narratur. [Congregans congre-
gabo] id eſt, ſimul auferam [omnia à facie] id eſt, ſuperficie [terræ] regni Iuda. [dicit domi-
nus] Quæ autem ſint omnia iſta ſic auferenda, ſubiungitur: [congregans hominem & pe-
cus] id eſt, homines & iumenta. Ponit enim ſingulare pro plurali. [congregans volatilia cę-
li] aerei, vtpote aues, [& piſces maris] id eſt, aquarum regni Iudę. Propter hominum em̃ pec
cata, etiam bruta nonnunquam cæduntur in maiorem hominum pœnam, quorum erant
poſſeſſio: nam propter hominem facta ſunt bruta. Hinc Deus interdum iuſſit & bruta cum
hominibus perimi. Septuaginta clarius tranſtulerunt, dicendo: Defectione deficiat à facie
terræ, dicit dominus, deficiat homo & iumentum. Congregatio inſuper hæc facta eſt poſt
mortem Ioſiæ ſub filijs eius, egredientibus atq; vaſtantibus terram Iuda Aegyptijs & Chal-
dæis, vt legitur in libris Regum ac Paralipomenon. à Chaldæis tamen præcipue facta eſt,
qui templum & Hieruſalem ſubuertentes, homines partim occiderunt, partim in Babylo-
niam tranſtulerunt. Nec dubium, quin & iumenta ad libitum tractauerunt. Porro, quod
dominus ait omnia auferenda, non eſt intelligendum, quod penitus nemo in Iudæa man-
ſit de populo Iudæ, ſaltem vſq; ad illud tempus, quo cum Ioanna principe & Hieremia pro-
pheta Aegyptum ingreſſi ſunt: Veruntamen ille eorum à Iudæa receſſus, non fuit à Deo,
niſi permiſſiue, quoniam Hieremias, Deo inſpirante, receſſum illum diſſuaſit, prout in Hie Hier. 43.
remia plenius continetur: Sed quia à Chaldæis pauci, comparatiue loquendo, relicti ſint
in Iudæa. Quod autem modicum eſt, pro nihilo reputatur, ſicut de aliquo paupere dici-
mus: Nihil habet, quum veſtem habeat, cibum & aliquem nummum. Poſtremo penſan-
dum, quod non eodem modo à terra Iuda defecerunt hæc omnia. homines nanque & iu-
menta, præſertim domeſtica, ceperunt Chaldæi, & ad placitum de ipſis diſpoſuerunt: aues
vero & piſces vel omnino, vel pro maxima parte ſublati ſunt, eo modo, quo vrbibus, vil-
lis, hominibusq; vaſtatis, raritas horum concomitari eſt ſolita. [& ruinæ impiorum erunt]
id eſt, iniuſtus populus Iudæ diuerſis peſtibus cadet, ſcilicet gladio, fame &c. quemadmo-
dum Hieremias teſtatur: Si egreſſus fuero ad agros, ecce occiſi gladio: & ſi introiero in ci-
uitatem, ecce attenuati fame. [& diſperdam homines] regni Iudæ, [à facie terræ, dicit domi-
nus] per Aegyptios & Chaldæos modo prætacto, iuxta illud 4. Regum 25. Tranſlatus eſt Iu
da de terra ſua. Sic ergo congregatio præinducta in malo accipitur, eo modo, quo ſpoliator
intra marſupia ſua congregat hoſtium ſpolia, ſicut & Abacuc primo præhabitum eſt: To-
tum congregauit in rete ſuum. [Et extendam manum meam] non ad protegendum, ſed
percutiendum, id eſt, poteſtatem meam exercebo. [ſuper Iudam & ſuper omnes habitantes
Hieruſalem.] omnes (vel pene omnes) tradendo manibus aduerſariorum ſuorum. quidam
enim euaſerunt, ſicut ex libro Hieremiæ probatur. [& diſperdam de loco hoc] regni Iudæ,
[reliquias Baal] i. populum reſiduum Baal colẽtem, vel idololatriæ cultum. Veruntamẽ ſub
Ioſia rege ceſſauerũt Iudæi ab idolorum cultura, ſicut 2. Paral. & 4. Regum lib. copioſe deſcri-
bitur, quamq̃ aliqui videantur oppoſitum dicere. Vnde 2. Paralip. 34. inter cætera dicit: Abſtu-
lit ergo Ioſias cunctas abominationes de vniuerſis regionibus filiorum Iſrael, & fecit oẽs qui
reſidui erant in Iſrael, ſeruire dño Deo ſuo. Cunctis diebus vitę eius nõ receſſerũt à dño Deo
patrũ ſuorum. [& nomina æditṹorum cum ſacerdotibus] i. ipſos æditṹos, puta cuſtodes locorum
idololatriæ, qui dicuntur æditui, quaſi ædem tuẽtes, quorum quidam forte ſacerdotes idolorum
fuerunt. Vnde LXX. tranſtulerunt: Auferam nomina ſacerdotum cum ſacerdotibus, ſ. tam
eos qui loca cuſtodiebant, q̃ eos qui hoc non facientes ſacrificabant. [& eos qui adorãt ſu-
per tecta militiam cæli] i. ſidera & planetas. Aſcenderunt em̃ Iudæi ſuper tecta domorum, quæ
plana erãt, vt illic clarius contemplarentur, colerentq; deuotius luminaria cæli, ſicut in Hiere-
mia & Ezechiele plenius recitatur. [& adorant, & iurant in dño, & iurant in Melchon] idolo
Ammonitarum, vt dicitur 4. Reg. 23. Simul em̃ colebant Deum verum & idola, & per vtraq; iu-
rauerunt, ſicut de Samaritanis ſcriptum eſt 4. Reg. 17. [& qui auertuntur de poſt tergũ dñi]
ſ. qui legẽ Dei tranſgreſſi ſunt, & ſpreto ſummo atq; incõmutabili Deo, falſis dijs ac vanita-
tibus adhæſerunt. [& qui nõ quæſierunt dñm, nec inueſtigauerũt eum] à prophetis, & in ſa-
cris ſcripturis, vel per orationes deuotas, & cum diligentia cordis. Non eſt hoc accipiendũ q̃ſi
in diuinitatis natura ſit tergũ, vel corporale quod membrum vere, ſed tãtum metaphorice.
Quemadmodum & Ezechias: Proieciſti, inquit, poſt tergum tuum omnia peccata mea. Et Eſaiæ 38
Moſi loquitur dñs Exo. 33. Videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre nõ poteris.
Vnde

Vnde per tergũ & poſteriora Dei intelligitur ipſe Deus, vt cognoſcibilis à viatoribus in vi-
ta præſenti, in qua non niſi per ſpeculum in ænigmate, i. obſcure & imperfecte cognoſcitur.
[Silete à facie dñi Dei] i. o peruerſi Iudæi, præ cõfuſione obmuteſcite, nec cõtra diuinam iu-
ſtitiam murmuretis. [q̃a iuxta eſt dies dñi] i. tẽpus iuſtæ vltionis, quam Deus per Chaldæos
vobis inducet. Quamuis aũt omne tempus ſit Dei, qui ſolus eſt tẽporum dñs, illud tamẽ ſpe-
cialiter dicitur tempus eius, quo aliquid ſpeciale atq; notabile fecit. Vnde Ioan. 7. de Chri-
ſto habetur: Nondũ venit hora eius, cum tamen eius ſit oĩs hora. [quia præparauit dñs ho-
ſtiam] i. populum Iudæ decreuit offerre Chaldæis ad occidendum. Vnde Ezech. 39. auibus
clamat: Venite ad hoſtiam, quam ego immolo vobis. [ſanctificauit electos ſuos] i. Chaldæos
deputauit ad executionẽ ſuæ iuſtitiæ contra Iudæos. Vnde Hieremias locutus eſt 12. Cõgre-
ga eos, ſicut gregem ad victimam, ſanctifica eos in die interfectionis eorum. Simili modo
de Perſis ac Medis contra Chaldæos, Deo diſponente, venientibus, dñs ait Eſai. 13. Ego man-
daui ſanctificatis meis. [Et erit] i. fiet quod ſubditur, [in die hoſtiæ dñi] i. tempore occiſionis
iam dictæ, quando Iudæi hoſtibus ad occidendum à Deo tradentur. [viſitabo ſuper princi-
pes, & ſuper filios regis] i. iuſtam pœnam eis infligam. Filij enim Ioſiæ regis vel capti vel oc-
ciſi fuerunt, rex quoq; Babylonis occidit filios Sedechiæ regis in oculis eius, & principes
regum iſtorum ſimul cum ipſis vaſtati fuerunt, ſicut 4. Regum libro narratur. [& ſuper oẽs,
qui induti ſunt veſte peregrina] i. veſtibus vanis, irreligioſis, atq; inſolitis, vel idolorum cul-
tui dedicatis. Vnde LXX. tranſtulerunt: Veſtibus alienis. Et Iohel. 2. habetur: Scindite cor-
da veſtra, & non veſtimenta veſtra. [Et viſitabo ſuper omnem, qui arroganter ingreditur ſu
per limen in die illa] i. ſuperbos, qui cum tumore animi & animoſo inceſſu introeũt in tem
Amos 6. plum vel domum, de quibus dictum eſt ab Amos: Væ qui opulenti eſtis in Sion, ingredien-
tes pompatice domum Iſrael. [qui complent domum dñi Dei ſui] ſ. templum Hieruſalem
à Salomone conſtructum. [iniquitate & dolo] loquendo ibidem fallaciter, & ſecularia tra-
ctantes negocia, atq; ibidem corde ſuperbo, auaro, & libidinoſo coram Deo iudice ſtantes.
Ioan. 2. Sicut enim in templo ſecundo, de quo Chriſtus eiecit ementes atq; vendentes, ita in tem-
plo primo Deum multipliciter offenderunt. [Et erit in die illa, dicit dominus: Vox clamo-
ris] i. lamentatio magna [à porta piſcium, & vlulatus à Secunda] i. à porta ſic dicta, quæ erat
in ſecundo muro Hieruſalem, quam Salomon clauſit triplici clauſura. Porro de porta pi-
ſcium habetur in libro Eſdræ, quis ædificauerit eam. De Secunda autem ſcriptum eſt 4. Re-
gum, & 2. Paralip. q̄ in ea habitauit Olda propheti ſſa. [& contritio magna à collibus] id
eſt, eminentioribus locis Hieruſalem, ſcilicet à templo & arce. Per iſta inſinuatur, q̄ tota ci-
uitas replenda eſſet calamitate, occiſione, atq; doloribus. [Vlulate habitatores pilæ.] Secun
dum Hieronymum, pila hic ſumitur pro vaſe concauo, in quo frumenta tunduntur, quo ſi-
gnificantur habitatores vallis Siloe, quæ nomine pilæ ſignatur, quoniam ſicut frumẽta tun-
duntur feriente deſuper vecte, ita à locis eminentioribus Hieruſalem nunc prædictis deſcen-
dit aduerſariorum exercitus in habitatores vallis huius Hieruſalem, eoſq; velut frumenta
percuſſit. [Conticuit omnis populus Chanaan] i. populus Iudæorum, ſequens mores, pec-
cata & idololatriam Chananæorum, Chaldæorum timore proſtratus, reclamare auſus non
fuit, ſicut Hieremias ait Threñ. 2. Conticuerunt ſenes Hieruſalem, proiecerunt in terram ca
pita ſua. Hinc Ezechiel. 16. huic populo dicitur: Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.
Dani. 13. In Daniele quoq; impio Iudæo improperatur: Semen Chanaan, & non Iuda. [diſperierũt
oẽs inuoluti argento] i. diuites veſtimenta, vtenſilia, & cætera argento ornantes. [Et erit, in
tempore illo ſcrutabor Hieruſalem in lucernis] i. habitatores Hieruſalem faciam à Chal-
dæis inquiri, cum candelis & luminaribus in locis abſconditis. Sic enim & Ioſephus refert,
q̄ aduerſarij extraxerunt Iudæos de cloacis, ſpelũcis, antris atq; ſepulchris, in quibus ſe abſ-
conderunt etiam maiores de populo. Vnde & Eſaias 42. prædixit: In domib⁹ carceris abſ-
conditi ſunt. [Et viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis] i. carnalibus concupiſcentijs cę
teriſq; turpiſſimis vitijs. [Qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet dominus bene, & non fa-
ciet male] i. qui diuinam prouidentiam negauerunt, aſſerentes omnia fortuitu euenire, &
nec pœnas pro peccatis, nec præmiã pro virtuoſis operibus à Deo rependi. De quibus &
Ezechiel. 9. legitur: Dixerunt: Dereliquit dominus terram, & dominus nos non videt. Itẽq;
in Pſalmo 72. Dixerunt, Quomodo ſcit Deus? & ſi eſt ſcientia in excelſo? [Et erit fortitudo
eorum in direptionem] i. à Chaldæis ſuperabuntur, [& domus eorum in deſertum] i. in ſoli-
tudinem redigentur ciuitates & domus Iudæorum. [& ædificabunt domos] ante captiuita-
tem præfatam. [& non inhabitabunt] eas diu, quia Chaldæi ſuperuenient eis. Simili modo
[& plantabunt vineas, & non bibent vinum earum,] cuius ratio ſubditur, [iuxtà eſt dies do-
mini magnus] i. tempus grauiſſimæ vltionis. [iuxtà eſt & velox nimis] id eſt, de proximo im
minet, ſtatim enĩ poſt mortem Ioſiæ regis, cœpit tribulatio filiorũ eius ac populi. [Vox diei
dñi amara] i. voces quas prædicto tempore dabunt vlulantes Iudæi, erunt lachrymoſæ atq;
acerbæ

acerbæ.[tribulabitur ibi fortis] i.quilibet quantũcunq; robuſtus, à Chaldæis deprehenſus.
[dies iræ]i.diuinæ,rigoroſæ,ac iuſtæ vindictæ,[dies illa dies tribulariõis]corporalis,[& an-
guſtiæ]interioris, [dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis] i.maximarum
aduerſitatum, [dies nebulæ & turbinis,dies tubæ & clangoris,] quantum ad Chaldæos,qui
cũ tubis aggrediebantur & deterrebant Iudæos.[ſuper ciuitates munitas]regni Iudæ,[& ſu
per angulos excelſos,] videlicet fortalitia & turres eiuſdẽ. Hoc eſt, dies iſta tam dira pœno-
ſaq; erit habitatoribus vrbiũ munitarũ ac turrium nunc prædictarũ, vt verbis explicari non
queat,ſicut de hoc Hieremias multa ſcribit in Threnis ſeu lamentationibus ſuis, inter cæte- Threñ. 1.
ra dicens: O vos oẽs qui trãſitis per viã, attẽdite ſi eſt dolor ſimilis,ſicut dolor meus.]Et tri-
bulabo hoĩes,]de quibus nunc dictũ eſt,[& ambulabunt vt cæci]præ deſperatione & multi-
tudine afflictionũ,quid agere debeant ignorantes.[quia dño peccauerũt.]Frequẽter in pro-
phetis ponit tẽpus præteritũ pro præſenti vel futuro,& mutatur perſona loquentis, ita q̃ ſæ
pius dñs loquit de ſeipſo quaſi de alio: ſicut & nũc,cum dixiſſet, tribulabo hoĩes, adiunxit,
quaſi de alio loquẽs, quia dño peccauerũt.[Et effundet ſanguis eorũ ſicut humus] i.copioſe
omnino & quaſi pro nihilo reputabit eorũ occiſio,ſicut eiectio terræ.[& corpora eorũ ſicut
ſtercora]i.ſepultura reputabunt indigna, præſertim cum de Ioachim rege prædixerit Hie- Hier.22.
remias: Sepultura aſini ſepelietur. [ſed & argentũ eorũ & aurum eorũ non poterit liberare
eos in die iræ dñi,]q̃a Chaldæi pro nullo precio voluerunt eos dimittere, p̃ſertim in fine va- 2.Par.36
ſtitatis ſub Sedechia.[In igne zeli eius]i.vehementi zelo iuſtitiæ Dei, vel in furore zeli Chal
dæorum,eis diuinitus inſpirato contra Iudæos.[deuorabit oĩs terra]i.habitatores Iudææ tol
lentur ab ea.[quia conſummationem] i.maximam oppreſſionem, [cum feſtinatione faciet
cunctis habitantibus terram] Iudææ,de qua nunc ſermo. Q̃m litera plana & facilis eſt, im-
morandum non æſtimaui,ſed ad moralitatem pergendum.Quidam autem exponunt præ-
dicta ſaltem pro parte de captiuitate & oppreſſione Iudæorum à Romanis. Et quamuis te-
xtus ad hoc valeat applicari,præhabita tamen expoſitio literalior reputatur.

¶Myſtica expoſitio eiuſdem capituli I. Artic. II.

VErbum dñi,quod factũ eſt ad Sophoniã.] Per Sophoniã, qui interpretatur ſpecula vel
arcanũ,intelligit homo cõtemplatiuus, vel quicũq; dignus idoneusq́; prælatus,qui in
contẽplationis ſeu prælationis ſublimitate cõſiſtens, vita atq; ſcientia aliis tanq̃ ſpecu
lum lucet, & ſubditis inſpiciendus ac imitandus proponitur, qui etiam eſt tanq̃ arcanum
quoddam vas ſapientiæ & illuſtrationis diuinæ, ingreſſus in ſanctuarium Dei & in potẽtias Pſal. 7.
eius,ita vt dicere poſſit ad dñm: Incerta & occulta ſapientię tuæ manifeſtaſti mihi. Vnde au & 50.
dire meret à Chřo,quod audierunt eius diſcipuli: Vobis datũ eſt noſſe myſteriũ regni Dei. Matt. 13.
Talis debet eſſe prælatus & paſtor, immo & quilibet religioſus, vt impleat illud Apoſtoli: Lucæ 8.
Eſto exemplũ fidelium in verbo, in cõuerſatione,in charitate. Deniq; ad talẽ fit verbũ dñi, 1.Tim.4
q̃m dono gratiæ dignus effectus eſt,vt vnctio ſpſſancti doceat & dirigat eum in omnibus,
ſicut ait Apoſtolus: Dabit tibi dñs de oĩbus intellectum. Etenĩ habenti dabit, & abunda- 2.Tim.2
bit,vt dicat cum S.Dauid: Benedicã dñm,q̃ tribuit mihi intellectũ. Et denuo: Deus docuiſti Mat. 18.
me à iuuẽtute mea & vſq; nunc. [Congregans congregabo oĩa à facie terræ,dicit dñs,cõgre Pſal. 15.
gans hoĩem & pecus,volatile cæli & piſces maris,]q̃uis hoc poſſit referri ad diem iudicij,q̃n & 70.
vniuerſa animantia, rationalia & irrationalia in terra,aere,mariq́; viuentia, morientur, &
congregatim tollent de locis ſuis,iuxta illud Eſaiæ 24. Ecce dñs iudicabit terrã & diſſipabit
eam,& affliget faciem eius,& diſperdet habitatores eius. Tunc inſuper omnes terreni & re-
probi & pecora,i.beſtialem vitam ducentes,vt luxurioſi,& volatilia cæli, puta vani,ſuperbi,
curioſi atq; inſtabiles,& piſces maris, videlicet cupidi in ſeculo iſto tãq̃ in mari magno diſ-
currentes, vt temporalia colligant, congregabunt congregatione vnius faſcis in lacum,&
claudentur in carcere,haud dubium,quin infernali. Vnde & Chriſtus in Euangelio: Alliga- Matt.13.
te ea in faſciculos,& mittite in ignem æternum. Nihilo minus iſtud accipi poteſt de quoli-
bet huius mundi vitioſo ac miſero amatore,qui nomine terrę exprimitur,à quo dñs auferet
ea quæ ei conceſſit,& pro negligentia,abuſione,& ingratitudine damnabit eũdem. [Et rui-
næ impiorum erunt.] Impius enim quotieſcunq; peccat, cadit,cum peccatum ſit defectus &
caſus à ſummo bono,immo & nihil. Propter quod Salomon dicit: In impietate ſua corru- Prou.11.
et impius. Itaq; quo peccator ſe amplius erigit contra iuſtitiam, contra veritatem, contra
Deum,eo miſerabilius atq; profundius cadit,& coram Deo quaſi nihil efficitur,omniq; ſpi-
ritali eſſe & ſenſu priuatur,ita vt lapſum calamitatemq́; animæ ſuæ non ſentiat,nec perpen-
dar, donec de ruina culpæ damnatus incidat iuſtam voraginem pœnæ, corruens in infer- 2.Re. 14.
num. [Et diſperdet dominus homines de terra.] Oẽs enim morimur,& quaſi aqua dilabi-
mur. Specialiter aũt iniquos & impœnitentes dñs diſperdet de terra, quia frequenter in hac
vita ante tempus,& ante naturalis periodi terminũ Deus, exigentibus eorum peccatis, pu-
nit & perimit eos atq; condemnat,iuxta illud Iob: Semitam ſeculorum calcauerunt viri ini- Iob 22.

V qui,

qui,qui ante tēpus ſuum ſublati ſunt.[Et extendā manū meā ſuper Iudā]i.etiam eos,qui ore
confitent,& credunt fide ſaltē informi,iuſte redarguam & plagabo.Iudas nempe interpre-
Tit. 1. tatur confeſſio,quo deſignantur hic hi,qui dicunt ſe noſſe Deum,factis autem negant,qua-
1.Petr.4. les præcipue ſunt clerici vani,atq; inanes miniſtri eccleſiæ. Vnde Petrus in prima ſua ſcribit
Eſai.29. epiſtola: Tempus eſt, vt incipiat iudicium à domo Dei. De quibus loquitur Deus: Populus
iſte labiis me honorat, cor aūt eorum longe eſt à me. Ideo ſubditur,[& ſuper oēs habitato-
res Hieruſalē]i.prælatos eccleſiæ,ſpeciales eccleſię incolas,qui quotidie ingrediuntur limen
eccleſiæ anima vitioſa,& non ſe in ipſa eccleſia ad Deum & orationem extendunt,ſed confa
bulationibus vacant, facientes de domo orationis domum confabulationis. [Et diſper-
dam de loco hoc]i.de ipſa eccleſia,[reliquias Baal]i.mundanæ gloriæ & temporalis excel-
lentiæ, vel eccleſiaſticæ dignitatis appetitores. Baal quippe, ſuperior vel in ſublimioribus
Phili. 3. interpretatur.Hi ſunt qui laudem humanam & gloriam ſuam magis quærunt q̄ Dei,homi-
nibus plus q̄ Deo optantes placere,qui iſta terrena vaniſſima ſupergloriosiſſimo Deo men-
te excæcata præponunt.[Et nomina æditu orum cum ſacerdotibus]i.ſacrorū locorum cu-
ſtodes,& ſacerdotes ſacerdotaliter non viuentes, quorum vita à ſecularium vita non diſcre-
Oſee 4. pat,iuxta quod Oſee prædixit: Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos.Vnde Hiere.11.loquit dñs:
Quid eſt,ꝙ dilectus meus in domo mea fecit ſcelera multa? Et Ezechiel.9. A ſanctuario,in-
quit, meo incipite percutite. [Et qui ſuper tecta adorant militiam cæli] i.qui altitudini ſui
ingenij innitentes,& in propria ſapientia ſe quaſi in alto figentes, inueſtigationi cæleſtium
creaturarum magis q̄ ſalubri notitię creatoris inſudant, ita vt creata potius q̄ creatorem co
lere videantur. Contra quod dicitur Eccle.3. Altiora te ne quæſieris:ſed quæ præcepit tibi
Deus,illa cogita ſemper.[Et adorant & iurant in dño,& iurant in Melchon]i.qui non toto
& integro corde Deo adhærent, volentes ſimul placere Deo & ſeculo, non penſantes quod
Matt. 6. ſcriptum eſt:Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Melchon nempe interpretatur rex eo-
Lucæ 6. rum,ſicq; per iurātes in dño & in Melchon,intelligunt fideles, qui principibus terræ contra
ordinē æquitatis expetūt cōplacere,de qbus Oſee teſtat: In malitia ſua lætificauerunt regem.
Oſee 7. & 10. Et denuo:Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. Tota itaq; mente Deum verū colamus,
vt ipſe ſit nobis cauſa & ratio amandi, timendi, & honorandi, quicquid præter eum ama-
mus,timemus,& honoramus.Sic nanq; implebimus illud Deuter.6. Dñm Deum tuum ti-
mebis,& ipſi ſoli ſeruies,ac per nomen eius iurabis. [Et q auertunt de poſt tergū dñi,& qui
non exquiſierunt eum.] Iſti ſunt qui mentē ſuā à Deo auertūt, & voluntati diuinæ ꝓpriam
præferunt,& vniuerſis creatoris ſui beneficijs ingrati eſſe non erubeſcūt, qui Deo tanto ma
iorem irreuerentiā iniuriamq; impendunt, quāto ipſe rebus creatis, carnalibus & terrenis,
quæ ſibi peccator prælegit, extat præſtantior, & quanto plura ab ipſo bona recepimus, &
Pſal.118. quanto iuſtius eſt eum cunctis præferri. Ideo ſcriptū eſt:Maledicti qui declinant à mādatis
Ibidem. tuis.Et rurſus:Spreuiſti omnes diſcedentes à iuſtitijs tuis. De talibus loquitur dñs Hieremi.
2. Verterunt ad me dorſum, & non faciem.Iſti æquiſſimo Dei iudicio merentur damna-
tionem æternam.[Silete à facie dñi]i.ex conſideratione diuinæ præſentiæ oīa intuentis ac
iudicantis metuite,atq; à verbis præſumptuoſis & incautis ceſſate,[quia iuxta eſt dies dñi]i.
tempus,quo nos viſitabit & iudicabit,ſ.hora mortis & particularis iudicij, vel etiam iudi-
cij finalis ac generalis,quod cōparatione durationis futuri ſeculi,propinquū eſt valde.[quia
præparauit dñs hoſtiam]i.reprobos dānationi & ſpiritali æternæ occiſioni dare diſpoſuit,
[ſanctificauit vocatos ſuos,]puta electos,quemadmodum ad Romanos ſcribit Apoſtolus:
Roma. 8 Quos prædeſtinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iuſtificauit. Poteſt quoque per
diem dñi, tempus gratiæ,& per hoſtiam à Deo paratam, ſacramentum altaris intelligi,cui
cum omni reuerentia,feruore & quiete mentali obuiare debemus.[Et erit in die hoſtiæ do-
mini]i.in extremo iudicio ſeu omni tempore vltionis diuinæ, vel quotidie,quando hoſtia
ſacra altaris Deo offertur.[viſitabo ſuper principes & ſuper filios regis]i.elatos ſeculi domi-
natores eorumq; poſteros,magnates & nobiles, qui de ſua nobilitate, potentia, opulentia,
fama & gloria iactant ſeipſos & inaniter gaudent,& ſubditos opprimunt, non iuſte guber-
nant,alios quoq; contemnunt,iſti in die iudicij ſimul peribunt, immo quotidie grauiſſime
(quod ipſi non ſentiunt) viſitantur, dum à Deo iuſte relinquuntur. Itaq; ꝙ indeſinenter pec
catis peccata adijciunt,animas ſuas dilaniant,dæmonibus obſequuntur,& iram Dei ſibi mi
Roma. 2 ſerabiliter theſaurizant, Deniq; cōmuniter in ſcripturis cōminatur dominus principib⁹ ac
Eſaiæ 42 prælatis. Vnde Eſaias aſſerit: Viſitabit dominus ſup militiā cæli, & ſup principes terræ. Pro-
pterea in lib.Sapientię ait ſcriptura: Præbete aures vos,qui continetis multitudines,qm̄ da-
Sapiē.6. ta eſt vobis à Deo poteſtas,q interrogabit opera veſtra,& cogitationes veſtras ſcrutabitur:
qm̄ iudiciū duriſſimum in his, qui præſunt, fiet. Hinc in Hieremia dominus loquitur: Non
Hier. 9. glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur diues in diuitijs ſuis. [Et ſuper omnes
qui induti ſunt veſte peregrina,]Hoc verbo reprobantur à Deo,qui in veſtibus ſuperſtitio-
ſi ſunt,

ſi ſunt,& varias nouitates vanosq́; ornatus confingunt. Item, qui animæ indumenta negli-
gẽtes(de quib⁹ dicit Apoſtolus:Induite viſcera miſericordiæ,benignitatem,humilitatem, Colo. 3.
modeſtiam,patientiam)induunt veſtimẽta diaboli,paſſiones & vitia. [& ſuper oẽm qui ar-
roganter ingreditur.] Quid eñ ſuperbit terra & cinis? Immo odibilis Deo & hominibus eſt Eccl. 10.
ſuperbia. Ideo in Prouerb.libro legitur:Abominatio eſt dño omnis arrogans.[qui complẽt Prou. 16.
domũ Dei ſui iniquitate & dolo.]Hi ſunt ſacerdotes & clerici, qui in eccleſia opus Dei fa- Hier. 48
ciunt fraudulenter,& horas imperfecte curioſeq́; perſoluunt, qui oculis vagi & ſenſibus in-
cuſtoditi, menteq́; vani ac garruli, aliis malũ præbent exemplum. Quod & de vulgo accipi
poteſt,ſ.his,qui diuino officio indeuote & irreuerenter aſſiſtunt,& præſertim de his,qui in
templo Dei ſacris ve locis ſecularia atq; illicita tractant, emunt,vendunt,vel mulieres aſpi-
ciunt,Horũ damnatio iuſta eſt.[Et erit in die illa,dicit dñs,]puta in die iudicij. [vox clamo- Roma. 3.
ris à porta piſcium]i.afflictio ſenſuum exterioꝝ,qui curioſitati frequenter deſeruiunt,& in
ſcripturis nomine piſcium curioſi aliquando deſignantur.[& vlulatus à Secunda]i.tribula-
tio quantum ad ſenſus interiores. [& contritio magna à collibus] i. grandis calamitas ſu-
periorum virium animæ,intellectus & voluntatis. Tunc enim damnandi in omnibus cor-
poris membris & animæ viribus punientur,tribulabuntur,& vlulabunt,iuxta illud Sapien.
5. Videntes,turbabuntur timore horribili,præ anguſtia ſpiritus gementes.[Vlulate habita-
tores pilæ.]Per pilam(quæ,ſicut prædictum eſt,vas quoddam eſt, quo grana tundunt) hoc
loco intelligi poteſt caro noſtra mortalis,de qua dicit Apoſtolus 1.Theſ.4.Sciat vnuſquiſq;
poſſidere vas ſuũ in ſanctificatione,quæ nũc diuerſis tribulationibus eſt ſubiecta. Huius pi-
læ habitatores proprie appellant, qui carnẽ ſuã non ſpũaliter, ſed carnaliter diligũt,curam
carnis in deſiderijs perficientes,atq; in carne carnaliter conuerſantes. Iſtis nunc flẽdum eſt
pœnitentiæ lachrymis.Quod niſi peregerint,in die iudicij ſui vlulabũt.Qui aũt carnem ſpi-
ritui ſubdunt, dicuntur non eſſe in carne.Vnde Roma.8.dicit Apoſtolus:Qui in carne ſunt,
Deo placere nõ poſſunt.Vos aũt,inquit,in carne nõ eſtis,ſed in ſpiritu. Inſuper omnibus no-
bis in hac lachrymaꝝ valle mortaliq́; carne(quę per pilam intelligi poteſt)morantibus flen
dum eſt atq; gemendũ pro proprijs ac aliorum peccatis,pro patriæ dilatione ex fame & ſiti
iuſtitiæ,ex Chriſti compaſſione.[Conticuit]i.Deo in die iudicij reſpondere non poterit,&
in vita præſenti à laudibus Dei obmutuit, [omnis populus Chanaan] i.plebs omnis inſta-
bilis,quæ omni vento doctrinæ & impetu paſſionum circunfertur,varijsq́; cogitationibus
atq; affectibus contra iuſtitiam agitatur. Propter quod 1.Regum 2.habetur: Impij in te-
nebris conticeſcent.Chanaan equidẽ interpretatur cõmotio.Ideo 1.Corin.15.hortatur Apo
ſtolus:Fratres mei,ſtabiles eſtote & immobiles,abundantes in opere dñi ſemper,ſcientes ꝙ
labor veſter non eſt inanis in dño.Hinc Chriſtus hoïem verbis Dei non obediẽtem,compa-
rat viro ſtulto,qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam,cuius ruina facta eſt magna.[Diſ- Matt. 7.
perierunt omnes inuoluti argento,] videlicet diuites ſeculi huius & cupidi. Omniũ quippe Epheſ. 5.
malorum radix eſt cupiditas, teſte Apoſtolo:qui auaritiam quoq; idololatriam vocat Col.
3.Et 1.Timoth.6.conteſtatur:Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum
diaboli.Eapropter ſcriptum eſt Baruch 3.Vbi ſunt qui theſaurizant argentum & aurum,&
non eſt finis poſſeſſionis eorum? Exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt,viam autem
diſciplinæ ignorauerunt. [Et erit in tempore illo] iudicij generalis & etiam particularis,
[ſcrutabor]ego vnigenitus Dei Ieſus Chriſtus,qui ſum iudex & teſtis,cui pater dedit omne Ioann. 5.
iudicium,[Hieruſalem]i.eccleſiam animamq́; credentem[in lucernis]i.in libris conſcien- Dani. 7.
tiæ,de quibus in Daniele & Apoca. ſcriptum eſt:Aperti ſunt libri.Vel in lucernis,i.lumine Apo. 20.
veritatis & ſacræ ſcripturæ ſermonibus examinabo opera eius. Nihil eñ opertũ,quod non Lucæ 12
reuelabitur:& cum venerit dñs, illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit con- 1.Cor. 4
ſilia cordium.Poteſt quoq; interpretari in bono,vt in præſenti Deus electorum ſuorum vi-
tam dicatur in lucernis ſcrutari, qñ per prælatos ac iudices, ſapientes ac virtuoſos(qui ſunt
lucernæ lucentes & ardentes) examinat, caſtigat,atq; emẽdat ſubiectos: vel certe dum vni-
cuiq; dat gratiam illuſtrationis ſupernæ, qua ſeipſum digne examinat,iudicat,corrigit &
gubernat.[& viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis,]q́ mentẽ ſuam ad ſuperna non ele
uant,ſed concupiſcentijs turpiſſimis obtenebrati,indurantur in vitijs.[qui dicunt:Non faci
et dñs bene, & non faciet male] i.diuinam prouidentiam negant, vel formaliter & directe,
vel æquiualenter & indirecte:quia ſic viuunt,quaſi non eſſet Deus humanoꝝ actuum iudex,
dũ ſine timore perpetrant mala,nec metuendũ Dei penſant iudiciũ.Propter ꝙd fides eorum Ecc. 8.
mortua perhibet, non eñ habẽt huiuſmodi fidẽ, de qua ſcribit Apoſtolus Ioan. Hæc eſt vi- 1. Ioan. 5
ctoria quæ vincit mundũ,fides noſtra. Et Marci 16.dicitur:Qui crediderit & baptizatus fue
rit,ſaluus erit.[Et erit fortitudo eorum in direptionem] i.hoſtibus ſuis tradentur torquen-
di, & nunc dæmonum prædæ ſunt, & ab inferno deglutientur. [& domus eorum in deſer-
tum,]quia corda eorum deſtruentur à Deo, atq; æternæ obliuioni tradentur.Hæc enim ſunt

domus ſiue cubilia, de quibus cãtatur: In cubilibus veſtris cõpungimini. Vel per domus cor
Pſal. 4. pora deſignantur, quæ poſt mortẽ in puluerẽ redigũtur. [Et ædificabũt domus, & non inha
bitabunt: & plantabunt vineas, & nõ bibent vinũ earũ.] Reprobi quippe & ſapientes huius
mũdi, in quib⁹ dominat̃ prudẽtia carnis, q̃ mors animæ eſt ſecundũ Apoſtolũ, nũc colligũt
ſibi terrena & cõſtruunt, quaſi diu victuri, & frequẽter dũ nõ ſuſpicant̃, tollunt̃ de medio,
nec vti ſuis diuitijs permittunt̃. Secundũ q̃d diuiti, qui dicebat: Aĩa habes repoſita multa bo
na in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare, diuinit⁹ reſpondet̃ Lucæ 12. Stulte,
hac nocte aĩam tuã repetunt à te: quæ aũt paraſti, cuius erunt? Hinc ait Pſal. 38. Veruntamen
in imagine pertranſit homo, ſed & fruſtrà conturbatur: Theſaurizat, & ignorat cui congre-
1. Ioã. 2. gabit ea. [Iuxtà eſt dies dñi magnus & velox nimis,] non mirum eſt hoc de die nouiſſimo
1. Co. 10. dici, cum Ioan. in prima ſua ferat canonica: Nouiſſima hora eſt. Et Paulus: Nos, inquit, ſu-
Heb. 10. mus, in quos fines ſeculorum deuenerunt, Itemq́;: Adhuc modicum, & qui venturus eſt, ve-
Matt. 25. niet. [vox diei dñi amara.] Nõne dãnandis amariſſima erit vox illa: Surgite mortui, venite
ad iudicium? Et: Ite maledicti in ignem æternũ? [Tribulabitur ibi fortis] i. potentes ſua po-
tentia abutentes, qui vere infirmi ſunt, qm̃ diabolo, mundo, & ſuæ carni ſuccumbunt atque
deſeruiunt. Veruntamen põtentes Deus non abijcit, cum ipſe ſit potens, dummodo viribus
ſibi conceſſis iuſte vtantur. [Dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamita-
Pſal. 17. tis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis,] de quo ait Pſal. Nubes & caligo in circuitu eius.
[dies nebulæ & turbinis,] ſecundum illud in Pſalmo 49. Ignis in conſpectu eius exardeſcet,
& in circuitu eius tempeſtas valida. [dies tubæ & clangoris.] dicit em̃ Apoſtolus 1. Theſ. 4.
Qm̃ ipſe dñs in iuſſu & in voce archangeli & in tuba Dei deſcendet de cælo. Et iterum: In
1. Cor. 15 momento, in ictu oculi, in nouiſſima tuba reſurgemus. Canet enim tuba. [Super ciuitates
munitas] i. congregationes bonis huius mundi vallatas. [& angulos excelſos] i. ſuperiores,
ad quos velut ad angulos confugiunt alij. Hæc omnia de die iudicij conuenientiſſime intel-
liguntur, cuius tribulatio tanto maior erit ſuper iniquos præ omnibus tribulationibus vi-
Iob 14. tæ præſentis, quãto veritas præcedit figurã & claritas vmbrã, ita vt S. Iob oret: Quis mihi
tribuat, vt in inferno protegas me, & abſcondas me, donec pertranſeat furor tuus, & conſti
tuas mihi tempus in quo recorderis mei? Veruntamen dies illa erit electis iucunda, quemad
Lucæ 21 modum in euãgelio ait ſaluator: His autem fieri incipientibus, leuate capita veſtra, quia ap
propinquabit redemptio veſtra. [Et tribulabo homines,] qui ſenſualitatem ſectati ſunt, ſic-
ut illi, quibus 1. ad Corinth. 3. ait Apoſtolus: Cum ſit inter vos zelus & contentio, nonne car
nales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis? [& ambulabũt vt cæci] i. gratiæ claritate pri-
uati, ſicq́; peruerſi in infernum deſcendent. [& effundetur ſanguis eorum] i. vita ipſorũ da-
mnabitur. Solet enim per ſanguinem in ſcripturis vita deſignari, iuxta illud Ezechielis: Si
Ezec. 3. non annunciaueris impio, vt reuertatur à via ſua mala, ſanguinem eius de manu tua requi-
ram. [& corpora eorum ſicut ſtercora] in tartarum [diffundentur. Sed & argentum eorum
& aurum eorum non poterit liberare eos.] Per argentum intelligi poteſt ſecularis vel philo-
ſophica ſcientia, per aurum ſapientia theologicalis. Et certum eſt, q̃ in die iudicij vanis &
tumidis iſta non proderunt, ſed oberunt magis. Scienti enim bonum & non facienti, pecca-
Iacobi 4 tum eſt illi. Vnde & Eſaiæ 47. ſcriptum eſt: Sapientia & ſcientia tua decepit te. Et ibidem 5.
Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris. Similiter exteriores diuitiæ tunc iuuare non pote-
Iob 27. runt, iuxta illud Iob: Diues cum dormierit, nihil ſecum auferet. Appræhendet eum quaſi
aqua inopia. [In igne enim zeli domini deuorabit̃ omnis terra] id eſt, omnis terrenus atque
carnalis in feruore diuinæ iuſtitiæ tunc peribit, [quia conſummationem] id eſt, omnimo-
dam & finalem damnationem, [cum feſtinatione faciet cunctis habitãtibus terram,] quo-
rum conuerſatio non eſt in cælis, ſed temporalibus magis q̃ æternis inhærent. De quibus lo-
Hier. 3. quitur Hieremias: Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur: recedẽtes à te, in ter-
ra ſcribentur. Ecce quàm fructuoſus & pulcher eſt myſticus huius capituli intellectus. ¶ Po
ſtremo circa illud quod dictum eſt, Diſperierunt omnes inuoluti argento, ait beatus Hie-
ronymus: Neq; putandum eſt, eos ſolos perijſſe qui argento erecti ſunt, ſed iuxta hanc diffi-
nitionem peribit & ille, qui generis nobilitate ſe iactat, peribit qui inflatur dignitatibus,
☞ peribit qui corporis fortitudine gloriatur, peribit qui fœmineo languore mollitus comam
nutrit, vellit pilos, cutem polit, & ad ſpeculum comitur, quæ proprie paſſio & inſania fœ-
minarum eſt.

¶ Explanatio literalis Cap. II. Conuenite, congregamini gens &c. Artic. III.

PRæcedenti capitulo denunciauit propheta Iudæorum punitionem: nunc, ne eis quod
cõminatum eſt, accidat, inuitat eos ad pœnitentiam. [Conuenite] ſpiritualiter mente
concordi & pari propoſito, charitatis vinculo adunati. [congregamini] corporaliter in
templo ad implorandum miſericordiam Dei. [gens non amabilis] i. vos Iudæi propter pec
cata veſtra odibiles Deo, qui omnia diligit quo ad id, quod ab ipſo habent & ſunt per natu-

ram

ram vel gratiam,ſed peruerſos odit,quantũ ad culpam. Vnde per Hiere.ait ad populũ iſtum: Hier. 15.
Si Moſes & Samuel ſteterint coram me,nõ eſt anima mea ad populum iſtum. Videtur ꝗꝙ
iſtud potius referendum ad Iudæos, qui erant poſt mortẽ Ioſiæ regis,ꝗ̃ ad eos qui ſub Ioſia
vixerunt,quia hi dño ſeruierunt,& erant per actus virtutũ amabiles. Itaꝙ conuenite velo-
citer,[priuſꝗ̃ pariat iuſſio quaſi puluerem pertranſeuntem diem] i.anteꝗ̃ iſta cõmiſſio mi-
hi facta, qua vobis pœnas futuras prænunciaui, inducat ſuper vos diem afflictionis præfa-
tæ,tam cito & copioſe,vt puluis volans per ventum adducitur:hoc eſt,anteꝗ̃ Deus,qui iuſ-
ſit mihi hæc prophetare,ad effectum perducat quæ dixi. Quidam aſſerunt hanc literam de-
curtatam, & ſupplere aliquid oportere, ſed hoc non apparet, cum expoſitio iſta, qua nihil
ſubintelligitur, plana ſit, & integrum pariat ſenſum. [anteꝗ̃ veniat ſuper vos ira furoris
domini, antequam veniat ſuper vos ira indignationis eius] i.anteꝗ̃ præſcriptam diriſſi-
mam tribulationem realiter incurratis. Qualiter autem inuariabili & ſupertranquilliſſimo
Deo Ira,furor & indignatio aſſcribantur,videlicet per ſimilitudinem effectus,non per ve-
ritatem affectus ſeu paſſionis,dictum eſt ſæpe.[Quærite dominum] per eleemoſynas, ora-
tiones,pœnitentiam atꝙ ieiunia.[omnes manſueti terræ] i. qui motum iræ & impatiẽtiam
refrenatis. Tales enim Deus ſingularius & promptius exaudire conſueuit, iuxta illud in
Pſalmo 149. Exaltabit manſuetos in ſalutem. Et Iudith 9. Manſuetorum & humilium tibi
ſemper placuit deprecatio.[qui iudicium eius eſtis operati]id eſt,recte iudicaſtis,& recte iu-
dicata ſeruaſtis,ac diuina præcepta impleſtis.[Quærite iuſtum] I. Deum totius iuſtitiæ fon-
tem,de quo legitur: Quum ſis iuſtus,omnia iuſte diſponis. Virtus enim tua,iuſtitiæ initium Sapi. 12
eſt. Itemꝙ in Pſalmo 118. Iuſtus es dñe,& rectum iudicium tuum. Iob quoꝙ 34. Abſit à Deo
Impietas, & ab omnipotente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei,& iuxta vias ſingu-
lorum reſtituet.[quærite manſuetum] i. Deum, qui longanimis eſt & præſtabilis ſuper ma-
litia,vt habetur Iohel.2. Porro ſi manſuetudo proprie accipiatur, vt eſt virtus moralis,paſ-
ſionem iræ refrenans,non conuenit Deo proprie, ſed nec paſſio iræ,cæteræꝙ virtutes mo-
rales circa paſſiones verſantes,ſed per ſimilitudinẽ actionis: quia frequẽter vindictam non
ſtatim per modum irati infligit, ſed per modum manſueti longanimiter differt. Propter
quod ait vir ſanctus: Quoniam tu domine ſuauis & mitis. [ſi quo modo abſcondamini in
die furoris domini] i. aliquo modo euadere valeatis præinducta diuinæ æquitatis flagella Pſal. 85.
à Chaldæis infligenda. Aliqui enim iuſti tempore Babylonicæ captiuitatis euaſerũt,vt Hie
remias,Baruch,Abdemelech Aethiops, de quo in Hieremia habetur,& alij quidã. Sed quia Hiere. 38
frequenter contingit in hac vita cum impijs ſimul inuolui & iuſtos, quod Deus propter
eorum peccata purganda, & ampliorem gratiam in præſenti eis præſtandam, gloriamꝙ
maiorem in patria,nonnunquam permittit,(variæ enim ſunt cauſæ tribulationum electo-
rum hominum in hac vita) ideo ait propheta,quaſi vt dubitans,ſi quo modo. Deniꝙ oſten
dit propheta, quaſi per locum à maiori,ꝙ vtiꝙ Iudæis iſta aduerſa euenient, quia & vrbi-
bus Philiſtinorum,qui pro tempore,de quo nunc ſermo,fortiores erant Iudæis,Babylonij
præualebunt,quia Gaza deſtructa erit,& Aſcalon in deſertum] i.in ſolitudinem redigetur,
vrbe & incolis eius deiectis.[Azotum] vrbem Philiſtijm,[in meridie eijciẽt] id eſt,clara luce
ſeu media die Babylonij deſtruent.[& Accaron] ciuitas [eradicabitur] à Chaldæis. Hę fuerũt
quatuor principales Philiſtinorum vrbes,per quarum demolitionẽ totius illius prouinciæ
vaſtitas denotatur, de qua tamen clarius ſubditur:[Væ] temporalis captiuitatis, immo eti-
am perpetuæ damnationis imminet vobis,[qui habitatis funiculũ maris] i. Philiſtæis, quo-
rum terra ſuper mare mediterraneum ſita aſſeritur,[gens perditorum] i.de numero repro-
borum,[verbum domini] id eſt, prophetica denunciatio diuinitus inſpirata, venit [ſuper
vos Chanaan] i.populus de ſemine Cham filij Noe exortus, vt patet Geneſ.10.[terra Phili-
ſtinorum] i.habitatores terræ iſtius. Quod autem terra Philiſtinorum fuerit terra Chana-
an,ſ.portio eius, habetur in libro Ioſue. Erant autẽ Philiſtæi idololatræ peſſimi,& filijs Iſ- Ioſu. 15.
rael vehementer moleſti. [Et diſperdam te ita, vt non ſit inhabitator] id eſt, tam grauiter
per Chaldæos vaſtaberis me volente, ꝙ habitatores terræ tuæ deficient, vel ſimpliciter oẽs,
vel pene omnes,ita vt remanentes præ paucitate non reputentur.[& erit funiculus maris]
i.terra Philiſtinorum,[requies paſtorum & caulæ pecorum,] quia in ea paſtores pecora pa-
ſcent,& in tugurijs ponent. Deſtructis enim habitaculis,naſcuntur gramina animalium pa
ſcuis apta.[Et erit funiculus eius] i.terra iſta in eorum vſum deueniet, [qui remanſerint de
domo Iuda] i.reliquijs Iudæorum de Babylonica captiuitate redeuntium.[Ibi paſcentur]
greges eorum, & ipſi ſimul veſcentur [in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent] id
eſt,vbi aliquando fuerunt habitacula vrbis huius,ibi iam ſole occidente remanebunt Iudæ-
orum pecora & paſtores propter abundantiã paſcuæ.[qa viſitabit eos dñs Deus eorum] ſ.
Iudæos in Babylone. Hæc viſitatio in bono accipitur, vtpote pro liberatione à captiuitate.
Propter quod ſubditur:[& auertet captiuitatem eorum,] reducendo eos in terram promiſ-

[& perdet Aſſur] id eſt, regnũ Aſſyriorum vaſtabit, [& ponet ſpecioſam] id eſt, Niniuen vrbem 4.Reg.1.
pulcherrimam in regno Aſſyriorum metropolim. Nam & Niniue interpretata eſt ſpecioſa. [in 2.Par.2.
ſolitudinem, & in inuiũ] ita q; per eam non erit conſuetus vel publicus tranſitus. [& q̃ſi de-
ſertum] habitatoribus ab ea deficientibus. [& accubabunt in medio eius greges omnes be-
ſtiæ gentium] q̃niam vaſtitate & planitie eius diu durante, orient ibidem gramina beſtiarum Iohel.1.
eſui apta. Porro diſtributio illa, omnes beſtiæ gentium, non eſt ſtricte accipienda pro ſingu
lis generum, ſed pro multitudine, vel generibus ſingulorum, vt moris eſt in prophetis. [& ono-
crotalus & ericius in liminibus eius morabunt] vel in locis vbi limina ſtabant, vel in liminũ
ruinis, [vox cantantis in feneſtra.] In feneſtrarum ruinis aues ſedentes, cantabunt, vt fieri ſo-
let in ædificijs derelictis. [coruus in ſuperliminari] id eſt, in ſuperliminarib⁹ corui quieſcẽt,
quia neminem videbunt habitatorem quem metuant. [q̃niam attenuabo robur eius,] po-
tentiam ipſius deſtruendo. Deinde propheta diuinæ iuſtitiæ ſe conformans, & zelo iuſtitiæ
pereunti ciuitati inſultans, ſubiungit: [Hęc] ſcilicet Niniue [eſt ciuitas glorioſa, habitans in
confidentia:] q̃niam populus in ea habitans, de ſua fortitudine & vrbis firmitate multũ p̃-
ſumpſit. [quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia amplius] i. in tantũ de-
uenit pompæ tumorem, q; alias vrbes comparatione ſui, nullius reputauit momenti. Sed de
iſto ſuprà in expoſitione Naum prophetæ dictum eſt plenius. [Quomodo facta eſt in deſer
tum] id eſt, ſolitudini ſimilis, facta eſt [cubile beſtiæ] id eſt, q̃ſi ſtabulũ q̃ddam brutorum: tanq̃
propheta admirans inſinuet, hoc diuina virtute mirabiliter factũ. [Oĩs q tranſit] i. q tranſie-
rit, [per eam] i. eius ruinas [ſibilabit] elationi eius inſultando, [& mouebit manum ſuam] de-
monſtrando, ad quantam cladem perducta ſit.

¶Elucidatio tropologica eiuſdem cap. II. Art. IIII.

MOraliter autem cuilibet congregationi vel familiæ vitioſæ vel malignantium eccle-
ſiæ dicit: Conuenite, cõgregamini, gens non amabilis, id eſt, redite ad cor, ad rectæ ra
tionis iudicium, ad diuinorum & eccleſiaſticorum obedientiam præceptorum, ab exte-
rioribus ad interiora, à carnalibus ad ſpiritualia, à temporalibus atq; terrenis ad cæleſtia &
æterna, poſtremo à bonis creatis, caducis, vanis, fallacibus, ad creatorem omnipotentem, ve
rum Deum, ſummũ, immenſum, incommutabile bonum. Et qui per contentiones & lites,
auerſiones & odia eſtis diſperſi & ab inuicem ſeparati, congregamini in vna indiuidua cha
ritate, vt ſit oĩm cor vnũ & anima vna in dño, quemadmodum ad Phil.2. monet Apoſtolus:
Implete gaudiũ meũ, vt idẽ ſapiatis, vnanimes, idipſum ſentientes. Deniq; de hac ſpirituali
congregatione ſcriptum eſt Ioan.11. Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantũ pro gẽte,
ſed vt filios Dei q erant diſperſi, congregaret in vnum. ¶Quæritur, qualiter impij ſint gens nõ
amabilis, cum eos iubeamur amare: Sed amabiles ſunt, quo ad id, q̃d à Deo ſortiti ſunt: odi-
biles autem, quo ad id quod ex voluntate propria habent. Vnde in Eccõ ſcriptum eſt: Tres Ecci. 50.
gentes odiuit aĩa mea. Itaq; conuenite, & pœnitentiã ex charitate, non ex ſeruili timore, p-
agite, antequam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem, id eſt, priuſquam diuina
iuſſio, qua Deus impios perire præcepit, vobis inducat diem mortis imparatæ, itemq; da-
mnationis æternæ, q̃ſi puluerem copioſe, antequam veniat ſuper vos ira furoris domini, i. ir
remediabilis illa vindicta, ac inſanabilis plaga morsq; ſecunda. Propter quod orat Pſalmi- Pſal. 6.
ſta: Domine ne in furore tuo arguas me. Et Hiere.10. Corripe me dñe, veruntamen in iudi- & 37.
cio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. Hinc ait Saluator Lu.21. Attendite,
ne ſuperueniat in vos repentina dies illa. Quærite dñm. Oĩs eñ q quærit, inuenit. Quęrite
itaq; Deũ, & intra vos quęrite eum: hoc eſt, cor veſtrum ad ipſum conuertite, ipſum rogate.
Non enim longe eſt ab vnoquoq; noſtrum, qa in ipſo viuimus, mouemur & ſumus. omnes Acto. 17.
manſueti. Cum manſueti iam habeant Deum cordis ſui per grãm poſſeſſorem, atq; manſo
rem, qualiter quærent eum, niſi vt copioſius atq; perfectius habeant eum, clarius cognoſcen
do, ardentius diligendo, inſeparabilius cohærendo, & non tm̃ pro ſe, ſed pro alijs q̊q; exau-
diantur ab ipſo: ſi quo modo abſcondamini in die furoris dñi, puta in die iudicij, non quod
ambiguum ſit, manſuetos Deumq; perſeueranter quærentes, tunc eſſe ſaluandos, ſed ad inſi-
nuandum q̃ difficile ſit ſaluari, q̃ item horrendum ac rigoroſum ſit Dei iudiciũ. Iuxta quem
modum ſcriptũ eſt 1.Pet.4. Si iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator vbi parebunt: qa Ga-
za deſtructa eſt. Gaza interpretatur fortitudo eius, quo deſignantur in ſeculari potẽtia & corpo
rali fortitudine, vel etiam ſpũali poteſtate, aut meritorum ſuorum copia inaniter gloriãtes. Hi ta-
les deſtruuntur à Deo, omne ſpũale eſſe grãæ & gloriæ amittendo, & mortem tartaream inci
dendo, quemadmodũ in Pſalmo 51. cantatur: Ecce homo q non poſuit Deum adiutorem ſuũ,
ſed ſperauit in multitudine diuitiarum ſuarum, & præualuit in vanitate ſua. Econtrario timora-
ti, atq; veraciter ſapiẽtes & iuſti, iugiter pſallũt Pſal.58. Fortitudinẽ meã ad te cuſtodiã, qa de
us ſuſceptor meus es, De⁹ meus, miſericordia ei⁹ p̃ueniet me. [& Aſcalon in deſertũ] i. vitijs
aggrauati, & igne malignitatis ſuccenſi, q multas animas ſcãdalizant, à Deo derelinquentur,

Aſcalon quippe, ponderata vel ignis homicida interpretatur. [Azotum in meridie eijcient] id eſt, libidinoſi & obſcœni in ignem æternũ proijcient ab angelis in die iudicij, qui ſeparabunt malos de medio iuſtoꝶ, & mittent eos in caminũ ignis. [in meridie] .i. dum electi plenam gloriæ ſuſcipient claritatem. Azotus eq̃dem, ignis generationis interpretaſ, quo ardor libidinis deſignaſ. [& Accaron eradicabiſ] id eſt, infructuoſi, & alioꝶ ſubuerſores, de electo- Matt. 3. & 7. rũ conſortio ſegregabũtur. Accaron nanq;, ſterilitas vel eradicatio interpretaſ. Omnis enim arbor, q̃ non facit fructũ bonũ, excideſ, & in ignẽ mitteſ, & Chr̃s Matth. 18. ait: Væ homini per quem ſcandalum venit. Quo contra ait vir iuſtus Pſalmo 51. Ego aũt ſicut oliua fructifera in domo Dñi. [Væ vobis q̃ habitatis funiculũ maris] id eſt, vitijs inquietudinis, turbulentiæ, & amaritudinis immoramini. Mare eñ (vt patuit) ſua fluctuatione, cõcuſſione, & amaritudine inquietos, turbulentos, amaros ſignificat, & qui vitijs iſtis non reluctanſ, ſed immoranſ, funiculũ habitãt maris. Sup hos ſpũs ſanctus non requieſcit, q̃ ſup humiles & q̃etos requi- Ecci 21. eſcere perhibeſ. In Eccleſiaſtico quoq; ſcriptũ eſt: Non eſt ſenſus, vbi abundat amaritudo. Et Apoſtolus 1. Theſſalo. 4. Operam, inq̃t, detis, vt quieti ſitis. Præterea, q̃m poſſeſſio iuxta mare ſita, magna eſſe ſolet, ſaltem circa littus, poteſt per maris funiculũ poſſeſſio parua ſignari: & idem damnationis iudiciũ eſt his, qui circa parua & modica inordinate afficiunſ, videlicet contra charitatem diuinam & iuſtitiæ ordinem, quod illis q̃ circa multa & magna vitioſum habent affectũ. Non enim res ipſa, ſed affectus in culpa eſt, cũ & aliqui multa poſſideant ſine peccato, & alij pauca cũ vitio. [verbũ domini] id eſt, diuina cõminatio [ſuper vos Chanaan] id eſt, populi vitioſæ commotiõis, plebs paſſionata atq; inſtabilis. Chanaan eñ commotio diciſ. [terra Philiſtinoꝶ] Iſti enim ſunt terra & populus Philiſtinoꝶ, id eſt, potione Col. 3. cadentes, q̃m de mũdi huius ſapore & vanitate atq; diuitijs tantũ accipiũt, quod præ peſſima ebrietate cadunt à ſummis in ima, non quæ Dei ſunt, & q̃ ſurſum, ſapiẽtes, ſed quæ ſuper terram. [& erit funiculus maris] .i. vitia iam præfata. [requies paſtoꝶ] .i. materia gaudij electorum, ſeipſos & ſibi commiſſos ſpũalibus animæ alimentis paſcentiũ. Lætabiſ eñ iuſtus cum viderit vindictam. [& caulæ pecoꝶ] .i. repauſatoria ſubditoꝶ bonoꝶ, q̃ in conſideratione vanitatis & vltionis prauoꝶ, quaſi repauſant, de ſibi conceſſa clementia in domino gloriantur, cautiuſq; conuerſari conanſ, & in contemplatione æquitatis diuinæ, quaſi obdormiunt & repauſant. [& erit funiculus maris his, q̃ remanſerint de domo Iuda] .i. peccata eorumq; vitia, q̃ terrenis inſudant, ſanctoꝶ & electoꝶ ditioni ſubdenſ, qui iudicabũt nationes, dñabunturq; populis. [ibi paſcenſ in domibus Aſcalonis] .i. electi impios poſſidebũt, & in eoꝶ, ſi q̃ emẽdauerint vitam, cõuerſione ſpũaliter epulabunſ. Nihilomin' in vita futura punitio Sap. 3. impioꝶ cedit electis in gloriã & paſcua vitæ. [q̃a viſitabit eos] ſ. electos, [dñs Deus eorum] per ampliorem gratiæ conſolationem & infuſionem, vt valeant conuertere alios, vel de eorum punitione iuſte lætari ſine offenſa, immo & cũ complacentia Dei, cuius ſe volũtati conformant. [& auertet captiuitatẽ eoꝶ] liberando electos de poteſtate diaboli, ſeruitute peccati, inſanijs mundi: aliter digni non eſſent alios edocere. [Audiui opprobriũ Moab & filiorum Ammon, quæ exprobrauerũt populo meo.] Moab interpretaſ ex patre, per quod hoc Ioan. 8. loco reprobi & ſuperbi deſignanſ, quibus loquiſ Chriſtus: Vos ex patre diabolo eſtis, q̃ ſunt Iob 14. quaſi ſerui diaboli, qui eſt rex ſuper om̃es filios ſuperbiæ. Ammon interpretatur filius patris mei, quo filij, fratres, atq; hæretici exprimunſ, de quibus Cantic. 1. ait ſponſa: Filij matris meæ pugnauerunt contra me. Hi itaq; contumeliam faciũt Dei electis, quemadmodum Chriſtus proteſtaſ Ioan. 15. Si me perſequuti ſunt, & vos perſequenſ. Horum iniuriam reputat Deus ſibi illatam, ſicut ad Paulum effatur Actoꝶ 9. Quid me perſequeris? eamq; iuſte vlciſcitur, eo quod [ſuper terminos electoꝶ ſuorum] magnificati ſint, electoꝶ eccleſiam opprimendo, ſpoliando, & perſequendo. Ideo ſubditur, quod erit quaſi Sodoma & Gomorrha, quoniam igne & ſulfure infernali cruciabunſ, & ſiccitas ſpinarum inerit eis, quia vermis eorum non morieſ, eruntq; acerui ſalis ſterilis & perditi in æternum, eo q̃ nunquam pœnitebũt nec re- Sap. 3. dimentur. ¶ [Reliquiæ populi mei diripient illos] Iam etenim tactum eſt, quẽmadmodum ſancti iudicabunt nationes, & dominabunſ populis, & qui nunc à reprobis opprimunſ iniuſte, in die iudicij reprobos opprimeut, iuſte iudicando eos cum ſaluatore. Deinde dominus cõminaſ: [ſed & vos Aethiopes interfecti gladio meo eritis.] Aethiopes ſunt vitijs denigrati in anima, qui gladio Dei, id eſt, ſentẽtia oris Chr̃i ſpũaliter interficienſ, dum æternaliter damnabunſ. De quo gladio ſcriptũ eſt Apocaly. 1. & 19. De ore eius gladius ex vtraq; parte acutus exibat. [Et extendet manum ſuam ſuper aquilonem] .i. contra eos, qui in frigore permanent vitiorum, in q̃bus charitas Dei refriguit, ſuntq; peccatis quodammodo congelati per duritiam cordis, quo ad ea quæ Dei ſunt & ſuæ ſalutis, [& perdet Aſſur] id eſt, dirigentes ad mala, qui cæci ſunt mente & duces cæcorum. Aſſur enim dirigens interpretaſ, ſecundum quoſdam, vel ſecundum Hieronymum, coarguens & conuincens, ſicq; per Aſſur intelliguntur accuſatores fratrum ſuorũ & obſeruatores, quos dñs perdet, iuxta illud Prouerbioꝶ 11.

Qui

Qui inueſtigator maloꝝ eſt, opprimet ab eis. [Et ponet ſpecioſam in ſolitudinē] i. omnem congregationē carnaliū, quæ ſe foris perornat, & mundi huius honore, gloria, atq; diuitijs, decorat, Deus omni ſuo vano priuabit decore, atq; ad ſummam deformitatē pertrahet eam, vt ſit inuia & deſerta, ſicut de impio ſcriptum eſt: Quæres locū eius, & non inuenies. Deniq; eccleſia olim virtutibus pulchra, donis & gratijs ſpūs ſancti polita, circa Antichriſti aduentum & ipſo regnante, quaſi in ſolitudinē rediget, & priſtino ſuo ornatu priuabit, qñ pene oēs fallent. tūc eñi iuxta Apoſtolū 2. Timoth. 3. inſtabūt tēpora periculoſa, & erūt homines ſeipſos amantes, eritq; diſceſſio ab vtroq; imperio, ſpūali ac tēporali. [& accubabūt in medio eius greges omnes beſtiæ gentiū] i. motus ſenſualitatis, paſſiōes, & concupiſcentiæ in corde ipſius per cōſenſum manebūt. [Onocrotalus & ericius] i. vitia per bruta hæc ſignificata. per ericiū, qui eſt animal ſpinoſum ac pungitiuū, impatientia denotat: per onocrotalū, fœtor impuritatis carnalis. Hæc [in liminibus eius morabunt] i. inferioribus animæ viribus & ſenſualitate. [vox cantantis in feneſtra] id eſt, inſultatio dæmonis de perditiōe hominū gloriantis, [coruus in ſupliminari] i. in ſuperiori animi portiōe erit ſordidatio vitioꝝ, & dilatio oñis boni. Hæc mundanoꝝ hominū collectio [eſt ciuitas] glorioſa in ſeculo iſto, delicijs, diuitijs, atq; honoribus vitæ præſentis intenta, quam & homines ſeculares arbitrant beatam, cum prorſus miſerrima ſit. [habitans in confidentia] quia de ſeipſa præſumpſit, & poſuit carnem brachiū ſuū, propriam fragilitatem non penſans. [quæ dicebat, ego ſum &c.] i. alijs cūctis ſe prætulit, vt moris eſt ſuperboꝝ. [quomodo facta eſt in deſertū] i. quomodo repente deiecta & facta eſt [cubile beſtiæ] i. dæmonū domus, de qbus dicit: Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi. Hinc in Pſalmo 72. cantat: Deiecisti eos, dum alleuarent, quomodo facti ſunt in deſolationem? ſubito defecerunt, perierūt propter iniquitatem ſuam. Et Iob 4. Vidi iniquos domino flante periſſe. [Omnis qui tranſit per eam] id eſt, mente luſtrauerit qualitatem eius, atq; euentum ipſius perpenderit. [ſibilabit & mouebit manum ſuam] ſecundum ſenſum in fine præcedentis articuli poſitum.

Pſal. 72.

Hier. 17.

Pſal. 73.

¶ Expoſitio literalis cap. III. Væ prouocatrix & redempta ciuitas columba.

Articulus quintus.

VAe prouocatrix & redempta ciuitas columba.] Capitulū præſens intricatum eſt ſatis, ideoq; à diuerſis multiformiter explanatur, quemadmodū dño concedente breuiter tangam, & quid rationabilius magiſq; catholice dici videatur, aperiam. Deniq; aliqui aſſerunt, in iſto capitulo conſolationem Iudæorum deſcribi. ſed in exordio huius capituli, increpatio magis quàm conſolatio ponitur: in proſequutione vero, præſertim circa finem capituli, conſolatio magna promittitur. Præterea, ſic exponendum eſt præſens capitulum, vt ad aliorum intentionem faciliter valeat applicari. Væ magnæ afflictionis imminet tibi, o prouocatrix, & redempta ciuitas, id eſt, o Hieruſalem, quæ Deum tuis criminibus ad rigorem iuſtitiæ prouocaſti, non quod eius tranquillitas conturbetur, ſed quia ad inſtar animi concitati ſubito magnam vltionem inducit, & quoniam Deus à tempore Iudicum, ciuitatem iſtam & populum Iudæorum ſæpe de hoſtibus liberauit, vocatur redempta. Nuncupatur quoq; columba, propter innocentes & ſimplices, qui frequenter habitauerunt in ea, vel quia naturæ humanæ innata videtur quædam ſimplicitas. [non audiuit vocem] id eſt, diuina eloquia non cuſtodiuit, nec prophetarum ſermonibus acquieuit. [& non ſuſcepit diſciplinam] id eſt, diuinam correctionem, ſeu inſtructionem patienter non tulit, neq; à vitijs deſijt, iuxta illud Hieremi. Renuerunt accipere diſciplinam. [in domino non eſt confiſa] quia non habuit ſpem formatam, & creaturæ potius quàm creatori fuit innitens. [ad Deum ſuum nō appropinquauit] per ſpiritualem acceſſum, videlicet credendo, ſperando, amando, aliarumq; virtutum operibus ex charitate inſiſtendo, præſertim latriæ ac pœnitentię actibus. Non enim corporaliter atq; localiter, ſed ſpiritualiter & interne incircunſcriptibili Deo approximamus. Ideo Eſa. 29. loquitur Deus: Cor eius longe eſt à me. [principes eius in medio eius quaſi leones rugientes] id eſt, proterui & immiſericordes pauperum oppreſſores, [iudices eius lupi veſpertini] i. ſimiles lupis veſpertinis multum voracibus. [non relinquebant in mane] id eſt, ſubditoꝝ ſubſtantiam immoderatiſſime deuorauerunt, immo & innocentes occiderunt. Hinc Eſa. 3. inducitur: Principes tui infideles. Per eundem quoq; prophetam loquitur domin': Rapina pauperis in domo veſtra eſt, quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis? [Prophetæ eius veſani, viri infideles] non enim veri, ſed pſeudo vates fuerunt, de quibus per Hieremiam dominus proteſtat: Ego non miſi eos, viſionem mendacem & ſeductionem cordis ſui prophetant vobis. [Sacerdotes eius polluerunt ſanctum] id eſt, ius diuinum prophanarunt, non quod ipſa diuinæ legis iuſtitia in ſeipſa ſordidetur, ſed quod * eius iniuſtitia miſceatur, vel per impietatem penitus inhonoretur ac relinquatur. Sic enim per Ezechielem dominus vbertim affirmat nomen ſuum ſanctum à Iudæis inter gentes pollutum. [iniuſte egerunt contra legem]

Hiere. 5.

Eſaiæ 3.

Hiere. 27

Ezec. 39.

per Mo

per Moſen datam, peccando in Deum & proximos, inſuper & in ſeipſos. De qbus Hiere. 2.
habet: Sacerdotes non dixerũt, vbi eſt dominus? [dominus iuſtus in medio eius] Deus enim
Prou. 31. vbiq; eſt, q ait per Hieremiam 23. Cælum & terram ego impleo. Sed cũ, Salomone teſtante,
Longe ſit dñs ab impijs, quõ nunc in medio hoȝ tam peſſimoȝ eſſe narratur? Et reſponden
dum, ꝙ longe eſt dñs ab iniquis, quantũ ad præſentiã charitatis & gratiæ. Nihilominus per
eſſentiam ſuam vbiq; eſt, & quantũ ad hoc, diuinus Dionyſius ait, ꝙ Deus eſt omnibus æque
propinquus. [non faciet iniquitatem] cũ ipſe ſit prima menſura, & regula vniuerſæ iuſtitiæ
ideo eo ipſo quo ipſe aliqd facit, iuſtum eſt: nec enim poteſt peccare, qa eſſentialiter ſanctus
eſt. Idcirco vnicuiq; quod meref, retribuet. Hinc cantamus in Pſalmo 91. Quoniam rectus
dominus Deus noſter, & non eſt iniqtas in eo. [Mane mane] id eſt, celeriter vtiq;. Repetitio
enim, certitudinis indiciũ eſt, & confirmatio dicti. [iudicium ſuum dabit] id eſt, iuſtitiæ ſuæ
effectum oſtendet contra præfatos iniquos. [in luce ſapientiæ ſuæ,] & ſecũdum ſuæ veritatis
cenſuram. Vel, in luce, id eſt, aperte, ita ꝙ omnibus innoteſcet, & non abſcondef. [neſciuit au
tem iniquus confuſionem] id eſt, cauſam ſuæ confuſionis & vaſtitatis peruerſus Iudæorum
populus non aduertit, videlicet propria crimina, nec conſiderauit propter quem finem ca-
ſtigarent à Deo, videlicet vt pœnitentiam agerent. Vel, neſciuit confuſionem, id eſt, ſaluta-
rem erubeſcentiam non admiſit de ſuis iniqtatibus verecundando, iuxta illud Hieremiæ 6.
Confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere noluerunt. [diſperdidi gentes] id eſt, Iudæos per
aduerſarios eoȝ frequenter vaſtaui. Iudæi autem in veteri teſtamento ſæpe gentes vocan-
Deu. 26. tur, iuxta illud Iudicũ 2. Irritũ fecit gens iſta pactũ meũ. Et Moſes loquit Deo: Reſpice po-
pulum ſuũ gentem hanc. [& diſſipati ſunt anguli eaȝ] id eſt, vrbes præcipuæ, vel principes
populi huius, in quoȝ protectione alij confidebant, & in eis quaſi in angulis latere optabãt.
[Deſertas feci vias] eius gentis iam dictæ, [eo ꝙ non ſit qui tranſeat] per eas. viæ enim, via-
toribus deficientibus, terriſq; vaſtatis, conſueuerũt deficere. [deſolatæ ſunt ciuitates eorum]
videlicet Iudæoȝ, [non remanente in eis viro, neq; vllo habitatore] Iudæo, [dixi] ego domi
nus veritas ſempiterna, & virtus immenſa, cuius dixiſſe, feciſſe eſt, dum volo. [attamen time-
bis me] id eſt, caſtigatioobibus iſtis, quas tibi induxi, non obſtantibus, tandem aliquando con
uerteris ad me, & filialem ad me timorem concipies. [ſuſcipies diſciplinam] id eſt, informa
tionem & correctionem paternam æquanimiter feres, cum Salomon ſcribat Prouerbio. 15.
Qui abijcit diſciplinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſ-
ſeſſor eſt cordis. [& non peribit habitaculum eius in toto] quantũ ad iuſtos præcipue. [pro-
pter omnia in qbus viſitaui eam] id eſt, propter peccata, ob quæ eos afflixi, vel propter ma-
la pœnalia quæ ſuper eos induxi, propter quæ quaſi placatus habitaculum aliquod eis con-
ceſſi, videlicet ſynagogam ſiue eccleſiam, vel domus ad immorandum, ſiue in terra ſua, vel
aliena. [Veruntamen diluculo ſurgentes,] id eſt, mane & cito ad illicita properantes,
[corruperunt omnes cogitationes ſuas,] prauis cogitationibus adijciendo conſenſum.
Iſtud ad alios quàm de bonis, de quibus iam dixit, Attamen timebis me: referre opor-
tet, vel ad eoſdem ſecundum temporum interualla, vt qui ad tempus timuerunt, nec per-
ſeuerauerunt in bono. Præterea, hæc eſt præcipua ratio difficultatis intelligendi prophe-
tas, quòd ea quæ vno paſſu dicuntur, & ſatis faciliter intelligi poſſe videntur, verba mox
ſequentia impedire cernuntur, ſicut & loco præſenti. Nam cum pauloante iam dixerit,
Deſolatæ ſunt ciuitates nullo remanente habitatore: mox addidit, Non peribit habitacu-
lum eius. Rurſus cum dixiſſet, Attamen timebis me: mox ſubiunxit, Corruperunt omnes
cogitationes ſuas. Inſuper quidam omnia iam in iſto capitulo explanata, referunt ad Iu-
dæos pro tempore Chriſti, cuius vocem & diſciplinam pro maiori parte ſpreuerunt, quo-
rum principes, videlicet ſacerdotes, ſcribæ, & phariſæi fuerunt crudeles in Chriſtum, &
quaſi lupi rapaces in ſubditoa. Prophetæ quoque Hieruſalem fuerunt veſani & pſeudo,
Ioan. 11. dicentes: Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent lo-
cum noſtrum & gentem. Similiter Caiphas: Expedit, inquiens, vt vnus moriatur pro
Marc. 7. populo. Sacerdotes eius polluerunt ſanctum, quibus Chriſtus in Euangelio ait: Irritum fe-
ciſtis mandatum Dei propter traditiones veſtras. Sed & Chriſto ſancto ſanctorum mul-
ta crimina impoſuerunt. Dominus iuſtus, videlicet Chriſtus, in medio eius, quia in Hieru-
ſalem ſæpius prædicauit, qui etiam mane iudicium ſuum dedit, ipſos Iudæos increpando,
Ioan. 8. atque iudicium diſcretionis in eos exercendo, quibus & dixit: Multa habeo iudicare de
vobis. Porro quod ſubditur, Diſperdidi gentes, exponunt de oppreſſione Iudæorum à Ro-
manis. Deinde illud, Attamen timebis me, intelligunt de credentibus in Dominum Ieſum.
Id vero, Corruperunt cogitationes ſuas, de his qui fuerunt increduli. Alij præinducta expo-
4.Re. 24. nunt pro tempore captiuitatem Babylonicam præcedente, & de Iudæorum à Babylonijs
oppreſſione tempore Sedechiæ. [Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die reſurre-
ctionis meæ in futurum.] Sicut Beatus Hieronymus refert, Iudæi hunc locum exponunt
pro

pro tempore Chriſti, quem putant nondũ veniſſe, quo (vt aſſerũt) veniente, & mũdi monarchiam tenente, gentes & regna ac principes interficient ab ipſo. Hæc aũt expoſitio vana eſt, cum Chriſtũ iam veniſſe ſciamus. Sed diuerſis expoſitionibus propter prolixitatem vitandam, omiſſis, locus iſte pro tempore Chriſti præterito exponet. vt ſit ſenſus, Quapropter. i. quia (vt dictũ eſt) qdam Iudæorũ credent in Chriſtũ, & iam crediderũt, qdam vero, immo pro maxima parte, in incredulitate manſerũt, præſertim vſq; Apoſtolorũ prædicationem in Hieruſalẽ factã poſt Chri paſſionẽ, & ſpũs ſancti miſſionẽ, expecta me tu popule Iudæorũ, dicit dñs Ieſus Chriſt. In die reſurrectiõis meę in futurũ. i. die qua poſt mortẽ tertia die reſurgã, iam'q; ſurrexi, ſic'q; expecta me in futurũ, i. perſeueranter & ſemper vſq; ad mortem & finem, [qa erit iudiciũ meũ] i. ſapientiæ meæ dictamen *& agendũ iudicabo, [vt congregem gẽtes, & colligam regna] ſpũali adunatione, conuertẽdo gentiles ad vnam fidem & ſpem, atq; indiuiduam charitatem, vt omnes ſint vnum myſticum corpus Chriſti in vna eccleſia. Hoc eſt q̃d per Eſa. 51. loquit dñs: Attendite ad me populus meus, qa lex à me exiet, & iudiciũ meum in lucem populorũ requieſcet. Et Pſal. 71. Adorabũt eũ oẽs reges, oẽs gentes ſeruiẽt ei. Ieſus enim moriturus erat pro gente, vt in Ioanne legimus, & ipſemet proteſtatur Iudæis: Ioan. 11. & 10.
Alias oues habeo, quæ nõ ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Vnde & Eſaias 55. Gentem, inqt, quam neſciebas, vocabis: & gentes quæ non cognouerunt te, ad te current. Hinc Chriſt' poſt reſurrectionẽ ſuam ait Apoſtolis Matth. 28. Euntes docete omnes gentes. Et Marc. 16. Prædicate euangeliũ omni creaturæ. [& effundã ſuper eas indignationẽ meam, omnẽ iram furoris mei. In igne em̃ zeli mei deuorabit omnis terra.] ſi iſtud exponat in malo, nec ſuperioribus, nec ſubſequentibus conſonare videt. Nam ſubdit, [qa tunc reddam populis labiũ electũ, vt inuocent omnes nomen dñi, & ſeruiant ei humero vno.] Poteſt itaq; vno modo de populo Iudæorũ intelligi, ſuper quos Chriſt' poſt paſſionẽ ſuã & reſurrectionẽ, indignationẽ ſuam effudit, in manus Romanorũ eos tradendo, oẽm quoq; irã furoris ſui, eoſdem finaliter dereliquẽdo, gratiã ſubtrahẽdo, & ppetue cõdemnãdo, ſicut Eſa. 63. proteſtat: Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Item'q; in Pſal. 40. Tu aũt dñe miſerere mei, & reſuſcita me, & retribuam eis. Et denuo Pſal. 68. Effunde ſuper eos irã tuã, & furor iræ tuæ comprehendat eos. Propter quod dicit Apoſtolus 1. Theſſa. 2. Peruenit ſup eos ira Dei vſq; in finem. Tunc quoq; in igne zeli Dei, ſeu in rigore diuinæ iuſtitiæ deuorata eſt omnis terra Iudæorũ, infidelibus Iudæis conſumptis, ſeu inde ſublatis, habitaculis'q; deſtructis. Secũdo exponi poteſt de gentibus in incredulitate manentibus, ſuper quos Deus indignationem ſuam effudit, eas iuſte relinquẽdo, omni gratia ſpoliando, atq; æternam miſeriam infligendo, immo & multos fideliũ perſequutores in præſenti ſeculo dire plagãdo, ſicut in ſanctorũ Legendis oſtenditur. Tunc demum deuorata eſt omnis terra, id eſt, oĩs homo carnalis diuinitus reprobatus. Verſiculus iſte, In igne zeli mei deuorabitur omnis terra, eſt in Eſaia ſcriptus. Porro quod ſubditur, Quia tunc reddam populis labium electũ referendum videtur ad id quod dictum eſt, Iudicium meum, vt congregem gentes, & colligam regna. Si vero referatur ad id quod dictum eſt, Et effundam ſuper eos indignationem meam: tunc iſta coniunctio, quia, non proprie cauſam directam, ſed concomitantiam quandam inſinuat, ſicut in Pſalmo 50. quo dicit: Tibi ſoli peccaui, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis. Iuxta quem modum ad Romanos 11. dicit Apoſtolus, q̃ Iudæorũ delictum ſalus eſt gentibus, & illorum amiſſio, reconciliatio eſt mundi. Vnde & Paulus & Barnabas incredulis dixerunt Iudæis Acto. 13. Quia repuliſtis verbum Dei, ecce conuertimur ad gentes. Ita ergo & hoc loco effuſio indignationis & iræ Dei ſuper induratos Iudæos aſſignatur, velut cauſa illuminationis gentilium, ſecundum quod ſubditur: Quia tunc, dum gentes congregabo ad fidem, & Iudæos deſtruxero per Romanos, reddam populis labiũ electũ, id eſt, ſalutarem loquelam atq; ſalubrem confeſſionem, ita vt omnis lingua confiteatur, quia dominus Ieſus in gloria eſt Dei patris, vt inuocent omnes nomen domini, id eſt, verum Deum, vnum ac trinum. Phil. 2.
vel per nomen domini ſpecialiter intelligendus eſt hoc loco dominus Ieſus Chriſtus, ſecundum quod Lyra quædam allegat in Gloſſa Hebræorũ ſuper Geneſim, taliter dictum: Tunc conuertam ad populos labium electum ad inuocandum nomen domini, & ad colendum eum humero vno. Et ſubditur: Non eſt autem dictum hic nomen domini, niſi rex Meſſias. Et ſeruiant ei humero vno, id eſt, mente concordi, iugum legis euangelicæ ſuper ſe intus deferendo & obſeruando, quemadmodum ſuper humerum corporalem onus portatur. Vnde Daniel. 7. dictum eſt: Omnes populi, tribus, & linguæ ſeruient ei. Item in Pſalmo 71. Benedicentur in ipſo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Sic namq; Chriſto ſeruire oportet, qui habitare facit vnius moris in domo. Propter quod hortatur Apoſtolus Romanorum 15. Vnanimes vno ore honorificetis Deum. [vltra flumina Aethiopiæ inde ſupplices mei] id eſt, non ſolum in vna terra veros habeo adoratores, in ſpiritu & veritate feruenter humiliter'q; orantes, ſed à remotiſſimis terris & Aethiopibus, ac cæteris nationi- Ioan. 4.

bus

bus erunt me inuocãtes, ſicut in pſalmo 67. prædictũ eſt: Venient legati ex Aegypto, Aethi-
opia præueniet manus eius Deo, regna terræ cantate Deo. Nempe in regionibus his prędica
uerũt beati apoſtoli, ſicut apud Eſa. 66. Chriſtus prædixit: Mittam ex eis qui ſaluati fuerint,
ad gentes, in mare, in Aphricam & Lydiam, in Italiam & Græciam, ad inſulas longe, ad eos
qui non audierunt de me. Pſalmiſta quoq;: Reminiſcentur, inquit, & conuertentur ad dñm
Pſal. 21. vniuerſi fines terræ, & adorabunt in conſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium. [filij diſperſo
rum meorum] i. filij Iudæorũ per mundũ, hinc inde habitantium ad fidem conuerſi, [deferent
munus mihi] i. ſpirituales hoſtias vel alia quælibet dona mihi deuotionaliter immolabũt.
Vel filij diſperſorum iſtorum, ſunt ſpirituales filij apoſtolorum, per totum mundum diſper-
ſorum, ſecundum quod Paulus ait 1. Corinth. 4. Per Euangelium in Chriſto Ieſu ego vos ge
nui. Et rurſus Gal. 4. Filioli (ait) mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſt⁹ in vobis.
Hoc eſt quod ab Eſaia 27. fuerat prophetatum: Florebit & germinabit Iſrael, & implebit fa-
ciem orbis ſemine. [In die illa] ſ. in exordio prædicatiõis euangelicæ, & tẽpore primitiuæ ec
cleſiæ. [nõ confunderis] o Iudæa vel ſynagoga, [ſuper cũctis adinuẽtionibus tuis, qbus præ-
uaricata es in me] i. propter tuos exceſſus non te confundã, nec derelinquam, ſed pœniten-
tiæ gratiã cõdonabo. Hoc dicit quo ad electos Iudæos, de qbus ait Apoſtolus Rom. 11. Non
repulit Deus plebẽ ſuã. Et ibidẽ: Reliquiæ per electionẽ ſaluæ factæ ſunt. Poteſtq; ſpecialiter
referri ad Iudæos, qui morti Chriſti conſenſerũt, & poſtea pœnituerunt, quibus apud Ioan-
Ioan. 8. nem prædixit Saluator, Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoſcetis, quia ego ſum.
De qbus per Hieremi. 5. Dñs loquitur: Præuaricata eſt in me domus Iſrael, & domus Iuda ne
gauit dominum, & dixerunt: Non eſt ipſe. Cum enim Pilatus dixiſſet Ioan. 19. Ecce rex ve-
ſter: &, Regẽ veſtrũ crucifigã? Reſponderũt: Non habemus regẽ niſi Cæſarẽ. Quidã ea, quæ
dicta ſunt ab illo loco, Expecta me in die reſurrectiõis meæ, vſq; ad verbum iſtud: In die illa
non confunderis, exponunt de reſurrectione ventura in fine mundi, & pro tempore Antichri
ſti: quod vero nunc dicit, In die illa non confunderis, exponunt pro tempore primi aduẽtus
Chriſti, paſſionis, reſurrectioniſq; eius. Quod rationabile non apparet, quũ ſub eodem con-
textu ad præcedentia iam dicat, In die illa non confunderis. [Quia tunc auferam de medio
tui magniloquos ſuperbiæ tuæ] i. ſacerdotes, ſcribas, phariſæos, cæteroſq; impœnitentes Iu-
dæos, Chriſtũ & eius diſcipulos ſuperbiſſime blaſphemantes, auferam à Hieruſalem & Iu-
dæa per Romanorum exercitum, à quo occiſi fuerunt, ſicut & Chriſtus ante paſſionem præ-
dixiſſe legit Luce 19. Circũdabunt te inimici tui vndiq;, eo ꝙ non cognoueris tempus viſi-
tationis tuæ. [& non adijcies exaltari] i. teipſam inaniter eleuare. [amplius in monte ſancto
meo] Nam Iudæi tunc conuerſi, de quibus in Actibus Apoſtolicis habet, deuotiſſime atque
humilime coluerunt Deum in monte Sion, & in templo ibidem conſtructo, erant enim pa-
riter in porticu Salomonis. Multa quoq; turba ſacerdotum obediebat fidei, vt Lucas com-
memorat. Deniq; Iudæi impœnitentes poſt Chriſti paſſionem etiam non diu poterant ſe ia
ctare in templo, qm̃ cito à Romanis fuit deſtructũ. [Et derelinquam in medio tui populum
pauperem & egenum] videlicet Apoſtolos, alioſq; ex Iudaiſmo conuerſos, temporaliũ diui
tiarum integerrimos contemptores, qbus erant omnia communia, quorũ etiam poſt modi-
cum tempus obſtinati Iudæi bona rapuerũt. Septuaginta tranſtulerunt: Relinquam in te po-
pulum manſuetum & humilem. Didicerunt enim à Chriſto, qa mitis eſt & humilis corde.
[& ſperabunt in nomine Domini] ſicut & Chriſtus ante paſſionẽ præcepit Ioan. 15. Manete,
inqt, in me. Et rurſus Ioan. 16. Confidite, inqt, ego vici mundum. Vnde 4. in Actibus Apo-
ſtolorum oraſſe legũtur: Da ſeruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum. Et Lucas ibi-
dem: Repleti, inqt, ſpiritu ſancto, loquebant verbum Dei cum fiducia. Non itaq; in generis
nobilitate, ſeculari ſciẽtia vel eloquentia, diuitijs, potentia, vel aliquo humano præſidio, ſed
in dño ſunt confiſi, cuius ſolo auxilio præualuerunt, atq; ad tam ſupernaturalem fidem, ac
arduam legem mũdum conuerterũt. Non enim obliti fuerũt verbi dñi Ieſu Chriſti Ioan. 15.
Sine me nihil poteſtis facere. [Reliquiæ Iſrael] i. præfati electi Iudæi aliorũ reſpectu ꝑpauci,
de qbus & Chrs prędixit Ioan. 13. Ego ſcio qs elegerim. [Non faciẽt iniqtatem, nec loquẽtur
mendaciũ] Non tamen venialibus caruerũt, cũ dicat Ioannes: Si dixerimus, qa peccatũ non
1. Ioã. 1. habemus, nos ipſos ſeducimus. Apoſtoli vero ſpũ ſancto recepto, in tantũ confirmati fuerunt,
ꝙ poſtmodũ nunquam mortaliter peccauerũt. [& non inueniet in ore corũ lingua doloſa.]
Erant quippe ſanctiſſimæ ac innocentiſſimæ vitæ, ſecũdum illud Actorũ 2. Erant perſeue-
rantes in doctrina Apoſtolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus, ſu-
mebantq; cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis, collaudãtes Deum, & habẽtes gra
tiam ad omnem plebem. [quoniam ipſi paſcentur] vtiq; delicatiſſime nutriebant à ſpiritu
ſancto internis delicijs, ſpiritualibus alimentis, pane vitæ & intellectus, ſuperdigniſſimo ſa-
cramento altaris, bonis operibus. Poſtremo, vt Lucas Actorum q̃rto conſcribit, Diuidebã-
Pſal. 22. tur ſingulis, prout cuiq; opus erat. & vere dicere poterant, Dominus regit me, & nihil mi-
hi de-

hi deerit,in loco paſcuæ ibi me collocauit.Super aquam refectionis educauit me.[& accubā bunt]in vnitate eccleſiæ.Hinc Act.2.habet:Oēs qui credebant,erant pariter. Vnde & Hier. 23.loquutus eſt:in diebus illis ſaluabit Iuda,& Iſrael habitabit confidenter.[& non erit qui exterreat eos.]parati eīn erant pati & mori pro Chro.Apoſtoli q̄q; ibāt gaudentes, q̄ digni Acto. 5.
habiti ſunt pro nomine Ieſu cotumeliā pati. Impleuerūt eqdem q̄d docuit Chrs: Nolite ti- Matt.10.
mere eos q̄ corpus occidūt,animam aūt nō poſſunt occidere. Quanta aūt fuerit diſcipulorū ante Chriſti reſurrectionem,aſcenſionem, & ſpūſancti miſſionem formidoloſitas,inconſtantia atq; fragilitas,q̄nta vero poſt ſpūſancti infuſionē fuerit eorū conſtantia, imperterritio,ſiue ſecuritas,delectabile eſt penſare in lib.Act.Aplorū. Poſtremo, totū iſtud dn̄s apud Eſaiam p̄dixit:Sedebit,inquiens, populus meus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fi- Eſaie.32.
duciæ,& in requie opulenta. Præterea q̄ ſequunt, in tantum de Chriſti eccleſia ſunt intelligenda,vt S.Hiero.aſſerat,aliter ſentientē,non eſſe Chriſtianum. [Lætare] ſpirituali lætitia in domino,in q̄ ſolo debet eſſe oīs gloriatio noſtra,dicēte Aplo: Qui gloriat,in dn̄o glorie- 2.Cor.10
tur.[filia Sion]i.eccleſia militans, in diuinorū ſpeculatione conſiſtens, q̄ā Deo filia appellaris,propter paternam ei⁹ dilectionem ad te.Sion q̄ppe ſpeculatio dicit.[Iubila Iſrael]id eſt, plebs Chriſtiana,q̄ vere digna es Iſraeli appellari,i. Deū fide contemplans. Iſrael nanq; Dm̄ videns interpretat. [lætare]in mente, [& exulta] ſigna interioris lætitiæ exterius oſtendendo,[in omni corde]id eſt,totis præcordijs,intimiſq; medullis,intellectu,voluntate,memoria,[filia Hieruſalem]i.eccleſia in Chriſti pace per contemplationē diuinorū quieſcens.Deniq; ſancti prophetæ frequenter nominib⁹ Sion,Iſrael & Hieruſalē etiā ad literā, populum Chriſtianū ſeu Chri eccleſiam,p̄ſertim primitiuā deſignant,q̄m nouerāt illā re & noīe iſtis appellationibus dignā.Infideles eīn Iudæi iſtis nominib⁹ indigni cenſentur. Et Eſaię 1.dicitur eis:Audite verbū dn̄i principes Sodomorū, auribus percipite legem Dei noſtri populus Gomorrhæ.Alibi q̄q; ſemen & terra Chanaan nuncupant,immo nō filia,ſed meretrix atq; Dan.13.
adultera ab Eſaia,Hiere.& Ezech.dicuntur.Itaq; præinductis verbis eccleſiā Chriſti, præcipue primitiua,immo & quęlibet anima Chriſtiana (q̄ ſpūaliter dicit Sion propter ſpeculationem,Iſrael propter Dei viſionem,Hieruſalē propter internā pacē)inuitatur ad ſingularem ac maximā in Deo oblectationē,laudē,& gratiarū actionē,propter ineffabilia beneficia ſibi à Chro collata,de quibus ſubiungit.Quod aūt ad eccleſiam primitiuā præcipue,immo & totā Chri eccleſiam referenda ſint hæc,patet ex eo, q̄d in præcedentibus verbis de ipſa loquutus eſt ſermo diuinus.Sed & eadem,ad q̄ nunc Sophonias hortat, Zacharię 9. ſcribuntur,vbi dicitur, Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem &c. quæ ad primū Chriſti aduentum eſſe referenda,ſacratiſſimus euang. Matthæus teſtatur. Itaq; ſubditur,[abſtulit dn̄s] Matt.21.
Ieſus Chriſtus, vel Deus pater, ſeu tota ſuperbeatiſſima trinitas, vnus, verus, ac ſimpliciſſimus Deus per ipſum vt mediatorē,[iudiciū tuū]id eſt, iudiciū condemnationis, de q̄ ait ſaluator Ioan.5.Qui credit in me,habet vitā æternā,& in iudiciū nō veniet,ſed tranſiet à morte ad vitam.Et Pſalmiſta:Non intres in iudicium cum ſeruo tuo. Ab hoc nanq; iudicio, & Pſal.142.
à pœna originalis peccati,quantū ad deſcenſum ad inferos, Chriſtus liberauit eccleſiam,iuxta illud Eſaiæ 25.Præcipitabit dn̄s mortem in ſempiternū,& opprobriū populi ſui auferet. [Auertit inimicos tuos]quia ab hoſtibus viſibilibus & inuiſibilib⁹ redemit electos. Propter q̄d dixit ſaluator diſcipulis Luc.21.Ego dabo vobis os & ſapientiam,cui non poterunt reſiſtere & contradicere oēs aduerſarij veſtri.Et iterū Ioan.12.Nūc princeps huius mūdi eijcietur foras.[Rex Iſrael,]iſte eſt rex Meſſias,de q̄ ſcriptū eſt Ezec.34. Ego dn̄s ſaluabo gregem meum,& ſeruus meus Dauid princeps eorum.[dn̄s in medio tui,]hoc eſt quod Chriſtus in euangelio ait Luc.22.Ego in medio veſtrū ſum,ſicut q̄ miniſtrat. Et Ioan.14. Non relinquā vos orphanos.Et:Ego vobiſcū ſum cūctis diebus vſq; ad conſummationē ſeculi. Et Mat.18. Matt 18.
Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo,ibi in medio eorum ſum. [non timebis malū vltrà]i.malū pœnæ & temporalem afflictionē. Perfectorū eīn eſt in aduerſis gaudere, & præſentis vitæ perſequutiones ac tribulationes quaſi animarū medicinam ſuſcipere. Propterea Iacob.1.habet:Omne gaudium exiſtimate fratres,cū in diuerſas tentationes incideritis.Et Salomon ait Pro.28.Iuſtus quaſi leo confidens,abſq; timore erit. Sed & timorē ſeruilem ac inordinatum non admittūt huiuſmodi,dicente Ioāne:Perfecta charitas foras mittit 1.Ioan.4
timorem.Et ibidem:Qui timet,non eſt perfectus in charitate.[in die illa,] tempore primitiuæ eccleſiæ, [dicetur Hieruſalem]i. congregationi fidelium, quæ in Hieruſalem ſpm̄ ſanctū recepit, & ſuæ perfectionis initiū ſumpſit. [Noli timere Sion] carnali & inordinato timore præſentis vitæ aduerſa,& perſequentium tela. Hoc enim docuerunt apoſtoli. Vnde ait ſaluator Luc.12. Nolite timere puſillus grex,quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum. Eſaię quoq; 51.habetur:Quis tu vt timeas ab homine mortali,& à filio hoīs,q̄ quaſi fœnum areſcit?Sit ergo cor noſtrum in Deo ſemper confidens, atq; in eius pietate ſperantes, eiuſq; diſpoſitioni nos humiliter committentes, parati ſimus ad omne agendum ac patiendum,

Pſal. 26. quod ei placuerit, vt cum iuſto dicamus: Dñs illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Et rurſus Pſal. 3. Non timebo millia populi circundantis me. Itemq; 56. & 107. Paratũ cor meũ Deus, paratũ cor meũ. [non diſſoluantur manus tuæ] i. à bono inchoato non ceſſes neq; tepeſcas. [Domin' De' tuus in medio tui fortis.] Chriſtus eñi Deus & homo, vere fortis atq; omnipotens, in medio eſt ſuorum, & ipſe cũ patre ac ſpirituſancto ad electorum corda venit, ac ea inhabitat, ita quod templum Dei dicunt. Propter quod Apoca. 21. habetur: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis, erit eorum Deus. [ipſe ſaluabit vos] de morte æterna, immo tandem ab omni pœna atq; miſeria. Hoc totum Eſa. 35. ſic legitur: Confortate manus diſſolutas, & nolite timere, ecce Deus veſter veniet & ſaluabit vos. Hinc demum hortatur Apoſtolus Heb. 12. Manus diſſolutas erigite, & rectos facite greſſus pedibus veſtris, vt non claudicans quis erret, magis autem ſaluetur. Hinc quoq; 2. Paralip. 15. legitur: Vos autem confortamini, & non diſſoluantur manus veſtræ, erit enim merces operi veſtro. [gaudebit ſuper te in lætitia] id eſt, de tua ſtabilitate & gratia ac ſalute lætabitur in ſeipſo, lætitia increata non aliunde cauſata, quemadmodũ ſcriptum eſt Pſal. 149. Beneplacitũ eſt dño in populo ſuo. Et: Lætabitur Deus in operibus ſuis. Hinc in Hiere. fatetur: Lætabor ſuper eis
Nehe. 8. cũ eis beneſecero. Et Eſdr. inducit: Gaudium domini eſt fortitudo veſtra. [ſilebit] ſuper te [in dilectione tua] id eſt, peccata tua tacebit, eo quod diligat te, & propter charitatem quã eum amaſti, quoniam charitas operit multitudinẽ peccatorum. Vnde per Eſaiã 54. loquutus eſt: Iuraui, vt non iraſcar tibi, & nõ increpẽ te. [& exultabit ſuper te in laude] i. præconijs quibus eũ collaudas, cõplacentiam piam habebit, & laus tua ei placebit. Vel exultabit ſup te in laude, ita quod laudabilẽ te eſſe teſtabit, ſecundũ quod Chrs in euang. dicit Mat. 10. Qui me confeſſus fuerit coram hoïbus, confitebor & ego eũ coram patre meo. Porro in his verbis demõſtrat paterna dilectio, ineffabiliſq; benignitas Dei ad nos. [nugas] id eſt, mendaces & vanos, Chriſtum negantes, [qui à lege] diuina [receſſerant] per inobedientiam & peccata. [congregabo] collegio fidelium, conuertendo eos ad fidem, quemadmodum in Actis apoſtolorum leguntur multa millia Iudæorum ad ſancti Petri prædicationem conuerſa. [quia ex te erant] id eſt, de numero ſaluandorum ſeu electorum. Vnde & Lucas 13. Act. apoſtolorum: Crediderũt, inquit, quotquot præordinati erãt ad vitam æternam. Et de reprobis in prima ſua canonica ait Ioan. In
1. Ioã. 2. nobis erant, ſed non erant ex nobis. Nam ſi ex nobis fuiſſent, manſiſſent vtiq; nobiſcum. [vt non vltrà habeas ſuper eis opprobrium,] de eorum infidelitate & obſtinatione erubeſcendo. Si enim nullus ex Iudæis conuerſus fuiſſet, potuiſſent gentiles & infideles Iudæi inſultare apoſtolis, primiſq; credentib', quod nullus de plebe eorum fidei conſenſiſſet. [Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo,] Iudæos enim incredulos, qui primitiuam eccleſiam grauiter afflixerunt, Deus omnipotens per manus Romanorum occidit, & qui corporaliter occiſi non fuerũt, ſpiritaliter perierũt, atq; æternam mortem in inferno adepti ſunt. Hinc dictũ eſt à Michæa ca. 5. Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos, & omes inimici tui interibunt. [& ſaluabo claudicantem] i. virtutibus imperfectam, & fide nutantem, augendo in talib' gratiæ lucem. Chriſtus enim, ſicut Eſaias 42. prædixit, calamum quaſſatum non contriuit, & linum fumigans non extinxit. Certũ eſt autem, diſcipulos Chriſti ante ſpũs
Pſal. 67. ſancti ſuſceptionem ſæpius claudicaſſe. [& eam quæ eiecta fuerat, congregabo] i. plebem credentem in Ieſum Chriſtũ, quam Iudæi extra ſynagogam eſſe cenſebant, vt legit in Ioan. per charitatem & dona ſpũſancti ſpiritaliter adunabo. Hoc eſt quod Pſalmiſta prædixit: Pluuiam voluntariam ſegregabis Deus hæreditati tuæ, & infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam. [& ponam eos in laudem & in nomẽ] i. glorioſos atq; famoſos, ſiue laudabiles faciam eos [in omni terra confuſionis eorum,] videlicet in tota Iudæa, Galilæa, Samaria, regnis & prouincijs paganorum, in quibus apoſtoli & cæteri Chriſtiani primo valde contempti fuerunt, ſed virtute diuina tot fecerunt miracula, & tam innumerabiles conuerterunt ad fidem, quod vbique à credentibus in ſummo honore, fama, & gloria habiti ſunt, ſicut in Pſal. 44. legitur prophetatum: Conſtitues eos principes ſuper omnem terram. & 48. Principes populorum congregati ſunt cũ Deo Abraham, quoniam dñi fortes terræ vehemẽter eleuati ſunt. Vnde Eſa. 60. de eis habet: Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant, & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas? Et iterum ibidẽ: Pro eo quod fuiſti derelicta & odio habita, ponã te in ſuperbiam ſeculorum, gaudiũ in generationem & generationem. [in tẽpore illo, quo adducam vos] o apoſtoli atq; credẽtes ad aliorum inſtructionem & conuerſionẽ. [& in tẽpore quo congregabo vos,] ſecundũ modum nũc dictum, vel quando congregabo vos gentibus, quas cõuertetis. [Dabo eñi vos in laudem, & in nomẽ omnibus populis terræ,] quos conuertetis. [cum conuertero captiuitatẽ veſtrã coram oculis veſtris] id eſt, euidenter eruero vos de aduerſariorum veſtrorum infideliũ perſecutiõe & poteſtate, quod fuit impletum, quando Romani deleuerunt Iudæos incredulos, & etiã ante ac poſtea. Frequenter etenim Deus de carceribus & vinculis miraculoſe redemit fideles, & tyrannos

nos

nos dira morte peremit.[dicit dñs]qui ſolus eſt per eſſentiam verus ac veritas.¶Præterea q̃d
inprincipio huius cap.de Hieruſalem & ſynagoga ad literã expoſitũ eſt,facile eſt iuxta ſpiri
talem intelligẽtiã de eccleſia explanare.Itaq; cõgregationi Chriãnoꝝ impœnitẽti & Chri
ſto inobedienti,merito dicit̃[Væ prouocatrix, & redempta]ſanguine Chriſti,[ciuitas co-
lumba]propter q̃ſdam innocentes & ſimplices impijs iunctos. Vel columba,eo modo, quo
ait Oſee propheta:Ephraim quaſi columba ſeducta,non habens cor.Iſta malignantiũ eccle Oſee. 7.
ſia non audit vocẽ Chriſti,nec ſuſcipit diſciplinã, neq; in Deo confidit veraciter,nec Deo
appropinquat,ſe ad grãm diſponendo.[Principes eius quaſi leones rugientes] quia cũ auſte
ritate atq; ſuperbia præſident,ſubiectoſq; opprimũt.[iudices eius lupi] Hoc de iudicib' in-
iuſtis & cupidis,munera recipientib', innocentes inopeſq; damnantib',veꝝ eſt.[Prophetæ
eius veſani]i.prædicantes & docentes populũ, allegantes & exponẽtes ſcripturã,& propria
verba & documenta non obſeruantes,caput habẽt inſanũ, & ſtultis ac furentib' pares ſunt.
[Sacerdotes eius polluerunt ſanctũ]ſacramenta irreuerẽter tractãdo,& ſacerdotales ſanctio
nes tranſgrediendo. Contra hos[dabit dñs iudicium ſuũ mane in luce]i. velociter,euidẽter,
atq; diriſſime eos damnabit. Deniq; ꝑpter Chriſtianoꝝ peccata tradit Deus frequenter ter
ras eoꝝ hoſtibus ſuis.[deſertas fecit vias eoꝝ] gratiam & virtutes, q̃bus ad Deum tranſitur,
ſubtrahendo.[deſolatæ ſunt ciuitates eoꝝ]q̃niam ipſi damnati ſunt,& bonis ſpũalibus deſti
tuti.[Et dixi,attamẽ timebis me,ſuſcipies diſciplinam.]Hoc domin' ait propter electos.[&
non peribit habitaculũ tuum:]quoniam eccleſia Chriſti vſq; in finem ſeculi ſtabit, ad glori
am Dei ſublimis & benedicti. Amen.

¶Enarationum in Sophoniam prophetam, finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN AGGAEVM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio literalis primi cap. In anno ſecundo Darij regis. Art. I.

AGgæus propheta poſt reditũ à Babylonica captiuitate in Hieruſa
lẽ,ꝓphetauit ad eos, q de Babylonia redierũt, ſicut ex litera mox
exponenda oſtendit̃. Ait enĩ ſanctus propheta:[In anno ſecũdo]
regni[Darij regis Perſaꝝ] qui ſecundũ Hieronymũ & Ioſephum
fuit filius Hyſtaſpis, ſecundũ alios vero, fuit filius Aſſueri regis &
Heſter reginæ.Vnde Darius iſte non fuit Darius ille,q cũ Cyro re-
ge demolitus eſt Babylonem, ſed longe poſterior eotimmo poſte
rior Cyro & Artaxerxe regibus Perſaꝝ.[in menſe ſexto]hui' an-
ni ſecundi,[in die vna]i.prima,vel alia quadã die[mẽſis]iſtius[fa-
ctum eſt verbum domini in manu Aggęi prophetę]i.ipſi Aggęo,
atq; in libero vſu & actu ipſius.Per quod excluditur error dicentiũ,prophetas eſſe loquutos,
ſicut loquũtur arreptitij & amentes,contra quos dicit Apoſtolus:Spũs prophetaꝝ prophe- 1.Co.14.
tis ſubiecti ſunt.[ad Zorobabel filium Salatiel]qui Salatiel natus eſt in Babylone,eratq; fili- 1.Eſd.1.
us Ieconiæ,iuxta illud Matthæi:Et poſt tranſmigrationem Babylonis Ieconias genuit Sala
tiel.[ducẽ Iuda] erat nanq; Zorobabel de tribu Iudæ & ſemine Dauid,ac principalis & dux
inter Iudęos,ſecum de Chaldęa regreſſos.[& ad Ieſum filiũ Ioſedech,ſacerdotem magnum,
dicens]i.inter ſacerdotes temporis ſui præcipuũ, puta pontificem. Iſtis duob' tanq̃ capitib'
populi,loquebat̃ Aggæus,deinde & alijs. [Hæc ait dñs exercituũ,dicẽs:Populus iſte]de Baby
lone reuerſus[dicit: Nondũ venit tempus domus dñi ædificandæ]i. à conſtructione templi
ignauiter ſe excuſat.Porro,vt legit̃ 2.Paralip.36.& 1.Eſdræ 1.Cyrus rex Perſaꝝ conceſſit Iu
dæis licentiam reparandi templum Dei in Hieruſalẽ à Chaldęis deſtructũ:ſicq; Iudæi à Chal
dæis reuerſi,cœperũt cũ Eſdra ædificare: cumq; altare conſtruxiſſent, & fundamẽta templi 4.Re.25.
Iocaſſent,ſcripta eſt à Samaritanis epiſtola Artarxexi regi contra eos, q opus inceptũ prohi
buit exequi.Itaq; ex tunc impeditum fuit vſq; ad annũ ſecũdum Darij regis,vt legit̃ 1.Eſdræ 1.Eſd. 4.
lib.Cumq; Darius iſte dediſſet Zorobabel licentiam conſummandi templum inceptũ,po-
pulus Iudæoꝝ adhuc tardus fuit ad proſequendũ: ideo à propheta redarguunt̃,quemadmo
dum ſubdit̃:[Et factũ eſt verbũ domini in manu Aggæi prophetæ,dicẽs.] Secundũ Hieroñ.
reuelatio iſta prophetica eodem die eſt facta Aggæo,q̃ verbũ præcedens. [Nunqd temp' vo
bis eſt]o Iudæi,[vt habitetis in domib' laqueatis]i.ornatis & curioſis,[& dom' iſta deſerta]
i.templũ adhuc permanet deſolatũ & irreparatũ:q̃ſi dicat: Quàm diu dom' Dei manet de-
ſerta,non decet vt vobiſipſis cõſtruatis ędificia amœna & pulchra. [Et nũc hęc dicit domi-
nus exercituũ: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras]i. opa veſtra ſapienter penſate, & ſcie-

tis,ꝙ male ſucceſſerit vobis,eo ꝙ operi Dei, videlicet templi ædificationi,prætuleritis pro-
priũ opus.Nã[ſeminaſtis multũ,& intuliſtis parũ:] ita ꝙ ſeminationẽ paucus ſecutus eſt fru-
ctus,& terra quodãmodo ſterilis fuit.[comediſtis,& nõ eſtis ſatiati:bibiſtis,& nõ eſtis inebria-
ti]i.ſufficientiã cibi & potus nõ habuiſtis propter paruitatẽ fructuũ terræ ſ.frugũ & vuarũ.Itaq;
inebriatio nõ capitur hic,vt ſonat vitioſam ſuperfluitatẽ:ſic enĩ nõ eſt tantũ pœna peccati, neq;
nociuũ naturæ,non eſſe inebriatũ:ſed vt ſufficientiam vel exhilarationem quandã cordis ex
potu deſignat.[operuiſtis vos,& non eſtis calefacti] ſicq; indumentorũ inopiã habuiſtis.[Et
qui mercedes]i.pecuniam vel alia quælibet[congregauit,]vt theſaurizando vel negociando lu-
craretur.[miſit eas in ſacculũ pertuſum]i.inutiliter eas amiſit,ſicut pecunia in ſacculũ con-
fractum miſſa,elabitur atq; deperdit.Hæc omnia contigerũt vobis propter acediam veſtrã
circa templi inſtaurationẽ.[Hæc dicit dominus exercituũ:Ponite corda veſtra ſuper vias ve-
ſtras:Aſcendite in montẽ]i.ad loca ſylueſtria & montana,in quibus ſunt ligna pro tẽpli ædi-
ficio apta,ſicut in monte Libani.[portate]inde [ligna] Vel aſcendite in montem Sion,in quo
conſtruendũ fuerat templũ:portate ligna illuc,[& ædificate domũ]videlicet tẽplum.[& ac-
ceptabilis mihi erit,& cõglorificabor,dicit dñs]i.glorioſus in ea apparebo,& mirabilia ope-
bladis rabor,ſicut infrà patebit. [Reſpexiſtis ad amplius]i. multũ de fructibus terræ habere puta-
ſtis.[& ecce factũ eſt minus]i. modicum & minus quàm ſperaſtis, fuit de ipſis bladis in cul-
mis ſeu ſpicis.[Et intuliſtis in domum]i.in horrea terrænaſcentia collegiſtis, & exufflaui il-
lud]frumentum quod fuit in ſpicis,& mea virtute diſperſum eſt,excidit, atq; diſperijt. [Quam
ob cauſam, dicit dñs exercituũ? Quia domus mea deſerta eſt]i. templum reparare neglexi-
* feſtinaſtis ſtis.[& vos * feſtinaſtis vnuſquiſq; in domum ſuam] i. de proprio commodo & temporali-
bus bonis ſoliciti fuiſtis.[Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli]aerei[ne darent rorem]
i.me ordinante atq; iubente,nubes,rores & pluuia, in aere more ſolito generatæ non ſunt,
nec terram fœcundauerunt.[& terra prohibita eſt,ne daret germen ſuum] quoniam ad prædi-
ctam ſiccitatem ſterilitas eſt ſecuta.terra quippe Iuda de cælo pluuiam præſtolatur,& inde fœ-
Deut. 11. cundatur,quemadmodũ in Deuterono.Moſes loquitur: Terra ad quã ingredieris, non eſt
ſicut terra Aegypti,vbi iacto ſemine aquæ ducunt irriguæ, ſed mõtoſa eſt & campeſtris,de
cælo expectans pluuiam.[Et vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes,& ſuper triti-
cum]i.ſemen triticeum in terram proiectũ, vel ſuper culmum exortum, ita ꝙ fructus pau-
cus ſecutus eſt.[& ſuper vinũ & ſuper oleum]i.ſuper vites & vuas atq; oliuas,[& quæcunque
profert humus]i. ſuper vniuerſa terrænaſcentia, [& ſuper homines & ſuper iumenta]i. ad
veſtram afflictionem & iumentorũ famem ac ſitim,quorũ afflictio in veſtræ redũdauit cala-
mitatis augmentũ.[& ſuper omnem laborem manuũ] veſtrarũ.i. ſuper poſſeſſiones veſtras la-
bore manuum acquiſitas,ita ꝙ ſiccitas illa aliquo modo nociua fuit omib' quæ habetis, vel
potius vobis per relationẽ ad illa.[Et audiuit Zorobabel fili' Salatiel, & Ieſus fili' Ioſedech
ſacerdos magnus, & omnes reliquæ populi]i. Iudæi de captiuitate reuerſi,& pauci de multis
relicti,[vocem Dei ſui &]pro.i. [verba Aggæi prophetæ] i. diuinæ iuſſioni per prophetã ad
eos factæ obedierunt. [ſicut miſit eum dominus Deus eorũ ad eos, & timuit omnis populus
à facie domini]id eſt,aſpectum diuinæ maieſtatis verebantur, & ex hoc proceſſerũt in opus.
[Et dixit Aggæus nuncius domini de nũcijs domini]id eſt,propheta Dei de numero vero-
rum prophetarum exiſtens, [populo dicens:Ego vobiſcum ſum,dicit dominus]i.auxilium
vobis præbebo,voſq; tuebor,ita ꝙ ædificatio veſtra conſummationem habebit. Vel ſenſus
eſt,ꝙ Aggæus nuncius domini,dixit populo Iudæorum præfato, de nuncijs domini,id eſt,
de alijs prophetis,vel ex parte ſeu perſona eorum:Ego vobiſcum ſum,dicit dominus.quaſi
dicat: Non ego ſolus,ſed alij quoq; prophetæ idipſum teſtantur & ſpondẽt, dicentes quod
dixi,videlicet: Ego vobiſcum ſum, dicit dominus, quia per Hieremiam & Zachariam &
Ezechielem Deus Iudæis prædixit, ꝙ pòſt reditum de Babylone aſſiſteret eis in omnibus.
[Et ſuſcitauit dominus ſpiritum Zorobabel filij Salatiel ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu filij
Ioſedech ſacerdotis magni,& ſpiritum reliquorum de omni populo] id eſt, omnium horũ
animos inflammauit ac roborauit ad faciendum beneplacitum eius.[& ingreſſi ſunt]locum
templi,[& faciebant opus in domo domini exercituum Dei ſui]id eſt,ad templi conſtructi-
onem quilibet,vt potuit,cooperabatur: non ꝙ ſimpliciter omnes ſimul ingreſſi ſint, ſed qui-
dam de omnibus,vt ſit diſtributio accommoda, vel pro generibus ſingulorũ. Ingreſſi ſunt
autem & ædificare exorſi ſunt [in die viceſima & quarta menſis] De quo in prooemio lib.
iſtius iam dictum eſt, vtpote ſexti menſis, ſicut ſubiungitur, [in ſexto menſe, in anno ſecun-
do Darij regis] ita quòd inter primum diem huius menſis, quo die ad Aggæum loquutus
eſt dominus, & diem iſtum eiuſdem menſis viceſimumquartum, fluxerunt medijq; fue-
runt dies vigintiduo.

¶De ſpiritali & myſtico ſenſu eiuſdem cap. primi. Art. II.

Aggæus

AGgæus interpretatur ſolẽnitas. Qui ergo à peccatis ſeculiſq; tumultibus & paſſionum
ſtrepitibus ceſſat,& in mẽtis quiete ſabbatũ delicatũ dño celebrat,ſolis diuinis cõtem
plando ac diligendo intendẽs,capax eſt reuelationũ cæleſtiũ,& dignus aptuſq; vt ver-
bum Dei fiat ad ipſum, ita ꝙ vnctio ſpũſſancti docet eum de oĩbus. Deniq; per huiuſmodi vi 1.Ioan.2
rum loquitur Deus[ad Zorobabel]qui interpretaƭ magiſter in Babylone. Hoc eſt,ad princi
pes ſeculares,qui temporali præſunt regimini, in ꝗ variæ cõfuſiones vitioꝝ occurrũt. Baby
lonis aũt nomine mũdus exprimiƭ.[& ad Ieſum ſacerdotẽ magnũ]i.ad prælatos eccleſiæ,qui
alioꝝ ſalutẽ ꝓcurare,quantũ in ipſis eſt,debẽt. Ieſus aũt ſalus vel ſalutaris interpretaƭ. Porro
ſecũdũ Hieronymũ, vterq; iſtoꝝ Chriſti fuit figura. Chriſtus eñ rex & dux noſter eſt:ſicq; Eſa.55.
Zorobabel typus fuit ipſius. Ipſe ꝗq; magnus & ſummus ſacerdos eſt,iuxta illud in Pſal.109.
Tu es ſacerdos in æternũ. De ꝗ ſcriptũ eſt in prima canonica Petri: Conuerſi eſtis ad paſtorẽ 1.Pet.2.
& epiſcopũ animaꝝ veſtraꝝ,ſicq; ꝑ Ieſum filiũ Ioſedech figurabaƭ. Quemadmodũ enim iſti
populũ ſuũ de Babylone in terrã ꝓmiſſionis reduxerũt,ſic Chriſtus Ieſus ſuos electos de dia-
bolica captiuitate ſeculariſq; vitæ cõfuſione eripuit, & de mũdo iſto cõfuſionibus pleno,ad
regionẽ cæleſtẽ euexit,iuxta illud ad Heb.2. Multos filios adduxit in gloriã. Inſuper quid dñs
per ſpiritalẽ Aggæũ ad principes ſeculares fideles,eccleſiaſticoſq; ꝓlatos,dicat,aduertẽtia di
gnũ eſt.[Hæc dicit dñs:Populus iſte dicit,Nondũ venit tẽpus domus Dei ædificandæ]i.plebs
vobis ſubdita & cõmiſſa,verbis vel rebus affirmat,nondũ adeſſe horã reformãdi eccleſiam,
corrigendi mores,emendãdi vitã. Domus equidẽ Dei, eſt cõgregatio fideliũ, vel vnuſquiſq;
deuotus,ſeu anima iuſti. Deus nanq; habitat in cordibus noſtris per fidẽ, & corpora noſtra Ephe.3.
templũ ſunt ſpũſſancti, ſecũdũ Apoſtolũ. Qui ergo ſeipſum vel proximũ noſcit gratiã Dei
amiſiſſe,& domũ diaboli factũ peccãdo,ſi iſte emendationẽ ſui vel ꝓximi protrahit, differt,
procraſtinat,nec ſtatim pœnitentiã agit condignã,etſi non verbis,tñ rebus aſſerit: Nondum
venit tẽpus domus Dei ædificandæ. Præcipue quoq; circa hoc dãnabiles approbabunƭ prin-
cipes & prælati,qui gregẽ ſibi cõmiſſum verbo & opere ædificare non ſatagũt,ſed malũ pau
latim increſcere ſinũt. Quibus Salomon ait: Vſquequo piger dormis? Quibus & in Eſa. dñs Pro.6.
loquiƭ: Speculatores cæci &c. canes muti,nõ valentes latrare,vidẽtes vana,& dormiẽtes. Præ Eſa.56.
terea vniuerſis carnalibus,temporalia & terrena magis ꝗ cæleſtia & æterna quærẽtibus,ma-
giſq; hoĩbus ꝗ Deo placere optantibus,rectiſſime diciƭ:[Hæc dicit dñs: Nunquid tẽpus vo-
bis eſt,vt habitetis in domibus laqueatis]i. corporibus veſtris curioſe atq; pompoſe orna-
tis,[& domus iſta deſerta]i.ipſa veſtra cõſcientia,mens ſeu anima,quæ Dei domus eſſe debe-
ret,à vobis negligiƭ & gratia ſpoliaƭ,ſpiritaliterq; deſtruiƭ? Sicut enim docet Apoſtolus,vir-
tuoſi habitãt & ſunt in ſpũ,vitioſi aũt in carne. Itaq; qui corporibus ſuis de oĩbus cõmodis Roma.8.
carneis diligenter abundãterq; prouidẽt,animã vero virtutibus vacuã,à charitate frigentẽ,
vitiis ſauciã,non reformãt nec ornãt,iſti diuinitus increpanƭ,carnales vocanƭ,& omni dãna-
tione digni cẽſentur. Præterea præinductis vtiq; verbis redarguũtur carnales Chriſtiani,qui
Dei zelo non feruẽt,ſed priuato pleni amore ſunt,ideoq; materialia Chriſti tẽpla,& domus
diuino cultui deputatas,inueterata,ruinoſa,& ꝗtidie deficiẽtia vel deſtructa reparare,ædifica
re, cõſtabilire nõ enitũtur,ſed ſibimetipſis habitacula conſtruũt curioſa, voluptuoſa,ſuper-
flua:in iſtis amor Chriſti non viget,quibus Eſaias minaƭ: Væ ꝗ cõiungitis domũ ad domũ, Eſa.5.
& agrũ &c.& opus Dei nõ reſpicitis.[Hæc dicit dñs:Ponite corda veſtra]i.mẽtis veſtræ cõſi-
derationẽ[ſuper vias veſtras]i.affectiones, cogitatus & opera, vt ſitis in oĩbus circunſpecti,
quẽadmodũ ait Apoſtolus ad Timotheũ:Sine ꝓiudicio,i. præuio rationis iudicio, nihil faci 1.Tim.5.
as. Salomon ꝗq; Pro.4. Oculi tui videãt recta,& palpebræ tuę ꝓcedant greſſus tuos. Hoc eſt
ꝗd Eccleſiaſt.32.legitur: Fili,ſine cõſilio nihil facias,& poſt factũ non pœnitebis. Hoc modo
poſuit ſanctus Iob cor ſuũ ſuper vias ſuas,qui dixit: Verebar oĩa opera mea,ſciẽs ꝙ nõ par- Iob.9.
ceres dñe delinquẽti. Cũ eñ ſecundũ poſitionẽ probabilẽ,in actibus humanis non ſit indiffe
rens,i.aliquid ꝗd nec meritoriũ nec demeritoriũ ſit, ꝗ modo ꝓfato corda ſua ſuper vias ſuas
non ponũt,nõne quotidie quaſi innumerabilia peccata incurrũt,cogitãdo,loquẽdo, appetẽ
do & operãdo, immo & debita omittẽdo? Tales ſunt oẽs intimorati,qui implere non curãt
quod ſcriptũ eſt: Omni cuſtodia cuſtodi cor tuũ. [Aſcẽdite in montẽ]i.ad Chrm̃,eius do- Pro.4.
cumenta atq; exẽpla pẽſando & imitãdo, vel ad ſpũalem & altã ſacræ ſcripturæ intelligenti
am,vel ad verã mentis perfectionẽ.[afferte ligna]i.dona ſanctiſpiritus obtinere conemini.
Vnde de ſapiẽtia quæ eſt primũ inter dona,Salomon profitetur Pro.3. Lignũ vitæ eſt oĩbus
appræhendẽtibus eã. His quippe donis tanꝗ fortiſſimis lignis machina virtutum cõſurgit &
ſtabilitur in anima.[& ædificate domum]cõſcientiæ,alioſq; in virtutibus reformate, [& ac-
ceptabilis mihi erit]ſpũalis hæc domus,& deliciæ meæ eſſe cum filiis hoĩm.[& glorificabor Pro.8.
in ea,dicit dñs]i.à fidelibus honorabor, glorioſus agnoſcar, & maieſtatis ac gratiæ meæ po-
tentiã ipſis mõſtrabo.[Reſpexiſtis ad amplius]i. grandẽ in virtutibus ꝑfectionẽ obtinere pu
taſtis. [& factũ eſt minus]i. paꝝ vel nihil profeciſtis,[& intuliſtis in domũ]i.aliquid gr̃æ im

petraſtis,& mentis areæ induxiſtis,[& exufflaui illud]i. perire permiſi, nec mea cuſtodia di-
gnum putaui.Hoc illis cõtingit,q diuino honori cõmoda ſua præponũt, & priuatũ atq; car
nalẽ amorẽ funditus non extirpãt, q̃rum pœnitẽtia & deuotio inſtabiles oſtendunt,qa dum
tẽtatio parua occurrit,mox ſuperant.Tales ſunt audaces,ſibi placentes,ſapiẽtes & magni in
oculis ſuis,qui conuerſationẽ ſuã in vera ac ſtabili humilitate non fundãt.[ſeminaſtis mul-
tum,& intuliſtis parꝝ.]Hoc accidit illis,qui in exterioribus obſeruãtijs corporalibusq; exer
citationibus multũ ſe occupãt,& circa interiorꝝ animæ reformationẽ atq; internam in Deo
1.Tim. 4 charitatis affectionẽ parꝝ proficiunt.Propter q̃d dicit Apoſtolus: Corporalis exercitatio ad
modicũ vtilis eſt,pietas aũt ad oĩa valet.[Comediſtis,& non eſtis ſatiati:bibiſtis,& non eſtis
inebriati.]Hoc de his accipi poteſt,qui corpus & ſanguinẽ Chriſti vel indigne,vel minus di
Eccl. 15. gne ſuſcipiunt,qm̃ ſacramenti virtutẽ & efficaciã nõ ſortiunt ꝓpter vitæ ſuæ negligentiã &
Pſal. 76. torporẽ.Item de his,qui aqua ſapientiæ & pane vitæ operibusq; virtutum,& pane potuq; la
chrymarꝝ veſcunt,aliquidq; ſpũalis cõſolationis experiunt, ſed non ſatis cõdigne ſecundũ
2.Ti.1. vocationis ſuæ exigentiã creſcũt in iſtis, qbus aduertendũ eſt illud apoſtoli Pauli:Reſuſcites
Ephe. 4. gratiã Dei in te.Et rurſus:Digne ambuletis vocatione,qua vocati eſtis.Illud q̃q; Ioan. Me-
Apoc. 2. mor eſto vnde excideris.[operuiſtis vos]pallio charitatis & indumẽtis iuſtitiæ. [& nõ eſtis
calefacti]feruore diuini timoris.Hoc dicitur his,q cum ſpũ cœperint,carne conſummant,
q à priſtino cadũt feruore,atq; in via Dei regrediunt magis q̃ progrediant.[Et q mercedes
cõgregauit]i.bene agendo aliqua ſibi merita & ꝓmia accumulauit,[miſit eas in ſacculũ per-
tuſum]i.fructũ laborꝝ ſuorꝝ amiſit,non perſeuerando vſq; in finẽ,vel laudes humanas q̃ren-
do,vel intra ſe inaniter gloriando,nec intra humilitatis cuſtodiã ſpiritales diuitias cõſeruã
do.Tales ſunt vani atq; inutiles hoĩes.De qbus ait ſaluator Mat.6.Amẽ dico vobis,recepe-
runt mercedẽ ſuã. Theſaurizemus ergo in cælo,omneq; bonũ Deo humiliter aſcribamus.
Iacob. 1. [Quã ob cauſam,dicit dña,qa domus mea deſerta eſt]i.thalamus conſciẽtiæ non purgatus,
ꝓximus ad pœnitentiã non cõuerſus,& plebs à dæmonũ iugo non reuocata.[& vos feſtina-
ſtis vnuſqſq; in domũ ſuã]propria cõmoda exqrendo,atq; in carnis vitijs ꝑſiſtẽdo, [propter
hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli]i.ſpũs angelici,[ne darẽt rorẽ]i.ne corda veſtra gr̃æ influ
entia inſtrumẽtaliter fœcunda eẽt, conſolationẽq; cæleſtis dulcedinis ad vos deferrẽt.Vel cę
li iſti ſunt viri deuoti & ꝓdicatores verbi Dei,in terra cæliſoemiter cõuerſantes,à qbus Deus
ſæpe ſubtrahit efficaciã exhortãdi propter negligentiã populi, quẽadmodũ ad Ezech.3.lo-
quitur Deus:Fili hoĩs,linguã tuã adhærere faciã palato tuo, & eris mutus, nec quaſi vir ob-
iurgãs,qa domus exaſperãs eſt.De hoc rore loquit Eſa.26. ad dñm: Ros tuus ros lucis.Iſaac
Gene. 27 q̃q; ad Iacob:Det tibi Deus de rore cæli. [& terra cõtinuit germẽ ſuũ] i. habitantes in terra,
fructũ virtutũ non protulerũt.Non eñ ſine gr̃æ influxu aliquid meritorie agere queũt.Ideo
Pſal. 142 profitet Pſalm. Expandi manus meas ad te,anima mea ſicut terra ſine aqua tibi.[Et voca-
ui ſiccitatẽ ſuꝑ terrã]i.virtuoſorꝝ operꝝ ſterilitatẽ ſiue carentiã ſuꝑ eos,q dediti ſunt pecca-
Gene. 3. tis carnalibꝰ.Vnde homini in vitiũ gulæ ꝓlapſo,dictũ eſt à Deo: Terra es & in terrã ibis.Sed
Gene. 6. & in Geneſi ꝓteſtatus eſt dñs:Non ꝑmanebit ſpũs meus in hoĩe in ęternũ,qa caro eſt.[& ſuꝑ
montes]i.eos,q ſpũalibꝰ vitijs,ꝓſertim ſuperbiæ,ſeruiũt. Deus qppe ſuperbis reſiſtit. [& ſuꝑ
triticũ,& ſuꝑ vinũ & oleũ,& q̃cunq; ꝓfert humus]i.ſuꝑ vniuerſa q̃ agũt, qa etſi qd de gñe bo
norꝝ agere videant, Deo tñ abſolute non placet,nec quippiã promerent,eo q charitatẽ Dei
infuſam ſortiti nõ ſint.[& ſuꝑ hoĩes & iumẽta] i.doctos in ſua ſciẽtia tumidos,& indoctos,
vel ſuper credentes fide informi atq; incredulos.[Et audiuit Zorobabel & Ieſus filius Ioſe-
dech & reliquiæ populi vocem Dei & verba Aggæi prophetæ.]Electi eñ & timorati ac do-
ciles,diuinis eloquijs & deuotorum exhortationibus acquieſcũt.[& timuit populus à facie
domini.]vultus enim domini ſuper faciẽtes mala,,vt perdat de terra memoriam eorum, &
Pſalm. 33 certe diuinæ maieſtatis præſentia cum ingenti reuerentia eſt timẽda.[Et ſuſcitauit dñs ſpm̃
Zorobabel,& ſpm̃ Ieſu filij Ioſedech,& ſpm̃ reliquorꝝ de populo. & ingreſſi, faciebant opus
in domo dñi.]Simili modo dum ſpũſſanctus excitat corda prælatorꝝ ac principũ & ſubdito
rum,ingrediuntur eccleſiam,propriamq; conſcientiam & diuina exequuntur mandata.

¶Explanatio literalis Cap. II. In ſeptimo menſe. Art. III.

IN ſeptimo mẽſe]eiuſdẽ anni,de q̃ in ꝓcedẽti cap.dictũ eſt, [viceſima & prima die mẽſis]
huius ſeptimi,ſ.tribꝰ hebdomadibꝰ euolutis, [factũ eſt verbũ dñi in manu Aggæi ꝓphe-
tæ]ſecundũ intellectũ ſuperius introductũ.[dicẽs:Loquere ad Zorobabel filiũ Salatiel du-
cem Iuda,& ad Ieſum filiũ Ioſedech ſacerdotẽ magnũ,& ad reliqsꝰ populos,dicens:Quis in
vobis eſt derelictus] i.quis veſtrũ adhuc viuit & ſupereſt,[qui vidit domũ iſtã] iã demolitã,
atq; ad intellectũ potius q̃ ad ſenſum monſtrabilẽ,[in gloria ſua prima]i.in decore & excel
4.Reg. 25 lentia,quã ante ſuã à Chaldæis deſtructionẽ habebat,tẽpore Sedechiæ regis & ante. [& *q̃d
*quid. vos videtis hanc nunc?]i.qui etiam videt hanc domum, ſecundũ quod iam in oculis veſtris
apparet.[Nunquid non ita eſt,quaſi non ſit in oculis veſtris?] i. domus iſta nullius videtur
eſſe

eſſe reputatiõis reſpectu tẽpli prioris à Salomone cõſtructi. Hoc dicit ꝓpheta, vel q̃a dũ iſta
loquebatur, ſecũdæ domus fundamẽta ſolum iacta fuerunt, & paꝝ aut nihil ſuperædificatũ,
quia à rege Artaxerxe opus fuit ꝓhibitũ, nec fiebat vſq; annũ ſecundũ (de q̃ nũc ſermo) ſub 1. Eſd. 4.
Dario rege, vt legitur in Eſdra. Vel quia ex cõſideratiõe eius q̃d iam fuit inceptũ, patere po
tuit ꝙ etiã domus iſta cũ ad cõplemẽtũ veniret, primo templo nullatenus ęquaret, quantũ ad 1. Eſdr. 1.
precioſitatẽ materiæ ac decorẽ ſtructuræ. Deniq; q̃dã eoꝝ q primũ tẽplum viderunt, iſtis ad-
huc diebus vixerũt. Siquidẽ primo lib. Eſdræ habetur, ꝙ plures de ſacerdotibus ac Leuitis & 1. Eſdr. 3.
principes patrũ, q viderunt tẽplum primum, fleuerunt, viſis fundamentis tẽpli ſecundi. [Et
nunc cõfortare Zorobabel, dicit dñs, & cõfortare Ieſu fili Ioſedech ſacerdos magne, & con
fortare oĩs popul⁹ terræ, dicit dñs exercituũ] Iudæ i. fidutiã audaciãq; bonã ex diuina pro
miſſione aſſumite, [& facite] op⁹ in domo dñi, ſcd'm q̃d hortor: [qm̃ ego vobiſcũ ſum, dicit
dñs exercituũ] ꝑ ſpeciale auxiliũ & gratiã ſingularẽ, tã gratũ facientẽ q̃ gratis datã. [Verbum
q̃d pepigi vobiſcũ] i. adimpletio ſermonis ac pacti, à me ad vos ꝓlati & initi, [cum egredere
mini de terra Aegypti] loq̃tur Deus hoc loco de toto populo quaſi de eiſdẽ, ſed non eſt totũ
q̃d dicitur, ad eoſdẽ referendũ. Hi nẽpe q̃bus loquebat Aggæus, nondum nati fuerũt tẽpore
egreſſiõis ex Aegypto ſub Moſe, nec ad iſtos fiebat tunc ſermo diuinus, ſed totus populus
quaſi vnũ aliq̃d reputatur. [& ſpiritus meus] i. ſpũs ſancti directio, auxiliũ, & inſtinctus [erit
in medio veſtrũ] i. in vobis & inter vos. Hoc eñ frequẽter Deus ꝑ Moſen repromiſit, ꝙ filios Num. 35
Iſrael clemẽter aſpiceret, quãdocunq; ei fideliter deſeruirent. Ego (inquens) ſum q habito in
medio filioꝝ Iſrael. Nolite timere, dicit dñs exercituũ] inordinato timore. [Adhuc vnũ mo
dicũ eſt] i. breue reſtat tẽpus cõparatione prioris durationis & ꝑpetuitatis ſequẽtis. Vel pro-
pter magnitudinẽ rei ꝓmiſſæ, dicitur tempus hoc modicũ. Quo eñ maius bonum promitti
tur vel expectatur, eo mora dilationis æquanimius eſt ferẽda & minor putanda. [& ego com
mouebo cælum & terram & mare & aridam, & mouebo oẽs gentes, & veniet deſideratus
cunctis gẽtibus.] Omnia iſta ſecundũ doctores catholicos ad primũ Chriſti referũtur aduẽ
tum, & pro tunc impleta credũtur. Mouit itaq; Deus cælos, quãdo Chriſto iã nato ciues cæ
leſtes apparuerunt hoĩbus, cõcinentes: Gloria in excelſis Deo. Secundum Hieronymũ vero Lucæ 2.
Deus cælos mouit in paſſione, dũ ſol ſcribitur obſcuratus, [& terrã] i. habitãtes in terra. Hoc
fuit impletũ, dum ex his quæ in Chriſti natiuitate diuinitus cælitusq; fiebãt, in admirationẽ Matt. 27.
ducti ſunt multi ꝑfecti & cõturbati, iuxta illud Luc. 2. Oẽs q audierunt, mirati ſunt. Sed &
magi incolæ terræ, viſa ſtella, nõne mox moti ſunt ꝓperantes videre puerũ Ieſum? & mare, i.
nauigantes & operãtes in aquis, ſicut per Eſa. prælocutus eſt dñs: Me etenim inſulæ expectãt. Matt. 2.
& naues maris in principio, vt adducant filios tuos de longe. Multi ergo & pene innumeri Eſaię 51.
per maria propter catholicã fidem prædicandã vel audiendã iter fecerunt, & aridã, i. terras
omnino arentes, earumq; incolas, in quibus Deus mirabilia operabatur, Et mouebo omnes
gentes. Hoc ſecundum Hieronymum, eſt impletum quando in omnem terrã exiuit prædica-
tio apoſtoloꝝ, ad quoꝝ verba atq; prodigia quidã de omni genere hominum ſunt cõuerſi.
Quidã interea ſuperficialius percurrẽtes, aſſerũt cælum motũ, quãdo Chriſto nato noua ſtel Matt. 2.
la apparuit Magis: & terrã, quãdo Romani diuina virtute omnia regna mũdi ſuo ſubdiderũt
imperio: mare quoq;, dũ & inſulas maris ſubiugauerunt. Deniq; oẽs gentes aſſerunt motas,
dum ad Cęſaris Auguſti edictũ ſinguli ibãt, vt in loco cõgruo ſe Romano imperio ſubditos Lucæ 2.
profiterentur. Et veniet deſideratus cunctis gentibus, i. Chriſtus vnigenitus Dei, omniũ ho-
minum ſalus, deſiderabilis vniuerſis, cuius aduentum oẽs (vel quidã de omnibus, vt ſit diſtri
butio pro generibus ſinguloꝝ) deſiderauerunt, per Incarnationis myſterium, per humanæ
naturæ aſſumptionẽ, ꝑ tẽporalẽ ex virgine glorioſa natiuitatẽ, veniet in hũc mundũ, q ſecun
dũ diuinitatis ſuę naturã incircũſcriptus exiſtẽs, nec loco, nec tẽpore, nec actione, nec aliquo
modo in ſeipſo mouet. Vnde de ipſo ſcriptũ eſt: Qui fecit ſtellas, hic eſt Deus noſter, & poſt Baru. 3.
hæc ſup terrã viſus eſt, & cũ hominib⁹ cõuerſatus eſt. De ipſo quoq; patriarcha Iacob ꝓdixit: Gene. 49.
Non auferet ſceptrũ de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat q mittẽdus eſt, & ipſe erit
expectatio gentiũ. De quo vaticinatus eſt Eſaias: Legẽ eius inſulæ expectabũt, & in ipſo gen Eſaiæ. 42
tes ſperabũt. [Et implebo domum iſtã] videlicet templũ à Zorobabel, cæteriſq; Iudæis ince-
ptum, [gloria] i. excellentia magna, decore & fama. [dicit dñs exercituũ. Meũ eſt argẽtum, 3. Reg. 16
& meũ eſt aurũ, dicit dñs exercituũ] quaſi dicat: Diues & potens ſum implere, quæ ſpondeo,
& varijs rebus domũ hanc decorare ad placitum valeo. [Magna erit gloria domus iſtius no-
uiſſimæ plus q̃ primæ dicit dñs exercituũ.] Ecce his verbis dñs ꝓhibuit ampliorẽ eſſe debere
eminentiã & decorẽ, ſublimationẽ & dignificationẽ tẽpli poſt reditũ à Babylone conſtructi,
q̃ eius q̃d Salomon eſt molitus. Porro ſi ea quæ de gloria primi templi in libris Parali. ac Re
gũ ſcribũtur, pẽſemus: certiſſimũ eſt, ſecundum hoc templũ quaſi paruę reputationis fuiſſe, 3. Reg. 5.
precioſitatis & glorię, reſpectu templi prioris, quantũ ad ſtructurã, precioſitatem, ornatum,
& ſemper contenta in tẽplo. Nam licet de templi ſecũdi gloria ſcriptũ ſit ſecũdo lib. Macha

bæorũ, ꝙ reges & principes locum ſummo honore dignũ ducerent,& templũ maximis mu
neribus illuſtrarent,ita vt Seleucus rex Aſiæ, de redditibus ſuis præſtaret oẽs ſumptus ad mi-
niſteriũ ſacrificiorũ pertinẽtes: nihilominus templũ Salomonis multo famoſius ac honora
1.Par. 1. tius fuit in omni terra,q̃ ſecundũ hoc templũ.Propter quod Salomõ ait: Domus quã ædifica
re cupio,talis eſſe debet,vt in omni terra nominetur.Præterea quædã præclariſſima erãt in tẽ
plo primo,q̃ defuerũt ſecũdo,videlicet arca teſtamẽti, tabulę Moſis,vrna aurea habẽs mãna,
ignis iugiter ardẽs,& diuina reſpõſa:ſed & cultus diuinus plus viguit in templo primo.Itaq;
gloria iſta tẽpli ſecũdi & excellẽtia gloriæ eius ſupra primũ, verificari nõ poteſt,niſi per Chri
ſti aduentũ,durãte hoc tẽplo ſecundo,& præſentationẽ,viſitationẽ,prædicationẽ,miraculo-
ſamq́; operationẽ eius in ipſo. Siquidẽ in tẽplo iſto ſecũdo Chriſtus in die purificationis fue-
rat præſentatus,& ipſe illud frequenter viſitauit, atq; 12. factus annorũ, in eo ſcribas interro
gauit.Poſtremo factus annorũ triginta,ſæpe in eo prædicauit,atq; miracula(vt in Euãgelio
Mala. 3. legitur)fecit,ſecũdũ q̃d Malachias propheta prædixit: Statim veniet ad tẽplum ſuũ domina
tor,quẽ vos quæritis. Ex hac itaq; Chriſti & virginis glorioſæ apoſtolorũq́; in tẽplo pſentia,
virtute & gloria,glorioſius fuit tẽplũ iſtud nouiſſimũ primo.Nẽpe ꝙ iſte ſit vere prophetic'
intellectus,inde pateſcit,ꝙ cũ dixiſſet propheta: Adhuc vnũ modicũ eſt,& poſt pauca: Veniet
deſideratus cũctis gẽtibus,moxq́; adiecit: Et implebo domũ iſtã gloria,magna erit gloria do
mus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ.Ex quibus euidẽter probatur,ante ſecũdi tẽpli demo
litionẽ regẽ veniſſe Meſſiã,neq; poſt tẽplum iſtud ſecundũ expectare debent Iudæi à Deo ter
tium templum,cum templum iſtud diuinitus appelletur nouiſſimum. [& in loco iſto dabo
pacẽ,dicit dominus exercituũ] quia poſt reditum à Chaldæis,habuerunt Iudæi interdum pa
cẽ in Iudæa,ſcilicet tẽpore Iudith,& poſtea,vt patet vltimo Iudith,& ſecundo Machabæo
rũ.Spiritualẽ inſuper pacẽ Deus dedit ibidẽ ſuis electis,de qua angeli cecinerũt: In terra pax
Lucæ 2. hominibus bonæ voluntatis.De qua Chriſtus toties dixit diſcipulis: Pax vobis.Nã & Chri-
Epheſ.2. ſtus eſt pax noſtra,qui fecit vtraq; vnũ,& reconciliauit nos Deo in ſanguine ſuo.Cõſequẽter
2.Cor.5. deſcribitur alia viſio.[In viceſima quarta die noni mẽſis, in anno ſecũdo Darij regis,factum
eſt verbũ domini ad Aggæũ prophetã,dicẽs: Hæc dicit dominus exercituũ: Interroga ſacer-
dotes legẽ] i. quæſtionẽ ad legis determinationẽ pertinẽtẽ.[Si tulerit homo] Iudæ' durãte ve
teris legis ſtatu,[carnẽ ſanctificatã] i.Deo in altari oblatã,[in ora veſtimẽti ſui, & tetigerit de
ſummitate eius] videlicet veſtimẽti ſeu panni,[panẽ aut pulmẽtum,aut vinum, aut oleũ,aut
oẽm cibum,nunqd ſanctificabitur] aliqd horum ſeu quodcunq; iſtorum ex panni contactu?
[Reſpõdẽtes autẽ ſacerdotes,dixerunt: Non] i.nihil iſtorũ ex cõtactu præfato ſanctificationẽ
recipiet,ſed quale fuit,manebit.Deinde ꝓponitur alia quæſtio: [Et dixit Aggæus ad ſacerdo
Leuit.5. tes: Si tetigerit pollutus in anima] i. is qui corpus mortui tetigit contra legẽ in Leuitico da
tã [ex oĩbus his] i.aliqd horum,videlicet panẽ,pulmẽtum,vinum,&c.[nunqd cõtaminabit]
res iſta cõtacta?[Et reſpõderunt ſacerdotes,cõtaminabit.] In his ſacerdotes,quorũ princeps
extitit Ieſus filius Ioſedech in lege inſtructus,recte ſecundum legẽ reſpõderunt. Nã & Mo-
ſes ait: Quicqd tetigerit immundus,immundum erit. Facilius qppe eſt deficere q̃ pficere,cor-
rumpere q̃ cõſtruere,polluere q̃ ſanctificare: cum bonũ ſit ex integra cauſa,malũ vero ex ſin-
gulis omiſſionibus & cuiuslibet circunſtãtiæ negligẽtia, ſecundũ diuinum Dionyſiũ. Homo
quoq; fortius poteſt pollui,q̃ res inanimata ſanctificari: ideo ipſe citius polluit aliud,q̃ illa ſan-
ctificet aliud.Cõſequẽter ꝓpheta quæſtiões ſuas ad ꝓpoſitum applicat.[Et reſpõdit Aggæus,
& dixit: Sic populus iſte,& ſic gẽs iſta ante faciẽ meã,dicit dñs] i. quẽadmodum polluitur,q̃d
ab immundo homine tangitur: ſic iſti Iudæi corã me reputãtur & ſunt maculati, q̃diu offe
runt hoſtias tẽplo nõdum cõſtructo, & negligẽtes ſunt circa reparationẽ illius,diuino operi
propria cõmoda præferẽtes,[& ſic omne opus manuũ eorũ,& oĩa quæ obtulerunt ibi,cõtami-
nata erunt] i.quicqd fecerint ſiue obtulerint ſuper altare templi reparatione neglecta, mihi
diſplicebit.Ingratũ eñ eſt Deo, quicqd ei obtuleris, neglecto eo ad q̃d teneris.Qđ aũt hoc
verũ ſit,ſubdit: [Et nunc ponite corda veſtra] i.cõſideratiõnẽ mẽtis figite in ea, quæ dicã, [à
die hac & ſupra] i.circa pterita tpa,& quæ in illis vobis euenerũt, [anteq̃ poneret lapis ſuper
lapidẽ in tẽplo dñi] i.priusq̃ inciperetis tẽplũ ædificare,[cũ accederetis ad aceruũ viginti mo
diorũ] i.ad tã grãdẽ ſegetum molẽ, ꝙ æſtimaſtis viginti modios fructuum exinde ſuſcipere,
[& fierẽt decẽ] modij tãtum, ita ꝙ propter veſtrã negligẽtiã circa tẽpli ſtructurã , media fru-
ctuum portionem diuina iuſtitia abſtulit.Inſuper [& intraretis ad torcular,vt exprimeretis
quinquaginta lagenas] i.tãtum vuarum cumulum habuiſtis , quod ſperaſtis quinquaginta
lagenas vini acquirere,[& fiebãt viginti] ita,ꝙ peccatis veſtris exigẽtibus, plus q̃ mediã par
tem abſtuli de fructu vuarum.[Percuſſi vos vento & aurugine & grãdine omnia opera ma-
nuum veſtrarum] i.vento calido ac nociuo,cæteriſq; plagis & iris diuinæ iuſtitiæ iã præfatis
terræ naſcentia veſtra vaſtaui,quod faciẽdo,etiã vos percuſſi , q̃ de rerum veſtrarũ dãno eſtis
afflicti potius,quàm de negligentia ædificij templi, & non fuit in vobis,qui reuerteretur ad
me.di-

me,dicit dñs]i.qui diuinæ iuſtitiæ caſtigationẽ paternã aduerteret, atq; condignã pœniten-
tiã ageret.Pręterea,ꝙ iſta dãna eis cõtigerint eo ꝙ in tẽpli ædificatione fuerãt negligentes,
dñs probat ex euẽtu contrario,ſ.ꝙ iam in poſteꝝ habituri ſint fructus ꝗ plurimos ob id, ꝙ
domũ Dei reparare exorſi ſint.[Ponite corda veſtra ex die iſta & in futuꝝ]i.ex hoc die pen-
ſate,ꝙ iam in futuro mox tẽpore accidet vobis,videlicet[à die viceſima & quarta noni men
ſis,à die qua fundamẽta iacta ſunt templi dñi]ꝗuis (vt in fine præcedẽtis capituli dictũ eſt)
ingreſſi fuerint Iudæi ad faciendũ opus in domo dñi die 24. ſexti menſis, quia tũc cœperũt
aptare materiã inchoareq; fundamenta,quæ die nunc ſcripto plenius iacta ſunt & eleuata.
[Ponite ſuper cor veſtrum quod dico:Nunquid iam ſemen in germine eſt?]i.ſemina miſſa
in terrã,necdũ egreſſa ſunt, nec pullulare cœperũt, vt ex hoc conijci queat, an ſterilitas an
fœcunditas terræ immineat,ſecundũ ꝗd ſubdit: [Et adhuc vinea & ficus & malogranatum
& lignum oliuæ non floruit]nihilo minus certitudinaliter vobis prædico. [Ex die iſta be-
nedicam] ſeminibus atq; arboribus,& cũctis terrænaſcẽtibus, ita ꝙ ſupernaturaliter fructi-
bus abũdabunt,quẽadmodũ ante ſupernaturaliter ſterilitatẽ perpeſſi ſunt.[Et factũ eſt verbũ
dñi ſecundo ad Aggæũ in viceſima & quarta] die[mẽſis] noni,videlicet eodẽ die quo ſuprà,
ita ꝙ eodẽ die factũ eſt bis ad eum verbũ dñi.[dicens:Loquere ad Zorobabel ducem Iuda,]
iſtud ſecundũ doctores catholicos,ad literam de Chřo exponitꝰ & ꝙ hoc rationabiliter fiat,
ſtatim ex ipſo textu ꝓbabitur. Chřs ergo hoc loco ad literam appellatur Zorobabel, quia
de ſemine eius natus eſt,& Zorobabel fuit euidens Chriſti figura in multis, quẽadmodum
in Hieremia,Ezech.Oſee, alijsq; ſcripturis ad literã Chřs vocat & dicit Dauid. Scriptum eſt
eñ in Ezechiele: Ego dñs ero eis in Deũ,& ſeruus meus Dauid princeps eoꝝ.Oſee quoq; 3. le- Ezec.34.
git:Poſt hæc reuertent filij Iſrael,& quærẽt dñm Deũ ſuũ,& Dauid regẽ ſuum. Quod autem
Chriſtus veriſſime dicat dux Iuda,ignotũ non eſt. Ipſe eñ per antonomaſiã nũcupatur rex,
dominator & dux Iſrael.Veꝝ tunc quæſtio oritur:Quõ Aggæus iubetur loqui ꝗ ſubſequun
tur,ad Chriſtũ, cui ſecundũ vtranq; naturã oĩa innoteſcũt, & qui diebus Aggæi nondũ fue-
rat incarnatus.Et reſpõdendũ ꝙ nõ ad Chriſti,ſed noſtrã informationẽ hoc fit. Sed & pro-
phetæ de futuro frequẽter tanꝗ de præterito ſiue præſenti loquunt & vaticinant.[dicẽs:Ego
mouebo cælũ pariter & terrã.] Hoc paulo ante in iſto articulo expoſitũ eſt. [& ſubuertã ſo-
lium regnoꝝ]i.regias poteſtates,ſeu ſedes regales cũ regibus, [& conterã fortitudinẽ regni
gentiũ]i.regnoꝝ gentiliũ.Ponitur nanq; ſingulare pro plurali.[& ſubuertã quadrigam & aſ
ſcenſorẽ eius]i.currus & q vehunt in eis,[& deſcendẽt equi & aſſcẽſores eoꝝ] i.occident &
cadẽt,[vir in gladio fratris ſui]ita ꝙ proximus proximũ ſuũ extinguet,& vnus ab alio occi-
det.Iſtud quidã affirmant impletũ,qñ Deo auxiliãte Romani oĩa ſibi regna & populos ſub-
iecerũt.[In die illa] i.tẽpore quo fient prædicta, [dicit dñs exercituũ, aſſumã te Zorobabel]
i.Ieſu Chriſte.Quod dicit,vel quia humanitas Chři fuit à verbo aſſumpta in vnitate ꝑſonę,
vel qñ Chřs Deo patri in oĩbus placuit,acceptus exauditusq; fuit,& ad patris dexteram in
aſſcenſione eſt collocatus,ſicq; à patre aſſumptus,prout ipſemet Chřs prædixit apoſtolis: Si
abiero & præparauero vobis locũ,iteꝝ veniã & aſſumã vos ad meipſum.Deniq; Eſai.42.pa- Ioan.14.
ter ait de Chřo:Ecce ſeruus meus,ſuſcipiã eũ:electus meus, cõplacuit ſibi in illo anima mea. & 11.
In Ioanne quoq; ait Chřs ad patrẽ:Ego ſciebã qm̃ ſemper me audis.[fili Salatiel]Chřs vocatur
filius Salatiel, qa de eius ſemine natus, ſicut Abrahæ,Iacob, & Dauid ac cæterorum in eius
genealogia deſcriptoꝝ:vel dicitur filius Salatiel propter noĩs interpretationẽ, & rei ꝓprie-
tatem,quẽadmodum Zacharias filius Ioiadæ,in euangelio filius dictus eſt Barachiæ.Rapha Matt.23.
el quoq; ſe dixit Azariam Ananiæ magni filium. Salatiel equidẽ interpretatur petitio Dei, &
per ſanctorum obſecrationem miſit pater filium ſuum in mundum per incarnationis my-
ſterium. [ſerue meus, dicit dñs] ſecundum naturam aſſumptam, ſecundum quam ipſemet
Chriſtus teſtatur Ioan.14.Pater maior me eſt.Et iuxta Apoſtolum:Exinaniuit ſemetipſum, Philip.2
formam ſerui accipiens.Et per Eſaiam 49.loquitur Chriſtus:Hæc dicit dñs,formans me ex
vtero ſeruum ſibi.[& ponam te quaſi ſignaculũ]i.mihi ſimilimum,immo ſecundũ naturam
aſſumptam, præ oĩbus creaturis plus diuinæ perfectionis participantem.Chriſtus aũt ſecun
dum diuinã naturam eſt ſplendor gloriæ, & character ſubſtantiæ eius, atq; imago Dei in- Hebr.1.
uiſibilis, qui de ſe teſtatur Ioan.6. Hunc pater ſignauit Deus.[quia te elegi] ſecundum natu-
ram aſſumptã ad gratiã vnionis perſonalis, atq; ad opus humanæ redemptionis. [dicit dñs
exercituũ]Nũc declarãdũ ꝙ iſta literaliter de Chriſto ſunt exponẽda, innoteſcitq; id ex eo,
ꝗd poſtꝗ dñs dixit,Ego mouebo cælũ & terrã, & ſubuertã ſoliũ regnoꝝ,& conterã fortitu-
dinẽ gentiũ, protinus ſub eodẽ contextu, adiecit:In die illo aſſumam te Zorobabel. Sed ſi-
ue ſubuerſio iſta regnoꝝ ac gentium exponatur de terminatione regni Græcorum ſiue re-
gnorũ à Romanis ſuperatorum,palam ꝙ Zorobabel,ad quem loquebatur Aggæus virum
mortalẽ præſentẽ,longo defunctus eſt tẽpore ante ſubuerſionẽ ꝓfatã.Poſtremo nõnulli præ-
inducta exponũt ꝑ ſecũdo Chři aduẽtu ad finale iudiciũ,ante ꝗd virtutes cęloꝝ mouebũtur, Lucæ 21.
& tel-

& tellus ſudore madeſcet, conflagrationiſq́ igne cremabitur, habitantes vero in ea, p̄ timo
re areſcent. Tunc oia mũdi regna & quęcunq; terrena peribũt, qa & tũc Chriſtus euacuabit
oẽm poteſtatẽ ſibi contrariã. Tẽpus etiã illud prælia multa præcedẽt, tuncq́ pater ſuſcipiet
Chriſtum, cum omni ſua eccleſia, qua tanq̃ ſponſa ornabitur, & in ſeipſo atq; in ea glorio
ſus, cãdidus, rubicundus, electus ex millibus, immo præ vniuerſis æternaliter oſtendetur.

¶De ſpirituali & myſtico intellectu eiuſdem II. capituli. Artic. IIII.

SPIritualiter [in ſeptimo mẽſe] i. in requie mẽtis fit [verbũ dñi in manu Aggæi] videlicet
ad eum, qui intra ſe Deo agit ſolẽnia, cuius cogitatio confitet̃ ei, & reliquiæ cogitationis
eius diẽ feſtũ exhibent ipſi, ita ꝙ Deo in mẽtali quiete ſolẽniter vacat, & dicere poteſt:
Pſal. 4. In pace in idipſum dormiã & requieſcam. Et rurſus: Adhæſit anima mea poſt te. [Loquere
& 62. ad Zorobabel ducem Iuda, & Ieſum filiũ Ioſedech ſacerdotem magnũ,] i. ad principes &
prælatos fideliũ confitentiũ Deo. [& ad reliquos populi] i. electos, q̃ reſpectu reproborũ per-
pauci ſunt. [Quis in vobis derelictus eſt, q̃ vidit domũ iſtã in gloria ſua prima] i. q̃ conſide-
rauit ſtatũ eccleſiæ pro tẽpore illo, quo fuit in maxima ſanctitate & gratia, dũ fulſit miracu
lis atq; innumeris donis ſpũſſancti, pręſertim tẽpore apoſtolorũ. [& quod videtis hãc nũc?]
quã vehemẽter eam nunc lapſam conſpicitis, qñ oẽs quæ ſua ſunt quærũt. [Nunquid nõ ita
eſt, quaſi non ſit?] i. nullius perfectionis & decoris eſſe videt̃ per cõparationem ad perfecti-
onem, quã habuit olim. Nihilo minus dñs erigit corda eorũ, q̃ eccleſiæ deflent ruinã, dicẽs
ſe eſſe cũ eis. [verbũ q̃d pepigi vobiſcũ] puta promiſſio gratiæ atq; diuini auxilij in præſen-
ti. Vel ſermo noui teſtamẽti & euãgelicæ legis impletio ac doctrina, [cum egrederemini de
terra Aegypti] i. de hoc ſeculo nequã, ſeu conuerſatione carnali, tenebroſa & ſeculari, vel qñ
in baptiſmo abrenunciaſtis diabolo. [& ſpiritus meus erit in medio veſtri] Nam ſpũſſanctus
& noui teſtamẽti pactum, gratia atq; ſubſidiũ, manent in mentibus electorũ, ſicut ait Apo-
Roma. 8 ſtolus: Miſit Deus ſpiritũ ſuũ in corda noſtra. Et Chriſtus in euangelio: Paracletus, inquit,
Ioã. 14. ſpũſſanctus, quẽ mittet pater in noĩe meo, ille docebit vos oĩa. [Mouebo cælum & terram]
imminente finali iudicio, ſicut expoſitũ eſt, [& mouebo oẽs gentes] Maxima nẽpe erit mo-
tio atq; turbatio hoĩm tẽpore Antichriſti & in cõſummatione mũdi, iuxta illud Danielis:
Dani. 11. Veniet tẽpus, quale non fuit ex eo, ex quo gẽtes eſſe cœperũt, vſq; ad tẽpus illud. [Et veniet]
ad finale iudiciũ cum maieſtate & gloria [deſideratus cũctis gentibus] videlicet Chr̃s, cuius
aduẽtus erit electis deſiderabilis ac iucundus, quẽadmodũ ipſe hortat̃ Lucæ 21. His, inquiẽs,
fieri incipiẽtibus, leuate capita vr̃a, qm̃ appropinquat redẽptio veſtra. [& implebo domum
iſtam gloria] tunc eñ implebitur beatitudine ſempiterna. [Meũ eſt aurũ, & meũ eſt argen-
tum] i. omne ſpũale ornamentum, quo decoret̃ eccleſia, ſ. diuitiæ ſalutis, ſapientia & ſciẽtia,
dotes animarũ & corporũ. [Magna erit gloria domus huius nouiſſimæ plus q̃ primæ] i. ec-
cleſiæ triũphantis q̃ militantis. Fideles quoq; q̃ ſub Antichriſti perſecutione cõſtantes per-
manſerint, maximi meriti erũt, ſed maior eſt gratia Dei in eccleſia tẽpore euãgelicæ legis, q̃
fuerat ſub veteri teſtamẽto. [& in loco iſto dabo pacẽ] tũc eñ pax Chriſti, quæ oẽm ſenſum
exuperat, implebit eccleſiã, cuius fines Deus poſuit pacẽ, ſecundũ q̃d per Eſaiam teſtat̃: Po-
Eſaiæ 33. nam viſitationem tuã pacem. In patria nanq; erit perfecta trãquillitas optimæ ordinatiõis,
& plena quies beatorũ in Deo, eritq́ oĩs potentialitas redacta in actum. Præterea iuxta pro-
pheticam interrogationẽ, quẽadmodum cõtactus veſtimẽti, in quo ſunt carnes ſanctificatę,
non ſanctificat alia: ſic quidam qui ſe exteriorũ rerum ſacrarũ aut vaſorum cõtactu purga-
ri confidunt, manent polluti, nec interiores ſuos affectus habuerunt ſecundum diuinam le-
gem reformatos ac ordinatos. Iterũ ſicut pollutus ſuo tactu maculat aliũ, ſic qui proximum
ſcãdalizat, inficit ipſum. [Et nũc ponite corda veſtra à die hac & ſupra, anteq̃ poneret̃ lapis
ſuper lapidẽ in domo dñi,] i. penſate, quales dudũ fuiſtis, anteq̃ ædificaretis Deo intra vos
conſcientiæ domũ, & anteq̃ in domo hac poneretis lapidẽ ſuper lapidem, i. vnam virtutem,
eiuſq́ operationem ſuper aliam in bonis ordinate creſcendo. Tunc vtiq; labores veſtri ina-
nes fuerunt, & vix pro media parte tam fructuoſi fuerunt, ſicut nunc ſunt. Et ſi fructuoſi fue-
runt, hoc erat ex ſola ſuperabundanti bonitate diuinæ clementiæ de congruo, non de con-
digno, eo ꝙ Deus ob ſuã prorſus immenſam pietatem nullum bonum deſerat irremunera-
tum. Inſuper percutit nos Deus [vento vrẽte] tentationum, & opera noſtra percuti ſinit ac
deſtrui [aurigine & grandine] aduerſitatũ & perſecutionum: nec tamen ad ipſum reuerti-
mur, gratiæ opem humiliter implorando. Porro cum noſipſos cœperimus diuino cultui
mancipare, & Deo intra nos tẽplum conſtruere, promittit̃ nobis magna meritorum fœcun
ditas copioſuſq́ ſpũalis profectus, ſecundũ q̃d ſubditur: [Nunq̃d ſemẽ iam in germine eſt?]
Semẽ eſt verbũ Dei, ſeu gr̃a ſpũſſancti, q̃d tunc in germine eſt, dum ꝓcedit in opus. Sed an-
teq̃ ſic procedat in actũ, Deus prædicit ſe excitaturum illud in opus, quia ad meritorie ope-
randum non ſolum gratia habituali, ſed etiam actuali motione ſpiritusſancti egemus. [&
adhuc vinea] id eſt, fides quæ potus eſt animæ. [& ficus] id eſt, charitas ſancta, infuſa, vere
ſua-

ſuauis.[& malogranatũ]i.ſacra doctrina vario modo diſtincta, fortiter odoris optimi diffuſiua,[& lignum oliuæ]i.virtus miſericordiæ[non floruit] i.virtutes iſtæ & dona ſpũſſancti, necdum in pulcherrimos operationum ornatus prodierunt.[Ex die iſta]qua bonum propoſitum concepiſtis me inſpirãte,[benedicam]i.grãm multiplicabo in vobis,efficaciamq; procedendi in actus virtuoſos ac ſplendidos condonabo. [In die illa aſſumam te Zorobabel ſerue meus, & ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit dñs.]Quotidie Deus impijs & præſcitis iuſte relictis,electos aſſumit clemẽter ad grãm, ornatq; eos varijs donis atq; virtutibus:electos quoq; aliorum rectores viciſſim tanto gratiarum ſplendore venuſtat, vt tanq̃ ſignacula ſubditis merito obijciantur aſpiciendi ac imitandi. Totumq; hoc efficit dominus,quia elegit hos quibus hoc præſtat.ipſe equidem ſine omni merito noſtro prior dilexit nos,elegit & prædeſtinauit,quos voluit, ſecundum quod in Exodo loquitur: Miſerebor cui voluero,& clemens ero,in quem mihi placuerit.

1.Ioan.4 Ephef.1. Exod.33

¶Enarrationum in Aggæum prophetam Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN ZACHARIAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio literalis cap.I. In menſe octauo,ſecundo anno Darij regis.

¶Articulus I.

SIcut ſanctus ait Hieronymus inter duodecim prophetas obſcuriſſimus eſt Zacharias, cuius nunc Deo illuſtrante elucidandus eſt liber. In procemio autem ſuo propheta iſte aperuit,quo tẽpore cœperit prophetare:[In menſe octauo in anno ſecũdo]i. octauo menſe anni ſecundi Imperij[Darij] regis Perſarum, de quo in exordio expoſitionis Aggæi prophetæ iam dictum eſt, [factum eſt verbum dñi] angelo mediante, & intus loquente[ad Zachariam filium Barachiæ filij Addo prophetam] erantq; Barachias & Addo prophetæ,ſecundũ dictum Hebræorum,aſſerentiũ illos oẽs fuiſſe prophetas,qui in titulo prophetarum exprimuntur. Hieronymus quoq; affirmat, hunc Addo fuiſſe prophetam, quem miſit Deus ad Hieroboam ſtantem ſuper altare,& thus idolo iacientẽ,prout 3.Regum libro legitur. Quod ſi verum eſt, conſtat,ꝙ Addo iſte non fuit proximus pater Barachiæ iſtius,nec auus Zachariæ,ſed pater eius remotus,ſicut & Chriſtus dicitur filius Dauid. Siquidem Addo ille fuit in diebus Hieroboam regis Iſrael,qui annis centenis Babylonicam captiuitatem præceſſit. Verum (vt alij aſſerunt)dictum iſtud Hieronymi de ſcripturis authoritatem non habet. Videtur tamen Hieronymus ex libro Paralipomenon aſſertionis huius occaſionẽ ſumpſiſſe. Etenim 2.Paralipomenon libro ſcribitur:Opera Roboã prima & nouiſſima ſcripta ſunt in libro Semei pphetæ & Addo videntis. Sed ibi nõ fertur,ꝙ Addo fuerit ad Hieroboam miſſus. Quod quamuis ibi vel alibi ſcriberetur, conſequens tamen non eſſet,ꝙ fuiſſet iſte Addo, quum diuerſi prophetæ eiſdem frequenter nominibus vocati noſcantur. Nec eſt conſuetudo ſcripturæ, genealogiam prophetarum per patrem & progenitorem ita remotum, intermedijs patribus omiſſis, deſcribere. Nihilo minus verbis Hieronymi apparentiam facit, ꝙ in aliorum titulis prophetarum,dum proximi progenitores narrantur,pater dicitur filius aui,& auus proaui, ita quod in eodem caſu ſcribuntur:ſicut in principio Sophoniæ prophetæ quo legitur: Verbum quod factum eſt ad Sophoniam, filium Chuſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezechiæ. Sed in titulo Zachariæ ita non agitur, quoniam Barachias qui ſcribitur pater Zachariæ,non dicitur filius *Addo,ſed dicitur:Factum eſt verbum domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filium Addo. Sicq; veriſimiliter dici poteſt, quod ob commendationem ſanctitatis, & gratiæ ſuæ præfatus Addo pater huius Zachariæ vocetur,cæteris intermedijs, qui gratiam prophetalem ſortiti non ſunt, non expreſſis. Porro Zacharias duobus poſt Aggæum menſibus orſus eſt prophetare, quemadmodum ex eorum procemijs innoteſcit. Vnde & Aggæus in ordine duodecim prophetarum huic præponitur, deinceps pariter prophetauerunt ad Iudæos de Babylone reuerſos. Iuxta illud primi Eſdræ, Prophetauerunt autem Aggæus propheta & Zacharias filius Addo ad Iudæos, qui erant in Hieruſalem & cætera. Itaque factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens per eum ad populum, vel ad eum ſub perſona populi, [dicens: Iratus eſt Dominus] In quem nec mutatio, nec perturbatio, nec paſſio cadit. Propter quod iraſci non dicitur ſecundum paſſionis affectum, ſed operis parilitatem, iuſtitiæq; rigorem, prout in Hieremia ait:

Aggæi 1 — 3.Re.13. — 2.Pa.12. — Sopho.1 — Zach.2. — Aggæi 1

Nunquid

Nunq̃d me ad iracundiã prouocãt,dicit dñs? nonne ſemeripſos in cõfuſione vultus ſui? [ſu
Hiere.7. per patres veſtros]quos tradidit in manibus Chaldæorũ,à quib⁹ grauiſſime oppreſſi fuerũt,
iuxta illud Hieremiæ 50. Nabuchodonoſor rex Babylonis exoſſauit eos. [iracundia] i.iuſta
& rigoroſa punitione,qua eos puniuit. [& dices]in Zacharia[ad eos:Hæc dicit dñs exerci-
tuum:Conuertimini ad me]corda veſtra ad gratiam diſponendo,actibusq́; pœnitentiæ inſi
ſtendo,[ait dñs exercituum,& conuertar ad vos] peccata delendo, & gratiam infundendo,
augendo,& conſeruando.[dicit dñs exercituum]i.agminum ſupernorum ſeu angelicorum
ſpirituum.In Hebræo habetur,dñs Sabaoth.Pro quo LXX.interpretes aliquando Deus ſeu
dñs omnipotens, aliquando dñs virtutum tranſtulerunt. Deniq; ſecundum Hieronymum,
Aggæus & Zacharias in paucis verſiculis breuibusq́; ſententiis ſemper adiiciunt, dicit dñs
exercituum,vt hi quibus loquebantur,ſcirent dñm eſſe qui præcipit,ac per hoc aduerſus re-
gis imperium circunfrementesq́; hoſtes ad templi ædificationem fidutialiter concitarẽtur.
1.Eſdr.1. Hoc tamen de Dario rege accipiendum non puto, cum iuxta præhabita dederit copioſam
ad templi reparationem licentiam,ſed forte de Artaxerxe.¶Quæritur,cũ nemo queat con
uerti ad Deum,niſi Deus primo per gratiæ infuſionẽ conuertatur ad ipſum,iuxta illud Hie-
Threñ.5 remiæ in Threnis ſeu lamentationibus: Conuerte nos dñe ad te, & conuertemur. Vnde &
rurſus Hieremias 31.inducit:Conuerte me dñe,& conuertar: poſtq̃ enim conuertiſti me,egi
pœnitentiam.Quomodo nunc loquitur dñs, Conuertimini ad me,& conuertar ad vos? Et
reſpondendum, ꝙ dñs non præcipit hoc de conuerſione virtuoſa ac meritoria per charita-
tem & gratiam,ſed de conuerſione inchoatiua, qua quis ad Dei gratiam ſeipſum habilitat,
Iacobi 4 faciendo quod in ſe eſt. Iuxta quod ſcriptum eſt: Appropinquate Deo, & appropinquabit
Epheſ.5. vobis.Et in Pſalmo 33.Accedite ad eum, & illuminamini. Paulus quoq;: Surge, inquit, qui
dormis,& illuminabit te Chriſtus.Si vero verbũ illud dirigatur ad eos qui tam ſunt in gra-
tia Dei,intelligendum eſt de ſpirituali profectu & actuali tendentia mentis in Deum,quod
tamen nõ fit ſine præuia motione ſpũſſancti. Inſuper iuxta myſticã rationẽ,per hoc,quod
Deus toties in ſcripturis dñm exercituũ appellari ſe voluit,inſinuat,ꝙ pertinentes ad ſe,vult
eſſe armatos forteſq́; milites,& ſtare in acie contra aduerſarias poteſtates, vt virtutib⁹ cun
ctis muniti,victorialiter dimicent contra mundum, carnem,atq; diabolum. [Ne ſitis ſicut
patres veſtri]indurati & impœnitentes[ad quos clamabãt]magno charitatis feruore & vo-
Eſai. 58. ce ſonora,ſicut Eſaias hortatur:Quaſi tuba exalta vocem tuam.[prophetæ priores]qui an-
te me fuerunt ſiue in Babylone,vt Daniel & Ezechiel, ſiue in Hieruſalem & Iudæa ante Ba-
Hiere. 1. bylonicam captiuitatẽ,vt Hieremias,Sophonias &c.[dicentes:Hæc dicit dñs exercituum:
Sopho.1 Conuertimini] ad Deum[de viis]i.operibus atq; affectibus [veſtris malis,& cogitationibus
veſtris peſſimis]Hoc omnes clamauerunt prophetæ. Vnde & per Eſaiam 1. dñs ait: Auferte
malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis.[& non audierunt]auribus mẽtis, de qui-
bus loquitur in Euangelio Chriſtus: Qui habet aures audiendi,audiat. [neq; attenderũt ad
Lucæ 8. me]verba mea conſiderando,diuinam iuſtitiam intuendo, diuinis præceptis obtemperan-
do.[dicit dominus:Patres veſtri] qui non attenderunt ad me, [vbi ſunt?] quaſi dicat, in ſuis
vanitatibus defecerunt,& de hac temporali,breui ac labili vita, ad æternam damnationem
perducti ſunt.[& prophetæ]eorum fallaces. Loquitur enim de falſis, nam ſubditur: [Nun-
quid in ſempiternum viuent?] quaſi diceret, nequaquam, immo æternam mortem illi paſſi
Sapiẽ. 5. ſunt.Quo contrà ſcriptum eſt:Iuſti in perpetuum viuent.Et rurſus:Et ſi coram hominibus
& 3. tormenta paſſi ſunt,ſpes electorum immortalitate plena eſt. De his falſis prophetis multa
Hier. 14. loquitur Hieremias: Mendacium,inquiens, & ſeductionem cordis ſui loquuntur vobis. Et
denuo 23.Propheta namq; & ſacerdos abierunt in viam quam ignorauerunt. Loquitur itaq;
nunc dominus de prophetis iniquis, qui Iudæis promiſerunt, Hieruſalem capiendam non
eſſe à Chaldæis,qui ſimul cum aliis perierunt.[Veruntamen verba mea]quibus patrum ve-
ſtrorum captiuitatem prædixi,[& legitima mea]id eſt,præcepta de illorum punitione, niſi
ſe emendarent. [quæ mandaui ſeruis meis prophetis] vt proponerent ea ipſis. [Nunquid
non comprehenderunt patres veſtros?] id eſt,immo ſuper eos venerunt, & in ipſis verifi-
cata conſiſtunt. Hinc in perſona iſtorum ſcriptum eſt Daniel.3. Peccauimus, & inique egi-
mus, recedentes à te, & præcepta tua non obſeruauimus, & tradidiſti nos in manibus ini-
quorum. [Et conuerſi ſunt] id eſt, quidam eorum conſiderando plagas ſibi à Deo illatas,
Eſai. 28. pœnituerunt, ſecundum illud Eſaiæ: Tantummodo ſola vexatio dabit intellectum audi-
Pſal. 82. tui. Itemq́; in Pſalmo: Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum domine.
[& dixerunt: Sicut cogitauit dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, &
ſecundum adinuentiones noſtras]id eſt,quemadmodum decreuit atq; prædixit reddere no
bis ſecundum exigentiam iniquitatum noſtrarum. [ſic fecit nobis]derelinquendo nos in
captiuitate Babylonica ſeptuaginta annis. Conſequenter conſolatur propheta populum
Iudæorum,à captiuitate reuerſum.[In die viceſima & quarta vndecimi menſis]nomine[Sa

bath]

bath]ſecundũ linguã Hebræã,[In anno ſecundo Darij,] vtpote tertio menſe poſt primã viſi
onem,quæ facta eſt menſe octauo anni ſecundi Darij regis.[factũ eſt verbũ dñi ad Zachariã,
filiũ Barachiæ,filij Addo,prophetam,dicẽs]i.ad loquendũ inducens ac inſtruens Zachariã,
qui ex verbo Dei in anima ſua angelica reuelatione formato, motus eſt ad dicendum, quæ
ſubſequuntur.[Vidi per noctem]i.tempore nocturno, quod diuinis reuelationibus ſuſcipi-
endis propter ſilentium ſenſuumq́; & phantaſię quietem aptius fertur. Propter quod in lib.
Iob ſcribitur:Per ſomnũ in viſione nocturna,qñ ſopor irruit ſuper hoies,aperit Deus aures Iob.33.
viroꝝ.Vnde viſio iſta imaginaria fuit,& forte in ſomno.[& ecce] apparuit mihi in viſione
hac[vir aſcendẽs ſuper equum rufum,] Per virum intelligitur angelus Dei in forma viri ap Dan.8.
parens,ſecundũ quod Daniel ait:Vir Gabriel ſtetit corã me. Et Actuũ 1. de angelis legitur:
Ecce duo viri aſtiterũt iuxta illos.Porro per equum rufum,propter rubeum colorem,ſigni-
ficata eſt vltio Dei,aduerſarijs Iudæoꝝ infligenda,propter peccata in Iudæos commiſſa.Et
vt refert Hieroñ.per angelum iſtum Hebræi intelligunt Michaelem, qui vltor fuit iniquita
tum in Iudæos factaꝝ,& præfuit ſynagogæ.[& ipſe ſtabat inter myrteta] i.in locis vbi cre-
ſcunt myrti,qui ſunt arbores elegantes, poma odorifera atq; pulcherrima proferẽtes,pro-
pter quod dicit Hieroñ.ꝙ per myrtum ſignificabatur lætitia Iudęis affutura de templi & ter
ræ recuperatione.Iudæi quoq;,ſecundũ Hieroñ.per myrtos intelligũt prophetas & ſanctos,
qui in medio populi Iudæoꝝ in Chaldæa captoꝝ verſabãtur,inter quos ſanctos angelus li-
benter tunc ſtetit.[quæ erant in profundo,] quia in conualle naſcuntur, vel apparebant,&
qm̃ prophetæ & ſancti in profundo humilitatis,atq; in alto contemplationis extiterãt.V n-
de Septuaginta tranſtulerũt, Ipſe ſtabat inter montes vmbroſos.[& poſt eum equi rufi, varij
& albi.]Per equos rufos propter rubeum colorem intelliguntur illi,qui populum Iudæoꝝ
grauiter afflixerunt,eoꝝq́; ſanguinem effuderunt, puta Chaldæi,vel (vt Iudæi exponunt)
Romani.Per equos albos intelliguntur,qui Iudæis clemẽtes fuerunt,videlicet Perſæ & Me-
di,quoꝝ reges remiſerũt Iudæos de Chaldæa in propriam terram, & licentiam reædifican
di Hieruſalem templumq́; in ea,largiti ſunt,ſ.Cyrus ac Darius.Per varios equos intelligun
tur Græci ſiue Macedones,quorum quidam fuerunt Iudæis amici, alij perſequutores,vt pa
tet in lib. Machabæorum,& in vltima viſione Danielis prophetæ. Quidam nomine equoꝝ 1.Mac. 6
dicunt etiam aſcenſores equoꝝ inſinuari, atq; per aſcenſores equoꝝ intelligunt angelos Dan. 11.
præfatis regnis prælatos.Quidam aũt per equos intelligunt angelos, diuini imperij prom-
ptiſſimos atq; fortiſſimos exequutores,qui propter ordinum diſtinctionẽ albi, rufi, varijq́;
dicuntur.[Et dixi]ego Zacharias ad angelum,per quem fiebant mihi reuelationes prophe- Luc. 1.
ticæ.[Quid ſunt iſti]i.quid equi iſti deſignant, [dñe mi]angele Dei? Dicuntq́; aliqui, ꝙ iſte Dan. 10.
fuit angelus Zachariæ ad cuſtodiam deputatus,quod certum non reor,cum cõſtet prophe-
ticas reuelationes non ſemper exhibitas per angelos prophetarum cuſtodijs deputatos.Vn
de Gabriel qui Danieli loquebatur,legitur in euangelio Zachariæ ſacerdoti & virgini be- Dan. 12.
nedictæ futura prædicere .[Et dixit ad me angelus,qui loquebatur in me,] cuius miniſterio Luc. 1.
Deus mihi futura oſtendit,ita ꝙ angelus iſte formauit in ſpiritu & imaginatiua virtute Za-
chariæ formas,phantaſmata,ſiue imagines rerum quæ ſibi præmonſtrabantur,dediq́; ei in-
telligere quid imagines iſtæ ſignificarent. Intelligentia enim eſt opus in viſione.Ideo ſubdi- Dan. 10.
tur:[Ego oſtẽdam tibi,]per meipſum vel angelum ſuperiorem,[quid ſint hæc]i.quid equi
iſti ſignificent.[Et reſpondit vir qui ſtabat inter myrteta,& dixit] i.angelo qui in me loque
batur,per ſeipſum non reſpondente, ſed pauliſper tacente,angelus ſtans inter myrteta,an-
gelo in me loquẽte id impetrante,mihi reſpondit:[Iſti ſunt,quos miſit dñs vt perambulent
terram]i.equi præſcripti ſignificant populos memoratos ſeu regna præfata,quæ nutu diui
no diuerſas regiones peragrauerunt,eaſq́; ſuo dominio ſubiecerunt. Vel, iſti ſunt,&c.i. an-
gelos diuinæ voluntatis exequutores,& terram celeriter perambulantes,ſignificant.[Et re-
ſponderunt]angeli regnis ac nationibus præſidentes,[angelo domini, qui ſtabat inter myr
teta]i.ſuperiori angelo qui præfuit ſynagogæ,& erat de ordine principatuũ, ſ.Michael prin
ceps magnus,qui ſtetit pro filijs Iſrael,vt dicit Daniel. [Et dixerunt: Perambulauimus ter-
ram]i.ſtatum regnorum penſauimus,& per diuerſa loca proceſſimus,nobis commiſſos cu-
ſtodiendo.Nec oportet perambulationem iſtam humano more intelligi, quanq̃ angeli in-
terdum more hominum cum hominibus ambulaſſe legantur,vt Raphael cum Tobia,& an
geli cum Abraham & Loth.[& ecce omnis terra habitatur & quieſcit] i. omnia regna ſub
noſtra cuſtodia tuta ſunt atq; pacata,nec prælia notabilia iam exurgunt. [Et reſpondit an-
gelus domini,& dixit,]ille qui ſtetit inter myrteta, interpellans pro Iudæis,& ex verbis an
gelorum prædictorum occaſionẽ accipiens orandi pro eis,vtpote præſidens ſynagogæ. Hic
ergo reſpondit,i.ad præinducta verba conuenienter loquutus eſt: [Domine exercituum,vſ-
quequo tu non miſereberis Hieruſalem & vrbium Iuda,quibus iratus es?]i.cum cætera re-
gna idololatriæ dedita proſperentur,quandiu differes reædificationẽ Hieruſalem & vrbium

regni Iudæ,quorum peccata hucuſq; caſtigaſti,& oppida reliquiſti deſtructa,[iſte ſeptuageſimus annus eſt]i.ſeptuaginta anni fluxerunt,quibus euolutis,dixiſti te miſeraturum vrbib⁹
Hier.29. iſtis & populo Iudæorum per Hieremiam prophetam,iuxta illud:Cum cœperint impleri in Babylone ſeptuaginta anni,viſitabo vos & ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum. Sed
1.Eſdr.1. cum anni iſti fuerint tempore Cyri regis impleti, quando relaxauit captiuitatem Iudæorum in Babylone,qualiter Zacharias ait,ꝙ tempore huius prophetiæ, videlicet ſecũdo anno Darij,ſeptuageſimus fuerit annus,præſertim cum(teſte Hieron.)inter primum annum Cyri & annum ſecundum Darij fluxerint anni quadraginta?Et reſpondendum,ꝙ numerus maior non excludit minorem.[Et reſpondit dominus angelo, qui loquebatur in me,verba bona, verba conſolatoria]ſ.ꝙ Hieruſalem, vrbesq; Iuda repararentur, & populus Iudæorum proſperaretur.[Et dixit ad me angelus,qui loquebatur in me:Clama ad Iudæos,dicens:Hæc dicit dominus exercituum,Zelatus ſum Hieruſalem & Sion zelo magno]i.magno ac ſpeciali amore dilexi populum Iudæorum, & quæ pertinebant ad eos, atq; ex iſto amore tam diligẽter & aſpere correxi eius exceſſus,vt in poſterum cautior ſit,quemadmodum vir vxorem chariſſimam,ſi infidelis ſibi fuerit,aſperrime corripit.Hoc quantum ad electos verificatur, quantum vero ad reprobos populi huius, dominus ait per Ezech. Zelus meus receſſit à te.
Ezec.16. [& ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas]i.regnis & gentibus,quæ Iudæorum populum afflixerunt.His iratus eſt dominus ira magna,quia non tantũ in ſeculo iſto, ſed & æternaliter eos perire præcepit.Vnde ſecundo Machab.lib habetur:Non enim,ſicut in alijs nati-
2.Mac.6. onibus Deus patienter expectat,vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat,ita & in nobis ſtatuit,vt peccatis noſtris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet,propter quod nunquam à nobis miſericordiam ſuam amouet,corripiens vero in aduerſis populum ſuum non derelinquit.[quia ego iratus ſum parum.]i.vos Iudæos citra condignum puniui,& pro damnatione æterna quam meruiſtis,temporali pœna vos caſtigaui intentione emendandi,non conterendi.[ipſi vero adiuuerunt]i.exequutioni iuſtitiæ meæ co
4.Reg.17 operati ſunt circa vos,[in malum]i.crudeliter atq; peruerſa intentione.Quamuis enim Aſſy
4.Reg.25. rij & Chaldæi,Deo ordinante,Iudaicam plebem vaſtauerint,inquantum Deus per illos voluit populi ſui peccata in præſenti punire,Ipſi tamen intuitu Dei & zelo iuſtitiæ id non fece
Eſa.10. runt,ſed ex ſuperbia, cupiditate,& peſſimo fine. Hinc per Eſaiã dominus ait: Væ Aſſur,virga furoris mei & baculus ipſe eſt;ipſe autem non ſic arbitrabitur, ſed ad conterendum erit
Abac.3. cor eius,& ad perdendas gentes.[Propterea hæc dicit dominus,]qui cum iratus fuerit,miſericordiæ recordatur.[Reuertar] non locum mutando, qui incircũſcriptus illocalisq; ſum, [ad Hieruſalem in miſericordijs]i. ad populum Iudæ & vrbem per varios pietatis meæ effectus multipliciter eis benefaciendo,[& domus mea]i.templum[ædificabitur in ea, ait domi
1.Eſd. 6. nus exercituum,]quod ſub Zorobabel factum eſt,[& perpendiculum]i. huiuſmodi inſtrumentum cæmentariorum,quo perpenditur an murus vel paries conuenienter & recte ædificentur.[extendetur ſuper Hieruſalem,]quod factum eſt,quando muri & domus ciuitatis ædi
1.Eſd.3. ficabantur ſub Eſdra & Neemia, ſicut in lib.Eſdræ deſcribitur.Inſuper angelus præcipit Zachariæ:[Adhuc clama,dicens:Hæc dicit dominus exercituum: Adhuc affluẽt ciuitates meæ bonis]i.poſt reditum de Babylone habitatores vrbium Iudæ diuitijs abundabunt, immo &
1. Eſd.1. ſpiritalibus gratiæ donis quantum ad virtuoſos, quod tempore Zorobabel, Eſdræ & pro-
Iudit.16. phetæ iſtius cœpit impleri.Deinde poſt victoriam Iudith & tempore Machabæorum,præ-
1.Mac.14 ſertim ſub Simone ſacerdote ac principe magno,quando vnuſquiſq; ſedit ſub ficu & ficulnea ſua,&de bonis terræ tractabant,quemadmodum primo lib.Machab.circa finem plenĩ
Actu.2. us ſcriptum eſt.Porro in aduentu Chriſti,quando per ſeipſum atq; apoſtolos prædicauit,miracula fecit,& ſpiritumſanctum miſit,copioſius adimpleta ſunt hæc.[& cõſolabitur adhuc dominus Sion]i.ſynagogam & templi miniſtros.In monte etenim Sion reparatum eſt templum,& conſolati ſunt ſacerdotes.[& eliget adhuc Hieruſalem]i.præ cæteris vrbibus eam ſuo cultui dedicabit,quod factum eſt templo conſtructo, ad quod Iudæi certis temporibus anni tenebantur venire,hoſtiasq; offerre & dominum inuocare. Præterea introducitur alia reuelatio prophetalis de regnorum Iudæis aduerſantium repreſſione.[Et leuaui]ego Zacharias[oculos meos]interiores,[& vidi]viſione imaginaria,[& ecce quatuor cornua]vidi in ſpiritu,[& dixi ad angelum,qui loquebatur in me:Quid ſunt hæc?]i.quid ſignificãt?[& dixit ad me:Hæc ſunt cornua]i.per cornua iſta ſignificantur quatuor regna,[quæ ventilauerunt Iudam]i.regnum ac populum Iudæorum, [& Iſrael & Hieruſalem,]tribus Iſrael de propria terra expellendo,ipſamq; Hieruſalem deuaſtando. Prædicta autem regna intelligũtur Chaldæi & Perſæ,quantum ad reges Perſarum aduerſantes Iudæis. Græci quoq;, præſertim tempore Antiochi,& Romani. Veruntamen cum tempore Romanorum poſt Chriſti paſſionẽ fuerint Iudæi finaliter à Deo relicti, nec populus eius propter Chriſti occiſionem & abnegationem,nec regnum Romanum deſtructum fuerit,eo ꝙ Iudæos vaſtauit,arbitror

loco

loco Romanorum Aſſyrios, vel alios quoſdam aptius poſſe intelligi. [Et oſtendit mihi do-
minus quatuor fabros] i. ſimilitudines eorum, ſicut oſtendit regi Aegypti boues & ſpicas, re-
giq; Babylonis aurcam ſtatuam, illis tamen non dedit intelligentiam viſionis, quemadmo- Gene. 41
dum Zachariæ, vt ſubditur. [& dixi] ad angelum in me loquentem, qui in perſona Dei lo- Dan. 2.
quebatur ad me, [quid iſti] quatuor fabri, [veniunt facere? qui ait, dicens: Hæc ſunt cornua,
quæ ventilauerunt Iudam,] Hic repetit quod iam dixit de cornibus, vt clarius oſtendat, q̃d
de fabris propheta quæſiuit. [per ſingulos viros] vnumquenq; Iudæorum in manus eorum
venientium affligendo, [& nemo eorum] ſ. Iudæorum [leuauit caput ſuum] i. reſiſtere potuit
aduerſarijs ſuis. [& venerunt iſti,] vtpote quatuor fabri, [deterrere ea] i. regna præfata repri-
mere, [vt deijciant cornua gentium] i. regna iſta gentilium deprimant. Aſſyriorum enim &
Chaldæorum regnum ante prophetiam iſtam defecit. Poſtea quoq; regnum Perſarum atq;
Græcorum, ſed regnum Romanum non eſt propter Iudæorum vaſtitatem deiectum, immo
in Chriſto feliciter exaltatum. Vel ſi deiectum dicatur, quoniam Chriſto ſubiectum, hæc
eſt bona deiectio, nec pro peccato inflicta. [quæ leuauerunt cornu] i. poteſtatem ſuam [ſu-
per terram Iuda] i. contra Iudæos, [vt diſpergerent eam] i. habitantes in ea. Itaq; per fabros
ſignificabantur angelicæ poteſtates, diuinæ iuſſionis exequutores, qui venerunt ſuperbo-
rum regna deſtruere, & populum Dei recuperare. ¶Poſtremo, per quatuor cornua memo-
rata intelligi poſſunt perſequutores populi Iſrael, qui eum à quatuor partibus mundi inua-
ſerunt.

¶De ſpirituali eiuſdem Cap. I. intelligentia. Art. II.

FActum eſt verbum domini ad Zachariam filium Barachiæ, filium Addo.] Zacharias
interpretatur memoria domini. Itaq; ad eum, qui memor eſt domini Dei ſui, qui medi Pſal. 76.
tatur in lege domini die ac nocte, qui ponit Deum ſicut ſignaculum ſuper cor ſuum, & Pſalm. 1.
reuelata facie gloriam domini ſpeculatur, cum Pſalmiſta decantans: Memor fui Dei, & de- Cant. 8.
lectatus ſum. Ad iſtum, inquam, fit verbum Dei, quia talis illuminatur à Deo, & vnctio do- 2. Cor. 3.
cet eum, ita vt dicere poſſit: Benedicam dominũ qui tribuit mihi intellectum. Et rurſus: Do 1. Ioan. 1
minus illuminatio mea & ſalus mea. Is demum Barachiæ, i. diuinæ benedictionis eſt filius, Pſal. 15.
quoniã Barachias benedictio domini interpretatur. Recordatio etenim Dei, ex gratia cæle &26.
ſtis benedictionis emanat, quoniam actualis memoria Dei ex ſpiritusſancti motione proce-
dit, ſicut & qualibet actio meritoria. Inſuper Zacharias iſte eſt filius Addo, q interpretatur
teſtimonium eius, quatenus Chriſtus teſtimonium bonum perhibeat ei, confitendo eum co- Luc. 12.
ram patre cæleſti & angelis eius, ipſe quoq; diuinæ virtuti in omnibus atteſtetur, & Deum in
cunctis zelo veritatis honoret, fitq; de eorum catalogo, quibus per Eſaiam dominus dicit:
Vos teſtes mei eritis. Itaq; per huiuſcemodi Zachariam ait Deus eccleſiæ: [Iratus eſt domi-
nus] ſ. ego Deus, [ſuper patres veſtros] i. præcedentes Chriſtianos, qui fidem ſuam vita ac mo
ribus non approbarunt. Hoc dominus ait, vt poſteriores ſint cautiores, ne eis contingat q̃d
patribus ſuis euenit. Nempe felix, quem faciunt aliena damna peritum, & peſtilente flagella felix
to, ſapiẽs, immo & ſtultus, ſapiẽtior erit, vt Salomon docet Pro. 19. Nam & ideo Deus in pſen
ti vita quoſdam grauiter manifeſteq; punit, vt illorum exemplo alij terreantur, corrigãtur,
ſaluentur. [& dices ad eos,] qui enim modo præfato memor eſt Dei, aptus eſt mitti à Deo, ad Ioan. 1.
inſinuandum proximis verbum Dei, vt de plenitudine eius accipiant alij, & memoriam ab- Pſal. 14.
undantiæ ſuauitatis diuinæ, quam in ſecreto ex Dei contemplatione ſortitus eſt, eructet &
alijs, ſecundum quod Petrus in prima ſua ait canonica: Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiam, in 1. Pet. 4.
alterutrum illam adminiſtrantes. [Hæc dicit dominus, conuertimini ad me,] Inceſſabiliter
per ſacræ ſcripturæ lectionem, prædicationem, & recordationem hortatur nos Deus, vt con
uertamur ad ipſum, omnia iſta carnalia, terrena, viliſſima contemnendo, ipſiq; ſummo, ſu-
pereſſentiali, immenſo, & perfecto bono integerrima mente fortiter adhærẽdo, in quo vtiq;
eſt omnium diuitiarum, deliciarum, & honeſtatis ſuperinfinitiſſima plenitudo. Cum enim
Deus ſit primum & ſummum appetibile, honorabile, ac formidabile, ipſum primo & ſum-
me deſiderare, honorare, ac formidare debemus: ipſe quoque eſſe debet nobis cauſa & ratio
amandi ſeu appetendi, venerandi ac metuendi, quicquid citra eum deſideramus, amamus,
honoramus, aut formidamus, quatenus omnes noſtri cordis affectus ſint ordinati, reducti,
ac adunati in ipſum: quo facto, veraciter dicere poſſumus: Confitebor tibi domine in toto Pſalm. 9.
corde meo. [& conuertar ad vos.] tanta equidem eſt munificentia atq; benignitas bonitatis
diuinæ, vt quacunq; hora peccator ex animo ingemuerit, vel homo quod in ſe eſt fecerit,
Deus gratiam mox infundat: Idcirco de nullo viatore eſt deſperandum. Præterea verbum
iſtud Dei noſtri dulciſſimum, Conuertar ad vos, & tanta Dei pronitas ad ignoſcendum, ad
ſuccurrendum atq; ſaluandum nos, quantumcunq; inique egerimus, dummodo modo p̃-
dicto conuertamur ad ipſum, merito inflãmare nos debet ad admirandum ac diligendũ &
imitandum viſcera charitatis & miſericordiæ Dei noſtri, vt ſimus imitatores Dei, ſicut filij

chariſſimi,& ambulemus in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, nec aliquā à proximo
auerſionem admittamus. Deniq; viatoribus dominus ait:[Patres veſtri vbi ſunt & prophe-
tæ?]Hoc nobis inceſſanter penſandum eſt,quatenus patrum & prædeceſſorum noſtrorum
obitum conſiderantes,& quo venerint ignorantes, ꝙ item in æternum manſuri ſint vel in
ſumma gloria,vel in ſumma miſeria,diſcamus vitæ præſentis vanitatem,fallaciam,breuita-
tem,periculoſitatem,incertitudinemq́; penſare ac ſpernere,& Deo cum omni reuerentia &
timore ſeruire,dicendo:Vbi iam patres noſtri,& cæteri qui ante pauca tempora nobiſcum
fuerunt?Ecce in momento ſublati ſunt,æternaliterq́; manebūt vel in tormentis inferni,vel
in iucunditate cæleſti,prout in hac vita breuiſſima meruerunt. Prophetæ autem,de quibus
iam ſermo,ſunt qui,quod ſcribunt,docent ſeu prædicant,non obſeruant, quorum damna-
tio iuſta eſt.¶Præterea ait ſpiritalis hic Zacharias, Dei iugiter reminiſcēs:[Vidi per noctē]
i.cognitione obſcura, nunc enim videmus per ſpeculum in ænigmate eum, qui poſuit te-
nebras latibulum ſuum.[Et ecce vir aſcendens ſuper equum rufum]i.Chriſtus Deus & ho-
mo,corpus humanum tēpore paſſionis ſanguine rubricatū,ſuę diuinitati adiungens,ipſoq́;
ad noſtram recuperādam ſalutem miniſterialiter vtens. De quo in Eſa.19.habetur:Ecce do
Eſai. 63. minus aſcendet ſuper nubem leuem.Et rurſus:Quare rubrum eſt indumentū tuum?[& ipſe
ſtabat ſuper myrteta]i.inter vetus ac nouum teſtamentū, quæ tanquam duo Cherubim ver-
ſis vultibus reſpiciunt in ipſum,tanquam in propiciatorium, quoniā ipſe veraciter eſt pro-
1.Ioan.2. piciatio pro peccatis noſtris.Hæc aūt teſtamenta cooperta ſunt difficultatibus multis,tanq̃
denſiſſimis foliis.Vel myrteta ſunt oēs viri perfecti,in quoꝝ medio dn̄s commorat, q ſunt
bonus odor Dei,& fructus operum meritorioꝝ copioſe producūt.[Et poſt eum equi rufi,&
Apoc. 7. varii,& albi]Equi rufi ſunt martyres ſancti,q lauerunt ſtolas ſuas in ſanguine agni. Equi va
rii,ſunt confeſſores diuerſis gratiæ chariſmatibus adornati.Equi albi, ſunt virgines purita-
tis candore ſplendentes.Iſtis p̄ſertim apoſtolis,q & martyres extiterunt,iuſſit dn̄s vt peram
bularent terram,verbum Dei p̄dicando vbiq;,iuxta illud Marc.16.Euntes in mundū vniuer
ſum,p̄dicate euangeliū omni creaturæ.Et Actu.1. Eritis mihi teſtes in omni Iudæa & Sama-
Pſal. 18. ria,& vſq; ad fines terræ.In omnē quippe terrā exiuit ſonus eorum. Deniq; ſancti hi,iniun-
cto ſibi p̄dicationis officio digne completo,reuertunt ad Chriſtum,dicētes:[Perambulaui-
mus terram,& ecce omnis terra habitatur,& quieſcit]i.vbiq; terrarum fides catholica diſ-
ſeminata eſt, & hoīes ad Deum conuerſi, inhabitant à ſpūſancto, atq; in ſpe bona qeſcunt.
Eſa. 9. [tunc vir qui ſtabat inter myrteta,]videlicet Chriſtus magni conſilii angelus,orat Deum pa
trem, ſecūdum q̊d homo & mediator,pro militanti eccleſia dicens:[Vſquequo non miſere
beris Hieruſalem & vrbium Iuda?]i.vniuerſali eccleſiæ, & particularibus congregationib⁹
electorum confitentium tibi,perducendo eos ad beatitudinem conſummatam,[quibus ira-
tus es,]permittēdo eos in ſeculo iſto multipliciter tribulari, ita vt quaſi iratus appareas. Ad
hanc precem reſpondit Deus verba bona ac conſolatoria,ſcilicet ꝙ cito liberabūtur, & iſta
tribulatio atq; dilatio gloriæ,ipſis perutilis eſt.[Hæc dicit dominus: Zelatus ſum Hieruſa-
lem]i.eccleſiam diuinæ pacis viſione aliqualiter nunc gaudentem, [& Sion] i.animas diui-
norum ſpeculatrices.Hieruſalē enim viſio pacis, & Sion ſpeculatio interpretatur.[zelo ma
Ioan. 3. gno,]ſic enim Deus dilexit mundum,vt filium ſuum vnigenitum daret. ideo quos amat ze
lo paterno,arguit & caſtigat.[& ira magna iraſcor ſuper gentes opulentas]i.electorum & iu
Lucæ.6. ſtorum perſequutores,ac diuites qui conſolationem ſuam iam habēt, & bonos impia inten
tione anguſtant,& tamen per eos Deus nunc purgat, corrigitq́; electos,quibus purgatis,il-
li proiiciuntur in tartarum,quemadmodum filio emēdato,virga proiicitur mox in ignem.
[ſicq́; dominus reuertitur ad Hieruſalem in miſericordiis,] dando electis p̄iſſima gratiæ do
na pro tribulationibus,quas tulerunt,& domus ſua,videlicet cubiculum conſcientiæ,ædifi-
catur in eis,ita ꝙ Deus clementiſſime & libenter corda eorum inhabitat. Tunc demum p-
pendiculum,i.recta conſideratio atq; diſcuſſio iuſta conuerſationis,[extenditur ſup Hieru-
ſalem]i.eccleſiam,ita ꝙ ſpūſſanctus illuſtrat fideles ad cōſiderandū, dirigendū, & iudicandū
ſeipſos,& oīa opera vitæ ſuæ,ſecūdū*rectitudinē æquitatis,diuinæq́; legis rectitudinē.[Ad-
huc clama dicens:Hæc dicit dominus,adhuc affluent ciuitates meę bonis] i.eccleſiæ particu
lares ſeu religiones,clauſtra ſiue collegia,donis & gratiis ſpūalibus, magna deuotione & re-
gularibus obſeruantiis exuberabunt. Hoc Deus frequenter tempore euangelicæ legis imple
uit,reformando per quoſdam ſanctiſſimos patres ſtatum eccleſiæ,ſaltem in parte.[& conſo-
labitur dn̄s adhuc Sion]i.animas fidelium in diuinoꝝ ſpeculatione cōſiſtentes,quæ lapſum
eccleſiæ vel propria mala deplorant,quas Deus nonnunq̃ dulciter viſitat,afficit,recreat,eo-
rumq́; preces exaudit,& quoſdam meritis earum conuertit.Hinc 2.Corint.1.dicit Apoſto-
lus:Benedictus Deus pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, qui conſolatur
nos in omni tribulatione noſtra, quoniam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis,ita p
Chriſtum abundat conſolatio noſtra:& ſicut ſocii paſſionum ſumus,ſic erimus & ſocii con

ſola

ſolationis.Non enim permittit miſericors Deus ſibi deuotos immoderanter & ſupra vires 1.Cor.10
affligi,virtuoſam quoq; triſtitiam ſpũalis delectatio concomitatur,ꝑſertim cum omni actui
virtutis annexa dicatur delectatio bona,connaturalis,& propria.[& elegit adhuc Hieruſalē]
i.præ cæteris vniuerſis ſalutem gratiamq; impendit eccleſiæ Chriſti, extra quam nemo ſal-
uatur.Hoc ad eccleſiam referri poteſt pro tempore Antichriſti,quando Helias aduenięs re- Matt.17.
ſtituet omnia,& Iudæi conuertentur ad fidem, magnaq; valde erit Chriſtianorum deuotio
Antichriſto occiſo.[& leuaui oculos meos,& vidi,& ecce quatuor cornua,]ſic dum ſpiritu-
aliter oculos mentis erigimus,ſtatum & tentationes fidelium conſiderantes,aſpicimus qua
tuor cornua,[quæ ventilauerunt]& ventilant iugiter[Iudam]i.domino confitentes,[& Iſra
el]i.contemplatiuos,[& Hieruſalem]i.eccleſiam.Cornua iſta ſunt contrariæ poteſtates,ho
ſtes noſtræ ſalutis,de qbus ait Apoſtolus,ꝙ ſit nobis colluctatio aduerſus principatus & po- Ephe. 6.
teſtates,aduerſus mundi rectores tenebrarum harum,contra ſpiritalia nequitiæ in cæleſti-
bus.Vel cornua iſta,ſunt mũdus,diabolus,caro,& propria volũtas, vel quatuor animæ paſſi
ones principales,vel ſpiritus ſuperbiæ,ſpiritus fornicationis,ſpiritus cupiditatis, ſpiritusq;
inuidiæ,quibus homines præcipue tentantur, pulſantur, & impelluntur, ita [vt nemo leuet
caput]i.proprijs viribus eis præualeat.Vel cornua iſta,ſunt hæretici,ſchiſmatici, tyranni,&
generaliter omnes iuſtorum perſequutores.[& oſtendit mihi dominus quatuor fabros.] Iſti
quatuor fabri,qui venerunt deterrere atq; deijcere cornua iam prædicta,ſunt quatuor euan
geliſtæ,quorum doctrina omnis aduerſariorum peruerſitas ſuperatur, & quod in anima per
peccata deſtructum eſt,reparatur:ſed & quatuor doctores eccleſiæ, & quatuor virtutes car-
dinales,aliquo modo per fabros iſtos intelligi poſſunt.

¶Expoſitio literalis Cap.II. Et leuaui oculos meos,& vidi. Art. III.

RVrſus dominus præoſtendit prophetæ reædificationem vrbium Iudæ.[Et leuaui ocu-
los meos]mentales per aduertentiam diligentem,[& vidi]viſione imaginaria ſimul &
intellectuali,[& ecce vir]i.angelus in ſpecie viri mihi apparuit.Dicuntq; aliqui,ꝙ fuit
angelus qui in præcedēti cap.fertur ſtetiſſe inter myrteta,videlicet Michael,præſertim cum
angelus iſte totius terræ ac populi curam gerere videatur,quaſi præſidens ſynagogæ.[& in
manu eius funiculus menſorum]i.talis qualem menſuratores locorum ac ædificiorum ſolēt
habere.[& dixi,]cupiens informari de ignotis,[quo tu vadis?Et dixit ad me,vt metiar Hie-
ruſalem quanta ſit longitudo eius, & quanta latitudo eius.] Per hanc menſurationem Hie-
ruſalem metropolis in Iudęa &aliorum locorum eius,ſignificabatur recuperatio ciuitatum
iſtarum,atq; reductio populi ad priſtinum ſtatum, etſi non per omnia parem. Metiebatur
quoq; angelus loca hæc,non ꝙ eorum quantitatem ignorauit,ſed ad inſtructionem prophe
tæ humano more ſe habuit,quo ſolent menſurari ædificia ſecundum longum & latum,& lo
ca eorum antequam cōſtruantur.Simile huic in Ezech.legitur. [Et ecce angelus qui loque Eze. 40.
batur in me,]per quem mihi familiarius dicebātur futura,meq; immediate inſtruxit,[egre
diebatur,]vt extra me aliquid operaretur:angeli enim ſunt in loco diffinitiue:nam vbi ope
rantur,ibi ſunt.Deniq; aliqui aſſerunt, ꝙ egrediebatur,vt ab angelo ſuperioris ordinis ali-
quam nouam de futuris reuelationem acciperet.Quibus obuiare videtur,ꝙ ſecundũ docto-
res localis diſtantia mutuam angelorum loquutionem & illuminationem non impedit,q̃a
vt ait Auguſtinus:Quod in corporalibus facit ſitus,hoc in ſpiritualibus efficit ordo.[& alius
angelus egrediebatur,]forte de cælo deſcendens,vel aliunde de aliquo exiens.[in occurſum
eius,& dixit ad eum:Curre,loquere ad puerum iſtum] Zachariam, [dicens:] Septuaginta
tranſtulerũt,Loquere adoleſcētulo illi,quia(vt ait Hieroñ.)comparatione angelicæ digni
tatis, omnis humana conditio & natura,quaſi pueritia eſt. Vel puerum dicit propter purita
tem eius & innocentiam.Ex quo conſtat,ꝙ angeli ſuperiores mittunt & illuminant inferi-
ores,quemadmodum S.Dionyſius ſcribit. [Abſq; muro habitabitur Hieruſalem præ multi
tudine hominum & iumentorum in medio eius]exiſtentium. Iſtud(vt refert Hieroñ.)ꝑſto-
lantur Iudæi corporaliter in aduentu ſui Meſſiæ implendum.Quibus obijci poteſt illud Eſa Eſa.49.
iæ,quod etiam ipſi corporaliter putant in Meſſiæ aduētu futurum, Occupabit ſalus muros Eze.27.
tuos.Et alia multa quæ Eſaias atq; Ezechiel de muris ciuitatis conſcribunt,non ꝙ iſta cor-
poraliter ſint intelligenda,ſed ꝙ literales atq; carnales Iudæi figmenta ſua ſaluare non que-
unt.Eſt igitur ſenſus,ꝙ Hieruſalem habitanda eſſet in magna ſecuritate & abundantia,qua-
ſi muris non indigeret.Et ita eſt loquutio figuratiua ac hyperbolica, ad inſinuãdum inopi-
natam proſperitatem ac multiplicationem Hieruſalem in ædificijs,hominibus ac iumentis,
[& ego ero ei,ait dominus,murus ignis in circuitu] i.fidelis protector ex omni parte,quan-
diu mihi obediunt.[& in gloria ero in medio eius]i.glorificabor per latriæ cultum ab inha
bitantibus eam,eroq; eis in gloriam,corda ipſorum lætificando, & ipſos magnifice exaltan-
do.Conſequenter dirigitur ſermo domini ad Iudæos,qui ſponte in Chaldæa remanſerant
poſt reditum aliorum de Babylone ſub Cyro.[O,o,o,fugite de terra aquilonis]ſ.à Chaldęa,

[dicit dominus,quoniam in quatuor vētos cæli diſperſi vos] i.per quatuor plagas terræ,ex
1. Eſd. 1. quibus principales venti erumpunt,qui dicuntur venti cæli,quia in aere flant.Deus eñ per
Aſſyrios & Chaldæos diſperſit populum Iudæorū per diuerſas mūdi prouincias.[& ex qua-
tuor ventis colligam vos]i.de p̄dictis locis vos cōgregabo,atq; in terram Iudæ reducam,iu-
xta illud Ezech.36. Tollam quippe vos de gentibus,& congregabo vos de nationibus,& ad
ducam vos in terram veſtram.[O Sion]i.plebs Iudæorū,[fuge qui habitas apud filiam Baby
lonis]i.ad propriam terram reuertere,quę in regione Babylonię demoraris.Dicitur aūt gens
illa,q̄uis fuerint infideles,filia Dei propter paternum amorem,quo Deus amat humanā na-
turam,& item ratione creationis.Vnde & in Eſa.47.dñs ait:Deſcēde,ſede in puluere filia Ba
bylon.[quia hæc dicit dñs exercituū,Poſt gloriam miſit me ad gentes,q̄ ſpoliauerunt vos.]
Ecce hic ait dñs exercituū,ſe miſſum à dño,ſ.filius à patre.Nam ſecundū ſeriē literæ,quod di
ctum eſt,poſt gloriam miſit me,non eſt verbum in pſona Zachariæ prolatū,ſed Dei phiben
tis ſe mitti poſt gloriā,q̄d multipliciter explanat̃.Hieroñ.eñ exponit,poſt gloriā maieſtatis
diuinæ,non q̄ filius illam amiſerit,ſed q̄ forma ſerui accepta,in humilitate apparuit:ſed tūc
videret̃ ad tempus incarnationis hæc miſſio referenda. Quod aliqui cōcedētes,per gloriam
Luc. 2. hoc loco intelligunt excellentiam monarchiæ à Romanis adeptæ,præſertim à Cæſare Au-
guſto,ſub q̄ deſcriptus eſt orbis,& tunc natus eſt Chriſtus,ſed verba ſequentia non ſatis con
ſonare videntur.Quidam vero p gloriam iſtā intelligūt dñationem Chaldęorū,poſt quā à re
ge Babylonis adeptam,miſſus eſt ſpūali miſſione filius à patre ad gentes,quæ ſpoliauerūt Iu
dæos,videlicet ad Chaldæos,quos Perſæ ac Medi virtute filij Dei deſtruxerunt, iuxta quem
modum de filio Dei ſcriptum eſt Sap.18. Dum medium ſilentium tenerent oīa,oīpotens ſer
mo tuus dñe de cęlo exiliens,à regalibus ſedibus venit.Et loquit̃ ibi ad literam de punitione
Aegyptiorum.Porro q̄ filio cōueniat ſpūaliter mitti,non ſolum per incarnationem & na-
turam aſſumptam,primo Sentētiarum ſatis edocetur.[qui enim tetigerit]i.vexauerit [vos]
Iudæos,qui eſtis populus meus,[tanget pupillam oculi eius]i.ſeipſum lædet, hoc eſt,tam dili
genter vos cuſtodiam,& iniurias vobis illatas vlciſcar,q̄ pſequens vos ſibijpſi nocebit,vt is,
qui oculi ſui pupillam moleſtat. [quia ecce ego leuo manum meam ſup eos]i.poteſtate mea
aduerſarios veſtros deijciam,[& erunt prædæ his,qui ſeruiebant ſibi.] Hoc fuit impletum,
qñ Chaldæi victi fuerunt à Perſis, & Perſæ à Græcis, quia & aliqui reges Perſarum aduerſa-
bantur Iudæis,[& ſcietis]per experientiam vltionis diuinæ contra æmulos veſtros,& per au
xilium liberationis veſtræ. [quia dñs exercituum miſit me,] modo iam declarato. Itaq; pro
tantis beneficijs inuitatur populus Dei ad ſpūalem lætitiam & gratiarum actionem: [Lau-
da]Deum,[& lætare]in eo[filia Sion]i.plebs ſynagogæ,[quia ecce ego]dominus Deus tuus
[venio]per miſericordiæ meæ effectum,& habitabo in medio tui]per gratiæ infuſionem,&
beneficiorum largitionem,[ait dominus.]vnde per Moſen loquitur:Ego ſum qui habito in
medio filiorum Iſrael.[& applicabuntur gentes multæ ad dominum in die illa]i.tempore il
lo multi cōuertentur ad dominum,adhærētes ei fideliter. Nam & Iudæi poſt reditum à Chal
dæa,multos gentilium fecerunt proſelytos.[& erunt mihi in populum] i.de numero electo-
rum meorum.[& ſcietis quia dominus exercituum miſit me ad te,] o popule meus,quia ex
effectibus iſtis penſabitis aſſiſtentiam præſentiæ meæ.[& poſſidebit dominus Iudam]i.po-
pulum Iudæorum,[partem ſuam]i.plebem præ cæteris gentibus diuino cultui deputatam,
atq; ab alijs ſeparatam & prælectam,propter quod in Deu.habetur:Pars autem domini po
Deut. 32. pulus eius.Et in lib.Heſt.Ne deſpicias partem tuam. [in terra ſanctificata,]videlicet in ter-
Heſt. 13. ra promiſſionis,quæ terra ſancta vocatur, quia ad Dei obſequium ab antiquo deputata, &
propter ſanctos qui in ea fuerūt.[& eliget adhuc Hieruſalem,] ſicut expoſitum eſt paulo an-
te.[Sileat à facie domini omnis caro]i.diuinam iuſtitiam metuat omnis homo, nec impie
aliquid proferat contra Deum.[quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo] i.hoſtes populi
ſui deijcere eſt paratus,ita q̄ quaſi de cælo conſurgere videtur, quando in terra aliquid nouū
terribiliter operatur.Vnde oramus Pſalm.43.Exurge domine,adiuua nos.De quo Deut.33.
ſcribitur:Habitaculum eius ſurſum,& ſubter brachia ſempiterna.Hanc literalem expoſitio-
nem inſerui,ſequendo S.Hieroñ. qui etiam hic alibiq; frequenter huiuſmodi expoſitiones
inducit,potius Iudæorum dicta recitando,q̄ aliquid de proprio aſſerendo.Præterea quibuſ
dā expoſitio iſta non placet,ſed totum cap.iſtud ab illo loco, Ecce angelus qui loquebatur
in me,egrediebatur,&c.exponunt ad literam de Chriſto & eccleſia pro tēpore gratiæ.Ita q̄
quod dicitur,[Abſq; muro habitabitur Hieruſalem,] exponunt ſic.i.eccleſia in diuina pro-
tectione confidet,non in muris & fortalitijs.Sed huic ſenſui non concordat quod ſubditur,
[Præ multitudine hominum & iumentorum:]ex quo inſinuatur,q̄ multitudo hominum &
iumentorum,ſit cauſa habitandi ſine muris.per homines autem intelligunt ſapientes ac lite
1. Eſd. 6. ratos:per iumenta,idiotas & ſimplices.Dicunt inſuper,q̄ Hieruſalē p Eſdram & Neemiam
reædificata,ſemp fuit in timore inimicorum,& ſubiectione extraneorum vſq; ad eius deſtru
ctio-

ctionem per Romanos, cui repugnat illud libri primi Machabæorum: Et ſiluit terra Iuda 1. Mac. 14
omnibus diebus Simonis, & dilatauit fines gentis ſuæ, & obtinuit regionem, & vnuſquiſque
colebat terrã ſuam cum pace, ſeniores in plateis ſedebant oẽs, & de bonis terræ tractabant, &
iuuenes induebant ſe gloriam. Ciuitatibus tribuebat alimonias, quoadusque nominatum
eſt nomen gloriæ eius vſque ad extremum terræ, fecit pacem ſuper terram, & lætatus eſt Iſra-
el lætitia magna, & ſedit vnuſquiſque ſub vite ſua, & ſub ficulnea ſua, nec erat qui eos terre-
ret, defecit impugnans eos ſuper terram, reges contriti ſunt in illis diebus. Præterea in libro Iudi. 16.
Iudith legitur: In omni ſpatio vitæ eius non fuit, qui perturbaret Iſrael, & poſt mortem eius
annis multis. Quæ autem ſequuntur, ita exponunt: [O, o, o, fugite de terra aquilonis] O ho-
mines vniuerſi, & Chriſti fideles, recedite de poteſtate diaboli, qui dixit: Sedebo in lateribus Eſa. 14.
aquilonis. [quoniam in quatuor ventos cæli diſperſi vos] id eſt, per varios errores vbiq; di-
ſpergi permiſi ante Chriſti aduentum [& ex quatuor ventis colligam vos] ſub eccleſiaſtica
vnitate per fidem & ſpem. [O Sion fuge] id eſt, eccleſia de poteſtate diaboli te abſtrahe, [quæ
habitas apud filiam Babylonis] id eſt, cultum idololatriæ, & in vitiorum confuſione. Non
enim (vt dicunt) per filiam Babylonis poteſt hoc loco intelligi terra vel ciuitas Babylonis,
quoniam ante huius prophetiæ impletionem, fuit per Cyrum deſtructa, Iudæi quoque fue-
runt remiſſi. Rurſus terra quæ hic dicitur Babylonis, immediate iã dicta eſt terra aquilonis.
Babylonia aũt nõ eſt ad aquilonẽ reſpectu Iudææ, ſed magis ad orientẽ. Verum hæc faciliter
ſoluerentur. Quanuis enim ciuitas nomine Babylon, fuit deſtructa, non tamen omnia loca 1. Eſdr. 1.
habitabilia Babyloniæ. Iudæorum quoque quàmplurimi, præcipuæ indeuoti, in Babylonia
poſt Cyri licentiam remanſerunt amore rerum, quas ibi poſſidebant, itemq; vxorum quas
illic acceperant. Poſtremo, Hierony. hic dicit, quod Aſſyrij & Babylonij habitabant in terra
aquilonis, probatq; hoc ex Hieremia. [Hæc dicit dominus: Poſt gloriam] monarchiæ à Ro Hier. 46.
manis adeptæ, [miſit me] vnicum filium ſuum Deus pater per incarnationis myſterium, [ad
gentes quæ ſpoliauerunt vos] id eſt, ad infideles Iudæos, qui primitiuam eccleſiam grauiter
afflixerunt, quibus tamen Chriſtus prædicauit. [Ecce ego leuo manus meas ſuper eos] ſcili-
cet eccleſiæ perſequutores, & erunt prædæ his qui ſeruiebant ſibi] Hoc dicitur, quia Roma-
ni & alij multi eccleſiam perſequentes, tandem ad fidem conuerſi ſunt, & ſeruierunt eccleſię.
[& cognoſcetis] o Chriſtifideles, [quia dominus exercituum] ſcilicet Deus pater [miſit me
ad te] o eccleſia per incarnationem pro tua ſalute. [Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ve-
nio] humanam naturam hypoſtatice aſſumendo. [& habitabo in medio tui, ait dominus]
Chriſtus enim homo factus, in terris eſt viſus, & cum hominibus conuerſatus, iuxta illud Io- Baru. 3.
annis: Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. [& applicabuntur gentes multæ ad Ioan. 1.
dominum in die illa] id eſt, tempore gratiæ multi gentilium, immo & Iudaicæ gentis, con-
uertentur ad Chriſtum. Quod conſtat impletum à tempore prædicationis Apoſtolorũ, ſic-
ut prædixit Pſalmiſta: Reminiſcentur & conuertentur ad dominum vniuerſi fines terræ. Pſalm. 21.

¶ Denique ex præhabitis faciliter eluceſcit ſpiritualis huius capituli intellectus, quem
breuiter tangam, ne nimia prolixitas faſtidium pariat. Itaque per virum habentem in ma-
nu funiculum menſorum, intelligitur Chriſtus omnium iudex, in cuius poteſtate eſt æqui-
tas atque ſcientia diſcernendi, menſurandi, & iudicandi virtutes & merita ſingulorum, ita
quod iudicandi authoritas, ſcientia, ſeu æquitas eſt iſte funiculus. Hunc autem virum eleua-
tis oculis mentis ſpiritualiter contemplatur Zacharias, id eſt, quicunque fidelis domini Dei
iugiter reminiſcens. Deniq; Chriſtus vadit per prouidentiæ ſuæ extenſionem, [vt metiatur
Hieruſalem & Iudæam] i. merita Chriſtianorum, quatenus qua mẽſura menſi fuerimus, re- Matth. 7
metiatur nobis. [quanta ſit latitudo eius] in charitate, an ſ. diligat etiam inimicos, [& longi-
tudo eius] in perſeuerantia. Altitudo autem eſt in contemplatione, & profunditas in humi-
litate. Quod inſuper Chriſtus ſit eccleſiæ murus, teſtatur Eſaias, dicendo: Vrbs fortitudinis Eſaię 26.
noſtræ Sion, ſaluator ponetur in ea murus & antemurale. Item Pſal. 124. Dominus in circui-
tu populi ſui, ex hoc nunc & vſq; in ſeculum. [fugite de terra aquilonis] i. frigore ſecularis
conuerſationis, & hominibus in quibus amor Chriſti refriguit. Nomine quippe aquilonis,
vnde frigidiſſimus oritur ventus, iſti ſignantur. [quoniã in quatuor ventos cæli diſperſi vos]
Vbiq; enim boni & impij ſunt commixti. Vnde mente fugiendum eſt, ſi corporaliter fuge-
re non ſuppetit: hoc eſt, non communicare, nec conformari affectibus atq; operibus amato-
rum ſeculi huius. [O Sion] i. anima fidelis, [fuge] à malo, iuxta quod ſcriptum eſt Eccleſi. 21.
Quaſi à facie colubri fuge peccatum. [quæ habitas apud filiam Babylonis] i. eam quæ vitio-
rum inordinatione confuſa eſt & diſtorta, non quærens niſi quæ mundi ſunt, & commodã
carnis, ne cum peruerſa peruertaris. Qui enim tetigerit picem, inquinatur: & mala ſocietas Eccle. 13.
ſumme vitanda eſt, cũ ſit vtiq; ſumme nociua. Ideo dicit Apoſto. 2. Cor. 6. Exite de medio eo-
rum, & immundum ne tetigeritis. Moſes quoq;: Recedite, inquit, à tabernaculis hominum Num. 16
impiorũ. [Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei] In hoc manifeſtatur, qualiter Deus

CA.III. Chriſtus ſuos amet & protegat, eorumq́ vlciſcatur iniurias. Propter quod Act. 9. ait ad Pau-
Matt.25. lum: Quid me perſequeris? Et rurſus in Euangelio: Quod vni ex minimis meis feciſtis, mi-
hi feciſtis. Inſuper perſequutores bonorum diuinitus opprimentur, electorumq́ pedibus ſal-
tem in die iudicij ſubijcientur. [Lauda & lætare filia Sion] i. eccleſia ſeu anima ſpeculatiua.
[quia venio & habitabo in medio tui] In cordibus enim deuotis gratioſe moratur, & in ec-
cleſia per ſacramentalem præſentiam manere inæſtimabili charitate dignatur. Hinc in Leui-
Leuit.6. tico dominus loquitur: Ponam tabernaculum meum in medio veſtrum, & non abijciet vos
anima mea, & ambulabo inter vos, & ero veſter Deus, vosq́ eritis mihi populus. Ecce quàm
vermiculos incôpræhêſibilis eſt dignatio Dei ſuperaltiſſimi ad nos miſeros pauperrimosq́ vermiculos.
Simus igitur grati charitati, pietati, & beneficijs eius ad nos, ipſum delectabiliter collau-
dando, laudabiliterq́ in ipſo ſemper gaudendo, nec bonitatis ac gratiæ eius vlatenus
obliuiſcendo.

¶ Elucidatio cap. III. Et oſtendit mihi dominus Ieſum ſacerdotem magnum.

¶ Articulus quartus.

ET oſtendit mihi dominus Ieſum ſacerdotem magnum, ſtãtem coram angelo domini]
Sicut refert Hieron. Iudæi hunc locum ad literam exponunt de Ieſu filio Ioſedech ſa-
cerdote magno, & litera ad hoc ſatis aptatur. Sed quia ſuperius, quando de Ieſu iſto lo-
quutus eſt Zacharias, ſemper adiecit nomen patris eius, hic autem ſimpliciter exprimit no-
men eius, idcirco quidam catholici putant hæc ad literam de Ieſu Chriſto domino noſtro
prolata, quod difficile eſt tenere, ſicut patebit. Oſtendente igitur Deo, vidit in ſpiritu Zacha-
rias Ieſum filium Ioſedech pontificem, qui cum Zorobabel præfuit populo, ſtantẽ corã ange-
lo Dei, illo videlicet qui ſtetit inter myrteta, & præfuit ſynagogæ, vtpote Michaele, ſicut cõ-
muniter dicitur. [& ſatan] i. aduerſarius noſtræ ſalutis diabolus. [ſtabat à dextris eius, vt ad-
uerſaretur ei] i. eum accuſaret, præſertim de acceptione vxorum alienigenarum ſiue gen-
tilium. Quia vt Eſdras narrat, Iudæi & ſacerdotes atq́ Leuitæ de Babylone reuerſi, grauiter
peccauerunt alienigenas contra legem ducendo vxores, fuitq́ in hoc etiam Ieſus iſte culpa-
bilis, vel quia & ipſe talem accepit vxorem, vt affirmat Hieronymus, vel quoniam ſubditos
1.Reg.2. ſuos, & proprios filios in hoc reos, non ſatis redarguit, ſicut primo Regum Heli ſacerdos di-
uinitus increpatur, quod filios ſuos condigne non arguit. Porro dictum Hieronymi ex hoc
1.Eſdr.1. poſſet fulciri, quod in Eſdra habetur, quemadmodum manus principum & magiſtratuum
fuit in tranſgreſſione hac prima. In eodem libro legitur: Inuenti ſunt de filijs ſacerdo-
tum, qui duxerunt vxores alienigenas de filijs Ioſue, filij Ioſedech, & fratres eius &c.
Vnde ſecundum Hieronymum diabolus ſtat à dextris Ieſu iſtius, quoniam vera fuit accuſa-
tio eius. [Et dixit dominus ad ſatan: Increpet dominus in te ſatan] i. accuſatio tua redargua-
tur, & tu reprobus conuincaris qui inſidioſe accuſas. [& increpet dominus in te] i. increpa-
tionem ſuam contra te dirigat, [qui elegit Hieruſalem] vt cultus Dei in ea recuperetur. De-
niq́ in modo huius locutionis deſignatur implicite trinitas perſonarum in ſimplici Deo,
ter enim ponitur dominus, & in Hebræo exprimitur nomen tetragrammaton, quod ſoli
vero conuenit Deo. Loquitur nanq́ dominus de domino, quaſi vna perſona de alia, ſeu pa-
ter de filio. Huic etiam modo loquendi conſonat illud Geneſis 19. Pluit dominus ſuper So-
domam & Gomorrham ignem & ſulfur à domino. Cauſa Inſuper Increpationis ſatan à do-
mino, ſubditur: [Nunquid non iſte] videlicet Ieſus, quem accuſas, [torris eſt erutus de
igne?] i. ſimilis titioni ſemiuſto, quia de Babylonica captiuitate, quaſi de Igne tribulationis
euaſit, & tu vltra hoc quæris eum obruere, & quaſi totum comburere. [& Ieſus erat indutus
veſtibus ſordidis,] id eſt, anima eius vitio negligentiæ & peccati præfati fuit operta & ma-
culata, & ipſe ſqualore captiuitatis erat confectus. Sicut enim virtutes & opera bona ſunt
ſplendida animæ veſtimenta, ſic paſſiones & vitia veſtes ſunt ſordidæ. Vnde in Pſalmo 108.
cantatur: Induantur, qui detrahunt mihi, pudore. [& ſtabat ante faciem angeli] principis
ſynagogæ. [Qui reſpondit, & ait ad eos, qui ſtabant coram ſe,] id eſt, ad angelos inferiores
præſentes, [dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo] id eſt, à peccatis eum purgate inſtru-
mentaliter, diſponendo eum ad pœnitentiam veram ſeu pleniorem. Deus enim ſolus remit-
tit & aufert peccata principaliter, angeli vero purgando, hortando, illuminando diſpo-
nunt ad hoc. [& dixit ad eum] id eſt, angelus ſuperior ad Ieſum: [Ecce abſtuli à te iniqui-
tatem tuam] quia & angelis id commiſi, & principalius eis hoc feci. [& indui te mutatorijs]
id eſt, ornatu gratiæ ac virtutum, vel ſecundum Hebræos, Iſraelitem tibi coniugem copula-
ui. [Et dixit] angelus iſte ſuperior inferioribus angelis: [Ponite cidarim mundam] id eſt,
mitram epiſcopalem [ſuper caput eius. Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius]
id eſt, pontificali honore atque officio dignum eum fecerunt, vel oſtenderunt. [& induerunt
eum veſtibus] ad ſummum ſacerdotem ſpectantibus. Totum iſtud fiebat coram Zacha-
ria propheta ſpirituali repræſentatione, non vana, ſed aliquid veraciter ſignificante.

[Et ange-

[Et angelus domini] iſte ſuprrior [ſtabat, & conteſtabatur angelus domini Ieſum, dicens:
Hæc dicit dominus exercituum: Si in vijs meis ambulaueris] legis præcepta implendo, [&
cuſtodiam meam cuſtodieris] id eſt, cultum & cæremonias templi, tuumq́; officium reueren
ter ac diligenter impleueris, tu quoq; iudicabis domum meam] id eſt, populum ſynagogæ,
præſertim in ſpiritualibus cauſis. [& cuſtodies atria mea] id eſt, pontifex perſeuerabis, [&
dabo tibi ambulantes] i. tecum manentes teq́; cuſtodientes, [de his qui nunc hic aſſiſtunt] i.
de numrro angelorum iſtorum quoſdam ad tui & tuorum cuſtodiam deputabo, ne à ſata-
na conuincaris. Conſequenter dominus populũ ſynagogę conſolatur, pronunciando Chri
ſti aduentum. [Audi Ieſu] fili Ioſedech, [ſacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram
te] i. qui tibi in cultu diuino concordes ſunt, tibiq́; ſubditi & circa te commorantes, [quia vi
ri] i. prædicti tui amici, [portendentes ſunt] i. viſum ſpiritualem procul in poſterum exten-
dentes, de Chriſti aduentu vaticinando, vel eum præſtolando. Iſti viri fuerunt prophetę tem
pore Ieſu huius prophetantes, ſcilicet Aggæus, Zacharias, Malachias, ac cæteri iuſti Chri-
ſtum cordialiter aduenire optantes. Vel, viri portendentes ſunt, i. portentum dantes, ſicut Ezec. 12.
ad Ezechielem dominus ait: Portentum te dedi domui Iſrael, vel quia in ſignum ſunt poſiti
futurorum. [Ecce enim ego adducam ſeruum meum orientem] id eſt, Chriſtum, qui eſt ſplen
dor gloriæ, & candor lucis æternæ, de quo in Euangelio dicitur: Viſitauit nos oriens ex al- Lucæ 1.
to. Ipſe nanque eſt oriens ille fons vniuerſæ lucis, naſcens ex æterno ſuperſplendidiſſimo
patre, quemadmodum in Eccleſiaſtico fatetur: Ego ex ore altiſſimi prodiui, primogenita Eccl. 24.
ante omnem creaturam. Ego feci in cælis vt oriretur lumen indeficiens. [quia ecce lapis quẽ
dedi coram Ieſu] id eſt, Chriſtus ſeu oriens, quem per fidem & prophetarum oracula ma-
nifeſtaui huic Ieſu Ioſedech eſſe venturum, qui eſt lapis angularis, faciens vtraque vnum,
lapis fortiſſimus qui omnia regna terræ contriuit, & apud Danielem de monte ſine mani-
bus abſciſus deſcribitur, de quo 28. Eſaiæ loquitur Deus: Ecce ego mittam in fundamentis
Sion lapidem angularem, probatum, precioſum, in fundamrnto fundatum. Quem vidit fi-
lius Ioſedech, ſicut de Abraham ait Saluator Iudæis: Abraham pater veſter exultauit, vt vi- Ioan. 8.
deret diem meum: vidit, & gauiſus eſt. [ſuper lapidem vnum] id eſt, in Chriſto, in quo ſunt
duæ naturæ, ſed vna hypoſtaſis. [ſeptem oculi ſunt] id eſt, ſeptem dona ſpiritus ſancti, quibus
anima lympide videt, quid ſcire & agere debeat. Et quamuis tria iſtorum donorum, videlicet
fortitudo, pietas, timor, ad voluntatem ſubiectiue pertineant, oculi tamen dicuntur, quia cla
rificant animam. Fueruntq́; dona iſta in anima Chriſti perfectiſſime atque pleniſſime, præ-
ſertim quantum ad actus, quos habent in patria. Propter quod Eſaias: Requieſcet, inquit, Eſaiæ 11.
ſuper eum ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ &
pietatis, & replrbit eum ſpiritus timoris domini.

¶ Præterea, quod loco præſenti per orientem Chriſtus, non Zorobabel, vel alius intelli-
gatur, (ſecundum Lyram) ex tranſlatione Chaldaica authentica apud Iudæos oſtenditur,
vbi ſic legitur: Ecce ego adducam ſeruum meum Meſſiam, & reuelabitur. Præterea, qui-
dam per ſeptrm oculos intelligunt vniuerſitatem angelicorum ſpirituum, qui ſunt oculi
intellectuales, ad Chriſti cultum obſequiumq́; parati. Nempe quod ſeptenario vniuerſi-
tas deſignetur, innuitur in Tobiæ libro, vbi Raphael ait: Ego ſum vnus ex ſeptem, qui aſta- Tobi. 12.
mus ante Deum. Et Apocalyp. 1. inducitur: A ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni
eius ſunt. [Ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait dominus exercituum.] id eſt, corpus
Chriſti in vtero virginis ſupernaturaliter formabo, & ſubito organizabo. Vel ſecun-
dum Hieronymum, corpus eius in paſſione flagellis, clauis, ſpinis ac lancea vulnerari ac
perforari permittam. Vnde Septuaginta tranſtulerunt: Ego fodiam foueam, & Chriſtus
ait pſalmo 21. Foderunt manus meas & pedes meos. [& auſeram iniquitatem terræ illius]
id eſt, totius mundi, vel ſynagogæ, ſiue eccleſiæ. [in die vna] puta in die dominicæ paſſio-
nis. Chriſtus nanque quantum in ſe eſt, pro omnibus ſatisfecit, de quo dictum eſt: Ecce Ioan. 1.
agnus Dei qui tollit peccata mundi. [In illa die] De qua fertur in Pſalmo 117. Hæc eſt dies,
quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea: hoc eſt, ſtatim poſt Chriſti paſſionem
miſſo deſuper ſpiritu ſancto. [dicit dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum] id eſt,
vnus alium inuitabit venire, [ſubter vineam & ſubter ficum,] id eſt, ad Chriſti ouile & pa-
ſcua eius, ad dona & vnitatem eccleſiæ, ad ſpirituales conſolationes atque diuitias. Hoc ma-
xime impleuerunt Apoſtoli, alijq́; viri perfecti, dona gratiæ ſibi collata in alios adminiſtra-
re feruide cupientes. Vel certe per iſtum modum loquendi in ſcripturis veteris teſtamen-
ti frequenter inſinuatur abundantia diuitiarum & pacis in populo Iudæorum. Et ſic fuit in
Chriſti aduentu. Iudæi enim tunc in temporalium affluentia ac pace fuerunt, omnibus
regnis Imperatori Romano ſubiectis. ¶ Iam intuendum, qualiter omnia iſta poſſint de
Chriſto intelligi. Itaque quidam catholici ita exponunt: [Et oſtendit mihi dominus Ieſum
ſacerdotem magnũ] i. Chriſtum ſaluatorẽ, de quo legitur pſal. 109. Tu es ſacerdos in æternũ.

Et ad

Et ad Hebræos 4. Habentes pontificem magnum, qui penetrauit cælum, Ieſum filium Dei.
[ſtantem corā angelo dñi] i. coram ſeipſo magni conſilij angelo, quia inquantū homo mor-
talis, propter nos infirmatus apparuit corā ſeipſo, vt Dei & hominū ſummo mediatore, im-
mo & vero Deo. [& ſatā ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei.] De hoc in Euāgelio legitur,
Matt. 4. quemadmodum ductus eſt à ſpiritu in deſertum, vt tentaretur à diabolo. Paſſione quoq; in-
ſtante dixit, Ioan. 14. Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Ideo ad He-
bræos 4. dicit Apoſtolus: Tentatus eſt per omnia abſq; peccato. [& dixit dñs] Ieſus [ad ſatan
Increpet dominus in te] Hoc Chriſtus dixit & fecit, dū tertia tentatione cōpleta, reſpondit:
Deut. 6. Vade ſatana: Scriptum eſt: Non tentabis dominū Deum tuum. Chriſtus eñ ſeipſum domini
dixit, & ipſe ſeipſum ad increpationē ſatanæ excitauit. [Nunquid non iſte torris eſt erutus de
igne?] Hoc Chriſto rectiſſime cōuenit, cuius tota in hoc ſeculo vita, igne perſequutionis, tri
bulationis, & paupertatis plena fuit, nec tamen vitiorum flamma incenſus, & ab omni aduer
ſitate in reſurrectione eſt erutus. [& Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis] i. indetrahibilibus
defectibus, quos pro nobis ſuſcepit, ſicut & Eſaias teſtatur 53. Vidimus eum, & non erat aſpe-
ctus, & reputauimus eum tanquam leproſum, & percuſſum à Deo. Vere languores noſtros
ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit. Ipſe deniq; de ſuo corpore ait ad patrem pſalm. 29.
Concidiſti ſaccum meum, & circundediſti me lætitia. Teſte etiam Paulo, ipſe pro nobis fa-
ctus eſt maledictum. Sed & tempore paſſionis veſtes eius aſperſæ ſunt ſanguine, & ipſe Eſaias
63. proteſtatur: Omnia indumenta mea inquinaui. Hæc ſordida veſtimēta ſunt à Chriſto tem
pore reſurrectionis ablata, quādo in corpore immortali impaſſibiliq; ſurrexit. [& dixit ad eū
angelus] i. ipſe ad ſeipſum ratione corporis ſui myſtici. [Ecce abſtuli à te iniquitatē tuā] i.
tuorum, iuxta id in Pſal. 68. Deus tu ſcis inſipientiam meam, & delicta mea à te non ſunt abſcō-
Eſaiæ 53. dita. Dominus enim poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum. [& indui te mutatorijs] i.
dotibus corporis glorificati in reſurrectione, ſ. impaſſibilitate, agilitate, claritate, ac ſubtili-
tate. Chriſtus nempe vt Deus ſuſcitauit ſeipſum, & corpus ſuū glorificauit, iuxta quod ait in
Ioan. 2. Euangelio S. Ioan. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dixit
de templo corporis ſui. [Ponite cidarim] i. diuinæ maieſtatis ſplendorem [ſuper caput eius]
Sed quomodo angeli iubētur hoc facere, vel ſordida veſtimēta à Chriſto auferre, niſi quan
tum ad manifeſtationem? cooperati ſunt enim glorificationi Chriſti, in cordibus homi-
num, eius notitiam hominibus reuelando, & ita [induerunt eum veſtibus] in cognitione
Ioan. 17. credentium. Sic nanq; & Chriſtus perhibet ſe patrem clarificaſſe: Ego, inquiens, te clarifica-
ui ſuper terram. Præterea quod ſubditur, quemadmodum angelus conteſtatus eſt Ieſum, di
cens: [Hæc dicit dominus: ſi in vijs meis ambulaueris, &c. iudicabis domum meam] refer-
tur ad myſticum eius corpus. [Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui] id eſt, Apoſtoli &
viri perfecti. [Ecce ego adducam ſeruum meum orientem] id eſt, teipſum ſecundum natu-
ram humanam, ad explenda vniuerſa humanæ ſalutis myſteria.

¶ Moraliter autem oſtendit dominus Zachariæ, id eſt, viro perfecto Deī iugiter recor-
danti Ieſum ſacerdotem magnum, id eſt, quemcunq; aliorum prælatum ſiue epiſcopum,
cuius eſt aliorum cooperari ſaluti, ſtantem coram angelo, qui cuſtos eſt animæ eius. Satan
vero non ceſſat talibus aduerſari, ſed Deus noſter pugnat pro nobis, & per angelicos ſpiritus
dæmonum impugnationem coercet à nobis, conteritq; Satanam ſub pedibus noſtris velo-
citer. Huiuſmodi autem ſacerdos propter ſolicitudinem & laborem, ceteraſq; propter iuſti-
tiam perſecutiones, quas habet in regimine paſtorali, recte aſſimilatur torri eruto de igne.
Ideo dominus non permittit eum ſupra id quod poteſt, tentari, ſed opem impendit, faciens
cum tentatione prouentum. Iſte inſuper eſt indutus veſtimentis ſordidis. Iuſtus enim ſe-
Prou. 24 pties in die cadit, ſed miniſterio angelorum, & inſpiratione eorum purgatur, ac pœnitet, mu
tatorijſq; veſtitur, i. donis & gratijs ſpiritus ſancti. Sed & cidaris ponitur ſuper caput eius,
id eſt, dignitas ordinis ſacerdotalis diſpoſitiue ab angelis, à quibus electi diriguntur, ſecun-
dum præordinationem diuinam ad ſacerdotij Chriſti ſuſceptionem, ſicq; induitur veſtimen
tis virtutum, & gratia ſacramentali, quæ in ſuſceptione ordinis ſacerdotalis confertur. De-
niq; huiuſcemodi ſacerdotem ſiue pontificem dominus conteſtatur: Si in vijs meis ambula
ueris, tu quoq; iudicabis domum meam, id eſt, congregationem fidelium tibi commiſſam ſa
pienter diſcuties, diſcernes, ac reges, atque in ſacerdotij tui officio ſalubriter permanebis.
Datq; ei Deus omnipotens angelorum ſubſidium, qui ſibi in ſubditorum cuſtodia & ſalu-
te fideliter cooperentur. Hinc inſuper dominus ait: Ecce adduco ſeruum meum orientem,
id eſt, Chriſtum tibi adeſſe faciam in ſacramento, & in medio loquentium de ipſo ex chari-
tate. Sed & pater & filius ad fideles veniendo, manſionem in ipſis efficiunt gratioſam.

¶ Expoſitio capituli IIII. Et reuerſus eſt angelus qui loquebatur in me.

Articulus VI.

CApitulo præcedenti facta eſt ad pontificē Iudæorum diuina promiſſio, quod in ſacerdotij ſui miniſterio eſſet diuinitus ſtabiliendus, dummodo diuinis paretet mandatis. Nūc ad ducem ſeu principem eorundem diuina fit ſponſio, conſolatiua de templi perfectione. [Et reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me.] i. per quem mihi ſpecialius propheticæ reue lationes fiebant, de quo iam ſupra ſecundo capitulo dixerat: Angelus qui loquebatur in me, egrediebatur. Ad horam nanque diſparuit. [& ſuſcitauit me] i. ad intellectualem conſideratio nem mētiſque eleuationē excitauit me à ſtupore animi, quē ex præſcriptæ viſionis inſpectione incurri, [quaſi virum qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.] Vnde ad Ezechielem loquitur angelus: Fili hominis, pone cor tuum in omnia, quæ dicam tibi. [Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixit: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius ſuper caput ipſius] i. in ſummitate candelabri fuit, [& ſeptem lucernæ eius] puta candelabri, [ſuper illud] i. in calamis candelabri pendere videbantur, [& ſeptem infuſoria lucernis] i. vaſa aurea deſeruientia vſui lucernarum, quia ex eis oleum infundebatur lucernis, [quę erant ſuper caput illius] quia in vertice candelabri apparebant, & duæ oliuę ſuper illud, vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius] i. duo rami oliuarum circa candelabrum apparuerunt, formam ſpicarum habentes, & eminebant candelabra, inter quas media fuit lampas in ſummitate candelabri lucens. Hæc omnia vidit propheta imaginaria viſione, & quid ſignificarent, ignorabat. Ideo ſubditur: [Et reſpondi, & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc domine mi?] i. quid ſimilitudines iſtæ rerum ſignificant? [Et reſpondit angelus qui loquebatur in me, & dixit ad me: Nunquid neſcis quid ſunt hæc? & dixi, non dñe mi. Et reſpondit, & ait ad me, dicens: Hoc eſt verbum domini ad Zorobabel] i. ſermo domini, qui ad Zorobabel factus eſt, prædictæ viſionis interpretatio eſt. Et quis ſit ſermo ille, ſubiungitur, dicens: [Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit dominus exercituum] i. non in multitudine pugnatorum, nec virtute humana, ſed in Dei ſpiritu, ſeu inſpiratione diuina, ex qua Cyrus ac Darius annuerunt petitionibus Iudæorum, ipſos Iudæos de Babylonica captiuitate eſſe reductos, pleniuſque reducendos, aduerſarios quoque vaſtandos, & templum in breui perficiendum. Nempe cum candelabrum aureum cum cæteris prænominatis fuerit de ſpecialibus templi ornamentis, nec ponebatur in eo niſi iam conſummato, idcirco per viſionem candelabri, & cæterorum ad illud pertinentium, ſignificabatur, quod templi ædificiū eſſet per Zorobabel mox complendum, ob cuius completionem diuina inſpiratione atque potentia fuerūt Iudæi reducti. Præterea ſecundum Hieronymum, Hebræi, à quibus ipſe in veteri teſtamento ſe aſſerit eruditum, per candelabrum aureum intelligunt ſolidam legem per Moſen diuinitus datam: per lampadem autem, i. flammam in vertice candelabri lucentem atque fulgentem, Chriſtum, qui caput eſt legis & omnium hominum illuminator: per ſeptem lucernas, ſeptem dona ſpiritus ſancti: per ſeptem infuſoria intelligunt, quod dona iſta de cælo ad homines per legem deſcendunt: per duas vero oliuas, legem & prophetas. [Quis tu mons magne] i. diabole, per ſuperbiam intumeſcens & ſublimis naturæ, quanuis vitiatæ, [coram Zorobabel in planum] i. diuina virtute in terram deiectus, atque in planum coram duce Iudæorum iacens proſtratus ac victus? Tanquam dicat: Tu dæmon qui ſtetiſti ad dexteram Ieſu ſacerdotis, vt ei inſidiareris, fruſtra te erexiſti contra Zorobabel, vt eum à templi ædificio impedires. [& educet lapidem primarium] i. Deus Chriſtum filium ſuum mittet in mundum, de quo Chriſto dictum eſt præcedenti capitulo: Super lapidem vnum oculi ſeptem ſunt, fuitque ſemper auxilio populo Iudæorum. [& exæquabit gratiam gratiæ eius] i. gratiā ſubuentionis, quā fecit Deus patribus Iudæorū ab antiquo, & nunc poſt reditum de Chaldæa, ſimilis eſt gratiæ quā faciet Chriſtus cum venerit, quanuis non ſit omnino æqualis. Vel ſic ſecundū Hieronymū: Grā eius, vtpote lapidis huius in eos, quos de Babylone reduxit, exæquauit gratiam, quam in patres eorum ſemper exercuit. Quidam exponunt ſic: Et educet ipſe Zorobabel lapidem primarium, i. ſuper lapidem fundamenti ante iam poſitum, educet ſtructuram templi in altum. Et exęquabit gratiam gratiæ eius, i. Zorobabel impetrabit à Dario rege gratiam conſummandi templum, quemadmodum Cyrus rex dedit gratiam ædificandi. Vnde ſubiungit: [Et factum eſt verbum domini ad me, dicens: Manus Zorobabel fundauerunt domū iſtam] ſcilicet templum tempore Cyri, [& manus eius perficient eam] Dario regnante, ſicut in lib. Eſdræ clarius recitatur. Opus quippe aſcribitur principi, tanquam principali agenti. [& ſcieris] templi cōſummatione perſpecta, [quia dominus exercituum miſit me] Zachariam prophetam [ad vos de templo conſtruendo monendos. Impletio enim vaticinij, ſignū eſt veritatis & deſtinationis diuinæ, ſecundū quod in Hieremia habetur: Propheta qui vaticinatus eſt, cū venerit verbum eius, ſcietur propheta quem miſerit dominus in veritate. [Quis enim deſpexit dies paruos?] Hoc dupliciter declaratur: Primo ſic: Quis contempſit breuem ac fragilem poteſtatem eorum, qui niſi ſunt templi inſtaurationem impedire? Quaſi dicat: Pauci fuerunt, videlicet conſtantes, qui non obſtante aduerſariorum furore, templum cum Zorobabel con

ſtruxe-

Ezech. 2. | 1. Cor. 3. | Zach. 3. | 1. Eſdr. 5. | Hiere. 28

ſtruxerunt. Secundo ſic: Quis deſpexit dies paruos, i. ſtatum Iudæorum à Babylonia reuerſo-
Nehe. 4. rum, qui primo modicus fuit, & ab aduerſarijs valde cõtemptus, iuxta illud Eſdræ: Dixerũt,
ædificent, ſi aſcẽderint vulpes, tranſilient murum eorũ. [Et lætabuntur] Iudæi, qui dies par-
uos hoſtium deſpexerunt, atq; ab aduerſarijs Samaritanis ac cæteris deſpecti fuerunt. [& vi
debunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel] i. fortem materiam atq; idoneam faculta-
tem ad templi erectionem. Gauiſi ſunt ergo Iudæi, ex diuini ſubſidij experientia, & templi
eminentia. Quidam per lapidem ſtanneum intelligunt Chriſtum, quem illuminati Iudæi vi
derunt per fidem de ſtirpe Zorobabel naſciturum. [Septem iſti oculi ſunt domini] i. ſeptem
oculi, de quibus ſuprà dictum eſt, quod erant ſuper lapidem vnum, ſunt ſeptem gratiæ intel
lectuales omnium corda illuminantes. Propter quod ſubditur: [q diſcurrunt in vniuerſam
terram] i. ad oẽs habitãtes in terra fideles. vel per ſeptem oculos, iuxta ſenſum præhabitum,
intelligitur vniuerſitas angelorum, qui ad explenda diuinæ maieſtatis obſequia emittuntur,
præſertim ad homines. Conſequenter ſciſcitatur propheta, quid duæ oliuæ ſuperius poſitæ
ac deſcriptæ ſignificent. [Et reſpondi, & dixi ad eum] i. angelum in me loquentem: [Quid
ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?] ſic enim in viſione imagi
naria ſituatæ videbantur. [Et reſpondi ſecundo, & dixi ad eum:] primæ enim interrogatio-
ni angelus non ſtatim reſpondit, vt deſiderium agnoſcendi veritatem accenderetur in cor-
de prophetæ, ſicq; diuinæ illuſtrationis capacior redderetur. [quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum,
quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?] Roſtra iſta fuerunt duæ
recuruationes in candelabro factæ, in quibus infuſoria aurea depẽdebãt. Deniq; primo quę-
ſiuit propheta, quid eſſent duæ oliuæ, nunc quærit quid ſint duæ ſpicæ oliuarum, quaſi parci-
us quærens, ſed quia redit in idem, angelus ei reſpondit, [& ait ad me, dicens: Nunquid ne-
ſcis, quid ſunt hæc?] i. quid deſignent. [Et dixi, non dñe mi.] Interrogatio angeli ex igno-
rantia non procedit, ſed quærit, vt reſponſionis dilatio augeat in propheta audiendæ verita
tis amorem: deſideria ſiquidem dilatione creſcunt. [Et dixit: Iſti ſunt duo filij olei] i. deſigna
ti per duas oliuas, ſunt duo filij olei, ſ. Ieſus pontifex filius Ioſedech, atq; Zorobabel dux po-
puli. Primus enim erat de tribu ſacerdotali, alter de ſtirpe regali, quorũ vterq; in veteri teſta-
mento vngebatur, quantum ad regem & pontificem, quamuis vnctio illa in tranſmigratio-
ne Babylonis ceſſaſſe, nec poſt fuiſſe dicatur. Vel dicuntur filij olei propter gratiam & pieta-
tem, quam circa populi gubernationem habebant. Vnde Aquila tranſtulit: Filij ſplendoris, i.
diuinæ illuſtrationis, [qui aſſiſtunt dominatori vniuerſæ terræ] i. Deo omnipotenti omni-
bus imperanti, in eius obſequio ac templi inſtauratione, & populi adminiſtratione fideliter
efficaciterq; intenti. Sic quippe Helias & Heliſæus Deo aſtantes, dixerunt: Viuit dominus, in
3. Re. 17. cuius conſpectu ſto hodie.
4. Reg. 3.

¶ De ſpirituali & myſtico eiuſdem cap. IIII. intellectu. Art. VII.

ET reuerſus eſt angelus, q loquebatur in me] Per Zachariam, q interpretatur memoria
dñi, deſignatur quicunq; fidelis diuinorum ſpeculationi ſemp intentus. Ad talem ergo an
gelus eius, qui animæ ſuæ illuminator & cuſtos eſt, frequenter reuertit, atq; cum eo libẽ
ter moratur. [ſuſcitauit me, quaſi virum q ſuſcitatur de ſomno] quotieſcunq; humana fragili-
tas ſuę relinquitur imbecillitati, Dei & angelorum auxilium ab ea recedit. Dum ergo mens
contemplatiue incipit euagari, inaniter affici, acediæ torpore pulſari, tentatione grauari, ad
uerſitatibus deijci, paſſione aut vitio aliquo obrui, indiget ab angelo viſitari, & velut de ſo-
mno negligentiæ ſuſcitari, confortari, & conſolari. [Vidi candelabrũ aureum totum, & lam
pas eius ſuper caput ipſius &c.] Per candelabrum aureum prophetæ monſtratum, allegori-
ce intelligitur ipſa Eccleſia, quo ad electos præ cunctis mundi hominibus, rutilantiſſimis
gratiarum ornamentis fulcita, quæ in ſacra ſcriptura ſenſum & mentem magis quàm ver-
Apoc. 1. ba attendit. Vnde in Apocalypſi vidit Ioannes ſimilem filio hominis, ambulantem in medio
candelabrorum aureorum. In huius eccleſiæ capite eſt lampas, videlicet Chriſtus, q ait: Ego
Ioan. 8. ſum lux mundi, quæ illuminat omnẽ hominem venientẽ in hunc mundum. Inſup per ſeptẽ
lucernas, vt dictũ eſt, intelliguntur ſeptem dona ſpiritus ſancti, qui deſcendunt ſup electos,
[& ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſup caput illius.] Iſta ſeptem infuſoria, quæ ſunt ſu-
per caput eccleſiæ, & in nutrimentum lucernarum præſtantur, intelligi poſſunt ſeptẽ ſacra-
mẽta eccleſiæ, quæ ſunt vaſa medicinalia, gratiæ cõtẽtiua, ſignificatiua, & effectiua. Efficiunt
enim quod repræſentant, & oleum pietatis in eis eſt, ſ. gratia ſacramentalis, per quam dona ſpi
ritus ſancti conſeruantur, aluntur, ac perficiuntur: ſiquidem gratiæ & virtutes ac dona, ſe inuicẽ
muniunt, iuuant, perficiunt. [& duæ oliuæ ſup illud, vna à dextris lãpadis, & alia à ſiniſtris eius]
per duas iſtas oliuas ſuper eccleſiam, i. aliorum directioni prælatos ac præſidentes, quidam
Matt. 17. intelligunt Moſen & Heliam, qui cum Chriſto loquebantur in monte in hora transfigura
Marci 9. tionis: alij Petrum & Paulum, alij vitam contemplatiuam, quaſi à dextris, & actiuam quaſi
Lucæ 9. à ſiniſtris. Alij vetus & nouum teſtamentum, illud à ſiniſtro, iſtud à dextris. Sed quoniam

nomine

nomine oliuæ, pietas compaſſionis exprimi ſolet: per illam quæ fuit à dextris, Intelligi po-
teſt qui opera miſericordiæ ſpiritualia expletiper aliam, qui operibus miſericordiæ corpo-
ralibus vacat.[Hoc eſt verbum domini ad Zorobabel] i.Chriſtum populi Chriſtiani ducem
ac principē.[Non in exrcitu,neq; in robore,ſed in ſpiritu meo,dicit dominus.] Hoc quip-
pe Chriſtus in euangelio docet, quod ſalus, virtus,ſufficientia,& profectus animæ noſtræ
non eſt in multitudine aut robore creaturarum, ſed ex ſpiritu ſancto, & hoc Deus trinitas
docuit Chriſtum,quantum ad naturam aſſumptam: nam animæ eius hoc reuelauit. Deniq; Ioan.5.
& ipſe de ſeipſo teſtatur: Non poteſt filius à ſe facere quicquam. Et itrrum ait: A meipſo fa Ioan.8.
cio nihil,ſed ſicut docuit me pater,hęc loquor.[Quis tu mons magne]i.diabole tumide,[co
ram Zorobabel] i.Chriſto,contra quem te erigens,dicere præſumpſiſti:Hæc omnia mundi Mat.4.
regna tibi dabo,ſi cadens adoraurris me,ſed coram eo ab eo in planum deiectus & victus eſt
[Et educet]dominus exercituum[lapidem primarium,]vtpote Chriſtum, quem ſecundum
carnem eduxit de ſemine patriarcharum. Deinde eduxit eum de ſeculo iſto ad regnū æter-
num, & per apoſtolorum doctrinam eduxit eum de occulto ignorantiæ ad lucem ſalutaris 1.Pet.2.
notitiæ in cordibus electorum,de quo ſcriptum eſt:Ecce ponam in Sion lapidem ſummum, Eſaię 28.
electum,angularē, precioſum,& omnis qui crediderit in eum,non confundetur. Apud Mat- Mat.21.
thæum quoq; Chriſtus loquitur de ſeipſo: Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, cōfringetur:
ſuper quem vero ceciderit,conteret ipſum.[Et exæquabit gratiam gratiæ eius] i.gratiā euan
gelicæ legis æquabit Deus gratiæ veteris teſtamenti,vt non minor ſit perfectio patrum noui
teſtamēti q̄ veteris, immo ꝓphetis ac patriarchis præferūtur apoſtoli. Propter quod à Ioan. Ioan.1.
aſſeritur: De plenitudine eius, videlicet Chriſti, nos omnes accepimus gratiam pro gratia.
[Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficiēt eam] i.virtus & gra
tia Chriſti initiauit eccleſiam,& perficiet eam, præſertim in reſurrectione futura,& à tem-
pore apoſtolorum quotidie eam,quantum ad quoſdam electos,perfecit,augendo in eis ſpi
ritalem profectum. Ipſe equidem ait: Super hanc petram ædificabo eccleſiam mram: Et in Mat.16.
pſal. cātamus eidem: Infirmata eſt,tu vero perfeciſti eam. [Quis enim deſpexit dies paruos] Pſal. 67.
i.vtiq; ipſe Chriſtus mundi huius ſtatum,vanitatem,dominium,ac breuiſſimam vitam con-
tempſit,idcirco conſtruxit eccleſiam, inſtruendo fideles ad terrenorum contemptum,cæle-
ſtiumq; amorem,ſic & cęteri fecerūt electi. Vnde & beatiſſimus patriarcha Iacob profitetur: Gen.47.
Dies peregrinationis vitæ meæ ſuper terram,centum triginta anni ſunt,parui & mali.[Et lę
tabuntur]gaudio ſpiritali fideles,qui temporalia vilipenderunt.[& videbunt lapidem ſtan-
neum] i. virtutem diſcretiuam,[in manu Zorobabel].in poteſtate atq; iudicio Chriſti. Sic-
ut enim(teſte Hieron.)ſtannum alia metalla ab ignis læſione defendit, mixta quoq; & adul-
terata inter ſe metalla per ignem diſſociat, ſic Chriſtus per iudiciariam poteſtatem triticum
à paleis,hoc eſt,electos à reprobis ſeparabit. Quemadmodum de ipſo in euangelio legitur:
Cuius ventilabrum in manu eius,& purgabit aream ſuam,& congregabit triticum in horre Matt.3.
um ſuum,paleas autem comburet igni inextinguibili.[Duo roſtra aurea,in quibus ſunt ſuf- Lucæ 3.
fuſoria ex auro.]Iam dictum eſt, quemadmodum per ſeptem infuſoria aurea, intelliguntur
ſeptem eccleſiæ ſacramenta. Et iſta eſſe dicuntur in aureis roſtris,i. in manibus & membris
miniſtrorum eccleſiæ conſecratis,per quos conficiuntur,tractantur, ac diſpenſantur. Cæte-
ra ex præinductis clariſſime innoteſcunt.

Expoſitio literalis Cap. V. Et conuerſus ſum. Arti. VIII.

POſtquam diuinitus oſtenſa ſunt prophetæ iucunda de Iudæorum liberatione à Babylo-
ne, & Iudęæ ac templi reparatione, nunc oſtenduntur eidem aduerſa ac triſtia.[Et con
uerſus ſum] ego Zacharias interiori conuerſione ab vna viſione prophetali ad aliam,
[& leuaui oculos meos,] præſertim intellectuales,[& vidi] viſione imaginaria ac mentali,
[& ecce volumen volans]mihi apparuit,[& dixit ad me] angelus qui loquebatur in me, de
quo iam dictum eſt ſæpe, [quid tu vides? & dixit Ecce ego video volumen volans,]cuius
quantitas ſubditur,[longitudo eius viginti cubitorum,& latitudo eius decem cubitorum,]
cuius rationem quidam aſſignant,quia volumen iſtud videbatur de ciuitate Hieruſalem &
templo exire. Ideo ſicut longitudo porticus erat viginti cubitorum,& latitudo eius decem
cubitorum ante faciem templi,ita & de menſura voluminis fuit. Porro ſecundum Hierony-
mum per numerum viceſimum, qui ex duabus decadibus fit, auſtera ac triſtia nunciantur:
Per decem,i.vna decade,meliora & proſpera. Quoniam ergo flagella & pœnæ præſentis vi-
tæ à deo infliguntur,vt corrigamur & emendemur(pœnæ nanq; huiuſmodi ſunt medicina-
les,vt caſtigati erudiamur)hinc longitudo huius voluminis recte fuiſſe deſcribitur cubito-
rum viginti,latitudoq; decem.[Et dixit ad me: Hæc eſt maledictio].i.in volumine iſto ſcri-
pta ſunt,& ſignificata peccata atq; ſupplicia Iudæorum,[quæ egreditur ſuper faciem omnis
terræ.]i.ſimul cum Iudæis de terra promiſſionis expellitur ad diuerſas mundi prouincias,
in quibus captiui abducti fuerunt Iudæi tempore Babylonicæ captiuitatis & ante. Nunc

enim eſt ſermo de expulſione multiplicium iniquitatum à terra populoq́; Iudææ, [quia
omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt,] ſ. in præfato volumine,[iudicabitur]iudicio condemnati
onis.[& omnis iurans,ex hoc volumine[ſimiliter iudicabitur,] ſi vitioſe, falſe, inordinateq́;
Dani.7. iuret. Simile eſt quod in Daniele legitur: Iudicium ſedit, & throni poſiti ſunt,& libri aperti
ſunt. Per quæ omnia deſignatur,quod homines iudicantur à Deo ſecundum infallibilem ſa-
pientiam atq; notitiam eius,itemq́; ſecundum quod in libris conſciẽtiarum contentum eſt.
[Educam illud] volumen egrediens, [dicit dominus exercituum,& veniet ad domum furis,
& ad domum iurantis in nomine meo mẽdaciter] i. punitio per iſtud volumen figurata, in-
ducetur & infligetur furibus ac periuris,quod ad Iudæos præſertim refertur,in quibus vitia
iſta plurimum abundabant ante Babylonicã captiuitatem. Et ita loquitur propheta de præ-
terito,tanquam futuro,ſicut frequenter fit in libris propheticis.[& commorabitur] i.puni-
tio iſta manebit,[in medio domus eius] i.in ipſo fure ſeu periuro & cunctis ad ipſũ ſpectan-
tibus,ſuæq́; prauitatis conſortibus.[& conſumet eam & ligna eius & lapides eius] i.totã eius
congeriem ſiue familiam peccatricem,vel etiam habitacula eius,dum comburuntur aut de-
ſtruuntur. Deniq; ei quod nunc dictũ eſt hic de volumine volante, ſimile eſt, quod Ezechiel
Ezec.21. ſcribit de libro in quo continebantur lamentationes & væ. Ex his quoq; ſecundum Hieron.
eluceſcit,quanta ſit grauitas furti atq; periurij. Quod ſi in his (vt idem ait) quæ minora pu-
tantur peccata, videlicet furto ac periurio, tanta pœnarum eſt comminatio, quid dicemus
de fornicatione,adulterio,homicidio,ſacrilegio,cunctisq́; criminibus, quæ ab Apoſtolo in-
ter carnis opera numerantur? Conſequẽter inducitur alia viſio,idololatriam præſertim cõ-
cernens.[Et egreſſus eſt angelus,qui loquebatur in me]& ſtetit quaſi coram me, [& dixit ad
ad me: Leua oculos tuos,& vide] viſione imaginaria,[quid eſt hoc quod egreditur] de tem-
plo & vrbe Hieruſalem & Iudææ? [Et dixi,quidnam eſt? Et ait: Hæc eſt amphora egrediens.
*Hic Et dixit: *Hęc eſt oculus eorum in vniuerſa terra] i.amphora iſta deſignat multiplicationem
& collectionem iniquitatum Iudæorum, per quam multiplicationem ipſi Iudæi manifeſta-
ti ſunt cunctis gentibus,quales inter ſe fuerũt. Dum enim propter facinora ſua hincinde ca-
ptiui tranſlati ſunt,innotuit omnibus qualia in terra propria egerunt peccata,ſicq́; ampho-
ra iſta fuit eorum oculus,i.cauſa præfatæ manifeſtationis eorum. [Et ecce talentum plumbi
portabatur] id eſt, plumbea maſſa ferebatur,vel iuſſione diuina,vel ab angelo. [Et ecce mu-
lier vna ſedens in medio amphoræ. Et dixit] angelus ad me, [hæc eſt impietas] id eſt, ido-
lolatria,quæ antonomatice impietas nuncupatur,cum ſit maxime contra Deũ,ſicut de ea ait
Iob.31. beatus Iob: Quæ eſt impietas maxima,& negatio contra Deum omnipotentẽ. [Et proiecit
eam in medio amphoræ] i.infra amphoram eam depreſſit,ita quod amplius foras non emi-
nebat,nec apparebat vt ante,nec egredi poterat, i.hanc impietatem alijs ſuis criminibus ſu-
perpoſuerũt Iudęi ante Babylonicam captiuitatem. [& miſit maſſam plumbeam in os eius]
ſ.amphoræ,eam ſuperius claudens ob cauſas prætactas. Hęc maſſa ſignificauit enormitatem
& grauitatem vitiorum populi huius.[Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce duæ mulieres
egrediẽtes] de terra Iſrael,[& ſpiritus] i.poteſtas diaboli,[in alis earum] i.in proceſſu & actu,
vanitate,flatu atq; impulſu earũ fuit.[Et habebant alas quaſi alas milui] i.rapaciſſimæ erant
& inſidioſæ,quemadmodum miluus auis eſt rapax,ſemperq́; domeſticis auibus inſidians. Hę
duæ mulieres ſignificabant, ſecundum Hieronymum, plebẽ decem tribuum ab Aſſyrijs ca-
4.Re.25. ptam,& plebem duarum tribuum,ſcilicet Iudæ ac Beniamin,à Chaldæis vaſtatã. Alij p duas
mulieres intelligunt duas has tribus. [& leuauerũt amphoram inter cælum & terram] i.pec
catorum ſuorum menſuram ſecum ferebant,quocunque ducebantur.[Et dixi ad angelum,
qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferent amphoram? Et dixit ad me: Vt ędificetur ei domus
in terra Sennaar] i.in terra Babylonis. Sennaar quippe eſt campus,in quo filij Adam ædifica-
Gene.11. uerunt turrim, vbi poſtea conſtructa eſt Babylon,ſicuti in Geneſi ſcribitur. Vnde Septua-
ginta tranſtulerunt: In terra Babylonis.[& ſtabiliatur & ponatur ibi ſuper baſim ſuam.] Per
iſta inſinuatur,quod Iudæi ſimul cum idololatria ſua transferebantur in Babylonem,& illic
domum ſeu manſionem ſumpſerunt,ipſaq́; idololatria horum taliter ibi ſuper baſim ſuam
locata eſt, quod in terram Iudææ vltrà non rediijt, ſaltem tam copioſe & frequenter vt ante.
Non enim Iudæi poſt reuerſionem à Babylone idola coluerunt, niſi quidam, comparatiue
1.Mac.7. pauci,ſub rege Antiocho,ſecundum quod in libro Machabæorum deſcribitur. Prętere a ſe-
cundum ſpiritualem ac myſticum intellectum, non eſt difficile,ea quæ ad populum Iudæo-
rum relata ſunt, generaliter omnibus gentibus applicare, ſicq́; per volumen volans intelligi
poteſt ſacra ſcriptura,quantum ad comminationes & increpationes, quæ peccatoribus fiunt
in ea. Idcirco vocatur maledictio,quia in ipſa omnium reproborum peccata atq; tormenta
conſcripta ſunt,egrediturq́; ſuper faciem vniuerſę terrę,quia vbiq; ſcriptura iſta vulgata eſt.
Omnis quoque fur & periurus & omnis tranſgreſſor,ſecundum quod ibi ſcriptum eſt, iudi-
cabitur atque damnabitur. Inſuper per amphoram egredientem, intelligitur totius plebis
iniquitas

iniquitas congregata,atque in tanta menſura multiplicata,vt diuina exigente iuſtitia, opor teat eam mox vindicari,ac per hoc omnibus declarari,quales extiterint, qui tanta commiſerunt flagitia,cum tamen viciſſim boni fuerint reputati. Frequenter enim contingit,quoſdã tanto interius grauioribus criminibus deformari,quanto exterius compoſitiores ac meliores videãtur. In huius amphoræ medio ſedet mulier,quæ appellatur impietas,vtpote ſuſpſius amor priuatus ac improbus,vel gloriatio in peccatis,vel propriæ culpæ defenſio ſeu impœnitentia,quæ infra amphoram talento plumbi deprimitur atq; includitur, quoniam vitioſitatis ſuæ grauiſſimo pondere amplius ad loca inferni pœnalia mox trudetur. At vero duæ mulieres de electorum eccleſia egredientes,quæ amphoram iſtam ad terram Sennaar,id eſt, Babyloniæ portant,ſunt collectio hæreticorum & inobedientium Chriſtianorum, qui peccata ſua quotidie deferunt ad Babylonem,id eſt,ad terram confuſionis & totius inordinationis,puta ad ſortem & ſocietatem reproborum, ad eccleſiam malignantium, vel certe ad locum tartareum, qui eſt terra miſeriæ ac tenebrarum, vbi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat. Præuaricatores nanque dum in vitia prolabuntur, nec pœnitent, à myſtico Chriſti corpore ſeparantur,ac dæmoni incorporantur, eiuſq; damnando conſortio connectuntur. Vel duæ mulieres amphoram deferentes, ſunt amor voluptatis & timor aduerſitatis,quia hæc duo ſunt omnium pene vitiorum origines. Hęc breuiter tacta ſint,vt detur lectori occaſio ſubtilius cogitandi.

¶ Expoſitio literalis Cap. VI. Et conuerſus ſum,& leuaui oculos meos.
Articulus nonus.

IN pręſenti capitulo deſcribit propheta quadripartiti regni diſtinctionẽ ac ſucceſſionem, Chriſti quoq; aduẽtum,& eccleſiæ ab eo ędificationem. [Et conuerſus ſum,& leuaui oculos meos,& vidi.] Hoc totum in exordio cap. præcedentis expoſitum recolo. [& ecce quatuor quadrigæ] i. quatuor regna erant ſecundum imaginariam viſionem ſeu propheticam repræſentationem. [egredientes de medio duorum montium] i. ſecundum oracula prophetarum,quoniam regnauerunt,atq; in regnando ſibi inuicem ſucceſſerunt, ſecũdum modum & ordinem à prophetis deſcriptum. [& montes, montes ærei] i. prophetæ iſti ſimiles erant montibus æneis,propter ſtabilitatem mentis in Deo, conſtantiamq; virtutũ & inflexibilitatem animi à via iuſtitiæ. Dicuntur enim prophetæ montes,propter vitæ eminentiam,cõtemplationiſq; apicem,& gratiarum ſublimitatem. Duo quoq; vocãtur, vel propter duo regna, de quibus fuerunt. Nam quidam de regno duarum alij tribuum, de regno decem tribuũ extiterunt. Vel per duos montes,ſpecialiter intelliguntur prophetæ hic Zacharias & Daniel,q de præſenti materia euidẽtius prophetaſſe videtur. [In quadriga prima equi rufi] i. in regno atq; exercitu Chaldæorum fuerunt reges ſanguinarij & cruenti. Chaldæi nanq; ſanguinẽ plurimum effuderunt,multos Iudæorum occiderunt,& nimia crudelitate omnibus erant terribiles. Porro reges per equos congrue deſignantur, quoniam poſt ſe trahebant exercitum,vt equi quadrigas. [in quadriga ſecunda equi nigri] i. regno Perſarum ac Medorum erant præſidentes,qui populo Iudæorum ſummum horrorem ac triſtitiam incuſſerunt, præſertim dum ad ſuggeſtionem Aman, Aſſuerus rex iuſſit vniuerſos Iudæos in omni ſuo imperio ſimul interfici. Cambyſes quoq; rex filius Cyri contriſtauit Iudęos,dum templum reædificari prohibuit. Heſter 3.
[in quadriga tertia equi albi] i. in regno Græcorum fuerunt reges Iudæis valde fauentes, videlicet Alexãder rex magnus,& Seleucus Aſiæ rex. Quãuis enim Alexander adueniret Hieruſalem vt eam deſtrueret, tamen obuiante ſibi in via ſummo Iudæorum pontifice in pontificalibus cum cæteris ſacerdotibus, magnam ei reuerentiam fecit, aſſerens quod Deus Iudæorum ſibi in tali habitu apparuiſſet, ſicq; pacatus à Iudæa diſceſſit, quemadmodum in eccleſiaſtica hiſtoria plenius continetur. [Et in quadriga quarta equi varij & fortes] i. in imperio Romanorum fuerunt reges diuerſi ac præpotentes, quorum nonnulli fuerunt Iudæis clementes,vt Octauianus atq; Tiberius. Alij autem crudeles, vt Nero, Veſpaſianus & Hadrianus. [Et dixi ad angelũ qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc domine mi?] i. quid currus iſti & equi ſignificant? [Et reſpondit angelus,& ait ad me: Iſti ſunt quatuor venti cæli] i. quatuor plagæ ſeu plagatores mundi, [qui egrediuntur,vt ſtent coram dominatore vniuerſę terræ] i. diuinæ pareant voluntati,in quantum diuina iuſtitia puniuit peccatores per eos. Ita exponit Hieronymus. Vel ſecundum alios, Iſti quatuor venti cæli,i. quatuor regna inſtar ventorum velociter per mundum currentia,atque in quatuor mundi partibus,in quibus oriuntur venti,exorta,qui egrediuntur ad regnandum,vt ſtent coram dominatore vniuerſę terrę, i. in poteſtate dominioq; perdurent ſecundum tempus eis à Deo præfixum,de quo ſcriptum eſt in Daniele, Ipſe mutat tẽpora & ætates,transfert regna atq; conſtituit. Vel dicuntur venti cæli,i. vẽtilatores ſynagogæ,quæ eis ſucceſſiue ſeruiuit,& ipſi diuino præſentabũtur iudicio. [In qua erant equi nigri] i. Perſæ ac Medi egrediebantur de terra ſua in terram aquilonis,i. verſus Chaldæos ac Babylonem. Cyrus enim rex Perſarum & Darius rex Medorum,regnum

1. Eſd. 4.
Dan. 2.

Chaldæorum ſunt demoliti. [& albi egreſſi ſunt poſt eos] i. Græci ſiue Macedones poſtea
eandem terram vaſtauerunt, ſcilicet Alexander magnus, qui regnum Perſarum ac Medorum
in terra Chaldæa ſibi ſubiugata regnãtium ſuperauit. [& varij egreſſi ſunt ad terram auſtri]
id eſt, Romani imperium ſuum in plaga auſtrali pugnando auxerunt. [Qui autem erant ro-
buſtiſſimi] id eſt, præfati Romani, qui ſuprà deſignati ſunt per equos fortes ac varios, quo-
Dani. 2. rum regnum potentiſſimum fuit. Propter quod à Daniele ferreum nuncupatur. [exierunt]
de Italia, [& quærebant ire & diſcurrere per omnem terram.] quoniam totum ſibi mũdum
ſubiecerunt. [Et dixit] eis angelus, vel Deus per angelum: [Ite, perambulate terram,] omnia
regna veſtro ſubiugantes imperio. [Et perambulauerunt terram.] Deo enim volente, Roma-
ni cætera regna propter eorum peccata impugnauerunt, atque vicerunt: non tamen à pec-
cato excuſantur, quia non recta intentione egerunt hoc. [Et vocauit me] angelus, mihi ita
demonſtrans, atque interpretans. [& loquutus eſt ad me, dicens: Ecce qui ingrediũtur in ter-
ram aquilonis] id eſt, Perſæ ac Medi Babyloniam impugnantes, vel vt alij dicunt, Græci per
albos equos deſignati, qui poſt Perſas introierunt Chaldæam. [requieſcere fecerunt ſpiri-
tum meum in terra aquilonis] id eſt, indignationem vel iram ſeu zelum iuſtitiæ meæ contra
Chaldæos impleuerunt, ipſis Chaldæis oppreſſis. Deus nanque crudelitatem Chaldæorum
per prædictos puniuit. Hoc in perſona Dei loquitur angelus. Vel ſecundum Hieronymum,
Græci fecerunt requieſcere ſpiritum prophetalem, quando Alexander rex in terra aquilo-
nis deiecit regnum Perſarum atque Medorum propter eorum peccata, ſicut prædixit ſpiri-
tus prophetalis. [Et factum eſt verbi domini ad me, dicens] per angelum in me loquentem:
[Sume à tranſmigratione] id eſt, Iudæis in Babylonem ductis & inde reuerſis, vel quia ei-
dem numero, vel eidem ſpecie erant, videlicet *tranſmigrantium à Iudæa in Babylonem. Et
ſubduntur nomina eorum, à quibus ſumere debeat, [ab Oldai, & à Tobia, & ab Iudaia, & ve-
nies tu in die illa, & intrabis in domũ Ioſiæ filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone, [& ſu-
mes argentum & aurum, & facies] ex eis [coronas] auri & argenti varietate diſtinctas in do-
mo Ioſiæ, [& pones] vnam [in capite Ieſu filij Ioſedech ſacerdotis magni, & loqueris ad eum
dicens: Hæc dicit dominus exercituum: Ecce vir oriens nomen eius.] Hoc Hebræi de iſto Ie-
ſu Iudæorum ſummo ſacerdote accipiunt, vel de ipſo Zorobabel duce ipſorum, quorum
vterque dictus ſit oriens, quia in ſimilitudine germinis in bonis ſuccreuit, profecit, & ſub eis
ortum ſiue conſtructum eſt templum. propter quod ſubditur: [Et ſubter eum orietur] id eſt,
ſub Ieſu iſto ſiue Zorobabel creſcet ac perficietur ædificium templi. [& ædificabit templum
domino,] ambo enim principales fuerunt in templi reparatione. [Et ipſe extruet, & ipſe por-
tabit gloriam] id eſt, Zorobabel alteram feret coronam, vel Ieſus filius Ioſedech portabit
pontificatus honorem atq; decorem. [& ipſe ſedebit & dominabitur ſuper ſolio ſuo.] al-
ter quippe præfuit in regimine ſpirituali, alter in temporali. [Et erit ſacerdos ſuper ſo-
lio ſuo] id eſt, Ieſus iſte ſedebit vt pontifex in pontificali throno. [Et conſilium pacis erit
inter duos illos] i. Ieſus iſte & Zorobabel in populi gubernatione vnanimes erunt. [Et coro-
næ erunt Helem & Tobiæ & Iudaiæ & Hen filio Sophoniæ memoriale in templo domini]
i. coronæ prædictæ poſtquam in capitibus ſummi ſacerdotis principiſq; fuerint, tollentur &
conſecrabuntur in templo ad ornatum ac reuerentiam eius, in memoriam prædictorum vi-
rorum, de quorũ argento & auro factæ fuerunt. [Et qui procul ſunt] à vobis, puta gẽtiles, vel
Iudæi, qui hucuſq; in terris gentilium remanſerunt, [venient] in Hieruſalem, [Et ædificabit
in templo domini,] illud ordinando, ditando, ſeu perficiendo, ſicut in libro Machabæorum
1. Mac. 5. ſcriptum eſt, quod reges & principes locum ſummo honore dignum duxerunt, & templum
2. Mac. 2. maximis muneribus illuſtrauerunt. [Et ſcietis] per prophetiæ meæ euidentem impletionem.
[quia dominus exercituum miſit me ad vos] ad pronunciandum & faciendum hæc oĩa. Ete-
nim per impoſitionem coronæ ſuper caput pontificis, figurabatur proſperatio ſacerdotij ſui
& conſummatio templi. Præterea (teſte Hierony.) Hebræi affirmant Ananiam, Azariam &
Miſael de Babylone rediſſe, & aurum ac argentum in oblationem templi & pro faciendis co-
ronis ſummi ſacerdotis ac ducis, ſecum tuliſſe, Danielem quoq; veniſſe cum donis. [Erit au-
tem hoc] i. prædicta implebuntur, [ſi auditu audieritis vocem domini Dei veſtri] i. auribus
mentis verba prophetarum aduerteritis, credendo eis ac obediẽdo. & bene ait propheta, Erit
hoc, ſi &c. quoniam promiſſiones diuinæ, ſimiliter comminationes, quæ fiunt in ſacra ſcriptu-
ra, frequenter intelligendæ ſunt ſub conditione, videlicet ſi illi quibus fit promiſſio, non de-
mereantur, ſed in bono perſiſtant, illi quoq; quibus fit comminatio, in vitijs perſeuerẽt, pro-
pterea per Hieremiam dominus ait: Repente loquar aduerſus gentem & regnum, vt eradi-
Hier. 18. cem & deſtruam illud: ſi pœnitentiam egerit gens illa, agam & ego pœnitentiam ſuper malo
quod cogitaui vt facerem ei. Et repente loquar de gente & regno, vt ædificẽ & plantẽ illud:
ſi fecerint malum in oculis meis, pœnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum vt face-
rem ei. Deniq; vt quidam catholice dicunt, vbi noſtra tranſlatio continet, Ecce vir oriẽs no-
men

men eius,tranſlatio Chaldaica,quæ apud Iudæos authentica fertur,ſic habet: Ecce vir Meſſi
as nomen eius. Sicq́ locus iſte ad literam intelligendus eſt de domino Ieſu Chriſto, qui eſt
vir,de quo Hiere.31.habetur: Mulier circundabit virũ.Et oriens appellatur, tanquam ſplendor
lucis æternæ,& quia in diebus eius orta eſt iuſtitia & abundantia pacis,ſicut Pſalmiſt.prædi- Pſal. 71.
xit.[& ſubter eum orietur] i.ſeipſum exinaniet,formam ſeruilem aſſumens,ita quod ſecun- Phili. 2.
dum naturam humanã,qua temporaliter orietur ex virgine, erit ſeipſo inferior quo ad na-
turam diuinam,qua æternaliter oritur à patre.[Et ædificabit templum domino] i. eccleſiam
Deo patri,vel Deo omnipotenti,trino ac ſimplici,ex electis tanquam ex viuis lapidibus, de
qua ædificatione dicit Apoſtol. ad Epheſios 2. In Chriſto omnis ædificatio conſtructa cre-
ſcit in templum ſanctum in domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpi
ritu ſancto. Hæc eſt ædificatio ſpiritualis,qua corda humana per fidem,charitatẽ & ſpem,cę
terasq́ virtutes iunguntur,& templum diuinitatis efficiuntur,ſecundum quod Petrus indu-
cit: Ad Chriſtum accedentes lapidem viuum,& ipſi tanquam lapides viui ſuperædificami- 1.Petr.2.
ni in domos ſpiritales.[& ipſe portabit gloriam] i.principatum vniuerſorũ, & corporis glo
rificationẽ accepit in reſurrectione,iuxta illud ad Hebræos 2.Eum,qui modico quàm angeli mi-
noratus eſt, videmus Ieſum propter paſſionẽ mortis gloria & honore coronatũ.De quo ait Pſal. 20.
Pſalmiſta: Magna gloria eius in ſalutari tuo,gloriam & magnum decorem impones ſuper
eum.[& ſedebit] ad dexteram patris in die aſſcenſionis.[& dominabitur] in omni creatura[ſu
per ſolio ſuo,] de quo ait Apoc.3.Qui vicerit,dabo ei ſedere mecum in throno meo. Apo-
ſtolus quoq; ad Heb.4. Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Aſſumptus eſt enim Mar. 16.
in cælum,& ſedet ad dexteram patris,ſecundum Marcum. Vel ſolium Chriſti, eſt iudiciaria
eius poteſtas,vel ipſa eccleſia. [Et erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.] Eſt enim ſacerdos in æternũ
ſecundum ordinẽ Melchiſedech.Et vt ait Apoſtolus ad Hebræos, Chriſtus eo quod maneat Pſal.109.
in æternum,ſempiternum habet ſacerdotium.Ipſe nanq; eſt princeps paſtorũ,mediator Dei
& hominũ,ſemper viuens ad interpellandum pro nobis.De quo ait princeps apoſtolorum: 1.Pet.2.
Conuerſi eſtis ad paſtorem & epiſcopum animarum veſtrarum.[Et conſilium pacis erit in-
ter duos illos] i.populum Iudæorum atq; gentilium in Chriſtũ credẽtiũ,ex quibus cõſtructa
eſt vna eccleſia,vno Dei ſpiritu cõgregata.Poſtremo,cũ Ieſus filius Ioſedech ſummus ſacer-
dos fuerit Chriſti figura re & appellatione,cõuenienter propheta cũ loquutus fuiſſet de illo,
qui fuit figura,inſeruit prophetiã de figurato, quemadmodũ alibi ſæpius in ſcripturis de fi-
gurato tranſitur ad figuram ſub eodẽ contextu,propter ſimilitudinẽ eorũ ad inuicẽ, ſicut in
Eſaia & Ezechiele de rege Babylõis & principe Tyri atq; diabolo fit ſermo permixtim. At
vero iuxta myſticum intellectum,ſpiritualis Zacharias,i.contemplatiuus, Dei iugiter remi Lucę 10.
niſcens,ait:[Et conuerſus ſum] à multis ad vnum,vnum enim eſt neceſſarium, ab exteriori-
bus & terrenis ad interiora atq; diuina,[& leuaui oculos meos] mẽtales ab infimis ad ſuper-
na.Leuantur nempe,dum cõtemplantur cæleſtia: at deprimuntur, dum ſenſibilibus immergũ
tur.[& vidi,& ecce quatuor quadrigæ] i. quatuor libri euangeliſtarũ,ſeu quatuor euangelia,
quibus homines vehuntur de terra ad cælũ,quæ licet ſint vnũ ex parte obiecti,videlicet Chri
ſti,de quo loquuntur,quatuor tamẽ ſunt ex parte deſcribentiũ ea. [egrediẽtes de medio duo
rum montium] i. à Chriſto, cuius verba in euangelio principaliſſime recitantur, & à Moſe
ſeu veteri teſtamento, cuius ſcripta in libris euangelicis ſæpius allegantur. [Hi montes ſunt
ænei] i.in virtutibus valde robuſti. In quadriga prima equi rufi] i, in euangelio ſancti Mat-
thæi ſunt, qui pro Chriſto ſanguinem fuderunt, ſicut ipſe Matthæus & ſimiles ei, qui iſtam
quadrigã poſt ſe traxerunt,verba euãgelica ſemper ſecũ ferentes,qui martyrio rufi ſunt. [In
quadriga ſecunda equi nigri] i.in euangelio Marci ſunt,qui maximis in hoc ſeculo tribula-
tionibus obſcurantur,ſicut & Marcus etiam ante ſuam pro Chriſto occiſionem,eiq́ ſimiles,
quorũ tota vita aduerſitatibus ſingulariter plena eſt.[In quadriga tertia equi albi] i.in euan
gelio Lucæ ſunt virgineæ munditiæ obſeruatores,quemadmodum Lucas,qui etiam de bea-
tiſſima virgine & Chriſti innocẽtiſſima pueritia plenius ſcripſit,& ſimiles eius,qui huius euã
gelij documenta ſpecialiter ſecum deportant.[Et in quadriga quarta equi varij & fortes] i,in
euangelio Ioannis ſunt viri perfecti, actiui ſimul & contemplatiui, varijsq́ gratiarum cha-
riſmatibus ſingulariter adornati,quales fuerunt præſertim apoſtoli, deinde apoſtolicæ per-
fectionis viri.[Iſti] libri[ſunt quatuor venti cæli,[quoniam omnium in quatuor mundi par-
tibus demorantium corda dulciter atq; celeriter perflauerũt, quemadmodum ſcriptum eſt:
Velociter currit ſermo eius. [qui egrediuntur] ex ore euãgeliſtarũ, [vt ſtent corã dominatore Pſa.147.
vniuerſæ terræ] i. à Chr̃o approbẽtur & cõfirmẽtur,iuxta illud Marci: Prędicauerũt vbiq;,do
mino cooperãte,& ſermonẽ cõfirmãte ſequẽtibus ſignis.[in qua erãt equi nigri, ingrediebã
tur in terrã aquilonis] i.ad eos qui in frigore vitiorũ morãtur,à quibus & aduerſa multa per-
peſſi ſunt.[& albi egreſſi ſunt poſt eos,] quia virginalis puritatis candore fulgentes,prædica
uerunt eiſdem.[Qui autem erant robuſtiſſimi,quærebant diſcurrere per omnem terrã] puta

apoſtoli,qui cæteris latius prædicauerunt,ita quod in omnem terram exiuit ſonus eorũ,qui-
bus & Chriſtus: Eritis,inquit,mihi teſtes vſq; ad vltimum terræ.Deniq; qui egreſſi ſunt in ter-
Actor. 1. ram aquilonis,requieſcere fecerunt ſpiritum Dei in terra aquilonis: qui quos conuerterunt
ad fidem,inhabitari fecerunt à ſpiritu ſancto.Porro à traſmigratione, hoc eſt, ab his, qui de
vitijs redeunt ad virtutes,& de via ad patriam properant,conſiderantes ſe hic nõ habere ma-
nentem ciuitatem,ſumitur aurum & argentum,i.vita charitate fulcita atq; ſcientia clara,ex
quibus fiunt coronæ,quæ ponuntur in capite Ieſu,i.animarũ varia ornamenta ac diuina præ
conia,quæ omnia Chriſto principaliter aſcribuntur. Per Ieſum quoq; intelligi poteſt qui-
cunq; efficax paſtor,idoneuſq; ſacerdos,cuius virtutes & merita gregis ſibi commiſſi nõ im-
merito,tanquam diſpoſitiuo principio,attribuuntur,& ipſe eiſdem ornatur,ſicut quoſdam
diſcipulorũ ſuorũ Paulus apoſtolus aſſerit,ſuam eſſe coronam in Chriſti aduentu. Et Ioan.
in tertia ſua canoñ.Maiorẽ,inquit horũ gratiam non habeo,q̃ vt audiam filios meos in veri-
tate ambulantes.Talis quippe audiet à Chriſto: Euge ſerue bone & fidelis,qa ſuper pauca fu-
Mat.25. iſti fidelis,ſupra multa te conſtituã.Inſuper talis meret audire atq; laudari his verbis: [Ecce
vir,]à vigore virtutũ animiq; virore ex gratiæ innouatione.[oriens nomen eius]cũ enim quo
tidie oriatur in eo Chriſtus per gratiam pleniorẽ, & ipſe renouetur in ſpiritu ſancto, fiatq;
fœcundus in ſanctis operibus,recte oriens nuncupatur.[& ſubter eũ orietur]i.ſub ipſo pro-
ſperatur in ſpiritualibus plebs ſiue eccleſia ſibi commiſſa.[& ædificabit templũ dño]i.Chri-
ſto parabit plebẽ fidelẽ,& in cordibus gregis ſui cõſtruet Deo cõſcientiæ domũ,facietq; con-
gregationem,cui præſidet,eſſe habitaculũ ſpiritus ſancti,non dæmonũ,expellendo ab eis do
miniũ vitiorũ atq; inſidias diabolorũ.Hoc vtique pertinet ad omnẽ prælatũ.[& ipſe portabit
gloriam,]quia cooperator atq; vicarius Chriſti eſt,& prælationis ſacerdotijq; honorẽ digne
poſſidet.Maximũ quoq; à Deo præmiũ ſortietur.Vnde ad Timoth.ait Apoſtolus: Qui bene
1.Tim 5. præſunt præsbyteri,duplici honore digni habeantur.Immo ſecundũ diuinũ Dionyſium,di-
uiniſſimũ eſt Deo cooperari in animarũ reductione ad Deũ.[& dominabitur]ſibi commiſſis
ſpirituali regimine cũ omni humilitate,ſolicitudine,ac timore.[& erit ſacerdos]re & nomi-
ne ſacra ſubditis adminiſtrando,eorũq; preces & vota Deo fideliter offerendo.[& conſilium
pacis erit inter duos illos]i.inter quoſcunq; ſubditorũ ſuorũ prius aliquando diſcordantes.
Quoniam quantum in ſe eſt,debet omnis prælatus indeſinenter conari,vt ſubditi inter ſe pa
Matt.5. cifice conuerſentur.Beati enim pacifici,quoniam filij Dei vocabuntur. Simili ratione infeli-
ces diſcordes, quoniam filij dæmonis probabũtur. Ideo ad Hebr.dicitur: Pacẽ ſequimini cũ
Heb.12. omnibus,ſine qua nemo Deũ videbit.[& qui procul ſunt]i.per diſſimilitudinem vitiorũ lon-
ge diſtant à Deo,& à conuerſatione electorũ ipſius.[venient]per pœnitentiam ſalutarem.[&
ædificabũt in templo domini]i.in eccleſia Chriſti virtuoſe operabũtur, & proximos bonis
exemplis roborare curabũt.Boni enim prælati tales frequenter conuertũt,ita vt vbi abunda-
nit iniquitas,abũdet & gratia.Hinc Eccl. 10. ſcriptum eſt: Secundum iudicem populi, ſic &
miniſtri ei⁹. Et qualis eſt rector ciuitatis,tales & habitãtes in ea.Poſtremo [coronæ erũt He-
lim & Tobiæ & Idaidæ &c.]i. quanuis ornamenta iſta virtutũ atq; donorũ exiſtentiũ in mẽ-
tibus ſubditorũ eorũ,prælatis,& maxime Chriſto,attribuantur, nihilominus remanent eis &
decorantur eiſdem,ſuntq; eis[memoriale in templo domini]i. in eccleſia militanti merẽtur
per ea perpetuam,honorabilem,ac felicem habere memoriã.Deus enim glorificantes ſe glo
rificat,& Salomon ait Prouerb.10.Memoria iuſti cum laudibus,nomen autem impiorũ pu-
treſcet.Videmus nanq; ad oculum, quàm præclare atq; magnifice Deus ſanctos ſuos in tota
eccleſia mirificet & exaltet,tanto plane ſublimius,quo illi gloriam & honorem Dei ſynceri-
us intenderunt & acquiſierunt.

¶ Expoſitio Cap. VII. Et factum eſt in anno quarto Darij regis. Art. X.

ET factum eſt in anno quarto Darij regis, factũ eſt verbum dñi ad Zachariam in quarta
noni menſis]i.die quarto menſis noni,[qui eſt Caſleu]id eſt, in lingua Hebræa ita vo-
catur. [miſerunt ad domum Dei]quidam adhuc in Babylonia demorantes, videlicet
[Saraſar & Rogumelech,& viri qui erant cũ eis,]iſti miſerunt nuncios ad templum. [ad de-
precandum faciem dñi,]quatenus miniſtri templi, & prophetæ ac cæteri iuſti, ac ipſi quoq;
eorũ nũcij,orarẽt Deũ verũ pro ipſis,q in tẽplo illo ſpecialiter ſe eſſe,habitare,& exaudire al-
ſeruit.Itaq; Saraſar iſte nõ fuit vnus de nũcijs,vt quidã affirmant.Multi inſup dicũt,viros pfa-
tos fuiſſe Iudæos,Hiero.vero refert,q Hebræi dicũt eos fuiſſe Perſas & duces Darij regis Deũ
timẽtes.[vt dicerẽt]nũcij iſti ex parte mittentiũ, [ſacerdotibus domus domini exercituum &
pphetis: Nũquid flendum mihi eſt]populo Dei in Babylonia remanẽti,[in quinto mẽſe, vel
ſanctificare me debeo]i.per ieiuniũ emundare,[ſicut feci multis iã annis:]videlicet ſeptua-
ginta,qbus vaſtitas tẽpli durauit. Iudæi quippe in Babylone annuatim plãxerũt & ieiunaue-
rũt die,quo vrbs Hieruſalẽ & tẽplum euerſa fuerũt à Chaldæis menſe quinto, ſimili modo fe
cerũt ſeptimo mẽſe,propter occiſionem Godoliæ,& diſperſionem Iudæorũ qui erãt cũ ipſo.

Quo-

Quoniam ergo nunc iſti in Babylone audierunt vrbem & templum pene inſtauratam,dubi
tabant,an iuxta priſtinum morem flere ac ieiunare deberent,an potius inde ceſſare atq; læ-
tari,quia mutata cauſa,mutatur effectus.[& factum eſt verbum dñi ad me,dicens: Loquere
ad omnem populum terræ,& ad ſacerdotes] i.ad vniuerſos qui de Iudæa ad templum con-
currunt,& per eos ad alios non præſentes,dicens:[Cum ieiunaretis,& plangeretis in quinto
& ſeptimo]menſe pro cauſis iam tactis,[per hos ſeptem annos]quibus Babylonica durauit
captiuitas, [nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi?] i.abſtinẽtia veſtra mihi nõ placuit,nec erat
actus virtutis debito modo exhibitus, quoniam abſtinendo à cibis,non abſtinuiſtis à diui-
norum præceptorum tranſgreſſionibus. [& cum comediſtis & bibiſtis] immoderanter &
cum ſenſuali affectu ſeu delicate, [nunquid nõ vobis comediſtis, & vobiſmetipſis bibiſtis?]
i.ad veſtram voluptatem & carnalitatem, non ad meum honorem, illa feciſtis. [Nunquid
non hæc ſunt verba,quæ loquutus eſt vobis dominus?]i.immo ſunt verba Dei,de modo ie-
iunandi virtuoſe,& etiam vitioſe,quæ dixit dominus [in manu prophetarum priorum]i.p
miniſterium prophetarum,qui ante Babylonicam captiuitatem fuerunt, [cum adhuc habi
taretur Hieruſalem]à Iudæis,[& eſſet opulenta, & vrbes eius] quarum ipſa metropolis fuit,
[in circuitu eius]habitarẽtur, [& ad auſtrum,& in campeſtribus]i.ad omnem ſitus differen
tiam[habitaretur]quantum ad vrbes ad ipſam pertinentes. Deniq; Eſaias alijq; prophetæ
ſufficienter inſtruxerũt Iudæos,quale ieiunium Deo placeret,& quale non. Cum enim in- Eſa.58.
terrogarent inordinate ieiunãtes: Quare ieiunauimus,& non aſpexiſti? Reſpõdit dominus:
Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra,ecce ad lites & cõtentiones ieiunatis.No
lite ieiunare ſicut vſque ad hanc diem,vt audiatur in excelſo clamor veſter.Deinde de virtu
oſo ieiunio ſubditur:Nonne hoc eſt magis ieiunium quod elegi,Diſſolue colligationes im
pietatis,frange eſurienti panem tuum,& egenos vagoſq; induc in domum tuam,cum vide
ris nudum,operi eum?Hinc quoque Iohel diſſeruit:Sanctificate ieiunium,hoc eſt,aliarum Ioel.2.
virtutum actibus ipſum perficite.Idcirco iam ſubditur:[Et factum eſt verbum domini ad
Zachariam,dicens:Hæc ait dominus exercituum,dicẽs:Iudicium verum iudicate]i.ex vir-
tute iuſtitiæ ſecundum directionem prudentiæ, ſententiam & proprios actus diſcutite,diju-
dicate,punite,ne amore vel odio à recto tramite recedatis,nec alicuius perſonam accipiatis,
nec munera diligatis.Hoc demum & Chriſtus in Euangelio ait:Nolite,inquiens, ſecũdum Ioan.7.
faciem iudicare, ſed iuſtum iudicium iudicate. Porro quod alibi dicit, Nolite iudicare, vt
nõ iudicemini:dictum eſt de iudicio temerario,vſurpato, inordinato. Vnde Moſes ſcribit: Leuit.19
Iuſte iudicabis,nec conſideres perſonam pauperis,nec honores vultum potẽtis.Et alibi: Sic
paruum audietis vt magnum, quia iudicium Dei eſt. Væ itaque eis, præſertim iudicibus ac
prælatis,qui ſecundum affectionem potius iudicãt, quàm ſecundum rationem. Propter q̃d
2.lib.Paral.Ioſaphat ait iudicibus ſuis: Videte quid faciatis.non enim hominum exercetis
iudicium,ſed domini:& quicquid iudicaueritis,in vos redũdabit.Sit timor domini Dei ve-
ſtri vobiſcum,& cum diligentia cuncta facite.Inſuper iudicando non palpemus,nec vane iu
ſtificemus noſipſos,ſed fortiter arguamus, quia vt ait Apoſtolus:Si noſipſos dijudicaremus, 1.Co.11.
non vtiq; iudicaremur.[& miſericordiam,] quãtum ad interiorem compaſſionis affectum.
[& miſerationes]quantum ad opera pietatis. [facite vnuſquiſq; cum fratre ſuo]i.proximis,
primo cognatis atq; fidelibus,ſi indigeant,ſecundum ordinem charitatis, ſpirituali,nõ car
nali,amore.Beati enim miſericordes,quoniam miſericordiam conſequentur. Et iudicium Mat.5.
ſine miſericordia fiet ei,qui non fecerit miſericordiam.[viduam, pupillum, & aduenam,& Iac.2.
pauperẽ nolite calumniari] Hæ nanq; perſonæ ſunt magis deſtitutæ humano ſolatio,& ma
gis miſerabiles ſunt.Ideo maior eis eſt pietas impendenda,non calumnia inferenda, ſecun-
dum quod ait Pſalmiſta: Iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iuſtificate. Mo- Pſal.81.
ſes quoq; proteſtatur Deu.10.Deus facit iudicium pupillo & viduæ,amatq; peregrinum.[&
malum]i.nocumentum[vir fratri]i.proximo[ſuo non cogitet in corde ſuo] cum conſenſu
& mora.Ex quo patet error dicentium cogitationem non eſſe peccatum, quoaduſq; proce
dat in opus.[& noluerunt attẽdere] verba iſta patres veſtri ante deſtructionem Hieruſalem,
[& auerterunt ſcapulam recedentes]id eſt,cor ſuum ex malitia auerterunt à me,ſicut is qui
hortantem contemnit,& ex contemptu dorſum ſibi in faciem vertit. Vnde Hierem.18.do-
minus ait de iſtis:Verterunt ad me dorſum,& non faciem. [& aures ſuas aggrauauerunt]id
eſt,aures cordis impleuerunt peccatis,quę ſunt grauiſſima animæ onera vſque in infernum
eam prementia,ſicut fertur in Pſalmo 37.Quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt ca-
put meum,& ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me.[ne audirent]verba ſalutis,[& cor ſu-
um poſuerunt vt adamantem]id eſt,obſtinatum atque duriſſimum exhibuerunt,[ne audi-
rent legem]obſeruando diuina præcepta,[& verba]exhortatoria,ſaluberrima atq; prophe-
tica,[quę miſit dominus exercituum in ſpiritu ſuo ſancto]id eſt,in ſpirituſancto, & ex reue-
latione ipſius[per manum] id eſt, ſubminiſtrationem [prophetarum priorum]Hieremiæ,

Eſaiæ, & aliorum qui Babylonicam captiultatem præceſſerunt. Simile huic eſt illud Eſa.6.
Incraſſatum eſt cor populi huius,& auribus grauiter audiuerunt. Hinc Hieremias aſſerit:
Hiere.5. Indurauerunt facies ſuas ſuper petram,& noluerunt reuerti. Et iterum:Non audiuerunt(in
& 44. quit)nec inclinauerunt aurem ſuam,ſed indurauerunt aures ſuas, ne audirent,& ne recipe-
rent diſciplinam. Porro ſecundum Hieronymum,Adamas lapis duriſſimus eſt,ita vt omnia
metalla confringat,& à nullo confringatur.[Et facta eſt indignatio magna]id eſt,grandis
& rigoroſa punitio Iudæis inflicta eſt[à domino exercituum. Et factũ eſt ſicut loquutus eſt]
quia per Chaldæos vaſtati ſunt,ſicut prophetæ diuinitus prænunciauerunt.[& ſicut non au
dierunt]verba mea,[ſic clamabunt,& non exaudiam] eos in tempore neceſſitatis, vel quia
ex timore ſeruili precati ſunt,& neceſſitate cõpulſi, non charitate inducti: vel quia in præ-
Eſa.1. ſenti ſeculo volui eos corrigere, ne in æternum perirent. Vnde per Eſaiã dominus ait:Cum
extẽderitis manus veſtras,auertam oculos meos:& cum multiplicaueritis preces,non exau-
diam.[& diſperſi eos per omnia regna quæ neſcierunt]id eſt, per diuerſa ac plurima regna,
in quæ tranſlati fuerunt,& eis incognita erant,puta per regna Aſſyriorum, Chaldæorum,
Perſarum,Medorum,& regiones illis ſubiectas.[& terra deſolata eſt ab eis]eorum incola-
tu priuata,[eo q̃ non eſſet tranſiens & reuertens]per eam de populo Iudæorum.[& poſuerũt
terram deſiderabilem]id eſt, terram promiſſionis vberrimam, lacte & melle manantem,de
qua cantatur in Pſalmo 105. Pro nihilo habuerunt terram deſiderabilem. Et Moſes aſſerit
eam inter omnes terras egregiã.[in deſertum]id eſt,ſuis peccatis id meruerunt,q̃ per Chal
dæos in ſolitudinẽ eſt redacta,habitatorib⁹ eius ſublatis. ¶Deniq; q̃d in huius capituli prin
cipio dictum eſt contra Iudæos indiſcrete abſtinentes, myſtice applicandum eſt oĩbus Chri
ſtianis,non internis,ſed rudibus,qui pietatis actus & interiorem profectum,ac virium ani-
mæ reformationem non ſatis curantes,ſed negligentes,corporalem exercitationem & exte
riores obſeruantias habent pro magno,faciuntq; ſcrupuloſitatẽ non paruam in minus prin
cipalibus,& principalia non aduertunt,charitatem,humilitatem, patientiam, mititatem.
Si jeiunia Iſtis,ſi ieiunia ſua & cætera exteriora ſua exercitia cupiunt Deo placere,inculcandum eſt,vt
iuxta ſenſum præinductum,verum iudicium iudicent, ſuiſq; proximis cõpaſſiui,benigni,
ac liberales exiſtant, mentem ſuam ſemper in Deo ſtabiliant,omnem cordis duritiam prot
ſus abijciant,ſintq; molles ac patuli ad ſuſcipiendum in ſe verbum Dei. Alioquin terra eo-
rum erit deſolata,id eſt, ſpirituſſancti inhabitatione priuata,& per varia vitia diſpergentur.

¶Expoſitio literalis octaui cap. Et factum eſt verbum domini exercituum
ad me. Articulus vndecimus.

POſtquam præcedenti capitulo dominus populum Iudæorum multipliciter increpauit,
nunc varijs promiſſionibus conſolatur eundem, more optimi medici, poſt potionem
Luc.10. amaram adhibens remediũ dulce ac lenitiuum:ſic enim Samaritanus ille pijſſimus in-
fudit vinum & oleum.[Et factum eſt verbum domini exercituum ad me,dicens: Hæc dicit
dominus exercituum:Zelatus ſum Sion zelo magno.] Hoc idem ſcriptũ eſt atq; expoſitum
1.cap. Synagogam quippe ſiue Iſraeliticum populum, qui hic nomine Sion deſignatur, de-
ſponſauit ſibi Deus, & quaſi in coniugẽ ſibi aſſumpſit, dum ei in deſerto tradidit legem,ne
de cætero mente fornicaretur cum idolis gentium,ſicut in hoc de Ezechiele multa myſtice
conſcribuntur. Propter quod Hiere.2. dominus loquitur: Recordatus ſum tui,miſerans ado
leſcentiam tuam & charitatem deſponſationis,quando ſecuta es me in deſerto. Itaq; ſingu-
lari quodam amore Deus Sion dilexit,quemadmodum & Deut.10. Moſes conteſtatur: Pa-
tribus tuis conglutinatus eſt dominus Deus tuus, & elegit eos, amauitq; ſemen eorum poſt
eos.[& indignatione mea zelatus ſum eam]i. contra tranſgreſſiones ipſius ex zelo meo ad
eam indignatus ſum valde,non motũ paſſionis vel trãquillitatis habẽdo, ſed rigoroſam pu
nitionẽ infligẽdo,ſicut vir vxorẽ peccantẽ dire redarguit. Iſta indignatio fuit,q̃ tradidit eã
manibus aduerſariorum Aſſyrijs atq; Chaldæis,vt patet in lib. Regum. [Hæc dicit dñs exer
cituum:Reuerſus ſum ad Sion]ab effectu iuſtitiæ ad miſericordiæ dulcorẽ,ad populũ iſtum
ſine mea mutatione conuerſus ſum,& pœnitenti indulſi,ac gratiam præſtiti.[& habitabo in
medio Hieruſalem] i. in tẽplo ac populo,corda bonorum per charitatem ac gratiam inha-
bitãdo. Chriſtus q̃q; verus Deus & homo, Deus deorum,in Sion viſibiliter cõuerſatus ac viſus
eſt.[Et vocabit̃ Hieruſalẽ ciuitas veritatis]i. veri Dei, vel veritatis vitæ,doctrinæ atq; iuſti-
tiæ,eo q̃ poſt reditũ à Chaldæa, fuerint in Hieruſalẽ viri ꝑfecti ac virtuoſi,veritatẽ in oĩbus
colẽtes,loquẽtes,ac diligẽtes. Iſtud tamẽ præcipue verificatũ eſt ꝑ Chriſti aduentũ,q in Hie-
ruſalem pluries ꝓdicauit,in quem & vrbs poſtea credidit.[& mons dñi exercituum] i. mons
Sion,in q̃ conſtructũ eſt templum,vocabitur[mons ſanctificatus]i. ab idololatria expurga-
tus,diuinoq; cultui deputatus,de q̃ fertur in Pſal.77. Induxit eos in montem ſanctificatiõis
Eſa.1. ſuæ. Hinc in Eſaia dñs ait:Poſt vocaberis ciuitas iuſti,vrbs fidelis.[Hæc dicit dñs exercituũ
adhuc habitabũt ſenes & anus in plateis Hieruſalẽ]i. viri & fœminæ non interficient̃ nũc,vt
ante

ante tempore Babylonicæ vaſtitatis,ſed naturalis periodi curſum implebũt.[& viri baculus
in manu eius præ multitudine dierum]i.viri adeo erunt antiqui,ꝙ deficientia atq; tremen-
tia membra baculo ſuſtentabunt.[& plateæ ciuitatis] Hieruſalem [complebuntur infantib⁹
& puellis ludentibus in plateis eius]i.ingens erit ſecuritas, pax,& propagatio hominum in
Hieruſalem,ita vt adoleſcentior ætas,iuxta conſuetudinem ſuam, luſibus vacet.Hinc p̃ Hie
re.loquitur dñs 33.Adhuc audietur in loco iſto vox gaudij,& vox lætitiæ,vox ſponſi & vox
ſponſæ,dicentium:Cõfitemini dño exercituum,q̃m bonus, q̃m in æternũ miſericordia eius.
[Hæc dicit dñs exercituum, ſi difficile videtur in oculis reliquiarum populi huius] i.ſi & q̃uis
vobis qui de Babylonica captiuitate ſuperſtites eſtis atq; reuerſi,videatur difficile,vt Hieru
ſalem ad tantam(ſicut iam dixi)hominum multitudinem,reparationem & proſperitatẽ p̃-
tingat,[in diebus illis]i.tempore iſto,quo hoc futurum dixi. Iſtud eñ videbatur multis in-
credibile,eo ꝙ tempore prophetiæ huius,adhuc pauci eſſent ibidẽ Iudæi.[Nunquid in ocu
lis meis]i.in luce ſapientiæ & virtute oĩpotẽtiæ meæ,[difficile erit]iſtud implere, [dicit dñs
exercituum?]non vtiq;.Ideo in Euangelio ait Saluator:Quæ apud hoĩes impoſſibilia ſunt, Marc. 10.
poſſibilia ſunt apud Deũ.Hieremiæ quoq; 32.habetur:Dñe Deus,non erit difficile oĩe ver-
bum.[Hæc dicit dñs exercituum:Ecce ego ſaluabo populum meum de terra orientis, & de
terra occaſus ſolis] i.de captiuitate ſeu diſperſione, qua diſperſi ac capti fuerunt in diuerſis
partibus mundi,ſ.in oriente & occidente,eruam eos.[& adducam eos ad Iudæam]& habi-
tabunt in medio Hieruſalem,& erunt mihi in populum per ſpecialem gratiam,quam eis p̃-
ſtabo,[& ego ero eis in Deum]per præcipuam deuotionem eorum ad me,[in veritate]i.ve-
ra fide,& ſana doctrina,& iuſtitia,qua reddent vnicuiq; quod ei debetur, videlicet Deo &
ſibi ac proximo.Vt autem refert Hieron. quidam Hebræi aſſerunt, hæc impleta poſt ipſum
Zorobabel vſq; Herodis alienigenæ tempus,quoniam interim tẽplo reparato & vrbe,multi
Iudæorum de multis mundi partibus ad Hieruſalem habitandi gratia confluxerunt.Verius
tamen pleniusq; impletum eſt poſt Chriſti aduentum, quando per Apoſtolorum prædicati
onem multi vbiq; Iudæi & gentiles à Deo electi,conuerſi ſunt: ſpũaliter quoq; per fidem &
charitatem adducti, habitauerunt in ipſa eccleſia, de quibus & Chriſtus prædixit: Multi ab Matth. 8.
oriente & occidente venient &c. Quicquid hic breuiter dicitur, in Hieremia & Ezechiele,
immo & in Eſaia diffuſius ſcribitur. ſed breuitati ſtudens, allegationes dimitto. Hæc dicit
dñs exercituum:Confortentur manus veſtræ(o Iudæi) & viriliter agite confidentes in do-
mino,qui auditis in his diebus quibus templum quotidie proſperatur,ſermones iſtos per
os prophetarum,videlicet Aggæi & Zachariæ,loquentium vobis in die,qua fundata eſt do
mus dñi,de qua die ſuprà dictum eſt,vt templum ędificaretur.Ad hoc enim domus Dei ſeu
templum fuit fundata,vt ædificaretur perfecte.Siquidem ante dies illos,i.antequam templũ
ædificaretur,merces hominum non erat,nec merces iumentorum erat.i.homines & iumen-
ta,in agricultura,in mercimonijs alijsq; diuerſis operibus infructuoſe & fruſtra laborauerũt,
ita vt vix neceſſaria victui obtinerent.De hac terræ ſterilitate propter negligentiam populi
circa ædificationem templi inducta, dictum eſt plenius in Aggæo propheta.neq; introeun
ti,neq; exeunti,propria loca.i.habitatoribus terræ, erat pax præ tribulatione.i.aduerſario-
rum perſequutione atq; multiplici aduerſitate.Hoc clarius patet in lib. Eſdræ,vbi inter cæ-
tera dicitur in principio libri Neemiæ: Qui remanſerunt in prouincia, in tribulatione ma-
gna ſunt & in opprobrio. Et murus Hieruſalẽ diſſipatus eſt,& portę eius cõbuſtæ ſunt igne.
[& dimiſi omnes homines,]puta Iudæos à captiuitate reuerſos,[vnumquenq; contra proxi
mum ſuum]i.domeſticas inſidias inter ſe,permittente me,habuerunt.Iſta tamẽ diſtributio
eſt accommoda. De hoc quoq; in Eſdra habetur, quemadmodum quidã Iudæorum fratres
ſuos vendebant,ſuperiores quoq; grauabant populum,& ſubditos oppreſſerunt.[Nunc au- Neem. 5.
tem]dum ædificationi templi fortiter inſudatis,[non iuxta dies priores faciam reliquijs po
puli huius,dicit dominus exercituum]i.populum iſtum, qui de multis paucus remãſit,non
ita affligam,ſicut p̃dictis afflixi diebus.[ſed ſemen pacis erit]i.filij pacis erunt,me eis pacem
donante.Vel ſemen pacis erit,i.ſemen eorum in terram proiectũ, pacifice excoletur & ger-
minabit.Ideo ſubditur:[Vinea dabit fructum ſuum,& terra dabit germen ſuum, & cæli]ae-
rei[dabunt rorem ſuum]quia ex nubibus in aere motis,humor ad terræ fœcundationẽ deſcẽ
dit.[& poſſidere faciã reliquias populi huius vniuerſa hæc] terræ naſcentia, ita ꝙ hoſtes ter-
ram non occupabũt.[Et erit]i.fiet quod dicam, [ſicut eratis maledictio in gentibus domus
Iuda & domus Iſrael]i.quemadmodũ vos,o duæ tribus,p̃ domũ Iudæ ſignificatæ,& vos de-
cem tribus p̃ domũ Iſrael deſignatæ, à gẽtibus maledicebamini tanq̃ infelices,egeni & miſe
ri,iuxta illud Hiere.Dabo eos in vexationẽ & maledictionẽ & in ſtuporẽ & ſibilũ gentibus. Hiere. 29.
[ſic ſaluabo vos]de tribulationibus p̃inductis.[& eritis benedictio] i.felices vos reputabũt,
Nolite timere]carnali ſeu mũdano timore.[cõfortentur manus veſtræ,q̃a hæc dicit dñs ex-
ercituum:Sicut cogitaui vt affligerẽ vos, cum ad iracundiã me prouocaſſent patres veſtri]

Ba-

Babylonica ſ.captiuitate inſtante,quando patres veſtri idololatriæ deditι erant,& etiã poſtea,[ſic conuerſus,cogitaui in diebus iſtis]quibus circa templum efficaciter laboratis,[vt benefaciam Hieruſalem & domui Iuda]id eſt, duarum tribuum populo à Chaldæa reuerſo. Loquitur autem Deus affectu & more humano, vt melius capiatur, quanquam in ipſo imperturbabili atque inuariabili Deo, nulla prouocatio ſit ad iram,neque conuerſio mutationem ponens in ipſo.Qualiter vero iſta ſibi conueniant, dictum eſt ſæpe.Hinc demum Hieremiæ 29.habetur:Ego ſcio cogitationes,quas cogito ſup vos,ait dominus, cogitationes pacis,& non afflictionis,vt dem vobis finem & patientiam.[Nolite timere. Hæc ſunt ergo verba quę facietis]id eſt,ſubſcripta pręcepta ſeruabitis,vt mereamini beneficia repromiſſa ſemper tenere.[Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo]id eſt, nullus alteri mentiatur,ſed veritatem ſimplici proferat corde,ſecundum exigentiam cauſæ, loci, ac temporis,obſeruando circunſtantias ad operationem virtutum requiſitas.[Veritatem & iudicium pacis]id eſt,quo pax reparetur ac conſeruetur,[iudicate]id eſt,iudicando perfecte,[in portis noſtris]o iudices populi,ſiquidẽ olim apud Iudæos iudices reſidebant in portis,ſicut & Mo-
Deut.16. ſes iuſſit:Iudices conſtitues in portis tuis,vt ab omnibus facilius inueniretur, & ne ruſticani atque agricolæ compellerentur ingredi vrbes,& rerum ſuarum pati diſpendiũ.[& vnuſquiſq; malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris,& verbum mendax ne diligatis.]Immo vt colubrum inceſſabiliter abhorreatis.[omnia enim hæc ſunt quæ odi,di-
Iudith.5. cit dominus]qui deteſtatur,odit & reprobat omne peccatum. De quo ſcriptum eſt in libro
Deut.25. Iudith:Deus odit iniquitatem.Et Moſes ait:Auerſatur dominus omnem impietatem. [Et factum eſt verbum domini ad me,dicens:Hæc dicit dominus exercituum:Ieiunium quarti] menſis quo dirupta & capta eſt Hieruſalem à Chaldæis, vt patet quarto Regum,quo etiam
4.Reg.25 menſe ſecundum Hebręos,Moſes tabulas teſtamenti confregit,[& ieiunium quinti]menſis,
Exod.32. quo incenſum eſt templũ vrbsq; Hieruſalem à Chaldæis, quo & Iudæi in deſerto iuſſi ſunt
2.Par.23. in eremum regredi,eo q̃ propter verba exploratorum contra dominum grauiter murmu-
Num.13. raſſent.[& ieiunium ſeptimi menſis,quo occiſus eſt Godolias, & qui ſecum erant Iudæi,di-
4.Reg.25 ſperſi ſunt.[& ieiunium decimi]menſis,quo propheta Ezechiel, & ſecum conſiſtentes in Babylone Iudæi,primo audierunt templum eſſe combuſtum,Hieruſalemq; deſtructam. [erit domui Iudæ]id eſt,populo ſynagogæ,[in gaudium & lætitiam] mentis & corporis,iuxta il-
Pſalm.83 lud:Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Delectatio ſiquidem cordis redundat in corpus, atque in facie lucet,iuxta illud Prouerbiorum decimoſeptimo: Animus gaudens ætatem floridam facit,ſpiritus triſtis exiccat oſſa. [& in ſolennitates præclaras] id eſt,ſicut hucuſque habuerunt iſta ieiunia in luctu & gemitu propter aduerſa, quæ temporibus prænominatis cõtigerunt,ita deinceps habebit ea cum gaudio & feſtiuitatibus magnis, propter bona eis à me nunc promiſſa.His verbis ſoluitur quæſtio,quæ præcedenti mouebatur capitulo,de obſeruatione ieiunij quinti ac ſeptimi menſis. [Veritatem tantum & pacem diligite]veritatem videlicet triplicem,& triplicem pacem,videlicet veritatem doctrinæ,vitæ,iuſtitiæ,pacem pectoris,temporis,æternitatis.Hæc igitur tantũ amanda ſunt,non vt alia non amentur,ſed vt iſta principalius, quàm corporalia exercitia diligantur, nec aliquid his contrarium admittatur.Ecce his verbis iubemur vere,iuſte, atque pacifice inuicem conuer-
Marc. 9. ſari.Vnde & Chriſtus ait:Pacem habete inter vos.Et:Beati pacifici,quoniam filij Dei voca-
Matth.5. buntur.Apud Iohannem quoque: Si manſeritis,inquit, in ſermone meo,vere diſcipuli mei
Ioan.8. eritis,& cognoſcetis veritatem,& veritas liberabit vos.[Hæc dicit dominus exercituum:Vſquequo veniant populi]prædicta ieiunia erunt Iudæis in gaudium & ſolẽnitates præclaras. Veritatem etiam & pacem diligenda eis præcipio, quouſque veniant populi,[& habitẽt in ciuitatibus multis]id eſt,Iudæi in vrbibus ſuis hucuſque deſtructis multiplicentur, [& vadant habitatores]vrbium harum,[vnus ad alterum,dicentes: Eamus] Hieruſalem,[& deprecemur faciem domini]in templo iam reparato,[& quæramus dominum exercituum]id eſt, ei placere,vniri,obedire,eumq; perfectius noſcere ſtudeamus per opera bona.Iudæi etenim certis temporibus anni tenebantur venire ad templum. [Vadam etiam ego] Iſtud, ſi ordinem literæ rite penſemus,eſt verbum in perſona domini exercituum, & de ipſo dictum, vt ſit ſenſus: Vadam etiam ego dominus exercituum cum alijs ad templum,quod vtique in do-
Luc.1. mino noſtro Ieſu Chriſto,vero Deo & homine,impletũ eſſe euangelici teſtantur. Vnde his verbis implicite inſinuatur incarnatio vnigeniti filij Dei.Hinc alij p̃cedentia verba p̃ tempore Chriſti exponunt,vt ſit ſenſus:Vſquequo veniant populi ad fidẽ Chriſti,nempe vſq; ad id temporis cæremonialia legis durauerunt, & habitent in ciuitatibus multis, non in Iudæa duntaxat,ſed in omni orbe terrarum,& vadant habitatores,dicentes:Eamus,& precemur fa-
Ioan.4. ciem domini,in eccleſia Chriſti orãtes patrem in ſpiritu & veritate, in omni loco puras ma-
1.Tim.2. nus ad Deum leuantes.[Et venient populi multi,& gentes robuſtæ ad quærẽdum dominum exercituum in Hieruſalem,& deprecandã faciem domini:] quia ad templum illud nõ ſolum

Iudæi,

Iudæi,ſed multi quoq; gentilium orandi gratia confluxerunt, quemadmodum ex Euange-
lio Ioan.12.comprobatur.Huic inſuper expoſitioni ſequentia amplius conſonant. [Hæc di
cit dominus exercituum:In diebus illis]videlicet tempore promulgationis euãgelicæ legis,
ſeu apoſtolicæ prædicationis,[in quibus appræhendent decem homines ex oĩbus linguis
gentium,& appræhendent fimbriam viri Iudæi] i. veſtimentum Chriſtianorum ex Iudai-
ſmo in Chriſto credẽtium, præſertim Apoſtolorum,[dicẽtes:Ibimus vobiſcum,] i.Deum
colemus,& in eccleſiam colligemur,ſicut & vos credendo in Chriſtum. [Audiuimus enim]
ex fama miraculorum & documentorum veſtrorum ex lege & propheiis[quoniam Deus]
verus,vnus ac trinus,ſeu Chriſtus[vobiſcum eſt]per gratiam prçeminentem & ſingularem.
Porro per decem,qui eſt numerorum terminus,numerusq́; perfectus,multitudo ſeu vniuer
ſitas gentilium Apoſtolis cohærentium,atq; in Chriſtum credentium,deſignatur.Innume
rabiles enim adhçſerunt eiſdem.¶Poſtremo quod ait,Decem homines ex omnibus linguis,
dupliciter accipi poteſt.Primo,quod ex qualibet lingua decem homines iſtud acturi ſint.
Secundo,ꝙ ex omnibus ſimul,ſed vtroq; modo tempore Apoſtolorum extat impletum.

¶De ſpirituali eiuſdem VIII.capituli intellectu. Art. XII.

QVod in præſentis capituli exordio ad literam dictum eſt de ſynagoga, ſpiritualiter de
Chriſti eccleſia & qualibet anima Chriſtiana accipi poteſt.Itaq; dominus ait:[Zela-
tus ſum Sion]i.eccleſiam,ſeu animã Chriſtifidelem,[zelo magno]Ipſa enim eſt ſpon
ſa Chriſti,qui ex amore ſuo ad eam factus eſt homo pro ea,&proprio ipſam ſanguine libe-
rauit,ad quam ait in Cant.Vulneraſti cor meum ſoror mea ſpõſa. propter quod ad Ephe. Cant. 4.
5.dicit Apoſtolus:Chriſtus dilexit eccleſiam,& tradidit ſemetipſum pro ea,vt illam ſancti- Ephe. 5.
ficaret. Sed & ipſemet Chriſtus in Ioanne proteſtatur: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi Ioan.15.
vos.Et indignatione magna zelatus ſum eam,quoniam quo eam plus diligo,eo peccata il-
lius amplius odio,& ſtatim caſtigationẽ adhibeo,iuxta illud Apocalypſis: Ego quos amo, Apoc. 3.
arguo & caſtigo. Reuerſus ſum ad Sion,quoniam pœnitentẽ clementer recipio, gratiamq́;
refundo:immo nondum pœnitentem Chriſtus frequenter pijſſime præuenit,ad bona inſti-
gat,ad gratiam aptat, ſpiritualiter viſitat, & operi manuum ſuarum In vitiorum cœno ia-
centi, adiutricem porrigit manum,de lacu miſeriæ & de luto fæcis ipſam educens, & habi-
tabo in medio Hieruſalem,i.in pectore animæ ſeu eccleſiæ,diuinæ pacis viſioni fideliter in- Pſal. 39.
hiantis.Ideo orat Apoſtolus: Det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ, virtutem corrobora- Ephe. 3.
ri in interiori homine per ſpiritumſanctum, habitare Chriſtum per fidem in cordibus ve-
ſtris.&vocabitur Hieruſalem.i.eccleſia,ciuitas veritatis,videlicet Chriſti,qui ait:Ego ſum
via,veritas,& vita. De qua fertur in Pſalmo: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.In eccleſia Ioan. 14.
nempe eſt vnio ciuium,quibus ſcribit Apoſtolus:Iam non eſtis hoſpites & aduenæ,ſed eſtis Pſal. 86.
ciues ſanctorum & domeſtici Dei. Anima quoque iuſti,ciuitas Chriſti cenſetur: quia in ea Ephe. 2.
eſt cogitationum & affectionum,tanquam aurum, ſub rationis Imperio ordinata conſen-
ſio,& mons ſanctificatus, propter contemplationis ſublimitatem, vitæ eminentiam, gratiæ
apicem.De quibus ciuitate ac monte ad Hebræos legitur: Acceſſiſtis ad montem Sion,& ci Heb. 12.
uitatem Dei viuentis,Hieruſalem cæleſtem.Hæc dicit dominus:Adhuc habitabunt ſenes &
anus,i.in virtutum perfectione maturi, animo graues, in virtutibus exercitati, quibus lacte
opus non eſt,ſed ſolidum queunt capere cibum,qui tentationibus probati ſunt atq; exper-
ti.Vnde Sapientiæ quarto habetur: Senectus venerabilis eſt,non diuturna,neque annorum
numero computata.Cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis, vita immaculata.
Verum vt Eſaias ait ſexageſimoquinto, Puer centum annorum morietur. De huiuſcemo-
di ſenibus ſcriptum eſt Eccleſiaſtic.decimooctauo: Non te prætereat narratio ſeniorum.Hi
moriuntur in ſenectute bona,ſenes & pleni dierum.Anus quoque ſunt ſimili modo accipi-
endæ,quæ & aliorum matres digne poſſunt vocari. De qualibus dicit Apoſtolus 1.Tim.5.
Viduas honora,quæ vere viduæ ſunt.Hi itaq; habitabunt,id eſt,ſtabiliter viuent ac perma-
nebunt, in plateis Hieruſalem, in diuinis præceptis atq; conſilijs,in virtutibus cunctis, præ-
ſertim in charitate Dei ac proximi,per has plateas ad æternam illam ſupercæleſtem Hieru-
ſalem itur & peruenitur. Vnde & ſcriptum eſt Pſal.30.Statuiſti in loco ſpatioſo pedes meos.
Et 118.Latum mandatũ tuum nimis. Spõſa quoq; In Cãticis p vicos & plateas quærit,quẽ diligit. Cant. 3.
Nec obſtat,ꝙ arcta eſt via,quæ ducit ad vitã:arcta eſt equidẽ,quia difficulter in ea pſiſtitur:& la-
ta,quia vt regia via oẽs capere poteſt,& per charitatẽ ad vniuerſos, etiam ad aduerſarios,ſe
extẽdit.Et viri baculus in manu eius,i.in horum ſeniorum manu ſeu poteſtate erit virga di-
rectionis,paterna correptio,authoritas prælationis, conſolatio & ſuſtentatio infirmorum,
idq́; conueniet eis præ multitudine dierum,i.merito ſanctæ conuerſationis,quam tempore
longo duxerunt.Vnde Apoſtolus non vult neophytum ordinari epiſcopũ.Propter quod Mo- 1.Tim.3.
ſes Deut.1.dixit: Date ex vobis viros ſapientes & gnaros,quorum cõuerſatio ſit pbata in tri-
bubus veſtris, & ponã eos vobis principes. Et de reprobo populo dominus Eſa.3.loquitur:

Dabo

Dabo pueros principes eorum,& effœminati dominabuntur eis. Et plateæ ciuitatis.i.man-
data eccleſiæ,cõplebuntur infantibus & puellis,i.innocentibus ſimplicibus, qui iuxta Chri
ſti doctrinam conuerſi ſunt,& facti vt paruuli,quibus dicit & Paulus 1.Corint.14. Nolite pu
1.Pet.2. eri effici ſenſibus,ſed malitia paruuli eſtote. Et Petrus in prima ſua Canonica: Deponentes
omnem malitiam & omnem dolum,& ſimulationes & inuidias,quaſi modo geniti infantes
rationabiles,lac concupiſcite.ludentibus in plateis eius,i.In diuinorum præceptorum obſer
uantijs cordialiter gloriantibus,atq; internam lętitiam geſtu corporali monſtrantibus,ſic-
2.Reg.6. ut & Dauid teſtatur: Ludam & ero humilis in oculis meis. Deniq; & Sapientia ait Prouer-
biorum octauo: Delectabar per ſingulos dies,ludens coram domino omni tempore, ludẽs
in orbe terrarum. Inſuper ſpiritualis recreatio & ludus ad eutrapeliam pertinens,competit
iſtis pro cauſa,loco,& tempore. Hæc dicit dominus: Si difficile videbitur in oculis reliquia
rum populi huius,licet reformatio eccleſiæ, & multiplicatio fidelium videatur impoſſibi-
lis,aut multum difficilis bonis Chriſtianis perpaucis,propter nimium lapſum fideliũ. Nun
Luc.1. quid in oculis meis difficile erit? non plane, quia non erit impoſſibile apud Deũ omne ver-
bum. Non ergo de reformatione eccleſiæ deſperemus, ſed quo maior eſt eius indigentia ac
ruina,eo inſtantius atq; feruẽtius diuinę pietatis imploremus ſuffragia. Hæc dicit dominus:
Ecce ego ſaluabo populum meum de terra occaſus ſolis. Vbiq; nouit dominus,qui ſunt ei-
us,& ſaluantur quicunq; præordinati ſunt ad vitam æternam. Confortẽtur manus veſtræ,&
indefeſſi in operibus bonis eſtote,qui auditis in dieb' his ſermones iſtos, de reformatiõe ec
cleſiæ promiſſionibusq; diuinis,& animarum profectu,per os prophetarum,à prædicatori-
bus atq; doctoribus,cæteriſq; deuotis,futurum Dei iudicium,ac omnium vẽturam finalem
1.Cor.14 remuuerationem iugiter vobis narrantibus,de quibus ad Corinthios ſcribit Apoſtolus: Pro
phetæ duo vel tres dicant,& cęteri taceant.[in die qua fundata eſt domus domini] i.animæ
veſtræ eſſe cœperunt domus,templum,ac thalamus ſponſi cæleſtis, per fidem formatam &
gratiæ infuſionem.[vt ædificaretur templum]i.per opera virtuoſa continuata voſipſi conſe
1.Cor.3. craremini in templum ſpiritusſancti,ſicut ait Apoſtolus: Templum Dei ſanctum eſt, quod
eſtis vos.[ſiquidem ante dies illos]i.antequam domus Dei modo præfato initiaretur in vo-
bis.[merces hominum non erat,nec merces iumentorum]i.nec literati, nec idiotæ aliquid
meritorie operabantur,quoniam charitate infuſa(quæ eſt animæ vita)carebant,& ſine gra
tia nihil futuræ beatitudinis promeretur natura.[neq; introeunti & exeunti erat pax]i.vera
Ecci 37. mentis tranquillitas in Deo.[præ tribulatione]i.vitiorum inordinatione & confuſione.ani
mus quippe inordinatus,ſibijpſi pœnoſus eſt: ſicut & vir eruditus,in Deo tranquillus,ſuauis
eſt animæ ſuæ.[& dimiſi omnes homines,vnumquenq; cõtra proximum ſuum.] Cum enim
charitas & gratia deeſt,mox oriuntur ex amore priuato lites,contentiones,diſcordiæ,& cæ
tera opera carnis.[Nunc autem]cum domum conſciẽtiæ mihi præparauerunt, [non iuxta
dies priores]quibus ſine gratia exiſtentes,ſine mercede fuerunt,[ego faciam reliquijs populi
huius]i.reſiduis Chriſtianis,[ſed ſemen pacis erit]i.filij pacis atq; pacifice mutuo conuerſan
Luc.20. tes.[Vinea]i.eccleſia,de qua ait in Euangelio Chriſtus: Homo quidam plãtauit vineam. De
Cant.8. qua ſcriptum eſt in Canticis: Vinea fuit pacifico.[dabit fructum ſuum] i. in bonis operibus
Pſal.51. fructuoſa erit,vt dicere queat: Ego autem ſicut oliua fructifera. Vel vinea iſta eſt Chriſtus,
qui ait Ioan.16. Ego ſum vitis vera,qui dedit & dat fructum,ſpirituales filios generando,&
de plenitudine ſuæ gratiæ cæteris influendo, ſuumq; meritum nobis per ſacramenta appli
cando & communicando.[& terra dabit germen ſuum]Terra iſta ſunt, de quibus ait Salua
Luc.8. tor: Quod autem in terram bonam cecidit,hi ſunt,qui audientes verbum Dei, corde bono
Pſal.84. & optimo retinent,& afferunt fructum in patiẽtia. Cum ergo dominus benignitatem dat
gratiæ ſuæ,terra noſtra dat fructum ſuum.[& cæli dabunt rorem ſuum] i.viri ſpirituales, &
contemplatiui prædicatores verbi Dei, verba eruditionis & conſolationis auditoribus ſuis
infundent,& corda eorum irrigabunt, ac fœcundabunt.[Et erit, ſicut eratis maledictio in
gentibus domus Iuda & domus Iſrael,ſic ſaluabo vos,& eritis benedictio.]Frequenter con-
tingit,vt aliqui Chriſtiani,ſiue ſeculares, ſiue religioſi, & præſertim religioſi & clerici,qui
ad perfectiorem vitam tenentur, ſuis exigentibus vitijs, gratia Dei priuentur, & deinceps
valde repręhenſibiliter conuerſentur, atque ob id ab alijs contemnantur & maledicantur.
Cumq; clementia Dei ad virtuoſam vitam reduxerit eos,catenus ſe emendant, vt alij ædifi
1.Pet.2. centur,& benedicant eiſdem. Ideo Petrus inducit: Abſtinete à carnalibus deſiderijs,quæ mi
litant aduerſus animam, conuerſationem veſtram inter gentes habentes bonam,vt in eo
quod detrectant de vobis, tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos conſideran-
Ibidem tes,glorificent Deum. Et rurſus: Hæc eſt, inquit, voluntas Dei, vt obmuteſcere faciatis im-
prudentium hominum ignorantiam. Cætera ex præcedenti articulo adeo lucide patent,vt
hic nihil reiterare oporteat. Veruntamen huic quod nunc ait propheta: Ieiunium quarti,
& ieiunium quinti,&c.erunt domui Iuda in gaudium, conſonat, quod in Matthæo loqui-
tur

tur Chriſtus: Cum ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ, triſtes. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, ſed patri tuo qui eſt in abſcondito. Docemur quoq; ex his ieiunia tẽporalia, & alia ab eccleſia inſtituta atq; præcepta diligenter ſeruare. Nõ em̃ ſine mortali peccato omittũtur, niſi adſit vere rationabilis cauſa. Siquidem Deo & eccleſiæ rectæq; rationi pariformiter obedire debemus. Poſtremo, ſic ieiunare debet Chriſtianus, vt vitia vniuerſa pro viribus vitet. Scriptum eſt enim: Homo qui ieiunat in peccatis ſuis, & iterum facit ea, quid proficit humiliando ſe? Iterum cum aliquem iuſtum ſenſatum & laudabiliter in omnibus ſe habentem conſpicimus, apprehendamus veſtem ipſius, dicentes: Ibimus tecum, audiuimus enim quoniam dominus tecũ eſt. Hoc'q; dicẽdo, ſequamur veſtigia eius, ſeu virtutum exempla. Ideo enim in Eccleſiaſtico dicitur: Cum videris ſenſatum, ſtatim euigila ad illum, & cum viro ſancto aſſiduus eſto. Matt. 6. Eccl. 34. 1. Pet. 2. Eccle. 6.

¶ Explanatio literalis Cap. IX. Onus verbi domini. Articul. XIII.

CApitulum nunc elucidandum, obſcuritatibus plenum eſt, atq; ob id à diuerſis diuerſimode explanatur. Porro diuus Hieronymus in exordio expoſitionis eius affirmat: Oĩs hæc viſio, ad vocationem geutium & extructionem eccleſiæ pertinet. Veruntamen expoſitio iſta ſancti Hieronymi, videtur alijs potius ſpiritualia & myſtica, quàm literalis: idcirco quidam exponunt ad literam de triumphis Iudæorum tempore Machabæorum, alij de victorijs Alexandri Magni. Iudæi vero putant hæc corporaliter adimplenda in aduentu regis Meſſiæ, quem inaniter præſtolantur venturum, & in hoc mundo temporaliter regnaturum. Ciuitates quoq; & regna hic expreſſa, immo totum orbem Iudęis ſubiectũrum, nõ obſtante quod in hoc ipſo cap. primus Chriſti aduentus in omnimoda paupertate deſcribatur. Primo igitur breuiter introducenda eſt expoſitio beati Hieron. [Onus verbi domini] i. afflictio prophetico Dei eloquio deſignata, [in terra Adrach.] Adrach ſecũdum Hiero. eſt dictio ex duobus integris compoſita, ſ. ab Ad, quod eſt acutum, & drach, quod eſt molle. Itaq; onus verbi domini Adrach, i. acutum in peccatores, & molle in iuſtos, in terra, i. hominibus immi net, iſtud'q; onus verbi domini. [& Damaſci requiei eius] i. ſuper Damaſcum quæ eſt requies eius, ſ. oneris huius, vel requies domini, cuius onus ſuper eam incubuit. Vnde Adrach quidã referunt ad populum iudæorum, in quos dominus auſteritatem clemẽtiam'q; ſuam exercuit: In eos quidem qui crediderunt, clementiam, in alios æquitatis rigorem. Damaſcum autẽ ad vocationem gentilium. [quia * domini eſt oculus hominis] i. oculus cuiuſcunq; de gentibus in Deum fide reſpiciens, ad dominum pertinet. [& omnium tribuum Iſrael] i. oculus omniũ Iſraelitarum in Deum reſpicientium, ſimiliter Dei eſt. [Emath quoq;] i. vrbs illa, quę alio nomine Antiochia appellatur, [in terminis eius, & Tyrus & Sidon] i. ciuitates iſtæ erunt in terminis Damaſci vel terræ Adrach, credendo in dominum ſaluatorem, cui pater ait in pſalm. Poſtula à me, & dabo tibi gẽtes hæreditatẽ tuam. Et rurſus de Tyro cantat Pſalmiſta: Audi filia & vide, & concupiſcet rex decorem tuum, quoniam ipſe eſt dominus Deus tuus, & adorabunt eũ, & filiæ Tyri in muneribus &c. [Aſſumpſerũt ſibi quippe ſapientiã valde.] nam ante conuerſionem ad fidem, in ſapientia ſeculi abundare conatæ ſunt. Deinceps fide ſuſcepta, in ſapientia Chriſtiana. [Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam] i. ſophiſmata ſua & dialecticæ retia contra fidei veritatem, antequam fidei obediret. [& coaceruauit argentum] i. eloquẽtiæ nitorem, [quaſi humum] i. copioſe, [& aurum] i. ſenſuum calliditatem, [quaſi lutum platearum.] ſed iſtę munitiones, per ſpiritualia arma ſapientiæ atq; virtutum apoſtolorum, deiectæ ſunt, quemadmodum ad Corinthios dicit Apoſtolus: Arma militiæ noſtræ nõ carnalia, ſed potẽtia Deo, ad deſtructionẽ munitionũ, conſilia deſtruentes, & oẽm altitudinẽ extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti. [Ecce dominus poſſidebit eam] conuertendo eam ad fidem. [& percutiet in mari fortitudinem eius] i. in mundo iſto, qui eſt mare magnum amaritudine vitiorum, inquietudine negociorum, multitudine periclitantium, conteret per apoſtolicam prædicationẽ præfatas Tyri munitiones, ne quid priſtinæ ſapientiæ in ea permaneat, ſed eloquentiam ſuam atque ſcientiam in Dei conuertat honorem. [& hæc igne deuorabitur] id eſt, quicquid vitiorũ in ea eſt, igne illo purgabitur & tolletur, de quo ſaluator: Ignem, inquit, veni mittere in terrã: De quo in Matth. loquitur Ioan. Baptiſta: Ipſe baptizabit vos ſpiritu ſancto & igni. [Videbit Aſcalon] i. vrbs illa Palęſtinæ conſiderabit cõuerſionem Emath, Sidonis & Tyri. [& timebit] diuinum iudicium. [& Gaza, & dolebit nimis] i. etiam ciuitas illa, viſis prædictis, ſua vehementer lugebit peccata. [Et Accaron] ſimili modo dolebit, [quoniam confuſa eſt ſpes eius] id eſt, ſpes eius priſtina vana fuit, reprobata'q; eſt. [Et peribit rex de Gaza] id eſt, princeps mundi huius amplius in ea dominium non habebit, ſed Chriſtus. [& Aſcalon non habitabitur] à talibus, quales ante demorabantur in ea, ſed à fidelibus. nam & conuerſi non fuerunt *quod* ante, eo ſenſu quo Salomon ait in Prouerbijs: Verte impios, & non erunt. [& ſedebit ſeparator in Azoto] id eſt, Chriſtus, qui triticum à palea, id eſt, electos à reprobis ſegregat,

* dñs. Pſalm. 2. Pſal. 44. 2. Co. 10 Luce. 12. Matth. 3. Prou. 12. Mat. 25.

gregat, in populo vrbis iſtius conuerſo regnabit. [Et diſperdam ſuperbiam Philiſtinorum] i. elationem eorum tollam ab ipſis, vt diſcāt à ſaluatore, quoniam mitis eſt & humilis corde. (Matt. 11.) [Et auferam ſanguinem eius] id eſt, verba crudelitatis atque blaſphemiæ, [de ore eius, & abominationes eius] i. idololatriam & eſum idolothytorum, [de medio dentium eius,] ita quod vltrà idola non colet, nec idolis immolata manducabit. [Et relinquetur etiam ipſe Deo noſtro] i. populus vrbium harum Deo Iſrael adhærebit & attinebit. [& erit quaſi dux in Iuda] i. ductor aliorum virtuoſus in populo Christum confitente. Vnde Septuaginta tranſtulerunt, Relinquentur & ipſi Deo noſtro. (Ioſue 18.) [Et Accaron] i. huius ciuitatis plebs conuerſa, [quaſi Iebuſæus] i. ſimilis erit Hieruſolymitanis credentibus. Hieruſalem quippe alio nomine dicta eſt Iebus. [Et circundabo domum meam] i. eccleſiam militantem, [ex his qui militant mihi] i. prædictis ad fidem conuerſis, vel prædicatoribus ſanctis, qui muniunt alios, circundant ac protegunt. Ideo ſubditur: [euntes & reuertentes] i. hinc inde ad imperium Dei diſcurrentes, ad confirmandum credentes vel militantes. Iſti ſunt angeli ſancti de cælo ad terram euntes ac reuertentes, quorum præſidio circundat Deus eccleſiam. [& non tranſibit ſuper eos vltrà exactor] i. diabolus pro culpa pœnam infligere exigens, inſatiabilis homicida, perſecutorq́ue peſſimus. Is nanq́ue Chriſtifidelibus prędeſtinatis præualere in finē nequaquā permittitur. [quia nunc vidi in oculis meis] id eſt, iſta omnia implebuntur, quoniam ego dominus nunc & in momento æternitatis vidi iſta futura, & ea facere decreui in oculo pietatis ac ſapientiæ meæ. Hæc eſt Hieronymi ſuper hunc paſſum expoſitio, quæ ſi literalis cenſenda ſit, diligentis iudicio derelinquo. Alij demum exponunt pro tempore Alexandri Magni, eritq́ue ſenſus: [Onus verbi domini] id eſt, punitio prophetice prænunciata & ſuperuentura, [in terra Adrach] id eſt, Syriæ, [& Damaſci requiei eius] id eſt, in terra Damaſci, quæ fuit ciuitas metropolitana in Syria, ita quod Syria in ea tanquā in capite ſua ea vrbe quieuit, iuxta illud Eſaiæ: (Eſaiæ 7.) Caput Syriæ Damaſcus. [quia domini eſt oculus] id eſt, inſpectio [hominis & omnium tribuum Iſrael] id eſt, Deus inſpicit & diſponit actus humanos, præſertim populi Iſrael, quem peculiariter prælegit, & de quo incarnari decreuit. Quoniā ergo Deus omnia regit, eius eſt mala punire, & bona remunerare. Vnde Septuaginta tranſtulerunt, Quia dominus reſpicit homines, & omnes tribus Iſrael. [Emath quoque & Tyrus & Sidon in terminis eius] id eſt, ad Syriam pertinent, ſicut tertio Regum innuitur. (3. Reg. 5.) [Aſſumpſerunt ſibi quippe ſapientiam valde] id eſt, terrenam illam prudentiam per quam temporalia colliguntur, vt vita præſens in delicijs, diuitijs atque honoribus deducatur. De qua teſtatur Apoſtolus: Prudentia carnis mors eſt. (Rom. 8.) De qua item apud Iacobum fertur: Non eſt ſapientia iſta de cælo deſcendens, ſed terrena, animalis, & diabolica. (Iacobi 3.) Et Baruch: Filij Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra eſt, viam ſapientiæ neſcierunt. (Baru. 3.) [& ædificauit Tyrus munitionem] contra hoſtes, [& coaceruauit argentum & aurum, &cæ.] erat nempe opulentiſſima ciuitas, & ſita in corde maris, ſicut in Ezechiele pleniſſime legitur. [Ecce dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & igni deuorabitur.] Hoc dicitur, quoniam Alexander rex diuina virtute iſtam vrbem deuicit atque combuſſit: nam terra, lignis, & ſaxis aquam maris à littore vſque ad mœnia Tyri impleuit, ſicq́ue eam acceſſit. [& videbit Aſcalon & cæt.] id eſt, præſcriptæ vrbes Philiſtinorum, cognita Tyri deſtructione, quæ erat fortiſſima ciuitas, vnde Nabuchodonoſor eam obtinere non potuit modo præfato, vehementer timebunt, ne & ipſis ſimiliter accidat. Timebit & ciuitas [Accaron, quoniam confuſa eſt ſpes eius] id eſt, fiducia, qua in auxilio Tyri confiſa eſt, euacuata conſiſtit. [Et peribit rex de Gaza.] regulos enim Philiſtijm Alexander deiecit. [& ſedebit ſeparator] id eſt, Alexander, qui terras ſeparauit, & ſuis diuiſit, vt dicitur primo libro Machabæorum. [in Azoto,] ſecundum Hieronymum in Hebræo dicitur, Sedebit manſer. & alius quidam affirmat, quod in Hebræo dicatur, Sedebit ſpurius, idq́ue huic expoſitioni alludit, quoniam Alexander de adulterio natus fuit ex Olympiade vxore Philippi, de Nectabano profugo rege Aegypti. [& auferam ſanguinem de ore eius] id eſt, non permittam Alexandrum effundere ſanguinem Iudæorum, quorum ſe ſanguinem dixit fuſurum. Quia (vt dictum eſt ſexto capite) cum contra Iudæam veniret, Deo diſponente, in manſuetudinem verſus fuit. [& abominationes eius] id eſt, blaſphemias eius contra Deum Iſrael auferam. [Et relinquetur etiam ipſe Deo noſtro] nam Alexander tandem Deum verum Iudæorum cognouit, & ei in templo ſacrificauit, ſecundum Ioſephum. [Et erit quaſi dux in Iuda,] quia Iudæis fauorabilis fuit, præſertim quia ex Daniele oſtenderant ſibi, quod Deus prænunciaſſet, ei ſubijcienda eſſe plurima regna mundi, immo Medorum atq́ue Perſarum, ſicut in ſcholaſtica habetur hiſtoria. [Et Accaron quaſi Iebuſæus] id eſt, vrbem Accaron nomine ſubiugabit Iudæis, quemadmodum per manum Dauid fuerat Iebuſæus Iudæorum plebi ſubiectus, vt legitur ſecund. lib. Regum. Præterea quæ ſequuntur, de Machabæis exponunt. [& circundabo domum meam] id eſt, ſynagogam & templum [ex his qui militant mihi] i. Iuda Machabæo, fratribus & adiutoribus eius, qui præliabuntur

prælia

prælia Iſrael cum lætitia, templum'q; domini recuperauerunt ac mundauerunt, vt ſcribitur 1. Ma. 6.
primo & ſecundo libris Machabæorum.[Et non tranſibit vltrà ſuper eos exactor] id eſt, tri 2. Ma. 2.
buti quæſitor. Vnde primo libro Machabæorum legitur: Defecit impugnans eos ſuper ter- 1. Ma. 14.
ram: Reges contriti ſunt in illis diebus. Poſtremo, ſi innumerabiles atq; magnificæ illę victo
riæ, quas primo Machabæorum in diuerſis capitulis leguntur Iudas Machabæus & fratres
eius habuiſſe contra gentes vicinas, & præcipue contra Philiſtęos ac Syros, arbitror literam
iſtam ſatis congruenter poſſe applicari ad Machabæorum triumphos, cuius perſecutionem
breuitati ſtudens pertranſeo, quia & vnicuiq; diligenter legenti innoteſcere poteſt. Et quo-
niam ſanctus Dei propheta hic Zacharias ſpiritu ſancto reuelante agnouit, ſtatim poſt eorũ
quæ dicta ſunt, expletionem eſſe venturum regem Meſſiam, mox gratulabundus adiungit:
[Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem] id eſt, plebs Iudæ in Hieruſalem habitans, in
qua fuit mons Sion, vbi fuerat templum, ita quod idem populus deſignatur per filiam Sion,
filiam'q; Hieruſalem, qui populus dicitur filia Sion, iuxta modum loquendi propheticũ ſæ-
pe iam explanatũ. [Ecce rex tuus] Chriſtus dñs, de quo in Hierem. inducitur: Regnabit rex Lucæ 1.
& ſapiẽs erit. Et in Luc. Regnabit in domo Iacob in æternũ, & regni eius nõ erit finis. [veni- Hier. 23.
et tibi] i. ad tuam operandam ſalutem [iuſtus] quia ſecundum diuinam naturam, totius ſan-
ctitatis atq; iuſtitię fons eſt, de qua in Sapien. lib. legitur: Cum ſis iuſtus, omnia iuſtè diſponis. Sapi. 12.
Virtus enim tua, iuſtitiæ initium eſt. Secũdum naturam quoq; aſſumptam iuſtiſſimus vtiq;
fuit, qm̃ patris gloriã ſemper quęſiuit, & peccatũ nõ fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.

¶ Per viam quoq; iuſtitiæ pro hominibus ſatisfecit, pro illorũ culpa ſeipſum tradẽs chari
tatiue in pœnã acerbiſſimæ mortis, vt diuinæ maieſtatis honori ſatisfieret, nec peccatũ rema
neret inultũ. Hinc de ſeipſo loquitur in Ioan. Qui quęrit gloriam eius qui miſit illum, hic ve Ioan. 7.
rax eſt, & iniuſtitia in illo non eſt. De quo & Stephanus ait Iudæis: Patres veſtri occiderũt eos Acto. 6.
qui annunciauerunt de aduentu iuſti, cuius vos nunc proditores & homicidę fuiſtis. [& ſalua
tor] de quo angelus dixit ad Ioſeph: Vocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet po-
pulum ſuũ à peccatis eorũ. Nempe vt Deus eſt ſaluator creatiue, efficienter & principaliter,
peccata authoritatiue dimittendo, gratiam per creationem infundendo, gloriam tribuẽdo:
ſed vt homo, Dei & hominum mediator, ipſe quoq; ſaluator eſt vt cauſa inſtrumẽtalis, diſ-
poſitiua ac meritoria, qm̃ ſua ſanctiſſima conuerſatiõe ac morte omnibus meruit indulgen
tiã, gratiã & gloriam. De quo ait Apoſtolus: Apparuit gratia ſaluatoris noſtri, in cuius typo
Ioſeph appellatus eſt ſaluator mundi. [ipſe pauper] ſecundum humanitatẽ quantũ ad vſum,
ſiquidem etiam vt homo, fuit dominus vniuerſæ creaturæ, ſecundum quod dicitur in Ioan.
Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Sed nil in hoc ſeculo voluit poſſidere per Ioan. 3.
vſum, vt perfectiſſimæ paupertatis & contemptus omnium terrenorum temporalium'q; bo
norum nobis exhiberet exemplum. Vnde de ſeipſo in euangelio conteſtatur: Volucres cæli
nidos habent, & vulpes terræ foueas: filius autem hominis nõ habet vbi caput reclinet. Cum Matt. 8.
enĩ diues eſſet, ꝑpter nos egenus factus eſt, vt inopia eius diuites eſſemus. Hanc regis Meſſiæ
paupertatem in primo ſuo aduentu Hiere. admirans, ait: Quare quaſi colonus venturus es in Hier. 14.
terra, & quaſi viator declinans ad manendum? [& aſcendens ſuper aſinam & ſuper pullũ filiũ
aſinæ] Hoc in Chriſto domino noſtro fuiſſe impletum in die palmarum, ſacroſancti euange-
liſtæ cõcorditer profitentur. Scriptũ eſt enim in Luca: Cum aũt appropinquaret iã ad deſcẽ
ſum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ deſcendentium gaudentes laudare Deum voce Lucę 19.
magna, ſuper omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit in nomine
domini, pax in cælo & gloria in excelſis. Credendum eſt quoq;, quod Chriſtus ſucceſſiue ſu-
per vtrunq; animal ſedit, quemadmodum ſuper Matth. plenius comprobaui. Porro ſecun-
dum Hiero. per aſinam deſignabatur populus Iudęorũ, qui iugũ legis diu portauit: ꝑ pullum
gentiles, qui populus frenorũ legis diuinæ ignarus, laſciuus fuit atq; indomitus. Chriſtus er-
go vtriq; animali inſedit, ad figurandũ quod in militãti eccleſia electis ex vtroq; populo ꝑſi-
deret. [& diſperdam quadrigam ex Ephraim & equum de Hieruſalem] i. equi & currus non
erunt cauſa pugnandi in tribubus Iſrael, ſed pax atq; concordia, ideo ſubditur: [& diſſipabit
arcus belli] Vnde in Eſaia habetur: Non leuabit gens contra gentem gladium. Et Hiere. In Eſaiæ 2.
diebus illis Iſrael habitabit confidenter. In Chriſti enim aduentu fuit pax inaudita, longa & Hier. 23.
magna, toto orbe Romanis ſubiecto. Ex his confunditur Iudæorum figmentum, dicentium
quod Chriſtus in primo ſuo aduentu omnibus mundi regnis temporaliter præſidebit, mul-
tos'q; gentilium occidet. Vnde iam ſubditur: Et loquetur pacẽ gentibus] quia apoſtolis iuſſit
prædicare gentibus euãgeliũ pacis, immo ꝑ ſeipſum aliquibus gentilium in Euangelio legi-
tur prędicaſſe. Hinc de Chriſto loquitur pater in Eſaia: Ecce teſtem populis dedi eum, ducem Eſaię 55.
ac prẹceptorẽ gentibus. Et item: Dedi te, inquit, in lucem gentiũ, vt ſis ſalus mea vſq; ad extre
mũ terrę. Chrs nãq; pacẽ docuit & pręcepit, ſuis'q; apoſtolis dixit Mat. 10. In quancũq; domũ
intraueritis, primũ dicite: Pax huic domui. [& poteſtas eius à mari vſq; ad mare] i. per oẽm

terram à brachijs maris magni, inter ſe vehementer diſtantibus.[& à flumine] Iordanis ſeu
alio quolibet,[vſq; ad fines terræ]quia vbiq; diffuſa fuit prędicatio nouæ legis.Propter quod
prædixit Pſalmiſta: Dominabitur à mari vſq; ad mare, & à flumine vſq; ad terminos orbis
terræ.Conſequenter propheta vel Deus pater omnipotens per prophetam alloquitur Chri-
ſtum.[tu quoq; in ſanguine teſtamenti tui] i.merito tuæ benedictæ paſſionis & ſanguinis tui
effuſione,qua confirmatum eſt nouum teſtamentum, ſecundum quod Chriſtus hora cœnæ
dixit apoſtolis:Hic eſt calix noui teſtamẽti in meo ſanguine.[emiſiſti vinctos tuos] i.ſanctos
patres,& eos qui ſolo originalis peccati reatu differebantur à gloria. [de lacu in quo non
eſt aqua] i.de limbo inferni,in quo conſolatio defuit ſeu refrigerium vitæ æternæ.Chriſtus
equidem in die reſurrectionis hoc fecit,illos de inferno ſecum ducendo,ſicut per Oſee loqui
Oſee. 13. tur:Ero morſus tuus inferne.Vnde & hoc loco nomine laci intelligit Hieronymus infernũ,
in quo nulla eſt refrigeratio. Verum de hoc inferno quantũ ad partem eius,in qua nulla eſt
ſpes futuræ liberationis, ſancti patres nõ fuerunt.Deniq; quæ ſequũtur,intricata ſunt valde,&
à diuerſis multiformiter intelliguntur.Itaq; ait:[Conuertimini ad munitionem] i.ad tutum
locum redite,[vincti ſpei] i.qui captiui fuiſtis cũ ſpe euadendi.Hoc ſanctus Hieron.bene atq;
catholice refert ad præfatos electos, qui cũ Chriſto aſcenderũt paradiſum cæleſtem,qui eſt
munitiſſimus locus.Quidam exponũt de vocatione gentiũ ad euangelicam legem,quę eſt fir-
ma munitio.Alij de reditu Iudæoꝝ à Babylone ad Hieruſalem reædificatam.Alij de reuerſio-
ne Iudæoꝝ à facie Antiochi regis fugientiũ, qui auditis victorijs Iudæ Machabæi fratrũq;
eius contra duces Antiochi,ad Iudam de diuerſis locis reuerſi ſunt. Sed quoniam tædioſum
atq; prolixũ eſſet,omnes expoſitiones has proſequi,vnam quæ rationabilior apparet, dedu-
cam.Sequitur ergo:[Hodie quoq; annũcians] i.iam nũc per Zachariam prophetam iſta pę-
dicens atq; inſinuans.[duplicia reddam tibi] i.præmium copioſum ac ſuperabũdans pro la-
bore temporali & perſecutione terrena, ſcilicet duplicem ſtolam, quæ eſt gloria corporis &
animæ.Propter quod ait Apoſtolus 2.ad Corin.4. Id quod eſt in præſenti modicũ & leue tri-
bulationis noſtræ,ſupra modũ in ſublimitate æternũ gloriæ pondus operatur in nobis.Chri-
Lucæ 6. ſtus quoq; in euangelio:Menſuram,inquit,bonam & cõfertam & coagitatã & ſupereffluen-
tem dabũt in ſinus veſtros.[Quoniam extẽdi mihi Iudã,quaſi arcũ] i.electos Iudæos in Chri-
ſtum credentes mihi aſſumpſi,vt ſicut per arcũ aduerſarij compelluntur & ſagittantur,ſic per
eos gentes,qui fuerant Deo inimici,conuertantur & Chriſto ſubdantur. De his enim in Eſaia
Eſai. 66. dominus loquitur:Mittã ex eis qui ſaluati fuerint,ad gentes longe tenentes ſagittã,de quoꝝ
Pſal. 44. ſagittis ait Pſalmiſta: Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent in corde inimicoꝝ regis.[im-
pleui Ephraim] i.filios Iſrael ex decem tribuũ plebe in Chriſtũ credentes,ſpiritu ſancto.No-
mine equidẽ Ephraim,regnũ ac populus decẽ tribuũ in ſcripturis ſępius deſignatur.Apoſto-
li aũt pro maiori parte,multiq; credentiũ ex Iudaiſmo in primitiua eccleſia, ex decẽ tribu-
bus erant, de quibus cantamus in Pſal.67. Principes Iuda duces eoꝝ, principes Zabulon &
principes Neptalim.[Et ſuſcitabo filios tuos Sion] i.apoſtolos atq; ex ſynagoga Chriſtifide-
les,[ſuper filios tuos Græcia] i.ſuper plebem Græcoꝝ,cui multi apoſtoloꝝ prędicaſſe noſcũ-
tur.[& ponam te quaſi gladiũ fortiũ] i.mea virtute infidelibus,o fidelis ſynagoga,ſeu primi-
tiua eccleſia,præualebis conuertendo eos ad fidem per hoc, quod efficaciter ingeres eis verbũ
Dei,quod eſt gladius ſpiritus,ſicut ad Epheſ.6.dicit Apoſtol.Vnde & Eſa.49. habetur: Dñs
poſuit os meũ,quaſi gladiũ acutũ.[& dominus Deus ſuper eos videbitur] i.gratia atq; potẽ-
tia eius in illoꝝ conuerſione ſplendebit ac innoteſcet.[& exibit vt fulgur iaculũ eius] i.ſermo
diuinus(qui eſt ſagitta ſpiritualis,de qua Eſa.49.aſſeritur: Poſuit me dñs quaſi ſagittam ele-
ctam)ſplendide atq; velociter ab apoſtoloꝝ ore ad corda illoꝝ procedet.[Et dñs meus in tu-
ba canet] i.per euangelicam apoſtoloꝝ prædicationem tubalem illis,quæ ſalutaria ſunt, in-
Eſaię 58. ſonabit.Vnde & Eſaias: Quaſi tuba,ait,exalta vocem tuam.Hinc Chriſtus in Euangelio Io-
Marci 3. annem & Iacobũ appellat filios tonitrui.[& vadet in turbine auſtri] i. per apoſtolos, aliosq;
credentes,etiam auſtralibus vitioꝝ turbine inquietis verbũ Dei inferet gratioſe.[Dñs exerci-
tuum proteget eos]videlicet prædicatores & milites ſuos præfatos, ne frangantur aduerſis.
[& deuorabũt & ſubijcient lapidibus fundæ] i.prędicationibus & comminationibus ſcriptu-
raꝝ infideles totaliter ſuperabũt,eorũq; vitia conſument,& ipſos euãgelicæ legi prorſus ſubij-
cient.Prophetæ aũt frequenter metaphorice & obſcure loquuntur.Et iam mox in fine huius
cap.eluceſcet,quod Zacharias metaphorice nunc loquitur.[& bibẽtes] i.prædicatores prę-
dicti de alioꝝ conuerſione ſeipſos ſpiritualiter reficientes,[inebriabũtur quaſi à vino] i. exu-
beranter omnino delectabũtur in domino,ſicut & Paulus ſcribit diſcipulis ſuis:Nunc viuim⁹
1.Theſ.3. ſi vos ſtatis in domino.[replebũtur vt phialæ] i. chariſmatibus ſpiritus ſancti mirabiliter re-
dundabũt.Vnde Paulus profatur 2.Cor.7.Repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio
in omni tribulatione noſtra.[& quaſi cornua altaris] quæ ſacrificioꝝ ſanguine replebantur
in lege.Iuxta hunc modum fertur in Pſalmo 35.Inebriabuntur ab vbertate domus tuę.Et 67.

Iuſti

epulentur & exultent in conſpectu Dei. Atq; in Canticis: Comedite amici & bibite, & inebriamini chariſſimi. [& ſaluabit eos dominus Deus eorũ in die illa] i. in euangelicæ legis prædicatione ſanctos ſuos prædicatores de omniũ perſecutorũ manu eripiet, æternaliterq; ſaluabit. [vt gregem populi ſui] i. ſicut oues ſuas electas, quibus ait: Nolite timere puſillus grex, q͞a cõplacuit patri dare vobis regnũ. Vnde & Paulus 2. ad Timo. 4 ſcribit: Dñs mihi aſtitit & cõfortauit me, vt p̄ me prædicatio impleatur: liberauit me aũt dñs ab omni opere malo, & ſaluũ faciet in regnũ ſuũ cęleſte. [quia lapides ſancti] i. p̄fati apoſtoli & viri p̄fecti à Deo electi. [eleuabuntur ſuper terrã] i. per dona gratiæ meritaq; præclara magni erunt in eccleſia militãti. Deinde per dona gloriæ & pręmium cõſummatũ in eccleſia triumphanti & regione viuorũ, quæ eſt terra ac patria beatorũ. De eis nanq; fertur in Pſalmo 44. Conſtitues eos principes ſuper oẽm terrã. Ecce ex iſto oſtenditur, quod propheta hic metaphorice loquitur, præſertim cũ ſubdat: Quid eñ bonũ eius eſt, & q͞d pulchrũ eius?] i. quid Deo omnipotẽti decorũ, gratũ & placitũ eſt, [niſi frumentũ electorũ] i. corpus Chriſti, ex pane frumenti cõſecratũ, ſeu ipſemet Chriſtus q̄ ait: Niſi granũ frumẽti cadens in terrã, mortuũ fuerit, ipſum ſolũ manet. Et alibi: Ego ſum panis viuus. Et: Caro mea vere eſt cibus. De quo & in Pſalm. 71. cãtamus: Erit firmamẽtũ in terra in ſummis montiũ. Vbi pro firmamẽto alia tranſlatio continet, frumẽtum: & alia memoriale triticũ. [& vinũ germinans virgines?] i. ſanguis Chriſti ſub vini ſpecie, ad virgineã vitã ſua gratia conferens ac perducẽs. Certum eſt aũt, hæc de cõſueto materiali frumẽto & vino non poſſe intelligi: corporalia nãq; nõ ſunt Dei præcipua bona. Quidã vero p̄ frumentũ electorũ intelligunt legem diuinã, quæ eſt ſpiritualis fidelium cibus: per vinum vero, eruditionem ſacræ ſcripturæ, quæ gignit credentes.

Canti. 5.

Lucę 12.

Ioan. 12. & 6.

¶Expoſitio literalis Cap. X. Petite à domino pluuiam. Art. XIIII.

QVemadmodũ præcedẽs cap. præſertim ab illo loco, Exulta ſatis filia Siõ, à quibuſdã ad literam exponitur pro tempore Chriſti, ita & pręſens capitulũ. Veruntamẽ aliq ipſum exponſit de multiplicatione fructuũ terræ, & magnitudine victoriarũ tempore Machabæorũ. Tanta demũ eſt capituli huius difficultas, vt ſanctus Hieron. dicat: Omnis hic locus obſcurus & dubius eſt. Itaq; primã expoſitionẽ, quæ ſpiritualior eſt atq; vtilior, diffuſius proſequar, deinde aliã tangã. Quoniã ergo in præcedẽti capitulo annũciauit propheta de Chriſti aduentu & gentiũ conuerſione ad ipſum, nũc admonet: [Petite] o oẽs, qui Chriſti optatis aduentũ, [pluuiã] i. cæleſtis gratiæ & euangelicæ prædicationis irrigationẽ, [à domino,] vt Deus pater filiũ ſuum mittat in mundũ. De quo canit Pſal. Deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terrã. Doctrina quippe pluuiæ comparatur, iuxta illud Deutero. 32. Concreſcat vt pluuia doctrina mea. [in tẽpore ſerotino] i. in vltima mundi ætate & noui temporе teſtamẽti, de quo ait in prima ſua epiſtol. Ioan. Nouiſſima hora eſt. [& dominus faciet niues] i. documenta & gratiæ dona, vitiorũ ardorẽ & concupiſcentiæ æſtum extinguentia. [& pluuiã imbris] de q̄ iã dictũ eſt, quæ animæ infœcũditatẽ, ſiccitatẽq; tollit. [& dabit eis ſingulis herbã] i. incremẽtũ ſp̄ualis fœcũditatis, [in agro] cordis vel in ipſa eccleſia, quę eſt ager dominicus. Hæc ergo ad veri Dei cultũ pertinentia, ſunt petenda. [Quia ſimulacra locuta ſunt inutile] i. idola, quæ gentiles & aliquando Iudæi coluerunt, inutiliter ſuis cultoribus ſunt locuta, immo dæmones per illas imagines: non enim ſtatuæ illæ, ſed dæmones per eas, reſponſa dederunt. [& diuini] i. futurorũ coniectores, [viderunt mendacium] i. falſum prædixerunt, [& ſomniatores] i. qui ex ſomnijs ſuis phantaſticis de rebus ferre ſententiam præſumpſerũt. [fruſtra locuti ſunt] alijs, & vane conſolabantur deſolatos. idololatriæ nanq; diuinationibus, ſomnijs, atq; augurijs intendebant gentiles, & frequenter Iudæi. Quo contra ſcriptũ eſt in Leuitico: Nõ augurabimini, nec obſeruabitis ſomnia. In Eccleſiaſtico quoq;: Somnia extollunt imprudentes: quaſi qui appræhendit vmbrã & perſequitur ventũ, ſecundũ hoc viſio ſomniorum. Multos errare fecerunt ſomnia, & exciderunt ſperantes in illis. Diuinatio erroris & auguria vanitas eſt: ne dederis cor tuũ in illis. [Idcirco abducti ſunt quaſi grex] i. prædictis vanitatibus intenti, per errores à via veritatis atq; iuſtitiæ errauerunt. Vel in captiuitatem trãſlati ſunt. Propter q̊d in Eſaia legitur: Oẽs nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſq; in viã ſuã declinauit. [& affligẽtur] aduerſis & debitis pœnis, niſi pœniteant, [q͞a nõ eſt eis paſtor] i. fidelis atq; idoneus doctor, p̄latus ſeu princeps. Ideo Moſes orauit ad dñm Num. 27. Ne ſit populus tuus ſicut oues abſq; paſtore. & in prouerb. Salomõ ſcribit: Vbi nõ eſt gubernator, populus corruet. [Super paſtores iratus eſt furor meus] Iſtud de indignis & falſis paſtoribus tã Iudæorum q̄ aliorũ intelligi poteſt, qui ſua negligentia atq; malitia ſeipſos & alios perdiderũt. Hinc per Ezechielẽ dñs proteſtatur: Væ paſtoribus q̄ paſcebant ſemetipſos. His nõ tantũ ira, ſed & furor imminet Dei, quia iudicium duriſſimũ in his qui præſunt, fiet. Et Hiere. ait: Vlulate paſtores, & clamate, & aſpergite vos cinere optimates gregis, q͞a impleti ſunt dies veſtri, vt interficiamini, & cadetis quaſi vaſa precioſa. [& ſuper hircos viſitabo] i. paſtorũ illorũ diſcipulos, in vitijs conſentientes ſuis paſtoribus, puniã. Huius aũt cauſam vel ſignum ſubiũgit pro-

Pſal. 71.

1. Ioã. 2.

Leui. 19.

Eccle. 34.

Eſaię 53.

Prou. 11.

Ezec. 34.

Hier. 25.

pheta:[Quis viſitabit domin⁹ exercituū gregē ſuū]i.oues,electos videlicet[domū Iuda]puta Iudæos in Chr̄m credentes,& cæteros ei fideliter cōfitentes cōfeſſione laudis diuinæ ac propriæ culpæ. Hæc viſitatio in bono accipitur.[Et poſuit eos quaſi equū gloriæ ſuæ in bello]i. in bonis fecit eos fortes,victorioſos ac agiles cōtra humanæ hoſtes ſalutis,inſtar equoꝝ prę ualidoꝝ,[ex ipſo angulus]i.ex præfato Dei grege ꝓceſſit regia dignitas,quæ continet populos,& copulat eos.[& ex ipſo paxillus] i.poteſtas ſeu ordo ſacerdotalis,in quo alij pendent, quemadmodū in paxillo alia ſuſpenduntur. Propterea in Eſaia dn̄s ait: Figā illū, puta Elia-
1. Pet. 2. chim ſacerdotē,quaſi paxillū. Et Petrus: Vos,inq̄t,genus electū,regale ſacerdotiū. Denique in dn̄o Papa vtriuſq; poteſtatis reſidet plenitudo. Et ſicut ꝑ angulū Imperator, ita ꝑ paxillū ſummus poſſet accipi pontifex, immo ꝑ vtrūq; illoꝝ intelligi poteſt Chr̄s rex & pontifex noſter,
Pſal. 21. qui ſecundū naturā aſſumptā eſt de grege eccleſiæ,ſic em̄ caput Chr̄i Deus. Et ipſemet: Narrabo,inquit,nomē tuū fratribus meis.[& ex ipſo arcus prælij] i.efficacia impugnandi aduerſarios veritatis,videlicet ſapientia,virtus & eloquentia. De quibus teſtatus eſt Chr̄s Lucæ 21. Ego dabo vobis os & ſapientiā,cui nō poterūt reſiſtere & contradicere oēs aduerſarij veſtri. [ex ipſo egredieṫ omnis exactor ſimul] i.à grege Dei electo ſeparabiṫ & recedet omnis indignus ac reꝓbus,dominator ſiue oppreſſor,iuxta illud in prima Ioannis Canonica: Ex no-
1. Io. 2. bis prodierunt,ſed nō erant ex nobis: nā ſi fuiſſent ex nobis, permāſiſſent vtiq; nobiſcū. [Et erunt quaſi fortes conculcantes lutū viaꝝ in prælio]i.omnibus aduerſarijs ſuis, mundo,carni,diabolo,victorioſiſſime Deo auxiliante præualuerūt,quēadmodū ait Apoſt. Rom. 8. Cert⁹ ſum,quia neq; angeli,neq; principatus,nec vita,nec mors,neq; creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei.[& bellabūt,q̄a dn̄s cū eis eſt] nōne ſancti in primitiua eccleſia fortiſſime contra hoc ſeculū nequā,cōtra diabolū & ꝓpriū corp⁹ ꝓpugnauerunt,cū dicat Apoſt. 2. Ti. 2. Nō coronabiṫ,niſi q̄ legitime certauerit: Et itē 1. Co. 15. Si ſecundū hoīem ad beſtias pugnaui Epheſi? Fuit autē Chr̄s cum eis per gratiā ſingularē,q̄a ait Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis fa-
Mat. 26. cere. Vnde hac Dei gr̄a Petrus deſtitutus, mox ad vocē ancillę ſuccubuit, q̄ poſtea in verbo
Acto. 4. oris ſui contra principes ſacerdotū triūphāter pugnauit.[& cōfundentur aſcēſores equoꝝ]i.filij huius ſeculi in ꝓpria fortitudine confidentes. Quidā em̄ eoꝝ bene cōfuſi ſunt, ad pœnitentiam redeuntes: alij in malitia ꝑſiſtentes, æternā confuſionē illapſi ſunt. Eſt nempe duplex confuſio,ſcilicet bona & mala,ſecundum illud Eccleſiaſt. 4. Eſt confuſio adducēs peccatū, & eſt confuſio adducēs gloriā & gratiā.[& confortabo]per dona ſpiritus ſancti,ꝑ virtutes & gratiam multiformē [domum Iuda] i. ex Iudaiſmo credentes in Chr̄m de regno duaꝝ tribuū. [& domum Ioſeph ſaluabo] eos videlicet, qui ex decē tribubus crediderunt, q̄ noīe Ioſeph deſignantur,eo quod primus eoꝝ rex fuit Hieroboā de tribu Ephraim filij Ioſeph.[& cōuertam eos]ad fidē catholicā,[quia miſerebor eoꝝ]bonitas enim & pietas Dei,nō meritum noſtrum,eſt totius ſalutis & gratiæ noſtræ prima principaliſq; cauſa. ideo ait Pſal. 43. Brachiū eoꝝ non ſaluauit eos,ſed dextera tua & brachium tuum,& illuminatio vultus tui,quoniam complacuiſti in eis.[& erunt ſicut fuerunt,quando nō ꝓieceră eos]i.donis gratię abundabūt, quēadmodum ipſi ſeu patres eoꝝ,quādo peccatis à me auerſi nō fuerāt. Sicut aūt tēpore Dauid fuit magna valde in Synagoga deuotio,ſic multoq; ꝓlus, quādo poſt reſurrectionē Chr̄i miſſus eſt filijs prælectis Iſrael ſpiritus ſanctus.[Ego enī dn̄s Deus eoꝝ,& exaudiā eos] Ideo Ioan. in prima fatetur ſua Canonica: Fiduciā habemus ad Deum,& quicquid petierimus, ac-
1. Ioan. 3. cipiemus. Chriſtus quoq; in euangelio: Si quid petieritis patrē in nomine meo,hoc faciam.
Ioan. 14. ¶ Porro in quām ſupernaturalibus & miraculoſis operibus Deus exaudierit eos, in Actib⁹ Apoſtoloꝝ,Legendis Chroniciſq; ſanctoꝝ relucet. [Et erunt quaſi fortes Ephraim] i. ſicut Ioſue ac cæteri iuſti de tribu Ephraim nati, qui ab æquitatis ſemita non diſceſſerunt , ꝓut de ipſo in Ioſue legitur, ꝙ nō ꝓteriuit de vniuerſis mādatis domini, ne vnum q̄dē verbum. [&
Ioſue 11. lætabiṫ cor eoꝝ q̄ſi à vino] i.ſpiritualib⁹ delectationib⁹ exuberabunt in Deo,q̄bus & Chr̄s loquut⁹ eſt Luc. x. Gaudete, q̄a noīa vr̄a ſcripta ſunt in cælis. Et rurſus 6. Gaudete in illa hora & exultate,qñ videlicet oēm aduerſitatē & ꝑſecutionē patimini.[& filij eoꝝ] i.diſcipuli ꝑ eos in Chr̄o renati ꝑ ꝓdicationē atq; baptiſmum.[videbunt] i.gratiā patrū ſuoꝝ cognoſcēt, [& lętabunṫ] cōſiderādo beneficia Dei. [& exultabit cor eoꝝ in dn̄o] ſicut in principali obiecto, oīs boni datore primo,ſummo,digniſſimo,ad quē referēda eſt oīs lætitia,ex creatis bonis cōcepta, vt oīno q̄ gloriaṫ,in dn̄o glorieṫ, in quo ſolo delectari debet rationalis creatura. [Sibilabo eis] i.verbum euangelicę legis eis annunciabo.[& congregabo illos] ſpirituali vnione per fidē,ſpē, & charitatē.[q̄a redemi eos]Chr̄s em̄ quātum in ſe eſt, vniuerſos redemit. [& multiplicabo eos,ſicut ante fuerāt multiplicati.]apoſtoli em̄,alijq; ex Iudaiſmo cōuerſi,plures ſpirituales filios habuerunt,videlicet vniuerſos quos genuerunt in Chriſto, quàm vnquam carnales filios habuit ſynagoga. [& ſeminabo eos in populis] i.per diuerſas gentium nationes & terras diſpergā,& mittam apoſtolos & primos ex Iudæis credentes, de quibus ſcriptū eſt
Eſaiæ 42. in Eſaia: Ponent domino gloriam, & laudem eius in inſulis nunciabūt. Quibus & Chr̄s ait:

Euntes

Eũtes in mundum vniuerſum, prædicate euangeliũ omi creaturæ.[& de lõge recordabunt nois mei]i.de oĩbus finibus mundi me collaudabũt p̃ ſeipſos, & eos q̃s cõuerterint. Propter q̃d cecinit Eſa.24. A finibus terræ audiuimus laudes, gloriã iuſti.[& viuẽt]vita grãe in via,& vita gloriæ in patria.[cum filijs ſuis]ſpũalibus ac deuotis,[& reuertent]p̃ mentis recollectionem atq; affectuum adunationẽ ac ſimplificationẽ in Deum, vt vnum illud q̃d ſolũ neceſſarium, vltimate intendãt.[& reducã eos de terra Aegypti,& de Aſſyrijs congregabo eos]i.de terris diſperſiõis eorũ eripiã eos.[& ad terrã Galaad & Libani adducã eos] Plurimi quippe Iudæi in mundi partib᷒ cõuerſi, ad terrã p̃miſſionis rediſſe ex deuotiõe legunt.[& nõ inuenietur eis locus]Hoc accipi poteſt, quia tot cõuerterunt, q̃ ſolita locorũ anguſtia cõtineri non poterãt, iuxta illud in Eſaia: Anguſtus eſt mihi locus: fac ſpatiũ, vt habitẽ.[Et trãſibũt in maris freto]p̃ loca aquoſa redeũdo ad terrã optatã nauigio aut pari adminiculo.[& p̃cutiet in mari fluctus]i. fluctus marinos ceſſare dñs faciet, vt ſecure p̃cedant. Vnde p̃ Eſaiã dñs ait 60. Me inſulæ expectãt,& naues maris in principio, vt adducã filios tuos de lõge.[& cõfundent oĩa p̃funda fluminis]i. p̃ modũ erubeſcẽtia ſe habebũt, dum iuſſiõe diuina à naturali deſinũt fluctuatione turbulẽta.[Et humiliabit ſuperbia Aſſur]i. Aſſyriorũ elatio deijciet, quia cõuerſi ex eis, facti ſunt humiles, increduli vero in tartarũ ſunt proiecti. [& ſceptrũ Aegypti recedet] à priſtina idolorũ cultura, vel in parte magna deficiet, q̃a Octauianus, ſub q̃ natus eſt Chrũs, regnum Aegypti ſibi ſubiecit, atq; in diuerſas partes diuiſit, vt eſſet de cætero regnũ humile & non rebelle.[Cõfortabo eos]videlicet primitiuæ eccleſiæ filios[in dño, & in noĩe eius ambulabunt]i. in ipſo,& ſecundũ voluntatẽ ipſius, atq; in gratia eius ac ſpe diuina in oĩbus conuerſari, prædicare,& facere ſatagẽt.[dicit dñs] Ecce in iſto verſiculo rurſus loquit Deus dñs de Deo dño, q̃ſi de alio, p̃ q̃d in diuinis pluralitas p̃ſonarum innuit. ¶ Nunc breuiter tãgam quõ præſens cap. p̃ tẽpore Machabæorũ poſſit exponi. Itaq; q̃d in eius exordio dicit, [Petite pluuiã à dño,&c.]accipiendũ eſt de pluuijs, q̃bus terra Iſrael fœcundabat,& ad fructificandum neceſſariæ erãt.[Viſitauit dñs exercituũ gregẽ ſuũ, domũ Iuda]i. fideles atq; conſtantes illos, q̃ ſub p̃ſecutione Antiochi p̃manſerũt in lege, q̃bus præfecit Iudã Mach.& fratres ipſius, ex q̃ grege fuit angulus, ſ. regia dignitas: & paxillus, i. ſacerdotiũ & arcus prælij, i. viri fortiſſimi ad pugnandũ. Vnde ait Hieron. Iudas Mach.& q̃tquot de gñe eius principes fuerunt in populo,& angulus erãt, quia regia poteſtate populũ continebãt: & paxillus, quia fuerũt ſacerdotes: & arcus prælij, quia viri fortiſſimi, vt non ſolũ aciẽ exercitum'q; diſponerẽt, ſed primi ad præliũ p̃ſilirent.[& erunt q̃ſi fortes cõculcantes lutum viarũ in prælio]lõgo ſiquidẽ tẽpore oppreſſerũt Macedones.[& confundent aſcenſores equorũ] videlicet duces regũ Græciæ, contra quos Mach. cum ſuis pugnauit atq; præliauit, ſicut 1. Mach. copioſe deſcribitur. [& confortabo domum Iuda]i. eos qui de genere Iudæ Machabæi fuerunt vel ex duarũ tribuum populo Machabæum iuuerunt.[& domum Ioſeph ſaluabo]i. illos qui ex decem tribubus ſibi aſſiſtebant, de manu aduerſariorũ eripiam.[& conuertam eos de locis]ad q̃ confugerunt, in quibus & latuerunt ad tempus, ſ. in deſerto, iuxta illud ſecundi lib. Mach. Iudas Machabæus ſeceſſerat in deſertum locum, ibi'q; inter feras vitam in montibus cum ſuis agebat,& fœni cibo veſcentes demorabantur.[Ego dñs Deus exaudiam eos.] q̃ mirabiliter Deus exaudierit Iudã & commilitones eius, 1.& 2. Mach. lib. ſatis deſcribitur. [& lætabitur cor eorum quaſi à vino.]præliabantur enim prælia Iſrael cum lætitia, & poſt victorias quaſdam valde ſupernaturales, maximas Deo gratias referebant, iuxta illud 2. Mach. 10. In hymnis & confeſſionibus benedicebãt dño, qui magna fecit in Iſrael,& victoriam dedit eis.[& filij eorum videbunt patrum ſuorum triumphos,& lætabũt. Sibilabo eis]i. ſono aliquo, vt reuertantur, eis inſinuabo.[& congregabo illos, quia redemi eos]de aduerſantiũ manibus.[& multiplicabo eos, ſicut ante fuerant multiplicati]anteq̃ ſ. Babylonica fuit captiuitas,[& ſeminabo eos in populis]Iudas nanq; cum ſuis diuerſas gentiliũ terras intrauit atq; vaſtauit, videlicet terram Philiſtijm, Idumææ, filiorum Ammon & Syriæ.[& de longe recordabũtur mei] in omni enim loco Deo gratias referebant.[Et reducam eos de terra Aegypti & de Aſſyrijs] Iudæi nanq; hincinde diſperſi, audita eorum, qui in terra Iſrael habitabant, proſperatione, redierunt illuc quàmplurimi.[& non inuenietur eis locus]i. terra Iſrael capere eos non poterit. Hoc per hyperbolen dictum eſſe intelligi poteſt, eo q̃ vltra ſpem plures valde reuerſi ſunt. Cætera ex præinducta expoſitione vtcunq; clareſcunt.

¶ De ſpũali & myſtica eiuſdem cap. X. elucidatione. Art. XV.

VNiuerſis autem fidelibus, id quod ait ſcriptura iſta, implendum eſt: [Petite pluuiam]i. diuinorum ſtillicidiorum inſtillationem à Deo in mentem, vberrimã quoq; à ſpũſancto fœcundationem, refrigerationem,& ſalutaris ſapientiæ aquam. Vnde apud Ioannem dicitur: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, nõ ſitiet in æternũ.[& dñs faciet niues] i. dona gratiæ, deſideriorũ malorũ ardorẽ delẽtia.[& pluuiã]optatã iam dictã infundet, ſecundum illud Apoc. 21. Qui ſitit, veniat: & qui vult, bibat aquã vitæ gratis. Hinc Ioan. 7. legitur:

Mar. vlt.
Eſa. 49.
1. Mac. 5.
Ioan. 4.

Clamabat Ieſus:Si quis ſitit,veniat ad me,& bibat.[& dabit eis ſingulis herbã] i.bonæ famæ
odorem,virtutum virorem,ſpũale germen.[in agro]cordis atq; eccleſiæ.Omnis enim q pe-
Matth.7 tit,accipit:& qui quærit,inuenit.[quia ſimulacra]i.vana phantaſmata,fœminaꝝ imagines
cordi impreſſæ,peccata,præſertim auaritia,quæ idoloꝝ eſt ſeruitus,hæreticoꝝ & ſchiſma-
ticoꝝ figmenta & dogmata,hypocriſis,& cætera vitia ſpecie virtutum velata.[locuta ſunt
inutile]quia ad inaniſſima verba faciunt hoiem proſilire.[Et diuini] qui ſibi q̃d Dei eſt vſur
pantes,de futuris pnoſticant inordinate,& longam ſibi vitam pmittunt.[viderũt mendaci-
um]quia decepti,[& ſomniatores fruſtra locuti ſunt]ecce his verbis docemur ſomnia vana
2.Cor.11 contemnere,nec ſomniatoꝝ verbis intendere.Circa quod multi imprudenter ſe habent,&
tales ſæpe à dæmonibus ad magnas illuſiones trahunt. Angelus quippe ſatanæ ſe transfigu-
rat in angelum lucis.Vnde ſubiungit:[Abducti ſunt] à Deo & veritate doctrinæ per vitia &
errores.[affligent]vltione diuina,[quia nõ eſt eis paſtor]Chriſtum enim,q ait Ioan.10. Ego
ſum paſtor bonus,non imitant,ideo deuorant ab infernalibus lupis,de qbus cãtamus Pſal.
73.Ne tradas beſtijs animam cõfitentẽ tibi.[Super paſtores iratus eſt furor meus] ſicut dicit
S.Bernardus:A nullis ſuſtinet Chriſtus tantam iacturam atq; iniuriam,vt à ſacerdotibus,pſ-
latis,paſtoribusq; indignis,qui gregem ſibi creditum negligũt,& animas pro qbus ſangui-
nem ſuum Chriſtus effudit,perire permittunt,immo ſæpe & faciunt, ſubditos ſcandalizan
do,inſufficientes vicarios ſubſtituendo,ſeculariter carnaliterq; viuẽdo. His ergo iuſtiſſime
iratus eſt furor impaſſionabilis Dei. Quocontra beatiſſimus archiapoſtolus Petrus in pri-
1. Pet.5. ma ſua hortat canonica:Seniores obſecro,paſcite q in vobis eſt gregẽ, prouidẽtes ſecundũ
Deum,nõ turpis lucri gratia,neq; vt dñantes in cleris,ſed forma gregis effecti,& ex animo.
[& ſup hircos viſitabo]i.carnales & reprobos,de qbus Matt.25.fert,q Chriſtus ſtatuet oues
à dextris,hœdos aũt à ſiniſtris.[Viſitabit dñs exercituũ gregẽ ſuũ domũ Iuda]i.veros Chri
confeſſores,& electoꝝ eccleſiam.Tales enim dñs Deus per gratiam ſpũſſancti,angeloꝝ pſi-
dia,& alia media dirigit,cuſtodit & ſaluat,qũuis paſtores negligẽter & vitioſe ſe habeãt,quẽ-
admodũ apud Ezech.34.teſtatur:Ecce egoipſe requiram gregem meũ,& paſcam oues me-
as,ſaluabo gregem meum.[ex ipſo angelus]i.Deus ex grege ſuo præficiet principem virtu-
oſum,qui contineat alios & cõſeruet.[& ex ipſo paxillus]i.prælatus idoneus,propter quod
Hiere.3. in Hiere.Dabo,inquit,vobis paſtores iuxta cor meum,& paſcent vos ſciẽtia & doctrina.[&
ex ipſo arcus prælij]i.arma ſpũalis militiæ,virtutes & dona ſpũſſancti, qbus victorialiter cõ
tra oĩa tentamenta pugnatur.[& erunt quaſi fortes conculcantes lutũ viarum in prælio]ele-
cti nempe ac virtuoſi,diuino ſuffulti auxilio,miſerabilem iſtam ac lutoſam carnẽ caſtigãt,
Pſal. 26. refrenant,ſicq; ſatanam cum mundo ſuppeditant, cum Paulo dicentes Phil.4. Omnia poſ-
ſum in eo q me confortat.Et cum Pſal.Qui tribulant me inimici mei,ipſi infirmati ſunt &
ceciderũt.[& bellabunt contra cõcupiſcentias]paſſiones & vitia,qbus impij vincunt & obſe
quunt.[quia dñs cum eis eſt]per gratiam adiuuantem.aliter enim & ipſi fœdus inirent cum
morte,& aduerſarijs ſuæ ſalutis manum porrigerent.Ideo illud Hiere.20.dicere cum gratia
rum actione humilitateq; poſſunt: Dñs mecum eſt quaſi bellator fortis:idcirco qui me pſe
quunt,cadent,infirmi erunt.[& confundent aſſcenſores equoꝝ] i.inaniter glorioſi in ſeculo
iſto,de qbus cantat Pſal.75.Ab increpatione tua Deus Iacob dormitauerũt qui aſſcenderũt
equos.[& confortabo domũ Iuda]eos videlicet,qui in verbis & actibus dñm laudant.[& do-
mum Ioſeph] i.eos qui in virtutib' creſcũt,[ſaluabo]Ioſeph aũt incrementũ vel creſcẽs in-
terpretat:qui vero in virtutibus nõ creſcit,decreſcit.Ideo dicit Apoſtolus ad Colo.1. Ambu
letis digne Deo,p oĩa creſcẽtes in ſciẽtia Dei.[&erũt q̃ſi fortes Ephraim]i.ſpũali vbertate im
plebunt: Habẽti em̃ dabit,& abundabit.Merita q̃q; de meritis oriunt,atq; ad maiora meri-
Matt.25. ta ptrahũt,ſicut mala de malis,& mala minora ad grauiora diſponũt:idcirco q modica ne-
gligit,cito deficiet. Ephraim autẽ interpretat vbertas.[ſibilabo eis] p inſtinctũ angelicũ ac
Ioan.3. diuinũ.Spũs em̃ vbi vult ſpirat,& vocẽ eius audis:ſed neſcis vnde veniat aut q̃ vadat.[& con
gregabo illos]vt vinculo charitatis maneãt iugiter adunati, vniusq; moris habitẽt ſimul in
domo.[& multiplicabo eos]numero & merito,quemadmodũ 1. ad Theſ.3. orat Apoſtolus:
Vos aũt De' multiplicet,& abũdare faciat charitatẽ veſtrã in inuicẽ & in oẽs. [Reducã eos
de terra Aegypti,& de Aſſyrijs]i.de tenebris huius mũdi & poteſtate diaboli.Aegypt' nãq;
(q̃ interpretat caligo)figura eſt mũdi. Aſſyrius vero(q ſecundũ Hieron.interpretat arguens
vel cõuincens)eſt diabolus,fratrũ infatigabilis accuſator.[& ad terrã Galaad & Libani]i.ad
ſocietatẽ ac vitã ſpũalem virtute ſplendentiũ.[adducam eos]vt de vitijs ad virtutes tranſmi
grẽt,virtutibusq; dealbati niteſcant.Galaad em̃,trãſmigrationis teſtimoniũ:Libanus vero,
dealbatio interpretatur.[Et trãſibunt in maris freto] i.ſeculum iſtud mari comparatũ, ſine
ſubmerſione peccati perambulabũt.[& percutient in mari fluctus]i.inquietudines mundã
eis ſedabit:poſt tempeſtatẽ em̃ dat Deus tranquillitatẽ,qui non ſinit nos tentari ſupra poſſi
bilitatem,& tribulationis tempore ſpecialius adeſt. [& humiliabitur ſuperbia Aſſur] i.dæ-
monum

monum tentatorum noſtrorum præſumptio deÿcietur, dum Chriſti virtute ab electis vincentur, atq; ſub pedibus fortium conterentur. [& ſceptrum Aegypti recedet] id eſt, mundanæ conuerſationis imperium cadet, nec electis fidelibus ꝓualebit. Cætera ex ꝓinductis patēt.

¶Expoſitio cap. XI. Aperi Libane portas tuas. Art. XVI.

POſtquam de proſperatione Iudæoꝝ poſt reditum de Babylone, multa prædixit propheta, iam de eoꝝ calamitate non parua ꝓnunciat, ne proſperis extollant, ſed in die bonoꝝ memores ſint maloꝝ. [Aperi Libane portas tuas] Secundū Hieron. & vniuerſos expoſitores, hic pronūciatur deſtructio templi, ciuitatum & populi Iudæoꝝ à Romanis, ita ꝙ nomine Libani, templum tempore Zachariæ ædificatum notatur, ob ſuam altitudinem & decorem. Nihil enim monte Libano in terra promiſſionis excelſius eſt, nemoroſius, ſiue cōdenſius, ſecundum Hieron. Libanus ergo portas ſuas aperuit permiſſiue, qn̄ per eas ingreſſi ſunt templū Romani ſub Tito ac Veſpaſiano. [& comedet ignis cedros tuas] Romani enim templum incenderūt, & oīa ligna ex qbus fuit conſtructū. [Vlula abies, quia cecidit cedrus.] Per abietem principes, per cedrū ſacerdotes Iudæoꝝ ſignantur. Monet igiť eos propheta, vt mutuo ſe deplorent: qd enim per abietem cedrumq́ȝ ſignificauerit, ſubdit [qm̄ magnifici] i. ſuperiores in ſynagoga, [vaſtati ſunt] à Romanis. [Vlulate quercus Baſan, qm̄ ſucciſus eſt ſaltꝰ munitus.] Si per quercus Baſan & ſaltum munitum ſeu nemoroſum, intelliguť ligna illa & arbores in regione Baſan trans Iordanem, vbi olim tribus Ruben & Gad, ac media tribꝰ Manaſſes habitauerūt: tunc quercus iubentur vlulare materialiter & metaphorice, propter ſucciſionem ſaltus illius: Romani enim ligna ſucciderūt. Si vero ꝑ quercus Baſan intelligantur Iudæi ibidem manentes, tūc per ſaltū ſucciſum accipiť ipſa Hieruſalem vrbs Iudææ fortiſſima, vel templū eius firmiſſimū, cuius deſtructio fuit oībus Iudæis ratio vlulādi. [vox vlulatus paſtoꝝ] i. ſonus & clamor maximi fletus ſacerdotum atq; doctoꝝ Iudaicæ plebis, dire inſonuit. [qm̄ vaſtata eſt magnificentia eorum] ſ. famoſum illud ac prænominatū templum ipſoꝝ. [vox rugitus leonum] i. principum populi huius, [qm̄ vaſtata eſt ſuperbia Iordanis] i. terræ ſeu populi Iudæoꝝ circa Iordanem, qui eſt maximus fluuius in Iudæa, ſecundū Hieron. vnde & de fluuio illo tremebāt. [Hæc dicit dn̄s Deus meus: Paſce pecora occiſionis] Tu Zacharia propheta populum iſtum inſtar brutoꝝ occidendum tempore Titi, nunc inſtrue, prædicendo iam eorum calamitatem futuram, quatenus ipſi tempore ſuo, illam ex tuo vaticinio perpendentes ſibi mox imminere, conuertantur, ſpūaliterq́ȝ ſaluentur. [quæ] pecora [q poſſederant] ea, puta Romani, [occidebant] ea, [& non dolebant] eis compatiendo. [& venundabant ea, dicētes: Benedictus dn̄s, diuites facti ſumus.] Romani quippe innumerabiles Iudæos vendiderūt, & de eorum precio glorianteſ, benedicebāt dn̄o, cuius nutu & poteſtate putabant ſe præualuiſſe. Et forte quemadmodū Nabuchodonoſor ad Sedechiam, ac Nabuſardan ad Hieremiam dixerunt ac faſſi ſunt, ꝙ Iudæi propter peccata in Deū ipſoꝝ commiſſa, traditi eſſent in manus hoſtiles, ita Romani ſaltem nonnulli iudicabant Iudæos propter iniquitates ſuas traditos ſibi. [& paſtores eorum] i. ſacerdotes & maiores Iudæoꝝ, [non parcebant eis.] nam ante aduentū Romanoꝝ ſubditos aggrauauerāt, ſuaq́ȝ infidelitate ac vitijs ad tantam vaſtitatem eos duxerūt. [& ego non parcam vltrà ſuper habitantes terram] i. Iudæorum terræ ac plebi non parcam diutius. [dicit dn̄s] de hac ſiquidem terra Iudææ fit ſermo. [Ecce ego tradam hoīes] Iudæos [vnumquenq; in proximi ſui manum:] qa vt Ioſephus ſcribit, inſtante Iudæoꝝ deiectione à Tito, maxima fuit inter eos diſcordia, ita vt in tres partes diuiderenť, & ſe mutuo impugnarēt, atq; opprimerēt. [& in manu regis ſui] videlicet principis Romanoꝝ, ſeu Imperatoris, qui contra Iudæos per Titum præualuit. [& concidēt terram] i. vrbes & habitacula Iudæoꝝ demolientur Romani: vniuerſas ſiquidem Iudæoꝝ vrbes (ſecundū Hieron.) deſtruxerunt. [& non eruam de manu eorum] i. Iudæos de manu Romanorum vſq; in finem mundi non eripiam: peruenit enim ira Dei ſuper eos vſq; in finem, ſicut à Daniele fuit prædictū: Ciuitatem & ſanctuariū diſſipabit populus cum duce venturo, & finis eius vaſtitas, & vſq; in finem perſeuerabit deſolatio. De hac Iudæoꝝ vaſtatione apertiſſime ſcriptū eſt in Eſaia: Facti ſunt (inquit) in rapinā, nec eſt qui eruat: in direptionē, nec eſt qui dicat, redde. Dn̄s combuſſit eos in circuitu, & non cognouerūt. Ideo hoc loco ait Hieron. Audi Iudæe, quid tibi ſpes vaniſſimas repromittis, & non audis dicentem affirmantēq́ȝ dn̄m: Non eruam de manibus eorū, quod æterna ſit apud Romanos tua futura captiuitas. [& paſcam pecus occiſionis] i. Iudæos morti deſtinatos interim alam, donec eoꝝ tēpus adueniat. [propter hoc, o pauperes gregis] i. o vos fideles Iudæi in Chriſtum credentes, ex populo gregis præfati, ſeu ſynagogæ, q in primitiua eccleſia cuncta terrena ſpreuiſtis, vitamq́ȝ pauperrimam duxiſtis: audite, quæ ſequenter dicturus ſum. [Et aſſumpſi mihi duas virgas] i. duos populos ad cultum meum ego Deus omnipotens vocaui, eos videlicet, qui erant & mihi ſeruierunt ſub lege naturæ, quando poſt diluuium tempore Noe omnibus gentibus benedixi, & modum viuendi præſcripſi: & alios, qui à tempore Moſis vel potius Abrahæ, ſpecia-

1. Theſ. 2.

Dan. 9.

Eſa. 42.

cialiter ad cultũ Dei vocati ſunt,puta Iudæos.[vnam vocaui decoram]i.primum populum appellaui pulchrũ,vel propter naturæ puritatem,vel quoniam nondũ ad idololatriam declinauit,& quia pulcherrimum fuit,vt vniuerſitatis creator & pater omnibus indifferẽter ad ſe colendum vocaret.[& alteram vocaui funiculum]ſ.populum Iudæorum,quem à cæteris mihi abſcidi,meoq́ cultui ſingulariter,alijs ad idololatriam labentibus,mancipaui,quemadmodũ in Deut.habetur:Pars aũt domini populus eius,Iacob funiculus hæreditatis eius.
Deut.32. [& paui gregem]quia vtrunq; populum ſuſtentaui, & ſpecialiter populum Iſrael ſpiritaliter enutriui, iuxta illud Eſa.1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi aũt ſpreuerũt me. [Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno]Hos tres paſtores intelligit Hieron.fuiſſe Moſen,Aaron,& Mariam,qui Deum offenderũt,atq; eodem menſe deleti ſunt aliq̃ modo. Siquidem illo menſe q̃ Maria ſoror Moſis Aaronq́ defuncta eſt, Moſes & Aaron Deum ad aquas contradictionis offenderũt,moxq́ diuinit' adiudicati ſunt non ingredi terram promiſſam, ſed mori in ſolitudine.De qbus & per Eſaiam dñs ait 43.Interpretes tui præuaricati ſunt. Itemq́ Pſal.
Pſal.140 Abſorpti ſunt iuncti petræ iudices eorum.Alij tres paſtores, accipiũt ſacerdotes,& prophetas falſos,ac principes Iudæorũ,q oẽs pariter poſt Chriſti paſſionem à Romanis occiſi ſunt. [& contracta eſt anima mea in eis]i.peccatis eorũ indignatus ſum,& quantum ad hæc,mihi diſplicuerũt. Vnde de eis cantamus in Pſal.98.Deus tu ꝓpicius fuiſti eis,& vlciſcens in oẽs adinuentiones eorũ.[Siquidem & anima eorũ variauit in me]i.mihi vniformiter atq; ſtabiliter non adhæſit,nec credidit,ſed ſæpe male agẽtes variauerũt cor ſuũ à me. [Et dixi:Non paſcam vos]Deus enim comminabat frequenter ſe populũ Iſrael occiſurũ propter eorũ peccata,ſed Moſe exorante,placatus eſt. Vel,non paſcam vos,ad terrã ꝓmiſſionis introducendo.[Quod morit,moriat:& q̃d ſuccidit,ſuccidat]i.vniuerſi Iudæi,q contra me toties murmurauerũt in ſolitudine,cadãt & deleant.Nempe de tot millib' numeratis, ſoli Ioſue & Caleph terram ſanctam ingreſſi ſunt,cæteris in eremo mortuis.[& reliq vorẽt vnuſquiſq; carnem proximi ſui]i.mutuo ſe occidant,ſicut & factũ fuit poſt aurei vituli adorationem, qñ tot millib' occiſis,Moſes dixit Exo.32. Cõſecraſtis manus veſtras dño, vnuſquiſq; in fratre ſuo,& proximo ſuo.[& tuli]i.à me ꝓieci,ſeu abſtuli,[virgam meam, q̃ vocabat decus]i.populũ natiouũ,[& abſcidi eam]à collegio electorũ,atq; à meo obſequio,qñ ad idololatriam
Pſal. 13. declinauerũt.Omnes erũ declinauerũt,ſimul inutiles facti ſunt. Iſta abſciſio facta eſt, qñ Iudæorum populus ad Dei cultũ ſpecialiter vocabat, ſecũdũ Hieron.[vt irritũ facerẽ fœdus meũ, q̃d ꝑcuſſi cum oĩbus populis]i.pactũ illud dirũperem,ꝑ q̃d tẽpore Noe oẽs nationes ad cultum meũ vocandas inſtitui,qñ & oĩbus benedixi,formamq́ viuendi ꝑfixi,ſecundũ q̃d Gen. 9.deſcribit.Hæc dictio vt,tenet hic concomitanter,non cauſaliter,ſicut in Pſal.50. Tibi ſoli peccaui,vt iuſtificeris.[Et in irritũ deductũ eſt in die illa]i.tempore iam præfato diruptũ eſt,qa vt ait Hieron.ſtatim vt Iſrael aſſumptus eſt,gentiũ turba proiecta eſt.[& cognouerũt ſic pauperes gregis]i.humilis atq; fidelis populus Iudæorũ,vel etiam alij ad gregem dominicum pertinentes,diuinitus illuſtrati,puta electi gentiles, q de Chriſti aduentu fidem habuerũt,vt Iob.[q cuſtodiũt mihi]i.ad honorem nominis mei præcepta mea obſeruant,[qa verbũ dñi eſt]i.ꝙ iſta gentiũ abiectio ſit à Deo præuiſa, prædicta,inflicta. Vnde ad Abrahã dñs dixit Gene.17.Pactũ meũ ſtatuam inter me & te & ſemen tuũ.Moſes quoq; populo Iudæ-
Deut. 7. 14.26. orum perhibuit:Te elegit dñs Deus tuus,vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis,qui ſunt ſuper terram.[Et dixi]ego Deus[ad eos]puta ad Iudæos mihi deſeruientes,[ſi bonũ eſt in oculis veſtris]i.ſi rationabile vobis apparet,[afferte mercedẽ meam]i.vicem mihi rependite,& aliqd pro me donate, mihi ſeruite ac obedite pro beneficijs tantis,ꝙ ſ.pear cũctis nationibus vos in populũ hæreditariũ funiculũq; aſſumpſi.[& ſi non]i.ſi iſtud vobis non placet,nec iuſtũ videt,[qeſcite]i.à cultu meo ceſſate.Hoc dñs ait, non licentiando ad malũ, ſed inſinuando,ꝙ nullũ cogit ad bonũ,ſed quemlibet in libertate arbitrij ſui relinquit. Sic nãq; & Chriſtus dixit ad Iudam Ioan.13.Quod facis,fac citius,ſ.me tradendo. Vnde Eccleſia.15. ſcriptũ eſt:Deus creauit hoĩem,& reliqt eum in manu conſilij ſui.[& appenderũt mercedem meam triginta argenteos]i.pro tantis bonis, quæ eis exhibui, tandem pro me iam incarnato,vt traderer eis ad occidendũ,expoſuerũt triginta denarios,iuxta illud Matth.26.Abijt Iudas ad principes ſacerdotũ,& ait eis:Quid vultis mihi dare,& ego eum vobis tradam? At illi conſtituerũt ei triginta argenteos. Hæc ergo dicunt ex perſona filij,non patris,aut ſpũſſancti.[Et dixit dñs ad me]Zachariam:[Proijce illos ad ſtatuariũ] i.ante Deũ oĩm iudicem,fictorem,fuſorem,ſeu figulũ,proijce iſtos argenteos,vel proijciendo pronuncia,vt Deus factum iſtud decernat,& preciũ iſtud dijudicet.Statuarius aũt,fictor ſeu fuſor ſtatuarũ vocat. Deniq; aliq dicũt,in Hebræo tale verbũ haberi,q̃ nõ ſolũ ſtatuarius, ſed & theſaurarius poſſit intelligi,vt denarij iſti deſignentur proiecti coram ſacerdotibus in templũ,qui erant theſaurorum templi cuſtodes.[decorũ precium,quo appreciatus ſum ab eis]Hoc Chriſtus ironice ſeu cum irriſiõe ſubſannationeq́ dicit, tanquam dicat:quàm vilis ab eis ſum reputatus,

qui

qui me tam modico precio vendendum atque emendum iudicauerunt.[& tuli]id eſt,accepi ego Zacharias,[triginta argẽteos] precium Chriſti,[& proieci illos in domum domini ad ſtatuarium]Hoc Zacharias in imaginaria quadam repræſentatione,& prophetica futuri ſignificatione feciſſe credendus eſt, ad innuendum, quod proditor Chriſti realiter faceret, quod propheta ſibi facere in viſione imaginaria videbatur.Hanc autem ſcripturam allegat beatiſſimus Euangeliſta in Chriſti paſſione impletam. Senſum tamen magis quàm verba commemorat,& aliqua interponit,ſecundum quod ſpiritusſanctus eum inſtruxit. Matt. 27

¶Præterea,ſicut in alijs locis,ita & hic ſacra ſcriptura quaſi de eiſdem loquens, loquitur de diuerſis,ad eundem tamen pertinentibus populum.Solet quippe ſub nomine populi de diuerſis quaſi de eiſdem loqui.Conſequenter dominus ait: [Et præcidi virgam meam ſecundam,quæ appellabatur funiculus]id eſt, ſtatim cum tam vili precio Iudæi Chriſtum emiſſent,tamq́ atrociter occidiſſent,abieci virgam meam ſecundam,videlicet populum Iudæorum,tradens eos vſque in finem manibus Romanorum.[vt diſſoluerem germanitatem] id eſt,propinquitatem atque concordiam[inter Iudam & Iſrael]id eſt,fratres ab inuicem ſepararem,eos vidrlicert,qui ex Iudaiſmo crediderunt in Chriſtum, qui nomine Iudæ ſignantur,& eos qui credrre renuerunt, & nomine Iſrael exprimuntur, eo q decem tribus quæ in infidelitate ſua à tempore Hirroboam permanſerunt, nomine Iſrael & Ephraim ſæpius denotentur.Vnde Chriſtus in Euangelio ait:Non veni pacem mittere in terram,ſed gladium. Matt. 10. Veni enim ſeparare filium aduerſus patrem ſuum, & filiam adurrſus matrem ſuam,&c. Iam per Zachariam Deus prædixit ſe rrlicturum populum Iudæorum, eo quod Chriſtum ſuſcipere deſpexrrunt:nunc de eorum ſeductione ab Antichriſto, & de aduentu atque operibus Antichriſti,prophetia inducitur.[Et dixit dominus ad me:Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti]id eſt,inſignia & veſtimrnta ſeu habitum paſtoris huiuſmodi indue, vel applica tibi,videlicet peram paſtoralem,baculum,fiſtulam,ſibilum: hoc eſt,iſta aſſumendo, non ſolum verbis,ſed rebus & factis denuncia eſſe futurum quod dicam, quemadmodum Eſaias, Eſa. 20. nudus eundo,populi captiuitatem monſtrauit.Ezechiel quoque parietem perfodiendo,& Ezech. 12 vaſa ſua transferendo,quid futurum eis eſſet, rebus oſtendit. Prophetæ nanque non verbis duntaxat,ſed operibus etiam frequenter aliqua nunciant. Inſuprr iuxta Hebræos, cuiuslibet artis inſtrumenta,vaſa artificis nuncupantur.[Quia ecce ego ſuſcitabo]permiſſiue [paſtorrm in terra]vtpote Antichriſtum,de quo ait Saluator: Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me:ſi alius venrrit in nomine ſuo, illum accipietis. Quoniam enim Chri- Joan. 5. ſtum ſummam veritatem ſuſcipere noluerunt,iuſto Dei iudicio ab Antichriſto decipi merebuntur Iudæi, ſicut ait Apoſtolus ſecundæ Theſſalonicenſiũ ſecundo: Quia non crediderunt veritati,conſenſerunt autem iniquitati,ideo mittet illis Deus ſpiritum erroris,vt credant mrndacio.Iſtis enim dixerat Deus:Non paſcam vos:quod moritur, moriatur.[qui derelicta non viſitabit] id eſt, impios à Deo relictos, ad viam iuſtitiæ non reducet. [diſperſa non quæret,]id eſt,à Deo per errores vitiaq́ diuiſos,ſpiritualiter non adunabit. [& contritum non ſanabit]id eſt, vitijs ſaucium non curabit.[& id quod ſtat,non enutriet,] id eſt,exiſtentes in gratia nõ corroborabit.[& carnes pinguium comedet]id eſt, diuitum bona conſumet.[& vngulas eorum diſſoluet]non conſentientes ſibi crudeliter perſequrndo, vel conſentientes ſibi ſpiritualiter occidendo.Itaque paſtor iſte nefarius,nullum veræ pietatis opus ad bonum ſpectans prælatum,habebit,ſed omnia prorſus contraria.Ideo contra eum exclamat Propheta:[O paſtor]ſimulatione ac nomine,[& idolum]id eſt,falſum & vanum ſimulacrum,quod appares non exiſtendo,& qui te pro Deo facies adorari: extolletur enim ſupra 2. Theſ. 2 omne quod eſt aut colitur Deus,ita vt in templo Dei ſedeat,oſtendens ſe tanq̃ ſit Deus.[dereliquens gregem,]id eſt,tibi adhærrntes ſubuertens. [gladius ſuper brachium eius] id eſt, ſupra & contra poteſtatem Antichriſti erit virtus, vltio atq; ſententia Chriſti, qui ſpũ oris ſui interficiet eum.[& ſuprr oculum dextrum eius,]id eſt,ſuper ſapientiam illam eximiam, quam ſibi ineſſe confinget.Aſſeret enim ſe omnibus ſapientiorem.Sed Chriſtus illuſtratione aduentus ſui deſtruet eum, eiusq́ figmẽta nudabit. De qua re in Daniele,& in Apocalypſi Dan. 7. per diuerſa capitula plenius ſcribitur.[brachium eius ariditate ſiccabitur]id eſt, omnis poteſtas eius deijcietur.[& oculus dexter eius]id eſt,ſapientia diuinorum, quam ſibi ineſſe teſtabitur:[tenebreſcens]vitiorum caligine obnubilata,[obſcurabitur]quia & ipſe in exteriores tartareas impelletur tenebras.ipſe enim eſt pſeudopropheta & beſtia, de quibus tanta in Apocalypſi leguntur.¶Prӕterea iſta de Antichriſto prolata, de negligentibus & ſuperbis, Apo. 16. imperitis,carnalibusq́ paſtoribus accipi poſſunt, qui ſibi commiſſos ſpiritualiter non paſcunt,non docent,non arguunt,non emendant,neq; ſuſtentant, neq; perficiunt, immo negligunt,& ſeducunt,ſed de eorum bonis delicate ſe nutriunt. Horum cuilibet dñs clamat: O paſtor & idolũ,derelinquẽs grrgem,cuius poteſtatẽ & intellectũ Chriſtus dure tractabit.

Vnde

Vnde boni paſtoris eſt, gratia auxiliante, implere quod dominus ait per Ezechiel. 34. Quod perierat, requiram: & quod abiectum erat, reducam: & quod confractum fuerat, alligabo: & quod infirmum fuerat, conſolidabo: & quod pingue & forte, cuſtodiam, & paſcam illas in iudicio. ¶ Poſtremo, per duas virgas, de quibus nunc factus eſt ſermo, quidam intelligunt duos reges, vel duo regna, videlicet duarum tribuũ ac decẽ: hoc eſt, Hieroboam, qui pulcherrime loquutus eſt decem tribubus, propter quod dicitur virga decora. Et Roboam, qui di-
3. Reg. 12 xit ad populum: Ego cædam vos ſcorpionibus, ideo appellatur funiculus. Primo autem ab-
4. Reg. 17 ſcidit Deus regnum decem tribuum per Salmanaſar regem Aſſyriorum, deinde duarum tribuum regnum per Titum atque exercitum Romanorum. Siquidẽ per Chaldæos non erat omnino præciſum, ſed poſt certum tempus reductum. Per tres autem paſtores, vno menſe ſucciſos, intelligunt Ochoziam regem Iuda, & Ioram regem Iſrael, eiusq́ matrem Iezabel, quæ ſimul cum ipſo populũ rexit, quos Iehu filius Namſi ſimul occidit, vt legitur 4. Reg. 9.

¶ Elucidatio capituli XII. Onus verbi domini.
Articulus XVII.

PRæſens capitulum & omnia quæ ſequuntur, maximis obſcuritatibus plena ſunt, & à diuerſis expoſitoribus multiformiter exponuntur. Intendo autem ſequi Hieronymum, quanquam & ipſe recitatiue potius, quàm aſſertiue in hoc loco loquatur. [Onus verbi domini] id eſt, vaſtitas diuino ſermone prænunciata [ſuper Iſrael] id eſt, contra plebem Iudaicam. [& dixit dominus extendens cælum] id eſt, orbes cæleſtes in latiſſima figura conſtituens, vel in maxima quantitate molitus. ſphærica nanq; figura capaciſſima eſt. Vnde Eſaiæ 40. dicitur: Qui extendit velut nihilum cælos, & expandit illos ſicut tabernaculum ad inhabitandum. Itemq́ in Pſalm. 103. Extendens cęlum ſicut pellem. [& fundans terram] id eſt, ſua virtute eam in medio vniuerſi tanquam centrum fulciens & cõſeruans, ſine omni ſuſtentaculo ei ſuppoſito, cum ſit infimum elementum. Hinc Iob 38. habetur: Super quo baſes eius
Iob. 26. ſolidatæ ſunt? Et alio loco: Deus appendit terram ſuper nihili. Non quod nihil ſub ea ſit, ſed quia id ad eius ſuſtentationem non facit, propter quod Prouerb. 3. legitur: Dominus ſapientia fundauit terram. Veruntamen ſecundum philoſophum, omnia tendũt ad centrum, ſicq́ vniuerſæ partes terrę ad medium eius naturaliter inclinantur. Et hoc vnde, niſi ex inſtitutione & impreſſione omnipotentis ſapientiæ ſupergloriosiſſimi, ſuperſanctiſſimi, ſuperuolũtuoſiſſimi creatoris? [& fingens ſpiritum hominis in eo] id eſt, animam corpori organizato per creationes infundens, iuxta illud Eſa. 42. Ego dominus, dans flatum hominibus ſuper terrã. Ex hoc demonſtratur, quod anima rationalis in corpore eſſe incipiat, ſeu ſuæ exiſtentiæ exordium ſumat, ita ꝙ nec omnes ſimul creatæ ſunt, nec ſuis corporibus præexiſtũt, ſed quælibet dum corpori ſuo infunditur, ſimul creatur, iuxta illud in Pſal. 32. Qui finxit ſingulatim corda eorum. [Ecce ego ponam Hieruſalẽ ſuperliminare crapulæ] id eſt, huiuſmodi ſuperliminari eam aſſimilo, ita ꝙ om̃is qui eam inuaſerit, quaſi crapula victus impingat & corruat. Sic itaq; pono eam [omnibus populis in circuitu eius] manentibus, qui eam impugnãt. Iſtud creditur tempore Pompeij adimpletum, qui (vt Ioſephus ſcribit) Hieruſalem cepit, & templum irreuerenter ingreſſus eſt, cui & gentes in circuitu Iudæorum manẽtes adhærebant. Immo & quidam Iudæorum capti ab eo, qui licet inuite, tamen eidem videbantur ferre auxilium. De quibus ſubiungitur: [ſed & Iuda erit in obſidione contra Hieruſalẽ.]
2. Mac. 8 Sic quippe ſecundo Machabæorum quidam Iudæi leguntur Nicanorem per neceſſitatem ſequuti contra Machabæum. [& erit in die illa] id eſt, tempore illo, [ponam Hieruſalem lapidem oneris] id eſt, grauiſſimo oneri eam aſſimilabo, [cunctis populis impugnantibus eam,] ita ꝙ ſicut ſine labore & pœna lapis grauis leuari non valet, ſic & Hieruſalem non ſine impugnatorum ſuorum ruina atque periculo deijcietur ſiue vincetur. [Omnes qui leuabũt eum, conciſione lacerabuntur] id eſt, ſicut rupturam incurrunt, qui ſaxum grauiſſimum vltra vires leuare conantur, ſic & vaſtantibus Hieruſalem fiet. [& colligentur aduerſus eam omnia regna terræ] id eſt, aliqui de regionibus ſingulis principi Romanorum contra Hieruſalem ſe adunabunt. Diſtributiones quippe in libris propheticis non ſunt ſtricte intelligendæ in pluribus locis. [In die illa, dicit dominus: Percutiam omnem equum in ſtuporem, & aſſcenſorem eius in amentiam,] id eſt, equos & equites præinductos conteram & vaſtabo. Vt enim in chronicis atque hiſtorijs ſcriptum eſt, ab eo tempore, quo Pompeius templum ingreſſus eſt, ipſe cum ſuis deficere & perire incepit, nec amplius, vt ante, eſt proſperatus, tandemq́ decollatus occubuit. [& ſuper domum Iuda aperiam oculos meos,] id eſt, Iudæos qui neceſſitate compulſi contra Hieruſalem pugnauerunt, clementer aſpiciam, nec vt cæteros puniam eos. [Et om̃em equum populorum percutiam cæcitate] vita & viſu eos priuando, ne vltrà ſubſequiant his, qui contra Hieruſalem intumeſcunt & pugnant. [& dicent duces Iuda in corde ſuo] id eſt, principales Iudæorum contra Hieruſalem neceſſitate quadam

dam pugnantium,[confortentur mihi] i.ad gaudium meum & commodum,[habitatores Hieruſalem in domino exercituum Deo eorum.] Cordialiter nanque optabant ipſam Hieruſalem præualere.[In die illa ponam duces Iuda] iam dictos,ſicut caminum ignis in lignis,& ſicut faciem ignis in fœno.[Cur autem comparatio iſta detur, ſubiſigitur:[& deuorabunt] i.occident vel ſuperabunt,[ad dexteram & ad ſiniſtram] & pari ratione ad alios ſitus terræ, [omnes populos in circuitu]i.quoſdā de omnibus,& inopinabiliter multos circa ſe & in ſuo gyro manentes.[& habitabitur Hieruſalem rurſus in loco ſuo] i.à ciuibus ſuis pacifice iterū incoletur, [in Hieruſalem] i.in loco & ſpatio ſolito. Iudæi nanque poſt abſceſſum mortem'que Pompeij,in magna poteſtate fuerunt ac pace.Nam & Octauianus fauebat eiſdem.[& ſaluabit dominus tabernacula Iuda] i.vrbes,caſtella,villas,& viculos eorum,qui neceſſitate quadam ſequebantur Pompeianos, illis à Iudæa abciſis.[ſicut in principio, vt non magnifice] i. immoderanter & vane[glorietur domus Dauid,& gloria habitantium Hieruſalem] i.famoſi & inclyti ciues Hieruſalem,qui tempore perſequutionis māſerunt couſtantes, quorū nonnulli de Dauid progenie fueraut. [contra Iudā] i.eos qui formidine victi,aduerſarijs ſe iūxerūt, ſed conſiderando ſe diuina poteſtate protectos,ad ſuos reuerſi ſunt.[In die illa proteget dñs habitatores Hieruſalē,]ne ab aduerſarijs eos obſidentibus penitus conterantur.[& erit in die illa,qui offenderit ex eis] i.qui peccauerit,[quaſi Dauid] i. miſericordiā à Deo cito & largiter conſequetur,ſicut & Dauid frequenter.De quo dixerat Deus: Miſericordiā meā non auferam ab eo.[& domus Dauid] i.filij eius carne & fidei atque couſtantiæ imitatione,erūt[quaſi Dei]i.ſicut prælectiſſimi gratię filij,qui mentē ſuā nuſquā mutauerūt à Deo.Ideo ſubditur: [ſicut angelus dñi in cōſpectu eorum]qui gratiā iſtā eis donādā præſentialiter viderint,apparebūt:ſicut ſolemus de homine plurimum gratioſo aſſerere,quod ſit angelicus homo. Ad ipſum'que Dauid mulier Thecuites loquitur: Tu dñe mi rex,quaſi angelus Dei es ſuper terrā. [& erit in die illa,quærā conterere oēs gentes,de quibus nūc dictū eſt,[qui veniunt contra Hieruſalem] animo diſperdendi quæ perierūt.[Et effundā ſuper domū Dauid & ſuper habitatores Hieruſalē,]de quibus iā facta eſt mētio,ſ.ſuper poſteros Dauid & ciues Hieruſalē,ſup nobiles & vulgares,[ſpiritū gratiæ & precū] i.ſpiritū ſanctū totius gratię fontē,deuotarū'que orationū datorē.Quid enim oremus ſicut oportet,ignoramus,ſed ipſe ſpūs orantes nos facit.Iſtud potiſſimū fuit impletū modico tēpore poſt prędicta.Siquidem poſt mortē Pompeij,Iulius ei contemporaneus vſurpauit ſibi imperiū,cui ſucceſſit Octauianus,ſub quo natus eſt Chriſtus,poſt cuius natiuitatē mox cœpit gratia Dei abundare in populo Iudæorū,propter quod,tempus Chriſti appellatū eſt per antonomaſiā tempus gratiæ. Hinc Eſai.44. Deus hortatur: Noli timere ſerue meus Iacob,Effundā ſpiritū meū ſuper ſemē tuū,& benedictionē meam ſuper ſtirpē tuā.Hoc eſt quod Chriſtus ait: Venit tempus,quādo veri adoratores adorabūt patrē in ſpiritu & veritate.[& aſpicient ad me,quē confixerūt.] Iſtā ſcripturā ad Chriſti paſſionē pertinere,& in ea impletā eſſe,docet diſcipulus quē diligebat Ieſus: Facta,inquit,ſunt hæc,vt ſcriptura impleretur: Videbūt in quē trāſfixerūt.Aſpexerūt aūt Iudæi ad Chriſtū, quem occiderūt, quando poſt paſſionē & reſurrectionē atque paracleti miſſionē ad prædicationē apoſtolorum conuerſi ſunt,in tantū quoque,vt multa ſacerdotum turba euangelio obediret,vt ſcribitur in Actis.De ille quippe Chriſtus paſſione ſua inſtante,In Ioan.ſcribitur prædixiſſe:Cū exaltaueritis filiū hominis,tūc cognoſcetis quia ego ſum.Tunc inſuper impleta ſunt quæ ſubiūgūtur: [& plangent eū]videlicet Chriſtū à ſe occiſum Iudæi iſti cōuerſi,[planctu quaſi ſuper vnigenitū] id eſt, tali deploratione, qua decuit vnigenitū Dei filiū à ſuis interfectoribus lamentari. Vel ſenſus eſt,quod plangereut eū cordialiter & amare,ſicut vnigenitus defunctus ſolet à ſuis defleri parentibus,propter quod ſubditur:[& dolebunt ſuper eū,]quod eū tam crudeliter fuerāt perſequuti, [ſicut doleri ſolet in morte primogeniti] id eſt,valde vehementer. Dubium enim non eſt,quin inæſtimabiliter eū,immo & propria ſua peccata deplāxerint,prout mox clarius ſubditur.[In die illa magnus erit planctus in Hieruſalem,ſicut planctus Hadadrimon in campo Mageddo] i. ſicut Iudæi vehemētiſſime deplanxerūt Ioſiam regē à Pharaone Nechao rege Aegypti occiſum,qui planctus fuit Hadadrimon,id eſt,ciuitatis ſic dictæ,ac ſitę in campo Mageddo,in quo campo Ioſias fuit occiſus, propter quod planctus iſte incepit in vrbe & campo pręfatis.De qua re ſcriptū eſt plenius 2.lib.Paralipo.quo inter cętera legitur,quod Hieremias luxerit eū maxime,cuius cantores & cantatrices vſque in præſentē diē lamentationē ſuper Ioſiam replicant.[& planget]Chriſtū terra[Iuda]id eſt, habitatores terræ,de quibus mox additur:[familiæ & familiæ ſeorſum.]i.quælibet per ſe.[familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.] tempore enim tribulationis & orationis decet viros ab vxoribus ſeparari,vt deuotius atque honeſtius inuocent Deum, propter quod dictū eſt à Iohele: Egrediatur ſponſus de cubili ſuo,& ſponſa de thalamo ſuo.Hoc apud Iudęos obſeruabatur,quemadmodum nunc in eccleſia viri & fœminæ reſident ſegregatim.[familiæ domus Nathan ſeorſum,& mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Leui ſeorſum, & mulieres eorum

2.Reg.5.
2.Re.14.
Roma.8.
Ioan.4.
Ioan.19.
Acto.6.
Ioan.12.
2.Par.35
Iohel.2.

rum ſeorſum:familiæ Semei ſeorſum,& mulieres eorũ ſeorſum.]ſecundũ Hieron. per familiã
Dauid intelligitur regia tribus,videlicet Iuda:per familiã Nathã,prophetalis ordo ſignatur:
per familiã Leui,ſacerdotalis progenies:per tribũ Semei,doctores expreſſi ſunt,quia ex hac
tribu magiſtrorũ agmina pullulauerunt.[Oẽs familiæ reliquæ,familiæ & familiæ ſeorſum,&
mulieres eorũ ſeorſum.]Hæ familiæ generaliter exprimuntur,nõ particulariter diſtinguun-
tur,qm̃ ſpeciale dignitatis priuilegium nõ habuerunt.Secundum Hieron.ſi cõſideremus quã
multa millia Iudæorũ in Hieruſalẽ ab apoſtolis mox miſſo ſpiritu ſancto conuerſa fuerunt,
facile eſt penſare,quàm vere tunc iſta impleta ſunt,præſertim cum Actor.2.dicatur:Erãt au
tem in Hieruſalẽ habitantes Iudæi viri religioſi ex omni natione quæ ſub cælo eſt,& ex illis
multi tunc conuertebantur.Denique vehemens planctus iſte ſtatim in hora mortis Chriſti
Lucę 23. ſumpſit exordium,iuxta illud: Omnis turba eorum qui aderant ad ſpectaculum iſtud,& vi-
debant quæ fiebant,percutientes pectora ſua,reuertebantur.

¶ De alia eiuſdem capituli explanatione. Art. XVIII.

DEniq; intuẽdum,q quidã expoſitores præinductum cap.ad literã exponunt de eccleſia
Chr̃i,& pſequutione ipſius,quorũ nõnulli exponunt de pſequutione eccleſię primiti-
uæ à Iudæis incredulis principibusq; Romanis,alij vero de pſequutiõe eccleſię tpe An-
tichriſti.Cęteri autẽ,q̃s iã aſſequutus ſum,exponunt ad literã de ſynagoga.Myſtice vero,de
eccleſia ſecũdũ eius decurſum à principio vſq; ad finẽ. Nunc ergo pſens cap.taliter exponet,
vt ad oĩa iſta faciliter valeat eius expoſitio applicari.[Onus verbi dñi] i.tribulatio diuinitus
denunciata[ſup Iſrael]i.eccleſiã,q̃ vere ac ſpiritualiter Iſrael,i.Deũ vidẽs vocat.[& dixit do-
minus extẽdẽs cælum] i.hoĩes cõtẽplatiuos purę cęliformisq; cõuerſationis,ad amorẽ diui-
norũ ſuſtollẽs,ad ſupnaq; eleuãs,atq; per charitatis latitudinẽ ad benefaciẽdum oĩbus ducẽs.
[& fundãs terrã] i.actiuos & cõiugatos,quorũ pedes terrã iugiter calcãt,dum in tẽporalibus
quotidie occupantur.Hos Deus fundat in humilitate,timore,& præceptorũ cuſtodia,ne per
multa diffuſi ac vagi,mẽte ſeparẽtur à Deo,caducis magis q̃ ſummo ac inuariabili bono af-
fectualiter adhærẽdo.[& fingẽs ſpm̃ hoĩs in eo] i. gratiã deuotionis,cõtritum ac humilẽ ſpi-
ritũ pręſtãs hoĩbus,ſicut oramus pſal.50.Cor mundum crea in me Deus,& ſpm̃ rectum inno
2.Tim.1. ua in viſcerib' meis.Ad Timot.quoq; ait Apoſt.Dedit nobis ſpm̃ virtutis,& dilectiõis,& ſo-
brietatis.[Ecce ego ponã Hieruſalẽ,i.eccleſiã,de q̃ ab Eſaia dicit:Surge,illuminare Hieruſalẽ.
Eſaiæ 60 Et in Apoc.Vidi ciuitatẽ ſanctã Hieruſalẽ,deſcendentẽ de cælo.[ſuperliminare crapulæ,]ita
Apoc.21 vt omnis qui limen eius,ſeu eam malignãter inuaſerit,cadat & pereat.ſic enim perierũt per-
ſequutores primitiuæ eccleſiæ,ſaltem in anima,& multi etiam corporaliter fuerunt plagatis
ſic etiam Antichriſtus cum ſuis peribit,ſic & tyranni & hæretici,itemq; ſchiſmatici,omnesq;
perſequutores iuſtorum perierunt,pereunt, & peribunt.Sed & Iuda erit in obſidione con-
tra Hieruſalem.] Hoc fuit in primitiua eccleſia adimpletum, quando aliqui corde Chri-
ſtiani, qui nomine Iudæ, qui interpretatur confeſſio, deſignantur, ex timore iunxerunt ſe
perſequutoribus eccleſiæ,quæ per Hieruſalẽ ſignificatur,ſic demum erit & tẽpore Antichri-
ſti,in cuius exercitu erunt aliq fideles timore cõpulſi,ſed & perſequutionis tpe id ſæpius acci
dit.[In die illa ponã Hieruſalẽ] i.eccleſiã[lapidẽ oneris omnibus populis,]ita q oẽs qui eam
tollere moliuntur,ſuccumbẽt, ſicut ſuccumbit qui ſaxum grauiſſimum leuare conatur. Nõ
enim deficit, ſed augetur pſequutionibus eccleſia Chriſti. Et quanuis tẽpore Antichriſti ad
tẽpus aliquãtulum valde minorari videbitur perſequutione diriſſima,finaliter tamẽ, immo
& cito,penitus præualebit.[Et colligẽtur aduerſus ea oĩa regna terræ] i. multi de regionibus
vniuerſis, quẽadmodũ tpe Imperatorũ eccleſiã vaſtãtium cõſtat impletum, & in Antichriſti.
Ioan.16. diebus implebitur.Propter q̃d Chriſtus dixit diſcipulis:Odio eritis omnibus hoĩbus ꝓpter
me.[In die illa percutiã omnẽ equum in ſtuporẽ,& aſcenſorẽ eius in amentiã]i. vniuerſa pſi
dia prædictorũ eccleſiæ aduerſariorũ deijciã.Deniq; dæmonum equi ſunt oẽs peruerſi,pręſer
tim qui opprimunt bonos.Hæreticorũ quoq; & ſchiſmaticorũ equi ſunt,q eis cõſentiũt,eosq;
portãt atq; circunferunt,immo oẽs,qui aliorũ impietatibus ſubminiſtrant, eorũ equi cenſen
tur.Præterea Iuda eſt in obſidione cõtra Hieruſalẽ,dum clerici,& qui alios à peccatis reuoca
re deberẽt,vulgum & ſimplices vel ſubiectos ad vitia pertrahunt,à bono impediunt,vel pro
pter iuſtitiã tribulãt.[& ſup domum Iuda aperiã oculos meos] i. eos q ſolo timore & nõ ex
animo adhæſerunt pſequutoribus eccleſiæ,clemẽter aſpiciã,ne æternaliter pereant. Talibus
quoq; miſerebitur Deus tpe Antichriſti,quia cum ipſo nõ peribunt,immo eo occiſo ad fide-
les redibunt,& ſuã imperfectionẽ deflebunt.[Et dicent duces Iuda in die illa] i. principales
inter hos.[Cõfortentur mihi habitatores Hieruſalẽ] i.filij eccleſiæ præualeant. Hoc ꝗppe to-
to corde concupiẽt.Poteſtq; hoc etiam ad primitiuam eccleſiã applicari, quanuis quidam
dicat oppoſitum, eo quod tunc multi Iudæi fuerint occulte Chriſtiani, ſicut fuit ad tem-
pus magnus ille Gamaliel, immo & ante paſſionem non pauci crediderunt in Chriſtum,
iuxta illud Ioannis 12. Ex principibus multi crediderunt in eum, ſed propter Iudæos non
confite-

confitebâtur. Tales ergo proſperitatem eccleſiæ affectabât. [In die illa ponam duces Iuda,] de quibus iā dictū eſt, [ſicut caminū ignis] i. virtutem conſtantiæ roburꝗ animi tribuam eis, vt aduerſarijs ſuis præualeant, vel ſpūaliter tantū, vel etiā corporaliter. Nam Antichriſto ſublato, qui ei ex timore adhærebūt, Chriſtianis coniūcti, cōtra perfidos victorioſe reſiſtent. Inſuper ſaluator ſuis ait: Ecce dedi vobis poteſtatē calcandi ſuper omnē poteſtatē inimici, & nihil vobis nocebūt. Spiritualiter vero deuorauerunt fideles primitiuæ eccleſiæ. [& deuorabūt] poſt mortē Antichriſti tunc Chriſtifideles, [ad dexteram & ſiniſtrā omnes populos in circuitu.] quoſdā, immo plurimos valde de omni natione & regnis conuertēdo, & dño ſaluatori eoſdē ſalubriter incorporando. [Et ſaluabit dñs tabernacula Iuda] i. præfatos, qui ad tēpus timore inordinato à fidelibus receſſerūt, [vt non magnifice glorietur domus Dauid, & gloria habitantiū Hieruſalē contra Iudam] i. ne inconcuſſi atꝗ perfecti, qui in omni euentu conſtantes in eccleſia perſtiterunt, eos qui perterriti fuerant, prorſus contemnant, ſed eis redeuntibus, charitatiue condoleant & ſuccurrant. [In die illa proteget dominus habitatores Hieruſalem] i. electos eccleſiæ filios, quos & in primitiua eccleſia protexit, nunc quoꝗ proteget & tempore Antichriſti defendet. nam & ſi corporaliter eos occidi permittat, animas tamen ab omni periculo eripit, ipſamꝗ quam ſuſtinent paſſionē, ad ineffabilē eis felicitatem conuertet, iuxta illud Sapient. Et ſi corā hominibus tormēta paſſi ſunt, ſpes electoꝝ immortalitate plena eſt. In paucis vexati, in multis bene diſponētur, qm̄ Deus dextera ſua teget eos, & brachio ſuo defendet eos. [Et erit qui offenderit ex eis, quaſi Dauid,] ita quod cito per pœnitentiam ſurget, & cautior erit poſt lapſum, quàm fuit. [& domus Dauid] i. eccleſia fortium mente atꝗ conſtantiū in æquitate, erit [quaſi Dei, ſicut angelus domini] i. magna gratia decorabitur, per quod magnitudo excellentiæ gratiæ Dei tempore legis euangelicæ inſinuatur. [Et effundam ſuper domū Dauid & ſuper habitatores Hieruſalē ſpiritū gratię & precū.] Hoc in fine mūdi copioſe implebitur, quando ad prædicationē Heliæ Iudæi cōuertentur, ſicut in euangelio Chriſtus teſtatur: Helias cū venerit, reſtituet omnia. Cū em̄ plenitudo gentiū intrauerit, omnis Iſrael ſaluus fiet, ſecundū Apoſt. ad Rom. Præterea omni die effundit Deus ſpm̄ gratiæ & precū. [ſuper domū Iuda] videlicet eos, qui fide & opere dn̄m cōfitentur ac laudant, & ſuper habitatores Hieruſalē, eos videlicet, qui in pace cū Deo deambulāt. [Et aſpicient ad me, quē cōfixerūt &c.] Antichriſto quippe ſublato, Iudæi fide ſuſcepta cū ingēti dolore ac lachrymis fatebūtur ſe Chriſtū crucifixiſſe, vel quia ab eoꝝ populo occiſus eſt, vel quia occiſoribus Chriſti vſꝗ ad fidei ſuſceptionē fauerūt, putātes illos bene feciſſe. Præterea ingrati & impij quotidie Chriſtū, quantū in eis eſt, configūt. De quibus ad Heb. 6. ait Apoſto. Rurſum crucifigētes ſibimet filiū Dei, & oſtētui habētes. Et ſuper hos Chriſtus nunquā ex ſua pietate immenſa ſpiritum gratiæ precumꝗ effundit, ita vt mox compuncti, cum interno cordis dolore ac lachrymoſo affectu aſpiciant Chriſtum, eius paſſioni compatientes, propriasꝗ impietates deflentes. Cætera patent ex præcedenti articulo.

Luc. 10.

Sap. 3.

Matt. 17.

Roma. 11.

Actor. 2.

¶ Elucidatio Cap. XIII. In die illa erit ſons patens domui Dauid. Art. XIX.

CVm in principio huius cap. dicat, [In die illa,] certū eſt, iſta quæ nūc dicētur, ad idē tempus ꝑtinere, referēdaꝗ eſſe, de ꝗ in fine præcedētis ca. dictū eſt. Itaꝗ in die illa, i. tpe illo, ꝙ oēs Iudæoꝝ familiæ ꝑmemoratæ Chriſtū à ſe cōfixū aſpiciēt atꝗ deplāgēt, ꝙd & poſt Chriſti paſſionē mox factū eſt, & in fine mūdi Iudæis cōuerſis fiet. Immo vt ſanctus ait Methodius martyr, detecta ꝑ Heliā & Enoch falſitate Antichriſti, tot Iudæi cōuertētur ad Chriſtū, ita ꝙ de qualibet tribu eoꝝ quadragintaquatuor millia martyrio coronabūtur. Tūc ergo [erit fons] i. Chriſti baptiſmus, ſeu aqua baptiſmatis, [patēs] i. aptus, manifeſtus atꝗ paratus [domui Dauid & habitantibus Hieruſalē] i. cūctis Iudæis ſancti Dauid fidē ſequētibus, atꝗ in Chriſtū credētibus, [in ablutionē peccatoris & mēſtruatæ] i. ad emēdationē peccatoꝝ viroꝝ ac mulieꝝ quantūcunꝗ immūdoꝝ, de ꝗ fonte multa prædicta ſunt ab Ezechiele, ꝙ ſ. erum pet fons de domo dñi, & ꝑgat ad ſolitudinē, & oīs aīa ad quā deuenerit, viuat. Itē à Iohe. Fōs de domo dñi egredietur, & irrigabit torrētē ſpinaꝝ. De hoc fonte dixit Petrus Iudęis corde cōpunctis veniaꝗ petētibus: Baptizetur vnuſquiſꝗ veſtrū in noīe Ieſu Chri in remiſſionē peccatoꝝ. [Et erit in die illa] ſ. tēpore promulgationis euāgelicæ legis, [dicit dñs exercituū, Diſperdā nomina idoloꝝ de terra] i. idololatriā vbilibet deſtruā in omnibus locis, vbi gētes fidē Chri ſuſcipiēt, [& nō memorabunt vltrà] i. obliuioni tradētur à ſuis cultoribus, quātū ad cultū, nō quantū ad nudā memoriā. Sic em̄ & nūc vſꝗ fideles reminiſcūtur, qualiter olim gētes idola coluerūt. Innumerabiles quoꝗ Chriſtiani de idolis gentiū loqui nil ſciunt. Iſtud videtur quibuſdā nō eſſe impletū tpe apoſtoloꝝ & interim, ſed in fine mūdi: quia (vt dicūt) tūc Antichriſto occiſo, oēs cōcorditer gētiles atꝗ Iudæi vnientur in fide Chri. Sed iſtud infirmiter dictū eſt. Cōſtat enim, ꝙ eo modo ac ſenſu tēpore apoſtoloꝝ & interim impletum eſt illud pſal. 18. In oēm terrā exiuit ſonus eoꝝ &c. Et itē 17. Et bñdicētur in ipſo oēs tribus terræ, oēs gētes magnificabūt eū. Itemꝗ: Reminiſcētur & conuertētur ad dñm vniuerſi fines terrę.

Ezec. 47.

Iohel. 3.

Actor. 2.

Pſal. 21.

Ca.XIII Et q̃d Chriſtus dixit apoſt. Euntes in mundum vniuerſum, p̃dicate Euãgelium omni crea-
Marci 16 turæ, multaq́ alia ad idẽ ſpectãtia. Etiã tunc impletum eſt, q̃d nunc de idololatriæ ablatione
aſſeritur. Nec veꝝ ꝙ circa finẽ ſeculi, vel poſt mortẽ Antichriſti oẽs penitus conuertentur ad
1. The. 5. Chriſtum, immo multi in malo obſtinati manebũt, de qbus ait Apoſt. Cum dixerint, pax &
ſecuritas, tunc repẽtinus eis ſupueniet interitus ſicut in vtero habẽtis, & nõ effugiẽt. Chriſt⁹
quoq; Tãquã laqueus ſupueniet dies illa, puta iudicij, in oẽs q ſedẽt ſup faciẽ oĩs terræ. Et ite
Luce 21. rum Luc. 17. Sicut fuit (inquit) in diebus Noe &c. [Et pſeudopphetas & ſpm̃ immundũ au
ferã de terra] i. prophetas falſos tã gẽtilium q̃ Iudæoꝝ fidẽ Chriſti ſumẽtium, ſpiritusq́ mali-
Ioan. 12. gnos de infidelium cordibus auferã, ſecundum q̃d Chriſtus dixit: Nunc princeps huius mun
di eijcietur foras. [& erit cum pphetauerit quiſpiã vltrã] i. cum aliqs inter cõuerſos & Chri-
ſtianos vaticinari nõ ex ſpiritu ſancto, ſed ſpiritu pprio vel maligno, præſumpſerit, [dicent ei
pater eius & mater eius q genuerũt eum, nõ viues, quia mẽdacium loquutus es in domino] i.
dixiſti te ex Deo loquutum, quod effectum nõ habuit, ideo morte es dignus. Tales eñ & Mo
ſes iuſſit occidi. [& cõfigẽt eum pater eius & mater eius cum pphetauerit] i. tãtæ iuſtitiæ erũt
parẽtes & cognati, ꝙ cõtra ordinẽ legis diuinæ & æquitatis Chriſtianæ nemini parcẽt, quan-
tumcunq; propinquo inaniter prophetãti, aut mala ſimilia perpetrãti. [Et erit in die illa, cõ
fundẽtur prophetæ] fallaces, vnuſquiſq; ex viſione ſua cum pphetauerit,] quia Deo reuelan
te ſcient fideles, ꝙ diuinitus miſſi non ſint. [nec operientur pallio ſaccino] i. veſte cilicina &
aſpera ſeu ſacco & vili indumento non induẽt ſe, quẽadmodũ moris fuit prophetis, quando
futura prænunciando, populum ad pœnitentiã prouocabant, vt legitur 3. Reg. de Helia. Eſaiæ
quoq; 20. dominus dixit: Tolle ſaccum de lumbis tuis. [vt mentiatur] i. quatenus ſub aliena
& humili veſte prophetaliq́ indumento ſimplices fallant. hoc igitur timore pœnæ facere
nõ audebũt, [ſed dicẽt] i. quilibet talium dicet, [Nõ ſum propheta, Homo agricola ego ſum]
i. nõ officio prophetãdi, ſed agriculturæ intendo. [qm̃ Adã exẽplum meum] i. Adã factus eſt
mihi forma viuẽdi, & eius vitã quaſi exemplum ſectatus ſum. [ab adoleſcentia mea] obſeruã
Gene. 3. do q̃d in Geneſi dominus loquitur ei: In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. Et de ipſo ſcribi
tur in Geneſi: Et miſit eum dominus de paradiſo voluptatis, vt operaretur terrã, de q̃ ſum-
ptus eſt. [Et dicent ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuaꝝ?] i. cur ita cõfixus es vel
affixus patibulo? quid criminis commiſiſti, vt ſic vulneratus appareas? [Et dicet: His plagatus
ſum in domo eoꝝ, qui diligebant me] i. vulnera iſta à propinquis atq; amicis meis accepi,
non ex eoꝝ rancore ad me, ſed zelo iuſtitiæ & pro mea correctione. Deniq; quia nũc de fon
te baptiſmatis loquutus fuit propheta, interſerit & aliud de Chriſti paſſione, à qua baptiſmus
& cætera ſacramenta efficaciã ſuam ſortita ſunt. loquitur itaq; Deus pater: [Framea] i. rom-
phea paſſionis, [ſuſcitare ſuper paſtorem meum] i. cõſurge & irrue ſuper Chriſtum ſummũ
paſtorem, qui ait Ioan. 10. Ego ſum paſtor bonus, de quo in Ezechiele dominus cõteſtatur:
Ezec. 34. Saluabo gregem meum, & ſuſcitabo ſuper eum paſtorẽ vnũ qui paſcat eũ, Dauid ſeruũ meũ, i.
Chriſtũ, vt Iudæi quoq; exponunt. Framea ergo non ſumitur hic determinate pro gladio, ſed
p acerba afflictione, de qua Chriſtus in pſal. 21. precatur: Erue à framea Deus animã meã. Et
per Amos 9. dominus aſſerit: In gladio morientur oẽs peccatores terræ. [& ſuper virum co-
hærentem mihi] i. Chriſtum mihi inſeparabiliter adhærentẽ, qui ait: Qui me miſit, mecũ eſt.
Ioan. 8. Et: Pater nõ reliquit me ſolum, quia ego quæ placita ſunt ei, facio ſemper. Præterea Chriſtus
ſecundum diuinã naturã adhæret patri p amorem immenſum, voluntatis indiuiſibilẽ iden-
titatem, atq; eſſentiæ vnitatẽ, ſed ſecundum naturã aſſumptã adhæret per creatæ voluntatis
cõformationẽ & ſubiectionẽ ad voluntatẽ diuinã. Propter q̃d dixit: Deſcendi de cælo, nõ vt
Ioan. 5. faciã voluntatẽ meã, ſed eius q miſit me. Et rurſus Matth. 26. Pater nõ q̃d ego volo, ſed q̃d tu
[dicit dñs exercituum, pcute] o framea [paſtorem,] videlicet Chr̃m, & diſpergentur oues gre
Luce. 12. gis] i. diſcipuli ſui electi gregis, cui diceban: Nolite timere puſillus grex, ab ipſo diffugient.
¶ Porro hãc ſcripturã ad ſe ſuãq; paſſionẽ reſpicere ipſemet Chriſtus docet, quũ ait apoſto
Mat. 26. lis: Oẽs vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte. Scriptum eſt enĩ: Percutiã paſtorem, &
diſpgentur oues gregis. Nec obſtat, quod hic dicitur, percute: ibi pcutiã paſtorem: nã ſenſus
redit in idem, qm̃ Deo volente & prærordinãte, framea paſſionis irruit ſuper Chriſtum, q in
pſalm. 68. ait ad patrem: Quoniam quem tu percuſſiſti, perſecuti ſunt. Et per Eſaiã 53. pater
teſtatur: Propter peccata populi mei percuſſi eum. Vnde Act. 3. Petrus fatetur. Deus qui pre-
nunciauit per os oĩm prophetaꝝ pati Chriſtum ſuum, impleuit ſic. Poſtremo, ipſe Chriſtus
tradidit ſemetipſum, oblatusq́ eſt quia voluit. [& conuertã manum meã ad paruulos] i. po-
taſtatem gratiæ meæ oſtendam & exercebo circa humiles Chriſti diſcipulos, qui tẽpore paſ-
ſionis ex propria infirmitate fugerunt, ſed poſt paſſionem per virtutem gratiæ ſpiritus ſancti
inuincibiles cõſtantiſſimiq́ fuerunt. De quibus per Eſaiã 8. loquitur Chriſtus: Ecce ego & pu
eri mei, quos dedit mihi dominus. Itemq́ in Euangelio: Confitebor tibi pater, domine cæli
Mat. 10. & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Impleue-
runt enim

ſunt enim,quod dixit ſaluator:Niſi conuerſi fueritis,& eff ciamini ſicut paruuli,non intrabitis in regnũ cælorum.[Et erunt in omni terra,dicit dominus, partes] i.in toto mundo genus hoim ſeu populus terræ erit diuiſus in partes[tres] puta Iudæorum,& gentilium,ac Chriſtianorum, [duæ in ea] i.duæ partes hoim,ſ.gentiles & Iudæi increduli,[diſperdentur ac deficient]i.à Deo reprobabuntur,&à gratia cadent.Vnde Septuaginta tranſtulerunt,Duę partes peribunt.[& tertia pars relinquetur in ea] i.Chriſtiani ſequentur ſalutem, & habitatione terræ digni cõſiſtent. In fine etiam ſeculi,Iudæi atque gentiles pro maxima parte conuertentur ad Chriſtum, ita quod tunc duæ primæ ſectæ quaſi deficient,tamen(vt dictũ eſt)aliqui in obſtinatione ſua perſiſtẽt vſque in diem iudicij.[Et ducã tertiã partem per ignem] i.multiplici & pœnoſa tribulatione,perſequutione,tẽtatione, aduerſitate exercebo electos fideles ſeu Chriſtianos, quibus ait ſaluator: Si me perſequuti ſunt,& vos perſequentur. Et rurſus: Non eſt ſeruus maior domino ſuo. Ideo Paulus Act.14.Per multas,inquit,tribulationes oportet nos intrare in regnũ cælorum.In pſalmo quoque 65.clamant electi: Tranſiuimus per ignem &aquã.[& vram eos,ſicut vritur argentũ] i.omnem peccati impuritatẽ per tribulationes has tollã ab eis.[& probabo eos,]nõ vt ego agnoſcam,ſed ad aliorum ædificationẽ, & ſic eos probatos oſtendam per ignem aduerſitatum, [ſicut probatur aurum]in conflatorio artificis.In aduerſis enim potiſſimum virtus probatur,& quid homo profecerit,demonſtratur,propter quod patientia opus perfectum haber, vt dicitur Iacobi 1.Et ipſa cæterarum virtutum probatio nuncupatur.Hinc ſcriptum eſt: Tanquã aurum in fornace probauit electos dñs,& quaſi holocauſti hoſtiã accepit eos.Et alibi: Oẽs qui placuerunt Deo,per multas tribulationes tranſierunt fideles.Non ergo in aduerſis triſtemur, ſed quod ea quæ electis Dei conceduntur,patimur,cordialiter gloriemur,præſertim cum Tobiæ angelus Raphael dicat eidem:Quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit vt tentatio probaret te. [Ipſe vocabit nomen meum] i.plebs iſta electa me deuote inuocabit.[& ego exaudiã eum,& dicam, populus meus es,]non ſolum per creationẽ vt cæteri,ſed per deuotionẽ & cultũ,& per prędeſtinationẽ & gratiæ infuſionem,per prouidentiã ſingularem,per mutuam charitatem.[& ipſe dicet: Dominus Deus meus]es tu,quem ſolum ſumme deſidero,diligo, colo.Poſtremo, frequenter cõtingit,quod ſicut diſcipuli Chriſto capto & cæſo diſperſi ſunt,ita dum paſtores boni per mortem vel aliàs auferuntur,ſubditi per errores & vitia diſpergãtur.Ideo Deũ ſemper inuocare debemus,pro bono prælato & efficaci paſtore,quod eſt præcipuum Dei donũ,ſicut inſufficientem & negligentem habere periculoſiſſimum eſt.Conuertit quoque dñs manũ ſuam ad paruulos,ad egenos,abiectos & humiles,ſicut per Eſaiã 66.teſtatur:Ad quẽ reſpiciã, niſi ad egenum & humilẽ?Nempe vt ait Apoſtolus,quæ infirma & ſtulta ſunt mũdi,elegit Deus & ignobilia & contemptibilia. Hos ergo aſpicit Deus,quos deſpicit mundus.

Mat. 18. · Ioan. 15. · 13. 15. · Sapie. 3. · Iudi. 8. · Tob. 12. · 1. Cor. 1.

¶Declaratio Cap.XIIII. Ecce dies domini veniunt,dicit dominus. Art. XX.

PRæſens caput maximis difficultatibus & obſcurationibus plenum eſt,propter quod à diuerſis varijs modis exponitur. intendo autem expoſitionem ſequi , quæ textui amplius conſonat.Loquens ergo propheta de perſequutione circa finem mundi per Antichriſtũ ventura, ait: Ecce dies domini veniunt] i. tempus à Deo diſpoſitum appropinquat, quo quæ ſubiuncta ſunt fient,& diuidentur ſpolia tua] o Hieruſalem,i.bona tibi per ſpoliatiõem ablata ab Antichriſto & eius miniſtris,[in medio tui] ita quod iuxta voluntatem ſuam ſine timore bona tua prędabitur.[& congregabo omnes gentes ad Hieruſalem in pręlium] contra eam: ſiquidem de omni natione quàm plurimi adhærebunt Antichriſto.[& capietur ciuitas & vaſtabuntur domus,& mulieres violabuntur] à ſatellitibus Antichriſti.quibus ipſe(vt dicitur) concupiſcentiarum frena laxabit. Aliqui referunt hoc ad Hieruſalem, à Romanis (eo quod Chriſtum occiderit)captam,ſed ſequentia non concordant.Iudęi autem,vt refert Hierony.ſub Gog & Magog hæc dicunt implenda.[& egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem,] ita quod multi de habitatoribus eius ab Antichriſto captiui ducentur. [& reliquũ populi non auferetur ex vrbe,]illi videlicet,qui Antichriſto adhærere voluerint. [& egredietur dominus]non locum mutando,ſed nouum atque inſolitum ſuæ effectum potentiæ oſtendendo.Vel de lenitate ſuæ clementiæ ad rigorẽ iuſtitiæ,iuxta illud in pſal. 7. Exurge domine in ira tua, Et propter hanc in altum regredere. Et Abacuc: Egreſſus es in ſalutem populi tui. Moſes quoque dixit ad dominum: Si non tuipſe præcedas nos, ne educas nos de loco iſto. [& præliabitur contra gentes illas] i. diuina ſua virtute Antichriſtum cum reprobis ſui exercitus opprimet & occidet,iuxta illud Danie. Iudicium ſedebit, vt auferatur potentia eius & conteratur,& diſpereat vſque in finem.[ſicut pręliatus eſt in die certaminis]i.die qua Pharaonem cũ ſuo exercitu ſubmerſit in mari rubro. [& ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem oliuarum,qui eſt contra Hieruſalem ad orientem] i.in monte illo diuinæ poteſtatis efficacia apparebit, eo quod ibi vel circa occidendus ſit Antichriſtus. Porro pedes incircunſcriptibilis ac ſimpliciſſimi Dei non ſunt materialiter intelligendi,ſed virtutis eius pia ac fixa aſſiſtentia nomine pedum exprimitur. Vnde & per Eſaiam fatetur: Cælum mihi ſedes eſt,terra autem ſca

Abac. 3. · Exod. 33. · Dani. 7. · Eſaie 66.

bellum pedum meoꝝ. Et tamē Salomon loqtur: Cęlum & cæli cæloꝝ te capere non poſſunt.
3.Reg.8. Nēpe vt canitur Pſal.47.& 144. Magnus dñs & laudabilis nimis, & magnitudinis eius nō eſt finis. [& ſcindetur mōs oliuaꝝ ex media parte ſui ad orientē & ad occidentē prærupio grādi valde. Et ſeparabitur mediū montis eius ad aquilonē, & mediū eius ad meridiē.] ſecūdū Hieron. ſenſus eſt, ꝙ mons Oliueti grandi voragine dirūpetur, ita ꝙ vna pars ad orientē, altera ad occidentem reſpiciet: quo facto, repente in ipſa voragine alia ſciſſio fiet, ita ꝙ vna pars ſciſſi montis verget ad aquilonē, alia ad meridiē, ſicq; præruptū quadrangulū fiet. Alij aſſerunt, ꝙ ſciſſio iſta non erit niſi in duas partes, ita ꝙ vna pars mōtis inclinabitur verſus aquilonē, alia verſus meridiē, & ſciſſura intermedia erit, ſic ꝙ longitudo eius erit ab oriente ad occidētem. [& fugietis] qui tunc iſta videbitis, [ad vallē montiū eorum, quoniā cōiungetur vallis montium] i. vallis Ioſaphat, ſita inter montē Sion & oliueti, iungetur [vſq; ad proximū] ſ. locum ſciſſuræ iam dictę. [& fugietis,] iſtam voraginem horrēdam cōſpiciētes, [ſicut fugiſtis à facie terræmotus,] qui factus eſt [in diebus Oziæ regis Iuda,] qui cū officium ſacerdotale in thurificando vſurpaſſet, percuſſus eſt lepra, vt ſcribitur lib.2. Paralip.26. & tunc ad diuinæ indigna-
Amos 1. tionis indicium factus eſt terręmotus, ſicut & apud Amos habetur. Vnde & de præinducta ſciſſione mōtis oliuaꝝ aliqui arbitrātur, ꝙ erit ex terræmotu ingēti, quē dicunt futurum in Antichriſti fulminatione ſeu ſimili percuſſione, ad demonſtrationē poteſtatis diuinæ & iræ Dei cōtra ſuperbiſſimū Antichriſtū adorari ſe facientē. Quidā ſanctoꝝ per montē oliuaꝝ intelligunt eccleſiā, cuius filij ſunt ſicut nouellæ oliuaꝝ: cuius media pars ſcinditur ad orientē, in qua ſunt arbores fructuoſæ & bonæ, puta electi: & alia ad occidentē, in qua ſunt arbores ſteriles. [& veniet dominus Deus meus, oēſq; ſancti eius cū eo.] Iſtud ſecundū Hieron. manifeſte dicitur de ſecundo Chriſti aduentu, quando poſt mortē Antichriſti, aliquāto tp̄e interiecto, veniet generale atq; finale iudiciū exercere, comitatus oīm agmine beatoꝝ, ſicut & Chr̄s
Luc.21. in euang. de ſeipſo teſtatur, ꝙ videbitur aduenire cū poteſtate magna & gloria. Iudas quoq; apoſtolus inducit: Ecce venit dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudiciū. Eſaias quoq;: Dñs ad iudiciū veniet cū ſenibus populi ſui & principib' eius. Ex his innoteſcit, ꝙ hoc loco loqtur
Eſaiæ 3. ꝓpheta de his, q̄ circa finē mūdi cōtingēt. [Et erit, in die illa non erit lux, ſed frigus & gelu,] i. tanta tūc erit impioꝝ preſſura, carētia gratiæ, tribulatio & anguſtia, ꝙ lux proſperitatis deerit eis, ſed frigus & gelu, quia præ timore areſcent, eruntq; horrore ac timore repleti. Timor autem corporalis infrigidat, faciēdo ſanguinē ad cor ipſum refugere, quo ſic à membris rece-
Pſal.69. dente, tremor cauſatur. Hinc ait pſalmiſta: Nubes & caligo in circuitu eius. Et: In circuitu
Pſal.96. eius tempeſtas valida. [& erit dies vna, quæ nota eſt domino] i. dies æternitatis, vel hora glorificationis electoꝝ, quę dies æternaliter ſtabit, nec deſtuet. Vel loquit̃ de die iudicij, de qua ait ſaluator Marci 13. De die illa & hora nemo ſcit, neq; angeli in cælo, ſed ſolus pater: cuius cū ſit cū filio & ſpiritu ſancto vna eſſentia, vna eſt cum eis notitia. [non dies neq; nox] i. dies illa æternitatis ſeu retributionis atq; iudicij, non eſt proprie atq; vniuoce dies cum die naturali, qui noctē includit, vel artificiali qui eſt latio ſolis ſupra noſtrum horizontem: ſiquidē dies illa non cauſabitur ex motu ſolis, nec temporali extenſione decurret, nec terminabitur nocte. De quo die cantamus pſal.83. Quia melior eſt dies vna in atrijs tuis ſuper millia. In generali vero reſurrectione motus cæli ceſſabit, ideo ſolitus diei fluxus non erit. Propter quod in Apocal.10. prædictum eſt: Quia tēpus vltrà non erit. [Et in tempore veſperi, i. in fine ſeculi ſeu termino temporalis diei, [erit lux] i. claritas beatificæ viſionis, & lumen gloriæ conſummatū in oībus prędeſtinatis. De quo ſcriptū eſt Apocaly.21. Ciuitas non eget ſole neq; luna, ſed claritas Dei illuminabit eam. Quod & Eſaię 60. ſcribitur. Pauloante dixit propheta, ꝙ in die illa nō erit lux: nunc ait, quod in tēpore veſperi erit lux. Illud ergo ad reprobos, iſtud ad ele-
Mat.20. ctos refertur. Cōſonat quoq; huic prophetico verbo, q̄d Chriſtus in euang. loqtur: Cū ſero factum eſſet, præcepit dñs operarijs reddi mercedē. [Et erit in die illa] æternitatis ſiue iudicij, [exibunt aquæ viuæ] i. pleniſſima effuſio & glorioſa cōmunio beatificæ agnitionis, felicitatis & gloriæ. De quibus habetur in pſal.35. Apud te eſt fons vitæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Et 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Eſaias quoq; 43. ait: Ad fontes aquaꝝ potabit eos. [de Hieruſalem] illa cæleſti, de qua dicit Apoſt. ad Hebr.12. Acceſſiſtis ad Hieruſalē ciuitatē & multoꝝ milliū angeloꝝ frequentiā. Itēq; in pſal.83. Sicut lætātiū oīm ha-
Pſal.147. bitatio in te. Et: Lauda Hieruſalē dominū. De qua Eſaias multa dicit, quæ de terrena Hieruſa-
Eſaię 60. lē nequaq̄ verificātur, cū inter cætera ibi dicatur: Nō erit tibi ſol amplius ad lucendū per diē, nec ſplēdor lunę illuminabit te. Itaq; aquæ iſtę egrediētur de Hieruſalē, quia à Deo ſublimi & bn̄dicto in ſuperna Hieruſalē prędidēti, deſcēdūt in ſanctos, iuxta illud Apoc.7. Agnus ducet eos ad vitæ fontes aquaꝝ. [mediū eoꝝ ad mare oriētale, & mediū eoꝝ ad mare nouiſſimum] i. vna pars beatitudinis ſempiternę deriuatur à Deo in eos, q prioribus fuerunt temporibus. Alia ad eos electos, qui tēpore poſteriori fuerunt, nō quod aliquoꝝ beatitudo ſit imperfecta atq; diuiſa, ſed his verbis inſinuatur, quod beatitudo deſcendit ad omnes æqualiter ex parte

obiecti

obiecti & æquali exiſtenti merito. Vnde denarius, qui omnibus vineæ laboratoribus datur,
vnus & idem eſt. Ipſe paterfamilias: Volo, inqt, huic nouiſſimo dare, ſicut & tibi priori. No-
mine autem maris & aquæ, populi deſignantur, ſecundum quod Apocal. 17. legitur: Aquæ
multæ populi multi. Et in Eccleſiaſte: Mitte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas. [In æſta- Eccl. 11.
te & hyeme erunt] i. aquæ iſtæ ſeu præmia beatorum iugiter permanebũt, cum perpetuitas
atqꝫ ſecuritas ſint de ratione perfectæ ac veræ felicitatis. Quamuis autem tũc æſtas & hyems
non erunt, tamen per has temporis differentias æternitas denotatur, quam per partes tem-
poris ſignificare ſolemus. Sic enim in Eſaia legitur, Erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſab Eſa. vlt.
bato: per quod perpetua ſanctorum in gloria manſio explicatur. [& erit dominus rex ſuper
omnem terram] quia tunc Chriſto perfectiſſime erit ſubiecta non ſolum eccleſia, ſed omnis
inſuper creatura. Tunc quoqꝫ in hominibus & angelis ceſſabit prælatio, quantum ad offici-
um adminiſtrationis ſeculi pertinet. Propter quod 1. ad Corint. 15. ſcriptum eſt: Cum tradi-
derit Chriſtus regnum Deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & poteſtatem
& virtutem, vt ſit Deus omnia in omnibus. [In die illa] æternitatis [erit dominus vnus] omni-
um beatorum, qui ſicut eſt trinus in perſonis, ita eſt vnus in natura. [& erit nomẽ eius vnũ]
i. vna appellatione deſignabitur, ſicut & vna cognitione, & vna quaſi intelligibili ſpecie co-
gnoſcetur. Sicut enim rem cognoſcimus, ſic eam ſignificamus atqꝫ exprimimus. Et quoni-
am in hac vita Deum in ſuis effectibus ſpeculamur, in quibus tota eius perfectio non relu-
cet: ideo nunc eum obſcure & imperfecte cognoſcimus, pluribuſqꝫ nominibus explicamus,
ſed quia eius perfectio in diuerſis diuerſimode repræſentatur. Porro, in patria videbimus eum
ſicuti eſt, facie ad faciem, per eius eſſentiam, quaſi per intelligibilem formam. Idcirco tunc
vno nomine exprimetur, ſicut & vno intuitu conſpicietur. Deinceps redit propheta, & lo-
quitur de ſtatu eccleſiæ poſt Antichriſti interitum ſuprà deſcriptum. Iam enim non ait, in
illa die vel aliquid tale, vt cogamur iſta præcedentibus continuare. [& reuertetur omnis ter-
ra] ad fidem atqꝫ obſequium Chriſti Antichriſto deleto, i. multi de omni natione ac popu-
lo, [vſqꝫ ad deſertum,] incluſiue, i. etiam à locis deſertis, & habitantibus iuxta ea, ſiue in eis,
[de colle Remmon ad auſtrum Hieruſalem, & exaltabitur] eccleſia Chriſti, vel ciuitas Hieru
ſalem. [& habitabitur] à Chriſtianis, [in loco ſuo à porta Beniamin vſqꝫ ad locum portæ pri
oris, & vſqꝫ ad portam angulorum Hananeel vſque ad torcularia regis. Et habitabunt in ea,
&c.] Antichriſtus quippe ciuitatem Hieruſalem auferet Chriſtianis, quo occiſo, reddetur
eiſdem, & plene incolent eam. [& anathema] i. maledictio [non erit amplius] populo Chri-
ſtiano, & vrbi Hieruſalẽ, cum perſequutio Antichriſti futura ſit vltima. [ſed ſedebit Hieruſa-
lem ſecura. Et hæc] quæ ſubditur, [erit plaga qua percutiet dominus omnes gentes, quæ pu-
gnauerunt aduerſus Hieruſalem] i. Antichriſtum & eius fautores, in cuius exercitu plurimi
erunt de omni hominum genere, qui & eccleſiam & vrbem Hieruſalem impugnabunt, &
præualebunt. Iam plaga exprimitur: [Tabeſcet caro vniuſcuiuſqꝫ] eoꝝ [ſtantis ſuper pedes
ſuos] i. præ dolore deficiet, [& oculi eius contabeſcent in foraminibus ſuis] i. vim viſiuam
in organis ſuis amittent, [& lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.] Hoc totum & ſpirituali-
ter & corporaliter tyranni & perſequutores eccleſiæ frequenter perpeſſi ſunt, qui & dire pla
gati ſubito obierunt, & interiores eorum oculi excæcabantur: corpora quoqꝫ vitijs ſeruie-
runt, dæmonumqꝫ obſequio contabuerunt. [In illa die erit tumultus domini magnus in eis]
i. magnam Deo agente aut permittente turbationem inquietudinemqꝫ habebunt ex abun-
dantia malorum culpæ ac pœnæ. [Et appræhẽdet vir manum proximi ſui, & cõſeretur ma-
nus eius ſuper manum proximi ſui,] i. præ timore atqꝫ anguſtia capiet vnus manum alteri-
us cauſa auxilij. Quidam exponũt hoc, quod quidã eorum ſe inuicem interficient, ſed hoc
litera iſta non videtur prætendere. [ſed & Iudas pugnabit aduerſus Hieruſalem.] Hoc ſuperĩ
diligenter expoſitum eſt. [Et congregabuntur diuitiæ omnium gentium in circuitu] i. ad Hi Zach. 12.
eruſalem apportabuntur ab Antichriſto eiuſqꝫ populo, vtpote [aurum, & argentum, & ve-
ſtes multæ ſatis.] Poteſt autem & ſpiritualiter exponi in bono, ita vt quicquid naturalis per-
fectionis in gentibus fuerit, ſ. ingenij, virtuoſitatis, ſcientiæ, eloquentiæ, ad ipſam eccleſiam
colligatur, dum gentes talibus donis ornatæ conuertuntur ad fidem: quia tunc dona naturę
perficiuntur muneribus gratiæ, & defendunt eccleſiam, qui eam aliquando impugnabant.
[Et ſic erit ruina equi & muli & cameli & aſini, & omnium iumentorum qui fuerint in ca-
ſtris] Antichriſti, i. ita Deo plagante, peribunt vniuerſa animalia irrationabilia Antichriſti
atqꝫ ſatellitum eius, [ſicut ruina hæc] i. quemadmodum homines præinducti eis vtentes pe-
ribunt. Deus enĩ propter hoĩm peccata ad maiorẽ eoꝝ confuſionẽ interdũ bruta eoꝝ occi-
dit, immo quãqꝫ hoc fit ad eoꝝ piam correctionem. Præterea, hoĩes qui propter paſſiones cer
tas & vitia quædam præfatis iumentis comparantur, atqꝫ eorum nominibus exprimuntur,
ſpũaliter ſalubriterqꝫ labuntur, dum ad virtutes cõtrarias, Deo clemẽter ſuffragãte, ptingũt.

Per equos enim deſignantur laſciui,per mulos infructuoſi:muli enim non generant:per ca-
melum,qui delictorum onere aggrauātur:per aſinos, male ſimplices & Indocti. Dum itaq;
laſciui fiunt caſti,infructuoſi bonis operibus abundantes,peccatis grauati, virtutibus pleni,
Roma.3. vt vbi abundauit peccatum,abundet & gratia:maleq́; ſimplices & indocti,efficiuntur à ſpi-
rituſancto vncti & illuſtrati,tunc præfata iumēta ſalubriter ruunt.[Et omnes qui reliqui fue
*venerunt,vel veniūt. rint de vniuerſis gentibus,quæ*venerint contra Hieruſalem]i.gētes illæ,quæ cum Antichri
ſto non perierunt,eo ꝙ timore vel excuſabili deceptione eum ſecutæ non ſint contra Hieru
ſalem atq; eccleſiam,[aſcendent ab anno in annum]i.ſingulis annis diebus debitis,[vt ado
rent regem dominum exercituum]i. Chriſtum principem vniuerſorum, in Hieruſalem vel
eccleſia.Iſta expoſitio videtur ſupponere,ꝙ poſt Antichriſti interitum durabit curſus noui
teſtamēti in ſeculo iſto per annos.Quid autem de hoc ſentiendum ſit, ſapiētioribus derelin
quo.[& celebrēt feſtiuitatem tabernaculorum non eo modo,quo fiebat in veteri teſtamen
to,ſed quantum ad figuratum,videlicet quo ad id quod per feſtum illud ſignificabatur. Fie
bat quippe feſtiuitas illa in lege in memoriam,quod filij Iſrael de Aegypti ſeruitute liberati,
in deſerto in tabernaculis morabantur,vt terram promiſſionis intrarēt.Per quod figuraba-
tur,quod in nouo teſtamento Chriſtiani de peccati atq; diaboli ſeruitute per Chriſtum ere
pti,& in hac valle miſeriæ commorātes, ad patriam paradiſi cæleſtis in virtutibus proficien
do aſcenderent,ianua gloriæ merito dominicæ paſſionis patefacta,ſicq́; Chriſtifideles feſtū
tabernaculi celebrant:& tanto poſt Antichriſti interitum deuotius celebrabunt,quanto tūc
in eis amplior fidei feruor cōſiſtet.[Et erit,qui non aſcenderint de familijs terræ ad Hieruſa-
lem]i.Chriſti eccleſiam.In ciuitatem nanq; illam particularem oēs gentes annuatim venire
non poſſent,nec capi ibidem.Et nunc ſatis oſtenſum eſt,in prophetis per Hieruſalem litera
liter exprimi Chriſti eccleſiam.[vt adorent regem dominum exercituum,non erit ſuꝑ eos
imber]i.perfuſio gratiæ Dei,ſed in mortalibus vitijs diſperibunt. [Quod & ſi familia Aegy
pti]i.populus regni illius antiqui atq; famoſi,[non aſcenderit, & non venerit]ad adorandū
modo iam dicto,[nec ſuper eos erit]imber gratiæ & doctrinæ diuinæ,[ſed erit ruina]i.hui-
us imbris carentia erit pœna vna, [qua percutiet dominus oēs gentes, q̄ non aſcenderint]
ab imo vitiorū ad arcem virtutum,[ad celebrandū feſtiuitatem tabernaculorū]ſpūaliter,nō
1.Cor.3. literaliter. Litera nempe occidit,ſpūs aūt viuificat.& certum eſt, à publicatione euangelicæ
legis,obſeruantiam legalium,quantum ad cæremonialia,fuiſſe prohibitam & lœtalem,qm̄
veritate reuelata,ceſſare debet figura.[Hoc erit peccatum]i.tranſgreſſio diuini præcepti[Ae
gypti,& hoc peccatum oīm gentiū q̄ non aſcenderint ad celebrandum feſtiuitatē taberna-
culorum]ſecundū ſenſum prætactū.[In die illa erit,quod ſuper frenum equi eſt,ſanctum do
mino]i.ornamēta aurea atq; argētea, q̄ in equorū frenis poni ſolebāt,dn̄o offerent,qm̄ vſus
equorū & armorū neceſſarius non exiſtet, Antichriſto occiſo,ſed pax erit præcipua.Sic Gloſ
ſa exponit.[& erunt lebetes]i.vaſa diuini cultus[in domo domini]i. in eccleſia, in qua ſunt
calices,pyxides,aliaq́; diuino cultui vaſa aptata:q̄ iam noīe lebetum ſignantur,qm̄ prophe-
ta per metaphorā exprimit ea,q̄ ad euangelicæ legis ꝑtinent cultum,ꝑ ea q̄ erant in ſynago
ga & veteri teſtamento, cum fuerint figuratiua horū q̄ in noua ſunt lege, & cultus eccleſiæ.
[quaſi phialæ corā altari.]Nam corā altari feruntur præcipue,ſicut phialæ,q̄ ſunt vaſa ad vinū
potandum formata,ad menſam portant.Spūaliter lebetes ſunt hoīes virtuoſi,q ſciunt iuxta
apoſtolicum documētum vas ſuum ſeu corpus poſſidere in ſanctificatione,qui cum ſint bo
2.Theſ.4 nus odor Chriſti in omni loco,phialis comparantur.[Et erit omnis lebes in Hieruſalem,&
2.Cor.2. in Iuda]i.in eccleſia & populo confitenti,vel etiam in ciuitate illa Iudæ & conuerſis Iudæis,
[ſanctificatus domino exercituum]i.diuino cultui mancipatus, vt in alijs non liceat eis vti,
cum ſint vaſa ſacrata.[Et venient omnes immolantes] i.ſacerdotes ſacramentum euchari-
ſtiæ offerentes,alijq́; fideles,alia nouæ legis ſacrificia ſpūalia ſeu corporalia in eccleſia immo
lantes.[& ſument ex eis]i.ex vaſis ſanctis prædictis ſacramenta Chriſtianæ religionis.[& co
quent in eis]i.ſacramentū altaris in igni ſanctiſpiritus,ſeu charitatis feruore,conficient,tra-
ctabunt,vel ſument,ne crudas agni comedant carnes,nec ſacramentaliter tantum commu-
nicent,ſed in vaſis his congrua deuotione animæ ſibi præparent cibum ſaluificum. Loqui-
tur autem propheta metaphorice & obſcure,ſicut & ſuprà frequēter,vt moris eſt in prophe
Matt.11. tis.[Et non erit mercator vltrà]i.ſpiritualium venditor,vel ſimoniacus,aut generaliter em-
ptor & venditor,[in domo domini exercituum]ſ.in eccleſia.Hæc enim vitia prohibentur à
Chriſto,qui eiecit de templo ementes atq; vendentes.[In die illa] i.tempore illo poſt Anti-
chriſti deiectionem,quia ex tunc ſimonia inter fideles non erit, neq; in eccleſia negociatio
vitioſa,eo quod tunc imminente termino mundi,deuotiſſime obſequentur Chriſtiani crea
tori & ſaluatori ſuo,qui eſt ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus,Amen,

¶Enarrationum ſuper Zachariam prophetam, Finis.

D.Di-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN MALACHIAM PROPHETAM ENARRATIO.

¶Elucidatio literalis capituli primi: Onus verbi domini ad Iſrael.

¶Articulus I.

VT refert S. Hieronymus, Malachias propheta prophetauit ad populum Iudæ, hoc eſt, ad tribum Iudæ ac Beniamin, atq; ad ſacerdotes poſt reditum à Babylone poſt Aggæum & Zachariam. Hebræi quoq; affirmant hunc Malachiam fuiſſe Eſdram ſcribam ac ſacerdotem, quod & Hieronymus approbare videtur, quãuis certum non ſit. Magiſter enim in hiſtorijs ſcribit, ꝙ Malachias poſt regreſſum à Babylonica captiuitate, natus ſit in Iudęa in Sophis, quem, quia optimæ vitæ fuit, & aſpectu decorus, populus appellauit eum Malachiã, i. angelum. Mortuus eſt autem, dum adhuc iuuenis erat, & in agro ſuo ſepultus. Et quia huic prophetæ nõ præmittitur titulus, tempus ſui vaticinij exprimens, tenendum eſt ſecundum Hieronymũ, eum eodem tẽpore prophetaſſe, quo Illi qui hunc prophetã immediate præcedũt, & titulũ tẽpus prophetiæ exprimentẽ habẽt, q̃uis ſua vaticinatio, illoꝝ vaticinationẽ ſequuta dicatur. Titulus aũt huius prophetæ eſt: [Onus verbi dñi ad Iſrael in manu Malachiæ.] Itaq; onus verbi dñi, i. pondus increpationis, verbo prophetico ac diuino ſignificatum. Vel vt alij dicunt, Onus verbi dñi, i. officium annunciandi diuinitus reuelatũ. Officiũ em̃ alicui iniunctũ, onus eius vocatur. Vnde Septuaginta trãſtulerunt: Aſſumptio verbi dñi. Veruntñ ſecundũ Hiero. q̃cunq; in exordio prophetaꝝ ponit onus, inſinuat, ꝙ ea q̃ ſubſequunt, moleſtijs plena ſint, ita ꝙ onus põdus maloꝝ ſignificat. Hoc igitur onus verbi dñi, ſanctum, & dici iuſſum eſt ad Iſrael, i. ad Iudæos à Babylone reductos. Hi nãq; Iſrael ſibi nomen retinuerunt, alijs decẽ tribubus, q̃ Iſrael appellari ſolebãt, in captiuitate manentibus. Et bene ait ad Iſrael, & non contra Iſrael, quia ad eoꝝ emendationẽ onus hoc ordinabatur. In manu Malachiæ, i. per ſubminiſtrationẽ Malachiæ, vel ꝑ ipſum Malachiã. ꝑ manũ em̃ operatio deſignatur, & ſæpe pars pro toto accipitur. Septuaginta trãſtulerunt: In manu angeli eius. Malachias nãq; interpretatur angelus dñi. Propter q̃d nõnulli dixerunt, ꝙ propheta hic fuit angelus in corpore humano, q̃d vanũ, falſum, ac friuolũ eſt. Nõ em̃ ſequitur: Nomẽ hoc, angelꝰ dñi interpretatur: ergo vir ita vocatus, angelus fuit. Sicut nõ ſequit, Oſee prophetã fuiſſe ſaluatorẽ, quanq̃ nomen iſtud Oſee, interpretetur ſaluator: vel Iohelẽ fuiſſe Deum, eo ꝙ Iohel interpretet Deus meus. Deniq; dñs oſtẽdit onus ꝓfatum nõ iniuſte ad Iſrael fieri, quia diuinæ dilectiõi fuerũt ingrati. [Dilexi vos, dicit dñs: Et dixiſtis] multa qppe pietatis ſuæ dona Deus ſpecialiter Iudæoꝝ plebi exhibuit. Propter q̃d in Deut. Moſes dixit: Patribus tuis conglutinatus eſt dñs, & amauit ſemẽ eoꝝ poſt eos. Sed quõ ingratos & reprobos fert Deus amaſſe? Dicẽdũ, ꝙ oĩa diligit q̃ ad bonã naturã, quã habẽt à creatore: q̊ſdam etiã reprobos dilexiſſe interdũ aſſeritur, ꝓpter ſpecialia beneficia q̃ eis in vita ꝓſenti impẽdit. Solos vero ꝓdeſtinatos abſolute & ꝓprie diligit, etſi non viciſſim ſecundũ præſentẽ iuſtitiã, dũ impie viuũt, tñ ſecundũ prædeſtinationẽ æternã, q̃ eis finaliter miſereri inſtituit. Ingratitudo inſup & temeritas Iudæorum, oſtendit ex reſpõſione eoꝝ ad dñm. Quemadmodũ aũt Deus ꝑ ꝓphetã loquit eis, ſic & ipſi ad prophetã loquẽdo, Deo reſpondẽt, vel immediate ad Deũ dirigũt verbũ, ac dicunt: [In q̊ dilexiſti nos?] i. per quid apparet ſpecialis dilectio tua ad nos, quos ita affligi permittis? Nõ enim attenderunt, ꝙ Salomon ſcribit: Quem diligit dñs, corripit. Quibus dñs clemẽter reſpondit: [Nõne frater erat Eſau Iacob, dicit dñs?] quaſi dicat vtiq;, vt patet in Geneſi. [Et dilexi Iacob] etiam antequam eum creaui, quia non ex meritis ſuis ipſum elegi, ſed ex mea bonitate ei beneſacere decreui, & in amore eum præueni, volens eum eſſe vas miſericordiæ in ſalutem, vt in eo mea pietas reluceret. [Eſau autem odio habui] i. iuſte reliqui, & propter eius demerita, quæ præſciui, reprobandum duxi. Dedit etiam Deus benedictionem paternam, & hæreditatis promiſſionem ipſi Iacob, non Eſau, cum tamen Eſau primogenitus eſſet. Porro peccata Eſau in Geneſi deſcribuntur, qualiter voluit fratrem ſuum Iacob occidere, & pro lenticula primogenita vendidit. Vnde de ipſo dicit ad Heb. 12. Apoſtolus, ꝙ non inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquiſiſſet eum. Etenim illa eius pœnitẽtia ex q̃ fleuit, nõ fuit pœnitẽtia vera & virtuoſa, ex diuino amore & zelo iuſtitiæ, odioq; peccati procedens, ſed ex dolore amiſſionis rei æternæ, vel ex ſeruili timore. Præterea locum iſtum, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui, allegat & tractat Apoſtolus ad Rom. 9. ad oſtẽdendũ, ꝙ prædeſtinatio, electio, & gratia Dei, non ſunt ex operibus noſtris ſeu meritis.

Pro. 23.

Deut. 10

Gene. 25

Gene. 25 26. 27.

Ait

Ait nanq;:Cum nondũ nati fuiſſent, aut aliqd egiſſent boni aut mali, vt ſecundũ electionẽ
Gene. 25 propoſitũ Dei maneret,nõ ex operibus,ſed ex vocãte,dictũ eſt:Quia maior ſeruiet minori,
Malac.1. ſicut ſcriptũ eſt:Iacob dilexi,Eſau aũt odio habui.Inſuꝑ ꝙ Deus Eſau habuerit odio,conſe
quenter oſtendit ꝑ hoc, ꝙ poſteros q̃q; eius reliquerit.[& poſui mõtes eius in ſolitudinẽ] i.
habitacula filioꝝ Eſau in mõtib⁹ ſita,redegi ꝑ Nabuchodonoſor regẽ Babylonis in loca de-
ſerta habitatore carẽtia.[& hæreditatẽ eius]i.terras & vrbes ac villas eoꝝ,quas hæreditarie
poſſidebant,[in dracones deſerti]i.in tm̃ vaſtaui & demolitus ſum ꝑ regẽ præfatũ, vt draco
nes & cætera bruta q̃ in deſertis ſolẽt morari,habitarẽt ibidẽ.[q̃d ſi dixerit Idumæa] i.gens
Idumeę de ſemine Eſau orta,[deſtructi ſumus]i.habitacula noſtra deſtructa,& multi de ple
be noſtra occiſi ſunt,[ſed reuertẽtes]ad propriã terrã,[ædificabimus,q̃ deſtructa ſunt,hæc di
cit dñs exercituũ Iſti] Idumæi [ædificabũt,& ego deſtruã]i.opus eoꝝ nõ ꝓſperabit.[Et vo
cabunt]hi Idumæi[termini impietatis]i.terra impietatib⁹ plena. Terra em̃ pro populo eam
inhabitãte,& populus pro terra habitationis ſuæ accipi ſolet,& vnũ per aliud deſignari.[&
populus,cui iratus eſt dñs vſq; in æternũ]i.Idumæi iſti dicent populus à Deo perpetue dere-
lictus.De hac aũt Idumææ preſſura, dictum eſt ſuprà in viſione Abdiæ ꝓphetæ.de qua etiã
Ezec.34. vaſtitate in Eſaia & Hieremia plura legunt. [& oculi veſtri videbũt] i.deiectionẽ iſtam Idu-
Hier.49. mææ,o Iudæi agnoſcetis,vel corporaliter aſpicietis.[&vos dicetis:Magnificet dñs ſuper ter
ram Iſrael]i.terrã noſtrã Iudææ dignet Deus magnifice reparare atq; ꝓtegere, ne nobis con
tingat vt Idumæis.Cõſequenter dñs arguit populũ Iudæoꝝ, ꝙ eũ nec honorabant vt patrẽ,
nec metuebãt vt dñm.Et aliq dicũt,ꝙ ſermo ſequẽs ſpecialiter dirigat ad ſacerdotes:ſed Hi
Neem. 2 eronymus aſſerit,ꝙ loquit eis,q ſub Zorobabel & Ieſu filio Ioſedech &Eſdra ac Neemia de
Babylonia ſunt reuerſi,cõſtructo'q; altari, nondũ ædificauerũt templũ, nec muros Hieruſalẽ,
& nihilomin⁹ in peccatis priſtinis permanebãt,Deũ nec amore,nec timore venerãtes. Itaq;
ait:[Filius honorat patrẽ]Hoc em̃ eſt primũ ꝓceptum ſecũdæ tabulæ,in qua erãt ſeptem ꝓce
pta ad proximũ pertinẽtia.Et filij boni hoc faciũt patribus tam carnalibus q̃ ſpũalibus,ſicut
Apoſtolus docet & iubet ad Ephe.6.Filij,obedite patribus veſtris in dño.[& ſeruus dñm ſu
um]ſupplendũ eſt,timet.Eſt aũt duplex timor,puta ſeruilis,q̃ pœna,non culpa,timet:& fi-
lialis,q̃ culpa metuit. Simili modo duplex eſt ſeruitus. Seruus ergo ſeruitute timoris pure
Ioan. 8. ſeruilis,non meret dici filius Dei,nec eſt in ſtatu ſalutis,qa charitatẽ non habet. Vnde hui-
& 5. uſmodi ſeruũ Chriſtus diſtinguẽs à filio Dei adoptiuo,ait:Seruus nõ manet in domo in æter
num,fili⁹ aũt manet in æternũ.Et alibi:Seruus neſcit qd faciat dñs eius. Porro ſeruus ſerui-
tute timoris caſti ac filialis,etiã filius eſt,de q̃ dicit Saluator Matt.25. Euge ſerue bone & fi-
delis,intra in gaudiũ dñi tui.Cum aũt iam inter filiũ & ſeruũ fiat diſtinctio,videt nũc ſermo
fieri de timore ſeruili,q licet non faciat bonũ bene & meritorie,ſ.recta intẽtione & charita
Ecci 1. tiue,retrahit tñ à peccato,eſt'q; initiũ ſapiẽtiæ,qa diſponit ad gratiã.Vnde ſcriptũ eſt:Timor
dñi expellit peccatũ.Et iteꝝ ait ſcriptura Pro.15. Per timorẽ dñi declinat vnuſquiſq; à ma-
lo.[Si ergo pater ego ſum]i.cũ ſim pater veſter per creationẽ, legiſlationẽ,atq; multiplicis
beneficij collationẽ,& ſi digne vere'q; me patrẽ vocatis,iuxta illud Eſa.63.Tu dñe pater no-
ſter,redemptor noſter.[vbi eſt honor meus?]i.cur præceptis meis nõ obeditis,nec actib⁹ la-
triæ me honoratis,orãdo,laudãdo,grãs referẽdo, ſacrificãdo,& oẽe opus Dei reuerẽter im
Hier.48. plẽdo?Maledict⁹ em̃ q facit opus Dei negligẽter.[& ſi dñs ego ſum]ſicut vtiq; ſum & ſpecia
liter dñs veſter per ꝓuidentiã ſingularẽ.Deniq; ſolus Deus eſt dñs per vniuerſalẽ præſidẽtiã,
ꝓpriã authoritatẽ,atq; fontalẽ legũ,præceptoꝝ ac iuriũ latione, oẽs'q; alij dominatores cõ-
parant ad ipſum,ſicut miniſtri & inſtrumẽta ad dñm ac principalẽ agentẽ.Hinc ait per Eſa.
42.Ego dñs,hoc eſt nomẽ meũ,& gloriã meam alteri nõ dabo.[vbi eſt timor meus?] i.mihi
impendẽdus.Qualiter aũt iſti Iudæi multũ negligẽtes fuerũt in opere Dei,patet ex præindu
ctis ſuper Aggęũ &Zachariã.Deinde ſacerdotes ſpecialiter arguunt.[Ad vos o ſacerdotes]
loquor[q deſpicitis nomẽ meũ]i.maieſtatẽ meã in ſacrificãdo & immolãdo nõ honoratis,
nec mihi paretis.[Et dixiſtis]impudẽter reſpõdendo ac ſciſcitãdo,ſicut & Cain,q dixit Ge
ne.4.Nunquid cuſtos fratris mei ſum ego?[In q̃ deſpeximus nomẽ tuũ?]quib⁹ Deus reſpon
det:[Offertis ſuper altare meũ]pollutũ[panẽ] i.panes ꝓpoſitionis nõ tales quales offerre te-
nemini.Sacerdotes quippe ſecundũ hebraicã traditionẽ, panes ꝓpoſitionis ꝓprijs manibus
pinſere,formare,& decoquere debuerũt,vt dicit Hieron.q̃d iſti neglexerũt,ſumẽtes q̃ſcunq;
de medio.[& dicitis]negligentiã veſtrã diſſimulãdo,[In quo polluimus te?]i.te & ſacramẽ
ta tua violauimus,ſeu irreuerẽter tractauimus.Quemadmodũ aũt dicimur Deum ſanctifica
re,dum ei in ſanctitate atq; iuſtitia miniſtramus, ſic'q; quantum in nobis eſt, eum eſſe ſan-
ctum mõſtramus:ſic dicimur eũ polluere,dũ irreuerẽtialiter & vitioſe nos corã ipſo, præſer
tim in ſuo cultu,habemus,atq; per hoc,quantũ in nobis eſt,eũ quaſi nõ ſanctũ ac inhonorã
dum eſſe oſtendimus.[In eo,ꝙ dicitis, Menſa domini deſpecta eſt]i.per hoc, ꝙ affirmatis al
tare templi nõ oportere honorari in ſacrificijs legis & panibus propoſitionis, vt olim,quia
non-

nondum honorifice reparatum eſt vel ornatum,ſed quaſi vile & indecorum.Putabant em̄
ſic poſſe ſubtrahi altari de ſanctimonia religionis,ſicut defuit ei de gloria ædificij primi al
taris à Salomone conſtructi.[Si offeratis cæcum ad immolandum] i.ſi animal cæcum addu
catis,vt domino immoletur,[nonne malum eſt] i.immo hoc illicitum eſt, & lege prohibi-
tum.[& ſi offeratis] domino [claudum vel languidum] animal,[nonne malum eſt?] hoc em̄
per Moyſen Deus prohibuit.Quod aſit hoc malum ſit, dominus probat per locum à mino
ri.[Offer illud duci tuo] i.ſi domino tuo mortali terreno, q̄ eſt vermis & puluis, tale animal
offerres,[ſi placuerit ei] i.non placebit,[aut ſi ſuſceperit faciem tuam] i.pſentiam tuam non
habebit gratam, [dicit dominus exercituū.] multo minus Deo oīpotenti talis placebit ob-
latio.Deinceps poſt increpationē ad pœnitētiā eos inuitat.[Et nūc deprecamini vultū Dei]
i.diuinæ pietatis reſpectū,[vt miſereaƒ veſtri.de manu em̄ veſtra factū eſt hoc] i.pſcriptum
peccatū vos cōmiſiſtis,offerētes Deo animalia lege prohibita.[ſi q̄ modo ſuſcipiat facies ve
ſtras] i.ſi forte aliq̄ modo vobis indulgere digneƒ.Loquiƒ aūt cōditionaliter,non q̄ dubitet
Deū vere pœnitētibus paratū ignoſcere,ſed q̄a certū non eſt,an pœnitētia noſtra ſit vera &
Deo accepta,q̄ppe cū nec nos eſſe in charitate noſcamus.Vel ideo ait,ſi,vt pēſemus peccata
enormia nō q̄ſcumq̄,ſed dignā ac proportionatā exigere cōtritionē vt deleant.Siquidē ma
gnitudini culpæ æquari debet pœnitētiæ magnitudo,ſecundū Hieron.[Quis eſt in vobis,q
claudat oſtia,& incēdat altare meū gratuito] i.nullus miniſtrorū tēpli deſeruit mihi in tem-
plo ſine mercede,cū nec ianitores claudāt ianuas tēpli, nec alij ſupponāt ignē altari ad holo
cauſta cremāda ſine emolumēto,ſeu vitæ ſtipēdio. Habebāt em̄ decimas oīm frugū,q̄ offere
banƒ à populo,idcirco peccata veſtra grauiora ſunt,pœnitentiāq; maiorē requirūt.Ex quo
ſecundū Hieron.oſtendiƒ,acceptiorē Deo eſſe ſeruitutē,q̄ in pſenti mercedē nō poſtulat.Pro
pter quod Apoſtol' gratis euangeliū pdicauit,& manuū labore victū accepit,ne quenq̄ gra 1.Cor.9
uaret.Vituperata Iudæorū oblatione,oſtendit ſacrificiū Deo gratiſſimū.[Nō eſt mihi volun
tas in vobis] i.mihi vita veſtra nō placet nec vos,[dicit dn̄s exercituū,& munus non ſuſcipiā
de manu veſtra] i.ſacrificia veſtra iā dicta,& eis ſimilia,nō acceptabo propter veſtra facino-
ra.Sacrificia nēpe veteris teſtamenti nō habuerūt virtutē & acceptabilitatē ex parte operis
operati,videlicet rei oblatæ,ſed operis operātis,puta ex deuotiōe & gr̄a offerētis. Veruntn̄
iſtud referendū eſt maxime ad tēpus noui teſtamēti,in quo veteris legis ſacrificia ceſſauerūt,
& carnalib' victimis ſpūales hoſtiæ ſucceſſerūt.Ideo ſubdit:[Ab ortu em̄ ſolis vſq; ad occa-
ſum] i.vbiq; terrarū [magnū eſt nomē meū in gētibus] i.excellētia maieſtatis meæ cūctis po-
pulis innoteſcit,ſicut Eſaias prædixit:Repleta eſt terra ſcientia dn̄i.Iſtud em̄ factū eſt p apo Eſa.11
ſtolorū prædicationē,quib' iuſſit Saluator:Euntes in mundū vniuerſum,prædicate euāgeliū Mar.16
om̄i creaturæ.[& in om̄i loco ſacrificaƒ & offertur nomini meo oblatio mūda] i.euchariſtiæ
ſacramentū,oīm legaliū ſacrificiorū finis & veritas. Propterea eius oblatiōe publicata,ceſſa
uerūt mortifera,q̄ fuerūt ſacrificia illa legalia.[quia magnū eſt nomen meū in gentib'] ſ.tē
pore euāgelicæ legis,iuxta illud:Dn̄e dn̄s noſter,q̄ admirabile eſt nomen tuū in vniuerſa ter Pſalm.8
ra.[Et vos] o Iudæi [polluiſtis illud] i.inhonoraſtis me,[In eo quod dicitis:Menſa dn̄i cōta-
minata eſt.] Hoc iam paulo ante dictū eſt atq; expoſitū.Hic em̄ accipitur mēſa pro altari,q̄a
ſubiungitur:[& quod ſuperponitur,contēptibile eſt cum igne,qui deuorat illud.] Ignis em̄
non deuorauit panes propoſitionis,ſed carnes in altari oblatas. Eadē em̄ ratione nūc dicūt
mēſam dn̄i cōtaminatā, quo ſuprà dixerūt eam deſpectā,quia videlicet altare nondū orna-
tum aut precioſe conſtructū fuit.Ideo putabant ipſum non oportere, vt olim honorari,nec
ſacrificia de perfectis, ſanis, & integris animalibus fieri.Simili ratiōe ignē,qui in altari nu-
triebatur ad holocauſta cremanda, contemptibilē reputabant.[Et dixiſtis] vos accuſando:
[Ecce de labore,] i.hoc ipſum,quod offerimus,de labore noſtro eſt,vel cum difficultate ob- Gene.4
tulimus,eo quod nuper de Babylone reuerſi,pauperes ſimus.[& exufflaſtis illud,dicit domi
nus exercituum] i.oblationem veſtram exufflatione mea dignam feciſtis,& virtutem ac me
ritum eius veſtra inobedientia extinxiſtis.[& intuliſtis] in templum,[de rapinis claudum &
languidum] i.animalia claudicantia,& infirma per rapinam adepta.[& intuliſtis munus,] i.
talia immolaſtis.[Nunquid ſuſcipiam illud de manu veſtra,dicit dominus exercituū?] Non
vtiq;. cum ibi ſit duplex tranſgreſſio,puta rapina,quæ eſt cōtra proximum, & præuaricatio
legis diuinæ talia offerri vetantis,quæ eſt iniquitas contra Deū.[Maledictus doloſus,qui ha
bet in grege ſuo maſculum] i.animal bonum & aptum ad offerendum,[& votum faciēs] de
ſacrificio offerendo,[immolat debile domino] i.animal vile,claudum,cæcum, ac lāguidum
[quia rex magnus ego,dicit dominus exercituum] quemadmodum enim ſolus Deus eſt dn̄s
per vniuerſalem prouidentiam & propriā authoritatem,ſic & ipſe ſolus eſt rex, & rex adeo
magnus,vt magnitudinis ſeu dignitatis & perfectionis eius nullus ſit finis.[& nomē meum
horribile.i.metuendum [in gentibus] quæ me vere cognoſcunt.illæ enim me formidandum
agnoſcunt atque formidant.In cæteris quoque Deus horribilis eſt,per diſtrictam & æquiſſi-

mam

mam viſionem. Cum ergo tantæ ſublimitatis ſit Deus, non eſt ei dr de vilioribus, ſed melioribus, ſecundũ q̃d ipſe iuſſit, faciẽda oblatio. Hinc ad Abel & ad munera eius reſpexit Deus, quia de melioribus (ſ. primogenitis) gregis ſui adipibuſq; eorũ obtulit dño. Ad Cain vero & munera eius non reſpexit, quia de fructibus terræ obtulit viliora, vt legitur Gen. 4.

¶ De ſpirituali intellectu eiuſdem primi capituli. Art. II.

ONus verbi dñi ad Iſrael in manu Malachiæ] Per Malachiã, qui angelus dñi interpretatur, ſpũaliter intelligitur Christus magni cõſilij angelus, vel quilibet eius ſacerdos, p̃dicator, vel doctor, qui angelus, i. nuncius Dei eſt. Per hos factũ eſt, & fit verbũ Dei patris atq; totius ſuperbenedictę trinitatis [ad Iſrael] i. eccleſiam Chriſti. [dilexi vos] o Chriſtiani, o Iudæi ad Chriſtum conuerſi, & omnes per Chriſtum ſaluati, [dicit dñs] Hoc enim ait

Ioan. 16. Chriſtus apoſtolis: Ipſe pater amat vos. Et rurſus in Euãgelio legit Ioan. 3. cap. Sic Deus dilexit mundũ, vt filiũ ſuũ vnigenitũ daret. Et Paulus ad Ephe. 2. cap. Propter nimiã (inq̃t) charitatẽ qua dilexit nos pater, filiũ ſuũ miſit in mundũ. [& dixiſtis: In quo dilexiſti nos?] p̃ cæ

Gene. 27 teris gẽtibus. Hoc interdũ fideles quaſi admirando inquirũt, dum grauiſſimis aduerſitatibus atterunt. Boni quoq; inquirũt hoc non ex ingratitudine, ſed vt de ratiõe & modo diuinæ ad eos dilectionis, plenius inſtruant. Mali vero ea temeritate id quærũt, qua cætera Chriſti beneficia aſpernant. Dñs aũt reſpõdit: [Nonne frater erat Eſau Iacob?] p Iacob, q interpretat luctator vel ſupplantator, (eratq; vir quietus & ſimplex, in tabernaculis habitãs) intelligũtur Chriſtifideles, q cõtra mundũ, carnẽ, diabolũ victorioſe luctant, & vitia vincũt. Per Eſau aũt (qui erat venator, & interpretat quercus, q̃d eſt nomẽ arboris, cibũ porcorũ portãtis) intelligunt carnales, concupiſcentiarũ ſectatores, ſeculares & vani. Et iſti ſunt fratres, qm̃ boni ac mali ex eiſdẽ p̃toplaſtis p̃geniti ſunt. Veruntñ illos diligit, hos odit Deus, nec illi iſtis meliores eſſent, niſi à Deo præ iſtis æternaliter dilecti atq; electi ſine omni merito ſuo fuiſſent. Siquidẽ Deus oĩpotens, iuſtus, pius, ac ſapiens, cuius vult miſeret, & quẽ vult indurat: & eius prædeſtinatio, totius virtutis & gratiæ in nobis eſt cauſa. [& poſui mõtes eius] ſ. Eſau [in ſolitudinẽ.] Mõtes Eſau, ſunt potẽtes & magni in ſeculo iſto, q ad dignitates & dñationes aſpirãt, q in ſolitudinẽ redigunt: qa vt ſcriptũ eſt Ecci 10. Omnis potẽtatus breuis eſt vita. Sic & rex hodie eſt, & cras morieſ. In primo q̃q; lib. Macha. dicit: A verbis peccatoris ne timueri-

1. Mac. 2. tis, qa gloria eius ſtercus & vermis. Hodie extollit, & cras nõ inuenieſ. [& hæreditatẽ eius] i. corpora eorũ q̃ diligẽter colũt & nutriũt, poſui [in dracones deſerti] i. in putredinẽ puluerẽq; redegi, iuxta illud Ecci 10. Cũ morit homo, hæreditabit ſerpẽtes & beſtias & vermes. Vel in dracones deſerti ponent, qñ in inferno dæmonibus in tormẽtis ſociabunt, iuxta illud Iudit. 10. Deus oĩpotens dabit ignẽ, & vermes in carnẽ ipſorũ, vt vrant & ſentiãt vſq; in ſempiternum. [Quod ſi dixerit Idumæa] i. plebs iſta terrena p Eſau deſignata [deſtructi ſumus] i. humiliati, & plagati à Deo, q cornua animoſitatũ noſtrarũ cõfregit. [ſed reuertẽtes] ad priſtina mala, [ædificabimus q̃ deſtructa ſunt] ſ. turrim ſuperbiæ, vana cõſilia, & põpoſitates mundanas. [Hæc dicit dñs: Iſti ædificabũt, & ego deſtruã.] Deus eñi ſuperbis reſiſtit, & ſedes ducũ ſu

1. Pet. 5. p̃borum deſtruxit. [& vocabunt] hoĩes iſti Deo aduerſantes, [termini impietatis, & populus

Ecci 10. cui iratus eſt dñs vſq; in ſempiternum] Sunt enim terreni impietatibus pleni, qui ęterna ob-

Iacob. 5. liuione relinquent à Deo: Quibus dicit Iacobus: Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miſerijs veſtris. Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus. De q̃bus loquit Hiere. 17. Dñe, oẽs qui te derelinquũt, confundent: recedentes à te, in terra ſcribent. [& oculi veſtri] i. mẽtes o veri Chriſtiani [videbunt] impiorum damnationẽ. [& dicetis: Magnificetur dñs ſuper terram Iſrael] i. gratioſe ac clemẽtiſſime faciat ſuæ eccleſię, ipſum fideliter intuenti. Impiorum eñi punitio bonos p̃uocat ad meliora, iuxta illud Pro. 19. Impio flagellato, ſapiẽs ſapientior

Macc. 6. erit. Ideo felix, quẽ faciũt aliena dãna peritũ. [filius honorat patrẽ &c.] Cum dñs noſter Ieſus Chriſtus nos ita orare docuerit, Pater noſter q es in cælis, ſanctificet nomẽ tuũ: vigilãtiſſime p̃pendendum eſt nobis, ne tam ineffabili Dei oĩpotẽtis dignationi inueniamur ingrati, ſed filiali amore Deum præ oĩbus diligamus, & p ſanctã charitatẽ affectuoſiſſime iugiter hono-

Ioan. 1. remus, præſertim cũ p Chrm ſimus præcipue ad Dei filiationẽ vocati. Quotq̊t eñi receperũt eũ, dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri. Nẽpe cũ filius Dei fact' eſt frater noſter, nos q̃q; filij Dei facti ſum'. Nõ itaq; indigne Deũ patrẽ vocemus, ne nobis obijciat: Si pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Præterea, væ eis, q Deũ nec venerant vt patrẽ, nec verent vt dñm. [Ad vos o ſacerdotes] eccleſiæ, [q deſpicitis nomẽ meũ:] corp' meũ & ſanguinẽ irreuerẽter tractãdo, indeuote ſumẽdo, q carnaliter turpiterq; viuẽdo, maximã mihi irreuerẽtiã facitis, & alios grauiter ſcãdalizatis. [dicit dñs] Ieſus Chrs, [& dixiſtis: In q̃ deſpeximus nomẽ tuũ? qa] videlicet [offertis ſup altare meũ pollutũ panẽ] i. ſacramentũ euchariſtiæ, quantũ in vobis eſt, cõtaminatis, ſicut & nomẽ Chriſti polluiſtis. [& dicitis: In q̊ polluimus te?] i. in q̊ te o Chriſte inhonorauimus? [In eo q̃ dicitis: Menſa dñi deſpecta eſt] i. per hoc, quod opere demonſtratis altare eſſe deſpectũ, atq; à vobis eſſe dehonoratũ, dum ad id imparati acceditis, vitioſam vitã

non

non deſerentes,neq; fructuoſe quotidie confitentes.[Si offeratis cæcum vel claudum,nonne malum eſt?]Cæcum immolat,qui Deo obſequium indiſcretum impendit,q̃ contra dicit Apoſtolus:Rationabile obſequium veſtrum.Claudum offert,qui mente nutante,& intentione non pura ac ſimplici,Deo precẽ infundit.Propter q̃d Iacobus apoſtolus cap.1. ait:Vir duplex animo,inconſtãs eſt in oibus vijs ſuis.Languidum immolat,cuius cor in gratia Dei ſtabilitum non eſt,neq; p ancorã ſpei firmatum in Chriſto.Deniq; verbum iſtud contra eos profertur,qui cum diuites ſint,tñ viliora & minima offerunt creatori,modicasq; eleemoſynas largiuntur.Cõtra iſtos ignauos,ingratos,& cupidos loquit Deus:[Offer illud duci tuo, &c.]i.ſi taliter homini mortali p̃ſidenti vobis ſeruiretis,vel ſupplicaretis, aut immolaretis, non ei placeret:& tñ audetis corã me vos ita habere. Hoc verbo redarguunt negligẽtiſſimi, qui orationes,horas,& laudes Deo ſine timore,attentione,reuerẽtia & affectu exoluunt:ſed alicui magno viro,p̃lato aut principi loquuturi aut ſeruituri,cum reuerentia magna accedunt,prudẽter & diſtincte loquunt,atq; attoniti ſunt.Nõne hi p̃ferunt creaturã creatori,hominẽ Deo,ſeruumq; dño,& dño tam excelſo prorſus immenſo?Iſtis cõſulitur, immo præcipitur:[Et nunc deprecamini vultum dñi, vt miſereat veſtri]& emẽdetis vos integre.[Quis eſt in vobis]o miniſtri eccleſiæ,[qui claudat oſtia]eccleſiæ,[& incendat altare meum gratuito]luminaria accedẽdo?quaſi dicat ſaluator, Nullus. Oẽs em̃ eccleſiaſtici de Chriſti patrimonio viuunt,ideo ei reuerẽtialius ſeruire tenẽtur. Quod cum ita ſit, quid fiet de his,q multa beneficia habẽt,aut vnum ſuperabundãs? & nihilominus vitijs pleni ſunt, mundani atq; carnales,quorum damnatio grauiſſima erit.[In omni loco offert nomini meo oblatio mũda.]Per oblationẽ iſtã intelligi poteſt deuota oratio, iuxta illud in Pſal.140. Dirigat oratio mea ſicut incenſum in cõſpectu tuo.Vel oblatio munda eſt, qua ipſi præcipue religioſi Deo ſe offerunt in holocauſtum,eius ſe cultui totaliter mãcipantes. Cõſequenter contra tenaces & irreuerẽtes oblatores dñs ait:[Et dixiſtis:Ecce de labore eſt]quod obtulimus .i. de noſtra exiguitate & noſtro acquiſitum ſudore,ideo feciſtis id dignum abiectione.[Et intuliſtis de rapinis]i.de bonis iniuſte aut violenter adeptis atq; receptis,oblationẽ mihi feciſtis.[Nunquid ſuſcipiã illud de manu veſtra,dicit dñs?]quaſi dicat, nequaq̃. Vnde Eccle.14.ſcriptum eſt:Immolantis ex iniquo,iniqua eſt oblatio:& qui offert ſubſtantiam pauperis, quaſi qui immolet filium in conſpectu patris.[Maledictus doloſus,qui habet in grege ſuo maſculum: & votum faciens,immolat debile.]Hoc contra oẽs intelligi poteſt,qui quod Deo vouerũt, integre non perſoluunt.Quod ſi ita ſit,q̃ maledicti ſunt illi, qui quod Deo vouerunt, nec in toto nec partim perſoluunt? Et potiſſime hac maledictione cæduntur,qui ea vouerunt quæ immediate Dei honorem & cultum cõcernunt,vt ſunt actus virtutũ. Ideo Moſes ait Deut. 23.cap.Quod ſemel egreſſum eſt de labijs tuis,obſeruabis,& facies ſicut promiſiſti domino Deo tuo.Immo nec differẽdum eſt,cum Salomon dicat in Eccleſiaſte:Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere.Et qui ita non agit,Deo fidelitatem non ſeruat,ſed maximam ei irreuerentiam exhibet.Poſtremo cum quid Deo de rebus noſtris, actibus,aut noſipſos offerimus, cum omni promptitudine atq; lætitia mentis id faciamus:attendentes, quod primo lib.Paralip.Dauid fatetur:Tua domine ſunt omnia,& quę de manu tua accepimus,dedimus tibi. Vnde & ego in ſimplicitate cordis mei lætus omnia obtuli.

Rom.12. 1.Par.19 Eccle.5. 1.Par.29

¶Explanatio literalis cap.II.Et nunc ad vos mandatum hoc o ſacerdotes.

Articulus tertius.

COnſequenter dominus hortatur ſacerdotes ad pœnitentiam,adijciendo minas, vt qui ſe amore boni & zelo æquitatis non corrigunt,timore ſupplicij corrigantur.[Et nũc ad vos mandatum hoc]de obſeruatione cultus diuini in cęremonijs templi,[o ſacerdotes]dirigitur.Sacerdotibus quippe correctis, cæteri facilius emendantur.[Si nolueritis audire]auribus mentis & corporis,[& ſi nolueritis ponere ſuper cor]i.diligẽter aduertere,recolere & implere,quod iubeo.[vt detis gloriam nomini meo]i.debitam mihi reuerentiam impendatis,& coram alijs me clarificetis, glorioſum annuncietis,& omne mihi bonum aſcribatis,[ait dominus exercituum, mittam in vos egeſtatem]i.terræ ſterilitatem, victualiumq; inopiam,quam carnales cupidiq; Iudæi plurimum abhorrebãt,præſertim cum Deu. 15.cap.Moſes ſcripſerit:Omnino indigens & mendicus non erit inter vos.[& maledicam benedictionibus veſtris]i.fructibus terræ & cæteris bonis terrenis, quæ mea benedictione habetis,quibus & vos benedicere conſueuiſtis.[& maledicam illis]auferendo à vobis hęc dona, & oppoſita mala ſuper vos inducendo.[quoniam non poſuiſtis ſup cor]i.præcepta mea non impreſſiſtis memoriæ,nec debite cuſtodiſtis.Quo cõtra dicit Pſal.118.pſalmo:In corde meo abſcondi eloquia tua,vt non peccem tibi.Et Salomon ait:Serua mãdata & legem quaſi pupillam oculi tui.Liga*ea in digitis tuis,& in tabulis cordis tui ſcribe eam.[Ecce ego proijciam vobis brachium] i.armum animalis dextrum mihi oblatum, quia propter veſtra peccata munus veſtrum non habeo gratum.[& diſpergam ſuper vultum ſtercus ſolennitatum ve- Prou.7.

ſtraꝝ] i.immunditiã vitioꝝ, quæ in feſtis veſtris cõmittitis, & irreuerentiã quã mihi facitis,
in vos manifeſte conuertã, vos cõfundendo ac puniẽdo. Vel per ſtercus iſtud intelligitur caro
oblata continẽs ſtercora, quã Deus ob eoꝝ peccata nõ acceptauit, ſed eis reiecit. Vnde Septu
aginta tranſtulerunt: Diſpergã ventriculum &c. [& aſſumet vos ſecum] i. cõtẽptibiles fœdiꝗ
vitiis eritis, ſicut ſtercus: & tales ſint offerẽtes, qualia ea quæ offerũt. [Et ſcietis] ꝑ iuſtitiæ meæ
effectum experientiãꝗ vindictæ, [quia miſi ad vos mãdatum iſtud] iã dictũ, [vt eſſet pactum
meum] i. teſtamẽtum vel fœdus de modo ſacrificioꝝ [cum Leui] i. Leuitis ad cultum Dei ſpe
cialiter dedicatis: quos etiã Deus iuſſit pre aliis, maculis mẽtis corporisꝗ carere, & virtutũ orna
Exo. 19. tu fulgere, iuxta illud Exodi: Sacerdotes q accedũt ad dominum, ſanctificent, ne ꝑcutiat eos,
[dicit dominus exercituum: Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis] i. pactum vitę & pacis
percuſſi & inii cum tribu Leuitica in deſerto, eligẽs illã ad ſacerdotium, & ꝓmittẽs eidẽ, ꝙ
ſi ipſa ac populus legẽ meã ſeruarẽt, in pace viuerẽt ſuper terrã, immo pacẽ pectoris & vitam
gratiæ obtinerẽt. Porro vt hic ait Hieron. quicqd nunc de Leui aſſerit, ad ſacerdotes & po-
tiſſime ad pontifices legis Moſis pertinet. [& dedi ei timorẽ meum] nõ ſeruilẽ duntaxat, ſed
filialẽ & caſtum, [& timuit me, & à facie nominis mei] i. cõſideratiõe maieſtatis meæ [paue-
bat.] Iſtud in Moſe, Aarõ, Eleazaro, Phinees, multisꝗ aliis de tribu Leui exortis fuit imple
tũ, immo & in patriarcha Leui, qui & ſi interdum peccauit, poſtea tamẽ virtuoſæ fuiſſe credi
tur vitæ. [lex veritatis] ſcilicet lex diuinitus data per Moſen, [fuit in ore eius] i. filioꝝ Leui,
de qbus nũc dictum eſt, q populum inſtruxerunt. [& iniqtas nõ eſt inuẽta in labiis eius] nõ ꝙ
iſti ab omni iniqtate immunes extiterint, ſed qa cõdigne pœnituerint, & gratiam ſanctitatis
ſortiti ſint, ſicut de ſeipſo fatetur Apoſtolus 1. Cor. 4. Nihil mihi cõſcius ſum. Qui tamẽ alias
1. Tim. 1. loqtur: Venit Ieſus peccatores ſaluos facere, quoꝝ ego primus ſum. [In pace] i. mentis tran
quillitate, [& in æqtate] i. iuſta cõuerſatione, [ambulauit mecum] i. corã me & ſecũdum bene-
placitum meum mihi cõiunctus per volũtatis cõformitatẽ. [& multos auertit ab iniquitate]
Moſes eñ & Aaron ac reliqui quidã poſteri Aaron, plures de genere Iſrael ad pœnitentiam
induxerunt, atꝗ à vitiis variis retraxerunt. [labia eñ ſacerdotis cuſtodiunt ſciẽtiã] i. ad ſacer-
dotum officium pertinet congruo tempore doctrinam legis diuinæ plebi proponere, & ſci-
entiam ſalutarẽ in aliis cõſeruare. Ideo in pectore ſummi ſacerdotis fuerat ratiõale, in ꝗ do-
ctrina & veritas ponebatur, quia ſacerdos doctus eſſe debet, & præco veritatis diuinæ. [& legẽ
requirent] ſubditi & vulgares, [ex ore eius.] Vnde dicit Apoſt. Titi 1. Oportet epiſcopum ſine
crimine eſſe, amplectentẽ eũ qui ſecũdũ doctrinã eſt, fidelẽ ſermonẽ, vt potẽs ſit exhortari in
doctrina ſana, & eos q contradicunt, arguere. [quia angelus] i. nuncius, [domini exercituum
eſt.] Quemadmodum enim diuinus Dionyſius docet, infimum ordinis ſuperioris, & ſupre-
mũ ordinis inferioris, magnã habẽt mutuo cõuenientiã, & nomẽ vnius transfertur ad aliud.
Cum eñ in cæleſti Hierarchia ordo angeloꝝ ſit infimus, & in eccleſiaſtica Hierarchia ordo
ſacerdotũ ſit ſummus, angeli & ſacerdotes in multis cõmunicant, ita vt ſacerdotes angeli nũ-
cupentur, qm inter Deum & populum mediando, & ea quæ Dei ſunt, hominibus nunciando,
atꝗ ſpiritualẽ & angelicã vitã in carne ducendo, angelicum exercent officium. Ideo in Apo
Apo. 1. 2. 3. cal. epiſcopi ſeptẽ eccleſiaꝝ in Aſia, angeli appellantur. [Vos aũt receſſiſtis de via] i. legẽ Dei,
qua itur ad vitã beatã, non cuſtodiſtis, [& ſcandalizaſtis] i. dicto vel facto veſtro inordinato,
[plurimos] ad ruinã peccati traxiſtis, [in lege] ſcripta, quam nõ ſeruaſtis. [Irritum feciſtis pa-
ctum Leui, dicit dominus exercituum] i. pactũ cum Leui ſeu tribu ſacerdotali initum de ſa-
crificiis tẽpli ſpreuiſtis. [propter quod & ego dedi vos contẽptibiles & humiles] i. abiectos,
[omnibus populis] inter quos captiui fuiſtis, vel q veſtram calamitatẽ nouerunt. Vnde in lib.
Eſdrę ſcriptũ eſt: Audi Deus noſter, quia facti ſumus deſpectui. [ſicut non ſeruaſtis vias meas]
1. Eſd. 4. i. diuina præcepta. Hinc 1. Reg. 2. dominus proteſtat: Quicunꝗ glorificauerit me, glorifica-
bo eum: qui aũt contẽnunt me, erunt ignobiles. [& accepiſtis faciẽ in lege] i. perſonas, nõ cau-
ſas, aſpexiſtis, iudicando iniuſte propter munera, vel timore aut fauore, potẽtes, diuites & no-
biles inferioribus pręponendo. Quo contra in pſal. 81. habetur: Vſquequo iudicatis iniquita-
tem, i. iudicando approbatis peccatores, & facies peccatoꝝ ſumitis? Conſequenter increpat
Iudæoꝝ ſuperbiã. [Nunquid non pater vnus omniũ noſtrũ eſt?] ſ. Adam, vel etiam Abrahã.
[Nunqd nõ Deus vnus creauit nos?] qui ait in Deutero. Videte ꝙ ego ſim ſolus, & nõ ſit ali⁹
Deus præter me. Animas nempe ſinguloꝝ cõdidit Deus ſigillatim & per ſeipſum immedia-
Deu. 32. te, corpora quoꝗ noſtra ab ipſo originaliter ſunt creata. [Quare ergo deſpicit vnuſquiſꝗ
fratrem] i. proximum [ſuum, violans pactum patrum noſtrorum?] i. in hoc ipſo transgrediẽs
Exo. 20. præceptum patribus datum de proximo diligendo ac ſuſtentando. Hinc Eſaias 33. minatur:
Væ qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? [Transgreſſus eſt Iuda] i. populus Iudæ de Babylo-
ne reuerſus, legem Dei non cuſtodiuit. [& abominatio] i. irrationabilis prorſus transgreſſio,
[facta eſt in Iſrael & in Hieruſalem] i. à filiis Iſrael incolisꝗ Hieruſalem poſt reditũ de Chal-
dæa, quia in templi ædificatione, ſacrificiorum oblatione, ſabbati obſeruatione, & alienige-

narum

nar. vxorũ acceptione,negligentes fuerunt,vt patet in lib Eſdræ,& alibi.[quia contamina-
uit Iudas ſanctificationē domini,quā dilexit] i.templū Dei inhonorauit, de q̃ dicit 1. lib. Ma
chabæorū, quod Antiochus intrauit ſanctificationē cum ſuperbia. Vel ſanctificatio iſta,eſt 1. Mac. 1.
cultus Dei in ſacrificijs & cæteris latriæ actibus Deo placētibus.[& habuit filiā dei alieni] Iu
dæi em̄ vxores gentiles idolorũ ſeruitrices acceperunt,vt dictū eſt ſæpe. [Diſperdat dominus
virũ,qui fecerit hoc]amplius in futuro. quaſi dicat,quod factum eſt,Deus indulgeat. Vel di-
citur hoc zelo iuſtitiæ,niſi pœniteant. Vel modo propheticæ prænunciationis, quod vtique
diſpergentur,niſi ſe inde correxerint.[magiſtrū & diſcipulū] i.doctū & ſimplicē inſtructorē
peccati, & qui ei conſentit, magnū & paruū,qui eſt[de tabernaculo Iacob] i.de eius familia.
Vel ſenſus eſt, quod tales tranſgreſſores ab alijs bonis Iudæis diſperderentur modo iā tacto.
[& offerentē munus domino exercituū] i.etiā ſacerdotē Deo ſacrificantē, ita peccantē Deus
diſperdat,ſi in peccato permanſerit.[Et hoc]malū quod ſubditur[rurſum feciſtis,]adijciēdo
peccata peccatis.[Operiebatis lachrymis altare domini fletu & gemitu] i.vxores veſtras pri
ores Iudæas vobiſcum de Babylone redeuntes, per hoc quod eas propter earum deformitatē
vel ſenectutem abiecistis,& alienigenas accepiſtis,induxiſtis & compuliſtis ad hoc,quod co
ram altari quotidie flebant cū gemitu corā me,contra vos conquerentes, quod taliter abij-
cerentur. Ita exponit Hieron. Alij aūt exponunt,quod ipſi viri ſic lachrymabantur, putātes
peccatū hoc expiare abſq; reiectione vxorū gentilium,quod fuit erroneum,[ita vt vltrà non
reſpiciam ad ſacrificium]mihi à vobis oblatū.[nec accipiam placabile quid] i.aliquam ho-
ſtiam expiationis,[de manu veſtra,]donec à præfatis vitijs vos emēdetis. Et dixiſtis: Quā ob
cauſam?] videlicet,[Quia dominus teſtificatus eſt inter te & vxorem pubertatis tuæ] i.Deus Gene. 2.
in Geneſi dixit, quod tu & vxor tua legitima ſimul maneretis ac mutuo diligeretis: Relin-
quet,inquiēs,homo patrē ſuum & matrē ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in car-
ne vna.[quam tu deſpexiſti,]aliam ſuperinducendo,& ipſam quaſi ancillam tenendo.[& hęc
particeps tua,i. vxor iſta eſſe debet conſors ac ſocia tua,nō famula:ideo em̄ mulier de latere
viri plaſmata eſt. Adam quoq; dixit ad dominum: Mulier quam dediſti mihi sociā,dedit mi- Gene. 3.
hi de ligno,& comedi.[& vxor fœderis tui] i. cum qua fœdus amicitiæ animæq; conſenſum
tenere debes.[Nonne vnus fecit] i. idem creator vnusq; Deus plaſmauit Adam & Euam, ſeu
virum & fœminam,[& reſiduum ſpiritus eius eſt] i. Hoc quod ſibi cohæreat per amorē & co
habitationem,præter id quod ab vno Deo creati ſunt. Hoc eſt ſpiritus Dei,i. voluntatis diui
næ.[Et quid vnus quærit] i. quid Deus intendit per hoc, quod vult à filijs Iſrael Iudæas vxo-
res teneri, vel primam coniugem non relinqui,nec alienigenas duci?[niſi ſemen Dei] i. filios
qui diuino cultui educētur. Ideo mulier ſi deformis eſt vel egena,ſperni non debet nec abijci.
[Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum] i.animam à ruina peccati, [& vxorem adoleſcentiæ tuæ
noli deſpicere]quam in adoleſcentia accepiſti,vt quæ tibi virginali primum iuncta eſt matri
monio,perſeueret vſq; ad vitæ finē.[Cum odio habueris eam,dimitte, dicit dominus Deus
Iſrael] eā, dando ipſi libellum repudij. Quod aūt dominus dicat hoc permiſſiue ad vitādum
deterius,ſcilicet vxoricidium, ſicut permiſit Iudæis vſuram ad alienos,non abſolute vel im-
peratiue,innoteſcit ex eo quod ſubditur.[Operiet autem iniquitas]viri coniugem repudian
tis ex odio, vel cauſa non iuſta,[veſtimentum eius, dicit dominus exercituum] i. in corpore
ſuo debitam luet pœnam in igne inferni, niſi vere pœniteat, quatenus in quo peccauit,in illo
& puniatur. Vel operiet iniquitas veſtimētum eius,i.peccatum eius ducetur in lucē,& omni-
bus in iudicio oſtendetur, ſicut apparet quod in veſtimenti ſuperficie ſituatur. [Cuſtodite
ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere] coniugem primam atque legitimam. Hinc Chri-
ſtus in euangelio docet, vxorem non eſſe abijciendam, niſi ob fornicationem, nec tunc re- Mat. 5. & 19.
linquitur, quantum ad vinculum matrimoniale, cum ſit inſolubile poſt culpam carnalem,
ſed quo ad cohabitationem ac torum. Inſuper redarguuntur Iudæi de alio grandi peccato
in Deum.[Laborare feciſtis dominū in ſermonibus veſtris] i.per verba veſtra blaſphema,in-
credulitatis ac diffidentiæ plena,Deum quodammodo moleſtaſtis. Loquitur autem de Deo
modo humano, quaſi de homine ex aliorum malis afflicto. Vnde & dominus ait in Eſaia: La Eſaię 1.
boraui ſuſtinens. Alibi quoq; ait dominus populo Iudæorum: Præbuiſti mihi laborem in ini Eſai. 49.
quitatibus tuis. Similiter ait Apoſt. Eph. 4. Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei. [Et di-
xiſtis, In quo eum fecimus laborare?]videlicet[In eo quod dicitis: Omnis qui facit malū,bo-
nus eſt in cōſpectu domini,& tales ei placent.]Infirmi enim Iudæi futurum Dei iudiciū non
penſantes,ſed præſentis vitę proſperitatem ac remunerationem imprudenter conſiderantes,
negabant quodammodo prouidentiam Dei, vel Deum eſſe peccatorum fautorem cēſebant,
eo quod viderant gentiles in gyro eorū morantes,Perſas quoq; & Medos,in hoc ſeculo pro-
ſperari,ditari,regnare,qui tamen Deum Iſrael non colebant, ſe vero Deum colentes, in hac
vita conculcari,depauperari,atq; diuerſis miſerijs affici. Vnde in eorū perſona fertur in pſal.
72. Et dixerūt: Quomodo ſcit Deus,& ſi eſt ſcientia in excelſo? [aut certe vbi eſt Deus iudicij]

id eſt,ſi aliter eſt,& ſi mali Deo diſplicent,boniq́ placent,vbi eſt tunc iuſtum eius iudicium,
quod exigit malos puniri ac deijci,bonos autem exaltari & glorificari? De iſto iam celeriter
curro,quoniam in ſequenti capit.plenius inde, Deo agente, dicetur.

¶ De myſtico eiuſdem Cap.II.ſenſu. Articul. IIII.

FAcile prorſus eſt ad ſacerdotes noui teſtamenti applicari,quod in præſentis cap.capite
de veteris teſtamenti ſacerdotibus dictum eſt.[Et nunc ad vos mandatum hoc] viuendi
ſacerdotaliter,ſobrie,caſte,exemplariter ac deuote,[o ſacerdotes]euangelicæ legis,q̃ tan
to amplius ad ſpiritualem virtuoſamq́ obligamini vitam,quàm ſacerdotes Moſaicæ legis,
quanto ſacerdotium Chriſti ſpiritualius,diuinius,atq; ſublimius eſt ſacerdotio illo legali.[ſi
nolueritis audire] i. præcepta viuendi ſacerdotibus Chriſti ſpecialiter tradita adimplere,
[mittam in vos egeſtatem] i.donorum gratiæ gratum facientis carentiam,vt ſingulis vobis
cõueniat illud Apoc.3.Tu es miſer & miſerabilis,pauper,cæcus & nudus.[& maledicam be-
nedictionibus veſtris] i.bona naturæ,bona fortunæ,& bona eccleſiæ vobis conceſſa,conuer-
tam vobis in maiorem damnationem, & permittam vos illis abuti in ſuperbiam, eritq́ da-
mnatio veſtra tanto pœnalior,quanto plura à me bona fuiſtis ſortiti. Vnde & Chrs in euan-
gelio profitetur: Cui plus donatum eſt, plus repetetur ab eo. [quoniam nõ poſuiſtis ſuper
Luc. 12. cor] i.ineffabilem magnitudinem beneficiorum meorum non ponderaſtis,videlicet quanta
ſit dignitas ſacerdotij veſtri,quanta liberalitas atq; dignatio Chriſti in ſacramento ſeipſum
vobis donantis,& cum quanta reuerentia puritateq́ mentis ſacramentum hoc conficere,ſu-
mere & tractare oportet.[Ecce ego proijciam vobis brachium] i.opera veſtra tanquam in-
digna repellam,& gratiæ vigorem ſuſpendam,[& diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus
ſolennitatum veſtrarum] i.vitia veſtra carnalia,& vitã veſtrã fœdã ac turpẽ,vobis cum gran
di confuſione veſtra obijciã & cunctis oſtendã, [& aſſumet vos ſecum,]opera em̃ veſtra ſe-
quentur vos,[& ſcietis] per experientiam confuſionis damnationisq́ veſtræ,[qa miſi ad vos
mãdatũ iſtud]nouæ legis.[pactũ meũ] i.noui teſtamẽti fœdus [fuit cũ eo,]pſertim cũ apoſto-
lis eorũq; ſucceſſoribus ſanctis, quod eſt pactũ [vitæ &] gratiæ in pſenti,& vita gloriæ in futu
Mat. 26. ro,pactũq́ [pacis] internæ ſiquidẽ corã illis in cœna Chriſtus noui teſtamẽti ſacramentũ in-
ſtituit,& nouũ teſtamentum firmauit. Deniq; de quolibet apoſtolorum & ſacerdotum atq;
pontificum,ſancte viuentium,dici poteſt ſecundũ ſenſum præcedẽti articulo poſitum, quod
domin' ait:[Dedi ei timorẽ,& timuit me. Lex veritatis] i.doctrina & iuſſio Chriſti, [fuit in
ore eius,& iniquitas nõ eſt inuẽta in labijs eius,in pace & quiete ambulauit mecũ, & multos
auertit ab iniquitate.]Secundũ Hieron.his verbis deſcribit Deus, qualis eſſe debeat ſacerdos,
ſ.vt fideliter timeat Deũ,& legẽ diuinã ſemper habens in corde & ore,nullo maculetur men-
dacio, nec impietate turpetur aut dolo,ſed cum pace & iuſtitia corã altiſſimo viuẽs, cæteros
præſertim ſibi cõmiſſos, ſemp totis viribus ab impietate auertere ſatagat, quia vt ait Hiero.
qui ſacerdos eſt,& non corripit delinquẽtes, ſacerdotis officiũ præterit. [Labia em̃ ſacerdo-
tis cuſtodiunt ſcientiã.]Sacerdotum eſt habere diſcretionẽ præcipuã inter virtutes ac vitia,
inter precioſum & vile,inter bonum & malum,inter verũ & falſum, inter leprã & nõ leprã, &
vt in tantũ eruditi ſint,quod onus ſui officij fructuoſe queant implere,aliosq́ docere. Nã[le-
gẽ] i.Chri præcepta & documẽta[requirent]laici[de ore eius,]præſertim cũ Leuit.10.dñs di-
cat ſacerdotibus veteris teſtamẽti: Vinum & om̃e quod inebriare poteſt,nõ bibetis,quando
in tabernaculũ teſtimonij,vt habeatis ſcientiã diſcernendi inter ſanctum & pphanũ, docea-
tisq́ filios Iſrael omnia legitima mea. Quàm vehemẽter ergo dãnabiles ſunt ſacerdotes noui
teſtamẽti,qui potibus vacant,& ſanctæ ſcripturæ ſtudium nõ frequẽtant? [Vos aũt receſſiſtis
de via,& ſcandalizaſtis plurimos in lege.]hoc(proh dolor)nõ expoſitione,ſed luctu & gemi
tu indiget,cum ſacerdotes Chriſti de via iuſtitiæ impudenter ac publice nimis recedãt, ſuaq́
perditiſſima conuerſatione innumerabiles grauiter ſcandalizent. Ideo dominus dat eos con
temptibiles vulgo & omnibus,ita vt laici ſacerdotibus vix aſſurgãt, vel reuerentiæ exiguum
ſignum demonſtrent,quin potius eos irrident. Porro quod ſubditur: [Nunqd nõ pater vnus
omnium noſtrũ? nunquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnuſquiſq; fratrẽ
ſuum?]contra omnes ſuperbos,indignabundos,paſſionatosq́ dicitur, q cõmunẽ originem
atq; naturæ parilitatẽ non attendentes,facili occaſione deſpiciunt alios, in quo tã ſeculares,
nobiles,potentes,ac diuites,q̃ alij quidã in proprijs oculis ſapiẽtes aut virtuoſi, multũ culpa-
biles ſunt,nõ intendẽtes ꝙ nihil boni habeãt,niſi à Deo,& quod vitijs pleni ſunt, Deo odibi
les,cum hi quos ſpernunt,multis forte donis gratię decorẽtur,vel decorabũtur. Ideo ad Ro
man.14.dicit Apoſt.Tu quid iudicas fratrẽ tuũ? aut tu quare ſpernis fratrẽ tuum? oẽs em̃ ſta-
bimus ante tribunal Chri. Attẽdat igitur omnis Chriſtian',qd loquitur Chrs: Qui maior eſt
Mat. 20. veſtrũ,ſit veſter miniſter.[Trãſgreſſus eſt Iuda] i. plebs Chriſtiana confitẽs Deo, qñ ſecun-
dum fidẽ ſuã condigne non viuit,[& abominatio facta eſt in Iſrael] i.contẽplatiuis,dum hi q
ſpiritu incipiunt,carne cõſummãtur,[& in Hieruſalẽ] i. in miniſtris eccleſiæ, quando ſacer-
dos

do ſacerdos viuit vt populus.[quia contaminauit Iudas ſanctificationem domini] i.poſt ope
ra pœnitentię Deo placita recidiuauit,& in eccleſia loquaciter, vage & irreligioſe ſe habuit,
ſicut (heu) q̃tidie cernimus.[& habuit filiā Dei alieni] i. iniquitatem ſibi quaſi coniugē ſum-
pſit,actus immundos iugiter amando & amplectendo.Hoc faciunt carnales & lubrici, quo-
rum deus venter eſt,& cupidi qui aurum Deo præponunt. [Diſperdet dominus virum qui ſe
cerit hoc]niſi deſiſtat.[operiebatis lachrymis altare domini fletu & gemitu.]Hoc faciunt,qui
alios opprimunt & contriſtant ita,vt illi ita afflicti, coram domino ingemiſcant & plorent.
R[illegible] id faciunt,qui ꝓ temporaliū amiſſione ac damno terreno ſuperflue lugent ac dolēt.
Hoꝝ opera & oblata Deo nō complacēt.Deniq; quod hic dicitur cōtra odiētes cōiuges ſuas,
intelligi poteſt contra Chriſtianos,qui vxores ſuas deſpiciunt,& velut famulas tractant,præ
ſertim contra adulteros om̄i damnatione digniſſimos.Hi igit̃ ſunt docēdi,vt pēſent ſe & con
iuges ſuas ab vno Deo eſſe creatos,& ideo copulatos,vt ſocialiter amicabiliterq; ſimul viuē-
tes,procreent filios,in quibus cultus Dei amplificetur.[Cuſtodite ſpiritum veſtrum]in timo
re & humilitate, ꝓprias ærūnas efficaciter intuendo,omneq; bonū Deo aſcribēdo.[& nolite
deſpicere]quenq̃,præſertim ꝓpter paupertatē,vel naturalē defectū.Nihilominus impij & mū
dani,ſecundū quod tales,in cōmuni ſpernendi ſunt,ſicut de viro iuſto cantamus in pſal.14.Ad
nihilū deductus eſt in conſpectu eius malignus,timētes aūt dominū glorificat, Hinc ſanctus Iob 31.
Iob: Si contempſi,inquit,iudiciū ſubire cū ſeruo meo.Nūquid nō in vtero fecit me,q & illū?
[Laborare feciſtis dominū in ſermonibus veſtris.Et dixiſtis:In quo fecimus eū laborare? In
eo ꝙ dicitis:Omnis qui facit malū,bonus eſt in conſpectu domini,& tales ei placent.Aut cer-
te vbi eſt Deus iudicij?]Hoc iuxta intellectum præhabitū intelligi poteſt de imperfectis & ru
dibus Chriſtianis, qui viſa impiorum proſperitate, iuſtorumq; tribulatione,contra Deum
murmurant,atque ipſius prouidentiæ detrahunt, quemadmodum ſequenti cap.clarius inno
teſcet. Cætera ex præinductis facilime intelliguntur.

¶ Expoſitio literalis Capit.III. Ecce ego mittam angelum meum.

Articulus quintus.

SIcut Apoſt.docet,Finis legis eſt Chriſtus,ideo de Chriſti myſterijs vaticinari pręcipua eſt Rom.10.
prophetarum intentio.Vnde & ſanctus Malachias poſtquam præcedentibus duobus ca-
pitulis ad ſui temporis Iudæos præfatus eſt,iam de Chriſti aduentu loqui orditur, immo
Deus ꝑ ipſum.[Ecce ego mittā angelū meum,& præparabit viā ante faciē meā.]Hāc ſcriptu-
ram de Ioan.Baptiſt.eſſe prædictam Chriſtus teſtatur:Hic eſt,inquiens,de quo ſcriptum eſt: Matt.11.
Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viā tuam ante te. Marcus
quoq; euangeliū ſuū ita exorſus eſt: Initiū euangelij Ieſu Chriſti filij Dei,ſicut ſcriptū eſt in
Eſa.proph.Ecce ego mitto angelū meū ante faciē tuā,qui ꝑparabit viā tuā ante te.Vox cla- Marci.1.
mātis in deſerto.Quod aūt iſta de Ioan.intelligat,pādit ſubdēdo:Fuit Ioannes in deſerto ba-
ptizās.Cur aūt Marcus verba iſta alleget, quaſi in Eſaia ſcripta ſint, cū hoc loco à Malachia
dicātur,ſuper Marcū expoſui.Sciendū prætetea,ꝙ dominus noſter Ieſus Chr̄s,eiusq; Euan-
geliſta Marcus,ſenſum potius q̃ formā verboꝝ iſtoꝝ allegant.Etenim ſecūdū q̄d ipſi allegāt,
verba iſta dicūtur in ꝑſona patris:ſed ꝓut hic introducūtur, in ꝑſona Chr̄i dicunt.Itaq; Chr̄s
ait:Ecce ego mittā angelū meū:Iu ſine eiſdem præcedētis capituli imꝑfecti dixerunt: Oīs q
facit malū,bonus eſt in cōſpectu domini,& tales ei placēt: Aut certe vbi eſt Deus iudicij? Ad
quod Chr̄s quaſi reſpondens, ſubiungit: Ecce ego mittā angelū meum, i.Ioannē Baptiſtā,
ex cuius prædicatione error illoꝝ cœpit redargui,& ꝑ Chriſtum pleniſſime reprobat̃.Dicit̃
autē Ioannes angelus ratione officij,non naturæ ſuperioris, q̄m nuncius Dei, & q̄a angelicæ Lucæ 1.
vitæ,& q̄m ſacerdotis filius,ita ꝙ ſacerdotē eſſe ſibi competebat.Et iā dictum eſt,ꝙ ſacerdos
Dei ſit angelus.De hoc Chriſti prænuncio fert̃ in Ioanne:Fuit homo miſſus à Deo. Et præpa
rabit viā ante faciē meā,i.corda Iudæoꝝ ſua prędicatione atq; baptiſmo diſponet ad meum Ioan. 1.
aduētum meāq; ſuſceptionē,vt ꝑ eum credāt in me. Vnde Ioan.habet: Hic venit in teſtimo-
nium,vt teſtimonium ꝑhiberet de lumine, vt oēs crederēt per eū. Deinde Chriſtus de ſeipſo
quaſi de alio loquēs,ſicut frequēter fit in ſcripturis,adiecit:[Et ſtatim]poſt Ioannis natiuita-
tem[veniet ad templū ſuum dn̄ator,quē vos quæritis] i.Chriſtus rex regum & dominus vni-
uerſoꝝ,cuius aduētum oēs deuoti & boni illuminati,à principio mundi deſiderauerūt,ſecū-
dum quod Chriſtus in euangelio ait diſcipulis:Beati oculi qui vidēt quę vos videtis.Dico eñ Lucę 10.
vobis q̄m multi reges & prophetæ voluerunt videre,quæ vos videtis,& nō viderunt.[& ange
lus teſtamēti,quē vos vultis] i. Chriſtus magni conſilij angelus,ꝑ quē, ſecundū q̄d mediator
eſt Dei & hominum,Deus pater ſeu trinitas ſuperbenedicta nouum dedit & cōdidit teſtamē
tum, iuxta illud Hiere.Ecce dies veniunt,dicit dn̄s,& feriā domui Iſrael & domui Iuda pactū Hiere.31.
nouum.Porro per tēplum,intelligi poteſt templum illud materiale ciuitatis Hieruſalē, in q̄
Chriſtus à matre fuit oblatus,in quo & ipſe duodecim factus annoꝝ inter doctores cōſedit,
in quo poſt annum ſuum triceſimum ſæpius prædicauit,atq; miracula fecit, tūcq; impletum

Pſal. 47. eſt quod Pſalmiſta prædixit: Suſcepimus Deus miſericordiã tuã in medio templi tui. Pro-
Agg. 2. pter quod dictũ eſt in Aggæo propheta: Magna erit gloria domus huius nouiſſimæ magis q̃
primæ. Vel templum intelligendum eſt congregatio eorum, qui crediderunt in Chriſtum, &
adhæſerunt eidem. De quibus Ioannes ait: Verbum caro factum eſt & habitauit in nobis. Et
Ioann. 1. Baruch: Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Præterea ſicut refert
Baruc. 3. Hieron. quod iam de Ioanne Baptiſta expoſitum eſt & de Chriſto Ieſu, Iudæi exponũt de He
lia & ſuo quem præſtolantur rege Meſſia. Hinc perpendo, nõ irrationabiliter dici à Chriſti-
anis, quod Iudæi per Heliam conuertentur ad dominum Ieſum Chriſtum. cum enim audie
rint eum prædicare, quod Ieſus ſit Chriſtus, quem putabant prædicaturũ oppoſitũ, celeriter
conuertentur. Quæ autẽ ſequuntur, quidã exponunt de ſecundo Chr̃i aduentu. Quod licet di
ci valeat, cõuenientius tamẽ videntur referri ad primũ aduentũ, ſicut ex ipſo literæ huius cõte-
xtu clarebit. [Ecce venit] per incarnationis myſteriũ atq; viſibilẽ formã, [dicit dominus exer
cituũ] Repetitio, confirmationis indicium eſt & attentionis prouocatio. [Et quis poterit co-
gitare diem aduentus eius?] i. quis capere ſufficit, qualiter veniet, quã magnifice, mirabiliter
atq; humiliter: qualis quoq; & quãtus ſit ipſe, qui veniet. Incarnatio nẽpe ſaluatoris, eiusq;
maieſtas, à nobis cõpræhendi nequeunt. Modus quoq; aduẽtus Chr̃i nec ipſis prophetis tam
diſtincte innotuit, ſicut apoſtolis ſpiritu ſancto recepto, videlicet, quod mox in ipſa hora na-
tiuitatis angelus loqueret paſtoribus, & repẽte multitudo cæleſtis militiæ Deũ laudarẽt, mul
taq; alia, quæ in euangelio deſcribunt. [Et quis ſtabit ad vidẽdũ eũ] i. excellẽtiã ei⁹ nemo in-
tueri & cõpræhẽdere poterit, ſecundũ quod Chr̃s dixit Iudæis Ioan. 8. Neq; me ſcitis neq; pa
Sapiẽ. 2. trẽ meũ. Vel hoc dicit, q̃m pauci ex Iudæis crediderunt in eũ, nec poterãt eũ patiẽter inſpice-
re, q̃bus etiã grauis extitit ad videndũ. Hinc ſubdit: [Ipſe enĩ quaſi ignis cõflans] i. acute rigo
roſeq; alloquẽs, docẽs & increpãs peccatores, p̃ſertim ſacerdotes, phariſæos & ſcribas, immo
& ſuos prælectos diſcipulos p̃ cauſa & tẽpore, quorũ & vitia quaſi ignis cõſumpſit. Propter
quod dicit Apoſt. ad Hebr. 12. Deus noſter ignis cõſumẽs eſt. Simili modo Eccle. 48. ſcribitur
de Helia: Et ſurrexit Helias propheta quaſi ignis, & verbũ eius quaſi facula ardebat. [& quaſi
herba fullonũ] nã ſicut per herbã huiuſmodi fullones mundãt ſplẽdidasq; efficiunt veſtes, ſic
Chriſtus ſua prædicatiõe, vita & gratia, multorũ corda purgauit. [Et ſedebit cõflans] i. pecca
Lucæ 12. ta cõſumẽs, & audientiũ corda inflãmans, ſecundum quod ait in euãgelio: Ignẽ veni mittere
in terram. [& emundãs] animas diſcipulorũ ſuorũ, [quaſi argentum] quod igne purgatur. [&
purgabit filios Leui] i. ſacerdotes & templi miniſtros, quorum aliqui quãuis pauci, ante paſ-
ſionem per Chriſtum correcti fuerunt, quanuis tempore paſſionis rurſum pene omnes ſedu-
cti fuerint per principes ſacerdotum & ſcribas ac phariſæos incredulos: poſt paſſionem vero
Acto. 6. multa etiam turba ſacerdotum credidit in eum, ſecundum Lucam in Actibus. Aliqui quoq;
diſcipulorum Chriſti & Apoſtolorum, ex tribu Leui fuiſſe leguntur. [& colabit eos quaſi au-
rum & quaſi argentũ] i. quẽadmodũ argentũ & aurũ in fornace à commixtione immundi
purgantur: ſic Chriſtus per tribulationes diuerſas & graues, ſuos ab immunditia culpæ mun
dabit, quibus & dixit Matth. 24. Eritis odio omnibus hominibus p̃pter me. [& erũt dño offe
rẽtes ſacrificia in iuſtitia.] Sacrificia iſta intelligi poſſunt orationes deuotæ, obſeruãtia præ-
ceptorũ, & cætera quæ offerunt conuerſi ad Chr̃m, p̃ſertim ſacramẽtũ altaris, quod p̃pter plu
ralitatẽ ſacramẽtaliũ ſpecierũ, pluraliter ſacramẽta vocat, cum dicimus: Purificent nos (quæſu
mus) domine ſacramenta quæ ſumpſimus. Iſta offeruntur in iuſtitia, i. in cõuerſatione virtuo
ſa, in charitate & gratia. [Et placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalẽ] i. oblatio ſacra-
mẽti Euchariſtiæ, à Iudæis in Chriſtũ credẽtibus facta, quæ primo in ciuitate Hieruſalem à
Chriſto noſcitur inſtituta, & ab eius diſcipulis continuata, vt patet in Matth. 26. capit. & in
Actib. apoſtol. 2. cap. [ſicut dies ſeculi & ſicut dies antiqui] i. ſicut Deo placuerunt olim ſacri
ficia patriarcharum, Melchiſedech, Abrahæ, & ſanctorum ſacerdotum in lege, videlicet Mo
ſis & Aaron, immo veritas p̃cedit figuram & vmbram, tamen ſacrificium nouæ legis omni-
bus ſacrificijs legis, & his quæ ante legem fiebant, præſtantius, acceptabiliusq; Deo conſiſtit.
Deniq; nunc inductis conſonat, quod in Eſaiæ 1. capite dominus ait ad ſynagogam: Conuer-
tam manum meam ad te, & excoquam ad purum ſcoriam tuam, & auferam omne ſtannum
tuum, & reſtituam iudices tuos vt fuerunt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus, & con-
teret ſceleſtos & peccatores. Vnde nunc in perſona Chriſti ſubiungitur: [Et accedam ad vos
in iudicio] in aduentu ſecundo, qui erit in maieſtate & gloria cum rigore iuſtitiæ. [& ero te-
ſtis velox] i. iudicando teſtabor, & teſtando idem ipſe iudicium proferam. Vnde in Hiere. ha
Hier. 29. betur: Ego ſum iudex & teſtis, ait dominus, ideo iudicium iſtud erit terribile, cum iudex ſit in
fallibilis teſtis, cui nullius conſcientia cõtradicere poterit. [maleficis & adulteris & periuris,
& qui calumniãtur mercedẽ mercenarij] ſubtrahẽdo laborãtibus iuſtã mercedẽ. [& humiliãt
viduas & pupillos] quorũ iniuriatio tãto criminoſior eſt, quãto tales p̃ſonæ magis deſtitutæ ſunt
humano ſolatio. [& opprimũt peregrinũ] q cũ ſit in alieno ſolo, pie tractãdus eſt. [nec timue
runt

runt me, dicit dñs exercituum]Contra hæc mala loquitur Moſes Leuit.19. Non facies calu-
lumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Nõ morabitur opus mercenarij apud te vſq;
mane. Deniq; nil prohibet iſtud ad primum Chriſti aduentum referri. Chriſtus enim præ-
dicando Iudæis, exercuit iudicium iuſtæ correptionis in eos, ſtrenuiſſime increpãdo eorum Matt.23.
facinora, præſertim ſacerdotum, ſcribarum, & phariſæorum: quemadmodum ex Euangelij
decurſu euidenter probatur.[Ego em̃ dñs]ideo vniuerſis præſideo, curamq; gero, & verum
iudicium facio.[& non mutor]idcirco quod me facturum dixi, ſciatis implendũ, & formi-
date. Quod aũt Deus ſublimis & benedictus ſit prorſus incõmutabilis, philoſophi q̃q; ſubti-
liter probauerũt, & ſacra ſcriptura copioſe teſtatur: ipſe em̃ eſt actus purus & ens abſolute pfe
ctum, ideo eſt æternaliter in vna ac optima ſua diſpoſitione cõſiſtens. De quo fertur in Pſal.
101. Tu aũt idem ipſe es. Et: In pace in idipſum dormiam & requieſcam. In lib. Numer. q̃q; Pſalm.4.
Non eſt Deus vt homo, vt mutetur: nec vt filius hoĩs, vt mentiatur.[& vos filij Iacob nõ eſtis Num.23
conſumpti]i. q̃uis ſim iuſtus iudex, non tñ per iudicium vltionis deleti eſtis de terra, vt me-
ruiſtis.[A diebus enim patrum veſtrorum]ſ. Abraham, Iſaac & Iacob, vel eorum q de Aegy
pto egreſſi ſunt,[receſſiſtis]non locali abſceſſu, ſed mentis auerſione,[à legitimis meis]i. di-
uinis præceptis,[& non cuſtodiſtis]ea. Vnde in Oſee iam dictũ eſt: Reliquerunt dñm in non Oſee.4.
cuſtodiendo. Loquitur aũt ſub noĩe horum etiam de his, qui eos præceſſerũt, impieq; vixe-
runt. Hinc Stephanus dixit Iudæis Act.6. Dura ceruice & incircuncisi corde & auribus, vos
ſemp reſtitiſtis ſpũiſancto, ſicut & patres veſtri. De prædicta aũt Dei miſericordia ſup Iudę- Thre.3.
os, loquitur Hiere. in Threnis: Miſericordiæ dñi, quia non ſumus conſumpti, quia non defe
cerunt miſerationes eius.[Reuertimini ad me] per pœnitentiã & præceptorum cuſtodiam,
vel diſponendo vos ad gratiam.[& reuertar ad vos, dicit dñs exercituum]per beneficiorum
collationem. Verbum iſtud ſuper Zachariam plenius tractatum eſt atq; expoſitũ. Idcirco Zach.1.
pertranſeo.[Et dixiſtis,]veſtram negligentiam excuſando, vel non rite penſando:[In q̃ re-
uertemur?]i. quid omiſimus faciendum, vel commiſimus non agẽdum, & in quo nos emen
dare debemus? Quibus continuo reſpondetur:[ſi *affliget homo Deum]i. grauẽ ei iniuriam *affliget
irrogabit, ita vt Deus humano modo loquens, ſe dicat affligi. Quemadmodum enim de no
ſtro profectu atq; ſalute gaudere ſe dicit, ſic de noſtra peruerſitate affligi, configi, moleſtari
ſe perhibet, iuxta illud Eſa.7. Nũquid parum vobis eſt, moleſtos eſſe hoĩbus, q̃a moleſti eſtis
& Deo meo?[Et dixiſtis: In quo cõfigimus te?]i. quo vitio ita offendimus te, vt quaſi confi
xum te aſſeras, iuxta quem modũ dicit Deus tactus dolore cordis intrinſecus? Quibus mox Gene.6.
reſpondetur:[In decimis & primitijs.]i. non ſoluẽdo decimas & primitiua, Leuitis ac ſacer-
dotibus pro eorũ ſuſtentatione deputatas ſecundum legem. Quod aũt Iudæi in hoc grauiter
peccauerũt, in lib. Eſdræ diffuſe deſcribit. Vnde & Salomon: Honora, inq̃t, dñm de tua ſub- 1.Eſdr. 6
ſtantia, & de primitijs frugum tuarum.[Et in penuria vos maledicti eſtis] i. iſta de cauſa miſi Prou.3.
in vos ſterilitatem terræ, cariſtiam, egeſtatemq; magnam, de qua in Eſdra ſcriptũ eſt: Eratq; Nee.14.
tanta, quod q̃dam filios & filias ſuas, oẽmq; poſſeſſionem vendere cogebant.[Et me cõfigi-
tis vos gens tota]Multi em̃ & pene oẽs in iſto fuerunt culpabiles. Deinde Deus dat eis pium
conſiliũ promptũq; remedium.[Inferte oẽm decimam in horreum meum]i. quæ Leuitis &
ſacerdotibus tenemini de fructibus terræ, in eorum horrea comportate,[vt ſit cibus in do-
mo mea]i. neceſſaria victui habeant miniſtri templi in ſua familia, vel in templo: non enim
aliam partem habuerunt.[& probate me ſup hoc, dicit dñs] i. bonitatis meæ beneficia & ve
ritatis meæ effectum experimentaliter noſcite, decimas perſoluẽdo.[ſi non aperuero vobis
cataractas cæli,]i. tam copioſam pluuiam dedero pro terræ fœcundatione, vt cataractæ ſeu
feneſtræ cæli, quæ in cælo metaphorice eſſe dicunt, videant apertæ. Porro cataractæ proprie
appellant aquæ ductus riuorum, vel oſtia fluuiorum, ſeu meatus per quos ex nubibus cęli ae-
rei defluit pluuia. Vnde in Geneſi dicunt inundante diluuio cataractæ cæli apertæ.[& effude
ro vobis benedictionem]i. victualium & neceſſariorum multiplicationem, immo & gratiæ Gene.7.
dona, cum actuum virtuoſorum ſufficiens p̃mium non ſit res terrena temporaleq; bonum,
[vſq; ad abundantiã]quemadmodũ munificentiã decet diuinã, quæ plus dat q̃ promiſit. At
vero verbis præinductis non dabatur Iudæis licentia tẽtandi Deum ex praua radice, ſed ex
diuina ſponſiõe, experiendi liberalitatem ipſius.[Et increpabo pro vobis deuorantẽ, & non
corrumpet fructum terræ veſtræ]i. ea quæ ſolent fructus terræ corrumpere, prohibebo à ter-
ræ naſcentiũ veſtrorum deuoratione, videlicet ventũ vrentẽ, bruchum, locuſtã & hoſtes.[nec
erit ſterilis vinea in agro, dicit dñs exercituum. Et beatos vos dicent oẽs gentes]propter oĩm
bonorum, quæ vobis præſtabo, abundantiã, dummodo præcepta mea ſeruetis.[Eritis enim
vos terra deſiderabilis]i. ſimiles decoræ ac fertiliſſimæ terræ, & noĩe terræ talis deſignabimi-
ni, eo modo q̃ terra p populo eam habitãte accipit. Conſequẽter dñs reprobat errorẽ imper
fectorũ, de q̃ in fine præcedẽtis cap. tactum fuit.[Inualuerũt ſup me]i. impudẽter & improbe
cõtra me prolata ſunt,[verba veſtra] o infirmi & carnales Iudæi,[dicit dominus. Et dixiſtis:

CC 4 Quid

Quid locuti ſumus contra te?]Quibus Deus reſpondit: [Et dixiſtis: Vanus eſt]i.ad finem felicem non pertingit,[qui ſeruit Deo,& quod emolumentum]i.quid boni conſecuti ſumus, [quia cuſtodiuimus præcepta eius,& quia ambulauimus triſtes]i.corde cõpuncti & pœnitentes,[coram dño exercituũ?]Cur aũt hæc dixerint,in fine articuli tertij tactum eſt.[Ergo]i.quia non prodeſt Deo ſeruire,nec ipſe vindicat mala,neq; remunerat bona,[nunc]ex iſta cõſideratione,[beatos dicimus arrogantes,ſiquidem ædificati ſunt]i. in oĩbus mundi diuitijs ſtabiliti,[facientes impietatem]idola adorando,quæ eſt iniquitas maxima & negatio cõtra Deũ omnipotentẽ,vt S.Iob 31.profitetur.[& tentauerunt Deum]ſine vllo timore peccando.[& ſalui facti ſunt]i.impuniti manſerunt,& quod cupiebant,ſortiti ſunt.Præterea ſancti pphetæ frequenter in perſona infirmorum verba iſtis ſimilia inueniuntur dixiſſe,vt eſt illud Hieremiæ:Iuſtus quidem tu es dñe,ſi diſputem tecum.Verũtñ iuſta loquar ad te:Quare via impiorum proſperatur,& bene eſt oĩbus qui ꝑuaricantur,plantaſti eos,& ꝓficiunt?De qbus & in Pſal.143.cãtatur,Quorum filij ſicut nouellæ plantationes.Filiæ eorum compoſitæ,promptuaria eorum plena,eructantia ex hoc in illud.De hoc dictum eſt ſuper Abacuc.[Tunc loquuti ſunt timentes Deum,vnuſquiſq; cum proximo ſuo.]timorati & illuminati à Deo Iudæi,auditis tam impijs verbis malorum contra ꝓuidentiam atq; iuſtitiam Dei,mutuo ſunt loquuti:quod videlicet Deus oĩa iuſte diſponit,nec aliquid inordinatum relinquit,& q̃s nũc paterne caſtigat,in futuro felicitat:quos aũt nunc ꝓſperari & quaſi impune peccare permittit,in alia vita terribilius punit.[Et attendit dñs & audiuit]iuſtorum & impiorum vniuerſa verba & facta conſiderauit.[& ſcriptus eſt liber monumenti coram eo]i.iſta à Deo iuſſa ſunt ad ꝑpetuam memoriam annotari & ſcribi,& in eius ſcientia indelebiliter continent,atq; in libro cõſcientiæ ſcripta habentur.[timentibus Deum & cogitantibus nomen eius]i.ad conſolationem & ſalutem eorum,qui Deum verent ac contemplant.[Et erunt mihi]iſti electi,[ait dñs exercituũ, in die qua ego facio]i.inter electos reprobosq́; diſcernam.[in peculiũ]i.populum familiarem & charum.[& parcam eis]tunc [ſicut mater parcit filio ſuo ſeruienti ſibi]i.obedienti,tunc enim ab omni eruentur ſupplicio.[Et conuertimini]i.tunc vos prædicti erroris aſſertores, ad conſiderandum vos & peruerſitatem calamitatemq́; veſtram oculos veſtros vertetis.[& videbitis]per effectum & executionẽ iuſti iudicij Dei,[quid ſit inter iuſtũ & impiũ,& inter ſeruientẽ Deo & non ſeruientẽ]i.quantũ Deus inter iſtos diſtinguat, q̃ diuerſa vtriſq; ꝓmia reddat,euntibus impijs in ignẽ æternũ, iuſtis aũt in felicitatẽ æternã.

¶Elucidatio Cap.IIII.Ecce enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus.

Articulus ſextus.

Conſequenter dñs de futuro generali iudicio apertiſſime loquitur:[Ecce enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus,]i.dies iudicij in quo mundus ſtabit in igne conflagrationis,qui & faciem iudicis præcedens durabit,quouſq; ſententia contra iniuſtos prolata eos inuoluat,ſimulq́; cum eis in infernum deſcendat.Ideo ſcriptum eſt Pſal.96.Ignis ante ipſum præcedet,& inflammabit in circuitu inimicos eius.De qbus iam ſubditur:[& erunt oẽs ſuperbi & oẽs facientes impietatem,ſtipula]i.ſimiles ſtipulæ,ignis ardorẽ ferendo:non tñ corrumpẽtur ab igne,vt ſtipula:quanq̃ hi,quos ignis ille inuenerit hic viuos,ſint occidendi ab ipſo etiam boni,ſed iam de malis eſt ſermo.[& inflãmabit eos dies veniens, dicit dñs exercituum]i.ignis diei illius corpora reproborum incendet,etiam durante ipſo iudicio.[q̃ non relinquet eis radicem]i.fructificãdi virtutem,[& germen]i.perpetrationem vitiorum præteritorum,in quibus delectati fuerũt,iuxta quod ſcriptum eſt Pſal.1.Iter impiorum peribit.Et rurſus de impio cantamus in Pſal.51.Deus deſtruet te in finem,euellet te,& emigrabit te de tabernaculo tuo,& radicem tuam de terra viuentium. Hinc in Eſaia legitur: Ecce

Eſa vlt. dñs in igne veniet reddere in indignatione furorem ſuum,& increpationem ſuam in flam-

2.Theſ.1 ma ignis.De hoc quoq; Apoſtolus loquit ad Theſſ.Iuſtum,inquiens,eſt apud Deum retribuere tribulationem his,qui tribulant vos, in reuelatione dñi noſtri Ieſu Chriſti de cælo cum angelis virtutis eius in flamma ignis,dantis vindictam his qui non obediunt euangelio, q pœnas dabunt in interitu æternas.[Et orietur vobis timentibus nomen meum]filiali & caſto timore,quẽ charitas generat,non expellit,[ſol iuſtitiæ]i.Chriſtus totius æquitatis & ſanctitatis origo,qui tũc apparebit electis placido ac ſereniſſimo vultu,æquiſſimus oĩm remu-

Sap.5. nerator,de quo in lib.Sap.impij dicunt:Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis.Quemadmodum enim ſol iſte viſibilis cunctis ſuæ lucis capacibus radios influit,quantum in ſe eſt,ita & Chriſtus omni menti creatæ diſpoſitæ,radios ſapientiæ,æquitatis & gratiæ copioſe immittit.

Ioan.8. Propter quod ait:Ego ſum lux mũdi.[& ſanitas] i.plena mẽtis corporisq́; felicitas,[in pennis veſtris]i.virtute & contemplatione veſtra,quia & beatitudo animæ redundat in corpus. Vel pennæ iſtæ ſunt aſſcenſio & volatus electorum cum Chriſto ad cælum agilitasq́; ipſorũ, qua tanq̃ ſcintillæ in arundineto diſcurrent.[Egrediemini]de carcere ſeculi huius ad patriam.Vel egredimini,cõſiderando impiorũ damnationẽ ad maiorẽ veſtrã exhilarationem.

[& ſa

[& ſalietis ſicut vituli de armēto]i. inæſtimabili replebimini gaudio, quod redundabit exu berāter in corpore. Vnde Septuaginta tranſtulerūt: Sicut vituli de vinculis relaxati. [Et calcabitis impios, cum fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum]i. cum fuerint vobis tanq̃ pul uis plene ſubiecti, quod erit in die iudicij, qñ electi gaudebunt, ꝙ tantam infelicitatem miſericorditer euaſerunt. Idcirco diuino amore incogitabiliter ſuccendentur, & Deo præcordialiſſime regratiabuntur. Lætabitur nempe iuſtus, cum viderit vindictam. Vnde in Iob habetur: Videbunt iuſti, & lætabuntur, & innocens ſubſannabit eos. [in die quo ego facio] i. iſta complebo, [dicit dñs exercituum] Hoc eſt, in die iudicij. Vnde in Eſaia dñs conteſtatur: Egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati ſunt in me, & erunt vſq; ad ſatietatem viſionis omni carni. [Memētote legis Moſis ſerui mei] i. cum tam metuendum Dei iudicium ſit futurum, iam inceſſanter reminiſcamini, & ſeruate legem Dei per Moſen datā. [quam mandaui ei in monte Oreb]i. Sinai. Vbi data eſt Moſi lex ſcripta, & duæ tabulæ teſtamenti ſcriptæ digito Dei. [ad oēm Iſrael]i. vt eam oībus filijs Iſrael obſeruandam proponeret. [præcepta]i. præcepta illa decem moralia, puta decalogum legis, quæ etiam in nouo teſtamento iubentur ſeruari, Chriſto dicente: Si vis ad vitam intrare, ſerua mandata. [& iudicia]i. præcepta iudicialia, quæ determinabant modum iuſte viuendi ad proximum, ſicut cæremonialia legis præcepta determinabant modum ſe habēdi in cultu diuino ad creatorem. Iudicialia aūt legis præcepta poſſunt ſeruari in nouo teſtamento, ſi ab aliquo præſidente Chriſtiano ad hoc idoneo, de nouo inſtituantur: non eñ fuerunt figuratiua duntaxat. De triplicibus aūt præceptis legis, videlicet moralibus, iudicialibus & cęremonialibus, tractat S. Thomas peroptime in prima ſecundæ. [Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam,] qui ſimul cum Enoch viuit in paradiſo terreſtri, venietq; cum eo inſtante Antichriſti p̃dicatiōe. Hinc & Chriſtus in euāgelio aſſerit: Helias qdem venturus eſt. [anteq̃ veniet dies dñi magnus & horribilis]i. dies iudicij, qui magnus terribiliſq; vocatur propter magna & terribilia opera Dei quæ fient in eo. [& conuertet cor patrum ad filios]i. cor Abraham, Iſaac, Iacob, aliorumq; patrum antiquorum ad Iudæos, qui tunc credēt in Chriſtum. [Et cor filiorum ad patres]i. eorum. p hoc eñ, ꝙ Iudæos tunc exiſtentes conuertet ad verum Chriſtum, faciet inter eos & patres eorum plenā charitatis concordiā. Hoc idem angelus dixit de Ioanne Bapt. vt ſcribit Lucas. Sicut eñ Ioānes p̃uenit primū Chriſti aduentū, ita Helias ſecundū. Hinc Eccl. 48. dicit ad Heliam: Inſcriptus es in iudicijs tempoꝝ, lenire iracundiā dñi, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere domus Iacob, cui conſonat quod in Euangelio ait Saluator: Helias cum venerit, reſtituet oīa. De Heliæ aūt & Enoch p̃dicatione contra Antichriſtum, & occiſione eorum ab ipſo, multa in Apocal. leguntur. [ne forte veniam, & percutiam terram]i. terrenos atq; incredulos. [anathemate]i. omnimoda reprobatione ac ſeparatiōe. Vnde pro anathemate Septuaginta tranſtulerunt, penitus. Quidam quoq; affirmat, ꝙ in Hebræo non habetur, forte, de quo iudicare non valeo, & tamen in tranſlatione Septuaginta ponitur, forte. Porro, ſiue ſit in Hebræo, ſiue non, certum omnino eſt, quod non ponitur tanquam dubitationis vel incertitudinis ſignum, ſed ad inſinuandum libertatem iudicis venientis.

Iob. 22.
Eſa. 66.
Matt. 19
Matt. 17.
Luc. 1.
Matt. 17.

¶ De ſpirituali intelligentia eiuſdem cap. IIII. Art. VII.

TRiplex ponitur Chriſti aduentus, primus per incarnationem, ſecundus per ſpūalem viſitationem ſeu gratiæ infuſionem, tertius ad finale iudicium. Quemadmodum aūt Baptiſta fuit præco primi, & ſicut Helias præcurſor eſt tertij, ſic quicunq; electus à Deo p̃dicator, prælatus vel doctor, præcurſor eſt aduentus ſecundi. Huiuſmodi enim frequēter mittit Chriſtus ante faciem ſuam, & mittit quotidie ad eos, q̃rum corda p gratiā viſitare diſponit. Idcirco de quolibet tali dicere poteſt: [Ecce mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.] Tales fuerunt omnes Apoſtoli & Apoſtolici viri, qui hominum corda ad Chriſti inhabitationem pręparauerunt, ipſamq; eccleſiam reformauerunt, & tunc ſtatim venit Chriſtus ad templum ſuum, i. ad conſcientiæ domum, ſiue ad animam quæ ſedes eſt ſapientiæ. [Et quis poterit cogitare diem aduentus eius?] non eñ certo ſcire valemus, qñ Chriſtus per charitatem & gratiam gratum facientē nos viſitet, ſine reuelatione ſpeciali. Propter quod ſcriptum eſt in Iob: Si venerit ad me, non videbo eum: & ſi receſſerit à me, non intelligam. Idcirco ſubiungitur: [& quis ſtabit ad videndum eum?] Deniq; nemo nouit filium niſi pater, viſione compræhenſiua, qm̃ Deum nemo vidit vnq̃. [Et purgabit filios Leui] Hoc facit Chriſtus, dando ſacerdotibus & religioſis gratiā emendationis, & per vicarios ſuos corrigendo perficiendoq; clericos: quo facto, offerunt Deo ſacrificia in iuſtitia, ſicut expoſitum eſt. Porro, quod ſubditur, [Accedam ad vos in iudicio,] loquitur Chriſtus contra omnes iniquos, quibus interim comminatur vt corrigantur. [Et vos filij Iacob non eſtis conſumpti.] ſi Iacob ſunt Chriſtiani, qui vitia ſupplantare tenentur, ſicut & patres noſtri in primitiua eccleſia feciſſe noſcuntur. Sed heu multi nimis à diebus patrum noſtroꝝ receſſerūt à legitimis Chriſti per hæreſes, ſchiſmata, errores, ambitiones, & cætera ſpūalia atq; carnalia vitia.

Sap. 1.
Iob. 9.
Matt. 11.
Ioan. 1.
1. Ioan. 4

Verun

Veruntamē Chriſtus non ſecundum peccata eorum reddidit eis, ſed vſq; in præſens multis
longanimiter parcit, qui vtinam miſericordiam & patientiam Dei ſuper ſe intuerentur,&
totis ad creatorem ſuum præcordijs conuerterentur.[Vos cōfigitis me in decimis & primi-
tijs.]Hoc iuxta ſenſum in præcedenti articulo poſitum Chriſtus dicit contra eos,qui debi-
tas eccleſiæ oblationes decimaſq; perſoluere renuunt,nec curāt illis temporalia ſua commu
nicare,à quibus ipſi ſpūalia bona ſuſcipiunt.Ideo iſti[in penuria maledicti ſunt;]quoniam
tam mortaliter in Deum peccando,omnium donorum gratiæ ſubtractionē merentur, nec
habent ſpūales diuitias,ſed vere nudi mente ac pauperes ſunt coram Deo, deformes ac ſqua
lidi,tantoq; miſerabiliores,quanto interiorem ſuam penuriam minus attendūt & reputāt.
Porro,ſi iſti debitas oblationes deuote pſoluerint,aperiet eis Chriſtus cataractas cæli, aquā
ſapientiæ ſalutaris eis influendo,effundetq; eis benedictionē ſuam in abundātia, donis atq;
virtutibus corda eorum implendo.Inſuper dicit eiſdem:[Increpabo pro vobis deuorātem]
i.diabolum tentatorem,qui tanq̄ leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: iſtum cōteret
Rom.16. Chriſtus ſub pedibus deuotorum velociter,ſicut Apoſtolus loquitur ad Roman.[& nō cor-
Luc.8. rumpet fructum terræ veſtræ]i.cordis veſtri profectum,nec ſemē quod eſt verbum Dei,tol-
let à mente.[nec erit ſterilis vinea in agro] i.anima in corpore,vel eccleſia in ſeculo, immo
fructum operum virtuoſorum producet.Præterea,quod dñs ait,[Inualuerunt contra me ver-
ba veſtra,& dixiſtis:Vanus eſt qui ſeruit Deo,& quod emolumentū, quia cuſtodiuimus pce
pta eius?&c.]contra oēs puſillos,carnales rudeſq; dicitur, qui intuitu temporalium potius
q̄ amore æternorum Deo vtcunq; deſeruiunt,&qui viſis ſpūalium hoīm aduerſitatibus,ſecu
lariumq; proſperitatibus,faciliter ſcandalizant, & in fide prouidentiæ Dei nutare incipiūt,
eoſq; beatificare quos temporaliter florere ac proſperari conſpiciunt.Iſti non norunt,q̄ vti-
le ac ſalubre ſit in vita præſenti multipliciter tribulari,q̄ item periculoſum in ea in corpora
libus proſperari,nec penſant,q̄ terribilis ſit Deus in conſilijs ſuis ſup filios hoīm,& q̄ repro-
bos dimittit ſecundum deſideria cordis eorum, vt eant in adinuētionibus ſuis:eos aūt quos
ſingulariter amat,inſtanter exercet,& flagella eis aſſiduat. Verunt̄n in horum imperfectorum
Iob.21. pſona dicit Iob:Nunquid contra hoiem diſputatio mea eſt,vt merito non debeam contri-
ſtari?Quare ergo impij viuunt,ſubleuati ſunt,confortatiq; diuitijs,ſemen eorum permanet
coram eis,& non eſt virga Dei ſuper eos?Hinc igitur in aduerſis lætemur, in proſperis for-
midemus.Nam q̄uis mirabile ſit iudicium Dei,dum boni aduerſa, & mali proſpera in pſen
ti ſeculo ſortiuntur,mirabilius t̄n Dei iudicium eſt,dum electi & boni hic proſperantur,ſic-
ut Gregorius Boethiuſq; teſtantur.[Tunc locuti ſunt timentes Deum,vnuſquiſq; cum pro-
ximo ſuo.]Hi dum infirmorum ac impiorum præinducta audiunt verba, dolent, & inter ſe
conferunt,atq; ſe inuicem conſolantes,dicunt quæ commemorata iam ſunt contra illorum
inſaniam.Ideo erunt in die iudicij,quaſi peculiū Chriſti.[Orietur vobis timentibus nomen
meum ſol iuſtitiæ]Hoc quotidie adimpletur.dum enim peccator diuinum attendens iudi-
Ephe.5. cium,pœnitet,ſtatim Chriſtus eum illuminat,ſicut Apoſtolus exhortatur:Surge qui dormis,
& exurge à mortuis,& illuminabit te Chriſtus.ſed & proficiētibus in charitate & gratia,ſol
iſte iuſtitiæ omni hora ſplendidius micat, & clarius iubar infundit. Contemplatiuis vero &
excellentius oritur,& radios theoriæ ſupernæ copioſius impartitur.[Et ſanitas]i.à peccati
læſione immunitas,erit[in pennis veſtris] i.pennæ hæ electorum in ſeculo iſto, q̄bus quotidie
volant ad Deum,ſunt oratio pura,meditatio ſancta, contemplatio ſtabilita, & cæteri actus
donorum atq; virtutum,in q̄bus nunc ſanitas oritur,dum vitijs non miſcentur:immo ſi qd
euagationis,venialiſq; culpæ ſe ingerat,charitatis feruore repente conſumit.[Mementote
legis Moſis ſerui mei]multo amplius mente,ore,& facto memores eſſe debemus legis Chri-
Heb.10. ſti vnigeniti filij Dei.Propter quod ad Hebræos ſcribit Apoſtolus:Irritam quis faciēs legem
Moſis,ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſtibus moritur:quātomagis putatis deterio
ra mereri ſupplicia,qui filium Dei conculcauerit,& ſanguinem teſtamenti pollutum duxe-
rit,& ſpūi gratiæ contumeliam fecerit? ¶Poſtremo, ſicut Helias conuertet ſua prædicatiōe
cor patrum ad filios,& econuerſo:ſic oīs bonus prælatus,prædicator,paſtor,ſeu doctor,qui
alios ad viam æquitatis conuertit,& corda eorum ad Deum reducit, conuertit cor patrum,
videlicet Apoſtolorum & aliorum ſanctorum,ad iſtos,& cor iſtorum ad illos,vt Deo ſimul
cohæreant,atq; in vinculo charitatis connexi permaneant. Similitudo quippe eſt cauſa amo
ris,& vnit diſcordes,quemadmodum diſſimilitudo ſeparat copulatos. Hæc aūt Chriſtus p
ſuos vicarios efficit,ne veniens imparatos condemnet. Multis etenim modis nos ad ſe re-
uocare non ceſſat, qui vult omnes homines ſaluos fieri, & ad veritatis peruenire notitiam,
qui eſt cum patre & ſpirituſancto ſuper omnia Deus ſublimis & benedictus,Amen.

¶COMMENTARIORVM IN DVODECIM PRO-
phetas minores,per D.Dionyſium Carthuſianum,finis.

06[illegible]976